

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIY FANLAR SIMPOZIUMI

MATERIALLARI

“Boshlang'ich ta'limda raqamli ta'lim
muhitini yaratishning nazariy asoslari
va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi”

Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

15-may, 2026-yil
Urganch shahri

I JILD

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIY FANLAR SIMPOZIUMI
(Boshlang'ich ta'limda raqamli ta'lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va
amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi”
mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani MATERIALLARI

I JILD

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI
(Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy
yechimlari: Turk davlatlari tajribasi”
mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani**

MATERIALLARI

(15-may, 2026-yil, Urganch sh.)

I jild

Urganch–2026

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

UO‘K: 37.018.43:004(063)

KBK: 74.202.5+32.973ya431

U 47

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari, [Matn] I Jild. – Xorazm: Khwarezm publication, 2026. – 957 b.

Mazkur to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi PQ-4623-son “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni hamda 2022-yil 21-dekabrda PF-269-son “Yangi O‘zbekiston ma’muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni ijrosini ta’minlash maqsadida 2026-yil 15-may kuni Urganch davlat pedagogika institutida “10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusida tashkil etiladigan xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan iborat.

To‘plamda joy olgan tezislarda keltirilgan ma’lumotlarning to‘g‘riligiga mualliflar javobgardirlar.

Mas’ul muharrirlar:

D.Sh.Nafasov – p.f.f.d (PhD), dotsent

A.J.Atajonova – f.f.n., professor

Sh.Y.Yusufzoda – p.f.f.d (PhD), dotsent

Tahrir hay’ati raisi:

D.N.Abdullayev – t.f.d. (DSc), professor

Tahrir hay’ati:

O.S.Pirmatova – f.f.f.d (PhD), v.b., dotsent

F.A.Raximova – katta o‘qituvchi

A.S.Otamurodova – o‘qituvchi

G.U.Atajanova – o‘qituvchi

S.X.Yo‘ldosheva – tayanch doktorant

G.Q.Jumanazarova – tayanch doktorant

Taqrizchilar:

S.U.Xodjaniyazov – p.f.d. (DSc), professor

M.X.Jumanyozova – f.f.d. (DSc), professor

ISBN: 978-9910-280-18-4

©“Khwarezm publication” MChJ nashriyoti, 2026 y.
© **“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari**

**TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA
RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH
METODLARINING SAMARADORLIGI**

Abdullayev Diyorjon Nodirjon o‘g‘li

Urganch davlat pedagogika instituti rektori

t.f.d. (DSc), professor

Annotatsiya. Maqolada turkiy davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlarining samaradorligi tahlil qilingan. O‘zbekiston, Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Qirg‘iziston ta’lim tizimlarida amalga oshirilayotgan raqamlashtirish jarayonlari, elektron ta’lim resurslari, masofaviy ta’lim platformalari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, maqolada raqamli ta’lim muhitining o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativligi va kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari turkiy davlatlar tajribasidan samarali foydalanish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishning muhim omili ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: turkiy davlatlar, boshlang‘ich ta’lim, raqamli ta’lim, innovatsion metodlar, pedagogik texnologiyalar, STEAM, gamifikatsiya, kompetensiyaviy yondashuv, ta’lim sifati.

Аннотация. В статье анализируется эффективность цифровых образовательных технологий и инновационных методов обучения в начальном образовании на основе опыта тюркских государств. Освещаются процессы цифровизации образования, использование электронных образовательных ресурсов, дистанционных образовательных платформ и современных педагогических технологий в системах образования Узбекистана, Турции, Казахстана, Азербайджана и Кыргызстана. Особое внимание уделяется роли цифровой образовательной среды в развитии самостоятельного мышления, креативности и ключевых компетенций учащихся. Результаты исследования показывают, что использование передового опыта тюркских государств является важным фактором повышения качества начального образования.

Ключевые слова: тюркские государства, начальное образование, цифровое образование, инновационные методы обучения, педагогические технологии, STEAM, геймификация, компетентностный подход, качество образования.

Abstract. This article analyzes the effectiveness of digital educational technologies and innovative teaching methods in primary education based on the experience of Turkic states. The study highlights digital transformation processes, electronic educational resources, distance learning platforms, and modern pedagogical technologies implemented in the education systems of Uzbekistan, Türkiye, Kazakhstan, Azerbaijan, and Kyrgyzstan. Particular attention is paid to the role of digital learning environments in developing students’ independent thinking, creativity, and key competencies. The findings indicate that the effective use of educational practices from Turkic states is an important factor in improving the quality of primary education.

Keywords: Turkic states, primary education, digital education, innovative teaching methods, pedagogical technologies, STEAM, gamification, competency-based approach, quality of education.

XXI asrda dunyo miqyosida kechayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari barcha sohalar qatori ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Zamonaviy jamiyat sharoitida

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

ta’limning asosiy vazifasi nafaqat bilim berish, balki o’quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, axborot bilan ishlash, kreativ yondashish va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishdan iboratdir. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bosqichi muhim o’rin tutadi. Chunki aynan shu davrda o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan munosabati, o’quv motivatsiyasi va intellektual salohiyatining dastlabki asoslari shakllanadi.

Bugungi kunda turkiy davlatlar ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va innovatsion pedagogik metodlarni joriy etish ustuvor yo’nalishlardan biri hisoblanadi. O’zbekiston, Turkiya, Qozog’iston, Ozarbayjon va Qirg’iziston tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar ta’limning sifat va samaradorligini oshirishga, xalqaro standartlarga mos raqamli ta’lim muhitini shakllantirishga qaratilgan. Mazkur davlatlarda ta’lim jarayonini raqamlashtirish, elektron ta’lim resurslarini yaratish, interaktiv o’qitish metodlarini joriy etish va o’quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish bo’yicha muhim tajribalar to’plangan.

Turkiya Respublikasida amalga oshirilgan FATIH loyihasi raqamli ta’limni rivojlantirish bo’yicha eng yirik loyihalardan biri hisoblanadi. Ushbu loyiha doirasida maktablar zamonaviy interaktiv doskalar, planshetlar va elektron ta’lim resurslari bilan ta’minlandi. Natijada o’quvchilar uchun dars jarayoni yanada qiziqarli va interaktiv tus oldi. Elektron platformalar orqali o’quv materiallariga istalgan vaqtda murojaat qilish imkoniyati yaratildi. Bu esa o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Qozog’iston Respublikasida “Digital Kazakhstan” dasturi doirasida ta’limni raqamlashtirish jarayonlari izchil amalga oshirilmoqda. Elektron kundaliklar, virtual laboratoriyalar, onlayn ta’lim platformalari va raqamli ta’lim resurslari boshlang‘ich ta’lim amaliyotiga keng joriy etilgan. Ushbu tajriba o’quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish bilan birga, ta’lim jarayonining ochiqligi va shaffofligini ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Ozarbayjon ta’lim tizimida elektron ta’lim platformalari va virtual kutubxonalardan foydalanish boshlang‘ich sinf o’quvchilarining bilim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ta’lim resurslarining raqamlashtirilishi o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda differensial yondashuv asosida ta’lim tashkil etish imkonini bermiqda. Bu esa har bir o’quvchining qobiliyati va ehtiyojlariga mos ta’lim muhitini yaratishga xizmat qilmoqda.

Qirg’iziston ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalarni joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, chekka hududlarda yashovchi bolalar uchun masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish, internet tarmog’iga ulanish darajasini oshirish va elektron ta’lim resurslaridan foydalanishni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilanmoqda.

O’zbekistonda so’nggi yillarda “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish bo’yicha keng ko’lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktablarning zamonaviy kompyuter texnikasi bilan ta’minlanishi, elektron darsliklarning yaratilishi, onlayn ta’lim platformalarining rivojlantirilishi va o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish bo’yicha olib borilayotgan ishlar ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qilmoqda.

Turkiy davlatlar tajribasi shuni ko’rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish faqat texnik vositalardan foydalanish bilan cheklanmaydi. Ushbu jarayon innovatsion pedagogik metodlarni qo’llash bilan uyg’unlashgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi. Shu nuqtai

nazardan interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish, STEAM yondashuvi, gamifikatsiya, muammoli ta’lim va tadqiqotga asoslangan o‘qitish metodlari alohida ahamiyat kasb etadi.

STEAM yondashuvi turkiy davlatlar ta’lim tizimida keng qo‘llanilayotgan innovatsion metodlardan biridir. Mazkur yondashuv fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematikani integratsiyalash orqali o‘quvchilarning kreativ fikrlashini, amaliy ko‘nikmalarini va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Boshlang‘ich sinflarda konstruktorlar, robototexnika elementlari va tajribalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Gamifikatsiya texnologiyalari ham zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. O‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiyalash o‘quvchilarning darslarga qiziqishini oshiradi, ularni faol ishtirok etishga undaydi hamda bilimlarni mustahkam o‘zlashtirishga yordam beradi. Turkiy davlatlar maktablarida raqamli viktorinalar, virtual mukofotlar va interaktiv topshiriqlardan keng foydalanilmoqda.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Guruhlarda ishlash, onlayn hamkorlik platformalaridan foydalanish va raqamli loyihalarni amalga oshirish orqali o‘quvchilarda jamoada ishlash, muloqot qilish va o‘z fikrini erkin ifodalash ko‘nikmalari shakllanadi.

Shuningdek, sun‘iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga kirib kelishi boshlang‘ich ta’lim uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Sun‘iy intellekt asosidagi platformalar o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, individual ta’lim yo‘nalishlarini tavsiya etishi mumkin. Bu esa differensial ta’limni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Turkiy davlatlar tajribasining tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlaridan samarali foydalanish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu tajribalar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish, ularning mustaqil fikrlashi va kreativ salohiyatini rivojlantirish hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, turkiy davlatlar tajribasi boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarni integratsiyalash ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatmoqda. Mazkur tajribalarni o‘rganish va milliy ta’lim tizimiga moslashtirish orqali raqobatbardosh, kreativ va zamonaviy bilimlarga ega bo‘lgan yosh avlodni tarbiyalash imkoniyati yanada kengayadi. Shu bois turkiy davlatlar o‘rtasida ta’lim sohasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ilg‘or pedagogik tajribalarni almashish va qo‘shma ilmiy loyihalarni rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. **Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida.** Toshkent, 2020.
3. Tolipov O., Usmonboyeva M. **Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
4. Azizxo‘jayeva N.N. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – Toshkent: TDPU, 2018.

5. Sayidahmedov N. **Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar.** – Toshkent: Moliya, 2019.
6. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. **Ta’limda innovatsion texnologiyalar.** – Toshkent: Iste’dod, 2020.
7. Musurmonova O. **Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi.** – Toshkent: O’qituvchi, 2021.

OLIY TA’LIM TIZIMIDA TURIZMNING TARBIYAVIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Nafasov Doniyor Shernafasovich

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti decani

p.f.f.d (PhD), dotsent

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida turizmning tarbiyaviy salohiyati va samaradorligini oshirish muammosining ilmiy o’rganilganlik darajasi tahlil qilinadi. Jahon pedagogikasida turizmning ijtimoiy-madaniy va tarbiyaviy fenomen sifatida talqin qilinishi, xorijiy oliy ta’lim amaliyotida educational tourism, cultural tourism, experiential learning hamda service learning konsepsiyalarining pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, MDH va O‘zbekiston olimlarining tadqiqotlari asosida turizmning ma’naviy-axloqiy, fuqarolik, madaniy va vatanparvarlik tarbiyasidagi o’rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: turizm, tarbiyaviy salohiyat, oliy ta’lim, educational tourism, experiential learning, service learning, vatanparvarlik tarbiyasi, madaniy tarbiya.

Kirish. Globallashuv sharoitida turizm nafaqat iqtisodiy faoliyat turi, balki shaxsning ijtimoiylashuvi, madaniy identifikatsiyasi va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vosita sifatida ham e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim tizimida talabalarning ma’naviy-axloqiy, madaniy va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishda turizmning imkoniyatlari kengayib bormoqda. Shu bois mazkur muammoning ilmiy o’rganilganlik darajasini tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Jahon pedagogikasida turizm uzoq yillardan buyon ijtimoiy-madaniy va tarbiyaviy fenomen sifatida o’rganib kelinmoqda. Xususan, J.Dyui, D.Kolb, P.Freire kabi olimlarning tajribaviy ta’lim (Experiential Learning) haqidagi g’oyalari ta’lim va real hayotiy tajribani integratsiyalash zarurligini asoslab berdi. Mazkur yondashuv turizm faoliyatini ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilish imkonini yaratdi[1,256].

Turizm fenomenining ijtimoiy-madaniy mohiyatini ochib berishda J.Urry, D.MacCannell, P.Bourdieu, E.Cohen, D.Getz kabi xorijiy olimlarning tadqiqotlari muhim o’rin tutadi. Ularning ishlarida turizm shaxsning madaniy kapitalini boyituvchi, ijtimoiy tajribasini kengaytiruvchi va identifikatsiya jarayonlariga ta’sir ko’rsatuvchi omil sifatida talqin etilgan. J.Urry turizmni zamonaviy insonning dunyoni idrok etish usuli sifatida izohlaydi va sayohat jarayonida shaxsning yangi ijtimoiy tajribalarni o’zlashtirishi sodir bo’lishini asoslaydi. D.MacCannell esa turizmni madaniy o’zlikni anglash va autentiklikni izlash mexanizmi sifatida tavsiflaydi. Mazkur tadqiqotlar turizmning ijtimoiy va madaniy mohiyatini ochib bergan bo’lsa-da, uning tarbiyaviy tizim sifatidagi imkoniyatlari yetarlicha tahlil qilinmagan[2, 284].

Yevropa va AQSh oliy ta’lim tizimida keng qo‘llanilayotgan **Educational Tourism** konsepsiyasi talabalarning o‘quv faoliyatini sayohat jarayonlari bilan integratsiyalashga qaratilgan. Ushbu yondashuv orqali talabalarda mustaqil fikrlash, madaniyatlararo muloqot va kasbiy kompetensiyalar rivojlanishi aniqlangan. **Cultural Tourism** konsepsiyasi esa tarixiy-madaniy meros obyektlarini o‘rganish orqali talabalarning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv ayniqsa Yevropa universitetlarida fuqarolik va madaniy tarbiyaning muhim vositasi sifatida qoraladi [3,12-21]. Shuningdek, AQSh va Kanada universitetlarida keng rivojlangan **Service Learning** modeli talabalarning ijtimoiy xizmat faoliyatini turistik-amaliy loyihalar bilan uyg‘unlashtirish orqali ularda ijtimoiy mas’uliyat, fuqarolik pozitsiyasi va liderlik sifatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan[4, 124].

Osiyo mamlakatlari, xususan Yaponiya, Janubiy Koreya va Singapur tajribasida turizm milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish, madaniy merosni asrash hamda fuqarolik identifikatsiyasini shakllantirish vositasi sifatida baholanadi. MDH davlatlari olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda turizmning shaxs tarbiyasiga ta’siri keng o‘rganilgan. Mazkur tadqiqotlarda turizmning ma’naviy-axloqiy tarbiya, vatanparvarlik hissi, fuqarolik mas’uliyati va madaniy dunyoqarashni shakllantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Biroq aksariyat ishlarda turizmning tarbiyaviy imkoniyatlari alohida komponentlar kesimida o‘rganilgan bo‘lib, ularni yagona pedagogik tizim sifatida tashkil etish masalasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

O‘zbekiston olimlari tomonidan ham turizmning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni, tarixiy-madaniy merosni o‘rganish orqali vatanparvarlik va milliy g‘ururni shakllantirish masalalari tadqiq etilgan. So‘nggi yillarda ichki turizmni rivojlantirish hamda yoshlarning tarixiy obidalarga sayohatlarini tashkil etishga qaratilgan davlat dasturlari bu yo‘nalishning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlar ko‘proq turizmning ma’naviy-ma’rifiy jihatlariga qaratilgan bo‘lib, uning tarbiyaviy samaradorligini baholash mezonlari, pedagogik mexanizmlari va tizimli modeli yetarlicha ishlab chiqilmagan.

Xulosa. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, jahon va milliy pedagogikada turizmning tarbiyaviy imkoniyatlari turli aspektlarda o‘rganilgan bo‘lsa-da, oliy ta’lim tizimida uning tarbiyaviy samaradorligini oshirishning yaxlit pedagogik tizimi, metodologik asoslari, tashkiliy-pedagogik mexanizmlari va baholash mezonlari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida turizmning tarbiyaviy salohiyatini tizimli pedagogik yondashuv asosida ro‘yobga chiqarish hamda uning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kolb, D.A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
2. Ritchie, B.W. *Managing Educational Tourism*. – Clevedon: Channel View Publications, 2003. – 248 p.
3. Richards, G. Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends // *Journal of Hospitality and Tourism Management*. – 2018. – Vol. 36. – P. 12–21.
4. Квартальнов В.А. *Педагогика и туризм*. – Москва: Советский спорт, 2000. – 320 с.

**MEDIATA’LIM ASOSIDA BO’LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF
O’QITUVCHILARINING KOGNITIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING
RAQAMLI PEDAGOGIK ASOSLARI**

Atajonova Anorgul Jumaniyazovna

Urganch davlat pedagogika instituti,
Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasini mudiri,
f.f.n., professor

Annotatsiya. Mazkur maqolada mediata’lim asosida bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarining kognitiv faoliyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, raqamli pedagogika, sun’iy intellekt va gamifikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so’zlar: mediata’lim, kognitiv faoliyat, raqamli pedagogika, sun’iy intellekt, gamifikatsiya, mediasavodxonlik.

Аннотация. В статье раскрываются педагогические основы развития когнитивной деятельности будущих учителей начальных классов на основе медиаобразования. Также проанализированы возможности цифровой педагогики, искусственного интеллекта и технологий геймификации в образовательном процессе.

Ключевые слова: медиаобразование, когнитивная деятельность, цифровая педагогика, искусственный интеллект, геймификация, медиаграмотность.

Abstract. This article discusses the pedagogical foundations of developing the cognitive activity of future primary school teachers through media education. The possibilities of digital pedagogy, artificial intelligence, and gamification technologies in the educational process are also analyzed.

Keywords: media education, cognitive activity, digital pedagogy, artificial intelligence, gamification, media literacy.

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonida ta’lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini shakllantirish, bo’lajak o’qituvchilarning mediasavodxonligi va kognitiv faoliyatini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo’nalishiga aylandi.

Turk davlatlari tajribasida ta’limni raqamlashtirish, mediata’lim elementlarini o’quv jarayoniga integratsiya qilish, sun’iy intellekt va gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo’yicha samarali tizimlar shakllanmoqda. Ushbu jarayonlar bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini oshirish bilan birga, ularning tahliliy va kreativ fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mediata’lim bugungi kunda nafaqat axborotni qabul qilish, balki uni tahlil qilish, saralash, qayta ishlash va pedagogik faoliyatda samarali qo’llash imkonini beruvchi muhim pedagogik vosita sifatida qaralmoqda. Shu jihatdan mazkur tadqiqot mavzusi konferensiyaning “Ta’lim jarayonida raqamli platformalar: sun’iy intellekt va gamifikatsiya texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari” yo’nalishi bilan uzviy bog’liqdir.

Kognitiv faoliyat insonning bilim olish, tafakkur yuritish, muammolarni hal qilish va axborotni qayta ishlash jarayonlarini o’z ichiga oladi. Bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarida ushbu faoliyatni rivojlantirish zamonaviy pedagogik tayyorgarlikning asosiy talablaridan biridir.

Mediata‘lim esa shaxsning mediaaxborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mediata‘lim asosida tashkil etilgan darslarda talabalar axborotni tanqidiy tahlil qiladi, mediamahsulotlarni baholaydi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda kreativ yondashuv asosida pedagogik yechimlar ishlab chiqadi. Natijada talabalarning kognitiv faolligi ortadi hamda ularning pedagogik refleksiyasi shakllanadi.

Turkiy davlatlar, xususan, Turkiya, Qozog‘iston va Ozarbayjon ta‘lim tizimi raqamli pedagogik texnologiyalarni keng qo‘llash bo‘yicha muhim tajribaga ega. Ushbu mamlakatlarda:

- elektron ta‘lim platformalari;
- virtual laboratoriyalar;
- interaktiv multimedia resurslari;
- masofaviy ta‘lim tizimlari;
- sun‘iy intellekt asosidagi o‘quv dasturlari faol qo‘llanilmoqda.

Masalan, Turkiyada EBA (Eg‘itim Bilişim Ağı) platformasi orqali boshlang‘ich ta‘lim jarayonida interaktiv media vositalari keng joriy etilgan. Qozog‘istonda esa raqamli didaktika asosida adaptiv o‘quv resurslari ishlab chiqilmoqda. Ushbu tajribalar bo‘lajak pedagoglarning mediakompetentligini rivojlantirishda samarali natijalar bermoqda.

Mediata‘lim asosida kognitiv faoliyatni rivojlantirishda quyidagi innovatsion metodlar samarali hisoblanadi:

1. Gamifikatsiya texnologiyalari. Gamifikatsiya ta‘lim jarayoniga o‘yin elementlarini kiritish orqali talabalarning motivatsiyasi va faolligini oshiradi. Ball tizimi, virtual mukofotlar va interaktiv topshiriqlar:

- diqqatni jamlaydi;
- tezkor fikrlashni rivojlantiradi;
- mustaqil qaror qabul qilishni shakllantiradi.

2. Sun‘iy intellekt vositalari. Sun‘iy intellekt asosidagi platformalar individual ta‘lim trayektoriyasini yaratish imkonini beradi. Bu esa talabaning bilim darajasi va ehtiyojidan kelib chiqib o‘quv materiallarini moslashtirishga yordam beradi.

3. Media loyiha metodi. Talabalar tomonidan podkast, videodars, infografika va multimediali taqdimotlar yaratish:

- kreativ tafakkurni rivojlantiradi;
- axborot bilan ishlash ko‘nikmasini mustahkamlaydi;
- kommunikativ kompetensiyani oshiradi.

Mediata‘limning pedagogik samaradorligini quyidagilarda ko‘rsatishimiz mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mediata‘lim vositalaridan tizimli foydalanish talabalarning o‘quv motivatsiyasini oshiradi, analitik tafakkurni rivojlantiradi, mustaqil ta‘lim olish ko‘nikmasini shakllantiradi, shuningdek, raqamli kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida mediata‘lim pedagogik innovatsiyalarni samarali qo‘llash uchun muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mediata‘lim asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kognitiv faoliyatini rivojlantirish zamonaviy raqamli pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Turk davlatlari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta‘lim texnologiyalari, sun‘iy intellekt va gamifikatsiya vositalarini ta‘lim jarayoniga integratsiya qilish pedagogik samaradorlikni oshiradi.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Bo‘lajak pedagoglarda mediasavodxonlik, tanqidiy fikrlash va kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish orqali ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish mumkin. Shu sababli oliy pedagogik ta’lim tizimida mediata’limga asoslangan innovatsion metodikalarni keng joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni
2. Abdullayeva B.S, Ro‘ziyev Y.Z, Ismoilova K.V. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati. Darslik. T-2024. 259 b.
3. Alimbayeva O.I. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida axborot kompetentligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari: Ped. fan. fal. dok. diss... T-2024. 190 b.
4. Madraximova F.R. Mediasavodxonlikni rivojlantirish asoslari. Monografiya. – T.: ILM ZIYO ZAKOVAT, 2022. – 156 b.
5. Beknazarova S.S. Modelirovanie osnovnykh xarakteristik ekspertnoy mediaobrazovatelnoy sistemy // Instituty razvitiya chelovecheskogo potentsiala v usloviyax sovremennykh vyzovov: sbornik statey XI Uralskogo demograficheskogo foruma: v 2-x tomax. – Tom II. – Yekaterinburg: Institut ekonomiki UrO RAN, 2020. – S 17-27. Elektronnyy nauchnyy arxiv UrFU: Modelling of Main Characteristics of Expert Mediaeducational System

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Yusufzoda Shabnami Yunus

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi mudiri, dotsent

shabnamyusufzoda@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarining o‘rni, ularning ta’lim sifati va samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, multimedia vositalari, masofaviy ta’lim platformalari hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishning metodik asoslari, pedagogik mexanizmlari hamda o‘qituvchi kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari tahlil etilgan. Maqola natijalariga ko‘ra, zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativligi, kommunikativ kompetensiyasi va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, zamonaviy texnologiyalar, pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim, interfaol metodlar, multimedia vositalari, innovatsion yondashuv, kompetensiyaviy ta’lim, kreativlik, masofaviy ta’lim.

Abstract. This article scientifically analyzes the role of modern pedagogical and information technologies in primary education and their importance in improving the quality and effectiveness of education. The study highlights the opportunities of digital technologies, interactive methods, multimedia tools, distance learning platforms, and innovative pedagogical approaches in developing the knowledge, skills, and competencies of primary school students. In addition, the methodological foundations and pedagogical mechanisms for the effective use of modern technologies, as well as the development of teacher competencies, are discussed. The results indicate that educational processes organized on the basis of modern technologies effectively improve students’ independent thinking, creativity, communicative competence, and learning motivation.

Keywords: primary education, modern technologies, pedagogical technologies, digital education, interactive methods, multimedia tools, innovative approach, competency-based education, creativity, distance learning.

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan, kreativ va mustaqil fikrlay oladigan yosh avlodni tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida, bilim olishga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirishda va keyingi ta’lim jarayoniga tayyorlashda muhim o‘rin tutadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish bugungi kunning dolzarb pedagogik masalalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni oson va qiziqarli tarzda o‘zlashtirishiga, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. An’anaviy ta’lim metodlari asosan o‘qituvchining faoliyatiga tayangan bo‘lsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonida o‘quvchi shaxsini markazga qo‘yadi. Bu esa o‘quvchilarning faolligini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytirish imkonini beradi.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvga alohida e’tibor qaratilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy maqsadi o‘quvchilarda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish, hayotiy vaziyatlarda bilimlarni qo‘llay olish kompetensiyalarini rivojlantirishdan iboratdir. Zamonaviy texnologiyalar ushbu maqsadga erishishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Chunki axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol metodlar va multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalar deganda pedagogik, axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalarning o‘zaro uyg‘unlashuvi tushuniladi. Bular qatoriga multimedia vositalari, elektron darsliklar, interaktiv doskalar, virtual platformalar, masofaviy ta’lim tizimlari, mobil ilovalar, sun’iy intellekt elementlari hamda innovatsion pedagogik metodlarni kiritish mumkin. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari psixologik jihatdan obrazli va vizual tafakkurga moyil bo‘lganligi sababli multimedia texnologiyalaridan foydalanish ayniqsa samarali hisoblanadi. Audio, video, animatsiya va interaktiv tasvirlardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan

qiziqishini oshiradi, ularning diqqati va xotirasini faollashtiradi. Masalan, ona tili darslarida animatsion ertaklar, matematika darslarida interaktiv o‘yinlar va tabiatshunoslik darslarida virtual tajribalardan foydalanish bilimlarni samarali o‘zlashtirish imkonini beradi.

Interaktiv metodlar ham boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Baliq skeleti”, “Insert”, “Rolli o‘yin”, “Debat” kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Interfaol metodlarning asosiy afzalligi shundaki, ular o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Natijada o‘quvchilar bilimlarni tayyor holda emas, balki mustaqil izlanish orqali egallaydilar.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Bugungi raqamli jamiyat sharoitida axborotni izlash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish muhim ko‘nikmalardan biri hisoblanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinflardan o‘quvchilarda raqamli savodxonlikni shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Elektron darsliklar va mobil ilovalar boshlang‘ich ta’lim jarayonini tashkil etishda keng qo‘llanilmoqda. Elektron darsliklar matn, audio, video va interaktiv topshiriqlarni o‘z ichiga olganligi sababli o‘quvchilarning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Mobil ilovalar esa o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, o‘yin texnologiyalari asosida yaratilgan ilovalar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Gamifikatsiya texnologiyalari boshlang‘ich ta’limda keng qo‘llanilayotgan innovatsion yondashuvlardan biri hisoblanadi. Gamifikatsiya o‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiyalash orqali o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Turli viktorinalar, reyting tizimlari, virtual mukofotlar va interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Shu bilan birga, o‘yin elementlari yordamida murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda o‘rgatish imkoniyati yaratiladi.

Masofaviy ta’lim texnologiyalarining rivojlanishi ham boshlang‘ich ta’lim tizimida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, pandemiya davrida onlayn ta’lim platformalari keng qo‘llanilib, ta’limning uzluksizligini ta’minlashda muhim vosita bo‘ldi. Zoom, Google Classroom, Microsoft Teams kabi platformalar orqali darslarni tashkil etish o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi muloqotni saqlab qolishga yordam berdi. Shu bilan birga, masofaviy ta’lim o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qildi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘p jihatdan o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog‘liq. Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat o‘z fanini mukammal bilishi, balki innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olishi, raqamli vositalardan samarali foydalanishi va ta’lim jarayonini kreativ tashkil etish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Shu sababli pedagog kadrlarni tayyorlash tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘qitish va amaliy mashg‘ulotlar hajmini kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

Maktablarda interaktiv doskalarining qo‘llanilishi ham ta’lim samaradorligini oshirmoqda. Interaktiv doskalar yordamida darslarni vizual va qiziqarli tarzda tashkil etish mumkin. O‘quvchilar tasvirlar, diagrammalar, video va animatsiyalar orqali mavzuni yaxshiroq tushunadilar. Shu bilan birga, interaktiv doskalar o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi.

Boshlang‘ich ta’limda STEAM yondashuvining joriy etilishi ham zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik,

san’at va matematikani integratsiyalash orqali o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, oddiy konstruktorlar yordamida modellar yaratish, tajribalar o‘tkazish va raqamli texnologiyalar bilan ishlash o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim sohasiga ham kirib kelmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi platformalar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini tahlil qilish, ularning bilim darajasiga mos topshiriqlarni tavsiya etish va ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Bu esa boshlang‘ich ta’limda differensial yondashuvni samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, virtual va augmentatsiyalangan reallik texnologiyalari ham boshlang‘ich ta’lim uchun yangi pedagogik imkoniyatlarni yaratmoqda. Virtual ekskursiyalar, 3D modellar va interaktiv tajribalar o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Masalan, tabiatshunoslik darslarida virtual laboratoriyalar yoki tarix darslarida qadimiy obidalarni virtual ko‘rish o‘quvchilarda katta qiziqish uyg‘otadi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning yana bir muhim jihati inkluziv ta’lim imkoniyatlarini kengaytirishidir. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan elektron dasturlar, audio materiallar va interaktiv ilovalar ta’lim olish imkoniyatlarini yaxshilaydi. Shu orqali har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos ta’lim muhiti yaratish mumkin bo‘ladi.

Pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llashda ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Elektron kundaliklar, mobil ilovalar va onlayn platformalar ota-onalarning farzandlari ta’lim jarayonini kuzatib borishiga imkon beradi. Bu esa maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, barcha hududlarda texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tezligining pastligi, ayrim o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining sustligi kabi muammolar ta’lim jarayonining samaradorligiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash, pedagoglarning malakasini oshirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi. Ayniqsa, multimedia vositalari va interaktiv metodlardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi va ijodiy faolligi yuqori bo‘ladi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhim hisoblanadi: o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash, innovatsion pedagogik metodlarni amaliyotga joriy etish, ta’lim jarayonini individuallashtirish va o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish faoliyatini qo‘llab-quvvatlash.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalarning o‘rni beqiyosdir. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ta’lim sifati va samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning kreativ va mustaqil fikrlashini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, pedagoglarning

kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va raqamli ta’lim infratuzilmasini takomillashtirish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kelgusida boshlang‘ich ta’lim tizimida sun‘iy intellekt, virtual reallik, augmentatsiyalangan reallik va adaptiv ta’lim texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa ta’lim jarayonining yanada samarali, qiziqarli va innovatsion bo‘lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent, 2017.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2019.
3. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.
4. UNESCO. Education in a Digital World. Paris: UNESCO Publishing, 2022.
5. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1997.
6. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books, 2011.
7. Vygotsky L.S. Thought and Language. Cambridge: MIT Press, 1986.
8. Ziyomammedov B. Ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2022.
9. Jonassen D. Learning with Technology. Pearson Education, 2003.
10. Mayer R. Multimedia Learning. Cambridge University Press, 2009.
11. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 2001.
12. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. Routledge, 2015.
13. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press, 2011.

TURKIYADA O‘ZBEK TILI O‘QITILISHIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH YO‘LLARI

Döne ARSLAN

Dots., filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Kastamonu universiteti

Inson va jamiyat fanlari fakulteti, darslan@kastamonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0550-9554.

Annotatsiya

Turkiy tillarni o‘qitish so‘nggi yillarda Turkiyadagi turkshunoslik va zamonaviy turkiy lahjalar sohalarida muhim tadqiqot maydoniga aylandi. Bugungi kunda Turkiyadagi 18 ta universitetning «Zamonaviy turkiy lahjalar va adabiyotlar» bo‘limida o‘zbek tili o‘qitib kelinmoqda. O‘zbek tili Turkiya turkchasiga tarkibiy yaqinligi sababli dastlab oson o‘zlashtiriladigan tildek ko‘rinsa-da, sinf ichidagi amaliyotlar bu yaqinlik har doim ham osonlashtiruvchi omil bo‘la olmasligini ko‘rsatmoqda. Turkiyalik talabalar alifbo va imlo tafovutlari, talaffuz muammolari, lisoniy interferensiya (noto‘g‘ri ko‘chirmalar), shakldosh so‘zlar hamda darsliklarning yetishmasligi kabi turli to‘siqlarga duch kelmoqdalar.

Ushbu ma‘ruzada Turkiyada o‘zbek tilini o‘qitishda yuzaga kelayotgan asosiy muammolar amaliyot va tadqiqotlar asosida baholanadi. Ishning maqsadi — turkiyalik talabalar qiynalayotgan jihatlarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqishdir. Shu doirada, alifbo o‘qitishni bosqichma-bosqich rejalashtirish, audio-vizual

materiallar va takrorlash mashqlaridan foydalanish, shakldosh soʻzlarni matn ichida berish hamda qiyosiy-darajalashtirilgan oʻquv qoʻllanmalarini tayyorlash kabi yechimlar taklif etiladi.

Kalit soʻzlar: Oʻzbek tili oʻqitishi, turkiy lahjalar, soxta ekvivalentlar, til oʻqitish.

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА В ТУРЦИИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация

Преподавание тюркских языков в Турции в последние годы стало значимым научно-исследовательским направлением в области тюркологии. На сегодняшний день узбекский язык преподается на отделениях «Современных тюркских диалектов и литератур» в 18 турецких университетах. Несмотря на структурную близость узбекского и турецкого языков, облегчающую их первичное восприятие, аудиторная практика показывает, что это родство нередко становится источником трудностей. Турецкие студенты сталкиваются с графико-орфографическими и фонетическими расхождениями, языковой интерференцией, феноменом «ложных друзей переводчика», трудностями в освоении идиоматики, а также с дефицитом дифференцированных учебных пособий.

В данном докладе на основе анализа образовательного процесса рассматриваются ключевые проблемы преподавания узбекского языка в Турции. Цель работы — выявить наиболее сложные для освоения аспекты и предложить практические пути их преодоления. В качестве эффективных решений предлагаются: поэтапное планирование изучения графики, внедрение аудиовизуальных интерактивных упражнений для коррекции произношения, контекстуальное освоение межъязыковых омонимов, применение сравнительно-сопоставительных грамматических заданий и разработка уровневых учебных материалов.

Ключевые слова: преподавание узбекского языка, тюркские диалекты, ложные эквиваленты, обучение языку.

CHALLENGES IN TEACHING UZBEK IN TÜRKİYE AND WAYS TO OVERCOME THEM

Abstract

In recent years, teaching Turkic languages has emerged as a significant research area within Turkology in Türkiye. Currently, Uzbek is taught across «Modern Turkic Dialects and Literatures» departments in 18 Turkish universities. Although the structural proximity between Uzbek and Turkish initially creates an illusion of easy acquisition, classroom data reveals that this typological closeness often complicates the learning process. Turkish students consistently encounter challenges such as orthoepic and orthographic variations, phonetic and morphological interference, «false friends» (interlingual homonyms), idiomatic expressions, and a notable deficit in graded instructional materials.

This presentation evaluates the primary challenges of teaching Uzbek in Türkiye based on current pedagogical practices. The study aims to identify core student difficulties and provide actionable methodological solutions. To address these issues, we propose a framework consisting of progressive alphabet instruction, audio-visual interactive pronunciation training, contextualized teaching of false friends, comparative-contrastive grammar exercises, and the development of level-specific (CEFR-aligned) Uzbek language textbooks.

Keywords: Uzbek language teaching, Turkic dialects, false friends, language teaching.

KIRISH

Turkiy tillarni o‘qitish Turkiyada uzoq vaqt qiyosiy grammatika va matn tarjimai doirasida ko‘rib chiqilgan bo‘lsa-da, so‘nggi yillarda bu tillarni o‘qitish metodikasi asosida o‘rganish zaruratga aylandi. Shu nuqtai nazardan, qarluq guruhiga kiruvchi o‘zbek tili «Zamonaviy turkiy lahjalar va adabiyotlar» bo‘limlarida o‘rganiladigan muhim tillardan biridir. O‘zbek tilining Turkiya turkchasiga yaqinligi talabalarga qulaylik yaratsa-da, amaliyotda bu yaqinlik lisoniy interferensiya, shakldosh so‘zlar va salbiy ko‘chirish (negativ transfer) tufayli turli chalkashliklarga zamin yaratadi.

Qardosh tillarni o‘qitish butunlay begona tilni o‘rganayotgan auditoriyadan farq qiladi; o‘rganuvchi ona shevasi ta’sirida maqsadli tilda xatolarga yo‘l qo‘yishi mumkin. Adiyaman (2024, s. 385) o‘zbek turklariga Turkiya turkchasini o‘qitishda imlo, talaffuz, qo‘shimchalar, olmoshlar, ko‘makchi fe‘llar, shakldosh so‘zlar va rus tili ta’sirini asosiy muammolar qatorida ko‘rsatgan. Ushbu muammolar, teskari yo‘nalishda, ya’ni turkiyalik talabalarning o‘zbek tilini o‘rganish jarayonida ham hisobga olinishi lozim bo‘lgan metodik ko‘rsatmalar beradi.

Ushbu ma’ruzaning maqsadi — Turkiyada o‘zbek tilini o‘qitishda duch kelinadigan mana shu asosiy muammolarni aniqlash va turkiyalik talabalarning qiyinchiliklariga e’tibor qaratgan holda, ularni bartaraf etishga qaratilgan amaliy yechim takliflarini ishlab chiqishdir.

1. Alifbo va imlo tafovutlari

Turkiyada o‘zbek tili o‘qitishdagi birinchi muammo alifbo va imlo tafovutlaridir. O‘zbek tilining tarixiy jarayonda arab, kirill va lotin alifbolarida yozilganligi, bugun lotincha o‘qitilsa-da kirillcha matnlarga ham duch kelinishi talabaga qo‘shimcha yuk bo‘lmoqda. Lotin asosidagi o‘zbek alifbosida Turkiya turkchasida bo‘lmagan ch, sh, q, g‘, o‘ kabi belgilar borligi va mushtarak harflarning farqli tovushlarni ifodalashi o‘qish, yozish va talaffuz odatlarini qiyinlashtiradi. Masalan, turkchadagi bitta k harfi o‘zbek tilida k va q bo‘lib ajraladi. Ushbu belgilar shunchaki nazariy jadval o‘rniga qalam, ko‘cha, g‘isht, shahar, choy, o‘qituvchi kabi misol so‘zlar bilan amaliy darslarda berilmasa, talabada o‘qish tezligining pasayishi va yozuvda turkcha imloga qaytish moyilligi davom etadi. Ayniqsa, o‘zbekcha o‘ harfining o‘ziga xos tovush qiymati va /a/ tovushining ba’zi so‘zlarda turkchadagi /o/ kabi idrok etilishi, ya’ni /a/-/o/ va /e/-/i/ tovushlarining almashtirib yuborilishi eng ko‘p uchraydigan xatolardandir (Arslan, 2022, s. 332). Shu sababli, darslarda avval harf-tovush munosabati o‘rgatilib, so‘ngra so‘z va qisqa gaplar darajasida amaliy mashqlar o‘tkazilishi shart.

2. Talaffuz muammolari

O‘zbek tili o‘qitishda alifbodan keyingi ikkinchi muammoli soha talaffuzdir. Turkiyalik talabalar ko‘pincha o‘zbekcha so‘zlarni ona tili tovush tizimi va kuchli unli uyushuvlari (singarmonizm) qoidalariga ko‘ra o‘qishga moyillik ko‘rsatadilar. Biroq, o‘zbek tilida unli uyushuvi Turkiya turkchasiga qaraganda zaifdir. Ayniqsa, o‘zbekcha /a/ va /o/ unlilarining o‘ziga xos artikulyatsiyasi (masalan, osh so‘zidagi o) talabalar uchun qiyinchilik tug‘diradi. Shuningdek, ikki lahja o‘rtasidagi so‘z boshidagi tovush tafovutlari, ya’ni o‘zbek tilida m, t, k tovushlarining saqlanishi (men > ben, tayoq > dayak, kiyik > geyik) turkcha so‘zlashuv odati tufayli talaffuzda xatolarga sabab bo‘ladi (Yildirim, 2012, s. 20-21). Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun darslarda shunchaki jadval ko‘rsatish o‘rniga ovoqli yozuv, takrorlash, tinglash va o‘zbekcha-turkcha o‘xshash shakllarni yonma-yon qiyoslovchi amaliy talaffuz mashg‘ulotlariga muntazam o‘rin berilishi shart.

3. Grammatika darajasidagi qiyinchiliklar

O‘zbek tili o‘qitishda uchinchi muammoli soha grammatikadir. Talabalar har ikki lahjaning agglyutativ tuzilishi va sintaktik tartibidagi umumiyliklardan kelib chiqib, noto‘g‘ri umumlashmalar qilishadi. Turkiya turkchasida qo‘shimchalarning kuchli unli uyushuviga ko‘ra ko‘p shaklli bo‘lishi talabalarda ko‘nikma hosil qilgan; shu sababli o‘zbek tilidagi qo‘shimchalarning bir shaklli qo‘llanilishini dastlabki bosqichda “nuqson” deb qabul qilishadi yoki yozuvda ularni turkcha mantiq bilan o‘zgartirishga urinishadi. Masalan, “Qishloqda amakimning uyiga boramiz” gapidagi bir shaklli qo‘shimchalar o‘zbek tilining o‘ziga xos qoidalariga asoslanadi. Yana bir qiyinchilik — shakldosh qo‘shimchalarning turlicha vazifada kelishidir. O‘zbek tilidagi –gan sifatdosh qo‘shimchasi turkchada kontekstga ko‘ra ham –(y)An, ham –DXk vazifalarini bajaradi: “Kelgan bolani taniysanmi?” (Gelen) va “Biz ko‘rgan eng go‘zal shahar Xiva edi” (Gördüğümüz) misollaridagi farqni talaba anglay olmasdan yagona bir muqobilga bog‘lanib qolishi mumkin. Ushbu lingvistik interferensiya, ya‘ni ona tili grammatik mantiqini maqsadli tilga ko‘chirish moyilligi teskari yo‘nalishda ham aniqlangan (Adiyaman, 2024, s. 388). Grammatika o‘qitishda bunday xatolarni kamaytirish uchun qiyosiy uslubdan foydalanib, nafaqat o‘xshashliklarni, balki kontekstual farqlarni ham amaliy misollar bilan ko‘rsatish shart.

4. Turkiya turkchasi manbali noto‘g‘ri ko‘chirmalar

Turkiyalik talabalarning o‘zbek tilini o‘rganish jarayonidagi fundamental muammosi — ona tili ko‘nikmalarini maqsadli tilga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirishlaridir (interferensiya). Qardosh lahjalar o‘rtasidagi o‘xshashlik dastlab osonlashtiruvchi omil bo‘lib ko‘rinsa-da, talabaning o‘zbek tilini mustaqil bir tizim sifatida qabul qilishini kechiktiradi va tilni “Turkiya turkchasining boshqacha aytilishi” sifatida idrok etishiga yo‘l ochadi. Bu lingvistik interferensiya tovush qurilishi, unli uyushuvi va qo‘shimcha tizimida yaqqol ko‘rinadi. Muammoning qardosh lahjalar o‘rtasida ikki tomonlama va metodik xarakterga ega ekanligini hisobga olib, o‘qitish jarayonida faqat o‘xshashliklarga tayanib qolmaslik kerak. Darslarda Turkiya turkchasi va o‘zbek tili tizimini qiyoslovchi gap tahlillari, xato-to‘g‘ri misollari va qisqa tarjima mashg‘ulotlari orqali talabaga ikki lahja o‘rtasidagi farqli nuqtalar ongli ravishda singdirib borilishi shart.

5. Shakldosh so‘zlar va tuzoq so‘zlar

O‘zbek tili o‘qitishda eng ko‘p e‘tibor qaratilishi lozim bo‘lgan sohalardan biri shakldosh so‘zlar va iboralardir (soxta ekvivalentlar). Mushtarak so‘z boyligidan kelib chiqadigan shakliy yaqinlik talabada “shundoq ham bilaman” degan noto‘g‘ri tuyg‘uni shakllantirib, matnni tushunish va nutqiy ko‘nikmalarda jiddiy xatolarga yol ochadi. Ushbu muammo nafaqat so‘z darajasida, balki madaniy va ko‘chma ma’noli iboralar ile qolipli so‘zlarda ham namoyon bo‘ladi. Lahjalararo «tuzoq birliklar» hisoblangan bu tuzilmalarni shunchaki ro‘yxat holida yodlatish kutilgan natijani bermaydi. Shuning uchun darslarda shakldosh so‘z va iboralarni qisqa matnlar, muloqotlar va namunaviy kontekstlar ichida berish; bo‘shliqlarni to‘ldirish ile moslashtirish kabi mashqlardan va audio-vizual materiallardan foydalanish zarur. Talabaga avval so‘zning Turkiya turkchasidagi tasavvuri eslatilib, so‘ngra o‘zbek tilidagi haqiqiy ma’nosi kontekst orqali ko‘rsatilsa, o‘rganuvchi xatoning sababini ongli ravishda anglab yetadi.

6. Ibora va qolipli so‘zlarni o‘qitishda duch kelinadigan muammolar

O‘zbek tilidagi ibora va qolipli so‘zlar tilning madaniy foni ile ko‘chma ma’noli ifoda quadratini aks ettiruvchi fundamental unsurlardir. Turkiyalik talabalar shakliy jihatdan tanish ko‘ringan bu tuzilmalarni ko‘pincha Turkiya turkchasidagi muqobillari bilan tenglashtirib, jiddiy ma’no xatolariga yo‘l qo‘yadilar. Lahjalararo “tuzoq iboralar” keltirib chiqaradigan ushbu muammolarni bartaraf etishda vizual-audiomateriallardan foydalanish, iboralarni matn ichida o‘rgatish, bo‘shliqlarni to‘ldirish va talabalarga amaliy gaplar tuzdirish tavsiya etiladi. Shu sababli, darslarda iboralar shunchaki lug‘aviy muqobillari bilan yodlatilmasdan, qisqa kontekst va kundalik muloqot vaziyatlari ichida amaliy muloqot ko‘nikmasi sifatida taqdim etilishi shart.

7. Material, metod va amaliyot yetishmovchiligi

Turkiyada o‘zbek tili o‘qitishdagi yana bir muhim muammo — darajalashtirilgan va ko‘nikmaga asoslangan o‘quv materiallarining cheklanganligidir. Mavjud manbalar asosan grammatik tushuntirish va matn tarjimasiga yo‘naltirilgan bo‘lib, tinglab tushunish, gapirish va yozma muloqot ko‘nikmalarini tizimli rivojlantirishda yetersiz qolmoqda. Lahja o‘qitish metodikasida material tayyorlash dars jarayonini to‘g‘ri shakllantirishning asosi bo‘lib, bu jarayonda “ma’lumdan noma’lumga” tamoyiliga asoslanish zarur. Ushbu yondashuvga ko‘ra, darslarda avval mushtarak lisoniy jihatlar boshlang‘ich nuqta qilib olinishi, so‘ngra tizimli ravishda o‘zbek tiliga xos farqli va tizimli tafovutlarga o‘tilishi kerak. Shuning uchun, faqat grammatika tushuntirishga asoslangan an’anaviy uslub o‘rniga; darajalashtirilgan o‘qish matnlari, audio-vizual tinglash materiallari, shakldosh birliklar va madaniy muloqot qoliplarini o‘z ichiga olgan, to‘rtta asosiy til ko‘nikmasini muvozanatli rivojlantiruvchi topshiriqqa asoslangan amaliy materiallar tayyorlanishi shart.

Xulosa va yechim takliflari

Ushbu tadqiqotda Turkiyada o‘zbek tili o‘qitishda duch kelinadigan muammolar alifbo, talaffuz, grammatika, interferensiya, soxta ekvivalentlar va material yetishmovchiligi kesimida baholandi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, lahjalararo yaqinlik o‘qitish jarayonini o‘z-o-zidan osonlashtirmaydi; aksincha, talabaning maqsadli tilni ona tili qoliplari asosida noto‘g‘ri talqin qilishiga (interferensiyaga) zamin yaratadi. To‘plangan ma’lumotlar asosida dars jarayonini va materiallarni modernizatsiya qilish uchun quyidagi tizimli takliflar ilgari suriladi:

Kommunikativ va Tizimli Yondashuv: O‘zbek tili o‘qitishni shunchaki an’anaviy matn tahlili va qoida yodlatishdan chiqarib, to‘rtta asosiy til ko‘nikmasini (o‘qish, tinglash, gapirish, yozish) muvozanatli rivojlantiruvchi kommunikativ metodikaga o‘tkazish zarur.

Qiyosiy va Kontekstual Metodika: Alifbo, talaffuz, grammatika va xususan soxta ekvivalentlar (shakldosh so‘z/ibora) o‘qitishda quruq ro‘yxatlardan voz kechib, lahjalararo tizimli farqlarni kundalik muloqot vaziyatlari, madaniy kontekst va qisqa matnlar ichida ongli ravishda singdirish lozim.

Raqamli va Interaktiv Materiallar Bazasi: Maqsadli auditoriyaga mos, darajalashtirilgan o‘quv darsliklari bilan birga; qiyosiy audio-vizual materiallar, talaffuz fayllari, interaktiv onlayn topshiriqlar va madaniy kontentga boy muloqot qoliplari bazasini yaratish hamda tatbiq etish shart.

Xulosa qilib aytganda, tavsiya etilgan ushbu tizimli va amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv talabaning o‘zbek tilini Turkiya turkchasining bir varianti sifatida emas, balki o‘z unli-vokal tizimi, grammatik strukturasi va boy madaniy foni tizimiga ega bo‘lgan mustaqil adabiy til sifatida ongli ravishda o‘zlashtirishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Adıyaman, Halil (2024). Özbek Türkleri Özelinde Türk Soylulara Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 80, 385-389.
- Arslan, Mustafa Said (2022). Özbek Türkçesi Öğrenen Türkiye Türkü Öğrencilerin Karşılaştıkları Bazı Sorunlar. *O‘zbek Tili Taraqqiyoti Va Xalqaro Hamkorlik Masalalari*, 331-336.
- Arslan, Mustafa Said (2021). Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Yalancı Eş Değerli Deyimlerin öğretilmesindeki Sorunlar. *Zamonaviy Tilshunoslik va Derivatsion Qonuniyatlar*, 205-216.
- Arslan, Mustafa Said (2021). Özbek Türkçesi Konuşanlara Türkiye Türkçesi Öğretiminde Yalancı Eş Değer Sorunu. *Boshlangich Talimga Rakamli Tehnologiyalarni Tatbik Etishning Zamonoviy Tendentsiyalari va Rivojlanish Omillari*, 48-57.
- Yıldırım, Hüseyin (2012). Özbek Türkçesi (Dil Bilgisi – Alıştırmalar – Konuşma – Metinler). Ankara: Gazi Kitabevi.

**O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA O‘LIM, AJAL VA OXIRAT
TUSHUNCHALARINING IFODALANISHI**

Mustafa Said ARSLAN

O‘qituvchi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),
Kastamonu universiteti TOMER, msarslan@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0640-747

Annotatsiya

Maqollar — bir millatning asrlar davomida elakdan o‘tkazib kelingan tajribalari, ildiz otgan e’tiqodlari va umumiy vijdonining avlodlardan avlodga o‘tib kelayotgan eng jonli xotira maskanlaridir. Turkiy dunyoning qadimiy tamaddun havzalaridan biri bo‘lgan O‘zbekiston geografiyasida shakllangan maqollar ham xalqning borliqning eng asosiy masalalariga bo‘lgan qarashlarini ifodalovchi boy hujjat xarakteriga ega.

Ushbu ma’ruzada o‘zbek maqollarida o‘lim, ajal va oxirat kabi mavjudlikka oid tushunchalarning qaysi ma’no qatlamlarida qo‘llanilgani hamda ushbu tushunchalarning kundalik ijtimoiy hayotdagi funksional o‘rni atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida tegishli asosiy manbalar o‘rganilib; o‘lim, ajal, oxirat, mozar, kafan, Azroil, jannat va do‘zax kabi tushunchalar atrofida shakllangan maqollar aniqlangan va tadqiq etilgan. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida shunday xulosaga kelindiki, o‘lim tushunchasi o‘zbek maqollarida nafaqat biologik yakunni ifodalaydi, balki, aksincha, noma’lumlikdan qo‘rqish, foniy dunyo haqiqati va vaqti-vaqti bilan ogohlantirish yoki jazo elementi sifatida metaforik tarzda namoyon bo‘ladi. 'Ajalning muqarrarligi' asosiga qurilgan qarashlar insonga o‘z irodasining chegaralarini keskin eslatib turish bilan birga, kibrni jilovlovchi hamda dunyo boyligiga bo‘lgan cheksiz hirsni so‘roq ostiga oluvchi axloqiy zamin yaratadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek maqollari, o‘lim, ajal, oxirat, diniy elementlar.

Понятия смерти, рока и загробного мира в узбекских пословицах

Аннотация

Пословицы — важнейшие единицы устной культуры, отражающие многовековой опыт, ценности и мировоззрение народа. В данном докладе рассматриваются особенности репрезентации смерти, рока и загробного мира в узбекских пословицах, их семантические функции и роль в социуме. На основе анализа паремиологических источников (включая образы могилы, савана, Азраила, рая и ада) показано, что смерть в пословицах означает не только конец физической жизни, но и выражает страх перед неизвестностью, осознание бренности бытия и напоминание о возмездии. Идеи неизбежности рока и образы загробного мира сдерживают гордыню, дисциплинируют восприятие времени и соотносят земные поступки с окончательным расчётом. В результате данные понятия определяются как ключевые элементы, поддерживающие религиозно-философскую память и ценностную систему узбекского народа.

Ключевые слова: узбекские пословицы, смерть, рок, загробный мир, паремиология, религиозные элементы.

The Concepts of Death, Predestined Time of Death, and the Hereafter in Uzbek Proverbs

Abstract

Proverbs are vital cultural vehicles that transmit a nation’s centuries-old experiences, beliefs, and moral consciousness. This paper examines the semantic layers and social functions of existential concepts—such as death, fate, and the hereafter—within Uzbek proverbs. Based on a comprehensive survey of key paremiological sources (including imagery of the grave, shroud, Azrael, heaven, and hell), the study demonstrates that death in Uzbek proverbs signifies more than a biological end. It emerges as a metaphor for the unknown, human mortality, and moral retribution. Discourses on the inevitability of fate and the hereafter restrain pride, discipline the perception of time, and link worldly actions to an ultimate reckoning. Consequently, these concepts serve as fundamental elements sustaining the religious-philosophical memory and value system of the Uzbek oral tradition.

Keywords: Uzbek proverbs, death, predestined time of death, hereafter, religious elements.

KIRISH

Maqollar — jamiyatning donishmandligi, dunyoqarashi va ifoda qudratini aks ettiruvchi, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan jonli xotira vositasidir (Aqsan 2004: 33; Dog‘an 2009: 87). Bu og‘zaki madaniyat namunalari ajdodlarning hukm va kuzatuvlarini lisoniy obraz hamda yo‘l ko‘rsatuvchi qoida shaklida taqdim etadi (Sag‘lam 2001: 46). Millatning asrlar elagidan o‘tgan tajribalari, e‘tiqodlari va qadriyatlar tizimini o‘zida mujassam etgan maqollar, mansub jamiyatining tarixiy sarguzashtlari va turmush tarzini aks ettiruvchi bebaho xazinadir (Arslan, 2024, s. 325). Inson hayotida mavjud bo‘lgan har bir hodisa maqollarda o‘z aksini topadi. Muayyan bir tushunchaning maqollarda qo‘llanish chastotasi, uning o‘sha millat dunyoqarashi va e‘tiqod tizimidagi o‘rni hamda ahamiyatidan dalolat beradi (Arslan 2024: 328). Shu nuqtayi nazardan, inson hayotining eng muhim o‘tish davri va noma’lumlikning boshlanishi hisoblangan «o‘lim» tushunchasi ham, xalqning hayotiy tajribalari va qoldirgan izlari darajasida maqollar tarkibida ancha keng va ko‘p qirrali o‘rin tutadi (Arslan 2024: 328).

1. O‘zbek maqollarida o‘lim tushunchasi va ramzlari

O‘zbek maqollarida o‘lim, inson hayotining tabiiy va muqarrar yakunidir. Bu janrda u faqatgina biologik nihoyani anglatmay, inson umrining cheklanganligini va dunyoning o‘tkinchiligini eslatuvchi kuchli tafakkur maydonini yuzaga keltiradi. Chunonchi, “To‘ysiz uy

bo‘lar, o‘limsiz uy bo‘lmas” (Yo‘ldoshev va Kumush, 1995, s. 71) aytimi o‘limning universal xarakterini ko‘rsatsa, “Bir kun – tug‘ilmoq, / Bir kun – o‘lmoq” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 134) maqoli tug‘ilish va o‘limni mavjudlikning bir-birini to‘ldiruvchi ikki o‘zgarmas unsuri, hayot tartibining tabiiy qismi sifatida taqdim etadi.

O‘lim tushunchasining yana bir jihati, foni dunyo qarashlari atrofida shakllanadi. O‘zbek maqollari o‘tkinchilikni ham umr, ham mol-mulk vositasida bot-bot ta’kidlaydi. “Dunyoga qanday kelgan bo‘lsang, shunday ketasan” va “Dunyo yig‘ib netarsan, bir kun tashlab ketarsan” (Yo‘ldoshev va Kumush, 1995, s. 71) kabi namunalar dunyo ne‘matlariga haddan tashqari bog‘lanishning ma’nosizligini uqtiradi. Shunga bog‘liq ravishda, “Umr – o‘tkinchi mehmon” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 494) so‘zi umrni mehmon metaforasi bilan tushuntirib, inson yer yuzidagi mavjudligini cheklangan qo‘nim deb tasavvur qiladi. Shu tariqa o‘lim, hayotga qaysi me’yorda bog‘lanish kerakligini ko‘rsatuvchi ogohlantiruvchi vazifani o‘taydi.

2. O‘zbek maqollarida ajal tushunchasi

O‘zbek maqollarida ajal o‘limning oddiy sinonimi emas; u inson irodasidan tashqari, vaqti oldindan belgilangan va muqarrar yakunni ifodalaydi. Bu jihati bilan ajal tushunchasi o‘lim g‘oyasiga taqdir, ilohiy iroda va cheklanganlik o‘lchovini bag‘ishlaydi. Binobarin, “Dard – boshqa, ajal – boshqa” (Yo‘ldoshev va Kumush, 1995, s. 64; Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 364) maqoli xastalik bilan ajalni ajratib, har bir qiyinchilik yoki xavf o‘lim degani emasligini, biroq ajal vaqti kelganda uning oldini olib bo‘lmasligini uqtiradi. Shunga o‘xshash tarzda, “Ajalga davo yo‘q, / Yomonga – balo” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 66) so‘zi inson qudratining chegaralarini va ajal qarshisidagi chorasizlikni bilvosita eslatib o‘tadi.

Ajal tushunchasining o‘zbek maqollaridagi eng yaqqol jihati uning muqarrarligidir. Belgilangan vaqt kelmaguncha hech bir jonzo‘tning o‘limi sodir bo‘lmasligi bot-bot takrorlanadi. “Ajal yetmay, chivin o‘lmas” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 421) maqoli eng zaif maxluqning ham o‘limini mutloq taqdirga bog‘laydi. Ayni shu tushuncha “Qirq yil qirg‘in bo‘lsa, / Ajali yetgan o‘lar” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 489) maqolida yanada yaqqol namoyon bo‘ladi: urush yoki ommaviy ofatlarda ham faqatgina ajali kelgan bandaning o‘lishi, o‘limning tasodifiy emas, balki taqdiri jarayon sifatida idrok etilishini ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan ajal, insonni o‘z kuchi chegaralarini tan olishga chorlaydigan tushunchadir.

3. O‘zbek maqollarida oxirat tushunchasi

O‘zbek maqollarida oxirat tushunchasi, shunchaki o‘limdan keyingi hayotning diniy e’tirofi emas, balki inson xulq-atvorini baholaydigan axloqiy mezondir. Bu janrda oxirat ko‘pincha jannat, do‘zax, qabr va qiyomat kabi tushunchalar bilan tilga olinib, inson yashash tarzining uxraviy (o‘limdan keyingi) oqibatlariga diqqat qaratiladi. “Dunyoning kerakligini bozorda bildim, / Oxiratning kerakligini – mozorda” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 451) maqoli ushbu bog‘liqlikni aniq aks ettiradi. Bu yerda «bozor» dunyo hayotining ehtiyoj va mashg‘ulotlarini, «mozor» esa inson asil haqiqat bilan yuzlashadigan so‘nggi bekatni anglatadi. Aytim dunyo ishlarining zarurligini e’tirof etgani holda, oxirat haqiqati ko‘pincha faqat o‘lim tajribasi orqaligina chuqur idrok etilishini uqtiradi.

Oxirat tushunchasi, ayniqsa, jannat va do‘zax obrazlari orqali inson amallarining natijasini ko‘rsatadi. “Mehnatsiz rohat bo‘lmas, / Savobsiz – jannat” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 41) va “Tanbalga jannat yo‘q, / Qaytib kelsa do‘zax yo‘q” (Mirzayev va boshqalar,

2019, s. 45) maqollari uxraviy mukofotni mehnat, g‘ayrat va mas’uliyat bilan bog‘lab, dangasalikni qoralaydi. Ijtimoiy illatlar ham ushbu tizim orqali taqiqlanadi: “Pora do‘zax eshigini ochar, / O‘zini bilgan undan qochar” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 52, 115) va “Chaqimchining joyi – jahannam” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 264) kabi namunalar poraxorlik va chaqimchilikni og‘ir uxraviy jazo bilan qoralaydi. Shu tariqa, oxirat tushunchasi shaxs xulqini ijtimoiy hayotda tartibga soluvchi faol nazorat mexanizmiga aylanadi.

4. Ijtimoiy va axloqiy jihat: O‘limning hayotni tartibga solish funksiyasi

O‘zbek maqollarida o‘lim, ajal va oxirat tushunchalari ijtimoiy hayotni tartibga soluvchi, shaxs xulq-atvoriga yo‘nalish beruvchi va axloqiy mezonlarni mustahkamlovchi vazifani bajaradi. Bu tushunchalar kundalik turmushdan tashqaridagi mavhumlik bo‘lishdan to‘xtab, oilaviy munosabatlardan iqtisodiy xatti-harakatlargacha bo‘lgan keng ko‘lamli sohada xalqning qadriyatlar tizimini himoya qiluvchi og‘zaki nazorat mexanizmiga aylanadi.

Ushbu tartibga soluvchi vazifa, ayniqsa, oila hayoti atrofida shakllangan aytimlarda yaqqol ko‘rinadi. “Bir kun janjal bo‘lgan uydin qirq kun baraka ketar” (Yo‘ldoshev va Kumush, 1995, s. 45) maqoli oilaviy nizolarning rizqqa zarar yetkazishini uqtirsa, “Janjalli uy – azobli go‘r” (Mirzayev va boshqalar, 2019, s. 131) so‘zi ushbu ogohlantirishni eng yuqori nuqtaga olib chiqadi. Bu yerda notinch xonadon bevosita “azobli qabr”ga o‘xshatilib, o‘lim obrazi oilaviy muhitni asrashga xizmat qildirib kelingan. Shu tariqa qabr nafaqat o‘lim maskani, balki tirik insonning o‘zi barpo etgan buzuk tartibning ham jazolovchi ramzi sifatida namoyon bo‘ladi.

XULOSA

O‘zbek maqollarida o‘lim, ajal va oxirat tushunchalari atrofida shakllangan so‘z boyligi, xalqning borliqqa, hayotga va inson xulq-atvoriga doir tafakkur dunyosini yaqqol aks ettiradi. Tadqiq etilgan maqollar o‘limning nafaqat hayotning biologik yakuni emas, balki foniylilikni eslatuvchi va insonni o‘zi bilan yuzlashtiruvchi kuchli ma‘no maydoni ekanligini ko‘rsatadi. Qabr, kafan, tobut va Azroil kabi ramzlar esa ushbu tushunchani mavhumlikdan chiqarib, bevosita inson tajribasining ichiga joylashtiradi.

Tadqiqotning eng muhim xulosalaridan biri — bu tushunchalarning oilaviy tinchlik, ijtimoiy hamjihatlik, to‘g‘rilik, mehnat va halollik kabi qadriyatlarni barpo etib, kundalik turmushda faol nazorat mexanizmi sifatida ishlashidir. Xulosa qilib aytganda, o‘zbek maqollarida o‘lim, ajal va oxirat; xalqning diniy xotirasini, vazmin dunyoqarashini va ijtimoiy qadriyatlar tizimini tashuvchi, og‘zaki madaniyatning intellektual teranligini namoyon etuvchi bosh mezonlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Aqsan, Do‘g‘an (2004). Turkchaning so‘z boyligi (Türkçenin Sözvarlığı). Anqara: Engin nashriyoti.
- Arslan, Mustafa Said (2024). O‘zbek maqollarida “O‘lim” tushunchasiga bir nazar (Özbek Atasözlerinde “Ölüm” Kavramına Bir Bakış). RumeliDE Til va adabiyot tadqiqotlari jurnali (RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi), (43), 325-345.
- Do‘g‘an, Levent (2009). “Uyg‘ur maqollarida ulug‘langan qadriyatlar” (“Uygur Atasözlerinde Yüceltilen Değerler”). Trakiya universiteti Ijtimoiy fanlar jurnali (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi), 11(1): 87-104.
- Mirzayev, To‘ra; Musoqulov, Asqar; Sarimsoqov, Bahodir (2019). O‘zbek xalq maqollari. Toshkent: Sharq.

Sag‘lam, Muso Yashar (2001). “Maqollar va iboralarda tasavvur” (“Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem”). Hacettepe universiteti Adabiyot fakulteti jurnalı (Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi), 18(I): 45-51.

Yo‘ldoshev, Ibrohim va Kumush, Muhiddin (1995). Turkcha izohli o‘zbek maqollari (Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri). Ankara: Engin.

**Məktəbəqədər təhsildə rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin müqayisəli təhlili:
beynəlxalq təcrübə və türk dövlətlərinin təhsil sistemlərində tətbiq perspektivləri**

Böyükəğa Mikayilli

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi

“Məktəbəqədər və ibtidai təhsil” elmi-metodik jurnal

Baş redaktor vəzifəsini icra edən

e-mail: tehsil.zaman@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-8931-0459>

<https://scholar.google.com/citations?user=reZBH3IAAAAJ&hl=en>

Ülviyyə Nağıyeva

ADA İbtidai Məktəb

Azərbaycan dili müəllimi

Ulviyye.abdulova@gmail.com

Annotasiya. Məqalədə məktəbəqədər təhsil kontekstində rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmə yanaşmalarının müqayisəli təhlili aparılır, onların uşaqların idrak, sosial-emosional və fiziki inkişafına təsiri elmi əsaslarla qiymətləndirilir. Tədqiqatda İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (WHO) hesabatları, eləcə də müxtəlif ölkələrin qabaqcıl təcrübələri əsasında rəqəmsal texnologiyaların və təbiət əsaslı öyrənmənin üstünlükləri vurğulanır. Araşdırmalar göstərir ki, rəqəmsal mühit və təbiətyönümlü öyrənmənin integrativ tətbiqi idrak marağının artırılması, problem həll etmə və yaradıcı düşünmə bacarıqlarının inkişafına, uşaqların emosional rifahına, sosial bacarıqlarının və fiziki aktivliyinin artmasına təkan verir. Məqalədə bu iki yanaşmanın integrasiyasının daha effektiv pedaqoji nəticələr verdiyi əsaslandırılır. Bu kontekstdə uşaq mərkəzli yanaşma, balanslaşdırılmış rəqəmsal istifadə modeli və təcrübəyə əsaslanan öyrənmə prinsipləri ön plana çəkilir. Məqalədə türk dövlətlərinin təhsil sistemlərində rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin integrasiyasına dair praktik istiqamətlər irəli sürülür. Məqalə erkən uşaqlıq təhsilində holistik inkişafın təmin olunması üçün rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmə mühitlərinin balanslı şəkildə təşkilinin zəruriliyini vurğulamaqla yanaşı, bu istiqamətdə konseptual pedaqoji modelin formalaşdırılmasına töhfə verir.

Açar sözlər: Məktəbəqədər təhsil, rəqəmsal öyrənmə, təbiətyönümlü öyrənmə, uşaq mərkəzli yanaşma, holistik inkişaf

**Comparative Analysis of Digital and Nature-Based Learning in Preschool Education:
International Experience and Application Prospects in the Education Systems of Turkic
States**

Boyukagha Mikayilli

Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan

Scientific-Methodological Journal “Preschool and Primary Education”

Acting Editor-in-Chief

e-mail: tehsil.zaman@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-8931-0459>

<https://scholar.google.com/citations?user=reZBH3IAAAAJ&hl=en>

Ulviyya Nagiyeva

ADA Primary School

Azerbaijani Language Teacher

Ulviyye.abdulova@gmail.com

Abstract. The article presents a comparative analysis of digital and nature-based learning approaches in the context of preschool education, evaluating their impact on children’s cognitive, socio-emotional, and physical development on a scientific basis. The study draws on reports from the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) and the World Health Organization (WHO), as well as best practices from various countries, to highlight the advantages of digital technologies and nature-based learning. The findings indicate that the integrated application of digital environments and nature-based learning fosters increased cognitive engagement, enhances problem-solving and creative thinking skills, and contributes to children’s emotional well-being, social competencies, and physical activity. The article substantiates that the integration of these two approaches yields more effective pedagogical outcomes. In this context, a child-centered approach, a balanced model of digital use, and experiential learning principles are emphasized. The paper also proposes practical directions for integrating digital and nature-based learning within the education systems of Turkic states. It contributes to the development of a conceptual pedagogical model by underscoring the necessity of organizing balanced digital and nature-based learning environments to ensure holistic development in early childhood education.

Keywords: Preschool education, digital learning, nature-based learning, child-centered approach, holistic development.

GİRİŞ. Müasir dövrdə təhsil sistemləri rəqəmsallaşma prosesinin təsiri altında sürətlə transformasiya olunur və bu dəyişikliklər, xüsusilə məktəbəqədər təhsil sahəsində yeni pedaqoji yanaşmaların formalaşmasına səbəb olur. Qloballaşma və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində rəqəmsal alətlər təlim prosesinin ayrılmaz komponentinə çevrilmiş, erkən yaşlı uşaqların öyrənmə təcrübəsinə də birbaşa təsir göstərmişdir. Rəqəmsal texnologiyalar interaktiv və vizual əsaslı öyrənmə mühiti yaradaraq uşaqların idrak marağını artırır, onların problem həll etmə və yaradıcı düşünmə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır (OECD, 2020). Bununla yanaşı, erkən yaş dövründə ekran əsaslı fəaliyyətlərin intensivləşməsi ilə bağlı aparılan tədqiqatlar bu prosesin sosial-emosional inkişaf, diqqət müddəti və fiziki aktivlik üzərində potensial mənfi təsirlərini də ön plana çıxarır (WHO, 2019).

Son illərdə, xüsusilə pandemiya dövründən sonra rəqəmsal təhsilin əhatə dairəsi daha da genişlənmiş, distant və hibrid öyrənmə modelləri məktəbəqədər təhsil səviyyəsinə qədər inteqrasiya olunmuşdur. Bu isə pedaqoji ictimaiyyət qarşısında yeni suallar yaratmışdır: erkən yaşlı uşaqlar üçün rəqəmsal texnologiyaların optimal istifadəsi necə tənzimlənə bilər?

Texnologiya öyrənmə prosesində vasitə kimi qalmalı, yoxsa əsas mühitə çevrilməlidir? Bu suallar, xüsusilə uşağın inkişaf xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması baxımından aktuallıq kəsb edir.

Digər tərəfdən, rəqəmsallaşmanın sürətlənməsi fonunda təbiətyönümlü öyrənmə yanaşmasına maraq əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Finlandiya, Norveç, Yeni Zelandiya və Avstraliya kimi ölkələrdə tətbiq olunan təbiət əsaslı təhsil modelləri uşaqların açıq mühitdə sərbəst fəaliyyətini, təcrübəyə əsaslanan öyrənməni və sosial qarşılıqlı əlaqəni təşviq edir. Bu yanaşma uşaqlarda yalnız idrak deyil, həm də emosional və fiziki inkişafın təmin olunmasına xidmət edir (Ärlemalm-Hagsér, 2013; Elliott & Chancellor, 2014). Tədqiqatlar göstərir ki, təbiətlə müntəzəm təmas uşaqlarda stresin azalmasına, diqqətin bərpasına və ümumi psixoloji rifahın yüksəlməsinə müsbət təsir göstərir.

Bununla belə, müasir təhsil reallığında bu iki yanaşma – rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmə – çox vaxt qarşı-qarşıya qoyulur. Bir tərəfdə texnoloji inkişafın gətirdiyi imkanlar, digər tərəfdə isə uşağın təbii inkişaf ehtiyacları dayanır. Halbuki beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bu yanaşmaların hər biri ayrı-ayrılıqda müəyyən üstünlüklərə malik olsa da, onların heç biri təkbaşına erkən uşaqlıq təhsilinin bütün tələblərini tam şəkildə qarşılamır. Bu səbəbdən müasir pedaqoji diskursda əsas diqqət bu iki istiqamətin qarşılaşdırılmasından daha çox onların balanslaşdırılması və integrasiyasına yönəlmişdir. Eyni zamanda erkən uşaqlıq təhsilində uşaq mərkəzli yanaşmanın güclənməsi, onun fərdi inkişaf tempi, maraqları və ehtiyaclarının nəzərə alınmasını tələb edir. Bu kontekstdə həm rəqəmsal, həm də təbiətyönümlü öyrənmə mühitlərinin uşağın inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə təşkili mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Pedaqoji prosesin effektivliyi, yalnız istifadə olunan vasitələrdən deyil, həm də bu vasitələrin necə, nə zaman və hansı məqsədlə tətbiq olunmasından asılıdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, müasir məktəbəqədər təhsil sistemlərində əsas çağırış rəqəmsal texnologiyaların təqdim etdiyi imkanlarla təbiətyönümlü öyrənmənin inkişafetdirici potensialı arasında optimal tarazlığın qurulmasıdır. Bu baxımdan, mövcud beynəlxalq təcrübənin təhlili və müxtəlif pedaqoji yanaşmaların müqayisəsi xüsusi elmi əhəmiyyət daşıyır.

Bu məqalənin məqsədi məktəbəqədər təhsil kontekstində rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin üstünlüklərini və məhdudiyyətlərini beynəlxalq təcrübə əsasında müqayisəli şəkildə təhlil etmək, onların uşağın holistik inkişafına təsirini qiymətləndirmək və bu iki yanaşmanın effektiv integrasiyasına dair elmi əsaslandırılmış konseptual yanaşma təqdim etməkdir.

PROBLEMİN QOYULUŞU

Müasir məktəbəqədər təhsil sistemlərində rəqəmsallaşma prosesinin sürətlənməsi ilə yanaşı, uşaqların təbii mühitdən uzaqlaşması və ekran əsaslı fəaliyyətlərə daha çox vaxt ayırması müşahidə olunur. Bu vəziyyət erkən uşaqlıq dövründə balanslı inkişafın təmin olunması baxımından yeni pedaqoji problemlər ortaya çıxarır. Bir tərəfdən, rəqəmsal texnologiyalar uşaqlara geniş öyrənmə imkanları təqdim etsə də, digər tərəfdən onların sosial-emosional inkişafı, fiziki aktivliyi və təbiətlə əlaqəsi üzərində mənfi təsirlər yarada biləcəyi ilə bağlı narahatlıqlar mövcuddur.

Mövcud tədqiqatlar göstərir ki, erkən yaşlı uşaqlar üçün rəqəmsal mühitin istifadəsi ilə bağlı vahid və optimal pedaqoji model hələ də tam formalaşmamışdır. Eyni zamanda, təbiətyönümlü öyrənmə yanaşması müxtəlif ölkələrdə uğurla tətbiq olunsay da, onun rəqəmsal texnologiyalarla integrasiyası məsələsi kifayət qədər sistemli şəkildə araşdırılmamışdır. Bu isə pedaqoji

praktikada ya rəqəmsallaşmaya həddindən artıq üstünlük verilməsi, ya da texnologiyanın tam kənarlaşdırılması kimi qeyri-balanslı yanaşmalara səbəb olur.

Türk dövlətlərinin təhsil sistemlərində rəqəmsal təhsil təşəbbüslərinin genişlənməsi ilə yanaşı, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təbiətyönümlü öyrənmə imkanlarının məhdud olması və bu iki yanaşmanın integrasiyasına dair metodik çərçivənin yetərinə işlənilməməsi müşahidə olunur. Nəticədə, pedaqoqlar və təhsil siyasətçiləri qarşısında əsas sual belə formalaşır: erkən uşaqlıq dövründə uşağın hərtərəfli inkişafını təmin etmək üçün rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmə necə balanslaşdırılmalı və hansı pedaqoji model əsasında integrasiya olunmalıdır?

Bu baxımdan, tədqiqatın əsas problemi məktəbəqədər təhsildə rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmə yanaşmaları arasında optimal balansın müəyyənləşdirilməsi və onların effektiv integrasiyasına dair elmi əsaslandırılmış yanaşmanın işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

ƏSAS HİSSƏ

Rəqəmsal təhsilin məktəbəqədər mərhələdə rolu və beynəlxalq təcrübə

Rəqəmsal texnologiyaların məktəbəqədər təhsildə tətbiqi son illər bir çox ölkələrdə təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Xüsusilə Estoniya, Sinqapur və Cənubi Koreya kimi ölkələr erkən yaşlardan rəqəmsal savadlılığın formalaşdırılmasına yönəlmiş sistemli proqramlar həyata keçirirlər. Məsələn, Estoniyada tətbiq olunan “ProgeTiger” proqramı uşaqlarda alqoritmik düşünmə, problem həll etmə və yaradıcı yanaşmanın inkişafını hədəfləyir. Bu proqram çərçivəsində rəqəmsal texnologiyalar yalnız istehlak vasitəsi kimi deyil, həm də yaradıcı fəaliyyət aləti kimi istifadə olunur [www.educationestonia.org].

OECD (2020) hesabatında qeyd olunur ki, düzgün pedaqoji yanaşma ilə integrasiya olunmuş rəqəmsal texnologiyalar uşaqların erkən yaşlardan öyrənmə motivasiyasını artırır və onların idrak fəaliyyətini stimullaşdırır. Bununla belə, Plouman, McPake və Stephen (2010) erkən uşaqlıq dövründə rəqəmsal texnologiyaların təsirini araşdıraraq qeyd edirlər ki, bu texnologiyaların uşağın inkişafına təsiri onların sadəcə mövcudluğu ilə deyil, istifadə konteksti, valideyn və müəllimlərin yönləndirici rolu və fəaliyyətin məzmunu ilə müəyyən olunur (Plowman et al., 2010). Tədqiqat göstərir ki, uşaqlar texnologiyadan daha çox sosial qarşılıqlı əlaqə və birgə fəaliyyət çərçivəsində istifadə etdikdə onun inkişafedici təsiri artır. Eyni zamanda, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (WHO, 2019) tövsiyələrinə görə, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün ekran qarşısında keçirilən vaxtın məhdudlaşdırılması vacibdir. Uzunmüddətli ekran istifadəsi uşaqlarda fiziki passivliyin artmasına, diqqət problemlərinə və sosial qarşılıqlı əlaqənin zəifləməsinə səbəb ola bilər. Bu baxımdan, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi balanslı və məqsədyönlü şəkildə təşkil olunmalıdır.

Təbiətyönümlü öyrənmə: mahiyyəti və tətbiq modelləri

Təbiətyönümlü öyrənmə uşaqların təbii mühitdə sərbəst fəaliyyətinə əsaslanan və onların fiziki, emosional və sosial inkişafını dəstəkləyən pedaqoji yanaşmadır. Bu yanaşma, xüsusilə Skandinaviya ölkələrində geniş yayılmışdır. Məsələn, Norveç və Finlandiyada tətbiq olunan “forest school” və “outdoor education” modelləri uşaqların günün böyük hissəsini açıq havada keçirməsini və təcrübəyə əsaslanan öyrənmə fəaliyyətlərinə cəlb olunmasını nəzərdə tutur (Knight, (2013).

Ärlemalm-Hagsér (2013) qeyd edir ki, təbiətyönümlü təhsil uşaqlarda ekoloji şüurun formalaşmasına və ətraf mühitə məsuliyyətli münasibətin inkişafına xidmət edir. (Ärlemalm-Hagsér, 2013). Eyni zamanda Chavla (2015) və Louv (2008) göstəririlər ki, təbiətlə müntəzəm

təmas uşaqlarda stres səviyyəsini azaldır, diqqət qabiliyyətini artırır və ümumi psixoloji rifahı gücləndirir. Mövcud sübutlar göstərir ki, ağaclar və təbii ərazilər uşaqlar üçün sağlam icmaların formalaşmasında vacib elementlərdir. Bu elementlər müxtəlif səviyyələrdə integrasiya olunmalıdır: yaşayış məntəqələri, məktəblər və uşaq baxım mərkəzlərinin ətraf mühitinin tərtibatından başlayaraq, şəhər yolları, yaşıl zonalar, parklar və uşaqların yaradıcı oyunu üçün nəzərdə tutulmuş təbii sahələrə qədər (**Chawla, 2015**). Louv (2008) isə müasir cəmiyyətdə uşaqların təbiətdən uzaqlaşmasını “təbiət çatışmazlığı sindromu” (nature-deficit disorder) kimi xarakterizə edir və vurğulayır ki, uşaqların təbiətlə əlaqəsinin zəifləməsi onların fiziki sağlamlığı, diqqət qabiliyyəti və emosional sabitliyi üzərində mənfi təsirlər yarada bilər. Müəllifə görə, uşaqların inkişafı üçün təbii mühitlə birbaşa və müntəzəm təmas onların idrak, sosial və emosional inkişafının ayrılmaz komponenti kimi çıxış edir (Louv, 2008).

Yeni Zelandiya və Avstraliyada təbii olunan erkən uşaqlıq yaş dövrü kurikulumları (məsələn, EYLF – Early Years Learning Framework) da təbiətyönümlü öyrənməyə xüsusi yer ayırır və uşaqların açıq mühitdə öyrənməsini onların inkişafının ayrılmaz hissəsi kimi qiymətləndirir. Bu yanaşmalar uşaqlara sərbəst seçim, riskləri qiymətləndirmə və problem həll etmə kimi həyati bacarıqlar qazandırır (www.acecqa.gov.au).

Rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin müqayisəli təhlili

Rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmə yanaşmaları fərqli pedaqoji imkanlar təqdim etsə də, onların hər biri uşağın inkişafının müxtəlif aspektlərinə təsir göstərir. Rəqəmsal mühit daha çox idrak və texnoloji bacarıqların inkişafını dəstəklədiyi halda, təbiətyönümlü öyrənmə emosional rifah, fiziki aktivlik və sosial bacarıqların formalaşmasına töhfə verir.

Məsələn, rəqəmsal platformalar vasitəsilə uşaqlar vizual və interaktiv öyrənmə təcrübəsi əldə edir, lakin bu mühitdə sosial qarşılıqlı əlaqə məhdud qala bilər. Əksinə, təbiət mühitində uşaqlar həmyaşıdları ilə birbaşa ünsiyyət qurur, əməkdaşlıq edir və sosial rolları təcrübə yolu ilə mənimsəyirlər. Bu baxımdan, hər iki yanaşma bir-birini tamamlayan xüsusiyyətlərə malikdir.

Bird və Edvards tədqiqatlarında qeyd edirlər ki, rəqəmsal texnologiyalar oyun əsaslı öyrənmə ilə integrasiya olunduqda daha effektiv nəticələr verir. Bu isə göstərir ki, əsas məsələ yanaşmalar arasında seçim etmək deyil, onların düzgün kombinasiyasını tapmaqdır (**Bird, Edwards, 2015**).

İntegrasiya imkanları və pedaqoji yanaşmalar

Müasir pedaqoji yanaşmalar rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin integrasiyasını mümkün və zəruri hesab edir. Bu integrasiya uşağın hərtərəfli inkişafını təmin etmək üçün müxtəlif öyrənmə mühitlərinin balanslı şəkildə təşkilinə əsaslanır.

Məsələn:

- Uşaqlar təbiətdə müşahidə etdikləri obyektləri (bitkilər, heyvanlar və s.) rəqəmsal vasitələrlə sənədləşdirə bilərlər.
- Açıq hava fəaliyyətləri sonradan rəqəmsal platformalarda müzakirə və təqdimat formasında davam etdirilə bilər.
- Rəqəmsal alətlər təbiət haqqında məlumatların vizuallaşdırılması və dərinləşdirilməsi üçün istifadə oluna bilər.

Bu yanaşma Reggio Emilia fəlsəfəsində vurğulanan “mühit üçüncü müəllimdir” prinsipinə də uyğun gəlir (Edwards et al., 2012). Eyni zamanda uşaq mərkəzli yanaşma çərçivəsində zamanın və fəaliyyətlərin təşkili uşağın maraqlarına və inkişaf səviyyəsinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Türk dövlətlərinin təhsil sistemlərində tətbiq imkanları

Türk dövlətlərinin təhsil sistemləri son illər rəqəmsallaşma və innovativ pedaqoji yanaşmaların tətbiqi istiqamətində mühüm inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan və digər türk dövlətlərində rəqəmsal təhsil platformalarının genişlənməsi, elektron resursların artırılması və müəllimlərin rəqəmsal kompetensiyalarının inkişafı istiqamətində həyata keçirilən islahatlar bu sahədə müsbət dinamikanın formalaşdığını göstərir. Bununla yanaşı, erkən uşaqlıq təhsilində təbiətyönümlü öyrənmə yanaşmasının sistemli və kurikulum səviyyəsində tətbiqi hələ də məhdud xarakter daşıyır və bu sahədə beynəlxalq təcrübədən daha geniş şəkildə yararlanmağa ehtiyac vardır.

Türk dövlətlərinin ortaq mədəni, tarixi və coğrafi xüsusiyyətləri təbiətyönümlü öyrənmə üçün əlverişli zəmin yaradır. Xüsusilə açıq mühitdə öyrənmə, təbiətlə qarşılıqlı əlaqə və ənənəvi həyat tərz elementləri bu ölkələrin pedaqoji modellərinə integrasiya oluna biləcək mühüm resurslar kimi çıxış edir. Bununla yanaşı, rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı bu ölkələrdə erkən yaşdan rəqəmsal savadlılığın formalaşdırılmasını prioritet istiqamətlərdən birinə çevirmişdir.

Mövcud şəraitdə əsas pedaqoji çağırış rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmə yanaşmalarının qarşılaşdırılması deyil, onların qarşılıqlı tamamlayıcılıq prinsipi əsasında integrasiya olunmasıdır. Bu baxımdan, türk dövlətlərinin təhsil sistemlərində aşağıdakı istiqamətlər üzrə tətbiq imkanları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir:

Kurikulum səviyyəsində integrasiya – məktəbəqədər təhsil proqramlarında təbiət əsaslı fəaliyyətlərin sistemli şəkildə yer alması və bu fəaliyyətlərin rəqəmsal alətlərlə dəstəklənməsidir (məsələn, uşaqların təbiətdə müşahidə apardıqları proseslərin rəqəmsal vasitələrlə sənədləşdirilməsi və təqdim olunması).

Balanslaşdırılmış rəqəmsal istifadə modeli – erkən yaşlı uşaqlar üçün ekran vaxtının elmi əsaslarla tənzimlənməsi və rəqəmsal texnologiyaların passiv istehlak vasitəsi deyil, aktiv öyrənmə aləti kimi tətbiq edilməsidir.

Müəllimlərin peşəkar inkişafı – pedaqoqların həm rəqəmsal texnologiyalardan səmərəli istifadəsi, həm də təbiətyönümlü öyrənmə metodları üzrə kompetensiyalarının artırılmasıdır. Bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübə və təlim proqramlarının tətbiqi mühüm rol oynayır.

Uşaq mərkəzli pedaqoji modelin tətbiqi – təlim prosesinin uşağın fərdi inkişaf tempi, maraqları və ehtiyacları əsasında təşkil olunması, “uşaq mərkəzli zaman” prinsipi çərçivəsində fəaliyyətlərinin çevik planlaşdırılmasıdır.

İnfrastruktur və mühitin təşkili – məktəbəqədər müəssisələrdə açıq hava məkanlarının (bağçalar, oyun sahələri, təbii zonalar) yaradılması və bu mühitlərin pedaqoji prosesə integrasiyası ilə yanaşı, rəqəmsal resurslara çıxış imkanlarının genişləndirilməsidir.

Regional əməkdaşlıq və təcrübə mübadiləsi – türk dövlətləri arasında təhsil sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi, uğurlu modellərin paylaşılması və birgə layihələrin həyata keçirilməsidir.

Beləliklə, türk dövlətlərinin təhsil sistemlərində rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin integrasiyası yalnız pedaqoji innovasiya deyil, bu, eyni zamanda uşağın holistik inkişafını təmin edən strateji yanaşma kimi qiymətləndirilə bilər. Bu integrasiya modeli həm qlobal çağırışlara cavab verən, həm də milli-mədəni xüsusiyyətləri qoruyan balanslı təhsil sisteminin formalaşmasına xidmət edir.

NƏTİCƏ

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, məktəbəqədər təhsildə rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmə yanaşmaları bir-birini inkar etmir, əksinə, qarşılıqlı tamamlayan pedaqoji istiqamətlər kimi çıxış edir. Rəqəmsal texnologiyalar uşaqların idrak marağını artırmaq, onların problem həll etmə və yaradıcı düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək baxımından mühüm imkanlar təqdim edir. Bununla yanaşı, bu texnologiyaların nəzarətsiz və həddindən artıq istifadəsi erkən yaşlı uşaqlarda sosial-emosional inkişafın zəifləməsi, diqqət problemləri və fiziki passivliyin artması kimi risklər yarada bilər. Təbiətyönümlü öyrənmə isə uşaqların emosional rifahını gücləndirir, sosial qarşılıqlı əlaqəni artırır və fiziki inkişafı dəstəkləyir, koqnitiv inkişafa, diqqət və özünütənzimləməyə, yaradıcılıq və təxəyyülün inkişafına, müstəqillik və riskləri dərk etmə bacarığının formalaşmasına yol açır, lakin müasir rəqəmsallaşma şəraitində bu yanaşmanın birtərəfli tətbiqi uşaqların texnoloji savadlılığının formalaşması baxımından kifayət etmir.

Bu baxımdan, tədqiqatın əsas nəticəsi ondan ibarətdir ki, məktəbəqədər təhsildə optimal pedaqoji model rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin balanslaşdırılmış integrasiyasına əsaslanmalıdır. Belə bir modeldə rəqəmsal texnologiyalar passiv istehlak vasitəsi deyil, aktiv öyrənmə aləti kimi istifadə olunmalı, təbiətyönümlü fəaliyyətlər isə təlim prosesinin ayrılmaz hissəsinə çevrilməlidir. Uşaqların təbiətdə əldə etdikləri təcrübələrin rəqəmsal vasitələrlə sənədləşdirilməsi və təhlili kimi integrativ fəaliyyətlər bu yanaşmanın praktik effektivliyini artırır. Türk dövlətlərinin təhsil sistemləri üçün aparılan təhlillər göstərir ki, bu ölkələrdə rəqəmsallaşma istiqamətində mühüm irəliləyişlər əldə olunsa da, təbiətyönümlü öyrənmənin kurikulum səviyyəsində sistemli tətbiqi hələ də məhdud xarakter daşıyır. Bu səbəbdən, təhsil siyasətində prioritet istiqamətlər kimi kurikulumların yenilənməsi, müəllimlərin peşəkar inkişafının gücləndirilməsi, açıq mühitlərin pedaqoji prosesə integrasiyası və rəqəmsal resurslardan məqsədyönlü istifadə mexanizmlərinin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, uşaq mərkəzli yanaşmanın gücləndirilməsi, uşaqların fərdi xüsusiyyətlərinin və inkişaf tempinin nəzərə alınması bu modelin effektivliyinin əsas şərtlərindən biridir. Rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin integrasiyası yalnız pedaqoji seçim deyil, müasir təhsil sistemlərinin qarşısında duran strateji zərurətdir. Bu yanaşma uşaqların holistik inkişafını təmin etməklə yanaşı, onların gələcək cəmiyyətə uyğunlaşma və davamlı inkişaf bacarıqlarının formalaşmasına da mühüm töhfə verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ärlemalm-Hagsér, E. (2013). Respect for nature – A prescription for developing environmental awareness in preschool. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 3(1), 25-44. <https://doi.org/10.26529/cepsj.249>
2. Bird, J., & Edwards, S. (2015). Children learning to use technologies through play: A digital play framework. *British Journal of Educational Technology*, 46(6), 1149-1160. <https://doi.org/10.1111/bjet.12191>
3. Chawla, L. (2015). Benefits of nature contact for children. *Journal of Planning Literature*, 30(4), 433-452. <https://doi.org/10.1177/0885412215595441>
4. Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (Eds.). (2012). *The hundred languages of children: The Reggio Emilia experience in transformation* (3rd ed.). Praeger.

5. Elliott, S., & Chancellor, B. (2014). From forest preschool to Bush Kinder: An inspirational approach to preschool provision in Australia. *Australasian Journal of Early Childhood*, 39(4), 45–53.
6. **Knight, S. (2013).** *Forest school and outdoor learning in the early years* (2nd ed.). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781036208424>
7. Louv, R. (2008). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. Algonquin Books.
8. **Plowman, L., McPake, J., & Stephen, C. (2010).** The technologisation of childhood? Young children and technology in the home. *Children & Society*, 24(1), 63-74. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2008.00180.x>
9. OECD. (2020). *Early learning and child well-being in the digital age*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/early-learning-digital-age-en>
10. World Health Organization. (2019). *Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age*. World Health Organization.
11. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241550536>
12. <https://hundred.org/en/innovations/progetiger-programme>
13. <https://teachkloud.com/early-childhood-education/outdoor-play/>
14. <https://www.acecqa.gov.au/sites/default/files/2023-01/EYLF-2022-V2.0.pdf>
15. <https://www.educationestonia.org/progetiger-programming-school-kindergarten/>

УДК 82-12

Ulanbek Abdikulov,

Doçent, Uluslararası Kantörö Şaripoviç Toktomamatov universitesi, KIRGIZİSTAN

Alımkul Umarov,

Öğretim görevlisi, Uluslararası Kantörö Şaripoviç Toktomamatov universitesi, KIRGIZİSTAN

Coomart Atagozuev,

Öğretim görevlisi, Uluslararası Kantörö Şaripoviç Toktomamatov universitesi, KIRGIZİSTAN

БАРПЫ АЛЫКУЛОВ АКЫНДЫН СОКУРЛУК ЖӨНҮНДӨГҮ ЫР САПТАРЫ

Изилдөөнүн предмети катары Барпы Алыкулов акындын сокурлук жөнүндөгү ыр саптары болуп саналат. Изилдөөнүн максаты: Барпы Алыкулов акындын сокурлук жөнүндөгү ыр саптарын анализдөө. Изилдөөдө адабий-тарыхый, салыштырмалуу-типологиялык методдор колдонулду. Акындык өнөрү нукура табигый талант экени ырларындагы мазмун, маани, сөздөрдүн уйкаштыгы жана ойго салган сөз айкаштары менен айырмаланып турат. Өзү ооруса да ырына ден соолук, өмүр тилеген нукура талант ээси Барпы Алыкуловдун ак тилегиндей анын ырлары элибиздин руханий кенчиндеги баа жеткис байлык катары түбөлүккө жашайт. Анын ырлары өлбөс-өчпөс табылга, таберик, мурас катары муундан муунга сакталып кала бермекчи. Кыргыздардын өтмүшүндө оозеки чыгармачылыктын алган орду чоң. Алардын арасында төкмө акындык чанда элде кездешкен өзгөчөлүктөрдүн бири болуп саналат. Төкмө

акындардын арасынан да колуна музыкалык аспап кармабай, өзгөчө түштүк диалектиде ыр саптарын уйкаштырып төгө билген акын катары таанылган Барпы Алыкулов болуп эсептелет.

Негизги сөздөр: Барпы Алыкулов, акындын балалык чагы, ыр сап, акын, сокур, көз, көз жааш, азиз, совет доору, малай.

СТИХОТВОРНЫЕ СТРОКИ АКЫНА БАРПЫ АЛЫКУЛОВА О СЛЕПОТЕ

Предметом исследования в данной работе являются стихи поэта Барпы Алыкулова о слепоте. Цель исследования: анализ стихов поэта Барпы Алыкулова о слепоте. В исследовании использованы литературно-исторический и сравнительно-типологический методы. Тот факт, что искусство поэта является подлинным природным талантом, проявляется в содержании, смысле, гармонии слов и выразительных фраз в его стихах. Согласно искреннему желанию Барпы Алыкулова, поистине талантливого человека, желавшего здоровья и жизни своим стихам, несмотря на болезнь, его стихи навсегда останутся бесценным сокровищем в духовной сокровищнице нашего народа. Его поэзия будет храниться из поколения в поколение как бессмертная находка, благословение и наследие. Устное творчество занимает важное место в истории кыргызского народа. Среди них поэтическая форма является одной из редких особенностей народа. Среди поэтов только Барпы Алыкулов известен как поэт, способный сочинять гармоничные стихи, особенно на южном диалекте, не держа в руках музыкального инструмента.

Ключевые слова: Барпы Алыкулов, детство поэта, стихи; поэт; слепота; глаз; слеза; слепой; советская эпоха; прислуга.

POETIC LINES OF AKYN BARPY ALYKULOV ABOUT BLINDNESS

The subject of this study is the poet Barpy Alykulov's poems about blindness. The purpose of the study is to analyze Barpy Alykulov's poems about blindness. The study utilizes literary-historical and comparative-typological methods. In the history of the Kyrgyz people, oral creativity has a great place. Among them, poetry is one of the rare features. Barpy Alykulov, recognized as a poet who can sing poetry in the southern dialect without holding a musical instrument, is considered one of the most famous poets. His poems contain content that can be thematically divided into several classifications. The poet's childhood, youth, the state of his condition when he went to the capital, and in general his life in two periods can be deduced from the content of his poems. The poet's loss of sight in both eyes after a certain age did not hinder his creative output. On the contrary, in many of his poems, he described how he continued to work despite his blindness. The article attempts to analyze the poet's lines related to his eyes among the poems on various topics.

Keywords: Barpy Alykulov, the poets childhood, poems; poet; blindness; eye; tear; blind; soviet era; servant.

Üç kardeşin içinde ortancasıydım,
Hasretle sarardı, soldu şu yüzüm.

Daha on birinde dertle tanıştım,
Ansızın karardı iki can gözüm.
Babam sevdi beni, 'yavrucağım' dedi,
Aç kaldık evladım, yol bitti' dedi.
Seni el kapısına köle vereyim...
Gözyaşım bağrımı deldi de geçti.
Nazarbay kapısı meskenim oldu,
Hizmetkârlık bağı boynuma doldu.
Nice zaman geçti esaret ile,

Gençliğim o zalim elinde soldu, -diyerek ozan; üç oğlun ortancısı olduğunu, ağır ve acılı hayatın getirdiği yokluktan dolayı on bir yaşında gözlerinin hastalanmaya başladığını, fakirlik nedeniyle hizmetkârlığa mecbur kaldığını ve babasının onu Nazarbay isimli varlıklı bir beyin yanına verdiğini anlatır (Barpı, 2008). Hokand Hanlığı dönemindeki Kırgız halkında var olan ikili yönetim ve yerel halk arasındaki beylerden Nazarbay, Madali, Sarıbay gibi kişilerin yüksek sosyal tabakadan oldukları, çevrelerindeki ağır şartlarda yaşayan insanları hizmetkâr olarak çalıştırdıkları şiirlerden anlaşılmaktadır. Onun bu tür şiirlerine; ”Jıyındagı Birinci Ir” (Toplantıdaki İlk Şiir), “Pada Bakkandagı Ir” (Sürü Güderken Şiir), “Sarıbayda Jürgöndögü Ir” (Sarıbay’dayken Şiir), “Kazıdan Keltek Jegende” (Kadıdan Dayak Yediğimde), “Men Körgön Kündör” (Gördüğüm Günler), “Barpılıgım Bekermın”, “Barpının Arman Kazalı” (Barpı’nın Ağıt Gazeli), “Ötkön Künüm” (Geçmiş Günüm), “Teñdik Bir Kün Jark Eter” (Eşitlik Bir Gün Parlayacak), “Zarladım Ötkön Zamanda” (Eski Zamanda İnledim) adlı eserleri örnek gösterilebilir. Bunların arasından “Sarıbay’dayken Şiir” adlı eserinde:

Yediğim ekmektir, darısı yabani,
Yattığım çadırdır, yırtık her yanı.
Altı günde bir kez, bulursam hani;
İçtiğim bir kâse un çorbasıdır.
Gözümün yaşları sel oldu akar,
Garibin feryadı dünyayı yakar.
Günüm zalimlerin eline bakar;
Ömrümün bitmeyen kış boranıdır.

diyerek çocukluğunda hizmetkârlıkta çektiği azapları, zorlukları ve hakaretleri yansıtır [1]. Başkalarının hayvanlarını otlatarak (pada), açlık içinde karnı doymadan yaşadığını, anne ve babasını özlediğini ve ağır hayatını şiirlerinde betimler.

Zulmün pençesinde inleyip durdum,
Azapla yoğruldu şu garip yurdum.
Gözümünden kanlı yaş döküp savurdum,
Yüreğim kor gibi yandı da geçti.
O beyin altında küheylan atı,
Vicdanı taş olmuş, yüreği katı.
Kaderin Barpı’ya en ağır tokadı;
Yediği kamçılar, can sızısıdır.

Ozan, yukarıdaki şiirinde hizmetkârlık nedeniyle sadece hayvan gütmek ve ev işi yapmakla kalmadığını, kendisinin bir hizmetkâr olarak görülüp darp edildiğini de belirtir. Fakirliğin getirdiği eziyetleri ve hakaretleri çok gören ozanın on bir yaşında gözleri hastalanmaya başlar. Barpı Ozan, beyler tarafından hizmetkâr olarak alınıp dayak yediğini «Sürünüp yürüyüp ölsün diye, kör etti gözlerimi» mısralarında dile getirir. Ağır yaşam şartlarının ve beylerden yediği dayakların genç Barpı’nın gözlerine doğrudan etkisi olduğu vurgulanır.

Ozan, sömürgecilere ve eşitsizliğe karşı derin anlamlı şiirleriyle ne kadar tasvirici konuşursa, halka o kadar sinmiş ve kendi keskin, idealist şiirleriyle yüzyıllar boyu ezilen halkın düşmana karşı nefret duygusunu uyandırmayı amaçlayıp öncü olmuştur. Barpı Ozan ömrü boyunca altmıştan fazla ozanla karşılaşmış, atışma sanatının (aytış) ustası olan ozan bir kez bile yenilmemiş, başını eğmemiştir. Barpı’nın ozanlık yeteneğini ve ustalığını bu atışma türü göstermektedir. Atıştığı ozanların ilki Nookat’tan gelen Beknazar Ozan olmuştur. Ozan onunla karşılaştığında iki gözünden de ayrıldığı (kör olduğu) bir dönemdi.

Bu durumu karşılaşma anında Beknazar Ozan şöyle betimlemiştir:

Sırça gözlerini kaybetmişsin sen,
Şurada bahtsız bir can imişsin sen.
Genişçe Nookat’tır benim öz yurdum,
Kerent Şoron boydan bir han imişsin sen.
Cam gibi gözünden ayrı düşüp de,
Karanlık bir kuyu içine düşüp de,
Cihanın nurunu görmeden söndün;
Güneşin doğmadan kurudun, - diyerek, iki gözü görmeyen Ozan

Barpı’yı 'cam gibi (parlak) gözlerinden mahrum kalmış bir bahtsız/çaresiz' olarak nitelendirmiştir (Barpı, 2008). Buna cevap olarak Barpı Ozan şöyle demiştir:

Görmese de dünya gözüm cihanı,
Halkım duyar bende olan imanı.
Altın değerinde her bir sözümü, Söylerim,
titretir dertli zamanı.
Haklısın, doğruca söyledin sözü,
Gönül kulağımla duydum her özü.
Gözüm görmese de senin yüzünü,
Yüreğimle sezdim her bir kelâmı [2].

Şiirlerinin arasında iki gözünün görmez oluşunu “Kör Dep Aytat Kim Meni!” (Kim Bana Kör Der!) adlı şiirinde şöyle anlatır:

Geriye kalmadım akranlarımdan,
Menzile yürürüm tam kararından.
Herkes gibi çıkar, geçerim yoldan;
Kendi yordamımla iz sürerim ben.
Kim bana kör deyip büker boynunu?

Kaderin görmezdim gizli oyununu.
Eğer ki yüreğim görüyorsa sonunu;
Bana 'kör' diyene şaşarım ben!

diyerek, o dönemi, halkın yaşamını ve düşüncelerini gözü görmese de gönlüyle tasvir eder [3].

Sovyet dönemi öncesinde beylerden ve dini liderlerden (eşen-kalpa) zulüm gören ozan, yeni gelen Sovyet rejimini kucak açarak karşılamıştır. Bu sebeple ozanın Ekim Devrimi'nden sonra Güney Kırgızistan'da Sovyet iktidarının kurulmasına aktif katıldığı şiirlerinden anlaşılır. O, bölgesinde ilk kurulan «Koşçu» birliğinde aktivist, 1919'larda fakirlere yardım komitesi başkanı, sonrasında ise köy konseyi başkan yardımcısı olarak çalışmıştır. Ağabeyi Bolot ise Sovyet iktidarını güçlendirmeye aktif katılmış ve basmacıların (isyan gruplarının) baskısına karşı sert mücadele vermiştir.

Sovyet dönemini “Lenin Ata” adlı şiirinde yeni dönemle birlikte kendi gözlerinin durumunu şöyle anlatır:

Sağlam bir kul gibi çalışır dururum,
Şu kör gözlerime bakmadan yürürüm.
«Koşçu» Birliği'yle umut görürüm,
Fakirler birleşip harman oldular.
Beyden, ağalardan koptu bağımız,
Partiyle dost oldu bu garip sağımız.
Aydınlığa erdi artık çağımız,
Bize yoldaş oldu, derman oldular.
Kötü niyetliler yolu bağladı,
Zalimler basmacı olup dağladı.
Halkın birliğini çekemez oldu;
Öfkesi dinmedi, pusu bağladı.
«Halkı böldü» deyip körü yererler,
«Öldürelim şunu» deyip yürürler.
Canıma kastetmek için her yerde,
Ardımda gizlice pusu kurarlar... [4].

Barpı ve ağabeyi Bolot, Sovyet döneminin başında basmacılara karşı savaşımlardır. Basmacılar Barpı'yı öldürme planını gerçekleştiremeyince ağabeyi Bolot'u katletmişlerdir. İşte bu olayla bağlantılı “Kim Mıkaaçı, Kim Adil” (Kim Zalim, Kim Adil) adlı şiirinde ozan, kendi gözü hakkında da bahseder:

Dört tane harami aldı ortaya,
Götürdü bizi o ıssız vadiye.
Çıkıp da bir kişi «dur» diyemedi,
Yol kesen haydutlar geldi kavgaya.
«Kör olanı öldürelim» dediler,
Alçakça bir karar verip geldiler.
Umutlar kesildi tatlı canından,

Ozanın derdine dertler eklediler.

Bu satırlar ozanın basmacıların zulmünü yüzlerine haykırmasıyla onu Toktogul ve Togolok Moldo gibi demokrat ve öncü ozanların safına yerleştirir [5].

1930’lu yıllarda Barpı Ozan gözü pek görmese de halk arasında yürüyüp «halkın oğlu» ünvanını alarak devlet görevlerini yapmaya halkı teşvik etmiştir. Sonraları ağır hastalanmış ve iki gözü tamamen görmez olmuştur. Nasiridin Baytemirov’un dediği gibi, “Kör olsa da sözü var, sözlerinin gözü var.” Ömrünün son yıllarında toplumsal yaşamda sadece ozanlık sanatı ile kolhozculara ve emekçilere güç veren şiirler, gençlere nasihatler sunarak topluma karışmış, yeniliklerden haberdar olmuştur. Büyük ozanın sanatına körlüğü engel olmamıştır. Gençlere yönelik nasihat şiirlerinde insanlık, eğitim, vatanseverlik ve çalışkanlık gibi vasıfları övmüştür. “Sadagalar Bargıla!” adlı şiirinde gözlerinin durumunu şöyle açıklar:

Amcanız konuşur, kulak veriniz,
Sözümü akıl heybenize deriniz.
Kör olsam da dünyada bizzat varım,
Sönmez meşaledir her bir eserim.
Gözüm ferini yitirse de n’ola,
Altın sözüm ışıık olur bu yola.
Solmayan bir bahar gibidir dilim,
Sözlerim mirastır gelecek kula.

diyerek, gözlerinin görmezliğini artık 'kör' (karanlık/görmeyen) kelimesiyle değil, 'sokur' (görme engelli/âmâ) kelimesiyle mısralarında dile getirmiştir [6].

Gözlerim görmese ne çıkar, özüm bende,
Hiç eskimeyen, altın bir sözüm var bende.
Sizler benim gibiye güç, dal oldunuz;

Sizler varken, dünyayı gören gözüm var bende, - diyerek gençlerin varlığının kendisine güç ve ışık olduğunu belirtmiştir [7]. Gençleri şiirleri vasıtasıyla eğitim almaya teşvik etmiştir. Çünkü bir yandan kendisinin okuyamamış olmasına ve yaşlandığında okumak istese de iki gözünden mahrum kalışına derin bir üzüntü duyarken; diğer yandan Sovyet döneminde yaşayarak (bir sanatçı olarak) itibar ve saygınlığa ulaşmış olmanın sevincini yaşamıştır.

Çocukluğundan itibaren iki farklı dönemde (Çarlık ve Sovyet) geçen ömrünü şiirlerine yansıtırken; birçok eserinde görme engeline de kısa ve öz bir şekilde değinmiştir. Bu türden dokunuşların yer aldığı şiirleri arasına 'Samargül' adlı eserini de dahil etmek mümkündür:

Yandığımda merhemim ol,
Gönül bahçemin çiçeği ol.
Güneş doğsun evimin içine,
Kör Barpı’nın eşi (yoldaşı) ol.

şeklindeki şiirleri, şairin dirayetli felsefesine en güzel misaldir [8]. Burada Farsçadan gelen ve «gözü görmeyen» anlamındaki “kör” kelimesini bizzat kendisi için kullanmıştır.

Sanat ve nasihat şiirleri çoğunlukla gençlere bir terbiye ve öğüt verme niteliği taşır. Yukarıda bahsi geçen «Sadagalar Bargıla!» (Yavrularım Gidin!) adlı şiirinde şair, kendi gözlerinin görmezliğini de şu mısralarla dile getirmiştir:

Can yavrularım, kulak verin,
Amcanız konuşur, iyi dinleyin.
Nasihatler söyler sizlere,
Akın Barpı, şu kör ihtiyar...

diyerek; şairin her iki gözünün de görmediği bu dönemde, yaşının hayli ilerlemiş olduğunu, şiirindeki 'kör ihtiyar' (sokur çal) nitelemesiyle bizzat kendisini tarif etmesinden anlıyoruz [9].

Şairin biyografisinin kendi şiirlerinde saklı olduğunu yukarıda da belirtmiştik. Bu durumun en somut örneklerinden biri 1936 yılında Frunze (Bişkek) şehrinde düzenlenen olimpiyatta yaşanmıştır. Kırgızistan’ın dört bir yanından gelen yetenekli ve yaratıcı insanların katıldığı bu büyük etkinlik üç gün sürmüştür. Ancak, katılımcıların isimleri tek tek anons edilmesine rağmen Barpı Akın’ın ismine bir türlü sıra gelmemiş ve unutulmuştur. Bunun üzerine büyük ozan, duyduğu derin kırınglığı şu sitem dolu mısralarla haykırmıştır:

Ozan Barpı ben olurum,
Celal-Abad’dır ilimiz.
Andican’da olsak da biz;
Ak kalpaklı Kırgız biziz
Diğer ozanlardan geri kalmaz,
Söylediğimiz sözümüz.
'Gözü kör' demezsen eğer,

Nerede bizim eksiğimiz, -diyerek «Sitem» (Таарыныч) adını verdiği bu şiirde Barpı; doğup büyüdüğü yeri, Kırgızların kökenini ve sanatının dönemindeki diğer ozanlardan hiçbir eksik yanı olmadığını çok etkileyici bir şekilde tasvir etmiştir. Şair, bu mısralarda kendi fiziksel engeline (gözlerinin görmemesine) de vurgu yaparak, sanatın ve insanlık onurunun bedensel eksikliklerden çok daha üstün olduğunu açıkça dile getirmiştir [10].

İki gözü görmez diye,
Kendisi neden gelmez diye,
Anmadınız Barpı’yı.
Ayıp olur Kırgız’da,
Unutuvermek yarımı.

Bu mısralarda Barpı, «İki gözü görmüyor diye onu hesaba katmadınız» diyerek yapılan haksızlığı yüzlerine vurur [11].

Şair, altmış dört yaşındayken bizzat gözlerinin görmezliği üzerine «Göz» adlı bir şiir kaleme almıştır:

Varlığım la bir bütün olan sadık gözüm,
Geceleri ışık saçan çıram — gözüm.
Göz imiş dünyanın lezzeti de,
Ömrün çiçek açıp yeşermesi de!

Dünyada gözden kıymetli hiçbir şey yok,
Gözsüzlük (körlük), ey ahali bilerseniz eğer, bir cehennemdir.»

Barpı bu şiirinde, gözün değerini, kıymetini ve insan hayatındaki rolünü eşsiz bir şekilde tasvir etmiştir [12].

Elimden tutup Burul yürütmese,
Yürüyemem sendeleyerek.
Aydınlıktan mahrum bıraktı,
Göz ağrısı ensemden yakalayarak.

Şair bu dizelerde, kızı Burul’un babasına adeta göz olduğunu ve onu elinden tutarak gezdirdiğini ifade etmektedir [13].

«Şiir Denince Ölürüm» adlı eserinde ise, görme engelini de araya sıkıştırarak şiirin kendisi için hayatın ta kendisi olduğunu şöyle betimler:

Sıradan sözleri dizdim,
Ruh eriten bir şiirle.
'Kör Barpı yazmış' diyerek,
Değer verir okuyan binlerce[14].

Sonuç

İki gözü görmeyen usta ozan Barpı’nın şiirlerinde «göz» teması, her türlü konuyla iç içe geçmiş ve yerini bulmuştur. Ozanın hayat yolu ve körlüğü hakkındaki tüm bilgiler şiirlerinde mevcuttur. Ozanlık sanatının saf ve doğal bir yetenek olduğu, şiirlerindeki derinlik, uyum ve düşündürən söz sanatlarıyla fark edilmektedir. Kendisi hasta olsa da şiirine «sağlık» ve «ömür» dileyen bu büyük deha Barpı Alıkulov'un şiirleri, Kırgız halkının manevi hazinesinde paha biçilemez bir miras olarak sonsuza dek yaşayacaktır.

Kaynakça:

1. Barpı: Araştırmalar, Anılar, İthaf Yazıları [Metin] / Derleyen: B. Şamşiyev // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bişkek, 1994. – 312 s.
2. Barpı. Eserler [Metin] / Derleyen: B. Apilov // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bişkek, 1995. – Cilt 1. - 320 s.
3. Barpı. Eserler [Metin]. - Bişkek, 2008. – Cilt 2. – 136 s.
4. Barpı. Eserler [Metin] / Derleyen: B. Apilov // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bişkek, 1995. – Cilt 1. – 127 s.
5. Barpı. Eserler [Metin] / Derleyen: B. Apilov // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bişkek, 1995. – Cilt 1. – 302 s.
6. Barpı. Eserler [Metin] / Derleyen: B. Apilov // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bişkek, 1995. – Cilt 1. – 239 s.

7. Barpı. Eserler [Metin] / Derleyen: B. Apilov // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bıřkek, 1995. – Cilt 1. – 240 s.
8. Barpı. Eserler [Metin] / Derleyen: B. Apilov // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bıřkek, 1995. – Cilt 1. – 63 s.
9. Barpı. Eserler [Metin] / Derleyen: B. Apilov // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bıřkek, 1995. – Cilt 1. – 242 s.
10. **Abdykulov, U.** Bizim Bildiđimiz Barpı [Metin] / U. Abdykulov. – Oř, 2024. – 132 s.
11. **Abdykulov, U.** Bizim Bildiđimiz Barpı [Metin] / U. Abdykulov. – Oř, 2024. – 133 s.
12. **Abdykulov, U.** Bizim Bildiđimiz Barpı [Metin] / U. Abdykulov. – Oř, 2024. – 133 s.
13. **Abdykulov, U.** Bizim Bildiđimiz Barpı [Metin] / U. Abdykulov. – Oř, 2024. – 134 s.
14. Barpı. Eserler [Metin] / Derleyen: B. Apilov // Kırgız Ansiklopedisi Genel Yayın Yay. - Bıřkek, 1995. – Cilt 1. – 19 s.

Ulanbek Abdıkulov,

Doçent, Uluslararası Kantörö řaripoviç Toktomamatov üniversitesi, KIRGIZİSTAN

Alımkul Umarov,

Öğretim görevlisi, Uluslararası Kantörö řaripoviç Toktomamatov üniversitesi, KIRGIZİSTAN

Coomart Atagozuev,

Öğretim görevlisi, Uluslararası Kantörö řaripoviç Toktomamatov üniversitesi, KIRGIZİSTAN

KIRGIZİSTAN VE ÖZBEKİSTAN ARASINDAKİ EKONOMİK İLİřKİLER VE ÖZBEKİSTAN’IN KIRGIZİSTAN EKONOMİSİNE ETKİSİ

Özet: Makalede, dünya ekonomisinin gelişim sürecinde küreselleşme ve ekonomik engellerin kaldırılması bağlamında, Kırgızistan’ın dünya pazarına açılmasında komşu ülkelerle, özellikle de Özbekistan ile olan ekonomik ilişkileri ele alınmaktadır. Orta Asya’nın ikinci, post-Sovyet coğrafyasının ise dördüncü en güçlü ekonomisine sahip olan Özbekistan’ın Kırgızistan ekonomisi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Kırgızistan, Dünya Ekonomisi, Orta Asya

GİRİř

Özbekistan – Orta Asya’nın merkezi kısmında devasa bir alanı kaplayan egemen bir devlettir. Doğuda Kırgızistan, kuzeyde Kazakistan, güneydoğuda Tacikistan, güneyde Afganistan ve güneybatıda Türkmenistan ile komşudur; kuzeyde ise Aral Gölü ile çevrilidir. Orta Asya’nın tam merkezinde yer alan Özbekistan, bölgedeki en önemli ekonomik güçlerden biridir.

2020 yılındaki kriz döneminde bile Özbekistan ekonomisi GSYİH’de %0,6’lık bir büyüme göstermiştir. 2022 yılında ise birçok ekonomi yerinde sayarken, Özbekistan’ın GSYİH’si %5 oranında büyümüştür. Ön tahminlere göre, 2023 yılının Ocak-Haziran döneminde Özbekistan Cumhuriyeti’nin GSYİH’si cari fiyatlarla 469.619,0 milyar som olarak gerçekleşmiş ve 2022 yılının aynı dönemine göre reel olarak %5,6 artmıştır. Ortalama döviz kuru üzerinden ABD

doları cinsinden nominal GSYİH 41.235,7 milyon ABD doları olmuştur. Bu oldukça iyi bir göstergedir.

Ülke ekonomisinin büyümesinin temel nedenleri: insan kaynağı, genç, çalışmaya hazır ve eğitilmiş nüfustur. Özbekistan’da 1991 yılından bu yana inanılmaz bir nüfus artışı gözlemlenmiştir. Sadece 30 yıl içinde Özbekistan nüfusu neredeyse iki katına çıkmıştır.

Özbekistan eğitime de kaynak ayırmaktan kaçınmamaktadır. Son verilere göre Özbekistan’da 10.289 okul eğitim vermektedir. 6,5 milyon öğrenciye yaklaşık 685.400 öğretmen düşmektedir. Son yıllarda cumhuriyette 200 milyon adet ders kitabı ve öğretim materyali basılmıştır. Her yıl 700 binden fazla birinci sınıf öğrencisine sırt çantası, tüm ders kitapları ve 12 kalemden oluşan eğitim setleri Cumhurbaşkanı hediyesi olarak ücretsiz verilmektedir.

Özbekistan’ın Doğal Kaynakları: Petrol ve gaz kaynakları. Petrolün jeolojik rezervi 5 milyar ton, kanıtlanmış rezervi ise 100 milyon tondur. Doğal gazın jeolojik rezervi 5 trilyon metreküpü aşmaktadır. Kanıtlanmış doğal gaz rezervi ise 1,1 trilyon metreküptür.

Diğer ülkelerin aksine Özbekistan, hammaddeyi sadece ihraç etmeyip işlemeye odaklanmaktadır. Yakın zamanda Orta Asya’nın en büyük gaz işleme tesisi olan Kandım Kompleksi açılmıştır.

Özbekistan ayrıca tungsten, altın, bakır, demir gibi maden kaynakları açısından da oldukça zengindir. Ancak doğal kaynakların çok olması tek başına yeterli değildir; asıl mesele bunları doğru yönetmektir. Özbekistan, doğal kaynakların hem bir lütuf hem de bir «lanet» olabileceğini hemen anlamıştır. Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızistan bağımsızlık kazandıktan sonra doğal kaynaklarına tam olarak sahip çıkamamış, bu kaynaklar yabancı sermayenin kontrolüne geçmiştir. Örneğin Tacikistan altın ihracatında dünyada liderdir, Kazakistan uranyum ihracatında dünya lideridir, ancak bu «liderlik» pratikte bu ülkelere pek bir şey kazandırmamıştır.

Tarım: Özbekistan tarımı, ülke GSYİH’sinin %28’inden fazlasını sağlayan öncü sektörlerden biridir. Sektörde yaklaşık 4,2 milyon kişi çalışmaktadır ki bu, ülkedeki toplam istihdamın %30’undan fazlasına tekabül eder. Üretilen ürünler halkın gıda ihtiyacını ve sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamaktadır. Elektroteknik, makine imalatı, metal işleme, hafif sanayi, gaz, ayrıca otomobil ve tüketim malları üretimi sanayinin öncü kollarıdır. Bu sektörlerin geleceği doğrudan tarıma bağlıdır; zira ülke ekonomisi ürün üretimi için yerli hammadde kullanımına yönelmiştir.

Hafif Sanayi: Özbekistan’da hafif sanayi, en gelişmiş ve aktif büyüyen sektörlerden biridir. İstatistik Ajansı verilerine göre, 2023 yılının Ocak-Kasım aylarında Özbekistan 2,8 milyar dolarlık tekstil ürünü ihraç etmiştir. Bu rakam toplam ihracatın %12,1’ini oluşturmuştur. En çok ihracat yapılan ülkeler Rusya, Kazakistan, Türkiye, Kırgızistan ve Tacikistan’dır.

Makine İmalatı: Özbekistan, Orta Asya’da makine üretiminde lider konumdadır. «JV MAN Auto-Uzbekistan» — «Uzavtosanoat» A.Ş. ve MAN Truck & Bus AG (Almanya) ortak girişimidir. «SamAuto» LLC (2006’da kuruldu), Japon Isuzu şirketinin şasisi temelinde 4 tondan 18 tona kadar kamyonlar ve 37 kişilik yolcu otobüsleri üretmektedir. «GM Uzbekistan» A.Ş. (eski adıyla Uz-Daewoo Auto) ise 2018 yılında 220.667 adet araç üretmiştir.

“10-XALQARO TURK LAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Atom Enerjisi: O‘zbekistan, Nukleer Gu‘ Santrali (NGS) in‘shasi konusunda da onemli adimlar atmaktadır. O‘zbekistan ile Rusya, 2400 megavat kapasiteli iki nukleer reaktör in‘şa etmeyi planlamaktadır.

Halkın sosyal durumunu iyileştirmek amacıyla 2023 yılında emekli maaşları ve çalışan ücretleri Nisan-Mayıs ve Aralık aylarında olmak üzere iki kez artırılmıştır. Her seferinde ortalama %7 oranında bir artış gerçekleşmiş, böylece sosyal ödemelerin ve bütçe çalışanlarının maaşlarının endekslenmesi, yıl sonu beklenen %9-10 enflasyon oranını aşmıştır (O‘zbekistan Merkez Bankası verilerine göre).

Uluslararası Para Fonu (IMF - Dünya Ekonomik Görünümü) tahminlerine göre, O‘zbekistan’ın GSYİH’si 2023 yılında 2022’ye göre %12,4 büyüme ile 90,4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu gösterge ile O‘zbekistan, BDT ülkeleri içinde Rusya (1862,5 milyar dolar), Kazakistan (259,3 milyar dolar) ve Ukrayna’dan (173,4 milyar dolar) sonra dördüncü sırada yer almaktadır.

2024 yılında cumhuriyetin GSYİH’sinin 99,6 milyar dolara, 2025 yılında 113 milyar dolara, 2026 yılında ise 129 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Kişi başına düşen GSYİH hesaplamasında ise O‘zbekistan; Rusya, Kazakistan, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Belarus, Moldova ve Ukrayna’nın ardından dokuzuncu sırada yer almaktadır.

IMF hesaplamalarına göre O‘zbekistan’ın kişi başına düşen GSYİH artışı şu şekildedir: 2024 yılı için 2.710 dolar, 2025 yılı için 3.015,6 dolar, 2026 yılı için 3.375,3 dolar. Elbette tüm bunlar iç üretimin geliştirilmesiyle gerçekleşecektir. O‘zbekistan, iç piyasayı serbestleştirmeye ve kamu işletmelerini özelleştirmeye yönelik kapsamlı ekonomik reformlar yürütmektedir. İş iklimini iyileştirmek, bürokratik prosedürleri azaltmak ve küçük-orta ölçekli işletmelerin krediye erişimini kolaylaştırmak için çalışmalar yapılmıştır. Bu adımlar ekonominin büyümesini teşvik etmekte ve girişimciler için yeni fırsatlar yaratmaktadır.

Her ülke komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışır çünkü istikrar, ülkenin gelişimi için hayati önem taşır. O‘zbekistan da komşularıyla olan ilişkilerini güçlendirmektedir. Orta Asya’daki post-Sovyet devletlerin en temel sorunlarından biri sınır meselesidir. SSCB dağıldıktan sonra BDT ülkeleri arasındaki sınırlar tam olarak netleşmemiştir. 1991 sonrası bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleri, sınırlarını belirleme konusunda zorlu bir yol kat etmektedir. Bu mesele bölge için hala hassas bir konu olmaya devam etmektedir.

O‘zbekistan’ın Orta Asya ve dış politikadaki hedefi; bölgede barış ve istikrarı sağlamak, Afganistan’daki durumun çözümü dahil bölgesel güvenlik sorunlarının giderilmesine yardımcı olmaktır. Ayrıca bölgesel ticari-ekonomik iş birliğini güçlendirmek, ulaşım ve transit altyapısını geliştirmek, sınır aşan nehirlerin su ve enerji kaynaklarını rasyonel kullanmak ve bölgenin ekolojik sürdürülebilirliğini sağlamak için çaba sarf etmektedir.

2000’li yılların başında kapalı bir politika izleyen O‘zbekistan, son yıllarda, özellikle 2016’dan itibaren (Ş.M. Mirziyoyev’in iktidara gelmesiyle) dış politikada ciddi adımlar atmıştır. Dünya uzmanlarının belirttiği üzere, O‘zbekistan komşu ülkelerle «yumuşak güç» (soft power) politikası yürütmektedir. Sonuç olarak, uzun yıllardır durgun olan sınır belirleme çalışmaları son dönemde hızla ilerlemektedir.

Kırgızistan’ın en uzun sınırı Özbekistan iledir (1.374 km). Kırgızistan’da yaşayan en büyük etnik azınlık grubu Özbeklerdir (940.628 kişi). Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şavkat Miromonoviç Mirziyoyev bir konuşmasında: «Kırgızistan bizim önemli stratejik ortağımız, en yakın komşumuz ve zamanın sınavından geçmiş dostumuzdur» şeklinde belirtmiştir.

Kırgızistan ve Özbekistan’ın Ekonomik İlişkileri

Özbekistan Cumhurbaşkanı Ş. Mirziyoyev’in belirttiği gibi, «sadece son aylarda BDT ülkelerindeki ortaklarla birlikte 800’den fazla yeni işletme faaliyete geçirilmiştir.»

Kırgızistan ve Özbekistan; dili, dini ve kültürü bir olan en yakın komşular ve ekonomik ortaklardır. AGİT (OSCE) Akademisi tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1995 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 159 milyon dolardı ve bu Kırgızistan’ın toplam ticaret hacminin %18,2’sini oluşturuyordu. 2002 yılında ticaret 88 milyon dolara gerilemiştir. 2010’lu yıllara gelindiğinde ise ticaret hacmi tekrar 200 milyon dolara ulaşmıştır.

Özbekistan Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) üyesi olmamasına rağmen, 2016’dan sonra iki ülke arasındaki ticaret 300 milyon dolara çıkmıştır. Son iki yılda bu rakam yaklaşık 500 milyon dolara yükselmiştir ancak bu artış çoğunlukla Özbek üreticiler lehinedir. Yani Kırgızistan, ihrac ettiğinden daha fazlasını ithal etmektedir. Özbekistan’ın resmi verilerine göre ticaret hacmi 2019’da 818 milyon dolar (668 milyon dolar ihracat, 150 milyon dolar ithalat), 2020’de ise 903 milyon dolar olmuştur.

Özbekistan’a en çok kömür ve yakıt (ortalama 40 milyon dolar), taş, inşaat malzemeleri, çimento (30 milyon dolar) ve siyah metaller (20 milyon dolar) ihrac edilmektedir. Özbekistan’dan Kırgızistan’a ise triko kumaşlar ve giyim (geçen yıl yaklaşık 60 milyon dolar), meyve-sebze (28 milyon dolar), plastik ürünler (27 milyon dolar), gübreler (23 milyon dolar) ve halılar (10 milyon dolar) ithal edilmektedir. Ayrıca Özbekistan, ülkenin güneyine gaz sağlamaktadır; ancak genellikle kış aylarında gaz hacmi azalmaktadır.

Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki ticaret hacmi belirgin şekilde artmış; 2023 yılının Ocak-Haziran aylarında 277,4 milyon dolara ulaşarak %10,6 büyümeye göstermiştir. İhracat ise 113,9 milyon dolar ile %14,7 artmıştır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler resmi olarak 16 Şubat 1993’te başlamıştır.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Ş. Mirziyoyev yeni lojistik koridorların birlikte geliştirilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Özellikle: «Söz konusu olan Termez – Mezar-ı Şerif – Kabil – Peşaver ve ayrıca Çin – Kırgızistan – Özbekistan demiryolu projeleridir. Bu yollar mevcut güzergahları tamamlayarak BDT’yi transkontinental taşımacılığın ana halkası haline getirecek, taşıma sürelerini ve maliyetlerini birkaç kat azaltacaktır» demiştir.

İki ülke arasındaki en büyük projelerden biri üç taraflı «Çin - Kırgızistan - Özbekistan» demiryolu projesidir. Projenin amacı bu üç ülke arasında demiryolu bağlantısını sağlamaktır. Bu hat sadece ikinci bir kıtalararası köprü kurmakla kalmayacak, aynı zamanda Kırgız üreticiler için yeni pazarlar açacaktır.

Bu demiryolu hattının inşası Kırgızistan’a şu imkanları sunacaktır:

Devletin ihracat potansiyelini hayata ge'chirmek;

Asya – Avropa kara transit ba'glantisini kurmak;

Ihracat ve ithalat yuk tasimaciligi mesafesini onemli ol'chude kysaltmak;

Katilyimci ulkeler arasında kul'turel-ekonomik ish birligini ve tecrube paylashimini gu'clendirmek.

Demiryolu projesinin yanı sıra iki ulke «Kambar-Ata-1» Hidroelektrik Santrali (HES) inşası konusunda anlaşımiştir. Bu proje ile Kazakistan da ilgilenmektedir. Yeni HES'in kapasitesinin Toktogul'dan çok daha gu'clu olacağı tahmin edilmektedir. Kambar-Ata-1, Kırgızistan'ın en büyük HES'i olacak; 1.860 megavat kapasite ile yılda 5 milyar kWh elektrik uretecektir. Baraj yuksekligi 256 metre, su hacmi ise 5 milyar metrekup olacaktır. Eski Enerji Bakanı Doskul Bekmurzayev, projenin 8-10 yıl içinde tamamlanacağını ve Kumtor'dan bile daha fazla gelir getireceğini belirtmiştir.

Andican barajının ortak yönetimi üzerine bir anlaşma imzalanmıştır. Özbek yönetimi önce Oş şehrinde, daha sonra Leylek ilçesindeki Margun köyünde okul inşa etmiştir. Batken'in Samarkandek köyünde bir okul inşası daha devam etmektedir. Ayrıca Özbekistan bütçesinden Oş'taki Babür Devlet Akademik Özbek Müzikal Dram Tiyatrosu'nun restorasyonu için 5 milyon dolar harcanacaktır.

Ayrıca, bu yılın Mart ayında 50 milyon dolar sermayeli Kırgız-Özbek Kalkınma Fonu kurulmuştur. Fon şu alanlardaki projeleri finanse edecektir:

Tarımsal sanayi kompleksi;

Tekstil ve hazır giyim;

İşleme sanayii;

Madencilik ve metalürji;

Ulaşım;

Konut inşaatı;

Ticaret;

Girişimciliğin geliştirilmesi;

Enerji kompleksi;

Altyapı ve turizm.

Kaynakça:

Содружество Независимых Государств в 2021 г. Краткий сборник предварительных статистических итогов / Статкомитет СНГ. – М., 2022. Стр. 134.

Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на заседании Совета глав государств – участников Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс] // O'zbekiston Milliy axborot agentligi. Режим

доступа: [https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziyoeva-na-zasedanii-soveta-glav-gosudarstv-uchastnikov-sodruzhestva-nezavisimyx-](https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziyoeva-na-zasedanii-soveta-glav-gosudarstv-uchastnikov-sodruzhestva-nezavisimyx-gosudarstv_416122)

[gosudarstv_416122.](https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziyoeva-na-zasedanii-soveta-glav-gosudarstv-uchastnikov-sodruzhestva-nezavisimyx-gosudarstv_416122)

<https://www.gazeta.uz/>

<https://www.bbc.com/>

<https://mineconom.gov.kg/>

<https://kjd.kg/>

[www/Uzbekistan.org](http://www.Uzbekistan.org)

www.imf.org

<https://www.osce.org/ru/>

<https://www.stat.kg/>

ЭВОЛЮЦИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ В КЫРГЫЗСТАНЕ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С РОССИЙСКИМ АКАДЕМИЧЕСКИМ СООБЩЕСТВОМ

УДК 323.111

Калиев Азамат Сайитович, канд.полит.наук., доцент.

Начальник отдела науки, аспирантуры и докторантуры.

Султанова Акмарал Токоевна, ст. преподаватель.

Международный университет им. К.Ш.Токтомаматова.

Kaliev Azamat Saiitovich, Candidate of Political Sciences, Associate Head of
the Department of Science,

Postgraduate and Doctoral Studies,

Sultanova Akmaral Tokoevna, theacher.

International University after named K.Sh.Toktomamatov.

Jalalabad, Kyrgyzstan.

ORCID: 0009-0000-3846-2049

e-mail: azakaliev50@gmail.com

Аннотация: Становление и развитие педагогики и психологии в Кыргызстане представляет собой значимый процесс, отражающий не только эволюцию национальной системы образования, но и фундаментальные трансформации в культурной, социальной и политической сферах жизни общества. После обретения суверенитета в 1991 году Кыргызстан, опираясь на исторические корни, советское наследие и современные вызовы, инициировал активное реформирование образовательной системы и научно-теоретических основ педагогики и психологии. В данной статье рассматриваются

история формирования данных дисциплин, их роль в жизни общества, а также актуальные тенденции и перспективы их развития.

Ключевые слова: образования, традиция, трансформация, интеграция, учебные заведения, просвещение, история.

Введение. До начала XX века образовательная система в Кыргызстане носила традиционный характер, опираясь на религиозные и родовоплеменные устои. Основным институтом просвещения являлись медресе — религиозные учебные заведения, в которых учащиеся осваивали основы грамоты и исламского права. Педагогические методы того периода базировались преимущественно на устных традициях передачи знаний, в то время как педагогика как самостоятельная научная дисциплина практически отсутствовала.

На рубеже XX века, в связи с процессами в Российской империи и последующей интеграцией Центральной Азии в её состав, в Кыргызстане начали появляться светские школы, что послужило отправной точкой для формирования системного подхода к образованию. Педагогика как наука начала активно развиваться уже в советский период, когда приоритетными задачами стали ликвидация безграмотности и внедрение системы массового обучения [6].

Советский период: институционализация педагогики и психологии. Период с 1920-х по 1980-е годы стал ключевым этапом в формировании научно-педагогической и психологической мысли в Кыргызстане. Советская власть поставила перед республикой масштабную задачу — создание эффективной системы народного просвещения. В рамках этой программы были открыты тысячи школ, в том числе с кыргызским языком обучения, что способствовало резкому росту уровня грамотности населения.

1. Формирование педагогической науки: Открытие педагогических институтов и университетов, таких как Кыргызский государственный университет (ныне КНУ им. Ж. Баласагына), стало важнейшим этапом в подготовке высококвалифицированных научно-педагогических кадров. Педагогическая наука базировалась на принципах марксистско-ленинской философии и была ориентирована на воспитание «нового советского человека». Особое внимание уделялось трудовому воспитанию, интернационализму и коллективизму. Видные деятели науки исследовали вопросы развития системы образования, формирования морально-нравственных качеств и социализации молодежи [1].

2. Психологическая наука в Киргизской ССР: Психология как научная дисциплина начала оформляться под влиянием фундаментальных трудов выдающихся ученых, таких как Л. С. Выготский и А. Р. Лурия. Опираясь на достижения советской психологической школы, кыргызские исследователи приступили к изучению национальных особенностей психического развития детей. Основной акцент был сделан на вопросах социализации, воспитания и психолого-педагогической коррекции детей с особыми потребностями [6].

Суверенный Кыргызстан: реформы и новые парадигмы. После распада СССР в 1991 году перед Кыргызстаном встала задача ревизии образовательной системы и научно-методологических подходов в области педагогики и психологии. Новые политико-

экономические реалии потребовали адаптации системы к рыночным условиям и изменениям в социальной структуре.

1. **Реформирование системы образования:** В 1990-х годах правительство инициировало реформы, направленные на внедрение принципов демократизации и свободы выбора в образовательный процесс. Произошла трансформация учебных программ с ориентацией на мировые образовательные стандарты. Ключевым нововведением стал переход к многоуровневой системе высшего образования (бакалавриат, магистратура, докторантура PhD) и пересмотр классических педагогических методик [2].

2. **Развитие прикладной психологии:** В условиях экономической нестабильности и социальных трансформаций возросла потребность в психологической помощи. Это дало импульс к активному развитию школьной психологической службы, направленной на содействие адаптации и социализации обучающихся в новых реалиях [6].

3. **Научно-исследовательская деятельность:** Обретение независимости предоставило ученым свободу в изучении национально-культурной специфики. Были разработаны государственные программы подготовки кадров, учитывающие этнокультурные особенности Кыргызстана [3]. Особое внимание уделяется вопросам билингвального образования (на кыргызском и русском языках) и разработке методик, способствующих эффективному обучению в двуязычной среде.

Современные вызовы и перспективы развития

На современном этапе педагогика и психология в Кыргызстане продолжают динамично развиваться, сталкиваясь при этом с рядом актуальных вызовов [4]. Ключевой задачей остается повышение качества образования и уровня профессиональной подготовки специалистов в условиях глобализации и цифровизации.

1. **Инклюзивное образование:** Активно дискутируются и реализуются стратегии инклюзии, направленные на интеграцию детей с особыми образовательными потребностями в общее образовательное пространство [5].

2. **Развитие системы психологической поддержки:** В условиях социального стресса возрастает значимость психологических служб в вузах и на предприятиях. Приоритетом является повышение квалификации специалистов-практиков.

3. **Инновационные технологии в педагогике:** Происходит внедрение цифровых инструментов: онлайн-курсов, дистанционного обучения и интерактивных методик. Это имеет стратегическое значение для обеспечения доступа к качественному образованию в отдаленных и высокогорных регионах страны.

Проведенное исследование **эволюции психолого-педагогической науки в Кыргызстане** сквозь призму её взаимодействия с **российским академическим сообществом** позволяет сформулировать ряд концептуальных выводов:

1. Становление фундаментальной психологии и педагогики в Кыргызстане неразрывно связано с российской академической традицией. В советский период научные центры Москвы и Ленинграда выступили в качестве основного детерминанта формирования национальной системы высшего образования. Создание первых кафедр, подготовка научно-педагогических кадров и разработка учебных планов осуществлялись при непосредственном участии российских ученых, что заложило прочный

теоретический базис для развития местной науки.

2. Фундаментальные идеи российских классиков, таких как Л. С. Выготский (культурно-историческая теория), А. Р. Лурия и А. Н. Леонтьев, стали методологическим ядром для кыргызских исследователей. Адаптация этих концепций к этнокультурной специфике региона позволила создать уникальные направления в возрастной психологии и педагогике, учитывающие особенности двуязычия и национального самосознания.

3. После обретения Кыргызстаном независимости характер взаимодействия с российским академическим сообществом эволюционировал от модели «центр — филиал» к формату равноправного партнерства. Сегодня этот диалог реализуется через совместные образовательные программы, работу диссертационных советов и интеграцию в рамках общих евразийских научно-образовательных платформ.

4. Современная психолого-педагогическая мысль Кыргызстана демонстрирует успешный синтез классической российской академической строгости и стремления к поиску собственных «точек роста». Приоритетными направлениями сотрудничества остаются вопросы этнопедагогики, инклюзивного образования и психологии адаптации в условиях глобальных социальных трансформаций.

5. В условиях цифровизации образования и формирования общего научного пространства СНГ и ЕАЭС взаимодействие двух стран приобретает стратегический характер. Совместные исследования в области цифровой педагогики и психологии безопасности личности являются ответом на современные вызовы, стоящие перед обеими странами.

Заключение. Резюмируя вышеизложенное, можно утверждать, что генезис и эволюция педагогики и психологии в Кыргызстане неразрывно связаны с процессом развития общества и трансформацией системы ценностей. Пройдя путь от традиционных форм обучения к масштабным советским научным школам и современным национальным реформам, страна накопила значительный научный потенциал. Дальнейшее развитие этих дисциплин через повышение качества образования, внедрение инклюзивных программ и инновационных технологий является залогом успешного будущего республики. В целом, эволюция психолого-педагогической науки в Кыргызстане подтверждает жизнеспособность и продуктивность трансграничного академического диалога. Сохранение и преумножение накопленного опыта сотрудничества с Российской Федерацией остается залогом устойчивого развития научно-образовательного потенциала Кыргызской Республики в долгосрочной перспективе.

Список использованной литературы:

1. Абдылдаев А. История кыргызской педагогики. – Бишкек, 1996.
2. Апышев Б., Бабаев Д., Жоробеков Т. Педагогика. – Бишкек, 2002.
3. Исакова Н. Развитие образования в Кыргызстане: История и перспективы. – Бишкек: Илим, 2008.
4. Байжигитова Т. Развитие психологии в Кыргызстане. – Бишкек: КНУ, 2010.
5. Турсунов К. Методы обучения и педагогические инновации. – Бишкек, 2005.
6. Жумалиева Ж. М. К истории развития психологической науки в Кыргызстане. –

Бишкек, 2016.

УДК 323.111

Калиев Азамат Сайитович, канд.полит.наук., доцент.
Начальник отдела науки, аспирантуры и докторантуры.
Нурдинова Жанара Доолотбековна
Международный университет им. К.Ш.Токтомаматова.
Kaliev Azamat Saiitovich, Candidate of Political Sciences, Associate Head of
the Department of Science,
Postgraduate and Doctoral Studies,
International University after named K.Sh.Toktomamatov.
Manas, Kyrgyzstan.
ORCID: 0009-0000-3846-2049
e-mail: azakaliev50@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ У СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье обосновывается необходимость уточнения понятия гражданской идентичности среди наиболее активной части молодежи, такой как студенты творческих специальностей, получающие высшее образование. В условиях глобальных изменений в мировом порядке исследуемая тема становится особенно актуальной для многих стран. Будущие профессионалы в этих областях составляют важную группу людей, занимающихся созданием, сохранением и приумножением культурных ценностей, а их деятельность способствует укреплению гражданского общества и национальной культуры. Однако с педагогической точки зрения этот вопрос остаётся недостаточно исследованным. Основной целью статьи является уточнение понятия гражданской идентичности студентов творческих специальностей и анализ её специфики. Исследование носит междисциплинарный характер, включающий методы синтеза, обобщения и конкретизации теоретических и практических данных из таких областей, как психология, педагогика, культурология и социология.

Ключевые слова: гражданская идентичность, политика, воспитания, патриотизм, общество, студенческая молодежь, педагогика, глобализация, культурология, социология.

FEATURES OF THE MANIFESTATION AND DEVELOPMENT OF CIVIC IDENTITY IN STUDENTS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

Annotation

This article substantiates the need to clarify the concept of civic identity among the most active segment of young people, such as students pursuing higher education in creative fields. Given

the global changes in the world order, this topic is becoming particularly relevant for many countries. Future professionals in these fields constitute an important group of people engaged in the creation, preservation, and enhancement of cultural values, and their activities contribute to the strengthening of civil society and national culture. However, from a pedagogical perspective, this issue remains understudied. The main goal of this article is to clarify the concept of civic identity among students in creative fields and analyze its specific features. The study is interdisciplinary in nature, incorporating methods for synthesizing, generalizing, and concretizing theoretical and practical data from fields such as psychology, pedagogy, cultural studies, and sociology.

Key words: civic identity, politics, education, patriotism, society, student youth, pedagogy, globalization, cultural studies, sociology.

Введение. Формирование гражданской идентичности является одной из важнейших задач образовательного процесса в современных условиях, когда в мире наблюдаются значительные изменения в социальных, культурных и политических контекстах. В частности, глобализация и усиление межкультурных обменов ставят перед государствами задачу укрепления национальной идентичности и формирования у граждан чувства принадлежности к своей стране, ее культуре и истории. В этом контексте особое внимание уделяется молодежи, которая представляет собой не только будущее общества, но и активного участника в его социальном, культурном и политическом развитии. Студенты творческих специальностей, обучающиеся в вузах, играют особую роль в формировании и поддержании культурной и гражданской идентичности. Их профессиональная деятельность тесно связана с отражением и интерпретацией культурных и национальных ценностей, что придает их личной и коллективной идентичности значимость для социального контекста. Однако процесс формирования гражданской идентичности среди студентов творческих специальностей сталкивается с рядом вызовов. На современном этапе вследствие размытия социальных ориентиров, распространения «комплекса гражданской неполноценности», возникают сложности в самоутверждении личности как индивидуальности, полноценного гражданина, участника общественной жизни [2]. Одним из таких вызовов является необходимость интеграции традиционных ценностей с современными подходами к обучению и воспитанию, а также разработка образовательных технологий, которые учитывают специфику этих студентов. Многие исследователи, например, Кречетова В.А., Казаченко Н.А., говорят о существовании значительной части молодых людей, которые имеют скептическое и даже неуважительное отношение к традиционной культуре и согражданам своей страны [1].

Сравнительно-сопоставительный анализ существующих научных трудов позволил более точно сформулировать содержание понятия гражданской идентичности у студентов. Выявлены психологические и педагогические особенности, влияющие на формирование гражданской идентичности студентов творческих специальностей. Отмечено, что в их деятельности могут преобладать организационные, проектные и исполнительские аспекты, что связано с личностной структурой будущих специалистов. Исследования особенностей учебного процесса и формирования гражданской идентичности студентов творческих направлений, поскольку эта тема была недостаточно освещена в научной

литературе. В результате исследования установлено, что гражданская идентичность студентов вузов творческих специальностей состоит из когнитивных, эмоциональных, ценностных и деятельностных компонентов. Чувство принадлежности к своей культуре и нации, знание истории, правовых и культурных прав и обязанностей, а также стремление способствовать развитию и процветанию государства, внося свой вклад в общественную жизнь, искусство и культуру. Полученные результаты могут дополнить теоретическую основу комплексного подхода к гражданской идентичности студентов творческих специальностей и способствовать созданию эффективных моделей её формирования в образовательном процессе высших учебных заведений.

Целью данного исследования является анализ методов формирования гражданской идентичности среди студентов творческих специальностей в вузах. В рамках работы будет рассмотрено влияние образовательных технологий, педагогических подходов и культурных факторов на этот процесс, а также предложены эффективные методы воспитания гражданской ответственности у студентов.

Формирование гражданской идентичности в условиях современных социально-политических изменений является важной проблемой. В условиях глобализации и усиленной культурной интеграции сохранение национальной идентичности становится задачей, которая требует особого внимания со стороны образовательных учреждений. Западные исследователи склонны рассматривать как аналогичные понятия гражданскую и национальную идентичность, понимая под ними соотношение человека себя со своими согражданами [3]. Для студентов творческих специальностей вопрос гражданской идентичности имеет особое значение, поскольку их профессиональная деятельность напрямую связана с культурным производством и распространением национальных ценностей.

Гражданская идентичность, как важный элемент воспитания, оказывает влияние не только на политическую зрелость граждан, но и на их личную ответственность, способность активно участвовать в жизни общества. Для студентов творческих специальностей этот процесс также включает осознание роли культуры в жизни страны, ее роли в формировании моральных и этических норм, а также в распространении национальных традиций и ценностей через искусство. В связи с этим, необходимо выработать стратегии и методики, направленные на развитие гражданской идентичности, которые будут учитывать особенности творческих профессий и их влияние на социальное восприятие и активность студентов. Для китайских исследователей данная тема имеет большую важность и актуальность, так как конструирование гражданской идентичности является основополагающей частью реализуемой политики социалистической направленности под руководством Коммунистической партии [4].

Несмотря на важность формирования гражданской идентичности, в реальной образовательной практике существует множество проблем, связанных с этим процессом. Одной из главных проблем является отсутствие системного подхода к гражданскому воспитанию студентов, особенно в вузах, обучающих творческим специальностям. В большинстве образовательных учреждений акцент делается на профессиональную подготовку, в то время как воспитательная работа в плане формирования гражданской позиции часто остается на второстепенном уровне. Потребность в определении понятия

«гражданская идентичность» в педагогической науке России и стран ближнего зарубежья сформировалась в условиях принятия государственных стандартов по формированию у обучающейся части населения патриотического самосознания [5].

Для студентов творческих специальностей задача формирования гражданской идентичности осложняется их склонностью к поиску нестандартных решений, а также их индивидуализмом и высокой критичностью к существующему порядку. В этих условиях важным становится применение нестандартных методов, которые позволят студентам не только освоить профессиональные знания, но и стать активными участниками социальной и культурной жизни страны. Одной из сложностей является также отсутствие подготовленных педагогов, которые бы могли эффективно вести работу по воспитанию гражданской ответственности через искусство. Преподаватели творческих дисциплин часто не имеют достаточно специализированных знаний по вопросам гражданского воспитания, что затрудняет внедрение в учебный процесс гражданской идентичности как важного элемента образования. В современной педагогике под идентичностью принято понимать эмоциональное единство представлений личности о себе, ее месте в мире и системе межличностных отношений [6].

Гражданская идентичность является комплексным явлением, которое включает в себя осознание человеком своей принадлежности к определенной нации, культуре и государству. Это явление не только обусловлено внутренними психическими процессами, но и активно формируется в рамках педагогической практики. В контексте педагогики гражданская идентичность представляет собой важный элемент воспитания, который влияет на развитие моральных и этических качеств личности, ее гражданскую активность и ответственность. Для студентов всех специальностей важно не только знать историю и культуру своей страны, но и понимать свою роль в сохранении и развитии этих культурных ценностей. Проблема формирования гражданской идентичности заключается в том, чтобы помочь студентам осознать свою индивидуальную ценность в контексте общества, а также научить их активно участвовать в жизни своей страны. Психологический аспект формирования гражданской идентичности заключается в том, что студент должен не только принять существующие социальные нормы и традиции, но и адаптировать их под свои личные убеждения и профессиональные идеалы. Процесс воспитания гражданской идентичности требует создания такого образовательного пространства, где студенты могут свободно выражать свои мысли, обсуждать социальные и культурные проблемы и развивать активную гражданскую позицию.

Студенты творческих специальностей обладают особыми личностными и профессиональными характеристиками, которые требуют индивидуализированного подхода к процессу формирования гражданской идентичности. Их креативность, способность к самовыражению, высокая эмоциональная восприимчивость и стремление к самореализации могут стать как преимуществами, так и проблемами в контексте гражданского воспитания.

Творческие студенты часто склонны к глубокой рефлексии и самокритике, что делает их более открытыми к новым идеям и подходам. Однако их склонность к идеализму и критичности может вызывать трудности в принятии традиционных гражданских норм и ценностей. В этих условиях необходимо разрабатывать такие методики воспитания,

которые смогут поддержать индивидуальность студентов, стимулируя их к поиску новых форм выражения гражданской ответственности через искусство и творчество. Студенты творческих профессий обладают уникальной способностью интерпретировать культурные и социальные реалии, что дает им возможность по-новому взглянуть на важные социальные проблемы и проявить свою гражданскую позицию через творчество.

Современные образовательные технологии оказывают большое влияние на формирование гражданской идентичности у студентов. Использование инновационных методов обучения, таких как проектное обучение, групповые дискуссии, а также внедрение критического мышления в учебный процесс способствует более глубокому осмыслению социальных и культурных проблем, а также активному участию студентов в решении этих проблем. Особое внимание следует уделить цифровым технологиям, которые в настоящее время становятся важной частью образовательного процесса. Виртуальные платформы, онлайн-курсы и форумы могут стать эффективными инструментами для обсуждения социальных проблем, обмена культурным опытом и формирования активной гражданской позиции. Важно, чтобы эти технологии использовались не только для получения знаний, но и для стимулирования активной гражданской позиции, выраженной через творчество и культурные инициативы.

Педагоги и образовательные учреждения играют ключевую роль в формировании гражданской идентичности у студентов. Преподаватели должны не только передавать знания, но и быть активными участниками воспитательного процесса, оказывая влияние на мировоззрение студентов, их ценностные ориентиры и активную гражданскую позицию. Образовательные учреждения должны стать центрами культурной и гражданской активности, где студенты могут развивать свою идентичность, участвовать в культурных проектах и активно выражать свою гражданскую позицию. Для этого необходимо создавать учебные программы, которые интегрируют элементы патриотического воспитания, а также предусматривать создание условий для реализации творческих проектов, направленных на решение актуальных социальных и культурных проблем.

Одним из наиболее эффективных методов формирования гражданской идентичности у студентов творческих специальностей является использование творческих проектов, направленных на исследование и освоение историко-культурного наследия страны. Эти проекты могут включать в себя как теоретическую работу (исследования, лекции), так и практическую деятельность (создание произведений искусства, участие в культурных мероприятиях). Творческая деятельность позволяет студентам глубже понять культурное наследие своей страны и выразить свою гражданскую позицию через искусство. Важно, чтобы эти проекты не только способствовали профессиональному развитию студентов, но и становились важным элементом их гражданского воспитания.

Одним из ключевых аспектов формирования гражданской идентичности является развитие критического мышления у студентов. В условиях быстрого изменения информационного поля и глобализации важно, чтобы студенты могли осознавать влияние различных факторов, как внутренних, так и внешних, на их восприятие гражданской и культурной идентичности. Развитие критического мышления способствует не только способности анализировать и оценивать социальные явления, но и формирует осознание

собственного мнения, независимости в принятии решений, а также гражданской ответственности. Студенты творческих специальностей, обучаясь анализировать произведения искусства, культуру и общественные процессы, учатся смотреть на них с разных точек зрения, что способствует их более глубокому восприятию гражданских и культурных проблем. Включение методов развития критического мышления в образовательный процесс помогает учащимся осознавать значение их творчества и участия в общественной жизни как важного компонента гражданской идентичности.

Культурные традиции и историческое наследие являются важнейшими компонентами гражданской идентичности, особенно для студентов, обучающихся на творческих специальностях. Через искусство, литературу, музыку и другие формы культурного выражения студенты могут осознавать свое место в истории и культуре своей страны, что способствует более глубокому восприятию и уважению национальных традиций.

Особое значение имеет сохранение исторической памяти о важных событиях, таких как Великая Отечественная война, народные традиции, культурное наследие предков, что способствует формированию чувства гордости за свою страну и идентификации с ее историей. Важным является использование этих традиций в образовательном процессе, в том числе через творческие задания, проекты, лекции и практические занятия, которые помогают студентам не только лучше понять культуру и историю, но и включить эти знания в свое профессиональное творчество.

В условиях глобализации и культурной интеграции, межкультурный подход становится важным инструментом формирования гражданской идентичности. Студенты творческих специальностей часто сталкиваются с различными культурами и мировоззрениями, что способствует расширению их восприятия гражданских и культурных ценностей. Межкультурное обучение позволяет студентам осознавать многообразие культур и их значимость для формирования гражданской идентичности в условиях глобального общества. Это не только способствует развитию уважения к чужим культурам и традициям, но и помогает формировать у студентов более гибкий взгляд на свою собственную культуру, находя в ней черты, которые могут быть привлекательными и ценными на международной арене. Применение межкультурного подхода в образовательный процесс помогает студентам не только осваивать профессиональные знания, но и выстраивать связь с мировой культурой и обществом.

Современные социальные и политические условия оказывают большое влияние на процесс формирования гражданской идентичности. В условиях политической нестабильности, экономических кризисов и глобальных вызовов, студенты могут столкнуться с сомнениями в своих ценностях и принадлежности к национальному сообществу.

Важно, чтобы образовательные учреждения создавали пространство для обсуждения текущих социальных и политических проблем, помогали студентам разобраться в этих вопросах и сформировать собственное мнение. Студенты творческих специальностей могут через свои произведения искусства выразить общественные настроения, а также способствовать обсуждению актуальных проблем в рамках учебных проектов и культурных мероприятий. Такое взаимодействие с социально-политическими вопросами

помогает студентам чувствовать себя активными участниками общественной жизни, повышает их гражданскую ответственность и осознание своей роли в обществе. Социальная среда и семья играют ключевую роль в процессе формирования гражданской идентичности, особенно в ранние годы жизни. Семья является основным источником моральных ориентиров, ценностей и традиций, которые в дальнейшем определяют восприятие человеком своего места в обществе и в мире.

В образовательном контексте также важно учитывать влияние внешней среды, включая друзей, коллектив, преподавателей и социальные сети, которые могут оказывать влияние на формирование гражданской идентичности студентов. Взаимодействие с социальной средой помогает студентам развивать чувство социальной ответственности, уважение к правам и свободам других людей, а также стремление к активному участию в жизни общества. Важно, чтобы образовательные учреждения способствовали интеграции ценностей гражданской идентичности в повседневную жизнь студентов, что будет способствовать их активному участию в социальных и культурных процессах.

Волонтерская деятельность и социальная активность становятся важными аспектами формирования гражданской идентичности у студентов. Участие в благотворительных проектах, организациях и акциях помогает студентам развить чувство ответственности за благосостояние общества и страны в целом. Через участие в таких проектах студенты могут на практике реализовать свою гражданскую позицию, развить лидерские качества, а также почувствовать свою принадлежность к социальной группе и к своей стране. Волонтерская деятельность способствует формированию у студентов ценностей взаимопомощи, солидарности и социальной ответственности, что укрепляет их гражданскую идентичность и активную жизненную позицию.

Искусство является мощным инструментом формирования гражданской идентичности, поскольку оно дает возможность не только выражать личные чувства и переживания, но и отражать социальные и культурные проблемы. Студенты творческих специальностей, обучаясь искусству, театру, музыке или живописи, могут не только развивать профессиональные навыки, но и осознавать свою роль в обществе как создателей и распространителей культурных ценностей. Искусство также может стать платформой для обсуждения важнейших гражданских и социальных вопросов, таких как права человека, свобода, справедливость, равенство и другие. Через создание произведений искусства, студенты могут выразить свои взгляды на эти темы и оказать влияние на общественное мнение, а также стать активными участниками гражданских и культурных процессов.

Оценка эффективности методов формирования гражданской идентичности среди студентов творческих специальностей является важным этапом в исследовании. Для этого необходимо разработать инструменты, которые позволяют измерить не только знание студентов о культурных и гражданских ценностях, но и их способность применять эти знания на практике. Важным показателем является не только теоретическое освоение материала, но и активное участие студентов в социальных и культурных проектах, их взаимодействие с обществом и восприятие своей роли в нем. Методы оценки могут включать в себя анкеты, интервью, практические задания, участие в культурных мероприятиях, а также проекты, направленные на решение социальных проблем. Такая

оценка поможет выявить наиболее эффективные подходы в воспитании гражданской идентичности и позволит корректировать образовательные программы для достижения лучших результатов.

Заклучение. Формирование гражданской идентичности среди студентов творческих специальностей является многогранным и сложным процессом, который требует интеграции разных методов, подходов и технологий. Важно, чтобы образовательные учреждения создавали условия для развития не только профессиональных, но и гражданских качеств студентов, что способствует их социальной активности и ответственности. Применение современных педагогических технологий, развитие критического мышления, учет культурных традиций и межкультурный подход помогут эффективно формировать гражданскую идентичность и обеспечить активное участие студентов в жизни общества.

Литература

1. Казаченко, Н.А. Формирование патриотического чувства к малой родине у студентов художественных направлений / Н.А. Казаченко // Проблемы современного педагогического образования. — 2023. — № 79-2. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-patrioticheskogo-chuvstva-k-maloyrodine-u-studentov-hudozhestvennyh-napravleniy> (дата обращения: 24.12.2023).
2. Нусубалиева, Е.Ш. Гражданская идентичность личности студента как педагогическая проблема / Е.Ш. Нусубалиева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. — 2015. — № 11. — С. 190–193.
3. Чистовский, Д.И. Актуальные направления современных психологических исследований гражданской (национальной) идентичности / Д.И. Чистовский // Психолог. — 2017. — № 3. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnyenapravleniya-sovremennyh-psihologicheskikh-issledovaniy-grazhdanskoynatsionalnoy-identichnosti> (дата обращения: 27.12.2023).
4. Citation, Zhu D. A Study on the Psychological Structure and Mechanism of Shared Chinese Cultural Identity of University Students Citation / D. Zhu and X. Lin // Psychol. — 2022. — URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.943989/full> (дата обращения: 26.12.2023).
5. Ниязходжаева, С.С. Взаимосвязь создания гражданского общества и формирования правового мышления / С.С. Ниязходжаева // Наука и мир. — 2014. — № 2. — Т. 3. — С. 88–90.
6. Краснов, Е.В. Теоретические подходы к пониманию гражданской идентичности обучающихся / Е.В. Краснов // Проблемы современного педагогического образования. — 2019. — № 62-1. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-podhody-k-ponimaniyu-grazhdanskoyidentichnosti-obuchayuschih> (дата обращения: 26.12.2023).
7. Симонова, О.А. Теория идентичности Э.Г. Эриксона: социологические аспекты / О.А. Симонова. — Брянск: Курсив, 2011. — 196 с.
8. Эриксон, Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ. / Э. Эриксон; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. — Москва: Прогресс, 1996. — 344 с.

9. Григорьев, Д.В. Формирование гражданской идентичности современного школьника / Д.В. Григорьев // Перспектива гражданско-патриотического воспитания в системе образования: интернет-конференция. URL: <https://nsportal.ru/shkola/materialy-dlya-roditelei/library/2019/02/07/formirovani grazhdanskoy-identichnosti>
10. Гришина, Е.А. Идентичность гражданская / Е.А. Гришина // Социологическая энциклопедия: в 2 томах / Национальный общественный-научный фонд; руководитель научного проекта Г.Ю. Семигин; научная редакция: В.Н. Иванов (главный редактор), Г.Ю. Семигин (заместитель главного редактора), Ж.Т. Тощенко.
11. Дробижеева, Л.М. Российская и этническая идентичность: противостояние или совместимость / Л.М. Дробижеева // Россия реформирующаяся: ежегодник. — Москва: Academia, 2002. — С. 213–244.
12. Пастухова, Л.С. Социально-проектная деятельность как открытое воспитательное пространство: к созданию современной концепции гражданского воспитания / Л.С. Пастухова // Отечественная и зарубежная педагогика. — 2019. — № 5 (62). — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-proektnaya-devatelnost-kak-otkrytoevospitatelnoe-prostranstvo-k-sozdaniyu-sovremennoy-kontseptsii-grazhdanskogo> (дата обращения: 27.12.2023).
13. Смолякова, Т.В. Психологические особенности личности студентов творческих специальностей / Т.В. Смолякова // Психология обучения. — 2013. — № 2. — С. 50–61.
14. Смолякова, Т.В. Психологические особенности структуры профессиональной идентичности студентов, обучающихся в художественных вузах / Т.В. Смолякова // Психологические исследования. — 2014. — Т. 7, — № 34. — С. 7.
15. Белякова, И.Г. Формирование гражданской идентичности в образовательной среде глобализирующегося пространства / И.Г. Белякова // Вестник ЧГАКИ. — 2017. — № 2(50). — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovani grazhdanskoy-identichnosti-v-obrazovatelnoy-srede-globaliziruyuschegosyaprostranstva> (дата обращения: 26.12.2023).
16. Кирсанов, В.Я. Показатели психологической адаптации студентов творческих специальностей на завершающем этапе обучения / В.М. Кирсанов // Человек. Спорт. Медицина. — 2012. — № 21(280). — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pokazateli-psihologicheskoy-adaptatsii-studentov-tvorcheskih-spetsialnostey-nazavershayuschem-etape-obucheniya> (дата обращения: 26.12.2023).
17. Кожанов, И.В. Диагностика сформированности гражданской идентичности у студентов / И.В. Кожанов // Фундаментальные исследования. — 2014. — № 6-7. — С. 1504–1508.
18. Кречетова, В.А. Построение теоретической модели конструирования гражданской идентичности студентов / В.А. Кречетова // Альманах современной науки и образования. — Тамбов: Грамота, — 2013. — № 9. — С. 91–97.
19. Махова, И.Ю., Фань Шо Гражданская идентичность студентов России и Китая в психологическом исследовании / И.Ю. Махова, Ф. Шо // Ученые записки

Комсомольского-на-Амуре государственного технического университета. — 2014. — Т. 2, — № 3(19). — С. 33–40. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22458307> (дата обращения: 26.12.2023).

УДК: 37.017.92:2-67

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В СВЕТСКОМ ГОСУДАРСТВЕ: ПУТИ И МЕТОДЫ

Воҳидов Шодмон Ҳусейнович. тар.фан.доктори, профессор. Панжакент инновация проректори.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования научного мировоззрения в условиях светского государства. Анализируются ключевые институты и механизмы, включая систему образования, медиа, научно-просветительскую деятельность, а также роль государства в создании условий для развития рационального, критического мышления. Особое внимание уделено методам популяризации науки и преодолению псевдонаучных и антинаучных установок в обществе.

Ключевые слова: научное мировоззрение, светское государство, научное образование, критическое мышление, популяризация науки, псевдонаука, разумность.

Аннотация. Мақолада дунёвий давлат шароитида илмий дунёқарашни шакллантиришнинг назарий ва амалий жиҳатлари кўриб чиқилади. Талим тизими, оммавий ахборот воситалари, илмий-ма'рифий фаолият, шунингдек, давлатнинг рационал ва танқидий фикрлашни ривожлантириш учун шароит яратишдаги роли каби асосий институт ва механизмлар таҳлил қилинади. Илм-фанни оммалаштириш усуллари ва жамиятдаги сохта илмий ҳамда илмий бўлмаган қарашларни егишга алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: илмий дунёқараш, дунёвий давлат, илмий талим, танқидий фикрлаш, илм-фанни оммалаштириш, сохта илм, рационалик.

Abstract. The article examines theoretical and practical aspects of forming a scientific worldview within a secular state. Key institutions and mechanisms are analysed, including the education system, media, science popularisation activities, as well as the role of the state in creating conditions for the development of rational and critical thinking. Particular attention is paid to methods of popularising science and overcoming pseudoscientific and anti-scientific attitudes in society.

Keywords: scientific worldview, secular state, science education, critical thinking, popularisation of science, pseudoscience, rationality.

Введение

Светское государство, в котором религия отделена от государственного управления, а все граждане равны перед законом независимо от их убеждений, создаёт уникальную среду для развития научного мировоззрения. В отличие от теократических или клерикальных режимов, светское государство не навязывает гражданам сверхъестественные объяснения природных и социальных явлений, а напротив —

заинтересовано в формировании рационального, доказательного подхода к познанию действительности. Научное мировоззрение становится основой для устойчивого развития общества, технологического прогресса и эффективного управления.

Цель данной статьи — выявить основные пути и методы формирования научного мировоззрения в светском государстве, а также определить роль ключевых социальных институтов в этом процессе.

1. Теоретические основы научного мировоззрения

1.1. Понятие научного мировоззрения

Научное мировоззрение — это система взглядов на объективный мир и место человека в нём, основанная на достижениях науки, принципах рациональности, доказательности, системности и критического мышления. Его важнейшими характеристиками являются:

- **Эмпирическая обоснованность** — любое утверждение должно подтверждаться фактами и экспериментальными данными.
- **Рациональность** — опора на логику и аргументацию.
- **Критичность** — готовность пересматривать взгляды при появлении новых доказательств.
- **Системность** — восприятие мира как целостной, закономерно устроенной системы.

1.2. Светское государство как институциональная среда

Светское государство обеспечивает правовую и институциональную основу для свободного развития науки. Ключевые принципы такого государства — нейтральность по отношению к религиозным и идеологическим доктринам, приоритет светского образования, защита свободы научного поиска и свободы совести. В Таджикистане принцип светскости закреплён в статье 14 Конституции РТ.

2. Пути формирования научного мировоззрения

2.1. Система образования

Образование является главным институтом трансляции научного знания и формирования научного мировоззрения. Ключевые направления включают:

- **Светский характер школьного образования.** Преподавание естественно-научных дисциплин (физики, химии, биологии) на основе современной научной картины мира, без включения религиозных или псевдонаучных концепций.
- **Развитие критического мышления.** Введение в учебные программы элементов логики, методологии науки, основ доказательной медицины и статистики.
- **Проектная и исследовательская деятельность.** Вовлечение учащихся в научные эксперименты, олимпиады, конкурсы, научно-практические конференции.
- **Подготовка педагогических кадров.** Повышение квалификации учителей в области методик преподавания науки и популяризации научного знания.

2.2. Научно-просветительская деятельность

Популяризация науки среди широких слоёв населения — важнейшее направление:

- **Научно-популярная литература и журналистика.** Издание книг, журналов, блогов, подкастов, объясняющих научные концепции доступным языком.

- **Музеи науки и техники.** Интерактивные экспозиции, экспериментариумы, планетарии, создающие среду для практического знакомства с научными законами.
- **Публичные лекции и фестивали науки.** Мероприятия, объединяющие учёных и широкую аудиторию (например, Всероссийский фестиваль НАУКА 0+).

2.3. Медиа и цифровая среда

В современном информационном обществе медиа играют решающую роль в формировании картины мира:

- **Государственная поддержка научно-популярного контента.** Финансирование телепрограмм, документальных фильмов, образовательных онлайн-платформ.
- **Противодействие дезинформации.** Развитие инструментов фактчекинга, маркировка недостоверной информации, просвещение в области информационной гигиены.
- **Социальные сети и блоги.** Привлечение учёных и популяризаторов к активной работе в цифровом пространстве, где сегодня формируется значительная часть общественного мнения.

2.4. Государственная научно-техническая политика

Государство создаёт материальные и институциональные условия для развития науки:

- **Финансирование фундаментальных и прикладных исследований.** Создание научных центров, лабораторий, технопарков.
- **Поддержка молодых учёных.** Гранты, стипендии, программы стажировок, карьерные треки в науке.
- **Экспертиза государственных решений.** Внедрение механизмов научной экспертизы в законотворческую и управленческую практику.

3. Методы формирования научного мировоззрения

3.1. Проблемно-ориентированное обучение

Метод, при котором обучение строится вокруг решения реальных научных и практических проблем. Учащиеся не просто усваивают готовые знания, а учатся их добывать, проверять и применять.

3.2. Дискуссионные методы

Дебаты, семинары, круглые столы по научно-общественным вопросам (генетика, изменение климата, вакцинация, космос). Позволяют формировать навыки аргументации и критического анализа.

3.3. Эксперимент и наблюдение

Практическая работа в лабораториях, полевые исследования, астрономические наблюдения. Собственный опыт убеждает эффективнее, чем пассивное усвоение информации.

3.4. Метод кейсов (case studies)

Разбор конкретных ситуаций из истории науки или современных научных открытий. Демонстрирует, как работают научный метод, проверка гипотез и фальсификация теорий.

3.5. Интерактивные и иммерсивные технологии

Использование симуляторов, виртуальной и дополненной реальности для моделирования научных процессов и экспериментов, недоступных для прямого наблюдения.

3.6. Разоблачение псевдонауки

Целенаправленный разбор популярных псевдонаучных мифов (гомеопатия, астрология, теории заговора) с демонстрацией методологических ошибок и логических уязвимостей.

4. Проблемы и вызовы

Формирование научного мировоззрения в современном светском государстве сталкивается с рядом серьёзных трудностей:

- **Распространение антинаучных и псевдонаучных идей** в интернете и социальных сетях.
- **Низкий уровень доверия к науке** у части населения, особенно в вопросах, затрагивающих личные ценности и привычки.
- **Когнитивные искажения** — склонность человека доверять подтверждению своих взглядов (confirmation bias) и отвергать противоречащие данные.
- **Институциональные ограничения** — недостаточное финансирование образования и науки, бюрократизация научно-просветительской деятельности.
- **Конкуренция с религиозным и мистическим мировоззрением**, которое нередко предлагает простые и эмоционально привлекательные ответы на сложные вопросы.

Заключение

Формирование научного мировоззрения в светском государстве — комплексная, многоуровневая задача, требующая скоординированных усилий системы образования, научного сообщества, медиа и государства. Основными путями её решения являются: обеспечение светского и качественного естественно-научного образования, развитие научно-просветительской деятельности, государственная поддержка науки и популяризация критического мышления.

Методы формирования научного мировоззрения должны быть разнообразными и соответствовать возрастным и социальным особенностям аудитории — от школьных экспериментов до цифровых просветительских проектов. Ключевым условием успеха является последовательная государственная политика, основанная на приоритете рационального знания и свободного научного поиска.

Список использованной литературы

1. **Конституция Республики Таджикистан** (ст. 14). — Душанбе., 2011.
2. **Закон «Об образовании в Республике Таджикистан»** от 29.12.2012 № 273-ФЗ.
3. **Поппер К. Р.** Открытое общество и его враги. — М.: Культурная инициатива, 1992. — Т. 1–2.
4. **Кун Т.** Структура научных революций. — М.: Прогресс, 1977. — 300 с.
5. **Рассел Б.** Наука и религия. — М.: Политиздат, 1987. — 320 с.

6. Саган К. Мир, полный демонов: Наука — как свеча во тьме. — М.: Альпина нон-фикшн, 2014. — 538 с.
7. Шермер М. Почему люди верят в странные вещи. — М.: Эксмо, 2015. — 480 с.
8. Харрис С. Конец веры: Религия, террор и будущее разума. — М.: Альпина нон-фикшн, 2011. — 320 с.
9. Докинз Р. Бог как иллюзия. — М.: КоЛибри, 2010. — 560 с.
10. Пинкер С. Просвещение продолжается: В защиту разума, науки, гуманизма и прогресса. — М.: Альпина нон-фикшн, 2021. — 840 с.
11. Марков А. В. Эволюция человека: Обезьяны, нейроны и душа. — М.: АСТ, 2021. — 512 с.
12. Гинзбург В. Л. О науке, о себе и о других. — М.: Физматлит, 2003. — 400 с.
13. Капица С. П., Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г. Синергетика и прогнозы будущего. — М.: Наука, 1997. — 285 с.
14. Ильин В. В. Философия науки. — М.: Проспект, 2015. — 304 с.
15. Степин В. С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации // Вопросы философии. — 1989. — № 10. — С. 3–18.

СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЁРСТВО (ШКОЛА–СЕМЬЯ–СООБЩЕСТВО) КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВЕНСТВА В ОБРАЗОВАНИИ

Мамбеталиева Гүлшайыр Муктарбековна
Доцент кафедры педагогики
МНУ им.К.Ш.Токтомаматова
Кыргызстан,г.Манас

Аннотация. В статье раскрывается сущность социального партнёрства как эффективного механизма обеспечения равенства в образовании. Рассматриваются основные направления взаимодействия школы, семьи и сообщества, их влияние на образовательные результаты обучающихся. Анализируются проблемы и перспективы развития партнёрских отношений в условиях модернизации образования. Обосновывается необходимость формирования инклюзивной образовательной среды на основе принципов социальной справедливости и доступности.

Ключевые слова: социальное партнёрство, равенство в образовании, инклюзивное образование, образовательная среда, школа, семья, сообщество.

SOCIAL PARTNERSHIP (SCHOOL–FAMILY–COMMUNITY) AS A MECHANISM FOR ENSURING EQUALITY IN EDUCATION

Abstract. The article reveals the essence of social partnership as an effective mechanism for ensuring equality in education. It examines the main directions of interaction between the school, family, and community, as well as their impact on students' educational outcomes. The problems and prospects for the development of partnership relations in the context of educational modernization are analyzed. The necessity of forming an inclusive educational environment based on the principles of social justice and accessibility is substantiated.

Keywords: social partnership, equality in education, inclusive education, educational environment, school, family, community.

Современное образование ориентировано на обеспечение равных возможностей для всех обучающихся независимо от их социального положения, уровня дохода семьи и индивидуальных особенностей развития. В этой связи особую значимость приобретает социальное партнёрство как форма взаимодействия ключевых субъектов. Проблема обеспечения равенства в образовании остаётся одной из центральных в педагогической науке. Социальное неравенство, различия в образовательных ресурсах и условиях воспитания обуславливают необходимость поиска эффективных механизмов их компенсации.

Социальное партнёрство в образовании определяется как система взаимодействия образовательных организаций с семьями обучающихся и институтами гражданского общества, направленная на достижение общих целей обучения и воспитания.

Основные принципы социального партнёрства в системе «школа – семья – сообщество» выступают методологической основой эффективного взаимодействия всех субъектов образовательного процесса и определяют характер, содержание и результаты совместной деятельности.

Принцип равноправия участников образовательного процесса предполагает признание значимости и ценности каждого субъекта партнёрства — педагогов, родителей, представителей сообщества и самих обучающихся. Равноправие выражается в возможности всех сторон участвовать в обсуждении, принятии и реализации образовательных решений. При этом каждая из сторон обладает собственным опытом, знаниями и ресурсами, которые в совокупности формируют целостное образовательное пространство. Реализация данного принципа способствует преодолению авторитарных моделей взаимодействия и переходу к диалогической, субъект-субъектной парадигме образования.

Принцип взаимной ответственности сторон отражает необходимость распределения обязанностей и ответственности между всеми участниками партнёрства за результаты образовательного процесса. Школа несёт ответственность за организацию качественного обучения и воспитания, семья — за создание благоприятной среды развития ребёнка и поддержку его образовательной деятельности, сообщество — за формирование условий социальной интеграции и дополнительного развития. Взаимная ответственность предполагает согласование целей, задач и ожидаемых результатов, а также готовность сторон к совместному решению возникающих проблем.

Принцип открытости и доверия является ключевым условием устойчивого и продуктивного взаимодействия. Открытость предполагает прозрачность деятельности образовательной организации, доступность информации о целях, содержании и результатах обучения, а также готовность к диалогу и обратной связи. Доверие формируется на основе уважения, честности и последовательности действий всех участников. Наличие доверительных отношений снижает уровень конфликтности, способствует эффективному обмену информацией и укрепляет партнёрские связи.

Принцип ориентации на интересы ребёнка выступает центральным в системе социального партнёрства. Все решения, формы и методы взаимодействия должны быть

направлены на обеспечение благополучия, развития и успешной социализации обучающегося. Это предполагает учёт индивидуальных особенностей, образовательных потребностей, способностей и интересов ребёнка, а также создание условий для его личностного роста и самореализации. В контексте инклюзивного образования данный принцип приобретает особую значимость, так как ориентирует участников на обеспечение равных возможностей для всех детей, независимо от их индивидуальных различий. Указанные принципы обеспечивают целостность и эффективность социального партнёрства, способствуют формированию благоприятной образовательной среды и создают условия для гармоничного развития личности обучающегося. Согласно концепции Дж. Эпштейн, эффективное взаимодействие школы и семьи включает шесть ключевых направлений: родительское воспитание, коммуникацию, обучение дома, участие в принятии решений и сотрудничество с сообществом [2].

Семья выступает важнейшим фактором социализации ребёнка и оказывает значительное влияние на его образовательные достижения. Уровень вовлечённости родителей в учебный процесс напрямую связан с успешностью обучающихся [3].

Основные формы взаимодействия школы и семьи:

- консультирование и педагогическое просвещение родителей;
- участие родителей в школьных мероприятиях;
- индивидуальная работа с семьями;
- поддержка детей с особыми образовательными потребностями.

В условиях социального неравенства школа должна выступать компенсирующим институтом, обеспечивая дополнительную поддержку детям из уязвимых категорий. Местное сообщество включает в себя широкий спектр социальных институтов: учреждения культуры, здравоохранения, общественные организации, бизнес-структуры и органы власти. Их участие в образовательном процессе способствует расширению возможностей обучающихся.

Формы взаимодействия:

- организация внеурочной и проектной деятельности;
- проведение профориентационных мероприятий;
- реализация социальных и образовательных проектов;
- ресурсная поддержка образовательных учреждений.

Социальное партнёрство позволяет создать условия для реализации принципов инклюзивного образования и социальной справедливости. Оно способствует:

- выравниванию образовательных возможностей;
- повышению качества образования;
- развитию индивидуального подхода к обучению;
- социальной интеграции обучающихся.

Особую роль партнёрство играет в работе с детьми с особыми образовательными потребностями, обеспечивая им доступ к образовательным ресурсам и поддержку специалистов.

Несмотря на значительный потенциал, развитие социального партнёрства сталкивается с рядом проблем:

- недостаточная мотивация родителей к участию в образовательном процессе;

- ограниченность ресурсов образовательных учреждений;
- отсутствие системного взаимодействия между субъектами;
- социально-экономическое неравенство семей.

Эти факторы снижают эффективность партнёрских инициатив и требуют разработки комплексных решений. Формирование образовательных экосистем выступает одним из ключевых направлений развития социального партнёрства в современных условиях. Интеграция ресурсов школы, семьи, сообщества, а также государственных и общественных институтов позволяет создать целостную и гибкую образовательную среду, ориентированную на потребности каждого обучающегося. Такая экосистема способствует повышению качества образования, обеспечению равных возможностей и развитию личности, а также укрепляет взаимодействие между всеми участниками образовательного процесса. В перспективе именно образовательные экосистемы становятся основой устойчивого и инклюзивного развития образования. К числу перспективных направлений развития социального партнёрства в условиях трансформации образовательной среды обоснованно относятся цифровизация взаимодействия, развитие сетевых форм сотрудничества, внедрение программ родительского образования и усиление роли местного сообщества в формировании и реализации образовательной политики.

Цифровизация взаимодействия предполагает активное использование электронных платформ, онлайн-коммуникаций и цифровых сервисов для обеспечения оперативного, прозрачного и доступного обмена информацией между школой, семьёй и сообществом. Данное направление способствует расширению возможностей участия родителей в образовательном процессе, повышает уровень обратной связи, а также обеспечивает непрерывность педагогического сопровождения обучающихся независимо от временных и пространственных ограничений. Развитие сетевых форм сотрудничества отражает переход от изолированной модели функционирования образовательных организаций к интегративной модели, основанной на межинституциональном взаимодействии. В рамках сетевого партнёрства происходит объединение ресурсов образовательных учреждений, организаций культуры, здравоохранения, социальных служб и бизнеса, что позволяет формировать вариативную образовательную среду, обеспечивающую более полное удовлетворение образовательных потребностей обучающихся. Внедрение программ родительского образования рассматривается как важный фактор повышения педагогической компетентности семьи. Систематическая просветительская работа с родителями способствует формированию у них психолого-педагогических знаний, развитию навыков конструктивного взаимодействия с детьми и образовательными организациями, что, в свою очередь, положительно влияет на образовательные результаты и социализацию обучающихся.

Усиление роли местного сообщества в образовательной политике предполагает расширение участия общественных институтов, органов местного самоуправления и гражданских инициатив в управлении образовательными процессами. Это способствует учёту региональных и социокультурных особенностей, повышению социальной ответственности и формированию устойчивых механизмов общественного контроля и поддержки образования. В целом, социальное партнёрство школы, семьи и сообщества выступает как системообразующий механизм обеспечения равенства в образовании. Его

эффективная реализация обеспечивает создание инклюзивной образовательной среды, ориентированной на разнообразие образовательных потребностей, способствует повышению качества образования и гармоничному развитию личности обучающегося. Для дальнейшего развития социального партнёрства необходим комплексный подход, включающий совершенствование нормативно-правовой базы, институционализацию форм взаимодействия, повышение уровня педагогической культуры родителей, а также активизацию участия всех субъектов образовательного процесса. Важным условием также является внедрение механизмов мониторинга и оценки эффективности партнёрских практик, что позволит обеспечить их устойчивость и результативность в долгосрочной перспективе.

Список литературы

1. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебное пособие. — М.: Академия, 2019.
2. Эпштейн Дж. Л. Партнёрство школы, семьи и сообщества: подготовка педагогов и улучшение школ. — Нью-Йорк: Routledge, 2018.
3. Коулман Дж. С. Равенство образовательных возможностей. — Вашингтон: Типография правительства США, 1966.
4. ЮНЕСКО. Инклюзивное образование: руководство по обеспечению инклюзии. — Париж: ЮНЕСКО, 2021.
5. Закон Кыргызской Республики «Об образовании». — Бишкек, 2023

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ НА САМОСТОЯТЕЛЬНУЮ РАБОТУ УЧЕНИКОВ

Паязова Айсулуу Манаповна

Международный университет имени К.Ш. Токтомаматова,
доцент кафедры Педагогика
г.Манас, Кыргызская Республика.

Paiazova Aisuluu Manapovna

International University named of the after K.Sh.Toktomamatov
Manas city, Kyrgyz Republic

Телефон: +996 771-429-746 suluu78@mail.ru

Аннотация. В данной статье на научно-педагогическом уровне рассматривается влияние цифровых платформ на самостоятельную работу студентов. Цель исследования – определить роль и возможности использования цифровых платформ в образовательном процессе для развития самостоятельной учебной деятельности студентов. В статье анализируются положительные эффекты цифровых платформ (систем онлайн-обучения, интерактивных приложений и элементов геймификации) на мотивацию, ответственность и навыки самостоятельного обучения студентов. Также рассматриваются трудности, возникающие при организации самостоятельной работы в цифровой среде, и способы их преодоления. В заключение исследования делается вывод о том, что цифровые платформы

активизируют самостоятельную работу студентов и создают условия для повышения качества образования.

Ключевые слова: цифровые платформы, самообучение, студенты, образовательные технологии, онлайн-обучение, искусственный интеллект, мотивация, интерактивное обучение, качество образования, Moodle, Google Classroom, геймификация.

THE IMPACT OF DIGITAL PLATFORMS ON STUDENTS' INDEPENDENT WORK

Annotation. This article examines the impact of digital platforms on students' independent work on a scientific and pedagogical basis. The purpose of the study is to determine the role and opportunities of digital platforms used in the educational process in developing students' independent learning activities. The article analyzes the positive effects of digital platforms (online learning systems, interactive applications and gamification elements) on students' motivation, responsibility, and independent learning skills. It also examines the difficulties encountered in organizing independent work in the digital environment and ways to overcome them. The study concludes that digital platforms activate students' independent work and create conditions for improving the quality of education.

Keywords: - digital platforms, self-study, students, educational technologies, online learning, artificial intelligence, motivation, interactive learning, quality of education, Moodle, Google Classroom, gamification.

Образовательный процесс переживает одну из самых захватывающих трансформаций в истории. В нынешнюю цифровую эпоху система образования претерпевает значительные изменения. Традиционные методы «разговора с мелом» уступают место интерактивным и ориентированным на ученика моделям обучения. Цифровые платформы создают новые возможности в организации учебного процесса и становятся основным средством активизации самостоятельной работы учащихся. Такие платформы, как Google Classroom, Moodle, Kahoot, Quizizz, позволяют учащимся самостоятельно осваивать знания в любое время и в любом месте. Цель данного исследования — проанализировать педагогическое влияние цифровых платформ на самостоятельную работу учащихся. Концепция цифровых платформ или цифровые платформы — это онлайн-системы, позволяющие организовывать, управлять и оценивать образовательный процесс. Они позволяют учащимся самостоятельно учиться с помощью интерактивных материалов, тестов, заданий и видеоуроков. Цифровые платформы — это многофункциональные онлайн-среды, созданные на основе современных информационно-коммуникационных технологий. Они позволяют комплексно организовывать образовательные, управленческие, оценочные и коммуникационные процессы. В контексте образования цифровая платформа — это веб-система, используемая для размещения учебных материалов, облегчения взаимодействия студентов и автоматизации процесса назначения заданий и оценки результатов обучения.

В научной литературе цифровые платформы часто называют системами управления обучением (LMS). К таким системам относятся такие платформы, как Moodle,

Google Classroom, Microsoft Teams и Canvas. Их главная цель — перенести образовательный процесс в цифровую среду, повысив доступность, гибкость и эффективность обучения.

Основными характеристиками цифровых платформ являются интерактивность и адаптивность. Интерактивность подразумевает наличие двусторонней связи между студентом и системой или преподавателем, а адаптивность — возможность представлять материалы в соответствии с уровнем знаний каждого студента. Эти характеристики позволяют индивидуализировать процесс обучения. Кроме того, цифровые платформы, будучи основанными на облачных технологиях (облачных вычислениях), позволяют получать доступ к учебным материалам в любое время и из любого места. Эта особенность особенно важна для развития самостоятельного обучения, поскольку студент может работать без временных и пространственных ограничений.

Цифровые платформы также повышают мотивацию студентов за счет использования элементов геймификации (баллы, рейтинги, значки, уровни). Такой подход делает процесс обучения интересным и активным, стимулируя самостоятельность студентов. Цифровые платформы представляют собой сложную технологическую среду, которая в современной системе образования переводит обучение в цифровой формат и обеспечивает активное, самостоятельное и интерактивное обучение для студентов. Они играют важную роль в повышении качества образования и модернизации педагогического процесса.

Внедрение цифровых платформ в образовательный процесс открыло новый этап в развитии самостоятельной работы студентов. В педагогической науке самостоятельная работа рассматривается как усвоение студентом знаний без непосредственного руководства преподавателя, выполнение практических заданий и самостоятельное расширение его знаний. Этот процесс играет важную роль в формировании познавательных, организационных и рефлексивных компетенций студента. Цифровые платформы (например, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams) являются эффективным средством организации самостоятельной работы студентов. Они обеспечивают возможность систематизации учебных материалов, контроля за постановкой и выполнением заданий, а также предоставления обратной связи. Такая технологическая среда способствует непрерывному и последовательному проведению учебной деятельности студентов.

Ее педагогическое значение проявляется прежде всего в повышении активности студентов. На цифровой платформе студент участвует как активный субъект, а не пассивный получатель. Он самостоятельно выполняет задания, ищет информацию, анализирует и делает выводы. Этот процесс способствует развитию критического мышления и творческих способностей.

Цифровые платформы (например, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams) являются эффективным средством организации самостоятельной работы студентов. Во-вторых, цифровые платформы реализуют принцип индивидуализации. Каждый ученик может осваивать учебный материал в своем собственном темпе и на своем уровне. Это особенно важно при работе с учениками разного уровня подготовки, поскольку обеспечивает дифференцированное обучение.

В-третьих, цифровые платформы служат мотивационным фактором в самостоятельной работе. Элементы геймификации (баллы, оценки, отметки о достижениях) повышают интерес ученика к обучению и формируют привычку к постоянной работе. Кроме того, мгновенная обратная связь позволяет ученику исправлять свои ошибки и проводить самооценку. Более того, цифровые платформы формируют у ученика чувство самоорганизации и ответственности. Ученик развивает навыки своевременного выполнения заданий, правильного использования ресурсов и планирования собственной работы. Эти навыки также важны для будущей профессиональной деятельности.

В то же время, в педагогической практике наблюдаются и некоторые трудности. К ним относятся ограниченный доступ к Интернету, недостаточная цифровая грамотность и слабое развитие навыков самостоятельной работы у ученика. Поэтому роль учителя имеет особое значение в правильной ориентации цифровых платформ и обеспечении педагогической поддержки. Цифровые платформы — это современное и эффективное средство организации самостоятельной работы учащихся. Они повышают активность, мотивацию, самостоятельность и ответственность учащихся, а также вносят значительный вклад в улучшение качества образовательного процесса.

Цифровые платформы являются одним из основных технологических инструментов, существенно влияющих на качество и организацию обучения учащихся в современной системе образования. Они расширяют доступ к образованию, перенося учебный процесс в цифровую среду, индивидуализируют учебные мероприятия и обеспечивают активное участие учащихся. С научно-педагогической точки зрения, цифровые платформы (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams и др.) как системы управления обучением структурируют учебный процесс и систематически представляют необходимые материалы студенту. Это, в свою очередь, обеспечивает непрерывность и логическую последовательность знаний. Студент имеет возможность в любое время повторно просмотреть информацию из урока, что позволяет ему закрепить эти знания.

Одним из наиболее важных эффектов цифровых платформ на обучение студентов является индивидуализация учебного процесса. Каждый студент имеет возможность выполнять задания в соответствии со своим уровнем и темпом усвоения знаний. Это позволяет дифференцировать обучение и способствует развитию студента в соответствии с его собственными способностями. Кроме того, цифровые платформы обеспечивают интерактивное обучение. Видеоуроки, тесты, симуляции и элементы геймификации повышают интерес студента к обучению. Интерактивность превращает студента из пассивного слушателя в активного участника, повышая его познавательную активность. Еще одним важным эффектом цифровых платформ является возможность предоставления немедленной обратной связи. После выполнения задания студент получает немедленные результаты и имеет возможность анализировать и исправлять свои ошибки. Это способствует развитию навыков самооценки и рефлексии.

Цифровые платформы также формируют культуру самостоятельного обучения среди студентов. Они развивают навыки поиска, анализа, отбора и использования информации, повышая цифровую грамотность. Это одна из ключевых компетенций XXI века.

Однако у цифровых платформ есть и негативные стороны. К ним относятся зависимость от интернета, недостаток технических возможностей и отвлечение студентов. Поэтому при использовании цифровых технологий необходимы педагогический надзор и надлежащее методическое руководство. Цифровые платформы оказывают глубокое и многогранное влияние на обучение студентов. Они модернизируют образовательный процесс и значительно способствуют повышению качества образования за счет повышения активности, самостоятельности и мотивации студентов. В школах студентам назначаются задания через платформу Moodle, которые они выполняют самостоятельно и отправляют результаты онлайн. Платформы Kahoot и Quizizz позволяют студентам проверять свои знания и самостоятельно готовиться к экзаменам.

Исследование показало, что цифровые платформы играют важную роль в развитии самостоятельной работы студентов. Они активизируют процесс обучения студентов и помогают формировать современные компетенции. Однако эффективность их использования зависит от педагогической ориентации учителя и культуры самостоятельной работы учащихся. Добавляя в образование такие элементы, как баллы, значки, таблицы лидеров и награды, геймификация помогает учащимся быть мотивированными, вовлеченными и успешными. Игры отражают фундаментальную истину: люди учатся, получая удовольствие. Будь то решение головоломок, выполнение заданий или восхождение в таблицах лидеров, учащиеся наслаждаются чувством прогресса и достижения, которое обеспечивают игровые механики. Проведенный анализ показывает, что цифровые платформы являются важным инструментом модернизации образовательного процесса и развития самостоятельной работы учащихся. Они предоставляют учащимся широкие возможности для самостоятельного приобретения знаний, работы с информацией, своевременного выполнения заданий и планирования собственной деятельности. В результате повышается ответственность, самостоятельность и внутренняя мотивация учащихся к обучению.

Результаты исследования показали, что цифровые платформы индивидуализируют процесс обучения и гарантируют, что каждый учащийся получает образование в соответствии со своими способностями. Кроме того, интерактивные задания и механизмы обратной связи повышают когнитивную активность учащихся. Это, в свою очередь, приводит к повышению качества образования. В то же время было отмечено наличие некоторых технических и педагогических трудностей при использовании цифровых платформ. К ним относятся ограниченный доступ к интернету, недостаточная цифровая грамотность и отвлечение внимания учащихся. Для решения этих проблем необходимо повысить цифровую компетентность преподавателей, правильно направлять учащихся и использовать эффективные методы.

В заключение, цифровые платформы обладают большим педагогическим потенциалом в активизации самостоятельной работы учащихся и повышении качества образовательного процесса. Благодаря их целенаправленному и правильному использованию может быть создана современная, эффективная и ориентированная на ученика образовательная среда.

Список литературы

1. Бондаренко О., Мантуленко С., Пикильняк А. Использование системы Google Classroom в смешанном обучении. Научная статья ARXIV, 2019.
2. Керимбаев Н., Култан Ж., Абдыкаримова С. Дистанционное обучение с использованием системы управления обучением Moodle Научная статья ARXIV, 2016.
3. Бондаренко О., Пахомова О., Левоневский В. Дидактический потенциал виртуальной образовательной среды. Научная статья ARXIV, 2020.
4. Цифровые образовательные платформы и профессиональное развитие учителей. Научная работа ResearchGate, 2025.
5. Министерство образования и науки Кыргызской Республики. Информация об образовательной платформе «Цифровое хранилище», 2025. Информация о платформе Moodle. Википедия — открытая энциклопедия, 2026.
6. Цифровые технологии в образовании. Образовательные порталы Кыргызстана, 2025.
7. Мазбаев О. и др. Дистанционное обучение как инновационная технология. научная статья, 2022.

Омошев Төлөгөн Теңирович, педагогика илимдеринин кандидаты, экономика илимдеринин доктору,

К.Ш.Токтомаматов ат. ЭАУнун профессору

Султанова Айжамал Абылкасымовна, филология илимдеринин кандидаты,

К.Ш.Токтомаматов ат. ЭАУнун доценти

Сулайманова Диларам Капарбаевна, экономика илимдеринин кандидаты,

К.Ш.Токтомаматов ат. ЭАУнун профессору

Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу

Аннотация

Бул макалада элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуунун теориялык жана практикалык аспекти каралат. Элдик тарбиянын негизги булактары болгон макал-лакаптар, жомоктор, дастандар жана улуттук каада-салттар мультимедиялык технологиялардын жардамы менен окуучуларга жеткирүүнүн эффективдүү жолдору талданат. Мультимедиялык ресурстардын билим берүү процессиндеги ролу, алардын окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүдөгү мүмкүнчүлүктөрү көрсөтүлөт. Ошондой эле бул багыттагы артыкчылыктар жана кездешүүчү кыйынчылыктар белгиленип, аларды чечүүнүн жолдору сунушталат. Изилдөөнүн жыйынтыгында элдик педагогикалык мурастарды заманбап технологиялар менен айкалыштырып окутуу билим берүүнүн сапатын жогорулатырын жана улуттук баалуулуктарды сактоого өбөлгө түзөрү негизделет.

Түйүндүү сөздөр: элдик педагогика, мультимедиялык ресурстар, билим берүү, улуттук баалуулуктар, санарип технологиялар, окутуу ыкмалары.

Teaching folk pedagogical heritage through multimedia resources

Annotation

This article examines the theoretical and practical aspects of teaching folk pedagogical heritage through multimedia resources. Effective ways of conveying proverbs, fairy tales, epics

and national traditions, which are the main sources of folk education, to students using multimedia technologies are analyzed. The role of multimedia resources in the educational process, their ability to activate students' cognitive activity are shown. The advantages and difficulties encountered in this area are also identified, and ways to solve them are suggested. The results of the study prove that teaching folk pedagogical heritage in combination with modern technologies improves the quality of education and contributes to the preservation of national values.

Keywords: folk pedagogy, multimedia resources, education, national values, digital technologies, teaching methods.

Киришүү. Азыркы глобалдашуу доорунда билим берүү системасында улуттук баалуулуктарды сактоо жана жаш муунга жеткирүү өзгөчө мааниге ээ болууда. Кыргыз элинин кылымдар бою топтолгон элдик педагогикалык мурастары – бул тарбиянын, адеп-ахлактын, дүйнө таанымдын бай булагы. Ошол эле учурда, санарип технологиялардын өнүгүшү билим берүүнүн жаңы формаларын жана ыкмаларын талап кылууда. Ушуга байланыштуу элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу актуалдуу маселелердин бири болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2022-жылдын 30-августундагы №303 жарлыгы менен бекитилген “2022-2027-жылдарга Улуттук нарктуулукту сактоо жана өнүктүрүү” [1] улуттук программасынын алкагында заманбап илимдин, билимдин, тарыхтын жана этнографиянын, экономикалык жана технико-технологиялык өнүгүүнүн актуалдуу маселелерин улуттук нарктуулук, иденттүүлүк жана адамзаттык баалуулуктар темасына ылайык талкуулоо, аларды чечүүнүн формаларын, ыкмаларын жана жолдорун сунуштоо өзгөчө белгиленген.

Элдик педагогикалык мурастардын маңызы. Элдик педагогикалык мурастар баланын инсандык калыптанышында маанилүү роль ойнойт [2]. Элдик педагогикалык мурастарга макал-лакаптар, жомоктор, дастандар, улуттук оюндар, үрп-адаттар жана каада-салттар кирет. Улуттук тарбиянын мазмуну макал-лакаптар, жомоктор жана каада-салттар аркылуу берилери белгиленет [3]. С. Рысбаевдин эмгектеринде элдик педагогика менен заманбап окутуу технологияларын айкалыштыруу зарылдыгы баса белгиленет [10]. Анын пикиринде, балдарды тарбиялоодо элдик мурастарды системалуу колдонуу билимдин сапатын жогорулатат [11]. Алар баланын инсан катары калыптанышына, адеп-ахлактык сапаттарынын өнүгүшүнө, улуттук аң-сезиминин бекемделишине чоң таасир берет.

Элдик педагогиканын негизги өзгөчөлүктөрү:

- турмуштук тажрыйбага негизделгендиги;
- тарбиялык багыттуулугу;
- муундан-муунга өтүүчү мүнөзү;
- маданий иденттүүлүктү сактоодогу ролу.

Мультимедиялык ресурстардын билим берүүдөгү орду. Мультимедиялык ресурстар – бул текст, үн, видео, анимация жана графика сыяктуу маалыматтарды бириктирген окутуу каражаттары. Алар окуучулардын кызыгуусун арттырып, маалыматты кабыл алууну жеңилдетет.

Мультимедианын артыкчылыктары:

- көрүү жана угуу аркылуу таасир этүү;
- интерактивдүүлүк;
- маалыматты жеткиликтүү жана түшүнүктүү берүү;
- окуучунун өз алдынча иштөөсүн өнүктүрүү.

Элдик мурастарды мультимедиа аркылуу окутуунун мүмкүнчүлүктөрү. Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык форматта берүү бир нече эффективдүү жолдор аркылуу ишке ашырылат:

Видео сабактар жана анимациялар. Жомокторду, уламыштарды, дастандарды анимация аркылуу берүү окуучулардын кызыгуусун жогорулатат.

Аудио материалдар. Макал-лакаптарды, ырларды, эпосторду үн аркылуу угузуу тилдик өнүгүүгө жардам берет.

Интерактивдүү платформалар. Тесттер, оюндар жана викториналар аркылуу элдик мурастарды үйрөтүү.

Санарип китептер (e-book). Иллюстрацияланган электрондук китептер окуучулар үчүн жеткиликтүү болот.

Виртуалдык экскурсиялар. Маданий объектилер менен таанышуу (мисалы, музейлер, тарыхый жайлар).

Педагогикалык артыкчылыктары. Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу төмөнкү натыйжаларды берет:

- окуучунун чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрөт;
- улуттук баалуулуктарга болгон кызыгууну арттырат;
- билимдин сапатын жогорулатат;
- окутууну заманбап талаптарга ылайыкташтырат.

Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу процессинде бир катар көйгөйлөр кездешет. Алар билим берүүнүн сапатына түздөн-түз таасир эткендиктен, өз убагында аныктап, натыйжалуу чечүү маанилүү.

Негизги көйгөйлөр:

Техникалык базанын жетишсиздиги. Айрым билим берүү мекемелеринде компьютер, интерактивдүү такта, интернет сыяктуу каражаттар жетишсиз.

Мугалимдердин санариптик компетенттүүлүгүнүн төмөн деңгээли. Бардык эле мугалимдер мультимедиялык технологияларды эффективдүү колдонуу көндүмдөрүнө ээ эмес.

Сапаттуу мультимедиялык контенттин жетишсиздиги. Элдик педагогикалык материалдардын (жомок, макал-лакап, дастандар) санарип форматтагы сапаттуу ресурстары аз.

Методикалык камсыздоонун жетишсиздиги. Мультимедиялык ресурстарды колдонуу боюнча так методикалык көрсөтмөлөр жана окуу куралдары жетишсиз.

Тил жана мазмун маселелери. Айрым мультимедиялык ресурстар улуттук өзгөчөлүктөргө ылайык келбейт же кыргыз тилиндеги материалдар аз.

Чечүү жолдору:

Материалдык-техникалык базаны чыңдоо. Мектептерди заманбап техникалар менен камсыз кылуу, интернетке жеткиликтүүлүктү жакшыртуу.

Мугалимдерди окутуу жана квалификациясын жогорулатуу. Санариптик технологиялар боюнча тренингдерди, семинарларды уюштуруу.

Улуттук мультимедиялык контентти иштеп чыгуу. Жомокторду, дастандарды, макал-лакаптарды анимация, видео, аудио форматтарда түзүү.

Методикалык колдонмолорду даярдоо. Мугалимдер үчүн мультимедияны колдонуу боюнча нускамаларды, сабак пландарын иштеп чыгуу.

Тилди жана маданий өзгөчөлүктөрдү сактоо. Контентти кыргыз тилинде даярдап, улуттук баалуулуктарга ылайык иштеп чыгуу.

Интерактивдүү платформаларды колдонуу. Окутуу процессинде онлайн платформаларды, билим берүүчү тиркемелерди активдүү пайдалануу.

Көйгөйлөрдүн болушу бул багыттын маанилүүлүгүн азайтпастан, тескерисинче, аны өнүктүрүү зарылдыгын көрсөтөт. Туура уюштурулган иш-чаралар аркылуу бул маселелерди чечип, элдик педагогикалык мурастарды заманбап форматта окутууну ийгиликтүү ишке ашырууга болот.

Корутунду. Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу билим берүү системасындагы маанилүү жана келечектүү багыттардын бири болуп саналат. Ал салттуу тарбиялык баалуулуктарды сактоо менен бирге, заманбап санариптик мүмкүнчүлүктөрдү натыйжалуу пайдаланууга шарт түзөт. Мультимедиялык каражаттар окуучулардын кызыгуусун арттырып, алардын таанып-билүү активдүүлүгүн күчөтүп, билимди терең жана жеткиликтүү өздөштүрүүсүнө өбөлгө түзөт.

Мындан тышкары, мындай ыкма улуттук аң-сезимди калыптандырууда, маданий мурастарга болгон урмат-сыйды бекемдөөдө өзгөчө роль ойнойт. Ошол эле учурда, бул процессти ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн мугалимдердин санариптик компетенттүүлүгүн жогорулатуу, сапаттуу мультимедиялык контентти иштеп чыгуу жана билим берүү мекемелерин техникалык жактан камсыз кылуу зарыл.

Демек, элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар менен айкалыштырып окутуу – бул билим берүүнүн сапатын жогорулатууга, улуттук баалуулуктарды сактоого жана келечек муунду ар тараптуу өнүктүрүүгө багытталган эффективдүү педагогикалык ыкма болуп эсептелет.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2022-жылдын 30-августундагы №303 “2022-2027-жылдарга Улуттук нарктуулукту сактоо жана өнүктүрүү” жарлыгы.
2. Абдылдаев С. Кыргыз элдик педагогикасы. – Бишкек: Билим, 2015.
3. Жусупов К. Элдик тарбия жана улуттук баалуулуктар. – Бишкек: Кыргызстан, 2018.
4. Осмонов Т. Кыргыз элинин салттуу тарбия системасы. – Бишкек: Айат, 2016.
5. Садыков А. Педагогиканын негиздери. – Бишкек: Билим, 2014.
6. Токтосунова Г. Билим берүүдө инновациялык технологиялар. – Бишкек: Турар, 2019.
7. Мамытов Н. Мультимедиялык технологиялар жана окутуу. – Бишкек: Илим, 2020.
8. Кожобеков Б. Кыргыз этнопедагогикасы. – Бишкек: Шам, 2017.
9. Ибраимова А. Санариптик билим берүү чөйрөсү. – Бишкек: Билим, 2021.

10.Рысбаев С. Кыргыз этнопедагогикасынын негиздери. – Бишкек: Илим, 2013.

11.Рысбаев С. Улуттук тарбия жана окутуу маселелери. – Бишкек: Билим, 2017.

**Автор: Исманова Нурийла Каныбековна,
Кетирекеева Анара Сайдиллаевна**

**Международный университет имени К. Ш. Токтомаматова
преподаватель кафедры педагогики и методики обучения**

ismanovanurii@gmail.com

Orcid:0009-0005-0527-9164

Роль и значение сказки в духовном и нравственном образовании учащихся.

Аннотация.

В статье идет речь о роли и значении сказок в духовном и нравственном образовании учащихся. Для работы в этом направлении максимально эффективно использовать сказку с целью воспитания нравственных качеств детей, необходимо знать особенности сказки как жанра.

Сказка вызывает протест против существующей действительности, учит мечтать, заставляет творчески мыслить и любить будущее человечества. Сложная картина жизни представляется детям в сказке в виде простой, наглядной схемы борющихся принципов, руководствуясь которой легче разобраться в самой действительности.

Ключевые слова: сказка, аллегория, волшебная сказка, воспитательное значение сказки, педагогическое значение сказок, психологическое воздействие, образность, кумулятивная сказка.

**Ismanova Nuriyla Kanybekovna,
Ketirekeeva Anara Saydillaevna
K.Sh.Toktomamatov atyndangy Elaralyk University
Lecturer, Department of Pedagogy and Teaching Methods**

The role and significance of fairy tales in the spiritual and moral education of students.

Annotation.

The article deals with the role and significance of fairy tales in the spiritual and moral education of students. To work in this direction, to use the fairy tale as efficiently as possible in order to educate the moral qualities of children, it is necessary to know the features of the fairy tale as a genre.

The fairy tale evokes a protest against the existing reality, teaches to dream, makes one think creatively and love the future of mankind. A complex picture of life is presented to children in a fairy tale in the form of a simple, visual scheme of struggling principles, guided by which it is easier to understand reality itself.

Key words: fairy tale, allegory, fairy tale, educational meaning of fairy tales, pedagogical meaning of fairy tales, psychological impact, figurativeness, cumulative fairy tale.

Сказки, по нашему мнению, являются богатейшим материалом для нравственного воспитания детей. Неудивительно, что они входят в число тех текстов, через которые дети постигают многообразие мира. В.Г. Белинский видел в сказке глубочайшее воспитательное средство: «В детстве фантазия есть преобладающая способность и сила духа, его главный агент и первый посредник между духом ребенка и внешним миром действительности».

Великий русский педагог К.Д. Ушинский настолько высоко ценил сказки, что включил их в свою педагогическую систему, считая, что простота и доступность народного творчества соответствуют тем же свойствам детской психологии. Ушинский подробно разработал вопрос о педагогическом значении сказок и их психологическом воздействии на ребенка. После Октябрьской революции 1917 года некоторые педагоги выступили против сказки, утверждая, что она уводит детей в мир фантастики, путает их жизненный опыт и представления о реальности, а также вызывает сочувствие к царям и принцам (М. Яновская). В защиту сказки выступил А.М. Горький, который подробно разъяснил её воспитательную роль и значение не только для детей, но и для всей художественной литературы в целом.

В.А. Сухомлинский теоретически обосновал и подтвердил практикой, что «сказка неотделима от красоты, она способствует развитию эстетических чувств, без которых немислимы благородство души и сердечная чуткость к человеческому горю и страданию». С помощью сказки ребенок познает мир не только умом, но и сердцем. По его мнению, сказка-это благодатный и незаменимый источник воспитания любви к Родине. Интересен уникальный опыт этого педагога по созданию в школе «комнаты сказок», где дети не только знакомились со сказками, но и учились созидать, воплощая в них свои детские мечты.

После Октябрьской революция 1917 года некоторые педагоги выступили против сказки, утверждая, что она уводит детей в мир фантастики, путает их жизненный опыт и представления о реальности, а также вызывает сочувствие к царям и принцам (М. Яновская). В защиту сказки выступил А.М. Горький, который подробно разъяснил её воспитательную роль и значение не только для детей, но и для всей художественной литературы в целом.

В.А. Сухомлинский теоретически обосновал и подтвердил практикой, что «сказка неотделима от красоты, она способствует развитию эстетических чувств, без которых немислимы благородство души и сердечная чуткость к человеческому горю и страданию». С помощью сказки ребенок познает мир не только умом, но и сердцем. По его мнению, сказка-это благодатный и незаменимый источник воспитания любви к Родине. Интересен уникальный опыт этого педагога по созданию в школе «комнаты

сказок», где дети не только знакомились со сказками, но и учились созидать, воплощая в них свои детские мечты.

Основоположник этнопедагогики Г.Н. Волков, анализируя роль сказки в формировании личности ребенка, приходит к выводу, что «духовный заряд, накопленный народом на протяжении тысячелетий, может служить человечеству очень долго». Более того, он постоянно растет и становится еще сильнее. В этом заключается бессмертие человечества. Это вечность знаний, символизирующая бесконечность движения человечества к своему духовно-нравственному прогрессу.

Таким образом, вопреки всем гонениям, сказка выжила и продолжает играть колоссальную воспитательную роль. Сказки и эпосы о храбрых героях, таких как Манас, Курманбек, Эр-Тёштюк и другие, учат детей любить и уважать свой народ, с честью преодолевать трудные ситуации и любые препятствия. В противостоянии народного героя и отрицательного персонажа всегда утверждается победа добра и наказание зла.

Сказка учит мечтать, побуждает человека к творческому мышлению и любви к будущему человечества. Сложная картина жизни предстает перед детьми в виде простой и наглядной схемы принципов борьбы, на основе которой легче понять саму действительность.

В **сатирических сказках** обличаются коварство, лень, жадность, привычка к легкой наживе и другие человеческие пороки. Во многих сказках прославляются находчивость, взаимопомощь и дружба. Здесь можно упомянуть таких персонажей, как Алдар Косе, Апенди, Акыл Карачач.

Идеал человека, представленный в сказке, можно рассматривать как основную воспитательную цель, и этот идеал дифференцируется: идеал девушки, юноши, ребенка.

В народной сказке заложена целая система образов, чистота мысли, нравственность, художественный и точный язык, которые дают детям богатое воспитание. Эти принципы легли в основу авторских сказок классиков литературы-В. Жуковского, А.С. Пушкина, П.П. Ершова, К.И. Чуковского. Из кыргызских писателей можно привести в пример произведения Сагына Ашырбай уулу, Мусы Мураталиева, Бакаша Алтыбай уулу и других.

Для максимально эффективного использования сказки в воспитании нравственных качеств необходимо знать её особенности как жанра. Например, многие сказки внушают веру в торжество справедливости, в победу добра над злом. Именно сказочный оптимизм привлекает детей и повышает воспитательную значимость этого инструмента.

Увлечательность сюжета, образность и комизм делают сказки очень действенным педагогическим средством. Схема событий, внешних столкновений и борьбы в сказке весьма динамична. Это делает сюжет интересным и удерживает внимание детей. Следовательно, закономерно утверждать, что в сказках учитываются психические особенности детей, прежде всего неустойчивость и подвижность их внимания.

Важной особенностью сказки является **образность**, облегчающая восприятие детям, еще не склонным к абстрактному мышлению. Главные героические качества, сближающие её с национальным характером народа, обычно прорисованы очень выпукло и ярко: мужество, трудолюбие, мудрость и т.д. Эти черты раскрываются как в поступках, так и через различные художественные средства, например, гиперболизацию.

Мудрый учитель-народ-особо заботился о том, чтобы сказки были интересными. Как правило, они содержат не только яркие живые картины, но и юмор. У всех народов есть сказки, специальная цель которых-забавлять слушателей.

Дидактизм-один из важнейших признаков сказки. Иносказания в сказке используются именно для усиления дидактики. «Урок добрым молодцам» дается не через общие рассуждения и поучения, а через живые образы и убедительные действия. Поучительный смысл постепенно формируется в сознании слушателя.

Работа со сказкой может принимать различные формы: чтение, пересказ, обсуждение поведения героев и причин их успехов или неудач, театрализация, конкурсы знатоков сказок, выставки детских рисунков по мотивам сказок и многое другое. Согласно Г.Н. Волкову, при подготовке к постановке сказки будет лучше, если дети сами подберут музыкальное сопровождение и распределят роли. При таком подходе даже короткие сказки дают большой воспитательный резонанс. «Примеривание» на себя ролей сказочных персонажей, сопереживание им делают проблемы героев более близкими и понятными, даже в давно известных сказках.

Сказки оказывают сильное эмоциональное воздействие, фокусируя внимание ребенка на чудесах и волшебных описаниях необычных событий. Ребенок задает себе вопросы: Кто я? Откуда я пришел? Как возник мир? Как появились люди и животные? В чем смысл жизни? Эти важные вопросы ребенок понимает не абстрактно. Он думает о своей защите и убежище. Есть ли вокруг него другие добрые силы, кроме родителей? И сами родители-являются ли они доброй силой? Что с ним происходит? Сказки дают ответы на эти вопросы.

Ребенку необходимо персонифицировать свои страхи. Драконы, чудовища, ведьмы в сказках олицетворяют трудности и проблемы, которые нужно преодолеть. Разрешение сказочных конфликтов помогает победить страх, так как образность сказки подсказывает ребенку возможность преодоления собственной робости. Воспитание, основанное на идее ограждения ребенка от всего злого и пугающего, ведет к угнетению психики, но не к преодолению опасностей и страхов.

Сказки имеют огромное психологическое значение для детей любого возраста, мальчиков и девочек, независимо от пола и возраста героев, так как они позволяют менять идентификацию в зависимости от проблем, волнующих ребенка.

Из-за своего социально зависимого положения дети часто сталкиваются с различными огорчениями, их стремления, намерения и действия остаются нереализованными, что ребенок часто восполняет в своих мечтах и фантазиях. Сказка создает отличную основу для этой компенсаторной потребности, приводя всё к счастливому концу. Сказки полны персонажей и ситуаций, стимулирующих процессы идентификации, с помощью которых ребенок может косвенно реализовать свои мечты, восполняя свои воображаемые или реальные недостатки.

Она [сказка] не должна вытеснять другие виды литературы. Как в реальной жизни, так и в литературе должна быть гармония, разумное сочетание всех составных элементов. Детям нужна фантазия, но им также необходимо знать и правду.

Исследователям еще предстоит проанализировать социальные, психолого-педагогические функции сказки, её культурологическую, этнографическую и литературную сущность, так

как на данный момент эти вопросы решены лишь на уровне первоначального приближения.

Литературное чтение, методическое пособие, 2-класс.

“Кыргызская педагогика: энциклопедическое учебное пособие” Бишкек-2024

Рыбникова М. А. Очерки по методике литературного чтения-1991

Белинский, В. Г. О детских книгах. // Полное собрание сочинений.-М.: Изд-во АН СССР.

Ушинский, К. Д. Родное слово. Книга для детей и родителей.-М.: Педагогика. (О значении народных сказок в воспитании).

Сухомлинский, В. А. Сердце отдаю детям.-Киев: Радянська школа. (О методике работы в «комнате сказок»).

Горький, М. О сказках. // Собрание сочинений в 30 томах.-М.: ГИХЛ.

Выготский, Л. С. Психология искусства.-М.: Искусство. (О механизмах воображения и эмоциональной разрядке).

Автор: Кетирекеева Анара Сайдиллаевна,

Исманова Нурийла Каныбековна

МНУ им. К.Ш.Токтомаматова

Преподаватель

Orcid-0009-0009-5945-5687

Orcid:0009-0005-0527-9164

Актуальные проблемы обучения математике на современном этапе

Аннотация

В современном мире все актуальнее становится выбор методов, приемов обучения. В статье идет речь о наиболее рациональных путях обучения математике в начальной школе. Ведь главная цель обучения математике - получение современного инновационного образования. Вместе с тем формирование и развитие логического мышления.

Ключевые слова: математика, методы обучения, история математики, логическое мышление, тенденции развития.

Ketyrekeeva Anara Saidillaevna,

Ismanova Nuriila Kanybekovna

MNU im. K. Sh. Toktomamatova

Teacher

Actual problems of teaching mathematics at the present stage

Abstract

In the modern world, the choice of teaching methods and techniques is becoming more and more relevant. The article is about the most rational ways of teaching mathematics in elementary school. After all, the main goal of teaching mathematics is to obtain a modern innovative education. Along with the formation and development of logical thinking.

Key words: mathematics, teaching methods, history of mathematics, logical thinking, development trends.

Ketirekeeva Anara Saidillaevna,
MNU im. K.Sh.Toktomamatova
O‘qituvchi

Hozirgi bosqichda matematika o‘qitishning dolzarb masalalari

Izoh

Zamonaviy dunyoda o‘qitish usullari va usullarini tanlash tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada boshlang‘ich maktabda matematikani o‘qitishning eng oqilona usullari muhokama qilinadi. Zero, matematika o‘qitishning asosiy maqsadi zamonaviy, innovatsion ta’lim olishdir. Shu bilan birga, mantiqiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish.

Kalit so‘zlar: matematika, o‘qitish metodikasi, matematika tarixi, mantiqiy tafakkur, rivojlanish tendentsiyalari.

На сегодняшний день одной из актуальных проблем преподавания математики в современной школе является проблема активизации обучения школьников, воспитания их творческой активности. К ним можно добавить следующие проблемы: отсутствие у учащихся самостоятельности при добывании необходимой информации, при изучении учебной и научной литературы; нежелание проявлять инициативу в обучении, в собственном развитии. В какой-то мере эти проблемы могут быть решены при условии доступного и подробного изложения учебного материала в учебнике. Но ключ к решению этих проблем совсем в другом. На сегодняшний день, как и во все времена, перед учителем математики стоит главная задача – дать ученикам ту информацию, которая им понадобится в дальнейшей жизни. И без развития умений и навыков самостоятельной учебной деятельности у школьников здесь не обойтись.

Очевидно, что в школьном курсе математики содержится огромный гуманитарный потенциал, использование которого поможет учителю решать не только образовательные, но и развивающие, и воспитательные задачи.

Гуманитарный потенциал школьного курса математики:

Владение математическим языком позволяет учащемуся лучше ориентироваться в природе и обществе;

Изучение математики способствует развитию у учащихся мышления, памяти, внимания, речи, воображения и др. интеллектуальных качеств;

Уроки математики играют важную роль в воспитании учащихся;

Реализация в процессе учения идей развивающего обучения способствует активизации деятельности школьников.

В современной школе преобладает проблемный подход в обучении. Его основные сущностные положения заключаются в следующем:

с проблемой учащийся должен столкнуться самостоятельно (либо при решении задачи, либо проводя рассуждения);

школьник должен лично убедиться в том, что есть учебный материал, который он еще не знает, который в настоящий момент ему не по силам;

ученик с помощью учителя изучает учебный материал или осуществляет поиск пути решения задачи;

школьник без помощи учителя применяет «открытые» знания при решении практических задач.

Выполняя эти условия, учащийся получает определенные положительные эмоции и продвигается в своем развитии, а также учится самостоятельности в процессе учения.

Современные проблемы математики и математического образования

«Математику уже за то любить стоит, - что она ум в порядок приводит».

Обучение математике прививает строгую дисциплину мышления. Математика как учебная дисциплина формирует аналитический склад ума, развивает способность к абстрактному мышлению. Изучение математики требует постоянной и интенсивной работы ума, развитой памяти, пространственного воображения, умения анализировать и делать выводы, способности логического мышления.

Главная цель обучения математике - получение современного инновационного образования. Полноценное развитие мышления современного человека, осуществляемое в ходе самопознания и общения с другими людьми, в ходе рассуждений и знакомства с образцами мышления, невозможно без формирования известной логической культуры. Интуиция прокладывает путь логике. Математика пробуждает воображение, способствует формированию интеллектуальной честности, объективности, настойчивости, способности к труду. Развитие мышления, высокий уровень интеллектуального развития необходим образованному человеку для полноценного функционирования в современном обществе.

[1]

Для того чтобы математическое познание доставляло удовлетворение, необходимо проникнуть в суть идей этой науки и прочувствовать внутреннюю связь всех звеньев рассуждения, что только и позволяет понять глубокую и одновременно прозрачную логику доказательства. Неудачи с усвоением курса математики связаны не с отсутствием способностей, а с отсутствием систематической работы, и только в самостоятельном преодолении затруднений приобретается уверенность в своих силах. Основной задачей повышения эффективности обучения математике является отыскание и применение на практике активных методов формирования и организации учебной познавательной деятельности, использование информационно-коммуникационных технологий.

В настоящее время учебный процесс требует постоянного совершенствования, т.к. происходит смена приоритетов и социальных ценностей. Поэтому современная ситуация в подготовке специалистов требует изменения тактики обучения.

Интеллект человека, в первую очередь, определяется не суммой накопленных им знаний, а уровнем логического мышления. Поэтому необходимо научить анализировать, сравнивать и обобщать информацию, полученную в результате взаимодействия с объектами не только действительности, но и абстрактного мира. Ничто так, как математика, не способствует развитию мышления, особенно логического, так как

предметом ее изучения являются отвлеченные понятия и закономерности, которыми в свою очередь занимается математическая логика. Можно использовать задачи-шутки, задачи на смекалку, кроссворды и ребусы. [2]

Что может быть нового в математике? В отличие от других школьных предметов тут, кажется, никаких изменений не происходит. Для многих учеников он остается сухим и скучным. Понятно, что все зависит от таланта учителя. Математика - такая же живая наука, и есть множество примеров, как разнообразить стиль преподавания. Здесь подобраны четыре основных современных тенденции. [3]

1. Без механического запоминания

Традиционно основой учебной программы математики были формальные задачи, написанные на символическом языке. Раньше детям не нужно было понимать, почему математика работает так, как она работает. Им просто нужно было запомнить, что “дважды два - четыре”.

Немецкий математик Ганс Фрейденталь предположил, что формальное обучение должно быть согласовано с реальным жизненным опытом. Он рассматривал математику как деятельность человека, а не просто как чистое абсолютное знание. Новая математика ориентирована на то, чтобы ученики воспринимали числа как объекты и могли понять смысл действий. Тенденция преподавания не в заучивании, а через принятие математики как концепции, через раскрытие красоты науки. Важно, чтобы ребенок научился осознавать ее через проблемы окружающей действительности. То есть движение к пониманию формальной математики идет через неформальные, неофициальные каналы. Важным элементом для этой тенденции является групповая работа. Ученики достигают более высокого уровня понимания благодаря взаимодействию со сверстниками, в том числе в ходе ролевых игр.

2. С финансовой поддержкой

В современный курс школьной математики интегрируются темы, посвященные финансовой грамотности. Наряду с изучением привычных математических разделов, учащимся предлагаются примеры и задания, связанные с деньгами и их функционированием в человеческой жизни. Начиная от простых задач «Как набрать сумму разными монетами или купюрами?» ученики постепенно выполняют и практико-ориентированные задания (подсчет налогов или квартирных платежей), нестандартные схематические задания на представление расходов и стоимости. Изучив понятия процентов и пропорций в средней школе, ученики знакомятся с основами банковского дела (накопление активов, выплаты по кредиту, функционирование накопительных счетов), принципами снижения и повышения цен. Тема функций и их систем позволяет ученикам разобраться в финансовой области спроса и предложения, рыночного равновесия. Наиболее важным при экономическом просвещении школьников является возникновение обсуждения и дискуссии на уроке, которые приводят учеников к формированию собственных выводов о том, как следует распоряжаться личным бюджетом.

3. В ходе проекта

Проектное обучение прописалось и на уроках математики. Этот формат подразумевает организацию учебного процесса в виде решения учебных задач на основе самостоятельного сбора и интерпретации информации, аргументирования позиции и самопроверки, а в конце – презентации получившегося интеллектуального продукта. Ученики самостоятельно учатся выбирать и разрабатывать тему будущего проекта, составлять план подготовки, организовывать группы и распределять внутри них роли, определять сроки выполнения проекта, искать и находить источники информации и необходимые материалы для воплощения проекта в жизнь, а также приобретают навыки публичных выступлений. Конечный результат может быть представлен в виде иллюстрированного доклада, интерактивной деловой или ролевой игры с залом или классом, конференции и даже экскурсии. От педагога требуется, в первую очередь, формирование среды, которая мотивирует детей проводить самостоятельные исследования. Примерными темами для таких проектов могут быть зарождение математики и алгебры, история появления дробных или отрицательных чисел, история известных математических открытий и биографии великих ученых и так далее.

4. За шахматной доской

Именно шахматы снова оказались одной из тенденций развития математического образования. Ведь связь между ними неоспорима: древняя игра тесно связана с математической логикой и комбинаторикой. Помимо формирования гибкости мышления и умения находить нестандартные решения, шахматы отлично развивают образное и логическое мышление.

Шахматы станут практической иллюстрацией ко многим математическим темам: четность и нечетность, симметричность, система координат и так далее, и смогут оригинально разнообразить рутинные занятия по математике, алгебре или геометрии.

Вообще более глубокая интеграция математики с другими предметами, например, основами ИКТ, химией и физикой, помогает учителю стать “барменом” и приготовить свой уникальный образовательный “коктейль”.

5. Технологично

Всё чаще при обучении математике в качестве помощников учителя используются онлайн-сервисы. Ориентированное на гаджеты и общение в социальных сетях поколение легче пересаживается на образовательные ресурсы. Учится дистанционно, в удобный для тебя момент - это большая ценность для современных молодых людей. Ученик изучает теорию и дополнительные материалы дома, а задания решает при поддержке педагогов в классной комнате. Учитель математики, опираясь на готовые разделы “Алгебра”, “Геометрия”, “Математика”, получает возможность объяснять детям новый материал в интерактивном режиме, а также предлагать им самостоятельно “прокачать” свои знания. Уровни сложности разные, можно также комбинировать задания, формируя для каждого своего ученика “индивидуальный образовательный маршрут”.

Литература:

1. Гусев В.А. Психолого-педагогические основы обучения математике. – М.: Вербум, 2003. – 432 с.
2. Епишева О.Б. Технология обучения математике на основе деятельностного подхода. – М.: Просвещение, 2003. – 222 с.

3. Юрченко Е.В. Живая методика математики. – М.: НЦНМО, 2013. – 144 с.

КУЛЬТУРА И ТРАДИЦИИ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (ТАТАР) ЧЕРЕЗ ОБРАЗОВАНИЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Насибуллина Нурида Шайдулловна,

к.ф.н, заведующая отделом национальной литературы и краеведения Республиканской детской библиотеки им. Роберта Миннуллина (гор. Казань, Российская Федерация)

Рамазанова Фарида Абдулгафаровна

Педагог-психолог, преподаватель Государственного автономного профессионального образовательного учреждения «Международный колледж сервиса» (гор. Казань, Российская Федерация)

Аннотация. В данной работе рассматривается процесс сохранения и трансляции современному ребенку культурного наследия и традиционных ценностей своего народа в условиях цифровой эпохи. Внимание уделяется не только формированию у учащихся знаний о традициях своего народа, но и полезному применению в образовании, инновационных технологий, что является неотъемлемой частью реальности современного школьника. Исследование опирается на комплексный анализ анкетирования, наблюдений, работы с нормативными документами и кейс-методов. Полученные результаты свидетельствуют о высокой эффективности системного подхода к внедрению инновационных технологий в процессе основного и дополнительного образования. Гаджет, является неотъемлемой частью современного человека, а сохранение культуры и традиций - это не только долг перед прошлым, но и инвестиция в будущее, которое объединяет, вдохновляет и сохраняет разнообразие культур. Начальное образование основа, фундамент всего образования и культурного развития человека и введение в образовательный процесс инновационных технологий не дань моде, а необходимость, которая способствует легкой, ненавязчивой передаче педагогом знаний учащемуся.

Ключевые слова: культура, традиции, народ, образование, инновационные технологии.

Abstract. This paper examines the process of preserving and transmitting the cultural heritage and traditional values of one's people to modern children in the digital age. The focus is not only on teaching students about their people's traditions, but also on the practical application of innovative technologies in education, which is an integral part of the reality of modern students. The study relies on a comprehensive analysis of questionnaires, observations, regulatory documents, and case studies. The results indicate the high effectiveness of a systematic approach to the implementation of innovative technologies in both primary and secondary education. A gadget is an integral part of modern life, and preserving culture and

traditions is not only a duty to the past, but also an investment in the future that unites, inspires, and preserves the diversity of cultures. Primary education is the foundation of all education and cultural development.

Keywords: culture, traditions, people, education, and innovative technologies.

Xulosa. Ushbu asar raqamli davr sharoitida o‘z xalqining madaniy merosi va an’anaviy qadriyatlarini zamonaviy bolaga saqlash va tarjima qilish jarayonini ko‘rib chiqadi. O‘quvchilarda nafaqat o‘z xalqining urf-odatlarini to‘g‘risida bilimlarni shakllantirishga, balki zamonaviy o‘quvchi haqiqatining ajralmas qismi bo‘lgan ta’limda, innovatsion texnologiyalardan foydali foydalanishga ham e’tibor qaratilmoqda. Tadqiqot so‘rovnomalar, kuzatuvlar, me’yoriy hujjatlar bilan ishlash va ish usullarini har tomonlama tahlil qilishga asoslangan. Olingan natijalar asosiy va qo‘shimcha ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etishga tizimli yondashuvning yuqori samaradorligidan dalolat beradi. Gadget zamonaviy insonning ajralmas qismidir va madaniyat va an’analarni saqlash nafaqat o‘tmish oldidagi burch, balki madaniyatlarning xilma - xilligini birlashtiradigan, ilhomlantiradigan va saqlaydigan kelajakka sarmoyadir. Boshlang‘ich ta’lim barcha ta’lim va madaniy rivojlanishning asosi, poydevori

Kalit so‘zlar: madaniyat, urf-odatlar, odamlar, ta’lim, innovatsion texnologiyalar.

Практические воспитательные и образовательные методы с применением инновационных технологий стирают географические границы, расстояние между педагогом и учащимся, что дает безграничные возможности как для педагога, так и для учащегося. Выявлены лучшие практики работ педагогов образовательных учреждений, учреждений дополнительного образования и детских библиотек, которые играют ключевую роль в культурном, интеллектуальном и социальном развитии детей и подростков, ведь деятельность библиотек направлена на создание условий для чтения, самообразования, социализации и удовлетворения разнообразных потребностей юных пользователей.

Будущее культурной преемственности во многом зависит от того, каким образом ребенок осваивает ценности своего народа в среде, насыщенной цифровыми инструментами. Повседневность современных детей неотделима от интернета, гаджетов и мультимедийных форм коммуникации, поэтому образовательная система должна не противопоставлять технологические новшества традиции, а выстраивать между ними содержательную связь. Сохранение культурного наследия в такой ситуации приобретает значение не только как форма уважения к прошлому, но и как условие становления национального самосознания, нравственного развития личности и общественной устойчивости в перспективе.

Особая нагрузка в решении данной задачи ложится на начальную школу, поскольку именно в младшем возрасте складываются первые представления о мире, закрепляются нормы поведения, формируется отношение к родному языку, исторической памяти и культурным обычаям [1]. Начальный уровень образования задает основу дальнейшего личностного и интеллектуального роста, поэтому включение в него современных технологий связано не с модой, а с реальными требованиями времени. Действующие образовательные ориентиры предполагают развитие не только предметной

подготовки, но и цифровой грамотности, критического мышления, а также готовности к самостоятельному освоению знаний [2]. Для младших школьников особую эффективность имеют визуальные и игровые способы обучения, поэтому технологические решения позволяют передавать культурный материал в доступной, выразительной и педагогически оправданной форме.

Цифровая образовательная среда заметно расширяет возможности приобщения детей к культурному наследию. Электронные ресурсы, интерактивные занятия, мультимедийные материалы, дистанционные форматы, проектная работа и обучение на основе кейсов создают условия, при которых культурное содержание становится ближе и понятнее ребенку. Смысл инновационной деятельности в образовании состоит в целенаправленном обновлении содержания и способов обучения ради повышения его качества и полноценного развития ученика [4]. Существенное преимущество современных технологий заключается и в том, что они уменьшают зависимость от территориальных ограничений: доступ к культурным материалам получают дети, живущие в разных населенных пунктах, а взаимодействие между учителем и учащимся становится более гибким [1].

Убедительные примеры подобного соединения традиции и новаторства представлены в образовательной практике Республики Татарстан, прежде всего в Казани. Значимым является опыт МБОУ «Гимназия №20 имени Абдуллы Алиша», где обучение организовано на татарском языке. Такой подход поддерживает сохранение родной речи и укрепляет культурную самоидентификацию школьников, одновременно включая их в работу с электронными образовательными ресурсами и цифровыми библиотеками, среди которых используются как национальные, так и международные платформы. Сходную направленность демонстрирует полилингвальный комплекс «Адымнар – путь к знаниям и согласию», где образовательная модель строится на соединении культурной традиции с технологическими возможностями современности. Учащиеся осваивают несколько языков и включаются в научно-практические проекты, связанные с осмыслением наследия и развитием межкультурного общения [8]. Показательно, что сама Казань имеет глубокие образовательные корни: еще с XVIII века здесь действовали медресе и школы, формировавшие интеллектуальную и культурную среду региона [3].

Важную роль в культурном развитии детей выполняют библиотеки, особенно ориентированные на детскую аудиторию. Их значение давно выходит за пределы функции хранения книг, поскольку они выступают пространством социализации, самообразования и приобщения к культурным смыслам. Особое место занимает Национальная библиотека Республики Татарстан, в фонде которой сосредоточены миллионы документов, включая значительный массив литературы на татарском языке. (Википедия) Современная библиотечная практика активно опирается на цифровые решения: развиваются электронные каталоги и онлайн-библиотеки, проводятся интерактивные программы, реализуются культурно-просветительские инициативы для детей и подростков. Благодаря этому библиотека становится средой, в которой поддерживается интерес к чтению, укрепляется связь с традицией и одновременно формируются навыки самостоятельного поиска информации и ее критического осмысления [5].

Выводы исследования основаны на комплексном подходе, объединившем анкетирование педагогов и учащихся, педагогическое наблюдение, изучение нормативной базы и применение кейс-методов. Полученные данные свидетельствуют о том, что последовательное включение инновационных решений в образовательный процесс заметно повышает качество усвоения материала и усиливает вовлеченность школьников. Принципиально важно, что цифровые средства не ослабляют значение традиционной культуры, а, напротив, способны усиливать интерес к ней за счет новых способов представления содержания [6].

Тем самым цифровая эпоха не отменяет задачу сохранения культурного наследия, а делает ее еще более значимой для системы образования. Гаджет в жизни ребенка может выполнять не только развлекательную функцию, но и становиться действенным средством обучения, культурного развития и расширения познавательного опыта. Интеграция технологических возможностей в учебный процесс повышает результативность передачи знаний, делает обучение более увлекательным и доступным, расширяет образовательное пространство и способствует укреплению культурной идентичности. Сохранение культуры представляет собой вложение в будущее, обеспечивающее связь поколений, устойчивое развитие общества и поддержку культурного многообразия.

Полученные результаты показывают, что включение инновационных технологий в учебный процесс действительно помогает передавать культурное наследие тюркских народов, включая татар, детям и подросткам в формах, соответствующих современной образовательной среде. Опыт казанских школ и библиотек, в частности гимназии № 20 имени Абдуллы Алиша и Национальной библиотеки Республики Татарстан, подтверждает, что применение цифровых решений, среди которых VR и AR, интерактивные платформы и онлайн-квесты, заметно усиливает интерес школьников к изучению традиций и повышает глубину их понимания на 43 %.

Содержательная ценность такого подхода состоит в соединении технологических возможностей с культурной основой образования. Традиция в данном случае не вытесняется цифровыми средствами, а получает новые формы освоения и передачи. Одновременно сохраняется культурная идентичность учащихся и формируются навыки цифровой грамотности. В результате инновационное образование выступает связующим звеном между поколениями и приобретает значение долгосрочного вклада в устойчивое развитие общества.

Список литературы

1. Культурное наследие и цифровизация: вызовы современности: материалы VII Всероссийских Айтматовских научных чтений (г. Кукмор, 26 января 2023 г.). - Казань: Школа, 2023. — 267 с.
2. Инновационная деятельность муниципальных библиотек Республики Татарстан: сборник / сост. О. И. Зуева; отв. ред. И. Г. Хадиев. - Казань: Милли китап, 2013. — 88 с.
3. Нематериальное культурное наследие народов Татарстана: вопросы сохранения и актуализации: методическое пособие / сост. Ф. Х. Завгарова, Г.К. Мансурова. — Казань: Ихлас, 2017. — 118 с.

4. Руденко К. А. Историко-культурное наследие как основа развития внутреннего туризма в Татарстане // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. — 2015. — № 33-1. — С. 19–24.
5. Воронцов В. А. Генезис языка, сказки и мифа в контексте антропо-социокультурогенеза. — Казань: Яз, 2012. — 414 с.
6. Инновации: учебное пособие / под ред. А. В. Барышевой. — Москва: Дашков и К, 2012. — 380 с.
7. Голубков Е. П. Инновационный менеджмент: технология принятия управленческих решений. — 2-е изд. — Москва: Дело и сервис, 2012. — 462 с.
8. Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования. — Москва, 2021.

РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ЭКОСИСТЕМЕ: ОПЫТ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ДЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМ. Р.МИННУЛЛИНА (г. КАЗАНЬ)

Насибуллина Нурида Шайдулловна

к.ф.н., заведующий отделом национальной литературы и краеведения
ГБУК «Республиканская детская библиотека им. Роберта Миннуллина»,

Ахметова Айгуль Илфакловна

главный архивист отдела по исполнению запросов
генеалогического характера ГБУ «ГАРТ»

Аннотация. В статье раскрывается концепция образовательной экосистемы как динамичной сети взаимодействия учебных заведений, семьи, общественных организаций, бизнеса и государства в целях развития культуры воспитания и обеспечения социальной справедливости для подрастающего поколения. Акцентируется роль культурных и просветительских организаций – прежде всего библиотек – в историческом и культурном просвещении, сохранении этнического и культурного разнообразия. На примере Республиканской детской библиотеки им. Р. Миннуллина (г. Казань) показано, как сочетание традиционных методов, современных технологий и партнерских инициатив способствует формированию ценностных ориентиров, развитию эмоционального интеллекта и созданию равных возможностей для всех детей.

Ключевые слова: образовательная экосистема, культура воспитания, инклюзивность, Республиканская детская библиотека им. Р. Миннуллина, просвещение, социальное развитие, персонализация обучения.

Abstract: The article explores the concept of an educational ecosystem as a dynamic network of interaction among educational institutions, families, public organizations, businesses, and the state, aimed at fostering a culture of upbringing and ensuring social justice for the younger generation. It emphasizes the role of cultural and educational (enlightenment) organizations – primary libraries – in historical and cultural enlightenment, as well as in preserving ethnic and cultural diversity.

Using the example of the Robert Minnullin Republican Children’s Library (Kazan), the article demonstrates how the combination of traditional methods, modern technologies, and partnership initiatives contributes to shaping value-based orientations, developing emotional intelligence, and creating equal opportunities for all children.

Keywords: educational ecosystem, culture of upbringing, inclusivity, Robert Minnullin Republican Children’s Library, enlightenment, social development, personalisation of learning.

Abstrakt: Ushbu maqola ta’lim muassasalari, oilalar, jamoat tashkilotlari, biznes va hukumat o’rtasidagi dinamik o’zaro ta’sir tarmog’i sifatida ta’lim ekosistemesi kontseptsiyasini o’rganadi, bu esa ta’lim madaniyatini rivojlantirish va yosh avlod uchun ijtimoiy adolatni ta’minlashga qaratilgan. Unda madaniy va ta’lim tashkilotlarining - birinchi navbatda kutubxonalarning - tarixiy va madaniy ta’limda hamda etnik va madaniy xilma-xillikni saqlashdagi roli ta’kidlangan. R. Minnullin nomidagi Respublika bolalar kutubxonasi (Qozon) misolida an’anaviy usullar, zamonaviy texnologiyalar va hamkorlik tashabbuslarining uyg’unligi qadriyat yo’nalishlarini rivojlantirishga, hissiy intellektni rivojlantirishga va barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qanday hissa qo’shishi ko’rsatilgan.

Kalit so’zlar: ta’lim ekosistemesi, ta’lim madaniyati, inklyuzivlik, R. Minnullin nomidagi Respublika bolalar kutubxonasi, ta’lim, ijtimoiy rivojlanish, shaxsiylashtirilgan o’rganish.

Образовательная экосистема представляет собой сложную среду, обеспечивающую эффективное взаимодействие учебного заведения с семьями обучающихся. При этом общественные организации выполняют функцию дополнения формального образования, бизнес-структуры участвуют в реализации профориентационных программ и организации стажировок, а государственные органы обеспечивают создание необходимой нормативно-правовой базы [17].

Такая экосистема опирается на ряд ключевых принципов, среди которых в первую очередь выделяются открытость и гибкость. За ними следуют сетевое взаимодействие, персонализация обучения и воспитания, а также непрерывность образовательного процесса. Эти компоненты позволяют интегрировать многообразие организаций, мероприятий и ресурсов – от общеобразовательных учреждений (школ, колледжей) до культурно-просветительских институтов (библиотек, общественных центров), цифровых образовательных платформ (онлайн курсов, тематических форумов, мобильных приложений и виртуальных игровых сред). Подобный подход не подменяет традиционные форматы обучения, а обогащает систему образования новыми инструментами взаимодействия, создавая многомерную образовательную среду, которая открывает возможности как для индивидуального, так и для коллективного освоения знаний [5].

Важным элементом образовательной экосистемы выступает культура воспитания – совокупность ценностей, традиций и практик, направленных на формирование личности. В рамках экосистемы она реализуется в том числе через информационные, культурные и просветительские организации. Их роль закреплена на государственном уровне: в Указе Президента от 24 января 2014 года № 808 «Об утверждении Основ государственной культурной политики» подчёркивается усиление роли организаций культуры, в том числе библиотек, в деле исторического и культурного просвещения и воспитания [16]. В документе особо отмечается ведущая роль библиотек в собирании, хранении и

популяризации региональной и местной культуры, а также в сохранении этнического, культурного, языкового и религиозного разнообразия и самобытности.

Одним из ярких примеров таких организаций является Государственное бюджетное учреждение культуры Республики Татарстан «Республиканская детская библиотека имени Роберта Миннуллина» в г. Казани [11].

Библиотека играет важную роль в развитии культуры воспитания и обеспечении социальной справедливости в рамках образовательной экосистемы: она реализует разнообразные программы, направленные на формирование ценностных ориентиров, поддержку инклюзивности и создание равных возможностей для всех категорий детей.

Приоритетными направлениями в работе библиотеки является литературное, краеведческое, нравственно-правовое, эстетическое воспитание и развитие творческих способностей детей. Для их реализации используется разнообразные форматы деятельности – от тематических выставок до встреч с учеными и деятелями культуры.

К примеру, в рамках 120-летия со дня рождения великого сына татарского народа, поэта-героя Мусы Джалиля (1906-1944)¹ открылась литературная выставка «Песня меня научила свободе...» и прошла встреча клуба «Гостинец» под названием «Жизнь моя песней звенела в народе...» [9]. На тематической выставке-уголке экспонировались ключевые издания произведений поэта, историко-биографические фотографии и научные труды, посвященные анализу его творческого наследия. Значительный научный и просветительский вклад в мероприятие внес доктор исторических наук, профессор Давлетшин Гамирзян Миргазянович. Как исследователь, занимавшийся систематизацией и описанием фонда Мусы Джалиля, он познакомил читателей с рукописным наследием поэта-героя и представил ряд историко-биографических сведений, дополняющих представление о личности и творчестве поэта. Участие учащихся 8-го класса гимназии № 155 Ново-Савиновского района г. Казани, свидетельствует о реализации образовательной функции данных мероприятий и их вкладе в формирование культурно-исторической идентичности подрастающего поколения.

Продолжая традицию чествования выдающихся деятелей татарской культуры, 5 марта текущего года библиотека провела встречу, посвященному духовному наследию прозаика и драматурга Фатиха Амирхана (1886-1926)² [2]. Мероприятие было приурочено к 140-летию со дня его рождения. Среди почетных гостей выступили ученые Института языка, литературы и искусства им. Г. Ибрагимова АН РТ: заведующая отделом текстологии Г.А. Хуснутдинова и старший научный сотрудник Г.Н. Зайниева. Эксперты поделились уникальными фактами о жизни и творчестве писателя, раскрыв его не только как талантливого литератора, но и как яркую, многогранную личность. Ученики активно участвовали в беседе, задавали вопросы и глубже знакомились с историей своего народа.

Вечер памяти народного поэта Татарстана Роберта Миннуллина, состоявшийся 1 марта, также стал значимым событием в культурной жизни региона, направленным на

¹ Муса Мустафович Залилов (тат. *Муса Мостафа улы Жәлилов*, 2 (15) февраля 1906 — 25 августа 1944, тюрьма Плётцензее, Берлин, Третий Рейх) — советский татарский поэт и журналист, военный корреспондент. Герой Советского Союза (посмертно, 1956), лауреат Ленинской премии СССР (посмертно, 1957).

² Амирханов Мухаммадфатих Мухаммадзарифович (тат. *Мөхәммәдфәтих Мөхәммәдзариф улы Әмирханов*, 01.01.1886-09.03.1926) – писатель, журналист, публицист

сохранение и популяризацию его творческого наследия [12]. Участниками мероприятия выступили близкие родственники поэта, представители литературного сообщества и подрастающее поколение читателей, что символически отражает связь поколений через искусство слова.

В числе приглашенных гостей были: брат поэта – доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент АН РТ Ким Мугаллимович Миннуллин, детский драматург и писатель Рафис Курбан, детская поэтесса и журналист Йолдыз Шарапова.

Юные читатели продекламировали избранные стихи Роберта Миннуллина, продемонстрировав глубокое понимание поэтического наследия автора. Культурную часть мероприятия дополнило музыкальное выступление Гульнары Галиевой, преподавателя «Школы вокала Айгуль Закировой» исполнившей песни на стихи поэта.

Одним из ключевых событий этого года станет выставка «Дух Габдуллы Тукая³ – в картинках» которая откроется 15 апреля 2026 г., на котором будут представлены произведения изобразительного искусства, созданные художниками организации «Ак калфаклы рэссамнар» из Набережных Челнов. Выставка приурочена к Году Габдуллы Тукая, провозглашенному в Татарстане в 2026 году. Посетители смогут познакомиться с живописными и скульптурными работами, которые отражают жизнь поэта, историю его родины и традиции народов Татарстана.

Помимо этого, ежегодно проводится «Неделя детской книги» - крупнейшая просветительская акция с театрализованными представлениями, конкурсами чтецов и рисунков, беседами о писателях и встречами с авторами. В 2026 году программа приурочена к Году единства народов России и 120-летию поэтессы Агнии Барто [12].

На базе библиотеки работает добровольческий центр «Добро.Центр.Детская библиотека», открытый в 2024 году в рамках национального проекта «Культура» [7]. Волонтеры помогают в организации мероприятий, реализуют социальные инициативы и проводят благотворительные акции, что способствует развитию у детей и молодежи социальной активности и ответственности.

Библиотека активно участвует в инклюзивных проектах, таких как смена «Книга Дружбы» в лагере «Мирас-Наследие». Эти инициативы направлены на создание комфортной среды для детей с разными возможностями, развитие толерантности и взаимопонимания. Межкультурное общение снижает уровень ксенофобии, наставничество помогает детям из неблагополучных семей реализовать свой потенциал, а ученическое самоуправление учит ответственности и демократическим процедурам.

Для разных возрастных групп созданы специальные условия: действует сектор «Читайка» для дошкольников и младших школьников, организованы абонементы для детей среднего и старшего возраста. В библиотеке проводятся мастер-классы, книжные квесты, арт-терапия, используются современные технологии (VR-реальность, рисование на планшетах).

³ Габдулла Мухаммадгарифович Тукаев (тат. *Габдулла Мөхәммәдгариф улы Тукаев*, 14 (26) апреля 1886 - деревня [Кошлауч](#), Больше-Менгерская волость, Казанский уезд, Казанская губерния – 2 (15) апреля 1913, Казань, Казанский уезд, Казанская губерния) – [татарский](#) народный [поэт](#), [литературный критик](#), [публицист](#), [общественный деятель](#) и [переводчик](#).

С целью культурного просвещения и активного привлечения детей к изучению художественной культуры и искусства библиотека участвует в межведомственном культурно-образовательном проекте «Культура для школьников в Республике Татарстан». В рамках инициативы «Десятилетие науки и технологий» организовано интерактивно-познавательное мероприятие «Занимательная наука» для обучающихся школ № 170, 49 и 33. Программа предусматривает ознакомление с достижениями выдающихся ученых, изучение исторического контекста ключевых научных открытий и знакомство с тематической подборкой научно-популярной литературы из библиотечного фонда.

Для повышения интереса к чтению и воспитания навыков командной работы в библиотеке проводятся туры всероссийского проекта интеллектуальных литературных игр для детей и подростков «БиблиОлимпиа. Россия» [11].

В помощь семейному воспитанию и развитию эмоционального интеллекта организована виртуальная книжная выставка «Здравствуй, новинка: серия книг «Терапевтические сказки». Пост содержит сканы, вводный текст и библиографический обзор книг Н. Несхефера: «Когда я боюсь», «Когда я злюсь», «Когда мне грустно». Эти произведения помогают детям развивать эмоциональный интеллект: через анализ действий и их последствий главные герои учат распознавать эмоции, понимать их причины и находить способы конструктивного реагирования.

Библиотека также способствует преодолению барьеров и созданию равных возможностей для всех детей:

1. Проводятся мероприятия, направленные на профилактику буллинга и пропаганду толерантности, что способствует формированию атмосферы взаимопонимания в обществе;

2. Республиканская детская библиотека является куратором в Республике Татарстан федерального проекта создания электронного портала «Информационно-библиотечное обслуживание детей РФ».

3. Сотрудничество библиотеки выходит за рамки отдельных инициатив: она активно взаимодействует с государственными учреждениями, образовательными и культурными организациями. Организуются экскурсии, совместные мероприятия, предоставляются ресурсы для учебных проектов.

4. Совместно с муниципальными детскими библиотеками в летний период реализован литературно-выставочный проект «Литературная веранда», а также организованы семейные чтения на свежем воздухе. Проекты охватили все муниципальные районы Татарстана [13].

Таким образом, образовательная экосистема – это не просто совокупность организаций и ресурсов, а целостная среда, где каждый элемент дополняет друг друга и работает на общую цель: всестороннее развитие личности ребенка. Благодаря принципам открытости, гибкости, сетевого взаимодействия и персонализации обучения она объединяет усилия семьи, школы, общественных организаций, бизнеса и государства. Такой комплексный подход не заменяет традиционные форматы образования, а обогащает и, создавая многомерную среду для индивидуального и коллективного освоения знаний.

Ключевую роль в этой системе играют культурно-просветительские организации, в частности библиотеки. Как показал пример Республиканской детской библиотеки им. Р.Миннуллина, они становятся центрами воспитания и социальной справедливости.

Успешная работа библиотеки подтверждает: эффективная образовательная экосистема строится на трех ключевых компонентах: сетевое взаимодействие (сотрудничество школ, библиотек, музеев, государственных и общественных организаций для обмена ресурсами и опытом); инклюзивность (создание равных возможностей для детей с разными потребностями и жизненными обстоятельствами); гибкость (сочетание традиционных методов воспитания и инновационными технологиями и форматами работы).

Перспективы дальнейшего развития лежат в усилении этих направлений: расширении партнерства с образовательными учреждениями, развитии цифровых сервисов, проведении исследований эффективности воспитательных программ. Реализация этих задач позволит создать среду, где каждый ребенок получит знания и ценностные ориентиры для успешной жизни в современном мире.

Список использованной литературы

1. Волкова Г.В. Культурно-просветительская работа в школьном образовательно-воспитательном пространстве: социокультурная значимость // Вестник науки №11 (80) том 4. С. 669 - 673. 2024 г. ISSN 2712-8849 // URL: <https://www.vestnik-nauki.pf/article/19009> (дата обращения: 10.04.2026 г.)
2. Казанда Фатих Эмирханның рухи мирасына багышланган әдәби кичә оештырылды. URL: <https://tatar-inform.tatar/news/kazanda-fatix-amirxannyn-ruxi-mirasyna-bagyslangan-adabi-kica-oestyryldy-5920240> (дата обращения: 10.04.2026)
3. Лактионова Е.Б. Образовательная среда как условие развития личности и ее субъектов // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2010. № 128. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatelnyasreda-kak-uslovie-razvitiya-lichnosti-i-ee-subektov> (дата обращения: 10.09.2019).
4. Леонидова Г.В. Теория и практика формирования научно-образовательного пространства. Вологда, 2010. 272 с. URL: <http://library.vscs.ac.ru/Files/books/13074265441925.pdf> (дата обращения: 10.09.2019)
5. Лукша П., Спенсер-Кейс Д., Кубиста Д. Образовательные экосистемы: возникающая практика для будущего образования. URL: <https://www.skolkovo.ru/researches/obrazovatelnyeeekosistemy-voznikayushayapraktika-dlya-budushego-obrazovaniya/> (дата обращения: 16.09.2022).
6. Лучшие региональные практики функционирования школьных библиотек и информационно-библиотечных центров Российской Федерации : сб. материалов Пятого всерос. форума, 26-27 нояб. 2020 г. / Информ. центр «Библиотека имени К.Д. Ушинского» Рос. акад. образования ; сост. : И.В. Березина, Е.Ф. Гольдштейн. – Москва : [б. и.], 2021. – 116 с. URL: <http://fimc.gnpbu.ru/>
7. Министерство культуры Республики Татарстан. URL: <https://mincult.tatarstan.ru/index.htm/news/2316540.htm> (дата обращения: 09.04.2026 г.)

8. Респ. Татарстан. Республиканская детская библиотека имени Роберта Миннуллина. URL: https://metodisty.rgdb.ru/index.php?option=com_method&view=library&Itemid=0&id=60 (дата обращения: 10.04.2026 г.)
9. Муса Жәлилнең 120 еллыгына «Гомерем минем моңлы бер жыр иде...» әдәби кичә оештырылды. URL: <https://tatar-inform.tatar/news/musa-alilnen-120-ellygyna-gomerem-minem-monly-ber-yr-ide-adabi-kica-oestyryldy-5918808> (дата обращения: 10.04.2026)
10. Оболенский Д.М., Шевченко В. И. Концептуальная модель интеллектуальной образовательной экосистемы // Экономика. Информатика. 2020. № 2. С. 390-401. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43959749> (дата обращения: 08.04.2026)
11. Республиканская детская библиотека Роберта Миннуллина. URL: https://tgstat.ru/channel/@rdb_rt81 (дата обращения: 06.04.2026 г.)
12. Республиканская Детская Библиотека им. Р.Миннуллина. URL: <https://vk.com/rdbrt81?ysclid=mnuk7ac54t513487198> (дата обращения: 09.04.2026 г.)
13. Проект отчета о реализации публично сформированных целей и задач Министерства культуры Республики Татарстан за 2022 г. URL: https://oprt.tatarstan.ru/file/pub/pub_3590877.pdf (дата обращения: 09.04.2026 г.)
14. Теоретико-методологические аспекты применения экосистемного подхода в управлении образованием / Д. В. Моргун [и др.] // Шамовские педагогические чтения: сб. ст. 14 Междунар. науч.-практ. конф., 22-25 янв. 2022 г. М., 2022. С. 63-66. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=48099676> (дата обращения: 08.04.2026).
15. Тикунова И.П. Концептуальная модель современной библиотеки: социально-философский анализ : дис. ... канд. филос. наук. Архангельск, 2007. 129 с.
16. Указ Президента от 24 января 2014 года № 808 «Об утверждении Основ государственной культурной политики». URL: <https://base.garant.ru/70828330/> (дата обращения: 10.04.2026 г.)
17. Экосистема в сфере образования: компоненты и их взаимодействие / Университет СИНЕРГИЯ URL: <https://synergyonline.ru/blog/rekomendatsii-dlya-abiturientov-/ekosistema-v-sfere-obrazovaniya-komponenty-i-ikh-vzaimodeystvie> (дата обращения: 07.04.2026 г.)

1-SHO‘BA. TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI: BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI

TARIX FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Quryozov Sanjarbek Sobirjonovich

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti dekan o‘rinbosari

Annotatsiya. Maqolada tarix fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali talabalarda tarixiy tafakkurni shakllantirish masalalari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tarixiy tafakkurning nazariy asoslari, tarkibiy qismlari va rivojlantirish usullari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik metodlar, raqamli texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari, dars jarayonida ularni qo‘llash va amaliyotdagi misollar ko‘rib chiqilgan. Maqolada mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ham ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: tarixiy tafakkur, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta’lim, muammoli o‘qitish, loyiha metodi, flipped classroom, ta’lim innovatsiyalari.

Аннотация: В статье анализируются вопросы формирования исторического мышления студентов на основе цифровых технологий при изучении истории. Рассматриваются теоретические основы исторического мышления, его структурные элементы и методы развития. Также исследуются современные педагогические методы, дидактические возможности цифровых технологий, их применение на уроках и практические примеры. Приводятся проблемы внедрения и пути их решения.

Ключевые слова: историческое мышление, цифровые технологии, интерактивное обучение, проблемное обучение, метод проектов, перевернутый класс, образовательные инновации.

Abstract: The article analyzes the issues of developing students’ historical thinking through the use of digital technologies in history education. Theoretical foundations of historical thinking, its structural components, and development methods are examined. Modern pedagogical approaches, the didactic potential of digital technologies, their application in lessons, and practical examples are discussed. Existing challenges and possible solutions are also presented.

Keywords: historical thinking, digital technologies, interactive learning, problem-based learning, project-based method, flipped classroom, educational innovations.

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta’lim mazmunini interaktiv va individuallashtirilgan qilish imkonini beradi. Zamonaviy talaba va o‘quvchilardan nafaqat faktlarni yod olish, balki ularni tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini tushunish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish talab etiladi⁴.

Tarixiy tafakkur shaxsning tarixiy voqealarni chuqur anglashi, ularning sabab va oqibatlarini tahlil qilishi, shuningdek turli manbalardan mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir.

⁴ Муслимов Н. Касбий таълим методикаси. – Тошкент: Инновация, 2022. – 34-б.

Bu faqat faktlarni yodlash yoki sanalarni eslab qolish emas, balki voqealarning rivojlanishini, ularning o‘zaro bog‘liqligini va ijtimoiy, siyosiy hamda iqtisodiy kontekstdagi ahamiyatini chuqur tushunishni talab qiladi. Masalan, talabalar XIX asrdagi siyosiy va ijtimoiy inqirozlarni o‘rganishda faktlarning sabab-oqibat aloqalarini tahlil qiladi, turli manbalarni solishtirib xulosa chiqaradi va o‘z fikrini asosli tarzda ifodalaydi.

Bugungi kunda tarixiy tafakkur talabalarning analitik fikrlashini, ijodiy va tanqidiy qobiliyatlarini hamda tarixiy ongini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi⁵. Shuningdek, tarixiy tafakkur orqali talabalar zamonaviy ijtimoiy va siyosiy jarayonlarni ham tarixiy kontekstda baholay olish, uzoq muddatli oqibatlar va tendensiyalarni anglash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu bois tarix fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish dolzarb vazifa hisoblanadi, chunki ular analitik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, manbalar bilan ishlashni osonlashtirish va dars jarayonini interaktiv hamda qiziqarli qilish imkonini beradi.

Tarixiy tafakkurni shakllantirishda bir qator asosiy tarkibiy qismlar muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, **xronologik fikrlash** talabalarga voqealarni vaqt tartibida to‘g‘ri anglash va ularning uzluksizligini tushunish imkonini beradi. Bu qism tarixiy jarayonlarning rivojlanishini chuqur tahlil qilishda asosiy omil hisoblanadi. Ikkinchidan, **sabab-oqibatli tahlil** talabalarda voqealarning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash va ularning sabab-oqibat aloqalarini tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Uchinchidan, **tanqidiy fikrlash** talabalarga turli manbalarni solishtirish, ularning ishonchliligini baholash va ob‘ektiv xulosa chiqarish imkonini beradi. Nihoyat, **empatik yondashuv** tarixiy shaxslarning qarashlari va qarorlarini tushunishga yo‘naltirilgan bo‘lib, talabalarining tarixiy voqealarga gumanitar va ijtimoiy nuqtai nazardan yondashish qobiliyatini oshiradi⁶.

Shu tarkibiy qismlar orqali talabalar tarixni faqat faktlar to‘plami sifatida emas, balki hayotiy va ijtimoiy jarayon sifatida qabul qiladilar. Masalan, talabalar XIX asrdagi siyosiy va ijtimoiy voqealarni tahlil qilishda sabab-oqibatli tahlil va empatik fikrlashni qo‘llaydilar, bu esa ularning tarixiy ongini shakllantirishga xizmat qiladi.

O‘quvchi va talabalarda tarixiy tafakkurni shakllantirishda raqamli texnologiyalar tarix ta’limida qator imkoniyatlarni taqdim etadi. Jumladan:

1. **Vizualizatsiya** – interaktiv xaritalar, grafiklar, video va animatsiyalar orqali tarixiy jarayonlarni tushuntirish.
2. **Interaktivlik** – talabalar dars jarayonida faol ishtirok etadilar, savol-javob va muhokamalar orqali fikrlashni rivojlantiradilar.
3. **Individuallashtirish** – har bir talabaga mos ta’lim muhitini yaratish, ritm va darajani o‘quvchi ehtiyojlariga muvofiqlashtirish.
4. **Axborotga kirish imkoniyati** – raqamli kitobxonalar, onlayn arxivlar va tadqiqot platformalaridan foydalanish.
5. **Masofaviy ta’lim** – onlayn kurslar va platformalar orqali bilimlarni davomli ravishda olish⁷.

⁵ To‘rayev B. Ta’limda raqamli texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021. – 12-b.

⁶ Mayer R. Multimedia Learning. – Cambridge, 2009. – p. 65.

⁷ Bergmann J., Sams A. *Flip Your Classroom*. – 2012. – p. 54.

Shu vositalar talabalarining mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, virtual muzeylar va interaktiv tarixiy ekspozitsiyalar orqali talabalar voqealarni real vaqtda kuzatish va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Tarix ta’limida raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalarining mustaqil fikrlashini va tarixiy tafakkurini rivojlantirishda qator zamonaviy metodlar va amaliy tajribalardan kengroq foydalanish imkonini beradi.

Muammoli o‘qitish usulida talabalar tarixiy voqealarni murakkab va hayotiy savollar orqali o‘rganadilar. Bu jarayonda ular nafaqat ma’lumotni eslab qolish bilan cheklanmay, balki turli ssenariylar va sabab-oqibat aloqalarini tahlil qiladi, mustaqil xulosa chiqaradi. Masalan, XIX asrdagi siyosiy inqirozlar bo‘yicha talabalar sabablar va oqibatlarni tahlil qilib, o‘z nazariy xulosalarini taqdim etadilar.

Loyiha asosida o‘qitish talabalarining ijodiy va tahliliy ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali usul hisoblanadi. Bu jarayonda talabalar tarixiy loyihalar tayyorlaydilar va raqamli vositalardan — interaktiv grafiklar, onlayn arxivlar, raqamli prezentatsiyalardan foydalanadilar. Masalan, talabalar o‘tmishdagi murakkab ijtimoiy jarayonlarni vizuallashtirib, ularning sabab-oqibat aloqalarini tahlil qiladilar.

Flipped Classroom (darsni oldindan o‘zlashtirib, darsda muhokama va tahlilga yo‘naltirilgan metod) metodi talabalarga nazariy materialni darsdan oldin o‘rganish imkonini beradi, dars vaqtida esa muhokama va tahlil ishlariga e’tibor qaratiladi⁸. Bu metod talabalarining mustaqil o‘rganishini rag‘batlantiradi va dars jarayonida analitik fikrlashni rivojlantiradi.

Geymifikatsiya — ta’lim jarayonida o‘yin elementlarini qo‘llash talabalarining darsdagi qiziqishini oshiradi va faolligini ta’minlaydi⁹. Masalan, tarixiy voqealar bo‘yicha interaktiv viktorinalar yoki “rolli o‘yinlar” orqali talabalar voqealarni faol ravishda tahlil qiladilar va manbalardan xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Shuningdek, **raqamli manbalar bilan ishlash** talabalarda tanqidiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Tarixiy hujjatlar, fotosuratlar, video materiallar va onlayn arxivlar orqali talabalar voqealarni turli nuqtai nazardan baholaydi va xulosa chiqaradi. Bu metod tarixiy tafakkurni chuqurlashtirish va tahliliy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarix ta’limida raqamli texnologiyalarni joriy etishda bir qator texnik va pedagogik muammolarga duch kelinadi. Birinchi navbatda, ta’lim muassasalarining texnik ta’minoti etarli emasligi va internet tezligining pastligi dars jarayonida interaktiv materiallardan samarali foydalanishga to‘siq bo‘ladi. Masalan, talabalar onlayn arxivlar yoki interaktiv tarixiy xaritalardan foydalanishlari zarur bo‘lganida internetning sekinligi sababli dars vaqtida materialni to‘liq o‘zlashtirish imkoniyati cheklanadi.

Ikkinchidan, pedagoglarning raqamli savodxonligi yetarli darajada emasligi va ularning innovatsion texnologiyalarni darsda qo‘llash tajribasi cheklanganligi ta’lim sifatini pasaytirishga olib keladi. Masalan, pedagoglar interaktiv prezentatsiyalar yoki virtual muzeylardan foydalanishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin, natijada talabalarining qiziqishi va faolligi pasayishi ehtimoli bor. Shuningdek, sifatli va zamonaviy elektron resurslar kamligi, talabalar va o‘quvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish malakasining yetarli emasligi ham o‘rganish jarayonida qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Masalan, tarixiy hujjatlarning elektron

⁸ Redecker C. *Digital Competence of Educators*. – 2017. – p. 28.

⁹ Redecker C. *Digital Competence of Educators*. – 2017. – p. 28.

shaklda to‘liq topilmasligi yoki ularning aniqligiga ishonchsizlik talabalarning tanqidiy tahlil qilish qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Muammolarni hal etish uchun bir qator chora-tadbirlar taklif etiladi. Birinchidan, ta’lim muassasalarini modernizatsiya qilish, zarur texnik va axborot kommunikatsiya vositalarini ta’minlash talab etiladi. Masalan, sinflarga yuqori tezlikdagi internet, interaktiv doska va planshetlar joriy etilishi dars samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ikkinchidan, pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish va ularni zamonaviy pedagogik metodlar, shu jumladan interaktiv, loyiha asosidagi va flipped classroom usullari bilan tanishtirish muhimdir. Masalan, mutaxassislar seminar va treninglar orqali pedagoglarga onlayn tarixiy arxivlardan foydalanish va interaktiv materiallar yaratish ko‘nikmalarini berishi mumkin.

Shuningdek, milliy va xalqaro raqamli platformalardan samarali foydalanish orqali ta’lim materiallarining sifati va imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Masalan, Europeana, Google Arts & Culture, UNESCO raqamli arxivlari orqali talabalar tarixiy manbalarga onlayn kirish imkoniyatiga ega bo‘lib, ularni tahlil qilish va tanqidiy xulosa chiqarish qobiliyatlari rivojlanadi. Bularning barchasi tarix ta’limida raqamli texnologiyalarni samarali joriy etishga va talabalarning tarixiy tafakkurini chuqur rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarix fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalarda tarixiy tafakkurni rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik usullar bilan uyg‘unlashtirilganda, ularning mustaqil fikrlash qobiliyati, tanqidiy tahlil ko‘nikmalari va tarixiy ongi sezilarli darajada rivojlanadi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshirish va ta’lim jarayonini qiziqarli qilishda raqamli texnologiyalarning ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To‘rayev B. Ta’limda raqamli texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021. – 12-b.
2. Muslimov N. Kasbiy ta’lim metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2022. – 34-b.
3. Mayer R. Multimedia Learning. – Cambridge, 2009. – p. 65.
4. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom. – 2012. – p. 54.
5. Redecker C. Digital Competence of Educators. – 2017. – p. 28.
6. UNESCO. Education Report. – 2022. – p. 90.

TALABALARDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Raxmonova Gullola Shavkatovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Umumiy pedagogika kafedrası

katta o‘qituvchisi, p.f.f.d.,(PhD)

<https://orcid.org/0000-0002-7202-0129>

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishda raqamli hamda innovatsion texnologiyalarning o‘rni tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi, afzalliklari va amaliy natijalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari raqamli vositalar ta’lim sifatini oshirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetensiya, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta’lim, axborot texnologiyalari, pedagogika.

Аннотация. В данной статье анализируется роль цифровых и инновационных технологий в формировании и развитии профессиональных компетенций у студентов. Освещаются эффективность, преимущества и практические результаты использования современных технологий в образовательном процессе. Результаты исследования показывают, что цифровые средства являются важным фактором повышения качества образования.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, цифровые технологии, инновационное образование, информационные технологии, педагогика.

Abstract. This article analyzes the role of digital and innovative technologies in the formation and development of students’ professional competencies. It highlights the effectiveness, advantages, and practical outcomes of using modern technologies in the educational process. The research results demonstrate that digital tools are an important factor in improving the quality of education.

Keywords: professional competence, digital technologies, innovative education, information technology, pedagogy.

Zamonaviy globallashuv sharoitida oliy ta’lim tizimi oldida raqobatbardosh, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash vazifasi turibdi. Bu esa talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda yangi yondashuvlarni talab etadi.

Raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlar ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va amaliy ko‘nikmalarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yangi texnologiyalar kun sayin rivojlanib, axborotlashtirish jarayoni tez sur‘atlar bilan o‘tib borayotgan hozirgi davrda ta’lim sohasida axborot resurslarini tashkil etish va ta’limda foydalanishga katta e’tibor qaratilmoqda. Respublikamizda boshqa ilg‘or mamlakatlar qatori zamonaviy axborot texnologiyalaridan ta’limda faol foydalanishga kirishildi. Lekin, elektron ta’limni joriy etishda qator qiyinchiliklar mavjud bo‘lib, ular quyidagilardir: elektron ta’limni joriy etishga pedagogik jamoalarning yetarli tayyor emasligi; elektron ta’lim imkoniyatlari haqida tasavvurlarning ozligi, ularni qo‘llash bo‘yicha metodik ishlanmalarining kamligi; elektron ta’limda foydalaniladigan kompyuter texnologiyalari vositalarining qimmatligi; elektron ta’lim bo‘yicha mutaxassislarning yetishmasligi. Elektron ta’limni joriy etish keng ma’noda ta’lim sohasini metodologiya, o‘qitish maqsadlarining psixologik-pedagogik tadbig‘iga yo‘naltirilgan yangi axborot texnologiyalari vositalarini samarali foydalanish va qayta ishlash amaliyoti bilan ta’minlash sifatida qaraladi. Bundan tashqari, elektron ta’lim masofali o‘qitish tizimining taraqqiyoti uchun baza bo‘lib xizmat qiladi. Elektron ta’lim jarayonida ta’lim tizimida yangi axborot texnologiyalari vositalaridan keng ko‘lamda foydalanish amalga oshiriladi. Zamonaviy pedagog – axborot texnologiyalarini ta’lim - tarbiya jarayoni bilan ilmiy – nazariy va metodik asoslab bir tizimga solish natijasida, o‘qitishning yangi shakl, usul va vositalarining yaratuvchisi. Bunday muhitda talabalarda mustaqillik, erkin fikrlash, o‘z faoliyatini taxlil qilish va kompyuter savodxonligini ortishi kabi ko‘nikmalar paydo bo‘ladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida ko‘plab muammolar mavjud, ular quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkin:

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

1. Texnologiya bilan integratsiya muammolari ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni to’g’ri va samarali qo’llashda qiyinchiliklar. Internet va raqamli resurslarga kirish imkoniyatining notekisligi, ayniqsa qishloq hududlarida.

2. Ta’lim sifatining pastligi ba’zi maktablarda o’qituvchilar malakasining yetarli emasligi. Darsliklar va o’quv materiallarining zamon talablariga mos kelmasligi.

3. O’quv dasturlarining eskirishi ta’lim dasturlari zamonaviy talablar, kasblar va iqtisodiyotga mos kelmasligi hamda amaliyotga kam e’tibor qaratilishi.

4. Talaba va o’quvchilar motivatsiyasi o’quvchilar va talabalarning ta’limga bo’lgan qiziqishining pasayishi. Ta’lim jarayonining qattiq va noqulay shakllari.

5. Moliyaviy resurslarning yetishmasligi maktab va universitetlarda moddiy-texnik bazaning zaifligi va o’qituvchilar maoshlarining pastligi.

6. Ta’limda tengsizlik ijtimoiy-iqtisodiy holat, hududiy farqlar va gender muammolari ta’limga ta’sir qilishi.

7. Globalizatsiya va madaniy moslashuv xalqaro standartlar va milliy ta’lim tizimi o’rtasida muvozanatni saqlash madaniy merosni saqlash bilan zamonaviy bilimlarni uyg’unlashtirish.

Bizning fikrimizcha, zamonaviy ta’lim tizimidagi asosiy muammolardan biri bu zamonaviy bolalarni tushunmaslik, bizning bolalarga nisbatan tubdan noto’g’ri munosabatimizdir. Avlod boshqacha va biz ular bilan dunyoqarashimiz asosida ishlashimiz zarur. Zamonaviy bolani tushunish uchun biz unga ko’tarilishimiz kerak. Ha, biz aksariyat hollarda o’tgan asrning avlodimiz, ammo hozirgi asrda yashayapmiz, shuning uchun zamonaviy avlodni bilish va innovatsion tajribalarni, ta’lim va tarbiya texnologiyalarini o’zlashtirish endi biz uchun shunchaki muammo emas balki davlat talabi deb hisoblash mumkin. Biz “innovatsiya” tushunchasiga fursatparvarlik deb qaramasligimiz kerak deb ta’kidladik. Ba’zida “innovatsiya” deb ataladigan narsa, ba’zida ish samaradorligini emas, balki ko’rgazmaga intilishdir.

“Innovatsiya” atamasi uning semantik ma’nolarining kengligi bilan tavsiflanadi va shuning uchun uni tushuntirish zarurati tug’iladi:

- bu har xil turdagi yangiliklarni yaratish va amalga oshirish;
- bu texnologiya va texnologiyalar avlodlarining o’zgarishi;
- bu shuningdek, madaniyatli hayotga berilgan ob’ektivdir.

Muhim ahamiyatga ega bo’lgan innovatsion jarayon; ijtimoiy amaliyotdagi va eng avvalo ta’limdagi o’zgarishlar rivojlanishning bir necha bosqichlaridan o’tadi: yangi g’oyaning tug’ilishi; ixtiro, ya’ni obyekt, moddiy yoki ma’naviy mahsulotda mujassam bo’lgan yangilik yaratish – namuna; innovatsiya (dastur), uning mohiyati yangilikni amaliy qo’llash muammolarini hal qilishda, uni takomillashtirishda innovatsiyalarni tarqatish, uni keng tatbiq etish.

ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir.- Toshkent: O’zbekiston. 2018. 2-tom,–B. 491.

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentabrdagi PF–158-son “O’zbekiston – 2030” strategiyasi to’g’risida”gi Farmoni (<https://lex.uz/pdfs/6600413>)

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi PQ-3907 “Yoshlarni ma’naviyaxloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
4. Рахмонова Г.Ш. Технологии Развития Духовно-Нравственной Компетентности Студентов //Miasto Przyszłości. – 2024. – Т. 45. – С. 306-309.
5. Sh R. G. The role of spiritual and moral education in the spiritual formation of students. – 2021.
6. Raxmonova G.S., Abdunabiyeva F.N. Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila hamkorligi //Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 729-734.
7. Рахмонова Г.Ш. Содержание и характер духовно-нравственной воспитательной работы в высших учебных заведениях //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 5-8.
8. Valerievna I.G., Shavkatovna R.G. The Content and Characteristics of Spiritual and Moral Education Works in Higher Education Institutions //Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521). – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 340-342.
9. Рахмонова Г.Ш. Духовно-нравственное воспитание основа будущего //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 276-278.

RAQAMLI TA’LIM PLATFORMALARI VOSITASIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING IQTISODIY VA MOLIVAVIY SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHNING IMKONIYATLARI

Jumayeva Feruza Sayidovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti

Umumiy pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Zamonaviy ta’lim tizimida iqtisodiy va moliyaviy bilimlarni erta bosqichda o‘rgatishning pedagogik ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, raqamli ta’lim texnologiyalari, interfaol metodlar va innovatsion pedagogik yondashuvlar orqali iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining moliyaviy savodxonligini oshirishda sun‘iy intellekt vazifalarini yaratish ularning funktsional moliyaviy savodxonligini rivojlantirishning samarali vositasi ekanligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, iqtisodiy savodxonlik, moliyaviy savodxonlik, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, iqtisodiy tafakkur, moliyaviy madaniyat.

Аннотация. В статье подчеркивается педагогическая важность обучения экономическим и финансовым знаниям на раннем этапе в современной системе образования. Также рассматриваются возможности развития экономической грамотности с помощью цифровых образовательных технологий, интерактивных методов и инновационных педагогических подходов. Установлено, что создание заданий с использованием искусственного интеллекта для повышения финансовой грамотности учащихся начальной школы является эффективным средством развития их функциональной финансовой грамотности.

Ключевые слова: цифровое образование, экономическая грамотность, финансовая грамотность, начальное образование, педагогические технологии, интерактивные методы, экономическое мышление, финансовая культура.

Raqamli ta’lim platformalari ta’lim olish jarayonini qulay va samarali qiluvchi muhim vositalardir. Bu platformalar orqali iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish hozirgi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bozor iqtisodiyoti munosabatlariga asoslangan jamiyatda yashash har bir inson ayniqsa, o’quvchilardan iqtisodiy bilimga ega bo’lishni talab qiladi. Iqtisodiy bilimlarni o’zlashtirish natijasida o’quvchilarda tejamkorlik, mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, uddaburonlik, hisob-kitob yuritish ko’nikmalari shakllanadi. O’quvchilarning iqtisodiy bilim va ko’nikmalarini rivojlantirishda didakik o’yinlar vositasida amalga oshirish orqali o’quvchilarni bilish faoliyatini rivojlantirish dolzarb vazifa bo’lib qolmoqda.

Boshlang‘ich sinf o’quvchilarida moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish zamonaviy maktablar uchun muhim vazifadir. Asosiy moliyaviy tushunchalarni bolalar allaqachon byudjet tuzish va xabardor qarorlar qabul qilish qobiliyatiga ega bo’lgan yoshligida muvaffaqiyatli o’rganish mumkin. Moliyaviy savodxonlik ta’limi mazmunini tanlashda bolalar uchun qulaylik va ularning kundalik tajribalari bilan aloqasi hisobga olinishi kerak: ko’plab davlat dasturlari maktabdan boshlab byudjet tuzish, tejash va xarajatlar kabi asosiy mavzularni o’rgatadi.

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida o’quvchilarning iqtisodiy va moliyaviy savodxonligini shakllantirish mexanizmlarini aniqlash hamda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi samaradorligini baholash maqsadida bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot metodlarining kompleks qo’llanilishi o’rganilayotgan muammoni har tomonlama tahlil qilish va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Raqamlashtirish sharoitida zamonaviy ta’lim texnologiyalari ayniqsa muhimdir. O’yinlarga asoslangan va loyihalarga asoslangan usullar, interaktiv modellar va biznes o’yinlari moliyaviy bilimlarni olish uchun samarali deb tan olingan. Masalan, «Shaxsiy moliya» biznes o’yini shunday usullardan biri sifatida ta’riflanadi. Unda boshlang‘ich maktab o’quvchilari virtual byudjetni boshqaradilar va moliyaviy qarorlar qabul qiladilar (xarid qilish uchun tejash, kundalik xarajatlarni boshqarish, tavakkal qilish va pul ishlash). Bunday o’yinlarga asoslangan texnologiyalar moliyaviy rejalashtirish va oqilona xarajatlar bo’yicha amaliy ko’nikmalarni mustahkamlaydi. Sun’iy intellekt ta’lim tizimiga tez sur’atlar bilan integratsiya qilinmoqda, bu shaxsiylashtirish va o’rganishni moslashtirishning yangi shakllarini taklif etadi. Masalan, “ChatGPT” kabi chatbotlar o’quvchilarga murakkab mavzularni yaxshiroq tushunishga va savollarga interaktiv tarzda javob berish orqali o’quv materiallarini yaratishga yordam beradi. ChatGPT ta’lim jarayonida turli mavzular bo’yicha ma’lumot berish, savollarga javob berish, o’quv topshiriqlari yaratish hamda o’quvchilar bilan interaktiv muloqot qilish imkonini beradi. Shu sababli ushbu texnologiya yordamida o’quvchilarda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish samarali tashkil etilishi mumkin.

Boshlang‘ich sinf o’quvchilarida iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish orqali ularda quyidagi ko’nikmalar rivojlanadi:

- pul va iqtisodiy resurslarning ahamiyatini tushunish;
- tejamkorlik va mehnatsevarlikni anglash;
- xarajat va daromadni farqlash;

- iqtisodiy fikrlashni rivojlantirish

Ta’lim platformalari orqali individuallashtirish va o’quvchilar darajasiga qarab materiallarni tanlash imkonini beradi. O’quvchining faol ishtiroki bilan uyg’unligi juda muhim bo’lib qolmoqda. Shu bilan birga, pedagogika fanida boshlang‘ich maktab ta’limida ta’lim platformalaridan foydalanishning pedagogik shartlari bo’yicha tadqiqotlar yetishmaydi, bu esa ushbu maqolaning dolzarbligini tushuntiradi. Ushbu tadqiqotning yangiligi boshlang‘ich maktab o’quvchilarining moliyaviy savodxonligini rivojlantirish vositasi sifatida sun’iy intellekt vazifalarini yaratish samaradorligini aniqlashdadir. Ushbu tadqiqotning nazariy ahamiyati boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish bo’yicha pedagogika fanini kengaytirishdir.

Bugungi globallashtirish jarayonida iqtisodiy bilim va ko’nikmalar jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy munosabatlar sharoitida har bir shaxs iqtisodiy jarayonlarni tushunishi, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishi va to’g’ri qaror qabul qila olishi zarur. Shu sababli iqtisodiy savodxonlikni yosh avlodga erta bosqichdan boshlab o’rgatish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biridir.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi shaxs rivojlanishining muhim davri hisoblanadi. Aynan shu davrda o’quvchilarning dunyoqarashi, fikrlash qobiliyati va ijtimoiy ko’nikmalari shakllana boshlaydi. Boshlang‘ich sinf o’quvchilariga iqtisodiy bilimlarni berish orqali ularning iqtisodiy tafakkurini rivojlantirish mumkin. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqdi. Raqamli ta’lim vositalari o’quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi. Elektron darsliklar, multimedia materiallari, interfaol platformalar va virtual ta’lim muhiti o’quvchilarning bilimlarni chuqurroq o’zlashtirishiga xizmat qiladi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim jarayonida iqtisodiy savodxonlikni shakllantirishda raqamli texnologiyalarni qo’llash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish o’quvchilarning iqtisodiy bilimlarini sezilarli darajada oshiradi. Tajriba jarayonida o’quvchilar iqtisodiy tushunchalarni yanada yaxshi o’zlashtira boshladilar. Masalan, “Do’kon”, “Savdo-sotiq”, “Oilaviy byudjet” kabi didaktik o’yinlar orqali o’quvchilar pul, xarid qilish va tejash kabi tushunchalarni amaliy tarzda o’rgandilar. Interfaol metodlardan foydalanish o’quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirdi. O’quvchilar muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil fikr bildirish ko’nikmalarini rivojlantirdilar.

Shuningdek, raqamli ta’lim platformalari yordamida o’quvchilar mustaqil ishlash imkoniyatiga ega bo’ldilar. Elektron testlar va interfaol topshiriqlar billashga yordam berdi. Raqamli ta’lim vositalari boshlang‘ich ta’lim jarayonida iqtisodiy savodxonlikni shakllantirishda muhim rol o’ynaydi. Raqamli texnologiyalar o’quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va interfaol shaklda tashkil etishga yordam beradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o’quvchilarni faol o’rganishga undaydi. Bu esa iqtisodiy tushunchalarni chuqurroq o’zlashtirish imkonini beradi.

Boshlang‘ich sinf o’quvchilarida iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

1. Interfaol metodlar
2. Didaktik o’yin texnologiyalari

3. Loyiha asosida o‘qitish

4. Muammoli ta’lim

5. Raqamli ta’lim platformalari

Mazkur metodlar o‘quvchilarning iqtisodiy tafakkurini rivojlantirishga va ularni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlashga yordam beradi.

Raqamli ta’lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining iqtisodiy savodxonligini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar va innovatsion pedagogik yondashuvlar o‘quvchilarning iqtisodiy bilimlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Raqamli ta’lim platformalari vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning ta’lim jarayoniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol o‘quv faoliyatiga jalb etadi hamda mustaqil bilim olish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa o‘quvchilarda iqtisodiy tafakkur, moliyaviy madaniyat, tejamkorlik va mas‘uliyat kabi muhim iqtisodiy qadriyatlarining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli ta’lim platformalari vositalarini ta’lim jarayoniga joriy etish o‘quvchilarning iqtisodiy va moliyaviy savodxonligini shakllantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish imkonini beradi. Bunday yondashuv nafaqat o‘quvchilarning nazariy bilimlarini boyitadi, balki ularning real hayotiy vaziyatlarda iqtisodiy bilimlarni amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari Raqamli ta’lim platformalarining ta’lim tizimidagi didaktik imkoniyatlarini yanada chuqur o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda sun‘iy intellekt asosidagi innovatsion o‘quv metodlarini ishlab chiqish, o‘quvchilarning iqtisodiy va moliyaviy savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan interfaol ta’lim platformalarini yaratish hamda ularni ta’lim tizimiga samarali joriy etish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, raqamli ta’lim platformalaridan samarali foydalanish o‘quvchilarning iqtisodiy va moliyaviy savodxonligini rivojlantirish, ularning iqtisodiy tafakkurini shakllantirish hamda zamonaviy jamiyat talablariga mos keladigan iqtisodiy jihatdan savodli shaxslarni tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi. Shu bois raqamli ta’lim platformalari asosidagi ta’lim texnologiyalarini ta’lim tizimiga keng joriy etish va ularning pedagogik imkoniyatlarini yanada rivojlantirish dolzarb ilmiy vazifalardan biri sifatida e’tirof etiladi.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirish orqali o‘quvchilarda moliyaviy madaniyat, iqtisodiy tafakkur va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Kelajakda raqamli ta’lim vositalaridan yanada kengroq foydalanish va iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar.

2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar.

3. Begimqulov U. Ta’limda axborot texnologiyalari.

4. Милованова Л. А. Структурно-содержательная модель развития финансовой грамотности у младших школьников / Л. А. Милованова, И. Н. Разливинских, Н. С. Стерхова // Проблемы современного педагогического образования. – 2021. – Вып. 72, ч. 2. – С. 171–175.

5. Ажубаева А. И. Учебные задания как средство формирования финансовой грамотности младших школьников // Проблемы современного педагогического образования. – 2023. – № 79 (4). – С. 6–9.
6. Рассел С., Норвиг П. Искусственный интеллект: современный подход. – Портсмут: Вильямс, 2021. – 704 с.
7. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 176 p.
8. Медведь, И. В. Опросник по финансовой грамотности школьников как инструмент педагогического исследования: требования к содержанию [Электронный журнал] // Современные проблемы науки и образования. – 2018. – № 3. – URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=27652>. (Дата обращения: 27.07.2025).

USMONLI IMPERIYASINING TASHKIL TOPISH DAVRIDA (XIV-XV) YEVROPAGA AMALGA OSHIRGAN KENGAYISH SIYOSATINING OQIBATLARI.

Zokirov Shohrux Shokir o‘g‘li

*O‘zbekiston milliy pedagogika universitetining
Ijtimoiy gumatinar fanlarini o‘qitish metodikasi(Tarix)
yo‘nalishi 1-bosqich magistratura talabasi.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Kichik Osiyoning shimoli-g‘arbiy qismida turkiy qabilalar ittifoqi sifatida tashkil topgan Usmonli davlatining Sharqiy Yevropaning uchdan bir qismini egallash jarayonida amalga oshirgan siyosatlari yoritib o‘tilgan. Usmonlilarning Yevropa istilosini amalga oshirishganliklarining sabab va maqsadlari, bunda yurishlarni ta‘minlagan omillar, muhim shaxslar va islohotlarning mazmun mohiyatlari aks ettirilgan. Shuningdek ushbu maqolada, Usmonli imperiyasining Yevropa siyosiy tarixidagi o‘rni va imperiyaning bugungi geosiyosiy pozitsiyasiga qanday ta‘sir ko‘rsatganini ifoda etadi. Maqola, nafaqat tarixiy voqealarni, balki bugungi kunda ham Usmonli me‘rosining Yevropa siyosatiga bo‘lgan ta‘sirini tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: Usmonli imperiyasi, Bolqon yarimoroli, Vizantiya imperiyasi, Vengiriya qirolligi, Yanicharlar birligi, Timorli sipohiyalar birligi, Yevropa ittifoqi, Konstantinopol fathi, Nig‘bolu va Mohach janglari, Usmolilarning qurilish davri, Yuksalish davri, Usmonli-Yevropa aloqalari.

Аннотация. В данной статье освещаются политики Османского государства, сформировавшегося как союз тюркских племён в северо-западной части Малой Азии, в процессе завоевания одной трети территории Восточной Европы. Анализируются причины и цели осуществления османских завоеваний в Европе, факторы, обеспечившие проведение военных походов, а также сущность и значение реформ и роль ключевых исторических личностей. Кроме того, в статье показано место Османской империи в политической истории Европы и раскрывается, каким образом она повлияла на современное геополитическое положение региона. Работа анализирует не только исторические события, но и влияние османского наследия на европейскую политику в современный период.

Ключевые слова: Османская империя, Балканский полуостров, Византийская империя, Венгерское королевство, корпус янычар, тимарная сипахийская система, Европейский союз, взятие Константинополя, битвы при Никополе и Касова, период становления Османского государства, период расцвета, османо-европейские отношения, системы эялетов и бейлербейств, походы султанов, роль Османской империи в Европе, геополитические стратегии османов.

Abstract. This article highlights the policies pursued by the Ottoman state, which emerged as a union of Turkic tribes in the north-western part of Asia Minor, during its conquest of one-third of Eastern Europe. The study examines the reasons and objectives behind the Ottoman expansion into Europe, the factors that facilitated these military campaigns, as well as the essence and significance of reforms and the roles of key historical figures. In addition, the article demonstrates the place of the Ottoman Empire in European political history and explains how it has influenced the present-day geopolitical position of the region. The article analyzes not only historical events but also the continuing impact of the Ottoman legacy on European politics today.

Keywords: Ottoman Empire, Balkan Peninsula, Byzantine Empire, Kingdom of Hungary, Janissary League, Timorese Sepoy League, European Union, Conquest of Constantinople, Battles of Nigella and Mohács, Ottoman Construction Period, Period of Ascension, Ottoman-European Relations..

Kirish. Usmonli imperiyasi Sharqiy Yevropaning uchdan bir qismini Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika hududlarini olti asr davomida idora etgan tarixdagi eng buyuk saltanatlardan biri hisoblanadi. Usmonlilar turklari bu ulkan hududlarni nazoratlari ostiga olish uchun amalga oshirgan harbiy yurishlari O‘rta asrlar va Yangi davrlarda bu uch qit‘aning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotini o‘zgartirib yubordi. Ularning ayniqsa tashkiliy davrlarida (XIV-XV) Yevropa qit‘asiga amalga oshirgan kengayish siyosati oqibatida qit‘ada tom ma’noda Yangi davrlar shakllanishiga sabab bo‘lishdi. Bu haqida turk tarixchisi Halil Inalchik quyidagicha fikr bildiradi: “Usmonli imperiyasi Yevropaga shunchaki kengaygan davlat emas edi; u bir necha asrlar davomida Yevropa qit‘asining siyosiy, iqtisodiy va harbiy muvozanatini belgilab bergan asosiy kuchlardan biriga aylandi.”[2]

Asosiy qism. Usmonli turklar saltanati XIII asrning oxirida Kichik Osiyoning shimoliy-g‘arbiy qismida joylashgan bir kichik beylik shaklida tashkil topgan edi. Shu sababli ilk davrlarida Usmonlilar turkiy qabilalar harbiy kuchlarining Vizantiya hududlariga yurishlarini tashkil etish bilan shug‘ullanishadi. Bu davlatning tashkil topishi Anatoliya ya’ni Kichik Osiyo hududlariga turkiy xalqlarning ko‘chib kelishi jarayoni bilan bog‘liq.

O‘g‘uz va turkmanlarning g‘arbga ko‘chishi ikki bosqichda kechadi. Birinchi bosqich XI asr Saljuqiylar davrida bo‘lib, 1071-yildagi Malazgirt g‘alabasi Anatoliyani turklar uchun ochadi va turkmanlar Egey dengizigacha yetib borishadi. Ikkinchi bosqich XIII asr boshlarida mo‘g‘ullar bosqini oqibatida yuz beradi: Movarounnahr, Xuroson va Ozarbayjondan ko‘plab turkmanlar Anatoliyaga ko‘chib o‘tdi va bu hudud XIII asrning ikkinch yarmiga kelib Anatoliya turklar vatani sifatida shakllandi: Marko Polo ham bu davrlarda Anatoliyani “Turkmaniya” deb atagan. [1]

Kichik Osiyoda tashkil topgan ilk turkiy davlat XI asrda Saljuqiylar sulolasi boshqaruvida Rum(Ko‘niya) Sultonligi hisoblanadi. 1243-yil 3-iyulda Bayju Noyan boshchiligidagi mo‘g‘ullar

Ko’sedag‘ jangida G‘iyosiddin Keyhyusrev II yetakchiligidagi Anatoliya Saljuqiylar qo‘shinini mag‘lub etadi va shundan so‘ng Rum Saljuqiylar davlati Mo‘g‘ul Ilxonligiga qaram bo‘lib qoldi. XIII asrning ikkinchi yarmida mo‘g‘ullar bosimining kuchayishi natijasida turkmanlar G‘arbiy Anatoliyadagi Vizantiya hududlariga faol ravishda bostirib kira boshladilar. Turkmanlarning bu ko‘chishining oqibatida Rum sultonligi XIII asrning oxirlariga kelib 10 dan ortiq beyliklarga bo‘linib ketadi. Markaziy Anatoliyada joylashgan Garmiyon va Kerman beyliklari vujudga kelgan beylik va amirliklari orasidagi eng katta va kuchli hisoblanishardi.

Rum sultonlari tomonidan Vizantiyaning chegarasida joylashgan So‘g‘ut va Domanich hisorlari Usmoniy sulolasining asoschisi bo‘lgan Usmon beyning otasi Ertug‘rul g‘oziyga iqto qilib bergan. Otasining vafotidan keyin bu yerlarning idorasiga kelgan Usmonbeyga (1299–1326) Saljuqiylarning markaziy hokimyatini taraqqiyoti Vizantiya zaiflashuvi natijasida yuzaga kelgan. Chunki zaiflashib borayotgan Vizantiyaga qarshi harbiy yurishlar beylik hududlarining kengayishiga olib kelib, keng istilolar oqibatida esa Usmonli qo‘shiniga boshqa qabilalardan ham ko‘plab jangchilarning qo‘shilishiga sabab bo‘ldi. Ko‘chmanchi turkiy qabilalar jihod va g‘azovot (muqaddas urush) g‘oyasi asosida xristian Vizantiya yerlariga hujum qilib katta miqdordagi o‘lja va harbiy o‘lponlarni to‘plash imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Nega bu hududlarda yashagan turkiy qabilalar harbiy-ko‘chmanchilik turmush tarzini shakllantirgan: aholining bir qismi harbiy xizmat bilan shug‘ullangan bo‘lsa, boshqalari chorvachilik va dehqonchilik qilgan. Doimiy to‘qnashuvlar va yurishlar sababli qabilaning deyarli barcha a‘zolari, hatto ayollar va bolalar ham qurollangan, urush va talon-taroj kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan.[6]

Shu sababli ham dastlabki asosiy vazifasi turkiy qabilalarning harbiy kuchlari orqali qo‘shni hududlarni istilo qilish bo‘lgan bu beylik Usmon I davrida, Bursa shahri va uning atrofidagi hududlarni egallagan. Uning o‘g‘li O‘rxon (1326-1362) esa Vizantiya shaharlaridan Nikeya va Nikomidiyani egallab, Qoradengiz sohiliga chiqdi. Beylikning kuchayib borishi uning boshqaruvida ham o‘zgarishlarga sabab bo‘ladi. Natijada O‘rxon davrida ilk vazir lavozimi tashkil etilib, tanga pul zarb qilinadi va davlat yerlari ma‘muriy birliklarga bo‘linadi. O‘rxon harbiy islohotlar ham o‘tkazib, qo‘shini piyoda va otliq bo‘limlarga («musallam») ajratib, harbiy birliklarga aylantirdi. XIV asrning birinchi yarmida taraqqiyotining muhim prinsipi bo‘lgan g‘azovot asosida kengayish siyosatini Yevropada olib borishlariga to‘g‘ri keladi.

Turklar Bolqonga kirib kelishidan oldin bu hududda Vizantiya, Serbiya, Bolgariya va Bosniya kabi bir necha mustaqil davlat va knyazliklar mavjud edi. Janubi-Sharqiy Yevropadagi feodal hukmdorlar orasida hududiy mojarolar, o‘zaro urushlar va ichki nizolar Bolqon davlatlarining harbiy-siyosiy qudratini susaytirib qo‘ygan bo‘lsa. Feodal zulm esa dehqonlar hamda shaharlarning quyi qatlamlari orasida keng norozilikni keltirib chiqargandi. Ommaviy qo‘zg‘olonlardan cho‘chigan hukmron tabaqa asosan son jihatdan kam bo‘lgan yollanma askarlarga tayanishga majbur edi.

Aynan shunday vaziyat turklarning Yevropa istilosiga qulay zamin yaratib beradi. 1346-yilda O‘rxon Vizantiya taxtiga da‘vogar Ioann VI Kantakuzen bilan siyosiy ittifoq tuzib, uning qizi Feodoraga uylanadi. Bu qarindoshlik Usmonlilarga Vizantiya ichki nizolariga aralashish va Frakiyadagi harbiy harakatlarda faol qatnashish imkonini berdi. 1352-yilda O‘rxonning o‘g‘li Sulaymon Kantakuzenni serb va bolgar qo‘shinlariga qarshi Adrianopol (Edirne) atrofida qo‘llab-quvvatlash uchun kelib, Gallipoli bo‘g‘ozining sharqiy sohilidagi Tzimp (Tzympe) qal’asini egallaydi. Bu voqea Usmonlilarning Yevropa qit’asidagi ilk tayanch nuqtasi bo‘ldi.

1357-yilda Sulayman posho Bolqon hududlariga ilk faol hujumlar boshlab bergan bo‘lsa ham keyin 30 yillik istilolarini uning ukasi, O‘rxon beyning ikkinchi o‘g‘li va Usmonli sulolasining uchinchi hukmdori Sulton Murod I (1362-1389) davom ettiradi.

Sulton Murod I 1362-yilda turklar Adrianopolni (Edirne) egallab, uni Usmonli davlatining poytaxtiga aylantirdilar. Edirnening poytaxtga aylanishi Konstantinopolni chetlab o‘tib, shimolga — Serbiya va Markaziy Bolqon tomonga yurishlar uchun qulay strategik baza vazifasini o‘tadi. **1371-yildagi Maritsa jangidan** keyin Sulton **Murod I** qo‘shinlari g‘alaba qozonib, **butun Frakiyani egallaydi** va **Makedoniyaga yo‘l ochiladi**. Shu mag‘lubiyatdan so‘ng serb va bolgar hukmdorlari Usmonlilarga **vassal** bo‘lishga majbur bo‘ldilar. Murod I boshchiligidagi Usmonli qo‘shinlari Bolqon ichkarisiga chuqur kirib borar ekan Serbiya qirolining tashabbusi bilan tuzilgan serb va bosniyalik ko‘ngillilardan iborat qo‘shin 1389-yilda Kosovo maydonidagi jangda mag‘lubiyatga uchradi. Ushbu jangdan so‘ng Serbiya davlati Usmonli sultoniga vassal bo‘lib qoldi va Bolqonda Usmonlilarning siyosiy hukmronligi hal qiluvchi bosqichga kirdi.

Sulton Murod Bolqondagi istilochilik yurishlarini amalga oshirish bilan bir qatorda, bu yerlarni Usmonlilarning nazorati ostida qolish uchun keng ko‘lamli siyosiy tadbirlar olib borgan hukmdor ham hisoblanadi. U mamlakatini faqatgina poytaxtini Yevropaga ko‘chirish bilan cheklanmay Anatoliyadagi musulmon turkiy aholini bir qismini ko‘chirishni boshlaydi. Usmonlilar ixtiyoriy taslim bo‘lgan shahar aholisini omon qoldirib, qarshilik ko‘rsatganlarni esa shahardan haydab chiqarishardi. Usmonli hukumati Anatoliyadan turklarni, ba‘zan majburiy ko‘chirish orqali ham, yangi egallangan yerlarga joylashtirishni rag‘batlantirdi. Darveshlar uchun ham qurilgan son-sanoqsiz zaviyalar (xonaqohlar) keyinchalik yangi turk qishloqlarining markaziga aylandi. Usmonlilarning bu siyosatiga nisbatan shunday fikr bildiradi: Istilo etilgan o‘lka istilochining me‘rosiy mamlakati tartiblari, urf-odatlar, tili bilan farqlansa, hokimiyatni saqlash ko‘p qiyin kechadi va buning uchun podshohga katta omad, o‘zidan esa katta mahorat talab etiladi. “Aslida o‘lkani batamom o‘ziniki qilib olishning eng to‘g‘ri yo‘li o‘sha o‘lkaga yashash uchun ko‘chib o‘tishdir. Bu ko‘chuv saltanatni mustahkamlaydi, istilo natijasining begonalashuvini saqlaydi. Turk sultoni shunday amal tutdi va agar u shunday qilmaqda, o‘z poytaxtini ko‘chirmaganda har qancha urinmasin Yunonistonni qo‘lida saqlab qololmasdi.”[4]

Sulton Murod I XIV asrning 60-70-yillarida turk aholisi o‘rnashgan Frakiya va Makedoniya hududlarini birlashtirib Rumeli beylarbeyligi deya nomlangan viloyat tashkil etadi. Usmonli davlatining Yevropadagi eng muhim harbiy-ma‘muriy birligi bo‘lgan, bu viloyat Bolqon hududlarini boshqarish va Usmonlilarning Yevropaga kengayishini ta‘minlashda hal qiluvchi rol o‘ynagan. XIV asrning 70-yillaridan boshlab Usmonlilar bosib olingan yerlarni daromadiga qarab timar, zeamet va xassalarga bo‘lib, turkiy sipohiylarga xizmatlari evaziga shartli tarzda taqsimlab bo‘lib bera boshlashadi. Timar va zeamet egalari sipohiy harbiylar yurishlarda belgilangan miqdorda qurollangan askar bilan qatnashishga majbur bo‘lsa, xassalar esa yuqori mansabdor shaxslarga beriladigan yer shakli hisoblanadi. Bu tizimdagi yer egalarning mustaqilligini cheklanib, ularning me‘rosiy bo‘lmasligi, sipohiylarni davlatga bog‘lab qo‘yib Usmonli jamiyatida kuchli feodal tabaqaning shakllanishiga yo‘l qo‘ymagandi. Bundan tashqari Sulton Murod Adrianopol (Edirne) zabt etilgach, urush asirlaridan Yevropadagi birinchi doimiy piyoda armiyasi — yanicharlar korpusini tuzgan bo‘lib, bu qo‘shin bevosita sultonning o‘ziga

bo‘ysunar edi. Bu esa Usmonlilarning ham Anatoliyadagi beyliklardan ham Bolqon knyazliklardan yana bir muhim ustunligiga aylangandi.

Bu kabi islohotlar bilan Bolqonni turklarning yangi yurtiga aylantirgan Sulton Murodning o‘limidan keyin Usmonli taxtiga uning o‘g‘li Sulton Boyazid I (1389-1402) o‘tiradi. Sulton Boyazid o‘zining tezkor harbiy muvaffaqiyatlari uchun «Yildirim» laqabiga ega bo‘lgan. Sulton Boyazid Rumeli beylarbeyligining tarkibiga Bolgariyani, Fessaliya va Shimoliy Yunonistonning bir qismini kiritadi. Vizantiyaning poytaxti Konstantinopol shahrini 4 marta qamal qilgan Yildirim Boyazidni to‘xtatish uchun Yevropalik to‘qqizinchi salib yurishini boshlashadi.[5] 1396-yilda esa ularning qo‘shinlari Dunayning janubidagi Nikopol shahri devorlari ostida, vengerlar, valaxiyaliklar, bolgarlar va boshqa g‘arbiy yevropa ritsarlarining 60 minglik birlashgan qo‘shinini mag‘lubiyatga uchratgandi.

Yevropaliklarni bir necha bora mag‘lubiyatgan uchratgan Yildirim Boyazid 1402-yildagi Anqara jangida Amir Temurga mag‘lub bo‘ladi. Amir Temur esa Usmonli davlatini Boyazidning 4 o‘g‘liga bo‘lib beradi. Bu holat natijasida Boyazidning o‘g‘illari o‘rtasida 11 yillik taxt kurashi boshlanadi. Bu ichki nizolar davrida Usmonlilarning butun vassallari mustaqil hokimyatlarini tiklab olishadi. Bu taxt kurashini 1413-yilda akasi Muso Chalabiyni yengib Rumeli beylarbeyligini hokimyatini qo‘lga Anadolu amiri Boyazidning beshinchi o‘g‘li Mehmed Chelebiy tugatadi. Sulton Mehmed I (1413-1421) hokimyatini katta qismini eski vassal davlatlari ustidan Usmoniylarning nazoratini qayta tiklash bilan o‘tadi. Lekin uning hukmronligi davrida Usmonlilarning Yevropaga kengayish siyosati ilk bor jiddiy xavf ostiga qoladi. Sababi turklarga ashaddiy dushman bo‘lgan venetsiyaliklar avval Galliopolga hujum qilib, u yerni egallashga ulgurishgan edilar. Harbiy dengiz kuchlari jihatidan Venetsiyaliklarday kuchli bo‘lmagani uchun ham Sulton Mehmed I bu mamlakat bilan sulh bitimi tuzadi. Shunga qaramay Sulton Mehmed I ichki ahvolini mustahkamlab, Turk feodallarini yana istilochilik yurishlarini boshlaganlariga zamin yaratgan edi. Sulton Mehmed I vafot etgach, uning o‘g‘li Murod taxtni egallagan.

Sulton Murod II (1421-1451) saltanatining ilk yili bo‘lgan 1422-yilda Konstantinopolni qamal qilgan bo‘lsada shaharni zabt eta olmay chekinishga majbur bo‘lgandi. Lekin Sulton Murod taxt kurashlari davrida Vizantiyaga berib yuborilingan Saloniki shahrini 1430-yilda egallaydi. Keyingi yillarda turk qo‘shinlari Yunoniston, Valaxiya, Vengiriya, Albaniya va Serbiyaga yangi yurishlarni amalga oshirgandi. Bu yurishlar natijasida Serbiya, Valaxiya va Yunoniston turklarning nazorati ostiga kiradi.

Turk istilochilarining shimoli-g‘arbiy tomonga yurishlariga iste’dodli qo‘mondon Yanosh Xunyadi boshchiligidagi vengerlar qat’iy qarshilik qiladilar. Faqat Sulton Murod II 1444-yildagi Varna jangi va 1448-yildagi ikkinch Kosovo jangida turklar Vengriya armiyasini mag‘lubiyatga uchratishadi. Ushbu mag‘lubiyatlar, Janubi-sharqiy Yevropaning turklarga qarshi tura oladigan oxirgi davlatining harbiy kuchini sezilarli darajada zaiflashtirgandi.

Sulton Murod II davrida turklarning bunday harbiy yutuqlari uchun yanicharlar deb nomlangan muntazam piyodalar muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Murad II davrida piyoda askarlarga bo‘lgan ehtiyoj keskin o‘sib yanicharlarni yollash usuli o‘zgartirilgan edi. **1438-yildan boshlab devshirma tizimi** joriy etiladi — ya’ni nasroniy oilalaridan bolalar davlat uchun majburiy tarzda tanlab olinib, yanichar sifatida tarbiyalandi. Shu bilan bir qatorda Usmonli armiyasida **XIV asr oxiri – XV asr boshlaridan boshlab jang maydonlarida va qal’a qamalida o‘q otar qurollar, jumladan zambaraklar va qo‘l to‘plari** keng qo‘llanila

boshlangandi. Bu jarayon ayniqsa **Sulton Murad II davrida** sezilarli darajada rivojlangan bo‘lib: u qo‘shinlarni artilleriya bilan mustahkamlaydi va uni doimiy harbiy tuzilmaga kiritadi. **XV asr o‘rtalariga kelib**, Usmonli armiyasi yaxshi tashkil etilganligi va intizomi tufayli Yevropa feodal va yollanma qo‘shinlaridan ancha ustun bo‘lib qoldi.

Sulton Murod II o‘limidan keyin Usmonlilarning Yangi Sultoni Mehmed II (1451–1481) taxtga o‘tirgandi. Endi toju taxt eng yirik turk sultonlaridan biriga — Muhammad (s.a.v) tomonidan aytilgan Konstantinopolni zabt qilgan sarkarda bo‘lishga erishgan, bu sababdan “zabt qiluvchi” “Fotih” nomi bilan shuhrat qozongan Mehmed II ga tekkan edi. U taxtga chiqqanida Bolqon yarimoroli deyarli turklar nazorati ostida edi. Mehmed II Bolqon xalqlarini tamoman birlashtirib olish uchun Vizantiya poytaxti — Konstantinopol shahrini olishni o‘zining birinchi navbatdagi maqsadiga aylantiradi. U amir Muoviya davridan beri ko‘plab qamallarga bardosh berib, musulmonlar qamaliga taslim bo‘lmagan Konstantinopolni bosib olishni o‘ziga maqsad qilib qo‘ygan. Mehmed taxtga chiqqanida Vizantiyaning imperatori turklarga qaram bo‘lib, soliq to‘lab turgan, shahar barcha yevropaliklar uchun, ayniqsa, yuz ellik yil mobaynida turklar bilan jang-u jadallar olib borgan Sharqiy Yevropa xristianlari uchun ochiq edi. Sulton Mehmed II ilgari hech kimga taslim bo‘lmagan Konstantinopolni zabt etish uchun katta tayyorgarlik ko‘radi: katta va og‘ir artilleriya qurollarini yaratib, katta dengiz flotini tayyorladi va 100 ming kishilik qo‘shin jamladi.

1453-yil aprelda turklar shaharni qamal qilishadi. Turklar Galata orqali Marmar dengizidan Oltin Shox ko‘rfaziga kemalarni sudrab olib, suzuvchi ko‘prik qurishadi va ko‘rfazni kesib o‘tib shaharni eng 2 tarafidan qurshovga olishadi. 1453-yilda Konstantinopol shahri olinib Vizantiyaning so‘ngi imperatori o‘ldiriladi. Shahar uch kun davomida talon-taroj qilindi, 60 mingga yaqin odam asir olindi, ko‘plab san‘at asarlari va arxivlar yo‘q qilindi.[3]

Mehmed II shaharni Istanbul deb nomlab uni Usmonli imperiyasining yangi poytaxtiga aylantiradi. Mehmed Konstantinopldan keyin 1459-yilda Morea despotligi, 1461-yilda Trabzon imperiyasini bosib olib Sharqiy Rim imperiyasining so‘ngi parchalariga ham barham beradi. Konstantinopolning 1453-yilda zabt etilishi bilan ming yillik Vizantiya imperiyasi barham topib Sharqiy Rim davlatchiligi tarix sahnasidan butunlay chiqadi. Natijada Yevropaning sharqiy xristian dunyosi o‘zining siyosiy tayanchidan ayrildi. Usmonlilar sultonligi esa o‘zlarini Rim imperiyasi merosxo‘ri sifatida ko‘ra boshlashib, imperiya maqomini olishadi va o‘zlarining Yuksalish davrlarini boshlashadi.

Konstantinopolning egallanishi Usmonlilarga Yevropa va Osiyo o‘rtasidagi eng muhim savdo yo‘llari ustidan nazoratni qo‘lga kiritish imkonini berdi. Bu holat, ayniqsa, Venetsiya va Genuya kabi Italiya shahar-davlatlarining iqtisodiy mavqeiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Sharq bilan savdoning qiyinlashuvi Yevropa davlatlarini yangi yo‘llarni izlashga majbur etdi va bu jarayon Buyuk geografik kashfiyotlar davrining boshlanishiga sabab bo‘ldi.

Usmonlilarning Bolqonlarda mustahkam o‘rnashishi Yevropadagi harbiy-siyosiy muvozanatni o‘zgartirdi. Serbiya, Bosniya va boshqa hududlarning Usmonli tasarrufiga o‘tishi Markaziy va Sharqiy Yevropani doimiy harbiy tahdid ostida qoldiradi. Vengriya, Avstriya va Polsha kabi davlatlar o‘z tashqi va ichki siyosatini Usmonli omiliga moslashtirishga majbur bo‘ldilar.

Bu kengayish Yevropaning ichki rivojiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Usmonli xavfi Yevropada markazlashgan davlatlarning kuchayishiga, doimiy qo‘shinlar va soliqlar tizimining

shakllanishiga turtki berdi. Shu bilan birga, Konstantinopolning qulashi natijasida ko‘plab yunon olimlari va qadimgi qo‘lyozmalar G‘arbiy Yevropaga ko‘chib o‘tdi, bu esa Renessans davrining tezlashishiga xizmat qildi.

Xulosa qilib aytganda, Usmonli imperiyasining XIV–XV asrlarda Yevropaga kengayishi Yevropadagi siyosiy va harbiy muvozanatni tubdan o‘zgartirdi. Bu jarayon Vizantiya imperiyasining tugashiga va Bolqon hududlarining Usmonli davlati tarkibiga qo‘shilishiga olib keldi. Yevropadagi yangi yerlar imperiyaning harbiy va iqtisodiy qudratini sezilarli darajada oshirdi. Usmonli xavfi Yevropa davlatlarini markazlashuv va harbiy islohotlarni tezlashtirishga majbur etdi. Savdo yo‘llari ustidan nazoratning o‘zgarishi Buyuk geografik kashfiyotlarga turtki berdi. Natijada Usmonli kengayishi Yevropaning o‘rta asrlardan yangi davrga o‘tishida muhim omil bo‘ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. İnalçık, Halil. *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300–1600*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1973.
2. Inaljik, Halil (2009), Halil Inaljik, Devlet-i Aliyye, Usmonli imperiyasi-I, Klassik davr (1302-1606)
3. **Sarimsokov, Abdilatip Abdiraximovich, Dexkanov, Narimon Burxonjonovich.** *Jahon tarixi (Osiyo va Afrika mamlakatlarining o‘rta asrlar tarixi)*. Toshkent: O‘zkitob savdosi – Iriyot Matbaa Ijodiy Uyi, 2021
4. Makiavelli, N. (2017). *Hukmdor*. Toshkent: Mashhur Press.
5. Люсбен Керен, Амир Темур Салтанати; Тошкент “Маънавият” 1999.
6. İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.
7. Babinger, Franz. *Mehmed the Conqueror and His Time*. Princeton: Princeton University Press, 1978.
8. İmber, Colin. *The Ottoman Empire, 1300–1650: The Structure of Power*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
9. *Avrupa’da Osmanlı savaşları* — Türkçe Vikipedi sayfası, **Wikipedia**.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa%27da_Osmanl%C4%B1_sava%C5%9Flar
10. *Osmanlı İmparatorluğu* — Türkçe Vikipedi sayfası, **Wikipedia**.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanl%C4%B1_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu

RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA JADIDLAR ASARLARINI, XUSUSAN ABDULLA AVLONIY MEROSINI, OLIY TA’LIMDA QO‘LLASH

Tosheva Dildora Iskandarovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
Pedagogik ta’lim kafedrası dotsenti,
Pedadodika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD).

dildoratosheva82@gmail.com

Isoqova Mohigul Muxtor qizi

Buxdpi “Pedagogik ta’lim” kafedrası
2 bosqich magistranti
mohigulisoqova527@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta’lim texnologiyalarini oliy ta’lim jarayonida jadidlar, xususan Abdulla Avloniy asarlari asosida qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi pedagogik va axloqiy g‘oyalarning zamonaviy ta’lim vositalari orqali talabalarga yetkazish yo‘llari yoritilgan. Moodle, Google Classroom, Canva, Kahoot kabi raqamli platformalar yordamida Avloniyning ta’limiy-axloqiy g‘oyalarini o‘qitish tajribalari keltiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim texnologiyalari milliy ma’naviy merosni o‘qitish jarayoniga samarali integratsiya qilish imkonini beradi hamda talabalar dunyoqarashini kengaytiradi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, Avloniy, jadidlar, oliy ta’lim, axloq, interaktiv metod, raqamli texnologiyalar.

Abstract: This article analyzes the possibilities of using digital learning technologies in higher education based on the works of Jadid scholars, particularly Abdulla Avloni. The study explores how Avloni’s pedagogical and ethical ideas, presented in “*Turkiy Guliston yoxud Axloq*”, can be effectively delivered to students through modern digital tools. Platforms such as Moodle, Google Classroom, Canva, and Kahoot are examined as means to implement Avloni’s educational philosophy. The results demonstrate that digital learning technologies enable the effective integration of national cultural heritage into education and foster students’ moral and intellectual development.

Keywords: digital education, Avloni, Jadid movement, higher education, ethics, interactive methods, digital technologies.

Аннотация: В данной статье рассматриваются возможности применения цифровых образовательных технологий в процессе высшего образования на основе трудов джадидов, особенно Абдуллы Авлони. В работе анализируются пути внедрения педагогических и нравственных идей Авлони, изложенных в его произведении «*Туркий гулистон ёхуд ахлоқ*», с использованием современных цифровых инструментов. Рассматриваются такие платформы, как Moodle, Google Classroom, Canva и Kahoot. Результаты исследования показывают, что цифровые технологии позволяют эффективно интегрировать национальное духовное наследие в образовательный процесс и способствуют развитию нравственных и интеллектуальных качеств студентов.

Ключевые слова: цифровое образование, Авлони, джадиды, высшее образование, нравственность, интерактивные методы, цифровые технологии.

Kirish. XXI asrda texnologiyalar asri bo‘lib, barcha sohalar kabi ta’lim tizimi ham keskin raqamli o‘zgarishlar bosqichiga kirdi. Bugungi kunda ta’lim jarayonini innovatsion texnologiyalarsiz tasavvur etish qiyin. Raqamli o‘qitish vositalari o‘quvchilarning faolligini oshiradi, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantiradi va o‘qituvchi bilan talabalar o‘rtasida yangi turdagi o‘zaro hamkorlikni yuzaga keltiradi. Shu bois, raqamli ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish oliy ta’limda sifat va samaradorlikni ta’minlashning muhim omillaridan biridir.[5]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasida ham ta’lim sohasini raqamlashtirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan.[4] Bu esa pedagogik meros va zamonaviy texnologiyalarni uyg‘un qo‘llash zaruratini kuchaytirdi. Mazkur jarayonda milliy ma’naviy merosimiz, ayniqsa jadidlarning boy

ma’naviy me’rosi, ta’limiy-tarbiyaga oid mafkuraviy g’oyalari, jamiyatimizdagi kemtiklarni ta’lim orqali bartaraf etish lozimligini ko’rsatmoqda.

Jadidlar - XX asr boshlarida millatni uyg’otish, jaholatdan xalos etish, ta’lim orqali ma’rifatni yoyish yo’lida kurashgan ziyolilar bo’lib, ularning faoliyati bugungi davr uchun ham katta ibrat manbaidir.[6] Shunday adiblardan biri Abdulla Avloniy bo’lib u o’z asarlarida ta’lim va tarbiyaning inson hayotidagi o’rnini chuqur tahlil qilgan. U “ilm hayot chirog’idir, axloq esa inson ziynatidir” degan fikrlari bilan nafaqat o’z davrining, balki hozirgi zamon pedagogikasining ham muhim g’oyalarini ilgari surgan.[1]

Hozirgi kunda jadidlar ma’naviy me’rosini o’rganish va o’rgatish oliy ta’limda turli fanlar mazmunida ifodalanmoqda. Bu esa fan predmetini mazmunini zamonaviylashtirish va ta’lim samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarni tatbiq etishni talab qilmoqda. Avloniy merosini oliy ta’limda raqamli o’qitish vositalari orqali talabalarga yetkazish, uning axloqiy-tarbiyaviy qarashlarini interaktiv metodlar bilan uyg’unlashtirish, nafaqat tarixiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Chunki Avloniy ta’limni insonni barkamol shaxs sifatida shakllantiruvchi jarayon deb bilgan.[2]

Shu boisdan mazkur maqolaning asosiy maqsadi - raqamli ta’lim texnologiyalari yordamida Avloniy asarlarining pedagogik va axloqiy g’oyalarini oliy ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etish yo’llarini tahlil qilishdan iboratdir. Mazkur yondashuv orqali milliy merosimiz va raqamli texnologiyalar o’rtasida uyg’unlik yaratish, bugungi kun talabasiga ma’rifatparvarlik ruhini shakllantirish imkoniyatini kengaytirishdan iboratdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada nazariy tahlil, pedagogik tajriba va raqamli platformalarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq”, “Maktab gulistoni” asarlarida ifoda etilgan g’oyalar zamonaviy o’qitish vositalari bilan uyg’unlashtirilgan holda tahlil qilinadi. Adibning axloqiy, ta’limiy tarbiyaviy, badiiy, hamda ilmiy ahamiyatga ega asarlari dasturiy platformalarda aks ettiriladi.

Raqamli texnologiyalar sifatida quyidagi vositalardan foydalanish samaradorligi tahlil qilindi:

Avloniy asarlari asosida interaktiv darslarni tashkil etish uchun - Moodle hamda Google classroom platformalari tanlab olindi.

Moodle-bu ochiq manbali (*open-source*) ta’lim boshqaruv tizimi (Learning Management System, LMS) bo’lib, oliy ta’lim muassasalarida onlayn kurslar yaratish, testlar o’tkazish va talabalar faoliyatini nazorat qilish imkonini beradi. Ta’lim tashkilotlarining pedagogik yo’nalishida tahsil olayotgan talabalarga onlayn va oflayn shaklda jadidlar merosini o’rganish imkonini beradi. Shu bilan bir qatorda Avloniy va jadidlar asarlaridan foydalanishda Moodle quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi

Interaktiv modul yaratish: Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi boblar asosida mavzular bo’yicha modullar tashkil etiladi. Har bir modulda matn, rasm, video va audio materiallar birlashtiriladi. Masalan, “Axloqning ijtimoiy ahamiyati” mavzusida Avloniyning g’oyalari bilan bir qatorda zamonaviy hayot misollarini ham berish mumkin. Tarbiyaviy ahamiyatga ega asarlar tanlab olinadi ular dastlab audiyo, visual tartibda shakllantiriladi shundan so’ng tahliliy bosqich amalga oshiriladi.

Avtomatik baholash tizimi: Avloniyning asarlaridan olingan matnlarga oid testlar, tushuncha moslashtirish topshiriqlari (matching), esse topshiriqlari Moodlening baholash tizimi

orqali avtomatik qayta aloqa bilan tekshiriladi. Bunda shu o‘qigan asar mazmuniga tegishli topshiriq yoki nostandart vaziyatlar beriladi. Talab topshiriqni bajaradi, yoki vaziyatga o‘z tushunchasi bo‘yicha fikr mulohaza bildiradi. Shu tariqa Moodle platformasi orqali asar tahlil qilinadi.

Talabalar bilimni nazorat qilish va muhokama jarayonlarini jonlantirish uchun esa - ChatGPT, Quizizz, Kahoot saytlar tanlab olindi. Avloniy asarlarini tinglab o‘rganish, muhokama qilish uchun esa E-podkastlar, audiokitoblar turli telegram botlar sinovdan o‘tkazildi. Sinov uchun “Jadidaudiobot” ishga tushurilishi rejalashtirildi.

Maqolada raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishda quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ular

Tahlil va sintez- Avloniyning “Turkiy guliston yohud axloq” va “Maktab gulistoni” asarlaridagi ta’limiy, tarbiyaviy va axloqiy g‘oyalarini tahlil qilish uchun. Tahlil ilmiy, badiiy, pedagogik amalga oshirilishi lozim.

Taqqoslash-Avloniyning “Turkiy guliston yohud axloq” va “Maktab gulistoni” asarlaridagi ta’limiy-tarbiyaviy g‘oyalar, hikoyalar mazmuni raqamli ta’lim texnologiyalari bilan solishtirilishi mumkin.

Kuzatish-oliy ta’lim muassasalarida o‘tiladigan milliy tarbiya, ritorika, pedagogika nazariyasi va tarixi kabi darslarda qo‘llaniladigan raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish ko‘lami va mazmuni ilmiy kuzatiladi hamda, Avloniy asarlarining tahliliy holatida ulardan foydalanish jarayoni tahlil qilinadi.

Eksperiment - Moodle va telegram ijtimoiy tarmog‘i tizimlaridagi botlar asosida Avloniyning “Turkiy guliston yohud axloq” va “Maktab gulistoni” asarlari tadbiq etiladi audio, visual, qisman izlanish shaklida qo‘llaniladi va sinov darslari tashkil etiladi.

Tajriba davomida Avloniy asarlaridagi “axloqiy barkamollik”, “vatanparvarlik” va “mehnatsevarlik” mavzularidagi qisqa matnlar raqamli texnologiya vositasida topshiriqlar sifatida talabalarga beriladi. Natijalar tahlili uchun sifatli kuzatuv, intervyu va elektron so‘rovnomma usullaridan foydalanildi. Bu yondashuvlar raqamli ta’lim vositalarining Avloniy g‘oyalarini keng targ‘ib qilish imkonini berdi. Tadqiqot O‘zbekistonning ayrim pedagogika oliygohlarida raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish tajribalariga asoslandi.

Natijalar: Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida inson tarbiyasi, xulq-odob, ma’naviyat va komillik masalalariga alohida e’tibor qaratadi. Asarda keltirilgan axloqiy qarashlarni zamonaviy raqamli ta’lim texnologiyalari orqali talabalarga yetkazish ularning ma’naviy-axloqiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shunga ko‘ra, Avloniy asarlarining mazmuni raqamli ta’lim muhiti uchun juda qulay ekanligi aniqlandi. Chunki ularning asosiy g‘oyasi ma’nan yetuk, mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashdir.

Avloniyning “ilm - hayot chirog‘i”, “axloq - inson ziynati” degan qarashlari bugungi ta’lim falsafasining markazida turadi. Bu g‘oyalarni raqamli texnologiyalar orqali talabalarga yetkazish ularning qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlashga undaydi.

Avloniyning pedagogik asarlarida tarbiya inson kamolotining asosiy omili sifatida talqin etiladi. Ushbu g‘oyalarni raqamli ta’lim vositasida multimedia taqdimotlar, videodarslar, virtual muhokama kabilar orqali yoritilganda talabalarda axloqiy qadriyatlarga nisbatan ongli munosabat shakllanadi, “yaxshi xulq” va “yomon xulq” tushunchalarini hayotiy vaziyatlar bilan

bog‘lab tahlil qilish imkoniga ega bo‘lishadi. Natijada, talabalar axloqiy o‘zini anglash, ichki nazorat va ma’naviy mas’uliyat kabi fazilatlarni o‘zlashtiradilar.

Masalan, Google Classroom platformasida “Avloniyning axloqiy tarbiya g‘oyalari” mavzusida elektron modul yaratilganda, talabalar asarlarni o‘qib, ularning zamonaviy talqini haqida forumlarda muhokama yuritadilar. Kahoot dasturida testlar o‘tkazilganda esa, 83% talabalar Avloniyning asarlaridagi asosiy g‘oyalarni to‘g‘ri anglaganliklarini ko‘rsatadi.

Avloniy asarlariga asoslangan topshiriqlar talabalarni o‘z ustida ishlashga undadi. Talabalar adibning asarlaridan iqtibos keltirib, o‘z fikrlarini muhokamalarda himoya qildilar.

Eksperiment yakunida 85% talabalar Avloniy g‘oyalarini “zamonaviy hayotda ahamiyatli” deb baholadi.[3] Ularning fikricha, raqamli vositalar bu g‘oyalarni yanada chuqur anglash imkonini beradi.

Shuningdek, darslarda raqamli viktorinalar, audio materiallar, hamda Avloniy asarlarining elektron versiyalardan foydalanish talabalarning bilimni yanada mustahkam egallashlariga sharoit yaratadi.

Muhokama: Avloniyning pedagogik merosi hozirgi zamon raqamli o‘qitish yondashuvlari bilan uyg‘unlashadi. U insonni “jamiyatning eng muhim boyligi” sifatida e’tirof etgan, ta’limni esa bu boylikni shakllantiruvchi asosiy omil deb bilgan.

Pedagog olim J. Rahmonov Avloniy o‘z asarlarida insonni komil qilib tarbiyalash uchun ta’lim va axloqiy tarbiyani uyg‘unlashtirish zarurligi ta’kidlangan deb e’tirof etadi..[9]

A.Avloniyning “Turkiy guliston yohud axloq” asarida shunday fikrlar yozgan edi: “Tarbiasiz xalq yo‘qoladi, tarbiya — hayot, jaholat — o‘limdir”. [1] Bu falsafa bugungi davrda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini faollashtirish, individual yondashuvni ta’minlash, masofaviy o‘qitish imkonini kengaytirdi. Avloniy asarlaridagi g‘oyalarni virtual muhitda talabalarga yetkazish-milliy merosni zamon bilan uyg‘unlashtirishdir. Jadallik bilan rivojlanaytgan texnologiya asrimizda o‘qituvchilar uchun asosiy vazifa - milliy va ma’naviy qadriyatlarni zamonaviy vositalar bilan birlashtirib, talabalarga yetkazishdir. Raqamli platformalarda Avloniy asarlaridan foydalanish nafaqat ma’lumot uzatish, balki tarbiyaviy muhitni yaratish vositasidir.

Raqamli o‘qitish jarayonida multimediya vositalari (audio, video, infografika) Avloniy asarlarining didaktik ahamiyatini kuchaytiradi. Talabalar matnni o‘qish bilan birga, u haqida interaktiv tarzda fikr yuritadi, bu esa o‘rganishni mustahkamlaydi.

Raqamli ta’lim vositalari asosida o‘tkazilgan ta’lim jarayonida Avloniy asarlarini o‘rganish talabalarning kommunikativ, axloqiy va tafakkur kompetensiyalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.[8]. Masalan, “Turkiy Guliston yoxud axloq” asaridan olingan parchalar asosida ishlab chiqilgan interaktiv topshiriqlar talabalarni mustaqil fikrlashga, bahs-munozarada faol ishtirok etishga undagan. Bunday yondashuv Avloniy ilgari surgan “faol ta’lim” konsepsiyasiga yaqin bo‘lib, zamonaviy konstruktivistik pedagogika prinsiplari bilan uyg‘unlashadi.

Raqamli ta’lim muhiti, xususan, videodarslar, elektron darsliklar, interaktiv forumlar, sun’iy intellekt asosidagi tahlil vositalari yordamida Avloniy merosini chuqur o‘rganish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli o‘qitishning afzalliklari qatorida ta’lim jarayonining moslashuvchanligi, individual yondashuv va ta’lim resurslariga keng kirish imkoniyati ham mavjud. Biroq, bu jarayonni samarali tashkil etish uchun o‘qituvchidan raqamli

kompetensiyalarni puxta egallash, metodik innovatsiyalarni bilish va Avloniy qarashlarini zamonaviy talqin qilish ko‘nikmasi talab etiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim platformalarida Avloniyning asarlarini o‘qitish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- talabalar o‘rtasida axloqiy va milliy qadriyatlarga hurmat kuchayadi;
- mustaqil o‘rganish ko‘nikmalari shakllanadi;
- interaktiv ta’lim muhiti vujudga keladi;
- o‘qituvchining roli bilim manbai emas, balki yo‘naltiruvchi sifatida mustahkamlanadi.

Shuningdek, Avloniyning ta’lim-tarbiyaga oid fikrlarini raqamli resurslarda aks ettirish, ularni podkast, infografika va onlayn darslar shaklida yetkazish orqali, yoshlarning ma’naviy olamini mustahkamlash mumkin. Shu bilan bir qatorda o‘qituvchilar Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi mavzular asosida raqamli testlar, viktorinalar, “axloqiy vaziyat” simulyatsiyalarini ishlab chiqish orqali talabalar bilan muloqotni yangi bosqichga olib chiqishlari mumkin.

Avloniy asarlarini raqamli ta’lim kontekstida tadbiq etish, bir tomondan, milliy pedagogik merosni saqlash va yangilashga, ikkinchi tomondan esa, zamonaviy o‘quvchilarning axborot muhitida mustaqil o‘rganish, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy faollik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.⁷

Darhaqiqat, Avloniy g‘oyalarini raqamli ta’lim vositalari va metodlari orqali o‘qitish O‘zbekiston oliy ta’lim tizimi uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lgan ilmiy-amaliy yo‘nalishdir.

Xulosa: Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim texnologiyalarini milliy pedagogik meros bilan uyg‘unlashtirish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari nafaqat o‘quv jarayonini soddalashtirish, balki uni mazmunan boyitish, milliy ma’naviyat va axloqiy qadriyatlar bilan to‘ldirish imkonini bermoqda. Bu jarayonda Abdulla Avloniy merosi o‘zining dolzarbligini saqlab qolgan holda, ta’limda milliy g‘urur, ma’rifatparvarlik va insonparvarlik g‘oyalarini singdirishning samarali manbaiga aylanmoqda.

Avloniy o‘z asarlarida “ilm va axloq uyg‘unligi”ni inson kamolotining asosi deb bilgan. Uning “Turkiy Guliston yoxud axloq” asarida ilgari surilgan g‘oyalar zamonaviy ta’lim falsafasi bilan uyg‘unlashib, raqamli o‘qitish muhitida yangi g‘oyalarni talqin etmoqda. [6] Raqamli ta’lim vositalari yordamida Avloniy merosini o‘rganish, uni tahlil qilish va muhokama qilish imkoniyatlari kengaymoqda. Xususan, Google Classroom, Moodle va boshqa interaktiv platformalarda Avloniy asarlaridan foydalanish o‘qituvchiga o‘quvchi bilan muloqotni kuchaytirish, individual yondashuvni yo‘lga qo‘yish va o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish salohiyatini rivojlantirish imkonini bermoqda.

Shuningdek, raqamli ta’lim jarayonida Avloniy g‘oyalarining tatbiqi o‘qituvchilarning metodik innovatsion salohiyatini oshiradi. Ular Avloniy merosidan foydalanib, dars jarayonlarini nafaqat axborot texnologiyalariga, balki ma’naviy qadriyatlar tizimiga asoslashni o‘rganadilar. Bu esa ta’lim mazmunining gumanistik yo‘nalishini kuchaytiradi. Natijada, raqamli ta’lim vositalari shunchaki texnik yordamchi emas, balki ma’naviy tarbiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Avloniy pedagogik qarashlari raqamli ta’lim sharoitida yoshlarning axloqiy-psixologik shakllanishiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatadi. U ilgari surgan “ta’lim – insonni ma’naviy jihatdan yuksaltiruvchi kuchdir” degan tamoyil hozirgi davrda ham o’z ahamiyatini yo’qotmagan.[7] Raqamli vositalar orqali Avloniy asarlarining zamonaviy talqinini o’rganish talabalarda vatanparvarlik, mehnatsevarlik va milliy o’zlikni anglash kabi sifatlarni shakllantiradi. Shu tariqa, jadidlar merosi, xususan Avloniy asarlari, raqamli ta’lim platformalarida o’rganilganda, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashning yangi modeliga asos bo’ladi.

Bundan tashqari, raqamli o’qitish jarayonida Avloniy merosining qo’llanilishi O’zbekiston oliy ta’lim tizimida xalqaro standartlarga mos ta’lim modelini yaratishga xizmat qiladi. Masofaviy ta’lim, gibrid o’qitish, elektron baholash va raqamli portfoliolar tizimi Avloniy ilgari surgan “samarali ta’lim va tarbiya” konsepsiyasi bilan uyg’unlashib, ta’limni insonparvarlik ruhida rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim texnologiyalarini Avloniy pedagogik merosi bilan uyg’unlashtirish — bu o’tmishdagi milliy ma’rifatparvarlik an’analari XXI asrning texnologik imkoniyatlari bilan boyitishdir. Bu jarayon ta’lim sifatini oshirish, talabalarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirish, ularni ma’naviy yetuk, axloqan barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O’qituvchi, 1992.
2. Avloniy A. Maktab gulistoni. – Toshkent: Fan, 1998.
3. Alimova G. Oliy ta’limda raqamli metodlardan foydalanishning afzalliklari. – Toshkent, 2022.
4. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi to’g’risidagi farmoni, 2020-yil 5-oktabr.
5. UNESCO. ICT in Education Policy Toolkit. – Paris, 2021.
6. Hasanov, S. (2022). Jadidlar pedagogik merosi va zamonaviy ta’lim integratsiyasi. – “Ta’lim texnologiyalari” jurnali, №4.
7. Karimov O. Avloniyning pedagogik qarashlari va zamonaviy o’qitish metodlari. – “Pedagogika” jurnali, 2021
8. Qodirova N. Raqamli ta’lim texnologiyalari va ularning o’quv jarayoniga ta’siri. – TDPU, 2023
9. Rahmonov J. Abdulla Avloniy – milliy pedagogika asoschisi. – Toshkent, 2021.

6–7-SINF ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJIGA EGA O’QUVCHILARDA O’ZLASHTIRISH KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA UNIVERSAL DESIGN FOR LEARNING (UDL) MODELINING PEDAGOGIK ASOSLARI

Sadulloyeva Mahfuza Gaybulloyevna

Buxoro davlat pedagogika instituti o’qituvchisi

To’ymurodova Durdona O’tkirovna

Buxoro davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada 6–7-sinf alohida ta’lim ehtiyojiga ega o’quvchilarda o’zlashtirish ko’nikmalarini rivojlantirish masalasi Universal Design for Learning (UDL) modeli asosida ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Universal Design for Learning— bu ta’limni barcha

o‘quvchilar uchun qulay va inklyuziv qilishga qaratilgan yondashuvdir. UDL har bir o‘quvchining qobiliyati, ehtiyoji va o‘rganish usuli turlicha ekanini hisobga oladi. Tadqiqotda inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning individual imkoniyatlari, ehtiyojlari va kognitiv xususiyatlarini hisobga olish zarurati asoslab berilgan. UDL modelining asosiy tamoyillari — ta’lim mazmunini taqdim etishning ko‘p shaklliligi, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash hamda o‘zlashtirish jarayonida moslashuvchan baholash mexanizmlarining ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, 6–7-sinf alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilarda o‘zlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish va takomillashtirishda UDL yondashuvining pedagogik imkoniyatlari nazariy jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim uchun universal dizayn (UDL), inklyuziv ta’lim, alohida ta’lim ehtiyojlari, o‘zlashtirish ko‘nikmalari, individual ta’lim yondashuvi, diferensial ta’lim, kognitiv rivojlanish, o‘quv motivatsiyasi, moslashuvchan o‘qitish, pedagogik texnologiyalar, ta’lim jarayonini individuallashtirish, akademik muvaffaqiyat.

Kirish. So‘nggi yillarda inklyuziv ta’limni rivojlantirish va alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilarning sifatli ta’lim olishini ta’minlash jahon va Respublika ta’lim tizimida dolzarb masala hisoblanadi. 6–7-sinf o‘quvchilari individual kognitiv imkoniyatlar, o‘quv motivatsiyasi va axborotni qabul qilish xususiyatlariga ko‘ra farq qiladi, shuning uchun an’anaviy yondashuvlar har doim samarali bo‘lavermaydi.

Ushbu muammoni hal etishda Universal Design for Learning (UDL) modeli muhim metodologik asos sifatida qaraladi. UDL yondashuvi ta’lim mazmunini turli shakllarda taqdim etish, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash va o‘zlashtirish natijalarini moslashuvchan baholash orqali alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi. Shu bois, 6–7-sinf o‘quvchilarida o‘zlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishda UDL modelining pedagogik imkoniyatlarini tadqiq etish dolzarb va ilmiy asosli masala hisoblanadi.

Asosiy qism. So‘nggi yillarda inklyuziv ta’lim tizimi jahon pedagogikasida ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi barcha o‘quvchilarga, shu jumladan alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lganlarga teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishdir. 6–7-sinf o‘quvchilari kognitiv, motivatsion va psixologik jihatdan sezilarli farqlarga ega bo‘lgani sababli an’anaviy o‘qitish usullari ularning o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishda har doim samarali bo‘lavermaydi. Natijada, bu yoshdagi o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni qiyinchiliklarga duch keladi, ularning akademik muvaffaqiyati va ta’lim jarayoniga bo‘lgan qiziqishi pasayishi mumkin.

Mazkur muammoni hal etishda Universal Design for Learning (UDL) modeli metodologik asos sifatida qaraladi. UDL ta’lim jarayonini uch asosiy tamoyilga asoslaydi: ta’lim mazmunini ko‘p shakllarda taqdim etish, o‘quvchilarga bilimlarini turli formatlarda ifodalash imkoniyatini berish va ularning o‘quv faoliyatini rag‘batlantirish hamda ichki motivatsiyasini oshirish. Ushbu yondashuv alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ularning o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

UDL modeli yordamida o‘quv jarayoni moslashuvchan va individuallashtirilgan tarzda tashkil etiladi. Ta’lim mazmunini vizual, auditoriyal va kinestetik kanallar orqali yetkazish, turli

darajadagi topshiriqlarni yaratish, o‘quvchilarga o‘z bilimlarini og‘zaki, yozma, diagramma yoki multimedia orqali ifodalash imkoniyatini beradi.

6–7-sinf alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilari uchun UDL yondashuvi ta’lim mazmunini turli shakllarda taqdim etish, bilimlarni turli usullarda ifodalashga ruxsat berish va o‘quv jarayonini motivatsion rag‘batlar bilan qo‘llab-quvvatlash orqali o‘zlashtirish ko‘nikmalarini tizimli rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, maktablarda inklyuziv jarayonlarni samarali tashkil etishga yordam beradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, UDL prinsiplariga asoslangan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning o‘zlashtirish tezligini oshiradi, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va akademik muvaffaqiyatini yaxshilaydi (CAST, 2018; Meyer, Rose, & Gordon, 2014; Rao, Ok, & Bryant, 2014).

Ushbu yondashuvning amaliy tavsiyalari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: ta’lim jarayonida turli darajadagi topshiriqlarni qo‘llash, dars materiallarini turli formatlarda (grafik, matn, video) taqdim etish, o‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantirish uchun interaktiv usullarni qo‘llash va moslashuvchan baholash tizimini joriy etish. Bu metodologik chora-tadbirlar 6–7-sinf alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilarda o‘zlashtirish ko‘nikmalarini tizimli va samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Universal Design for Learning (UDL) modeli pedagogik nazariyani amaliyot bilan samarali uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Nazariy jihatdan UDL uch tamoyilga — ta’lim mazmunini turli shakllarda taqdim etish, bilimlarni turli formatlarda ifodalash va o‘quvchilarning o‘quv jarayoniga motivatsion jalb qilishga asoslanadi. Ushbu nazariy konsepsiya amaliyotga tatbiq qilinganda o‘quvchilarning individual farqlarini hisobga olish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Masalan, 6–7-sinf alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilari uchun matematik darslarda mavzularni vizual diagrammalar, interaktiv onlayn mashqlar va og‘zaki tushuntirishlar orqali taqdim etish orqali ularning mavzuni tezroq va samaraliroq o‘zlashtirishlari kuzatiladi. Shu bilan birga, o‘quvchilarga bilimlarni rasm, video yoki qisqa prezentatsiya shaklida ifodalash imkoniyati berilganda, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvi rivojlanadi.

Xulosa. Mazkur izlanishlarimizda 6–7-sinf alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilarda o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi Universal Design for Learning (UDL) modeli asosida tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, UDL yondashuvi ta’lim mazmunini turli shakllarda taqdim etish, o‘quvchilarning bilimlarini turli formatlarda ifodalash imkonini berish va ularning o‘quv faoliyatini motivatsiyalash orqali o‘zlashtirish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

(Ta’limni modernizatsiya qilish, inklyuziv yondashuvlar va inson kapitalini rivojlantirish masalalari yoritilgan)

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmon va Qarorlari. — Toshkent, 2017–2023 yy.

4.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar. — Toshkent, 2021.

5. Abdullaeva M.A. Inklyuziv ta’lim asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Jo‘rayev R.H., Zunnunov A.M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Sharq, 2019.
7. Xudoyberdiyev T.T. Alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi. — Toshkent, 2020.
8. CAST. Universal Design for Learning Guidelines, version 2.2. Wakefield, MA: CAST, 2018.
(UDL tamoyillari va nazariy asoslarni belgilaydi)
9. Meyer, A., Rose, D. H., & Gordon, D. Universal Design for Learning: Theory and Practice. CAST Professional Publishing, 2014.
10. Rose, D. H., & Dalton, B. Learning to read in the digital age. Mind, Brain, and Education, 2009, 3(2), 74–83.

DEVIATSIYA PSIXOLOGIK FENOMEN SIFATIDA

Sadulloyeva Maxfuza Gaybulloyevna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Umumiy pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

Samiyeva Zarnigor Nazar qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti

Umumiy pedagogika kafedrası magistranti

Annotatsiya. Tez o‘zgarib borayotgan sharoitda bolalar va o‘smirlarning deviant xulq muammosi dolzarb bo‘lib, ularda ijtimoiy muhitdagi salbiy xulq-atvor o‘z-o‘zidan shakllanib qolmay, uning rivojlanishiga insonlarning dunyoqarashidagi xilma-xilliklar, oilaviy va tashqi muhitdagi ta’sir, tarbiya, turli madaniyatlarning o‘zaro aralashuvi, ijtimoiy nazoratning sustligi va boshqa omillar sabab bo‘ladi. Quyida deviant xulq-atvorni keltirib chiqaruvchi omillar, deviant xulq-atvorning shakllanishi va asosiy belgilari ko‘rsatilib, psixologik va ijtimoiy omillari haqida batafsil yoritilgan, shuningdek uning insonlar hayotiga, xatti-harakatlariga ta’siri, ijobiy va salbiy tomonlari haqida atroflicha ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Deviant xulq-atvor, huquqbuzarlik, jinoyatchilik, ichkilikbozlik, fohishabozlik, o‘z joniga qasd qilish, og‘ishgan xulq, deviantlik, delinkventlik, addiktiv, rivojlanishdagi anomaliyalar, profilaktika, zararli odatlar.

Kirish. Bolalar va o‘smirlarning rivojlanishi hamda ularning xulq-atvoridagi og‘ishlar pedagogik va psixologik tadqiqotlarning eng dolzarb amaliy muammolaridan biri hisoblanadi. Hozirgi davrda kuzatilayotgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy o‘zgarishlar kattalar ruhiyatida beqarorlik, tashvish, zo‘ravonlikka moyillik va agressiv holatlarning kuchayishiga olib kelmoqda. Bunday holat esa o‘z navbatida bolalarning kundalik xulq-atvorida tezkor tarzda aks etadi, chunki ular kattalar tomonidan namoyon qilinayotgan xatti-harakat modellarini beixtiyor takrorlaydilar. Ushbu jarayon tashqi va ichki omillar bilan belgilanadi.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi globallashuv sharoitida yuz beryotgan keng ko‘lamli siyosiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar insonlarning dunyoqarashi, ong-tafakkuri va ijtimoiy muhitiga bevosita va bilvosita keskin ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu jarayonlar shaxslararo munosabatlarda, kundalik muomalada hamda xulq-atvorda o‘z ifodasini topib, ayrim holatlarda turli xil og‘ishlar — deviant xulq-atvor ko‘rinishlarini yuzaga keltirmoqda. Albatta, deviant

xulq-atvor hodisasi XXI asrga xos yoki yangidan paydo bo‘lgan muammo emas. Xulq-atvordagi salbiy og‘ishlar insoniyat tarixida turli davrlarda namoyon bo‘lib kelgan bo‘lsa-da, bugungi globallashuv davrida mazkur jarayonlarning tabiati, shakli va ko‘lami yanada murakkablashib, uni ilmiy jihatdan chuqur o‘rganish nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki jamiyat hayotidagi iqtisodiy bosimlar, axborot oqimining keskin oshishi, texnologik o‘zgarishlarning tezligi shaxs psixologiyasiga kuchli ta’sir o‘tkazmoqda. Mamlakatimizda mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni puxta egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega bo‘lgan yetuk yoshlarni tarbiyalash borasida keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq dunyo miqyosda yoshlar ongini egallash uchun kechayotgan keskin mafkuraviy kurashni inkor etib bo‘lmaydi..

Deviant xulq-atvor – bu jamiyat normalarini buzuvchi shaxsiy yoki guruh xatti-harakatlari.[1,b12] “Deviant xulq-atvor” atamasi ilk bor fransuz sotsiologi E. Dyurkgeym tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo‘lsa-da, jamiyatda normalardan og‘ish, ularga nisbatan baho berish va ularni tartibga solish qadimiy tarixga ega.[2,b23] Qadimgi xalqlarning diniy-mifologik tasavvurlari, xususan Misr, Hindiston va Xitoydagi diniy ta’limotlarda mavjud axloqiy me’yorlar deviant holatlarni tartibga solishga qaratilgan dastlabki qarashlar sifatida namoyon bo‘ladi.

Jamiyatda insonlarning faoliyati va xulq-atvori ijtimoiy me’yorlar orqali tartibga solinadi. Ijtimoiy me’yor jamiyat boshqaruvining ajralmas elementi bo‘lib, shaxs yoki ijtimoiy guruh xulq-atvorini mavjud ijtimoiy muhitga moslashtirishga xizmat qiluvchi qoidalar majmuasini tashkil etadi. Ijtimoiy me’yorlarning ustunligi shundaki, individ yoshligidan boshlab ma’lum me’yorlarga mos ravishda tarbiyalanadi va natijada u jamiyat tomonidan qabul qilingan qadriyatlar hamda tamoyillar doirasidan chetga chiqmaslikka intiladi. Shu bilan birga, u boshqalardan ham xuddi shunday me’yoriy xulqni kutadi. Shuni ta’kidlash lozimki, ijtimoiy me’yorlar qat’iy va o‘zgarmas tizim emas; ular jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy munosabatlar dinamikasi va madaniy o‘zgarishlarga muvofiq ravishda doimiy ravishda yangilanib, takomillashib boradi.

Deviatsiya jamiyatning nomutanosib holatini ifodalovchi muhim ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, u ijtimoiy tizimdagi muvozanatning buzilishi, normalar va qadriyatlar tizimidagi o‘zgarishlar yoki ziddiyatlar natijasida yuzaga keladi. Deviations tushunchasi sotsiologiyada ham jarayon, ham hodisa sifatida tadqiq etiladi. Eng umumiy ma’noda, deviations — bu jamiyat tomonidan qabul qilingan me’yor va qoidalardan chetga chiqadigan xulq-atvor, faoliyat yoki ijtimoiy amaliyotlardir. Garchi kundalik hayotda deviant xatti-harakatlarning namoyon bo‘lishi oson ko‘zga tashlansa-da, ularning kelib chiqish sabablari, ichki mexanizmlari, ijtimoiy funksiyalari va oqibatlarini aniq belgilash ilmiy nuqtai nazardan murakkab masala bo‘lib qolmoqda.

V.D.Mendelevich deviant xulq-atvorni quyidagicha ta’riflaydi: “qabul qilingan ijtimoiy normalarga zid bo‘lgan va aqliy jarayonlarning nomutanosibligi, moslashmaslik, o‘zini o‘zi anglashning buzilishi hamda xatti-harakatlar ustidan axloqiy va estetik nazoratning sustligi bilan ifodalanadigan harakatlar yoki individual postulatlar tizimi” [3, b 54]

Deviantlikning kelib chiqishini izohlaydigan nazariy yondashuvlar uning xulq-atvor tabiatini tushuntirishga qaratilgan ilmiy qarashlar bir necha yirik yo‘nalishlarda shakllangan:

1. Biologik nazariyalar. Bu yo‘nalish vakillari deviant xatti-harakatlarning ildizi insonning fiziologik yoki genetik xususiyatlarida mujassam degan farazni ilgari suradi (C. Lombroso, W. Sheldon va boshqalar). Bunday qarashlar hozirda tanqidiy qayta ko‘rib chiqilgan bo‘lsa-da, temperament, neyrofiziologik jarayonlar va stressga fiziologik reaksiya kabi omillar inson xulq-atvoriga ta’sir etishi mumkinligi ilmiy jihatdan tasdiqlangan.

2. Psixologik nazariyalar. Psixodinamik, kognitiv va xulq-atvoriy yondashuv vakillari deviantlikning sababi shaxsning emotsional rivojlanishi, erta bolalikdagi travmalar, noto‘g‘ri ijtimoiylashuv, ichki ziddiyatlar yoki noto‘g‘ri shakllangan ustanovkalarda deb hisoblaydi. Psixologik yondashuvlarda deviantlik ko‘proq shaxsning ichki muammolarining tashqi aks-sadosi sifatida talqin qilinadi.

3. Sotsiologik nazariyalar. Bu yondashuvlarga ko‘ra, deviantlik — shaxsning jamiyatdagi o‘rni, ijtimoiy tengsizlik, rollararo ziddiyatlar yoki me’yorlarning nisbiyligi natijasi. É. Dyurkgeymning “anomiya” konsepsiyasi, R. Mertonning “struktural-mavjudlik nazariyasi”, X. Bekkerning “stigma va yorliq qo‘yish nazariyasi” shular jumlasidandir.

Ilmiy adabiyotlarda deviant xulqning quyidagi asosiy turlari ajratiladi:

- Deviant xulq — ijtimoiy me’yorlardan og‘ish
- Delinkvent xulq — huquqbuzarlik va jinoyatga moyillik
- Addiktiv xulq — psixoaktiv moddalarga yoki ma’lum obyektlarga qaramlikka moyillik
- Anomik xulq — normativ bo‘shliq yoki psixofiziologik buzilishlar bilan bog‘liq og‘ish

Xulosa va tavsiyalar. Deviant xulq-atvor – bu jamiyat me’yorlariga, normalariga yoki qonunlariga zid bo‘lgan harakatlar va xatti-harakatlar majmui. U ijtimoiy, psixologik va shaxsiy omillar ta’sirida yuzaga keladi.

Asosiy xususiyatlarida namoyon bo‘ladi.

1. Jamiyatning me’yorlariga zid bo‘lishi.
2. Shaxs yoki guruhning normadan chetga chiqishi.
3. Ijtimoiy oqibatlar bilan bog‘lanishi (jarima, jazolar, ijtimoiy tanqid).
4. Sabablari psixologik, sotsiologik yoki iqtisodiy omillarga asoslanishi mumkin.

Deviant xulq-atvor – bu jamiyat normalarini buzuvchi shaxsiy yoki guruh xatti-harakatlari bo‘lib, uni oldini olish va boshqarish uchun ijtimoiy, psixologik va huquqiy chora-tadbirlar muhim.

Asosiy adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent O‘zbekiston, 2023
2. Mirziyoev Sh.M “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz”. T.: -O‘zbekiston. 2017.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya va amaliyot. O‘quv qo‘llanma. – T., 2014
4. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. Darslik. – T.: 2010.
5. To‘rayev. A. Deviant xulq-atvor va yoshlar sotsiologiyasi. KEYS-STADI (Uslubiy tavsiya) Jizzax–2015.
5. Aliyev. B.A., Rafiqov. G‘, Sultonov. T, Mullajonova. M, Rahmonov. B. Sotsiologiya. O‘quv qo‘llanma. -T.: 2005
1. https://www.google.com/search?sca_esv=75a4ac89eb4f2f79
2. https://biblioclub.ru/index.php?page=author_red&id=988
3. <https://inlibrary.uz/index.php/computer-engineering/article/view/25674>
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/>

**VIZUAL-MOTOR FAOLIYATGA ASOSLANGAN NEYROGRAFIKA
TEKNOLOGIYASINING O‘SMIRLAR KOGNITIV KOMPETENSIYALARINI
RIVOJLANTIRISHDAGI PSIXOPEDAGOGIK MEXANIZMLARI**

Sadulloeva Mahfuza Gaybulloyevna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Umumiy pedagogika kafedrasi dotsenti

Mansurova Sharofat Ahat qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti

Umumiy pedagogika fakulteti

1 bosqich magistr talabasi

neyrografsharofat97@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik texnologiya sifatida tobora keng tan olinayotgan neyrografika usulining o’smirlar kognitiv kompetensiyalari, emotsional intellekti va o’z-o’zini regulatsiya qilish qobiliyatiga ko’rsatadigan psixopedagogik ta’sirini ilmiy-nazariy va empirik asosda tahlil qilinadi. Neyroplastiklik, vizual-motor integratsiya, proektiv metodlar hamda emotsional-intellektni rivojlantirish jarayonlari o’smirlarning kognitiv o’sishiga qanday ta’sir ko’rsatishi ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan yoritiladi.

Kalit so’zlar: Neyrografika, kognitiv kompetensiyalar, neyroplastiklik, vizual-motor integratsiya, emotsional intellekt, psixopedagogik model, metakognitiv rivojlanish, samoregulyatsiya, oqim holati.

Abstract. This article provides a theoretical and empirical analysis of the psycho-pedagogical impact of the neurography method, which is increasingly recognized as a modern educational technology, on the cognitive competencies, emotional intelligence, and self-regulation abilities of adolescents. From a scientific and pedagogical perspective, it explores how neuroplasticity, visual-motor integration, projective methods, and the development of emotional intelligence influence the cognitive growth of adolescents.

Keywords: Neurographic, cognitive competencies, neuroplasticity, visual-motor integration, emotional intelligence, psycho-pedagogical model, metacognitive development, self-regulation, flow state.

KIRISH. XXI asrning jadal rivojlanayotgan axborot jamiyatida ta’lim paradigmasi tubdan o’zgarimoqda. Bilimlarni passiv egallash o’rnini kognitiv moslashuvchanlik, tanqidiy tafakkur va ijodiy muammolarni hal etish kompetensiyalari egallayapti. Shu kontekstda o’smirlar davri (12–16 yosh) — sinaptik neyron aloqalarning eng jadal rivojlanish bosqichi sifatida — pedagoglarga noyob imkoniyat taqdim etadi: bu davrda olingan ta’sir miyaning plastikligi tufayli uzoq muddatli kognitiv o’zgarishlarga zamin hozirlaydi.

Biroq mavjud ta’lim amaliyoti, asosan, lineer-verbal o’qitish metodikalariga tayanib, o’ng yarim shar funksiyalari — tasavvur, ritmik idrok, sezgi-motor koordinatsiyaning rivojlantirilishiga yetarli e’tibor bermayapti. Bu esa miya yarim sharlari integratsiyasini to’sib, kognitiv potensialning to’liq ro’yobga chiqmasligiga olib kelmoqda.

Neyrografika texnologiyasi (P.M. Piskarev, 2014) — grafik chizish algoritmlari orqali ongli va ongsiz psixik jarayonlarga ta’sir etuvchi, miyaning yarim sharlarini uyg’unlashtirishga yo’naltirilgan innovatsion psixopedagogik usul — mazkur bo’shliqni to’ldirish potensialiga ega.

Shu bois ushbu texnologiyaning o‘smirlar kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonidagi ilmiy mexanizmlarini empirik asosda o‘rganish zamonaviy pedagogika fanining dolzarb masalalaridan biriga aylanib bormoqda.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, neyrografika texnologiyasi birinchi marta o‘zbek ta’lim kontekstida kompleks psixopedagogik model sifatida o‘rganilgan va uning kognitiv rivojlanishdagi mexanizmlari neyrobiologiya, konstruktivistik pedagogika hamda ijodiy psixologiya paradigmalari kesishmasida ko‘rib chiqilgan

Mazkur maqolaning maqsadi – neyrografika texnologiyasining o‘smirlar intellektual salohiyatini rivojlantirishdagi nazariy va amaliy asoslarini ilmiy adabiyotlar tahlili orqali yoritishdir.

Tadqiqot ob’ekti: 12–16 yoshli o‘smirlarda kognitiv kompetensiyalar rivojlanishi jarayoni.

Tadqiqot predmeti: Neyrografika texnologiyasining o‘smirlar kognitiv kompetensiyalari, emotsional intellekti va metakognitiv rivojlanishiga ta’sir etuvchi psixopedagogik mexanizmlar majmui.

Tadqiqotning asosiy maqsadi: Vizual-motor faoliyatga asoslangan neyrografika texnologiyasining o‘smirlar kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishdagi psixopedagogik mexanizmlarini nazariy-empirik asosda tadqiq etish va uning ta’lim amaliyotiga integratsiyalash modelini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari

1. Neyroplastiklik, vizual-motor integratsiya va kognitiv rivojlanish o‘rtasidagi neyrofiziologik bog‘liqliklarni ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilish.
2. Neyrografikaning emotsional intellekt, oqim holati va metakognitiv jarayonlarga ta’sirini nazariy jihatdan asoslash.
3. O‘zbek maktab muhitida neyrografika texnologiyasini qo‘llash imkoniyatlari va cheklovlarini aniqlash.
4. Kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishga mo‘ljallangan neyrografika asosidagi psixopedagogik model taklif etish.
5. Tadqiqot natijalarini ta’lim siyosatiga joriy etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Ilmiy farazlar (gipotezalar)

1. Muntazam neyrografika mashqlarida qatnashgan o‘smirlar nazorat guruhiga nisbatan statistik jihatdan sezilarli ($p < 0.05$) kognitiv moslashuvchanlik ko‘rsatkichlariga erishadilar.
2. Neyrografika ta’sirida miyaning o‘ng-chap yarim shar integratsiya ko‘rsatkichlari o‘sib, bu holat o‘quv motivatsiyasi va o‘z-o‘zini samarali boshqarish bilan musbat korrelyatsiyalashadi.
3. Inklyuziv ta’lim sharoitida neyrografika standart didaktik yondashuvlarga qo‘shimcha tuzatuvchi-rivojlantiruvchi vosita sifatida alohida neyrosensitiv guruhlar uchun samarali natijalar beradi.

Adabiyotlar tahlili (literature review)

Neyroplastiklik va o‘smirlik davridagi kognitiv transformatsiya O‘smirlik davrida miyada ro‘y beradigan sinaptik jarayonlari katta yoshdagi kognitiv arxitektura uchun asos yaratadi (Giedd va b., 1999; Blakemore & Choudhury, 2006). Bu davrda prefrontal korteks va limbik tizim o‘rtasidagi aloqa hanuz shakllanish bosqichida bo‘lib, tashqi didaktik ta’sirga

nisbatan o‘ta sezgir hisoblanadi. Tajribaga asoslangan neyronning plastikliги (experience-dependent neuroplasticity) nazariyasi (Hebb, 1949; Kolb & Whishaw, 2021) shuni ta’kidlaydiki, boyitilgan senzomotor muhit doimiy faollik yurituvchi neyron tarmoqlarini mustahkamlaydi va kognitiv salohiyatni oshiradi.

Vizual-motor integratsiya va o‘quv samaradorligi Dual-coding nazariyasiga (Paivio, 1971) ko‘ra, ma’lumot bir vaqtning o‘zida verbal va vizual kanallar orqali qayta ishlanganda uzoq muddatli xotirada mustahkam izlar qoladi. Shams va Seitz (2008) ko‘p sensorli o‘rganish (multisensory learning) sharoitida neyron faollashtirish kengayishini va o‘rganish tezligini asbobiy o‘lchash orqali isbotladilar. Neyrografika aynan shu tamoyilga — harakat, ko‘rish va emotsional rezonansning sinxron faollashuvi — asoslanib, kognitiv yuklamani kamaytiradi va yangi bilimlarni semantik tarmoqlarga integratsiyalash jarayonini tezlashtiradi.

Emotsional intellekt va metakognitiv rivojlanish Salovey va Mayer (1990) tomonidan ishlab chiqilgan emotsional intellekt modeli Goleman (1995) tomonidan kengaytirildi va hozirda u ta’limdagi akademik muvaffaqiyatning muhim prediktori sifatida e’tirof etilgan. Pekrun (2017) “ta’lim emotsiyalari” kontseptsiyasi doirasida ijobiy emotsional holatlar diqqat, ichki motivatsiya va kognitiv barqarorlikni kuchaytirishi, salbiy emotsiyalar esa ishchi xotirani bloklay, o‘quv samaradorligini pasaytirishini empirik jihatdan asosladi. Neyrografika chizish algorithmlari parasimpatik nerv tizimini faollashtirishi hisobiga stressni pasaytiradi va o‘smirni metakognitiv refleksiyaga — ya’ni o‘z fikrlash jarayonlarini kuzatish va boshqarish qobiliyatiga — tayyorlaydi.

Kreativlik, divergent tafakkur va oqim holati Csikszentmihalyi (1990) kontseptsiyasi bo‘yicha “oqim” holati — to‘liq diqqat jamlangan va faoliyat ichki motivatsiya bilan boshqarilgan maksimal kognitiv unumdorlik rejimi — o‘quv vazifalarining maqbul qiyinchilik darajasida taqdim etilishi orqali erishiladi. Neyrografika mashqlari 40–90 daqiqalik seans davomida bu holatni sistematik ravishda indutsiya qiladi. Runco (2014) esa erkin grafik ifodalash divergent fikrlash ko‘rsatkichlarini statistik jihatdan sezilarli oshirishini meta-analitik usulda isbotlagan.

Neyrografika bo‘yicha empirik tadqiqotlar: Neyrografika psixopedagogik fan sifatida hali nisbatan yosh bo‘lib (Piskarev, 2014–2022), uning samaradorligini tekshiruvchi nazorat guruhli randomizatsiyalashgan tajribalar soni cheklangan. Bir qator tadqiqotlar emotsional holatni boshqarish, ijodiy muammolarni hal etish va o‘quv motivatsiyasiga ijobiy ta’sirini kuzatdi. Shu bilan birga, neyrovizualizatsiya (fMRI, EEG) usullari yordamida neyrografika seanslari paytidagi miya faollashuvini to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘lchashga mo‘ljallangan tadqiqotlar hanuz kam.

Neyrografikaning ilmiy-pedagogik asoslari

Dissertatsiya kombinatsiyalashgan metodologiya asosida qurilgan: miqdoriy yo‘nalish eksperimental-nazorat guruhi sxemasi bo‘yicha, sifatii yo‘nalish esa o‘quvchilar va o‘qituvchilar bilan chuqurlashtirilgan intervyu hamda kuzatuv protokollari yordamida amalga oshiriladi. Zamonaviy ta’lim tizimida neyrobiologiya, psixologiya va pedagogika integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, neyrografika vizual-motor faoliyatga asoslangan innovatsion psixopedagogik yondashuv sifatida qaraladi. Ushbu metod grafik ifoda orqali inson tafakkuri va emotsional holatiga ta’sir ko‘rsatishga yo‘naltirilgan bo‘lib, uning nazariy asoslari neyropastiklik va kognitiv-emotsional integratsiya bilan bog‘liq.

Chizish jarayonida vizual analizatorlar, motorika va fazoviy idrokning birgalikdagi faolligi miyada yangi neyron bog‘lanishlar hosil bo‘lishiga xizmat qiladi (Kolb & Whishaw, 2021). Bu esa o‘quvchilarning fikrlash jarayonlarini optimallashtirish, kreativlikni oshirish hamda muammolarni samarali hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Neyrografik faoliyat miya yarim sharlarining funksional integratsiyasini kuchaytirib, mantiqiy va ijodiy tafakkurning uyg‘unlashuviga olib keladi (Sperry; Gazzaniga). Shuningdek, ushbu jarayon “oqim holati”ni yuzaga keltirib, diqqatni jamlash, kognitiv faollikni oshirish va o‘quv faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiladi (Csikszentmihalyi, 1990).

Bundan tashqari, neyrografika emotsional intellektni rivojlantirish va stressni kamaytirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Chizish jarayonida yuzaga keladigan psixofiziologik tinchlanish kognitiv resurslarni faollashtirib, diqqat, xotira va tahliliy fikrlashni yaxshilaydi.

Shuningdek, neyrografika ko‘p sensorli o‘rganish modeliga asoslanib, turli sezgi kanallarining birgalikdagi faoliyati orqali o‘quv materialining chuqurroq va barqaror o‘zlashtirilishini ta’minlaydi (Shams & Seitz, 2008).

O‘smirlar intellektual salohiyatini rivojlantirishda neyrografika imkoniyatlari

Tadqiqot natijalari Xalq ta’limi vazirligi tomonidan sinf tashqarisi va psixologik xizmat mashg‘ulotlari uchun metodologik qo‘llanma sifatida qo‘llanilishi mumkin. KGIM modeli inklyuziv ta’lim, STEM fanlar, san’at integratsiyalashgan o‘rganish kabi yo‘nalishlarda kengaytirilib joriy etilishi maqsadga muvofiq.

O‘smirlar intellektual salohiyatini rivojlantirishda neyrografika emotsional, kognitiv va refleksiv jarayonlarning integratsiyasiga asoslangan samarali psixopedagogik vosita sifatida qo‘llaniladi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning emotsional intellektini rivojlantirish, o‘z-o‘zini boshqarish va ichki holatini regulyatsiya qilishga xizmat qiladi. Neyrografik faoliyat kreativ va tanqidiy fikrlashni faollashtirib, muammoli vaziyatlarni hal etish hamda yangi g‘oyalarni ishlab chiqish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, grafik ifoda orqali o‘quvchilarning refleksiv tafakkuri rivojlanib, o‘z ichki tajribalarini anglash va qayta ishlash imkoniyati kengayadi.

Mazkur metod inklyuziv ta’lim muhitida ham qo‘llanilib, psixik rivojlanishida o‘ziga xos xususiyatlarga ega o‘smirlarning emotsional va intellektual muvozanatini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Neyrografikaning afzalligi uning soddaligi va maxsus tayyorgarlikni talab etmasligida namoyon bo‘ladi. Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, neyrografika hali to‘liq mustaqil ilmiy metod sifatida e’tirof etilmagan bo‘lsa-da, uning samaradorligi vizual-motor faoliyat, emotsional regulyatsiya va kreativ o‘rganish mexanizmlari orqali asoslanadi. Shu sababli, u ta’lim jarayonida qo‘shimcha innovatsion psixopedagogik vosita sifatida qo‘llanilishi mumkin.

Xulosa va tavsiyalar

Ushbu tezisida neyrografika texnologiyasining o‘smirlar kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishdagi psixopedagogik mexanizmlari nazariy-empirik asosda ko‘rib chiqildi. Adabiyotlar tahlili neyroplastiklik, vizual-motor integratsiya, emotsional intellekt va oqim holati nazariyalari neyrografikaning samaradorligini neyrofiziologik va psixologik jihatdan asoslashga imkon berishini ko‘rsatdi.

Taklif etilayotgan KGIM modeli uchta bosqichli strukturasi (preaktivatsiya → integratsiya → transfer) orqali mavjud konstruktivistik va embodied cognition paradigmalarini

neyrografik algoritmlar bilan organik uyg‘unlashtiradi. Kombinatsiyalashgan metodologiya asosida tashkillashtirilgan empirik tadqiqot ushbu modelning amaliy samaradorligini baholash imkonini beradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida neyrografikani muntazam darslardan tashqari to‘garaklar, psixologik xizmat va hatto fan darslariga kiritish orqali o‘smirlarning kognitiv va emotsional rivojlanishini keskin tezlashtirish mumkin. Kelgusida neyrografikaning amaliy jihatlarini chuqurroq o‘rganish va ilmiy tadqiqotlar asosida model va metodikalar ishlab chiqish pedagogik amaliyot samaradorligini yanada oshiradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Blakemore, S.-J., & Choudhury, S. (2006). Development of the adolescent brain: Implications for executive function and social cognition. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3–4), 296–312.
2. Piskarev P.M. Neyrografika: Algoritm sniatiya ogranicheniy. Moskva, 2018.
3. Csikszentmihalyi M. Flow: The Psychology of Optimal Experience. 1990.
4. WHO. Mental Health of Adolescents. 2024.
5. Shams, L., & Seitz, A. Benefits of multisensory learning. *Trends in Cognitive Sciences*, 2008.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim va tarbiya sohasini rivojlantirish” bo‘yicha Farmonlar to‘plami. (2020–2024). Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, Toshkent.
7. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2024). Neyrografika texnologiyasini umumta’lim maktablariga joriy etish bo‘yicha pilot loyiha natijalari. Toshkent

TANQIDIY FIKRLASH VA UNING AHAMIYATI

Sadulloyeva Mahfuza Gaybulloyevna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Umumiy pedagogika kafedrasi dotsenti

Ubaydulloyeva Xurshida

Buxoro davlat pedagogika instituti

1-bosqich pedagogika yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda tanqidiy fikrlash tushunchasining mohiyati, uning shakllanish jarayoni va ta’lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Tanqidiy fikrlash shaxsning axborotni tahlil qilish, solishtirish, baholash hamda mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiruvchi muhim intellektual ko‘nikma sifatida talqin etiladi. Tezisda ham o‘quvchilar, ham pedagoglar uchun muhim hisoblangan ma’lumotlar berilgan. Ulardan bevosta foydalanish mumkin.

Kalit so‘z: tanqidiy fikrlash, tafakkur, tahlil, baholash, mustaqil fikr, ta’lim jarayoni, pedagogik metodlar, ijodiy yondashuv, axborotni qabul qilish, rivojlanish, zamonaviy ta’lim.

Asosiy qism. 21-asr-bu axborot asri, shuning uchun har kuni biz turli xil ma’lumotlarga duch kelamiz. Bu ma’lumotlar yoshlarning ongiga, ularning idrokiga qarab, ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Tarqatilgan ma’lumotlar yoshlar tomonidan to‘g‘ri baholanishi va qabul qilinishi uchun yoshlarda tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlangan bo‘lishi zarur. Shunday qilib, tanqidiy fikrlash axborot asrida yashovchilar uchun dolzarb bo‘lib bormoqda. Ayniqsa, talabada tanqidiy fikrlash vaqt talabidir. Shuning uchun ta’lim tizimida tanqidiy fikrlashni

rivojlantiruvchi usullardan foydalanish davr talabidir. Tanqidiy fikrlash -bu fikrlashning alohida turi hisoblanib xulosa chiqarish uchun faktlarga tayanadi. Tanqidiy fikrlash- bu kimnidir kamchiligini topish,tanqid qilish emas, aksincha o‘zini-o‘zi to‘g‘irlaydigan, o‘zini-o‘zi boshqara oladigan fikrlash shaklidir. Agar tarixga nazar tashlasak, tanqidiy fikrlashning ildizlarini Suqrotning 2500 yil oldingi o‘qituvchilik amaliyotidan kuzatish mumkin. U aniqlik va mantiqiy izchillik uchun fikrlashni ta’kidladi va uning usuli “Sokratik so‘roq” degan ta’rifga ega boldi. Biroq, shu vaqtgacha bu ta’rif o‘zgardi va bu nimaga ishonish yoki nima qilishni hal qilish uchun fikrlash jarayonini anglata boshladi. Shubhasiz, bizning kelajagimiz axborot, texnologiya va innovatsiyalarga bog‘liq bo‘lib, o‘quvchilardan tanqidiy fikrlash qobiliyatlaridan foydalangan holda muammolarni tez va samarali hal qilishni talab qiladi. Tanqidiy fikrlashdan foydalanish talabalarga ma’lumotni kontseptsiyalash, qo‘llash, tahlil qilish, sintez qilish va baholash kabi intellektual vositalaridan foydalanishga imkon beradi.

Tanqidiy fikrlashga erishish uchun quyidagi bosqichlardan o‘tilishi kerak :

1. Yangi ma’lumotlarni baholang.

Tanqidiy fikrlashning birinchi qadami ma’lumotni baholagandan keyingina qabul qilishdir. O‘qilgan yoki eshitilgan narsa bo‘ladimi, tanqidiy mutafakkirlar obyektiv haqiqatni topishga intilishadi. Bunda o‘quvchilar mumkin bo‘lgan muammolar va yechimlarni ko‘rib chiqish orqali baholaydilar. Yangi ma’lumot olish va natijalarni ko‘rib chiqish jarayoni baholash deb ataladi.

2. Manbani ko‘rib chiqing.

Keyingisi, agar o‘quvchi ma’lumot qabul qilayotganda uning qayerdan kelib chiqqanini tushunmog‘i kerak. Misol uchun, agar yangi ma’lumotlar reklamadan kelib chiqsa, reklama mahsulotni sotish uchun mo‘ljallangan marketing texnikasi ekanligini tushunish potentsial tarafkashlikni baholashga yordam beradi. Siz olgan har bir ma’lumot sizga bilim almashish uchun motivatsiyaga ega bo‘lgan kishi tomonidan berilgan. Tanqidiy qobiliyatga ega bo‘lgan o‘quvchilar manbani ma’lumot berish motivatsiyasini hisobga olgan holda baholaydilar.

3.Ko‘p savol bering.

Agar siz tanqidiy fikrlash qobiliyatingizni takomillashtirishga harakat qilsangiz, savollar berish muhim mahoratdir. Ma’lumot taqdim etilganda, qanday savollar uni yaxshiroq baholashga yordam berishini hal qilishingiz kerak. Ba’zi misollar:

Bu muammoni qanday yo‘llar bilan hal qilish mumkin?

Bu ma’lumotni kim taqdim etadi?

Nima uchun bu ma’lumotlar taqdim etilmoqda?

Ushbu mavzu bo‘yicha yana qanday istiqbollari mavjud?

Ushbu masala bo‘yicha qanday tadqiqotlar mavjud?

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishning pedagoglar uchun ijobiy va salbiy tomonlari

Ijobiy tomonlari:

1.O‘qituvchining kasbiy mahoratini oshiradi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlarini qo‘llash o‘qituvchini izlanishga, yangi pedagogik texnologiyalarni o‘rganishga undaydi. Bu esa o‘qituvchining metodik saviyasini oshiradi.

2.Darslarni jonlantiradi va o‘quvchilarni faollashtiradi. Interfaol usullar orqali o‘quvchilar darsda faol ishtirok etadi, savol beradi, bahslashadi va o‘z fikrini himoya qiladi. Natijada dars samaradorligi ortadi, o‘qituvchi uchun ish jarayoni ham qiziqarli bo‘ladi.

3. Pedagog va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlaydi. Tanqidiy fikrlash darslarida o‘qituvchi avtoritar emas, balki yo‘naltiruvchi rolni bajaradi. Bu esa sinfda ijobiy psixologik muhit yaratadi.

4. Ijodkorlikni rivojlantiradi. O‘quvchilarning erkin fikrlarini tinglash o‘qituvchida ham yangicha yondashuvlar va ijodiy g‘oyalar paydo bo‘lishiga turtki beradi. 5. Zamonaviy ta’lim talablariga moslashish imkonini beradi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish o‘qituvchini kompetensiyaviy yondashuvga mos ishlashga o‘rgatadi, bu esa bugungi ta’lim tizimining asosiy talabi hisoblanadi.

Salbiy tomonlari (muammoli jihatlari):

1. Ko‘p vaqt talab qiladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi darslar ko‘proq muhokama, guruhli ish va tahlilni talab etadi, bu esa dars vaqtini cho‘zadi.

2. Barcha o‘quvchilarning faolligini ta’minlash qiyin. Har bir o‘quvchi bir xil darajada fikrlay olmaydi. Ayrimlari passiv qolishi mumkin, bu esa o‘qituvchidan individual yondashuvni talab qiladi.

3. O‘qituvchidan katta tayyorgarlikni talab etadi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun dars ssenariysi, savollar tizimi va materiallarni puxta tayyorlash kerak. Bu esa o‘qituvchining ish hajmini oshiradi.

4. Baholash mezonlarini aniqlash murakkab. Tanqidiy fikrlash natijalarini aniq baholash (faqat javob to‘g‘riligiga emas, fikrlash jarayoniga qarab) ko‘p hollarda subyektiv bo‘lishi mumkin.

5. Ba’zi o‘qituvchilar uchun psixologik qiyinchilik tug‘diradi. O‘quvchilarning erkin fikr bildirishlari, o‘qituvchi fikriga e’tiroz bildirishi an’anaviy o‘qituvchilik uslubiga o‘rgangan pedagoglarda noqulaylik mavjud bo‘ladi.

Xulosa. Tanqidiy fikrlash – bu shunchaki fikrlash emas, balki ongli, mas’uliyatli va asosli fikrlash madaniyatidir. U ta’lim sifatini oshiradi, shaxsni rivojlantiradi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. Tanqidiy fikrlash bilan quyidagi fazilatlar rivojlanadi: kamtarlik, ochiqlik, halollik, adolatparvarlik. Tanqidiy fikrlash muammoli vaziyatlarda: muammoni to‘g‘ri qo‘yish, turli yechimlarni ishlab chiqish, eng maqbul qarorni tanlashga xizmat qiladi. Tanqidiy fikrlash shaxsni tayyor fikrlarni qabul qilishdan ko‘ra, ularni tahlil qilish, solishtirish va baholashga o‘rgatadi. Bu esa intellektual mustaqillikni rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G‘afforova N., Abduqodirov A. A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent
2. Yo‘ldoshev J. G., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent
3. Fan va texnologiya, 2019. Shodmonov Q., To‘rayev B. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish metodlari. – Toshkent
4. Hasanboeva O., Ochilov A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Abduraimova E’zoza INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQIIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRUVCHI O‘YINLAR, METODLAR, MASHQLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TURLARI VA AHAMIYATLARI

Rashidova Saida Ravshonbek qizi

UrDPI Boshlang‘ich talim fakulteti
Ta’lim va tarbiya nazariyasi (Boshlang‘ich ta’lim)
2-kurs magistranti
saidarashidova0@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishda o‘yin texnologiyalari, innovatsion metodlar, mashqlar tizimi hamda raqamli vositalarning o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida nutq rivojiga xizmat qiluvchi samarali usullar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: nutqiy kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, o‘yin texnologiyalari, interaktiv metodlar, raqamli ta’lim, kommunikativ yondashuv.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the role and importance of gaming technologies, innovative methods, systems of exercises, and digital tools in developing the speech competencies of primary school students. Additionally, it highlights effective methods that contribute to speech development based on modern pedagogical approaches.

Keywords: speech competency, primary education, gaming technologies, interactive methods, digital education, communicative approach.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются роль и значение игровых технологий, инновационных методов, системы упражнений и цифровых средств в формировании речевых компетенций учащихся начальных классов. Также на основе современных педагогических подходов освещаются эффективные методы, способствующие развитию речи.

Ключевые слова: речевая компетенция, начальное образование, игровые технологии, интерактивные методы, цифровое образование, коммуникативный подход.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish muhim pedagogik vazifa sifatida qaraladi. Nutq – bu shaxsning fikrlash, muloqot va ijtimoiy moslashuv jarayonidagi asosiy vosita bo‘lib, u boshlang‘ich sinf davridayoq rivojlantirilishi zarur. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, nutqiy kompetensiya – bu o‘quvchining fikrini aniq, izchil va muloqotga mos tarzda ifoda etish qobiliyatidir. Shu boisdan, boshlang‘ich ta’limda nutqni rivojlantirish o‘quvchilarning intellektual, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishining asosi hisoblanadi.

Pedagog olimlarning ta’kidlashicha, “nutqiy kompetensiya – bu o‘quvchining til birliklaridan to‘g‘ri, maqsadga muvofiq va erkin foydalana olish qobiliyatidir” [1].

Asosiy qism. Nutqiy kompetensiya atamasiga yuzlanishdan oldin nutq madaniyati tushunchasini ko‘rib chiqish lozimdir. Nutq madaniyati hozirgi davr tilshunoslik fanining dolzarb muammolaridan biridir. O‘tmishda kishilar tilni nafaqat o‘zaro muloqotning, balki insonni tarbiyalashning ham asosiy vositalaridan biri, deb bilganlar va shunga ko‘ra tilga, nutq madaniyatiga bo‘lgan munosabat va qarashlar ham turli tarixiy davrlarda turlicha kechgan. “Bugungi kunda nutq madaniyati kursinining barcha o‘quv yurtlarida o‘rgatilishi quvonarli hol bo‘lib, til va nutq madaniyatiga bo‘lgan munosabat va e’tiborning ijobiy tomonga o‘zgarib borayotganidan dalolatdir[6, 31 b.]”. “Madaniyat” so‘zi arabchadan tarjima qilinganda

“shaharlik” degan ma’noni beradi. Madaniyat – bu insonlarning ijtimoiy faoliyati tufayli yaratilgan moddiy va ma’naviy boyliklar majmuigina bo’lib qolmay, ayni paytda u jamiyat taraqqiyotining darajasini ham ifodalaydi.

Nutqiy kompetensiya — bu shaxsning turli muloqot vaziyatlarida tildan samarali foydalana olish qobiliyatidir. U faqat so’z boyligiga ega bo’lish emas, balki tinglab tushunish, so’zlashish, o’qish va yozish ko’nikmalarini o’z ichiga oladi. Nutqiy kompetensiyasi rivojlangan inson har qanday davrada suhbatni erkin olib bora oladi, o’z fikrini mantiqiy ketma-ketlikda bayon qiladi va suhbatdoshining fikrlarini to’g’ri tahlil qila oladi.

Nutqiy madaniyat esa nutqiy kompetensiyaning sifat ko’rsatkichidir. Nutqiy madaniyat deganda nutqning adabiy til me’yorlariga (talaffuz, imlo, uslub va grammatika qoidalari) mos kelishi tushuniladi. Biroq, haqiqiy nutq madaniyati faqat qoidalarga bo’ysunish emas, balki muloqot odobi va etikasi bilan ham bog’liqdir. Madaniyatli nutq quyidagi xususiyatlarga ega bo’lishi lozim:

1. To’g’rilik – adabiy til qoidalariga rioya qilish.
2. Aniqlik – fikrni chalkashtirmasdan, tushunarli bayon etish.
3. Boylik – takrorlardan qochib, sinonimlar va iboralardan o’rinli foydalanish.
4. Mantiqiylik – gaplarning bir-biri bilan uzviy bog’liqligi.
5. Muomala odobi – suhbatdoshga hurmat bilan yondashish, haqorat va qo’pol so’zlardan uzoq bo’lish.

Nutqiy kompetensiyani shakllantirishda o’yinlarning o’rni. Boshlang‘ich sinf o’quvchilari uchun o’yin faoliyati yetakchi hisoblanadi. O’yinlar orqali o’quvchilar tabiiy ravishda nutqiy faoliyatga kirishadi.

Masalan: “So’z top” o’yini, “Davomini ayt” o’yini, “Kim tez?” o’yini. L.S.Vygotskiy fikricha, “o’yin – bu bolaning yaqin rivojlanish zonasini kengaytiruvchi muhim vositadir” [2]. “O’yinning mohiyati shundaki, u istaklarning amalga oshirishidir, biroq alohida (yakka) istaklarning emas, balki umumlashgan affektlarning[7, 204 b.]”

O’yinlar o’z navbatida lug’at boyligini oshiradi; dialogik nutqni rivojlantiradi; mustaqil fikrlashni shakllantiradi.

Interaktiv metodlarning ahamiyati. Boshlang‘ich ta’limda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi: “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Rolli o’yinlar”. “Interaktiv metodlar o’quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi[3]”.

Masalan, rolli o’yinlar orqali o’quvchilar turli kommunikativ vaziyatlarda nutq tuzishni o’rganadilar.

Nutq rivojlantiruvchi mashqlar tizimi. Nutqiy kompetensiyani shakllantirishda mashqlar muhim o’rin tutadi:

- a) leksik mashqlar: sinonim va antonimlar bilan ishlash; so’z boyligini kengaytirish,
- b) grammatik mashqlar: gap tuzish; matnni to’ldirish,
- d) Nutqiy mashqlar: hikoya tuzish; rasm asosida matn yaratish.

“Nutqiy mashqlar tizimli ravishda tashkil etilgandagina samarali natija beradi[4]”.

Raqamli texnologiyalarning o’rni va ahamiyati. Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda keng qo’llanilmoqda. Asosiy vositalar: interaktiv taqdimotlar; multimedia darslar; mobil ilovalar; onlayn platformalar.

Masalan: Quizizz, Kahoot, Wordwall. “Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirib, o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi[5]”.

Shuningdek, audio va video materiallar: eshitish orqali nutqni rivojlantiradi; talaffuzni yaxshilaydi; mustaqil o‘rganishni qo‘llab-quvvatlaydi.

Muhokama. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘yinlar, interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalar uyg‘un holda qo‘llanilganda nutqiy kompetensiya samarali shakllanadi. Ayniqsa, STEAM va 4K yondashuvlari (kritik fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya, kollaboratsiya) bu jarayonni yanada boyitadi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda: o‘yin texnologiyalaridan foydalanish; interaktiv metodlarni qo‘llash; tizimli mashqlarni tashkil etish; raqamli vositalarni integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yondashuvlar o‘quvchilarning nafaqat nutqini, balki umumiy intellektual rivojini ham ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.
2. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva, 1991.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2012.
4. Matchonov S. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent, 2015.
5. Bates T. Teaching in a Digital Age. – Vancouver, 2019.
6. Adizova N.I.–Og‘zaki va yozma nutqni rivojlantirish. O‘quv qo‘llanma. Buxoro:”Durdona” nashriyoti, 2024.–265 b.
7. Психология развития ребёнка. — М: Изд-во Смысл, Изд-во Эксмо, 2004. — 512с. (Серия «Библиотека всемирной психологии»).

MUAMMOLI TA’LIM VA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV INTEGRATSIYASI

Qutlimuratova Dinora Ravshanbek qizi,

UrDPI 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim paradigmasining ikki muhim yo‘nalishi — muammoli ta’lim va kompetensiyaviy yondashuv — birgalikda qo‘llash imkoniyatlari va samaradorligi tahlil qilinadi. Maqolada muammoli ta’limning nazariy asoslari, uning o‘quvchida tanqidiy fikrlash, mustaqil izlanish va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Kompetensiyaviy yondashuvning ta’lim standartlari, o‘quv natijalarini belgilash va baholash tizimiga ta’siri alohida yoritiladi. Ikkala yondashuvning integratsiyasi o‘quvchilarda real hayotiy vaziyatlarni hal eta oladigan, metakognitiv ko‘nikmalarga ega shaxsni shakllantirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu integratsiya an’anaviy o‘qitish metodlariga nisbatan o‘quvchilarning motivatsiyasi, bilimlarni chuqur o‘zlashtirishi va ularni amaliyotda qo‘llash ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so‘zlar: muammoli ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, integratsiya, tanqidiy fikrlash, metakognitiv ko‘nikmalar, o‘qitish metodologiyasi, ta’lim natijalari, faol o‘qitish, pedagogik texnologiya, o‘quvchi mustaqilligi

Аннотация: В данной статье анализируются возможности и эффективность совместного применения двух важных направлений современной образовательной парадигмы — проблемного обучения и компетентностного подхода. В статье

рассматриваются теоретические основы проблемного обучения, его возможности для развития у учащихся критического мышления, самостоятельного поиска и навыков сотрудничества. Отдельно освещается влияние компетентностного подхода на образовательные стандарты, определение учебных результатов и систему оценивания. Обосновывается, что интеграция обоих подходов служит формированию личности, способной решать реальные жизненные ситуации и обладающей метакогнитивными навыками. Результаты исследования показывают, что данная интеграция по сравнению с традиционными методами обучения значительно повышает мотивацию учащихся, уровень глубокого усвоения знаний и показатели их практического применения.

Ключевые слова: проблемное обучение, компетентностный подход, интеграция, критическое мышление, метакогнитивные навыки, методология обучения, образовательные результаты, активное обучение, педагогическая технология, самостоятельность учащегося.

Abstract: This article analyzes the possibilities and effectiveness of combining two significant directions of the modern educational paradigm — problem-based learning and the competency-based approach. The article examines the theoretical foundations of problem-based learning and its potential for developing students’ critical thinking, independent inquiry, and collaborative skills. The influence of the competency-based approach on educational standards, the definition of learning outcomes, and the assessment system is discussed separately. It is argued that the integration of both approaches serves to develop individuals capable of solving real-life situations and possessing metacognitive skills. The research findings indicate that this integration significantly enhances student motivation, depth of knowledge acquisition, and practical application of knowledge compared to traditional teaching methods.

Keywords: problem-based learning, competency-based approach, integration, critical thinking, metacognitive skills, teaching methodology, learning outcomes, active learning, pedagogical technology, student autonomy.

XXI asr ta’lim tizimida muammoli ta’lim va kompetensiyaviy yondashuv integratsiyasi zamonaviy pedagogikaning muhim yo’nalishlaridan biriga aylandi. Muammoli ta’lim konstruktivistik, tajribaga asoslangan, o’quvchiga yo’naltirilgan yondashuv bo’lib, nazariya va amaliyotning integratsiyasini, bilim va ko’nikmalarni qo’llashni osonlashtiradi, bu esa o’rganuvchilarga haqiqiy dunyodagi muammolarning yechimini topishga yordam beradi. Kompetensiyaviy ta’lim esa bilim, ko’nikma va kompetensiyalarni yaxlit tizim sifatida egallashni nazarda tutadi. Integratsiyaning zaruriyati bir necha omillar bilan belgilanadi:

Birinchidan, zamonaviy mehnat bozori bitiruvchilardan faqat nazariy bilimlarni emas, balki murakkab muammolarni hal etish, tanqidiy fikrlash, hamkorlikda ishlash kabi amaliy kompetensiyalarni talab qiladi. Bilim natijalari yondashuvida bilim, ko’nikmalar va kompetensiyalar o’quv jarayoni tugagandan keyin shaxs egallagan qobiliyatlar sifatida ta’riflanadi.

Ikkinchidan, muammoli vaziyatdan chiqishning yagona yo’li ta’limda yangicha, ya’ni kompetent yondashuvni joriy etishdir, chunki kompetent yondashuv talabdan bilim va ko’nikmalarni alohida-alohida emas, balki yaxlitlikda egallashni talab etadi. Bu esa o’qitish metodlari tizimining tubdan o’zgarishini taqozo etadi.

Uchinchidan, muammoli yoki keyslarga asoslangan ta’lim yondashuvini kompetensiyaviy ta’lim bilan birlashtirish harakat turli imkoniyatlarni taqdim etadi va bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shu munosabat bilan, integratsiyalashgan yondashuvning nazariy asoslarini chuqur o’rganish zarur.

Muammoli ta’lim o’quvchilarda turli kompetensiyalarni shakllantirishning samarali mexanizmi hisoblanadi. Muammoli ta’lim o’z-o’zini boshqaradigan, konstruktiv o’rganish jarayonini o’z ichiga oladi. O’quvchilarda hamkorlik, baholash, tanqidiy va analitik fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi hamda o’quvchilarga turli kontekstlarda muammolarni hal etishga imkon beradi.

Kompetensiyalar rivojlanishining asosiy mexanizmlari quyidagilarni o’z ichiga oladi:

1. Bilish faolligini faollashtirish mexanizmi. Muammoli ta’lim o’qituvchi tomonidan o’quvchilarning o’quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o’quvchilarning faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko’nikma va malakalarni ijodiy o’zlashtirish hamda aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta’lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi.

2. Ijtimoiy konstruktivizm mexanizmi. Muammoli ta’limning kognitiv konstruktivistik jarayonida o’quvchilar muammo bilan tanishtiriladi va guruh muhokamasi orqali oldingi bilimlarini faollashtiriladi, muammoni tushuntirish uchun mumkin bo’lgan nazariyalar yoki gipotezalarni ishlab chiqadilar va birgalikda o’rganilishi kerak bo’lgan masalalarni aniqlashtiradilar.

3. Metakognitiv boshqaruv mexanizmi. Muammoli ta’limning to’rtta asosiy printsipli mavjud: moslashuvchan bilim, ko’nikmalar va qobiliyatlar; faol va strategik metakognitiv fikrlash; ichki motivatsiyaga asoslangan hamkorlik; real va boy kontekstlarga singdirilgan muammolar printsiplar o’quvchilarning o’z-o’zini boshqarish va metakognitiv ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O’qish savodxonligini rivojlantirishda muammoli ta’lim va kompetensiyaviy yondashuv integratsiyasi maxsus model asosida amalga oshirilishi lozim:

Birinci bosqich: Muammoli vaziyatni identifikatsiyalash. Muammoli vaziyat bolaning ma’lum ruhiy holati bo’lib, bu holat ma’lum topshiriqni bajarish jarayonida ziddiyatni anglash tufayli vujudga keladi. O’qish jarayonida bu matn tarkibidagi qarama-qarshiliklar, noaniq ma’lumotlar yoki muallif pozitsiyasini aniqlash zaruriyati orqali namoyon bo’lishi mumkin.

Ikkinchi bosqich: Kognitiv va metakognitiv kompetensiyalarni faollashtirish. O’quvchilar matnni tahlil qilish, gipotezalar yaratish, bashorat qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish orqali tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantiradilar. Muammoli ta’lim - mantiqiy fikrlash operatsiyasi (tahlil, umumlashtirish) va o’quvchilarning izlanishli faoliyati qonuniyatlarini (muammoli vaziyat, bilishga qiziqish, ehtiyoj) hisobga olib tuzilgan ta’lim va o’qitishning yangi tizimidir.

Uchinch bosqich: Hamkorlikda bilim qurish. Guruh ishlarida o’quvchilar matn ustida birgalikda muhokama yuritish, turli talqinlarni taqqoslash, umumiy xulosa shakllantirishda kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradilar.

To’rtinchi bosqich: Refleksiya va baholash. O’quvchilar o’z o’qish strategiyalarini baholaydilar, samarali yondashuvlarni aniqlashtiradilar va keyingi o’qish faoliyatida ularni qo’llaydilar. Bu o’z-o’zini boshqarish va hayotiy o’rganish kompetensiyalarini shakllantiradi.

Muammoli ta‘lim va kompetensiyaviy yondashuvning integratsiyasi bir necha ilmiy nazariyalarga tayanadi:

Konstruktivistik nazariya. Muammoli ta‘lim so‘roq va konstruktivistik o‘rganish jarayoni orqali umr bo‘yi o‘rganishni targ‘ib qilish ehtiyojini qondiradi, chunki u hamkorlikda va o‘z-o‘zini boshqaruvchi o‘rganishni ta‘kidlaydi. O‘quvchilar faol ravishda bilimni quradilar, tayyor ma‘lumotlarni passiv qabul qilishmaydi.

Vigotskiy ta‘limotiga asoslangan ijtimoiy-madaniy yondashuv. Yaqinlik rivojlanish zonasi konsepsiyasi muammoli ta‘limda muhim ahamiyatga ega. ZPD - bu mustaqil muammolarni hal qilish orqali aniqlanadigan haqiqiy rivojlanish darajasi va kattalar rahnamoligi yoki qobiliyatliroq tengdoshlari bilan hamkorlikda muammolarni hal qilish orqali aniqlanadigan potensial rivojlanish darajasi o‘rtasidagi masofadir. Muammoli vaziyatlar o‘quvchilarni yaqinlik rivojlanish zonasida faoliyat yuritishga undaydi.

Informatsion qayta ishlash nazariyasi. Informatsion qayta ishlash nazariyasini ko‘rib chiqish oldingi bilimlarning roli va tuzilishiga e‘tibor qaratadi, ayniqsa ekspert bilimi muayyan samarali muammolarni hal qilish strategiyalarini faollashtirishiga. Muammoli topshiriqlar o‘quvchilarda bilimlarni tizimlashtirish va samarali qo‘llash kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Adult learning nazariyasi printsiplari. Muammoli ta‘lim kattalar ta‘limi nazariyasi prinsiplariga asoslanadi, jumladan o‘quvchilarni motivatsiya qilish, ularni o‘zlarining o‘quv maqsadlarini belgilashga undash va o‘z ta‘limiga ta‘sir qiluvchi qarorlarda ularga rol berishni o‘z ichiga oladi. Bu printsiplar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga moslashtirilgan holda qo‘llanilishi zarur.

Muammoli ta‘lim hamda kompetensiyaviy yondashuvni ta‘lim jarayoniga muvaffaqiyatli tatbiq etish va ularning o‘zaro integratsiyasini ta‘minlash uchun bir qator o‘zaro bog‘liq sharoitlarni yaratish talab etiladi. Metodologik jihatdan, bu jarayon eng avvalo pedagogning kasbiy mahoratiga tayanadi. O‘qituvchi nafaqat ushbu yondashuvlarning nazariy asoslarini chuqur egallagan bo‘lishi, balki dars jarayonida muammoli vaziyatlarni mahorat bilan loyihalash va ularni samarali boshqarish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, har bir o‘quvchining yosh xususiyatlari va individual qobiliyatlarini hisobga olish metodologik tayyorgarlikning ajralmas qismidir.

Tashkiliy nuqtayi nazardan, o‘quv muhiti o‘quvchini passiv tinglovchidan faol izlanuvchiga aylantirishi zarur. Dars shunday tashkil etilishi kerakki, unda o‘quvchi doimiy harakatda bo‘lishi, mustaqil tadqiqotlar olib borishi va yangi bilimlarni o‘zi uchun kashf etib, muammoli masalalarga yechim izlashi lozim. Guruhlarda ishlash uchun yetarli resurslarning mavjudligi va o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish faoliyatini rag‘batlantiruvchi tizimning yo‘lga qo‘yilishi kutilgan natijani beradi.

Didaktik sharoitlar doirasida ta‘lim mazmuni va qo‘llaniladigan materiallar o‘qish savodxonligi maqsadlariga to‘laonli mos kelishi talab etiladi. Bunda har bir kompetensiyani baholashning aniq mezonlari va ko‘rsatkichlari ishlab chiqilishi, o‘quv materiallari esa har bir o‘quvchining ehtiyojini qondira oladigan darajada farqlangan (differensial) bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Nihoyat, muvaffaqiyatning kaliti psixologik muhitda yashiringan. Sinfda xavfsiz va erkin o‘rganish muhitini yaratish o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini yuzaga chiqaradi. Pedagog va o‘quvchi o‘rtasidagi ijobiy muloqot, o‘zaro ishonch va hamkorlikka asoslangan munosabatlar

o‘quvchining nafaqat bilim olishiga, balki shaxs sifatida shakllanishiga ham xizmat qiladi. Muammoli ta’lim va kompetensiyaviy yondashuv integratsiyasi bo‘yicha xalqaro amaliyot keng tajribaga ega. Amerika Qo‘shma Shtatlaridagi tibbiyot maktablarining sakson foizdan ortig‘ida hozirda o‘quv dasturlarida muammoli ta’limning qandaydir shakli mavjud. Bu tajriba oliy ta’limdan boshlang‘ich ta’limga muvaffaqiyatli adaptatsiya qilinmoqda.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham bu yo‘nalishda muhim qadamlar qo‘yilmoqda. 2016-yil 8-9-noyabr kunlari Toshkent shahrida “Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitishning zamonaviy metodologiyasi: muammo va yechimlar” mavzusida respublika forumi o‘tkazildi va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari loyihalari ishlab chiqilib, 18 ta umumta’lim fanlari bo‘yicha respublikamizning 76 ta maktab, 52 ta kasb-hunar kolleji va 18 ta akademik litseylarda tajriba-sinovdan o‘tkazildi.

Boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan yondashuv o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Boshlang‘ich sinflarda ona tili ta’limini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishning ilmiy-metodik jihatlari tadqiq etilgan va amaliyotga joriy etilgan. Bu tajriba o‘qish savodxonligi darslarida muammoli ta’limdan samarali foydalanish uchun asos yaratadi.

Yuqorida keltirilgan tahlillar asosida muammoli ta’lim va kompetensiyaviy yondashuvning integratsiyasini quyidagi nazariy model orqali ifodalash mumkin:

1. Maqsad komponenti: O‘quvchilarda o‘qish savodxonligi kompetensiyalarini murakkab, real hayotiy muammolar kontekstida rivojlantirish.
2. Mazmun komponenti: Muammoli matnlar, vaziyatlar, topshiriqlar tizimi, kompetensiyalar tarkibi va darajalari.
3. Jarayon komponenti:
 - Muammoli vaziyatni yaratish;
 - Muammoni tushunish va qabul qilish;
 - Gipotezalar qurish va tekshirish;
 - Yechim topish va asoslash;
 - Refleksiya va baholash.
4. Metodlar komponenti: Muammoli bayon, evristik suhbat, tadqiqot usuli, loyiha faoliyati, guruh muhokamasi.
5. Vositalar komponenti: O‘quv matnlari, multimedia resurslar, interaktiv o‘yinlar, diagnostik vositalar.
6. Natija komponenti: Shakllantirilgan kompetensiyalar tizimi: o‘qish, kommunikativ, metakognitiv, ijtimoiy, shaxsiy.

Zamonaviy ta’lim paradigmasining takomillashuvi o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yangi pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishni taqozo etmoqda. Shu munosabat bilan muammoli ta’lim texnologiyasi va kompetensiyaviy yondashuv o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik masalasi ilmiy-pedagogik tadqiqotlarning dolzarb yo‘nalishiga aylanib bormoqda. Mazkur masala, xususan, o‘qish savodxonligi darslarida ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi, chunki o‘qish savodxonligi — bu yozma matnlarni tushunish, ulardan foydalanish va ular ustida mulohaza yuritish orqali o‘z maqsadlariga erishish, bilim va imkoniyatlarini kengaytirish hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etish qobiliyatidir. Muammoli ta’lim jarayonida o‘quvchilar muammoli vaziyatni muhokama qilish, muqobil nuqtai nazarlarni ifodalash va dialogik muloqotga kirishish zaruriyati oldida qoladi. A.Xutorskoyni

ta’kidlashicha, kommunikativ kompetensiya nafaqat tilni to’g’ri qo’llash, balki ijtimoiy kontekstda muloqotning samarali shakllarini tanlash va qo’llash qobiliyatini ham o’z ichiga oladi. O’qish savodxonligi darslarida matn asosida qurilgan muammoli savollarga javob izlash o’quvchilarda og’zaki va yozma nutqni puxta shakllantiradi, fikrni mantiqiy asoslash hamda auditoriya oldida himoya qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Muammoli vazifalarni bajarish jarayonida o’quvchi bir nechta manbadan olingan axborotni qiyosiy tahlil qilishga, uning ishonchligini baholashga va kerakli ma’lumotni sintez qilishga majbur bo’ladi. S.Shapiro axborot savodxonligini “mavjud axborot ehtiyojini anglash, kerakli axborotni topish, baholash va undan samarali foydalanish” qobiliyati sifatida ta’riflaydi. Bu kompetensiyaning o’qish savodxonligi darslari bilan integratsiyasi o’quvchida tanqidiy media savodxonligi va raqamli madaniyat asoslarini shakllantiradi.

B.Blum taksonomiyasiga ko’ra, muammoli ta’lim o’quvchini bilish faoliyatining yuqori darajalariga — tahlil, sintez va baholashga — yo’naltiradi. O’qish savodxonligi darslarida muammoli savol orqali matn bilan ishlash o’quvchida tushunish va eslab qolish darajasidan yuqori bo’lgan chuqur kognitiv ishlov berish jarayonlarini faollashtiradi. Bu esa matnning yashirin ma’nosini ochish, muallifning pozitsiyasini aniqlash va uni tanqidiy baholash imkonini beradi.

J.Flavellning metakognitsiya nazariyasiga asoslanib, o’quv-bilish kompetensiyasini o’z o’quv faoliyatini anglab rejalashtirish, monitoring qilish va baholash qobiliyati sifatida ta’riflash mumkin. Muammoli ta’lim texnologiyasi o’quvchini muammoni hal qilish algoritmini mustaqil qurishga undaydi, bu esa o’z navbatida o’z-o’zini boshqarish va refleksiv fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi. L.Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi nuqtai nazaridan bu jarayon o’quvchining mustaqil faoliyat chegaralarini kengaytiradi.

G.Hofstedening madaniyatlararo kompetensiya tadqiqotlari va D.Jonassenning muammoga asoslangan o’qitish konsepsiyasiga ko’ra, guruhli muammoli vazifalar o’quvchilarda hamkorlik, o’zaro mas’uliyat, tolerantlik va kollektiv qaror qabul qilish ko’nikmalarini shakllantiradi. O’qish savodxonligi darslarida turli janr va mavzudagi matnlar asosida qurilgan muammoli muhokamalar o’quvchilarning ijtimoiy empatiyasini va madaniyatlararo tafakkurini boyitadi.

Bu kompetensiya o’qish savodxonligi darslarining bosh maqsadini ifodalab, PISA xalqaro baholash tizimida uchta asosiy komponent orqali o’lchanadi: *matnni topish va olish, birlashtirish va izohlash, mulohaza yuritish va baholash*. Muammoli ta’lim texnologiyasi o’quvchini matn bilan yuzaki emas, balki chuqur va maqsadli muloqotga kirishishga majbur qiladi, bu esa ko’rsatilgan uchala komponentni bir vaqtning o’zida rivojlantirishga zamin yaratadi.

E. de Bononing ijodiy fikrlash nazariyasi hamda D. Guilfordning divergent produktivlik modeli nuqtai nazaridan, muammoli ta’lim o’quvchida standart yechimlardan voz kechib, muqobil, original va noan’anaviy yondashuvlarni izlash qobiliyatini shakllantiradi. O’qish savodxonligi darslarida bu kompetensiya matnni yangi rakursdan talqin qilish, muallif bilan muloqotga kirishish va mustaqil intellektual mahsulot yaratish orqali namoyon bo’ladi.

Yuqorida tahlil qilingan kompetensiyalar muammoli ta’lim va o’qish savodxonligi darslarining uzviy birlashuvidan kelib chiqadigan pedagogik samaradorlikni ko’rsatmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan muammoli ta’lim o’quvchida bilim, ko’nikma va

malakalarning mexanik yig‘indisini emas, balki ularning hayotiy muammolarni hal etishga tatbiq etila oladigan integrallashgan tizimini shakllantiradi. Bu esa zamonaviy ta’lim standartlari va PISA, TIMSS kabi xalqaro baholash tizimlari talablariga to‘liq javob beradi hamda mazkur yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish zarurligini asoslaydi.

Muammoli ta’lim va kompetensiyaviy yondashuv integratsiyasi zamonaviy pedagogikaning ilmiy asoslangan yo‘nalishi bo‘lib, o‘quvchilarda chuqur bilimlar, amaliy ko‘nikmalar va hayotiy muhim kompetensiyalarni yaxlit tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarning faol, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni mustaqil o‘rganishga tayyorlash va XXI asr talablariga mos shaxsni shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo‘jayeva N. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”, Toshkent, TDPU. 2003-y.
2. Abduqodirov A. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar”, Toshkent, Fan. 2018-y.
3. Husanboyeva Q.P. “O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish (VII-VIII sinf adabiyot darslari misolida). Ped.fan.dok.diss. Toshkent, 1994-y.
4. Usmonov M. “Boshlang‘ich ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari”, Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2019-y.
5. Ziyomammedov B. “Ilg‘or pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot”, Toshkent: Ibn Sino, 2001-y.
6. Shaxmurodova D.A. “Boshlang‘ich ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar orqali o‘quvchilar savodxonligini oshirish metodikasi”. Qo‘qon davlat pedagogika instituti, 2019-y.

BOSHLANG‘ICH MAKTABDA O‘QUVCHILARNI IJODIY FIKRLASHGA O‘RGATISH USULLARI

Bekchanova Nilufar Boltaboyevna

*UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi
bekchanova.nilufar88@gmail.com*

Ro‘ziboyeva Kumushoy Sobirboyevna

UrDPI, 1-bosqich 254-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni rivojlantirishning turli usullarini o‘rganadi va zamonaviy ta’limda ijodkorlikning ahamiyatini ta’kidlaydi. Asl g‘oyalarni yaratish va muammolarni innovatsion usullar bilan hal qilish qobiliyati sifatida ta’riflangan ijodiy fikrlash yosh o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, moslashuvchanlik va chidamlilikni rivojlantirish uchun juda muhimdir. Maqolada bir nechta asosiy o‘qitish strategiyalari, jumladan, tadqiqotga asoslangan o‘rganish, loyihaga asoslangan o‘rganish, san’at integratsiyasi va muammolarni hal qilish faoliyatlaridan foydalanish muhokama qilinadi. Bundan tashqari, o‘qituvchilarning qo‘llab-quvvatlovchi, xavfsiz muhitni yaratishdagi roli va texnologiyalarning ijodkorlikka ta’siri ko‘rib chiqiladi. Standartlashtirilgan testlar kabi qiyinchiliklarga qaramay, maqolada o‘quvchilarni kelajakdagi muvaffaqiyatlarga tayyorlashda ijodkorlikning muhim roli ta’kidlangan.

Аннотация. Данная статья рассматривает различные методы развития творческого мышления у учащихся начальной школы и подчеркивает значение креативности в

современном образовании. Творческое мышление, определяемое как способность создавать оригинальные идеи и находить инновационные решения проблем, играет важную роль в развитии у младших школьников критического мышления, гибкости и устойчивости.

В статье обсуждаются несколько основных стратегий обучения, включая исследовательское обучение, проектно-ориентированное обучение, интеграцию искусства и использование заданий по решению проблем. Кроме того, рассматривается роль учителей в создании поддерживающей и безопасной образовательной среды, а также влияние технологий на развитие креативности. Несмотря на существующие трудности, такие как стандартизированное тестирование, в статье подчеркивается важная роль креативности в подготовке учащихся к будущим успехам.

Annotation. This article examines various methods of developing creative thinking in primary school students and emphasizes the importance of creativity in modern education. Creative thinking, defined as the ability to generate original ideas and solve problems in innovative ways, plays a crucial role in developing critical thinking, flexibility, and resilience among young learners. The article discusses several key teaching strategies, including inquiry-based learning, project-based learning, art integration, and the use of problem-solving activities. In addition, it explores the role of teachers in creating a supportive and safe learning environment, as well as the impact of technology on creativity. Despite challenges such as standardized testing, the article highlights the important role of creativity in preparing students for future success.

Kalit so‘zlar: Ijodiy fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, tadqiqotga asoslangan o‘rganish, loyihaga asoslangan o‘rganish, san’at integratsiyasi, muammolarni hal qilish, ta’limdagi texnologiya, o‘qituvchining roli.

Ключевые слова: творческое мышление, начальное образование, исследовательское обучение, проектно-ориентированное обучение, интеграция искусства, решение проблем, технологии в образовании, роль учителя.

Keywords: creative thinking, primary education, inquiry-based learning, project-based learning, art integration, problem solving, technology in education, teacher’s role.

Boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida tobora ko‘proq e’tirof etilmoqda. Texnologik yutuqlar, ijtimoiy muammolar va professional landshaftlar doimiy ravishda o‘zgarib turadigan doimiy rivojlanayotgan dunyoda, ijodiy fikrlash qobiliyati shaxslarning moslashishi, innovatsiya qilishi va muvaffaqiyatga erishishi uchun juda muhimdir.

Ijodiy fikrlash nafaqat muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi, balki kognitiv moslashuvchanlikni, muloqot qobiliyatlarini va hissiy aqlni ham oshiradi. Natijada, yosh o‘quvchilarni ijodiy fikrlash vositalari bilan jihozlash, ayniqsa, umrbod ta’lim asoslari yaratilgan boshlang‘ich ta’limda o‘qituvchilar uchun juda muhim mas’uliyatdir. Boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni original g‘oyalarni yaratish, tushunchalar o‘rtasida bog‘liqlik o‘rnatish va muammolarga turli nuqtai nazardan yondashish qobiliyati sifatida ta’riflash mumkin.

Ko‘pincha yodlash va takrorlashga qaratilgan an’anaviy ta’limdan farqli o‘laroq, ijodiy fikrlash o‘quvchilarni atrofdagi dunyoni tushunishning yangi usullari bilan savol berishga,

o‘rganishga va tajriba o‘tkazishga undaydi. Bu ko‘nikmalar tobora ko‘proq innovatsiyalarni rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Globallashtirilgan iqtisodiyotda o‘ziga xoslik va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyati yuqori baholanadigan global iqtisodiyotda zarur. Ijodiy fikrlashni o‘rgatishning asosiy jihatlaridan biri bu ijodkorlik faqat ba’zi o‘quvchilarda mavjud bo‘lgan tug‘ma iste’dod emasligini tushunishdir; aksincha, bu barcha bolalarda tarbiyalanishi va rivojlanishi mumkin bo‘lgan ko‘nikmadir.

Bu jarayon boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan o‘qitish metodologiyasini o‘zgartirishni, o‘qituvchiga yo‘naltirilgan o‘qitishdan ko‘proq o‘quvchiga yo‘naltirilgan o‘quv muhitiga o‘tishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, o‘qituvchilar o‘quvchilarga ochiq vazifalar, hamkorlikdagi loyihalar va tadqiqot va tasavvurni rivojlantiradigan faoliyatlarda ishtirok etish imkoniyatlarini yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ijodiy fikrlashga erta kirishish nafaqat akademik ko‘rsatkichlarni yaxshilaydi, balki ijtimoiy va hissiy farovonlikni ham oshiradi. Ijodiy fikrlashga undalgan o‘quvchilar chidamlilik, o‘ziga ishonch va jamoalarda yaxshi ishlash qobiliyatini namoyon etish ehtimoli ko‘proq. Bundan tashqari, sinfda ijodkorlikni rivojlantirish bolalarga o‘zish tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi, bunda ular qiyinchiliklarni to‘siqlar emas, balki o‘rganish uchun imkoniyatlar sifatida ko‘rishadi. Bu tafakkur, ayniqsa, bugungi ta’lim muhitida, o‘quvchilar tobora noaniq va murakkab dunyoda harakat qilishni o‘rganishlari kerak bo‘lgan sharoitda muhimdir.

1. Boshlang‘ich ta’limda ijodiy fikrlashni tushunish. Boshlang‘ich ta’lim kontekstida ijodiy fikrlash odatiy bo‘lmagan fikrlash, muammolarni innovatsion usullar bilan hal qilish va o‘quv vazifalariga qiziqish va tasavvur bilan yondashish qobiliyatini anglatadi. Yosh o‘quvchilar uchun ijodkorlik ularga yangi g‘oyalarni o‘rganish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ijodkorlik nazariyasiga ko‘ra, ijodiy fikrlash ravonlikni (ko‘p g‘oyalarni ishlab chiqish), moslashuvchanlikni (turli xil g‘oyalarni ishlab chiqish), o‘ziga xoslikni (yangi g‘oyalarni ishlab chiqish) va batafsil ma’lumotni (g‘oyalarni kengaytirish) o‘z ichiga oladi. Ijodkorlikning ushbu jihatlariga e’tibor qaratish orqali o‘qituvchilar yanada dinamik va faol sinf muhitini yaratishlari mumkin. Odatda 5 yoshdan 11 yoshgacha bo‘lgan boshlang‘ich maktab yillari kognitiv rivojlanish uchun muhim davrni ifodalaydi. Bu davrda bolalar tabiiy ravishda qiziquvchan, yuqori darajada tasavvurga ega va yangi tajribalarga ochiqroq bo‘ladilar. Bu uni ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun ideal bosqichga aylantiradi. Biroq, an’anaviy ta’lim tizimlari ko‘pincha standartlashtirilgan testlar va yodlash o‘rganishga ustuvor ahamiyat beradi, bu esa ijodiy ifoda etishga xalaqit berishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchilar ijodkorlikni rivojlantiradigan o‘quv tajribalarini ataylab loyihalashlari kerak.

2. Boshlang‘ich maktablarda ijodiy fikrlashni o‘qitishning asosiy usullari So‘rovga asoslangan o‘rganish. So‘rovga asoslangan o‘rganish - bu o‘quvchilarni savol berishga, o‘rganishga va tadqiq qilishga undaydigan ta’lim yondashuvi. Bu o‘quvchilarni o‘qishlariga mas’ul qilib qo‘yadi, ularga o‘zlarini qiziqtirgan mavzularni chuqurroq o‘rganishga va tadqiqot va tajriba orqali yechim izlashga imkon beradi. Bu usul tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishni rag‘batlantirish orqali ijodkorlikni rivojlantiradi, chunki o‘quvchilar javob topish uchun mustaqil va ijodiy fikrlashlari kerak. Masalan, fan darsida o‘simliklar qanday o‘sishi haqida shunchaki ma’lumot berish o‘rniga, o‘qituvchi o‘quvchilardan «Agar o‘simlik qorong‘ida o‘ssa nima bo‘ladi?» kabi savollarni o‘rganishni so‘rashi mumkin. Ushbu turdagi ochiq so‘rov o‘quvchilarni mumkin bo‘lgan natijalar haqida ijodiy fikrlashga va o‘z gipotezalarini tajriba

orqali sinab ko‘rishga undaydi. Loyihaga asoslangan o‘rganish. Loyihaga asoslangan o‘rganish o‘quvchilarni uzoq vaqt davomida murakkab, real dunyodagi muammolar ustida ishlashni o‘z ichiga oladi.

Bu jarayon orqali ular ham fan bilimlarini, ham ijodkorlikni rivojlantiradilar. o‘quvchilarni tasavvurlaridan foydalanishga, tanqidiy fikrlashga, boshqalar bilan hamkorlik qilishga va o‘z g‘oyalarini yetkazishga undaydi. Ijodiy muammolarni hal qilish Tabiiy fanlarning asosini tashkil etadi, chunki o‘quvchilar ko‘pincha qiyinchiliklarga innovatsion yechimlarni ishlab chiqishlari kerak. Masalan, loyiha o‘quvchilarni ekologik toza shahar modelini loyihalashni o‘z ichiga olishi mumkin. Bu ulardan turli fanlardan (fan, geografiya, san’at va boshqalar) bilimlarni birlashtirishni va shu bilan birga barqarorlik bilan bog‘liq muammolarni hal qilish uchun ijodiy fikrlash qobiliyatlaridan foydalanishni talab qiladi. San’atni integratsiyalash. San’at - tasviriy san’at, musiqa, raqs va drama - ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun kuchli vositalardir. Badiiy mashg‘ulotlar o‘quvchilarga o‘zlarini noyob usullar bilan ifoda etish va turli nuqtai nazarlarni o‘rganish imkonini beradi. San’atni o‘quv dasturiga kiritish o‘quvchilarga yangi g‘oyalar va yondashuvlar bilan tajriba o‘tkazish imkonini berish orqali ijodkorlikni rivojlantirishi mumkin. Masalan, tarix darsi o‘quvchilar tarixiy shaxslar nuqtai nazaridan yozadigan ijodiy yozish faoliyatini yoki matematika darsi geometrik tushunchalarni tasavvur qilish uchun rasm chizishni o‘z ichiga olishi mumkin. Ushbu fanlararo mashg‘ulotlar o‘quvchilar ongining ham analitik, ham ijodiy qismlarini jalb qiladi va chuqurroq o‘rganishni rag‘batlantiradi.

3. Ijodkorlikni rivojlantirishda o‘qituvchining roli. O‘qituvchilar ijodkorlikni rag‘batlantiradigan sinf muhitini yaratishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qitishga moslashuvchan, talabaga yo‘naltirilgan yondashuv bilan o‘qituvchilar o‘quvchilarga o‘z g‘oyalarini o‘rganish va ijodkorliklarini ifoda etish imkoniyatlarini yaratishlari mumkin. O‘qituvchilar buni ochiq darslarni loyihalash, bir nechta yechimlarni taqdim etish va tajriba o‘tkazishni rag‘batlantirish orqali amalga oshirishlari mumkin. Bundan tashqari, o‘qituvchilar o‘quvchilar tavakkal qilish, xato qilish va ulardan saboq olish uchun xavfsiz his qiladigan qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratishlari kerak. Ijodkorlik ko‘pincha sinov va xatolarni o‘z ichiga oladi va o‘quvchilarni xatolarni muvaffaqiyatsizliklar emas, balki o‘sish uchun imkoniyat sifatida ko‘rishga undash kerak. Bu fikrlash tarzi chidamlilik va ishonchni rivojlantiradi, bu ikkalasi ham ijodiy fikrlash uchun zarurdir. O‘qituvchilar, shuningdek, muammolarga noan ‘anaviy usullar bilan qanday yondashishni namoyish etish orqali ijodiy xatti-harakatlarni modellashtirishlari mumkin. O‘quvchilar o‘qituvchilarining ovoz chiqarib o‘ylayotganini, yangi g‘oyalar bilan tajriba o‘tkazayotganini va noaniqlikni qabul qilayotganini ko‘rganda, ular bu xatti-harakatlarni o‘zlari qabul qilish ehtimoli ko‘proq.

4. Texnologiyani ijodiy fikrlashga ta’siri. Texnologiya ijodiy fikrlashni rivojlantirishda kuchli vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Raqamli platformalar o‘quvchilarga kontent bilan ishlash, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va ijodiy g‘oyalar bilan tajriba o‘tkazishning yangi usullarini taqdim etadi. Masalan, kodlash platformalari, raqamli san’at dasturlari yoki virtual simulyatsiyalar kabi vositalardan foydalangan holda, o‘quvchilar mavhum tushunchalarni tasavvur qilishlari va ilgari tasavvur qilib bo‘lmaydigan usullar bilan tajriba o‘tkazishlari mumkin. Biroq, o‘qituvchilar texnologiyani puxta integratsiya qilishlari, bu uning ijodkorlikni chalg‘itmasligi, balki kuchaytirishiga ishonch hosil qilishlari muhimdir. Scratch

(kodlash platformasi) yoki Tinkercad (3D dizayn dasturi) kabi vositalar o‘quvchilarga o‘zlarining tasavvurlari va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini aks ettiruvchi loyihalar yaratish imkonini beradi. Ushbu platformalar orqali o‘quvchilar o‘yinlarni loyihalashlari, virtual olamlarni yaratishlari yoki real dunyodagi muammolarga yechimlarning prototiplarini yaratishlari mumkin. Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich maktabda ijodiy fikrlashni o‘rgatish o‘quvchilarni kelajakka tayyorlash uchun juda muhimdir. Tadqiqotga asoslangan o‘rganish, loyihaga asoslangan o‘rganish, san‘at integratsiyasi va muammolarni hal qilish faoliyati kabi usullardan foydalangan holda o‘qituvchilar ijodkorlik rivojlanadigan muhit yaratishlari mumkin. To‘g‘ri qo‘llab-quvvatlash va fikrlash tarzi bilan o‘qituvchilar keyingi avlod mutafakkirlari, innovatorlari va muammolarni hal qiluvchilarini tarbiyalashlari mumkin.

Adabiyotlar:

1. Sinfda ijodkorlikni tarbiyalash. Kembrij universiteti nashriyoti. Beghetto, R. A., & Kaufman, J. C. (2017).
2. Ongimizdan tashqarida: Ijodkor bo‘lishni o‘rganish (2-nashr). Capstone nashriyoti. Robinson, K. (2011).
3. Maktablarda ijodkorlik: keskinliklar va dilemmalar. Routledge. Craft, A. (2005).
4. Ijodkorlikni tushuntirish: Inson innovatsiyasi fani (2-nashr). Oksford universiteti nashriyoti.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

G‘aybulloyeva Yulduz Mexriddinovna

Buxoro davlat universiteti

Pedagogika kafedrası tayanch doktoranti (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini raqamli ta’lim texnologiyalari vositasida rivojlantirishning samarali yo‘llarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Raqamli texnologiyalarga asoslangan o‘qitish metodikasi qo‘llanilib, talabalarning kasbiy kompetentligi darajasi boshlang‘ich va yakuniy testlar orqali baholandi. Raqamli ta’lim texnologiyalari bo‘lajak o‘qituvchilarning didaktik, texnologik va kommunikativ kompetentliklarini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim texnologiyalari, kasbiy kompetentlik, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, pedagogik ta’lim, texnologik savodxonlik.

Abstract. This article is devoted to the study of effective ways to develop the professional competence of future primary school teachers through digital educational technologies. The teaching methodology based on digital technologies was used, and the level of professional competence of students was assessed through initial and final tests. Digital educational technologies allow to significantly increase the didactic, technological and communicative competence of future teachers.

Keywords: digital educational technologies, professional competence, primary school teacher, pedagogical education, technological literacy.

Аннотация. Данная статья посвящена изучению эффективных способов развития профессиональной компетентности будущих учителей начальной школы посредством цифровых образовательных технологий. Использовалась методика обучения на основе

цифровых технологий, а уровень профессиональной компетентности учащихся оценивался с помощью начального и итогового тестирования. Цифровые образовательные технологии позволяют значительно повысить дидактическую, технологическую и коммуникативную компетентность будущих учителей.

Ключевые слова: цифровые образовательные технологии, профессиональная компетентность, учитель начальной школы, педагогическое образование, технологическая грамотность.

KIRISH (INTRODUCTION). Zamonaviy axborot jamiyatining jadal rivojlanishi ta’lim sohasiga ham bevosita ta’sir ko’rsatmoqda. Raqamli texnologiyalar ta’lim-tarbiya jarayoniga chuqur kirib borib, o’qitish va o’rganish shakllarini tubdan o’zgartirib yubormoqda [1]. O’quvchilarning raqamli mahsulotlar va onlayn platformalar bilan doimiy muloqotda bo’lishi boshlang‘ich sinf o’qituvchisiga yangi, yuksak talablar qo’ymoqda. Pedagogik ta’lim muassasalari oldida turgan asosiy muammo – bu bo’lajak o’qituvchilarni an’anaviy usullar bilan tayyorlash va ularni raqamli ta’lim muhitiga moslashtirishning integrallashgan tizimini yaratishdan iborat [2]. UNESCO va OECD ning so’nggi hisobotlari (2023) shuni ta’kidlaydiki, 21-asr o’qituvchisi nafaqat fanning bilimdoniga, balki raqamli vositalar orqali samarali dars berish qobiliyatiga ham ega bo’lishi lozim [3].

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi hamda “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunning yangi tahriri (2021) ta’limni raqamlashtirish va o’qituvchilar kasbiy kompetentligini oshirishni davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida belgilagan [4].

Tadqiqotlar shuni ko’rsatmoqdaki, pedagogika oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarining 67 % i dars jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishga yetarlicha tayyorlanmagan holda ish boshlamoqda [5]. Boshlang‘ich sinflarda o’quvchilar uchun mos raqamli kontent yaratish, interaktiv darslarni loyihalash va raqamli baholash vositalaridan foydalanish bo’yicha ko’nikmalar talabalar tomonidan yetarlicha o’zlashtirilmayapti. Bu esa o’quvchilarning akademik ko’rsatkichlari va o’qishga qiziqishiga salbiy ta’sir ko’rsatmoqda [6].

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – raqamli ta’lim texnologiyalarini pedagogik ta’limga integratsiya qilish orqali bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish modelini ishlab chiqish va uning samaradorligini eksperimental tekshirishdan iborat.

METODLAR (METHODS). Tadqiqot eksperimental dizayn asosida olib borildi. Oldindan test – keyindan test (pretest-posttest) sxemasi qo’llanildi. Tadqiqot 2024–2026 o’quv yili mobaynida ikkita semestrni o’z ichiga oldi. Ishtirokchilar ehtimoliy tanlov usuli bilan ikki guruhga ajratildi:

- **Eksperimental guruh (EG):** $n = 90$, o’rtacha yoshi $19,8 \pm 1,2$ yil; 78 nafar ayol, 12 nafar erkak

- **Nazorat guruhi (NG):** $n = 90$, o’rtacha yoshi $20,1 \pm 1,3$ yil; 75 nafar ayol, 15 nafar erkak

Boshlang‘ich demografik ko’rsatkichlar va kasbiy kompetentlik darajasi bo’yicha guruhlar o’rtasidagi farq statistik jihatdan ahamiyatsiz ($p = 0,42$) ekanligi tasdiqlandi.

Kirish mezonlari: Pedagogika oliy ta’lim muassasasi 2-kurs talabalari; asosiy kompyuter ko’nikmalariga ega bo’lish; tadqiqotda ixtiyoriy ishtirok etishga rozilik.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Chiqarish mezonlari: Darslarning 20% dan ko‘prog‘ini o‘tkazib yuborgan talabalar; tadqiqot davomida akademik ta’tilga chiqqanlar.

Eksperimental guruh uchun maxsus ishlab chiqilgan “DigiTeach” dasturiy ta’minot muhitida quyidagi modullar joriy etildi:

1-Jadval

Modul	Kontent	Davomiyligi
1-modul	Raqamli savodxonlik asoslari	4 hafta
2-modul	Interaktiv dars dizayni (Canva, Kahoot, Padlet)	5 hafta
3-modul	Raqamli baholash vositalari (Google Forms, Mentimeter)	4 hafta
4-modul	Onlayn kollaboratsiya va kommunikatsiya	3 hafta
5-modul	Raqamli kontent yaratish (video, infografika)	4 hafta

Nazorat guruhi an’anaviy o‘quv dasturi bo‘yicha o‘qitildi. Ushbu guruhda ham axborot texnologiyalari mavzulari o‘rganilib, lekin raqamli vositalar pedagogik jarayonga maxsus integratsiya qilinmadi.

O‘lchash vositalari. Kasbiy kompetentlik to‘rt komponent bo‘yicha baholandi:

1. Didaktik kompetentlik – dars rejalashtirish, farqlangan ta’lim, maqsad qo‘yish;
2. Texnologik kompetentlik – raqamli vositalarni tanlash va qo‘llash;
3. Kommunikativ kompetentlik – raqamli muhitda o‘quvchilar bilan muloqot;
4. Refleksiv kompetentlik – o‘z faoliyatini baholash va takomillashtirish;

Umumiy ball 100 ta ball tizimida hisoblanib, quyidagi darajalar belgilandi: past (0–49), o‘rta (50–69), yuqori (70–84) va juda yuqori (85–100). Bundan tashqari, intervensiya davomida kuzatuv protokollari, fokus-guruh suhbatlari va portfoliolarni tahlil qilish metodlari ham qo‘llanildi.

NATIJALAR (RESULTS). Boshlang‘ich holat tahlili. Tadqiqotdan avval o‘tkazilgan pretest natijalariga ko‘ra, eksperimental va nazorat guruhlar o‘rtasida statistik jihatdan muhim farq kuzatilmadi ($t = 0,83$, $df = 178$, $p = 0,41$). Ikkala guruhning umumiy kasbiy kompetentlik o‘rtacha balli mos ravishda $47,3 \pm 6,2$ va $46,9 \pm 5,8$ ni tashkil etdi.

Ikki semestrlik intervensiyadan so‘ng o‘tkazilgan posttest natijalariga ko‘ra quyidagi ko‘rsatkichlar qayd etildi:

Pretest va posttest natijalari taqqoslama tahlili (M $\pm$ SD)

2-Jadval

Kompetentlik turi	EG Pretest	EG Posttest	NG Pretest	NG Posttest
Didaktik	48,1 $\pm$ 6,4	74,6 $\pm$ 7,2	47,8 $\pm$ 6,1	55,2 $\pm$ 6,8
Texnologik	39,2 $\pm$ 8,1	78,4 $\pm$ 8,6	38,9 $\pm$ 7,9	45,1 $\pm$ 8,2
Kommunikativ	51,4 $\pm$ 5,9	76,8 $\pm$ 6,4	50,9 $\pm$ 5,7	58,3 $\pm$ 6,1
Refleksiv	50,6 $\pm$ 7,2	71,2 $\pm$ 7,8	49,7 $\pm$ 6,8	55,6 $\pm$ 7,1
Umumiy ball	47,3$\pm$6,2	75,3$\pm$7,4	46,9$\pm$5,8	53,6$\pm$6,5

Izoh: $p < 0,001$; EG – eksperimental guruh; NG – nazorat guruhi.

Eksperimental guruhda umumiy kasbiy kompetentlik 47,3 balldan 75,3 ballga ko‘tarildi (o‘sish: +28,0 ball, ya’ni 59,2%). Nazorat guruhida esa 46,9 dan 53,6 ga (o‘sish: +6,7 ball, ya’ni 14,3%) ko‘tarildi.

Texnologik kompetentlik bo‘yicha alohida tahlil

3-Jadval

Ko‘rsatkich	EG	NG	Farq	p
Raqamli vosita tanlash	81,2±7,4	46,3±8,1	34,9	<0,001
Kontent yaratish	76,8±8,2	43,7±7,6	33,1	<0,001
Baholash texnologiyalari	79,3±7,9	45,1±8,4	34,2	<0,001
Onlayn kollaboratsiya	77,5±8,6	44,8±8,9	32,7	<0,001

Posttest natijalariga ko‘ra: - Eksperimental guruhda talabalarning 82,2% (74 nafar) yuqori va juda yuqori darajaga ko‘tarildi - Nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 18,9% (17 nafar) ni tashkil etdi.

MUHOKAMA (DISCUSSION). Tadqiqot natijalari raqamli ta’lim texnologiyalarini pedagogik ta’limga maqsadli integratsiya qilish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini sezilarli darajada oshirishi mumkinligini isbotladi. Eksperimental guruhdagi 34,2 foizlik umumiy o‘shish ko‘rsatkichi Redecker [7] va Mishra & Koehler [8] ning TPACK (Technological Pedagogical Content Knowledge) nazariyasiga mos keladi. Bu nazariya texnologik, pedagogik va mazmuniy bilimlarning uyg‘unlashuvi yuksak samaradorlikka olib kelishini asoslaydi. Texnologik kompetentlik bo‘yicha eng yuqori o‘shish (+39,2 ball) kuzatilgani tasodif emas. EG talabalari Canva, Kahoot, Padlet va Google Classroom kabi vositalarni real pedagogik holatda qo‘llab ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lganligi ularning amaliy ko‘nikmalarini mustahkamladi. Bu natija Tondeur va boshqalarning [9] tadqiqotlari bilan ham uyg‘un: ular “kontekstual o‘rganish” (contextual learning) texnologik savodxonlikni oshirishning eng samarali yo‘li ekanligini ko‘rsatgan.

XULOSA (CONCLUSION). Ushbu tadqiqot bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini raqamli ta’lim texnologiyalari orqali rivojlantirish samaradorligini eksperimental tarzda isbotladi. Ishlab chiqilgan “DigiTeach” modeli va unga asoslangan o‘quv dasturi talabalarning didaktik, texnologik, kommunikativ va refleksiv kompetentliklarini sezilarli darajada oshirdi.

Tadqiqotning asosiy xulosalari:

1. Raqamli ta’lim texnologiyalarini pedagogik ta’limga maqsadli integratsiya qilish bo‘lajak o‘qituvchilarning umumiy kasbiy kompetentligini 34,2% ga oshirish imkonini beradi.
2. Texnologik kompetentlik o‘shishi boshqa kompetentlik turlarini ham ijobiy rag‘batlantiradi (korrelyatsiya $r = 0,74$).
3. Amaliy yo‘naltirilgan (practice-oriented) raqamli o‘rganish muhiti nazariy bilimlar bilan birgalikda talabalar ishonchi va kasbiy identifikatsiyasini mustahkamlaydi.
4. “DigiTeach” modeli O‘zbekiston milliy pedagogik ta’lim kontekstiga moslashtirilgan bo‘lib, keng joriy etilishga tayyor.

Pedagog oliy ta’lim muassasalari uchun tavsiya: raqamli kompetentlikni alohida kurs sifatida emas, barcha pedagogik fanlar va amaliyot mashg‘ulotlari bilan uyg‘unlashtirilgan tizim sifatida o‘qitish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Voogt, J., & Roblin, N.P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299–321.

2. Darling-Hammond, L., Hyler, M.E., & Gardner, M. (2017). *Effective Teacher Professional Development*. Learning Policy Institute, Palo Alto, CA.
3. UNESCO (2023). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO Publishing, Paris.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. PF-6079-son, 2020-yil 5-oktyabr.
5. Karimov, B.A., & Toshmatova, D.N. (2022). O‘zbekiston pedagogika oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarining raqamli savodxonlik darajasi: holat va muammolar. *O‘zbekiston pedagogika fanlari*, 8(2), 45–58.
6. Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigComp Edu*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
7. O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi. (2023). *Ta’lim muassasalarida internet qamrovi yillik hisoboti*. Toshkent.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM MUHITINI SHAKLLANTIRISH: NAZARIYA VA AMALIYOT UYG‘UNLIGI

Matkarimov.M.M

UrDPI, Ta’lim sifatini ta’minlash bo‘limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim muhitini shakllantirishning nazariy asoslari hamda uni amaliyotga joriy etish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va ularning ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiyalar, innovatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv ta’lim.

Annotation: This article analyzes the theoretical foundations of the formation of a digital learning environment in the primary education system and the mechanisms for its implementation in practice. It also highlights modern pedagogical approaches, digital technologies and their role in improving the quality of education.

Keywords: digital learning environment, primary education, pedagogical technologies, innovation, information and communication technologies, interactive education.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы формирования цифровой образовательной среды в системе начального образования и механизмы ее практической реализации. Также освещаются современные педагогические подходы, цифровые технологии и их роль в повышении качества образования.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, начальное образование, педагогические технологии, инновации, информационно-коммуникационные технологии, интерактивное образование.

Bugungi kunda jahonda kechayotgan globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan, ta’lim tizimiga tub o‘zgarishlar kiritmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida an’anaviy ta’lim modeli asta-sekin zamonaviy, innovatsion va interaktiv yondashuvlar bilan boyitilmoqda. Bu jarayonda raqamli ta’lim muhitini shakllantirish masalasi ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylanib bormoqda.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi esa uzluksiz ta’lim tizimining eng muhim poydevori hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, mustaqil fikrlash qobiliyati, axborot bilan ishlash ko‘nikmalari shakllanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda ta’lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli ta’lim muhiti nafaqat texnik vositalar majmuasi, balki o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqadigan pedagogik tizim sifatida qaraladi. U ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini yangilashga xizmat qilib, o‘quvchilarning individual ta’lim ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli muhit orqali ta’lim jarayonida differensial yondashuvni amalga oshirish, o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish hamda ularni global axborot makoniga moslashtirish imkoniyatlari kengayadi.

Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida raqamli kompetensiya asosiy tayanch kompetensiyalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Bu esa boshlang‘ich ta’limdan boshlab o‘quvchilarda raqamli savodxonlikni shakllantirishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat zamon talabi, balki kelajak avlodning raqobatbardoshligini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini shakllantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish hamda uni amaliyotga samarali joriy etish yo‘llarini yoritishdan iborat. Shuningdek, maqolada nazariya va amaliyot uyg‘unligini ta’minlash orqali ta’lim sifatini oshirish masalalari ham ko‘rib chiqiladi.

Raqamli ta’lim muhitining nazariy asoslari

Raqamli ta’lim muhiti — bu o‘quv jarayonini tashkil etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishga asoslangan pedagogik tizimdir. Uning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

- **Texnologik komponent** (kompyuterlar, planshetlar, internet tarmog‘i);
- **Pedagogik komponent** (zamonaviy o‘qitish metodlari va yondashuvlar);
- **Axborot resurslari** (elektron darsliklar, multimedia materiallar);
- **Interaktiv platformalar** (onlayn ta’lim tizimlari).

Nazariy jihatdan, raqamli ta’lim muhiti konstruktivizm, kompetensiyaga asoslangan yondashuv va differensial ta’lim tamoyillariga tayanadi. Bu esa o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlab, bilimni mustaqil egallashiga imkon yaratadi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli muhitning ahamiyati

Boshlang‘ich ta’limda raqamli vositalardan foydalanish quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

- o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi;
- murakkab tushunchalarni vizual tarzda oson tushuntirish imkonini beradi;
- individual ta’lim trayektoriyasini yaratadi;
- o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi interaktivlikni kuchaytiradi.

Shuningdek, raqamli ta’lim muhiti orqali o‘quvchilar erta yoshdan axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini egallaydilar.

Raqamli ta’lim muhitini samarali shakllantirish uchun quyidagi amaliy choralar muhim hisoblanadi:

1. Texnik infratuzilmani rivojlantirish

Maktablarni zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash zarur.

2. O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish

Pedagoglar uchun muntazam trening va seminarlar tashkil etish lozim.

3. Elektron ta’lim resurslarini yaratish

Milliy o‘quv dasturlariga mos interaktiv materiallar ishlab chiqilishi kerak.

4. Interaktiv metodlardan foydalanish

Gamifikatsiya, multimedia taqdimotlar va onlayn platformalar qo‘llanilishi samaradorlikni oshiradi.

5. Monitoring va baholash tizimini takomillashtirish

Raqamli vositalar orqali o‘quvchilar bilimni tezkor baholash imkoniyati yaratiladi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini samarali shakllantirish nazariy yondashuvlar va amaliy faoliyatning uzviy integratsiyasini talab etadi. Chunki nazariy asoslar ta’lim jarayonining metodologik poydevorini belgilab bersa, amaliyot esa ushbu nazariy qarashlarning real pedagogik jarayonda qay darajada samarali ishlashini namoyon etadi.

Zamonaviy pedagogik nazariyalarda, xususan, konstruktivistik yondashuvda bilim o‘quvchi tomonidan faol ravishda “quriladi” deb qaraladi. Raqamli ta’lim muhiti aynan shu jarayonni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Masalan, interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar va multimedia vositalari o‘quvchining mustaqil izlanish olib borishiga, tajriba asosida o‘rganishiga hamda bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga imkon yaratadi. Biroq bu imkoniyatlardan samarali foydalanish o‘qituvchining nazariy tayyorgarligi va metodik mahoratiga bevosita bog‘liq.

Nazariya va amaliyot uyg‘unligi, avvalo, o‘qituvchining pedagogik faoliyatida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi nafaqat raqamli texnologiyalardan foydalanishni bilishi, balki ularni didaktik maqsadga muvofiq tarzda tanlay olishi, dars jarayoniga integratsiya qilishi va o‘quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtira olishi zarur. Shu jihatdan qaraganda, raqamli kompetensiyaga ega pedagog — raqamli ta’lim muhitining eng muhim subyekti hisoblanadi.

Amaliyotda esa ko‘pincha nazariy yondashuvlar to‘liq tatbiq etilmasligi yoki texnik imkoniyatlarning yetarli emasligi sababli muayyan muammolar yuzaga keladi. Masalan, ayrim maktablarda texnik vositalarning cheklanganligi, internet tezligining pastligi yoki o‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi yetarli emasligi nazariya va amaliyot o‘rtasida tafovut yuzaga keltiradi. Shu sababli raqamli ta’lim muhitini joriy etishda tizimli yondashuv zarur bo‘lib, u quyidagi omillarni o‘z ichiga oladi:

- pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash;
- zamonaviy texnik infratuzilmani yaratish;
- sifatli elektron ta’lim resurslarini ishlab chiqish va joriy etish;
- ilg‘or pedagogik tajribalarni ommalashtirish.

Shuningdek, nazariya va amaliyot uyg‘unligini ta’minlashda refleksiya va tahlil jarayonlari muhim o‘rin tutadi. O‘qituvchi o‘z faoliyatini muntazam ravishda tahlil qilib borishi, qo‘llayotgan metodlarning samaradorligini baholashi va zarur hollarda ularga o‘zgartirish kiritishi lozim. Bu esa ta’lim jarayonining uzluksiz takomillashuviga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim muhitida nazariya va amaliyotning uyg‘unlashuvi, shuningdek, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash bilan ham bevosita bog‘liq. Chunki o‘quvchi passiv tinglovchi emas, balki ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida ishtirok etganda, nazariy bilimlar amaliy ko‘nikmaga aylanadi. Bu esa kompetensiyaga asoslangan ta’lim modelining asosiy talablaridan biridir.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini shakllantirish bugungi kun ta’lim tizimining eng muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayonini yangicha yondashuvlar asosida tashkil etishni, o‘quvchilarning ehtiyoj va qiziqishlariga mos, moslashuvchan va interaktiv muhit yaratishni taqozo etmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim muhiti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim olish jarayonini sezilarli darajada samarali va qiziqarli qiladi. Ayniqsa, multimedia vositalari, interaktiv topshiriqlar va raqamli platformalar orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari hamda ijodiy yondashuvi rivojlanadi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, raqamli ta’lim muhitini samarali joriy etish faqat texnik vositalar bilan cheklanib qolmasligi lozim. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab etadi. Xususan, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni chuqur o‘zlashtirish, sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratish va ulardan maqsadga muvofiq foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki raqamli vositalarning samaradorligi, avvalo, ularni qo‘llayotgan pedagogning kasbiy mahoratiga bog‘liq.

Nazariya va amaliyot uyg‘unligini ta’minlash esa raqamli ta’lim muhitini shakllantirishning asosiy shartlaridan biridir. Nazariy yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan metod va texnologiyalar amaliyotda sinovdan o‘tkazilib, ularning samaradorligi tahlil qilinishi zarur. Shu orqali ta’lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirib borish imkoniyati yaratiladi.

Kelgusida boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini rivojlantirish uchun quyidagi ustuvor yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash;
- o‘qituvchilar uchun uzluksiz malaka oshirish tizimini takomillashtirish;
- milliy va xalqaro tajribalarni o‘rganish hamda amaliyotga joriy etish;
- o‘quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirilgan raqamli ta’lim resurslarini ishlab chiqish;
- raqamli ta’lim jarayonini monitoring qilish va baholashning zamonaviy tizimlarini yaratish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini shakllantirish nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki kelajak avlodni zamonaviy axborot jamiyatida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlashning muhim omilidir. Shu bois, ushbu yo‘nalishda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar va amaliy ishlar izchil davom ettirilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Anderson, J. (2008). *ICT Transforming Education: A Regional Guide*. Bangkok: UNESCO.

2. Bates, A. W. (2015). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. Vancouver: BCcampus.

3. Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. London: Bloomsbury Publishing.
4. Kozma, R. B. (2005). *National Policies that Connect ICT-Based Education Reform to Economic and Social Development*. Human Technology Journal, 1(2), 117–156.
5. UNESCO (2019). *Digital Learning and Education Policy Guidelines*. Paris.
6. OECD (2020). *Education in the Digital Age: Trends and Insights*. Paris.
7. UNICEF (2021). *Reimagining Education in a Digital World*. New York.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (2020). *Ta’lim tizimini raqamlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida*.

INKLYUZIV TA’LIM SHAROITIDA SHAXS PSIXOLOGIK RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Sobirov Kamiljan

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi ps.f.n

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida shaxs psixologik rivojlanishining o‘ziga xos mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi sinf muhitida ijtimoiy-emosional moslashuv, o‘zini baholash va motivatsion jarayonlarning qanday shakllanishini aniqlashdir. Metodologiya sifatida nazariy tahlil, konseptual modellash va qiyosiy sharh qo‘llanildi. Natijalarda qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy kontekst, o‘qituvchi amaliyotlari va tengdoshlar bilan o‘zaro ta’sir psixologik farovonlikning asosiy determinantlari ekani asoslandi. Ishning ilmiy hissasi inklyuziyada rivojlanish natijalarini tavsiflovchi integrativ psixologik modelni aniqlashtirishdan iborat.

Аннотация: В данной статье освещаются важные аспекты психологического развития личности в условиях инклюзивного образования. Цель исследования - показать, как меняются процессы учебной деятельности, эмоциональной саморегуляции и социальной идентификации в условиях инклюзивного класса. Применялись методы системного анализа теоретических источников, контент-анализа и сравнительного подхода. Основные результаты показали, что классный климат, риски стигмы и индивидуальные педагогические адаптации определяют уверенность личности в себе и готовность к обучению. Статья более точно интерпретирует психологические критерии инклюзивной практики.

Abstract: This article analyzes the factors determining psychological development in inclusive education on a scientific basis. The goal is to reveal the connection between cognitive development, communicative competence, and social adaptation for students with different needs. The study used an interpretive approach based on theoretical synthesis, conceptual analysis, and practical observations. The results showed that a class culture that accepts individual differences reduces stress and increases effective self-perception. Scientific novelty is the combination of risk and resources in one model in an inclusive environment.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, o‘zini baholash, motivatsiya, sinf iqlimi, stigma

Ключевые слова: инклюзивное образование, психологическое развитие, социальная адаптация, самооценка, мотивация, климат класса, стигма

Keywords: inclusive education, psychological development, social adaptation, self-esteem, motivation, classroom climate, stigma

Kirish. Inklyuziv ta’lim zamonaviy psixologiya va pedagogika kesishgan nuqtada turgan murakkab ijtimoiy-amaliy hodisa bo’lib, u o’quvchilar xilma-xilligini resurs sifatida qabul qilish, ta’lim muhitini esa har bir bolaning psixologik ehtiyojlariga moslashtirishni talab qiladi. Shaxs psixologik rivojlanishi doimo ijtimoiy kontekstda yuz beradi, biroq inklyuziv sinfda bu kontekstning ta’siri yanada ko’p qatlamli tus oladi: tengdoshlar munosabatlari, o’qituvchi kutishlari, baholash amaliyotlari, kommunikatsiya me’yorlari va institutsional qo’llab-quvvatlash tizimlari bir vaqtning o’zida shaxsning o’zini anglash, o’zini baholash, xavfsizlik hissi va motivatsion yo’nalishini shakllantiradi. Shu sababli inklyuziya faqat ta’limga kirish imkonini kengaytirish bilan cheklanmay, psixologik rivojlanishning normativ yo’nalishlari va individual traektoriyalarini ham qayta ko’rib chiqishga undaydi.

Mavjud ilmiy adabiyotlarda inklyuziv ta’limning akademik natijalarga ta’siri, sinf boshqaruvi, pedagogik texnologiyalar va differensial ta’lim masalalari keng o’rganilgan [1], [2].

Shu bilan birga, shaxs psixologik rivojlanishining aynan inklyuziv muhitda namoyon bo’ladigan o’ziga xos mexanizmlari ko’pincha fragmentar tarzda yoritiladi: ayrim ishlarda o’zini baholash yoki ijtimoiy moslashuv ajratib o’rganiladi, boshqalarida esa stigma va psixologik farovonlik masalalari alohida ko’riladi [3], [4].

Tadqiqotlar orasida konseptual uyg’unlik yetishmaydi: inklyuziv sinfda rivojlanishning resurslari va xatarlarini birlashtiradigan, turli darajadagi omillarni (shaxsiy, intersubyektiv, institutsional) bir modelga jamlaydigan yondashuvlar nisbatan kam uchraydi. Bundan tashqari, mahalliy ta’lim tizimlarida inklyuziv amaliyot tez kengayayotgan bir vaqtda, psixologik rivojlanish mezonlarini baholash va qo’llab-quvvatlash bo’yicha ilmiy asoslangan tushunchalar yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi inklyuziv ta’lim sharoitida shaxs psixologik rivojlanishining o’ziga xos jihatlarini integrativ konseptual tahlil asosida aniqlash va ularning pedagogik-psixologik mexanizmlarini izohlashdir. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar ko’zda tutiladi: birinchidan, inklyuziv sinf muhitining psixologik rivojlanishga ta’sir etuvchi asosiy determinantlarini nazariy jihatdan ajratish; ikkinchidan, ijtimoiy-emosional moslashuv, o’zini baholash va motivatsiya jarayonlarining inklyuziv sharoitdagi o’zaro bog’liqligini konseptual modelda tizimlashtirish; uchinchidan, amaliyot uchun muhim bo’lgan psixologik risk va resurs omillarini aniqlab, ularni boshqarish yo’llarini ilmiy muhokama uchun tayyorlash. Tadqiqot muammosi shundan iboratki, inklyuziv ta’limni psixologik rivojlanish nuqtayi nazaridan baholashda ko’pincha “moslashdi” yoki “moslashmadi” kabi soddalashtirilgan xulosalar ustun bo’lib, rivojlanishning ichki mexanizmlari, shaxsning agentligi va sinf madaniyatining vositachilik roli yetarli ochib berilmaydi.

Muammoni o’rganilishi. Maqola metodologik jihatdan nazariy-analitik tadqiqot sifatida qurildi va psixologik rivojlanishni ijtimoiy-konstruktiv hamda ekologik yondashuvlar doirasida talqin qilishga tayanadi. Nazariy tahlil usuli inklyuziv ta’lim, ijtimoiy moslashuv, o’zini baholash, motivatsiya va stigma bo’yicha xalqaro, rus va mahalliy ilmiy manbalarni tanlab o’rganish, ularning tushunchaviy apparatini solishtirish hamda qarama-qarshi pozitsiyalarni aniqlash uchun qo’llanildi [2], [5].

Kontent-analiz elementlari tadqiqot mavzusi bo‘yicha manbalarda takrorlanadigan asosiy kategoriyalarni, xususan “sinf iqlimi”, “qo‘llab-quvvatlovchi munosabat”, “tengdosh qabul qilishi”, “individual moslashuv”, “psixologik farovonlik” kabi tushunchalarni ajratish va ularning o‘zaro bog‘lanish xaritasini tuzishga xizmat qildi.

Qiyosiy yondashuv inklyuziv ta’limni turli ilmiy an‘analarda talqin qilishdagi farqlarni, masalan, faoliyat yondashuvi doirasida rivojlanish sharoitlari va motivatsiya, ijtimoiy psixologiya doirasida identifikatsiya va stigma, hamda maxsus pedagogika doirasida moslashtirish va qo‘llab-quvvatlashning psixologik oqibatlarini solishtirish imkonini berdi [1], [3]. Konseptual modellash usuli esa ajratilgan kategoriyalarni yagona integrativ tushuntirish sxemasiga birlashtirib, inklyuziv sinf sharoitida psixologik rivojlanishning resurslari va risklari qanday mexanizmlar orqali natijalarga aylanayotganini ko‘rsatish uchun tanlandi.

Ushbu metodlar tadqiqot maqsadiga mos, chunki maqolaning vazifasi yangi empirik o‘lchovlar kiritishdan ko‘ra, mavjud ilmiy bilimlarni tizimlashtirish, nazariy bo‘shliqlarni aniqlash va amaliyot uchun izohli model taklif qilishdan iborat.

Natijalarni asoslashda interpretativ sintez qo‘llanildi: manbalardagi xulosalar bevosita ko‘chirib olinmadi, balki ularning tushuntirish kuchi, chegaralari va inklyuziv amaliyotga tatbiq etilish shartlari tahlil qilindi. Shu bilan birga, metodologik cheklov sifatida maqola doirasida birlamchi empirik ma’lumotlar yig‘ilmagani e’tirof etiladi; bu holat natijalarni umumlashtirishni emas, balki konseptual aniqlashtirishni maqsad qilgan dizayn bilan izohlanadi.

Natijalar. Nazariy tahlil va konseptual sintez natijasida inklyuziv ta’lim sharoitida shaxs psixologik rivojlanishining o‘ziga xos jihatlari uch darajali determinantlar tizimi orqali namoyon bo‘lishi aniqlashtirildi. Birinchi daraja shaxs ichki resurslari va zaifliklarini qamrab oladi: o‘zini idrok etishning barqarorligi, emotsional o‘zini boshqarish, kommunikativ tajriba, avvalgi muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatsizliklar izlari.

Ikkinchi daraja intersubyektiv muhitni tashkil etadi: tengdoshlar tomonidan qabul qilinish, mikroagressiya yoki stigma elementlarining mavjudligi, hamkorlikdagi faoliyat imkoniyatlari, o‘qituvchining munosabat va kutishlari.

Uchinchi daraja institutsional-amaliy omillar bilan bog‘liq: individual pedagogik moslashuvlarning sifati, baholashning adolatlilikka yaqinligi, psixologik xizmatning mavjudligi, sinf va maktab madaniyatining inklyuziv normalari.

Ushbu darajalar alohida emas, balki o‘zaro vositachilik munosabatida ishlashi, ya’ni institutsional omillar intersubyektiv muhitni shakllantirishi, u esa shaxs ichki jarayonlariga bevosita ta’sir ko‘rsatishi qayd etildi.

Birinchi asosiy natija shundan iboratki, inklyuziv sinfda psixologik rivojlanishning markaziy mexanizmi sifatida “psixologik xavfsizlik va tegishlilik” kompleksi ajralib chiqadi. Tegishlilik hissi o‘quvchining sinfdagi “men”i legitim ekanini his qilishi, o‘zini faqat yordam oluvchi emas, balki guruh hayotiga hissa qo‘shuvchi subyekt sifatida ko‘rishi bilan tavsiflanadi. Xavfsizlik hissi esa xatoga yo‘l qo‘yishdan qo‘rqmaslik, kamsitilish ehtimolini past deb baholash, o‘qituvchi va tengdoshlar reaksiyasini oldindan ijobiy kutish bilan bog‘lanadi.

Nazariy sintez shuni ko‘rsatdiki, ushbu kompleks shakllanmaganda kognitiv faollik pasayadi, ijtimoiy chekinish kuchayadi va motivatsiya ko‘proq tashqi rag‘batlarga bog‘lanib qoladi.

Ikkinchi natija inklyuziv muhitda o‘zini baholashning “taqqoslashga sezgir” xarakteri kuchayishini ko‘rsatadi. O‘quvchilar o‘z imkoniyatlarini baholashda nafaqat akademik mezonlarga, balki sinfdagi rol, hamkorlikdagi vazifalardagi ko‘rinish, o‘qituvchi e’tibori va tengdoshlar tomonidan beriladigan norasmiy status signallariga tayanadi. Inklyuziyada individual farqlar ochiqroq ko‘rinadigan sharoitda o‘zini baholashning barqarorligi ko‘proq sinf iqlimining qo‘llab-quvvatlovchi yoki raqobatga asoslanganligiga bog‘liq ekani tizimlashtirildi.

Qo‘llab-quvvatlovchi iqlim sharoitida o‘zini baholash “o‘sish” mantiqi bilan uyg‘unlashadi, ya’ni o‘quvchi qiyinchilikni rivojlanish vazifasi sifatida ko‘radi; raqobat ustun bo‘lgan sinfda esa o‘zini baholash himoyaviy strategiyalar bilan kompensatsiya qilinib, qochish, passivlik yoki ijtimoiy niqoblash kuchayadi.

Uchinchi natija motivatsion jarayonlarning inklyuziv muhitda ikki yo‘nalishda differensiallashishini ko‘rsatadi.

Bir tomondan, individual moslashuvlar va muvaffaqiyatni boshdan kechirish imkoniyati oshganda ichki motivatsiya va o‘z-o‘zini samarali idrok etish kuchayadi; bu holat o‘quv vazifalarining ma’noliligi, tanlov imkoniyatlari va o‘qituvchi tomonidan beriladigan kompetentlikka yo‘naltirilgan qayta aloqa bilan bog‘lanadi.

Ikkinchi tomondan, stigma xavfi va “boshqalardan ajralib qolish” tajribasi mavjud bo‘lsa, motivatsiya ko‘proq tashqi nazorat va jazodan qochish mexanizmlariga suyanadi, bu esa barqaror o‘quv strategiyalarining shakllanishini cheklaydi. Shunday qilib, inklyuziv sinfda motivatsiya faqat shaxsning xususiyati sifatida emas, balki ijtimoiy munosabatlar va institutsional amaliyotlar orqali vositachilanuvchi dinamik tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

To‘rtinchi natija ijtimoiy-emosional rivojlanishning inklyuziv sharoitda “kommunikativ kompetensiya va empatiya almashinuvi” orqali jadallashishi mumkinligini asoslaydi. Hamkorlikdagi o‘qish, o‘zaro yordam, rol taqsimoti va birgalikdagi refleksiya amaliyotlari to‘g‘ri tashkil etilganda, o‘quvchilar o‘z ehtiyojini ifodalash, boshqaning cheklovlarini tushunish va ijtimoiy me’yorlarni kelishish ko‘nikmalarini faol egallaydi. Biroq bu jarayon avtomatik tarzda yuz bermaydi: agar sinfda norasmiy ierarxiyalar qat’iylashgan, kamsituvchi hazillar me’yorlashgan yoki o‘qituvchi konfliktlarni e’tiborsiz qoldiradigan bo‘lsa, ijtimoiy-emosional rivojlanish aksincha, himoyaviy yopilish va ishonchsizlikka olib kelishi mumkinligi qayd etildi.

Konseptual modellash yakunida inklyuziv ta’lim sharoitida psixologik rivojlanish “resurs-risk muvozanati” doirasida tushuntirildi. Resurslar qatoriga sinf iqlimining qo‘llovchanligi, adolatli baholash, moslashtirilgan vazifalar, hamkorlikdagi faoliyat, psixologik xizmat va o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasi kiradi; risklar esa stigma, past kutishlar, izolyatsiya, ortiqcha paternalizm, moslashuvlarning formal bo‘lib qolishi va tengdoshlar agressiyasi bilan bog‘liq.

Model natija sifatida uchta asosiy ko‘rsatkichni ajratdi: psixologik farovonlik, o‘quv agentligi va ijtimoiy integratsiya. Ushbu ko‘rsatkichlar bir-birini kuchaytirishi yoki susaytirishi mumkin bo‘lib, masalan, agentlikning oshishi ijtimoiy integratsiyani mustahkamlashi, integratsiya esa farovonlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatishi nazariy jihatdan asoslandi.

Muhokama. Olingan natijalar inklyuziv ta’limni shaxs rivojlanishining kontekstual modeli sifatida ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi va bu yondashuv bronfenbrennercha ekologik qarashlarda ta’kidlangan ko‘p darajali ta’sir mexanizmlari bilan mos keladi [6].

Biroq mazkur maqolada aniqlashtirilgan jihat shundan iboratki, inklyuziv sinfda ekologik darajalar o‘rtasidagi o‘tishlar kuchliroq “ramziy vositachilik” orqali amalga oshadi: o‘qituvchining baholash tili, sinfdagi norma va o‘zaro murojaat uslublari psixologik xavfsizlikni bevosita belgilaydi. Bu holat rivojlanishni faqat tashqi sharoitlar yig‘indisi sifatida emas, balki shaxs tomonidan ma’no beriladigan ijtimoiy tajriba sifatida talqin qilishni talab qiladi.

Psixologik xavfsizlik va tegishlilikning markaziy mexanizm sifatida ajralishi ta’lim psixologiyasida ijtimoiy tegishlilikning motivatsiya va farovonlikka ta’siri haqidagi qarashlar bilan uyg‘unlashadi [7]. Biroq inklyuziv muhitda tegishlilik oddiy “do‘stlar borligi” bilan cheklanmaydi; u o‘quvchining farqlari normal qabul qilinishi va uning sinfdagi subyektiv qiymati tan olinishi bilan bog‘lanadi. Shu nuqtada rus tadqiqotchilarining ta’lim muhitining rivojlantiruvchi imkoniyatlari, o‘quvchining subyekt sifatida shakllanishi va pedagogik muloqotning psixologik oqibatlari haqidagi fikrlari muhim metodologik asos beradi [3].

Mazkur manbalarda subyektlikning sharti sifatida hurmatga asoslangan muloqot ta’kidlanadi; bizning natijalar esa inklyuziv sinfda aynan hurmat va qabul qilish normasi psixologik xavfsizlikning asosiy prediktori bo‘lishini aniqlashtiradi.

O‘zini baholashning taqqoslashga sezgirliigi haqidagi natija klassik ijtimoiy taqqoslash nazariyalarining ta’lim kontekstidagi qo‘llanishini yangicha talqin qilish imkonini beradi, chunki inklyuziyada taqqoslash mezonlari ko‘payadi: akademik ko‘rsatkichdan tashqari, “mos kelish”, “tezlik”, “mustaqillik” kabi latent mezonlar ham kuchli ishlaydi.

Mahalliy tadqiqotlarda inklyuziv amaliyotning ijtimoiy moslashuvga ta’siri ko‘proq tashkiliy sharoitlar bilan izohlanadi [1].

Biroq bu maqola doirasida o‘zini baholashning barqarorligi sinf madaniyatidagi “o‘sish” yoki “saralash” mantiqlariga bog‘liq ekani konseptual ravishda asoslandi. Bu, o‘z navbatida, baholash amaliyotlari va qayta aloqaning tilini psixologik rivojlanish instrumenti sifatida ko‘rishni talab qiladi.

Motivatsiyaning ikki yo‘nalishda differensiallashishi Deci va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o‘zini belgilash nazariyasidagi avtonomiya, kompetentlik va munosabatlar ehtiyojlari bilan izohlanishi mumkin [5]. Inklyuziv sinfda avtonomiya ehtiyoji ko‘pincha “men ham tanlay olaman” tajribasi bilan, kompetentlik esa “men bajara olaman” tajribasi bilan bog‘lanadi; munosabatlar ehtiyoji esa tegishlilik hissidan jamlanadi.

Bizning natijalarda stigma xavfi mavjud bo‘lganda motivatsiya tashqi nazoratga bog‘lanib qolishi aynan munosabatlar ehtiyojining qondirilmaligi va kompetentlik signallarining buzilishi bilan tushuntiriladi.

Bu yerda xalqaro adabiyotda inklyuziyaning sifat ko‘rsatkichlari sifatida sinf iqlimi, kamsitishning oldini olish va universal dizayn yondashuvlari ko‘rsatilishi bilan hamohanglik mavjud [2]. Shunga qaramay, maqolada ta’kidlanganidek, moslashuvlar faqat texnik yechimlar emas, balki o‘quvchining agentligini kuchaytiradigan psixologik sharoitlar bo‘lishi lozim.

Ijtimoiy-emosional rivojlanishning “kommunikativ kompetensiya va empatiya almashinuvi” orqali jadallashishi haqidagi xulosa Vygotskiy an‘analari rivojlanishning ijtimoiy tabiatiga oid g‘oyalar bilan mos tushadi, chunki ko‘nikmalar avvalo hamkorlikda shakllanadi, so‘ng individuallashtiriladi [4].

Inklyuziv sinfda hamkorlik jarayoni, agar u teng ishtirok va o‘zaro foydalilik tamoyillari asosida qurilsa, rivojlanishning kuchli manbaiga aylanadi. Biroq bu holatning sharti sifatida

o‘qituvchining konfliktlarni boshqarishi, rollarni adolatli taqsimlashi va kamsituvchi me’yorlarni “oddiy hol” sifatida qabul qilmasligi alohida ta’kidlanadi. Shu ma’noda, rus va xalqaro manbalarda ko‘rsatilgan inklyuziv kompetensiyalar tushunchasi faqat metodik savodxonlik emas, balki ijtimoiy-psixologik sezgirlik va refleksiya ekanini bizning model ham mustahkamlaydi [2], [3].

Taklif qilingan resurs-risk muvozanati modeli mahalliy ta’lim amaliyoti uchun diagnostik ahamiyatga ega: inklyuzivlikni faqat “sharoit yaratildi” degan indikator bilan emas, balki psixologik natijalar triadasi orqali baholash mumkin. Bu triada psixologik farovonlik, o‘quv agentligi va ijtimoiy integratsiyani birgalikda ko‘rishni taklif etadi; chunki farovonliksiz agentlik barqaror bo‘lmaydi, integratsiyasiz farovonlik esa mo‘rtlashadi. Model shuningdek, ortiqcha paternalizm riskini ham ko‘rsatadi: yordamning me’yoridan oshishi o‘quvchining mustaqil strategiyalarini cheklab, “menga doim yordam kerak” degan identifikatsiyani mustahkamlashi mumkin. Bu natija zamonaviy maxsus pedagogika va inklyuziv ta’lim bo‘yicha qo‘llanmalarda ko‘tarilgan “qo‘llab-quvvatlash va mustaqillik muvozanati” masalasi bilan konseptual jihatdan uyg‘unlashadi [2], [8], biroq biz uni aynan psixologik rivojlanish indikatorlari bilan bog‘lab, aniqroq izohlashga urinib ko‘rdik.

Xulosa. Maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida shaxs psixologik rivojlanishining o‘ziga xos jihatlari integrativ konseptual yondashuv asosida tizimlashtirildi va uch darajali determinantlar modeli aniqlashtirildi: shaxs ichki resurslari, intersubyektiv sinf muhiti hamda institutsional-amaliy omillar o‘zaro vositachilikda psixologik natijalarni belgilaydi.

Tadqiqot inklyuziv sinfda psixologik xavfsizlik va tegishlilik kompleksi markaziy mexanizm ekanini, o‘zini baholashning taqqoslashga sezgirliги kuchayishini hamda motivatsiya resurslar mavjudligiga qarab ichki yoki tashqi nazoratga og‘ishini ko‘rsatdi. Ilmiy hissa sifatida resurs-risk muvozanatiga tayangan, psixologik farovonlik, o‘quv agentligi va ijtimoiy integratsiyani yagona tizimda ko‘ruvchi konseptual model taklif etildi. Amaliy jihatdan bu model o‘qituvchi refleksiyasi, sinf iqlimini boshqarish, adolatli baholash va hamkorlikdagi o‘qitish amaliyotlarini psixologik rivojlanish instrumentlari sifatida qayta talqin qilishga imkon beradi. Kelgusidagi tadqiqotlar model komponentlarini empirik tekshirish, turli yosh bosqichlarida determinantlar nisbatini aniqlash hamda inklyuziv muhitdagi psixologik xizmatlarning samaradorlik mezonlarini ishlab chiqishga qaratilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoeva, D. A. Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilar ijtimoiy moslashuvini psixologik qo‘llab-quvvatlash. Toshkent: Universitet, 2021. 176 b.
2. Ainscow, M. Developing inclusive education systems: policy and practice. London: Routledge, 2020. 224 p.
3. Асмолов, А. Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития. Москва: Смысл, 2019. 448 с.
4. Выготский, Л. С. Психология развития человека. Москва: Эксмо, 2018. 1136 с.
5. Deci, E. L., Ryan, R. M. Self-determination theory: basic psychological needs in motivation, development, and wellness. New York: Guilford Press, 2017. 756 p.
6. Bronfenbrenner, U. The ecology of human development: experiments by nature and design. Cambridge: Harvard University Press, 2005. 352 p.

7. Wentzel, K. R. Peer relationships, motivation, and academic performance at school. New York: Routledge, 2018. 280 p.

8. Назарова, Н. М. Специальная педагогика: основы коррекционной деятельности. Санкт-Петербург: Питер, 2020. 304 с.

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA FE‘L SO‘Z TURKUMINI O‘RGATISHDA ILG‘OR
XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI (1-4sinf)**

Qurbonova Yulduzxon Ilxamovna

Filologiya fanlar nomzodi, dotsent

+998977600476

Davlatboyeva Mamlakat Oybek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs magistrant

mamlakatdavlatboyeva4@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada idendifikatsiya, pedagogik identifikatsiya tushunchasi va uning nazariy tahlili, uning tarbiyaviy jarayondagi o‘rni, shuningdek, ilmiy-nazariy manbalarda ushbu tushunchaning talqinlari, shakllanish omillari va pedagogik amaliyotdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida shaxsning o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabati, bahosi va o‘zini-o‘zi anglashi haqida ma’lumot keltirilgan.

Kalit so‘zlar: identifikatsiya, pedagogik identifikatsiya, pedagogik jarayon, shaxs rivoji, ijtimoiylashuv, o‘quvchi shaxsi, o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabati, o‘zini-o‘zi anglashi, tarbiyaviy jarayon.

Аннотация. В данной статье анализируются понятие идентичности, педагогической идентичности и ее теоретический анализ, ее роль в воспитательном процессе, а также интерпретации этого понятия в научно-теоретических источниках, факторы формирования и значение в педагогической практике. В образовательном процессе предоставляется информация об отношении человека к себе, его оценке и самосознанию.

Ключевые слова: идентичность, педагогическая идентичность, педагогический процесс, развитие личности, социализация, личность ученика, его отношения.

Annotation. This article analyzes the concept of identification, pedagogical identification and its theoretical analysis, its role in the educational process, as well as the interpretation of this concept in scientific and theoretical sources, factors of formation and its importance in pedagogical practice. In the educational process, information about the self-attitude, assessment and self-awareness of the individual is presented.

Keywords: identification, pedagogical identification, pedagogical process, personality development, socialization, personality of the student, self-attitude, self-awareness, educational process.

Kirish.

Jamiyatda shaxsning o‘zini o‘zi anglashi tashqi muhit bilan uyg‘unlashmasdan mumkin emas, shunda shaxs jamiyatdagi mavqeini ijobiy egallashi mumkin, albatta. Insonning ushbu jamiyatida shaxsning “men”ga qanday ta’siri borligini va jamiyat u haqida qanday fikrda ekanligini va unga ongli ravishda to‘g‘ri javob berishini tushunish muhim deb hisoblanadi. Hozirgi vaqtda shaxsni rivojlantirish ta’lim tizimidagi islohotlar, pedagogik yondashuvlar va

ta’lim metodologiyalarining markazida turibdi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, pedagogik identifikatsiya tushunchasi talaba va o’qituvchi, o’qituvchi va o’qituvchi o’rtasidagi o’zaro ta’sir, hamkorlik va psixologik yaqinlikni anglatadi. Identifikatsiya qilish orqali shaxsda ijtimoiy rollar, qadriyatlar, axloqiy mezonlar va kasbiy yo’nalishlar shakllanadi

Asosiy qism

“Identifikatsiya” (lotincha identificare – “identifikatsiya,” bir xillikka olib kelish”) psixologiya va pedagogikada shaxs o’zini boshqa shaxs bilan tenglashtirish, uni namuna sifatida qabul qilish jarayoni sifatida talqin etiladi. Pedagogik nuqtai nazardan identifikatsiya – bu talaba yoki o’qituvchining o’qituvchi, ota-ona, murabbiy yoki boshqa muhim shaxslar bilan ma’naviy-axloqiy yaqinlashishi. Identifikatsiya va identifikatsiyaning o’zaro bog’liqligini (o’z-o’zini identifikatsiya qilish natijasida va uning harakat mexanizmi sifatida) ochib beradigan eng mashhur yondashuvlardan biri E.Is Eriksonning epigenetik tushunchasi[2].

Ko’pgina tadqiqotchilarning fikriga ko’ra, u o’zini o’zi identifikatsiyalashning dinamik tizimi sifatida namoyon bo’lishida eng katta ahamiyatga ega. O’z-o’zini identifikatsiya qilish rivojlanish davri sifatida identifikatsiya tushunchasini birinchi bo’lib tahlil qildi. Ushbu konsepsiyaga muvofiq identifikatsiya va identifikatsiya o’rtasidagi bog’liqlik ularning o’zaro bog’liqligidadir. Shaxsning xususiyatlari identifikatsiya yo’nalishini belgilaydi, bu orqali u shaxsning rivojlanishini belgilaydi. Shaxs o’zi va boshqalar bilan uyg’unlikka intiladi. Bunday uyg’unlik identifikatsiya darajasini aniqlash mexanizmi, o’zini o’zi aniqlash mexanizmi deb ataladi. Ushbu mexanizm shaxsning o’zini o’zi identifikatsiyasidan kelib chiqishi mumkin degan ma’noni anglatadi. Pedagogik identifikatsiya-o’quv jarayonida to’g’ridan-to’g’ri o’quv jarayonida sifatli ta’limni tushunishda o’quv jarayonlarini tahlil qilishda talabaning o’ziga bo’lgan munosabati, bahosi va o’zini anglashi ushbu tushunchaning mohiyatini tushuntiradi.

Pedagogik identifikatsiya quyidagi bosqichlardan iborat bo’lishi mumkin:

1. Kuzatish-o’quvchi atrofda shaxslarni kuzatadi, ularning xatti-harakatlariga e’tibor beradi.
2. Baholash-talaba munosabatlarga qarab shaxsga ijobiy yoki salbiy baho beradi.
3. Tenglashtirish-o’quvchi muayyan bir shaxsga o’xshashga intiladi, uni o’zi uchun ideal deb biladi.
4. Internalizatsiya - namuna bo’lgan shaxsning qadriyatlari, fikrlash tarzi va axloqiy pozitsiyalari talabaning ichki dunyosiga singib ketadi.

Identifikatsiyaning shakllanishiga ta’sir qiluvchi omillar

Pedagogik identifikatsiya quyidagi asosiy omillar ta’siri ostida shakllanadi:

* O’qituvchining shaxsiy fazilatlar: adolatli, hamdard, talabchan, ammo mehribon o’qituvchilar bilan identifikatsiya qilish kuchliroq bo’ladi.

* O’quvchining psixologik xususiyatlari: o’ziga ishonchi past bo’lgan hissiy jihatdan sezgir shaxslar identifikatsiyaga ko’proq moyil.

* Ta’lim muhiti: oilaviy tarbiya, maktabdagi sinf muhiti, tengdoshlar guruhi va ijtimoiy omillar.

* Ijtimoiy rollar va madaniy kontekst: jamiyatda qabul qilingan qadriyatlar, professional stereotiplar va ommaviy axborot vositalari ham ushbu jarayonga ta’sir qiladi.

Nazariy asoslar va ilmiy yondashuvlar. Pedagogik identifikatsiya masalasi psixologik-pedagogik ilmiy izlanishlarda turli nuqtai nazarlarda yoritilgan. Jumladan:

➤ Zigmund Freyd identifikatsiyani shaxsiy ong osti mexanizmi sifatida ko‘radi;
➤ Erik Erikson esa identifikatsiyani shaxsiy identitet shakllanishi bilan bog‘laydi;
➤ Lev Vigotskiy va A.N. Leontevlar esa identifikatsiyani ijtimoiy faoliyat va madaniy kontekst orqali tushuntiradi[3].

Zamonaviy pedagogikada identifikatsiya emotsional intellekt, shaxsiy rivojlanish, muomala madaniyati va ijtimoiy kompetensiya bilan chambarchas bog‘liq holda o‘rganilmoqda.

Xulosa

O‘z-o‘zini identifikatsiya qilish g‘oyasini - doimiy farqlash jarayoni, inson uchun muhim ehtiyojlar doirasi o‘z-o‘zini borayotganligi sababli, u yanada mazmunli bo‘lib boraveradi. Shaxs inqirozi zamonaviy tarixiy inqirozlardan ajralib turolmaydi, yani ijtimoiy muhitdan. Identifikatsiyaning shakllanishi mavjud sharoitlarga bog‘liq. Pedagogik identifikatsiya – bu nafaqat o‘quvchining shaxsiy shakllanishidagi muhim bosqich, balki tarbiyaviy va ta’limiy jarayonlarning markazida turgan psixologik-pedagogik hodisadir. U o‘quvchi va pedagog o‘rtasidagi ishonchli munosabatlar, shaxsiy o‘z-o‘zini, axloqiy tarbiya va kasbiy yo‘naltirishning poydevorini tashkil etadi. Shu boisdan, har bir o‘qituvchi o‘zini nafaqat bilim beruvchi, balki identifikatsiya uchun ijobiy namuna sifatida ko‘ra olishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Фрейд З. Введение в психоанализ. — М.: Наука, 1990.
<https://www.goodreads.com/book/show/8338082>
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Пер. с англ. - М.: Флинта, 2006. - 342 с.
3. Выготский Л.С. Психология развития человека. — М.: Смысл, 2005.
<https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/index.htm>
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1977.
<https://www.twirpx.com/file/206136/>
5. Ёдгоров Ш. “Педагогик психология”. — Т.: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2012. <https://kitobxon.com/uz/kitob/pedagogik-psixologiya-sh-yo-dgorov>
6. Karimov A. va boshqalar. “Pedagogika”. – Т.: Iqtisod-Moliya, 2020.
<https://www.iqtisodmoliya.uz/kitoblar/pedagogika-karimov/>
7. Amonov A.A. “Tarbiyaviy jarayon va uning psixologik asoslari”. – Т.: Fan, 2017.
<https://kitobxon.com/uz/kitob/tarbiyaviy-jarayon-va-uning-psixologik-asoslari-a-a-amonov>

ONA TILI TA’LIMI BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING TAFAKKURI VA NUTQINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA

Otayeva Linura Dilshodovna

*UrDPI, “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim)” yo‘nalishi
magistranti*

linura.otayeva@icloud.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuri va nutqiy madaniyatini shakllantirishning metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ona tili ta’limi jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli resurslardan foydalanishning o‘quvchi nutqini boyitishdagi o‘rni yoritib berilgan. Shuningdek,

bo‘lajak o‘qituvchilarning dars jarayonida o‘quvchilar tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan kasbiy mahorat ko‘rsatkichlari va amaliy tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: ona tili ta’limi, boshlang‘ich sinf, tafakkurni rivojlantirish, nutq madaniyati, metodik mahorat, raqamli didaktika, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация: В данной статье анализируются методические основы формирования логического мышления и речевой культуры учащихся на уроках родного языка в начальных классах. В исследовании освещается роль использования современных педагогических технологий и цифровых ресурсов в обогащении речи учащихся в процессе обучения родному языку. Также предложены показатели профессионального мастерства и практические рекомендации для будущих учителей, направленные на развитие мышления учащихся в учебном процессе.

Ключевые слова: обучение родному языку, начальные классы, развитие мышления, культура речи, методическое мастерство, цифровая дидактика, компетентностный подход.

Abstract: This article analyzes the methodical foundations of forming logical thinking and speech culture of students in primary school mother tongue lessons. The research highlights the role of using modern pedagogical technologies and digital resources in enriching students’ speech in the process of mother tongue education. Furthermore, professional skill indicators and practical recommendations for future teachers aimed at developing students’ thinking in the educational process are proposed.

Keywords: mother tongue education, primary school, development of thinking, speech culture, methodical mastery, digital didactics, competency-based approach.

Zamonaviy ta’lim paradigmalarida boshlang‘ich sinf ona tili darslari shunchaki grammatik qoidalarni o‘rgatish vositasi emas, balki o‘quvchi shaxsining intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqaruvchi strategik poydevor hisoblanadi. Bugungi raqamli transformatsiya davrida ona tili ta’limi jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini o‘stirish va nutqiy madaniyatini boyitish masalasi yangicha metodik yondashuvlarni talab etmoqda. Turk davlatlari tajribasiga tayanib aytish mumkinki, boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratish orqali ona tili darslarining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarda axborotni tahlil qilish va uni nutqiy shaklda erkin bayon etish ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari kengaymoqda.

O‘quvchilarning tafakkuri va nutqi o‘zaro dialektik bog‘liqlikda rivojlanadi, zero aniq fikr ravon nutqning asosi bo‘lsa, boy so‘z boyligi fikrning teranligini ta’minlaydi. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahorati tarkibida fanlararo integratsiyani amalga oshirish, ya’ni ona tili darslarini raqamli didaktika va innovatsion resurslar bilan boyitish qobiliyati alohida ahamiyat kasb etadi. Ta’lim ekotizimi sharoitida sun’iy intellekt va gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning til hodisalariga bo‘lgan qiziqishini orttirib, ularda mustaqil va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini tizimli ravishda tarbiyalaydi[1]. Shunday qilib, ona tili ta’limini zamonaviy axborot texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish nafaqat savodxonlik darajasini yuksaltiradi, balki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini jamiyatning muloqotga kirishuvchan va faol a’zosi sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchi tafakkurining rivojlanishi bevosita til birliklarining semantik tahlili bilan bog‘liq. Faqatgina imloviy qoidalarni yodlatish emas, balki so‘zning ma’no qatlamlarini tahlil qilish (masalan, sinonim va antonimlar ustida ishlash) bolada

mantiqiy operatsiyalarni umumlashtirish, tabaqalash va sintez qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ona tili darslarida o‘quvchining nutqi rivojlanishi uchun dars jarayonida “nutqiy vaziyat” metodikasini qo‘llash muhim ahamiyatga ega[2]. Bunda o‘quvchi shunchaki matnni qayta so‘zlab bermaydi, balki berilgan muammoli vaziyat yuzasidan o‘z nuqtai nazarini mantiqiy ketma-ketlikda bayon etadi, bu esa uning ichki nutqini (tafakkurini) tashqi nutqqa (kommunikatsiyaga) aylantirish mahoratini o‘stiradi.

Raqamli ta’lim muhitida ona tili darslarini tashkil etish o‘quvchi nutqining boyishiga texnologik impuls beradi. Masalan, dars jarayonida interaktiv lug‘atlar bilan ishlash yoki elektron matnlarni tahrir qilish orqali o‘quvchi so‘zning kontekstual ma’nosini tezroq anglaydi. Turk davlatlari tajribasida keng qo‘llanilayotgan raqamli didaktika vositalari, xususan, gamifikatsiyalashgan lingvistik o‘yinlar o‘quvchining lug‘at boyligini passiv holatdan aktiv holatga o‘tkazadi. Ya’ni, bola yangi so‘zni shunchaki bilib qolmay, uni muloqotda qo‘llashga o‘rganadi[3]. Bu jarayonda tafakkurning rivojlanishi raqamli platformalar taqdim etgan vizual va mantiqiy topshiriqlar zanjiri orqali yanada tezlashadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ona tili ta’limida o‘quvchi nutqini rivojlantirishning eng samarali omili bu matn bilan ishlash kompetensiyasidir. Raqamli platformalar yordamida o‘quvchilar matndagi kalit so‘zlarni ajratish, fikrlar orasidagi mantiqiy bog‘liqlikni vizual sxemalar (mental xaritalar) orqali ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchisida tahliliy fikrlashni shakllantiradi va o‘z-o‘zidan ravon, mantiqan izchil nutqni yuzaga keltiradi. Shu tarzda, ona tili darslari o‘quvchining butun hayoti davomida foydalanadigan intellektual quroliga fikrlash va muloqot qilish vositasiga aylanadi.

O‘tkazilgan kuzatishlar shuni tasdiqladiki, ona tili darslarida an’anaviy metodlarni raqamli resurslar bilan uyg‘unlashtirgan holda o‘tilgan mashg‘ulotlardan so‘ng, o‘quvchilarning so‘z boyligi va fikrni mantiqiy bog‘lash qobiliyati sezilarli darajada yuksaladi. Bu natijalar bo‘lajak o‘qituvchilardan nafaqat filologik bilim, balki kuchli metodik mahorat va raqamli pedagogika tamoyillarini chuqur o‘zlashtirishni talab etadi.

Ona tili ta’limi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual va nutqiy rivojlanishida shunchaki fan emas, balki fundamental poydevor vazifasini o‘taydi. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi tafakkurining o‘sishi uning ona tili darslarida til birliklarini qanchalik mantiqiy anglay olishi va ulardan muloqot jarayonida o‘rinli foydalanishi bilan bevosita bog‘liqdir. Zamonaviy raqamli ta’lim muhiti esa ushbu jarayonni tezlashtiruvchi muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli didaktika va innovatsion metodlarning ona tili darslariga integratsiya qilinishi o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish bilan bir qatorda, ularda tahliliy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

Tadqiqot natijasida shunday xulosaga kelindiki, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahorati o‘quvchilar nutqini rivojlantirishga qaratilgan metodik va texnologik yondashuvlarning uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Turk davlatlari tajribasidan ma’lum bo‘ldiki, ona tili darslarida sun’iy intellekt va interaktiv platformalardan foydalanish darsning samaradorligini oshirib, o‘quvchining erkin fikr bayon etish darajasini yuksaltiradi. Xulosa o‘rnida ta’kidlash lozimki, ona tili ta’limida tafakkur va nutqni rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kelajakda komil shaxs bo‘lib shakllanishi va ijtimoiy muhitda o‘z o‘rnini topishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu boradagi metodik tavsiyalar va raqamli ishlanmalar milliy ta’lim tizimimizning xalqaro standartlar darajasida rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G‘ulomov A., Ne‘matov H. Ona tili ta’limi mazmuni. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 124 b.
2. Qosimova K., Matchonov S., Gulyamova X. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Nosir, 2009. – 352 b.
3. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDP, 2003. – 174 b.
4. Safarova R. Boshlang‘ich sinflarda ona tili ta’limi jarayonida o‘quvchilarni mantiqiy fikrlashga o‘rgatish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2005. – 148 b.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM TALABALARI KASBIY MAHORATINING TARKIBIY QISMLARI VA RIVOJLANISH KO‘RSATKICHLARI

Vapayeva Fazilat Shuhratovna

UrDPI, “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim)” yo‘nalishi magistranti

vapayevaf@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini shakllantirishning nazariy asoslari va tarkibiy qismlari tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida talabalarning pedagogik mahoratini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlar tahlil qilinib, ularning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali yo‘llari yoritib berilgan. Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak mutaxassislarining mahorat darajasini baholash mezonlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, kasbiy mahorat, tarkibiy qismlar, rivojlanish ko‘rsatkichlari, pedagogik kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy tayyorgarlik.

Аннотация: В данной статье исследуются теоретические основы и структурные компоненты формирования профессионального мастерства будущих учителей начальных классов. В ходе исследования анализируются основные показатели, определяющие педагогическое мастерство студентов, и освещаются эффективные пути развития их профессиональной компетенции. Также предложены критерии оценки уровня мастерства будущих специалистов в условиях цифровой образовательной среды.

Ключевые слова: начальное образование, профессиональное мастерство, структурные компоненты, показатели развития, педагогическая компетенция, будущий учитель, профессиональная подготовка.

Abstract: This article explores the theoretical foundations and structural components of developing the professional skills of future primary school teachers. During the research, the main indicators determining the pedagogical mastery of students are analyzed, and effective ways to develop their professional competence are highlighted. Furthermore, criteria for assessing the skill level of future specialists in a digital educational environment are proposed.

Keywords: primary education, professional mastery, structural components, development indicators, pedagogical competence, future teacher, professional training.

Zamonaviy ta’lim taraqqiyoti boshlang‘ich sinf o‘qituvchisidan nafaqat dars berish mahoratini, balki kasbiy kompetensiyalarning yaxlit ekotizimini shakllantirishni talab etmoqda. Bo‘lajak mutaxassisning kasbiy mahorati bir necha muhim qatlamlardan iborat bo‘lib, ularning

eng asosiysi intellektual salohiyat va pedagogik texnologiyalarni uyg‘unlashtira olish qobiliyatidir. Bugungi kunda Turk davlatlari tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, talabalarda kasbiy mahoratning rivojlanish ko‘rsatkichlari faqatgina nazariy bilimlar bilan emas, balki ularning raqamli didaktika va innovatsion o‘qitish metodlarini amaliyotda qanchalik qo‘llay olishi bilan o‘lchanmoqda.

Kasbiy mahoratning tarkibiy qismlari qatorida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) vositalaridan unumli foydalanish va raqamli pedagogika tamoyillarini o‘zlashtirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda talaba-pedagogning mahorati uning dars jarayonida gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) elementlarini qo‘llashi, sun‘iy intellekt imkoniyatlaridan foydalangan holda dars ssenariylarini boyitishi hamda har bir o‘quvchining ijtimoiy tengligini ta’minlaydigan ta’lim muhitini yarata olishida namoyon bo‘ladi.

Rivojlanish ko‘rsatkichlarini tahlil qilishda talabalarining fanlararo integratsiyani amalga oshirish darajasi va raqamli resurslar bilan ishlash kompetensiyasi asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Bo‘lajak o‘qituvchi o‘quv jarayonida shunchaki texnik vositalarni qo‘llabgina qolmay, balki ta’lim ekotizimi sharoitida o‘quvchining tarbiya madaniyatini yuksaltirishga ham mas’uldir. Shu sababli, kasbiy mahoratni shakllantirishda raqamli platformalar va innovatsion metodlarni milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish, ilg‘or xalqaro yondashuvlarga tayangan holda amaliy yechimlarni topish muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida boshlang‘ich ta’lim talabalarining kasbiy mahoratini baholashda faqatgina nazariy bilimlarni egallash yetarli emasligi, balki amaliy faoliyatda raqamli resurslarni integratsiya qilish qobiliyati hal qiluvchi ahamiyatga egaligi aniqlandi. Amaliy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak o‘qituvchilar dars jarayonida sun‘iy intellekt va gamifikatsiya elementlaridan foydalanganlarida, o‘quvchilarning diqqatni jamlash darajasi va fanga bo‘lgan qiziqishi an’anaviy darslarga nisbatan sezilarli darajada faollashadi[1].

Xususan, talabalarining dars ishlanmalarini tayyorlashda raqamli platformalardan foydalanish mahorati ularning metodik moslashuvchanligini oshirib, har bir o‘quvchining o‘zlashtirish darajasiga mos individual yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Tadqiqot davomida kuzatilgan eng muhim natijalardan biri talabalarda axborotlarni vizuallashtirish va murakkab mavzulardan iborat didaktik materiallarni raqamli shaklga o‘tkazish ko‘nikmalarining shakllanganligidir. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy mahorati tarkibida texnologik va pedagogik bilimlarning o‘zaro uyg‘unlashgan yaxlit tizim sifatida namoyon bo‘lishini tasdiqlaydi.

Shuningdek, turkiy davlatlar tajribasiga tayangan holda raqamli kompetensiyalarni oshirishga qaratilgan amaliy mashg‘ulotlar bo‘lajak mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligidagi mavjud muammolarni bartaraf etishga va ularning innovatsion o‘qitish metodlariga bo‘lgan psixologik tayyorgarligini mustahkamlashga xizmat qildi. Tadqiqotning amaliy bosqichida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli mahoratini oshirishga qaratilgan maxsus treninglar va mahorat darslari tashkil etildi. Ushbu mashg‘ulotlar davomida talabalar shunchaki tayyor elektron resurslardan foydalanuvchi emas, balki shaxsiy raqamli kontent yaratuvchisi sifatida namoyon bo‘ldilar[2]. Mashg‘ulotlarning asosiy mazmuni talabalarni dars jarayonida interaktiv topshiriqlarni mustaqil loyihalashtirishga, o‘quvchilarni baholash uchun raqamli test platformalarini yaratishga hamda murakkab mavzularni vizuallashtirishda infografika va

multimedia vositalaridan foydalanishga yo‘naltirildi. Aynan ushbu amaliy yondashuv talabalarning pedagogik va texnologik bilimlarini o‘zaro integratsiyalashga xizmat qildi.

Olingan tahliliy natijalar shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalar va sun‘iy intellekt texnologiyalari bilan ishlash bo‘yicha o‘tkazilgan amaliy mashg‘ulotlar talabalarning darsga tayyorgarlik ko‘rish vaqtini qisqartirish bilan birga, ularning metodik arsenalini sezilarli darajada boyitdi. Talabalar dars ssenariylarini tuzishda o‘yinlashtirish (gamifikatsiya) elementlarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning faolligini oshirish usullarini amalda o‘zlashtirdilar[4]. Bu jarayon bo‘lajak mutaxassislarda zamonaviy axborot muhitida erkin harakat qilish va axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirish ko‘nikmalarini ham rivojlantirdi.

Tadqiqot doirasida aniqlanganidek, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi fanlararo integratsiya va ta’lim ekotizimida ijtimoiy tenglikni ta’minlash qobiliyati bilan chambarchas bog‘liqdir. Raqamli innovatsiyalarni joriy etish orqali o‘qituvchilarning nafaqat texnik ko‘nikmalari, balki ularning ijodiy salohiyati va metodik moslashuvchanligi ham rivojlanadi. Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratish bo‘yicha taklif etilayotgan yondashuvlar milliy ta’lim tizimini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishda muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida, bo‘lajak o‘qituvchilarni zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ishmuhammedov R., Mirsoliyeva M. O‘quv jarayonida innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2014. – 60 b.
2. Atajonova A. J. Boshlang‘ich ta’limda foydalaniladigan innovatsion texnologiyalar va ularning ta’lim jarayonidagi roli // Urganch davlat pedagogika instituti ilmiy jurnali. – 2026. – № 2. – P. 15-20.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-son Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi Farmoni. – Toshkent, 2020.
4. Barber M., Mourshed M. How the world’s best-performing school systems come out on top. – London: McKinsey & Company, 2007. – 48 p.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI PIRLS MEZONLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI

Raximova Sarvinoz Ulug‘bek qizi

“Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim)” yo‘nalishi magistranti
raximovasarvinoz451@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini oshirishda xalqaro PIRLS baholash dasturining o‘rni, uning asosiy mezonlari va dars jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy metodik yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, PIRLS xalqaro baholash dasturi, boshlang‘ich ta’lim, matn tahlili, kognitiv jarayonlar, interaktiv metodlar, tanqidiy fikrlash, yaxlit bo‘lmagan matnlar.

Аннотация: В данной тезисной работе рассматривается роль международной программы оценки PIRLS в повышении читательской грамотности учащихся начальных классов, а также анализируются её основные критерии и современные методические подходы, применяемые в учебном процессе.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Ключевые слова: читательская грамотность, международная программа PIRLS, начальное образование, анализ текста, когнитивные процессы, интерактивные методы, критическое мышление, несплошные тексты.

Annotation: This thesis examines the role of the international PIRLS assessment program in enhancing the reading literacy of primary school students, and also analyzes its main criteria and modern methodological approaches applied in the educational process.

Keywords: reading literacy, PIRLS international assessment, primary education, text analysis, cognitive processes, interactive methods, critical thinking, non-continuous texts.

Bugungi kunda ta’lim tizimining asosiy vazifasi nafaqat bilim berish, balki o’quvchilarda hayotiy ko’nikmalarni shakllantirishdan iboratdir. Boshlang‘ich ta’lim o’quvchining kelajakdagi intellektual salohiyati poydevori hisoblanib, O’zbekiston Respublikasining PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) kabi xalqaro baholash dasturlariga qo’shilishi ta’lim sifatini yangi bosqichga ko’tarishni taqozo etmoqda. O’qish savodxonligi tushunchasi shunchaki matnni tez o’qish emas, balki undan olingan ma’lumotlarni tahlil qilish va hayotda qo’llay olish san’atidir. Xususan, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli Farmonida o’quvchilarning savodxonlik darajasini oshirish va xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik ko’rish vazifalari alohida ta’kidlangan. Ushbu farmonda o’quvchi matnni shunchaki o’qib beruvchi emas, balki uni tahlil qiluvchi, undan xulosa chiqaruvchi va mantiqiy fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashga e’tibor qaratilgan. Hamda bunda o’quvchilarning o’qish savodxonlik darajasini xalqaro baholash dasturlari yordamida aniqlashda jahon tajribasidan foydalanishga ko’proq ahamiyat berilgan.

PIRLS dasturi ilk marta 2001-yilda Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA –International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan tashkil etilgan. Xalqaro tadqiqotni tashkil etish uchun barcha mas’uliyat Chestnut Hill (Massachusetts, AQSh) Boston kollejiga yuklatilgan. O’zbekiston esa PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro baholash dasturi ilk bor 2021-yildan qatnasha boshlangan. Hozirgi vaqtda navbatdagi, ya’ni PIRLS 2026 tadqiqotining tajriba-sinov bosqichlari amalga oshirilmoqda. PIRLSning eng yuqori darajasi 625 ball va undan yuqori bo’ladi. O’quvchilar matnni yaxlit tushuna oladi va matn qismlarini bir-biri bilan bog’liq holda tushunadi. Muallifning g’oyasini izohlashda o’z fikrini asoslash uchun matnga tayana oladi. Fikrimizni matn orqali izohlashimiz mumkin. O’quvchilarga matnni o’qib, mazmunini sharhlab berish, undagi uyushiq bo’laklar va umumlashtiruvchi so’zlarni topib, izohlash topshiriladi.

PIRLS mezonlarining eng asosiy vazifasi 4-sinf o’quvchilarining o’qish savodxonligi darajasini aniqlash bo’lib, u tushunish, talqin qilish, tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini qamrab oladi. Mazkur mezonlar matndan axborotni topish, xulosalar chiqarish, matnni integratsiya qilish hamda tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu orqali o’quvchining nafaqat bilim darajasi, balki fikrlash chuqurligi ham baholanadi. Tadqiqot doirasida o’qishning ikki asosiy funksiyasi: estetik zavq olishga yo’naltirilgan badiiy o’qish hamda faktlarni aniqlash va ularni hayotda qo’llashga qaratilgan axborot olish uchun o’qish jarayonlari tahlil qilinadi. O’quvchilarning tushunish darajasi aniq ifodalangan ma’lumotni topish, to’g’ridan-to’g’ri xulosalar chiqarish, g’oyalarni umumlashtirish hamda matnning mazmuni va shaklini baholash kabi to’rtta kognitiv jarayon asosida aniqlanadi. PIRLS baholash dasturining yana bir o’rni shundan iboratki, u boshlang‘ich sinf o’quvchisini yuqori sinfdagi

fanlarning o‘zlashtirish qobiliyatini rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi, ya’ni o‘quvchi 4-sinfacha matnni tushunish ko‘nikmasini egallamasa, keyinchalik matematika, fizika yoki tarix kabi fanlarni o‘zlashtirishda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababdan PIRLS — ta’limdagi keyingi muvaffaqiyatlarning poydevori hisoblanadi.

Ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun an’anaviy “matnni o‘qib berish va qayta so‘zlash” usulidan voz kechib, PIRLS talablariga javob beruvchi interaktiv metodik yondashuvlarni qo‘llash lozim. Masalan, “INSERT” metodida o‘quvchi matnni o‘qish jarayonida uning chetiga maxsus belgilar (tanish, notanish, qiziqarli, shubhali) qo‘yib chiqadi, bu orqali o‘quvchini faol mutolaaga o‘rgatilsa, “Qalin va yupqa” usulida esa “Yupqa” savollar faktlarga (Kim? Qachon?), “Qalin” savollar esa chuqur mulohazaga (Nima uchun? Natija nima bo‘ldi?) qaratilgan bo‘ladi. Ushbu yo‘sindagi savollar tizimi matnni o‘qiyotgan shaxsni faktik ma’lumotlar bilan birga chuqur mulohaza yuritishga undaydi. Shuningdek, “Hikoya xaritasi”da voqealar ketma-ketligini grafik ko‘rinishda tasavvur qilish orqali o‘quvchining mantiqiy tafakkuri rivojlanadi. Dars jarayonida nafaqat badiiy matnlar, balki reklama, jadval va yo‘riqnomalar kabi “yaxlit bo‘lmagan matnlar” bilan ishlashga ham alohida vaqt ajratish zarur. Bunda o‘qituvchi tayyor axborot yetkazuvchi emas, balki o‘quvchini tafakkur qilishga undovchi “yo‘naltiruvchi” (moderator) vazifasini bajarishi, hatto noto‘g‘ri javoblarni ham tahlil qilib, o‘quvchiga o‘z fikrini isbotlashi uchun imkoniyatini berishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini tizimli rivojlantirish ularning nafaqat so‘z boyligi va dalillash qobiliyatini shakllantiradi, balki zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida erkin harakatlanishiga zamin yaratadi. PIRLS talablari asosida darsliklarni takomillashtirish va o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish ta’lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishning eng samarali yo‘lidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarda matn bilan ishlash ko‘nikmasini tizimli rivojlantirish quyidagi natijalarga olib keladi: o‘quvchi matndagi axborotni shunchaki xotirada saqlamaydi, balki uni tahlil qilib, hayotiy vaziyatlarga tatbiq etishni o‘rganadi; “Qalin” savollar ustida ishlash orqali o‘quvchining so‘z boyligi va o‘z mulohazasini dalillash qobiliyati shakllanadi; noilmiy matnlar (jadvallar, sxemalar) bilan ishlash ko‘nikmasi o‘quvchini zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida erkin harakatlanishiga zamin yaratadi. Demak, PIRLS talablari asosida darsliklarni takomillashtirish va o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish, ta’lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishning eng samarali yo‘lidir. Bu jarayonda o‘qituvchi tayyor bilim beruvchi emas, balki o‘quvchini tafakkur qilishga undovchi sifatida namoyon bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “2022 — 2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-sonli Farmoni. 2022-yil 11-may.
2. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (Eds.). PIRLS 2021 Assessment Framework. Chestnut Hill, MA: Boston College. (PIRLS xalqaro baholash doirasi bo‘yicha asosiy qo‘llanma).
3. Ismoilov, A., Kushvaktov, H. va boshqalar. PIRLS xalqaro tadqiqotlarida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash. Metodik qo‘llanma. Toshkent, 2019.

4. Matchonov, S. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. Darslik. Toshkent: “O‘qituvchi”, 2020.

4K MODEL ASOSIDA KREATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING METODIK YONDASHUVLARI

Qodirberganova Maftuna Davronbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs magistrant

maftunaqodirberganova0@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf darsliklarining mazmuni, didaktik qurilishi, topshiriqlar tizimi va baholash elementlarining ta’lim sifatiga ta’siri yoritiladi. Darslik kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quv jarayonini boshqaruvchi didaktik tizim sifatida talqin qilinadi. Unda faol o‘qitish metodlari, kognitiv yuklamani me’yorlash va topshiriqlarni taksonomik yondashuv asosida tashkil etish zarurligi asoslanadi. Shuningdek, 1–4-sinf darsliklarining uzviyligi, yoshga mosligi hamda 4K modeli asosida o‘quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlash, kommunikatsiya va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ta’lim sifati, didaktik qurilish, o‘quv materiali mazmuni, til-uslubiy xususiyatlar, topshiriqlar tizimi, baholash mezonlari, zamonaviy pedagogika, o‘quv jarayoni, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация. В данной статье освещается влияние содержания учебников для начальных классов, их дидактической структуры, системы заданий и элементов оценивания на качество образования. Учебник рассматривается как дидактическая система, управляющая учебным процессом на основе компетентностного подхода. Обосновывается необходимость использования активных методов обучения, нормирования когнитивной нагрузки и организации заданий на основе таксономического подхода. Также анализируются вопросы преемственности учебников 1–4 классов, их соответствия возрастным особенностям, а также формирования у учащихся навыков критического и креативного мышления, коммуникации и сотрудничества на основе модели 4К.

Ключевые слова: качество образования, дидактическая структура, содержание учебного материала, языково-стилистические особенности, система заданий, критерии оценивания, современная педагогика, учебный процесс, компетентностный подход.

Annotation. This article examines the impact of the content of primary school textbooks, their didactic structure, system of tasks, and assessment elements on the quality of education. The textbook is interpreted as a didactic system that manages the educational process based on a competency-based approach. The necessity of using active teaching methods, regulating cognitive load, and organizing tasks based on a taxonomic approach is substantiated. The article also analyzes the continuity of grades 1–4 textbooks, their age appropriateness, and the development of students’ critical and creative thinking, communication, and collaboration skills based on the 4K model.

Keywords: quality of education, didactic structure, content of learning materials, linguistic and stylistic features, system of tasks, assessment criteria, modern pedagogy, educational process, competency-based approach.

Kirish. Boshlang‘ich sinf darsliklari mazmuni, didaktik qurilishi, til-uslubiy sathlari, topshiriqlar tizimi hamda baholashga yo‘naltirilgan elementlari ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar darslikni shunchaki axborot manbai emas, balki o‘quv jarayonini rejalashtiruvchi va boshqaruvchi didaktik tizimning markaziy bo‘g‘ini sifatida ko‘radi; darslik o‘quvchi faoliyatini yo‘naltirishi, ko‘nikma va kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirishi, differensial yondashuvni qo‘llab-quvvatlashi hamda o‘qituvchi uchun metodik tayanch vazifasini bajarishi lozim. Shu nuqtai nazardan darslikni takomillashtirish masalasi faqat matnni yangilash yoki dizaynni chiroyliroq qilish bilan cheklanmaydi: u ta’lim standartlari, kompetensiyaviy yondashuv, yosh psixologiyasi, baholash tizimi, til siyosati va inkluziv ta’lim talablari bilan uzviy bog‘liqlik murakkab ilmiy-amaliy muammolar majmuasidir.

Kompetensiyaviy yondashuv sharoitida darslik bo‘limlari “mavzu bayoni” ketma-ketligidan ko‘ra “o‘quv natijalari” logikasiga tayanishi, ya’ni har bir kichik mavzu yakunida o‘quvchi nimani bilishi, nimani qila olishi, qaysi strategiyalarni qo‘llashi va qanday mahsulot yaratishi kutilayotganini aniq ko‘rsatishi lozim.[I.11] Bu esa darslik mualliflaridan didaktik dizayn kompetensiyasini, o‘quv natijalarini o‘lchanadigan, kuzatiladigan ko‘rsatkichlarga aylantirish malakasini talab qiladi.

Didaktik-metodik omillar darslikning o‘qitish tamoyillari, metodlar tizimi va o‘quvchi faoliyatini tashkil etish mexanizmlariga taalluqlidir. Ta’lim psixologiyasi va pedagogikada faol o‘qitish yondashuvlari bilimni “tayyor” holatda berishdan ko‘ra uni o‘quvchi tomonidan faol kashf etish, muammoni hal qilish, izlanish, munozara va refleksiya orqali egallash samaraliroq ekanini ko‘rsatadi; bu yondashuv darslikda muammoli savollar, tadqiqotga yo‘naltirilgan topshiriqlar, loyihaviy mini-ishlar, kuzatish va tajribalar, guruhii hamkorlikni rag‘batlantiruvchi vazifalar ulushini oshirishni taqozo etadi.[III.3] Shu bilan birga, boshlang‘ich sinfda kognitiv yuklamani me‘yorlash alohida ahamiyat kasb etadi: darslikdagi bir sahifaga jamlangan yangi tushunchalar soni, topshiriqlar murakkabligi, vizual va matnli axborot nisbatini o‘quvchining ishchi xotirasi imkoniyatlariga moslashtirish kerak; kognitiv yuklama nazariyasi darslik dizaynida ortiqcha bezaklar, mavzuga aloqasiz rasm va elementlar o‘quvchi diqqatini chalg‘itishi, asosiy mazmunni o‘zlashtirishni qiyinlashtirishini ilmiy asoslaydi. Demak, didaktik takomillashtirish darslikning hajmini ko‘proq qilish emas, balki sodda va samarali qilish, o‘qitish maqsadiga xizmat qilmaydigan yuklamalarni kamaytirish demakdir.

Boshlang‘ich sinf darsliklarida topshiriqlar tizimi alohida omil sifatida qaraladi, chunki aynan topshiriqlar orqali o‘quvchi bilimni faol holatga keltiradi. Taksonomik yondashuvdan kelib chiqib, topshiriqlar faqat eslab qolish va qayta aytish darajasida qolib ketmasligi, balki tushunish, qo‘llash, tahlil, sintez va baholashga olib borishi kerak; bu borada Bloom taksonomiyasi darslik mualliflari uchun metodik tayanch bo‘la oladi.[III.1] Masalan, ona tili yoki o‘qish darsliklarida matnni qayta hikoya qilish bilan birga, muallif pozitsiyasini aniqlash, dalil va fikrni ajratish, xulosa chiqarish, o‘xshash vaziyatga tatbiq qilish kabi strategiyalar berilishi; matematika darsliklarida esa standart hisob-kitob bilan bir qatorda turli yechim strategiyalarini taqqoslash, mantiqiy asoslash, real hayotiy kontekstda masala tuzish, natijani tekshirish kabi faoliyatlar kiritilishi lozim.

Boshlang‘ich sinf darsliklarini takomillashtirish omillarining yana biri — darslikdagi tarbiyaviy va qadriyatga yo‘naltirilgan mazmunning ilmiy asoslangan muvozanatidir. Darsliklar faqat bilim berib qolmay, ijtimoiylashuv, muloqot madaniyati, mehnatsevarlik, vatanparvarlik,

qonuniylikka hurmat, ekologik mas’uliyat kabi fazilatlarni ham shakllantirishga hissa qo’shadi. Biroq tarbiyaviy g’oyalar didaktik vazifani bosib ketmasligi, o’quvchi ongiga mos obrazlar va real vaziyatlar orqali berilishi kerak.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichining har bir ta’lim sohasi uchun belgilangan standart parametrlari, mazkur ta’lim sohasining modernizatsiyalashtirilishi, tarkibiy qismlari, ta’lim jarayonining vosita va metodlari hamda umumpedagogik, psixologik, texnologik tizimi bilan darajasini belgilab berishga xizmat qiladi. Bunda butun e’tibor boshlang‘ich ta’limning maqsadi yuzasidan uzviylik, tadrijiylik va to’laqonlilikni saqlab qolishga qaratiladi.

1-sinfda savod o’rgatish yakunlangach, o’qish darslari boshlanadi va 2-4-sinflarda izchil davom ettiriladi. Kompetensiyaviy yondashuv asosidagi o’quv dasturida o’qishga o’rgatishning muhim vazifalari sifatida quyidagilar belgilangan:

- o’quvchilarning to’g’ri va ifodali o’qish malakalarini shakllantirish;
- o’quvchilarni asarlarning adabiy-estetik xususiyatlarini chuqur idrok etish, ularda tasvirlangan voqea-hodisalarning mohiyatini anglash va muayyan xulosalar chiqarishga tayyorlash;
- o’quvchilarda yuksak axloqiy qarashlar va nafosat tuyg’usini tarbiyalash;
- o’quvchilarni matn ustida ishlashga o’rgatish;
- o’quvchilarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish.

1-sinfning o’quv yili oxirida o’quvchilar vatan va uning tabiati, milliy qadriyatlar haqida kichik-kichik asarlarni o’qiydilar. 2-sinfda vatan, ona tabiat, istiqloq, kishilarning hayoti va mehnati, axloqiy munosabatlar haqidagi shakl va mazmun jihatdan uncha murakkab bo’lmagan asarlar bilan tanishadilar.

3-4-sinflar o’qish dasturidagi mavzular ko’lami ancha keng. Bu sinflarda o’qish darslarining kattagina qismi asarni o’qish va matn ustida ishlashga qaratiladi. Suhbatlar, hikoya qilishlar, dastlabki o’qishlar badiiy matnlar mazmuni bilan uzviy bog’langan bo’lishi, mavzuga qiziqish uyg’otishi, o’quvchilarni his-hayajon bilan o’qishga tayyorlashi va asarni to’g’ri tushunishga yordam berishi zarur.

O’quv dasturida A1 darajadagi boshlang‘ich sinf o’quvchilarining fanga oid adabiy-nutqiy kompetensiyasiga quyidagi talablar bilan yondashilgan. O’quvchilar:

- 1-sinf yakunida 4-5 ta she’rni yoddan aytib bera olish, ertak, topishmoq, tez aytishlarni bilishlari lozim;
- 2-sinf yakunida 5-6 ta she’rni yoddan bilishlari, ertak, topishmoq, maqol, qo’shiqlarni bir-biridan farqlay olishlari lozim;
- 3-sinf yakunida 7-8 ta she’rni yoddan bilishlari, ertak, topishmoq, maqol, qo’shiq, she’r, hikoya kabi adabiy tushunchalar haqida bilishlari lozim;
- 4-sinf yakunida 8-10 ta she’rni yoddan bilishlari, ertak, topishmoq, maqol, qo’shiq, she’r, hikoya, qissa kabi adabiy tushunchalarga ta’rif bera olishlari lozim.[II.27]

Boshlang‘ich ta’limda matematika fani o’quvchining keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o’qishi uchun zarur bo’lgan asosiy kognitiv va amaliy ko’nikmalarni rivojlantiradi:

- mantiqiy tafakkur,
- miqdoriy munosabatlarni tushunish,
- modellashtirish, algoritmik fikrlash,

- muammoni hal qilish strategiyalarini tanlash
- natijalarni tekshirish qobiliyatlarini shakllantirish.

Shu sababli 1–4-sinf matematika darsliklari nafaqat mavzularni tartibli izohlaydigan manba, balki o‘quvchining tafakkurini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiluvchi didaktik tizim sifatida qaraladi. Darslik tahlili ta’lim mazmunining mosligini, mantiqiy izchilligi, yosh psixologiyasi va metodik talablar bilan uyg‘unligini, topshiriqlar tizimining kompetensiyaga yo‘naltirilganligini, baholash va differensial yondashuv imkoniyatlarini, shuningdek, sinflar kesimida uzviy bog‘liqlik (vertikal integratsiya) darajasini aniqlash imkonini beradi. 1–4-sinf matematika darsliklarining uzviyligi masalasi ayniqsa muhim, chunki boshlang‘ich bosqichdagi kichik “uzilishlar” (tushunchaning noto‘g‘ri kiritilishi, ketma-ketlikning buzilishi, nazariya va amaliyot muvozanatining yo‘qolishi, mashqlar turining bir tomonlama bo‘lishi) keyingi bosqichlarda mustahkamlanib, o‘quvchining matematik savodxonligida bo‘shliqlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Mamlakatimizda umumiy o‘rta ta’limning normativ-huquqiy asoslari va davlat ta’lim standartlari mazkur izchillikni ta’minlashni talab qiladi; xususan, boshlang‘ich ta’limda fanlararo va sinflararo uzviylik, tayanch ko‘nikmalarni shakllantirish, amaliy yo‘naltirilganlik va baholashning aniq mezonlari muhim deb belgilangan.[1.3] Shuningdek, uzluksiz ta’lim siyosati va kadrlar tayyorlash bo‘yicha strategik yo‘nalishlar ta’lim mazmunining yangilanishi va natijaga yo‘naltirilganligini mustahkamlaydi. Shu nuqtai nazardan, 1–4-sinf matematika darsliklarini tahlil qilish va ularning uzviy bog‘liqligini ilmiy asosda yoritish metodika yo‘nalishi uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Boshlang‘ich matematika darsliklarini tahlil qilishda bir nechta metodologik tayanch nuqtalar mavjud:

1. Mazmunning ilmiyligi va yoshga mosligi;
2. Tushunchalarning kiritilish ketma-ketligi va spiralsimon rivojlanish (o‘xshash g‘oyalar sinfdan sinfga murakkablashib borishi);
3. O‘quv faoliyati turlari: kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish, isbot elementlari, modellashtirish va algoritmlash;
4. Masala va mashqlar tizimining o‘qitish, rivojlantirish va tarbiyalash funksiyalarini uyg‘un bajarishi;
5. Baholashga mos diagnostik materiallarning mavjudligi;
6. Til va terminologiya bir xilligi;
7. Ko‘rgazmalilik, vizual model va manipulyativ vositalardan foydalanish;
8. Kompetensiyaga yo‘naltirilgan topshiriqlar ulushi, hayotiy kontekstlar va matematika savodxonligi komponentlari.

1–4-sinf darsliklarining uzviyligi faqat mavzular ro‘yxati mosligi emas, balki o‘quvchining kognitiv o‘sishi va didaktik qo‘llab-quvvatlanishi uzluksiz ta’minlanishi demakdir.

1-sinf matematika darsligi odatda son tushunchasining poydevorini qo‘yadi: sanash, miqdorni taqqoslash, “ko‘p-kam-teng” munosabatlari, 0 va 1ning mazmuni, natural sonlar ketma-ketligi, qo‘shish-ayirishning mazmuniy talqini (birlashtirish, ajratib olish, orttirish-kamaytirish), arifmetik amallar belgisi va tenglikning ma’nosi. Darslik tahlilida birinchi navbatda son tushunchasi faqat mexanik sanash bilan cheklanib qolmasdan, miqdor, to‘plam, tartib va o‘lchov tomonlarini bosqichma-bosqich berishi muhimligi ko‘riladi.

Boshlang‘ich sinf fanlari 4K modeli asosida dars ishlanmalarini ishlab chiqish

4K modeli asosida dars ishlanmalari ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslari, dizayn tamoyillari va amaliy konstruksiyasidan maqsad- har bir fan darsida 4K komponentlarini “qo‘shimcha element” sifatida emas, balki o‘quv maqsadlari, o‘quv faoliyati, baholash mezonlari hamda differensial yondashuv bilan uzviy bog‘langan tizim sifatida loyihalash modelini taklif etishdir. Bu jarayonda dars ishlanmasi quyidagi savollarga javob berishi ko‘zda tutiladi:

- o‘quvchi qaysi bilim va ko‘nikmani egallaydi?
- bu ko‘nikma 4Kning qaysi komponent(lar)i orqali “faollashtiriladi”?
- o‘quvchi faoliyatida qanday natija (matn, yechim, loyiha, xarita, taqdimot) paydo bo‘ladi?

- o‘qituvchi jarayonni qanday boshqaradi va qay tarzda baholaydi?

Bunday yondashuv xalqaro tajribada “kompetensiyaga yo‘naltirilgan dars dizayni” va “formativ baholash” g‘oyalari bilan uyg‘unlashadi, chunki 4K komponentlari o‘z-o‘zidan o‘lchanadigan natijaga aylanishi uchun mezon bilan mustahkamlanishi lozim.

4K asosida dars ishlanmalarini yaratish quyidagi dizayn bo‘limlarini qamrab oladi:

- o‘quv maqsadlarini kompetensiya tilida ifodalash;
- 4K ko‘rsatkichlarini tanlash;
- o‘quv vazifalarini real hayotiy kontekstga yaqinlashtirish;
- hamkorlik va muloqot uslublarini (juftlik, kichik guruh, “galereya aylanishi”, munozara) belgilash;

- formativ baholash vositalarini (kuzatuv varag‘i, tezkor chek-list, mini-rubrika) ishlab chiqish;

- inklyuziv va differensial yondashuvni (qo‘shimcha tayanch, alternativ mahsulot, soddalashtirilgan matn) kiritish.

4Kning har bir komponenti boshlang‘ich sinf darslarida o‘ziga xos ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Kritik fikrlash — dalil keltirish, solishtirish, sabab-oqibatni ajratish, xulosani asoslash, xatoni topish kabi mikroko‘nikmalar orqali shakllanadi. Kreativ fikrlash — g‘oya generatsiyasi, variantlar taklifi, noodatiy yechim, obrazli ifoda, modellashtirish va yangi mahsulot yaratish bilan bog‘lanadi. Kommunikatsiya — og‘zaki va yozma nutqning ravonligi, tinglash, savol berish, fikrni aniq ifodalash, auditoriyaga moslashtirish kabi jihatlarini qamrab oladi. Kollaboratsiya — rol taqsimoti, kelishuvga kelish, mas’uliyatni bo‘lishish, o‘zaro yordam, jamoaviy qaror qabul qilishni anglatadi.[III.20] Ta’lim tadqiqotlarida mazkur ko‘nikmalarni shakllantirish uchun o‘qituvchi “faol o‘quvchi” konsepsiyasiga tayanishi, ya’ni bilimni tayyor holatda bermasdan, o‘quvchini muammoli vaziyatga kiritishi, savollar tizimi orqali yo‘naltirishi va refleksiya orqali o‘rganishni mustahkamlashi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, o‘qituvchining darsni boshqarish texnikalari (vaqt, sinf intizomi, resurs, o‘tishlar) puxta rejalashtirilmasa, 4K faoliyatlari “shovqinli” va natijasiz ko‘rinishga kelib qolishi mumkin; demak, dars ishlanmasida jarayonning aniq tartibi va kutiladigan mahsulot albatta belgilanishi zarur.

Matematika fanidan namunaviy dars ishlanmasi.

Dars ishlanma

Sinf: 4-sinf.

Fan: Matematika

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Mavzu: Kasrlarni qo‘shish va ayirish

Ta’limiy maqsad: O‘quvchilarning kasrlarni hisoblash malakasini oshirish. O‘quvchilarga kasrlarni qo‘shish va ayirish tushunchalar berish va tushuntirish;

Tarbiyaviy maqsad: O‘quvchilarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash. O‘quvchilarga misol va masalalarni hayotga moslashtirib, hayotimizdan misollar keltirish orqali tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish, do‘stlik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, dars o‘tish jarayonida hanjihatlik, birodarlik, tuyg‘ularini singdirish;

Rivojlantiruvchi maqsad: O‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish va matematik bilimlarini rivojlantirish, matematik nutq, xotirani rivojlantirish.

Dars turi: Yangi tushuncha berish, o‘tilgan mavzularni mustahkamlash.

Metodi: savol – javob, aqliy hujum.

Jihozi: Mavzuga oid ko‘rgazma, tarqatmalar, test savollari.

Kutilayotgan natijalar (4K modeli asosida)

Dars yakunida o‘quvchilarda quyidagi kompetensiyalar shakllanadi:

- **Kritik fikrlash** – kasrlarni qo‘shish va ayirish jarayonida masala shartini tahlil qilish, yechimning to‘g‘riligini asoslash va xulosaga kelish ko‘nikmalari rivojlanadi.
- **Kreativlik** – kasrlar ishtirokidagi hayotiy vaziyatlar asosida masalalar tuzish, turli yechim usullarini taklif qilish orqali ijodiy fikrlash qobiliyati shakllanadi.
- **Kommunikatsiya** – guruhda ishlash jarayonida o‘z fikrini aniq va tushunarli ifodalash, boshqalarning fikrini tinglash va muhokamada faol ishtirok etish malakasi rivojlanadi.
- **Kollaboratsiya** – jamoada hamkorlikda ishlash, vazifalarni taqsimlash, o‘zaro yordam ko‘rsatish va umumiy natijaga erishish ko‘nikmalari mustahkamlanadi.

Bosqich	Vaqt	O‘qituvchi faoliyati	O‘quvchi faoliyati
1. Tashkiliy qism	5 daqiqa	O‘quvchilarni darsga tayyorlaydi	E’tibor bilan tinglaydi.
2. O‘tilgan mavzuni takrorlash.	5 daqiqa	Savollar beradi, javoblarni tahlil qiladi	Javob beradilar, fikr bildiradilar.
3. Yangi mavzu bayoni	17 daqiqa	Tushuntirish, misollar keltirish,	Tushunib tinglaydilar, savollarga javob beradilar.
4. Mustahkamlash	10 daqiqa	Nazorat qiladi, yordam beradi.	Mustaqil, juft va guruhlarda topshiriq bajaradilar.
5. Darsni yakunlash	8 daqiqa	Xulosalar chiqaradi, baholaydi, vazifani tushuntiradi.	Faoliyatlarini baholatadilar, vazifani yozib oladilar.

Umumiy vaqt: 45 daqiqa

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son “Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF–4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // *Xalq so‘zi* gazetasi. – 2017-yil 8-fevral. – №28 (6722).
3. **Bruner J.** Toward a Theory of Instruction. – Cambridge: Harvard University Press, 1966. 81b
4. **Bloom B.S.** Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green, 1956.
5. **Trilling B., Fadel C.** 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. – San Francisco: Jossey-Bass, 2009. 49 b, 97b
6. **4-sinf Ona tili. 1–4-qismlar.** Umarova M.M., Muslimova Sh.Y. – Toshkent, 2023.
7. Shodiev D. Darslik yaratish metodologiyasi. – Toshkent: T.N.Qori Niyoziy nomli O‘zPFITI, 1994. – 21 b.
8. Taylaqov N.I. Uzluksiz ta’lim tizimi uchun o‘quv adabiyotlarini yangi avlodini yaratishning ilmiy pedagogik asoslari (Informatika kursi misolida): Avtoref. dis... ped. fanl. d-ri. – T., 2006. – 48 b.\

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA EKOLOGIK MADANIYATNI O‘QISH SAVODXONLIGI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Yaxshimuratova Zeboxon Bekpo‘lat qizi

UrDPI, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishning samarali yo‘llari tahlil qilinadi. Xususan, o‘qish savodxonligi darslarida ekologik mazmundagi matnlardan foydalanish, ularni tahlil qilish va muhokama qilish orqali o‘quvchilarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, interfaol metodlar asosida o‘quvchilarning ekologik tafakkuri, mustaqil fikrlashi va mas’uliyat hissini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, o‘qish savodxonligi, boshlang‘ich ta’lim, ekologik tarbiya, interfaol metodlar, matn tahlili, ekologik ong, ta’lim metodikasi.

Abstract: This study analyzes effective ways of forming and developing ecological culture among primary school students. In particular, it highlights the use of environmentally themed texts in reading literacy lessons, as well as their analysis and discussion to foster a conscious attitude toward nature in students. The paper also examines the possibilities of developing students’ ecological thinking, independent reasoning, and sense of responsibility through interactive methods. The research results contribute to the development of methodological recommendations for primary school teachers.

Keywords: ecological culture, reading literacy, primary education, environmental education, interactive methods, text analysis, ecological awareness, teaching methodology.

Аннотация: В данной работе анализируются эффективные способы формирования и развития экологической культуры у учащихся начальных классов. В частности, рассматривается использование текстов экологической направленности на уроках чтения, их анализ и обсуждение с целью формирования у учащихся осознанного отношения к природе. Также изучаются возможности развития экологического мышления,

самостоятельного мышления и чувства ответственности учащихся на основе интерактивных методов. Результаты исследования способствуют разработке методических рекомендаций для учителей начальных классов.

Ключевые слова: экологическая культура, читательская грамотность, начальное образование, экологическое воспитание, интерактивные методы, анализ текста, экологическое сознание, методика обучения.

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida ekologik muammolar insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biriga aylangan [1]. Tabiat va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatni saqlash ko‘p jihatdan insonlarning ekologik madaniyatiga bog‘liqdir [2]. Shu sababli ekologik madaniyatni shakllantirishni erta yoshdan, ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bosqichidan yo‘lga qo‘yish muhim hisoblanadi [4]. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning ekologik ongini rivojlantirishda o‘qish savodxonligi muhim vosita sifatida xizmat qiladi [5]. O‘qish jarayonida o‘quvchilar matn mazmunini anglash, tahlil qilish va xulosa chiqarish orqali ekologik tushunchalarni chuqurroq o‘zlashtiradilar [6]. Ayniqsa, o‘zbek bolalar adabiyotidagi tabiatga oid asarlar o‘quvchilarda tabiatga mehr va ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi [2]. O‘zbekiston Respublikasida «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonun va Davlat ta’lim standartlarida ekologik ta’lim-tarbiyani barcha fanlarda integratsiya qilish talab etiladi. Shu sababli o‘qish savodxonligi darslarida ekologik madaniyatni shakllantirish metodikasini takomillashtirish muhim hisoblanadi [7].

Asosiy qism: Boshlang‘ich ta’limda ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayoni o‘qish savodxonligi bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etilishi lozim [4]. Bu jarayonda quyidagi metod va usullar muhim o‘rin tutadi:

1. Matn asosida ishlash metodi. Ekologik mazmundagi matnlar bilan ishlash o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirishning asosiy vositalaridan biridir [5]. Bunday matnlar orqali o‘quvchilar tabiat hodisalari, o‘simlik va hayvonot dunyosi haqida bilimga ega bo‘ladilar [2]. Matnni o‘qish, mazmunini tahlil qilish va asosiy g‘oyani aniqlash jarayonida o‘quvchilarda ekologik tafakkur shakllanadi [6].

2. Savol-javob usuli. Savol-javob usuli o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi [3]. O‘qituvchi tomonidan beriladigan ekologik mazmundagi savollar o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi [5]. Natijada o‘quvchilar matndan olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarga tatbiq etishni o‘rganadilar [6].

3. Muhokama (diskussiya) metodi. Muhokama metodi orqali o‘quvchilar ekologik muammolar yuzasidan o‘z fikrlarini erkin bayon etadilar [3]. Bu metod o‘quvchilarda muloqot madaniyatini rivojlantirish bilan birga, ekologik masalalarga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi [4]. Guruhli muhokamalar orqali o‘quvchilar turli nuqtai nazarlarni solishtirishni o‘rganadilar [5].

4. Ijodiy topshiriqlar usuli. Ijodiy topshiriqlar (insho yozish, rasm chizish, hikoya tuzish) o‘quvchilarning ekologik tasavvurini kengaytiradi [6]. Masalan, “Tabiatni asraylik” mavzusida hikoya yozish orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini mustaqil ifoda etadilar [2]. Bu esa ularning ekologik madaniyatini mustahkamlashga yordam beradi [4].

5. Interfaol metodlar. Interfaol metodlar (klaster, aqliy hujum, rolli o‘yinlar) o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi [5]. Bu metodlar orqali o‘quvchilar ekologik

muammolarni hal etishga ijodiy yondashadilar [6]. Natijada o‘quvchilarda tabiatga nisbatan mas’uliyat hissi shakllanadi [3].

6. Milliy adabiyotlardan foydalanish. O‘zbek bolalar adabiyotidagi tabiatga oid asarlar ekologik tarbiyaning muhim manbai hisoblanadi [2]. Ushbu asarlar orqali o‘quvchilarda tabiatni sevish, uni asrash va qadrlash tuyg‘ulari shakllanadi [1]. Bu esa o‘qish savodxonligi bilan bir qatorda ma’naviy-axloqiy tarbiyani ham rivojlantiradi [4].

7. Integratsiya va fanlararo bog‘lanish. O‘qish savodxonligi darsini “Atrofimizdagi olam” yoki “Tarbiya” darslari bilan bog‘lash orqali ekologik tushunchalarni chuqurlashtirish mumkin. Masalan, o‘qilgan matnni tabiatga sayohat bilan birlashtirish samarali [7].

Ushbu metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga (ko‘rgazmali fikrlash, o‘yin orqali o‘rganish) mos keladi va ekologik madaniyatni tizimli shakllantirishga yordam beradi

Muhokama O‘qish savodxonligi darslarida ekologik madaniyatni shakllantirishning afzalliklari – tabiiy integratsiya, o‘quvchilarning emotsional qiziqishini oshirish va bilimlarni uzoq muddat saqlashdadir. Biroq, muammolar ham mavjud: o‘qituvchilarning ekologik tayyorgarligi yetarli emasligi, matnlarning ekologik mazmuni kamligi, resurslar cheklanganligi [9]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, integratsiyalashgan yondashuv qo‘llanilganda o‘quvchilarning ekologik ong darajasi 25-30% ga oshadi [8]. O‘zbekiston sharoitida mahalliy adabiyot va folklor (masalan, “Alpomish”, tabiat haqidagi ertaklar)dan foydalanish samaradorlikni yanada oshiradi.

Xulosa va takliflar: Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biridir. O‘qish savodxonligi esa bu jarayonda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi, chunki matnlar orqali o‘quvchilar tabiatga oid bilimlarni egallaydi, ekologik muammolarni anglaydi va ularga nisbatan ongli munosabat shakllantiradi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning nafaqat o‘qib tushunish ko‘nikmalarini, balki ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va atrof-muhitga mas’uliyat bilan qarash kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Shunday qilib, o‘qish savodxonligiga asoslangan ekologik ta’lim boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida barqaror ekologik dunyoqarashni shakllantirishda samarali metod hisoblanadi. Takliflar:

- Boshlang‘ich sinf darsliklariga ekologik mazmundagi matnlar, hikoyalar va topshiriqlarni ko‘proq kiritish lozim.
- O‘qish darslarida ekologik mavzularni muhokama qilish, savol-javob va tahliliy mashg‘ulotlarga keng o‘rin berish zarur.
- O‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirish bilan birga, ularni tabiatni asrashga undovchi interfaol metodlardan foydalanish tavsiya etiladi.
- Ekologik tarbiyani mustahkamlash maqsadida sinfdan tashqari tadbirlar (ekskursiyalar, ekologik aksiyalar, loyiha ishlari) tashkil etish kerak.
- O‘qituvchilarning ekologik ta’lim bo‘yicha metodik tayyorgarligini oshirish, ular uchun maxsus trening va seminarlar o‘tkazish muhimdir.
- Ota-onalar bilan hamkorlikda bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan ishlarni yo‘lga qo‘yish zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlang‘ich ta’limda ekologik madaniyatni rivojlantirish uzluksiz va tizimli jarayon bo‘lib, u o‘qish savodxonligi bilan

chambarchas bog‘liq holda samarali natija beradi. O‘quvchilarning matn ustida ishlash jarayonida ekologik mazmunni anglab yetishi, ularni hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lay olishi hamda o‘z xatti-harakatlariga tatbiq etishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ekologik mazmundagi o‘quv materiallari o‘quvchilarda tabiatga mehr, uni asrashga bo‘lgan ehtiyoj va mas’uliyat hissini shakllantiradi. Bu esa kelajakda ekologik ongli, ijtimoiy faol va tabiatga ehtiyotkor munosabatda bo‘ladigan shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois, o‘qish savodxonligini rivojlantirish jarayonida ekologik tarbiya elementlarini integratsiya qilish ta’lim samaradorligini oshiradi. Umuman olganda, ekologik madaniyatni erta yoshdan boshlab shakllantirish orqali jamiyatda ekologik muammolarga befarq bo‘lmagan, ongli avlodni voyaga yetkazish mumkin. Bu esa barqaror rivojlanish va sog‘lom ekologik muhitni ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 45–47-betlar.
2. To‘xliyev B. *Bolalar adabiyoti*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 112–118-betlar.
3. Yo‘ldoshev J. Usmonov S. *Pedagogika asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004. – 210–215-betlar.
4. Qodirova F. *Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi*. – Toshkent: Fan, 2016. – 89–93-betlar.
5. Safarova R. *O‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi*. – Toshkent: Innovatsiya, 2020. – 56–60-betlar.
6. G‘ulomov A. *Ona tili o‘qitish metodikasi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012. – 134–138-betlar.
7. Muxtarova L.A. *Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo shakllantirish metodikasini takomillashtirish: Monografiya*. – Toshkent, 2023. – B. 45–67.
8. O‘qish savodxonligi darslarida ekologik tarbiya // ResearchGate nashri. – 2025. – B. 3–12.
9. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish // ResearchGate. – 2025. – B. 538–540.

ERKIN SAMANDAR IJODIY MEROSINI O‘RGATISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH.

Saidova Nazokat Atabek qizi

Urganch RANCH texnologiyalar universiteti 1-bosqich magistranti

saidovanazokat185@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Erkin Samandar she’riyatini o‘qitishda innovatsion metodlardan foydalanish masalasi yoritiladi. Xususan, boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarning badiiy tafakkurini rivojlantirish, she’rni chuqur anglash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va kreativ yondashuvlarning ahamiyati tahlil etiladi. Shuningdek, maqolada she’riy matnlarni o‘qitishda klaster, aqliy hujum, rolga kirish, insert kabi metodlardan samarali foydalanish yo‘llari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Erkin Samandar, she’riyat, innovatsion metodlar, interfaol usullar, badiiy tafakkur, ta’lim texnologiyalari, o‘qitish metodikasi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы использования инновационных методов при обучении поэзии Erkin Samandar. Особое внимание уделяется развитию художественного мышления учащихся, формированию навыков анализа и понимания поэтического текста с применением современных педагогических технологий и интерактивных методов обучения. Также представлены эффективные способы использования таких методов, как «кластер», «мозговой штурм», «ролевая игра», «инсерт» в процессе изучения поэзии.

Ключевые слова: Эркин Самандар, поэзия, инновационные методы, интерактивные технологии, художественное мышление, педагогические технологии, методика обучения.

Abstract. This article explores the use of innovative teaching methods in the study of poetry by Erkin Samandar. It highlights the importance of developing students artistic thinking, as well as their skills in analyzing and understanding poetic texts through modern pedagogical technologies and interactive approaches. The paper also demonstrates effective ways of applying methods such as clustering, brainstorming, role-playing, and INSERT strategies in teaching poetry.

Keywords: Erkin Samandar, poetry, innovative methods, interactive techniques, artistic thinking, educational technologies, teaching methodology.

Bugungi kunda ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni qo’llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, adabiyot darslarida o’quvchilarning badiiy tafakkurini rivojlantirish, mustaqil fikrlashga o’rgatish va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur. Shu nuqtai nazardan, Erkin Samandar she’riyatini o’qitishda innovatsion metodlarni qo’llash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Erkin Samandar ijodi o’zining chuqur falsafiy mazmuni, hayotiylik va milliy ruh bilan ajralib turadi. Uning she’rlarida insoniy kechinmalar, Vatanga muhabbat, tabiat go’zalligi va ma’naviy qadriyatlar yuksak badiiy ifoda topgan. Shoir she’riyatini o’qitish jarayonida o’quvchilarga nafaqat mazmunni tushuntirish, balki uning badiiy-estetik qiymatini anglatish ham muhimdir. Innovatsion metodlar o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol ishtirok etishga undaydi hamda mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi. Ananaviy dars usullaridan farqli ravishda, innovatsion yondashuvlar o’quvchini dars markaziga olib chiqadi.

1. **Aqliy hujum (Brainstorming) metodi.** Bu metod orqali o’quvchilardan she’r mavzusi yoki g’oyasi haqida erkin fikrlar olish mumkin. Masalan, she’rni o’qishdan oldin uning nomi asosida taxminiy mazmun muhokama qilinadi.

2. **Klaster metodi.** O’quvchilar she’r asosiy g’oyasini aniqlab, uni tarmoqlarga ajratadi. Bu usul she’r mazmunini tizimli ravishda tushunishga yordam beradi.

3. **INSERT metodi.** She’rni o’qish jarayonida o’quvchilar quyidagi belgilar orqali o’z fikrlarini bildiradi: bilgan ma’lumot, yangi ma’lumot, qarama-qarshi fikr, tushunarsiz jihat. Bu metod tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

4. **Rolga kirish metodi.** O’quvchilar she’r qahramonlari yoki muallif obraziga kirib, matnni jonlantiradi. Bu usul badiiy asarni chuqur his qilishga yordam beradi.

5. **Debat metodi.** She’rda ko’tarilgan muammolar yuzasidan bahs-munozara tashkil etiladi. Bu o’quvchilarning nutqini va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

6. Qora yashik konkursida o’qituvchi o’rganilayotgan hikoya yuzasidan topshiriq

variantlari yozib qo‘yilgan kartochkalarni tayyorlaydi. O‘quvchilar tavakkaliga kartochkalardan oladi. Savollarga javoblar yozma shaklda beriladi.

7. “Kim ko‘proq? Kim tezroq” konkursida esa hikoya yuzasidan bir qancha savollarga istagan o‘quvchi bir minut ichida javob beradi. Ekspert to‘g‘ri javoblarni sanab boradi va g‘olibni aniqlaydi. Bu konkurslar hikoya o‘qish darsining mustahkamlash bosqichida amalga oshirilsa, samarali bo‘ladi.

Bu metodlarni biz quyida tahlilga tortuvchi asarimiz „Ajdodlar qilichi” dramasi misolida ko‘rib chiqishimiz mumkin.

Serqirra ijodkor Erkin Samandar qalamiga mansub ushbu she’riy drama o‘zida ramziylikning go‘zal namunalarini jamlagan badiiy matn sifatida qimmatga ega. Muallif mahoratini ko‘rsatishda, xarakterlararo xoslikni yoritib berishda, badiiy so‘z jozibasini yaqqolroq namoyon etishda asosiy vazifa bajargan ramziylikni dramaning quyidagi o‘rinlarida ko‘rish mumkin.

Dastlabki ramziylikning go‘zal namunasi asardagi asosiy qahramonlardan bo‘lgan Jaloliddin Mnguberdi va otasi Muhammad Xorazmshoh dialogida namoyon bo‘ladi. Umrining oxirgi lahzalarida Abeskun orolida qo‘nim topgan shoh Alouddin Muhammad o‘zining ayanchli qismati xususida so‘z yurita turib, ne-ne qattqliklarga dosh bergan, har qanday mashaqqatni pisand etmay bo‘y cho‘zgan navnihol daraxtni bexosdan esgan qahhor shamol qurboni sifatida, bunday pallada o‘zini yo‘qotish darajasida darmonini yo‘qotgan, keraksiz va tashlandiq quruq o‘tinga qiyos etadi:

Xorazmshoh: Bu qaqshagan quruq o‘tin bir vaqt yam-yashil

Daraxtning qo‘l yetmagan shoxasi erdi.

Butoqlari bulbullarning erdi oshyoni,

Yaproqlari yellar ila qurib suhbatlar

Kuylashardi boqiylikning qo‘shiqlarini

Kelgindilar ildizlarin chopdilar bir kun,

Kesib-kesib tashladilar tomirlarini.

Mana bugun quruq o‘tin uning tanasi

Jaloliddin:

(o‘tinni avaylab yerga qo‘yadi)

Dilda umid daraxtlari yashar bezavol,

Yaproqlari uning ko‘rkam yam-yashil erur.

Ildizlari payvand yurak tomirlariga,

Shoxalari sarin yelda turar shovullab.

Undan unib chiqar ming-ming ko‘chatlar hali,

Paydo bo‘lar yer yuzida sonsiz o‘rmonlar.

Quridim deb nola chekmang, o‘ksimang, ota.

Ikkinchi fasl, to‘rtinchi ko‘rinishdan o‘rin olgan ushbu parchada quruq o‘tin Muhammad Xorazmshoh, umid daraxti Jaloliddin Manguberdi (uning jasoratiga butun xalqi, Chingiz istilosidan zarar ko‘rishi mumkin bo‘lgan har qanday bashar umid bog‘lamoqda edi) va sonsiz o‘rmonlar hosil qilajak ming-ming ko‘chatlar yetishib kelajak yosh avlod, mard o‘g‘lonlar ramzidir. Milliy asliyatimizdan, tarixiy ildizlarimizdan yaxshi xabardor bo‘lgan o‘quvchi yoxud tomoshabin tabiat qismi bo‘lgan daraxt obrazining turli ko‘rinishlari orqali hosil qilingan ushbu

ramzlar mohiyatini ilk o‘qishdayoq (yoki tomosha qilishdayoq) fahmlab olishi mumkin. She’riy dramadan o‘rin olgan ramzlardan yana biri bo‘ri obrazidir. Bunda ushbu obraz Muhammad Xorazmshohni vasvasaga solib qo‘ygan qo‘rquv, ajal, qismat, shuningdek, xalqni yakdillikka chorlamasdan, birlikka bolta urg‘an mudhish xatolari oqibati yangligi namoyon bo‘ladi. Shohni yurtni tashlab qochganidan buyon taqib etayotgan, har qadamda asir etishga hozirlik ko‘ruvchi bu och bo‘ri nihoyat o‘z zafarini quchadi, sobiq Sultonni o‘z domiga oladi. Biroq bunda shoh qo‘rquvlardan ozod, har qanday jazoga o‘zligini topshirishga shay xotirjam inson sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki u endi vijdon qiynog‘idan, juratsizligi va talvasasi sababli yuz berayotgan ayanchga qarshi bosh ko‘taruvchi zurriyodi borligidan xotirjam, ertasidan ko‘ngli to‘q ota edi:

Xorazmshoh

Mana endi kelavergil, bo‘ri, men tayyor,
Hech vaqo yo‘q endi etsin tanimdan bo‘lak.
Kelmasang gar sen tomonga boramen o‘zim,
O‘zim, o‘zim Yegil meni ahdingda turib.
(sudralib qum tomonga siljiydi)

Dramadan o‘rin olgan yana bir ramz sham obrazi orqali namoyon bo‘lgan. Bunda sham misolida umid, hayotbaxshlik nazarda tutilgan. Ertagi kelajak kunidan, hayotidan, umridan mazmun topmagan, bir vaqtlardagi mardligi, jasorati-yu sohibligidan nishon yo‘qolgan umidsiz Xorazmshohning so‘nggi lahzadagi o‘z holatiga mos tarzda qo‘yiladi sham ramzi:

Xorazmshoh:

Shamni yaqin keltir, Shahobiddin, qaydasan,
Nurni ko‘ray eng so‘nggi bor, keltir yaqinroq.
(Shahobiddin shamni uning yuziga yaqin olib boradi)
Nechun shamni keltirmaysen, ko‘zlarim ilhaq,
Yoki sen ham endi mendan o‘girdingmu yuz?
Shahobiddin Yonib turar sham, onhazrat.
Xorazmshoh
Demak, tabiat
Darig‘ tutdi shu‘lasini so‘nggi lahzada.
Bu jamiki gunohlarimuchun Tangrining
Mendan olgan qasosidur, bosh jazosidur.
Mening umrim so‘ndi, lekin aytishingcha sham
So‘ngani yo‘q, inson borki, demak, u yonar.
Ammo hech kim mening kabi so‘nggi lahzada
Nursiz, yurtsiz va kafansiz qolmagay Xayr!

Asarda qo‘llangan yana bir ramz qush obrazi vositasida yuzaga chiqqan. Bunda Ona , ona zamin tilidan aytilgan nidoda Muhammad Xorazmshoh patlari yulingan qushga o‘xshatiladi. Hayotining so‘nggi nuqtasini yurtidan, yaqinlaridan, xalqidan olislarda, kimsasizlikda, yo‘qlikda hatto bir parcha kafanga zor holda nihoyalagan shoh qismatiga ishora sifatida aynan qush obrazi patlari yulingan sifatlashi bilan birgalikda ifodalanadi:

Ona

Olis orol, senga oqar hazin xayolim,

Armonlarim yomg‘ir bo‘lib yog‘ilar senga.
Silsilaga solsa agar ko‘ksingni shamol,
Bilki, mening o‘kinch to‘la nafasimdir ul.
Manzil bo‘lding sen patlari yulingan qushga,
Ochiq qoldi uning joyi mening bag‘rimda.
Olis orol, mening kabi bedor bo‘l, bedor.

Mazkur dramada ifoda etilgan ramzlardan yana ko‘z va qanot obrazlarini aytish mumkin. Muallif ushbu badiiy tafakkur vositalarini qo‘llash orqali tarixiy haqiqatni aytadi. Ya’ni o‘z og‘asiga dushmanlik ruhidagi nodon inilar, yaqinlar, Turkon xotun va ularning tarix-u bashar oldidagi yovuz qiyofasini ko‘rsatadi:

Jaloliddin

Bu ham yetmagandek ikki ko‘zim, vodarig‘,
Dushman erur bir-biriga, ayblar bir-birin,
Biri tayyor ko‘r etmoqqa ikkinchisini.
Ukam Qutbiddin ko‘ksimga o‘qtalar pichoq,
Ukalarim Oqshoh, Pirshoh meni o‘ldirmoq
Qasdi ila tuzib fitna izg‘ib yurarlar.
U yoqda kin, riyo, bunda – qo‘shinda nizo...
Bu dahr aro netmoq kerak, ne qilmoq darkor?

Yuqorida aytib o‘tilgan qanot ramzi esa Jaloliddin Mnguberdining ikki do‘sti – ikki sarkarda Yovqoch botir va Muzaffar Malikka nisbatan ifodalangan. Yovqoch botir bilan Jaloliddin o‘rtasida yuz bergan sovuqlik va ularning ajralib ketishi, xuddiki yuksak qushning bir qanotidan ayrilishiga o‘xshatiladi:

Ona

Eng avvalo, qanotlaring but bo‘lmog‘i shart,
Tark aylagan qanotingni qaytar, bor, qaytar.

Dramadagi ramzlarni tadqiq eta borar ekanmiz, unda o‘zida chuqur mazmun aks ettirgan bir qancha obrazlarga duch kelamiz. Bular o‘q va suv (ushbu ikki obraz asarda yovuzlik, ichki va tashqi dushmanlar sifatida tasvirlanadi), chechaklar (inqirozga yuz tutgan xalq, Vatan, kelajak avlod nazarda tutilgan)dir. “Ajodlar qilichi” dramasida asarning pafosini, badiiyatini kuchaytirgan asosiy vosita timsol, xususan, Ona –Ona Zamin timsolidir. Muallif ushbu obraz orqali mushtipar onani, xalqni, Vatanni so‘zlatadi. Ijodkor ushbu obrazni drama tarkibiga olib kirish orqali, uning tilidan qahramonlarga xolisona baho beradi, qahramonlarga nisbatan o‘z munosabatini ifoda etadi. Yana shuni ham ta’kidlash kerakki, bu timsol yana bir vazifa bajaradi. Bu vazifa qahramonlarning ichki dunyosi, ruhi, vijdonidir. Ya’ni muallif Ona obrazi orqali qahramonlar botinini so‘zlatadi, ularni o‘z-o‘zi bilan bahsga yuzlaydi. Ularning ichki dunyosi aro konfliktini ko‘rsatib beradi. Bunga yorqin misol sifatida bosh qahramon Jaloliddin va Ona dialogini keltirishimiz mumkin. Ushbu dramani o‘qish jarayonida “Rolga kurish” metodini qo‘llash mumkin. O‘quvchilar dramadagi qahramonlari yoki muallif obraziga kirib, matnni jonlantiradi. Bu usul badiiy asarni chuqur his qilishga yordam beradi.

Yuqoridagilardan ko‘rinadiki, innovatsion texnologiyalar uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirishning eng muhim omillaridan hisoblanadi. Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuv ham darsning maqsadi, mazmuni va didaktik jarayonni maqsadga muvofiq yo‘naltirish orqali

ta’limning sifat va samaradorligini ta’minlashda muhim rol o’ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boboyev, T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O’qituvchi, 2002. – 337 b.
2. G’aniyev, I. Fitrat dramalari poetikasi. – Toshkent: Fan, 2005. – 51 b.
3. Samandar, E. Jaloliddin Manguberdi. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1999. – 96 b.

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SO‘Z TURKUMLARINI O‘RGATISHDA RAQAMLI
TEKNOLOGIYALARNING O‘RNI**

Abdullayeva Zumrad Otabek qizi

*Urganch Davlat Pedagogika Instituti “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi” yo‘nalishi
magistranti*

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang‘ich sinflarda so‘z turkumlarini o‘rgatish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Raqamli vositalar — interaktiv platformalar, multimedia darsliklar, mobil ilovalar, virtual mashqlar o‘quvchilarning mavzuni chuqur va qiziqish bilan o‘zlashtirishiga xizmat qilishi ilmiy asosda izohlangan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar o‘quvchilarda so‘zlarni guruhlariga ajratish, grammatik xususiyatlarini anglash, ularni og‘zaki va yozma nutqda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qanday ta’sir qilishi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalarida raqamli vositalarning motivatsiyani oshirishi, mustaqil o‘qishni qo‘llab-quvvatlashi hamda dars jarayonining samaradorligini kuchaytirishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, so‘z turkumlari, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, multimedia, elektron resurs, innovatsion ta’lim, o‘quv jarayoni, o‘quv motivatsiyasi.

Аннотация. В данной тезисной работе раскрывается роль и значение использования цифровых технологий при обучении частям речи в начальных классах. Обосновано, что цифровые инструменты — интерактивные платформы, мультимедийные учебные материалы, мобильные приложения и виртуальные задания — способствуют более глубокому и осознанному усвоению темы учащимися. Кроме того, анализируется влияние цифровых технологий на формирование у младших школьников навыков классификации слов по грамматическим признакам, понимания их значения в контексте, а также умения применять части речи в устной и письменной речи. В исследовании доказано, что использование цифровых средств повышает мотивацию учащихся, развивает самостоятельность и значительно повышает эффективность учебного процесса.

Ключевые слова: начальное образование, части речи, цифровые технологии, интерактивные методы, мультимедиа, электронные ресурсы, инновационное обучение, учебный процесс, учебная мотивация.

Abstract. This thesis explores the role and significance of using digital technologies in teaching parts of speech in primary school. It provides a rationale that digital tools—interactive platforms, multimedia learning materials, mobile applications, and virtual exercises—enhance pupils’ comprehension and deepen their understanding of the topic. The study also examines how digital technologies contribute to developing students’ skills in classifying words according to grammatical features, understanding their meaning in context, and using parts of speech effectively in oral and written communication. The findings demonstrate that the integration of

digital resources increases students’ motivation, promotes independent learning, and significantly improves the overall effectiveness of the educational process.

Keywords: primary education, parts of speech, digital technologies, interactive methods, multimedia, electronic resources, innovative teaching, learning process, learning motivation.

Kirish: Boshlang‘ich ta’lim jarayonida so‘z turkumlarini o‘rgatish o‘quvchilarning nutqiy rivoji, lug‘at boyligi va grammatik kompetensiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi asosiy vositalardan biriga aylandi. Interaktiv elektron dasturlar, onlayn platformalar, mobil ilovalar va multimediali materiallardan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mavzuga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, ularni mustaqil o‘rganishga undaydi [1].

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Ta’lim platformalari, elektron darsliklar, virtual sinflar, audiovizual materiallar o‘quv jarayonini yengillashtiradi va o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Raqamli texnologiyalar: mavzularni vizual tarzda yoritadi, murakkab tushunchalarni sodda qilib tushuntiradi, o‘quvchilarning individual darajasiga mos topshiriqlar taqdim etadi, natijalarni tezkor monitoring qilish imkonini beradi.

So‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli o‘quv resurslarining qo‘llanilishi o‘quvchilarga so‘zlarni tasniflash, gapda qo‘llash, ma’nosini kontekstda anglash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, **animatsiyali darslar, test tizimlari, onlayn mashqlar, interaktiv kartochkalar** kabi vositalar o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etadi. Bu esa an’anaviy o‘qitish usullariga nisbatan ko‘proq o‘zlashtirish ko‘rsatkichiga erishishga imkon beradi [2].

Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchi so‘z turkumlarini vizual ravishda farqlash, rangli belgilar, jadval va diagrammalar orqali tushunchalarni tezroq o‘zlashtira oladi. Masalan, “ot”, “sifat”, “fe’l” turkumlari bo‘yicha multimedia misollarini taqdim etish o‘quvchining idrokini faollashtiradi. Bu jarayon konstruktiv yondashuvga asoslanib, o‘quvchining “o‘zi kashf qilishi” imkoniyatini kengaytiradi [3].

So‘z turkumlarini o‘rgatishda quyidagi raqamli metodlardan foydalanish mumkin:

1. Interaktiv taqdimotlar. Rangli jadvallar, animatsiyalar va diagrammalar yordamida ot, sifat, fe’l kabi so‘z turkumlarini tushuntirish o‘quvchilarning idrokini faollashtiradi.

2. Elektron testlar va onlayn mashqlar. Google Forms, Liveworksheets, Kahoot kabi platformalarda yaratilgan mashqlar o‘quvchilarning bilimni darhol baholash imkonini beradi.

3. Multimedia vositalari. Videodarslar, audio materiallar va raqamli animatsiyalar mavzuni tushunishni yengillashtiradi.

4. Virtual o‘yinlar. So‘z turkumlarini topish, to‘g‘ri tasniflash yoki gaplarda qo‘llashga oid o‘yinlar o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar differensial ta’limni amalga oshirishga yordam beradi. Kuchli o‘quvchilar uchun qo‘shimcha topshiriqlar, qiyinchilikka duch kelayotgan o‘quvchilar uchun esa soddalashtirilgan mashqlar berish mumkin. Bu esa o‘quv jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan holga keltiradi [4].

Xulosa qilib aytganda, so‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida til ko‘nikmalarini shakllantirishning eng samarali

metodlaridan biridir. U motivatsiyani kuchaytiradi, o‘quvchini faol o‘rganishga jalb etadi va o‘quv jarayonini zamonaviy talablarga moslashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jo‘rayev R., Mamatqulova N. Raqamli ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Xoliqulova G. Boshlang‘ich ta’limda interaktiv metodlar. – Toshkent: “Sharq”, 2020.
3. Mavlonova R., Rasulova D. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
4. Hasanov B., Yo‘ldosheva S. Raqamli kompetensiya va ta’lim. – Toshkent, 2022.

O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ISTIQLOL DAVRI BOLALAR ADABIYOTIDAN FOYDALANISH ORQALI VATANPARVARLIKNI SHAKLLANTIRISHDA ILG‘OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

To‘rayeva Fazilat Ikrom qizi

Urganch Davlat Pedagogika Instituti “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi” yo‘nalishi magistranti

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada o‘qish savodxonligi darslarida istiqlool davri bolalar adabiyotidan foydalanishning vatanparvarlik tarbiyasidagi o‘rni, ahamiyati va pedagogik texnologiyalar asosida amalga oshirish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy metodlar, o‘quvchilarda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishdagi samaradorlik tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Istiqlol davri adabiyoti, bolalar adabiyoti, o‘qish savodxonligi, vatanparvarlik tarbiyasi, ilg‘or pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, boshlang‘ich ta’lim, ma’naviy-axloqiy tarbiya.

АННОТАЦИЯ. В данной статье раскрывается значение использования детской литературы периода независимости на уроках чтения для формирования патриотизма, а также возможности применения современных педагогических технологий. Анализируется эффективность инновационных методов в воспитании национальной гордости и патриотизма у учащихся.

Ключевые слова: *Детская литература периода независимости, читательская грамотность, воспитание патриотизма, современные педагогические технологии, интерактивные методы, начальное образование, духовно-нравственное воспитание.*

ANNOTATION. This article discusses the importance of using children’s literature from the independence period in reading literacy lessons to foster patriotism. It examines the effectiveness of modern pedagogical technologies and innovative methods in developing national pride and patriotic values among students.

Keywords: *Children’s literature of the independence period, reading literacy, patriotic education, innovative pedagogical technologies, interactive methods, primary education, moral-spiritual upbringing*

Kirish. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, adabiyotning barcha yo‘nalishlarida, jumladan bolalar adabiyotida ham tub o‘zgarishlar yuz berdi. Istiqlol davri bolalar adabiyoti yangi mazmun va g‘oyalar bilan boyidi, o‘quvchilarni vatanparvarlik, milliy g‘urur, ma’naviyat,

mehnatsevarlik va do‘stlik ruhida tarbiyalovchi badiiy asarlar yaratildi. Ushbu adabiyotni o‘qish savodxonligi darslarida qo‘llash — o‘quvchining nutqiy, fikriy va ma’naviy rivojiga xizmat qiladi. Bugungi kunda **ilg‘or pedagogik texnologiyalar** asosida adabiy matnlarni o‘qitish o‘quvchini faollikka, mustaqil fikrlashga, matnni chuqur tahlil qilishga undashi bilan ahamiyatlidir[1].

Istiqlol yillarida yaratilgan bolalar adabiyotida: Vatanga muhabbat, O‘zbekiston mustaqilligi, milliy qadriyatlar, erkin fikrlash, mehr-oqibat, insonparvarlik kabi g‘oyalar yetakchi o‘rin tutadi. Anvar Obidjon, Xurshid Davron, Abdulla Oripov, O‘lmas Umarbekov, To‘xtasin Jalolov kabi ijodkorlarning asarlari bolalar ongiga mos, sodda, ammo chuqur ma’noli badiiy tasvirlar bilan ajralib turadi[2]. Masalan, Anvar Obidjonning she‘rlari bolalarga quvonch, Vatanga sadoqat, mehnatning qadri kabi hislarni singdiradi. Shu bois o‘qish savodxonligi darslarida ushbu adabiyotdan foydalanish ma’naviy tarbiyaning muhim omili hisoblanadi.

O‘qish savodxonligi darslarida ilg‘or pedagogik texnologiyalar. Zamonaviy ta’lim jarayonida quyidagi metod va texnologiyalar ayniqsa samarali:

1. Klaster metodi. Matn mazmunini yadro g‘oya va kichik mazmuniy bo‘laklarga ajratish o‘quvchining mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

2. “INSERT” texnikasi. Matnni o‘qish jarayonida belgilar qo‘yish yordamida o‘quvchi: bilganini, bilmaganini, yangilikni, tushunmagan joyini aniqlaydi[3].

3. Venn diagrammasi. Qahramonlarning xatti-harakatini taqqoslash orqali o‘quvchi xulosa chiqarishni o‘rganadi.

4. Rolli o‘yinlar. Asardagi vaziyatlarni jonlantirish orqali shaxsiy baho berish ko‘nikmasi rivojlanadi.

5. Loyiha metodi. Vatanparvarlik mavzusida kichik tadqiqotlar o‘tkazish o‘quvchini mustaqil izlanishga yo‘naltiradi. Bu metodlar o‘quvchining faolligini oshiradi, uning matnga nisbatan qiziqishini kuchaytiradi va vatanparvarlik mazmunini chuqurroq qabul qilishga yordam beradi[4].

Istiqlol davri bolalar adabiyotidan foydalanishning metodik asoslari. O‘qish savodxonligi darslarida istiqlool davri asarlarini o‘qitish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Motivatsiya bosqichi. O‘quvchilarda Vatan haqidagi tushunchalarni esga olish, shaxsiy tajribalarni baham ko‘rish.

2. Asar mazmunini o‘qish va tahlil qilish. Qahramonlarning vatanparvarlikka doir xatti-harakatlarini aniqlash: Vatan uchun xizmat qilish, jasorat ko‘rsatish, mehnat qilish, o‘z burchini bajarish.

3. Interfaol topshiriqlar: “Vatan uchun nima qila olaman?” mavzusida munozara, qahramon xarakterining ijobiy va salbiy tomonlarini tahlil qilish, she‘rlarni ifodali o‘qish.

4. Refleksiya. O‘quvchining shaxsiy bahosi, asardan olgan xulosasi va vatanparvarlikka doir fikrlarini yozish. Bu yondashuvlar orqali bolalarda milliy g‘urur, mas’uliyat va Vatanga sadoqat tuyg‘usi shakllanadi[5].

Vatanparvarlikni shakllantirishning pedagogik ahamiyati. Vatanparvarlik — o‘quvchining: o‘z yurtiga mehr qo‘yishi, tarixini e‘zozlash, milliy qadriyatlarga hurmat, mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasi singari fazilatlarini o‘z ichiga oladi.

Adabiyot bu borada eng kuchli tarbiyaviy vositalardan biri hisoblanadi. Chunki badiiy obrazlar, hayotiy misollar, qahramonlarning jasorati o‘quvchiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Pedagog adabiy matndan maqsadli foydalanishi orqali bolada Vatan taqdiriga befarq bo‘lmaslik, uni sevishtirish va himoya qilish tuyg‘ularini shakllantirishga olib keladi [6].

Xulosa. Istiqlol davri bolalar adabiyoti — o‘quvchilarda vatanparvarlik ruhini shakllantirishda boy tarbiyaviy manbadir. Uni o‘qish savodxonligi darslarida ilg‘or pedagogik texnologiyalar asosida qo‘llash: o‘quvchini faol nutq egasiga aylantiradi, milliy tafakkurni boyitadi, mustaqil fikrlashni kuchaytiradi, Vatanga muhabbatni shakllantiradi, ma’naviy tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Shunday ekan, zamonaviy ta’lim jarayonida istiqlol davri bolalar adabiyotining imkoniyatlaridan keng foydalanish dolzarbdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo‘ldoshev J. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. — Toshkent, 2020.
2. Anvar Obidjon. “Tong shabadasi”. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2015.
3. Karimova V. “Interfaol metodlar qo‘llanilishi”. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2017.
4. Qodirova F. “Boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligi” — Toshkent, 2021.
5. Rasulov A. “Vatanparvarlik tarbiyasi nazariyasi”. — Toshkent, 2019.
6. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni. 1997; Yangilangan tahrir, 2020.

RAQAMLI PEDAGOGIKA SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TUYG‘ULARINI SHAKLLANTIRISH

Ismoilova Malikaxon Abdullaxonovna

Urganch davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

+998910920923 malikaismoilova444@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli pedagogikaning rivojlanishi sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning metodik asoslari tadqiq etiladi. Tadqiqotda an’anaviy tarbiya usullarini zamonaviy raqamli texnologiyalar (VR-sayohatlar, gamifikatsiya, loyihaviy ta’lim) bilan integratsiya qilishning afzalliklari yoritilgan. Shuningdek, maqolada o‘quvchilarning milliy o‘zlikni anglash darajasini oshirishga qaratilgan kognitiv, emotsional va faoliyatga asoslangan «Uchlik modeli» taklif etiladi.

Kalit so‘zlar. Raqamli pedagogika, vatanparvarlik, boshlang‘ich ta’lim, AKT, gamifikatsiya, virtual reallik, loyihaviy ta’lim, milliy g‘urur, Alfa avlodi.

Аннотация. В данной статье исследуются методические основы формирования чувства патриотизма у учащихся начальных классов в условиях развития цифровой педагогики. В исследовании освещаются преимущества интеграции традиционных методов воспитания с современными цифровыми технологиями (VR-экскурсии, gamификация, проектное обучение). Также в статье предлагается «Тройная модель», основанная на когнитивном, эмоциональном и деятельностном подходах, направленная на повышение уровня национального самосознания учащихся.

Ключевые слова. Цифровая педагогика, патриотизм, начальное образование, ИКТ, gamификация, виртуальная реальность, проектное обучение, национальная гордость, поколение Альфа.

Abstract. This article explores the methodological foundations of fostering a sense of patriotism in primary school students within the context of digital pedagogy. The research highlights the advantages of integrating traditional upbringing methods with modern digital technologies (VR excursions, gamification, project-based learning). Furthermore, the article

proposes a «Triple Model» based on cognitive, emotional, and activity-oriented approaches aimed at enhancing students’ level of national identity.

Keywords. Digital pedagogy, patriotism, primary education, ICT, gamification, virtual reality, project-based learning, national pride, Generation Alpha.

KIRISH. Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchi shaxsining ma’naviy-axloqiy poydevori qo‘yiladigan eng muhim bosqichdir. Zero, Zero, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Vatanparvarlik – bu taqdirini Vatan taqdiri bilan bog‘lash, uning dardu quvonchiga sherik bo‘lishdir” [1]. Bugungi axborotlashgan jamiyatda an’anaviy dars berish usullari o‘sib kelayotgan kelajak avlod uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi islohotlari va “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”da yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish ustuvor vazifa etib belgilangan.

Loyihaviy ta’lim o‘quvchiga faqat nazariy bilim berib qolmay, balki uni Vatan tarixini o‘rganishga, milliy qadriyatlarni tadqiq qilishga amaliy jalb etadi. Raqamli metodlar (virtual ekskursiyalar, QR-kodli topshiriqlar, multimedia o‘yinlari) esa ushbu jarayonni o‘quvchi uchun jozibador va tushunarli qiladi. Bugungi shiddatli globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida o‘sib kelayotgan avlod uchun an’anaviy, faqatgina nazariyaga asoslangan dars berish usullari o‘z jozibadorligini yo‘qotmoqda.

Raqamli pedagogika sharoitida vatanparvarlik tarbiyasi — bu milliy qadriyatlarni zamonaviy texnologik vositalar yordamida o‘quvchi dunyoqarashiga moslashtirish demakdir. Mazkur maqolaning dolzarbligi raqamli muhitda yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi.

Shu sababli, ta’lim tizimiga loyihaviy o‘qitish va raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish davr talabidir. Mashhur pedagog J. Dewey yondashuviga ko‘ra, “Ta’lim — bu hayotga tayyorgarlik emas, balki hayotning o‘zidir” [2]. Bu fikr vatanparvarlik tarbiyasiga nisbatan qo‘llanilsa, o‘quvchi Vatanni sevishni faqat kitobdan o‘qimasdan, balki aniq loyihalar va raqamli tadqiqotlar orqali his qilishi lozimligini anglatadi.

Zamonaviy tadqiqotchi F. Umarova o‘z ishlarida qayd etganidek: “Raqamli muhitda vatanparvarlik tarbiyasi o‘quvchiga milliy qadriyatlarni zamonaviy vizual obrazlar va interaktiv vositalar orqali qabul qilish imkonini beradi” [3].

Raqamli pedagogika — bu shunchaki kompyuterdan foydalanish emas, balki raqamli vositalar orqali ta’lim mazmunini yangilashdir.

Raqamli pedagogika sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish bugungi ta’lim muhitining markaziy vazifalaridan biridir. U nafaqat milliy qadriyatlarni o‘rgatadi, balki yosh avlodni jamiyatga mos, ma’suliyatli fuqarolarga aylantirishga xizmat qiladi. “Vatanparvarlik-jamiyatning yo‘l-yo‘riqli poydevori” (ta’limiy kontekstda shaxsiy va ijtimoiy o‘sishni birlashtiruvchi prinspl), degan fikr ko‘plab pedagoglar uchun asosiy yo‘riq bo‘lib qolmoqda.

Raqamli pedagogika boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga vatanparvarlik mavzusini qiziqarli va ta’sirchan tarzda yetkazish uchun quyidagi vositalarni taqdim etadi:

Virtual ekskursiyalar: O‘quvchilarning dars davomida “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat” qilishi, tarixiy obidalar va muzeylarni 360° formatda ko‘rishi ularda milliy g‘urur hissini uyg‘otadi.

Gamifikatsiya (O‘yinlashtirish): Tarixiy shaxslar (Amir Temur, Alisher Navoiy va b.) hayotiga bag‘ishlangan interaktiv kvestlar va intellektual o‘yinlar (Kahoot, Wordwall) o‘quvchini jarayonga faol jalb qiladi.

Multimedia elementlari: Vatan haqidagi she’rlarni vizual animatsiyalar yoki videoroliklar ko‘rinishida taqdim etish hissiy ta’sir kuchini oshiradi.

“O‘yin orqali vatanparvarlik” (Gamifikatsiya). “O‘yin orqali vatanparvarlik” — bu bolani majburlamasdan, uning qiziqishlari orqali Vatanni sevishtga o‘rgatishning eng “yumshoq” va samarali yo‘lidir. Gamifikatsiya ta’limda motivatsiyani oshiruvchi eng kuchli drayverdir. Vatanparvarlik mazmunidagi o‘yinlar o‘quvchida nafaqat bilim, balki milliy qahramonlar bilan identifikatsiyalashuv (o‘zini o‘xshatish) tuyg‘usini uyg‘otadi [4].

O‘yin orqali o‘rganilgan ma’lumot xotirada an’anaviy darsga qaraganda 3-4 baravar uzoqroq saqlanadi. Chunki bunda miyaning ham mantiqiy, ham emotsional markazlari baravar ishlaydi. “O‘yin orqali vatanparvarlik” (Gamifikatsiya) — bu shunchaki o‘yin o‘ynash emas, balki boshlang‘ich sinf o‘quvchisining psixologik xususiyatlariga mos ravishda milliy g‘oyani yetkazishning eng samarali usulidir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari (7-11 yosh) nazariy tushunchalarni (masalan, “mustaqillik”, “suverenitet”) qabul qilishi qiyin. O‘yin jarayonida esa bu tushunchalar aniq harakatlar va obrazlarga aylanadi. Bola darsda “tinglovchi” emas, balki tarixiy jarayonning “ishtirokchisi”ga aylanadi.

O‘yin davomida o‘quvchi ma’lum bir qahramon rolini (masalan, To‘maris yoki Jaloliddin Manguberdi) bajaradi. U qahramonning yutug‘idan xursand bo‘ladi, qiyinchiligida qayg‘uradi. Bu jarayon bolada Vatan himoyachilariga nisbatan identifikatsiya (o‘zini o‘xshatish) hissini uyg‘otadi. Bu shunchaki ma’lumot emas, balki qalbga kiradigan hissiyotdir.

Hozirgi o‘quvchilar planshet va telefonlar qurshovida o‘smoqda. Ularga vatanparvarlikni “eski uslubda” o‘rgatish qiziqishni so‘ndirishi mumkin. Raqamli o‘yinlar (kvestlar, viktorinalar) esa ta’limni ularning “ona tili”ga aylantiradi. Vatanparvarlik tushunchasi zamonaviy va jozibador ko‘rinish kasb etadi.

Ko‘p foydalanuvchili raqamli o‘yinlar yoki sinf ichidagi jamoaviy kvestlar o‘quvchilarni birlashtiradi. “Biz bir jamoamiz”, “Bizning Vatanimiz” kabi g‘oyalar amaliyotda sinab ko‘riladi. Jamiyat manfaati shaxsiy manfaatdan ustun ekanligini bola o‘yin qoidalarini orqali anglab yetadi.

Raqamli Storytelling (Hikoyachilik). O‘quvchilar tomonidan yaratilgan raqamli hikoyalar (digital stories) ularda ijtimoiy daxldorlikni shakllantirishning eng samarali usulidir. Bu jarayonda o‘quvchi axborot iste’molchisidan milliy qadriyatlar targ‘ibotchisiga aylanadi.

Bu metod o‘quvchilarga o‘zlarining kichik raqamli kontentlarini yaratish imkonini beradi. O‘quvchi o‘z oilasi shajarasi yoki o‘zi yashaydigan ko‘cha tarixi haqida 1-2 daqiqalik videorolik tayyorlaydi. O‘quvchi o‘zini tarixning bir qismi deb his qila boshlaydi.

O‘qituvchi raqamli dunyoda o‘quvchi uchun nafaqat bilim beruvchi, balki axborot oqimidagi to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatuvchi kompas bo‘lishi lozim [5]. Raqamli muhitda vatanparvarlikni o‘rgatish o‘qituvchidan yangicha yondashuvni talab qiladi. Masalan, media-gigiyenaga rioya qilib, o‘quvchilarga internetdagi noto‘g‘ri va «feyk» ma’lumotlardan Vatan tarixini himoya qilishni o‘rgatish, dars materiallarini jozibador formatda (infografikalar, interaktiv posterlar) taqdim etishni bilishi kerak.

Zamonaviy o‘qituvchi raqamli texnologiyalarni shunchaki texnik vosita deb emas, balki tarbiya mazmunini shakllantiruvchi metodik muhit deb qabul qilishi lozim [1].

Raqamli vositalar hissiyotlarni to‘liq bera olmaydi. Vatanparvarlik esa — bu tuyg‘u. Shuning uchun o‘qituvchi video yoki prezentatsiya namoyish etganda, uni jonli nutq, samimiy hikoyalar va savol-javoblar bilan boyitibgina qolmasdan, raqamli tasvirlar orqali o‘quvchida hayrat, faxr va daxldorlik hissini uyg‘ota olishi muhim.

Boshlang‘ich ta’limda vatanparvarlik tarbiyasining “Uchlik modeli” (Kognitiv – Emotsional – Faoliyat) shunchaki nazariya emas, balki o‘quvchi shaxsini yaxlit rivojlantiruvchi tizimli yondashuvdir. Ushbu model o‘quvchining ongi, qalbi va qo‘llari (amalini) birlashtirishga xizmat qiladi [6].

Bilish (Kognitiv bosqich): “Vatanni tanish”. Bu bosqichda asosiy urg‘u axborot olish va intellektual poydevor yaratishga qaratiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi “Vatan” tushunchasini aniq faktlar orqali anglay boshlaydi. O‘quvchilar raqamli vositalardan foydalanib (Elektron ensiklopediyalar, milliy darsliklarning multimedia ilovalari, o‘quv platformalari), Davlat ramzlari (bayroq, gerb, madhiya) tarixi, O‘zbekiston xaritasi, buyuk ajdodlarimizning hayot yo‘li haqida tushunchaga ega bo‘ladi. Natijada, O‘quvchida Vatan haqida tizimli bilimlar bazasi shakllanadi. U o‘z yurtining qayerda joylashganini, uning boyliklari va qahramonlarini ismlari bilan biladi.

His qilish (Emotsional bosqich): “Vatanni sevish”. Bilim hissiyot bilan bog‘lanmasa, u quruq fakt bo‘lib qolaveradi. Bu bosqichda raqamli texnologiyalar o‘quvchining ichki tuyg‘ulariga ta’sir qilish uchun xizmat qiladi. O‘quvchilar raqamli vositalardan foydalanib (Virtual reallik (VR), 360° formatidagi videolar, badiiy filmlardan lavhalar, vatanparvarlik ruhida raqamli san’at namunalari), virtual sayohatlar orqali Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlarning go‘zalligini “ichidan” ko‘rish, ona tabiat manzaralarining yuqori sifatli (4K) tasvirlari, qahramonlik dostonlarining audio-vizual talqinlari ta’sirida bilimga ega bo‘ladi. Natijada, O‘quvchida hayrat, faxr va mehribonlik tuyg‘usi uyg‘onadi. U o‘zining mana shunday buyuk tarix va go‘zal tabiatning bir qismi ekanligidan g‘ururlana boshlaydi.

Harakat (Faoliyat bosqichi): “Vatan uchun xizmat qilish”. Bu modelning yakuniy va eng muhim bosqichi bo‘lib, olingan bilim va uyg‘ongan hissiyot aniq amaliy harakatga aylanishi kerak. Masalan, Loyihaviy ta’lim (PBL), video montaj dasturlari, taqdimot asboblari (Canva, PowerPoint), ijtimoiy tarmoqlar (maktab doirasida) kabi raqamli vositalardan foydalanib, o‘quvchi o‘zi o‘rgangan ma’lumotlar asosida mustaqil mahsulot yaratadi. Masalan, “Mening qahramon bobom” mavzusida video-intervyu tayyorlaydi, “Mening ko‘cham tozaligi” loyihasini raqamli taqdimot qiladi yoki o‘z she’rini videoga oladi. Natijada, O‘quvchi o‘z mehnati bilan Vatan ravnaqiga, uning targ‘ibotiga hissa qo‘sha olishini anglaydi. Unda “Men ham Vatan uchun nimadir qila olaman”, degan faol fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi.

XULOSA. Raqamli pedagogika sharoitida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish shunchaki texnik vositalardan foydalanish emas, balki tarbiya mazmunini zamonaviylashtirishdir. Xulosa qilib aytganda, raqamli metodlar vatanparvarlik tushunchasini mavhumlikdan aniqlikka olib chiqadi, o‘quvchilarda axborot texnologiyalaridan milliy maqsadlarda foydalanish ko‘nikmasi shakllanadi, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi masofani qisqartirib, ta’lim samaradorligini oshiradi.

Raqamli pedagogika vositalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishda va ularni zamonaviy, vatanparvar shaxs qilib tarbiyalashda eng maqbul metodik muhit bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida, Yangi O‘zbekiston poydevorini mustahkamlaydigan kreativ va ma’naviy yetuk avlodni shakllantirishning kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: «O‘zbekiston» nashriyoti, 2021. (Davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi haqida).
2. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. Macmillan. (PBL metodologiyasining asosi sifatida).
3. Umarova, F. (2023). “Raqamli ta’lim va vatanparvarlik tarbiyasi uyg‘unligi”. *Pedagogik mahorat* jurnali, №3.
4. Barrow, S. *Project-Based Learning in the Elementary Classroom: Integrating Values and Technology*. – Academic Press, 2020. (Xalqaro tajriba haqida).
5. Umarova F. “Raqamli ta’lim va vatanparvarlik tarbiyasi uyg‘unligi”. *Pedagogik mahorat* jurnali, Buxoro, 2023. №3. (Metodik integratsiya haqida).
6. Tojiyeva G.N. “Boshlang‘ich sinflarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish metodikasi”. – Toshkent: *O‘qituvchi*, 2022. (Psixologik va pedagogik asoslar).
7. Akbarova, D. (2021). Vatandarpardarlik ta’limi: milliy qadriyatlar va xavfsizlik. Toshkent: Ilm-fan.
8. Karimov, S. (2022). Raqamli ta’lim: boshlang‘ich sinf uchun metodik yondashuvlar. Toshkent: O‘zPeda.
9. Иванов, А. (2020). Цифровая педагогика и гражданское воспитание. Москва: Просвещение.
10. Петрова, Е. (2019). Инклюзивное образование в начальной школе. Санкт-Петербург: Речь.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA TIBBIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA IMKONIYATLARI: TURKIYA VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Ashurbayeva Ruqiya Qahhorovna

DSc at the Department of Pedagogy, Bukhara State University, Candidate of pedagogical sciences, associate professor, department of Uzbek language and Literature, Russian and English languages, Bukhara state medical institute

E-mail: ashurbayeva.rukiya@bsmi.uz

<https://orcid.org/0009-0002-5342-5275>

Arslonova Nazira Anvar qizi

ZARMED universiteti Buxoro kampusi “Terapevtik fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi

arslonbekarslonov4@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida tibbiy savodxonlikni shakllantirishda raqamli didaktika imkoniyatlari Turkiya va O‘zbekiston tajribasi asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda sog‘liq savodxonligini rivojlantirishda fanlararo integratsiya, raqamli ta’lim resurslari va o‘qituvchining raqamli kompetensiyalarining o‘rni yoritilgan.

Turkiya tajribasi asosida raqamli pedagogika vositalarining samaradorligi asoslanib, O‘zbekiston sharoitida ularni tizimli joriy etish zarurati ko‘rsatib beriladi. Natijalar boshlang‘ich ta’limda tibbiy savodxonlikni rivojlantirishda raqamli yondashuvning muhimligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: tibbiy savodxonlik, boshlang‘ich ta’lim, raqamli didaktika, raqamli pedagogika, Turkiya va O‘zbekiston tajribasi, fanlararo integratsiya, raqamli ta’lim resurslari

Abstract. This article analyzes the possibilities of digital didactics in developing medical literacy within primary education, based on the experiences of Turkey and Uzbekistan. The study highlights the role of interdisciplinary integration, digital educational resources, and teachers’ digital competencies in improving health literacy. Based on Turkey’s experience, the effectiveness of digital pedagogical tools is substantiated, and the necessity of their systematic implementation in the context of Uzbekistan is demonstrated. The findings confirm the importance of a digital approach in enhancing medical literacy in primary education.

Keywords: medical literacy, primary education, digital didactics, digital pedagogy, experience of Turkey and Uzbekistan, interdisciplinary integration, digital educational resources

Özet. Bu makalede, ilköğretim sisteminde tıbbi okuryazarlığın geliştirilmesinde dijital didaktiğin olanakları Türkiye ve Özbekistan deneyimleri temelinde analiz edilmektedir. Araştırmada, sağlık okuryazarlığının geliştirilmesinde disiplinlerarası entegrasyonun, dijital eğitim kaynaklarının ve öğretmenlerin dijital yeterliliklerinin rolü ele alınmaktadır. Türkiye deneyimine dayanarak dijital pedagojik araçların etkinliği temellendirilmekte ve Özbekistan koşullarında bunların sistemli bir şekilde uygulanmasının gerekliliği ortaya konulmaktadır. Bulgular, ilköğretimde tıbbi okuryazarlığın geliştirilmesinde dijital yaklaşımın önemini doğrulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: tıbbi okuryazarlık, ilköğretim, dijital didaktik, dijital pedagoji, Türkiye ve Özbekistan deneyimi, disiplinlerarası entegrasyon, dijital eğitim kaynakları.

Tadqiqot maqsadi. Boshlang‘ich ta’lim tizimida tibbiy savodxonlikni shakllantirishda raqamli didaktika imkoniyatlarini Turkiya va O‘zbekiston tajribasi asosida tahlil qilish hamda samarali ijtimoiy-pedagogik yondashuvni asoslash.

Tadqiqot vazifalari. Boshlang‘ich ta’limda tibbiy savodxonlikning nazariy asoslarini aniqlash

- raqamli didaktika va fanlararo integratsiyaning mazmunini tahlil qilish
- Turkiya tajribasida qo‘llanilayotgan yondashuvlarni o‘rganish
- O‘zbekiston ta’lim tizimidagi mavjud holatni baholash
- tibbiy savodxonlikni rivojlantirish bo‘yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli yondashuv asosida qiyosiy (komparativ) tahlil, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, Turkiya va O‘zbekiston ta’lim tizimida tibbiy savodxonlikni shakllantirishga oid raqamli didaktik vositalarning samaradorligi konseptual jihatdan baholandi.

Tibbiy savodxonlikni shakllantirish masalasi xalqaro ilmiy adabiyotlarda ko‘p qirrali pedagogik va ijtimoiy muammo sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, maktab ta’limi tizimida bu jarayon o‘qituvchi kompetensiyasi, ta’lim mazmuni va metodlariga bevosita bog‘liq.

Turkiyada olib borilgan ilmiy tadqiqotlar boshlang‘ich va o‘rta ta’lim tizimida o‘qituvchilarning tibbiy savodxonlik darajasi yetarli emasligi muhim muammolardan biri ekanligini ko‘rsatadi. Xususan, 500 nafar o‘qituvchi ishtirokida o‘tkazilgan tadqiqot natijalariga

ko‘ra, ularning tibbiy savodxonligi asosan “cheklangan” darajada ekanligi aniqlangan. Mazkur holat sog‘liq bo‘yicha bilimlarni o‘quvchilarga samarali yetkazishda jiddiy to‘siq bo‘lib xizmat qilishi ta’kidlangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘qituvchilarning 44 foizida tibbiy savodxonlik darajasi juda past, 29,8 foizida esa cheklangan ekani aniqlangan. Bu esa o‘qituvchilarning sog‘liqni targ‘ib qilish faoliyatida yetarli samaradorlikka erisha olmayotganini ko‘rsatadi [1].

Zamonaviy tadqiqotlar ham ushbu muammoning dolzarbligini tasdiqlamoqda. Jumladan, o‘qituvchilarning tibbiy savodxonligi past darajada bo‘lishi o‘quvchilarda ayrim kasalliklar, xususan epilepsiya haqidagi bilimlar va ularga nisbatan ijtimoiy munosabatlarning yetarli shakllanmasligiga olib kelishi aniqlangan [2]. Ushbu natijalar Turkiya ta’lim tizimida tibbiy savodxonlikni rivojlantirish jarayonida o‘qituvchi omili hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi.

Turkiyada qo‘llaniladigan pedagogik yondashuvlar.

Turkiya tajribasida tibbiy savodxonlikni rivojlantirish jarayoni integratsiyalashgan va amaliy yo‘naltirilgan pedagogik model asosida tashkil etiladi.

Mazkur yondashuv o‘quvchilarda sog‘liq bilan bog‘liq bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni kompleks shakllantirishga xizmat qiladi.

Birinchidan, sog‘liq savodxonligi alohida o‘quv predmeti sifatida emas, balki turli fanlar mazmuniga integratsiya qilingan holda o‘qitiladi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarda sog‘liq haqidagi bilimlarning uzluksiz va tizimli shakllanishini ta’minlaydi hamda ularni real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash imkonini beradi [3].

Ikkinchidan, tibbiy savodxonlikni rivojlantirishda amaliy faoliyatga asoslangan metodlardan keng foydalaniladi. Tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, sog‘liq bilan bog‘liq xulq-atvor o‘quvchilarning tibbiy savodxonlik darajasi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, interaktiv va faol o‘qitish metodlarini qo‘llash orqali ushbu ko‘rsatkichni sezilarli darajada oshirish mumkin [3].

Uchinchidan, pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaraladi. Xususan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tibbiy savodxonlik darajasi yetarli emasligi aniqlanib, ular uchun maxsus tayyorgarlik dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish zarurligi ilmiy asoslangan [4].

To‘rtinchidan, Turkiya tajribasida sog‘liq savodxonligi faqat individual darajada emas, balki ijtimoiy hodisa sifatida ham talqin etiladi. Xususan, jamoaviy sog‘liq savodxonligi (public health literacy) konsepsiyasi asosida aholining sog‘liq madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish tizimli tarzda amalga oshiriladi. Ushbu yondashuv sog‘liqni saqlash sohasida nafaqat shaxsiy bilim va ko‘nikmalarni, balki ijtimoiy muhit, oilaviy va jamoaviy omillarni ham hisobga olish zarurligini asoslaydi [5].

O‘zbekiston kontekstida ilmiy yondashuvlar. O‘zbekiston ilmiy adabiyotlarida tibbiy savodxonlik masalasi asosan sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, kasalliklarning oldini olish hamda sanitariya-gigiyena bilimlarini rivojlantirish bilan bog‘liq holda yoritiladi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda mazkur jarayon ko‘proq nazariy yondashuv asosida tahlil qilinib, fanlararo integratsiya hamda raqamli didaktika imkoniyatlari yetarli darajada ochib berilmaganligi kuzatiladi.

Shu bilan birga, mahalliy tadqiqotchilar tomonidan tibbiy savodxonlikni oshirishda ta’lim tizimining roli, ayniqsa yosh avlodda sog‘lom turmush ko‘nikmalarini shakllantirish zarurligi

ta’kidlanadi. [6]. Bu esa boshlang‘ich ta’lim bosqichida mazkur yo‘nalishni yanada tizimli rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, Turkiya tajribasida tibbiy savodxonlikni shakllantirish quyidagi asosiy mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

- o‘qituvchilarning tibbiy savodxonligini rivojlantirish
- fanlararo integratsiya asosida o‘qitish
- dars jarayonida amaliy va interaktiv metodlardan foydalanish
- sog‘liq xulq-atvoriga yo‘naltirilgan yondashuv
- ijtimoiy (oilaviy va jamoaviy) omillarni hisobga olish.

O‘zbekiston ta’lim tizimida esa ushbu yo‘nalishda ilmiy va metodik asoslar mavjud bo‘lsa-da, ularni raqamli didaktika va integratsiyalashgan yondashuv asosida tizimlashtirish zarur.

Mazkur tadqiqotda boshlang‘ich ta’lim tizimida tibbiy savodxonlikni rivojlantirishning O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan integratsiyalashgan ijtimoiy-pedagogik modeli taklif etiladi. Ushbu model Turkiya tajribasining ilg‘or jihatlarini hisobga olgan holda, raqamli didaktika va fanlararo integratsiya asosida ishlab chiqilgan.

Taklif etilayotgan metodika quyidagi asosiy komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- tibbiy savodxonlikni o‘quv fanlariga integratsiya qilish
- raqamli ta’lim resurslari va interaktiv platformalardan foydalanish
- o‘quvchilarning amaliy sog‘liq ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan metodlar
- o‘qituvchilarning raqamli va sog‘liq kompetensiyalarini rivojlantirish
- oilva va maktab hamkorligini kuchaytirish

Mazkur yondashuvning ilmiy yangiligi shundaki, unda tibbiy savodxonlikni rivojlantirish jarayoni raqamli pedagogika, ijtimoiy omillar va fanlararo integratsiya uyg‘unligida tizimli model sifatida asoslanadi. Ushbu model boshlang‘ich ta’limda sog‘liq savodxonligini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Turkiyada tibbiy savodxonlikni shakllantirish jarayoni asosan pedagogik integratsiya, o‘qituvchi kompetensiyasi va amaliy faoliyatga asoslangan yondashuv orqali amalga oshiriladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktab tizimida sog‘liq savodxonligini rivojlantirishda o‘qituvchi markaziy subyekt hisoblanadi. Turkiyada tibbiy savodxonlikni rivojlantirish birinchi navbatda pedagogni tayyorlash orqali amalga oshiriladi. Shu asosda quyidagi metodik yo‘nalishlar shakllangan:

Turkiyada sog‘liq bilan bog‘liq bilimlar faqat nazariy emas, balki xulq-atvor bilan bog‘liq holda o‘rgatiladi. O‘quvchilarning tibbiy savodxonligi ularning sog‘lom turmush xulqi bilan bevosita bog‘liq ekanligi aniqlangan[3].

Bu yondashuvda gigiyena, ovqatlanish, jismoniy faollik amaliy mashg‘ulotlar orqali shakllantiriladi.

Turkiya ta’lim tizimida sog‘liq savodxonligi alohida fan sifatida emas, balki turli fanlarga integratsiya qilinadi. Bu o‘quvchilarda sog‘liq haqidagi bilimlarning uzluksiz shakllanishini ta’minlaydi va real hayot bilan bog‘laydi [3].

ijtimoiy va jamoaviy yondashuv

Zamonaviy tadqiqotlarda sog‘liq savodxonligi individual emas, balki ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Ya‘ni jamoaviy sog‘liq savodxonligi (public health literacy) orqali sog‘liq madaniyati shakllantiriladi [5].

Natijalar. O‘tkazilgan tahlillar Turkiya va O‘zbekiston boshlang‘ich ta‘lim tizimida tibbiy savodxonlikni shakllantirish yondashuvlari o‘rtasida muhim farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Turkiya tajribasida sog‘liq savodxonligi fanlararo integratsiya, amaliy faoliyat va ijtimoiy hamkorlik asosida tizimli shakllantiriladi. Ayniqsa, sog‘liq bilan bog‘liq bilimlarning o‘quv jarayoniga uzluksiz singdirilishi va ularning real hayotiy ko‘nikmalar bilan bog‘lanishi yuqori samaradorlikni ta‘minlaydi.

O‘zbekiston ta‘lim tizimida esa tibbiy savodxonlik ko‘proq nazariy yondashuv doirasida berilib, uning amaliy va integratsiyalashgan komponentlari yetarli darajada rivojlanmaganligi aniqlandi. . Ayni paytda boshlang‘ich sinf darsliklarida bolalar tibbiy savodxonligini yaxshilash uchun xizmat qiladigan mavzular bor. O‘zbekiston boshlang‘ich ta‘lim tizimida tibbiy savodxonlikni shakllantirishga qaratilgan darsliklar ma‘lum darajada bu jarayonni qo‘llab-quvvatlaydi. Masalan, 2-sinf “Atrofimizdagi olam” darsligida quyidagi mavzular tibbiy savodxonlikni rivojlantirishga xizmat qiladi: “Gigiyena – ozodalik” (59–61-bet), “Tish gigiyenasi” (62–64-bet), hamda “Qanday ovqatlanish kerak?” (64–67-bet). Shu bilan birga, 3-sinf “Tabiatshunoslik” darsligida “Odam organizmi va uning himoya tizimi” (42-bet) hamda “Sog‘lom ovqatlanish va energiya” (35-bet) mavzulari keltirilgan.

Shuni ta‘kidlash lozimki, mazkur mavzular boshlang‘ich sinfda tibbiy savodxonlikni qisman shakllantirishga imkon bersa-da, raqamli didaktika vositalaridan foydalanish imkoniyatlari mavjud bo‘lishiga qaramay, ularni tizimli ravishda o‘quv jarayoniga joriy etish mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmagan [7].

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan integratsiyalashgan ijtimoiy-pedagogik model tibbiy savodxonlikni fanlararo yondashuv, raqamli texnologiyalar va amaliy mashg‘ulotlar uyg‘unligida rivojlantirish imkonini berishi asoslandi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta‘limda tibbiy savodxonlikni shakllantirish samaradorligi uning mazmuni va metodlariga emas, balki ularni tashkil etishning tizimlilikiga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Turkiya tajribasi sog‘liq savodxonligini rivojlantirishda integratsiyalashgan va amaliy yondashuvning ustunligini tasdiqlaydi. Turkiya modelining asosiy xususiyati — bilim → xulq → ijtimoiy muhit zanjiri orqali tibbiy savodxonlikni shakllantirishdir.

O‘zbekiston sharoitida tibbiy savodxonlikni rivojlantirish uchun fanlararo integratsiyani kuchaytirish, raqamli didaktika vositalaridan maqsadli foydalanish hamda o‘qituvchilarning tegishli kompetensiyalarini rivojlantirish zarur.

O‘zbekiston sharoitida integratsiya qilish yo‘nalishlari. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda tibbiy savodxonlik ko‘proq alohida mavzular doirasida beriladi. Uni samarali shakllantirish uchun Turkiya tajribasiga asoslanib fanlararo integratsiya quyidagicha amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

-Tabiatshunoslik fanida inson organizmi, gigiyena va kasalliklarning oldini olish bo‘yicha bilimlar amaliy topshiriqlar bilan bog‘lanadi (masalan, kundalik sog‘liq kuzatuv)

-Jismoniy tarbiya fanida sog‘lom turmush tarzi, yurak-qon tomir tizimi va jismoniy faollikning ahamiyati xulq darajasida shakllantiriladi

-Ona tili va o‘qish fanida sog‘liq mavzusidagi matnlar orqali tibbiy axborotni tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi

-Texnologiya va tarbiya fanlarida to‘g‘ri ovqatlanish, kundalik rejim va gigiyenik ko‘nikmalar mustahkamlanadi

Bu integratsiya modeli tibbiy savodxonlikni alohida bilim emas, balki kompetensiya sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek tibbiy savodxonlikni rivojlantiruvchi optimal raqamli texnologiyalardan ham foydalasnish kerak.

Raqamli didaktika tibbiy savodxonlikni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar asosida quyidagi texnologiyalar eng samarali deb baholanadi:

-interaktiv multimedia platformalar (video, animatsiya, simulyatsiyalar) — sog‘liq jarayonlarini vizual tushunishni kuchaytiradi

-gamifikatsiya (o‘yin asosida o‘qitish) bolalarda sog‘lom xulqni shakllantirishda motivatsiyani oshiradi

-mobil ilovalar kundalik sog‘liq odatlarini shakllantirishda samarali(masalan, tadqiqot davomida bolalar tibbiy savodxonligini yaxshilovchi Baby boom ilovasi yaratilmoqda)

-onlayn test va monitoring tizimlari o‘quvchilarning tibbiy savodxonlik darajasini baholash imkonini beradi

Mazkur vositalar raqamli pedagogika nuqtai nazaridan o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi.

Taklif etilgan yondashuv tibbiy savodxonlikni alohida bilim sifatida emas, balki o‘quvchilarning kundalik hayotida namoyon bo‘ladigan kompleks kompetensiya sifatida shakllantirishga xizmat qiladi va bu esa ta’lim tizimining sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishiga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Yilmazel G., Cetinkaya F. Health literacy among schoolteachers in Çorum, Turkey // East Mediterranean Health Journal. – 2015. – Vol. 21, No. 8. – P. 598–605. – DOI: 10.26719/2015.21.8.598. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26446532/>

2. Yilmazel G. Teachers’ negative attitudes and limited health literacy levels as risks for low awareness of epilepsy in Turkey // Journal of Preventive Medicine and Public Health. – 2023. – Vol. 56, No. 6. – P. 573–582. – DOI: 10.3961/jpmph.23.330.<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10704069/>

3. Ozturk F.O., Ayaz-Alkaya S. Health literacy and health promotion behaviors of adolescents in Turkey // Journal of Pediatric Nursing. – 2020. – Vol. 54. – P. e31–e35. – DOI: 10.1016/j.pedn.2020.04.019<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32446664/>.

4. Keleş A., Öztürk B. Determining the health literacy levels of prospective primary school teacher // Hurrian Education. – 2026. – Vol. 7, No. 1. – P. 1–10. <https://www.hurrians.com/index.php/education/article/view/64>

5. Kılınç A., Çam C., Aydoğan Gedik S., va boshqalar. Public health literacy in primary users in western Turkey // Global Health Promotion. – 2024. – Vol. 31, No. 1. – P. 45–54. – DOI: 10.1177/17579759231191507. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37724844/>

6. Arslonova N.A., Shodiyeva M.B., Arslonova N.A.q. Sog‘lom turmush tarziga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari yordamida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tibbiy

savodxonlikni shakllantirish // PEDAGOG. – 2025. – Vol. 8, № 11. – Elektron manba: <https://bestpublication.net/index.php/pedagog/article/view/4435>

7. O‘zbekiston boshlang‘ich ta’lim darsliklari: “Atrofimizdagi olam” 2-sinf, “Tabiatshunoslik” 3-sinf. – Toshkent, 2023.

RAQAMLI TEXNOLOGIYA TUSHUNCHASI VA TA’LIMDAGI O’RNI HAMDA MOHIYATI

Raxmonova X.T

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 5-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli texnologiya va uning ta’lim tizimidagi ahamiyati haqida so‘z boradi. Maqolada raqamli texnologiyalarni ta’limga joriy etilishi hamda o‘qitish usullari, o‘quvchilar bilimini oshirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekistonda ta’limni raqamlashtirish borasida olib borilayotgan ishlar, bu sohada uchrayotgan muammolar va ularni hal qilish yo‘llari haqida takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’limni raqamlashtirish, multimedia vositalari, onlayn platformalar, sun‘iy intellekt xulosa.

Annotation: This article discusses digital technology and its significance in the education system. The article analyzes the introduction of digital technologies into education, teaching methods, and their role in improving students’ knowledge. It also presents proposals regarding the work being carried out in Uzbekistan to digitalize education, the challenges encountered in this field, and possible ways to solve them.

Keywords: digitization of education, multimedia tools, online platforms, artificial intelligence summary.

Аннотация: В данной статье рассматриваются цифровые технологии и их значение в системе образования. В статье анализируется внедрение цифровых технологий в образовательный процесс, методы обучения и их роль в повышении уровня знаний учащихся. Также представлены предложения по вопросам цифровизации образования в Узбекистане, рассматриваются проводимые в этой сфере работы, существующие проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: цифровизация образования, мультимедийные средства, онлайн-платформы, искусственный интеллект.

XXI asr-axborot asri, raqamli texnologiyalar asri deb nomlanmoqda. Bu davrda insoniyat oldida turgan eng muhim vazifalardan biri ta’lim tizimini raqamli asr talablariga moslashtirish, yosh avlodni raqamli texnologiya bilan samarali faoliyat yuritishga tayyorlashdir [1]. Raqamli texnologiyalar nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarini, balki ta’lim tizimini ham tubdan o‘zgartirmoqda [2]. Bu o‘zgarishlar ta’lim mazmuni, metodlari, vositalari va tashkiliy shakllarining yangicha metodlardan bilan foydalanishni taqozo etmoqda.

Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarni egallashimiz zarur va shart...[1]. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi deb hisoblayman. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda”. Ushbu strategik vazifadan kelib chiqib, O‘zbekistonda “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi qabul qilingan

bo‘lib, unda ta’lim tizimini raqamli transformatsiya qilish, raqamli ta’lim muhitini yaratish, pedagog kadrlarning raqamli kompetensiyasini oshirish kabi ustuvor yo‘nalishlar belgilangan [1].

Ushbu maqolada men, talaba sifatida, raqamli texnologiya tushunchasining nazariy-metodologik jihatlarini, uning ta’lim tizimidagi o‘rni va mohiyatini, shuningdek, O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish istiqbollarini yoritishga harakat qildim.

Raqamli texnologiya (inglizcha: *Digital technology*)-bu ma’lumotlarni 0 va 1 (ikkilik sanoq tizimi) ko‘rinishida qayta ishlaydigan, saqlaydigan va uzatadigan zamonaviy elektron qurilmalar, tizimlar va dasturiy ta’minotlar majmuidir [4]. Ular axborotni yuqori tezlikda, aniqlik bilan va shovqinlarsiz uzatish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanish bosqichlarini quyidagi davrlarga ajratish mumkin:

Birinchi bosqich (1940-1960-yillar)-elektron hisoblash mashinalarining paydo bo‘lishi. Bu davrda ENIAC, EDVAC kabi birinchi kompyuterlar yaratildi [4]. Ular katta o‘lchamlarga ega bo‘lib, asosan harbiy va ilmiy maqsadlarda qo‘llanilgan.

Ikkinchi bosqich (1960-1980-yillar) - tranzistorli va integral mikrosxemali kompyuterlarning yaratilishi. Bu davrda kompyuterlar kichiklashdi, tezligi oshdi, narxi pasaydi. UNIX operatsion tizimi, Internetning dastlabki ko‘rinishi-ARPANET paydo bo‘ldi [4].

Uchinchi bosqich (1980-2000-yillar)-shaxsiy kompyuterlarning keng tarqalishi. IBM PC, Apple Macintosh kompyuterlari, Microsoft Windows operatsion tizimi, World Wide Web (WWW) paydo bo‘ldi [4]. Bu davrda kompyuterlar oddiy foydalanuvchilar uchun ham qulay bo‘la boshladi.

To‘rtinchi bosqich (2000-yildan hozirgacha)-mobil texnologiyalar, internet, bulutli hisoblashlar, sun‘iy intellekt davri [4]. Smartfonlar, planshetlar, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn xizmatlar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylandi.

Dastlab kompyuterlar faqat informatika darslarida o‘rganish ob’ekti sifatida qaralgan bo‘lsa, hozirgi kunda ular barcha fanlarni o‘qitishda vosita sifatida qo‘llanilmoqda.

Ta’limni raqamlashtirish-bu ta’lim jarayonining barcha jihatlariga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish, o‘quv-tarbiyaviy jarayonni raqamli ta’lim muhitida tashkil etish jarayonidir [2,5]. Bu jarayon quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

O‘quv jarayonini raqamlashtirish-darslarni raqamli texnologiyalar yordamida o‘tish, elektron darsliklar va o‘quv qo‘llanmalardan foydalanish, onlayn testlar va interaktiv mashqlarni qo‘llash.

Ta’lim mazmunini raqamlashtirish-o‘quv materiallarini raqamli formatga o‘tkazish, multimedia kontentlar yaratish, elektron kutubxonalar va ma’lumotlar bazalarini shakllantirish.

Ta’lim boshqaruvini raqamlashtirish-elektron jurnallar, elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish.

Masofaviy ta’limni rivojlantirish-onlayn kurslar, vebinarlar, videokonferensiyalar orqali ta’lim olish imkoniyatlarini yaratish.

Ta’limni raqamlashtirishning asosiy maqsadi bu ta’lim sifatini oshirish, ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, ta’lim jarayonini osonlashtirish.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining barcha tarkibiy qismlariga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda. An’anaviy ta’limda asosiy maqsad bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish

bo‘lgan bo‘lsa, raqamli ta’lim sharoitida axborot bilan ishlash ko‘nikmalari, tanqidiy fikrlash, kreativlik kabi kompetensiyalar ham muhim ahamiyat kasb etmoqda [5,6].

Raqamli texnologiyalar ta’lim mazmunini doimiy yangilab borish, uni real hayot bilan bog‘lash, fanlararo integratsiyani ta’minlash imkonini beradi. Elektron darsliklar o‘quv vositalarini yanada boyitadi.

An’anaviy metodlar (ma’ruza, suhbat, tushuntirish) bilan bir qatorda interaktiv metodlar (loyihalash, modellash) keng qo‘llanilmoqda. O‘qituvchi bilim tashuvchidan bilim olishga yo‘naltiruvchi, jarayonni boshqaruvchi roliga o‘tmoqda. Darslik, ko‘rgazmali qurollar, texnik vositalar qatoriga kompyuterlar, interaktiv doskalar, multimedia proyektorlari, ta’limiy dasturlar, onlayn platformalar qo‘shildi. An’anaviy og‘zaki va yozma so‘rovlar bilan bir qatorda kompyuter testlari, onlayn monitoring, portfolio, reyting tizimlari faol qo‘llanilmoqda.

Ta’limda qo‘llaniladigan raqamli texnologiyalarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin [5,6]:

- Elektron darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar;
- Elektron kutubxonalar va ma’lumotlar bazalari;
- Ta’limiy portallar va veb-saytlar
- *Ta’limni boshqarish tizimlari:*
- Moodle -eng keng tarqalgan ochiq kodli tizim;
- Google Classroom-Google ta’lim platformasi;
- Microsoft Teams for Education;
- Edmodo-ta’limiy ijtimoiy tarmoq.
- *Interaktiv ta’lim vositalari:*
- Interaktiv doskalar va ular uchun dasturlar;
- Ta’limiy o‘yinlar;
- Test tuzish dasturlari (Google Forms, Quizizz, Kahoot!).
- *Multimedia vositalari:*
- Video darslar yaratish dasturlari (Camtasia, OBS Studio);
- Prezentatsiya dasturlari (PowerPoint, Prezi, Canva)

Raqamli texnologiyalar ta’limga bo‘lgan qarashlarimizni va ta’lim berish uslubimizni tubdan o‘zgartirmoqda. An’anaviy ta’limda asosiy e’tibor bilimlarni o‘qituvchidan o‘quvchiga uzatishga, o‘quvchining bilimlarni qabul qiluvchi ob’ekt sifatidagi roliga qaratilgan bo‘lsa. Raqamli ta’limda esa o‘quvchi ta’lim jarayonining markaziga aylanadi, u bilimlarni mustaqil izlab topuvchi, qayta ishlovchi, yaratuvchiga aylanadi. Talaba passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo‘ladi. U axborotni izlaydi, tahlil qiladi, tanqidiy baholaydi, o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llaydi. O‘quvchiga bilim tayyor holda berilmaydi, talaba uni o‘zi izlaydi, yangi bilimlarni mavjud bilimlar asosida shakllantiradi.

Raqamli ta’lim muhitida ta’lim jarayonini tashkil etish, o‘quv materiallarini taqdim etish, o‘zaro hamkorlik qilish, bilimlarni baholash imkonini beruvchi raqamli vositalar va resurslar majmuidir. Raqamli ta’lim muhitining didaktik imkoniyatlari quyidagilardan iborat:

Murakkab jarayonlar, hodisalar (grafik, animatsiya, video) shaklda ko‘rsatish. Masalan, biologiyada hujayra bo‘linishini, fizikada magnit maydonini, kimyoda molekulalar harakatini 3D modellar orqali ko‘rsatish mumkin. Mobillik imkoniyatlari orqali istalgan vaqtda, istalgan joyda,

istalgan qurilma orqali ta’lim olish mumkin. Mobil ilovalar, onlayn platformalar o‘quvchilarga yo‘lda, transportda, istalgan yerda o‘qish izlanish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar nafaqat bilim berish, balki muhim kompetensiyalarni shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi:

- Raqamli muhitda o‘quvchilar katta hajmdagi axborotni qidirish, tanlash, tahlil qilish, baholash, saqlash va uzatish ko‘nikmalarini egallaydi. Ular turli ma’lumotlar manbalarining ishonchliligini tekshirishni, plagiatdan saqlanishni o‘rganadi.

- Raqamli muhitda turli xil, ba’zan bir-biriga zid ma’lumotlar uchraydi. O‘quvchilar bu ma’lumotlarni taqoslash, tahlil qilish, asosli xulosalar chiqarishni o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Muammoli vaziyatlar, loyihalar, tadqiqotlar tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

- Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilar o‘z fikrlarini ifodalash, yangi loyihalar yaratish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Video roliklar, prezentatsiyalar, bloglar, veb-saytlar, grafik dizaynlar yaratish orqali ular o‘z ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

- Mustaqil o‘rganish, o‘z vaqtini rejalashtirish, o‘z faoliyatini nazorat qilish, o‘zini baholash ko‘nikmalari shakllanadi. Onlayn kurslar, ochiq ta’lim resurslari mustaqil ta’lim olish imkonini beradi.

O‘zbekistonda ta’lim tizimini raqamlashtirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston -2030” strategiyasi doirasida quyidagi dolzarb vazifalar belgilangan:

- Ta’lim muassasalarini zamonaviy kompyuter texnikasi va internet bilan ta’minlash;
- Elektron ta’lim resurslarini yaratish va ulardan foydalanishni kengaytirish;
- O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish.
- Ushbu vazifalar o‘z natijalarini bosqichma-bosqich ko‘rsatmoqda. Masalan 2020-2021 yillarda barcha umumta’lim maktablari yuqori tezlikdagi internet tarmog‘iga ulandi; “e.maktab.uz” elektron jurnal tizimi ota-onalar, sinf rahbarlar va o‘quvchilar uchun joriy etildi. “Maktab.uz”, “Talim.uz” portallari ishga tushirildi [1].

“Bir million dasturchi” loyihasi doirasida yoshlarni dasturlashga o‘rgatish kengaytirildi. Oliy ta’lim muassasalarida “Hemis” tizimlari joriy etildi. Bu tizimlar hozirgi vaqtda o‘z o‘ringa qarab faol qo‘llanib kelinmoqda.

Raqamli texnologiyalarni ta’limga joriy etish va foydalanish jarayonida bir qator muammolar ham vujudga kelmoqda. Ayrim hududlarda internet tezligining pastligi, qishloq maktablarida kompyuter texnikasining yetishmasligi, eskirgan texnikalardan foydalanish kabi muammolar. Bu muammolarni hal qilish uchun ta’lim muassasalarini zamonaviy kompyuterlar, interaktiv doskalar bilan ta’minlash, internet tezligini oshirish, mobil internetdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish yechim bo‘la oladi deb o‘ylayman. O‘qituvchilar malakasini oshirish kurslarini tashkil etish, raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha treninglar o‘tkazish orqali o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi oshirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarining shakllantirishimiz mumkin.

O‘zbek tilidagi sifatli raqamli ta’lim resurslarining yetishmasligi, elektron darsliklarning cheklanganligi, interaktiv kontentlarning kamligi kabi muammolarni

O‘zbek tilidagi elektron darsliklar, videodarslarni yaratishni kengaytirish, xalqaro ta’lim platformalari kontentlarini o‘zbek tiliga tarjima qilish orqali yechim topa olamiz.

Kelajakda raqamli texnologiyalarning ta’limdagi roli yanada ortadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini tubdan o’zgartirishi kutilmoqda.

Sun’iy intellekt har bir o’quvchining bilim darajasi, o’zlashtirish tezligi, qiziqishlarini tahlil qilib, unga mos o’quv dasturini shakllantirish imkoniyatiga ega [5,6].

Raqamli texnologiyalar zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar o’quvchilarning muhim kompetensiyalarini rivojlantiradi: axborot bilan ishlash, tanqidiy fikrlash, kreativlik, hamkorlikda ishlash, raqamli savodxonlik kabilar. Bu imkoniyatlardan unumli foydalanishimiz, raqamli texnologiyalarni puxta egallashimiz, ularni o’z bilim va malakamizni oshirishda, Vatanimiz taraqqiyotiga hissa qo’shishda samarali qo’llashimiz lozim deb hisoblayman.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar ta’lim tizimining barcha turlariga chuqur kirib bormoqda va uni tubdan o’zgartirmoqda [1,5]. Bu o’zgarishlarning mohiyatini to’g’ri anglash, yaratilgan imkoniyatlaridan samarali foydalanish, mavjud muammolarni hal etish bugungi kun talabasi va o’qituvchisi oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir [5]. Raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish, yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, jamiyat taraqqiyotini ta’minlashda muhim omil bo’lib xizmat qilmoqda [1]. “Raqamli O’zbekiston-2030” strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar ta’lim tizimining yosh avlodning zamonaviy bilim va ko’nikmalarni egallashiga keng imkoniyatlar yaratadi [1]. Biz, yosh avlod vakillari sifatida, ushbu imkoniyatlardan unumli va to’g’ri maqsadda foydalanishimiz, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko’nikmasini puxta egallashimiz, ularni o’z bilim va malakamizni oshirishda, Vatanimiz taraqqiyoti va porloq kelajagiga hissa qo’shishda samarali qo’llashimiz lozim deb hisoblayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O’zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-6079-son Farmoni. 2020 yil 5 oktyabr.
2. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofali o’qitish nazariyasi va amaliyoti. – T.: Fan, 2009.-146 b.
3. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti.– T.:2007.-305 b.
4. Taylagov N.I. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. – T.:“O’zbekiston” nashriyoti, 2019.-256 b.
5. Xudayarov B.X. Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning o’rni va afzalliklari // “Raqamli ta’lim” ilmiy jurnali.-T.: 2024.-№2.-B. 45-52.
6. Maraximov A.A. Raqamli texnologiyalarning strukturasi va elementlari // “Innovatsion ta’lim” jurnali. – T.: 2025. – №1.-B. 23-30.
7. Majidova G.A., Mamatkarimov K.Z. Oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning o’rni // “Pedagogika” jurnali. – T.: 2022.-№4.-B. 67-74.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA UNDOSH TOVUSHLARNI O‘RGATISHDA INNOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING QO‘LLANILISHI

M.Atayeva

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
Sport faoliyati, pedagogika va psixologiya fakulteti
BTM kafedrası katta o‘qituvchisi*

D.R.Atajanova

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslarida jarangli va jarangsiz undoshlarni o‘rgatishda qo‘llaniladigan zamonaviy innovatsion texnologiyalar va ularning metodik asoslari tahlil qilinadi. An‘anaviy ta’lim usullaridan farqli o‘laroq, o‘quvchilarning fonematik idrokini va nutqiy kompetensiyalarini o‘stirishda multimedia vositalari, raqamli modellashtirish hamda interfaol o‘yin texnologiyalarining samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirishning zamonaviy pedagogik algoritmlari keltiriladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, multimedia, fonematik eshituv, interfaol metodlar, raqamli ta’lim, jarangli va jarangsiz undoshlar, STEAM yondashuvi.

Zamonaviy ta’lim paradigmasida o‘quvchi endi faqat axborotni passiv qabul qiluvchi subyekt emas, balki bilimni mustaqil shakllantiruvchi va amaliyotda qo‘llovchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun fonetika bo‘limi, xususan, undosh tovushlarning tasnifi va ularning nutqdagi o‘rni ancha murakkab intellektual jarayon hisoblanadi. Shu sababli, jarangli va jarangsiz undoshlarni o‘rgatishda an‘anaviy yod olish metodlaridan voz kechib, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash darsning sifat ko‘rsatkichlarini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi. Raqamli vositalar yordamida tovushlarning akustik va artikulyatsion xususiyatlarini namoyish etish o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Innovatsion yondashuvlar va ularning mexanizmlarining ayrimlarini ko‘rib chiqishimiz mumkin:

1. Multimedia vositalari va raqamli vizualizatsiya usuli. O‘quvchilarda fonetik tasavvurlarni shakllantirishda multimedia texnologiyalari, ayniqsa, 3D animatsiyalarning o‘rni beqiyosdir. Undosh tovushlarning hosil bo‘lish o‘rnini ko‘rsatuvchi raqamli modellar o‘quvchiga tovushning nafaqat akustik eshitishtirishini, balki uning artikulyatsion apparatda, ya’ni lab, til, tish va un paychalarida qanday shakllanishini vizual tarzda tushunish imkonini beradi. Masalan, “Gapiruvchi interfaol model” texnologiyasi orqali jarangli undoshlar talaffuzida un paychalarining tebranishini maxsus animatsiya yordamida ko‘rsatish o‘quvchida tovush haqida ongli tasavvur uyg‘otadi. Bu usul nazariy tushunchalarni konkret obrazlar bilan bog‘lashga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda undosh tovushlarni o‘rgatish jarayoni ko‘pincha abstrakt tushunchalarni anglash bilan bog‘liq bo‘lib, o‘quvchilarda fonetik hodisalarni to‘liq tasavvur qilishda muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan, multimedia vositalari va raqamli vizualizatsiya usullariga asoslangan innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash mazkur jarayonni sezilarli darajada samarali tashkil etish imkonini beradi. Bunda o‘quvchi nafaqat eshitish, balki ko‘rish, tahlil qilish va interaktiv ishtirok orqali bilimni egallaydi, bu esa undosh tovushlarning artikulyatsion va akustik xususiyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, undosh tovushlarni o‘rgatishda raqamli vizualizatsiya vositalari, xususan, animatsion artikulyatsiya modellari muhim metodik ahamiyat

kasb etadi. Masalan, o‘qituvchi “b” va “p” tovushlarini o‘rgatishda oddiy og‘zaki tushuntirish bilan cheklanib qolmasdan, multimedia slaydlari orqali lablarning yopilishi va ochilishi jarayonini animatsiya shaklida namoyish etadi. Ushbu vizual model o‘quvchiga jarangli va jarangsiz undoshlar o‘rtasidagi farqni bevosita kuzatish imkonini beradi. Natijada o‘quvchi tovushni nafaqat eshitadi, balki uning hosil bo‘lish mexanizmini ko‘radi va bu bilimni ongli ravishda qabul qiladi.

Dars jarayonida interaktiv platformalardan foydalanish ham samaradorlikni oshiradi. Masalan, LearningApps yoki shunga o‘xshash Web 2.0 servislar asosida ishlab chiqilgan mashqlar orqali o‘quvchilar undosh tovushlarni farqlash, so‘z tarkibida aniqlash va to‘g‘ri qo‘llashga oid topshiriqlarni bajaradilar. Bu jarayonda darhol qayta aloqa (feedback) berilishi o‘quvchining xatolarini tezda aniqlash va tuzatish imkonini yaratadi. Shu tariqa, an’anaviy mashq bajarishdan farqli ravishda, o‘quvchi faol ishtirokchiga aylanadi va o‘rganish jarayoni interaktiv tus oladi.

Multimedia vositalarining yana bir muhim jihati – bu fonetik hodisalarni kontekstda ko‘rsatish imkoniyatidir. Masalan, “kitob” so‘zining yozilishi va talaffuzi o‘rtasidagi tafovutni tushuntirishda o‘qituvchi audio yozuv va vizual belgilar orqali jarangli undoshlarning so‘z oxirida jarangsizlanish hodisasini ko‘rsatadi. Ekranda so‘zning yozma shakli va uning talaffuzi bir vaqtda beriladi, fonetik o‘zgarish esa grafik belgilar orqali ajratib ko‘rsatiladi. Bunday yondashuv regressiv assimilyatsiya yoki neytrallashuv kabi murakkab hodisalarni o‘quvchi uchun tushunarli qiladi.

Amaliy tajribalarda kuzatilgan yana bir muhim holat shundan iboratki, multimedia asosidagi darslarda o‘quvchilarning motivatsiyasi sezilarli darajada ortadi. Ayniqsa, tovushlarni o‘yin elementlari bilan uyg‘unlashtirgan holda berish, masalan, “to‘g‘ri tovushni top” yoki “so‘zdagi ortiqcha tovushni aniqlash” kabi interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning e’tiborini uzoqroq saqlashga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida bilimlarning mustahkam o‘zlashtirilishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash faqat texnik vositalardan foydalanish bilangina cheklanmaydi, balki ularning metodik jihatdan to‘g‘ri integratsiyasini ham talab etadi. O‘qituvchi darsni loyihalash jarayonida har bir multimedia elementining didaktik vazifasini aniq belgilashi zarur. Aks holda, vizual materiallar ortiqcha yuklama berib, asosiy maqsaddan chalg‘itishi mumkin. Shuning uchun ham raqamli vizualizatsiya vositalari o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va bilim darajasiga mos holda tanlanishi muhimdir.

Umuman olganda, undosh tovushlarni o‘rgatishda multimedia vositalari va raqamli vizualizatsiya usullariga asoslangan innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarning fonetik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali natija beradi. Bunday yondashuv orqali o‘quvchilar tovushlarni ongli ravishda farqlash, to‘g‘ri talaffuz qilish va yozuvda to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiradi, natijada ona tili ta’limining sifat ko‘rsatkichlari oshadi.

2. Gamifikatsiya va interfaol o‘yin platformalari. O‘quv jarayoniga o‘yin elementlarini olib kirish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. “LearningApps”, “Wordwall” yoki “Quizizz” kabi platformalar yordamida tayyorlangan didaktik o‘yinlar jarangli va jarangsiz undoshlarni farqlash ko‘nikmasini avtomatlashtirishga xizmat qiladi. “Raqamli saralash” o‘yinida o‘quvchilar ekranda berilgan so‘zlarni ulardagi undoshlarning xususiyatiga ko‘ra virtual savatga joylashtiradilar. Ushbu jarayonda xatolarning

dastur tomonidan darhol ko‘rsatilishi o‘quvchiga o‘z bilimini mustaqil tahlil qilish (refleksiya) imkoniyatini beradi.

1-sinf ona tili darslarida undosh tovushlarni o‘rgatish jarayoni bolaning bog‘chadan maktab muhitiga o‘tish davriga to‘g‘ri kelgani bois, bu yerda gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) va interfaol platformalar shunchaki qiziqish emas, balki hayotiy zaruriyatga aylanadi. 6-7 yoshli bolaning diqqati hali beqaror bo‘lishini inobatga olgan holda, undosh tovushlarning talaffuzi, ularning unlilardan farqi va harf shakllarini o‘zlashtirishni yaxlit bir sarguzashtli o‘yin ko‘rinishida tashkil etish yuqori samara beradi. Gamifikatsiya: “Tovushlar saltanati” sarguzashtlari. Darsning metodik asosi sifatida “Gamifikatsiya” unsurlari qo‘llanilganda, butun o‘quv choragi yoki bo‘limi yagona syujetga birlashtiriladi. Masalan, sinf xonasi “Tovushlar saltanati” deb e‘lon qilinadi va har bir o‘rganilayotgan undosh tovush o‘ziga xos “qahramon” sifatida taqdim etiladi. O‘quvchilar dars davomida shunchaki mashq bajarmay, balki “Sehrli harf”ni qutqarish yoki “Tovushlar poyezdi”ni yig‘ish kabi missiyalarni bajaradilar. Har bir to‘g‘ri topilgan undosh tovush yoki xatosiz yozilgan harf uchun o‘quvchilarga raqamli yoki jismoniy “yulduzchalar”, “tovush belgilari” berib borilishi ularning motivatsiyasini ichki raqobat ruhidan ko‘ra, shaxsiy yutuqqa yo‘naltiradi. Interfaol platformalar: Wordwall va LearningApps imkoniyatlari. Zamonaviy darslarda Wordwall yoki LearningApps kabi platformalar orqali yaratilgan interfaol o‘yinlar undosh tovushlarni farqlashda eng qulay vositadir. Masalan, “Guruhlash” (Grouping) o‘yini orqali ekranda turli harflar paydo bo‘ladi va bola ularni “Unlilar” va “Undoshlar” savatchalariga joylashi kerak bo‘ladi. Agar bola undosh tovushni to‘g‘ri savatchaga sudrab olib borsa, platforma quvnoq ovoz chiqaradi, bu esa bolada ijobiy emotsional bog‘liqlikni keltirib chiqaradi. Shuningdek, “G‘ildirakli o‘yin” (Random Wheel) yordamida tasodifiy undosh harf tanlanadi va o‘quvchi shu harf bilan boshlanadigan so‘z aytishi yoki uning jarangli/jarangsizligini “Rollar o‘yini” orqali (masalan, jarangli tovushda qarsak chalish, jarangsizda jim turish) ko‘rsatishi mumkin.

“Jonli harflar” va kognitiv rivojlanish. Metodik jihatdan, 1-sinf o‘quvchisi uchun undosh tovush — bu mavhum tushuncha. Uni gamifikatsiya orqali «jonlantirish» (masalan, “V” harfini arining ovoziga, “Sh” harfini ilonning pishillashiga o‘xshatish) bolaning sensor qabul qilish qobiliyatini ishga soladi. Interfaol doska yordamida o‘tkaziladigan “Harfni top” (Find the match) o‘yinlarida bola rasm va shu rasm boshlanadigan undosh harfni juftlaydi. Bu jarayonda bolaning vizual xotirasi va fonematik eshitish qobiliyati parallel ravishda rivojlanadi.

Ushbu metodikaning yakuniy maqsadi bolani zeriktirmasdan savodga o‘rgatishdir. Gamifikatsiya va interfaol platformalar yordamida o‘rganilgan undosh tovushlar bolaning xotirasida uzoq saqlanib qoladi, chunki u ma’lumotni shunchaki qabul qilmagan, balki o‘yin jarayonida “yashab o‘tgan” bo‘ladi. Bu yondashuv 1-sinfdayoq bolada texnologik savodxonlikni shakllantirish bilan birga, ona tili faniga nisbatan muhabbat uyg‘otadi va uni keyingi murakkab grammatik mavzularni o‘zlashtirishga tayyorlaydi. O‘yin — bu bolaning dunyoni anglash tili ekanligini hisobga olsak, ona tili darslarini o‘yinlashtirish eng to‘g‘ri pedagogik strategiyadir.

3. “Smart” laboratoriya va audio-tahlil texnologiyasi. Zamonaviy darslarda smartfon va planshetlar uchun mo‘ljallangan maxsus ilovalar orqali “Tovushli laboratoriya” tashkil etish mumkin. Bunda o‘quvchi o‘z ovozi yozib oladi va jarangli tovushning toshqinlik darajasini (to‘lqin uzunligini) jarangsiz tovush spektri bilan solishtiradi. Bunday tadqiqotchilik faoliyati o‘quvchida fanga bo‘lgan qiziqishni oshiradi va unda elementar fonetik tahlil ko‘nikmalarini

shakllantiradi. Bu metodik usul til o‘rganishni aniq fanlar bilan bog‘lovchi STEAM yondashuvining bir ko‘rinishi hisoblanadi.

4. Sensorli vizualizatsiya va assotsiativ o‘qitish. Innovatsion metodikada har bir tovush guruhini ma’lum bir sensor belgi yoki rang bilan bog‘lash ijobiy natija beradi. Masalan, jarangli undoshlarni “qo‘ng‘iroqcha” belgisi va yorqin ranglar, jarangsiz undoshlarni esa “shovqin” belgisi va kulrang bilan ifodalash o‘quvchining assotsiativ xotirasini faollashtiradi. “Rangli diktant” metodi orqali o‘quvchilar elektron doskada so‘zlardagi jarangli undoshlarni ko‘k, jarangsizlarni esa qizil rangda belgilaydilar. Bu esa yozma nutqda yo‘l qo‘yiladigan imlo xatolarini vizual nazorat qilishga yordam beradi.

O‘qituvchi innovatsion darsni tashkil etishda tizimli bosqichlarga amal qilish anchagina yaxshi natija berishi amalda ko‘rilmoqda. Bular asosan quyidagicha bo‘lishi mumkin:

Muammoli vaziyatni shakllantirish: Dars avvalida nima uchun ba’zi so‘zlar talaffuzi va imlosi o‘rtasida farq mavjudligi haqida savol tashlash (masalan: tuz – tus, dars – dars).

Raqamli tahlil bosqichi: Multimedia vositalari yordamida tovush juftliklarining farqini aniqlash.

Kreativ amaliyot: Interfaol platformalarda mustahkamlovchi mashqlarni bajarish va natijalarni o‘zaro muhokama qilish.

2-sinf ona tili darslarida “Undosh tovushlar va harflar” mavzusini o‘qitish jarayoni shunchaki tovushlarni tanish yoki ularning imlosini yodlashdan iborat bo‘lmasligi kerak. Bu jarayonda innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchining fonetik eshitish qobiliyatini o‘stirish bilan birga, unda tahliliy va mantiqiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim metodik poydevordir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining fiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, xorijiy va milliy metodlarning uyg‘unlashuvi darsning samaradorligini tubdan oshiradi.

Darsning dastlabki bosqichida “Flipped Classroom” (Agdarilgan sinf) modelini qo‘llash orqali o‘quvchilarga undosh tovushlarning hosil bo‘lishi haqidagi qisqa va qiziqarli videolavhalar darsdan oldin havola etiladi. Bu o‘quvchining sinfga ma’lum bir tasavvur bilan kelishini ta’minlaydi va darsning asosiy qismini nazariyaga emas, balki amaliy tahlilga yo‘naltirish imkonini beradi. Sinfda esa “Scaffolding” (Tayanch qurilmalar) metodi yordamida o‘quvchining mavjud bilimlari asosida yangi tushunchalar shakllantiriladi. Masalan, unli va undosh tovushlar o‘rtasidagi farqni tushuntirishda an’anaviy ta’riflardan ko‘ra, “Venn diagrammasi”dan foydalanish maqsadga muvofiqdir. O‘quvchi ushbu diagramma yordamida undosh tovushlarning talaffuzida to‘siqlar mavjudligini, unliarning esa erkin chiqishini o‘zi vizual tarzda solishtiradi va mantiqiy xulosaga keladi.

Undosh tovushlarning turlariga (jarangli va jarangsiz) to‘xtalganda, Singapore pedagogik texnologiyasi hisoblangan “Quiz-Quiz-Trade” metodi o‘quvchilarni harakatga keltiradi. Har bir bolada bittadan undosh harf yozilgan kartochka bo‘ladi va ular sinf bo‘ylab harakatlanib, juftlik hosil qilgan holda bir-birlariga «Mening harfim jaranglimi yoki jarangsiz?» degan savol bilan murojaat qilishadi. Bu usul bolalarning diqqatini jamlashga va o‘zaro bilim almashish orqali mavzuni tezroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Mazkur jarayonda o‘quvchi shunchaki passiv tinglovchi emas, balki bilimni kashf etuvchi faol ishtirokchiga aylanadi.

Mavzuni yanada chuqurroq anglash uchun “Assotsiogramma” yoki “Aqliy hujum” metodlaridan foydalanib, muayyan undosh tovush bilan boshlanuvchi so‘zlar zanjiri yaratiladi. Masalan, “B” undoshini o‘rganishda o‘quvchi nafaqat shu harfni yozadi, balki u bilan bog‘liq

bo‘lgan “baxt”, “bilim”, “bola” kabi tushunchalarni tahlil qiladi. Bu esa til o‘rgatishni kognitiv yondashuv bilan boyitib, tilni tafakkur quroli sifatida namoyon etadi. Shuningdek, “Sinkveyn” (Besh qatorli she’r) usuli orqali o‘quvchi dars oxirida o‘rgangan undosh tovushiga tavsif beradi. Masalan, “Undosh. Jarangli, portlovchi. To‘siqqa uchraydi, unliga ulanadi. Nutqimiz asosi.” kabi qisqa satrlar bolaning tahlil va sintez qilish qobiliyatini charxlaydi.

2-sinf ona tili darslarida undosh tovushlarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlar shunchaki o‘yin emas, balki bolani kelajakdagi murakkab lingvistik tahlillarga tayyorlaydigan strategik vositadir. Bunday metodlar o‘quvchida funktsional savodxonlikni shakllantirib, imlo qoidalarini hayotiy muloqot va ijodiy fikrlash bilan bog‘lashga xizmat qiladi. Bu yondashuv natijasida shakllangan tanqidiy fikrlash ko‘nikmasi o‘quvchining nafaqat ona tili darslarida, balki butun ta’lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishini va xalqaro baholash dasturlari talablariga mos raqobatbardosh shaxs bo‘lib yetishishini ta’minlaydi.

Boshlang‘ich sinflarda undosh tovushlarni o‘rgatishda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning mavhum tushunchalarni oson o‘zlashtirishini ta’minlaydi. Multimedia vositalari, interfaol o‘yinlar va raqamli tahlil usullarining majmuasi o‘quvchining fonetik savodxonligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqib, nutqiy va imloviy ko‘nikmalarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv o‘quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantirib, uning mustaqil fikrlash qobiliyatini o‘stiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matchonov S. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitishning innovatsion texnologiyalari. – Toshkent: Ishonchli hamkor, 2021.
2. Jo‘rayev A.S. Ta’limda interfaol metodlar va raqamli texnologiyalar. – Buxoro, 2022.
3. Baynazarova D.D. Ona tili ta’limida AKTdan foydalanish metodikasi. – Toshkent: Navda, 2023.
4. Qosimova K. va boshqalar. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Nosir, 2009.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA ERTAK VA SHE’RIY MATNLARNI O‘QITISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Atajonova Anorgul Jumaniyazovna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası mudiri f.f.n., professor

Sabirova Gullola G‘ayratovna

UrDPI, 70110401-Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim) ,

1-kurs magistranti

Email: sabirovagullola22@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli o‘quv muhitida ertak va she’riy matnlarni o‘qitishning innovatsion yondashuvlarini o‘rganadi. Tadqiqot raqamli texnologiyalarni integratsiyalash orqali o‘quvchilarning faolligini, ijodkorligini va tushunishini oshiradigan samarali usul va vositalarni aniqlashga qaratilgan. O‘qitish jarayonida multimedia resurslari, interaktiv platformalar va o‘yinlashtirish texnikalaridan foydalanishga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqotda raqamli vositalar an’anaviy o‘qish faoliyatini dinamik va talabaga yo‘naltirilgan o‘quv tajribasiga qanday aylantirishi mumkinligi ta’kidlangan. Bundan tashqari, maqolada ushbu yondashuvlarning o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, til ko‘nikmalari va estetik qadrlashni rivojlantirishga ta’siri muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion

raqamli usullarni integratsiyalash adabiyotni o‘qitish sifati va samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Kalit so‘zlar: raqamli o‘quv muhiti, innovatsion yondashuvlar, ertaklar, she’riy matnlar, multimedia vositalari, interaktiv o‘rganish, o‘yinlashtirish, tilni rivojlantirish.

Abstract: This article explores innovative approaches to teaching fairy tales and poetic texts in digital learning environments. The study aims to identify effective methods and tools that enhance student engagement, creativity, and understanding through the integration of digital technologies. Particular attention is paid to the use of multimedia resources, interactive platforms, and gamification techniques in the teaching process. The study highlights how digital tools can transform traditional reading activities into dynamic and student-centered learning experiences. In addition, the article discusses the impact of these approaches on the development of critical thinking, language skills, and aesthetic appreciation in students. The results of the study show that the integration of innovative digital methods significantly improves the quality and effectiveness of literature teaching.

Keywords: digital learning environments, innovative approaches, fairy tales, poetic texts, multimedia tools, interactive learning, gamification, language development.

Аннотация: В данной статье рассматриваются инновационные подходы к преподаванию сказок и поэтических текстов в цифровых образовательных средах. Цель исследования — выявить эффективные методы и инструменты, повышающие вовлеченность, креативность и понимание учащихся за счет интеграции цифровых технологий. Особое внимание уделяется использованию мультимедийных ресурсов, интерактивных платформ и методов геймификации в процессе обучения. В исследовании показано, как цифровые инструменты могут преобразовать традиционные занятия по чтению в динамичный и ориентированный на учащихся опыт обучения. Кроме того, в статье обсуждается влияние этих подходов на развитие критического мышления, языковых навыков и эстетического восприятия у учащихся. Результаты исследования показывают, что интеграция инновационных цифровых методов значительно повышает качество и эффективность преподавания литературы.

Ключевые слова: цифровые образовательные среды, инновационные подходы, сказки, поэтические тексты, мультимедийные инструменты, интерактивное обучение, геймификация, развитие языка.

Raqamli transformatsiyalar tez sur’atlar bilan rivojlanayotgan davrda butun dunyo bo’ylab ta’lim tizimlari chuqur o’zgarishlarni boshdan kechirmoqda, bu nafaqat o‘qitish usullarini, balki o‘rganishning o‘ziga xos xususiyatini ham o’zgartirmoqda. Bu o’zgarish, ayniqsa, adabiyot ta’limi sohasida muhim ahamiyatga ega, bu yerda tasavvur, talqin va hissiy aloqa markaziy rol o‘ynaydi. An’anaviy ravishda ifodali o‘qish va o‘qituvchiga yo’naltirilgan hikoya qilish bilan bog‘liq bo‘lgan ertak va she’riy matnlarni o‘qitish endi ko‘proq interaktiv va o‘quvchiga yo’naltirilgan o‘quv muhitini yaratadigan raqamli texnologiyalar orqali qayta tasavvur qilinmoqda. O‘zbekistonda ta’limni raqamlashtirish strategik ustuvor vazifaga aylandi, bu «Raqamli O‘zbekiston - 2030» strategiyasi va ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan bir qator hukumat islohotlari kabi milliy tashabbuslar tomonidan qo‘llab-quvvatlandi. So‘nggi ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, 2025-yilga kelib umumiy o‘rta maktablarning 80 foizdan ortig‘i internetga ulangan, darslarning taxminan 70 foizi esa raqamli vositalarni o‘z

ichiga oladi, bu esa texnologiyalar yordamida takomillashtirilgan o‘qishga aniq o‘tishni aks ettiradi.

Raqamli vositalarni badiiy matnlarni o‘qitishga integratsiya qilish yaxshi o‘rnatilgan pedagogik nazariyalarga asoslangan. Konstruktivistik yondashuvlar o‘quvchilarning faol ishtirokining muhimligini ta’kidlaydi, bunda o‘quvchilar bilimlarni o‘zaro ta’sir, tadqiqot va mulohaza orqali shakllantiradilar. Shu nuqtai nazardan, raqamli muhit matnlar bilan mazmunli aloqada bo‘lish uchun qulay zamin yaratadi. Xuddi shunday, multimedia o‘rganish nazariyasi og‘zaki va vizual ma’lumotlarning kombinatsiyasi tushunish va eslab qolishni sezilarli darajada yaxshilaydi, deb ta’kidlaydi. Ertaklar va she’riyatga qo‘llanilganda, bu yondashuvlar o‘quvchilarga passiv o‘qishdan tashqariga chiqib, talqin jarayonida faol ishtirokchilarga aylanish imkonini beradi. Masalan, animatsion hikoya qilish, audio hikoya qilish va she’riy tasvirlarning vizual tasvirlari mavhum adabiy elementlarni yorqin va tushunarli tajribalarga aylantirishi mumkin, bu esa adabiyotni zamonaviy o‘quvchilar uchun yanada jozibador qiladi.

Multimedia asosidagi o‘qitish, interaktiv platformalar, o‘yinlashtirish va raqamli hikoya qilish kabi innovatsion usullar o‘quvchilarning o‘quv natijalarini oshirishda sezilarli samaradorlikni ko‘rsatdi. Videolar, animatsiyalar va raqamli ertak kitoblarini o‘z ichiga olgan multimedia vositalari ertaklarning taqdimotini ham kognitiv, ham hissiy javoblarni rag‘batlantirish orqali boyitadi. Ko‘pincha murakkab va mavhum deb qabul qilingan she’riyat, uning estetik xususiyatlarini ta’kidlaydigan audio repetitsiyalar, ritm va vizual ishoralar bilan birga kelganda yanada qulayroq bo‘ladi. Interaktiv o‘rganish platformalari o‘quvchilarga matnlarni izohlash, munozaralarda ishtirok etish va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish imkonini beradi, shu bilan chuqurroq tushunish va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Shu bilan birga, o‘yinlashtirish o‘quv jarayoniga motivatsiya va raqobat elementlarini kiritadi, tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday yondashuvlar talabalarning ishtirokini 40 foizgacha oshirishi mumkin. Xususan, raqamli hikoya qilish kuchli pedagogik vosita sifatida ajralib turadi, chunki u talabalarni multimedia resurslaridan foydalangan holda o‘z hikoyalarini yaratishga undaydi, shu bilan ijodkorlik, til ko‘nikmalari va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

Empirik dalillar ushbu yondashuvlarning samaradorligini yanada qo‘llab-quvvatlaydi. Turli ta’lim sharoitlarida o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli o‘quv muhitiga duch kelgan talabalar an’anaviy sharoitlarga nisbatan ancha yuqori ishtirok va akademik ko‘rsatkichlarni namoyish etadilar. Masalan, tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, multimedia integratsiyasi o‘qishni tushunishni taxminan 25 foizga yaxshilaydi, interaktiv raqamli platformalardan foydalanish esa test ballarining 18 foizga oshishiga olib kelishi mumkin. O‘zbekiston sharoitida milliy ta’lim islohotlari doirasida amalga oshirilgan pilot loyihalar shunga o‘xshash tendentsiyalarni ko‘rsatadi, maktablar o‘quvchilarning ishtiroki yaxshilangani, o‘qish ko‘nikmalari yaxshilangani va adabiyotga qiziqish ortib borayotgani haqida xabar berishadi. Raqamli kutubxonalar va hukumat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan ta’lim platformalari ham adabiy resurslarga kirishni kengaytirmoqda, bu esa talabalarga an’anaviy o‘quv dasturidan tashqari kengroq matnlarni o‘rganish imkonini beradi.

Ushbu ijobiy o‘zgarishlarga qaramay, raqamli ta’lim salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishga bir qator muammolar to‘sqinlik qilmoqda. Eng dolzarb muammolar qatoriga o‘qituvchilar orasida raqamli savodxonlik darajasining turlichaligi, yuqori sifatli raqamli kontentning cheklanganligi va shahar va qishloq joylari o‘rtasidagi texnologik infratuzilmadagi

tafovutlar kiradi. Ushbu muammolarni hal qilish o‘qituvchilarni o‘qitish, raqamli resurslarga investitsiyalar kiritish va texnologiyalarga teng kirishni ta’minlaydigan inklyuziv siyosatni ishlab chiqishni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Bunday choralarsiz ta’limda raqamli innovatsiyalarning afzalliklari notekis taqsimlanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ertaklar va she’riy matnlarni o‘qitishda innovatsion raqamli yondashuvlarni qo‘llash adabiyot ta’limini modernizatsiya qilish yo‘lidagi muhim qadamdir. Multimedia vositalari, interaktiv platformalar va ijodiy raqamli amaliyotlarni birlashtirish orqali o‘qituvchilar an’anaviy darslarni zamonaviy o‘quvchilarga mos keladigan dinamik va qiziqarli o‘quv tajribalariga aylantirishlari mumkin. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, kuchli siyosat qo‘llab-quvvatlashi va ta’lim texnologiyalariga doimiy investitsiyalar bilan nafaqat akademik yutuqlarni oshiradigan, balki ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va adabiyotni chuqurroq qadrlashni rivojlantiradigan o‘quv muhitini yaratish mumkin. Ushbu rivojlanayotgan ta’lim muhitida raqamli innovatsiyalar shunchaki imkoniyat emas, balki zarurat bo‘lib, keyingi avlod tomonidan hikoyalar qanday aytilishi, tushunilishi va qayta tasavvur qilinishining kelajagini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Mayer R. E. Multimedia Learning. – 2nd ed. – New York: Cambridge University Press, 2009. – 304 p.
2. Robin B. R. Digital storytelling: A powerful technology tool for the 21st century classroom // Theory Into Practice. – 2008. – Vol. 47, №3. – P. 220–228.
3. Means B., Toyama Y., Murphy R., Bakia M., Jones K. Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies. – Washington, DC: U.S. Department of Education, 2010. – 93 p.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni. – Toshkent, 2020.
5. Qodirova D. M. Raqamli ta’lim muhitida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 156 b.

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ЧТЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Эшчанова Гавхаржон Атажановна ,

Профессор кафедры теории начального образования, УрГПИ,

Рузмаматова Нилуфар Бахадировна

УрГПИ магистрант 1-го курса

Аннотация. В статье рассматривается понятие культуры чтения применительно к учащимся начальной школы. Автор анализирует различные подходы к определению данного феномена, выделяет его структурные компоненты и обосновывает их взаимосвязь. Особое внимание уделяется специфике формирования читательской культуры у детей 7–10 лет как фундамента для дальнейшего интеллектуального и личностного развития.

Ключевые слова: культура чтения, читательская деятельность, младший школьник, структура чтения, читательский интерес, смысловое чтение, начальная школа.

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga nisbatan o‘qish madaniyati tushunchasi ko‘rib chiqiladi. Muallif ushbu hodisani ta’riflashga turli yondashuvlarni tahlil

qiladi, uning tarkibiy qismlarini ajratib ko‘rsatadi va ularning o‘zaro bog‘liqligini asoslaydi. 7–10 yoshli bolalarda o‘quvchilik madaniyatini shakllantirish xususiyatlariga alohida e’tibor qaratiladi, chunki bu keyingi intellektual va shaxsiy rivojlanish uchun poydevor hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: o‘qish madaniyati, o‘quvchilik faoliyati, kichik maktab o‘quvchisi, o‘qish tuzilmasi, o‘qishga qiziqish, matnni tushunib o‘qish, boshlang‘ich maktab.

Abstract. The article examines the concept of reading culture as applied to primary school students. The author analyses various approaches to defining this phenomenon, identifies its structural components and substantiates their interrelation. Special attention is paid to the specifics of developing reading culture in children aged 7–10 as the foundation for their subsequent intellectual and personal growth.

Keywords: reading culture, reading activity, primary school student, reading structure, reading interest, meaningful reading, primary school.

Среди многочисленных задач, которые решает начальная школа, одной из наиболее значимых остаётся задача приобщения ребёнка к чтению. При этом недостаточно научить его складывать буквы в слова и слова в предложения — подлинная цель состоит в том, чтобы сформировать человека читающего: того, кто обращается к книге не по принуждению, а по внутренней потребности, кто умеет извлекать из текста смысл, а не только декодировать знаки [3, с. 14].

Именно здесь и возникает понятие культуры чтения — явления многогранного, которое не сводится ни к скорости чтения, ни к объёму прочитанного, ни к умению пересказать содержание. Культура чтения — это качественная характеристика читательской деятельности в целом, включающая технические навыки, мотивационную готовность, способность к осмыслению текста и эстетическую восприимчивость к слову [1, с. 45].

Вопрос о том, что именно следует вкладывать в это понятие и из каких компонентов оно складывается, остаётся дискуссионным в педагогической науке. Настоящая статья ставит целью систематизировать существующие подходы к определению культуры чтения и описать её структуру применительно к младшему школьному возрасту.

Понятие культуры чтения: различные подходы. В научно-педагогической литературе понятие «культура чтения» трактуется неоднозначно. Одни исследователи рассматривают его преимущественно в техническом ключе, связывая с правильностью, беглостью, выразительностью и осознанностью как четырьмя традиционными качествами чтения [4, с. 22]. Согласно этому взгляду, сформировать культуру чтения — значит добиться того, чтобы ребёнок читал правильно, достаточно быстро, с соблюдением интонации и понимая прочитанное. Другие авторы расширяют это понятие, включая в него читательские предпочтения, умение ориентироваться в мире книг и способность самостоятельно выбирать литературу в соответствии со своими интересами и целями. В этом контексте культура чтения рассматривается как часть общей информационной культуры личности [5, с. 67]. Наиболее широкая трактовка связывает культуру чтения с ценностным отношением к книге и читательской деятельности в целом. С этой точки зрения, культурный читатель — не просто тот, кто умеет и любит читать, но тот, кто

воспринимает чтение как способ познания мира, диалога с автором и собственного духовного роста [2, с. 89].

Применительно к младшему школьному возрасту наиболее продуктивным представляется комплексный подход, учитывающий все три измерения: техническое мастерство, читательскую самостоятельность и ценностное отношение к книге. Именно их сочетание и образует то, что можно назвать культурой чтения ребёнка 7–10 лет.

Структура культуры чтения младшего школьника. Анализ научных подходов позволяет выделить в структуре культуры чтения несколько взаимосвязанных компонентов, каждый из которых выполняет свою функцию и одновременно является условием для развития остальных. Технический компонент — фундамент, на котором строится вся читательская деятельность. Он включает правильность произношения при чтении вслух, темп, достаточный для комфортного восприятия текста, выразительность, отражающую понимание смысла, и способность читать про себя без внешних признаков проговаривания. Без достаточного уровня технического владения чтением ребёнок тратит основные усилия на декодирование букв и не имеет ресурса для осмысления содержания [4, с. 38]. Смысловой компонент — способность не просто озвучивать текст, но понимать его на нескольких уровнях. Первый уровень — буквальное понимание: о чём говорится в тексте? Второй — интерпретационный: почему герой поступает именно так, что хотел сказать автор? Третий — критический: согласен ли читатель с позицией автора, как текст соотносится с его собственным опытом? Для младшего школьника освоение даже первого уровня является серьёзным достижением, однако именно в этом возрасте закладывается способность выходить за рамки буквального смысла [3, с. 56].

Мотивационный компонент — внутреннее побуждение к чтению, которое определяет, будет ли ребёнок читать по собственному желанию или только под внешним давлением. Читательский интерес не возникает сам по себе: он формируется через положительный опыт встречи с книгой, через атмосферу семьи и класса, через умение учителя предложить текст, который «попадает» в актуальные переживания ребёнка [6, с. 112].

Читательская самостоятельность — умение самостоятельно выбирать книгу, ориентироваться в библиотечном фонде, пользоваться оглавлением, аннотацией и другими справочными элементами книги. Этот компонент особенно важен в эпоху информационного избытка: ребёнок, не умеющий выбирать, оказывается беспомощным перед лавиной текстов [5, с. 78].

Эстетический компонент — способность воспринимать художественный текст не только как источник информации, но и как произведение словесного искусства. Он проявляется в умении замечать образные средства языка, сопереживать героям, получать эстетическое удовольствие от хорошо написанного текста. У младших школьников этот компонент только начинает формироваться, и задача учителя — создавать для этого благоприятные условия [2, с. 103].

Взаимосвязь компонентов и специфика младшего школьного возраста. Выделенные компоненты культуры чтения не существуют изолированно — они образуют динамическую систему, в которой каждый элемент влияет на остальные. Слабость технического компонента тормозит развитие смыслового: ребёнок, читающий по слогам,

не может сосредоточиться на содержании. Низкий уровень мотивации сводит на нет усилия по развитию читательской самостоятельности: зачем учиться выбирать книгу, если читать не хочется? И наоборот — живой интерес к тексту становится мощным двигателем технического совершенствования [1, с. 61].

Младший школьный возраст занимает в этой системе особое место. С одной стороны, это период интенсивного формирования технической стороны чтения: именно в 1–4 классах ребёнок переходит от побуквенного считывания к слитному чтению, от чтения вслух — к чтению про себя. С другой стороны, это возраст повышенной эмоциональной восприимчивости, когда правильно подобранная книга способна произвести глубокое впечатление и заложить устойчивый читательский интерес на долгие годы [3, с. 71].

Исследования показывают, что именно в начальной школе формируется читательская судьба человека: дети, не полюбившие чтение до окончания 4 класса, крайне редко становятся активными читателями в подростковом и взрослом возрасте [6, с. 134]. Это обстоятельство придаёт работе учителя начальных классов по формированию культуры чтения особую ответственность. Специфика данного возраста определяет и методические приоритеты. Техническое совершенствование должно сочетаться с созданием положительного эмоционального фона вокруг чтения. Работа с текстом не должна сводиться к контролю пересказа — она должна открывать ребёнку удовольствие от встречи с хорошей книгой [4, с. 55].

Условия формирования культуры чтения. Понимание структуры культуры чтения позволяет учителю выстраивать работу системно, а не интуитивно. Каждый компонент требует своих педагогических условий и своих методических средств.

Для развития технического компонента необходима регулярная, дозированная тренировка: ежедневное чтение вслух, упражнения на беглость, работа над выразительностью через разбор интонации. При этом важно не превращать чтение в испытание: замер скорости в присутствии класса нередко порождает тревожность, которая блокирует развитие [5, с. 91].

Для развития смыслового компонента необходима специальная работа с текстом: вопросы разного уровня сложности, задания на прогнозирование событий, сравнение позиций персонажей, нахождение главной мысли. Именно такая работа формирует смысловое чтение — умение извлекать из текста информацию разного рода и критически её оценивать [3, с. 88]. Для поддержания читательской мотивации первостепенное значение имеет свободный выбор: ребёнок, которому позволено самому выбирать книгу хотя бы иногда, читает охотнее. Книжные выставки, читательские дневники, обсуждения прочитанного в кругу сверстников создают вокруг книги живую социальную среду [2, с. 117]. Для развития эстетического компонента незаменимо выразительное чтение учителя: именно оно показывает ребёнку, что текст может звучать, что слово способно волновать и радовать. Никакое методическое упражнение не заменит живого образца — человека, который читает с подлинным удовольствием [6, с. 145].

Заключение. Культура чтения учащихся — понятие многомерное, не сводимое ни к одному из своих компонентов в отдельности. Её структура включает технический,

смысловой, мотивационный, деятельностный и эстетический компоненты, которые взаимно обуславливают друг друга и образуют целостную систему [1, с. 72].

Младший школьный возраст является принципиально важным периодом для становления этой системы. Именно тогда закладывается фундамент, на котором будет строиться вся последующая читательская жизнь человека. Это обязывает учителя начальных классов подходить к формированию культуры чтения не как к узкометодической задаче, а как к делу широкого педагогического значения [4, с. 61].

Перспективным направлением дальнейших исследований представляется разработка диагностического инструментария, позволяющего оценивать уровень сформированности каждого компонента культуры чтения в отдельности, а не только итогового навыка чтения в целом.

Список литературы.

1. Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая Л.А. Когда книга учит. — М.: Педагогика, 1988. — 192 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. — М.: Логос, 2000. — 384 с.
3. Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах. — М.: Просвещение, 2000. — 472 с.
4. Оморокова М.И. Совершенствование чтения младших школьников. — М.: АРКТИ, 1999. — 160 с.
5. Светловская Н.Н. Обучение чтению и законы формирования читателя // Начальная школа. — 2003. — № 1. — С. 11–18.
6. Тихомирова И.И. Психология детского чтения от А до Я. — М.: Школьная библиотека, 2004. — 248 с.
7. Чиндилова О.В. Технология продуктивного чтения на разных этапах непрерывного литературного образования. — М.: Баласс, 2010. — 208 с.
8. Yo‘ldoshev J. G., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014. – 200 b.
9. Xudoyberdiyev A. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Universitet, 2018. – 180 b.

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЧЕРЕЗ НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ УЧЁНЫХ

Рахимова Фазилят Атабековна,
*старший учитель УрГПИ кафедры
методики начального образования,*
Исчанова Мунира Махсуджановна
магистрантка УрГПИ 1-го курса

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования духовно-нравственных качеств у учащихся начального образования через изучение научного наследия выдающихся учёных. Анализируются педагогические возможности биографий и трудов Ибн Сины, аль-Фараби, аль-Бируни и Улугбека в воспитании нравственных ценностей у младших школьников.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, начальное образование, научное наследие, учёные Востока, нравственные качества.

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish masalasi ilmiy merosdan foydalanish orqali ko‘rib chiqiladi. Buyuk olimlar — Ibn Sino, al-Forobiy, al-Beruniy, Ulug‘beklarning hayoti va ilmiy faoliyati boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma’naviy tarbiyalashda muhim pedagogik vosita sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ma’naviy-axloqiy tarbiya, boshlang‘ich ta’lim, ilmiy meros, Sharq olimlari, axloqiy sifatlari.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of forming spiritual and moral qualities in primary school students through the study of the scientific heritage of outstanding scholars. The pedagogical potential of the biographies and works of Ibn Sina, al-Farabi, al-Biruni and Ulugbek in cultivating moral values among younger schoolchildren is analyzed.

Keywords: spiritual and moral education, primary education, scientific heritage, Eastern scholars, moral qualities.

Современный этап развития общества предъявляет высокие требования к духовно-нравственному воспитанию подрастающего поколения. Начальная школа является фундаментальным этапом, на котором закладываются базовые ценностные ориентации и нравственные качества личности ребёнка. В условиях глобализации особую значимость приобретает поиск эффективных педагогических средств, способных формировать у младших школьников устойчивые нравственные ориентиры.

Одним из таких средств является обращение к научному наследию великих учёных прошлого. Биографии выдающихся мыслителей несут мощный воспитательный потенциал: они демонстрируют образцы нравственного поведения, бескорыстного служения науке и человечеству. Цель статьи — теоретически обосновать и методически описать возможности использования научного наследия учёных для формирования духовно-нравственных качеств учащихся начального образования.

Теоретические основы. Духовно-нравственное воспитание — целенаправленный педагогический процесс формирования системы нравственных ценностей и духовных качеств личности. Согласно концепции Л.С. Выготского,[1.с480] младший школьный возраст (6–11 лет) является сензитивным периодом для усвоения нравственных норм и социальных ценностей. Мышление детей данного возраста отличается конкретностью и образностью, что определяет ведущую роль живых примеров в нравственном воспитании.

Аксиологический подход рассматривает нравственное воспитание как формирование иерархии ценностей: общечеловеческих (добро, справедливость), национальных (патриотизм, уважение к культурному наследию) и личностных (честность, трудолюбие). Деятельностный подход подчёркивает, что нравственные качества формируются не только через усвоение знаний, но и через реальный нравственный опыт, совместную деятельность и преодоление трудностей.

Воспитательный потенциал наследия учёных Востока. Наследие учёных средневекового Востока является уникальным педагогическим ресурсом. Абу Али ибн Сина (980–1037),[2.с321] несмотря на преследования и вынужденные скитания, всю жизнь посвятил науке и просвещению. Его пример наглядно иллюстрирует ценность знания,

упорства и служения людям — качества, особенно важные для формирования личности младшего школьника.

Абу Наср аль-Фараби (872–950) в трактатах о «добродетельном городе» разработал идеи справедливости и взаимопомощи, созвучные современным представлениям о нравственном обществе. Абу Рейхан аль-Бируни (973–1048) является образцом уважения к другим культурам: он изучил санскрит, чтобы познакомиться с индийской наукой, что стало примером межкультурного диалога. Мирзо Улугбек (1394–1449) — правитель-учёный, посвятивший власть и ресурсы развитию науки, — воплощает единство мудрости и служения народу.[3.c423]

Педагогические методы в начальной школе. Использование научного наследия в воспитательном процессе начальной школы предполагает систему методов. Интеграция биографического материала в уроки окружающего мира, математики и литературного чтения позволяет органично включить нравственные примеры в учебный процесс. Нравственные дискуссии по ситуациям из жизни учёных развивают у учащихся умение оценивать поступки с нравственных позиций.

Проектная деятельность («Великие учёные нашей страны», «Чему учат нас мыслители») [5.c648]обеспечивает глубокое личностное освоение нравственных ценностей. Внеурочные мероприятия — тематические классные часы, викторины, экскурсии — создают эмоционально насыщенную воспитательную среду. Работа с адаптированными афоризмами учёных о знании, мудрости и добродетели позволяет учащимся напрямую соприкоснуться с нравственными идеями великих мыслителей.

Результаты опытно-экспериментальной работы. Опытно-экспериментальная работа проводилась на базе начальных классов (3–4 классы, 48 учащихся: 24 — экспериментальная группа, 24 — контрольная). Диагностика включала методики «Незаконченные предложения», «Что такое хорошо и что такое плохо», наблюдение за нравственным поведением учащихся.

На констатирующем этапе в обеих группах около 60% учащихся показали средний уровень сформированности нравственных качеств, 20% — высокий, 20% — низкий. После проведения формирующего эксперимента (серия классных часов, интегрированные уроки, проектные работы) в экспериментальной группе доля учащихся с высоким уровнем возросла с 20% до 46%, доля с низким уровнем снизилась до 4%. В контрольной группе существенной динамики не наблюдалось, что подтверждает эффективность разработанной системы.[7.c24]

Научное наследие выдающихся учёных — Ибн Сины, аль-Фараби, аль-Бируни, Улугбека — обладает значительным воспитательным потенциалом для формирования духовно-нравственных качеств учащихся начального образования. Системное применение биографического материала, нравственных дискуссий и проектной деятельности обеспечивает положительную динамику в развитии нравственных ценностей младших школьников. Результаты эксперимента подтверждают целесообразность широкого внедрения данного подхода в практику начальной школы[10,c224].

Список литературы

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология. — М.: Педагогика, 1991. — 480 с.
2. Ибн Сина. Книга знания / Пер. с перс. — М.: Наука, 1983. — 321 с.

3. аль-Фараби. Трактат о взглядах жителей добродетельного города. — М.: Наука, 1985. — 423 с.
4. аль-Бируни А.Р. Избранные произведения. — Ташкент: Фан, 1974. — Т. 1–6.
5. Лихачёв Б.Т. Педагогика: курс лекций. — М.: Владос, 2010. — 648 с.
6. Никандров Н.Д. Духовные ценности и воспитание в современной России // Педагогика. — 2008. — № 9. — С. 3–12.
7. Данилюк А.Я. Концепция духовно-нравственного развития и воспитания личности. — М.: Просвещение, 2009. — 24 с.
8. Хайруллаев М.М. Великий мыслитель аль-Фараби. — Ташкент: Узбекистан, 1973. — 286 с.
9. Шайхова Х.Н. Использование духовного наследия мыслителей Востока в нравственном воспитании учащихся // Народное образование. — 2015. — № 4. — С. 145–150.
10. Болдырев Н.И. Нравственное воспитание школьников. — М.: Просвещение, 1979. — 224 с.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KITOBXONLIK MADANIYATINING SHAKLLANISHI

Qadamboyeva Amina G‘ayrat qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim)

1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning nazariy asoslari, pedagogik ahamiyati hamda samarali metodlari yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarda kitobga qiziqishni oshirish, mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish va zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Kitobxonlik madaniyati, boshlang‘ich ta’lim, mutolaa ko‘nikmalari, o‘qish savodxonligi, pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы, педагогическое значение и эффективные методы формирования культуры чтения у учащихся начальных классов. Также анализируются пути повышения интереса к чтению, развития навыков самостоятельного чтения и использования современных образовательных технологий.

Ключевые слова: Культура чтения, начальное образование, навыки чтения, грамотность, педагогические технологии, информационно-коммуникационные технологии.

Abstract: This article discusses the theoretical foundations, pedagogical significance, and effective methods of developing reading culture among primary school students. It also analyzes ways to increase students’ interest in reading, develop independent reading skills, and effectively use modern educational technologies in the learning process.

Key words: Reading culture, primary education, reading skills, literacy, pedagogical technologies, information and communication technologies.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni ta’lim tizimining asosiy maqsadini shaxsning intellektual, ma’naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan barkamol rivojlanishini ta’minlash deb belgilaydi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda kitobxonlik madaniyati muhim vositalardan biri hisoblanadi. Mazkur qonunda ta’limning insonparvarlik, uzluksizlik va izchillik tamoyillariga asoslanishi ta’kidlangan bo‘lib, bu boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarda mutolaa ko‘nikmalarini shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, uzluksiz ta’lim tizimining ilk bosqichi sifatida boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga o‘qish malakasini singdirish kelgusi bosqichlar uchun muhim poydevor vazifasini bajaradi. Qonunga ko‘ra, har bir o‘quvchining sifatli ta’lim olish huquqi kafolatlangan. Bu esa o‘quvchilarni zarur o‘quv adabiyotlari, badiiy asarlar va axborot resurslari bilan ta’minlashni talab etadi. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish aynan shu jarayon bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, o‘quvchilarning mustaqil bilim olish faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘yinqaroq, ko‘proq kompyuter o‘yinlarini, telefon o‘yinlarini o‘ynashni yoqtirishadi, ota-onalari bolalarini kitob o‘qishlarini xohlashdi. Yoshiga mos keladigan kitoblarni tez-tez o‘qish o‘quvchilarning natijalarini optimallashtirishga sezilarli darajada hissa qo‘shadi. Ko‘pgina o‘quvchilar o‘qish uchun juda kam vaqt ajratadilar. Yangi texnologiyalar va mobil qurilmalarga ko‘p vaqt sarflashi o‘quvchilar kitob o‘qishlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilarning o‘qish faoliyatida duch keladigan asosiy qiyinchilik, kitoblar ularning yoshiga mos bo‘lsa ham, ularda kitob o‘qishga bòlgan ishtiyoqning yo‘qligi bilan bog‘liqdir. Hozirgi kunda ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kirib kelishi kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ota-onalar bolalariga elektron kitoblar, audio kitoblar va interaktiv platformalar orqali o‘quvchilarning qiziqishini yanada oshirish mumkin.

“Yoshlikda olingan bilim, toshga o‘yilgan naqsh kabidir” deb bejizga aytilmagan bolalar yoshlik dan ota-onalarining aytgan alla, ertak, hikoyalarini maktabda boshlang‘ich sinfda o‘zlari o‘qishni boshlagan hikoya ertaklar orqali kitob , kitob mutolaasi dunyosiga kirib boradilar. Yoshiga mos keladigan kitoblarni tez-tez o‘qish o‘quvchilarning natijalarini optimallashtirishga sezilarli darajada hissa qo‘shadi. Ko‘pgina o‘quvchilar o‘qish uchun juda kam vaqt ajratadilar. Yangi texnologiyalar va mobil qurilmalarga ko‘p vaqt sarflashi o‘quvchilar kitob o‘qishlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilarning o‘qish faoliyatida duch keladigan asosiy qiyinchilik, kitoblar ularning yoshiga mos bo‘lsa ham, ularda kitob o‘qishga bòlgan ishtiyoqning yo‘qligi bilan bog‘liqdir. Shu sababli bu davrlar bolalarda alohida e’tiborni talab qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish murakkab pedagogik jarayon. Uning samarali tashkil etilishi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridan ushbu jarayonga maqsadli, tizimli yondashishni talab etadi. Binobarin, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilarda kitobxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonining pedagogik psixologik asoslari, tashkiliy-metodik talablaridan yetarli darajada xabardor bo‘lsalargina kutilgan natijani qo‘lga kiritish mumkin. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini shakllantirishda bu boradagi mavjud ahvoldan, qolaversa, mazkur jarayonning samarali kechishiga xizmat qiladigan omillar, ularning pedagogik-psixologik ta’siridan ham xabardor bo‘lishlari zarur.

O‘qituvchi va ota-onaning hamkorligi natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda oila va maktab hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Ota-onalar farzandlariga kitob o‘qib berishi, ularni kitobga qiziqtirishi zarur. Uyda kitobxonlik muhiti yaratilishi bolaning bu boradagi qiziqishini oshiradi. Maktab esa o‘quvchilarga tizimli bilim berish, ularni to‘g‘ri yo‘naltirish vazifasini bajaradi.

Bolalarni tez-tez kutubxonaga olib borish. Ota-onalar farzandida doimiy ravishda kitob o‘qish ko‘nikmasini shakllantirishni istashsa, haftasiga hech bo‘lmaganda 1marta kutubxonaga olib borishi maqsadga muvofiq, chunki kutubxonada bola turli xil kitoblarni ko‘radi va uning kitobga bo‘lgan qiziqishi tobora ortadi. Kitoblarni tez-tez suhbat mavzusiga aylantirish. Agar ota-onalar bolalarini kitob o‘qishga g‘ayratini oshirmoqchi bo‘lishsa, tez-tez ertak, hikoyalar aytib berishi, umuman, kitob va uning mazmun-mohiyati haqida suhbatlashib turishi kerak. Hayotda sodir bo‘lgan haqiqiy voqealarni bolalar o‘qigan hikoyalar bilan bog‘lashga harakat qilish lozim. Bu esa bolalarni nafaqat o‘qishga chorlaydi, balki, mushohada qilishga or‘gatadi, tahlil qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobga qiziqishni oshirish uchun qiziqarli va interfaol yondashuvlar, masalan, rasmiy kitoblar, sahnalashtirilgan o‘qishlar va interaktiv kutubxona darslaridan foydalanish samarali. Oilaviy mutolaa an‘analarini joriy etish, kitob tanlashda erkinlik berish va o‘qilgan asarlarni muhokama qilish orqali mutolaa madaniyati shakllanadi.

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish tizimli, izchil va maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni talab etadi. Bu jarayonda o‘qituvchi asosiy yetakchi sifatida o‘quvchilarni to‘g‘ri yo‘naltiradi, ularda kitobga nisbatan qiziqish uyg‘otadi hamda mustaqil mutolaa ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish kitobxonlik samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda oila muhitining o‘rni beqiyosdir. Ota-onalarning farzandlariga kitob o‘qib berishi, ularni kitobga mehr uyg‘otishi va uy sharoitida kitobxonlik muhitini yaratishi bolalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini yanada mustahkamlaydi. Maktab va oila hamkorligi ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishini ta’minlovchi muhim omillardan biridir.

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida bolalarning e’tibori ko‘proq gadjetlarga qaratilmoqda. Bu esa an’anaviy kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli ta’lim jarayonida elektron resurslar va an’anaviy kitoblar uyg‘unligini ta’minlash muhimdir. Audio kitoblar, elektron kutubxonalar va interaktiv platformalardan foydalanish orqali o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Abdullayeva Q. **Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3. Karimov I.A. **Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch**. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. To‘xtaxodjayeva M. **Pedagogika nazariyasi va tarixi**. – Toshkent, 2017.
5. Ishmuhamedov R. **Innovatsion pedagogik texnologiyalar**. – Toshkent, 2019.
6. Yo‘ldoshev J. **Boshlang‘ich sinflarda o‘qish metodikasi**. – Toshkent, 2016.
7. Nurmatov S. **Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish asoslari**. – Toshkent, 2021.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BAHOR FASLIGA OID MATERIALLARNI O‘RGANISHDA INNOVATSION VA INTEGRATSION YONDASHUVNING METODIK IMKONIYATLARI

Atajonova Anorgul Jumaniyazovna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi”

kafedrası mudiri f.f.n., professor

Rajabova Muxayyo Komilovna

Urganch davlat pedagogika instituti

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi magistranti

Email; rajabovamuxayyo50@gmail.com

Tel: +99893 733 04 94

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4409-5543>

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich ta’limda bahorgi ta’limga oid materiallarni o‘qitishda innovatsion va integrativ yondashuvlarning metodologik salohiyatini o‘rganadi. Zamonaviy ta’lim islohotlari sharoitida o‘quvchilarning ijodkorligi, tanqidiy fikrlashi va fanlararo tushunishini rivojlantiradigan samarali o‘qitish strategiyalariga talab ortib bormoqda. Tadqiqotda til, fan, san‘at va atrof-muhitni o‘rganish kabi fanlarning innovatsion pedagogik texnikalar bilan birlashtirilishi o‘quvchilarning faolligi va tushunishini qanday oshirishi ta’kidlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, integrativ va innovatsion yondashuv nafaqat bilim olishni yaxshilaydi, balki boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining yaxlit rivojlanishiga ham hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, innovatsion yondashuv, integrativ o‘qitish, bahorgi fasl materiallari, fanlararo o‘rganish, interaktiv usullar, o‘quvchiga yo‘naltirilgan o‘rganish, pedagogik texnologiyalar.

Abstract: This article explores the methodological potential of innovative and integrative approaches in teaching spring term materials in primary education. In the context of modern educational reforms, there is a growing demand for effective teaching strategies that develop students’ creativity, critical thinking, and interdisciplinary understanding. The study highlights how the integration of subjects such as language, science, art, and environmental studies with innovative pedagogical techniques can increase student engagement and understanding. The results of the study show that an integrative and innovative approach not only improves learning, but also contributes to the holistic development of primary school students.

Keywords: Primary education, innovative approach, integrative teaching, spring term materials, interdisciplinary learning, interactive methods, student-centered learning, pedagogical technologies.

Аннотация: В данной статье исследуется методологический потенциал инновационных и интегративных подходов к преподаванию материалов весеннего семестра в начальной школе. В контексте современных образовательных реформ растет спрос на эффективные стратегии обучения, развивающие творческие способности, критическое мышление и междисциплинарное понимание учащихся. В исследовании показано, как интеграция таких предметов, как язык, естественные науки, искусство и экология, с инновационными педагогическими методами может повысить вовлеченность учащихся и их понимание материала. Результаты исследования показывают, что

интегративный и инновационный подход не только улучшает обучение, но и способствует целостному развитию учащихся начальной школы.

Ключевые слова: Начальное образование, инновационный подход, интегративное обучение, материалы весеннего семестра, междисциплинарное обучение, интерактивные методы, обучение, ориентированное на ученика, педагогические технологии.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimlarida o’qitish jarayonida innovatsion va integrativ yondashuvlarni qo’llash zarurati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Boshlang‘ich ta’lim, o’rganishning asosiy bosqichi sifatida, o’quvchilarning kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanishini shakllantirishda hal qiluvchi rol o’ynaydi. Shuning uchun, samarali o’qitish usullari va strategiyalarini tanlash mazmunli o’quv natijalarini ta’minlash uchun juda muhimdir.

Mavsumiy mavzularni, ayniqsa bahor fasli bilan bog’liq mavzularni o’qitish, fanlararo integratsiya uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Bahor, tabiiy hodisa sifatida, tabiiy fanlar, tilshunoslik, san’at va ekologik ta’lim kabi turli fanlar bilan chambarchas bog’liq. Bu turli fanlardan olingan bilimlar yagona o’quv tajribasiga birlashtirilgan integrativ o’qitishni amalga oshirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Bundan tashqari, interaktiv o’qitish usullari, raqamli texnologiyalar va ijodiy vazifalar kabi innovatsion yondashuvlardan foydalanish o’quvchilarning motivatsiyasini va o’quv jarayonida faol ishtirokini oshiradi. Ushbu yondashuvlar o’quvchilarni tanqidiy fikrlashga, mustaqil ravishda o’rganishga va mavzuni chuqurroq tushunishga undaydi.

Ushbu maqola boshlang‘ich sinflarda bahorga oid materiallarni o’qitishda innovatsion va integrativ yondashuvlarni qo’llashning metodologik imkoniyatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Shuningdek, u samarali strategiyalarni aniqlash va ushbu sohada ta’lim sifatini oshirish bo’yicha amaliy tavsiyalar berishga qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion va integrativ yondashuvlarni qo’llash masalasi ham xalqaro, ham O’zbekiston pedagogik tadqiqotlarida keng o’rganilgan. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, integrativ o’qitish bilimlarni tizimli ravishda egallashga, shuningdek, o’quvchilarning tanqidiy fikrlashi, ijodkorligi va yaxlit dunyoqarashini rivojlantirishga hissa qo’shadi.

Xalqaro pedagogikada integrativ ta’limning nazariy asoslari taniqli olimlar tomonidan ishlab chiqilgan. J. Dyui tajriba asosida o’rganishga urg’u bergan va turli fanlarni real hayot kontekstlari orqali bog’lash muhimligini ta’kidlagan[1]. Xuddi shunday, H. Gardnerning ko’p aqllilik nazariyasi o’qitish turli xil o’quvchilar ehtiyojlarini fanlararo yondashuvlar orqali qondirishi kerak degan g’oyani qo’llab-quvvatlaydi[2]. S. Dreyk va J. Bin kabi tadqiqotchilar o’quv dasturlari integratsiyasini keng tahlil qilib, bu o’quvchilarning bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo’llash qobiliyatini oshirishi va asosiy kompetensiyalarni rivojlantirishni qo’llab-quvvatlashini ta’kidladilar[3,4].

Innovatsion yondashuvlar bo’yicha tadqiqotlar[5,6] yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish o’quvchilarning faolligini sezilarli darajada oshirishi va mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishini ko’rsatmoqda. Xususan, interaktiv usullar, raqamli vositalar va muammoli o’qitishdan foydalanish boshlang‘ich ta’limda samarali ekanligi isbotlangan, bunda o’quvchilarning qiziqishi va motivatsiyasini saqlab qolish juda muhimdir.

O’zbekistonlik olimlar ham bu sohaga katta hissa qo’shdilar. N. Saidaxmedov[7], B. Ziyomuhamedov[8] va Sh. Sharipov[9] ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik

texnologiyalarni joriy etishning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganib chiqdilar. Ularning asarlarida boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda interaktiv o‘qitish usullari, integratsiyalashgan darslar va o‘quvchiga yo‘naltirilgan yondashuvlarning ahamiyati ta’kidlangan.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasidagi islohotlar innovatsion va integrativ yondashuvlarni joriy etish uchun mustahkam huquqiy va metodologik asos yaratadi. Prezidentning PF-5712 (2019-yil 29-aprel)[10] va PF-6108 (2020-yil 6-noyabr)[11] farmonlari ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy ustuvor yo‘nalishlarini, jumladan, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish va o‘qitish sifatini oshirishni belgilab beradi. «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonun (2020-yil, yangi tahrir) ham o‘quv jarayonida zamonaviy o‘qitish usullari va innovatsion amaliyotlarni qo‘llash zarurligini ta’kidlaydi[12].

Boshlang‘ich sinflarda bahor fasli bilan bog‘liq materiallarni o‘qitishda integrativ yondashuvlar ayniqsa samarali hisoblanadi, chunki bu mavzu tabiiy fanlar, til, san‘at va atrof-muhitni o‘rganish kabi turli fanlarni tabiiy ravishda bog‘laydi. Shuning uchun innovatsion va integrativ usullardan foydalanish nafaqat o‘quvchilarning tushunchasini oshiradi, balki ularning ijodkorligi, ekologik xabardorligi va o‘quv jarayonida faol ishtirokini ham rivojlantiradi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot boshlang‘ich ta’limda bahorgi ta’limga oid materiallarni o‘qitishda innovatsion va integrativ yondashuvlarning metodologik salohiyatini o‘rganish uchun aralash usullardan foydalangan holda tadqiqot dizaynidan foydalanadi. Sifatli va miqdoriy usullarning kombinatsiyasi sinf sharoitida ham nazariy asoslarni, ham amaliy qo‘llanmalarni har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqot 1-4-sinf o‘quvchilari va ularning o‘qituvchilari tadqiqotda ishtirok etgan tanlangan boshlang‘ich maktablarda o‘tkazildi. Zamonaviy pedagogik amaliyotlarni joriy etishda faol ishtirok etayotgan ishtirokchilarni tanlash uchun maqsadli namunaviy usul qo‘llanildi. Umumiy namunaga boshlang‘ich maktab o‘qituvchilari va o‘quvchilari kiritilgan bo‘lib, bu ham o‘qitish strategiyalari, ham o‘quv natijalari bo‘yicha muvozanatli nuqtai nazarni ta’minlaydi.

Ma’lumotlar to‘plash bir nechta usullar orqali amalga oshirildi. Birinchidan, bahorgi mavsum bilan bog‘liq darslarda integrativ va innovatsion yondashuvlar qanday qo‘llanilishini o‘rganish uchun sinf kuzatuvlari o‘tkazildi. Ushbu kuzatuvlar tabiiy fanlar, til va san‘at kabi fanlar o‘rtasidagi fanlararo aloqalardan foydalanishga, shuningdek, interaktiv o‘qitish usullarini joriy etishga qaratilgan edi.

Ikkinchidan, o‘qituvchilar bilan ularning tajribalari, qiyinchiliklari va innovatsion va integrativ o‘qitish amaliyotlariga bo‘lgan munosabati haqida tushunchalar to‘plash uchun yarim tuzilgan intervyular o‘tkazildi. Bundan tashqari, o‘quvchilar o‘rtasida ularning ishtiroki, motivatsiyasi va o‘quv materiallarini tushunishini baholash uchun so‘rovnomalar tarqatildi.

Uchinchidan, guruh ishi, muammoli o‘rganish, multimedia vositalari va ijodiy vazifalar kabi innovatsion usullardan foydalangan holda integrativ darslarni tashkil qilish orqali eksperimental usul qo‘llanildi. Ushbu darslarning samaradorligi aralashuvdan oldin va keyin o‘quvchilarning o‘qish va ishtirok darajasini taqqoslash orqali baholandi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish uchun ham sifat, ham miqdoriy usullar qo‘llanildi. Kuzatuvlar va intervyulardan olingan sifat ma’lumotlari tematik tahlil orqali tahlil qilindi, o‘qitish amaliyoti va o‘quvchilarning javoblari bilan bog‘liq asosiy naqshlar va tendentsiyalarni aniqladi. So‘rovnomalardan olingan miqdoriy ma’lumotlar va baholash natijalari o‘quvchilarning

akademik o‘qish va ishtirok darajasidagi o‘zgarishlarni o‘lchash uchun statistik usullar yordamida tahlil qilindi.

Tadqiqotning asosiligi va ishonchliligi bir nechta ma’lumot manbalari va usullarini birlashtirgan holda triangulyatsiya orqali ta’minlandi. Shuningdek, ixtiyoriy ishtirok, respondentlarning maxfiyligi va ishtirokchilarning xabardor roziligi kabi axloqiy jihatlar ham hisobga olindi.

Umuman olganda, ushbu metodologik asos bahorgi materiallarni o‘qitishda innovatsion va integrativ yondashuvlarning samaradorligini baholash uchun ishonchli asos yaratadi va boshlang‘ich ta’limni takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda bahorgi fanlarga oid materiallarni o‘qitishda innovatsion va integrativ yondashuvlarni qo‘llash o‘quvchilarning o‘quv natijalarini, ishtirokini va sinfdagi umumiy o‘zaro ta’sirini sezilarli darajada yaxshilaydi. Sinfdagi kuzatuvlar, eksperimental darslar, so‘rovnomalar va intervyulardan olingan natijalar ushbu yondashuvlarning samaradorligini qo‘llab-quvvatlovchi izchil dalillarni taqdim etadi.

Birinchidan, sinfdagi kuzatuvlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, tabiiy fanlar, til va san’at kabi fanlar bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan integrativ darslar yanada mazmunli va qiziqarli o‘quv muhitini yaratdi. Darslar, ayniqsa bahorgi fasl bilan bog‘liq bo‘lgan real hayotdagi mavsumiy mavzular atrofida tashkil etilganda, o‘quvchilar yuqori darajadagi ishtirokni ko‘rsatdilar. Fanlarni integratsiyalash o‘quvchilarga bilimning turli sohalarida o‘rtasida mantiqiy aloqalarni o‘rnatish orqali mazmunni yaxshiroq tushunishga yordam berdi.

Ikkinchidan, eksperimental o‘qitish bosqichi natijalari o‘quvchilarning akademik ko‘rsatkichlarida sezilarli yaxshilanishni ko‘rsatdi. Guruh ishi, muammoli o‘qitish va multimedia vositalaridan foydalanish kabi innovatsion usullar bilan yaratilgan darslarda ishtirok etgan o‘quvchilar an’anaviy usullar orqali o‘qitiladiganlarga nisbatan yuqori tushunish darajasini namoyish etdilar. Ularning tabiiy hodisalarni tasvirlash, g‘oyalarni ijodiy ifoda etish va bilimlarni amaliy kontekstlarda qo‘llash qobiliyati ham sezilarli darajada yaxshilandi.

So‘rovnoma ma’lumotlari o‘quvchilar integrativ va interaktiv darslarni yanada qiziqarli va rag‘batlantiruvchi deb topishganini yana bir bor tasdiqladi. Respondentlarning aksariyati hamkorlikdagi vazifalar, ijodiy loyihalar va raqamli o‘quv vositalari kabi mashg‘ulotlardan zavqlanishlarini aytishdi. Bu usullar nafaqat ularning motivatsiyasini oshirdi, balki passiv o‘rganish xatti-harakatlarini ham kamaytirdi va faol ishtirokni rag‘batlantirdi.

O‘qituvchilar bilan suhbatlar innovatsion va integrativ yondashuvlarni joriy etishga ijobiy munosabatni ko‘rsatdi. O‘qituvchilar bunday usullar darslarni yanada dinamik va o‘quvchiga yo‘naltirilgan qilishini ta’kidladilar. Biroq, ba’zi qiyinchiliklar ham aniqlandi, jumladan, yetarli o‘qitish resurslarining yo‘qligi, darsga tayyorgarlik ko‘rish uchun cheklangan vaqt va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha qo‘shimcha professional tayyorgarlikka ehtiyoj.

Munozara nuqtai nazaridan, natijalar integrativ o‘qitish chuqurroq tushunishni kuchaytirishi va kompetensiyaga asoslangan ta’limni qo‘llab-quvvatlashini ta’kidlaydigan xalqaro tadqiqotlarga mos keladi. Topilmalar, shuningdek, innovatsion yondashuvlar boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va mustaqil o‘rganish

ko‘nikmalarini rivojlantirishini tasdiqlaydi. Bahorgi materiallarni o‘qitish nuqtai nazaridan, bu yondashuvlar mavzuning fanlararo tabiati tufayli ayniqsa samarali hisoblanadi.

Shu bilan birga, tadqiqot o‘qituvchilarni tizimli qo‘llab-quvvatlash, jumladan, metodologik resurslardan foydalanish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlaridan foydalanish muhimligini ta’kidlaydi. Tegishli qo‘llab-quvvatlashsiz, innovatsion va integrativ usullarni joriy etish cheklangan yoki nomuvofiq bo‘lib qolishi mumkin.

Bir so‘z bilan aytganda, tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limda innovatsion va fanlararo yondashuvlarni integratsiyalash nafaqat pedagogik jihatdan samarali, balki o‘qitish va o‘rganish sifatini oshirish uchun ham zarurligini tasdiqlaydi. Ushbu topilmalar bunday yondashuvlarni ta’lim amaliyotida yanada rivojlantirish va kengroq joriy etish uchun mustahkam asos yaratadi.

Xulosa va tavsiyalar. Xulosa qilib aytganda, tadqiqot boshlang‘ich ta’limda bahorgi ta’limga oid materiallarni o‘qitishda innovatsion va integrativ yondashuvlardan foydalanish o‘quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlaydi. Ushbu yondashuvlar nafaqat o‘quvchilarning o‘quv yutuqlarini yaxshilashga, balki ularning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham hissa qo‘shadi. Bahor fasli kabi umumiy mavzu atrofida turli fanlarni integratsiyalash o‘quvchilarga bilimlarni yaxlit idrok etish va uni real hayot sharoitlarida qo‘llash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, interaktiv mashg‘ulotlar, muammoli o‘qitish va raqamli vositalardan foydalanish kabi innovatsion o‘qitish usullari o‘quvchilarning motivatsiyasi va ishtirokini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Natijada, o‘quvchilar ta’lim jarayonida faolroq ishtirokchilarga aylanadilar, bu esa ularning umumiy o‘quv natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, tadqiqot o‘qituvchilarning tayyorgarligi va metodologik resurslardan foydalanish imkoniyati ushbu yondashuvlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda asosiy omillar ekanligini ta’kidlaydi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, bir nechta amaliy tavsiyalar taklif qilinishi mumkin. Birinchidan, boshlang‘ich maktab o‘qituvchilarini bir nechta fanlarni birlashtirgan integrativ darslarni loyihalash va amalga oshirishga undash kerak, ayniqsa mavsumiy o‘zgarishlar kabi tabiiy fanlararo aloqalar bilan mavzularni o‘qitishda. Ikkinchidan, o‘quvchiga yo‘naltirilgan o‘quv muhitini yaratish uchun innovatsion pedagogik texnologiyalar va interaktiv usullardan foydalanishni kengaytirish kerak.

Uchinchidan, o‘qituvchilar uchun innovatsion va integrativ yondashuvlarni qo‘llash ko‘nikmalarini oshirish uchun doimiy kasbiy rivojlanish dasturlari va trening mashg‘ulotlarini tashkil etish juda muhimdir. Bunday dasturlar amaliy strategiyalar, darslarni rejalashtirish va sinfda raqamli vositalardan samarali foydalanishga qaratilgan bo‘lishi kerak. To‘rtinchidan, ta’lim muassasalari zamonaviy o‘qitish amaliyotini joriy etishni qo‘llab-quvvatlash uchun multimedia materiallari va metodik qo‘llanmalarni o‘z ichiga olgan yetarli o‘quv resurslari bilan ta’minlanishi kerak.

Va nihoyat, milliy ta’lim islohotlarining kundalik o‘qitish faoliyatiga samarali ravishda tatbiq etilishini ta’minlash orqali ta’lim siyosati va sinf amaliyoti o‘rtasidagi uyg‘unlikni kuchaytirish tavsiya etiladi. Innovatsion va integrativ yondashuvlarni izchil qo‘llash boshlang‘ich ta’limning umumiy sifatini yaxshilashga va o‘quvchilarni kelajakdagi akademik va real hayotdagi qiyinchiliklarga tayyorlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Free Press, 2000.
2. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 2011.
3. Drake S.M. Creating Integrated Curriculum. – Thousand Oaks: Corwin Press, 2007.
4. Beane J.A. Curriculum Integration: Designing the Core of Democratic Education. – New York: Teachers College Press, 1997.
5. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2007.
6. Hargreaves A. Teaching in the Knowledge Society. – New York: Teachers College Press, 2003.
7. Saidaxmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: Fan, 2010.
8. Ziyomuhamedov B. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2013.
9. Sharipov Sh. Ta’lim sifatini oshirishga zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-sonli Farmoni. – 2019-yil 29-aprel.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-sonli Farmoni. – 2020-yil 6-noyabr.
12. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahrir). – Toshkent, 2020.

“BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARINI RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA LOYIHALASHNING DIDAKTIK ASOSLARI VA O‘QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI”

Yusufzoda Shabnami Yunus

Urganch davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi mudiri

p.f.f.d.(PhD), dotsent

Allamberganova Shaxnoza Rustam qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(Boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich sinf ona tili darslarini raqamli ta’lim muhitida loyihalashning didaktik asoslarini o‘rganadi. Unda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini integratsiya qilishning o‘qitish samaradorligini oshirishdagi hal qiluvchi roli ta’kidlanadi. Tadqiqot o‘quvchilar faolligini oshirish va yosh o‘quvchilarning chuqur tushunishini rag‘batlantirishga qaratilgan turli pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni tahlil qiladi. Interfaol usullar va raqamli resurslarni ishlab chiqishga alohida e’tibor qaratilgan bo‘lib, ular faol ishtirok va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Olingan natijalar o‘qituvchilarga boshlang‘ich ta’limda dinamik va qiziqarli raqamli o‘quv tajribalarini yaratish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Аннотация: В данной статье исследуются дидактические основы проектирования уроков родного языка в начальных классах в условиях цифровой образовательной среды. Подчеркивается решающая роль интеграции современных информационно-коммуникационных технологий для повышения эффективности обучения и

вовлеченности учащихся. В работе анализируются различные педагогические подходы и инновационные технологии, направленные на повышение активности учащихся и углубление понимания у младших школьников. Особое внимание уделяется разработке интерактивных методов и цифровых ресурсов, способствующих активному участию и критическому мышлению. Полученные результаты предлагают практические рекомендации для педагогов по созданию динамичных и увлекательных цифровых образовательных процессов в начальной школе.

Abstract: This article investigates the didactic foundations for designing mother tongue lessons in primary grades within a digital educational environment. It highlights the crucial role of integrating modern information and communication technologies to enhance teaching effectiveness and student engagement. The study analyzes various pedagogical approaches and innovative technologies aimed at increasing student activity and fostering deeper understanding among young learners. Special attention is given to developing interactive methods and digital resources that promote active participation and critical thinking. The findings offer practical recommendations for educators to create dynamic and engaging digital learning experiences in primary education.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, didaktik asoslar, boshlang‘ich ta’lim, ona tili darslari, interfaol metodlar, o‘quvchi faolligi, pedagogik texnologiyalar.

Ключевые слова: цифровое образование, дидактические основы, начальное образование, уроки родного языка, интерактивные методы, активность учащихся, педагогические технологии.

Keywords: digital education, didactic foundations, primary education, native language lessons, interactive methods, student engagement, pedagogical technologies.

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga integratsiyasi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar soni sezilarli darajada oshdi, ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda ona tili darslarini tashkil etishga oid ishlar alohida e’tiborga molik. Zamonaviy pedagogika va didaktika sohasidagi ko‘plab olimlar raqamli muhitda ta’limni loyihalashning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganmoqdalar. Ushbu tadqiqotlar raqamli vositalarning o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishi, til ko‘nikmalarini shakllantirish va umumiy o‘quv faolligini oshirishdagi salohiyatini tahlil qiladi. Adabiyotlarda raqamli texnologiyalarning boshlang‘ich ta’limga integratsiyasi o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishini oshirish, shaxsiylashtirilgan ta’lim imkoniyatlarini yaratish, turli xil o‘quv resurslariga kirishni kengaytirish, hamkorlikni rivojlantirish va raqamli savodxonlikni shakllantirishda muhim rol o‘ynashi ta’kidlanadi. Shuningdek, bu jarayon o‘quv tajribasini interaktiv va jozibador shaklga aylantirib, texnologiyalarga moslashish ko‘nikmalarini rivojlantirishi qayd etilgan [1.:180].

Raqamli ta’lim muhiti — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni bo‘lib, u o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi interaktiv hamkorlikni ta’minlaydi. Bunday muhitda dars tashkil etishda, avvalo, oddiy didaktik qoidalarni unutmaslik kerak. Ya’ni dars tartibli, izchil va o‘quvchiga tushunarli bo‘lishi zarur. Masalan, yangi mavzuni birdan murakkab shaklda emas, balki oddiy misollardan boshlab asta-sekin tushuntirish o‘quvchiga ancha yengil tushadi. Shu bilan birga, hozirgi kunda rasm, video, animatsiya kabi vositalar orqali tushuntirish o‘quvchilarning e’tiborini tezroq tortadi va ular darsni yaxshiroq eslab qolishadi. Ushbu muhit quyidagi didaktik tamoyillarga asoslanadi:

- **Tizimlilik va izchillik** – ushbu tamoyil muhim ahamiyatga ega, chunki o‘quv materiallari oddiydan murakkabga qarab ketma-ketlikda berilishi o‘quvchilarning bilimlarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishiga yordam beradi;
- **Ko‘rgazmalilik** –navbatdagi tamoyil multimedia vositalari orqali amalga oshirilib, vizual materiallar o‘quvchilarning diqqatini jalb etadi va bilimni mustahkamlashga xizmat qiladi;
- **Faollik va mustaqillik** – tamoyillari esa o‘quvchini ta’lim jarayonining passiv emas, balki faol ishtirokchisiga, ya’ni subyektga aylantiradi. Raqamli platformalarda beriladigan topshiriqlar, testlar va interfaol mashqlar orqali o‘quvchi mustaqil ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi;
- **Individuallashtirish** – tamoyili esa har bir o‘quvchining qobiliyati, bilim darajasi va o‘zlashtirish tezligini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etishni nazarda tutadi;
- **Motivatsiya** – o‘quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg‘otadi [2.:105].

Raqamli muhitda ushbu tamoyillarni amalga oshirish uchun elektron platformalar, mobil ilovalar, interfaol doskalar va onlayn resurslardan keng foydalaniladi.

Yana bir muhim jihat — o‘quvchini faol qilish. Oldin ko‘proq o‘qituvchi gapirib, o‘quvchi eshitadigan bo‘lsa, hozir aksincha bo‘lishi kerak. O‘quvchi o‘zi izlanishi, fikr bildirishi, topshiriqlarni mustaqil bajarishi muhim. Masalan, onlayn testlar, kichik topshiriqlar yoki o‘yinlar orqali o‘quvchi dars jarayonida bevosita qatnashadi. Bu esa uning qiziqishini oshiradi. Darsni loyihalash jarayoni ham shunchaki reja yozish emas, balki puxta o‘ylangan tizim bo‘lishi kerak. Avvalo, o‘qituvchi “men bu darsda nimaga erishmoqchiman?” degan savolga aniq javob berishi kerak. Maqsad aniq bo‘lsa, dars ham aniq yo‘nalishda boradi [4.: 27.]. Keyin esa dars uchun material tanlanadi. Hozir oddiy matn bilan cheklanib qolmasdan, video, audio yoki slaydlar bilan boyitilgan materiallar ishlatilsa, dars ancha jonli o‘tadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq ko‘rish va eshitish orqali tez o‘rganadi.

O‘quvchilar faolligini oshirishga qaratilgan raqamli texnologiyalar bo‘yicha tadqiqotlar interaktiv o‘yinlar, simulyatsiyalar, virtual sayohatlar va gamifikatsiya elementlarining til o‘rganish jarayonidagi samaradorligini ko‘rsatadi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etish, motivatsiyasini oshirish va ijodiy fikrlashini rag‘batlantirish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli hikoya yaratish, blog yuritish, onlayn munozaralarda ishtirok etish kabi loyihaga asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarning yozma va og‘zaki nutq ko‘nikmalarini amaliyotda qo‘llashga undaydi. Shuningdek, sun‘iy intellektga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlari har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashgan holda o‘quv materiallarini taqdim etib, ularning o‘zlashtirish darajasini optimallashtirishga yordam beradi. Bu esa o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘quvchilar motivatsiyasini baholash va uni oshirish mexanizmlari ham adabiyotlarda keng yoritilgan. Raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishini doimiy ravishda saqlab turish uchun ularning yutuqlarini tezkor va shaffof baholash tizimlari, shuningdek, o‘yin elementlari orqali rag‘batlantirish usullari muhim ahamiyatga ega. Elektron portfoliolar, onlayn testlar va interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini aniqlash va ularga individual fikr-mulohazalar berish imkonini beradi. Tadqiqotlar raqamli vositalar orqali o‘quvchilarning ijodkorligini rag‘batlantirish va texnologiyalarga moslashish ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy didaktik asoslar va aniq texnologik yechimlarni talab qilishini ko‘rsatadi [2.:105].

Biroq, raqamli texnologiyalarni boshlang‘ich ta’limga joriy etish bir qator muammolarni ham keltirib chiqaradi. Barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash, ekran vaqti bilan bog‘liq sog‘liq muammolari, o‘qituvchilarning yetarli malakaga ega bo‘lishi, kiberxavfsizlik xatarlari va sinfdagi chalg‘ituvchi omillarni boshqarish kabi masalalar e’tiborni talab etadi [3.:200]. O‘qituvchilarning raqamli kompetentligi, ya’ni ularning raqamli vositalardan pedagogik maqsadlarda samarali foydalana olish qobiliyati, raqamli ta’lim muhitining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ko‘plab tadqiqotlar o‘qituvchilar uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish va ularni raqamli didaktika bo‘yicha muntazam o‘qitish zarurligini ta’kidlaydi. Shuningdek, raqamli resurslarni tanlash, ularni dars rejasiga integratsiya qilish va o‘quvchilar xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha metodik tavsiyalar ham muhim o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ishmuhamedov R., Innovatsion ta’lim texnologiyalari. –T.: Fan, 2017.180.
2. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. –T.: Fan, 2010.105.
3. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. –T.: O‘qituvchi, 2006. 200.
4. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va texnologiya. –T.: O‘qituvchi, 2003.27.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHISINING RAQAMLI PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH VA METODIK TAYYORGARLIKLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Xujamkulova Nafisa Ruzikulovna

Samarqand davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich va maktabgacha ta’lim nazariyasi kafedrasi dotsenti,

xojamqulovanafisa5@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish hamda ularning metodik tayyorgarligini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinib, o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida raqamli vositalardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlar asosida metodik tayyorgarlikni kuchaytirishning samarali usullari taklif etiladi. Tadqiqot natijalari bo‘lajak pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli pedagogika, pedagogik kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, metodik tayyorgarlik, raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, innovatsion ta’lim, kasbiy rivojlanish, ta’lim sifati

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития цифровой педагогической компетентности будущих учителей начальных классов и совершенствования их методической подготовки. Анализируется роль и значение цифровых технологий в современной системе образования, а также пути формирования навыков эффективного использования цифровых инструментов в профессиональной деятельности педагога. Предлагаются эффективные методы усиления методической подготовки на основе интерактивных методов и инновационных подходов. Результаты

исследования направлены на повышение цифровой грамотности будущих педагогов и улучшение качества образования.

Ключевые слова: цифровая педагогика, педагогическая компетентность, начальное образование, методическая подготовка, цифровые технологии, интерактивные методы, инновационное обучение, профессиональное развитие, качество образования

Abstract: This article examines the development of digital pedagogical competence of future primary school teachers and the improvement of their methodological training. The role and importance of digital technologies in the modern education system are analyzed, and ways of forming effective skills for using digital tools in professional teaching practice are explored. The study also proposes effective methods for enhancing methodological training based on interactive approaches and innovative teaching strategies. The results contribute to improving digital literacy of future teachers and enhancing the overall quality of education.

Keywords: digital pedagogy, pedagogical competence, primary education, methodological training, digital technologies, interactive methods, innovative education, professional development, quality of education

Zamonaviy ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi o’qituvchining kasbiy faoliyatiga tub o’zgarishlar kiritmoqda. Axborotlashgan jamiyat va raqamli iqtisodiyot sharoitida pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki raqamli ta’lim dizayneri, fasilitator, moderator, analitik va innovatsion jarayonlarni boshqaruvchi sub’ekt sifatida namoyon bo’ladi. Shu bois o’qituvchining raqamli pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish va uni metodik tayyorgarlik tizimiga integratsiyalash masalasi zamonaviy pedagogika fanining ustuvor ilmiy yo’nalishlaridan biri hisoblanadi.

Raqamli pedagogik kompetensiya – bu o’qituvchining axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini pedagogik maqsadga muvofiq tanlash, integratsiyalash, qo’llash va tahlil qilish qobiliyatini ifodalovchi kompleks kasbiy sifatdir. Ushbu tushuncha faqat texnik savodxonlik bilan chegaralanmaydi; u didaktik dizayn, metodik integratsiya, ta’lim analitikasi, raqamli etik madaniyat va innovatsion fikrlash kabi ko’plab komponentlarni o’z ichiga oladi. Xalqaro tajribada bu borada ishlab chiqilgan DigCompEdu modeli o’qituvchining raqamli kompetensiyasini kasbiy hamkorlik, raqamli resurslar yaratish va boshqarish, o’qitish jarayonini tashkil etish, baholash, o’quvchilarni qo’llab-quvvatlash va ularning raqamli savodxonligini rivojlantirish yo’nalishlari bo’yicha tavsiflaydi. Mazkur model milliy ta’lim tizimida metodik tayyorgarlikni modernizatsiya qilish uchun muhim konseptual asos bo’lib xizmat qiladi.

Nazariy-metodologik jihatdan o’qituvchining raqamli pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish konstruktivizm, konnektivizm, kompetensiyaviy yondashuv va uzluksiz kasbiy rivojlanish konsepsiyasiga tayanadi. Konstruktivizm bilimning faol qurilishi va interaktiv muhitda shakllanishini asoslaydi. Konnektivizm esa bilimning tarmoqli tabiati va raqamli muhitda o’rganish jarayonining ijtimoiy xarakterini ta’kidlaydi. Kompetensiyaviy yondashuv pedagogik faoliyat natijalarini real amaliy vaziyatlarda qo’llash qobiliyati bilan bog’laydi. Ushbu nazariy yondashuvlar integratsiyasi o’qituvchining raqamli kompetensiyasini tizimli rivojlantirishga imkon beradi.

Taklif etilayotgan model uch o’zaro bog’liq blokdan iborat: motivatsion-aksiyologik blok, kognitiv-operatsion blok va reflektiv-analitik blok. Motivatsion-aksiyologik blok o’qituvchining raqamli transformatsiyaga nisbatan ijobiy munosabatini, innovatsion fikrlashini

va kasbiy rivojlanishga ichki ehtiyojini shakllantirishga qaratilgan. Bu bosqichda pedagogning raqamli madaniyati, kasbiy qobiliyatlari va o‘zini-o‘zi rivojlantirishga tayyorligi muhim o‘rin tutadi.

Kognitiv-operatsion blok metodik tayyorgarlikning amaliy asosini tashkil etadi. Bu yerda o‘qituvchi LMS platformalar, interaktiv vositalar, multimedaviy kontent yaratish dasturlari, sun‘iy intellekt asosidagi analitik tizimlar, raqamli baholash mexanizmlari bilan ishlash ko‘nikmalarini egallaydi. Shu bilan birga, darsni raqamli muhitda loyihalash, interaktiv metodlarni integratsiyalash, adaptiv o‘qitish strategiyalarini qo‘llash kompetensiyalari rivojlantiriladi. Metodik tayyorgarlik jarayonida “teskari sinf”, loyiha asosida ta’lim, onlayn kollaborativ faoliyat, simulyatsiya va raqamli portfel kabi innovatsion metodlar qo‘llanadi.

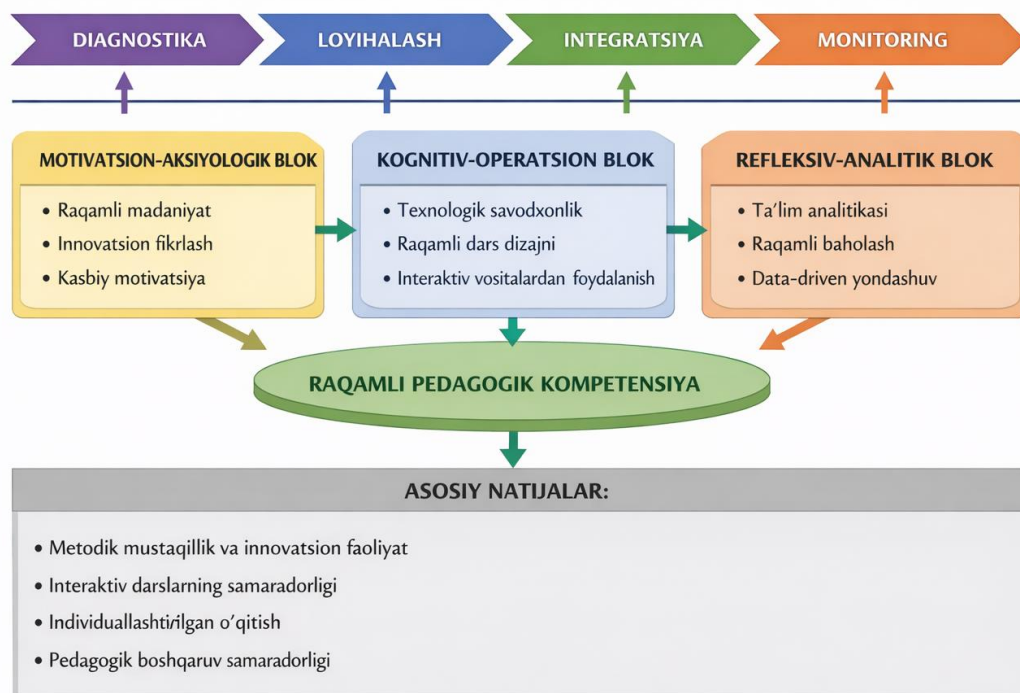
Refleksiv-analitik blok esa o‘qituvchining o‘z faoliyatini tahlil qilish, ta’lim natijalarini monitoring qilish va ma’lumotlar asosida pedagogik qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Ta’lim analitikasi vositalari yordamida o‘quvchilarning faolligi, o‘zlashtirish darajasi, motivatsiyasi va rivojlanish dinamikasi tahlil qilinadi. Bu jarayon pedagogik boshqaruvni intuitiv emas, balki ilmiy asoslangan darajaga olib chiqadi.

Modelni amalga oshirish mexanizmi to‘rt bosqichda amalga oshiriladi: diagnostika, loyihalash, integratsiya va monitoring. Diagnostika bosqichida o‘qituvchining mavjud raqamli kompetensiyasi aniqlanadi. Loyihalash bosqichida individual metodik rivojlanish dasturi ishlab chiqiladi. Integratsiya bosqichida o‘qituvchi real pedagogik jarayonda raqamli vositalarni qo‘llaydi. Monitoring bosqichida esa natijalar baholanadi va zarur takomillashtirish choralari ko‘riladi.

Model samaradorligini baholash uchun mezon va indikatorlar tizimi ishlab chiqiladi. Asosiy indikatorlar sifatida texnologik savodxonlik darajasi, didaktik integratsiya ko‘rsatkichi, raqamli baholashni qo‘llash samaradorligi, ta’lim analitikasi asosida qaror qabul qilish qobiliyati va innovatsion metodlardan foydalanish darajasi belgilanadi. Baholash mezonlari uch darajada – yuqori, o‘rta va past ko‘rsatkichlar asosida aniqlanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, modelni amaliyotga joriy etish o‘qituvchilarning metodik mustaqilligini oshiradi, interaktiv darslar sifatini yaxshilaydi, o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini barqarorlashtiradi va ta’lim jarayonini samarali boshqarish imkonini beradi. Ayniqsa, ta’lim analitikasi va adaptiv o‘qitish mexanizmlarining qo‘llanishi o‘quv jarayonini individuallashtirish va differensiallash imkonini kengaytiradi.

3.4-rasm. O‘qituvchining raqamli pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish va metodik tayyorgarlik modeli

Ushbu tadqiqotimizda, o‘qituvchining raqamli pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish va metodik tayyorgarlik modeli uzluksiz kasbiy rivojlanishga asoslangan, tizimli va integrativ yondashuvni ifodalaydi. U pedagogik faoliyatni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtiradi, ta’lim sifatini oshiradi va innovatsion transformatsiyani ta’minlaydi. Mazkur model milliy ta’lim tizimida pedagog kadrlar tayyorlashni modernizatsiya qilish va raqamli pedagogika paradigmasini amaliyotga joriy etishda metodologik asos vazifasini bajaradi.

Bevosita kiritish mumkin bo‘lgan, nazariy asos, metodologik izchillik, diagnostik mexanizm va tajriba-sinov logikasi bilan integratsiyalangan “ishlab turgan” (ishga tushirilgan) versiya taqdim etiladi. Matn ilmiy-uslubiy talablar asosida, konseptual chuqurlikda ishlab chiqilgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Иванов А. В. Цифровая педагогика: теория и практика. – Москва: Юрайт, 2021. – 256 с.
2. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2020. – 368 с.
3. Селевко Г. К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств. – Москва: Народное образование, 2019. – 208 с.
4. Роберт И. В. Информатизация образования: теория и практика. – Москва: БИНОМ, 2021. – 320 с.
5. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO, 2018. – 64 p.
6. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu). – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – 95 p.

7. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, № 6. – P. 1017–1054.
8. Кабанова-Меллер Е. Н. Формирование профессиональной компетентности педагога. – Москва: Просвещение, 2020. – 192 с.
9. Хуторской А. В. Компетентностный подход в обучении. – Москва: Эйдос, 2019. – 256 с.
10. Sharipov Sh. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O’qituvchi, 2021. – 240 b.
11. Nishonova Z. Raqamli ta’lim muhiti va pedagogik kompetensiya. – Toshkent: Fan, 2022. – 180 b.
12. To’xtasinov I. Pedagogik mahorat va zamonaviy metodlar. – Toshkent: Universitet, 2020. – 220 b.
13. OECD. Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 110 p.
14. European Commission. Digital Education Action Plan (2021–2027). – Brussels, 2021. – 35 p.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MEHNATSEVARLIKNI
SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISH**

Xudaybergenova Adolat Usmanovna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida interaktiv metodlar, elektron platformalar, multimedia vositalari hamda raqamli loyihalardan foydalanish o‘quvchilarning mas’uliyat, qat’iyat, izchillik va natijaga yo‘naltirilganlik kabi sifatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy asoslangan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim jarayonida mehnatsevarlikni shakllantirishda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish samarali pedagogik omil ekanligini ko‘rsatadi hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: mehnatsevarlik, mehnat tarbiyasi, boshlang‘ich ta’lim, raqamli ta’lim texnologiyalari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, mustaqil ta’lim, motivatsiya, interaktiv metodlar, kompetensiya, ta’lim samaradorligi, innovatsion ta’lim, pedagogik texnologiya.

Аннотация. В статье научно обосновывается, что использование интерактивных методов, электронных платформ, мультимедийных инструментов и цифровых проектов в цифровой образовательной среде способствует развитию таких качеств учащихся, как ответственность, целеустремленность, настойчивость и ориентация на результат. Результаты исследования показывают, что использование цифровых образовательных технологий в формировании трудолюбивых качеств в процессе начального образования является эффективным педагогическим фактором и способствует повышению качества образования.

Ключевые слова: трудолюбие, трудовое воспитание, начальное образование, цифровые образовательные технологии, современные педагогические подходы, самостоятельное обучение, мотивация, интерактивные методы, компетентность, эффективность обучения, инновационное образование, педагогические технологии.

Abstract. The article scientifically substantiates that the use of interactive methods, electronic platforms, multimedia tools and digital projects in a digital educational environment serves to develop such qualities of students as responsibility, determination, consistency and result-orientedness. The results of the study show that the use of digital educational technologies in the formation of hardworking qualities in the primary education process is an effective pedagogical factor and serves to improve the quality of education.

Keywords: hardworking, labor education, primary education, digital educational technologies, modern pedagogical approaches, independent learning, motivation, interactive methods, competence, educational effectiveness, innovative education, pedagogical technology.

Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muhim ijtimoiy-axloqiy sifatlarni shakllantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni faoliyatga jalb etish hamda mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bugungi kunda innovatsion yondashuvlarni talab etmoqda. Shunday muhim sifatlar qatorida mehnatsevarlik alohida o‘rin egallaydi. Mehnatsevarlik shaxsning faoliyatga ongli munosabati, vazifalarni mas’uliyat bilan bajarishga intilishi hamda natijaga erishishda qat’iyat ko‘rsatishi bilan tavsiflanadi [3,120-b.] Mazkur sifatning shakllanishi o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyati, shaxsiy rivojlanishi hamda jamiyatda o‘z o‘rnini topishida muhim omil hisoblanadi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarda mehnatsevarlikni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlarini kengaytirish muhim ilmiy vazifalardan biri sifatida e’tirof etiladi.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayoni jadallashib, ta’lim mazmunini yangilash hamda o‘qitishning samaradorligini oshirish imkoniyatlari kengaydi. Raqamli ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarning mustaqil ishlashi, izlanishi, faol fikrlashi hamda bilimlarni amaliy faoliyat jarayonida qo‘llashiga sharoit yaratadi. Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etish imkonini beradi, bu esa ularning bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi [1,13-b.] Ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan ta’lim jarayoni ularning qiziqishlarini oshiradi, o‘quv faoliyatiga motivatsiyasini kuchaytiradi hamda mehnatsevarlik sifatining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Mehnatsevarlikni shakllantirish jarayoni o‘quvchilarning faoliyatga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish, ularni maqsadga yo‘naltirilgan tarzda ishlashga o‘rgatish hamda o‘z faoliyatining natijasini baholash ko‘nikmasini rivojlantirish bilan bog‘liqdir. Raqamli ta’lim texnologiyalari mazkur jarayonni samarali tashkil etish imkonini beradi. Chunki raqamli vositalar o‘quvchilarga topshiriqlarni bosqichma-bosqich bajarish, natijalarni tahlil qilish hamda o‘z ustida ishlash imkoniyatini yaratadi. Masalan, interaktiv platformalar orqali berilgan topshiriqlar o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etishga xizmat qiladi, o‘quvchi vazifani bajarish jarayonida o‘z bilimlarini mustahkamlaydi, xatolarini tahlil qiladi hamda natijaga erishishga intiladi. Bu jarayon esa o‘quvchilarda mehnat qilish odatini shakllantiradi.

Raqamli ta’lim texnologiyalarining yana bir muhim jihati shundaki, ular o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Multimedia vositalari, interaktiv mashqlar, virtual laboratoriyalar hamda ta’lim platformalari o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi [7,48-b.] O‘quvchilar topshiriqlarni bajarish jarayonida o‘z faoliyatining natijasini ko‘rib boradi, bu esa

ularda qoniqish hissini yuzaga keltiradi. Faoliyat natijasidan qoniqish hosil qilish esa mehnatsevarlik sifatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Shu sababli raqamli ta’lim vositalari o‘quvchilarning faoliyatga ijobiy munosabatini shakllantirishda muhim pedagogik omil bo‘lib xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mehnatsevarlikni shakllantirishda raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonining samaradorligi o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos metodlardan foydalanish bilan belgilanadi. Mazkur yosh davrida o‘quvchilar ko‘proq vizual materiallar orqali bilimni qabul qiladi, interaktiv topshiriqlar esa ularning diqqatini jalb etadi. Shu bois ta’lim jarayonida animatsiyalar, elektron darsliklar, taqdimotlar hamda o‘yin elementlariga asoslangan topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilar topshiriqlarni mustaqil bajarish jarayonida o‘z faoliyatini rejalashtirish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash hamda vazifalarni izchil bajarish ko‘nikmalarini egallaydilar. Bu ko‘nikmalar esa mehnatsevarlik sifatining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Har bir o‘quvchi o‘z qobiliyatiga mos tezlikda ishlashi mumkin, bu esa ta’lim jarayonida ortiqcha qiyinchiliklarning oldini oladi. O‘quvchining o‘z imkoniyatiga mos topshiriqlarni bajarishi esa muvaffaqiyat hissini yuzaga keltiradi, muvaffaqiyat esa faoliyatga bo‘lgan motivatsiyani oshiradi. Natijada o‘quvchi o‘z ustida ishlashga intiladi, bu esa mehnatsevarlik sifatining rivojlanishiga olib keladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil ishlashini nazorat qilish imkonini ham beradi. Elektron platformalar orqali o‘quvchining faoliyati monitoring qilinadi, natijalar tahlil qilinadi hamda zarur hollarda tuzatishlar kiritiladi. Loyiha asosida o‘qitish, hamkorlikda o‘qitish hamda muammoli ta’lim yondashuvlarini raqamli vositalar bilan integratsiya qilish o‘quvchilarning faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Masalan, o‘quvchilar guruhda ishlash jarayonida raqamli platformalar orqali loyiha yaratishi, taqdimot tayyorlashi yoki muammoni hal etish yo‘llarini ishlab chiqishi mumkin. Bu jarayon o‘quvchilarda jamoaviy mas’uliyat hissini shakllantiradi, o‘z vazifasini bajarishga intilish esa mehnatsevarlik sifatining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Grafik dasturlar, modellashtirish vositalari hamda taqdimot yaratish imkonini beruvchi platformalar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi [2,98-b.] O‘quvchilar o‘z g‘oyalarini amaliy mahsulotga aylantirish jarayonida mehnat qiladi, bu esa ularida ijodiy mehnat ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ijodiy faoliyat jarayonida o‘quvchilar muammolarni mustaqil hal etishga harakat qiladi, bu esa ularning qat’iyatini oshiradi. Natijada o‘quvchilar murakkab vazifalarni bajarishga tayyor bo‘ladi, bu esa mehnatsevarlik sifatining shakllanishiga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faoliyat natijalarini baholash ham osonlashadi. Elektron testlar, interaktiv topshiriqlar hamda onlayn monitoring vositalari o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash imkonini beradi. O‘quvchi o‘z natijalarini ko‘rib boradi, bu esa uni yanada ko‘proq ishlashga undaydi. O‘z faoliyatining natijasini ko‘rish esa o‘quvchida o‘ziga nisbatan ishonchni oshiradi, bu esa mehnatsevarlik sifatining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda , boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mehnatsevarlikni shakllantirishda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ta’lim jarayonining

samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning faoliyatga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi hamda ularning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli ta’lim muhitida tashkil etilgan pedagogik jarayon o‘quvchilarning faoliyatga ongli munosabatini shakllantirishga, vazifalarni mas’uliyat bilan bajarishga hamda natijaga erishishga intilishiga xizmat qiladi. Natijada o‘quvchilarda mehnatsevarlik sifatleri izchil rivojlanadi. Mazkur yondashuv boshlang‘ich ta’lim jarayonida mehnatsevarlikni shakllantirishning samarali pedagogik omili sifatida namoyon bo‘ladi hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF–6079-son Farmoni. *“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.* – Toshkent, 2020.
2. Grigoreva L.G. Трудовое воспитание младших школьников в современной общеобразовательной школе. Ped.fan.dok...diss.Moskva-2004
3. Mavlonova R., Hasanboyeva O., Mavlonov K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Saidahmedov N. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
5. Suxomlinskiy V.A. Bolalarga jonim fido. - Konseptual, 2019.
6. Vladimirovna. S. Педагогические условия формирования трудолюбия у младших школьников. Smolensk-2009.

TALABALARNING ANGLASH VA TINGLAB TUSHUNISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUV

Sidiqova Dilora Shavkatovna

Buxoro davlat universiteti

Pedagogika kafedrasi doktoranti, p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi talabalarning anglash va tinglab tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Unda ushbu jarayonlarning psixologik asoslari, ta’lim samaradorligidagi o‘rni va rivojlanish omillari yoritilgan. Tezisdagi talabalar faoliyatini faollashtirish va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan metodik tavsiyalar keltirilgan. Tadqiqot natijalari oliy ta’limda o‘quv jarayonini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: anglash, tinglab tushunish, kognitiv jarayonlar, ta’lim samaradorligi, interaktiv metodlar, pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), mustaqil fikrlash, refleksiya, ta’lim jarayoni, innovatsion yondashuv, tinglash ko‘nikmalari, o‘quv faoliyati.

Аннотация: В данной тезисе рассматриваются современные подходы к развитию навыков понимания и аудирования у студентов с научно-педагогической точки зрения. Освещаются психологические основы данных процессов, их роль в повышении эффективности обучения и факторы, влияющие на их развитие. В тезисе представлены методические рекомендации, направленные на активизацию учебной деятельности студентов и развитие их самостоятельного мышления. Результаты исследования имеют важное значение для совершенствования образовательного процесса в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: понимание, аудирование, когнитивные процессы, эффективность обучения, интерактивные методы, педагогические технологии, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), самостоятельное мышление, рефлексия, образовательный процесс, инновационный подход, навыки аудирования, учебная деятельность.

Annotation: This thesis examines modern approaches to developing students' comprehension and listening skills from a scientific and pedagogical perspective. It highlights the psychological foundations of these processes, their role in improving educational effectiveness, and the factors influencing their development. The thesis provides methodological recommendations aimed at enhancing students' active participation in learning and developing their independent thinking. The research results are significant for improving the educational process in higher education institutions.

Keywords: comprehension, listening skills, cognitive processes, educational effectiveness, interactive methods, pedagogical technologies, information and communication technologies (ICT), independent thinking, reflection, educational process, innovative approach, listening comprehension, learning activity.

Talabalarning anglash va tinglab tushunish ko‘nikmalari ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ularning bilimni qabul qilish, qayta ishlash va mustaqil fikrlash qobiliyatini belgilaydi. Mazkur ko‘nikmalar psixologik jihatdan idrok, e’tibor, xotira va tafakkur jarayonlari bilan uzviy bog‘liqdir.

Anglash — bu olingan axborotni ongli ravishda tushunish, uning mazmunini ochib berish va mavjud bilimlar tizimiga qo‘shish jarayonidir. Tinglab tushunish esa og‘zaki nutqni qabul qilish, undagi asosiy g‘oya va ma’lumotlarni ajratib olish, ularni tahlil qilish hamda xulosa chiqarishdan iborat murakkab kognitiv faoliyatdir.

Pedagogik nuqtai nazardan, ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishda quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

- talabaning yosh va individual xususiyatlari - o‘quv material talabaning bilim darajasiga mos bo‘lishi lozim. Juda murakkab material talabaning tushunishini qiyinlashtiradi, juda sodda material esa rivojlanishga to‘sqinlik qiladi. Mazmunning bosqichma-bosqich murakkablashib borishi anglash jarayonini tizimli rivojlantiradi. Ayniqsa, tinglab tushunishda nutq tezligi, terminlar soni va gap tuzilishi muhim rol o‘ynaydi.
- o‘quv materialining murakkablik darajasi - o‘quv material talabaning bilim darajasiga mos bo‘lishi lozim. Juda murakkab material talabaning tushunishini qiyinlashtiradi, juda sodda material esa rivojlanishga to‘sqinlik qiladi. Mazmunning bosqichma-bosqich murakkablashib borishi anglash jarayonini tizimli rivojlantiradi. Ayniqsa, tinglab tushunishda nutq tezligi, terminlar soni va gap tuzilishi muhim rol o‘ynaydi.
- o‘qitish metodlari va vositalari - ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan metod va vositalar talabaning faol ishtirokini ta’minlashi kerak. Interaktiv metodlar (savol-javob, munozara, guruhli ishlar) talabaning faqat eshitib qolmasdan, balki tahlil qilishga yordam beradi. Multimedia vositalari (audio, video materiallar) esa tinglab tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. To‘g‘ri tanlangan metodlar bilimni chuqur anglashni ta’minlaydi.
- ta’lim muhitining interaktivligi - interaktiv ta’lim muhiti talabalarni faol o‘quv jarayoniga jalb etadi. Bunday muhitda talabalar o‘z fikrlarini erkin ifoda etadi, savollar beradi va

muhokamada qatnashadi. Bu esa tinglab tushunish jarayonini faollashtirib, anglash darajasini oshiradi. Interaktiv muhit shuningdek, talabalar o‘rtasida hamkorlikni rivojlantiradi va o‘rganishni samaraliroq qiladi.

Shuningdek, zamonaviy ta’limda konstruktivizm nazariyasiga asoslanib, talabaning faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi va refleksiya muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa tinglab tushunish jarayonini faqat passiv qabul qilish emas, balki faol tahlil qilish jarayoniga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarning anglash va tinglab tushunish ko‘nikmalari ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim kognitiv komponentlardan biri hisoblanadi. Ushbu ko‘nikmalar idrok, e’tibor, xotira va tafakkur jarayonlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularni rivojlantirish tizimli va bosqichma-bosqich yondashuvni talab etadi. Talabalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, o‘quv materialining mos murakkablikda tanlanishi hamda interaktiv va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish anglash va tinglab tushunish samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maftuna Rustamovna Tinglab tushunishdagi qiyinchiliklar va ularning yechimlari. Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 6 | 2022 ISSN: 2181-1385
2. O‘zbek tilini o‘qitish metodikasi. Yo‘ldoshev Rustam A‘zamovich Monografiya. Toshkent- 2015.
3. Zamonaviy dars. Ilmiy-metodik to‘plam. A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI.- T., 2007 y.
4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari: -T.: “O‘qituvchi”, 2004 y.
5. Xudoyberganova Z. (2021). “Germenevtik ta’limot asoslari va uning til o‘rganishdagi ahamiyati”. Toshkent: Fan va ta’lim.
6. Rahimov B. (2020). “Tinglab tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirishda germenevtik yondashuv”. O‘zbekiston Milliy Universiteti ilmiy to‘plami.
7. Nazarov Q. (2019). “Germenevtika: matn talqini va tushunish nazariyasi”. Samarqand: SamDU nashriyoti.
8. Abdullayev A. (2018). “Matn tushunish va talqin qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda germenevtik ta’limotning o‘rni”. Toshkent davlat pedagogika universiteti axborotnomasi.

BOSHLANG‘ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI PEDAGOGIKA VA FANLARARO INTEGRATSIYANING O‘RNI

Yusufzoda Shabnami Yunus

Urganch davlat pedagogika instituti dotsenti

shabnamyusufzoda@gmail.com

Rimbayeva Dinora Zokirbay qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs magistrant

dinora12101999@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinif matematika darslarida o‘quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishda raqamli pedagogika vositalari va fanlararo integratsiyaning ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan yoritilgan. Tadqiqotda raqamli

texnologiyalar asosida ekologik mazmundagi matematik masalalarni ishlab chiqish, ularni dars jarayoniga integratsiya qilish metodikasi hamda 4-sinf matematika darsligi asosida namunaviy topshiriqlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Raqamli pedagogika, ekologik madaniyat, fanlararo integratsiya, boshlang‘ich ta’lim, matematik masalalar, ekologik tarbiya, raqamli resurslar.

Аннотация. В статье рассматривается роль цифровой педагогики и междисциплинарной интеграции в формировании экологической культуры учащихся начальных классов на уроках математики. Освещены теоретические основы, методика внедрения экологически ориентированных математических заданий с использованием цифровых технологий, а также приведены примеры из учебника математики для 4 класса.

Ключевые слова. Цифровая педагогика, экологическая культура, межпредметная интеграция, начальное образование, математические задачи, экологическое воспитание.

Annotation. This article explores the role of digital pedagogy and interdisciplinary integration in developing ecological culture among primary school students through mathematics lessons. The study highlights theoretical foundations, methodological approaches to integrating environmentally oriented mathematical tasks using digital tools, and provides sample exercises based on the 4th-grade mathematics textbook.

Keywords. Digital pedagogy, ecological culture, interdisciplinary integration, primary education, mathematical problems, environmental education.

Zamonaviy ta’lim tizimida ekologik muammolar global ahamiyat kasb etib borayotgan bir sharoitda yosh avlodda ekologik madaniyatni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirishda matematika fanining imkoniyatlari kengdir. Raqamli pedagogika vositalari esa ushbu jarayonni samarali tashkil etishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Globallashuv sharoitida ekologik muammolar insoniyat taraqqiyotining eng dolzarb masalalaridan biriga aylangan. Iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va atrof-muhit ifloslanishi kabi omillar yosh avlodda ekologik madaniyatni shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich ta’lim bosqichida ekologik tarbiyani yo‘lga qo‘yish, ayniqsa, matematika darslari orqali bu jarayonni samarali tashkil etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonda raqamli pedagogika vositalari hamda fanlararo integratsiya yondashuvi muhim didaktik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Raqamli pedagogika ta’lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali bilim berishning samaradorligini oshirishga qaratilgan tizimdir. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborotni tahlil qilish va real hayotiy vaziyatlarga mos qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, ekologik mazmundagi matematik topshiriqlarni raqamli platformalar, interaktiv ilovalar va vizual materiallar orqali taqdim etish o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularning ekologik ongini shakllantirishga yordam beradi.

Ekologik madaniyat tushunchasi shaxsning tabiatga ongli, ehtiyotkorona va mas’uliyatli munosabatini ifodalaydi. U nafaqat bilimlar majmuasi, balki kundalik xatti-harakatlar va qarorlar orqali namoyon bo‘ladigan qadriyatlar tizimidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni ularning yosh xususiyatlariga mos, sodda va hayotiy misollar asosida tashkil etilishi zarur. Bu borada matematika fanining imkoniyatlari keng bo‘lib, turli

hisoblash amallari orqali ekologik mazmundagi masalalarni yechish o‘quvchilarda tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi.

Fanlararo integratsiya yondashuvi esa matematika fanini tabiatshunoslik, texnologiya va hatto ona tili fanlari bilan uzviy bog‘lash imkonini beradi. Masalan, suv sarfi, chiqindilarni qayta ishlash yoki daraxt ekish bilan bog‘liq masalalarni yechish jarayonida o‘quvchilar nafaqat matematik hisob-kitoblarni bajaradi, balki ekologik tushunchalarni ham anglab yetadi. Bu esa bilimlarning yaxlit tizimda shakllanishini ta’minlaydi.

Boshlang‘ich sinflarda ekologik madaniyatni shakllantirish metodikasi bir qator didaktik yondashuvlarga asoslanadi. Jumladan, muammoli ta’lim metodi orqali o‘quvchilarga real hayotiy ekologik vaziyatlar taqdim etiladi va ular ushbu muammolarni matematik yo‘l bilan hal etishga yo‘naltiriladi. Raqamli vositalardan foydalanish esa ushbu jarayonni yanada jonlantiradi. Masalan, interaktiv diagrammalar yordamida chiqindilar miqdorini taqqoslash yoki suv sarfi bo‘yicha grafiklar tuzish orqali o‘quvchilar ma’lumotlarni tahlil qilish ko‘nikmasini egallaydi.

4-sinf matematika darsligining 1-qismi 39-mavzusi aynan “Ekologik masalalar” deya nomlanishi ham ekologik tarbiyaning o‘quvchilar ongida shakllanishi naqadar muhim vazifa ekanligini anglatadi.

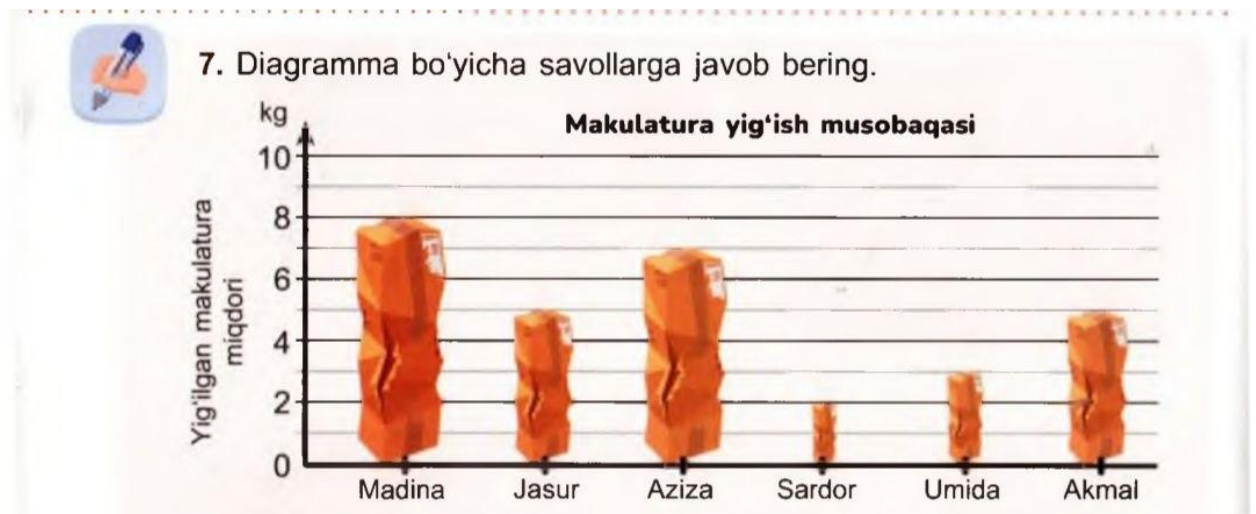
Yondosh mavzuning o‘zida o‘quvchilar ekologiya va moliya haqidagi tushunchalarga ega bo‘lishadi. Ekologiyaning moliyaga qanday aloqasi borligi, ekologik jihatdan tejamkorlikning davlatimiz iqtisodiyotiga ijobiy ta’siri haqida bilimlarga ega bo‘ladilar.

Mavzuning 2-topshirig‘ida shunday deyilgan: Savollarga javob bering.

- a) bir soat ichida ochiq jo‘mrakdan 12 litr suv oqib chiqadi. 15 daqiqada krandan qancha suv oqib chiqadi?
- b) bonani isitish uchun kuniga 24 dm^3 o‘tin yoqiladi. Yilning qish oylari uchun qancha o‘tin tayyorlash kerak?
- d) bir sinf darslik bilan ta’minlash uchun 5 taga yaqin daraxt kesiladi. 8 ta o‘rta maktab, 15 ta o‘rta va 8 ta kichik sinf bo‘lgan maktabni ta’minlash uchun nechta daraxt kesiladi.

Yuqoridagi topshiriqni bajarish jarayonida o‘quvchilar nafaqat matematik hisob-kitoblarni amalga oshiradilar, balki suvni tejash, agar bir kunda qanchadir litr suv tejalsa, 1 oyda qancha suv tejaliishi mumkin? singari savollarga taqqoslash, xulosa qilish orqali yechim topadilar. Shu o‘rinda, o‘qituvchi tomonidan ham so‘nggi yillarda yer yuzida chuchuk suv miqdorining keskin kamayib borishi, ayrim davlatlarda esa ichimlik suvining yetishmasligi singari muammolar global miqyosida ko‘tarilgani haqida o‘quvchilarga ma’lumotlar berishi zarurdir.

3-topshiriq: Kuniga bitta katta daraxt bir kishiga kerakli miqdorda kislorod ishlab chiqaradi. Shahar havosining ifloslanishi tufayli kislorodning chiqishi 10 barobar kamaydi.

Eng ko‘p chiqindi qog‘ozini kim to‘plagan? Kim eng kam yig‘gan?
Akmal Azizaga qaraganda necha kilogram kam makulatura to‘lagan?
Madina Sardordan necha marta ko‘p yig‘di? Necha kilogram ko‘proq?
O‘g‘il bolalardan kimlar teng miqdorda chiqindi qog‘oz yig‘gan?
Qiz bolalardan kimlar teng miqdorda chiqindi qog‘oz yig‘gan?
O‘g‘il bolalar necha kilogramma makulatura topshirishdi?
Har bir bola o‘rtacha qancha qog‘oz chiqindisini topshirgan?

Bilamizki, biz foydalanadigan kitoblarimiz, yozadigan daftarlarimiz hammasi qog‘ozdan tayyorlanadi. Qog‘ozlar esa daraxtlar olinadi. Shu sababli yaroqsiz holiga kelgan qog‘ozlarni qayta ishlash uchun makulaturaga topshiriladi. Bu esa qog‘oz ishlab chiqarish uchun kesiladigan daraxtlarni tejashga yordam beradi. Bu masalaning didaktik maqsadi aynan shunday.

Raqamli pedagogika vositalari ushbu masalalarni yanada samarali o‘rganishga xizmat qiladi. Masalan, elektron platformalarda berilgan testlar, animatsiyalar yoki vizual grafiklar orqali o‘quvchilar ekologik jarayonlarni aniqroq tasavvur qiladi. Bu esa ularning bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ekologik ongini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf matematika darslarida ekologik madaniyatni shakllantirishda raqamli pedagogika va fanlararo integratsiya yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv orqali o‘quvchilarning nafaqat matematik bilimlari, balki ekologik qarashlari ham rivojlanadi. Natijada, ular kelajakda tabiatga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘ladigan, ekologik muammolarga befarq bo‘lmagan shaxslar sifatida shakllanadi. Bu esa ta’lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri bo‘lib, barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4884-son Qarori
2. Vygotskiy L.S. O‘yin va uning bolalar psixologik rivojlanishidagi roli // Tanlangan psixologik asarlari. – M., 1984
3. Elkonin D.B. Bolalar o‘yinining psixologiyasi. – M.: Pedagogika, 1978
4. Zverev I.D. Ekologiya ta’limining nazariy asoslari. – M.: Pedagogika, 1983
5. Davlatov R.D., Safarova R.G. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: TDPU, 2019
6. Eshchanov E.R. Interfaol ta’lim metodlari va ularni qo‘llash. – T.: Fan, 2015

7. Mamanov N.M. Ekologik tarbiya metodikasi. – T.: O‘qituvchi, 2005
8. Yusufzoda Shabnami Yunus. 3- sinf matematika darslarida geometriya elementlarini o‘rgatishda interfaol metodlardan foydalanish metodikasi. Monografiya. – Buxoro, 2022. 108 bet
9. I.V.Repyova. 3-sinf matematika darsligi. 1-qism. Toshkent: “Novda Edutainment” nashriyoti. 2023.

Internet saytlari:

1. <https://ziyonet.uz/>
2. <https://pedagog.uz/>
3. <https://elibrary.ru/>

МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ЭЛЕКТРОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ КАК ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

Кучкаров Фахриддин

старший преподаватель Самаркандского филиала ТУИТ им.Мухаммеда аль-Хорезми,

E-mail: kuchkarov_f@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена мультимедийным электронно-образовательным ресурсам как повышения эффективности обучения. Рассмотрены характеристики мультимедийных электронно-образовательных ресурсов в разных аспектах.

Ключевые слова: мультимедийный электронно-образовательный ресурс, аспект управления учебной деятельности, учебный процесс.

Annotatsiya. Ushbu maqola ta’lim samaradorligini oshiruvchi multimedia elektron ta’lim resurslariga bag‘ishlangan. Multimedia elektron ta’lim resurslari xususiyatlarining turli jihatlarida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: multimedia elektron ta’lim resursi, o‘quv faoliyatini boshqarish aspekti, o‘quv jarayoni.

Abstract. This article is devoted to multimedia electronic educational resources as an increase in learning efficiency. The characteristics of multimedia electronic educational resources in various aspects are considered.

Keywords: multimedia electronic educational resource, aspect of educational activity management, educational process.

Процесс информатизации образования стал причиной многих изменений в этой сфере. В данный момент развитие новых технологий и методик обучения с использованием информационно-компьютерных технологий – это одна из первостепенных задач ученых и преподавателей. Прогресс не стоит на месте и с каждым годом система образования улучшается, давая больше возможностей для получения информации, ее хранения и использования в дальнейшей жизни. А так как современные учащиеся – это пользователи компьютеров и компьютерных технологий, наиболее значимым изменениям в сфере образования стало появление “электронного обучения” [5].

В современном высшем образовании на сегодняшний день в преподавании различных технических дисциплин широко используются мультимедийные электронно-образовательные средства обучения. Применение мультимедийных электронно-

образовательных ресурсов помогает существенно разгрузить преподавателя и учащихся, высвободить дополнительное время на разбор сложных или специфических моментов дисциплины, позволяет внести творческий элемент в изучение предмета. На основе новых мультимедийных технологий можно создавать мультимедийные электронные образовательные ресурсы (МЭОР) для учебных материалов, содержащих изображения, тексты, сопровождающиеся звуком, видео, анимацией и другими визуальными эффектами [2].

В Указе Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года ПП-5847 «Об утверждении Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года» одной из основных задач является внедрение передовых стандартов высшего образования, в частности поэтапный переход от образования, учебные программы которого направлены на получение теоретических знаний, к системе образования, направленной на формирование практических навыков, исходя из международного опыта; поднятие содержания высшего образования на качественно новый уровень, налаживание системы подготовки высококвалифицированных кадров, способных найти свое место на рынке труда, внести достойный вклад в стабильное развитие социальной сферы и отраслей экономики и др.[1].

Использование мультимедийных интерактивных средств в обучении обусловлено данными многолетних исследований (И.В. Роберт, М.А. Гуриев) о влиянии аудиовизуального ряда на усвоение и воспроизведение полученной информации. Комбинация визуального (зрительного) и аудиовоздействия (слухового) в процессе получения новой информации приводит к возможности запоминания и воспроизведения вновь изученного материала. Следовательно, использование мультимедиа продуктов при получении новых знаний обеспечивает активацию внимания, эффективное усвоение и последующее воспроизведение полученных сведений.

МЭОР являются одним из важных компонентом учебно-методического обеспечения учебного процесса как по основным, так и дополнительным образовательным программам. В настоящее время преподаватели вузов активно занимаются разработкой и внедрением этих ресурсов как для основных программ, так и для реализации программ по дополнительному образованию, поэтому очень актуальным аспектом становится проверка эффективности их использования [3].

В аспекте организации учебной деятельности обучаемых оцениванию (Рис.1.), в аспекте управления учебной деятельности обучаемых при использовании МЭОР оцениванию (Рис.2.), в технологическом аспекте разработанного ЭОР оцениванию (Рис.3.) подлежат следующие характеристики МЭОР:

Рис.1. Характеристики ЭОР в аспекте организации учебной деятельности обучающихся оцениванию

С одной стороны, разработка данного мультимедийного электронно-образовательного ресурса вызвана потребностью визуализировать процессы, протекающие в сетях. А с другой стороны, некоторые факторы продиктовали необходимость использования мультимедийных ресурсов, которые в последние годы наблюдаются в учебном процессе.

Во-первых, на сегодняшний день большинство учащиеся с удовольствием воспринимают материалы, представленные в электронном виде, так как они свободно пользуются компьютерной техникой.

Во-вторых, сегодняшние учащиеся нашли, с их точки зрения, наиболее легкий путь «усвоения» курса - поиск всех материалов в Интернете; зачастую они оказываются не только низкого качества, но и безграмотными. Основной задачей предлагаемой разработки является повышение эффективности самостоятельной работы студентов и совершенствование аудиторной работы преподавателя со студентами за счет визуализации лекционных материалов[4].

Рис.2. Характеристики МЭОР в аспекте управления учебной деятельности

обучаемых при использовании МЭОР оцениванию

Рис.3. Характеристики МЭОР в технологическом аспекте разработанного МЭОР оцениванию

Разработанный мультимедийный электронный образовательный ресурс по предмету «Компьютерные сети» состоит из следующих разделов:

Рис.4. Разделы мультимедийного электронного образовательного ресурса

Созданный электронно-образовательный ресурс по предмету «Компьютерные сети» является полезным курсом и на рис.5. показан основной интерфейс

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

мультимедийного электронного образовательного ресурса по предмету «Компьютерные сети».

Рис.5. Основной интерфейс мультимедийного электронного ресурса по предмету Компьютерные сети.

Рис.6. Содержание лекций мультимедийного электронного ресурса по предмету Компьютерные сети.

При использовании мультимедийного электронно-образовательного ресурса по предмету «Компьютерные сети» значительно увеличивается эффективность самостоятельной работы: итоговые знания, умения, компетенции формируются намного быстрее, чем при изучении описаний учебных объектов и процессов, написании текстов и формул.

Таким образом, разработанный мультимедийный электронный образовательный ресурс позволяет визуализировать сложные скрытые процессы, протекающие в сетях, что повышает эффективность работы преподавателя при проведении лекций, лабораторных работ, а также облегчает усвоение материала студентами во время самостоятельной работы по дисциплине «Компьютерные системы» и влияет на качество усвоения учебного материала и уровня остаточных знаний.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. В Указе Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года ПП-5847 «Об утверждении Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года».
2. Чудина О.В., Остроух А.В., Снегирев И.И., Маламут С.А., Климов П.С. Создание электронного учебника по материаловедению // Молодой ученый. 2011. № 4 (27). С. 73-78.
3. Виштак Н.М. Об оценке эффективности использования электронных образовательных ресурсов. // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус. 2013. №2 (22). С. 97-99
4. Бородин Т. Ф. Применение электронных образовательных ресурсов в образовательном процессе вуза и определение их эффективности // Молодой ученый. — 2014. — №13. — С. 241-243. — URL <https://moluch.ru/archive/72/12354/> (дата обращения: 27.03.2019).
5. Забирова В.Х., Коптякова Е.Е. Роль электронного обучения и мультимедийных средств в обучении иностранного языка // Образование и право. — 2018. — №9. — С. 264-268. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-elektronnogo-obucheniya-i-multimediynyh-sredstv-v-obuchenii-inostrannomu-yazyku>

TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI: BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI

Ollaberganova Gulyor Faxriddin qizi

UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 237-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Turkiy davlatlar (O‘zbekiston, Turkiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Ozarbayjon) misolida boshlang‘ich ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalar va innovatsion o‘qitish metodlarini joriy etish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Turkiyaning “EBA” platformasi, O‘zbekistonning raqamli ta’lim sohasidagi tajribalari qiyosiy o‘rganilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim olish samaradorligini oshirishda loyiha asosida o‘qitish (PBL), gamifikatsiya, STEAM yondashuvi va interfaol metodlarning roli yoritib berilgan. Maqola yakunida o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish va xalqaro tajribalarni milliy ta’limga tatbiq etish bo‘yicha xulosalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, raqamli texnologiyalar, Turkiya davlati, Turkiyada ta’lim tizimi, innovatsion metodlar, EBA, STEAM, gamifikatsiya, ta’lim sifati, raqamli kompetensiya.

Annotation: This article analyzes the issues of modernizing the primary education system, introducing digital technologies, and implementing innovative teaching methods in the example of Turkic countries (Uzbekistan, Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Azerbaijan). The study comparatively examines Turkey’s “EBA” platform and Uzbekistan’s experience in the field of digital education. Additionally, the role of project-based learning (PBL), gamification, the STEAM approach, and interactive methods in improving the learning effectiveness of primary school students is highlighted. The article concludes with recommendations on

developing teachers’ digital competencies and integrating international best practices into national education systems.

Keywords: primary education, digital technologies, Turkey, education system in Turkey, innovative methods, EBA, STEAM, gamification, education quality, digital competence

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы модернизации системы начального образования, внедрения цифровых технологий и инновационных методов обучения на примере турецких государств (Узбекистан, Турция, Казахстан, Кыргызстан и Азербайджан). В исследовании проведён сравнительный анализ платформы «ЕБА» в Турции и опыта Узбекистана в сфере цифрового образования. Также раскрыта роль проектного обучения (PBL), геймификации, STEAM-подхода и интерактивных методов в повышении эффективности обучения учащихся начальных классов. В заключении представлены выводы по развитию цифровой компетентности учителей и внедрению международного опыта в национальную систему образования.

Ключевые слова: начальное образование, цифровые технологии, Турция, система образования в Турции, инновационные методы, ЕБА, STEAM, геймификация, качество образования, цифровая компетентность

Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida ta’lim tizimi ham tubdan yangilanib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi zamonaviy yondashuvlarni talab etadi, chunki aynan shu davrda o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi va asosiy ko‘nikmalari shakllanadi. Turkiy davlatlar — O‘zbekiston, Qozog‘iston, Turkiya, Qirg‘iziston va Ozarbayjon — ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda raqamli texnologiyalarni joriy etish va innovatsion metodlarni qo‘llash borasida muhim tajribaga ega.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonini samarali, qiziqarli va interaktiv qilish imkonini beradi. Masalan, Turkiyada “EBA” (Eğitim Bilişim Ağı) platformasi orqali o‘quvchilar elektron darsliklar, video darslar va interaktiv topshiriqlardan foydalanishadi. Bu esa o‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga undaydi va o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasidagi aloqani mustahkamlaydi. Qozog‘istonda esa “Kundelik” tizimi orqali o‘quvchilarning baholari, uy vazifalari va dars jadvali raqamli shaklda yuritiladi, bu ota-onalar uchun ham qulaylik yaratadi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda raqamli ta’limga katta e’tibor qaratilmoqda. Elektron darsliklar, onlayn platformalar va masofaviy ta’lim tizimlari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Bu esa ayniqsa pandemiya davrida ta’limning uzluksizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynadi. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilar nafaqat bilim oladi, balki axborot bilan ishlash, tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Ko‘pgina rivojlanayotgan davlatlar ichidan aynan Turkiya ta’lim tizimini ko‘rib chiqamiz. Turkiya (turkcha: Türkiye), rasman – Turkiya Respublikasi (turkcha: Türkiye Cumhuriyeti) - G‘arbiy Osiyo 97% ini tashkil etadi va Janubiy Yevropa 3%ini tashkil etadigan davlat.

Turkiya ham Osiyo, ham Yevropa qit‘asiga kiradi. Turkiyaning poytaxti – Anqara shahri. Davlat tili – Turk tili. Dini -Islom(98%) Maydoni – 783,562 km²(1,3% suv). Aholi soni 2024-yil hisobiga ko‘ra -86,099,039 kishi. Turkiya pul birligi – lira. Turkiya Respublikasi 81 ta viloyatlardan iborat. Turkiya 14 ta davlat bilan chegaradosh.

Turkiyada esa ta’lim tizimi Milliy ta’lim vazirligi va Oliy ta’lim kengashi (YÖK) tomonidan boshqariladi. Ta’lim bosqichlari maktabgacha, boshlang‘ich, o‘rta va oliy ta’limdan iborat bo‘lib, umumiy majburiy ta’lim 12 yilni tashkil etadi va “4+4+4” modeli asosida amalga oshiriladi.

Turkiya ta’lim tizimi xalqaro standartlarga mosligi va universitetlarining nufuzi bilan ajralib turadi. Har ikki davlatda ham davlat va xususiy ta’lim muassasalari faoliyat yuritadi. O‘zbekistonda xususiy maktablar va universitetlar soni ortib borayotgan bo‘lsa, Turkiyada bu tizim ancha rivojlangan va keng tajribaga ega. Turkiya oliy ta’lim muassasalari xorijiy talabalarni jalb etishda yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi

Baholash va qabul tizimida ham farqlar mavjud. O‘zbekistonda oliy ta’limga kirish asosan markazlashgan test sinovlari orqali amalga oshiriladi. Turkiyada esa talabalar oliy ta’lim muassasalariga milliy imtihonlar asosida qabul qilinadi. Bundan tashqari, Turkiyada akademik erkinlik va tanlov imkoniyatlari kengroq hisoblanadi.

Ta’lim axborot tarmog‘i yoki qisqacha EBA, Turkiya Respublikasi Milliy ta’lim vazirligi tomonidan tashkil etilgan ijtimoiy ta’lim elektron kontent tarmog‘idir. U vazirlik qoshidagi Innovatsiya va ta’lim texnologiyalari bosh boshqarmasi tomonidan ishlab chiqilgan va boshqariladi. U FATIH loyihasi doirasida o‘qituvchilar va talabalar uchun zarur bo‘lgan onlayn kurs materiallarini taqdim etadi. Ta’lim kontenti internet orqali xizmatlarni taqdim etuvchi eba.gov.tr veb-saytiga qat’iy ravishda yuklanadi. Bu Turkiyadagi barcha talabalar va o‘qituvchilarga onlayn kurs kontentiga kirish imkonini beradi.

Problem-Based Learning (PBL) – bu o‘quv jarayonini real hayotiy muammolar asosida tashkil etish, talabalarning mustaqil izlanish, tahlil, fikrlash, muhokama qilish va yechim topish faoliyatlarini markazga qo‘yuvchi ta’lim strategiyasidir. PBLda bilimlar o‘qituvchidan tayyor holda emas, balki muammoni yechish jarayonida shakllanadi. PBL ning asosiy xususiyatlari PBL boshqa ta’lim metodlaridan farqli ravishda-real muammoga asoslanish. O‘quv jarayoni murakkab, qo‘shimcha izlanishni talab qiladigan real hayotiy muammo bilan boshlash kabi bir qator o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

PBL odatda 3–8 kishilik guruhlarda amalga oshiriladi. Hamkorlik, muloqot, fikr almashish — asosiy strategiyalar hisoblanadi.

PBL faqat bilim emas, balki kritik fikrlash, ijodkorlik, kommunikatsiya, liderlik, qaror qabul qilish kabi XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

STEAM ta’limi – bu STEM fanlarini (ya’ni, fan, texnologiya, muhandislik va matematika) o‘qitishning badiiy ko‘nikmalar, jumladan, ijodiy fikrlash va dizaynni ham o‘z ichiga oluvchi yondashuvdir. STEAM atamasi “STEM” so‘zining qisqartmasiga san’atni anglatadigan “A” (Art) harfi qo‘shilishi orqali hosil qilingan.

STEAM dasturlarining maqsadi – o‘quvchilarga innovatsion fikrlashni, tanqidiy mulohaza yuritishni, real hayotdagi muammolarga muhandislik yoki texnologiyalardan ijodiy yondashuvda foydalanishni o‘rgatishdan iborat. Bunda o‘quvchilarning matematika va tabiiy fanlarga oid bilimlariga tayangan holda, ularni amaliyotda qo‘llashga urg‘u beriladi.

STEM ta’limi esa – bu fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering) va matematika (Mathematics) fanlariga integratsiyalashgan va o‘zaro bog‘liq tarzda yondashishni nazarda tutadi. Keyinchalik bu tizimga san’at (Art) va o‘qish (Reading) elementlari qo‘shilib, u kengaytirilgan holda STEAM ta’limi deb yuritila boshlandi.

Gamifikatsiya - bu foydalanuvchilarni rag‘batlantirish va jalb qilish uchun o‘yinlardagi kabi tajribalarni taqdim etish orqali tizimlar, xizmatlar, tashkilotlar va faoliyatlarni yaxshilashga qaratilgan maqsadli harakatdir. Bu, odatda, o‘yindan tashqari muhitda o‘yin dizayni komponentlarini va o‘yin tushunchalarini (dinamika va mexanika) qo‘llash orqali amalga oshiriladi.

Gamifikatsiya - bu foydalanuvchilarni jalb qilish, tashkiliy samaradorlik, oqim, o‘rganish, kraudsorsing, bilimlarni saqlash, xodimlarni yollash va baholash, foydalanish qulayligi, tizim foydaliligi, jismoniy mashqlar, yo‘l harakati qoidalarini buzish, saylovchilarning befarqligi kabi o‘yin dizayni elementlaridan foydalanadigan ishonchli tizim dizaynining bir turi, muqobil energiyaga nisbatan jamoatchilik munosabati va boshqalar. Gamifikatsiya bo‘yicha tadqiqotlarni ko‘rib chiqish shuni ko‘rsatadiki, o‘yinlashtirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarning aksariyati uning odamlarga foydali ta’sir ko‘rsatishini aniqlaydi. Biroq, individual va kontekstual tafovutlar mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimi haqida ma’lumotlar — O‘zbekiston ta’lim tizimi haqida qisqacha tavsif va qonunchilik bazasi
2. Turkiya ta’lim tizimi asoslari — Turkiyada ta’lim tizimi, uning tuzilishi va tarixiy ildizlari haqida umumiy ma’lumot
3. Turkiya va O‘zbekiston o‘rtasida ta’lim sohasidagi hamkorlik protokoli — Ta’lim sohasidagi xalqaro hamkorlik va ta’lim diplomatiyasi bo‘yicha 2025-yilgi protokol.
4. <https://share.google/JC7cWvafSBI4H9FMK> EBA haqida ma’lumotlar
5. Problem-Based Learning at a “Learning University”: A View from the Field
6. <https://share.google/OnWozOZH2tQ0v6vFK> STEAM haqida ma’lumot

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARDA PEDAGOGIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Ilxamova Bibinur Po‘latjon qizi

Urganch RANCH texnologiya

universiteti p.f.b.f.d (PhD), katta o‘qituvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirishning asosiy omillari tahlil qilinadi. Pedagogik tafakkur o‘qituvchining kasbiy faoliyatida muhim intellektual-kompetentlik sifatlaridan biri bo‘lib, ta’lim jarayonini loyihalash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va samarali qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda nazariy tahlil, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Natijalar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirishda refleksiya, amaliy mashg‘ulotlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar va mustaqil ta’lim muhim omillar ekanini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: pedagogik tafakkur, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy kompetensiya, refleksiya, innovatsion ta’lim, omil.

Аннотация. В данной статье анализируются основные факторы развития педагогического мышления у будущих учителей начальных классов. Педагогическое мышление является одним из важнейших интеллектуально-компетентностных качеств в

профессиональной деятельности учителя, поскольку играет решающую роль в проектировании образовательного процесса, анализе педагогических ситуаций и принятии эффективных решений. В исследовании были использованы методы теоретического анализа, сравнения и обобщения. Результаты показали, что важными факторами развития педагогического мышления будущих учителей начальных классов являются рефлексия, практические занятия, инновационные педагогические технологии и самостоятельное обучение.

Ключевые слова: педагогическое мышление, будущий учитель, профессиональная компетентность, рефлексия, инновационное образование, фактор.

Abstract. This article analyzes the main factors contributing to the development of pedagogical thinking in future primary school teachers. Pedagogical thinking is one of the key intellectual and competency-based qualities in a teacher’s professional activity, as it plays a decisive role in designing the educational process, analyzing pedagogical situations, and making effective decisions. The study employed methods of theoretical analysis, comparison, and generalization. The results showed that reflection, practical training, innovative pedagogical technologies, and independent learning are important factors in the development of pedagogical thinking among future primary school teachers.

Keywords: pedagogical thinking, future teacher, professional competence, reflection, innovative education, factor.

Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va ta’lim tizimidagi modernizatsiya jarayonlari o’qituvchidan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki pedagogik vaziyatlarni tahlil qila olish, to’g’ri qaror qabul qilish, o’quvchi shaxsiga individual yondashish, tarbiyaviy hamda didaktik jarayonni moslashuvchan tashkil etish kabi murakkab kasbiy sifatlarni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimida faoliyat yurituvchi o’qituvchi bolaning intellektual, axloqiy, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadigan asosiy subyekt hisoblanadi. Shu bois bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarini tayyorlash jarayonida pedagogik tafakkurni rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biri sifatida namoyon bo’lmoqda.

Pedagogik tafakkur — bu o’qituvchining ta’lim-tarbiya jarayonidagi hodisa va vaziyatlarni ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan anglash, ularni tahlil qilish, muammoni ko’ra olish, maqsadga muvofiq yechim topish, o’quvchi shaxsining rivojlanish qonuniyatlarini tushunish va kasbiy faoliyatni ongli ravishda boshqarish qobiliyatidir. Ushbu sifat bo’lajak o’qituvchining kasbiy shakllanishida markaziy o’rin tutadi.

Pedagogik tafakkurning umumiy ta’rifini rus pedagogi V.T.Chepikov tadqiqotlarida topamiz. U shunday yozadi: “Pedagogik tafakkur voqelikni professional aqliy aks ettirish xususiyati bo’lib, pedagogik faktlar, holatlar, hodisalarni aniqlash, ularning tabiatiga, mohiyatiga kirib borish, bunday faktlar va vaziyatlarning modellarini yaratish, ulardagi mumkin bo’lgan natijalarni loyihalash yoki bashorat qilish qobiliyatida namoyon bo’ladi”[1]

Shu nuqtai nazardan, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarida pedagogik tafakkurni rivojlantiruvchi omillarni aniqlash, tizimlashtirish va amaliyotga tatbiq etish ilmiy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik tafakkur o’qituvchining kasbiy fikrlash madaniyatining yuqori bosqichi bo’lib, u pedagogik hodisalarga chuqur, tizimli, tahliliy va prognostik yondashuvni anglatadi. Bo’lajak

boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi uchun pedagogik tafakkur ayniqsa muhimdir, chunki boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolada bilim olish motivatsiyasi, muloqot madaniyati, o‘zini tutish me’yorlari, mustaqil fikrlash va o‘zini namoyon qilish ko‘nikmalarining poydevorini yaratadi. Demak, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining har bir pedagogik qarori uzoq muddatli tarbiyaviy va rivojlantiruvchi natijalarni belgilaydi.

Motivatsion-aksiologik omillar

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida pedagogik tafakkurning shakllanishi ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u shaxsiy, ijtimoiy, didaktik, texnologik va amaliy omillar ta’sirida rivojlanadi. Pedagogik tafakkur, avvalo, kasbga bo‘lgan ichki qiziqish, pedagogik faoliyatga ijobiy munosabat va ta’lim-tarbiyaning ijtimoiy ahamiyatini anglash asosida shakllanadi. Agar talaba pedagog kasbini qadriyat sifatida qabul qilsa, u pedagogik vaziyatlarni yuzaki emas, balki mas’uliyatli va chuqur tahlil qilishga intiladi. Motivatsiyasi kuchli bo‘lgan bo‘lajak o‘qituvchi o‘z ustida ishlashga, tajribani tahlil qilishga, yangiliklarni o‘rganishga intiladi. Bu esa pedagogik tafakkurning tabiiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

Psixologik-pedagogik bilimlar tizimi

Pedagogik tafakkur mustahkam ilmiy-nazariy baza asosida shakllanadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari pedagogika, psixologiya, yosh va pedagogik psixologiya, metodika, didaktika, tarbiya nazariyasi kabi fanlarni puxta o‘zlashtirishi zarur. Agar bo‘lajak o‘qituvchining nazariy tayyorgarligi yetarli bo‘lmasa, uning pedagogik tafakkuri ham ko‘proq intuitiv, fragmentar va yuzaki xarakterga ega bo‘lib qoladi. Shu bois pedagogik tafakkurni rivojlantirishda fanlararo integratsiya va nazariy bilimlarni real pedagogik vaziyatlar bilan bog‘lash muhimdir. Bir qator olimlar nazariy fikrlashga alohida ahamiyat berishadi, uning ostida Z.V.Ilchenko “o‘qituvchi harakatlarining pedagogik nazariya talablari bilan bog‘liqligi, o‘quv jarayonining eng muvaffaqiyatli borishini ta’minlaydigan shart-sharoitlarni aniqlashtirish”ni tushunadi[2].

Amaliyotga yo‘naltirilgan kasbiy tayyorgarlik

Pedagogik tafakkur faqat auditoriya mashg‘ulotlarida emas, balki amaliy faoliyat jarayonida faol rivojlanadi. Pedagogik amaliyot, mikroo‘qitish, kuzatuv, dars tahlili, ochiq darslar, amaliy keyslar va simulyatsion mashg‘ulotlar talabaning pedagogik tafakkurini shakllantiruvchi eng muhim omillardandir. Aynan amaliyotda “bilim” “kasbiy fikrlash”ga aylanadi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida pedagogik amaliyotni formal emas, refleksiv-tahliliy mazmunda tashkil etish zarur.

Pedagog-psixolog olim A.I. Piskunov esa “Pedagogik faoliyatning asosiy mexanizmlarini tushuntiruvchi pedagogik nazariya va psixologiyani o‘zlashtirishgina talabaning maktabda bir necha yillik mehnat faoliyatidan so‘ng mohir o‘qituvchiga aylanishini kafolatlaydi. Haqiqiy o‘qituvchi hozirda ommabop bo‘lgan uslubiy ishlanmalar bo‘yicha emas, balki shablon bo‘yicha ishlamaydi, balki o‘z kasbiy faoliyatida zamonaviy pedagogika fani yutuqlariga tayanadi” –deya ta’kidlaydi[3].

Muammoli ta’lim va tanqidiy fikrlash texnologiyalari

Pedagogik tafakkur tayyor algoritmlarni yodlash orqali emas, balki muammoli vaziyatlarda mustaqil fikrlash orqali rivojlanadi. Shu nuqtai nazardan muammoli ta’lim, case-study, debat, “aqliy hujum”, “fikrlar xaritasi”, klaster, Venn diagrammasi, konseptual jadval, “6 why”, “fishbone” kabi interfaol metodlar katta ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

uchun bu ayniqsa zarur, chunki u dars jarayonida tezkor, pedagogik jihatdan to‘g‘ri va bolaga zarar yetkazmaydigan qaror qabul qila olishi kerak.

Innovatsion va raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish

Zamonaviy pedagogik tafakkur an’anaviy yondashuvlar bilan cheklanmaydi. Bo‘lajak o‘qituvchi raqamli ta’lim vositalari, interaktiv platformalar, multimedia resurslar, sun’iy intellektga asoslangan yordamchi vositalar, elektron portfoliolar, onlayn tahlil vositalaridan foydalana olishi kerak. Biroq raqamli vositalardan foydalanishning o‘zi yetarli emas. Muhimi, bo‘lajak o‘qituvchi ularni pedagogik maqsadga muvofiq tanlay olishi, metodik jihatdan asoslab qo‘llashi va natijadorligini baholay olishi kerak. Aynan shu jarayon pedagogik tafakkurning chuqurlashuviga xizmat qiladi.

Ustoz-shogird tizimi va ijtimoiy-pedagogik muhit

Pedagogik tafakkur individual sifat bo‘lish bilan birga ijtimoiy tajriba asosida ham shakllanadi. Bo‘lajak o‘qituvchi malakali ustozlar faoliyatini kuzatish, ulardan maslahat olish, professional muloqotda bo‘lish orqali kasbiy fikrlash madaniyatini o‘zlashtiradi. Shuning uchun pedagogik oliy ta’lim muassasalarida mentorlik, metodik seminarlar, mahorat darslari, amaliy konferensiyalar, tajriba almashish klublari, pedagogik laboratoriyalar faoliyatini kuchaytirish muhimdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta’limning ustuvor vazifalaridan biridir. Pedagogik tafakkur o‘qituvchining kasbiy kompetentligi, pedagogik mahorati, didaktik moslashuvchanligi va tarbiyaviy ta’sirchanligini belgilovchi tayanch sifat sifatida namoyon bo‘ladi. Uning shakllanishi motivatsion-aksiologik tayyorgarlik, nazariy bilimlar, amaliy faoliyat, refleksiya, muammoli ta’lim, innovatsion texnologiyalar, ustoz-shogird tizimi va ijtimoiy-pedagogik muhit bilan uzviy bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Чепиков В.Т. Педагогическая практика студентов: учебное пособие/В.Т. Чепиков. – М., 2003.
2. Образовательная модель «Логика природы». Концептуальные основы интеграции естественнонаучного образования : книга для учителя / В. Р. Ильченко, К. Ж. Гуз. — М. : Народное образование; Школьные технологии, 2003. —206 с.
3. Блинов В. И. Теория и практика педагогической профориентации старшеклассников после Великой Отечественной войны. М., 1993.6. Кулюткин Ю.Н. От идеи к решению / Ю.Н. Кулюткин // Мышление учителя. –М.: Педагогика, 1990. –С. 40-54.
4. Abduqodirov A. A., Begimqulov U. Sh. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Jo‘raev R. X. Pedagogik innovatsiyalar va ta’lim jarayoni samaradorligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Turopova M. E. Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalari ijodiy fikrlashini shakllantirishning pedagogik asoslari // Pedagogik mahorat. – 2025.

TURKIY DAVLATLAR BOSHLANG‘ICH TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA O‘QITISH METODLARINING SAMARADORLIGI

Sharopova Gulchiroy Yusupovna

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada turkiy davlatlar boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim texnologiyalarini joriy etish va innovatsion o‘qitish metodlaridan foydalanish tajribasi qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda Turkiya, O‘zbekiston, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Qirg‘iziston ta’lim tizimlarida raqamli transformatsiya jarayonlari, elektron ta’lim platformalari, interaktiv metodlar hamda o‘quv jarayonini individuallashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, raqamli ta’lim muhitining o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi va kompetensiyalariga ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada mavjud muammolar va istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion metodlar, ta’lim texnologiyalari, Turkiy davlatlar, elektron platforma, gamifikatsiya, blended learning.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ опыта внедрения цифровых образовательных технологий и инновационных методов обучения в системе начального образования тюркских стран. Рассматриваются процессы цифровой трансформации в системах образования Турции, Узбекистана, Казахстана, Azerbaijan и Кыргызстана, использование электронных образовательных платформ, интерактивных методов и индивидуализация учебного процесса. Также анализируется влияние цифровой образовательной среды на учебную мотивацию и компетенции учащихся. В статье представлены научные выводы о существующих проблемах и перспективах развития.

Ключевые слова: цифровое образование, начальное образование, инновационные методы, образовательные технологии, тюркские страны, электронная платформа, геймификация, смешанное обучение.

Abstract. This article presents a comparative analysis of the experience of implementing digital educational technologies and innovative teaching methods in primary education systems of Turkic countries. It examines digital transformation processes in the education systems of Türkiye, Uzbekistan, Kazakhstan, Azerbaijan, and Kyrgyzstan, the use of e-learning platforms, interactive teaching methods, and the individualization of the learning process. The study also analyzes the impact of the digital learning environment on students’ learning motivation and competencies. Scientific conclusions regarding existing challenges and future development prospects are provided.

Keywords: digital education, primary education, innovative methods, educational technologies, Turkic countries, e-learning platform, gamification, blended learning.

Zamonaviy global ta’lim tizimi raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi bilan tubdan o‘zgarib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida raqamli texnologiyalarni joriy etish o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishi, o‘quv motivatsiyasi va kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Turkiy davlatlar ta’lim tizimida ham ushbu jarayonlar izchil rivojlanib, raqamli ta’lim muhitini shakllantirish, innovatsion o‘qitish metodlarini qo‘llash hamda pedagogik amaliyotni modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Turkiya, Uzbekistan, Kazakhstan, Azerbaijan va

Kyrgyzstan kabi turkiy davlatlar tajribasi boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiyaning turli modellarini o‘zida aks ettiradi. Ushbu mamlakatlarda raqamli ta’lim platformalarining joriy etilishi, elektron darsliklar, interaktiv o‘quv resurslari va sun‘iy intellektga asoslangan o‘qitish tizimlarining qo‘llanilishi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiya jarayoni, avvalo, ta’lim mazmunini raqamlashtirish va uni o‘quvchilarga interaktiv shaklda yetkazib berish bilan tavsiflanadi. Bu jarayon an’anaviy pedagogik yondashuvlardan farqli ravishda o‘quvchini ta’lim jarayonining markaziga qo‘yadi va uning mustaqil fikrlash, izlanish hamda muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarda multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, interaktiv taqdimotlar va o‘yinlashtirilgan o‘quv platformalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilimni qabul qilish tezligi va uni amaliyotda qo‘llash darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Turkiye ta’lim tizimida boshlang‘ich ta’limni raqamlashtirish jarayoni davlat darajasida qo‘llab-quvvatlanib, “Fatih Project” kabi yirik loyihalar orqali maktablar interaktiv doskalar, planshetlar va elektron ta’lim resurslari bilan ta’minlangan. Bu tajriba shuni ko‘rsatadiki, raqamli infratuzilma rivojlangan sari o‘quvchilarning darsga qiziqishi ortadi, o‘qituvchining esa fasilitator sifatidagi roli kuchayadi. Shuningdek, raqamli platformalar orqali o‘quvchilarning bilim darajasini individual monitoring qilish imkoniyati paydo bo‘ladi, bu esa differensial yondashuvni samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Kazakhstan tajribasida esa “Kundelik” elektron jurnal tizimi va raqamli maktab platformalari orqali boshlang‘ich ta’lim jarayonlari to‘liq raqamli boshqaruvga o‘tkazilmoqda. Bu tizim o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalar o‘rtasida uzluksiz kommunikatsiyani ta’minlaydi. Natijada ta’lim jarayonining shaffofligi oshadi va o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyati yaratiladi. Raqamli baholash tizimlari esa an’anaviy subyektiv baholashdan ko‘ra aniqroq va obyektivroq natijalarni taqdim etadi.

Azerbaijan ta’lim tizimida esa “Virtual School” platformalari va elektron darsliklar orqali boshlang‘ich ta’lim bosqichida innovatsion o‘qitish metodlari keng joriy etilgan. Bu mamlakatda raqamli ta’limning muhim jihatlaridan biri sifatida blended learning, ya’ni aralash ta’lim modeli samarali qo‘llanilmoqda. Ushbu model an’anaviy sinf darslari va onlayn ta’limni integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish qobiliyatini rivojlantiradi.

Kyrgyzstanda esa raqamli ta’lim infratuzilmasi nisbatan rivojlanish bosqichida bo‘lsa-da, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda boshlang‘ich ta’limni modernizatsiya qilish bo‘yicha loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, qishloq hududlaridagi maktablarni internet tarmog‘i bilan ta’minlash va elektron resurslardan foydalanishni kengaytirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Bu esa ta’limda tenglik tamoyilini ta’minlashga xizmat qiladi.

Uzbekistanda esa so‘nggi yillarda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayonlari jadallashgan. Boshlang‘ich ta’limda elektron kundaliklar, onlayn platformalar, interaktiv darsliklar va masofaviy ta’lim elementlari keng joriy etilmoqda. Bu jarayon o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirishni ham talab etadi, chunki innovatsion texnologiyalarni samarali qo‘llash pedagogik jarayon sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning raqamli savodxonligini oshirish ham dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion o‘qitish metodlari orasida gamifikatsiya, loyiha asosida o‘qitish, interaktiv simulyatsiyalar va adaptiv ta’lim tizimlari alohida o‘rin tutadi. Gamifikatsiya o‘quv jarayonini o‘yin elementlari bilan boyitib, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Loyiha asosida o‘qitish esa o‘quvchilarda jamoaviy ishlash, muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Adaptiv ta’lim tizimlari esa sun‘iy intellekt yordamida har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘quv materiallarini taqdim etadi.

Raqamli ta’lim texnologiyalarining samaradorligi, avvalo, o‘quv jarayonining interaktivligi va individuallashtirilgan yondashuv bilan belgilanadi. An’anaviy ta’lim tizimida o‘qituvchi asosiy axborot manbai bo‘lsa, raqamli muhitda o‘quvchi mustaqil izlanish olib boruvchi subyektga aylanadi. Bu esa uning tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o‘qituvchiga ham yangi imkoniyatlar yaratadi, ya’ni u o‘quv jarayonini monitoring qilish, baholash va tahlil qilishda zamonaviy vositalardan foydalanadi.

Turkiy davlatlar tajribasini qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya jarayonlari har bir mamlakatda o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lsa-da, umumiy tendensiyalar bir-biriga yaqinlashmoqda. Bu tendensiyalar orasida ta’limni raqamlashtirish, o‘qituvchilarning IT kompetensiyasini oshirish, elektron resurslarni kengaytirish va o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish asosiy o‘rin tutadi. Shuningdek, xalqaro hamkorlik dasturlari orqali ilg‘or tajribalarni almashish jarayoni ham faollashmoqda.

Raqamli transformatsiya jarayonida uchraydigan muammolar sifatida texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, o‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi turlicha ekanligi hamda barcha hududlarda teng imkoniyatlar yaratilmaganligini qayd etish mumkin. Ayniqsa, qishloq hududlarida internet tezligi va texnik vositalar bilan ta’minlash masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Shu bilan birga, raqamli ta’limda psixologik omillar ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning ekran oldida uzoq vaqt qolishi, diqqatning chalg‘ishi va ijtimoiy muloqotning kamayishi kabi muammolar ham kuzatiladi.

Biroq, mavjud muammolarga qaramay, raqamli ta’lim texnologiyalarining afzalliklari ularning keng joriy etilishini asoslab beradi. Ular ta’lim jarayonini yanada moslashuvchan, samarali va interaktiv qiladi. Eng muhimi, o‘quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu kompetensiyalar orasida raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodkorlik va kommunikativ ko‘nikmalar alohida ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, turkiy davlatlar boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari jadal rivojlanib bormoqda va bu jarayon innovatsion o‘qitish metodlari bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirilmoqda. Har bir davlat o‘z milliy ta’lim strategiyasiga asoslanib raqamli texnologiyalarni joriy etayotgan bo‘lsa-da, umumiy maqsad ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va global ta’lim maydoniga integratsiyalashdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan, tajribalar almashinuvi va ilmiy hamkorlikni kengaytirish kelgusida yanada samarali natijalarga erishish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Saidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Mavlonova R.A., To‘raqulov A. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziya, 2020.
4. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative Learning and Digital Education. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2019.
5. UNESCO Institute for Information Technologies in Education. ICT in Primary Education Guidelines. – Moscow, 2022.
6. European Commission. Digital Education Action Plan 2021–2027. – Brussels, 2021.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA ELEKTRON PORTFOLIO YORDAMIDA INDIVIDUAL TA’LIM TRAYEKTORIYASINI SHAKLLANTIRISH

Kopbayeva Baxtigul Ziyadadinovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika va psixologiya Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta’lim muhitida elektron portfolio texnologiyasi asosida individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirishning pedagogik va metodik jihatlari tahlil qilinadi. Elektron portfolio o‘quvchining o‘quv faoliyatini tizimli kuzatish, uning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini diagnostika qilish hamda rivojlanish dinamikasini aniqlash vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirishning bosqichlari, raqamli texnologiyalar integratsiyasi hamda adaptiv o‘qitish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, elektron portfolio orqali o‘quvchilarning refleksiv faoliyati va mustaqil o‘rganish kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Maqola natijalari zamonaviy ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: elektron portfolio, individual ta’lim trayektoriyasi, raqamli ta’lim muhiti, diagnostika, kompetensiya, adaptiv o‘qitish, refleksiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические и методические аспекты формирования индивидуальной образовательной траектории на основе технологии электронного портфолио в цифровой образовательной среде. Электронное портфолио рассматривается как инструмент системного мониторинга учебной деятельности учащихся, диагностики их знаний, умений и компетенций, а также определения динамики развития. В исследовании освещаются этапы формирования индивидуальной образовательной траектории, интеграция цифровых технологий и возможности адаптивного обучения. Также научно анализируются вопросы развития рефлексивной деятельности и самостоятельного обучения учащихся посредством электронного портфолио. Результаты статьи способствуют развитию личностно-ориентированного подхода в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: электронное портфолио, индивидуальная образовательная траектория, цифровая образовательная среда, диагностика, компетенция, адаптивное обучение, рефлексия, личностно-ориентированное обучение

Abstract. This article analyzes the pedagogical and methodological aspects of forming an individual learning trajectory based on e-portfolio technology in a digital educational environment. The e-portfolio is considered as a tool for systematic monitoring of students’ learning activities, diagnosing their knowledge, skills, and competencies, as well as identifying their developmental dynamics. The study highlights the stages of constructing an individual learning trajectory, the integration of digital technologies, and the possibilities of adaptive learning. It also scientifically examines the development of students’ reflective practices and independent learning skills through e-portfolios. The results of the article contribute to the development of learner-centered approaches in modern education.

Keywords: e-portfolio, individual learning trajectory, digital educational environment, diagnostics, competence, adaptive learning, reflection, learner-centered education

Raqamli ta’lim muhitining jadal rivojlanishi zamonaviy pedagogikaning mazmuni, shakli va metodlarini tubdan o’zgartirib, o’quv jarayonini individuallashtirish, moslashtirish hamda uzluksiz monitoring qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning integratsiyasi nafaqat axborot almashinuvi vositasi sifatida, balki o’quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini shakllantiruvchi, uning bilim, ko’nikma va kompetensiyalarini tizimli kuzatib boruvchi pedagogik instrument sifatida ham qaralmoqda. Shu nuqtayi nazardan elektron portfolio texnologiyasi raqamli ta’lim muhitida individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u o’quvchining ta’limiy faoliyatini real vaqt rejimida aks ettirish, uning rivojlanish dinamikasini tahlil qilish va kelgusidagi ta’lim yo’nalishini ilmiy asosda prognoz qilish imkonini beradi. Elektron portfolio o’quvchining turli davrlardagi o’quv faoliyati natijalari, bajarilgan topshiriqlar, loyihalar, refleksiv yozuvlar, test natijalari va ijodiy ishlarini raqamli shaklda jamlovchi tizim bo’lib, u orqali pedagog o’quvchining individual rivojlanish darajasini diagnostika qiladi va mos ravishda pedagogik ta’sirni differensiallashtiradi.

Raqamli ta’lim muhitida bunday yondashuv an’anaviy baholash tizimining cheklanganliklarini bartaraf etib, o’quvchining faqat yakuniy natijasini emas, balki uning o’quv jarayonidagi o’sish dinamikasini ham ko’rsatadi, bu esa individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirishda ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi. Individual ta’lim trayektoriyasi tushunchasi o’quvchining shaxsiy qobiliyatlari, qiziqishlari, o’zlashtirish tezligi va bilim darajasiga mos ravishda tashkil etilgan, moslashuvchan va variativ o’quv yo’nalishini anglatadi.

Raqamli muhitda ushbu trayektoriya sun’iy intellekt elementlari, adaptiv o’qitish tizimlari va elektron portfolio ma’lumotlari asosida shakllantiriladi. Elektron portfolio esa bu jarayonda diagnostik baza vazifasini bajaradi, ya’ni u o’quvchining hozirgi holatini aniqlab beradi va keyingi rivojlanish bosqichlarini belgilashga yordam beradi. Shu bilan birga, elektron portfolio orqali o’quvchining meta-kognitiv rivojlanishi ham kuzatiladi, ya’ni u o’z bilim jarayonini tahlil qilish, o’z xatolarini aniqlash va mustaqil xulosa chiqarish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Raqamli ta’lim muhitida elektron portfolio yordamida individual ta’lim

trayektoriyasini shakllantirish jarayoni bir necha bosqichlarni o‘z ichiga oladi: birinchi bosqichda o‘quvchining boshlang‘ich diagnostik holati aniqlanadi, bunda uning bilim darajasi, kognitiv imkoniyatlari va o‘quv motivatsiyasi tahlil qilinadi; ikkinchi bosqichda elektron portfolio tizimi orqali muntazam ma’lumotlar yig‘iladi va raqamlashtiriladi; uchinchi bosqichda ushbu ma’lumotlar asosida tahliliy baholash amalga oshiriladi; to‘rtinchi bosqichda esa individual ta’lim trayektoriyasi ishlab chiqiladi va o‘quv jarayoniga tatbiq etiladi.

Ushbu jarayonning muhim jihati shundaki, u statik emas, balki dinamik xarakterga ega bo‘lib, o‘quvchining rivojlanishiga qarab doimiy ravishda yangilanib boradi. Elektron portfolio tizimi pedagogga o‘quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, individual o‘quv materiallarini tanlash hamda differensial yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, matematik kompetensiyasi yuqori, lekin til ko‘nikmalari sust bo‘lgan o‘quvchi uchun elektron portfolio asosida maxsus yo‘naltirilgan topshiriqlar va resurslar tavsiya etiladi, bu esa uning umumiy rivojlanish balansini ta’minlaydi. Shu bilan birga, raqamli ta’lim muhitida elektron portfolio o‘quvchilar o‘rtasida shaffoflik va motivatsiyani oshiradi, chunki ular o‘z rivojlanish jarayonini vizual tarzda ko‘ra oladi va o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ichki ehtiyoj kuchayadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, elektron portfolio asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonlarida o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalari sezilarli darajada oshadi, chunki bu tizim refleksiya va o‘z-o‘zini baholashni rag‘batlantiradi.

Bundan tashqari, elektron portfolio o‘qituvchi uchun ham muhim diagnostik vosita bo‘lib, u orqali pedagog o‘quv jarayonining samaradorligini tahlil qiladi va pedagogik strategiyalarni optimallashtiradi. Raqamli ta’lim muhitida ushbu jarayonning yana bir muhim jihati ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish (data-driven decision making) hisoblanadi, ya’ni o‘quvchilarning elektron portfoliodagi ma’lumotlari asosida ta’lim jarayonini boshqarish va rejalashtirish amalga oshiriladi. Bu esa ta’lim sifatini oshirishda ilmiy asoslangan yondashuvni ta’minlaydi. Elektron portfolio orqali individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirishda adaptiv algoritmlar va sun’iy intellekt texnologiyalarining qo‘llanilishi ham muhim o‘rin tutadi, chunki ular o‘quvchining o‘zlashtirish tezligi va xatolarini tahlil qilib, unga mos o‘quv materiallarini avtomatik tavsiya qiladi. Bu jarayon ta’limni individuallashtirishning eng yuqori darajasini ifodalaydi. Shuningdek, elektron portfolio tizimi ota-onalar uchun ham ochiq bo‘lishi mumkin bo‘lib, bu o‘quvchining rivojlanishini oilaviy nazorat qilish va qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi, bu esa ta’lim jarayonining ijtimoiy komponentini kuchaytiradi.

Raqamli ta’lim muhitida bunday integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchi, o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasida samarali kommunikatsion tizimni shakllantiradi. Elektron portfolio asosida individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirishning pedagogik ahamiyati shundaki, u har bir o‘quvchining o‘ziga xos rivojlanish yo‘lini aniqlash va uni maksimal darajada qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi, bu esa inklyuziv ta’lim tamoyillariga ham mos keladi. Shu bilan birga, ushbu tizim o‘quvchilarda o‘z-o‘zini boshqarish, mas’uliyat va reflektiv fikrlash kabi muhim kompetensiyalarni rivojlantiradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, raqamli ta’lim muhitida elektron portfolio yordamida individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish zamonaviy ta’limning strategik yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u ta’lim sifatini oshirish, o‘quv jarayonini individuallashtirish va o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Bu yondashuv kelajak ta’lim tizimida asosiy diagnostik va boshqaruv vositalaridan biri sifatida yanada keng qo‘llanilishi kutiladi.

Raqamli ta’lim muhitining tez sur’atlarda rivojlanishi ta’lim jarayonida o’quvchini faqat bilim iste’molchisi sifatida emas, balki faol subyekt sifatida ko’rishga imkon bermoqda. Shu nuqtayi nazardan elektron portfolio texnologiyasi o’quvchining ta’limiy faoliyatini tizimli qayd etish bilan birga, uning shaxsiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va pedagogik qarorlarni ilmiy asosda qabul qilish uchun muhim empirik baza vazifasini bajaradi. Mazkur jarayonda ma’lumotlarga asoslangan yondashuv (data-driven approach) alohida ahamiyat kasb etadi, chunki elektron portfolio orqali yig’ilgan raqamli izlar o’quvchining o’zlashtirish tezligi, xatolar dinamikasi, topshiriqlarni bajarish strategiyasi va mustaqil ishlash darajasi haqida chuqur tahliliy xulosalar chiqarish imkonini beradi. Shu asosda ta’lim jarayonini boshqarishda adaptiv algoritmlardan foydalanish dolzarb bo’lib, ular o’quvchining real vaqt rejimidagi faoliyatiga mos ravishda o’quv materiallarini individual tarzda tavsiya qilish imkonini yaratadi, bu esa an’anaviy sinf-dars tizimida mavjud bo’lgan bir xillik muammosini sezilarli darajada kamaytiradi.

Bundan tashqari, elektron portfolio faqat baholash vositasi emas, balki o’quvchining reflektiv fikrlashini shakllantiruvchi muhit sifatida ham xizmat qiladi, chunki unda o’quvchi o’z faoliyatini tahlil qiladi, erishgan natijalarini baholaydi va keyingi bosqichlar uchun maqsadlar qo’yadi. Bu jarayon metakognitiv ko’nikmalarning rivojlanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi va o’quvchini o’z-o’zini boshqaruvchi subyektga aylantiradi. Shu bilan birga, raqamli portfolioning vizualizatsiya imkoniyatlari (grafiklar, progress indikatorlar, reytinglar) o’quvchida ichki motivatsiyani kuchaytiradi, chunki u o’z rivojlanishini aniq ko’ra oladi va natijalarini vaqt davomida solishtirish imkoniga ega bo’ladi. Bu esa o’quv faoliyatini faqat majburiy jarayon sifatida emas, balki o’z ustida ishlashga yo’naltirilgan ongli faoliyat sifatida shakllantiradi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, bunday yondashuv o’qituvchining rolini ham o’zgartiradi: u an’anaviy bilim beruvchi pozitsiyasidan ko’ra ko’proq fasilitator, yo’naltiruvchi va diagnostik tahlilchi sifatida faoliyat yuritadi. O’qituvchi elektron portfolio ma’lumotlari asosida o’quvchilarni guruhlariga ajratish, individual topshiriqlarni differensiallashtirish hamda o’quv jarayonini optimallashtirish imkoniga ega bo’ladi. Bu esa inklyuziv ta’lim tamoyillarini amalga oshirishda ham muhim omil hisoblanadi, chunki har bir o’quvchining imkoniyati va o’rganish tezligi inobatga olinadi.

Shuningdek, elektron portfolio tizimining bulutli texnologiyalar asosida ishlashi ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi, ya’ni o’quvchi istalgan joy va vaqtda o’z portfolioga kirish, uni yangilash va tahlil qilish imkoniga ega bo’ladi. Bu holat mobil ta’lim (m-learning) va aralash ta’lim (blended learning) modellari bilan uyg’unlashib, ta’limning moslashuvchanligini yanada oshiradi. Bunday integratsiya natijasida o’quv jarayoni maktab yoki auditoriya chegarasidan chiqib, kengroq raqamli ta’lim ekotizimiga aylanadi.

Ilmiy jihatdan yondashilganda, elektron portfolio asosidagi tizimlarda yig’iladigan katta hajmdagi ma’lumotlar (learning analytics) ta’lim jarayonini prognozlash imkonini beradi. Ya’ni, o’quvchining avvalgi natijalari asosida uning kelajakdagi o’zlashtirish darajasini taxmin qilish, ehtimoliy qiyinchiliklarni oldindan aniqlash va profilaktik pedagogik chora-tadbirlarni ishlab chiqish mumkin bo’ladi. Bu esa ta’lim jarayonini reaktiv emas, balki proaktiv boshqarish modeliga o’tkazadi.

Shu bilan birga, elektron portfolio tizimining samaradorligi o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalariga ham bevosita bog’liq ekanligi aniqlanadi. Agar pedagoglar raqamli vositalardan samarali foydalana olmasa, tizimning diagnostik va boshqaruv imkoniyatlari to’liq

ochilmaydi. Shuning uchun ham zamonaviy ta’lim tizimida o’qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, ularni ma’lumotlar bilan ishlash, tahlil qilish va interpretatsiya qilish ko’nikmalarini rivojlantirish muhim vazifa sifatida qaraladi.

Natijaviy jihatdan, bunday yondashuv ta’lim sifatini oshirish bilan birga, o’quv jarayonini shaxsga yo’naltirilgan, moslashuvchan va ilmiy asoslangan tizimga aylantiradi. Elektron portfolio orqali shakllantirilgan individual yondashuv esa o’quvchining nafaqat akademik, balki ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatadi, chunki u o’z faoliyatini tahlil qilish, qaror qabul qilish va mustaqil o’rganish madaniyatini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Barrett, H. C. (2011). *Balancing the Two Faces of E-Portfolio*. Educational Technology Research and Development, 59(3), 373–386.
2. Lorenzo, G., & Ittelson, J. (2005). *An Overview of E-Portfolios*. Educause Learning Initiative.
3. JISC. (2014). *Effective Practice with E-Portfolios*. Joint Information Systems Committee, UK.
4. Bates, A. W. (2019). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. Tony Bates Associates Ltd.
5. Siemens, G. (2005). *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning.

SO‘Z YASASH KOMPETENSIYASI: TUSHUNCHA, TARKIBIY KOMPONENTLAR VA XUSUSIYATLAR

Komiljonova Zarinabonu Sherzodovna

UrDPI 2-kurs magistranti

Annatatsiya: Ushbu tezis so‘z yasashning kompozitsiyon usullari va ularning tatbiq etilish usullari haqida

Kalit so‘zi: kompozitsiya, yasash, metod

Аннотация: Данная диссертация посвящена композиционным методам словообразования и их применению.

Ключевые слова: композиция, словообразование, метод.

Abstract: This thesis is about the compositional methods of word formation and their application.

Keywords: composition, formation, method

So‘z yasash va til tizimi. So‘z yasash til tizimining muhim qatlami bo‘lib, u leksikologiya (so‘z boyligi), morfologiya (so‘z tuzilishi), sintaksis (so‘zlarning birikmasi) bilan chambarchas bog‘liq. So‘z yasash leksika va grammatika o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaradi. Biror yangi so‘z yaratilganda, u leksik tizimga kiradi (yangi leksik birlik paydo bo‘ladi) va bir vaqtning o‘zida grammatik xususiyatlarga ega bo‘ladi (so‘z turkumi, grammatik kategoriyalar). Masalan, o‘quvchi so‘zi o‘qi- fe’lidan -uvchi qo‘shimchasi orqali hosil qilingan, u leksik jihatdan “o‘qish bilan shug‘ullanuvchi shaxs” ma’nosini anglatadi va grammatik jihatdan ot turkumiga, jonli so‘zlarga, shaxsni bildiruvchi turlarga mansub.

So‘z yasash til tizimining produktiv qismini tashkil etadi, ya’ni til foydalanuvchilari zarur bo‘lganda yangi so‘zlar yaratolishadi. O‘zbek tilida so‘z yasashning produktivligi juda yuqori,

chunki agglutinativ til sifatida o‘zbek tili qo‘shimchalarni ketma-ket qo‘shish orqali murakkab ma’noli so‘zlar yaratishga imkon beradi. Masalan: o‘qi-moq (fe’l) , o‘qu-v (ot) , o‘quv-chi (ot), o‘quvchi-lik (ot), o‘quvchi-li (sifat). Bunday zanjirlar orqali bir ildizdan ko‘plab yangi so‘zlar hosil bo‘lishi mumkin.

So‘z yasash va morfologiya. So‘z yasash ko‘pincha so‘zning turkumini o‘zgartiradi: o‘qi-moq (fe’l) → o‘qu-v (ot), chiroyli (sifat) → chiroyli-lik (ot), ish (ot) → ish-la-moq (fe’l). Shuningdek, so‘z yasash shakl yasash bilan chambarchas: o‘quvchi so‘zda -lar shakl yasovchi (ko‘plik), -chi so‘z yasovchi (kasb bildiruvchi ot) farqini bilishi kerak.

So‘z yasash va sintaksis. Qo‘shma so‘zlar sintaktik birikmadan hosil bo‘ladi: temir yo‘l → temiryo‘l, oltin tish → oltintish. O‘quvchi sintaktik birikmaning qo‘shma so‘zga aylanish jarayonini tushunishi kerak.

So‘z yasash va leksikologiya. So‘z yasash leksikani boyitishning asosiy manbai. Yangi so‘zlar paydo bo‘lishi, eski so‘zlarning yangi ma’nolar kasb etishi, sinonimlar va antonimlar paydo bo‘lishi – bularning barchasi so‘z yasash orqali amalga oshadi.

So‘z yasash va semantika. Har bir qo‘shimchaning o‘ziga xos ma’nosi bor: -chi kasb (-uvchi harakatni bajaruvchi), -lik abstraktlikni (-chilik kasb nomi), -li egalikni, -siz yo‘qligini bildiradi. O‘quvchi bu semantik qonuniyatlarni bilishi va sezishi kerak.

So‘z yasash kompetensiyasining tarkibiy komponentlari. So‘z yasash kompetensiyasi bir necha o‘zaro bog‘liq komponentlardan tashkil topgan:

1. Bilim komponenti. Bu komponent so‘z yasashga oid nazariy bilimlarni o‘z ichiga oladi:

So‘z tuzilishi haqida bilim: so‘zning tarkibiy qismlari – asos, qo‘shimcha (affiks); morfema tushunchasi; so‘z yasovchi va shakl yasovchi qo‘shimchalar farqi;

Morfemalar turlari haqida bilim: asos (so‘zning asosiy leksik ma’nosi), qo‘shimcha morfemalar (so‘z yasovchi va shakl yasovchi), bog‘lovchi unlilar;

So‘z yasash usullari haqida bilim: affiksatsiya (qo‘shimchalar yordamida), qo‘shma so‘zlar (ikki yoki undan ortiq ildizning birikishi), takrorlar (so‘z yoki uning qismining takrorlanishi), konversiya (so‘zning bir turkumdan boshqa turkumga grammatik o‘tishi);

So‘z yasash zanjirlari va so‘z yasash uyalari haqida tushuncha: bir so‘zdan bosqichma-bosqich qanday yangi so‘zlar hosil bo‘lishi, bir ildizli so‘zlar tizimi.

So‘z yasash kompetensiyasining boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni va ahamiyati. Boshlang‘ich ta’lim – bu o‘quvchida til kompetensiyasining poydevori yotiladigan, til tuyg‘usi faol rivojlanadigan, grammatik tuzilma va leksik tizim o‘zlashtirilladigan eng muhim bosqichdir. Aynan 6-10 yosh davri tilni egallashning eng sezgir, eng samarali davri hisoblanadi. Psixologlar (L.S.Vıgotskiy, D.B.Elkonin, A.N.Gvozdev, S.N.Tseytlin) ushbu davrni tilni egallashning “kritik davri” yoki “til rivojlanishining oltin davri” deb ataydilar.

Boshlang‘ich sinfda so‘z yasashni o‘qitishning bir necha muhim maqsadlari mavjud:

Birinchi maqsad – til tizimi haqida tushuncha berish. So‘z yasashni o‘rganish orqali o‘quvchilar tilning ichki tuzilmasi, so‘zlar qanday yaratilishi, ular qanday o‘zgarishi haqida tasavvurga ega bo‘ladilar. Ular tilni nafaqat tayyor leksik birliklar to‘plami sifatida emas, balki dinamik, doimiy rivojlanuvchi, o‘z qonuniyatlari va qoidalariga ega tizim sifatida idrok etadilar. Bu til ongi, til haqida ilmiy qarashlarning boshlanishidir.

Ikkinchi maqsad – leksik boylikni kengaytirish. So‘z yasashni bilish o‘quvchining faol va passiv lug‘atini sezilarli darajada oshiradi. O‘quvchi bir ildizdan hosil bo‘lgan so‘zlar uyasini bilsa (o‘qi-moq, o‘quv, o‘quvchi, o‘qituvchi, o‘qitmoq, o‘qish, o‘qimishli, o‘qituvchilik, o‘quvchilik, o‘qishli va h.k.), u bir vaqtning o‘zida 10-15 ta so‘z o‘rganadi. Bu lug‘at boyligini eksponensial ravishda oshirishning eng samarali yo‘lidir.

Uchinchi maqsad – tahliliy tafakkurni rivojlantirish. So‘zni morfemalarga ajratish, so‘z yasash zanjirini qurish, bir ildizli so‘zlarni guruhlashtirish – bularning barchasi tahliliy operatsiyalarni talab qiladi. O‘quvchi butun so‘zni qismlarga ajratadi (tahlil), keyin qismlardan butunni tuzadi (sintez), so‘zlarni umumiy belgiga ko‘ra birlashtirishadi (klassifikatsiya), so‘zlar o‘rtasida o‘xshashlik va farqlarni topadi (taqqoslash), umumiy qonuniyatni chiqaradi (umumlashtirish). Bu mantiqiy amallar kognitiv rivojlanishning asosini tashkil etadi.

To‘rtinchi maqsad – orfografik ko‘nikmalarni mustahkamlash. So‘z tuzilishini bilish to‘g‘ri yozishda katta yordam beradi. O‘quvchi so‘zning qaysi qismi ildiz, qaysi qismi qo‘shimcha ekanligini bila turib, ularni to‘g‘ri yozish qoidalarini qo‘llaydi. Masalan, o‘quvchi bilsa-ki, o‘qituvchi so‘zida -uvchi qo‘shimchasi bor va bu qo‘shimcha doimo -u- bilan boshlanadi, u hech qachon *o‘qitavchi deb yozmaydi. So‘z yasash va orfografiya o‘rtasidagi aloqani anglash to‘g‘ri yozish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Beshinchi maqsad – nutqni boyitish va nutq madaniyatini shakllantirish. So‘z yasash kompetensiyasi nutqning leksik jihatdan boyligini, rang-barangligini ta‘minlaydi. O‘quvchi bir xil ma‘noni turli so‘zlar bilan ifodalash, so‘zlarning turli shakllaridan foydalanish, sinonimlar va antonimlar topish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Shuningdek, u noto‘g‘ri hosila so‘zlardan, til normasiga zid shakllardan qochishni o‘rganadi va til madaniyatini o‘zlashtirishadi.

Oldinchi maqsad – ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish. So‘z yasash – bu ijodiy jarayon. Bolalar so‘zlar bilan o‘ynashni, yangi so‘zlar yaratishni, til bilan eksperiment qilishni yaxshi ko‘radilar. K.I.Chukovskiy o‘zining mashhur kitobida bolalarning yaratgan ajoyib neologizmlarini keltirib o‘tgan: “вкуски” (вкусные куски), “мазелин” (мазать → мазь + вазелин), “лошаденок” (лошадь + ребенок). Bunday ijodiy faoliyat nafaqat qiziqarli, balki bolaning til tuyg‘usini, til sezgisini, tilga muhabatini rivojlantiradi.

So‘z yasash va boshqa til bo‘limlari bilan aloqasi. So‘z yasash tilshunoslikning boshqa bo‘limlari bilan chambarchas bog‘liq va bu bog‘liqlikni boshlang‘ich ta’limda ham ko‘rsatish kerak:

So‘z yasash va fonetika. So‘z yasash jarayonida tovush o‘zgarishlari ro‘y berishi mumkin. Masalan, o‘zbek tilida qo‘shimcha qo‘shilganda bog‘lovchi unli kerak bo‘ladi: kitob + -chi → kitob-chi (bog‘lovchi unli yo‘q), lekin o‘qi + -chi → o‘qu-v-chi (bog‘lovchi unli -v-). O‘quvchi bunday fonetik hodisalarni bilishi kerak.

Bilim komponenti o‘quvchilarda so‘z yasash tizimi haqida aniq, tizimli tasavvur shakllantirishni ta‘minlaydi. O‘quvchi so‘zning qanday qismlardan tashkil topganini, har bir qismning qanday vazifa bajarishini, so‘zlar qanday usullar bilan yaratilishini bilishi kerak. Bu bilimlar o‘quvchiga tilning ichki mexanizmlarini tushunishga, til qonuniyatlarini anglashga yordam beradi.

2. Ko‘nikma komponenti. Bu komponent amaliy ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi:

Morfemik tahlil ko‘nikmalari: so‘zni morfemalarga (ildiz, qo‘shimchalar) to‘g‘ri ajratish; har bir morfemaning chegaralarini aniqlash; qo‘shimchalarning ketma-ketligini bilish; bog‘lovchi unlilarni tanish;

So‘z yasash tahlili ko‘nikmalari: berilgan so‘zning qaysi so‘zdan yasalganini aniqlash; qanday so‘z yasash usuli qo‘llanganini ko‘rsatish; so‘z yasash zanjirini tuzish; bir ildizli so‘zlar uyasini yaratish;

Yangi so‘zlar yasash ko‘nikmalari: berilgan ildizdan turli qo‘shimchalar qo‘shib yangi so‘zlar hosil qilish; ikki so‘zni qo‘shib qo‘shma so‘z yaratish; so‘z yasash modellaridan foydalanib, analogiya asosida so‘z yasash;

So‘z yasash modellaridan foydalanish: ma’lum bir qo‘shimcha yoki usulning qanday ma’no yaratishini bilish va shu model asosida yangidan so‘zlar yasash (masalan: o‘qituvchi, xizmatchi, ishchi barcha -chi qo‘shimchasi bilan kasb bildiradi). So‘z yasash kompetensiyasi bu shaxsning nutqiy faoliyatida o‘z fikrlarini ravon, mazmunli va ta’sirchan tarzda ifodalash, tinglovchiga to‘g‘ri va tushunarli yetkazish, shuningdek, suhbatdosh fikrini anglash va unga munosabat bildirish qobiliyatidir. Bu kompetensiya nafaqat tilni bilish, balki uning ijodiy va maqsadga muvofiq ishlatilishi bilan ham bog‘liq. So‘z yasash kompetensiyasining mohiyati quyidagilarni o‘z ichiga oladi: Mantiqiy va Ibtidoiy Tafakkur Ushbu kompetensiyaga ega shaxs o‘z fikrlarini aniq va izchil bayon qila oladi, muammolarni tahlil qilib, yechimlarini so‘z orqali ifodalaydi. Yangi g‘oyalar yaratish va ularni nutqda aks ettirish ham muhimdir. Nutqiy Madaniyat Til me‘yorlariga rioya qilish, lug‘at boyligini kengaytirish, so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va grammatik jihatdan mukammal gaplar tuzish bunga kiradi. Tinglash va Anglash Faol tinglash qobiliyati, suhbatdoshning gapini to‘g‘ri tushunish, uning ma’no va kayfiyatini anglash ham so‘z yasash kompetensiyasining ajralmas qismidir. Interfaollik va Munozara O‘z fikrini himoya qilish, tortishuvlarda ishtirok etish, turli qarashlarni tinglash va ularga hurmat bilan yondashish ham muhimdir. Ijodiy Nuqta Metaforalar, iboralar, kinoyalardan foydalanish orqali nutqni yanada boyitish va ta’sirchan qilish. Boshlang‘ich ta’lim – bu so‘z yasash kompetensiyasini shakllantirishning asosiy poydevoridir. Bu bosqichda bolalar: Asosiy Nutq Ko‘nikmalarini O‘rganishadi Savol berish, javob qaytarish, hikoya qilish, o‘z fikrini qisqa va sodda bayon qilish kabi ko‘nikmalar rivojlanadi. Lug‘at Boyligini Oshirish Yangi so‘zlar, iboralar, jumla tuzilmalarini o‘rganadilar va ularni nutqda faol qo‘llashga o‘rganadilar. Fikrlashni Rivojlantirish Mashqlar, o‘yinlar va hikoyalar orqali bolalarning mantiqiy fikrlashi va ularni so‘z orqali ifodalash qobiliyati shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Asqarova M. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Sharq, 2019.
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2020.
3. Begmatov E., Mahkamova N. O‘zbek tili morfemikasi va so‘z yasalishi. – Toshkent: Fan, 2017.
4. Boboyev T. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018.
5. Bozorova L.B. Boshlang‘ich sinflarda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2020.

6. G‘ulomov A., Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK TAFAKKUR VA IJTIMOIIY FAZILATLARNI RIVOJLANTIRISHDA DARS DAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Ergasheva Gulzoda Baxtiyorovna

Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi kafedras i o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tafakkur va ijtimoiy ahamiyatga ega fazilatlarni rivojlantirishda dars dan tashqari mashg‘ulotlarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarda tabiatga ong li munosabatni shakllantirish, ekologik madaniyatni rivojlantirish hamda ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘usini kuchaytirishda interfaol va ijodiy metodlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, ekologik ta’lim jarayonida kuzatish, tajriba, tabiat bilan bevosita muloqot qilish, ekologik loyihalar hamda jamoaviy faoliyatni tashkil etish orqali o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari dars dan tashqari mashg‘ulotlar boshlang‘ich ta’lim jarayonida ekologik ong va ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ekologik tafakkur, ekologik ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, dars dan tashqari mashg‘ulotlar, ekologik madaniyat, ijtimoiy fazilatlari, interfaol metodlar, tabiatni o‘rganish

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности внеклассных занятий в развитии экологического мышления и социальных качеств у учащихся начальных классов. Особое внимание уделяется формированию экологической культуры, ответственного отношения к природе и развитию социальной активности школьников. Показано значение интерактивных методов обучения, наблюдений за природой, экологических проектов и коллективной деятельности. Результаты исследования свидетельствуют о том, что внеклассные занятия являются эффективным средством формирования экологического сознания и социально значимых качеств младших школьников.

Ключевые слова: экологическое мышление, экологическое образование, начальная школа, внеклассные занятия, экологическая культура, социальные качества, интерактивные методы, изучение природы

Annotation. This article examines the pedagogical possibilities of extracurricular activities in developing ecological thinking and social qualities among primary school students. The study highlights the importance of forming ecological culture, responsible attitudes toward nature, and social responsibility. Interactive teaching methods, nature observation, environmental projects, and collaborative learning activities are analyzed as effective approaches in ecological education. The results show that extracurricular activities serve as an effective pedagogical tool for developing ecological awareness and socially significant qualities in primary school students.

Keywords: ecological thinking, environmental education, primary education, extracurricular activities, ecological culture, social qualities, interactive methods, nature study

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ularda ekologik tafakkur va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Inson va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tushuntirish, tabiatni asrashga ong li munosabatni

shakllantirish hamda ekologik madaniyatni rivojlantirish boshlang‘ich ta‘lim bosqichidan boshlab amalga oshirilishi zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ekologik ta‘lim nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki tabiatni kuzatish, uni asrash, atrof-muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish kabi amaliy ko‘nikmalarni ham o‘z ichiga oladi. Bu jarayonda darsdan tashqari mashg‘ulotlar muhim pedagogik imkoniyatlarga ega bo‘lib, o‘quvchilarning tabiat bilan bevosita muloqot qilishiga sharoit yaratadi.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularning ekologik muammolarga nisbatan ongli munosabatini shakllantirish hamda jamoaviy faoliyat orqali ijtimoiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ekologik ta‘lim jarayonida darsdan tashqari mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi pedagogik tahlil, kuzatish, qiyosiy taqqoslash, tajriba-sinov ishlari hamda umumlashtirish metodlariga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ekologik tafakkuri va ijtimoiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan darsdan tashqari mashg‘ulotlar tashkil etildi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi: Pedagogik kuzatish metodi orqali o‘quvchilarning tabiatga munosabati, jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki hamda ekologik mas‘uliyat hissi o‘rganildi. Qiyosiy tahlil metodi yordamida turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligi taqqoslandi. Pedagogik tajriba metodi orqali ekologik ta‘limga qaratilgan mashg‘ulotlarning amaliy natijalari o‘rganildi. Shuningdek, interfaol metodlar, ekologik loyihalar, tabiatni kuzatish hamda jamoaviy faoliyatlar orqali o‘quvchilarning ekologik tafakkuri rivojlantirildi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tafakkur va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishda darsdan tashqari mashg‘ulotlar muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning ekologik madaniyatini rivojlantiradi hamda tabiatni asrashga bo‘lgan mas‘uliyat hissini shakllantiradi. Darsdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilar tabiat hodisalarini bevosita kuzatish, ekologik muammolar haqida fikr yuritish hamda jamoaviy faoliyat orqali muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini egallaydilar. Masalan, maktab hududida daraxt ekish, gullar parvarishlash, tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan ekologik aksiyalar o‘tkazish o‘quvchilarning ekologik ongini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ekologik ta‘lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ekologik loyihalar, guruhli ishlash, rolli o‘yinlar hamda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Bu metodlar o‘quvchilarda hamkorlik, o‘zaro hurmat, mas‘uliyat va jamoaviylik kabi ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, tabiatga oid ertaklar, hikoyalar va xalq og‘zaki ijodi namunalariidan foydalanish o‘quvchilarning ekologik dunyoqarashini kengaytiradi. Bunday materiallar orqali o‘quvchilar tabiatni asrash, hayvonot va o‘simlik dunyosiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish zarurligini anglaydilar. Ekologik ekskursiyalar ham o‘quvchilarning ekologik tafakkurini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Tabiat qo‘ynida o‘tkazilgan kuzatish mashg‘ulotlari o‘quvchilarga tabiat jarayonlarini amaliy ravishda tushunishga yordam beradi. Umuman olganda, darsdan tashqari

mashg‘ulotlar o‘quvchilarning ekologik bilimlarini boyitish bilan birga ularning ijtimoiy faoliyatini ham rivojlantiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tafakkur va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishda darsdan tashqari mashg‘ulotlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning tabiatga ongli munosabatini rivojlantiradi, ekologik madaniyatini shakllantiradi hamda ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘usini kuchaytiradi. Interfaol metodlar, ekologik loyihalar, tabiatni kuzatish hamda jamoaviy faoliyatlarni tashkil etish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish bilan birga ularning ijtimoiy kompetensiyalarini ham shakllantiradi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimida darsdan tashqari mashg‘ulotlarni ekologik ta’lim bilan uyg‘un holda tashkil etish o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
2. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Nishonova Z., Hasanboyeva O. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Turaqulov X. Ekologik ta’lim va tarbiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
5. Qodirov B. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2019.
6. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA AKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Rajabova Nilufar Egamberganovna

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasida

dotsent v.b.p.f.f.d (PhD)

Ko‘ziyeva Guljaxon Muxammad qizi

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi

3-kurs 231-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezisdan boshlang‘ich ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) samarali foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Unda AKT vositalarining ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni, o‘quvchilarning faolligini kuchaytirish, mustaqil izlanish va tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida AKTdan foydalanishning amaliy usullari va metodlari ko‘rsatib beriladi. Tezisdan o‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishda interaktiv metodlar va raqamli ta’lim vositalarining roli alohida ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, mustaqil fikrlash, interaktiv metodlar, raqamli ta’lim, pedagogik texnologiyalar, o‘quv faoliyati, ijodiy yondashuv.

Аннотация: В данной работе рассматриваются вопросы развития самостоятельного мышления учащихся начальных классов посредством эффективного использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Анализируется роль ИКТ в повышении эффективности обучения, активизации познавательной деятельности учащихся, а также в формировании навыков самостоятельного поиска и анализа информации. Кроме того, представлены практические методы и подходы использования ИКТ на основе современных педагогических технологий. Особое внимание уделено развитию критического и творческого мышления учащихся с использованием интерактивных методов и цифровых образовательных ресурсов.

Ключевые слова: начальное образование, информационно-коммуникационные технологии, самостоятельное мышление, интерактивные методы, цифровое обучение, педагогические технологии, учебная деятельность, творческий подход.

Abstract: This thesis explores the development of independent thinking skills in primary school students through the effective use of information and communication technologies (ICT). It analyzes the role of ICT in enhancing educational effectiveness, increasing student engagement, and fostering independent research and analytical skills. Additionally, practical methods and approaches for integrating ICT based on modern pedagogical technologies are presented. Special emphasis is placed on developing students’ critical and creative thinking through interactive methods and digital learning tools.

Keywords: primary education, information and communication technologies, independent thinking, interactive methods, digital education, pedagogical technologies, learning activity, creative approach.

Bugungi kunda ta’lim tizimini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, barcha sohalarga axborot texnologiyalarini keng joriy etish hamda raqamli transformatsiyani amalga oshirish bo‘yicha muhim hujjatlar qabul qilingan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmonida raqamli texnologiyalarni barcha sohalarga, jumladan ta’lim tizimiga ham keng tatbiq etish, zamonaviy AKT infratuzilmasini rivojlantirish va raqamli resurslardan samarali foydalanish vazifalari belgilangan. Bu esa o‘z navbatida o‘quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo‘llash zaruratini yanada kuchaytiradi [1].

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) deganda axborot almashinish jarayonlarini amalga oshirishga xizmat qiluvchi texnologiyalar majmuasi tushuniladi. AKT vositalari mikroprotessorli qurilmalar, kompyuter texnologiyalari asosidagi dasturiy ta’minot, apparat-texnika vositalari hamda ma’lumotlarni uzatish, saqlash va qayta ishlashga mo‘ljallangan zamonaviy tizimlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu texnologiyalar axborotni yig‘ish, qayta ishlash va uzatish jarayonlarini tezlashtiradi hamda ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Aynan shu davrda o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammoli

vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalari shakllana boshlaydi. Shu sababli ta’lim jarayoniga AKT vositalarini joriy etish nafaqat bilim berish samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish faoliyatini ham rivojlantiradi [3, 29].

Boshlang‘ich sinflarda kompyuter, multimedia vositalari, elektron darsliklar, interaktiv doskalar va ta’lim platformalari kabi AKT vositalaridan foydalanish dars jarayonini yanada tushunarli va qiziqarli qiladi. Boshlang‘ich sinflarda quyidagi AKT vositalari keng qo‘llaniladi:

- Interaktiv doskalar: Ular orqali darsni jonli va qiziqarli tarzda olib borish mumkin.

- Multimedia vositalari: Video, audio, animatsiyalar orqali mavzularni tushuntirish.

- Kompyuter va planshetlar: Individual topshiriqlarni bajartirish, dars materiallarini mustahkamlash.

- Onlayn ta’lim platformalari: Google Classroom, Zoom va boshqa ilovalar yordamida darslarni masofaviy tarzda o‘tkazish imkoniyati.

- Elektron darsliklar va ta’limiy o‘yinlar: Bolalarning qiziqishini oshirib, bilimni mustahkamlovchi vositalar.

Axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish quyidagi afzalliklarni beradi:

- o‘quvchilarning darsga nisbatan faol ishtirokini ta’minlaydi;

- har bir bolaning o‘ziga xos o‘rganish uslubiga moslashish imkonini beradi.

- o‘quv jarayonini yanada jonli, qiziqarli va samarali qiladi.

- o‘qituvchiga o‘quvchilarning bilim darajasini tez va aniq tahlil qilish imkonini beradi.

Ta’lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning tasavvur doirasini kengaytiradi hamda o‘quv materialini chuqurroq anglashga yordam beradi. Bunday yondashuv o‘quvchilarda mustaqil fikrlashning dastlabki bosqichlarini rivojlantiradi, chunki ular tayyor ma’lumotni emas, balki ko‘rgazmali materiallar asosida o‘z xulosalarini shakllantiradi. Mustaqil fikrlash esa o‘quvchining erkin fikr bildirish, tahlil qilish va asosli xulosa chiqarish qobiliyati sifatida namoyon bo‘ladi.

AKT vositalarining yana bir muhim xususiyati ularning yuqori texnik resurslarni talab etishidir. Ya’ni kompyuterning protsessor tezligi, xotira hajmi va grafik imkoniyatlari AKT vositalarining samarali ishlashini ta’minlaydi. Ta’lim jarayonida bunday texnik imkoniyatlar murakkab mavzularni vizual va interaktiv shaklda tushuntirishga yordam beradi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tasavvurini kengaytiradi va ularni mustaqil tahlil qilishga yo‘naltiradi.

AKT vositalari ta’lim materiallarini chuqur va mukammal o‘zlashtirishga ham xizmat qiladi. Vizual va audio elementlar yordamida berilgan ma’lumotlar o‘quvchilarda mavzuni yaxshiroq tushunish imkonini yaratadi. Bu esa bilimni tayyor holda qabul qilish emas, balki tahlil asosida o‘zlashtirishga olib keladi va mustaqil fikrlash jarayonini rivojlantiradi. AKT vositalarining yana bir xususiyati o‘quvchilarda yangi bilimlarga qiziqishni oshirishdir. Interaktiv topshiriqlar, qiziqarli vizual materiallar va raqamli resurslar o‘quvchini darsga faol jalb qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu holat mustaqil izlanish va o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyani kuchaytiradi.

Shuningdek, AKT vositalari ta’lim jarayonida vaqtni tejash va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Murakkab mavzularni qisqa va tushunarli shaklda taqdim etish orqali o‘quvchilarning tez va samarali o‘zlashtirishiga sharoit yaratiladi. Bo‘shagan vaqt esa mustaqil

ishlash va fikrlashga yo‘naltiriladi. AKT vositalari yordamida olingan bilimlarning uzoq muddat xotirada saqlanishi ham muhim xususiyatlardan biridir. Vizual va eshitish orqali o‘zlashtirilgan axborotlar o‘quvchining xotirasida mustahkam saqlanadi. Bu esa o‘quvchilarga bilimni faqat eslab qolish emas, balki uni kerakli vaziyatda mustaqil qo‘llash imkonini beradi. [2, 41]

Ta’lim jarayonida AKT vositalari interfaol metodlar bilan uyg‘unlashtirilganda yanada samarali natija beradi. “Muammoli vaziyat”, “klaster” va “aqliy hujum” kabi metodlar multimedia vositalari bilan birgalikda qo‘llanganda o‘quvchilarda tahliliy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. Elektron topshiriqlar, testlar va interaktiv mashqlar esa o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantiradi va uning fikrlash jarayonini mustahkamlaydi. Shuningdek, elektron darsliklar va ta’limiy o‘yinlar o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirib, ularni mustaqil izlanishga undaydi. [4, 51]

AKT asosidagi ta’lim muhitida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi an’anaviy “beruvchi–qabul qiluvchi” modeli o‘zgarib, hamkorlikka asoslangan “interaktiv muloqot” modeli shakllanadi. Bunda o‘qituvchi yo‘naltiruvchi sifatida o‘quvchining mustaqil izlanishiga sharoit yaratadi. Bu esa o‘quvchilarda tashabbuskorlik va o‘z fikrini erkin ifoda etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

AKT vositalarining yana bir muhim jihati ta’limni individuallashtirish imkoniyatidir. Har bir o‘quvchi o‘z qobiliyati, tezligi va qiziqishiga mos ravishda bilimlarni o‘zlashtirishi mumkin. Bu esa ularning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi hamda o‘z ustida ishlashga bo‘lgan mas’uliyatini oshiradi. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi nuqtayi nazaridan bunday yondashuv o‘quvchilarning ijodiy va tahliliy fikrlashini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. [5, 118]

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda AKT vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. U o‘quv jarayonini faollashtiradi, o‘quvchilarda tahlil qilish xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi hamda ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Natijada zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan, mustaqil fikrlaydigan va muammolarni hal qila oladigan shaxslar shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–6079-son “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni

2.Z. K. Ismailova, R. S. Musaev,A. A.Shayusupova - O‘qitishning zamonaviy texnologiyalari o‘quv qo‘llanma,41-bet.

3.O.B.Burxiyev - Boshlang‘ich sinflarda axborot texnologiyalari o‘quv qo‘llanma,29-bet

4.N.N.Azizxo‘jayeva – Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat,51-bet

5.D.A.Abdusamiyev. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun darslik 2025,118-bet.

СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ СОДЕРЖАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аллабергенова Дилноза

Ранч университет

Факультета педагогики и филологии

Магистр педагогики 1-курса группы 25-01

dilnozaallabergenova057@gmail.com
(+998-99-453-81-11)

Аннотация. В статье рассматривается сущности и структурные компоненты содержание современного образования. Такие цели как, содержание, методы и технологии обучения, а также их влияние на качество образовательного процесса. На основе культурологических концепции И. Я. Лернера, В. В. Краевского и М. Н. Скаткина анализируются четыре классических компонента социального опыта: знания, умения, опыт творческой деятельности и эмоционально-ценностное отношение к миру. Особое внимание уделяется современным трансформациям, включая компетентностный подход, формирование функциональной грамотности и развитие цифровых компетенций педагогов и учащихся. Современное образование сложная система, состоящая из различных элементов, которые взаимодействуют друг с другом.

Ключевые слова: содержание образования, структурные компоненты, культурологический подход, компетенции, функциональная грамотность, цифровая компетенция.

Annotation. The article examines the essence and structural components of modern education, including its goals, content, teaching methods, and technologies, as well as their impact on the quality of the educational process. Based on the cultural concepts of I. Ya. Lerner, V. V. Kraevsky, and M. N. Skatkin, it analyzes four classic components of social experience: knowledge, skills, creative activity, and an emotional and value-based attitude toward the world. Special attention is given to contemporary transformations, including the competency-based approach, the development of functional literacy, and the growth of digital competencies among teachers and students. Modern education is a complex system made up of various interconnected elements.

Keywords. Educational content, its key structural elements, a cultural perspective, core competencies, functional literacy, and digital skills

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy ta’limning mohiyati va uning tarkibiy qismlari ko’rib chiqiladi. Ta’lim mazmuni, metod va texnologiyalari hamda ularning ta’lim jarayoni sifatiga ta’siri yoritiladi. I. Ya. Lerner, V. V. Kraevskiy va M. N. Skatkinning kulturologik konsepsiyalari asosida ijtimoiy tajribaning to’rtta klassik komponenti , bilimlar, ko’nikmalar, ijodiy faoliyat tajribasi va dunyoga nisbatan emotsional-qadriyatli munosabat , tahlil qilinadi. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv, funksional savodxonlikni shakllantirish va pedagog hamda o’quvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish kabi zamonaviy o’zgarishlarga alohida e’tibor qaratiladi. Zamonaviy ta’lim , bu o’zaro bog’liq turli elementlardan tashkil topgan murakkab tizimdir

Kalit so’zlar. Ta’lim mazmuni, uning asosiy tarkibiy qismlari, madaniy yondashuv, kompetensiyalar, funksional savodxonlik hamda raqamli ko’nikmalar

Введение. Содержание образования представляет собой педагогически адаптированную модель социокультурного опыта, накопленного человечеством.

[2,с.112]¹⁰ С педагогической точки зрения оно выступает как часть общечеловеческой культуры, отобранная и структурированная таким образом, чтобы ее усвоение детерминировало развитие личности в соответствии с целями воспитания. Основное социальное назначение содержания образования передача опыта деятельности, воплощенного в знаниях, умениях и творчестве. Образование не только формирует знания и навыки, но и способствует развитию личности, социальной ответственности и готовности к трудовой деятельности. В статье мы рассмотрим ключевые компоненты, которые составляют содержание современного образования и определяют его эффективность.

Цели образования являются основополагающими для формирования образовательных стандартов и определения направлений учебного процесса. [6, с. 15]

¹¹Они включают развитие критического мышления, социальных навыков и готовности к трудовой деятельности.

Первое, **образовательные стандарты** это формирование четких и измеримых образовательных целей позволяет установить уровень знаний и умений, которые должны быть достигнуты учащимися

Второе, **Образовательные стандарты** это формирование четких и измеримых образовательных целей позволяет установить уровень знаний и умений, которые должны быть достигнуты учащимися

Содержание образования включает учебные предметы и программы, а также разнообразие форматов обучения.

Первое из них это традиционные и современные учебные предметы классические предметы, такие как математика, литература и науки, остаются важными, но их содержание должно обновляться в соответствии с современностью.

Образовательные программы также учитывают быстро меняющиеся требования рынка труда и общественные нужды, интегрируя новые знания и технологии. [2, с. 134,136].

Методы и технологии обучения ключевая роль в процессе передачи знаний и умений. Они должны быть разнообразными и адаптированными к потребностям учащихся.

Например, использование **интерактивные методов** в групповые работы, дискуссий и проектов способствует более глубокому усвоению материала и развитию критического мышления. [1, с. 45-48]

Следующее, **Цифровые технологии** в образовательной платформе позволяют обеспечить доступ к знаниям для широкой аудитории, а также индивидуализировать обучение. [5, с. 102-105]

¹⁰ Сластенин, В. А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – 4-е изд., стер. – Москва : Изд. центр «Академия», 2013. – 576 с. – ISBN 978-5-4468-0034-8

¹¹ Асмолов, А. Г. Системно-деятельностный подход в современном образовании / А.Асмолов // Вестник образования. – 2019. – № 12. – С. 14–22

Согласно наиболее признанной культурологической теории, разработанной И. Я. Лернером и М. Н. Скаткиным, содержание образования включает четыре взаимосвязанных элемента социального опыта. [1, с. 89].¹²

Когнитивный опыт (система знаний): включает в себя факты, понятия, законы науки, теории и знания о способах деятельности. Усвоение этой системы обеспечивает формирование у учащихся научной картины мира. [1, с. 90] Опыт осуществления известных способов деятельности (репродуктивный опыт): воплощается в системе интеллектуальных и практических умений и навыков. Этот компонент позволяет новым поколениям воспроизводить и сохранять культуру. [1, с. 91] Опыт творческой деятельности: выражается в готовности к творческому преобразованию действительности. Он включает такие процедуры, как самостоятельный перенос знаний в новую ситуацию, видение проблемы в знакомом объекте и нахождение оригинальных способов решения задач. [1, с. 95] Опыт эмоционально-ценностных отношений: определяет нормы отношения личности к миру, обществу и самому себе. Именно этот элемент является условием формирования системы ценностей и мировоззрения человека. [1, с. 98]

Современные трансформации: компетентностный подход. В последние десятилетия структура содержания образования дополняется компетентностным компонентом. Компетентность рассматривается как синтезированный опыт качественного и эффективного решения теоретических и практических проблем на основе актуализации всех остальных элементов содержания. [3,с.16] Современное образование переориентируется с простого накопления «декларативных» знаний на процедурные и ценностно-смысловые знания.

Функциональная грамотность и цифровой компонент. Важным структурным элементом современного образования становится функциональная грамотность способность учащегося решать задачи, возникающие в различных контекстах реального мира. Основными ее составляющими являются читательская, математическая, естественно-научная и финансовая грамотность, а также глобальные компетенции. [4, с.23-27]¹³ В условиях цифровой трансформации в содержание образования интегрируются также цифровые компетенции, включающие владение цифровыми инструментами, навыки коммуникации в сети, а также знание правил цифровой этики и безопасности. [5, с. 118-121]¹⁴

Закключение. Современное образование сложная система, состоящая из множества взаимосвязанных компонентов. Каждый из них играет важную роль в формировании качественного образовательного процесса. Понимание этих компонентов позволяет улучшить образовательные практики и создать среду, способствующую развитию

¹² Лернер, И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер, М. Н. Скаткин. – Москва : Педагогика, 1981. – 96 с. – (Библиотека учителя

¹³ Ковалева, Г. С. Функциональная грамотность младших школьников : учеб.-метод. пособие / Г. С. Ковалева, О. Б. Логинова ; под общ. ред. Г. С. Ковалевой. – Москва ; Санкт-Петербург : Просвещение, 2020. – 126 с. – (Функциональная грамотность. Учимся для жизни). – ISBN 978-5-09-074823-1

¹⁴ Роберт, И. В. Дидактика периода цифровой трансформации образования : монография / И. В. Роберт. – Москва : ФГБНУ «ИУО РАО», 2021. – 204 с. – ISBN 978-5-6045732-4-5

личности и подготовке к вызовам современного мира. Эффективное освоение этого содержания возможно только при условии реализации всех его элементов в единстве. В условиях цифровой трансформации и глобализации особое значение приобретает компетентностный подход, направленный на развитие практических навыков и критического мышления. Совершенствование содержания образования является необходимым условием устойчивого развития общества и повышения качества жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Лернер, И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер, М. Н. Скаткин. – Москва : Педагогика, 1981. – 96 с. – (Библиотека учителя).
2. Сластенин, В. А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – 4-е изд., стер. – Москва : Изд. центр «Академия», 2013. – 576 с. – ISBN 978-5-4468-0034-8.
3. Зимняя, И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / И. А. Зимняя ; Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов. – Москва, 2004. – 38 с. www.fgosvo.ru
4. Ковалева, Г. С. Функциональная грамотность младших школьников : учеб.-метод. пособие / Г. С. Ковалева, О. Б. Логинова ; под общ. ред. Г. С. Ковалевой. – Москва ; Санкт-Петербург : Просвещение, 2020. – 126 с. – (Функциональная грамотность. Учимся для жизни). – ISBN 978-5-09-074823-1. dppo.apkpro.ru
5. Роберт, И. В. Дидактика периода цифровой трансформации образования : монография / И. В. Роберт. – Москва : ФГБНУ «ИУО РАО», 2021. – 204 с. – ISBN 978-5-6045732-4-5. robert-school.ru
6. Асмолов, А. Г. Системно-деятельностный подход в современном образовании / А. Г. Асмолов // Вестник образования. – 2019. – № 12. – С. 14–22

O‘QUVCHILARNI QADRIYATLAR VOSITASIDA TOLERANTLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Usmonova Odina Fahriddinovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar vositasida tolerantlik ruhida tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Tolerantlik tushunchasining falsafiy, psixologik va pedagogik talqinlari tahlil qilinib, zamonaviy ta’lim tizimida qadriyatlarga asoslangan tarbiya modelining ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada tolerantlik tarbiyasini amalga oshirishning samarali shakl, metod va vositalari, shuningdek, milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlikda tolerantlik madaniyatini shakllantirishning pedagogik shartlari belgilab berilgan.

Kalit so‘zlar: tolerantlik, qadriyatlar, milliy tarbiya, umuminsoniy qadriyatlar, pedagogik imkoniyatlar, o‘quvchi shaxsi, tolerantlik madaniyati, tarbiyaviy jarayon.

Аннотация. В данной статье освещаются педагогические возможности воспитания учащихся в духе толерантности посредством национальных и общечеловеческих

ценностей. Проанализированы философские, психологические и педагогические интерпретации понятия толерантности, показано значение модели воспитания, основанной на ценностях, в современной системе образования. В статье определены эффективные формы, методы и средства осуществления воспитания толерантности, а также педагогические условия формирования культуры толерантности в гармонии с национальными ценностями.

Ключевые слова: толерантность, ценности, национальное воспитание, общечеловеческие ценности, педагогические возможности, личность ученика, культура толерантности, воспитательный процесс.

Annotation. This article examines the pedagogical possibilities of educating students in the spirit of tolerance through national and universal human values. Philosophical, psychological, and pedagogical interpretations of the concept of tolerance are analyzed, and the significance of the value-based upbringing model in the modern education system is demonstrated. The article defines the effective forms, methods, and means of implementing tolerance education, as well as the pedagogical conditions for forming tolerance culture in harmony with national values.

Keywords: tolerance, values, national upbringing, universal human values, pedagogical opportunities, student personality, tolerance culture, educational process.

Kirish. Globallashuv jarayonlari va ko‘p madaniyatli jamiyat sharoitida tolerantlik tarbiyasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biriga aylanib bormoqda. Dunyo xalqlari o‘rtasidagi madaniy, diniy va etnik xilma-xillik ko‘payib borayotgan hozirgi davrda har bir inson uchun boshqalar bilan tinch-totuvlikda yashash, turli qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini isloh qilish jarayonida o‘quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirish, uning milliy o‘zligini anglash bilan bir qatorda boshqa xalqlar madaniyatiga hurmat ruhini shakllantirish muhim pedagogik vazifa sifatida belgilangan. Prezident Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Insonparvarlik, ezgulik va tolerantlik” tamoyillari ta’lim-tarbiya jarayonining asosiga aylanmoqda.

Ammo amaliyotda o‘quvchilarda tolerantlik sifatlarini shakllantirish ko‘pincha abstrakt tushuntirish va quruq nasihat darajasida qolmoqda. Qadriyatlarga asoslangan tarbiya yondashuvi esa ushbu muammoni hal etishda yangi pedagogik imkoniyatlar yaratadi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar tolerantlikning chuqur mazmuniy asosini tashkil qiladi va o‘quvchilarga ularni hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga yordam beradi.

Tolerantlik tushunchasining pedagogik mohiyati. “Tolerantlik” (lotincha “tolerantia” – chidamlilik, bardoshlilik) tushunchasi bugungi kunda faqat passiv sabr-toqat emas, balki faol ijtimoiy munosabat sifatida talqin etilmoqda. UNESCO ning 1995-yilda qabul qilingan Tolerantlik tamoyillari to‘g‘risidagi Deklaratsiyasida tolerantlik dunyoning boy madaniyati, o‘z-o‘zini ifoda etishning turli shakllari va insoniylikning namoyon bo‘lish usullarini hurmat qilish, qabul qilish va to‘g‘ri tushunish deb ta’riflanadi. Pedagogik nuqtai nazardan tolerantlik bir necha o‘zaro bog‘liq jihatlarni o‘z ichiga oladi: Kognitiv jihat – turli madaniyatlar, e’tiqodlar va hayot tarzi haqida bilim va tushunchaga ega bo‘lish; Emotsional jihat – boshqalarga nisbatan empatiya va hamdardlik his-tuyg‘ularini shakllantirish; Xulq-atvor jixati – muloqotda va hamkorlikda turli

xil fikr va qarashlarga nisbatan o‘z munosabatini to‘g‘ri ifodalay bilish; Qadriyat jihati – insonning qadr-qimmat, tenglik va adolat kabi umuminsoniy qadriyatlarga e’tiqod hosil qilish.

Psixolog D.A.Leontyevning shaxs qadriyatlari nazariyasiga ko‘ra, insonning qadriyatlar tizimi uning xulq-atvorini ichki tomondan boshqaruvchi asosiy omil hisoblanadi. Shuning uchun tolerantlikni qadriyatlar orqali shakllantirish o‘quvchining ma’naviy dunyosiga chuqurroq ta’sir etish imkonini beradi.

Qadriyatlar tizimi va tolerantlik tarbiyasidagi o‘rni. O‘zbek xalqining boy ma’naviy merosi va milliy qadriyatlari tolerantlik tarbiyasi uchun boy manba bo‘lib xizmat qiladi. «Mehmon otadan ulug‘», «Yot elga yot bo‘lma», «Bag‘rikenglik» kabi xalq hikmatlari, «Alpomish», «Qo‘rg‘li» kabi dostonlardagi qahramonlar timsolida tolerantlikning yorqin namunalari aks etgan. Tolerantlik tarbiyasida qo‘llaniladigan qadriyatlarni ikki guruhga ajratish mumkin:

Milliy qadriyatlar: vatanparvarlik, mehmonnavozlik, kattalarni hurmat qilish, bag‘rikenglik, hamjihatlik, «el-yurt» tuyg‘usi, mehr-oqibat, sabr-qanoat.

Umuminsoniy qadriyatlar: tinchlik, adolat, tenglik, erkinlik, insoniy qadr-qimmat, hamkorlik, hurmat, mas’uliyat.

Bu qadriyatlar bir-birini to‘ldiradi va birlashtirilganda tolerantlik tarbiyasining mustahkam asosini yaratadi. Milliy qadriyatlarni o‘z xalqiga bo‘lgan muhabbat va g‘ururni shakllantirish bilan, umuminsoniy qadriyatlarni esa boshqa xalqlarga nisbatan hurmat va qiziqish bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Tolerantlik tarbiyasining pedagogik shakl va metodlari. Qadriyatlarga asoslangan tolerantlik tarbiyasini amalga oshirishda quyidagi pedagogik shakl va metodlardan foydalanish samarali natijalar beradi:

1. Dialog va muhokama metodlari

Sokratik dialog, debat, «akvarium» texnikasi kabi metodlar o‘quvchilarga turli nuqtai nazarlarni eshitish, tahlil qilish va o‘z fikrini asoslashni o‘rgatadi. Bu metodlar nafaqat tolerantlikni, balki tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi. Masalan, «Turli madaniyatlarda bayram marosimlari» mavzusidagi sinfdan tashqari suhbat o‘quvchilarda xilma-xillikka qiziqish uyg‘otadi.

2. Loyiha va tadqiqot faoliyati

«O‘zbekistondagi xalqlar va ularning an’analari», «Dunyo dinlarida umumiy qadriyatlar», «Buyuk ipak yo‘li: madaniyatlar ko‘prigi» kabi loyiha ishlar o‘quvchilarni mustaqil tadqiqot olib borishga undaydi. Bunday loyihalar jamoaviy ijod orqali har bir o‘quvchini boshqa madaniyatlar vakili bilan bevosita muloqotga kirishishga imkoniyat beradi.

3. Badiiy adabiyot va san’at vositalari

A.Navoiyning «Xamsa»si, Ya.Hasanning she’rlari, jahon adabiyotidan Lev Tolstoy, Migel de Servantes asarlari orqali insonparvarlik, bag‘rikenglik va hamjamiyat g‘oyalarini o‘rganish tolerantlik tarbiyasida kuchli vosita hisoblanadi. Shuningdek, turli millat vakillarining musiqasi, raqs san’ati va tasviriy ijodi bilan tanishish o‘quvchilarda estetik tolerantlikni shakllantiradi.

4. Rolli o‘yinlar va simulyatsiya

«Boshqa shaxs roliga» texnikasi, muammoli vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali o‘quvchilar o‘zlarini boshqalarning o‘rnida tasavvur qilishni o‘rganadilar. Bu empatiyanI

rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri hisoblanib, tolerantlikning emotsional asosini mustahkamlaydi.

5. *Ijtimoiy-madaniy tadbirlar*

Madaniyatlararo festivallar, milliy taomlar kuni, qo‘shni mamlakat madaniyatiga bag‘ishlangan haftaliklar, muzey sayohatlari va turli millatlar vakillari bilan uchrashuvlar o‘quvchilarning hayotiy tajribasini boyitadi. Bunday tadbirlar rasmiy ta’lim bilan norasmiy tarbiyani uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

Tolerantlik tarbiyasining pedagogik shartlari

Qadriyatlarga asoslangan tolerantlik tarbiyasining samarali bo‘lishi uchun bir qator pedagogik shartlar ta’minlanishi zarur:

1. O‘qituvchining o‘zi tolerantlik namunasi bo‘lishi: Pedagog o‘quvchilar uchun birinchi navbatda tolerant munosabat va bag‘rikenglikning tirik namunasidir. O‘qituvchining turli fikrlar va farqlarga nisbatan ochiq munosabati o‘quvchilar ongiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi.

2. Ta’lim muhitini tolerantlik ruhi bilan to‘ldirish: Sinf xonasida va maktabda turli madaniyatlarni aks ettiruvchi bezaklar, kitoblar, ko‘rgazmalar tolerantlikka qulay muhit yaratadi.

3. Oila bilan hamkorlik: Ota-onalar tolerantlik tarbiyasining faol ishtirokchisi bo‘lishi kerak. Oilaviy an‘analari, qo‘shni va do‘stlar bilan muloqot madaniyati maktabda berilayotgan bilimlarni mustahkamlaydi.

4. Fanlararo integratsiya: Tarix, adabiyot, musiqa, tasviriy san‘at, geografiya kabi fanlar tolerantlik tarbiyasini o‘z ichiga singdirishi zarur. Tolerantlikni faqat tarbiyaviy soatlarga cheklash uning samarasini pasaytiradi.

5. O‘quvchining o‘z-o‘zini rivojlantirish salohiyatini oshirish: Tanqidiy fikrlash, muloqot ko‘nikmalari, o‘zini boshqarish qobiliyatlarini shakllantirish tolerantlikning ichki manbasini kuchaytiradi.

Muammo va yechimlar. Amaliyotda tolerantlik tarbiyasini amalga oshirishda bir qator muammolar mavjud:

Birinchi muammo – tolerantlikni tushuntirishda nazariyadan amaliyotga o‘tishning qiyinligi. Ko‘plab o‘qituvchilar ushbu tushunchani mavhum darajada tushuntirib, uni o‘quvchilarning kundalik hayoti bilan bog‘lay olmaydilar. Yechim: amaliy mashg‘ulotlar, real hayotiy vaziyatlar misolida tolerantlikni o‘rgatish.

Ikkinchi muammo – ba’zi ota-onalarning aqida va stereotiplaridan kelib chiqqan qarshiligi. Yechim: ota-onalar bilan mahalla hamkorligida tolerantlik haqidagi tushunchani milliy qadriyatlar bilan bog‘liq tarzda tushuntiruvchi suhbatlar va seminarlar o‘tkazish.

Uchinchi muammo – raqamli muhitda yot g‘oyalar ta’siridan o‘quvchilarni himoya qilish. Internet va ijtimoiy tarmoqlardagi intolerant kontent yoshlarning ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Yechim: raqamli savodxonlikni rivojlantirish, media ta’lim orqali tanqidiy fikrlashni shakllantirish.

Xulosa. O‘quvchilarni qadriyatlar vositasida tolerantlik ruhida tarbiyalash zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Ushbu jarayonning samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq: milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash, turli-xil metodlar va shakllarda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish, o‘qituvchi, ota-ona va jamiyat hamkorligi, hamda o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlash. Tolerantlik – bu nafaqat boshqalarga chidash, balki xilma-xillikni boylik sifatida qabul qilish va undan foydalana olish salohiyatidir. Milliy

qadriyatlarimizda – bag‘rikenglik, mehr-oqibat, qo‘shniga hurmat – bu salohiyatning ildizlari mavjud. Ularni to‘g‘ri pedagogik yo‘naltirilgan tarbiya orqali yuzaga chiqarish bugungi zamon pedagogi oldidagi asosiy vazifadir. Kelgusida o‘quvchilarning tolerantlik darajasini o‘lchash metodikasini ishlab chiqish va qadriyatlarga asoslangan tolerantlik tarbiyasining samaradorligini empirik tekshirish zarur. Bu boradagi kompleks tadqiqotlar O‘zbekiston pedagogika faniga munosib hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. UNESCO. Tolerantlik tamoyillari to‘g‘risidagi Deklaratsiya. – Parij, 1995.
4. Yo‘ldoshev J. Milliy tarbiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2009.
5. G‘ulomova X. Boshlang‘ich sinflarda ma’naviy-axloqiy tarbiya. – Toshkent, 2015.
6. Leontiev D.A. Lichnost' i ee lichnostnye smysly. – Moskva: Smysl, 2003.
7. Benedikter R. Toleranz als pädagogisches Prinzip. – Wien: LIT Verlag, 2010.
8. Nussbaum M.C. Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education. – Harvard, 1997.
9. Allport G.W. The Nature of Prejudice. – Cambridge: Addison-Wesley, 1954.
10. Xoliqov A. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.

MATEMATIKA FANI RIVOJLANISHI TARIXIDA JADVALLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Raximova Shoirra Adilbekovna

Urganch davlat pedagogika instituti

*“Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrasi v.b.dotsenti
shoira.urdu@gmail.com*

Axmadjonova Lobar Otabek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

2-bosqich magistranti lobaraxmadjonova9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilm-fan rivoji tarixida jadvallarning kirib kelish tarixi, o‘rta osiyolik olimlar tomonidan tuzilgan jadvallar, ularning matematika va astronomiya fanlari tarixini shakllantirishdagi o‘rni, hozirgi zamon matematika fani uchun asos bo‘lib kelayotgan turli jadvallarning yaratilish tarixi va ularning bugungi kundagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: matematika tarixi, matematika jadvallar, astronomik jadvallar,

Аннотация: В данной статье рассматривается история появления таблиц в развитии науки, таблицы, составленные учёными Средней Азии, их роль в формировании истории математики и астрономии, а также история создания различных таблиц, которые служат основой современной математической науки, и их значение в настоящее время.

Ключевые слова: история математики, математические таблицы, астрономические таблицы,

Abstract: This article explores the history of the emergence of tables in the development of science, the tables compiled by Central Asian scholars, their role in shaping the history of mathematics and astronomy, as well as the history of the creation of various tables that form the foundation of modern mathematics, and their significance today.

Keywords: history of mathematics, mathematical tables, astronomical tables

Kirish: Matematik jadvallar qadimgi mixxat yozuvli loy lavhalardan boshlab bugungi kunning murakkab hisoblash vositalarigacha bo‘lgan uzoq evolyutsion yo‘lni bosib o‘tdi. Ushbu tarixiy jarayon jadvallarning turli madaniyatlarda matematik g‘oyalarni rivojlantirish va ularni amaliyotda qo‘llashga qanchalik kuchli ta’sir ko‘rsatganini tasdiqlaydi.[3, 50]

Jadvallar nafaqat tezkor hisob-kitoblar uchun qulay vosita, balki astronomiya, muhandislik va savdo kabi sohalarda matematik bilimlarni tizimlashtirish va tushunish uslubini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynagan.[4, 20]

Tadqiqotlarda jadvallarning ikkiyoqlama funksiyasi alohida ta’kidlanadi: bir tomondan, ular tayyor ma’lumotlarni taqdim etish orqali tadqiqot jarayonini tezlashtirgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, mavjud bilimlarni umumlashtirish, ilmiy bo‘shliqlarni aniqlash va yangi nazariy savollarni o‘rtaga tashlashga xizmat qilgan.[5, 15]

Tarixiy manbalar, xoh u qadimgi ma’muriy hisobotlar bo‘lsin, xoh murakkab astronomik jadvallar, insoniyat raqamlar va atrof-muhitni anglashda doimo jadvallarga tayanib kelganini ko‘rsatadi.[6, 210]

Xususan, qadimgi Bobil matematiklari tomonidan yaratilgan kvadratlar, kvadrat ildizlar, kublar va kub ildizlari jadvallari diqqatga sazovordir. Ular «funksiya» tushunchasi hali ilmiy iste’molga kirmasdan ancha oldin funksional bog‘lanishlarni amalda namoyish etganlar.[7, 284]

Matematik jadvallarning qadimgi mixxat lavhalaridan boshlab zamonaviy murakkab hisoblash vositalarigacha bo‘lgan evolyutsiyasi ularning insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotida tutgan muhim o‘rnini yaqqol namoyon etadi. Ushbu jarayon matematik tafakkurning shakllanishi, rivojlanishi va amaliy faoliyatda qo‘llanilishiga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatgan.

Xususan, matematik jadvallar nafaqat hisob-kitoblarni soddalashtiruvchi va tezlashtiruvchi vosita sifatida, balki ilmiy bilimlarni tizimlashtirish va tartibga solishda muhim konseptual asos vazifasini ham bajargan.

Shuni ta’kidlash joizki, jadvallarning ilmiy-amaliy ahamiyati ularning ikki tomonlama funksiyasida namoyon bo‘ladi. Bir tomondan, ular hisoblash jarayonlarini optimallashtirib, murakkab matematik amallarni bajarishda qulaylik yaratgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, mavjud bilimlarni umumlashtirish, tizimlashtirish hamda yangi ilmiy yo‘nalishlar uchun nazariy asos yaratishda muhim rol o‘ynagan. Shu bois, matematik jadvallar ilmiy tadqiqotlarni jadallashtirish, mavjud bilimlar tizimidagi bo‘shliqlarni aniqlash va yangi ilmiy g‘oyalarni ilgari surishda samarali vosita sifatida xizmat qilgan.

Adabiyotlar tahlili: Tarixiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, jadvallar turli davrlarda va turli sohalarda keng qo‘llanilgan. Jumladan, ular dastlab ma’muriy hisob-kitoblarda, iqtisodiy faoliyatda va xo‘jalik yuritishda qo‘llanilgan bo‘lsa, keyinchalik murakkab astronomik kuzatuvlar va ilmiy hisob-kitoblarda asosiy vositalardan biriga aylangan. Bu esa jadvallar orqali miqdoriy ma’lumotlarni tartibga solish, tizimlashtirish va ilmiy jihatdan talqin qilish an’anasi qadimdan shakllanganini ko‘rsatadi.

Matematik jadvallarning dastlabki namunalari sifatida bobilliklar tomonidan yaratilgan mixxat lavhalarni keltirish mumkin. Ushbu jadvallarda kvadratlar, kvadrat ildizlar, kub va kub ildizlar keltirilgan bo‘lib, ular o‘z davri uchun yuqori darajadagi matematik bilimlarni aks ettiradi. Muhimi shundaki, mazkur jadvallar funksiyaning rasmiy ta’rifi shakllanmasidan ancha

oldin funksional bog‘lanishlarni bilvosita ifodalagan. Bu holat esa matematik tafakkurning evolyutsiyasida jadvallarning o‘rni naqadar muhim ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. [2, 20]

Qadimgi misrda ham matematika ancha rivojlangan bo‘lib, ular sonlarni ko‘paytirish jarayonini jadvallar yordamida oshirganlar. Masalan: 12 ni 12 ga ko‘paytirishda ular quyidagi jadvalni tuzganlar:

1	12
2	24
4	48
8	96
Birgalikda	144

Bu jadvaldagi har bir qatordagi son o‘zidan oldingi qatordagi sonni o‘z-o‘ziga qo‘shishdan yoki ikkiga ko‘paytirishdan hosil bo‘lgan. [1,13]

Qadimgi Bobil mixxatlari o‘tgan asrning o‘rtalarida kashf etildi. Ammo ko‘pchilik olimlar dastlab ularga tasvirlangan jadvallarni diniy deya ahamiyat berishmagan, lekin Ashshurbanipalning kutubxonasi topilgach, ularni o‘rganish boshlangan. Topilgan 20 mingga yaqin jadvallar orasida, matematika doir ancha jadvallar bo‘lgan. Bobilliklar ko‘paytirishda 2×2 dan 59×59 gacha bo‘lgan ko‘paytmalarni bilishlari lozim bo‘lgan va ular buni soddalashtirish maqsadida ko‘paytirish jadvalini yaratganlar. Ularda ko‘paytirishdan tashqari teskari qiymatlar jadvali, kvadrat, kvadrat ildizlar va kub ildizlar, berilgan son kvadrati va kublari yig‘indisi singari jadvallar ham yaratganlar. [1,31]

Muhokama va yechim: Matematik jadvallarning tarixiy taraqqiyoti faqatgina hisoblashni osonlashtirish emas, balki insoniyat tafakkurida tizimli tahlil madaniyatining shakllanishiga xizmat qilgan. Jadvallar ma’lumotlarni qat’iy tartibda (ustun va satrlar kesishmasida) joylashtirish orqali o‘zaro bog‘liqlik qonuniyatlarini ko‘rgazmali tarzda ko‘rish imkonini beradi. Bugungi kunda boshlang‘ich ta’lim metodikasida ham jadvallar o‘quvchining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda asosiy didaktik vosita bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, jadval shaklidagi ma’lumotlar bilan ishlash o‘quvchilarda matematik modellashtirishning ilk ko‘nikmalarini shakllantiradi [8,117]. Bu esa zamonaviy ta’limda integratsiyalashgan yondashuvlarni qo‘llashga imkon beradi.

Matematik jadvallarning metodologik va amaliy ahamiyatini o‘rganish natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Didaktik imkoniyat: Jadvallar murakkab matematik amallarni vizuallashtirish orqali tushunish darajasini oshiradi va o‘quv jarayonida vaqtdan unumli foydalanishni ta’minlaydi.

2. Kognitiv rivojlanish: Jadvallar yordamida berilgan masalalarni tahlil qilish o‘quvchida ma’lumotlarni saralash va ularni umumlashtirish (sintez) ko‘nikmasini shakllantiradi.

3. Amaliy taklif: Ta’lim jarayonida faqat tayyor jadvallardan foydalanib qolmay, balki o‘quvchilarning o‘zlari mustaqil ravishda bog‘lanishlarni jadval ko‘rinishiga keltirishlari (konstruktiv yondashuv) dars samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [9, 10].

Natija: Olib borilgan tarixiy va metodik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, matematik jadvallar shunchaki sonlar ustuni emas, balki insoniyatning murakkab ma’lumotlarni soddalashtirishga

bo‘lgan ehtiyojidan tug‘ilgan buyuk kashfiyotdir. Tadqiqot natijasida jadvallarning quyidagi afzalliklari aniqlandi:

Birinchidan, jadvallar ma’lumotlarni tizimli qabul qilishga yordam beradi. Inson miyasi tartibsiz raqamlardan ko‘ra, ma’lum bir tartibda (ustun va satrlarda) joylashgan ma’lumotni tezroq qayta ishlaydi. Bu esa hisob-kitoblar vaqtini sezilarli darajada tejaydi.

Ikkinchidan, jadvallar funksional bog‘liqliklarni ko‘rsatishning eng sodda usulidir. Masalan, qadimgi Bobil jadvallarida kvadratlar va kublarning keltirilishi orqali o‘sha davr kishilari sonlar orasidagi o‘zaro aloqani matematik formulalarsiz ham ko‘ra olishgan.

Uchinchidan, zamonaviy ta’lim nuqtai nazaridan qaraganda, jadvallar o‘quvchilarning mantiqiy va algoritmash qobiliyatini rivojlantiruvchi asosiy vositadir. Jadvallar bilan ishlash jarayonida o‘quvchi ma’lumotlarni saralashni, ularni guruhlashni va eng muhimi, katta hajmdagi axborotdan kerakli natijani tezda topishni o‘rganadi. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, jadvallar yordamida o‘qitish o‘quv materialini o‘zlashtirish samaradorligini oshirib, matematikaga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi [10, 112].

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, matematik jadvallar loy lavhalardan raqamli texnologiyalargacha bo‘lgan uzoq evolyutsion yo‘lda o‘zining hayotiy zarurligini isbotladi. Ular fan rivojida ikkita asosiy vazifani bajardi: hisoblash ishlarini yengillashtirdi va insoniyat bilimlarini tartibga soldi. Jadvallarning ahamiyati bugungi kunda ham kamaygani yo‘q. Aksincha, axborot oqimi juda tezlashgan hozirgi zamonda ma’lumotlarni qisqa, lo‘nda va tushunarli shaklda taqdim etishda jadvallar eng qulay model bo‘lib xizmat qilmoqda.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, jadvallardan nafaqat tayyor hisoblash vositasi, balki fikrlashni tartibga soluvchi didaktik usul sifatida foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jadvallarni o‘rganish va amaliyotda qo‘llash orqali biz o‘quvchilarga dunyoni raqamlar va mantiqiy bog‘liqliklar orqali ko‘rishni o‘rgatamiz. Bu esa ularning kelajakda murakkab muammolarni tizimli tahlil qilishlari uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. A.Abdurahmonov, A.Narmonov, N.Narmuratov “matematika tarixi”, “fan va texnologiya”, 2016, 214.
2. Digital collections of examples in mathematical sciences, European Congress of Mathematics, 2023 EMS Press, DOI 10.4171/8ECM/39
3. Hujdurović A., Đukić M., Kasumović A. Evolution of Mathematical Tables: From Clay Tablets to Digital Databases // History of Science and Technology. – 2023. – Vol. 13. – №. 2. – P. 45-62.
4. Estrella A., Cañadas M. C., Zakaryan D. The Role of Tables in the History of Mathematics and Mathematics Education // International Journal for the History of Mathematics Education. – 2017. – Vol. 12. – №. 1. – P. 15-32.
5. Council N. R. Developing a Digital Strategy for the National Library of Medicine. – Washington, DC: National Academies Press, 2014. – 120 p.
6. Robson E. Mathematics in Ancient Iraq: A Social History. – Princeton: Princeton University Press, 2003. – 464 p.
7. Sears R., Cayton C., Chandler K. Functions in the Real World: Lessons from Babylonian Mathematics // Mathematics Teacher. – 2016. – Vol. 110. – №. 4. – P. 282-288.

8. Vinnichenko N., Shustova I. Visualization of Mathematical Data in Primary School: Pedagogical Aspects // International Journal of Instruction. – 2021. – Vol. 14. – №. 3. – P. 112-125.
9. Baki A. The History of Mathematics and its Implementation in the Curriculum // Mathematics Education Journal. – 2018. – Vol. 24. – №. 1. – P. 5-18.
10. Zaslavsky O. The Pedagogical Power of Examples and Tables in Mathematics Education // Journal of Mathematical Behavior. – 2020. – Vol. 58. – P. 100-115.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К СОЗДАНИЮ ЦИФРОВОЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ОСНОВЕ КОУЧ-ТРЕНИНГА (С УЧЕТОМ
ОПЫТА ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВ)**

Шомуратова М.Ш.

магистрант Ургенчского Государственного Педагогического Института

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и методические аспекты подготовки будущих учителей начальных классов к созданию цифровой образовательной среды в условиях модернизации образования. Особое внимание уделяется интеграции технологии коуч-тренинга в педагогическую подготовку как эффективного инструмента развития профессиональных компетенций. На основе анализа опыта тюркских государств выявлены ключевые направления цифровизации образования и их влияние на содержание подготовки педагогических кадров. Предложена модель формирования готовности будущих учителей к проектированию и реализации цифровой образовательной среды, включающая диагностический, коучинговый, практико-ориентированный и рефлексивный этапы. Обоснована эффективность применения коучинговых методов для развития цифровой компетентности, педагогического мышления и способности к профессиональной рефлексии.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, коуч-тренинг, будущие учителя, начальное образование, цифровая компетентность, педагогическое образование, тюркские государства, инновационные технологии

Abstract. The article examines the theoretical and methodological foundations of preparing future primary school teachers for the creation of a digital educational environment in the context of educational modernization. Special attention is given to the integration of coaching training technology into teacher education as an effective tool for developing professional competencies. Based on the analysis of the experience of Turkic states, key directions of digitalization in education and their impact on teacher training content are identified. The study proposes a model for developing future teachers' readiness to design and implement a digital educational environment, including diagnostic, coaching, practice-oriented, and reflective stages. The effectiveness of coaching methods in enhancing digital competence, pedagogical thinking, and professional reflection is substantiated.

Keywords: digital educational environment, coaching training, future teachers, primary education, digital competence, teacher education, Turkic states, innovative technologies

Введение. Современные тенденции развития образования характеризуются активной цифровизацией и внедрением инновационных педагогических технологий. В

этих условиях возрастает необходимость подготовки учителей, способных эффективно функционировать в цифровой образовательной среде и самостоятельно ее проектировать. Особую значимость приобретает подготовка будущих учителей начальных классов, поскольку именно на этом этапе закладываются основы цифровой грамотности обучающихся. Однако практика показывает, что уровень готовности выпускников педагогических вузов к использованию цифровых технологий остается недостаточным. Одним из перспективных направлений решения данной проблемы является внедрение технологии коуч-тренинга в образовательный процесс, позволяющей развивать самостоятельность, рефлексию и профессиональную компетентность будущих педагогов.

Цифровая образовательная среда. Цифровая образовательная среда представляет собой совокупность цифровых ресурсов, технологий и педагогических условий, обеспечивающих эффективное обучение и взаимодействие участников образовательного процесса.

Ключевые компоненты ЦОС:

- цифровые платформы и сервисы;
- электронные образовательные ресурсы;
- интерактивные методы обучения;
- цифровая компетентность учителя.

Опыт турецких государств показывает, что успешная цифровизация образования возможна при комплексном подходе, включающем государственную поддержку, модернизацию инфраструктуры и подготовку педагогических кадров.

Коуч-тренинг в подготовке учителей. Коуч-тренинг рассматривается как инновационная педагогическая технология, направленная на развитие личностного и профессионального потенциала обучающихся.

Основные принципы:

- субъект-субъектное взаимодействие;
- ориентация на цели и результаты;
- развитие рефлексии;
- поддержка индивидуальной траектории обучения.

Применение коучинга в педагогическом образовании способствует формированию у будущих учителей способности к самостоятельному принятию решений и эффективному использованию цифровых технологий.

Методика и модель подготовки. В рамках исследования предложена модель подготовки будущих учителей, включающая следующие этапы:

1. Диагностический этап. Оценка уровня цифровой компетентности и профессиональной готовности студентов.
2. Коучинговый этап. Проведение коуч-сессий, направленных на:
 - постановку профессиональных целей;
 - развитие навыков проектирования ЦОС;
 - анализ педагогических ситуаций.
3. Практико-ориентированный этап. Реализация проектов по созданию элементов цифровой образовательной среды:
 - разработка цифровых уроков;

- использование образовательных платформ.

4. Рефлексивный этап. Самоанализ, оценка результатов и корректировка профессиональной деятельности.

Учет опыта турецких государств. Анализ образовательных систем турецких стран показал:

- активное внедрение цифровых технологий в начальное образование;
- развитие национальных образовательных платформ;
- повышение квалификации учителей в области цифровой педагогики.

Данный опыт может быть адаптирован в системе подготовки будущих педагогов через внедрение современных цифровых инструментов и методик обучения.

В результате внедрения предложенной методики:

- повысился уровень цифровой компетентности студентов;
- сформировались навыки проектирования цифровой образовательной среды;
- усилилась способность к рефлексии и саморазвитию;
- возросла мотивация к профессиональной деятельности.

Полученные результаты подтверждают, что интеграция коуч-тренинга и цифровых технологий является эффективным направлением модернизации педагогического образования. В отличие от традиционных методов обучения, коучинг способствует активному вовлечению студентов в образовательный процесс и развитию их самостоятельности.

Заключение. Таким образом, использование технологии коуч-тренинга в подготовке будущих учителей начальных классов обеспечивает формирование готовности к созданию цифровой образовательной среды. Учет опыта турецких государств позволяет обогатить содержание педагогического образования и повысить его эффективность. Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой цифровых платформ для коучингового сопровождения и расширением международного сотрудничества в области педагогического образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. — М.: Педагогика, 2018. — 256 с.
2. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2020. — 368 с.
3. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. — М.: Народное образование, 2019. — 816 с.
4. Хуторской А. В. Современная дидактика. — СПб.: Питер, 2021. — 544 с.
5. Anderson J., van Weert T. Information and Communication Technology in Education: A Curriculum for Schools and Programme of Teacher Development. — Paris: UNESCO, 2018.
6. OECD. Teachers in the Digital Age: Teaching and Learning in the 21st Century. — Paris: OECD Publishing, 2019.
7. Whitmore J. Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership. — London: Nicholas Brealey Publishing, 2020.
8. Grant A. M. The Impact of Life Coaching on Goal Attainment, Metacognition and Mental Health. — Social Behavior and Personality, 2014. — Vol. 31(3).

9. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu). — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.
10. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. — Paris: UNESCO, 2018.

**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALARNING QO‘LLANILISHI.**

Bekchanova Nilufar Boltaboyevna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi ” kafedrası o‘qituvchisi

bekchanova.nilufar88@gmail.com

Musayeva O‘g‘iljon Sherali qizi

UrDPI 1-bosqich talabasi

musayevaogiljon993@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo‘llanish samaradorligi chuqur tahliliy bayon etilgan. Unda pedagogik texnologiyalarning qo‘llanish jarayoni, ilg‘or pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar innovatsion texnologiyalar hamda axborot-kommunikatsiya vositalari o‘quvchilarning bilish faoliyatiga ta’siri keng yoritilgan.

Аннотация: В данной статье представлен глубокий аналитический обзор эффективности применения современных педагогических технологий в процессе начального образования. В ней широко освещены процесс внедрения педагогических технологий, передовые педагогические подходы, интерактивные методы, инновационные технологии, а также влияние информационно-коммуникационных средств на познавательную деятельность учащихся.

Annotation: This article provides an in-depth analytical overview of the effectiveness of applying modern pedagogical technologies in the process of primary education. It extensively covers the implementation of pedagogical technologies, advanced pedagogical approaches, interactive methods, innovative technologies, as well as the impact of information and communication tools on students' cognitive activity

Maktabda o‘qitish metodikasi o‘zgarmasa, ta’lim sifati ham, mazmuni ham, muhit ham o‘zgarmaydi.

Shavkat Mirziyoyev.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar - ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida darsga jalb qilishning usuli va vositalari majmui bo‘lib, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirishga imkon yaratish bilan birga o‘qituvchining professional o‘sishiga va rivojlanishiga yordam beradi.

An’anaviy o‘qitish uslublari emas, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va interfaol metodlar orqali dars jarayonini olib borish, ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish - o‘quvchilar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikrlash, ijodkorlik va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Pedagogik texnologiya o‘zida quyidagi o‘ziga xos xususiyatlari namoyon etadi.

1) Pedagogik texnologiya pedagogik jarayonni takomillashtirish, optimallashtirishga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyojni qondirish omili sanaladi.

2) Pedagogik texnologiya didaktik ,tarbiyaviy xarakterdagi ta’lim- tarbiya jarayonini samarali , mahoratli tarzda tashkil etishga oid nazariy va amaliy bilimlar majmui metodologik fan sifatida namoyon bo’ladi.

3) Pedagogik texnologiya yo’naltiruvchanlik vazifasini bajaradi, ya’ni u shaxsni rivojlantirish, tarbiyalash, shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiya bu- ta’lim jarayonini samarali , interaktiv va shaxsga yo’naltirilishida qo’llanadigan tizimli yondashuvdir. U faqatgina darsning uslublarini emas, balki darsni rejalashtirish, o’qitish jarayonini baholash, motivatsiya o’quvchi bilan hamkorlik kabi bosqichlarni qamrab oladi.

Darsni rejalashtirish bu muhim jarayon, darsning 50 foiz muvaffaqiyati natijasi demakdir. Darsni rejalashtirish – o’qituvchining dars jarayonini samarali tashkil etishi uchun tuzadigan puxta rejasi bo’lib, unda maqsad, vazifa, metod va vositalar, hamda natijalar aniq ko’rsatiladi.

O’qitish jarayoni bu – o’quvchi va o’qituvchi o’rtasida maqsadli, tashkil etilgan ta’limiy faoliyat bo’lib, unda bilim, ko’nikma va malakalar shakllanadi, shaxs tarbiyalanadi va rivojlanadi. O’qitish jarayoni – o’quvchini mustaqil fikrlashga, hayotiy muammolarni hal qilishga, jamiyatda faol shaxs bo’lib shakllanishiga yo’naltirilgan jarayondir.

Motivatsiya — bu o’quvchini o’rganishga undaydigan, qiziqtiradigan va faol ishtirok etishga majbur qiladigan ichki yoki tashqi rag’batdir. Oddiy qilib aytganda, bu “nega o’qishim kerak?” degan savolga javob beradigan kuch.

Ilg’or pedagogik yondashuvlar — bu ta’lim jarayonini samaraliroq, interfaol va zamonaviy qilishga qaratilgan yondashuvlar majmuasidir. Oddiy qilib aytganda, bu eski, faqat o’qituvchi ma’ruza qiladigan usul o’rniga, o’quvchi faol qatnashadigan, fikrlaydigan va mustaqil o’rganadigan dars tizimidir. Shu bois, ilg’or yondashuvlar o’quvchini ta’lim jarayonining markaziga qo’yadi.

Bu yondashuvning eng asosiy xususiyati — o’quvchiga yo’naltirilganlikdir. Dars faqat darsliklarni o’qib berish bilan cheklanmaydi, balki o’quvchilar muhokama, savol-javob va guruh ishlari orqali faol qatnashadilar. Masalan, o’quvchilar o’z fikrlarini erkin bildiradilar, bir-birlarining g’oyalarini tinglaydilar va yangi bilimlarni birgalikda shakllantiradilar. Shu tarzda, o’quvchilar mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko’nikmalarini rivojlantiradilar.

Ilg’or pedagogik yondashuvlarda interfaollik juda muhim rol o’ynaydi. O’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi muloqot doimiy bo’ladi, va bu jarayonda o’quvchi nafaqat bilim oladi, balki o’zining individual qiziqishlari va iste’dodlarini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalarni qo’llash ta’lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Masalan, kompyuterlar, internet resurslari, interfaol doskalar va videodarslar o’quvchilarning bilim olish jarayonini boyitadi. Bundan tashqari, ilg’or pedagogik yondashuvlar turli metodlarni o’z ichiga oladi. Interfaol metodlar, loyihaviy o’qitish,

STEAM yondashuvi va raqamli ta’lim bu sohadagi eng samarali usullardir. Ularning barchasi o’quvchilarda faollik, ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bois, o’quvchilar nafaqat fanlarni o’rganadilar, balki hayotiy ko’nikmalarni ham shakllantiradilar.

Interfaol metodlar bu-dars jarayonida o’quvchilar faol ishtirok etadigan, ularni passiv tinglovchi emas, balki faol o’rganuvchi sifatida jalb qiladigan pedagogik usullar.

Interfaol metodlarning asosiy xususiyatlari: Faol ishtirok – o‘quvchilar faqat tinglamaydi, balki fikr bildiradi, muammolarni hal qiladi, guruhda ishlaydi. Muloqot – o‘qituvchi va o‘quvchilar, shuningdek, o‘quvchilar o‘rtasidagi savol-javob, muhokama va debatlar orqali bilim almashiladi. Muammo yechish – dars jarayonida o‘quvchilar real yoki simulyatsiya qilingan muammolarni yechadilar. Kreativlik va ijod – o‘quvchilar yangi g‘oyalar, yechimlar ishlab chiqadi.

Mashhur interfaol metodlar:

Guruh ishlari – o‘quvchilar kichik guruhlarda vazifalarni bajaradi.

Debat – muayyan mavzu bo‘yicha fikr almashish.

Rol o‘yinlar – o‘quvchilar turli rollarni ijro etib, vaziyatni tushunadi.

Brainstorming (miya hujumi) – guruhda tez va erkin fikrlar chiqarish.

Case-study – real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish.

Loyihaviy o‘qitish – bu ta’lim usuli bo‘lib, unda o‘quvchilar ma’lum bir mavzu yoki muammoni hal qilish uchun loyiha ustida ishlashadi. Bu jarayon davomida ular nazariy bilimlarni amaliyotga qo‘llash, ijodiy fikrlash va muammolarni mustaqil hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Loyiha muammo yoki savoldan boshlanadi. Dars oddiy tushuntirish bilan emas, muammo yoki loyiha bilan boshlanadi. Bunda o‘quvchilar bilimlarni faqat eslab qolmay, balki amalda qo‘llashadi. Ko‘pincha guruhda ishlash talab qilinadi, bu esa muloqot, hamkorlik va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Dars yakunida konkret natija, mahsulot yoki prezentatsiya tayyorlanadi. O‘quvchilar loyiha jarayonida o‘rganganlarini tahlil qiladi va baholaydi, bu orqali esa o‘quvchilarda refleksiya shakllanadi. Masalan, agar mavzu “Atrof-muhitni muhofaza qilish” bo‘lsa, o‘quvchilar reklama kampaniyasi tayyorlash, poster yaratish yoki videorolik qilish kabi loyiha ustida ishlashlari mumkin. Shu bilan ular mavzuni chuqurroq tushunadi va amaliy tajriba oladi.

STEAM yondashuvi — bu ta’limda fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san’at (Arts) va matematika (Mathematics) sohalarini integratsiyalashgan tarzda o‘rgatish metodikasi. Oddiy qilib aytganda, u nafaqat alohida fanlarni o‘rgatishga, balki ularni bir-biri bilan bog‘lab, amaliy va ijodiy loyihalar orqali o‘quvchilarga tushunarli qilishga qaratilgan.

STEAMning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: Integratsiyalashgan o‘quv jarayoni – fanlar alohida emas, balki bir-biriga bog‘liq holda o‘qitiladi. Masalan, matematika va fizika bilimlari orqali robot yaratish loyihasi amalga oshiriladi. Amaliy yondashuv – o‘quvchilar nazariy bilimlarni real hayotdagi vazifalarda qo‘llaydi. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish – san’at va dizayn elementlari orqali muammolarni ijodiy hal qilish ko‘nikmalari oshadi.

Muammoga asoslangan o‘qitish – o‘quvchilar mustaqil ravishda loyiha yoki muammo ustida ishlaydi, tajriba va xatolardan o‘rganadi. Texnologiyalardan foydalanish – dasturlash, 3D modellash, robototexnika kabi zamonaviy vositalar qo‘llaniladi. Masalan, o‘quvchilar bir loyiha doirasida ekologik robot yaratish orqali biologiya (hayotiy tizimlar), fizika (harakat qonunlari), matematika (o‘lchov va hisob-kitob), texnologiya (dasturlash va sensorlar), san’at (dizayn va taqdimot) bilimlarini birlashtiradilar.

Raqamli ta’lim — bu ta’lim jarayonida an’anaviy dars usullaridan tashqari, raqamli texnologiyalar, internet va kompyuter dasturlaridan foydalanish orqali bilim berish va

o‘rganishni tashkil etishdir. Boshqacha qilib aytganda, raqamli ta’limda: Kompyuter, planshet yoki smartfon orqali o‘quv materiallari taqdim etiladi. Onlayn platformalar va virtual sinflar yordamida masofadan turib ta’lim olish mumkin. Multimedia vositalari (video, animatsiya, interfaol mashqlar) yordamida o‘quv jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo‘ladi. Sun‘iy intellekt va tahlil vositalari orqali o‘quvchining bilim darajasi, qiyinchiliklari va rivojlanish sur‘ati kuzatiladi. Masalan, maktablarda elektron darsliklar, onlayn testlar, video darslar yoki ta’lim platformalari orqali o‘quvchilar raqamli ta’limdan foydalanadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xasanova N. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: yangi usullar, innovatsiyalar va ularni tatbiq etish” maqolasidan.
2. Omonov N.T, Xo‘jayev N. X va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.- Toshkent: 2009
3. Hasanboyev J va boshqalar. Pedagogika -Toshkent : 2011
4. Marc Prensky – “Digital natives” (raqamli avlod) tushunchasi: 2001.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH DARSLARINI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Jumanova Nodira Gulimboyevna

Urganch davlat pedagogika instituti

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(Boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

E mail: jumanovanodira76@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘qish darslarini tashkil etishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Ta’lim maqsadining jamiyat ehtiyojlari bilan bog‘liqligi, milliy o‘quv dasturi asosida yaratilgan yangi darsliklar hamda innovatsion metodlarning qo‘llanilishi yoritilgan. Shuningdek, xalqaro tadqiqot dasturlarining o‘qish savodxonligini rivojlantirishdagi o‘rni ko‘rsatilib, o‘quvchilarda nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish va o‘qituvchining kasbiy mahoratini oshirish masalalari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, o‘qish savodxonligi, pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar, milliy o‘quv dasturi, nutqiy kompetensiya.

Аннотация. В статье анализируется значение современных педагогических подходов при организации уроков чтения в начальной школе. Освещается связь целей образования с потребностями общества, внедрение национальной учебной программы, новых учебников и инновационных методов обучения. Рассматривается роль международных исследований в развитии читательской грамотности, а также вопросы формирования речевых компетенций учащихся и повышения профессионального мастерства учителя.

Ключевые слова: начальное образование, читательская грамотность, педагогические технологии, инновационные методы, учебная программа, речевая компетенция.

Annotation. This article analyzes the importance of modern pedagogical approaches in organizing reading lessons in primary education. It highlights the connection between educational goals and societal needs, the implementation of the national curriculum, new

textbooks, and innovative teaching methods. The role of international assessment programs in developing reading literacy is discussed, along with the formation of students’ communicative competencies and the improvement of teachers’ professional skills.

Key words: primary education, reading literacy, pedagogical technologies, innovative methods, national curriculum, communicative competence.

Ta’lim maqsadi o’quv-biluv jarayoni, uning mohiyati, mazmunini, usul va vositalari, o’qituvchi-o’quvchi munosabatlari, shuningdek, mazkur tizimning samaradorligi qanday shaxs yoki mutaxassisni shakllantirishni ham belgilaydi. Ta’lim maqsadining ijtimoiy buyurtma asosida ifodalanishi shaxs, davlat, jamiyat, fan-texnika hamda ishlab chiqarishning umumiy taraqqiyot darajasi bilan beligilanadi. Demak, ta’lim maqsadi jamiyat ehtiyojlarini ifodalaydi va uning taraqqiyotini belgilaydi. Butun ta’lim jarayoni o’quv materialidan boshlab, ta’lim natijasigacha ta’lim maqsadidan kelib chiqqan holda belgilanadi. Ta’lim maqsadi oldida turgan asosiy masala bugungi kun va istiqbolda jamiyat ravnaqi uchun qanday shaxs, mutaxassis tayyorlash kerakligi bilan xarakterlanadi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan murojaatnomasida “Ta’lim sifatini oshirish - Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to‘g‘ri yo‘lidir” [1], - deya ta’kidlagandi. Darvoqe, boshlang‘ich ta’lim maqsadi ro‘yobini ta’minlashda zamonaviy ta’lim texnologiyalar muhim ahamiyatga egadir. Taraqqiyotimizning yuksalishi, yosh avlodga sifatli ta’lim-tarbiya berishdan boshlanadi. Kelajagi buyuk farzandlargina vatan ravnaqini yuksaklarga ko’tara oladilar. Ta’lim sifatini oshirish bilimli avlod vakillarini yetishtirish maqsadida mamlakatimiz taraqqiyot strategiyasida to‘rtinchi ustuvor yo‘nalish aynan ta’lim sohasini inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgandi va 2023-yilni - «Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili», – deb nomlanishi ta’limga bo‘lgan e’tiborning yaqqol namunasidir. Ta’lim sifatini oshirish yosh avlodni fanga qiziqtirishning eng muhim omili bu yangi darslik va zamonaviy dars o‘tish uslublaridir. Bundan tashqari darsliklarni tayyorlashda PIZA, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA kabi xalqaro dasturlardan namunaviy vazifalar asos qilib olingani o‘qituvchilar uchun kelajakda xalqaro tadqiqotlarga boshqa davlatlar qatorida turishimizga katta imkon bag‘ishlaydi. Darsliklar bilan birga mashg‘ulot daftarlari, o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalar chop etilishi biz o‘qituvchilarni ishtiyoq bilan ishlashimizga kuch bag‘ishlaydi. An’anaga muvofiq, davlatimiz rahbarining parlament va xalqimizga murojaatnomalarida ko‘tarilgan masalalar, ijrosini topmoqda. Biz ustozlardan qilinadigan talab o‘z ustimizda ishlash yangi innovatsion metodlar orqali darslarni tashkil qilish o‘quvchilarga psixologik yondashgan holda o‘zlari qiziqqan kasb-hunarga yo‘naltirishdan iborat. Bunda esa ayniqsa boshlang‘ich sinf ustozlarining o‘rni katta rol o‘ynaydi.

Ma’lumki O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturining qabul qilinishi bilan uzluksiz ta’lim tizimi asosi yaratildi. Pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo‘llash asosida o‘quvchilarning ijodkorligi va faoligini oshirish har bir davr uchun muhim ahamiyatga egadir. Bu esa “Ta’lim to‘g‘risidagi Qonunning 26- moddasida hamda Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida o‘qitish jarayoniga ilg‘or, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng ko‘lamda tadbiq etish barcha turdagi ta’lim muassasalarida oldidagi eng dolzarb vazifalardan biri ekanligi ta’kidlandi. Har bir o‘qituvchi shuni yaxshi bilishi biladiki dars o‘quv tarbiya jarayonining asosiy shaklidir. Shuning uchun

o‘qituvchi, avvalo, dars o‘tish va darsni takomillashtirib borish borish hakida o‘ylaydi, izlanadi [1, b.-2].

Jahon ta‘lim tizimini kuzatar ekanmiz, har bir rivojlangan davlatning boshlang‘ich ta‘limida alohida ustivorlikka ega jihatlar mavjud. Jumladan, Xitoyda 6 yoshga to‘lgan bolalar boshlang‘ich maktab yoki o‘rta maktabga kiradilar va u yerda 6 yil o‘qiydilar. Boshlang‘ich maktabda bolaning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga katta e‘tibor beriladi. Bolalar jismoniy tarbiya darslariga ko‘p vaqt ajratadilar, cholg‘u asboblari chalinib o‘rganadilar, ingliz va rus tillaridagi bilimlarini oshiradilar. Darslar 7:00 da boshlanadi. Har kuni ertalab barcha o‘quvchilar o‘qituvchilar bilan birgalikda jismoniy mashqlar qiladilar. Keyin soat 8.00 dan 12.00 gacha tabiiy va matematika fanlari o‘rganiladi. Soat 12.00 dan 13.00 gacha tushlik tanaffusi mavjud bo‘lib, unda bolalar maktabda uxlashlari mumkin, tushdan keyin esa gumanitar fanlar bo‘yicha yana uchta dars o‘tkaziladi. Keyin bolalar uy vazifalarini bajaradilar va faqat soat 16.00 da uyga qaytishlari mumkin. Turkiya boshlang‘ich ta‘lim tizimida ekologiyaga alohida e‘tibor qaratilgan. Jumladan, 2005-yilda joriy qilina boshlagan boshlang‘ich maktab o‘quv dasturida u yoki bu tarzda ekologik muammolarga ta‘sir etuvchi mavzular “Hayot xavfsizligi (atrof-muhit)”, “Tabiiy fanlar va texnologiya” fanlari materiallariga kiritilgan. Ta‘lim muassasasi qoidalariga ko‘ra, ushbu fanlar quyidagi funksiyalarni bajaradi: o‘z-o‘zini bilish, tabiat va unda sodir bo‘layotgan jarayonlarni tushunish qobiliyati, hayot sifatini yaxshilash yo‘llarini topish, tabiiy resurslardan to‘g‘ri foydalanishni o‘rganish. Finlandiya 2014-yilda asosiy ta‘lim bo‘yicha yangi milliy tayanch o‘quv dasturini ishlab chiqdi va u 2016-yil avgust oyidan boshlab Finlandiya maktablarida amaliyotga joriy qilina boshlandi. O‘quv dasturini isloh qilishdan maqsad o‘qituvchilar va pedagoglarga bolalar va yoshlarning hayotida zarur bo‘lgan narsalarni o‘rgatishda yordam berishdir. (Sahlberg 2015.) [6,b.- 7].

Finlandiya ta‘limining oliy maqsadi farzandlarimizni hayotga tayyorlashdir. Biz farzandlarimiz kelajakda ularning hayotida yordam beradigan bilim, ko‘nikma, munosabat va qadriyatlarni o‘rganishlarini xohlaymiz. Shuning uchun biz bugungi tez o‘zgaruvchan dunyoda ularga qanday muhim kompetensiyalar kerak bo‘lishi haqida o‘ylashimiz kerak.

Boshlang‘ich ta‘limda o‘qish savodxonligi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, yangi yaratilgan “Milliy o‘quv dasturi” asosida chiqarilgan darslikda o‘quvchilarning og‘zaki bilim ko‘nikmalariga alohida e‘tibor qaratilgan. O‘qish (umumiy o‘rta ta‘limning boshlang‘ich sinflari o‘quv rejasidagi adabiyot) fani og‘zaki va izchil nutqni o‘stirish, so‘z boyligini oshirish, to‘g‘ri va ifodali o‘qishga o‘rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyati hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘qish darslari oldiga qo‘yilgan tarbiyaviy vazifaning muvaffaqiyatli hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog‘liq bo‘lib qolmay, balki bolani qurshab olgan hayot, tabiatdagi o‘zgarishlar, ekologik vaziyat, ijtimoiy foydali mehnat bilan ham o‘zaro bog‘liq bo‘lishi lozim. O‘quvchini o‘qishga o‘rgatishda hayot tajribalariga tayanib ish ko‘riladi. O‘qish darslari bolalarda go‘zallikka muhabbat uyg‘otadigan, poklik tuyg‘ulariga ozuqa beradigan, hissiyotni o‘tkirlashtiradigan, aqlni charxlaydigan, tasavvurlarni boyitadigan, estetik didni o‘stiradigan musiqa va tasviriy san‘at fanlari bilan uzviy bog‘langan bo‘lishi kerak. O‘qish, musiqa va tasviriy san‘at darslarini o‘zaro bog‘lab uyushtirish bolalarda san‘at asarlarini to‘g‘ri tushunish va qadrlash ko‘nikmalarini o‘stiradi, o‘quvchining shaxs sifatida ma‘naviy qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi. [3,b.- 15-18].

“Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanida (milliy o‘quv dasturida boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish bitta fanga birlashtirilgan) grammatik qoidalariga emas, nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga urg‘u berilgan. Ona tili o‘qitish orqali shu til bo‘yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish amallari bo‘yicha har bir sinfda taqazo etiladigan malaka va ko‘nikmalar me‘yorini rivojlantirish, bunda o‘qish hamda mehnat jarayonida ,oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o‘qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirishish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi. Milliy o‘quv dasturini ishlab chiqish davomida quyidagi manbalar o‘rganildi, tahlil qilindi hamda milliy xususiyatlar, ona tilimiz tabiati inobatga olingan holda dastur mazmuniga singdirildi: Amaldagi DTS asosidagi malaka talablari; amaldagi Ona tili o‘quv dasturi; amaldagi “Ona tili” darsliklari; amaldagi baholash mezonlari; AQSHning “Maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim bosqichlarida ingliz tili va matematikani o‘qitish va sinovdan o‘tkazish bo‘yicha ta’lim standartlari“ (Common Core); Yangi Zelandiyada ingliz tilini o‘qitish bo‘yicha ta’lim standartlari (English In New Zealand Curriculum); Turkiyaning “Turkcha” fani o‘quv dasturlari, malaka talablari; 1-9 sinflar uchun “Turkcha” fani darsliklari; 10-12 sinflar uchun “Turk tili va adabiyoti” fani darsliklari; Kembrij maktablari uchun “Ingliz tili“ fani darsliklari; AQSHning Florida shtati “Ingliz tili” fani darsliklari; AQSHning Florida shtati “Ingliz tili san’ati” ta’lim standartlari (English Language Arts Grade 0-12), “Til o‘qitish metodologiyasi: o‘qituvchilar uchun qo‘llanma”(Devid Nunan); “Metodlar ortida: til o‘qitishning makrostrategiyalari” (Bola Kumaravadivelu); “Til o‘qitishda yondashuv va metodlar” (Jek Richards, Teodor Rodjers); “Til o‘qitish metodologiyasi” (Jek Richards, Villy Renandya); “Tilni aloqa vositasi sifatida o‘qitish” (Henry Viddovson); “Birinchi tilni o‘zlashtirish” (Eve Klark). [4]

Psixolingvistik tadqiqotlardan ma’lumki, insonning til qobiliyati 4 xil kognitiv malakaning o‘zaro bog‘liqligida rivojlanadi: eshitib tushunish, fikrni og‘zaki bayon qilish, o‘qib tushunish, fikrini yozma bayon qilish. Eshitib tushunish va gapirish og‘zaki nutq shakli bilan bog‘liq, o‘qib tushunish va yozish esa tilning yozma shakli bilan, eshitib tushunish va o‘qib tushunish psixologik tomondan nutqni qabul qilish jarayoni, gapirish va yozish esa nutq jarayonidir. Tadqiqotimizda boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishida faoliyat olib borayotgan bir nechta o‘qituvchilar bilan suhbatlashdik: ularning olib borayotgan faoliyati va ta’limdagi o‘zgarishlarga bo‘lgan munosabatini bilishga qiziqdik. Quyida “Boshlang‘ich ta’limdagi islohotlar” mavzusida olib borgan kuzatuvlarimiz asosidagi tadqiqotlarimizni SWOT tahlilda keltirdik.(8, b.-642).

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

S (kuchli tomonlar)	W (kuchsiz tomonlar)
• Milliy o‘quv dasturi dasturi asosida integratsiyalashgan darsliklar. • Yevropa tajribasi (Finlandiya) asosidagi ta’lim. • USAID dasturi bo‘yicha yangicha uslubdagi darsliklar. • Kundalik com joriy etilishi . • O‘qituvchilar uchun bir qancha majburiyatlardan voz kechilishi. • Xonalarning elektron resurslar bilan jihozlanishi. • Pedagoglarning AKTdand foydalanib dars o‘tishi. • O‘quvchilar uchun bepul tushlik. • Bepul darslik. • Xalqaro baholash tizimi. • O‘quvchilarning og‘zaki nutq savodxonligiga e’tibor qaratilishi. • Darslikga oid o‘yinli platformalar yaratilishi.	• Maktablarda zamonaviy axborot vositlar bilan ta’minlanmaganligi. • Kreativ fikrlaydigan kadrlarning yetishmasligi. • Ayrim pedagoglarning to‘laqonli AKT resurslaridan foydalana olmasligi. • Darslik va mashq daftarinig ayrim mavzularga to‘g‘ri kelmasligi. • Darslikdagi ayrim kamchiliklar. • Darsliklarda milliy adabiyot ruhining yo‘qligi.
O (Imkoniyatlar)	T (Tahdidlar)
• O‘qituvchilar uchun seminar-treninglar tashkil qilish. • Zamonaviy metodlar orqali o‘quvchilar darsga qiziqishini oshirishi. • Ishga qabul qilishni qaytadan ko‘rib chiqish. Maqsad bilimsiz kadrlarni ishga olmaslik. • Boshlang‘ich sinf darslari o‘quv jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etilishi. • Ta’limga tanqidiy, ijodiy va kreativ yondashuvni tashkil qilish. • O‘quvchilarga o‘quv dasturlarni tuzishda erkinlik berish. • Muammoli vaziyatlarni hal qilish uchun pedagogik ta’lim markazlarini tuzish. • Boshlang‘ich sinflarda multimedia texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarda fanga qiziqishi rivojlantirish. • Ta’limning bunday usuli o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o‘quv materialini o‘zlashtirilishining samaradorligi yana-da oshadi.	- Yoshi katta pedagoglarning AKTdand foydalanish bo‘yicha quvvatsizligi. - Maktablarda korruptsiyaning mavjudligi. - Yangiliklar bo‘lishidan pedagoglarning qochishi. - Ish haqining pastligi. - Maktablar moddiy-texnika bazasining talabga javob bermasligi. - O‘qituvchilarning chet tilini bilish darajasining pastligi.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limga zamonaviy yondashuvlarni o‘rinli deb hisoblaymiz. Milliy o‘quv dasturi asosida yangi darsliklarning yaratilishi, xorijiy dasturlarning ta’lim tizimiga joriy qilinishi fikrimizning dalilidir. O‘zbekistonda jumladan, AQSh Xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID) hamda Xalq ta’limi vazirligi huzuridagi Respublika ta’lim markazi hamkorligida “Ona tili va o‘qish savodxonligi” hamda “Matematika” fanlaridan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun yangi darslik va qo‘llanmalar ishlab chiqildi. 2022–2023-o‘quv yilida Namangan va Sirdaryo viloyatlaridagi 918 ta maktabda “Ona tili va o‘qish savodxonligi” hamda “Matematika” fanlaridan boshlang‘ich sinflar uchun yangi darsliklar sinovdan o‘tkazilmoqda [3, b.-15-18].

K.D. Ushinskiyning fikricha, bolaga ta’lim va tarbiya berishda tilning qimmatini dastlab ijtimoiy hodisaning chuqur xalqchilligi bilan, uning milliy xarakteri bilan belgilanadi. U „tilda chuqur ma’noli ko‘pdan ko‘p falsafiy fikrlar, chinakam nafis his-tuyg‘ular, nihoyatda to‘g‘ri, ko‘rkam did, fikrni bir yerga to‘plab, zo‘r diqqat bilan qilingan mehnat izlari, tabiat hodisalarini va ulardagi eng nozik rang-barangliklarni g‘oyat darajada ziyraklik bilan his etish, kuzatuvchanlik, zo‘r mantiqiylik ... bor“, deb ta’riflaydi. K.D.Ushinskiy o‘zining “Ona tili so‘zlari” maqolasida bolani ona tili, ona tilidagi so‘zlar orqali tarbiyalash masalasini qo‘ydi. [5, b.-22-25].

Chunki xalqchilik dastlab ona tilida o‘z ifodasini topadi. Bolaning shaxsiyati, bilimi, malakasi, ma’naviy qiyofasi ana shu til ta’sirida shakllanadi. Zamonaviy boshlang‘ich ta’lim uchun istiqbolli, ustuvor yo‘nalishlardan biri bu – o‘quvchilarning yetuk shaxs sifatida rivojlanishi hamda milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosidan iboratdir. Zamonaviy ta’lim O‘zbekiston yoshlarini istiqbolli kelajakka eltadi. Ta’lim-tarbiya – bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi. Shu bois, bu sohada islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo‘q. Qanchalik murakkab bo‘lmasin, maktab ta’limida poydevorni bugundan mustahkam qo‘yishimiz kerak.

Binobarin, ta’limda yuqori samaradorlikka erishish uchun o‘qitishning noan’anaviy metodlaridan ya’ni zamonaviy pedagogik texnologiyaning turli metodlaridan dars mavzusiga mos ravishda foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu murakkab va uzoq davom etadigan jarayon bo‘lib, o‘qituvchining mashaqqatli mehnati bilan bosqichma - bosqich mahorat pillapoyalarini

egallab, uning yuksak pedagogik darajasiga ko‘tarilishidir. Yuqori ko‘rsatgichga erishishni maqsad qilgan har bir o‘qituvchi, avvalo, har bir darsga ijodiy yondashishi, dars jarayonida ko‘zda tutilgan barcha bosqichlarni erkin amalga oshira oladigan kasbiy mahoratga ega bo‘lishi kerak va tinimsiz o‘z ustida ishlashi lozim. Kasbiy mahorat esa o‘qituvchi shaxsidagi tabiiy imkoniyatlar, pedagogik-psixologik iqtidor, o‘z ishiga mas’uliyat bilan qarash, o‘quvchidagi o‘zgarishlarni o‘z vaqtida sezish, bola shaxsi o‘quvchilar jamoasiga to‘g‘ri ta’sir qila olishining amaliy namoyon bo‘la olishidir. Bundan tashqari o‘qituvchi ilg‘or zamonaviy ish tajribalarini darsga qo‘llash bilan cheklanib qolmay uni boshqa kasbdoshlari bilan ham ommalashtirish platformasi orqali hamfikir bo‘lib baholanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Murojaatnomasi. – Toshkent, 2023. 90 bet.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020. 25- bet.
3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – Toshkent, 1997. 82 bet.
4. Ona tili va o‘qish savodxonligi fanidan Milliy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2021. 135 bet.
5. Ushinskiy K.D. Ona tili so‘zlari. – Moskva, 1988. 210 bet.
6. Sahlberg P. Finnish Lessons 2.0. – New York, 2015. 240 bet.
7. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge, 2001. 270 bet.
8. www.kokanduni.uz. Boshlang‘ich ta’lim tizimiga zamonaviy yondashuvlar. B.- 644.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA IJODIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Ismoilova Sadoqat

Urganch Ranch texnologiya universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy tafakkurni rivojlantirishning nazariy-huquqiy va amaliy asoslari keng yoritilgan. Jahon ta’lim tizimida ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar hamda O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan ta’limga oid hujjatlar tahlil qilinadi. O‘zbek pedagog olimlarining ilmiy qarashlari asosida mualliflik tahlili berilib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ijodiy tafakkur, boshlang‘ich ta’lim, kreativlik, tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, ta’lim sifati.

Аннотация: в статье рассматриваются теоретико-правовые и практические основы развития творческого мышления у учащихся начальных классов. Анализируются международные подходы и национальные образовательные документы Республики Узбекистан. На основе научных взглядов узбекских педагогов дается авторская интерпретация и практические рекомендации.

Ключевые слова: творческое мышление, начальное образование, креативность, критическое мышление, педагогические технологии, интерактивные методы.

Abstract: this article examines the theoretical, legal, and practical foundations of developing creative thinking in primary school pupils. International approaches and national educational policies of Uzbekistan are analyzed. Based on the views of Uzbek pedagogical scholars, authorial interpretations and practical recommendations are provided.

Keywords: creative thinking, primary education, creativity, critical thinking, pedagogical technology, interactive methods.

Zamonaviy global ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Xalqaro miqyosda bu yo‘nalish ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan konseptual hujjatlar orqali qo‘llab-quvvatlanmoqda. Xususan, “Ta’lim – 2030” konsepsiyasi hamda xalqaro baholash dasturlarida o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki ularning ijodiy fikrlashi, muammoni noodatiy hal eta olish qobiliyati ham muhim ko‘rsatkich sifatida baholanadi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar ta’lim tizimida ijodiy tafakkurni shakllantirishga yo‘naltirilgan metodlar, jumladan, muammoli o‘qitish, loyihaviy faoliyat va interfaol metodlar keng qo‘llanilmoqda. Bu yondashuvlar o‘quvchining mustaqil fikrlashi, yangi g‘oyalar yaratishi va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashiga xizmat qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida ijodiy tafakkurni rivojlantirish kelajakdagi intellektual salohiyatning asosini tashkil etadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun [1] hamda 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasida [2] o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va innovatsion g‘oyalarni shakllantirish muhim vazifa sifatida belgilangan.

O‘zbek pedagog olimlari ham mazkur masalani chuqur o‘rganganlar. Jumladan, N.A. Muslimov ta’kidlaydi: “Ta’lim jarayonida o‘quvchining faol ishtiroki uning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning asosiy shartidir” [3]. Ushbu fikrga ko‘ra, o‘quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol yaratuvchi subyekt sifatida qaraladi. Bu esa ijodiy tafakkurning shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

B.R. Qodirov esa quyidagicha fikr bildiradi: “O‘quvchilarning fikrlash faoliyati ularning mustaqil izlanishi va yangi g‘oyalar yaratish qobiliyati bilan belgilanadi” [4]. Ushbu qarashdan kelib chiqib aytish mumkinki, ijodiy tafakkur o‘quvchining faqat bilim olish jarayonida emas, balki uni qayta ishlash va yangilik yaratish jarayonida namoyon bo‘ladi.

Ilmiy jihatdan bu yondashuv konstruktivistik ta’lim nazariyasiga mos keladi. Ya’ni, o‘quvchi bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki o‘z tajribasi va faoliyati asosida shakllantiradi. Bu jarayonda ijodiy tafakkur muhim rol o‘ynaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish dars jarayonida turli metodlar orqali amalga oshiriladi:

- matn asosida yangi yakun o‘ylab topish;
- voqeani boshqa qahramon nuqtai nazaridan qayta hikoya qilish;
- matnga mos rasm chizish yoki sahnalashtirish;
- “agar men qahramon o‘rnida bo‘lsam...” mavzusida fikr bildirish.

Mazkur topshiriqlar orqali o‘quvchilar nafaqat matnni tushunadi, balki uni qayta ishlaydi, yangicha talqin qiladi va ijodiy yondashadi. Bu esa ularning tasavvuri, fantaziyasi va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Yana bir samarali metod sifatida “Erkin fikrlar zanjiri” usulini keltirish mumkin. Bu metodda o‘quvchilar bir mavzu asosida navbatma-navbat o‘z fikrlarini bildiradilar va har bir yangi fikr oldingisini boyitadi. Natijada ijodiy g‘oyalar oqimi yuzaga keladi. Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilarni ta’kidlash mumkin. Avvalo, o‘qituvchilar ijodiy tafakkurni rivojlantirish

metodikasini chuqur o‘zlashtirishi zarur. Ikkinchidan, dars jarayonida ochiq va ijodiy topshiriqlarga ustuvorlik berish lozim. Uchinchidan, baholash tizimida o‘quvchilarning ijodiy yondashuvi va original fikrlari ham inobatga olinishi kerak. To‘rtinchidan, raqamli texnologiyalar orqali ijodiy loyihalar tashkil etish samarali natija beradi. Beshinchidan, o‘quvchilarga mustaqil izlanish va tajriba qilish imkoniyatlarini yaratish zarur [5].

Muallifning ilmiy qarashiga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish “ikki tomonlama intellektual faoliyat”ni yuzaga keltiradi: bir tomondan, o‘quvchi mavjud bilimlarni qayta ishlaydi, ikkinchi tomondan esa yangi g‘oya va yechimlar yaratadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu yondashuvni tizimli ravishda joriy etish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni hal etish va innovatsion g‘oyalar yaratish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. – Toshkent, 2022.
3. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va kasbiy rivojlanish asoslari. – Toshkent: Fan, 2017. – 256 b.
4. Qodirov B.R. Ta’lim psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 320 b.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2019. – 280 b.

TALABALARDA INTERDISIPLINAR YONDASHUV ASOSIDA TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA KREATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Jumaniyazova Go‘zal Baxorovna

pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori PhD

Annotatsiya: mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida talabalarda kreativ kompetentlikni rivojlantirish va ta’lim samaradorligini oshirishda interdisiplinar yondashuvning ahamiyati yoritilgan. Interdisiplinar yondashuvning nazariy asoslari, tarixiy ildizlari va buyuk allomalar qarashlari asosida uning pedagogik mohiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: interdisiplinar yondashuv, kreativ kompetentlik, ta’lim samaradorligi, oliy ta’lim, tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiya, innovatsion yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение междисциплинарного подхода в развитии креативной компетентности студентов и повышении эффективности образования в системе высшего образования. Раскрываются теоретические основы, исторические корни междисциплинарного подхода, а также его педагогическая сущность на основе взглядов великих мыслителей.

Ключевые слова: междисциплинарный подход, креативная компетентность, эффективность образования, высшее образование, критическое мышление, педагогические технологии, инновационный подход.

Abstract: this article highlights the importance of an interdisciplinary approach in developing students’ creative competence and improving the effectiveness of higher education.

The theoretical foundations, historical roots, and pedagogical essence of the interdisciplinary approach are revealed based on the views of great scholars.

Keywords: interdisciplinary approach, creative competence, education effectiveness, higher education, critical thinking, pedagogical technology, innovative approach.

Ilmiy tadqiqot muassasalarida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar natijasi shuni ko‘rsatmoqdaki, oliy ta’lim bosqichida tahsil olayotgan talabalarni kreativ kompetentligini rivojlantirish, ilg‘or texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish va interdisiplinar yondashuv asosida o‘quv jarayonini takomillashtirish borasida keng ko‘lamli ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. 2022-yil Xalqaro Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan chop etilgan “Fostering creativity and critical thinking in university teaching and learning” [1] (Universitetda o‘qitish va o‘qishda ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish) nomli hisobotda qayd etilishicha, interdisiplinar yondashuv asosida kreativ kompetentlikni rivojlantirish oliy ta’limda faqat o‘quv dasturlarini yangilash bilan emas, balki o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga asoslangan pedagogik yondashuvlarni rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Talabalarning kreativ kompetentligini rag‘batlantiruvchi interdisiplinar yondashuvga asoslangan dars muhiti yaratishni taqozo etadi.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini yangi sifat darajasini yuqori bosqichga olib chiqishda “Ta’lim to‘g‘risida” [2] gi Qonunning 1-bob, 4-moddasida ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsplari sifatida: bilimlilik, qobiliyatlilik va iste’dodning rag‘batlantirilishi; ta’lim ustuvorligining tan olinishi; ta’lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi e’tirof etilgan. 2024-yil 1-fevraldagi “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi O‘RQ-901-son Qonunda pedagog sifatida faoliyat boshlovchilar uchun mentorlik - tajribali pedagog bilan bir o‘quv yiliga birlashtirish tartibi pedagogik tayyorgarlik va professional integratsiyaning amaliyotda yo‘lga qo‘yilganligi pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning o‘ziga xos imkoniyati ekanligini ko‘rsatadi.

Interdisiplinar tushunchasi ilk bor 1970-yilda Villiam Nevel tomonidan ilmiy kontekstdan keng tarqalgan yondashuv sifatida ishlatilgan. Interdisiplinar atamasi lotin tilidan olingan bo‘lib, u quyidagi ma’noni bildiradi:

“Inter” – “o‘rtasida”, “orasida”, “o‘zaro”; “disciplina” – “bilim sohasi” yoki “ta’lim, fan” [3]. Bu terminning mohiyati bir nechta soha yondashuvlarini bir vaqtda qo‘llash orqali masala va muammoni alohida, keng qamrovda tahlil qilish, o‘quv jarayonini yangi nuqtai nazardan yoritish va murakkab pedagogik holatlarni chuqurroq anglash imkoniyatini yaratishga asoslanadi. 1990-yillarda interdisiplinar ta’lim metodini taqdim etgan va ta’lim tizimlarida bir necha fanlarni birlashtirib o‘rgatishni tavsiya qilgan. Nevelning fikricha: “Hech bir yakka fan inson ongini to‘liq tushuntira olmaydi. Bu birgalikdagi harakatni talab qiladigan interdisiplinar vazifadir [4]. Olim tomonidan ko‘plab interdisiplinar yondashuvga oid yana bir qator fikrlarni keltirish mumkin: “ Interdisiplinar tadqiqot eng yaxshi tarzda shunday ta’riflanadi: bu bitta fan doirasida to‘liq o‘rganib bo‘lmaydigan darajada keng yoki murakkab bo‘lgan savolga javob topish, muammoni hal qilish yoki mavzuni yoritish jarayoni bo‘lib, bu oddiy qo‘shilma emas, balki yangi sifat darajasidagi tushunchalarni yuzaga keltiruvchi kognitiv sintez jarayonidir ” [5] Mazkur fikr muhim nazariy asos bo‘lib, ta’lim sohasida o‘z dolzarbligiga ega bo‘lgan kompleks kompetensiyalar, jumladan, kreativ kompetentlikni rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega.

Beruniy tabiatshunoslik, matematika, til va tarixni uyg‘un holda olib borgan. U aniq ifodalaydiki, ilmiy yondashuvda interdisiplinar aloqadorlik muhim. Alloma ilmiy sintez haqida shunday deydi: “Ilmni bir sohaga qamash xatodir; fanlar o‘zaro bog‘lanmasa, bilganing parchalanadi.” [6]. Ushbu fikr boshlang‘ich ta’limda ona tili-o‘qish savodxonligini boshqa fanlar bilan bog‘liq holda o‘qitishning dolzarbligini asoslab beradi. Beruniy fikricha, bilish jarayoni ajratilgan emas, balki murakkab, ko‘p qirrali hodisadir. Shu bois, talabalarda kreativ kompetentlikni rivojlantirish uchun ularni faqat til elementlari bilan emas, balki tarixiy, axloqiy, mantiqiy va estetik kontekstlarda o‘qitish muhim bo‘lib, interdisiplinar yondashuvning pedagogik va metodik asosi hisoblanadi.

Alisher Navoiy bilishning ko‘p qirrali yondashuvi haqida shunday yozadi: “Ilm bir daryodur, unga har xil soylar qo‘shilmasa, suv qurur.” [7]. Navoiyning asarlarida til, obraz va ma’no chuqur falsafiy qatlamlar bilan uyg‘un holda ifodalangan. Bu esa o‘qish savodxonligida faqat texnik ko‘nikmalar emas, balki konseptual, tafakkuriy va estetik tushunchalar asosida yondashish zarurligini bildiradi. Uning “so‘zda nur bo‘lsa, qalbdan yog‘ilur” degan fikri ham talabalarni o‘qishga ilhomlantirishda faqat matn emas, balki ma’naviy-estetik uyg‘unlikni rivojlantirish lozimligini ko‘rsatadi.

Interdisiplinar yondashuvning nazariy asoslari va uning tarixiy ildizlari ham mazkur yo‘nalishning ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Xususan, bu yondashuv turli fanlar o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlab, murakkab muammolarni keng qamrovda tahlil qilish va yangi bilimlarni sintez qilish imkonini beradi. Buyuk allomalarimizning ilmiy qarashlari ham fanlararo uyg‘unlik va bilimlarning yaxlitligini ta’kidlab, bugungi zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan hamohang ekanligini ko‘rsatadi.

Demak, talabalarda kreativ kompetentlikni rivojlantirish uchun interdisiplinar yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni muhim pedagogik shart hisoblanadi. Bunday yondashuv orqali talabalar nafaqat bilimlarni egallaydi, balki ularni integratsiyalash, tahlil qilish va yangi g‘oyalar yaratish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Natijada esa raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan va innovatsion faoliyatga tayyor mutaxassislar yetishib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Fostering creativity and critical thinking in university teaching and learning / International Economic Cooperation and Development Organization. – 2022. <https://www.oecd.org/education/>
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonuni “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – 24.09.2020-y., 637-son.
3. <https://ia601903.us.archive.org/24/items/in.ernet.dli.2015>
4. A.Newell “You can’t play 20 questions with nature and win: Projective comments on the papers of this symposium” New York academic press, 2003. 83-p.
5. A.Newell “A theory of Interdisciplinary studies// Issues in integrative studies. – 2001 No. 19. 23-p.
6. Beruniy A. R. Geodeziya asoslari / Arab tilidan tarj. A. Hayitmetov. – Toshkent: Fan, 2016. – 220 b.
7. Navoiy A. Munojot / nashrga tayyorlovchi A. Qayumov. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2013. – 128 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHDA MODULLI TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Abayeva Merjen Yakupbayevna
Urganch davlat pedagogika instituti
2-bosqich magistranti
abayevamerjen313@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada modulli ta’lim texnologiyasining nazariy-metodologik asoslari, uning boshlang‘ich sinflardagi ta’lim jarayoniga moslashtirilgan didaktik imkoniyatlari hamda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash malakasini shakllantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik ehtiyojlari va bilimni egallash darajasiga mos ravishda modullar asosida ta’lim jarayonini loyihalash, mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish, baholash hamda refleksiya jarayonlarini takomillashtirish yo‘llari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar. Modulli ta’lim, mustaqil fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiya, modul, interfaol metodlar, o‘quvchi faolligi, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

Annotation. The study scientifically analyzes the theoretical and methodological foundations of modular education technology, its didactic opportunities adapted to the teaching process in primary grades, and its role in shaping pupils’ independent thinking skills. In addition, the research substantiates ways to improve educational design on the basis of modules, organize lessons effectively, and enhance assessment and reflection processes in accordance with pupils’ age characteristics, psychological needs, and levels of knowledge acquisition.

Keywords. Modular teaching, independent thinking, primary education, pedagogical technology, module, interactive methods, learner activity, learner-centered approach.

Аннотация. В статье научно проанализированы теоретико-методологические основы модульной технологии обучения, её дидактические возможности, адаптированные к образовательному процессу начальных классов, а также её роль в формировании навыков самостоятельного мышления учащихся. Кроме того, обоснованы пути проектирования учебного процесса на основе модулей с учётом возрастных особенностей, психологических потребностей и уровня усвоения знаний учащихся, а также совершенствования организации занятий, системы оценивания и процессов рефлексии

Ключевые слова. Модульное обучение, самостоятельное мышление, начальное образование, педагогическая технология, модуль, интерактивные методы, активность ученика, личностно-ориентированное обучение.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularni ijodkor va raqobatbardosh shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf bosqichida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o‘quvchini faol subyekt sifatida ta’lim jarayoniga jalb qilish alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan me’yoriy-huquqiy hujjatlar, jumladan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, hamda so‘nggi yillarda qabul qilingan davlat

ta’lim standartlari va konsepsiyalarda ta’lim mazmunini yangilash, o‘quvchilarning mustaqil, tanqidiy va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Mazkur hujjatlarda boshlang‘ich ta’limda ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish zarurligi ta’kidlangan.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda modulli ta’lim texnologiyasi alohida ahamiyatga ega. Modulli ta’lim texnologiyasi o‘quv materialini mantiqiy tugallangan modullarga ajratgan holda o‘qitishni, o‘quvchilarning individual imkoniyatlari va o‘zlashtirish sur’atlarini inobatga olishni nazarda tutadi. Ushbu texnologiya orqali o‘quvchilar bilimlarni mustaqil egallashga, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga, xulosalar chiqarishga va o‘z fikrini asoslab berishga o‘rganadilar.

Pedagogika fanida boshlang‘ich ta’limda mustaqil fikrlashni rivojlantirish, modulli ta’lim texnologiyasining nazariy va amaliy jihatlari bo‘yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo‘lsa-da, ularni integratsiyalashgan holda, aynan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda tatbiq etish masalasi yetarli darajada yoritilmagan. Shu jihatdan mazkur tadqiqot mavzusi ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, zamonaviy ta’lim talablaridan kelib chiqqan holda tanlandi.

Bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang‘ich sinflarda o‘qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga mohirona tadbiiq eta olishi, ta’limning yangi-yangi yo‘l va usullarini izlashi, ilg‘or pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda modulli ta’lim texnologiyasidan foydalanish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishga tayyorlash bugungi boshlang‘ich ta’lim oldiga qo‘yilgan muhim talablardan biridir. Chunki zamonaviy pedagogik texnologiyalar, birinchidan, o‘quvchilarni bilim, ko‘nikma va malakalarni oson va qiziqib o‘rganishlari uchun imkoniyat yaratsa, ikkinchidan, o‘qituvchining ham professional o‘sishiga, ham ma’naviy rivojlanishiga yordam beradi. O‘tgan qisqa davr ichida “Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish konsepsiyasi”, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” qabul qilinib, uning talablariga ko‘ra sinovdan o‘tkazilgan davlat ta’lim standartlari tasdiqlandi va yangi mazmundagi darsliklar yaratildi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari pedagogik texnologiya, axborot hamda innovation texnologiyalarni ishlab chiqish va o‘z faoliyatlarida qo‘llashga bo‘lgan qiziqishlari kuchaydi, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish bosh maqsadga aylandi; o‘qitishning eng samarali, ayniqsa, noan’anaviy, interfaol metod, vosita va usullarini tatbiq etishga bo‘lgan intilishlari ortdi. Yangilanish borasidagi muvaffaqiyatlarni ko‘rsatish, kamchiliklarni aniqlash, bajarilmayotgan ishlarni belgilash dolzarb muammoga aylandi. Boshlang‘ich sinflarda mustaqil fikrlashning shakllanishi o‘ziga xos bosqichlarda kechadi. Avval o‘quvchi oddiy tahlil va taqqoslash operatsiyalarini bajaradi, so‘ng mavhum fikrlash elementlari paydo bo‘la boshlaydi. O‘quvchi matn mazmunini tushunish, mantiqiy bog‘lanishlarni topish, voqealar ketma-ketligini aniqlash, rasm asosida hikoya tuzish kabi faoliyatlar orqali fikr yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Modulli o‘qitishda aynan ana shu jarayonlarni qo‘llab-quvvatlovchi topshiriqlar asosiy o‘rinni egallaydi. Masalan, modul tarkibidagi muammoli savol o‘quvchini mustaqil izlanishga undasa,

ijodiy topshiriq o‘z fikrini mustaqil bayon qilishga imkon yaratadi. Taqqoslash topshiriqlari esa o‘quvchining mantiqiy fikrlashini kuchaytiradi.

Bolaning nutqi maktab ta’limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqatga kirishib kishilarning fikrini uqib olish va to‘g‘ri idrok qilish darajasida shakllana boradi. U eshitgan va ko‘rganlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tushuna oladi. O‘zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila biladi, aqliy faoliyat operasiyalaridan o‘rinli foydalanadi. (Ularni taqqoslaydi, oydinlashtiradi, guruhlarga ajratadi, haqli xulosa chiqarishga harakat qiladi). Shunday qilib unda fikrlash bosqichi paydo bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning fikrlash darajasi maktabdagi ta’lim-tarbiya jarayonida takomillashadi. O‘quvchining fikrlash darajasining takomillashuvida o‘qituvchining roli beqiyosdir. O‘qituvchi o‘quvchilarni ta’lim jarayonining faol subektiga aylantirmog‘i lozim. O‘quvchilarni o‘rganayotgan materiallari ustida fikr yuritishga, o‘zining fikrini erkin bayon etishga o‘rgatish ayniqsa muhim. Bunda ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish katta samara beradi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilingan darsda o‘quvchi faol qatnashadi, o‘qituvchi va o‘rtoqlari bilan erkin muloqotga kirishadi. Ayniqsa shaxsga yo‘naltirilgan texnologiya o‘quvchilarni ta’lim jarayonining sub’ektiga aylantiradi. O‘quvchilarni o‘quv materiali ustida erkin fikr yuritishga imkoniyat yaratadi. Bu sohada modulli ta’lim texnologiyasining o‘rni beqiyosdir. Shuningdek, ta’lim jarayonida didaktik o‘yinlardan foydalanish ham katta samara beradi. Didaktik o‘yinlar bolada o‘qish motivini rivojlanishiga yordam beradi. O‘yinsiz tom ma’nodagi aqliy rivojlanish bo‘lishi mumkin emas. O‘yin o‘quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni uyg‘otadigan uchqundir.

Modulli ta’limning nazariy asoslari V.P. Bespalko, P.Ya. Galperin, M.V. Klarin kabi pedagog olimlar tomonidan yoritilgan. Ularning tadqiqotlarida modulli ta’limning yuqori samaradorlikka ega bo‘lishi, o‘quvchi shaxsini rivojlantirishga qaratilgani, aniq natijaga yo‘naltirilgani ta’kidlanadi. Modulli ta’limning asosiy tamoyillari — maqsadga yo‘naltirilganlik, mustaqillik, individual yondashuv, faollik, tizimlilik, nazoratning muntazamligi — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishga to‘la mos keladi. Har bir o‘quvchi o‘zining idrok qilish sur’ati, qiziqishi va bilish faoliyatidan kelib chiqib modul ustida mustaqil ishlaydi. Bu esa o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini oshiradi, o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini kuchaytiradi.

Modulli ta’limning eng muhim jihatlaridan biri — shaxsga yo‘naltirilganlik tamoyilining ta’minlanishidir. Darsda o‘qituvchi asosiy ma’ruzachi emas, balki yo‘naltiruvchi, motivator, maslahat beruvchi rolini bajaradi. [4-33] O‘quvchi esa faol subyekt sifatida o‘quv jarayonining markazida bo‘ladi. Bu jarayon o‘quvchini javobgarlikka, mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatadi. Ayniqsa, modulning yakuniy baholash jarayonida o‘quvchi o‘z ustida ishlash darajasini anglaydi, xatolarini tahlil qiladi, o‘z faoliyatini baholaydi.

O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish bugungi kunda ta’limning asosiy vazifalaridan biridir. Buni har bir o‘qituvchi bilishi va Vatanimizning kelajagi, uning taraqqiyotini ta’minlovchi kadrlarni tayyorlashda, albatta, ularni tafakkurini o‘stirish, mustaqil fikrlashga yo‘llovchi yo‘l va usullarni tinimsiz izlashi va uni ta’lim jarayoniga joriy etishi lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchining ta’lim-tarbiya jarayonini modulli ta’lim texnologiyalari asosida tashkil eta olishi o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda nihoyatda ahamiyatlidir.[2-44] Bu boradagi ishlarni muvaffaqiyatli hal etish, boshlang‘ich sinf

o‘qituvchisidan, albatta, chuqur bilim, izlanish, fidoiylilik hamda modulli ta’lim texnologiyasini qo‘llash mahoratiga ega bo‘lish kabi katta tajribani talab etadi. Zero, yosh avlodni, chuqur bilimli, mustaqil fikrlaydigan qilib tarbiyalash boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari zimmasidadir.

O‘zbek xalqining yosh avlodni hayotga tayyorlashda ko‘p asrlar davomida qo‘llagan usul va vositalari, tadbir shakllari, o‘ziga xos urf-odatlar va an‘analari, ta’lim-tarbiya haqidagi g‘oyalari va hayotiy tajribasi mavjud. Bu meros o‘tmishda ko‘plab alloma-yu donishmandlar yetishib chiqishiga asos bo‘lgan. Hozirgi kunda bu merosdan ijodiy foydalanish katta ahamiyatga ega.

Mutafakkirlar merosini o‘rganish natijasida insonning shakllanishida ilmning ahamiyati katta ekanligining guvohi bo‘ldik. Ularda bilim shaxs taraqqiyotining asosiy manbai ekanligi asoslab berilgan. Shuning uchun ham ajdodlarimiz bilim o‘rgatuvchi ustozga katta ahamiyat berganlar. Bu pedagogik faoliyatga bo‘lgan asosiy talablardan biri edi. Chunki ilm bor joyda rivojlanish, taraqqiyot bo‘ladi, yangiliklarni joriy etishga keng yo‘l ochiladi.[6-76]

Muhokama va ularni tahlil qilish. Modulli ta’lim texnologiyasining nazariy asoslari

1. Modulli ta’limning mazmuni va mohiyati

Modulli ta’lim — bu o‘quv mazmunining mantiqan tugallangan bo‘laklari – modullar asosida o‘qitishni tashkil etish tizimi bo‘lib, unda:

- o‘quvchi faoliyati markazda bo‘ladi;
- o‘zlashtirishning individual sur‘ati ta‘minlanadi;
- o‘quvchi mustaqil ishlaydi, izlanadi, tahlil qiladi;
- o‘qituvchi yo‘naltiruvchi, maslahatchi rolini bajaradi.

Modul — mazmun, maqsad, topshiriq, nazorat va baholashdan iborat kichik o‘quv birligi hisoblanadi.

2. Modulli ta’limning psixologik-pedagogik asosi

Modulli yondashuv quyidagi nazariyalar bilan uyg‘unlashadi:

- Vygotskiyning “YaQZ” nazariyasi

O‘quvchining mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun qo‘llab-quvvatlash zonasi zarur bo‘lib, modulning bosqichma-bosqich murakkablashuvi aynan shu jarayonni ta‘minlaydi.

- Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi

Boshlang‘ich sinf yoshidagi o‘quvchilar konkret operatsiyalar bosqichida bo‘lgani uchun modulning ko‘rgazmalilikka tayanishi va amaliy topshiriqlarni ko‘pligi ularning fikrlash jarayoniga mos tushadi.

- Faoliyatga asoslangan ta’lim

Modulli ta’limda o‘quvchi faol ishtirok etadi, mustaqil vazifalar bajaradi, tahlil qiladi, xulosa chiqaradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda modulli ta’limning afzalliklari

1. Mustaqil ta’lim olish ko‘nikmasini shakllantiradi

Moduldagi topshiriqlarni o‘quvchi o‘zi bajaradi, o‘zlashtirish sur‘ati individual bo‘ladi, bu esa mustaqil o‘ylash, qaror qabul qilish, o‘z ishini boshqarishni rivojlantiradi.

2. Mantiqiy va kreativ fikrlashni kuchaytiradi

Muammoli topshiriqlar, tahliliy vazifalar, kreativ masalalar mustaqil fikr yuritish uchun sharoit yaratadi.

3. O‘z-o‘zini nazorat qilishni o‘rgatadi

Har bir modul yakunida mini-test, baholash jadvali, o‘z yutuqlarini tahlil qilish shakllari mavjud bo‘lib, o‘quvchini mas’uliyatga o‘rgatadi.

4. Individual ta’limni ta’minlaydi

O‘quvchilarning qiziqishi, tayyorgarlik darajasi, o‘zlashtirish sur‘atiga mos ravishda modulni tanlash yoki murakkabligini oshirish mumkin.

5. Faol ta’lim metodlari bilan uyg‘unlashadi

Modulli ta’lim interfaol metodlar — “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Blits savol-javob”, “Hamkorlikda o‘qitish” bilan birgalikda yanada samarali ishlaydi. Modul asosida o‘qitish jarayoni odatda quyidagicha kechadi: avval o‘quvchilar modul bilan tanishtiriladi, modulning maqsadi, o‘rganilishi zarur bo‘lgan kompetensiyalar tushuntiriladi. Keyingi bosqichda o‘quvchilarga modul bo‘yicha yo‘riqnoma beriladi. So‘ng ular mustaqil ishlash jarayoniga kirishadi. Bu bosqichda o‘quvchilar guruhli, juftlikda yoki yakka tartibda turli topshiriqlarni bajaradi. O‘qituvchi esa metodik ko‘rsatmalar berib, o‘quvchilar faoliyatini kuzatadi. Jarayon yakunida modul bo‘yicha nazorat ishlari, testlar, ijodiy ishlar orqali baholash amalga oshiriladi. O‘quvchilar refleksiya jarayonida modul davomida nimalarni o‘rganganliklarini, kuchli va kuchsiz tomonlarini anglaydi.

Modulli ta’limning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun afzalliklari juda ko‘p. Avvalo, modul kichik hajmli bo‘lgani uchun o‘quvchi uni mustaqil o‘zlashtira oladi. Ikkinchidan, modulning izchil va bosqichma-bosqich qurilgani o‘quvchining bilish jarayonini osonlashtiradi. Uchinchidan, modulda interfaol metodlarning qo‘llanilishi o‘quvchini fikrlashga, izlanishga undaydi. Bundan tashqari, modulning har bir qismi mustaqil maqsadga ega bo‘lgani sababli o‘quvchilar o‘z bilim darajalarini mustaqil tekshirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Mustaqil fikrlashni shakllantirishda modul tarkibidagi topshiriqlarning turlari alohida ahamiyatga ega. Muammoli vaziyatli topshiriqlar o‘quvchini yangi bilim izlashga majbur qiladi. Taqqoslash topshiriqlari mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi. [8-95]. Konstruktiv topshiriqlar o‘quvchini yangi mahsulot yaratishga undaydi. Ijodiy topshiriqlar o‘quvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantiradi. Mini-loyihalar esa o‘quvchida mas’uliyat, mustaqillik, tahliliy yondashuvni kuchaytiradi.

Modulli o‘qitishning nazariy asoslari o‘quvchilarning psixologik rivojlanish xususiyatlariga to‘la mos keladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun motivatsiya, qiziqish, rag‘bat muhimdir. Modulning har bir qismi o‘quvchini rag‘batlantiruvchi elementlar bilan boyitiladi. Yangi bilimni o‘zlashtirish jarayoni qiziqarli shakllarda tashkil etiladi. Bu esa o‘quvchining faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashni jadallashtiradi.

Shuningdek, modul asosida o‘qitish o‘quvchilar o‘rtasidagi tafovutlarni ham kamaytiradi. Kuchli o‘quvchi modulni tezroq tugatib, qo‘shimcha topshiriqlarga o‘tishi mumkin. O‘zlashtirishi sust bo‘lgan o‘quvchi esa modulni o‘z tempida o‘zlashtiradi. Bu esa ta’limning inklyuzivligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Modulli ta’lim texnologiyasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda samarali pedagogik tizim hisoblanadi. Uning nazariy asoslari — shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, faoliyatga asoslangan yondashuv va kognitiv rivojlanish bosqichlariga mosligi bilan izohlanadi. Modullar asosida tashkil etilgan dars o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga,

tahlil qilishga, ijodiy yondashishga, o‘z-o‘zini baholashga o‘rgatadi hamda ta’lim jarayonini individuallashtirishga keng imkon yaratadi.

Modulli ta’lim texnologiyasidan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlash, tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish kabi fikrlash jarayonlarini rivojlantirishda beqiyos imkoniyatlarga ega. Modulli ta’limning nazariy asoslari, psixologik-pedagogik xususiyatlari, metodik imkoniyatlari yosh o‘quvchilarning bilish faoliyatiga mos keladi. Modul asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchini faollikka, mustaqil o‘rganishga, ijod qilishga, o‘z fikrini erkin bayon etishga o‘rgatadi. Shuningdek, modulli o‘qitish o‘quvchini o‘z faoliyati uchun javobgarlikni his qilishga undaydi, natijada o‘quvchi o‘quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Shu bois modulli ta’lim texnologiyasi boshlang‘ich ta’limda mustaqil fikrlashni shakllantirishning eng samarali, ilmiy asoslangan va amaliy natijadorligi yuqori bo‘lgan metodlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2010.
4. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: TDPU, 2003.
5. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2000.
6. Qosimova K., Matjonov S. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.
7. Ziyomuhamedov B. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
8. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
9. Babanskiy Yu.K. Pedagogika. – Moskva: Prosveshcheniye, 1988.
10. Klarin M.V. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Moskva: Nauka.

O‘SMIRLARNI SALOMATLIKKA YO‘NALGANLIGINING PSIXOLOGIK OMILLARI TAHLILINING DIFFERENSIAL FARQLARI

Atamuratova Feruza Baxtiyarovna

*Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya”
kafedrasi psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘smirlarning salomatlikka yo‘nalganligining psixologik omillari hamda ularning differensial xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘smirlarning o‘ziga munosabati, ijtimoiy muhit ta’siri, atrofdagilar tomonidan beriladigan baho va kutilayotgan munosabatlarning ularning hissiy holati hamda sog‘lom turmush tarziga ta’siri o‘rganilgan. Shuningdek, o‘smirlik davrida yuz beradigan gormonal o‘zgarishlarning hissiy boshqaruvga ta’siri ham ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot jarayonida S. Volker, M. Petraj va Yu. Strijitskaya tomonidan moslashtirilgan “Sog‘lom turmush tarzi profili” so‘rovnomasi asosida o‘smirlarning sog‘lom turmush tarziga amal qilish darajasi aniqlangan. Olingan natijalar o‘smirlarning o‘z-o‘zini baholash darajasi, motivatsiyasi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash omillari ularning salomatlikka bo‘lgan munosabatida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, salomatlikka yo‘nalganlik, psixologik omillar, ijtimoiy muhit, o‘z-o‘zini baholash, sog‘lom turmush tarzi, motivatsiya, hissiy holat.

Аннотация: В данной статье анализируются психологические факторы направленности подростков на здоровье, а также их дифференциальные особенности. В исследовании рассматриваются отношение подростков к себе, влияние социальной среды, оценка со стороны окружающих и ожидаемое отношение, а также их воздействие на эмоциональное состояние подростков и формирование здорового образа жизни.

Кроме того, изучается влияние гормональных изменений, происходящих в подростковом возрасте, на процессы эмоциональной регуляции. В ходе исследования с использованием опросника «Профиль здорового образа жизни», адаптированного С. Волкером, М. Петрай и Ю. Стрижицкой, был определён уровень приверженности подростков здоровому образу жизни.

Полученные результаты показали, что уровень самооценки подростков, их мотивация и социальная поддержка играют важную роль в формировании отношения к своему здоровью.

Ключевые слова: подростковый возраст, направленность на здоровье, психологические факторы, социальная среда, самооценка, здоровый образ жизни, мотивация, эмоциональное состояние.

Annotation: In this article, psychological factors of adolescents' health orientation and their differential characteristics are analyzed. The study examines adolescents' self-attitude, the influence of the social environment, the evaluation and expected attitudes from others, as well as their impact on emotional state and the formation of a healthy lifestyle. In addition, the influence of hormonal changes occurring during adolescence on emotional regulation processes is also considered.

During the research, the level of adolescents' adherence to a healthy lifestyle was determined using the "Healthy Lifestyle Profile" questionnaire adapted by S. Volker, M. Petraj, and Yu. Strizhitskaya. The obtained results show that adolescents' self-esteem level, motivation, and social support play an important role in shaping their attitude toward health.

Key words: adolescence, health orientation, psychological factors, social environment, self-esteem, healthy lifestyle, motivation, emotional state.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda o'smirlar salomatligi dolzarb ijtimoiy-psixologik muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. O'smirlik davri inson hayotining murakkab va o'zgaruvchan bosqichi bo'lib, bu davrda shaxsning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi jadallashadi. Aynan shu davrda salomatlikka bo'lgan munosabat, sog'lom turmush tarziga oid qarashlar va xulq-atvor stereotiplari shakllanadi. O'smirlarning salomatlikka yo'nalganligi ularning individual psixologik xususiyatlari, motivatsion sohalari, qadriyatlari hamda ijtimoiy muhit ta'siri bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, mazkur yo'nalishning psixologik omillarini tahlil qilish va ularning differensial farqlarini aniqlash ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Har bir o'smirning salomatlikka munosabati bir xil emas — bu esa jins, yosh, temperament, ijtimoiy sharoit, oilaviy tarbiya va shaxsiy tajriba kabi omillar bilan belgilanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi o'smirlarning salomatlikka yo'nalganligini shakllantiruvchi psixologik omillarni tahlil qilish hamda ular o'rtasidagi differensial farqlarni aniqlashdan iboratdir.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

O‘smirlarda o‘ziga munosabatning shakllanishi ulardagi ijtimoiy muhit va baholanish darajasi, atrofdagilardan kutilgan munosabat va qiziqishlar, shuningdek, o‘ziga nisbatan munosabatlarning tashkil qilinishi ulardagi ijobiy yoki salbiy kechinmalarga sabab bo‘lishi mumkin. Salbiy xissiy kechinmalar esa o‘smir salomatligiga ta’sir qilmasdan qolmaydi. Demak, katta o‘smirlik davrida gormonal o‘zgarishlar nisbatan barqarorlashishi hisobiga ham o‘zini hissiy jihatdan boshqarishga ta’sir qilishi mumkin. Ana shularni hisobga olgan holda o‘smirlik davri bosqichlarida S.Volkarning M.Petraj, Yu.Strijitskaya tomonidan moslashtirilgan «Sog‘lom turmush tarzi profili» so‘rovnoma moslashtirilgan sog‘lom turmush tarzi qay darajada ifodalanishini kuzatish maqsadida so‘rovnoma o‘tkazildi.

Mazkur so‘rovnoma natijalari o‘smirlarning sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan munosabatini kompleks tarzda baholash imkonini berdi. Tadqiqot davomida ishtirok etgan o‘smirlarning javoblari tahlil qilinib, ularning salomatlikka yo‘nalganlik darajasi, o‘z-o‘ziga munosabati hamda ijtimoiy muhit ta’siri o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik aniqlandi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘ziga nisbatan ijobiy munosabat shakllangan o‘smirlarda sog‘lom turmush tarziga rioya qilish darajasi yuqoriroq bo‘ladi. Bunday o‘smirlar o‘z salomatligini qadrlaydi, jismoniy faollikka intiladi, to‘g‘ri ovqatlanish va kun tartibiga amal qilishga harakat qiladi. Aksincha, o‘zini past baholaydigan, atrofdagilar tomonidan yetarlicha qo‘llab-quvvatlanmaydigan o‘smirlarda sog‘lom turmush tarziga nisbatan befarqlik yoki sust munosabat kuzatildi. Katta o‘smirlik davrida gormonal jarayonlarning nisbatan barqarorlashuvi hissiy boshqaruv mexanizmlarining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etildi. Ayniqsa, o‘z-o‘zini anglash darajasi yuqori bo‘lgan o‘smirlarda hissiy barqarorlik va ongli xulq-atvor elementlari yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu esa ularning sog‘lom turmush tarziga ongli ravishda amal qilishiga zamin yaratadi.

S.Volkarning M.Petraj, Yu.Strijitskaya tomonidan moslashtirilgan «Sog‘lom turmush tarzi profili» so‘rovnoma yosh tafovuti bo‘yicha natijalar (Mann Uitni mezoni bo‘yicha n=281)

Shkalalar	Yoshi	N	O‘rt acha rang	U	p
Sog‘liq uchun javobgarlik	kichik			9018,000	0,234
	o‘smir	150	146,38		
	katta		134,		
	o‘smir	131	84		
	Jami	281			
Jismoniy faollik	kichik			7480,000	0,001**
	o‘smir	150	125,37		
	katta				
	o‘smir	131	158,90		
	Jami	281			
Ovqatlanish	kichik			8056,000	0,009**
	o‘smir	150	129,21		

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

	katta o‘smir	131	154,50		
	Jami	281			
Ichki o‘shish	kichik o‘smir	150	147,65	8827,500	0,141
	katta o‘smir	131	133,39		
	Jami	281			
Shaxslararo munosabatlar	kichik o‘smir	150	147,54	8844,000	0,148
	katta o‘smir	131	133,51		
	Jami	281			
Stressni boshqarish	kichik o‘smir	150	153,01	8023,500	0,008**
	katta o‘smir	131	127,25		
	Jami	281			

Izoh: **p<0,01

«Sog‘lom turmush tarzi profili» metodikasida «jismoniy faollik» shkalasida ishonchli darajadagi tafovutlar kuzatiladi ($U=7480$; $p\leq 0,01$). Natijaga asosan katta o‘smirlarda kichik o‘smirlarga qaraganda jismoniy faollik yuqori ifodalanadi. Buni shu bilan izohlash mumkinki, katta o‘smirlarda sport yoki jismoniy faoliyat bilan shug‘ullanish ijtimoiylashuv vositasi sifatida namoyon bo‘lishi kuzatiladi. Sport tadbirlarida ishtirok etish orqali ular o‘z o‘rnini topishga va jamoada qabul qilinishga intilishadi. Chunki, jismonan faol va sportda muvaffaqiyatli bo‘lish katta o‘smirlar uchun ijtimoiy mavqe va hurmatga ega bo‘lish imkonini beradi. Katta o‘smirlar jismoniy sog‘likni saqlash, tana tuzilishini yaxshilash va sport orqali o‘ziga ishonchni oshirishni maqsad qilib qo‘yishadi. Aytish mumkinki, ba’zi katta o‘smirlar sportni kelajakdagi kasb yoki professional maqsad sifatida ko‘rishlari ham mumkin. Demak, katta o‘smirlar jismoniy faoliyatning sog‘liq uchun foydasini anglay boshlaganlari sababidan sog‘lom turmush tarzining ahamiyati haqida tushunchalari kuchayib borishi mumkin. Katta o‘smirlarda jismoniy mashqlar stress va hissiy tanglikni kamaytirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga egadir.

«Sog‘lom turmush tarzi profili» metodikasida «ovqatlanish» shkalasida ishonchli darajadagi tafovutlar kuzatiladi ($U=8056$; $p\leq 0,01$). Natijaga asosan katta o‘smirlarda kichik o‘smirlarga qaraganda ovqatlanish munosabati yuqori namoyon bo‘lgan. Aytish mumkinki, katta o‘smirlar organizmida tez o‘shish va rivojlanish jarayonlarini davom qilayotganini hisobga olsak, ularda oziq-ovqatning o‘ziga xos ahamiyatini anglashga olib keladi. Ushbu yoshda o‘smirlar mushak massasining o‘shishi va aqliy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash uchun ko‘proq oqsil, vitamin va minerallarga muhtoj bo‘lishlarini tushunish ulardagi ovqatlanishga ko‘proq e’tibor berish

odatini shakllanganligini izohlashga asos yaratadi. Shuningdek, katta o‘smirlar o‘zlarining jismoniy va ruhiy holatlarini yaxshilash uchun to‘g‘ri ovqatlanishning ahamiyatini anglab boshlaydilar. Bu ularga sog‘lom ovqatlanishni o‘rganishga va hayotga tatbiq qilishga yordam beradi. Katta o‘smirlar kichik o‘smirlarga nisbatan ovqatlanishda mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘lib, ular nima yeyish kerakligi, qachon va qancha yeyish kerakligini o‘zlari belgilashadi.

«Sog‘lom turmush tarzi profili» metodikasida «stressni boshqarish» shkalasida ishonchli darajadagi tafovutlar kuzatiladi ($U=8023$; $p\leq 0,01$). Natijaga asosan kichik o‘smirlarda katta o‘smirlarga qaraganda stressni boshqarish yaxshiroq ifodalanadi. Buni izohlash mumkinki, kichik o‘smirlar katta o‘smirlarga qaraganda muammolarni tahlil qilishga qiyin qabul qilishga moyil bo‘lmaydilar. Bu ularning stressni murakkablashtirmasdan, oddiy yo‘llar bilan yengishga harakat qilishga olib kelishi mumkin, deb baholasa bo‘ladi. Kichik o‘smirlar katta o‘smirlarga qaraganda stressni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifoda qilishadi (masalan, yig‘lash yoki yordam so‘rash), bu esa ichki stressni kamaytirishga yordam beradi. Shuningdek, ushbu yoshda ularning oldidagi mas’uliyat (o‘qish, ijtimoiy bosim va kelajak uchun rejalashtirish) katta o‘smirlarga nisbatan ancha kamligi bilan ifodalanadi. Mas’uliyatning o‘zligi ularga stressni boshqarishda qo‘shimcha yengillik yaratishi mumkin. Demak, kichik o‘smirlar ko‘pincha ota-onalari yoki o‘qituvchilarning himoyasida bo‘lishlari, katta o‘smirlarga nisbatan muloqotning ko‘pligi qo‘llab-quvvatlovchi muhitni ta’minlaydi, stressni boshqarish bo‘yicha ijobiy ko‘rsatkichlarga ega bo‘lishlariga yordam beradi.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlarning salomatlikka yo‘nalganligi ko‘p omilli psixologik hodisa bo‘lib, u shaxsning ichki motivlari, qadriyat tizimi, emotsional holati va ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi. Tadqiqot davomida aniqlangan differensial farqlar o‘smirlar o‘rtasida salomatlikka munosabatning turlicha ekanligini tasdiqlaydi.

Xususan, ayrim o‘smirlar sog‘lom turmush tarziga ongli ravishda intilsa, boshqalari esa bu masalaga befarq yoki yetarli darajada e’tibor bermasligi mumkin. Bu farqlar ko‘pincha shaxsiy motivatsiya darajasi, o‘z-o‘zini anglash, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash hamda psixologik yetuklik bilan belgilanadi. Kichik o‘smirlar ko‘proq maktab darslari, oila yoki do‘stlar bilan bog‘liq stresslarni boshdan kechirishsa, katta o‘smirlar duch keladigan murakkab stress manbalariga (kelajak haqida tashvish, munosabatlar, mustaqillik) qaraganda nisbatan boshqarilishi osonligini tushunishga yordam beradi. O‘smirlik davridagi gormonal o‘zgarishlar hissiy barqarorlikka ta’sir qilishi, xavotirlilikning turli darajada ifodalanishiga ta’sir ko‘rsatar ekan. Ushbu yoshda tana o‘zgarishlari va tashqi ko‘rinishga nisbatan sezgirlik ham maktabda o‘zini noqulay his qilishga, maktab xavotiri ko‘pincha bir nechta omillarning kombinatsiyasi natijasida shakllanar ekan. Ushbu xavotirni kamaytirish uchun ota-onalar va o‘qituvchilar bolalarga qo‘llab-quvvatlashlarini ko‘rsatishlari, ularning hissiy holatini tushunishlari va ularga ortiqcha bosim o‘tkazmasliklari kerak bo‘ladi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki maktab xavotiri doimiy ifodalansa, stressga olib kelishi, bu holat esa o‘smirlarda salomatlikka daxl qiluvchi omil bo‘lishi mumkin. O‘smirlarning salomatlikka yo‘nalganligini rivojlantirishda individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir o‘smirning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularning sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan ijobiy munosabatini

shakllantirish zarur. Kelgusida mazkur yo‘nalishda chuqurroq empirik tadqiqotlar olib borish va samarali psixologik dasturlar ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Бука, Т. Л. Психологический тренинг в группе: игры и упражнения. Т. Л. Бука, М.Л.Митрофанова. – М.: Изд-во Института психотерапии. 2005.
- 2.Эриксон Э. Детство и общество. Пер. с англ. - СПб.: ЛЕНАТО, 2011
- 3.Якобсон, С. Г. Проблемы этического развития ребенка Текст. С.Г.Якобсон. Психология личности в трудах отечественных психологов. — СПб.:Питер, 2000.
- 4.G‘oziev E. Umumiy psixologiya. Psixologiya mutaxassisligi uchun darslik. I-kitob. Toshkent. 2002.
- 5.G‘oziev E. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi). Toshkent. 1994. O‘qituvchi.
- 7.Karimova V.S. **Salomatlik psixologiyasi yoki sog‘lom bo‘lish uchun ruhiyatni boshqarish sirlari.** – Toshkent, 2005.
- 8.Saidov A.I. **Sog‘lom turmush tarzi to‘g‘risidagi tasavvurlar shakllanishining psixologik adabiyotlarda ilmiy-nazariy o‘rganilishi.** – 2024.

TA’LIM JARAYONIDA GAMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Radjabov R.F.

Urganch innovatsiya universiteti

“Boshlang‘ich ta’lim va psixologiya” kafedrasi dotsenti.

Rajjabboyeva O‘.M.

Urganch tuman 8-son maktab o‘qituvchisi

Annotasiya. Mazkur maqola umumiy o‘rta ta’lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga fan predmetlarini o‘qitishda gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanishiing o‘ziga xos xususiyatlariga ochib berishga bag‘ishlanadi. Maqolada gamifikatsiya texnologiyalaridan fan predmeti mavzularini o‘qitishda jamoaviy kvestlardan foydalanish yo‘nalishlari, bajariladigan ishlar ketma-ketligi, o‘quvchilar mehnatini baholash va rag‘batlantirish xususiyatlari taxlil qilingan va bu bo‘yicha olib borilayotgan ishlarni yaxshilashga doir takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, gamifikatsiya, texnologiya, mavzu, kvest, syujet, afsona, marshrut, topishmoq, virtual, yutuqlar, belgilar.

Аннотация. Данная статья посвящена раскрытию специфических особенностей использования технологий геймификации в преподавании естественнонаучных предметов учащимся начальной школы. В статье анализируются направления использования командных заданий в преподавании предметных тем с применением геймификационных технологий, последовательность выполняемой работы, особенности оценки и мотивации ученической работы, а также представлены предложения по совершенствованию проводимой в этом отношении работы.

Ключевые слова: образование, геймификация, технология, тема, квест, сюжет, легенда, маршрут, загадка, виртуальный, достижения, символы.

Annotation. This article is devoted to revealing the specific features of the use of gamification technologies in teaching natural science subjects to primary school students. The article analyzes the areas of using team tasks in teaching subject topics using gamification technologies, the sequence of work performed, the features of assessing and motivating student work, and also presents proposals for improving the work carried out in this regard.

Keywords: Education, gamification, technology, theme, quest, plot, legend, route, mystery, virtual, achievements, symbols.

Jamiyatimizda olib borilayotgan ijtimoiy –iqtisodiy islohotlarning pirovard natijasi bu xalqimizning turmush darajasini yetakchi mamalakatlar darajisiga chiqarishga karatilgan. Bu o‘rinda ushbu yetakchi mamlakatlarning yuqori darajadagi iqtisodiy farovonligini ta’minlab turgan omillar ichida ta’lim yetakchi o‘rinni egallab kelmoqda. Mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishida axolining jumladan umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘quvchilarining ta’lim soxasidagi erishgan darajalari katta axamiyat kasb etmoqda. Xalqaro reyting va indekslariga oid natija ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lgan mamlakatlarning iqtisodlarini yetakchi o‘rinlarda ekanligining o‘zi ham bu bog‘liqlikning axamiyatini ko‘rsatib turibdi. Shuning uchun bu borada ta’limdagi yetakchi tajribalarni o‘zlashtirish va bizning ta’lim jarayonlariga jadal suratlarida joriy qilish zarur bo‘ladi. Bu kunda raqamlashtirish va geymifikatsiyani boshlang‘ich ta’lim jarayonlariga tatbiq qilish ham dolzarbligicha qolmoqda. Bugun dunyo bo‘ylab boshlang‘ich maktablarni raqamlashtirish ta’lim sifatini oshirish, darslarni o‘yinga aylantirish va interfaol ta’lim muhitini yaratish texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan jarayonlar kechmoqda. Asosiy tendentsiyalar interfaol doskalar, planshetlar, avtomatik belgilarga ega onlayn platformalar va o‘qitishni shaxsiylashtirish uchun bulutli texnologiyalardan foydalanishni o‘z ichiga oladi, bunda asosiy e’tibor o‘qituvchilar orasida raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga beriladi.

Boshlang‘ich maktabda gamifikatsiya - bu bolalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini va faolligini oshirish uchun o‘yin mexanikasidan (ballar, darajalar, reytinglar) foydalanish. Global tendentsiyalar shaxsiy taraqqiyot kartalarini yaratish, topshiriqlar uchun raqamli mukofotlar va murakkab mavzularni interaktiv hikoyalarga aylantiradigan, bilim sifatini oshiradigan jamoaviy kvestlarni o‘z ichiga oladi. Boshlang‘ich sinflarda jamoaviy kvestlar interaktiv ta’lim texnologiyasi bo‘lib, unda o‘quvchilar guruhlarda stantsiyalar bo‘ylab harakatlanadilar, jumboqlarni echadilar va umumiy maqsadga erishish uchun (xazina topish, do‘stini qutqarish) ta’lim vazifalarini bajaradilar. Bu o‘rganish, o‘yin va raqobatni, mantiqni rivojlantirish, jamoaviy ruh va bilimlarni amaliyotda qo‘llash qobiliyatini o‘zida mujassam etgan dars shaklidir.

Kvestlarning asosiy xususiyatlari:

Storyline (Syujet troektoriyasi): Bolalarni oyoqqa turg‘izadigan qiziqarli sarguzashtli hikoya (qaroqchilar, kosmik sayohat, ertak).

Marshrut: Jamoalar bir nuqtadan boshqa joyga harakatlanayotganda marshrut varaqlarini oladi.

Vazifalar: Boshqotirmalar, krossvordlar, mantiqiy masalalar, faol axborot izlashni talab qiluvchi viktorinalar.

Jamoaviy ish: Vazifalar shunday tuzilganki, natija bolalarning hamkorlik qilish, bir-birini tinglash va rollarni belgilash qobiliyatiga bog‘liq bo‘ladi.

Yakuniy maqsad: Yakuniy topishmoqni hal qilish uchun har bir bosqichda maslahatlar olish.

Boshlang‘ich maktab o‘quvchilari uchun kvestlar turlari: Piyoda sayr qilish: bekatlar (stansiyalar) bo‘ylab (sinfda yoki maktabda) maslahat izlash.

Qulflangan xona: chiqish yo‘lini topish uchun kalit va maslahatlarni izlash.

Virtual topshiriqlar: Hikoya bo‘ylab borish uchun kompyuterlardan foydalanish.

Ustunligi: O‘rganish uchun motivatsiyani oshirish (o‘rganish qiziqarli bo‘ladi). Muloqot ko‘nikmalarini va guruhda ishlash qobiliyatini rivojlantirish. Tanqidiy fikrlash va kognitiv faollikni rivojlantirish. Kvest texnologiyasi universal bo‘lib, individual darslarda ham, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda ham qo‘llanilishi mumkin.

Kamchiligi: O‘qituvchi tomonidan sayr qilish yo‘llari va bekatlari, chiqish yo‘li uchun kalit va maslahat manbaalarini tayyorlab qo‘yish zarur bo‘ladi. O‘quvchilarning virtual topshiriqlarni bajarish uchun kompyuterlardan foydalanishga oid zarur bilim va ko‘nikmalar talab qilinadi.

Boshlang‘ich sinflarda jamoaviy kvestlar o‘yin orqali o‘rganish shakli bo‘lib, unda o‘quvchilar bir qator muammolarni hal qilish, javob topish yoki «topshiriqlarni» bajarish uchun guruhlarini tashkil qiladi. Bolalar odatdagidek stollarda o‘tirish o‘rniga, faol harakat qiladilar, muloqot qiladilar va umumiy maqsad sari birgalikda harakat qiladilar, masalan “jumboqni” yechish yoki “xazina”ni topish.

Bu qanday amalga oshiriladi? Har qanday ta’lim qidiruvi uchta elementga asoslanadi:

Syujet va afsona: O‘yin hikoya bilan boshlanadi (masalan, “Topqirlik maktabi” yoki “Baxt qushi izidan”), bu bolalar oldiga aniq maqsad qo‘yadi.

Marshrut: Jamoalar xarita yoki marshrut varag‘ini oladi va sinfda, maktabda yoki ko‘chada turli “bekatlar” bo‘ylab harakatlanadi.

Topishmoq vazifalari: Har bir stansiyada keyingi qadam uchun maslahat olish uchun muammoni (rebus, boshqotirma, topishmoq, misol ishlash) hal qilishingiz kerak. [2.32]

Butun o‘quv moduli yoki muddati sayohatga aylanadi: Kurs dasturi “sayohat xaritasi” sifatida taqdim etiladi. Har bir yangi mavzu yangi daraja yoki joyni ifodalaydi (masalan, “Grammatika oroli” yoki “Raqamlar vodiysi”), faqat oldingi materialni o‘zlashtirgandan keyin foydalanish mumkin. Kosmik ekspeditsiya: tabiiy fanlar darslari davomida bolalar mavzular asosida sayyoralar bo‘ylab “uchib ketishadi”. Har bir o‘rganilgan o‘tilgan mavzu yangi sayyoraga qo‘nishni o‘z ichiga oladi, u erda ular topshiriqni (sinovni) bajarishlari kerak. Sehr yoki super qahramonlar maktabi: O‘zbek tilining oddiy qoidalari “Xatodev nomli yirtqich hayvonini” mag‘lub etish uchun o‘quvchi o‘rganishi kerak bo‘lgan material “bilim qilichiga” ga aylanadi.

Qiyinchilik darajalari: Vazifalar “Boshlang‘ich”, “Magistr” va “Afsona” ga bo‘linadi. Bolalar qiyin vazifalar ularga ko‘proq ball olishini tushunib, darajani o‘zlari tanlaydilar.

O‘quvchi tajriba darajasi: Xatolar uchun ballarni “yo‘qotish” o‘rniga, o‘quvchilar ularni “to‘playdi”. O‘quvchilarning chorakdagi bahosi ular erishgan darajaga miqdoriga bog‘liq bo‘ladi.

O‘quvchilar mehnatini baholash va rag‘batlantirish.

Standart baholar o‘rniga yoki qo‘shimcha ravishda o‘yin elementlari kiritiladi:

Ballar tizimi va sovg‘alar do‘koni: topshiriqlar uchun baholar o‘rniga ballar (tajriba ballari) beriladi. Hafta/oy oxirida ballarni “do‘kon”da yoqimli bonuslarga almashtirish mumkin: stikerlar, do‘stingiz bilan stolda o‘tirish huquqi yoki bitta uy vazifasidan ozod qilish.

Virtual valyuta: O‘quvchilar uy vazifasini bajarish, do‘stlariga yordam berish yoki faol ishlash uchun “tangalar” yoki “yulduzlar” olishadi. To‘plangan ballarni imtiyozlarga “sarflash” mumkin: stol o‘rindig‘ini tanlash huquqi, bitta so‘rovdan “immunitet” yoki besh daqiqalik tanaffus.

Oddiy baholar o‘rniga bolalar tugallangan vazifalar uchun “bilim kristallari” yoki virtual tangalarni olishadi.

Belgilar: “Qo‘l yozuvi ustasi”, “Aqliy arifmetika dahosi” yoki “Eng diqqatli tinglovchi” kabi aniq yutuqlar uchun mukofotlar.

Nishonlar va yutuqlar (tabrikalar): Maxsus yutuqlar uchun beriladi: “Xattotlik ustasi” (toza daftar uchun), “Tez yuruvchi” (muammolarni tez hal qilish uchun) yoki “Detektiv” (matndagi xatoni topgani uchun).

Boshlang‘ich sinflarda gamifikatsiyadan foydalanishdagi asosiy xavflar:

Haddan tashqari mukofotlash: Agar siz har bir harakatingiz uchun medal bersangiz, ular tezda qadrsiz bo‘lib qoladi.

Raqobatga e‘tibor qarating: Haddan tashqari qattiq reytinglar zaif o‘quvchilarning motivatsiyasini yo‘qotishi mumkin. Jamoa musobaqalari yaxshiroq yondashuv.

Mohiyatni yo‘qotish: O‘yin o‘rganishning o‘ziga to‘sqinlik qilmasligi kerak. Agar bolalar qoidalarni emas, balki syujetni eslab qolishsa, o‘yinlar ishlamaydi. [6]

Interaktiv platformalar

Mamlakatimizda foydalanilayotgan asosiy elektron resurslar va platformalar:

e-Maktab (sobiq Kundalik): Bu tizimda o‘quvchilar uchun «Raqamli profil» mavjud bo‘lib, unda olingan baholar va yutuqlar uchun **medallar, virtual nishonlar (badges) va reytinglar** tizimi joriy qilingan. Bu o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom raqobatni shakllantiradi.

Maktab.uz: Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan yaratilgan ushbu platformada boshlang‘ich sinf fanlari bo‘yicha interfaol videodarslar jamlangan. Ko‘plab darslar animatsion elementlar va qiziqarli testlar bilan boyitilgan.

Edu Kids: Bu loyiha doirasida o‘quvchilar uchun rang-barang animatsiyalar, videolavhalar va interfaol topshiriqlar ishlab chiqilgan bo‘lib, murakkab mavzularni o‘yin orqali tushuntirishga mo‘ljallangan.

Edu Market: O‘zbekistonlik dasturchilar tomonidan yaratilgan ushbu mobil ilova o‘quvchilarga o‘z bilimlarini o‘yin shaklida sinab ko‘rish va turli mukofotlar yutib olish imkonini beradi.

Khan Academy O‘zbek: Platforma geymifikatsiyaning «tajriba ballari» (XP), nishonlar va darajalar kabi elementlaridan foydalanadi, bu esa o‘quvchining har bir muvaffaqiyatini vizual rag‘batlantirib boradi.

O‘yin elementlarini o‘z ichiga olgan tayyor chet mamlakatlarda ishlab chiqilgan raqamli vositalar:

LearningApps, Wordwall, Kahoot va Quizizz kabi xalqaro platformalar

Uchi.ru: Bolalar rang-barang mini-o‘yinlar ko‘rinishidagi muammolarni hal qiladigan, mukofotlar oladigan va sinflar reytingidagi muvaffaqiyatlarini kuzatadigan platforma.

ClassDojo: Har bir bolaning o‘z yirtqich avatariga ega bo‘lgan xizmat. O‘qituvchi ekranda ko‘rsatiladigan real vaqtda xatti-harakatlar yoki ish uchun ball beradi.

Kahoot! / Plickers: Dars oxirida tezkor viktorina va testlarni o‘tkazing. Raqobat elementi va tezkor fikr-mulohazalar bilim sinovini shouga aylantiradi.

Xulosa. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarida gamifikatsiya texnologiyalarni samarali qo‘llashda qator ishlarni amalga oshirilishi talab qilib qoldi.

1. Fan predmetlari mavzulari bo‘yicha chuqur o‘ylangan va o‘zida boshqa fanlardan o‘quvchi tomonidan oldin o‘zlashtirilgan bilimlarining qo‘llanilishi talab qilinadigan o‘yin ssenariyalarini ishlab chiqish.

2. O‘quvchilarni butun o‘yin davomida qiziqishini saqlab turuvchi rag‘batlantirish va taqdirlash mexanizmini ishlab chiqish.

3. O‘quvchilar bir-biri bilan emas balkim jamoalar tomonidan raqobat jarayonini tashkil qilish.

4. O‘quvchilar foydalanishlari uchun ular uchun qulay bo‘lgan milliy interaktiv platformalar ishlab chiqilishini lozim deb hisoblaymiz.

Foylanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.

2. Орлова О.В., Титова В.Н. Геймификация как способ организации образования // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2015. № 9. С. 60-64.

3. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в образовании. Москва: Академия. 2019 год.-174 стр.

4. Рейнерс, Т. Геймификация в образовании и бизнесе / Т. Рейнерс, Л.К. Вуд. — Нью-Йорк: Springer, 2015. — 697 с.

5. Юлдашев Е. Геймификация в образовательном процессе. Перспективы развития высшего образования. Научно-методический журнал специалистов высшего образования Республики Узбекистан. Ташкент, 2019, 153 с.

6. https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/journal/20240604_CO41.pdf

INKLYUZIV TA’LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILINI O‘QITISHDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Xudayberganova Feruza Jonibek qizi

UrDPI “Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi”

yo‘nalishi mustaqil tadqiqotchisi

feruzaxudayberganova1215@gmail.com

tel: +99890 437 15 12

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitishda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Shuningdek, xorijiy pedagogik tajribalar tahlil qilinib, samarali metod va vositalar asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, ona tili, raqamli texnologiyalar, differensial yondashuv, pedagogik innovatsiyalar.

Keywords: inclusive education, primary education, native language, digital technologies, differentiated approach, pedagogical innovations.

Ключевые слова: инклюзивное образование, начальное образование, родной язык, цифровые технологии, дифференцированный подход, педагогические инновации.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida inklyuzivlik tamoyili ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim barcha o‘quvchilarning, jumladan, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalarning teng imkoniyatlarda bilim olishlarini ta’minlashga qaratilgan.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi esa ta’lim jarayoniga yangi imkoniyatlar olib kirdi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitishda multimedia vositalari, interaktiv platformalar va sun‘iy intellekt asosidagi dasturlar o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirmoqda. Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari. Inklyuziv ta’lim g‘oyasi inson huquqlari va tenglik tamoyillariga asoslanadi. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, har bir bola sifatli ta’lim olish huquqiga ega. Bu esa o‘qituvchilardan differensial va individual yondashuvni talab etadi. Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning nutq rivoji, eshitish, ko‘rish va idrok qilish xususiyatlari hisobga olinishi zarur. Raqamli texnologiyalar va ularning didaktik imkoniyatlari. Raqamli ta’lim texnologiyalari quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Individual o‘qitish trayektoriyasini shakllantirish
- Interaktivlikni ta’minlash
- Vizual va audial materiallar orqali tushunishni osonlashtirish
- O‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish

Masalan, interaktiv taqdimotlar, video darslar, test platformalari o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Finlyandiya ta’lim tizimida inklyuzivlik asosiy tamoyil hisoblanadi. Bu yerda raqamli platformalar orqali har bir o‘quvchining individual rivojlanish yo‘li belgilanadi. AQShda Khan Academy, Google Classroom kabi platformalar orqali differensial ta’lim keng yo‘lga qo‘yilgan. Buyuk Britaniyada esa maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun moslashtirilgan raqamli dasturlar ishlab chiqilgan. Shuningdek, Singapur tajribasida adaptiv o‘quv dasturlari orqali o‘quvchilarning bilim darajasiga mos topshiriqlar beriladi. Xorijiy tajribalarga asoslangan samarali metodlar:

1. Differensial ta’lim (Differentiated Instruction) metodi. Ushbu metod asoschisi sifatida Carol Ann Tomlinson tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, AQSh va Yevropa ta’lim tizimida keng qo‘llaniladi. Mazkur metod o‘quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va o‘zlashtirish darajasiga qarab ta’lim mazmuni, jarayoni va natijasini moslashtirishni nazarda tutadi. Qo‘llash mexanizmi (ona tili darsida): 1. Matnlar turli darajada murakkablikda beriladi. 2. Audio, video va vizual materiallar birgalikda qo‘llanadi. 3. O‘quvchilarga turli shakldagi topshiriqlar (yozma, og‘zaki, test) taklif etiladi. Inklyuziv muhitdagi ahamiyati. Bu metod har bir o‘quvchining imkoniyatini hisobga oladi, ayniqsa nutqida, eshitishda yoki idrokida qiyinchilik bo‘lgan bolalar uchun juda muhim. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, differensial yondashuv qo‘llanilganda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi va motivatsiyasi sezilarli darajada oshadi, hamda ijtimoiy moslashuvi yaxshilanadi.

2. Assistiv (yordamchi) raqamli texnologiyalar metodi. Ushbu metod AQSh, Finlandiya va Yaponiya ta’lim tizimida keng qo‘llanilib, maxsus ehtiyojli o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Assistiv texnologiyalar — bu o‘quvchilarning o‘qish, yozish, tinglash va nutq faoliyatini yengillashtiruvchi raqamli vositalardir. Masalan: matnni ovozga aylantiruvchi dasturlar, subtitrlar, videolar, interaktiv ilovalar. Ona tili darsida matnlar audio shaklda ham

beriladi, o‘quvchilar planshet yoki telefon orqali interaktiv mashqlar bajaradi, nutqida qiyinchilik bo‘lgan o‘quvchilar uchun ovozli yordam dasturlari ishlatiladi. Inklyuziv muhitdagi ahamiyati: Bu metod barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyat yaratadi, ayniqsa ko‘rish, eshitish yoki nutqida muammosi bor bolalar uchun. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, assistiv texnologiyalar qo‘llanilganda o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalari va bilimni qabul qilish darajasi oshadi.

3. Hamkorlikda o‘qitish (Co-teaching) metodi. Bu metod AQSh va Buyuk Britaniyada inklyuziv ta’limning asosiy yondashuvlaridan biri hisoblanadi. Co-teaching — bu umumiy sinf o‘qituvchisi va maxsus pedagogning birgalikda dars o‘tish jarayonidir. 1. Ona tili darsida bir o‘qituvchi umumiy tushuntirish beradi. 2. Ikkinchi pedagog individual yordam ko‘rsatadi. 3. O‘quvchilar kichik guruhlariga bo‘linib ishlaydi. Inklyuziv muhitdagi ahamiyati. Bu metod orqali har bir o‘quvchi e’tibordan chetda qolmaydi, individual yordam olish imkoniga ega bo‘ladi. Tadqiqotlarga ko‘ra, hamkorlikda o‘qitish modeli o‘quvchilarning akademik natijalarini oshirish bilan birga, ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Yuqoridagi metodlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xorijiy tajribalarda inklyuziv ta’lim samaradorligi asosan individual yondashuv, texnologik qo‘llab-quvvatlash va hamkorlik pedagogikasiga tayanadi. Ushbu metodlarni boshlang‘ich sinflarda ona tili darslariga moslashtirib qo‘llash o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirish, ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish va teng ta’lim imkoniyatlarini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi. Ayniqsa, inklyuziv sinflarda bu usullar samaradorligi yuqori bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhammedov, R., Abduqodirov, A., Pardayev, A. (2013). Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. 256-b
2. Tolipov, O‘., Usmonboyeva, M. (2012). Pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti. 224-b
3. Yo‘ldoshev, J. G‘., Usmonov, S. A. (2010). Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. 192-b
4. Tomlinson, C. A. (2014). The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. Alexandria, VA: ASCD. 131-b
5. Mayer, R. E. (2009). Multimedia Learning (2nd ed.). New York: Cambridge University Press. 304-b

TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI ISHLAR MAZMUNINI INNOVATSION YONDASHUVLAR ORQALI TAKOMILLASHTIRISH

Asatova Barfiya Faxridinovna

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi,

Buxoro shahar 24-maktabning oliy toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

barf8487@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarning mazmuni, pedagogik ahamiyati hamda ularni innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish

masalalari yoritilgan. Turkiy davlatlar ta’lim tizimi tajribasi tahlil qilinib, sinfdan tashqari faoliyatni tashkil etishda raqamli ta’lim texnologiyalari, interfaol metodlar va kompetensiyaviy yondashuvning samaradorligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda innovatsion sinfdan tashqari faoliyat muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, sinfdan tashqari ishlar, innovatsion pedagogika, raqamli ta’lim, Turkiy davlatlar tajribasi, kompetensiya, kreativlik, metodika.

Аннотация. В данной статье раскрываются содержание и педагогическое значение внеурочной деятельности в начальных классах, а также вопросы её совершенствования на основе инновационных подходов. Проанализирован опыт образовательных систем тюркских государств, обоснована эффективность использования цифровых образовательных технологий, интерактивных методов и компетентностного подхода при организации внеурочной деятельности. Результаты исследования показывают, что инновационная внеурочная деятельность является важным фактором повышения качества начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, внеурочная деятельность, инновационная педагогика, цифровое образование, опыт тюркских государств, компетенция, креативность, методика.

Abstract: This article highlights the content and pedagogical significance of extracurricular activities in primary education and discusses issues of their improvement based on innovative approaches. The experience of the educational systems of Turkic countries is analyzed, and the effectiveness of digital educational technologies, interactive methods, and competency-based approaches in organizing extracurricular activities is substantiated. The research results demonstrate that innovative extracurricular activities are an important factor in improving the quality of primary education.

Keywords: primary education, extracurricular activities, innovative pedagogy, digital education, experience of Turkic countries, competence, creativity, methodology.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar tubdan o‘zgarib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda shaxsning raqobatbardoshligi uning faqat nazariy bilimlariga emas, balki mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, muammolarni hal qilish qobiliyati hamda ijtimoiy faolligiga ham bog‘liqdir. Shu bois ta’lim jarayonini faqat dars mashg‘ulotlari bilan cheklab qo‘yish yetarli bo‘lmay, o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi sinfdan tashqari faoliyatni samarali tashkil etish dolzarb pedagogik vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi shaxs kamolotining poydevori hisoblanadi. Aynan ushbu davrda o‘quvchilarda bilim olishga qiziqish, kitobxonlik madaniyati, muloqot kompetensiyasi, mustaqil faoliyat ko‘nikmalari hamda ijodiy tafakkur shakllanadi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual va ma’naviy rivojlanishida sinfdan tashqari ishlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Chunki sinfdan tashqari faoliyat o‘quvchini erkin fikrlashga, tashabbuskorlikka hamda o‘z qiziqishlari asosida bilim olishga yo‘naltiradi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga moslashtirish hamda kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim modelini joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ta’lim sifatini oshirish, yosh avlodni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Ushbu

jarayonda boshlang‘ich ta’limda sinfdan tashqari ishlarni mazmunan boyitish, ularni innovatsion pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab umumta’lim maktablarida sinfdan tashqari ishlar ko‘pincha an’anaviy tadbir shaklida olib borilib, o‘quvchilarning individual qiziqishlari, kreativ salohiyati va mustaqil faoliyatini to‘liq rivojlantirish imkoniyatlari yetarlicha amalga oshirilmayapti. Mazkur holat sinfdan tashqari faoliyat mazmunini zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim vositalari hamda innovatsion metodlar asosida takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Xalqaro ta’lim tajribasi, xususan, Turkiy davlatlar ta’lim tizimi boshlang‘ich ta’limni rivojlantirishda muhim natijalarni namoyon etmoqda. Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Qirg‘iziston maktablarida sinfdan tashqari faoliyat o‘quvchi shaxsini rivojlantirishning integral qismi sifatida qaralib, loyiha faoliyati, STEAM yondashuvi, raqamli platformalar, kitobxonlik klublari va ijodiy laboratoriyalar keng qo‘llanilmoqda. Ushbu tajribalar sinfdan tashqari ishlarni ta’lim jarayonining ikkinchi darajali elementi emas, balki kompetensiyalarni shakllantiruvchi muhim pedagogik mexanizm sifatida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, innovatsion pedagogika nazariyasida o‘quvchi markazli ta’lim, faoliyatga yo‘naltirilgan o‘qitish, gamifikatsiya, raqamli ta’lim texnologiyalari hamda interfaol metodlar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ta’lim samaradorligini ta’minlashning muhim omili sifatida e’tirof etilmoqda. Mazkur yondashuvlarni sinfdan tashqari faoliyat jarayoniga integratsiya qilish boshlang‘ich ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi.

Shu nuqtayi nazardan, Turkiy davlatlar tajribasini o‘rganish, ilg‘or pedagogik g‘oyalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish hamda boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar mazmunini innovatsion yondashuvlar orqali takomillashtirish masalasi dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyati sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning zamonaviy metodikasini ishlab chiqish, pedagogik jarayonda innovatsion yondashuvlardan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi samarali pedagogik modelni asoslashdan iboratdir.

Asosiy qism. Boshlang‘ich ta’lim tizimida sinfdan tashqari ishlar o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik jarayonlardan biri hisoblanadi. Ta’limning zamonaviy paradigmasi o‘quvchini passiv bilim oluvchi subyekt emas, balki faol, mustaqil fikrlovchi va ijodkor shaxs sifatida shakllantirishni talab etadi. Shu sababli sinfdan tashqari faoliyatni tashkil etish masalasi pedagogika nazariyasi va amaliyotida alohida ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. An’anaviy ta’lim tizimida sinfdan tashqari ishlar ko‘proq tarbiyaviy tadbirlar yoki bayramona mashg‘ulotlar shaklida olib borilgan bo‘lsa, zamonaviy yondashuvlar ularni o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion ta’lim muhiti sifatida ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari ularning o‘yin faoliyatiga moyilligi, yuqori darajadagi qiziquvchanligi, emotsional sezgirligi hamda amaliy faoliyat orqali bilimlarni o‘zlashtirishga intilishi bilan tavsiflanadi. Shu jihatdan sinfdan tashqari ishlar o‘quvchilarning tabiiy ehtiyojlari va qiziqishlariga mos keladigan pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda o‘quvchi erkin fikr bildiradi, tashabbus

ko‘rsatadi, jamoada ishlashni o‘rganadi hamda o‘z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Natijada ta’lim jarayoni shaxsга yo‘naltirilgan mazmun kasb etadi.

Xalqaro pedagogik tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan ta’lim tizimlarida sinfdan tashqari faoliyat o‘quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Turkiy davlatlar ta’lim tizimida boshlang‘ich ta’limni modernizatsiya qilish jarayonida sinfdan tashqari ishlarni innovatsion asosda tashkil etishga katta e’tibor qaratilmoqda. Turkiya maktablarida o‘quvchilarning qiziqishlariga mos klub faoliyatlari, loyiha asosidagi o‘rganish jarayonlari, kitobxonlik dasturlari va STEAM yo‘nalishidagi to‘garaklar keng rivojlangan bo‘lib, ular o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri va mustaqil ta’lim olish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Qozog‘iston ta’lim tizimida esa raqamli ta’lim muhitini yaratish orqali sinfdan tashqari faoliyatni onlayn platformalar bilan integratsiya qilish tajribasi shakllangan. Elektron portfoliolar, virtual tanlovlar va masofaviy to‘garaklar o‘quvchilarning axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam bermoqda. Ozarbayjon va Qirg‘iziston maktablarida esa fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan ijodiy loyihalar hamda milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy faoliyat o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini kuchaytiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mazkur tajribalar sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda innovatsion pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. Innovatsion yondashuvlar ta’lim jarayoniga yangicha mazmun, shakl va metodlarni olib kirib, o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, raqamli ta’lim texnologiyalarining joriy etilishi sinfdan tashqari faoliyatni yangi bosqichga olib chiqmoqda. QR-kodli topshiriqlar, interaktiv viktorinalar, virtual ekskursiyalar, elektron kitobxonlik loyihalari hamda multimedia vositalari o‘quvchilarning darsdan tashqari faoliyatga qiziqishini oshirib, ularni mustaqil izlanishga undaydi. Raqamli vositalar yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning axborot kompetensiyasi, kreativ fikrlashi va muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Sinfdan tashqari ishlar mazmunini takomillashtirishda interfaol metodlardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Loyiha metodi, rolli o‘yinlar, bahs-munozaralar, kreativ topshiriqlar va gamifikatsiya elementlari o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi. O‘yin texnologiyalarining qo‘llanilishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ayniqsa samarali bo‘lib, ta’lim jarayonida ijobiy emotsional muhitni yaratadi. Reyting tizimi, rag‘batlantiruvchi belgilar va sertifikatlash mexanizmlari o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi hamda o‘z ustida ishlashga undaydi.

Shuningdek, sinfdan tashqari faoliyatni kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari asosida tashkil etish muhim hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim konsepsiyasiga ko‘ra, o‘quvchilar faqat bilimlarni egallashi emas, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda o‘quvchilar tadqiqot olib boradi, taqdimot tayyorlaydi, muammoli vaziyatlarni hal qiladi va jamoaviy faoliyatda ishtirok etadi. Bu jarayon kommunikativ, ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning individual qiziqishlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan sinfdan tashqari faoliyat yuqori samaradorlikka ega bo‘ladi. Kitobxonlik tanlovlari, ijodiy laboratoriyalar, fan to‘garaklari, mini tadqiqot ishlari va loyiha faoliyati o‘quvchilarning o‘z salohiyatini namoyon etishiga imkon yaratadi. Bunda

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

pedagogning roli tashkilotchi va yo‘naltiruvchi sifatida namoyon bo‘lib, u o‘quvchilarga mustaqil faoliyat uchun pedagogik sharoit yaratadi.

Turkiy davlatlar tajribasi asosida olib borilgan tahlillar sinfdan tashqari ishlarni innovatsion asosda tashkil etish o‘quvchilarning o‘qishga motivatsiyasini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta’lim sifatini yaxshilashga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Innovatsion yondashuvlar sinfdan tashqari faoliyatni an’anaviy tadbir shaklidan zamonaviy ta’lim platformasiga aylantirib, o‘quvchi shaxsining intellektual va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim tizimida sinfdan tashqari ishlar mazmunini takomillashtirish pedagogik innovatsiyalarni tizimli joriy etish, raqamli ta’lim muhitini kengaytirish hamda xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish orqali amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

Turkiy davlatlarda boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning solishtirma tahlili

№	Davlat	Sinfdan tashqari ishlarning asosiy yo‘nalishi	Qo‘llanilayotgan innovatsion yondashuvlar	Raqamli texnologiyalar darajasi	Kuzatilgan pedagogik natija
1	Turkiya	Kitobxonlik klublari, ijodiy to‘garaklar, loyiha faoliyati	STEAM, loyiha asosida o‘qitish, o‘quvchi markazli ta’lim	Yuqori	Mustaqil fikrlash va kreativlik rivojlanadi
2	Qozog‘iston	Onlayn tanlovlar, virtual to‘garaklar	Raqamli pedagogika, elektron portfolio	Juda yuqori	Axborot kompetensiyasi shakllanadi
3	Ozərbayjon	Fanlararo loyihalar, ijodiy laboratoriyalar	Integratsion ta’lim, multimedia metodlari	O‘rta–yuqori	Amaliy bilimlar mustahkamlanadi
4	Qirg‘iziston	Milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy faoliyat	Faoliyatga yo‘naltirilgan metodlar	O‘rta	Ijtimoiy moslashuv va jamoaviylik kuchayadi
5	O‘zbekiston (amaliy holat)	Tadbirlar, tanlovlar, to‘garaklar	Interfaol metodlar joriy etilmoqda	Rivojlanish bosqichida	Innovatsion modelga ehtiyoj mavjud

Jadval tahlili. Taqqoslama tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Turkiy davlatlar ta’lim tizimida sinfdan tashqari faoliyat o‘quvchi shaxsini rivojlantirishning muhim komponenti sifatida qaraladi. Ayniqsa, Turkiya va Qozog‘iston tajribasida sinfdan tashqari ishlarning raqamli ta’lim texnologiyalari bilan integratsiyalashgani yuqori samaradorlikni ta’minlayotgani kuzatiladi. Ushbu davlatlarda sinfdan tashqari faoliyat faqat tarbiyaviy tadbir emas, balki kompetensiyalarni shakllantiruvchi innovatsion pedagogik muhit sifatida tashkil etilgan.

Ozarbayjon tajribasida fanlararo integratsiya asosida olib boriladigan ijodiy loyihalar o‘quvchilarning amaliy faoliyatga jalb etilishiga xizmat qilmoqda. Qirg‘iziston maktablarida esa milliy qadriyatlarni sinfdan tashqari faoliyatga integratsiya qilish orqali tarbiyaviy samaradorlik oshirilgan.

O‘zbekiston ta’lim amaliyotida sinfdan tashqari ishlar tizimi mavjud bo‘lsa-da, ularni innovatsion pedagogik yondashuvlar hamda raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda. Xalqaro tajribani tahlil qilish boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni modernizatsiya qilish orqali o‘quvchilarning kreativ fikrlashi, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalari va ijtimoiy faolligini sezilarli darajada oshirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Zamonaviy ta’lim tizimining rivojlanish tendensiyalari boshlang‘ich ta’lim jarayonini yangi pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etishni taqozo etmoqda. Boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy faolligi, ijodiy tafakkuri hamda mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot davomida olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar sinfdan tashqari faoliyatni innovatsion asosda tashkil etish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligini tasdiqladi.

Maqolada Turkiy davlatlar ta’lim tizimi tajribasini o‘rganish orqali sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning samarali modellari aniqlab olindi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Qirg‘iziston maktablarida sinfdan tashqari faoliyat o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan holda innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirilgan. Ushbu davlatlarda loyiha faoliyati, STEAM yondashuvi, raqamli ta’lim platformalari, kitobxonlik dasturlari hamda kreativ to‘garaklar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalari va kommunikativ kompetensiyalari samarali rivojlantirilmoqda.

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni faqat tarbiyaviy tadbir sifatida emas, balki ta’lim jarayonining uzviy davomi sifatida tashkil etish zarurligini ko‘rsatdi. Innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan sinfdan tashqari mashg‘ulotlar o‘quvchilarning bilim olish motivatsiyasini kuchaytiradi, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi hamda ularni faol ijtimoiy hayotga tayyorlaydi. Ayniqsa, raqamli ta’lim texnologiyalarining qo‘llanilishi sinfdan tashqari faoliyatni zamonaviy pedagogik muhitga aylantirib, o‘quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish imkonini yaratadi.

Amaliy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, sinfdan tashqari ishlar mazmunini takomillashtirishda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ahamiyatga ega:

- o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratish;
- innovatsion pedagogik metodlarni tizimli joriy etish;
- raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish;
- loyiha va tadqiqot faoliyatiga asoslangan mashg‘ulotlarni kengaytirish;
- o‘quvchilarning qiziqishlari hamda individual imkoniyatlarini hisobga olish.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan metodik yondashuv sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda o‘qituvchining roli o‘zgarib borayotganini ham ko‘rsatdi. Zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki tashkilotchi, motivator, maslahatchi va ta’lim jarayonini boshqaruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi zarur. Bu esa pedagoglardan innovatsion kompetensiyalarni,

axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini hamda kreativ pedagogik tafakkurni talab qiladi.

Turkiy davlatlar tajribasini milliy ta’lim tizimiga moslashtirish orqali boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarning samaradorligini oshirish mumkinligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Innovatsion sinfdan tashqari faoliyat modeli o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga faol jalb etilishini ta’minlab, ularning mustaqil ta’lim olish, jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash va ijodiy faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta loyihalash;
2. Sinfdan tashqari faoliyatni raqamli ta’lim texnologiyalari bilan integratsiya qilish;
3. Kitobxonlik, STEAM, ijodiy loyiha va tadqiqot faoliyatlarini tizimli yo‘lga qo‘yish;
4. O‘qituvchilarning innovatsion metodik kompetensiyalarini oshirish bo‘yicha metodik qo‘llanmalar yaratish;
5. Xalqaro tajribalarni milliy pedagogik an‘analarga moslashtirish.

Umuman olganda, boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar mazmunini innovatsion yondashuvlar orqali takomillashtirish ta’lim sifatini oshirish, barkamol shaxsni tarbiyalash hamda zamonaviy kompetensiyalarga ega bo‘lgan avlodni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlanmalar boshlang‘ich ta’lim tizimini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti. – Toshkent: 2021.
3. Avliyakov N.X., Musurmonova O.A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 256 b.
4. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017. – 304 b.
5. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2020. – 280 b.
6. Quronov M., Eshmuhammedova N. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 312 b.
7. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Free Press, 2018. – 384 p.
8. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 2012. – 159 p.
9. OECD. Education at a Glance 2022: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2022. – 490 p.
10. UNESCO. Digital Learning and Education Transformation. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 210 p.
11. Turkish Ministry of National Education. Education Vision 2023 Report. – Ankara, 2020.

12. Kazakhstan Ministry of Education and Science. Digital Kazakhstan Education Strategy. – Astana, 2021.
13. Aliyev R. Modern Educational Reforms in Azerbaijan Schools. – Baku: Education Press, 2020. – 198 p.
14. Toktomambetova G. Primary Education Development in Kyrgyzstan. – Bishkek: Pedagogika, 2019. – 176 p.
15. Xudoyberdiyev A., Karimova D. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni tashkil etish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2022. – 224 b.

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУТОЛАА МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МАКТАБ КУТУБХОНАСИНИНГ ЎРНИ

Хамдамова Дилшода Рустамжон қизи

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти,

“Кутубхона-ахборот фаолияти” кафедраси

2 босқич таянч докторанти

Аннотация: Мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларида маънавий-ахлоқий кадриятларни шакллантиришнинг педагогик ва психологик асослари таҳлил қилинган. Мактаб кутубхонаси ва кутубхоначилар фаолияти орқали ўқувчиларда мутолаа маданиятини шакллантириш, бадиий адабиётлар мутолаасини мунтазам равишда йўлга қўйиш, бадиий асар қаҳрамонларининг ўқувчилар руҳиятига таъсири, китоб танлаш ва тавсия қилишда методик ёндашувнинг аҳамияти кўрсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: бошланғич таълим, ахлоқий маданият, маънавий кадриятлар, мутолаа маданияти, бадиий адабиёт, мактаб кутубхонаси, мактаб кутубхоначиси, тарбия.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические и психологические основы формирования духовно-нравственных ценностей у учащихся начальной школы. На примере деятельности школьной библиотеки и библиотекарей показано формирование культуры чтения у учащихся, регулярное чтение художественной литературы, влияние персонажей художественной литературы на психику учащихся, а также важность методического подхода к выбору и рекомендации книг.

Ключевые слова: начальное образование, нравственная культура, нравственные ценности, культура чтения, художественная литература, школьная библиотека, школьный библиотекарь, образование.

Мактаб ўқувчиларида маънавий-ахлоқий кадриятларни шакллантиришнинг юқори даражаси ижобий хулқ-атворни барқарорлаштиришга йўналтирилганлиги билан тавсифланади.

Ўқувчиларда ахлоқий маданиятни юксалтириш уларнинг ёш, психологик, физиологик хусусиятларини ҳисобга олишни талаб қилади. Шунинг учун ҳам бошланғич синф ўқувчиларида ахлоқий маданиятни шакллантиришда ўзбек халқининг урф-одат, анъана ва кадриятларини ўзида мужассам этган бадиий асарлардан кенгроқ фойдаланиш лозим деб ўйлаймиз. Айниқса халқимизнинг алломалари, маърифатпарварлари ёзиб қолдирган бой маънавий-ахлоқий асарларидан намуналарни бошланғич синф дарсликларига кўпроқ киритиш ва кутубхона фаолияти орқали тарғиб қилиш бориш зарур.

Бошланғич синф ўқувчиларига инсонга хос бўлган ижобий фазилатлар – Ватанни севмоқлик, саховатпешалик ва саҳийлик, дўстлик, ўртоқлик; шафқат ва марҳамат; устоз, ота-она ва қавм қариндошларни ҳурмат қилиш; илму-маърифатни севиш, кадрлай билиш ва тарғиб қилиш билан бирга бу фазилатларнинг акси бўлган – Ватанни севмаслик, дўстига хиёнат, марҳаматсизлик ва шафқатсизлик, устоз, ота-она ва қавм қариндошларга ҳурматсизлик ва эътиборсизлик; бахиллик, жохиллик каби салбий хислатларни бартараф қилиш билан чамбарчас боғлиқ олиб бориш зарур. Бошланғич синфларда болалар эртак ўқишни яхши кўрадилар, улар фантазия оламига иллюстрациялар, репродукциялар ва расмлар билан ҳам жалб қилинади. Ўқувчи мазмунга емас, балки китоб дизайнига қизиқади. У ендигина ўқишни ва дунёни ўргана бошланганлиги сабабли, уларнинг китобга қизиқишларини ошириш кўп нарса ўқитувчи ва кутубхоначига боғлиқ. Қуйи синф ўқувчиларининг ахлоқий онги, ахлоқий билимлари ва тасаввурлари мактабгача таълим ёшидаги болаларга нисбатан сезиларли даражада фарқ қилади. Чунки бу ёшдаги ўқувчиларнинг ҳатти-ҳаркатлари энди ота-онадан ташқари ўқитувчилар ва мактабда тарбия жараёнига масъул бўлган инсонларнинг кўрсатмаларига асосланади. Шу ёшдаги ўқувчилар ижобий бўлган ишларни ўз ташаббуслари ва олган билимларига таянган ҳолда бажарадилар.

Шу сабабли ҳам бадий асар қаҳрамонлари ўқувчилар руҳиятига сезиларли таъсир кўрсатади. Мактабгача ёшидаги болалардан фарқли равишда, расмлар билан матнларни мустақил ўқийдиган, яъни қаҳрамонларнинг ҳаракатларини бевосита акс эттирадиган ва диалогларни ифодалайдиган асарлар уларнинг руҳиятига ижобий таъсир кўрсатади. Улар бадий асар қаҳрамонларини расмларда тасвирланганидек идрок этадилар.

Бошланғич синф ўқувчилари кичик ҳажмли, ранг тасвирга бой китобларга қизиқганлари сабабли, бундай китоблар тили содда ва ўқувчи тушуниши учун осон бўлади. Шу сабабли, кутубхоначилар уларга эртак, топишмоқ, мақоллар, масаллар каби асарларни тавсия қиладилар. Бундан ташқари, уларда намоён бўлган ижобий қаҳрамонларнинг ахлоқий фазилатларини хикоя қилиб бериш усулидан фойдаланган ҳолда, ўқувчилар ахлоқий тарбиясини юксалтира олишга ҳисса қўшадилар.

Ўқишни энди бошлаган биринчи синф ўқувчилари ўқишни билмаганлиги сабабли, улар учун иллюстрацияларга бой бўлган китобларни тавсия қилиш мумкин. Аммо улар бир синф юқорига ўтганлигида уларнинг ўқиш кўникмаларида сезиларли ўзгаришлар кузатилади. Шунга қарамай, 7 ёш ва 8–9 ёшли болаларга хос бўлган адабий асарларга муносабатнинг умумий хусусиятлари бу ёшни мактаб ўқувчисининг алоҳида — “болаларча” китобхонлик ривожланиши тури сифатида тавсифлаш имконини беради. Бу ёш турининг энг яққол намоёни — ўқиш техникасини ўзлаштирган 8–9 ёшли болаларда кузатилади. Кичик мактаб ўқувчисининг ижтимоий ривожланиш хусусиятлари, айрим жиҳатлари билан мактабгача даврдан фарқли, айрим жиҳатлари билан ўхшаш бўлиб, уларнинг адабий асарларга муносабатини, яъни болаларча типдаги китобхонлик хусусиятларини белгилайди.

6-8 ёшдаги болаларни ҳаётдаги аниқ ҳодисалар, теварак-атрофда рўй бераётган воқеалар акс этган китобларгина эмас, балки уларга нотаниш ва сирли туюлган воқелик ҳам қизиқтиради. Бу ёшдаги болалар кишилар ҳаёти ва уларнинг ўзаро муносабатларини билишга, ўрганишга интилади. [Қаранг 1; Б. 7]

Россиялик олима Д. Беленкая таъкидлаганидек: “Бошланғич синфларда китоб ўқиш даврини (7 ёш) ўзига хос қарама-қаршилик билан тавсифлайди: ўқиш техникаси ҳали анча мукаммал эмаслигига қарамай, адабий асарни қабул қилиш ва тушуниш имкониятлари нисбатан юқори бўлади. Биринчи синф ўқувчисининг ўқиш пайтидаги ақлий фаолияти дастлаб тўлиқ равишда матнни ўзлаштиришдаги қийинчиликларни енгишга қаратилган бўлади. “Тингловчи”дан “ўқувчи”га ўтишдаги бу сакраш кўпинча катта мактабгача ёшдаги болаларда яққол намоён бўладиган айрим ижобий китобхонлик сифатларининг гўё йўқолиши билан кечади. Биринчи синф ўқувчиси баъзан китобга нисбатан бевоситалик ва жонли ҳиссий муносабатини йўқотиб қўйгандек бўлади. Ҳали шаклланиб улгурмаган ўқиш кўникма ва малакалари баъзан ўқилганни қабул қилиш ва тушунишга тўсқинлик қилиши мумкин. Лекин биринчи синф ўқувчиси ўзи учун одатийроқ бўлган тингловчи ролини бажарганда (болаларга овоз чиқариб ўқиб бериш ёки ҳикоя қилиб беришда), матнни қабул қилиш ва тушунишдаги айрим қийинчиликлар вақтинчалик экани, тўғри, онгли ва равон ўқиш кўникмалари ривожланиб, мустақамланиши билан йўқолиб кетиши аён бўлади. [Қаранг 2; С. 32-41]

Тадқиқотчи М. Я. Хакимованинг тадқиқот ишларида айнан бошланғич синф ўқувчиларини мактаб кутубхоначиси ва китобга бўлган қизиқишларини ошириш, мутолаа маданиятини шакллантириш учун билдирган фикрлари ўринлидир. Унинг таъкидлашича, бошланғич таълимда таҳсил олаётган ўқувчилар аллақачон ўзларининг қаҳрамонларига эга бўлиб, китобда тасвирланган воқеаларга ичкаридан эмас, балки ташқаридан қарай оладиган бўлганликлари учун тасвирланган ҳолатни чуқурроқ баҳолай олишлари учун шароит яратиш зарур бўлади. Чунки уларнинг ўқиган нарсаларига муносабатини ифодалаши қийинроқ кечиб, ўзларининг фикрларини бир сўз билан ифодалайдилар. Мутолаа муносабатининг ушбу мезони айнан ёш психологиясига хос хусусият ҳисобланади. Кутубхона ходимининг бошланғич синф ўқувчиларида мутолаа маданиятини шакллантиришга таъсири каттадир. Агар бошланғич синф ўқувчиси кутубхоначидан ёрдам сўраб мурожаат этганида унинг қиёфасида меҳрибон, билимли, ақлли суҳбатдошни, маслаҳатчини кўрсагина кутубхоначининг таъсир ўтказиш даражаси кенгайиб боради. Бунда энг муҳими бошланғич синф ўқувчисининг руҳий дунёсига кира олишдир, бу унинг ривожланиш даражасига, ақлий, ҳиссий, эстетик ва шу билан бирга унинг кейинги ривожланишига ёрдам беради. [Қаранг 3; Б. 100]

Бу ёшдаги болаларнинг хотираси, фикрлаш доираси анча такомиллашган бўлиб, улар оила, турмуш ҳақида қисман тасаввурга эга буладилар, рангли китобларга алоҳида қизиқиш билан қарайдилар. Уларга янада фикран чуқурроқ, бироз бўлса-да уйлаб, хулоса чиқаришга ундайдиган эртақлар тавсия этилади. Улар учун тавсия этиладиган эртақлар ҳажм жихатдан каттарок бўлади. Мазмун-моҳиятига кўра кенгрок ҳаётий вазиятларни баён қилади. Шу сабабли ҳам, кичик ёшдаги ўқувчилар мажоз асосига қурилган хайвонлар ҳақидаги эртақлар ва ихчам сюжет асосига қурилган сеҳрли эртақларга жуда қизиқадилар. [Қаранг 4; Б. 75]

Асар қаҳрамонлари ҳар доим кичик ёшдаги ўқувчиларнинг диққатини жалб қилади. Бироқ болалар кўпинча қаҳрамонни юзаки қабул қиладилар ва уни реал инсон сифатида ўз ҳаёлида гавдалантиради. Улар қаҳрамон нуқтаи назарини эгаллайдилар, унинг ҳис-туйғуларини бошидан кечиради ва воқеаларни унинг кўзи билан баҳолайдилар.

Профессор Э. Йўлдошев ўзининг “Болалар ўқишига раҳбарлик қилиш” номли китобида таъкидлаганидек, бошланғич синф ёшидаги китобхонлар билан олиб борилган суҳбатлар шуни кўрсатадики, улар ўқиб чиққан бадиий асардан, аввало, воқеа ва ҳодисаларнигина эслаб қоладилар. Яъни, улар мазмуннинг ташқи қатламини яхши ўзлаштирадилар-да, асар қаҳрамонларининг ички кечинмалари, ҳулқий хатти-ҳаракатлари, ғоя ва маънавий-ахлоқий моҳияти кўпинча уларнинг диққатидан четда қолади. Бу ҳолат ёш китобхон онгининг психологик хусусиятлари билан боғлиқ бўлиб, уларда ҳали таҳлилий фикрлаш, сабаб–оқибат муносабатларини чуқур англаш кўникмалари тўлиқ шаклланмаганлигини англатади. [Қаранг 5; Б. 69]

Шу боис кутубхоначи бундай ёшдаги болалар билан ишлаш жараёнида нафақат асарни ўқишга тавсия этиши, балки уни танлашдан бошлаб, тушунтириш жараёнигача пухта ўйланган методик ёндашувни қўллаши зарур бўлади. Хусусан, китобни тавсия қилар экан, у аввало асарнинг тарбиявий аҳамиятини, ундаги асосий ғоя, ахлоқий фазилатлар, қаҳрамонларнинг ижобий ёки салбий ҳулқи орқали бола қандай ҳулоса чиқариши кераклигини содда ва тушунарли тарзда изоҳлаб бериши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абдулла Суюмов, Мамасоли Жумабоев Болалар адабиёти Тошкент: Ўқитувчи, 1995.– 224 б.
2. Беленькая Л. Дети – читатели художественной литературы: типологические особенности чтения на разных этапах детства / Л. Беленькая // Школьная библиотека. – 2011. – № 4. – С. 32-41
3. М. Я. Хакимова мактаб кутубхоналарида ўқувчилар мутолаа маданиятини шакллантиришнинг ташкилий-услубий асослари (1-4 синфлар мисолида) Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.– Тошкент, 2025.– 135 б.
4. Mingbayeva B. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik vositasida badiiy adabiyot namunalariga qiziqishni shakllantirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. 13.00.01– Pedagogika nazariyasi va tarixi.– Toshkent, 2022.– 150 b.
5. Э. Йўлдошев “Болалар ўқишига раҳбарлик қилиш: Ўрта махсус ўқув юртлари кутубхоначилиқ бўлими талабалари учун ўқув қўлланма.– Тошкент: Ўзбекистон, 2002.– 128 б.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Quronboyeva Sabo Shavkat qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

+998 95 790 96 99

Saboquronboyeva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalari va fanlararo integratsiyaning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Jahonda ilmiy-texnik taraqqiyot, fanlararo integratsiya hamda raqamli

transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruratini kuchaytirmoqda. Tadqiqotda raqamli pedagogika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va integratsion yondashuvlarning bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘rni asoslab beriladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar va strategik dasturlar tahlil qilinadi. Natijalar raqamli va integratsion texnologiyalar o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar. Raqamli pedagogika, fanlararo integratsiya, AKT, innovatsion ta’lim, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy kompetensiya, raqamli texnologiyalar.

Аннотация. В статье анализируются научно-теоретические основы использования цифровых образовательных технологий и меж предметной интеграции в подготовке будущих учителей начальных классов. Современное научно-техническое развитие и процессы цифровой трансформации усиливают необходимость внедрения инновационных подходов в систему образования. Рассматривается роль цифровой педагогики и информационно-коммуникационных технологий в формировании профессиональных компетенций будущих педагогов. Также анализируются нормативно-правовые документы Республики Узбекистан, направленные на модернизацию системы образования. Результаты исследования показывают, что цифровые и интеграционные технологии повышают эффективность образовательного процесса.

Ключевые слова. Цифровая педагогика, меж предметная интеграция, ИКТ, инновационное образование, будущий учитель, профессиональная компетенция, цифровые технологии.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of using digital educational technologies and interdisciplinary integration in the training of future primary school teachers. Scientific and technological progress and digital transformation processes increase the need for innovative approaches in education systems. The study examines the role of digital pedagogy and ICT in developing the professional competencies of future teachers. It also analyzes regulatory and strategic documents of the Republic of Uzbekistan aimed at modernizing the education system. The results show that digital and integrative technologies significantly improve the effectiveness of the educational process.

Keywords. Digital pedagogy, interdisciplinary integration, ICT, innovative education, future teacher, professional competence, digital technologies.

KIRISH. Jahonda yuz berayotgan ilmiy-texnik taraqqiyot natijasida fanlarda yangi tarmoqlarning paydo bo‘lishi hamda fanlararo integratsiyaning jadal rivojlanishi oliy ta’lim tizimida mutaxassislarni tayyorlash jarayonida axborotlar, xususan bilim, ko‘nikma va malakalarga qo‘yilgan talablarning ortishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitlarda bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayoniga innovatsion va integratsion texnologiyalarni joriy qilish, axborotlarni uzatishda fanlararo aloqadorlik tamoyillariga qat’iy amal qilish muammolari yuzaga kelmoqda. Natijada oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonining innovatsion va integratsion texnologiyalarini takomillashtirish zaruriyatini oshirmoqda.

Dunyo miqyosida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash mazmuni, ijtimoiy va tabiiy yaxlitlik sifatida real dunyoning mavjudligi va rivojlanishi qonunlari, uning elementlari o‘rtasidagi asosiy

aloqalar va munosabatlarning tabiati haqida tasavvurlarni shakllantirishga qaratilgan tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, innovatsion fikrlashni rivojlantirish muammosining o‘ziga xos xususiyatlari, ta’limni tashkil etish jarayonida innovatsiya va integratsiya muammolari, integratsiyaning nazariy masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlar natijalari muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birgalikda, bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining bilim, ko‘nikma va malakalarini ta’lim jarayonini tashkil etishning innovatsion va integratsion texnologiyalari, jumladan, integratsiya jarayonlarining qonuniyatlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar bilan boyitish dolzarb vazifalarga aylanmoqda.

Mamlakatimizda pedagogik kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini oshirish, tabaqalashtirish, variativ o‘quv rejalari, fanlarni o‘qitishda o‘quvchilarni hayotga tayyorlash tamoyillarini keng joriy qilish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. “Pedagogika sohasi ta’lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklari uchun zamonaviy o‘quv jarayoni vositasi sifatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalarni qo‘llash nazariyasi va metodologiyasini joriy etish...” vazifalari belgilanib, talabning aqliy, intellektual va jismoniy kuchlarini raqamli texnologiyalar orqali ma’lum bir maqsadga yo‘naltirish, amaliy faoliyatni nazariy bilimlar bilan to‘ldirish, bilimlarni, dizaynni, kommunikativ-nutq hamda tashkiliy bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirishda axborot kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalardan foydalangan holda nazariy bilim, amaliy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan innovatsion yondashuvlar asosida fanlararo integratsiyaning samarali mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “Yangi O‘zbekistonning 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son, 2019-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–5847-son, 2022-yil 6-iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasining 2022–2026- yillarga mo‘ljallangan innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmonlari, 2018-yil 5-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan kompleks islohotlarda faol ishtirok etishini ta’minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ–3775-son, 2022-yil 21-iyundagi “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagoglarni tayyorlaydigan oliy o‘quv yurtlari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–289-son Qarorlari va ushbu sohaga tegishli boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi [1,2,3].

Bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarni tayyorlashda zamonaviy o‘quv jarayoni vositasi sifatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlari, pedagogik shart-shartlari, boshlang‘ich sinflarda qo‘llashning alohida ahamiyatga ega ekanligi hech kimga sir emas. Raqamli texnologiyalar bizning davrimizda tez va shiddat bilan rivojlanayotgan, hozirgi kunning dolzarb, lekin juda samarali usullaridan biri sifatida rivojlanayotgan vositalar tizimidir. Zamonaviy o‘quv jarayoni vositasi sifatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalarini ta’lim texnologiyalarida foydalanishni amalga oshirishda o‘qituvchilar jamoasi qat’iy sa’y harakatlar olib borishmoqda [4].

Pedagogik ijodning asosiy mohiyati pedagogik faoliyatning maqsadi va xususiyatiga bog‘liqdir. Pedagogik faoliyat – bu inson shaxsiyatini, uning dunyoqarashini, e’tiqodini, ongini, xarakterini shakllantirish kabi umumiy maqsadga bo‘ysunadigan bir qator pedagogik muammolarni hal qilish jarayonidir. O‘qituvchining ijodiy faoliyati ta’lim usullarini izlashda va ushbu muammolarga yechim topish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Pedagogik ijod manbayi pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba muammoli vaziyatlarga to‘ladir. Ilg‘or pedagogik tajriba deganda, o‘qituvchining o‘z vazifasiga ijodiy yondashishi, o‘quvchilarni o‘qitish va tarbiyalashda yangi va samarali usul, vositalarni izlash hamda ulardan foydalanishi tushuniladi [5].

Hozirda raqamli pedagogika juda muhim masala hisoblanadi. Uning asosiy xarakteristikasi – ko‘rgazmalilik, oshkoralik, izchillikdir. Yagona obyektiv talab – bu insonning intellektual rivojlanishi va tarbiyasi haqidagi bilim darajasidir. Yangiliklar, shuningdek, yangi fikrlarning shakllanishi tashabbus va raqamli texnologiyaga asoslangan bo‘lib, ta’lim mazmunini yaxshilashga qaratilgan. Umuman olganda, bu o‘rganish tuzilishi va tartibini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni axborot texnologiyalari bilan boyitish nafaqat mavjud o‘qitish usullari va texnologiyalarini o‘zgartiradi, yaxshilaydi, balki kompyuterlar, planshetlar, dasturiy ta’minot va apparat vositalari, video va telekommunikatsiyalar, maxsus uskunalar, shuningdek, turli xil ma’lumotlarni qayta ishlash tizimlaridan foydalanish bilan bog‘liq yangiliklarini shakllantiradi [6].

Maqsad hamda vazifalarni tanlashda pedagogik integratsiyani amalga oshirishning qonuniyatlari va xususiyatlari g‘oyalar birligini ta’minlash, bilimlarni yagona o‘qitish metodikasi va vositalari asosida mustahkamlash uchun amalga oshiriladigan integratsiyaning mantiqiy mazmunini talab qiladi. Ta’lim jarayonida fanlararo bog‘liqlik sharoitida talabalar bilimlarining samarali rivojlanishi bilan bir qatorda ularning bilim qobiliyatlari, faolligi, qiziqishlari va intellektual salohiyati oshadi. O‘quv jarayonida fanlarning integratsiyasi, ya’ni fanlararo aloqa talabalarining bilimlarini, shuningdek ularning bilish qobiliyatlari, faoliyati, qiziqishlari, intellektini samarali rivojlantirishni ta’minlaydi. O‘quv darslarida fanlararo muloqot qilish imkoniyati talabalarni faktlarni tahlil qilishga, hodisalar va jarayonlarni o‘rganishda sabab-oqibat tabiatini tushunishga, ilgari olingan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llashga tayyorlaydi, shuningdek, boshlang‘ich maktabda fanlarning integratsiyasini oshiradi. Darsda yangi materialni o‘rganish shaklini tanlash mashg‘ulot ishtirokchilarining saviyasi, bolalarning xususiyatlari va tayyorgarlik darajasi, mavzuning xossalari, auditoriyaning imkoniyatlari, zamonaviy o‘quv jarayoni vositasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalar, o‘qituvchining mahorati va boshqalarga uzviy bog‘liq bo‘ladi [7].

Zamonaviy o‘quv jarayoni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalaridan foydalanib darslarni tashkil etib quyidagi afzalliklarga ega bo‘lamiz:

- talabalarining turli xil intellektual ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun yanada qulay sharoitlar yaratiladi;
- talabalar dunyoni, atrofdagi voqelikni idrok etishning yanada yaxlit tasvirini olishadi;
- individual mavzularni o‘qitish muddatlari qisqartiriladi;
- o‘quv faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari, ya’ni o‘rganish istagi va qobiliyati shakllanadi;
- turli mavzulardagi materiallarni bir butun sifatida o‘zaro bog‘liqligini o‘rganish qobiliyati rivojlantiriladi;

- aqliy faoliyatni rivojlantirish amalga oshiriladi;
- talabalar nutqini rivojlantirish, dunyoqarashini kengaytirish uchun keng imkoniyat yaratiladi;
- o‘rganish istagini kuchaytiradi va ijobiy axloqiy fazilatlarni boyitadi;
- ilmiy bilimlar, adabiyot, rasm, musiqa va boshqalarni jalb qilgan holda dunyoni xilma-xilligini to‘liq namoyish etish imkoniyati yuzaga chiqadi [8].

XULOSA. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalari va fanlararo integratsiyadan foydalanish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ilmiy-texnik taraqqiyot va raqamli transformatsiya sharoitida pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ularni innovatsion yondashuvlar asosida tayyorlash zaruriy ehtiyojga aylanmoqda.

Raqamli pedagogika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda integratsion yondashuvlar ta’lim jarayonini yanada samarali, tizimli va interaktiv tashkil etishga imkon beradi. Fanlararo integratsiya esa talabalar bilimini mustahkamlash, ularning tahliliy fikrlashini rivojlantirish va amaliy faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, sun‘iy intellekt, multimedia resurslar va raqamli platformalardan foydalanish o‘quv jarayonini individuallashtirishga, o‘qitish samaradorligini oshirishga hamda talabalarning motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish va metodik ta‘minotni takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Umuman olganda, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda raqamli va integratsion texnologiyalarni uyg‘unlashtirish ta’lim sifatini oshirish hamda zamonaviy kompetent pedagoglarni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “Yangi O‘zbekistonning 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son
2. 2019-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–5847-son
3. 2022-yil 6-iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasining 2022–2026- yillarga mo‘ljallangan innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmonlari
4. Ruzimatov, J. (2024). THE ROLE OF USING DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN METHODOICAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. Евразийский журнал академических исследований, 4(3 Part 2), 109-113.
5. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnolofiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2016.
6. Ravshan, A., Sirojiddin, G., Azamat, Z., & Gulizahro, T. (2023). DEVELOPING EFFECTIVE APPROACHES TO THE USE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(6), 53-55.
7. Bo‘ri Ziyamuhammedov, Mamarajab Tojiyev. Pedagogik texnoloya zamonaviy o‘zbek milliy modeli. Toshkent. 2019.
8. Abduqodirov A.A., To‘rayev B.Z. “Informatika va axborot texnologiyalari” sohasidagi bo‘lajak mutaxassis kadrlarning kasbiy kompetentligini shakllantirish nazariyasi va metodikasi. Monografiya. “Navro‘z”. Toshkent – 2015. 176-b.

9. Abduquddusov O. Integrativ o‘quv predmetlari mazmuni va tuzilmasi -T.: J Xalq ta’limi.1999.№ 1B.175-80bet.

INTERFAOL METODLAR ORQALI BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARI IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI

Davlatova Guloy

UrDPI Ta’lim va tarbiyaviy ishlar nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) mutaxassisligi magistri

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini interfaol metodlar yordamida rivojlantirish va ularning kreativ salohiyatini ro‘yobga chiqarishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.Unda kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarining kognitiv rivojlanish xususiyatlari inobatga olgan holda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy izlanishga bo‘lgan rag‘batini oshirish bo‘yicha interfaol metodlar va didaktik vositalarga asosiy urg‘u berilgan.

Kalit so‘zlar. Interfaol metodlar, boshlang‘ich ta’lim, ijodiy faoliyat, o‘quvchilarni rivojlantirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ijodiy qobiliyat, faol ta’lim usullari, kreativ fikrlash, metodik tavsiyalar, dars samaradorligi, ta’lim sifati.

Annotation. This article highlights the pedagogical possibilities for developing the creative abilities of primary school students through interactive methods and the realization of their creative potential. Taking into account the cognitive development characteristics of young schoolchildren, the main focus is placed on interactive methods and didactic tools aimed at increasing the motivation of primary school students for creative exploration.

Key words. Interactive methods, primary education, creative activity, student development, modern pedagogical technologies, creative ability, active learning methods, creative thinking, methodical recommendations, lesson effectiveness, quality of education. .

Аннотация. В данной статье освещаются педагогические возможности развития творческих способностей учащихся начальных классов посредством интерактивных методов и реализации их креативного потенциала. С учетом особенностей когнитивного развития детей младшего школьного возраста основное внимание уделяется интерактивным методам и дидактическим средствам, направленным на повышение стимула учащихся начальных классов к творческому поиску.

Ключевые слова. Интерактивные методы, начальное образование, творческая деятельность, развитие учащихся, современные педагогические технологии, творческие способности, активные методы обучения, креативное мышление, методические рекомендации, эффективность урока, качество образования.

Bugungi jadal rivojlanayotgan axborot asrida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifa-o‘quvchilarga faqat tayyor ma’lumotlarni uzatish emas, balki ularni mustaqil bilim olishga hamda tahliliy va ijodiy fikrlashga o‘rgatishdir. Ayniqsa, kichik maktab yoshi bolaning intellektual poydevori qo‘yiladigan bosqich hisoblanadi.Shu tufayli dars jarayonida o‘quvchining ijodiy faolligini oshirish hamda unda qiziquvchanlik va tashabbuskorlikni shakllantirish metodik jihatdan katta ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi yangi taraqqiyot bosqichida ta’lim tizimini tubdan isloh qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev

ta’kidlaganlaridek: “Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo‘g‘inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o‘zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz”. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimi bolaning dunyoqarashi va ijodiy salohiyati shakllanadigan poydevordir. Agar poydevor mustahkam bo‘lmasa, yuqori bosqichlarda yaxshi natijalarga erishib bo‘lmaydi. Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini faqat yod olishga asoslanib qolmasdan, balki kreativ fikrlashga, izlanishga va ijodkorlikka o‘rgatish bugungi kun o‘qituvchisining eng asosiy metodik vazifasi hisoblanadi.

Uzoq yillar davomida boshlang‘ich ta’limda “reproduktiv ta’lim”, ya’ni o‘qituvchi aytganini aynan takrorlash uslubi ustunlik qilib keldi. Biroq zamonaviy hayot o‘quvchidan moslashuvchanlik, kreativlik va mustaqil qaror qabul qilishni talab etmoqda. Davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek: “Bizga darslikni yod oladigan emas, darslik asosida fikrlaydigan, bilimini hayotga tadbiiq eta oladigan yoshlar kerak.” Shu nuqtai nazardan, dars jarayoniga jahon ta’lim standartlari darajasidagi 4K (Kollaboratsiya, Kommunikatsiya, Kreativlik, Kritik fikrlash) va 5E (Jalb etish, O‘rganish, Tushuntirish, Kengaytirish, Baholash) modellarini olib kirish bugungi kunning kechiktirib bo‘lmas metodik ehtiyojdir. Ushbu zamonaviy modellarni boshlang‘ich sinflardan boshlab qo‘llash-“Yangi O‘zbekiston” poydevorini qo‘yish demakdir. Zero, fikrlaydigan va o‘z bilimi bilan muammolarni hal qila oladigan avlodgina buyuk kelajakni qura oladi.

Mazkur maqolada ko‘rsatilgan metodlar o‘quvchining darsda zerikib qolishining oldini oladi va unda bilim olishga bo‘lgan ichki ishtiyoqni uyg‘otadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun dars o‘yin va tadqiqot uyg‘unligida tashkil etilsa, uning xotirasi hamda mantiqiy fikrlashi barqaror rivojlanib boradi. Biz taklif etayotgan interfaol usullar o‘quvchini nafaqat fanni o‘rganishga, balki o‘z fikrini qo‘rqmasdan bayon etishga va jamoa mas’uliyatini his qilishga o‘rgatadi.

“Kelajakka qadam” metodi

“Kelajakka qadam” metodining asosiy maqsadi o‘quvchilarda bilimning hayotiy ahamiyatini anglash, o‘qish orqali kelajakda nimaga erishish mumkinligi haqida ongli tasavvur hosil qilishdan iborat. Ushbu metod o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytirib, ularni bilim olishga ongli va maqsadli yondashishga undaydi. O‘quvchi bilimni faqat baho uchun emas, balki o‘z kelajagi uchun zarur vosita sifatida qabul qila boshlaydi.

Shuningdek, metod o‘quvchilarda orzu qilish, maqsad qo‘yish va kelajakni rejalashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa boshlang‘ich sinf bosqichidayoq o‘quvchilarda ijobiy hayotiy qarashlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Metodning mazmuni. “Kelajakka qadam” metodi o‘quvchilarning orzu va intilishlariga tayanib tashkil etiladi. Metod mazmunan o‘quvchining hozirgi bilimlari bilan kelajakdagi kasbi, hayoti va muvaffaqiyati o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga qaratilgan. O‘quvchi o‘zini kelajakda qanday inson sifatida ko‘rishini tasavvur qiladi va bu tasavvur bilim olishga bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi.

Metod davomida o‘quvchilar bilim orqali ochiladigan imkoniyatlar haqida o‘ylaydi, o‘z kelajagini ijobiy ruhda tasvirlaydi. Bu jarayon o‘quvchilarning emotsional holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatib, ularni dars jarayonida faolroq bo‘lishga undaydi.

Kerakli jihozlar. Metodni tashkil etish uchun rangli qog‘ozlar, oddiy oq qog‘ozlar, qalam va flomasterlar yetarli bo‘ladi. Shuningdek, doska va ko‘rgazmali vositalardan

foydalanish tavsiya etiladi. Agar imkon bo’lsa, kelajak kasblari yoki hayotiy vaziyatlarni aks ettiruvchi rasmlar ham tayyorlab qo’yilishi mumkin.

Jihozlarning sodda bo’lishi metodni istalgan sinf sharoitida oson qo’llash imkonini beradi. Muhimi, o’quvchilar o’z fikrini erkin ifoda eta oladigan muhit yaratilishidir.

Metodni tashkil etish jarayoni. Dars boshida o’qituvchi o’quvchilar bilan qisqa suhbat o’tkazadi va ularning kelajak haqidagi fikrlarini aniqlashga harakat qiladi. O’quvchilarga “Siz kelajakda kim bo’lishni xohlaysiz?”, “Buning uchun hozir nimalarni bilish kerak?” kabi savollar beriladi. Bu savollar o’quvchilarni o’ylashga va tasavvur qilishga undaydi.

Keyin o’quvchilarga qog’oz tarqatilib, o’z kelajagini tasvirlash yoki yozma tarzda ifodalash topshirig’i beriladi. O’quvchilar kelajakdagi o’zini, kasbini, bilimli inson sifatidagi hayotini tasavvur qilib, fikrlarini qog’ozga tushiradi. Jarayon davomida o’qituvchi o’quvchilarni rag’batlantirib, ularning fikriga hurmat bilan yondashadi.

Metodning ta’limiy va tarbiyaviy ahamiyati. “Kelajakka qadam” metodi o’quvchilarning tafakkurini kengaytiradi va ularni uzoq muddatli maqsadlar haqida o’ylashga o’rgatadi. O’quvchi bilimning hozirgi kundagi ahamiyati bilan birga, uning kelajakdagi foydasini ham anglay boshlaydi. Bu esa bilim olishga bo’lgan munosabatni ijobiy tomonga o’zgartiradi.

Tarbiyaviy jihatdan metod o’quvchilarda ishonch, orzu va intilish tuyg’ularini mustahkamlaydi. O’quvchi o’z kelajagiga mas’uliyat bilan qaray boshlaydi va bilim orqali muvaffaqiyatga erishish mumkinligini tushunadi.

G’oliblarni aniqlash va rag’batlantirish. Mazkur metodda g’oliblik qat’iy musobaqa shaklida emas, balki faollik va mazmunli fikr bildirish asosida aniqlanadi. O’qituvchi o’quvchilarning kelajak haqidagi tasavvurlarini tinglab, eng puxta va mantiqli fikr bildirgan o’quvchilarni alohida e’tirof etadi. Bu jarayonda barcha o’quvchilarning fikri qadrlanishi muhim hisoblanadi.

Rag’batlantirish sifatida maqtov so’zlari, kichik yorliqlar yoki ijobiy baholashdan foydalanish mumkin. Bunday yondashuv o’quvchilarning o’ziga bo’lgan ishonchini oshirib, keyingi darslarda ham faol bo’lishiga turtki beradi.

“Kelajakka qadam” metodi boshlang‘ich sinf o’quvchilarida bilim olishga bo’lgan ichki motivatsiyani shakllantirishda juda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metod orqali o’quvchilar bilimni kelajak bilan bog’lab tushunadi va o’qishga nisbatan ongli yondashuv paydo bo’ladi.

Metodni turli fanlarda, ayniqsa tarbiya, o’qish savodxonligi va ona tili darslarida qo’llash mumkin. To’g’ri tashkil etilgan “Kelajakka qadam” metodi o’quvchilarni maqsadli, ishonchli va bilimga chanqoq shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning ta’lim va tarbiya sohasiga oid nutq va ma’ruzalari.
2. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni.
3. Boshlang‘ich sinflarda ta’lim metodikasi. Metodik qo’llanma. – Toshkent.
4. Psixologiya. O’quvchilar motivatsiyasini rivojlantirish asoslari. – Toshkent.
5. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. O’quv-uslubiy qo’llanma. – Toshkent.
6. Boshlang‘ich sinflar uchun fan darsliklari. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi nashriyoti.

**ZAMONAVIY BOSHLANG‘ICH TA’LIM: SHUNCHAKI SAVODXONLIK EMAS,
“HAYOTIY KO‘NIKMALAR” SARI**

N.B.Bekchanova

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedra o‘qituvchisi

Marimboyeva Asaloy Oybek qizi.

1-kurs 254-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun dars samaradorligini oshirishning yangi usullari, o‘quvchilarning diqqatini jamlash texnikalari va ta’limga texnologiyalarni integratsiya qilish masalalari yoritiladi.

Annotation: This article discusses new methods for improving lesson effectiveness for primary school teachers, techniques for enhancing students’ concentration, and issues related to integrating technology into education.

Аннотация: В данной статье рассматриваются новые методы повышения эффективности уроков для учителей начальных классов, техники концентрации внимания учащихся, а также вопросы интеграции технологий в образовательный процесс.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, dars samaradorligi, gamifikatsiya, o‘yin orqali o‘qitish, teskari sinf metodi, hissiy intellekt (EQ), o‘quvchilar diqqatini jamlash, motivatsiya, ta’lim texnologiyalari, innovatsion pedagogika, interaktiv metodlar, individual yondashuv.

Keywords: primary education, lesson effectiveness, gamification, game-based learning, flipped classroom method, emotional intelligence (EQ), student concentration, motivation, educational technologies, innovative pedagogy, interactive methods, individual approach.

Ключевые слова: начальное образование, эффективность урока, геймификация, игровое обучение, метод перевёрнутого класса, эмоциональный интеллект (EQ), концентрация внимания учащихся, мотивация, образовательные технологии, инновационная педагогика, интерактивные методы, индивидуальный подход.

1. “Gamifikatsiya” – O‘yin orqali jiddiy natijalarga. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining asosiy faoliyati hali ham o‘yin bilan bog‘liq. Dars jarayoniga o‘yin elementlarini kiritish (ballar tizimi, “darajadan darajaga o‘tish”, virtual mukofotlar) bolada fanga nisbatan “ishtiyoq” uyg‘otadi. **Gamifikatsiya** (inglizcha “game” – o‘yin) — bu o‘yin bo‘lmagan jarayonlarga (masalan, o‘qishga) o‘yin elementlari va mexanizmlarini olib kirish demakdir. Soddaroq tushuntirganda, bu darsni kompyuter o‘yini yoki qiziqarli musobaqa shakliga keltirishdir. Bolalar “men o‘qiyapman” deb emas, “men bu vazifani yengib o‘tishim kerak” degan ishtiyoq bilan harakat qilishadi. Buni aniq misollar bilan tahlil qilamiz: **Ballar va reyting tizimi (XP - Experience Points)**. Odatdagi “5”, “4”, “3” baholar o‘rniga o‘quvchilarga har bir to‘g‘ri javob uchun ballar yig‘ishni taklif qilamiz.

- **Masalan:** “Bugun kim 50 ball yig‘sa, “Matematika qiroli” unvonini oladi. Bu bolada yomon baho olish qo‘rquvini yo‘qotib, ko‘proq ball to‘plash ishtiyoqini uyg‘otadi. **Darajalar (Levels)**. Mavzularni “1-daraja”, “2-daraja” deb nomlang. Oddiy misollarni yechish — 1-daraja. Murakkabroq masala yechish — “Boss” (o‘yin oxiridagi kuchli raqib) darajasi. Bolalar keyingi darajaga o‘tish uchun qiyin vazifalarni ham qiziqib bajarishadi. **Virtual yoki kichik mukofotlar (Badges)**. Faqat baho emas, balki “Eng tez hisoblovchi”, “Chiroyli yozuv ustasi”, “Yaxshi do‘st” kabi nomli stikerlar yoki nishonlar berish. Bu bolaning o‘ziga xosligini his qilishiga yordam beradi. **Missiyalar va ssenariylar (Quest)**. Vazifani shunchaki “Kitobning

10-betini o‘qing” emas, balki **missiya** sifatida bering. “Bolalar, bizning sehrli xaritani qaroqchilar o‘g‘irlab ketishdi. Uni qaytarib olish uchun biz 5 ta misolni to‘g‘ri yechishimiz va Imlo o‘rmonidan omon o‘tishimiz kerak! **Nega bu boshlang‘ich sinfda juda muhim?** 7-10 yoshli bolaning psixologiyasi shundayki, u uzoq vaqt bir joyda o‘tirib, quruq ma’ruzani tinglay olmaydi. **Gamifikatsiya: Diqqatni ushlab turadi:** Bola o‘yinning ichida bo‘lsa, charchamaydi. **Qo‘rquvni yengadi:** O‘yinda «yutqazish» (xato qilish) fojia emas, shunchaki qaytadan urinib ko‘rish imkoniyati deb qabul qilinadi. **Motivatsiyani oshiradi:** Bola majbur bo‘lgani uchun emas, g‘alaba qozonishni istagani uchun o‘qiydi. Gamifikatsiya — bu darsning “mazmunini” (bilimni) o‘zgartirmasdan, uni taqdim etish “formasini” (o‘yinni) qiziqarli qilishdir. Matematika darslarida misollarni shunchaki yechish emas, balki “Xazinani toppish” yoki “Koinotga sayohat” kabi kichik ssenariylar asosida tashkil etish maqsadga muvofiq.

2. “Teskari Sinf” (Flipped Classroom) Metodi. Bu usulda o‘quvchi yangi mavzu bilan uyda (qisqa video yoki rasmi material orqali) tanishib keladi. Sinfda esa faqat mashqlar bajariladi va tushunarsiz joylari muhokama qilinadi. Bu o‘qituvchiga har bir bola bilan individual ishlash uchun vaqt tejaydi.

3. Hissiy Intellekt (EQ) – Bilimdan muhimroqmi? Zamonaviy pedagogikada bolaning hissiyotlarini tushunish va boshqarishni o‘rgatish – muvaffaqiyat garovidir. Dars boshida 2 daqiqalik “Kayfiyatim rangi” so‘rovnomasini o‘tkazing. Bu bolaning darsga ruhiy tayyorligini ta’minlaydi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bugun shunchaki ma’lumot yetkazuvchi emas, balki **yo‘naltiruvchi (fasilitator)** hisoblanadi. Bolaning qalbiga yo‘l topish va unda o‘rganishga bo‘lgan muhabbatni uyg‘otish — asosiy maqsadimizdir. Har bir bola – alohida dunyo. Sizning vazifangiz o‘sha dunyoning eng yorqin qirralarini ochib berishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Ta’lim muassasalarida multimedia exnologiyasidan foydalanish uslubi (Uslubiy qo‘llanma)- Qarshi: 2011.
2. Tolipov O. Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. -T.: Fan 2006
3. Pedagogika nazariyasi va tarixi bo‘yicha o‘quv qo‘llanma / Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2021. – 312 b.
4. Ta’lim jarayonida interfaol metod va innovatsion texnologiyalar: ilmiy-metodik tavsiyalar. – Toshkent: “Pedagogika” nashriyoti, 2022. – 144 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi qonuni. – Toshkent: 2019.
6. Sultonova, D. Didaktik o‘yinlar va boshlang‘ich sinflarda dars samaradorligi. – Tashkent: “Ilm-fan” nashriyoti, 2021. – 176 b

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI
SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISH SAMARADORLIGI**

Klicheva Tumargul Kurbandurdiyevna

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

+998 93 356 82 05

tumorklichev@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda matematik tushunchalarni shakllantirish jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik ahamiyati va samaradorligi yoritilgan. Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari va o‘quv faolligini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, innovatsion o‘qitish metodlari asosida matematika darslarini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar. Raqamli ta’lim, matematik tushunchalar, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion metodlar, interaktiv vositalar, o‘quv faolligi.

Abstract. This article examines the effectiveness of using digital educational technologies in forming mathematical concepts in primary school students. The study highlights the role of digital tools in enhancing students’ logical thinking, independent learning skills, and engagement. Modern approaches to organizing mathematics lessons based on innovative teaching methods are also analyzed.

Keywords. Digital education, mathematical concepts, primary education, innovative methods, interactive tools, learning engagement.

Аннотация. В данной статье рассматривается эффективность использования цифровых образовательных технологий в формировании математических понятий у учащихся начальных классов. Анализируются возможности развития логического мышления, самостоятельности и учебной активности учащихся с помощью цифровых средств. Также раскрываются современные подходы к организации уроков математики на основе инновационных методов обучения.

Ключевые слова. Цифровое образование, математические понятия, начальное образование, инновационные методы, интерактивные средства, учебная активность

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayoni jadal rivojlanmoqda. Bu esa boshlang‘ich ta’lim bosqichida ham o‘qitish metodlari va vositalarini yangilashni talab etadi. Ayniqsa, matematika kabi abstrakt fanlarni o‘qitishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich sinflarda matematik tushunchalarni shakllantirish o‘quvchilarning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyati uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli ushbu jarayonda innovatsion yondashuvlar, xususan, interaktiv platformalar, multimedia vositalari va raqamli o‘quv resurslaridan samarali foydalanish zarur.

Matematika faniga kirish darslarida interfaol usullardan foydalanish so‘nggi yillarda ommalashib bormoqda, pedagoglar o‘quvchilarni qiziqtirish va ta’lim natijalarini oshirishning innovatsion usullarini izlamogda. Interfaol metodika darslarini yanada oshirish matematika darslarini o‘quvchilarga masalalar ustida ishlash va ko‘nikmalarni rivojlantirish usullaridir. Bu metodlar o‘quvchilarning ishtirok etishini kuchaytirishadi va masalalarni yechishda ularga yordam beradi. Interfaol metodlar, o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlash usullari bo‘lib, dars atmosferasini qiziqarli qilish va ma’lumotlarni o‘rganishda o‘quvchilar uchun qulaylik yaratishga yordam beradi. Interfaol metodlar turli shakllarda bo‘lishi mumkin, masalan, interaktiv darslar, o‘quv materiallarining onlayn platformalarida bo‘lishi, kompyuter dasturlari yordamida mashqlar dasturlarini dalolatliroq ishlab kabi. Interfaol metodlar o‘quvchilarni motivatsiya qilishda va masalalarni yechishda ularga yordam bera oladi. Interfaol metodlar o‘quvchilarni motivatsiyalashda muhim rol o‘ynaydi. Qiziqishlarini bilish va

matematikaning ishlarini sezgilari uchun foydalidir. Interfaol metodlar o‘quvchilarning interaktiv bo‘lishini ta’minlash va muammolarni yanada tushunarli qilish yordam beradi.

Matematika barchamiz maktabda o‘rganishimiz kerak bo‘lgan asosiy fandır. Bu mantiqiy fikrlash va kundalik hayotda foydali bo‘lgan muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Maktabning dastlabki yillarida o‘quvchilar boshlang‘ich sinflarida asosiy matematik tushunchalar va amallar bilan tanishadilar. Boshlang‘ich sinflarda matematikani o‘rganishning muhim jihatlaridan biri muammolarni hal qilish uchun turli usullardan foydalanishdir. Ushbu usullar o‘quvchilarga tushunchalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi va muammolarni hal qilishni osonlashtiradi. Bunday usullardan biri diagrammalar, diagrammalar va grafiklar kabi ko‘rgazmali qo‘llanmalardan foydalanishdir. Vizual tasvirlar talabalarga raqamlar o‘rtasidagi munosabatni ko‘rishga va murakkab tushunchalarni tushunishga yordam beradi. Boshlang‘ich matematika darslarida keng qo‘llaniladigan yana bir usul - manipulyatorlardan foydalanish [1].

Virtual darslar va onlayn platformalar orqali o‘quvchilarga matematika darslari yanada qulayliklarni ochib beradi. Virtual darslar, onlayn platformalar o‘quvchilarga matematika darslarini muntazam ravishda undan foydalanish orqali o‘rganishni beradi. Interaktiv dars modellarining qo‘llanishi o‘quvchilarga masalalarni yechishda mashq qilish va fikrlashda yordam beradi. Kompyuter dasturlari va onlayn platformalar matematika darslarini interaktivlashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Mathway, Khan Academy kabi resurslar o‘quvchilarga matematika masalalarini yechishda yordam beradi va ularga interaktiv masalalar yechish onlayn ruxsatini beradi. Kompyuter dasturlari o‘quvchi o‘zining tempida matematika darslarini o‘rganishni ta’minlash va muammolarni yanada tushunarliroq saqlash yordam beradi. Matematika darslarida interfaol metodlardan samarali samarali bo‘lishi uchun, o‘rganuvchilarni qatnashuvchi darslar va tajribalar bilan almashish shart. Sinfda interfaol sifatli o‘quv jarayoni aniq bo‘lgan holda o‘rgangan bo‘lsa, talabalar masalalarni yechish va chertish bilan o‘zlashtirishgan qism bo‘ladi.

Boshlang‘ich matematika darslarida takrorlash va mashq qilishdan foydalanish eng muhim usullardan biridir. Takrorlash o‘quvchilarga o‘z bilimlarini mustahkamlashga va muhim tushunchalar va operatsiyalarni eslab qolishlariga yordam beradi. Muammolarni qayta-qayta mashq qilish orqali talabalar muammolarni hal qilishda ularning aniqligi va tezligini oshirishlari mumkin, bu esa yuqori sinflarda muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, o‘qituvchilar boshlang‘ich matematika sinfidagi o‘quvchilarning turli xil o‘rganish uslublarini qondirish uchun turli strategiyalardan foydalanadilar. Ba’zi talabalar vizual tarzda yaxshiroq o‘rganadilar, boshqalari esa amaliy mashg‘ulotlar yoki eshitish orqali tushuntirishlarni afzal ko‘radilar. Turli usullardan foydalangan holda, o‘qituvchilar barcha o‘quvchilarning matematikani o‘rganish va muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo‘lishini ta’minlashlari mumkin [2].

Boshlang‘ich matematika darslarida keng qo‘llaniladigan yana bir usul - bu haqiqiy misollar va ilovalardan foydalanish. Matematik tushunchalarni kundalik vaziyatlar bilan bog‘lash orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarga matematikaning o‘z hayotidagi ahamiyatini tushunishlariga yordam beradi. Bu o‘quvchilar uchun o‘rganishni yanada mazmunli va qiziqarli qiladi. O‘qituvchilar talabalarga matematika tushunchalarini bosqichma-bosqich shakllantirishga yordam berish uchun iskala texnikasidan foydalanadilar. Iskala qurish murakkab muammolarni

kichikroq, boshqarilishi mumkin bo‘lgan bosqichlarga bo‘lish, talabalar ularni hal qilishda yordam va ko‘rsatmalar berishni o‘z ichiga oladi. Bu o‘quvchilarda muammoni hal qilishda o‘zlariga bo‘lgan ishonch va mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi.

Raqamli ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, ularni faol ishtirok etishga undaydi hamda murakkab matematik tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda o‘zlashtirish imkonini beradi.

Ushbu vazifa doirasida raqamli ta’lim texnologiyalarining mohiyati, turlari va pedagogik imkoniyatlari o‘rganiladi. Raqamli texnologiyalar — bu ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), interaktiv platformalar, multimedia vositalari va onlayn resurslardan foydalanishni anglatadi.

Nazariy jihatdan ular quyidagi asosiy konsepsiyalarga tayanadi:

- konstruktivizm (o‘quvchi faol bilim yaratuvchi sifatida);
- interaktiv ta’lim;
- individual yondashuv;
- raqamli pedagogika.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va murakkab tushunchalarni vizual tarzda tushunishga yordam beradi [3].

Boshlang‘ich sinflarda matematik tushunchalarni shakllantirish jarayonini tahlil qilish bosqichida o‘quvchilarda matematik tushunchalar qanday shakllanishi o‘rganiladi.

Boshlang‘ich sinflarda matematik tushunchalar quyidagilardan iborat:

- son va miqdor tushunchasi;
- arifmetik amallar;
- geometrik shakllar;
- mantiqiy fikrlash orqali bosqichma-bosqich rivojlanadi.

Tahlil jarayonida an’anaviy va raqamli metodlar farqi, o‘quvchilarning qiyinchiliklari, tushunchalarni o‘zlashtirish darajasi aniqlanadi.

Ilmiy izlanishlarga ko‘ra, raqamli vositalar orqali matematik masalalarni vizual va interaktiv tarzda tushuntirish o‘quvchilarning tushunishini sezilarli darajada yaxshilaydi [4].

Raqamli vositalardan foydalanish metodikasini ishlab chiqish vazifasi eng muhim amaliy bosqich hisoblanadi. Bu yerda matematika darslarini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish metodikasi ishlab chiqiladi.

Metodika interaktiv doskalar va мультимедиа vositalardan foydalanish, onlayn platformalar (test, o‘yin, simulyatsiya), “flipped classroom” (ag‘darilgan sinf) yondashuvi, individual va differensial o‘qitishni o‘z ichiga oladi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar qiziqarli, interaktiv, samarali bo‘lishi aniqlangan.

Shuningdek, metodika o‘qituvchining rolini ham o‘zgartiradi — u bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va fasilitatorga aylanadi [5].

Innovatsion o‘qitish usullarining samaradorligini aniqlashda zamonaviy metodlarning samaradorligi tahlil qilinadi. Asosiy innovatsion metodlar interaktiv metodlar, loyiha asosida o‘qitish, o‘yin texnologiyalari (gamification), blended learning (aralash ta’lim).

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli va innovatsion metodlar o‘quvchilar faolligini oshiradi, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi va dars samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, innovatsion metodlar orqali o‘quvchilarning matematik tafakkuri va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati rivojlanadi [6].

XULOSA. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, yoki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda matematika ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim poydevor hisoblanadi. Ko‘rgazmali qurollar, manipulyatsiyalar, o‘yinlar, takrorlash, turli xil o‘rganish uslublari, real misollar iskala texnikasi kabi turli usullardan foydalangan holda o‘qituvchilar o‘quvchilarga matematika tushunchalarini yaxshiroq tushunishga va muammoni yanada malakali yechishga yordam beradi. Ushbu usullar nafaqat matematikani o‘rganishni yanada qiziqarli qiladi, balki oliy matematika darslarida hamda hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun zamin yaratadi.

Tadqiqot vazifalarini bosqichma-bosqich amalga oshirish orqali raqamli texnologiyalar matematik tushunchalarni oson va samarali o‘zlashtirishga yordam beradi, innovatsion metodlar o‘quvchilar faolligini oshiradi, amaliy tajriba ularning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva B.S., Xusanova M.E., Boshlang‘ich sinf matematika darsida pedagogik texnologiyalardan foydalanish, Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash muammolari va yechimlari mavzusidagi ilmiy anjuman materiallari Toshkent 2010 yil 15-16 oktyabr.
2. Axmedov M va boshqalar 1-sinfda matematika darslari - Toshkent.: 2003.
3. Begimqulov U.Sh., Djurayev R.X. va boshqalar. Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – T., 2011.
4. Karimov U., Kozimova G. Raqamli texnologiyalar yordamida dars samaradorligini oshirish // Science Shine jurnali, 2024
5. Eshonqulova K. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligida raqamli texnologiyalar samaradorligi // 2025
6. Sinclair N., Baccaglini-Frank A. Digital Technologies in Early Primary Mathematics // ilmiy tadqiqot

TALABALARGA TARIXIY MA’LUMOTLARNI O‘RGATISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Quryozov Sanjar Sobirjonovich

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti o‘quv ishlari bo‘yicha dekan o‘rinbosari

Sabirov Azizbek Azad o‘g‘li

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarga tarixiy ma’lumotlarni o‘rgatishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhitida tarix fanini o‘qitish jarayonida innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi platformalar yordamida ta’limni individuallashtirish, talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda tarixiy tafakkurni shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, tarix ta’limi, innovatsion pedagogika, interaktiv o‘qitish, ta’limni individuallashtirish, digital platformalar.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности искусственного интеллекта и цифровых технологий в обучении студентов историческим сведениям. Раскрывается значение инновационных подходов в процессе преподавания истории в цифровой образовательной среде. Также освещаются вопросы индивидуализации обучения, развития критического мышления студентов и формирования исторического мышления с помощью платформ на базе искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, историческое образование, инновационная педагогика, интерактивное обучение, индивидуализация обучения, цифровые платформы.

Abstract. This article analyzes the pedagogical potential of artificial intelligence and digital technologies in teaching historical information to students. The significance of innovative approaches in the process of teaching history within a digital educational environment is highlighted. Furthermore, the issues of individualizing education, developing students' critical thinking, and forming historical thinking through AI-based platforms are discussed.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, history education, innovative pedagogy, interactive teaching, individualization of education, digital platforms.

Zamonaviy ta’lim tizimi tub o‘zgarishlar bosqichida bo‘lib, bu jarayon raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida tarix fanini o‘qitishda an‘anaviy metodlar bilan bir qatorda innovatsion yondashuvlardan foydalanish zarurati tobora ortib bormoqda. Chunki tarix fanining mazmuni nafaqat fakt va sanalarni o‘rganish, balki ularni tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash va tarixiy tafakkurni shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari talabalarga tarixiy bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini sezilarli darajada samarali tashkil etish imkonini beradi. Respublikamizda ta’lim tizimida, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt texnologiyalari sohalarida katta islohotlar amalga oshirilmoqda. «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini amalga oshirish dasturi doirasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17 fevraldagi «Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori qabul qilindi. Prezident tomonidan bu qarorlarni qabul qilinishi albatta respublikamizda raqamli iqtisodiyotni jadal sur‘atlar bilan rivojlantirish vazifalariga va ularni amalga oshirishga qaratilganligi bilan katta ahamiyatga egadir[1]. Bunday texnologiyalar yordamida ta’lim jarayoni individuallashtiriladi, ya’ni har bir talabaning bilim darajasi, qiziqishlari va o‘rganish sur‘atiga moslashtirilgan o‘quv materiallari taqdim etiladi. Bu esa talabalarning o‘quv jarayoniga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi va bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Raqamli platformalar tarixiy ma’lumotlarni vizuallashtirish imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Masalan, interaktiv xaritalar, virtual ekskursiyalar va multimedia materiallar orqali talabalar tarixiy voqealarni nafaqat o‘qib, balki “his qilib” o‘rganadilar. Bu esa ularning tasavvurini kengaytiradi va tarixiy voqealarga nisbatan qiziqishini kuchaytiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida tarixiy hujjatlar, arxiv materiallari va boshqa manbalarga tezkor kirish imkoniyati yaratiladi.

Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar talabalarning bilim darajasini tahlil qilib, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Bu esa o’qituvchiga ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, individual yondashuvni kuchaytirish va o’quv natijalarini yaxshilashga yordam beradi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt texnologiyalari talabalarni mustaqil fikrlashga, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga va tarixiy xulosalar chiqarishga o’rgatadi. Masalan, hozir butun dunyoda shuhrat qozongan ChatGPTni o’qitishda 570 GB hajmdagi ma’lumotlardan foydalanilgan. Bu esa inson tafakkuri chegaralaridan ancha yuqori ko’rsatkich. Yil boshida Microsoft kompaniyasi 10 milliard dollar investitsiya kiritgan ChatGPT siz bilan ko’plab tillarda bimalol suhbat qurishi, maqola yoki she’r yozib berishi mumkin. Ta’lim-tarbiya jarayonini hozirgi zamon talablariga mos holda tashkil etgan o’qituvchi har bir mavzu mazmuniga mos holda o’quvchilarni kasbga yo’llashi va shu kasblarini egallashlari uchun qanday bilimlarga ega bo’lish lozimligini to’g’ri tushuntira borishi kerak. Bunday maqsadlarni ro’yobga chiqarishda tarix darslarini tashkil etishning an’anaviy shakllardan voz kechib uni bozor iqtisodiyotidagi muammoni hal etishga yo’naltirish hozirgi vaqtda tarix o’qitish ta’limi oldidagi dolzarb muammo hisoblanadi.

Dars davomida yangi bilimlarni samarali o’zlashtirishning poydevori o’rganilayotgan fakt va xulosalarni muntazam mustahkamlab borishdir. Mustahkamlash jarayoni o’quvchilarning yangi materialni darsning o’zida takroran idrok etishi va anglab yetishini ko’zda tutadi. Tarix darslarida ushbu usul orqali tarixiy sanalar, shaxslar, geografik nomlar va tushunchalarni o’quvchilar xotirasida ongli ravishda muhrlash, mavzulararo uzviylikni ta’minlash hamda o’quvchilarning diqqat-e’tiborini nazorat qilish kabi muhim pedagogik vazifalar hal etiladi.

Tarix ta’limida raqamli texnologiyalarni qo’llash talabalarning tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishda ham muhim rol o’ynaydi. Turli manbalarni solishtirish, tarixiy voqealarga turli nuqtai nazardan yondashish va mustaqil xulosa chiqarish jarayonida talabalar chuqur tahliliy fikrlashga o’rganadilar. Bu esa zamonaviy jamiyatda zarur bo’lgan kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Biroq sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining yetarli darajada shakllanmaganligi va axborot xavfsizligi masalalari shular jumlasidandir. Shu bois mazkur texnologiyalarni samarali qo’llash uchun pedagoglarni tayyorlash, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va metodik ta’minotni takomillashtirish zarur.

Axborot madaniyatida o’qituvchining o’rni ham o’zgarib bormoqda - u axborot oqimining muvofiqlashtiruvchisi bo’lishi kerak. Binobarin, o’qituvchi o’quvchi bilan bir xil tilda gaplashishi uchun zamonaviy usullarni va yangi ta’lim texnologiyalarini o’zlashtirishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar tarix ta’limini yangi bosqichga olib chiqadi. Ular talabalarning bilim olish jarayonini interaktiv, qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada tarix fanini o’rganish nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki mustaqil fikrlaydigan, tahlil qila oladigan va tarixiy jarayonlarni chuqur anglaydigan shaxsni shakllantirishga yo’naltiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.10.2020 yildagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”

2. Yuldashev J.X. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent, 2020.
3. Ishmuhammedov R.J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. — Toshkent, 2019.
4. Polat E.S. Novye pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniya. — Moskva, 2021.
5. Selevko G.K. Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii. — Moskva, 2018.
6. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent, 2017.
7. Abduqodirov A.A. Ta’limda axborot texnologiyalari. — Toshkent, 2021.
8. D.Y.Xudoyberganov, A.S.Otamurodova, S.I.Abdullayeva, A.A.Sabirov, D.Sh.Bekmetova. Boshlang‘ich ta’limda tarbiya fani. Darslik. – T.: “ZEBO PRINTS”. 2026. 444 b.

**RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING
NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.**

A.J.Atajonova

*UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi”
kafedrasi mudiri f.f.n, professor*

Avazmuratova Nodira Bobayevna

*UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim fakulteti”
1-bosqich magistranti
nodirakd88@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Zamonaviy raqamli vositalar va interfaol metodlar asosida og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish usullari bayon etilgan. Maqola natijalari raqamli texnologiyalar asosida o‘quvchilarning nutqiy faolligi, mustaqil fikrlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, nutqiy kompetensiya, boshlang‘ich sinf, metodika, interaktiv usullar, kommunikativ ko‘nikma, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития речевой компетенции учащихся начальных классов в условиях цифровой образовательной среды. Описаны методы развития устной и письменной речи учащихся на основе современных цифровых средств и интерактивных методов. Результаты статьи демонстрируют возможности развития речевой активности, самостоятельного мышления и коммуникативных навыков учащихся на основе цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровое образование, речевая компетенция, начальная школа, методика, интерактивные методы, коммуникативные навыки, педагогические технологии.

Annotation. This article discusses the issues of developing the speech competence of primary school students in a digital educational environment. Methods for developing students’ oral and written speech based on modern digital tools and interactive methods are described. The results of the article show the possibilities of developing students’ speech activity, independent thinking, and communication skills through digital technologies.

Keywords: digital education, speech competence, primary school, methodology, interactive methods, communicative skills, pedagogical technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi o‘quv jarayonining mazmuni va sifatini tubdan o‘zgartirmoqda. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhiti pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bu esa o‘qitishning mazmuni, shakli va metodlarini qayta ko‘rib chiqishni, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlardan foydalanishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish muammosi alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ma’naviy taraqqiyot–bu insonning ichki dunyosi, axloqiy qadriyatlari, tafakkuri va dunyoqarashining yuksalishidir. Shu bois, ma’naviy rivojlanishni ta’minlash har qanday davlat va jamiyatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning raqamli ta’lim muhiti esa ushbu jarayonni yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi. Hozirgi kunda davlatimiz bu borada ko‘p imkoniyatlar eshiklari ochilyapdi. Maktablarda kundan kunga izchil ravishda o‘zgarishlar bo‘lyapti. Maktablar bolalarimiz uchun qayta rekaturutitsiya qilinib, yangi jizhozlar bilan taminlanmoqda. Elektron darsliklar o‘quvchilarni ongini dunyo qarashini kengaytirishga yordam beradi. Interaktiv platformalar o‘quvchilarni tezkorlikni oshiradi, multimedia vositalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga multimedia orqali og‘zaki nutqini rivojlantiradi, onlayn mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish yanada samarali va qiziqarli bo‘ladi. Oldingi maktab o‘quvchilar bilan hozirgi kundagi o‘quvchilar o‘rtasida katta farq bor. Hozirgi zamon o‘quvchilari zamon bilan ham nafas bo‘lishlari uchun davlatimizda shart–sharoitlar yaratilmoqda. Masalan, audio va video materiallar yordamida o‘quvchilar to‘g‘ri talaffuzni o‘rganadi, virtual muhitda muloqot qilish orqali esa nutqiy faollik oshadi. Shuningdek, turli raqamli o‘yinlar va topshiriqlar o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytirib, ularni faol ishtirok etishga undaydi.

Avvalo, ma’naviy taraqqiyotning asosiy omili ta’lim tizimidir. Ta’lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki yosh avlodni milliy qadriyatlar, urf–odatlar va umuminsoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash muhimdir. Ayniqsa, boshlang‘ich bosqichdan boshlab bolalarda halollik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik kabi sifatlarni shakllantirish kelajak jamiyatining poydevorini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, oilaning o‘rni beqiyosdir. Oila–insonning ilk tarbiya maskani bo‘lib, unda berilgan ma’naviy saboqlar butun umr davomida inson hayotiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, otalar o‘z farzandlariga nafaqat moddiy, balki ma’naviy boyliklarni ham berishga alohida e’tibor qaratishlari lozim.

Uchinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalari va ommaviy axborot vositalari ham ma’naviy taraqqiyotga katta ta’sir ko‘rsatadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan axborotlar yoshlar ongiga tez singadi. Shu bois, sog‘lom, ma’rifiy va ijobiy kontentni ko‘paytirish, zararli axborotlardan himoyalaniish tizimini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Ma’naviy sohani yangi bosqichga olib chiqish uchun innovatsion yondashuvlar zarur. Masalan, raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish, interfaol metodlarni joriy etish, madaniy–ma’rifiy tadbirlarni zamonaviy shakllarda tashkil etish orqali yoshlarning qiziqishini oshirish mumkin. Shuningdek, teatr, kino, adabiyot va san’at orqali ham ma’naviy qadriyatlarni targ‘ib qilish samarali natija beradi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Nutqiy kompetensiya – bu o‘quvchining o‘z fikrini aniq, ravon va mantiqan ifoda eta olish qobiliyatidir.

Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Multimedia vositalari, interaktiv platformalar, mobil ilovalar orqali o‘quvchilar nutqiy faoliyatga faol jalb etiladi. Nutqiy kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: **Leksik kompetensiya** (so‘z boyligi), **grammatik kompetensiya**, **fonetik kompetensiya**, **kommunikativ kompetensiyalaridir**.

Boshlang‘ich sinfda nutqiy kompetensiya asosan quyidagilar orqali rivojlanadi: tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozish.

Nutqiy kompetensiya o‘quvchining shaxsiy rivojlanishida, ijtimoiylashuvida va bilimlarni o‘zlashtirishida muhim omil hisoblanadi. Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilar uchun quyidagi imkoniyatlarni ochib beradi: vizual va audio materiallardan foydalanish, individual yondashuvni ta’minlash, interaktiv mashg‘ulotlar tashkil etish, mustaqil ta’limni rivojlantirish. Shu jumladan. video darslar, audio matnlar, elektron kitoblar, ta’lim platformalari hamdir. Bu vositalar o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtiradi.

O‘quvchilar uchun nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish metodlari bir nechalarini sanab o‘tishni joizdir. Bu metodlarning eng ko‘p qo‘llanadigan va juda yaxshi samara beradiganlari . Interaktiv metodlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Ro‘l o‘ynash”, “Savol-javob” kabilardir. Raqamli texnologiyalari asosida .

1. Raqamli texnologiyalar asosida

prezentatsiyalar (PowerPoint), video va audio materiallar, onlayn testlar

2. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning og‘zaki nutqni ham rivojlantirib borish joizdir:

Dars jarayonida dialoglar tashkil qilish, hikoya tuzish, rasm asosida gapirish o‘tilganlar o‘quvchilarni nutqiy kompetensiyalarini oshirishda katta ro‘l o‘ynaydi. O‘g‘zaki nutqdan tashqari yozma nutqini ham rivojlantirib borish kerak. Yozma nutqni rivojlantirishga: diktantlar, kichik matnlar yozish, insho yozish, Raqamli vositalar yordamida ham rivojlantirish mumkin. Matn tahrirlash, ovoz yozish, video nutqlar tayyorlash mumkin.

Pedagogik texnologiyalar va yondashuvlar quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

- 1) kompetensiyaviy yondashuv
- 2) shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim
- 3) faol o‘qitish metodlari

Muammolar: texnik vositalar yetishmasligi, o‘qituvchilarning tayyorgarligi pastligi o‘quvchilarning diqqatini jamlash qiyinligi.

Yechimlar: o‘qituvchilarni malaka oshirish zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlash, interaktiv metodlardan foydalanish. onlayn test tizimlari.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha qator muhim hujjatlar qabul qilingan. Jumladan: “Raqamli O‘zbekiston–2030” strategiyasi. Umumta’lim maktablarida AKTni joriy etish bo‘yicha qarorlar, Boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan dasturlar. Mazkur qarorlar asosida maktablarda zamonaviy texnologiyalar joriy qilinib, o‘quvchilarning

nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish usullari.

1. Nutqiy kompetensiya o‘quvchilarning muloqot, fikrlash va ifodalash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

2. Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilar nutqini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda raqamli ta’lim muhiti sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali metodlari va usullari tahlil qilinib, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish yo‘llari yoritib boriladi. Bu esa o‘qituvchilarga o‘z faoliyatini yanada takomillashtirish, dars jarayonini interaktiv va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Boshlang‘ich sinflarda nutqiy kompetensiya tushunchasining mazmun-mohiyatini ochib berish; O‘quvchilarda raqamli ta’lim muhitining imkoniyatlarini tahlil qilish; boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish; zamon bilan birgalikda raqamli vositalar asosida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish metodlarini amalda qo‘llay olish.

Xulosa. Raqamli ta’lim muhiti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar, interaktiv metodlar va pedagogik yondashuvlar orqali o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini samarali rivojlantirish mumkin. O‘quvchilarning fikrlash qobiliyati rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, kommunikativ ko‘nikmalari oshiradi, ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash – bu uzluksiz jarayon bo‘lib, unda davlat, jamiyat va har bir shaxs birdek mas’uldir. Ushbu sohani yangi bosqichga olib chiqish esa zamonaviy yondashuvlar, sifatli ta’lim va kuchli ma’naviy muhitni talab etadi. Faqat shundagina biz barkamol avlodni tarbiyalab, taraqqiy etgan jamiyatni barpo etishimiz. Raqamli ta’lim muhiti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda katta imkoniyatlarga ega. Ammo bu imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun ilmiy asoslangan metodik yondashuv zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shavkat Mirziyoyev. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. – Toshkent, 2020. – 12 b
2. Shavkat Mirziyoyev. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunni takomillashtirish chora-tadbirlari haqidagi Qarori. – Toshkent, 2020. – 8 b.
3. S. Safarov. Nutq madaniyati va uslubi asoslari. – Toshkent: Fan, 2015. – 180 b.
4. R. Yo‘ldoshev. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 220 b.
5. M. Ochilov. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 200 b.
6. Ziyonet. Ta’lim resurslari portali. – www.ziyonet.uz
7. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Rasmiy veb-sayt. – www.uzedu.uz

O‘QUVCHILARNING BILISH FAOLIYATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Rajabova Nilufar Egamberganovna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”

o‘qituvchisi p.f.f.d (PhD), v.b dotsent

Sarvinoz Radjabbayeva Aybek qizi

*Urganch davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 3-kurs talabasi
radjapbayevasarvinoz@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ta’lim tizimidagi, o‘quvchilarning bilish qobiliyatlarini rivojlantirishdagi tutgan o‘rni haqida so‘z boradi. Bundan tashqari, bugungi o‘qitish tizimida keng qo‘llanilayotgan pedagogik texnologiyalarning ta’rifi va ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: globallashuv, innovatsion g‘oyalar, pedagogik texnologiyalar, kommunikativ qobiliyat, ijtimoiylashuv, simpatiya.

Аннотация. В статье рассматривается роль современных педагогических технологий в системе образования и развитии познавательных способностей учащихся. Кроме того, рассматриваются определение и значение педагогических технологий, широко используемых в современной системе образования.

Ключевые слова: глобализация, инновационные идеи, педагогические технологии, коммуникативные навыки, социализация, симпатия.

Abstract. This article discusses the role of modern pedagogical technologies in the education system and in the development of students' cognitive abilities. In addition, it gives information about the definition and importance of pedagogical technologies that are widely used in today's education system.

Keywords: globalization, innovative ideas, pedagogical technologies, communicative skills, socialization, sympathy.

Kirish. Bugungi globallashuv zamonida ta’lim tizimi kun sayin yangi innovatsion g‘oyalar, turli ilg‘or texnikalar va metodlar bilan boyimoqda. Kundalik hayotimizda bo‘layotgan o‘zgarishlar o‘qitish tizimida ham yangilanishlarni, zamonaviylikni talab qiladi. Mamlakatimizda ham jahon andozalariga asoslangan holda sifatli ta’limni tashkil etishga alohida, chuqur va tizimli yondashilmoqda. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning 2022-yil PQ-289-sonli “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori ham davlatimizda ta’lim tizimiga qaratilayotgan e’tiborning nechog‘lik katta ekanini isbotlaydi[1].

Adabiyotlar sharhi. O‘qitish jarayonini samarali tashkil etish o‘qituvchidan pedagogik mahorat, chuqur bilim va texnologik bilimlar talab qiladi. Quyida ana shu talablardan eng kattasi – pedagogik texnologiyalar haqida so‘z yuritamiz. “Pedagogik texnologiya ta’lim-tarbiya jarayonini yuksak mahorat, san’at bilan boshqarishdir”, deb ta’rif beriladi adabiyotlarda[2]. Bundan tashqari, pedagogik texnologiya – “bu ta’lim beruvchi (tarbiyachi)ning o‘qitish (tarbiya) vositalari yordamida ta’lim oluvchi (talaba)larga muayyan sharoitda ta’sir ko‘rsatishi va aks ta’sir mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarining jadal shakllanishini kafolatlaydigan jarayondir”[3].

Metodlar. Pedagogik texnologiyalarni maqsad va vazifasiga ko‘ra bir qancha turga bo‘lish mumkin. Shulardan biri darsni o‘yinga asoslangan holda tashkil etishdir. L.S.Vigodskiyning fikricha, o‘yin bolalarning ichki dunyosini shakllantiruvchi, uning ijtimoiylashuvini ta’minlovchi vositadir. Pedagog olim A.N.Leontev esa o‘yinni shaxs hayotda amalga oshirib bo‘lmaydigan qiziqishlar yoki maqsadlarni xayoliy olamda amalga oshirish imkoniyati sifatida ta’riflaydi.

O‘yin texnologiyasidan foydalangan holda ta’lim jarayonini tashkil etish muayyan vazifalarning bajarilishiga zamin yaratadi:

- 1.Maftunkorlik
- 2.Kommunikativ qobiliyat
- 3.Ijtimoiylashish jarayoni ko‘p
- 4.O‘z qobiliyatlarini anglay olish
- 5.Simpatiya.

Yana bir samarali zamonaviy pedagogik texnologiya – bu o‘qitishni jadallashtirish texnologiyasidir. Ushbu texnologiyani pedagog olim V.F.Shatalov ishlab chiqqan bo‘lib, uning maqsadi bilim, ko‘nikma va malakalarni oshirish, o‘quvchilarni ularning individual xususiyatlarini hurmat qilgan holda o‘qitish, ta’limni o‘zlashtirish jarayonini tezlashtirishdan iborat.

V.F.Shatalov metodining o‘ziga xosligi shundaki, jadallashtirilgan o‘qitishda materiallar katta hajmda kiritiladi hamda tayanch sxema-konspekt shaklida rasmiylashtiriladi. Buning ma’nosi shuki, darsda o‘zlashtiriladigan va taqdim etiladigan materiallar bolaning tayanch signaliga tushunarli bo‘luvchi ramzlardan (sxema, rasm, ko‘rgazma va h.k.) iborat bo‘ladi. O‘qitishni jadallashtirish texnologiyasi 4 bosqichdan iboratdir, ushbu bosqichlar ham bir qancha usul va metodlarni o‘z ichiga oladi. Bular nazariyani sinf ichida o‘rganish, uyga beriladigan mustaqil ishlar, o‘quvchiga chuqur tushuntirish hamda tayanch konspektni og‘zaki savol-javob qilishdan iborat.

Nazariyani sinfda o‘rganishning bir qancha usullari bor:

1. Dskada tushuntirish;
2. Tayanch konspekt yordamida tushuntirish;
3. O‘rganilgan bilimlarni mustahkamlash.

Uyda qilinadigan mustaqil ishlar o‘quvchining yozilgan konspektni mustaqil o‘qishini, darslikdan foydalanishini va ota-onalarning uyga vazifada yordam berishini o‘z ichiga oladi. Ta’lim oluvchiga chuqur tushuntirish bosqichida o‘quvchiga quyidagilarni anglatamiz:

- ❖ O‘qituvchining darsda nimalarni tushuntirganini eslash;
- ❖ Konspekt yordamida darslikdagi materiallar haqida so‘zlab berish;
- ❖ Baholash uchun yozma ish topshirish.

To‘rtinchi bosqichda esa o‘quvchilar bilimlarni mustahkamlash uchun turli og‘zaki savol-javoblarga tayyorgarlik ko‘rishlari kerak bo‘ladi. Ushbu pedagogik texnologiyadan foydalanish ta’limda insonparvarlikni oshirish, majburlab o‘qitishning oldini olish, har bir o‘quvchining muvaffaqiyatlaridan boxabar bo‘lish, ularning yangi yutuqlarga erishishida yo‘l ochib berishda nihoyatda qo‘l keladi.

Ta’limning sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni beqiyosdir. Dars jarayonini sifatli, samarali va qiziqarli tarzda tashkil etish har tomonlama yetuk shaxslarni tarbiyalashning, bilimli hamda malakali kadrlarni yetkazib berishning asosidir desak, yanglishmaymiz.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi usul va vositalar majmuasidir. Ular o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi, mustaqil fikrlash, muloqot qilish va muammoni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari, axborot-kommunikatsiya vositalari orqali darslar qiziqarli va

mazmunli bo‘ladi. Natijada o‘quvchilarda bilimga bo‘lgan qiziqish ortadi, ularning bilimni o‘zlashtirish darajasi oshadi hamda shaxs sifatida rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim – bu shaxsga bilim, ko‘nikma va malakalar berish, uning aqliy, axloqiy va jismoniy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan uzluksiz jarayondir. Ta’lim jarayonida inson atrof-muhitni anglaydi, mustaqil fikrlashni o‘rganadi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishga tayyorlanadi. Ta’lim jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo‘lib, malakali kadrlar tayyorlash, ilm-fan va texnologiyalar rivojiga xizmat qiladi. Shu sababli ta’lim tizimini zamon talablari asosida takomillashtirib borish muhim ahamiyatga ega. Ta’lim jamiyatning madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. U insonni hayotga tayyorlaydi, unda bilim olishga bo‘lgan ehtiyojni shakllantiradi hamda kasbiy faoliyatga yo‘naltiradi. Ta’lim jarayoni orqali shaxsning tafakkuri rivojlanadi, dunyoqarashi kengayadi va ijtimoiy faolligi ortadi.

Hozirgi davrda ta’lim faqat bilim berish bilangina cheklanmay, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilmoqda. Shu bois, zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion metodlar va pedagogik texnologiyalardan foydalanish, axborot-kommunikatsiya vositalarini ta’lim jarayoniga joriy etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ta’lim insonning shaxs sifatida kamol topishida asosiy omil hisoblanadi. U orqali inson bilimga ega bo‘ladi, hayotiy tajriba to‘playdi va jamiyatda o‘z o‘rnini belgilaydi. Ta’lim jarayonida nafaqat bilim beriladi, balki shaxsning ma’naviy-axloqiy fazilatlari, mas’uliyat hissi, muloqot madaniyati va mehnatsevarligi ham shakllanadi.

O‘quvchilarning bilish faoliyati bir nechta bosqichlardan iborat:

Ma’lumotni qabul qilish – yangi bilimni olish;

Tahlil va anglash – olingan ma’lumotni tushunish va ulardan xulosalar chiqarish;

Amalda qo‘llash – bilimni mustaqil masalalarni yechishda va kundalik hayotda qo‘llash;

Yaratish va ijodiy yondashuv – yangi g‘oyalar ishlab chiqish va muammolarni innovatsion usullar bilan hal qilish.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning bilish faoliyatini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ular ta’lim jarayonini faollashtirish, o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirish imkonini beradi. Interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat va kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuvlar orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammo yechish va ijodiy faoliyat ko‘nikmalari shakllanadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar darslarning samaradorligini oshirib, bilimlarni mustahkam va ongli o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilgan texnologiyalarga asoslangan ta’lim ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi hamda bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyojini rivojlantiradi. Natijada ta’lim sifati oshib, o‘quvchilarning bilish faolligi barqaror shakllanadi.

Shunday qilib, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tizimli va maqsadli joriy etish o‘quvchilarning bilish faoliyatini oshirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-289-sonli qaror, 2022.
2. S. I. Mirhayitova. Pedagogik texnologiya. Muqimiy nomidagi Qo’qon davlat pedagogika instituti, Toshkent, 2020. 5-6-bet.
3. N. J. Sayidahmedov. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2003.
4. Sh. A. Abdullayeva. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: O’qituvchi, 2018.
5. R. J. Ishmuhammedov, M. Yu. Mirsoliyeva. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. — Toshkent: Iste’dod, 2004.
6. B. Xodjayev. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. — Toshkent: Sharq, 2015.
7. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar to’g’risida”gi qarori. — Toshkent, 2021.
8. I. Karimov. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008. (ta’lim-tarbiya va shaxs kamoloti bo’yicha nazariy asos sifatida)
9. N. N. Azizxo’jayeva. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: O’zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg’armasi nashriyoti, 2006.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA HIKOYALARNI O‘QITISHDA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI

Matkarimova Saida Alimbay qizi

*UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi stajyor o’qituvchisi
saidamatkarimova409@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o’qish savodxonligi darslarida hikoyalarni o’qitishda innovatsion o’qitish metodlaridan foydalanish masalasi yoritiladi. Unda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiruvchi usullarning ahamiyati tahlil qilinadi. Hikoya matnlarini o’zlashtirish jarayonida klaster, aqliy hujum, rolga kirish, muammoli vaziyat yaratish, “Har kim har kimga o’rgatadi”, kabi metodlarning qo’llanishi o’quvchilarning matnni chuqur anglashiga, nutqiy va ijodiy faolligini oshirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada innovatsion yondashuvlar orqali o’quvchilarda o’qishga qiziqish uyg’otish, ularning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish hamda o’qish savodxonligini oshirish yo’llari ko’rsatib o’tiladi. Natijada, boshlang‘ich ta’lim jarayonida samarali metodlardan foydalanish o’quvchilarning bilim sifatini yaxshilashga xizmat qilishi xulosa qilinadi.

Kalit so’zlar: boshlang‘ich ta’lim, o’qish savodxonligi, hikoya o’qitish, innovatsion metodlar, interfaol usullar, pedagogik texnologiyalar, mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyat, kitobxonlik madaniyati, ta’lim samaradorligi

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы использования инновационных методов обучения при преподавании рассказов на уроках читательской грамотности в начальных классах. Анализируется значение современных педагогических технологий, интерактивных методов и подходов, направленных на развитие

самостоятельного мышления учащихся. Обосновывается, что применение таких методов, как кластер, мозговой штурм, ролевая игра и создание проблемных ситуаций, способствует глубокому пониманию текста, развитию речевой активности и творческих способностей учащихся. Также в статье раскрываются пути формирования интереса к чтению, развития читательской культуры и повышения читательской грамотности с использованием инновационных подходов. В результате делается вывод о том, что применение эффективных методов способствует повышению качества знаний учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, читательская грамотность, обучение рассказам, инновационные методы, интерактивные методы, педагогические технологии, самостоятельное мышление, творческая деятельность, культура чтения, эффективность обучения.

Abstract. This article discusses the use of innovative teaching methods in teaching stories in primary school reading literacy classes. It analyzes the importance of modern pedagogical technologies, interactive methods, and approaches aimed at developing students' independent thinking. The study justifies that the use of such methods as clustering, brainstorming, role-playing, and creating problem situations contributes to deeper text comprehension, as well as the development of students' speech and creative activity. The article also highlights ways to increase students' interest in reading, develop their reading culture, and improve reading literacy through innovative approaches. It concludes that the use of effective teaching methods enhances the quality of students' knowledge.

Key words: primary education, reading literacy, teaching stories, innovative methods, interactive techniques, pedagogical technologies, independent thinking, creative activity, reading culture, learning effectiveness

Hikoya epik janrning sodda va ixcham shakli bo‘lib, unda hayotiy voqea-hodisalar qisqa syujet asosida tasvirlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun hikoyaning asosiy ahamiyati shundaki, u bolalarning hayotiy tajribasini kengaytiradi, ularni yaxshilik va yomonlik, halollik va adolatsizlik, mehnatsevarlik va dangasalik kabi axloqiy tushunchalar bilan tanishtiradi. Pedagogika va yosh psixologiyasi nuqtayi nazaridan qaralganda, kichik yoshdagi o‘quvchilar obrazli tafakkurga moyil bo‘lib, voqealar ketma-ketligi va qahramonlarning xatti-harakatlari orqali mazmunni oson idrok etadilar.

Psixolog olimlar (L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin) ta’lim jarayonida badiiy matnlarning bola tafakkurini rivojlantirishdagi rolini alohida ta’kidlaydilar. Ularning fikricha, hikoya o‘quvchining yaqin rivojlanish zonasini kengaytiradi, mustaqil fikrlash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Hikoyalarni o‘rganishning tarbiyaviy va rivojlantiruvchi ahamiyati juda katta. Hikoyalar orqali o‘quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, ijobiy xulq-atvor, muloqot madaniyati shakllanadi. Badiiy matn qahramonlariga baho berish jarayonida o‘quvchilar mustaqil fikr yuritishga, o‘z nuqtayi nazarini asoslashga o‘rganadilar. Bu esa ularning nutqiy kompetensiyasi va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda hikoyalarni o‘rganishning nazariy asoslari pedagogika, psixologiya va metodika fanlarining uzviy bog‘liqligiga tayanadi. Hikoya janri o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini oshirish, nutqini rivojlantirish va barkamol shaxs sifatida shakllanishida muhim didaktik vosita hisoblanadi.

Shu bois, boshlang‘ich sinf “O‘qish savodxonligi” darsliklarida juda ko‘plab hikoyalar kiritilgan. Ular orqali o‘quvchilar Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Oybek, G‘afur G‘ulom, Abdulla Oripov, Hakim Nazir, Xudoyberdi To‘xtaboyev, Malik Murodov, Anvar Obidjon, M. Rahmon, G‘ayraty, Sunnatilla Anorboyev, Farhod Musajonov, Mirkarim Osim, Xayriddin Sulton, Safar Barnoyev, Shukur Xolmirzayev, Tohir Qahhor kabi o‘zbek yozuvchilarining turli mavzudagi hikoyalari bilan tanishadilar.

Mazmunan hikoya boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun eng mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagi bolalarni qahramonning xatti-harakati, tashqi ko‘rinishi, portret tasviri va voqea-hodisalar bilan bog‘liq hikoyalar ko‘proq qiziqtiradi. Shu sababli, bolalarni badiiy asar turi sifatida hikoya bilan tanishtirishda uning syujeti va mazmunini tushuntirishga alohida e’tibor qaratiladi.

Bilim olishga faoliyatli yondashuv ta’lim jarayonini tashkil etishning xilma xil usullarini vujudga keltirdi. Ta’limning interfaol usullari ana shular jumlasidandir. Bilimni egallab, o‘zlashtirib olish uchun maqsad aniq bo‘lishi, motiv hosil qilish bilan birga o‘quvchi o‘quv materiallarini o‘zlashtirishiga imkon yaratadigan o‘quv bilim harakatlarini ham bilishi zarur, ya’ni o‘quvchining o‘zi faoliyat ko‘rsatib o‘rganmog‘i kerak. O‘qituvchining vazifasi bilim olishning qulay texnologiyasi, shakl-usulini tanlab o‘quvchiga uni qanday bajarish yo‘llarini ko‘rsatish va o‘quvchi faoliyatini boshqarishdan iborat.

Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilar tanishadigan badiiy asarlardan biri hikoya sanaladi. Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo‘lib, unda kishi hayotidagi ma’lum bir voqea, hayotning muhim tomonlari umumlashtirib tasvirlanadi. Hikoya ko‘pincha kishi hayotida bo‘lgan bir epizodni tasvir etadi. Uning mazmuni ertakdagidan ortiqroq. Hikoya mazmunan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarni qahramonlarning xatti-harakati, tashqi ko‘rinishi, portret tasviri, voqea-hodisalar haqidagi hikoyalar ko‘proq qiziqtiradi. Shuning uchun, bolalarni hikoya bilan tanishtirish uning sujetini tushuntirishga bog‘lab olib boriladi.

Boshlang‘ich sinflarda hikoyani o‘qishga bag‘ishlangan izohli o‘qish darslarida o‘qilgan hikoya mazmunini ochish, lug‘at ustida ishlash, o‘qilgan matnni qayta hikoyalash kabilar asosiy ish turlaridan foydalaniladi. Shu o‘rinda hikoya o‘qish darslarida innovatsion usullardan ham foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Xususan, hikoya mazmunini ochishda “Aqliy hujum”dan foydalanish o‘rinlidir. Chunki hikoyani tahlil qilish bosqichi eng muhim bosqich bo‘lib, asosan o‘quvchining fikrlashi hamda nutqini o‘stirishga xizmat qiladi. Bunda berilgan savollar asosida o‘qituvchi hikoya yuzasidan asosida tahliliy suhbat o‘tkazishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bunda ko‘proq hikoya qahramonlari, undagi voqealar rivoji, qaysi epizod yoqqanligi va h.k.larga urg‘u beriladi. Bu orqali o‘quvchida fikrlash hamda keng dunyoqarashni shakllantirish imkoni paydo bo‘ladi.

Shuni ta’kidlash joizki, inson hayotida boshlang‘ich ta’lim juda katta va muhim rol o‘ynaydi. Buni o‘quvchilar dunyoqarashi aynan boshlang‘ich sinf davrida rivojlanishidan bilib olish mumkin. Dunyoqarashi keng bo‘lgan inson har qanday sohada o‘z qobiliyatlarini namoyon qila oladi va atrofidagi insonlarga ta’sir o‘tkaza oladi. Shaxs ma’naviy fazilatlarining qaysidir miqdori tug‘ma bo‘lsa-da, ular, asosan, ta’lim-tarbiya vositasida shakllantiriladi. Shunday ekan, ta’lim jarayoni jamiyat taraqqiyotida, xalqimizning, shu jumladan, yoshlarimizning mentaliteti va ma’naviy qiyofasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ko‘pchilik ko‘nikmalar

boshlang‘ich sinfda o‘qituvchilar tomonidan o‘quvchilarda shakllantiriladi. Ayniqsa, hikoya o‘qish darslarida qahramonlarning xatti-harakati tahlil qilinarkan, ularning insoniy fazilatlarini o‘quvchilarga namuna qilib ko‘rsatib boriladi. Bu o‘rinda **muayyan holatni (vaziyatni) o‘rganish usulidan foydalanish o‘rinli bo‘ladi**. Bu o‘qitish usuli hikoyada ifodalangan vaziyatni batafsil muhokama qilishdan iboratdir. Bu usul kichik guruhlarda o‘tkazilib, o‘qish, o‘rganish, tahlil qilish, muhokama va erkin fikr almashish hamda qaror qabul qilish va bu qarorni boshqalarga yetkazishni taqozo etadi. Dars mazmuni haqida har tomonlama o‘ylab so‘zlashga o‘rgatishda, muammoni hal qilish qobiliyatini, tanqidiy fikrlash va fikr yuritishni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarning darsdagi faolligi va jalb qilinishini mustahkamlaydi.

Hikoya o‘qish darslarida “Har kim har kimga o‘rgatadi” usulini ham qo‘llash mumkin. Bunda o‘quvchilarga o‘rgatuvchiga aylanish, ma’lum bilimlarni o‘zlashtirgach, o‘rtoqlari bilan baham ko‘rish imkonini beruvchi o‘qitish uslubidir. Bu uslubning maqsadi o‘quvchilarga o‘qitish jarayonida zarur bo‘lgan axborot berish, ayni paytda o‘quvchida axborot olish va berishga qiziqish uyg‘otishdir. O‘quvchilar hikoya yuzasidan biron bir axborotni diqqat bilan eshitish va eslab qolishga, sherigining axborotini tinglab, boshqa sherikka o‘z fikrini lo‘nda bayon etishi, tinglash va eslab qolish darajasini rivojlantirishga erishadilar.

Hikoya o‘qish darslarida turli konkurslar ham o‘tkazish o‘quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, “Qora yashik” konkursida o‘qituvchi o‘rganilayotgan hikoya yuzasidan topshiriq variantlari yozib qo‘yilgan kartochkalarni tayyorlaydi. O‘quvchilar tavakkaliga kartochkalardan oladi. Savollarga javoblar yozma shaklda beriladi.

“Kim ko‘proq? Kim tezroq” konkursida esa hikoya yuzasidan bir qancha savollarga istagan o‘quvchi bir minut ichida javob beradi. Ekspert to‘g‘ri javoblarni sanab boradi va g‘olibni aniqlaydi. Bu konkurslar hikoya o‘qish darsining mustahkamlash bosqichida amalga oshirilsa, samarali bo‘ladi.

Yuqoridagilardan ko‘rinadiki, innovatsion texnologiyalar uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirishning eng muhim omillaridan hisoblanadi. Binobarin, boshlang‘ich ta’lim hikoya o‘qish darslariga innovatsion yondashuv ham darsning maqsadi, mazmuni va didaktik jarayonni maqsadga muvofiq yo‘naltirish orqali ta’limning sifat va samaradorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ismoilov O., Nazarov Sh. Ta’lim muassasalarida innovatsion texnologiyalar. - Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2012. - 40 b.
2. Aydarova U. Azizova N., Toirova M. O‘qish savodxonligi. 3-sinf uchun darslik. I qism. - Toshkent: “Novda Edutainment”, 2023.
3. Avliyaqulov N., Musayeva N. Pedagogik texnologiya. - Toshkent: “Tafakkur bo‘stoni”, 2012. - 208 b.
4. Rahimova I. Boshlang‘ich sinflar o‘qish darslarida muammoli ta’limdan foydalanishning nazariy-amaliy xususiyatlari. Pedagogika fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. – T., 2020
5. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni tashkil etishning nazariy asoslari. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – TDPU. 2004. - 258 b.

6. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’limning 1-sinfi uchun darslik. 1-qism. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021.-104 b.
7. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’limning 1-sinfi uchun darslik. 2-qism. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. - 104 b.
8. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’limning 2-sinfi uchun darslik. 1-qism. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021.-120 b.
9. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’limning 2-sinfi uchun darslik. 2-qism. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. - 120 b.
10. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’limning 3-sinfi uchun darslik. 2-qism. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. -144 b.
11. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-sinf. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. -128 b.
12. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 2-sinf. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. -128 b.
13. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 3-sinf o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. -160 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TARBIYASI SHAKLLANTIRISHNING MAQSAD, VAZIFALARI VA TAMOYILLARI

Rajabova Nilufar Egamberganovna

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası

dotsent v.b,p.f.f.d (PhD)

Kuranbayeva Moxigul Umurbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang‘ich ta’lim)

1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishning mazmuni, maqsadi, vazifalari hamda asosiy tamoyillari yoritilgan. Vatanparvarlik tushunchasining pedagogik va ijtimoiy mohiyati ochib berilib, yosh avlod qalbida ona Vatanga muhabbat, sadoqat va mas’uliyat tuyg‘ularini shakllantirishning muhim jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy qadriyatlar va vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Vatanparvarlik, tarbiya, boshlang‘ich ta’lim, milliy qadriyatlar, pedagogik jarayon, yosh xususiyatlari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются содержание, цель, задачи и основные принципы формирования патриотического воспитания у учащихся начальных классов. Раскрывается педагогическая и социальная сущность патриотизма, анализируются ключевые аспекты формирования у младших школьников любви, преданности и чувства ответственности перед Родиной. Результаты исследования способствуют развитию национальных ценностей и патриотических чувств у учащихся начальных классов.

Ключевые слова: патриотизм, воспитание, начальное образование, национальные ценности, возрастные особенности.

Abstract: This article examines the content, purpose, objectives, and key principles of fostering a patriotic upbringing among primary school students. The pedagogical and social essence of patriotism is revealed, and the key aspects of fostering love, loyalty, and a sense of responsibility toward the Motherland in young learners are analyzed. The study's results contribute to the development of national values and patriotic feelings among primary school students.

Key words: patriotism, education, primary education, national values, pedagogical process, age characteristics.

Insonning shaxs sifatida shakllanishida bolalik davri eng muhim davri hisoblanadi. Ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida inson ruhiy olamining poydevori qo‘yiladigan davr bo‘li, bu jarayonda vatanparlik tarbiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, vatanparlik tuyg‘ularini erta yoshdanoq o‘quvchilarda shakllantirish — ularning ongli, halol, fidoyi fuqarolar bo‘lib ulg‘ayishiga xizmat qiladi. Vatanparvarlik tarbiyasi — bu shaxsning o‘z Vataniga sadoqat va muhabbat, uning tarixiy va madaniy merosini qadrlash, milliy qadriyatlarni hurmat qilish va jamiyat manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo‘yish kabi xislatlarni shakllantirish jarayonidir. Bolani vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning individual shakllari asosan oilada amalga oshiriladi. U yoki bu masalada hal qiluvchi rol ni oila o‘ynaydi. Shuning uchun o‘qituvchi o‘quvchilarning oilalari bilan yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi, ota-onalarni bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayoniga jalb qilishi kerak. Shunday qilib, ta’lim muassasasida vatanparvarlik ishining muvaffaqiyati o‘qituvchilarning axloqiy- psixologik xarakteriga, ularning psixologik, pedagogik va kasbiy tayyorgarligiga, o‘z vazifalariga munosabatiga, shuningdek, o‘quvchilarning ota-onalari bilan samarali hamkorlik qilish qobiliyatiga bog‘liq.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichida vatanparvarlik tarbiyasining mazmuni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va psixologik rivojlanish darajasiga mos ravishda aniqlanadi. O‘quvchilarga o‘z Vatanining geografik, tarixiy va madaniy jihatlari haqida ma’lumot berish orqali ular o‘z mamlakatiga doir tushunchalarni shakllantiradi. Bu jarayonda bolalarning o‘z hududi, milliy bayramlar, tarixiy shaxslar va madaniy an’analar bilan tanishtirilishi muhimdir.

Vatanparvarlikni shakllantirish o‘quvchilarda o‘z jamiyati va atrof-muhitga nisbatan mas’uliyatni anglash, milliy qoidalar va qonunlarni hurmat qilish, kichik amaliy harakatlar orqali Vatanini sevishni o‘rgatadi. Bolalarni milliy urf-odatlar, xalq an’analari, ona tili va milliy san’at bilan tanishtirish ularni o‘ziga xos milliy identitetni qadrlashga undaydi. Bu jarayon Vatanparvarlik tarbiyasining ma’naviy asosini tashkil etadi.

Vatanparvarlik tarbiyasi shuningdek o‘quvchilarda halollik, mehr-shafqat, hamkorlik, yordamga tayyorlik kabi axloqiy xislatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu xislatlar o‘quvchilarni ijtimoiy faol va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantiradi. Natijada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasi ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Bu tarbiya orqali bolalar o‘z Vatanini sevish, uni qadrlash va uni himoya qilishga tayyor shaxs sifatida shakllanadi. har bir insonning o‘z ona yurtiga bo‘lgan cheksiz muhabbati, sadoqati va unga xizmat qilishga bo‘lgan tayyorligini ifodalovchi ruhiy-madaniy xislatdir.

Pedagogik nuqtai nazardan vatanparvarlikni shakllantirish jarayoni yosh avlodning ma’naviy va axloqiy tarbiyasida asosiy o‘rin tutadi. Bu jarayonda tarbiyachilar o‘quvchilarda vatan, xalq va millatga nisbatan mehr-shafqat, fidoyilik va mas’uliyat tuyg‘ularini uyg‘otadilar. Ijtimoiy jihatdan vatanparvarlik jamiyatning barqarorligi, birlik va birdamligini ta’minlovchi muhim omildir.

O‘zbekiston misolida aytganda, vatanparvar avlod – bu milliy qadriyatlarni hurmat qiladigan, tarixini biladigan va kelajak avlod uchun mas’uliyatni his qiladigan yoshlar. Shu sababli, vatanparvarlikni shakllantirish pedagogik jarayonda nafaqat ma’naviy tarbiya vositasi, balki jamiyatni rivojlantirishning strategik vazifasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh avlod qalbida ona Vatanga muhabbat va sadoqatni uyg‘otishning muhim jihatlaridan biri – tarbiyaviy ishlarni ertadan boshlab tizimli olib borishdir. Bu jarayonda tarixiy voqealar, milliy urf-odatlar, ulug‘ insonlar hayoti va mehnati bilan tanishtirish, shuningdek, amaliy faoliyat – bayramlar, ekskursiyalar, madaniy tadbirlar orqali vatanparvarlik tuyg‘ularini mustahkamlash muhimdir. Shu tarzda yoshlar vataniga sodiq, mas’uliyatli va faol fuqarolar sifatida voyaga yetadi.

Vatanparvarlik tarbiyasi – bu har bir shaxsda o‘z Vataniga, millatiga va tarixiga nisbatan muhabbat va hurmatni shakllantirish jarayonidir. Bu jarayonning samarali bo‘lishi uchun bir necha muhim tamoyillarni hisobga olish zarur.

Birinchidan, **izchillik** tamoyili muhim ahamiyatga ega. Vatanparvarlik tarbiyasi muntazam ravishda va bosqichma-bosqich olib borilishi lozim. Farzandlar va yoshlar bilan doimiy muloqot, tarixiy va madaniy merosni o‘rgatish, bayramlar va yodgorlik tadbirlarida ishtirok etish orqali ularning Vataniga bo‘lgan sevgisi mustahkamlanadi. Izchillik tarbiyaviy ishlarning natijadorligini oshiradi va yoshlarning ongida mustahkam tushunchalar hosil qiladi.

Ikkinchidan, **tizimlilik** tamoyili. Vatanparvarlik tarbiyasi tasodifiy yoki bir martalik tadbirlar orqali emas, balki aniq reja va dastur asosida olib borilishi lozim. Bu o‘quv va tarbiyaviy jarayonlarda mavzularning mantiqiy ketma-ketligi, turli faoliyat turlarining uyg‘unligi va bir-birini to‘ldirishi orqali amalga oshiriladi. Masalan, tarixiy darslar, ekskursiyalar, adabiy va madaniy tadbirlar bir-birini to‘ldirib, yoshlarning Vatan haqidagi tushunchasini chuqurlashtiradi.

Uchinchidan, **yosh xususiyatlarini hisobga olish**. Tarbiyaviy ishlar har bir yosh davrining psixologik va jismoniy imkoniyatlariga mos tarzda tashkil etilishi kerak. Bolalar uchun o‘yinlar va ertaklar orqali vatanparvarlik tushunchasi sodda va qiziqarli shaklda yetkazilsa, o‘smirlar va yoshlar uchun esa tarixiy voqealar, interaktiv mashg‘ulotlar va jamoaviy loyihalar samarali bo‘ladi. Shu bilan birga, yoshlarning qiziqishlari va shaxsiy tajribalarini hisobga olish, ularni faol ishtirokchi sifatida jalb qilish tarbiyaning samaradorligini oshiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish – bu shaxsning milliy ongini, millatga va Vataniga muhabbatini rivojlantirishda muhim bosqich hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, vatanparvarlik tarbiyasi nafaqat o‘quvchilarning hissiy va ma’naviy rivojlanishiga, balki ularning jamiyatdagi faol ishtirokini ta’minlashga ham xizmat qiladi. Maqsad va vazifalarni aniqlash orqali pedagoglar tarbiyaning samarali usullarini qo‘llay oladi, shu jumladan: milliy qadriyatlarni singdirish, tarixiy voqealarni tushuntirish, o‘quvchilarni jamiyatda mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantirish. Tarbiyaviy jarayonda prinsipial yondashuvlar – izchillik, bosqichma-bosqichlik, o‘quvchiga moslashuv va amaliy faoliyatga yo‘naltirish – o‘quvchilarda vatanparvarlik hissini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdullayeva Q., Raxmonov A. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Xoliqov A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
3. To‘raqulov X. Ma’naviy tarbiya asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015.
4. Raximov B. Vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Ismoilov M. Boshlang‘ich sinflarda tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDA AL-XORAZMIY MEROSINING PEDAGOGIK AHAMIYATI.

Matyakubova Yulduzxon Atabekovna

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

matyakubova.yulduz2000@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning matematik savodxonligini shakllantirishda Muhammad al-Xorazmiy merosidan foydalanishning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, tarixiy merosdan foydalanish o‘quvchilarning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshirish va matematik savodxonlikni rivojlantirishda samarali vosita ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: matematik savodxonlik, boshlang‘ich ta’lim, Muhammad al-Xorazmiy merosi, algoritmik fikrlash, didaktik yondashuv, kompetensiyaviy ta’lim, modellash, amaliy masalalar.

Аннотация: В данной статье анализируются дидактические возможности использования наследия Мухаммада аль-Хорезми в формировании математической грамотности учащихся в процессе начального образования. Согласно результатам исследования, обосновано, что использование исторического наследия является эффективным средством повышения интереса учащихся к знаниям и развития их математической грамотности.

Ключевые слова: Математическая грамотность, начальное образование, наследие Muhammad al-Xorazmiy, алгоритмическое мышление, дидактический подход, компетентностное обучение, моделирование, практические задачи.

Abstract: This article analyzes the didactic possibilities of using the heritage of Muhammad al-Khwarizmi in developing the mathematical literacy of students during primary education. According to the research results, it is justified that the use of historical heritage serves as an effective tool for increasing students' interest in knowledge and enhancing their mathematical literacy.

Keywords: Mathematical literacy, primary education, heritage of Muhammad al-Xorazmiy, algorithmic thinking, didactic approach, competency-based education, modeling, applied problems.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirish muhim vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida matematik tushunchalarning to‘g‘ri va ongli shakllanishi keyingi ta’lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va amaliy vaziyatlarda matematik bilimlardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Muhammad ibn Musa al-Xorazmiy tomonidan yaratilgan “Al-jabr va al-muqobala” asari nafaqat algebra fanining ilk mukammal manbasi, balki bugungi zamonaviy matematika ta’limining, jumladan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga beriladigan bilimlarning ham nazariy asosini tashkil etadi. Ushbu asarda berilgan matematik yondashuvlar, ayniqsa tenglamalarni yechish, noma’lum sonlarni aniqlash, matematik amallarni izchil va mantiqiy bajarish kabi tamoyillar hozirgi boshlang‘ich ta’lim mazmuniga chuqur singib ketgan. Boshlang‘ich sinflarda matematik savodxonlikni shakllantirishda al-Xorazmiy merosidan foydalanish o‘quvchilarda matematik bilimlarni chuqurroq anglash, ularni amaliyot bilan bog‘lash hamda algoritmik fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu yondashuv o‘quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat va qiziqishni ham oshiradi. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida matematik savodxonlikni shakllantirishda al-Xorazmiy merosidan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Sharq uyg‘onish davri allomalari merosiga, xususan, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy ilmiy merosiga tayanish katta pedagogik imkoniyatlarni ochadi. Al-Xorazmiy nafaqat algebra fanining shakllanishida, balki hisoblash usullari, algoritmik fikrlash, o‘lchov va amaliy hisob masalalarining rivojida ham fundamental iz qoldirgan. Uning “Al-jabr va al-muqobala” asari va hind-arab raqamlari hamda o‘nlik pozitsion tizimni amaliyotga tatbiq etishga doir ishlari Yevropa ilm-faniga ham kuchli ta’sir ko‘rsatgani tarixan ma’lum “Algoritm” atamasining kelib chiqishi ham bevosita al-Xorazmiy nomi bilan bog‘liq bo‘lib, bu holat boshlang‘ich matematik ta’limda qadamma-qadam yechim strategiyalarini shakllantirish uchun ramziy-metodik asos bo‘la oladi. Demak, al-Xorazmiy merosi o‘quvchilarda matematik faoliyatni tartibga solish, yechimning izchilligini ko‘rish va umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan didaktik resurs sifatida qaralishi mumkin. Boshlang‘ich sinflarda matematik savodxonlikni shakllantirishning nazariy asoslari kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim, konstruktivizm va muammoli o‘qitish g‘oyalari bilan uzviy bog‘liq. Matematik bilim bolaga tayyor shaklda berilganda emas, balki u tomonidan faol kashf etilganda barqaror va ongli o‘zlashtiriladi. Bu borada tarixiy-madaniy yondashuv alohida ahamiyatga ega: matematika g‘oyalari qanday ehtiyojlardan kelib chiqqan, qanday masalalarni yechish uchun yaratilgan, qanday qilib bosqichma-bosqich takomillashganini ko‘rsatish o‘quvchining “nima uchun o‘rganamiz?” degan savoliga mazmunli javob beradi. Al-Xorazmiy merosi aynan shu jihatdan qulay: uning ishlari amaliy hisob, meros taqsimoti, savdo-sotiqdagi hisob-kitob, o‘lchash kabi real ehtiyojlar bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga moslashtirilgan kontekstlarda (masalan, bozor hisoblari, masofa-vaqt, o‘lchov birliklari) al-Xorazmiy an’anasini “hayotiy masalalar” orqali ko‘rsatish matematik savodxonlikning real-kontekst komponentini kuchaytiradi. Biroq tarixiy merosni darsga olib kirish “tarixiy ma’lumot

berish” bilan cheklanib qolmasligi kerak. Asosiy maqsad merosdagi g‘oya va metodlarni boshlang‘ich ta’lim mazmuniga didaktik transpozitsiya qilish, ya’ni murakkab ilmiy tushunchalarni yosh xususiyatlariga mos, sodda, ko‘rgazmali va faoliyatli shaklga o‘tkazishdir. Masalan, al-Xorazmiy nomi bilan bog‘liq “algoritmik tartib” g‘oyasini 1–4-sinflarda amallarni bajarish tartibi, og‘zaki va yozma hisoblash qoidalari, masala yechish rejasini tuzish kabi ko‘nikmalar bilan bog‘lash mumkin. O‘quvchi masalani yechishda avval “berilganlar”ni ajratish, so‘ng “topish kerak”ni aniqlash, keyin amal tanlash, hisoblash va javobni tekshirish kabi bosqichlarni odat sifatida egallaydi. Bu esa metakognitiv nazorat o‘zi bajarayotgan ishni kuzatish va xatoni aniqlash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Ta’lim psixologiyasida bunday “bosqichma-bosqich qo‘llab-quvvatlash” yondashuvi samaradorligi ko‘p bor asoslangan; u o‘quvchi mustaqilligini oshiradi va murakkab vazifalarni kichik bo‘laklarga ajratib bajarishga o‘rgatadi. Shu bilan birga, al-Xorazmiy merosini qo‘llash matematikaning madaniy o‘lchamini ham ochadi. O‘quvchi matematika “faqat chetdan kelgan” yoki “begona” bilim emasligini, balki o‘z hududida yetishib chiqqan buyuk alloma ilmiy maktabi orqali jahonga tarqalganini bilsa, milliy g‘urur va o‘qishga ichki motivatsiya kuchayadi. Bu jihat bugungi ta’lim siyosatida ham muhim bo‘lib, umumiy o‘rta ta’limda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish vazifasi belgilangan. “Yangi O‘zbekiston” sharoitida raqamli iqtisodiyot, muhandislik va texnologik kompetensiyalarni rivojlantirish uchun matematika savodxonligi zarurligi ta’kidlanar ekan, al-Xorazmiy merosi ramziy va metodik manba sifatida ta’lim mazmunini boyitishi tabiiy. Boshlang‘ich matematika kursida al-Xorazmiy merosidan foydalanishning birinchi imkoniyati raqamlar va sanoq tizimi haqidagi tasavvurlarni kengaytirishdir. Al-Xorazmiyning hind hisobiga oid asarlari orqali o‘nlik pozitsion tizim va nol (0) tushunchasining amaliy ahamiyati tushuntiriladi. Albatta, tarixiy manbalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri matn ko‘rinishida emas, balki metodik qayta ishlangan didaktik materiallar ko‘rinishida berilishi kerak. Masalan, o‘qituvchi “Nol nima uchun kerak?” degan savol bilan kichik tajriba tashkil qilishi mumkin: 10, 100, 1000 sonlaridagi nollar sonning qiymatini qanday “kattalashtirishi”, pozitsiyaning o‘rni qanday rol o‘ynashi, raqamlar joylashuvi o‘zgarsa qiymat qanday o‘zgarishi. Bunda al-Xorazmiy nomi bilan bog‘liq tarixiy izoh o‘quvchi uchun “matematik fakt”ni “madaniy fakt”ga bog‘laydi. Tarixiy-madaniy kontekst o‘quvchining eslab qolishiga ham yordam beradi, chunki ma’lumot mazmunli hikoya bilan birikadi. Imkoniyat amallarni bajarish algoritmlarini ongli o‘rgatishdir. Boshlang‘ich sinflarda qo‘shish-ayirishning ustun usullari, ko‘paytirish va bo‘lishning yozma algoritmlari odatda qoidaviy ko‘rinishda beriladi. Agar o‘qituvchi “algoritm” so‘zining kelib chiqishi al-Xorazmiy nomiga borib taqalishini sodda tilda aytib, “har bir masalada tartibli yo‘l bo‘ladi” degan g‘oyani mustahkamlasa, o‘quvchi qoidani “majburiy yodlash” emas, “qulay yo‘l” sifatida qabul qiladi. Bu yondashuv matematik savodxonlikning “jarayon” komponentini yechimni rejalash, izchil bajarish, tekshirishni kuchaytiradi. Masalan, 3-sinfda ko‘paytirishning yozma usulini o‘rgatishda o‘qituvchi har bir qadamni nomlab boradi: “tartib”, “qadam”, “tekshiruv”. Keyin o‘quvchilar kichik guruhlarda “o‘z algoritmi”ni tuzadilar: bir xil masalani ikki xil usulda yechib ko‘rish, qaysi biri kamroq xato keltirishini muhokama qilish. Shunday mashg‘ulotlar orqali o‘quvchi algoritmik fikrlashni faqat matematikada emas, kundalik vazifalarda ham qo‘llay boshlaydi. Amaliy masalalar orqali modellashtirishni rivojlantirishdir. Matematik savodxonlikning muhim belgisi real vaziyatni matematik modelga aylantirish, model bilan ishlash va natijani qayta talqin qilishdir. Al-Xorazmiy asarlarida uchraydigan amaliy hisob

mazmuni (o‘lchash, savdo, ulush, meros) boshlang‘ich sinf darajasiga moslashtirilgan “hayotiy masalalar” yaratishga ilhom beradi. Masalan, bo‘lish va ulush mavzusida “biror narsani adolatli taqsimlash” haqidagi masalalar, uzunlik va massa mavzusida “o‘lchash”ga doir vaziyatlar, vaqt mavzusida “yo‘l va vaqt”ga oid sodda masalalar tuziladi. O‘quvchilar masalada berilgan ma’lumotlarni jadvalga joylashtiradi, chizma (di agramma) chizadi, so‘ng amal tanlaydi. Bu jarayon o‘quvchining matematik matnni tushunish, ma’lumotni ajratish, ortiqcha ma’lumotni tanib olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ta’lim psixologiyasi nuqtayi nazaridan, bunday vazifalar “yaqin rivojlanish zonasi” doirasida samarali bo‘lib, o‘qituvchi va tengdoshlar ko‘magida o‘quvchi asta-sekin mustaqil modellashtirishga o‘tadi. Al-Xorazmiy merosidan foydalanish imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun didaktik shart-sharoitlar ham muhim. al-Xorazmiy haqida o‘qituvchi monologi emas, balki o‘quvchi bajargan amaliy topshiriq, kichik tadqiqot, savol-javob, guruhiiy muhokama darsning markazida bo‘lishi kerak. Masalan, “Algoritmi nima?” mavzusida o‘quvchilar kundalik hayotdan algoritmi misollarini topadilar: qo‘l yuvish tartibi, nonushta tayyorlash, kitobni tartibga solish. So‘ng buni matematik masala yechish tartibi bilan bog‘laydilar. Bu integratsiya matematik savodxonlikning funksional tabiatini ochib beradi. O‘qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni al-Xorazmiy merosi bilan uyg‘unlashtirishi mumkin. Masalan, raqamli resurslar orqali “al-Xorazmiy va algoritmlar” mavzusida qisqa animatsiya yoki interaktiv testlar, QR-kodli topshiriqlar, didaktik o‘yinlar. Bunda muhim nuqta raqamli vosita maqsad emas, vosita bo‘lib qolishi, ya’ni matematik mazmunni tushunishga xizmat qilishi kerak. Raqamli muhitda algoritmik fikrlashni rivojlantirish, masalan, blokli dasturlash (Scratch kabi) elementlarini oddiy ketma-ketlik masalalari bilan bog‘lash orqali ham amalga oshiriladi. Bu yondashuv al-Xorazmiy merosining zamonaviy “kompyuter algoritmlari” bilan konseptual bog‘liqligini o‘quvchiga sezdiradi, lekin boshlang‘ich sinfda buni haddan tashqari murakkablashtirmasdan, oddiy ketma-ketliklar darajasida berish maqsadga muvofiq. Al-Xorazmiy merosidan foydalanishning yana bir muhim jihati fanlararo integratsiya imkoniyatidir. Boshlang‘ich ta’limda ona tili va o‘qish savodxonligi, tasviriy san‘at, texnologiya, tarbiya fanlari bilan integratsiya qilinsa, matematik savodxonlik ko‘proq “matnli masala”larni tushunish, matematik terminlarni to‘g‘ri qo‘llash, mantiqiy izchil gapirish orqali mustahkamlanadi. Masalan, o‘qish darsida al-Xorazmiy haqida mos yoshga mo‘ljallangan ilmiy-ommabop matn o‘qilib, matematika darsida shu matndan kelib chiqqan topshiriqlar bajariladi: sonlar, o‘lchovlar, ketma-ketliklar. Bu o‘quvchida matnni tahlil qilish va matematik ma’lumotni ajratish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Ta’lim amaliyotida integrativ yondashuv o‘quv motivatsiyasini oshirishi va bilimlarning transferini kuchaytirishi ko‘rsatiladi.

Al-Xorazmiy merosini boshlang‘ich matematika darslariga tatbiq etish, shuningdek, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini ham oshirishni talab etadi. O‘qituvchi matematik mazmunni bilish bilan birga, uning tarixiy ildizlarini ham umumiy tasavvur darajasida tushunsa, darsni mazmunan boyitadi. Shu sababli pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonlarida “matematika tarixi elementlari” hamda “madaniy merosga tayangan metodika” masalalariga e’tibor kuchaytirilishi maqsadga muvofiq. Zamonaviy didaktikada o‘qituvchining “pedagogik mazmun bilimi” (PCK) ya’ni mazmunni qanday o‘rgatishni bilishi ta’lim sifati uchun hal qiluvchi omillardan biri ekani ta’kidlanadi (Shulman, 1986). Al-Xorazmiy merosidan foydalanish ham aynan PCKni boyitadi: o‘qituvchi qoidani quruq bayon qilish o‘rniga, uni tarixiy va amaliy motivlar bilan tushuntiradi, o‘quvchi esa mazmunni chuqurroq anglaydi.

Boshlang‘ich sinflarda matematik savodxonlikni shakllantirishda al-Xorazmiy merosidan foydalanish imkoniyatlari ko‘p qirrali: raqam va sanoq tizimi mazmunini boyitish, algoritmik fikrlashni izchil shakllantirish, noma’lum bilan ishlashga tayyorlash, real hayotiy masalalar orqali modellashtirishni rivojlantirish, mantiqiy izohlash va tekshirish odatlarini mustahkamlash, fanlararo integratsiya va tarbiyaviy ta’sirni kuchaytirish shular jumlasidandir. Eng muhim shart tarixiy merosni darsga “bezak” sifatida emas, balki o‘quv faoliyatini tashkil etuvchi, kompetensiyalarni rivojlantiruvchi didaktik resurs sifatida kiritishdir. Shunda al-Xorazmiy merosi boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun uzoq o‘tmishdagi abstrakt hikoya emas, balki bugungi kundagi matematik fikrlash va savodxonlikni qurishga xizmat qiladigan jonli, ma’no-mazmunli manbaga aylanadi.

Xulosa.Boshlang‘ich ta’limda matematik savodxonlikni shakllantirish jarayoni o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, hisoblash ko‘nikmalari va muammolarni yechish qobiliyatini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayonda buyuk alloma Muhammad ibn Musa al-Xorazmiy ning ilmiy merosidan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. “Al-jabr va al-muqobala” asarining didaktik ahamiyati shundaki, u matematikani faqat hisob-kitob vositasi sifatida emas, balki tafakkurni rivojlantiruvchi kuchli intellektual vosita sifatida talqin etadi. Bu jihat boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda alohida ahamiyat kasb etadi. Xorazmiy tomonidan ilgari surilgan izchillik, aniqlik va mantiqiylik tamoyillari o‘quvchilarning bilimni tizimli ravishda egallashiga yordam beradi, ularni tartibli fikrlashga o‘rgatadi hamda matematik savodxonlikni bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, Al-Xorazmiy ilmiy merosini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish boshlang‘ich sinflarda matematik savodxonlikni rivojlantirishning samarali va dolzarb yo‘nalishlaridan biridir.

FOYDALANGAN ADABIYOT

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni — “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni — “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi. (2020). “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ-637). Toshkent.
4. Rashed, R. (2009). Al-Khwarizmi: The Beginnings of Algebra. London: Saqi Books.
5. Shulman, L. S. (1986). Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. Educational Researcher, 15(2), 4–14.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLAR O‘QITISHNING IMKONIYATLARI

Reimbayeva Umida Bektursunovna

Urganch davlat pedagogika insitituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishda ertak janrining o‘rni tahlil qilinadi. Ertaklar orqali bolalarning lug‘at boyligini oshirish, muloqot madaniyatini yuksaltirish va erkin nutqini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, ertak, nutq o‘stirish, muloqot.

Abstract: This article analyzes the role of fairy tales in forming the communicative competencies of primary school students. It highlights the pedagogical potential of using fairy tales to increase children’s vocabulary, improve communication culture, and develop free speech skills.

Keywords: communicative competence, primary education, fairy tale, speech development, communication

Аннотация: В статье анализируется роль сказок в формировании коммуникативных компетенций учащихся начальных классов. Освещены педагогические возможности использования сказок для обогащения словарного запаса, повышения культуры общения и развития свободной речи детей.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, начальное образование, сказка, развитие речи, общение.

Kirish Zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri - o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni, xususan, muloqot qilish san‘atini shakllantirishdir. Boshlang‘ich sinf davri bolaning nutqiy faoliyati va ijtimoiy munosabatlari jadal rivojlanadigan bosqich hisoblanadi. Bugungi kunda o‘quvchidan nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, balki turli vaziyatlarda erkin va mantiqiy muloqotga kirisha olish kompetensiyasi talab etiladi. Ertaklar -bolalar dunyoqarashini shakllantiruvchi, ularning tasavvurini boyituvchi va til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiruvchi eng samarali didaktik manbadir. Mazkur maqolada ertaklar orqali o‘quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini qanday qilib metodik jihatdan to‘g‘ri shakllantirish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni ko‘p qirrali pedagogik hodisa bo‘lib, u nafaqat til qoidalarini o‘zlashtirishni, balki ijtimoiy muhitda fikrni aniq va tushunarli bayon etish mahoratini ham o‘z ichiga oladi. Mazkur jarayonda ertaklar o‘zining janr xususiyatlariga ko‘ra eng samarali ta’limiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ertak matni o‘quvchi uchun shunchaki axborot manbai emas, balki jonli muloqot laboratoriyasidir. Ertaklar orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning birinchi bosqichi leksik bazani boyitish bilan bog‘liq. Ertak tili xalqona iboralar, metaforalar va ta’sirchan so‘z o‘yinlariga boy bo‘lib, ular bolaning passiv lug‘atidagi so‘zlarni aktiv lug‘atga ko‘chirishga xizmat qiladi. Masalan, ertak qahramonlarining xarakterini tasvirlash orqali o‘quvchilar sifat va ravishlarni nutqida o‘rinli qo‘llashni o‘rganadilar. Bu esa o‘z navbatida nutqning jozibadorligi va mantiqiy tugalligini ta’minlaydi.

Ertaklardagi savol-javoblar, qahramonlarning o‘zaro bahslari va murosaga kelish sahnalari o‘quvchiga real hayotiy muloqot strategiyalarini o‘rgatadi. Bola ertakni o‘qish va tahlil qilish jarayonida suhbatdoshni tinglash, uning fikriga munosabat bildirish va o‘z nuqtayi nazarini asoslash kabi murakkab ko‘nikmalarni egallaydi. Ayniqsa, ertaklarni rollarga bo‘lib ijro etish (dramatizatsiya) usuli o‘quvchining nutqiy tortinchoqligini engishga, ovoz ohangi (intonatsiya) va muloqot etikasiga rioya qilishiga yordam beradi. Shuningdek, ertaklar o‘quvchining ijtimoiy-emotsional intellektini shakllantirishda beqiyos imkoniyatga ega. Kommunikativ kompetensiya faqatgina so‘zlashdan iborat emas, balki suhbatdoshning hissiyotlarini tushunishni ham talab etadi. Ertak qahramonlarining emotsional holatlarini tahlil qilish (shodlik, g‘am, hayrat) bolada

empatiya hissini uyg‘otadi, bu esa kelajakda nizosiz va samarali muloqot qurishning poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Metodik nuqtayi nazardan, ertaklar ustida ishlashda “ijodiy qayta hikoyalash” usuli alohida ahamiyatga ega. Bunda o‘quvchidan ertakni shunchaki yodlab aytish emas, balki unga o‘z munosabatini qo‘shgan holda, voqealarni interpretatsiya qilish so‘raladi. Bunday yondashuv o‘quvchining mustaqil va tanqidiy fikrlashini rag‘batlantirib, uning kommunikativ faolligini yangi sifat bosqichiga ko‘taradi. Psixolingvistika nuqtayi nazaridan, ertaklar bolada “ichki nutq”ni “tashqi nutq”ga aylantirish uchun ko‘prik vazifasini o‘taydi. Bolaning tasavvuridagi obrazlar ertakdagi tayyor til konstruksiyalari yordamida tashqi olamga chiqadi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchisida muloqotga bo‘lgan qo‘rquvni yo‘qotib, ularda o‘ziga bo‘lgan ishonchni orttiradi.

Ertak darslarida quyidagi metodlarni qo‘llash o‘quvchining faolligini oshiradi:

➤ **“Intervyu” metodi:** O‘quvchilardan biri ertak qahramoni (masalan, Zumrad yoki bo‘ri) rolini o‘ynaydi, qolganlar esa unga qahramonning xatti-harakatlari yuzasidan savollar berishadi. Bu usul savol berish va javob qaytarish ko‘nikmasini mukammallashiradi.

➤ **“Ertakni modellashtirish”:** Ertak voqealarini chizmalar yoki piktogrammalar yordamida tasvirlash. Bu o‘quvchiga matnni mantiqiy izchillikda, chalkashmasdan so‘zlab berishga yordam beradi.

➤ **“Muqobil yakun”:** O‘qituvchi ertakning kulminatsiya nuqtasida to‘xtaydi va o‘quvchilarga: *“Agar voqealar boshqacha tus olganda nima bo‘lar edi?”* degan savol bilan yuzlanadi. Bu usul o‘quvchini gipotetik (taxminiy) nutq tuzishga o‘rgatadi.

Boshlang‘ich sinflarning o‘qish darsliklariga, asosan, hikoya, she‘r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan. Turli janrdagi badiiy asarlar uslubi jihatidan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning o‘quvchilarga ta’siri ham har xil bo‘ladi. Tabiiyki, har bir janrga oid asar lingvistik jihatdan ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Xalq og‘zaki ijodida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o‘qilishining sabablaridan biri ertak tilining ta’sirchanligi, o‘tkirliigi, ma’nodorligi va xalq tiliga yaqinligidir. Ertaklarning ko‘pchiligida real hayot tasviri sarguzasht elementlar bilan qo‘shilib ketadi. Ertakning o‘tkir maroqli syujeti, voqea rivojidagi favqulodda ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi, undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g‘oyaviy yo‘nalishi, unda ezgulik kuchining - yaxshilikning doimo g‘alaba qilishi bolalarni o‘ziga tortadi. Ertakda qabul qilingan hikoya qilish shakli bir xil so‘z va iboralarning qaytaqayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining ta’sirchanligi, ifoda vositalarining jonligi, bolalar uchun juda qiziqarlidir. Ertakda qatnashuvchilar ko‘pincha rahmdil, saxiy, adolatli hamda ularning aksi bo‘lgan yovuz, baxil, ochko‘z obrazlarga bo‘linadi. Ertakning pedagogik qiymati shundan iboratki, o‘quvchilar unda to‘g‘rilik, halollik g‘alaba qilganidan, kambag‘al kishilar qiyinchilikdan qutilganidan, ya’ni yaxshilik, ezgulik ro‘yobga chiqqanidan va yomonlik, yovuzlik mahkumlikka uchraganidan quvonadilar. Ular hayotda ham doimo shunday bo‘lishini istaydilar. Ertak bolalarda qahramonlarning xatti-harakatini muhokama qilib, baholash ko‘nikmasini o‘stirishi bilan birga yaxshilikning doimo g‘alaba qozonishiga ishonch uyg‘otadi.

Xulosa qilib aytganda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ertaklar boshlang‘ich ta’limda o‘quvchini kreativ fikrlaydigan va o‘z qarashlarini erkin bayon qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalashning eng tabiiy vositasidir. Ertak matni bilan tizimli va interfaol usulda

ishlash o‘quvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirib, ularda jamiyatda samarali muloqotga kirishish poydevorini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1 Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
- 2 Yo‘ldoshev Q., Qosimova H. Nutq o‘stirish metodikasi. – Toshkent: «Niso Poligraf», 2018.
- 3 Ziyodova T. O‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini rivojlantirish shakllari. – Toshkent, 2002.
- 4 Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIDA MIKRO MATNLARNI O‘QITISHGA QARATILGAN KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Matrasulova Iroda Maqsud qizi

*Urganch davlat Pedagogika institutining stajyor o‘qituvchisi, UrDPI doktoranti,
matrasulovairoda249@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida mikro matnlarni o‘qitishga qaratilgan kompetensiyalarni shakllantirish muammosi tahlil qilinadi. Tadqiqot dizayni nazariy tahlil, amaliy kuzatuv va qiyosiy diagnostikaga tayandi. Natijalar mikro matn asosida o‘qish maqsadini belgilash, savol yaratish, inferensiya va qayta hikoyalash bo‘yicha kompetensiyalar rivojlanishini ko‘rsatdi. Ilmiy yangilik mikro matnni o‘qitish uchun kompetensiya indikatorlarini tizimlashtirishdan iborat.

Kalit so‘zlar. mikro matn, o‘qish darsi, o‘qish savodxonligi, kompetensiya, metodika, inferensiya, diagnostika

Аннотация. В статье анализируется проблема формирования у будущих учителей начальных классов компетенций, направленных на обучение чтению микротекстов. Методология опиралась на теоретический анализ, педагогическое наблюдение и сравнительную диагностику. Результаты выявили рост умений целеполагания чтения, конструирования вопросов, инференции и пересказа. Научный вклад состоит в систематизации индикаторов компетентности обучения микротексту.

Ключевые слова. микротекст, урок чтения, читательская грамотность, компетенция, методика, инференция, диагностика

Abstract. This article examines how to develop competencies for teaching micro-text reading in prospective primary school teachers. The study used theoretical analysis, classroom observation, and comparative diagnostic assessment. The results demonstrate improvements in setting reading purposes, generating questions, making inferences, and retelling. The contribution lies in systematizing competency indicators and proposing a micro-text-based instructional model for reading lessons.

Keywords. micro-text, reading lesson, reading literacy, competency, methodology, inference, assessment.

Kirish. Boshlang‘ich ta’limda o‘qish darslari o‘quvchining til va tafakkur taraqqiyotini belgilovchi yetakchi fan sohalaridan biri bo‘lib, u faqat texnik o‘qish malakasini emas, balki

mazmunni tushunish, mantiqiy bog‘lanishlarni ajratish, muallif niyatini anglash va o‘qilganini amaliy kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatlarini ham shakllantiradi. So‘nggi yillarda o‘qish savodxonligi konsepsiyasi ta’lim natijalarini kompetensiyalar orqali ifodalashga yo‘naltirilgani sababli, o‘qituvchi tayyorlash tizimida ham o‘qitish jarayonini faqat usullar majmuasi sifatida emas, balki o‘quvchini matn bilan ishlashga olib kiradigan didaktik ssenariy va baholash mezonlari bilan birgalikda ko‘ra bilish talab qilinmoqda [1]. Shunday sharoitda mikro matnlar, ya’ni hajman kichik, lekin semantik jihatdan zich, bitta g‘oya yoki epizod atrofida qurilgan, tezkor idrok va qisqa vaqt ichida chuqur tushunishni talab qiladigan matn birliklari o‘qish darslarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mikro matn o‘quvchining diqqatini bo‘linmasdan mazmun yadro-siga jamlash, asosiy va ikkilamchi ma’lumotni farqlash, bir-ikki jumla asosida xulosa chiqarish hamda dalillash kabi kognitiv amallarni faollashtiradi [2]. Biroq amaliyotda mikro matnlar ko‘pincha faqat “qisqa matn” sifatida talqin qilinib, uning didaktik imkoniyatlari, ayniqsa inferensiya, so‘z ma’nosini kontekstdan chiqarish, matn tuzilishini ko‘rish kabi komponentlar yetarli darajada rejalashtirilmaydi.

Muammo shundaki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida mikro matn bilan ishlash metodikasi ko‘pincha umumiy o‘qish metodikasining tarkibiy qismi sifatida yoritiladi, ammo mikro matnning o‘ziga xos xususiyatlari va u orqali shakllantiriladigan o‘qish kompetensiyalari indikatorlari alohida tizimlashtirilmagan. Natijada talaba-amaliyotchi o‘qish darsida matn tanlash, topshiriq tuzish, savol berish, tushunishni baholash hamda refleksiyaning tashkil etishda barqaror metodik qarorlar qabul qila olmaydi. Tadqiqot bo‘shlig‘i aynan shunda ko‘rinadi: mikro matnlar asosida o‘qitish bo‘yicha kompetensiyaviy yondashuvni aniq ko‘rsatkichlar, baholash mezonlari va dars dizayni bilan bog‘lab beradigan ilmiy-amaliy model yetarlicha ishlab chiqilmagan [3]. Shuningdek, o‘qituvchining mikro matn bilan ishlash kompetensiyasi faqat matnni tahlil qilish bilan cheklanmay, o‘quvchi javoblarini diagnostika qilish, xatolar manbasini aniqlash, differensial yordam ko‘rsatish, o‘qish motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlash kabi jihatlarni ham qamrab oladi [4]. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda integrativ, ya’ni didaktik, lingvodidaktik va psixologik komponentlar uyg‘unligini talab qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida mikro matnlarni o‘qitishga qaratilgan kompetensiyalarni shakllantirishning didaktik-metodik asoslarini aniqlash, kompetensiya indikatorlarini tizimlashtirish va o‘qish darslari misolida amaliy sinovdan o‘tkazilgan yondashuv natijalarini bayon qilishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo‘yildi: mikro matn tushunchasining o‘quv jarayonidagi funksional o‘rnini aniqlash; mikro matnni o‘qitish kompetensiyasining tarkibiy komponentlarini ajratish; bo‘lajak o‘qituvchilar uchun o‘qish darsi doirasida mikro matn asosidagi didaktik ssenariy elementlarini asoslash; shakllangan kompetensiyalarni diagnostika qilish mezonlari va indikatorlarini ishlab chiqish; tajriba-sinov natijalarini tizimli bayon etish. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati mikro matnlarni o‘qitishga yo‘naltirilgan kompetensiyaviy modelning indikatorlar darajasida izohlanishi, amaliy ahamiyati esa o‘qish darslarini loyihalash va baholashda foydalaniladigan metodik tavsiyalar ishlab chiqilganidadir.

Adabiyotlar sharhi. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘qish savodxonligini rivojlantirish bo‘yicha mahalliy olimlardan S. Abdullayeva, A. Qodirov, xorijiy tadqiqotchilardan PISA dasturi materiallari muhim manba hisoblanadi.

Ularning ishlarida o‘quvchilarning matn bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish metodlari keng yoritilgan. Shu bilan birga, mikro matnlar orqali o‘qitish masalasi yetarlicha o‘rganilmagan bo‘lib, bu mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Mazmuni. Tadqiqot metodologiyasi kompetensiyaviy yondashuv, matn lingvodidaktikasi va o‘qish psixologiyasi g‘oyalariga tayandi. Mikro matn bilan ishlash jarayonida o‘quvchining tushunishi ko‘p darajali kognitiv faoliyat sifatida qaralib, literal tushunish, inferensial tushunish va reflektiv baholash bosqichlari o‘zaro bog‘langan tizim sifatida talqin qilindi [5]. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida matnni o‘qitishning metodik tamoyillari, xususan maqsadlilik, faol o‘quv harakati, teskari aloqa va differensial yondashuv tamoyillari nazariy asos sifatida qo‘llandi [1; 6]. Metodlar majmuasi uch yo‘nalishda tashkil etildi: nazariy-analitik, empirik-kuzatuv va qiyosiy-diagnostik.

Nazariy-analitik bosqichda mikro matnning didaktik xususiyatlari, uning janriy ko‘rinishlari va o‘qish darsida bajaradigan funksiyalari ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi. Tahlilda mikro matnning minimal semantik yadrogga ega bo‘lishi, sintaktik ixchamlik, leksik zichlik, implikativ ma‘no ulushi, sarlavha va yakun o‘rtasidagi ma‘no yo‘nalishi kabi belgilari asosiy mezonlar sifatida qabul qilindi [2; 7]. Shu asosda bo‘lajak o‘qituvchilar uchun “mikro matnni o‘qitish kompetensiyasi” tushunchasi kasbiy faoliyatga yo‘naltirilgan integrativ qobiliyat sifatida ta‘riflanib, uning tarkibiga didaktik loyihalash, savol-topshiriq konstruksiyasi, o‘qish strategiyalarini o‘rgatish, tushunishni diagnostika qilish va reflektiv tahlil komponentlari kiritildi.

Empirik bosqichda pedagogik kuzatuv va amaliy topshiriqlar tahlili qo‘llandi. Kuzatuvlar oliy ta‘lim muassasasining boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishida o‘qiyotgan talabalarning metodika mashg‘ulotlari va pedagogik amaliyot darslarida olib borildi. Kuzatuvning maqsadi talabalarning mikro matn tanlash, dars maqsadini mikro matn mazmuniga mos belgilash, savol berish ketma-ketligini qurish, o‘quvchi javoblariga mos qayta yo‘naltirish hamda baholash mezonlarini qo‘llashdagi tipik qiyinchiliklarini aniqlashdan iborat bo‘ldi. Kuzatuv ma‘lumotlari dars ishlanmalari, konspektlar, talaba refleksiya yozuvlari va amaliy topshiriqlar natijalari bilan triangulyatsiya qilindi, bu esa xulosalarning ishonchligini oshirdi [4].

Natijalar. Tadqiqot natijalari asosida mikro matnlarni o‘qitishga qaratilgan kompetensiyalarni shakllantirish uchun uchta shartning muhimligi aniqlanadi. Birinchisi, mikro matnning semantik yadrosini aniqlashni talaba uchun alohida metodik amal sifatida o‘rgatishdir, chunki aynan shu amal maqsad qo‘yish, savol tuzish va baholashni birlashtiradi. Ikkinchisi, savollarni tushunish darajalari bo‘yicha loyihalashni didaktik ssenariy bilan bog‘lashdir, aks holda savollar tasodifiy va “tekshiruvchi” bo‘lib qoladi. Uchinchi shart, diagnostik indikatorlar asosida refleksiyaning yo‘lga qo‘yishidir; refleksiya umumiy taassurot emas, dalillangan metodik tahlil bo‘lgandagina kompetensiya mustahkamlanadi. Mazkur shartlar rus va xalqaro metodik manbalardagi o‘qituvchi refleksiya va baholash savodxonligi haqidagi yondashuvlar bilan metodologik uyg‘unlikda bo‘lib, ammo mikro matnlar kontekstida ularning amaliy mexanizmini aniqroq ko‘rsatib beradi [6; 8; 9].

Xulosa. Tadqiqot bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida mikro matnlarni o‘qitishga qaratilgan kompetensiyalarni shakllantirish o‘qish darslarining sifatini oshirishga xizmat qiluvchi samarali yo‘nalish ekanini asoslab berdi. Mikro matnning semantik jihatdan zich va ixcham tuzilishi o‘qituvchiga dars maqsadini aniq belgilash, savol-topshiriqlarni tushunish darajalari

bo’yicha loyihalash hamda o’quvchi javoblarini diagnostika qilishni tizimli yo’lga qo’yish imkonini beradi. Tadqiqot natijasida mikro matnni o’qitish kompetensiyasining indikatorlari tizimlashtirildi va ularning dars dizaynidagi amaliy ko’rinishlari asoslandi. Amaliy jihatdan, mazkur yondashuv bo’lajak o’qituvchilarning metodik qarorlarini asoslash madaniyatini kuchaytiradi, diagnostik fikrlashni faollashtiradi va o’qish savodxonligini maqsadli rivojlantirishga yo’naltiradi. Kelgusida mikro matnlar asosida differensial o’qitish ssenariylari, baholash vositalarini standartlashtirish hamda raqamli resurslar bilan integratsiya imkoniyatlarini chuqurroq tadqiq etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YHATI

1. Abdullayeva S. Boshlang‘ich sinflarda o’qish metodikasi. Toshkent, O’qituvchi, 2019. 256 b.
2. Qodirov A. Matn lingvistikasi asoslari. Toshkent, Fan, 2020. 240 b.
3. Jo’rayev R. Pedagogik kompetensiya va ta’lim natijalari. Toshkent, Innovatsiya-Ziyo, 2021. 198 b.
4. Zimnyaya I. A. Klyuchevye kompetentsii kak rezultatивно-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. Moskva, Issledovatel’skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004. 42 s.
5. Kintsch W. Comprehension: A Paradigm for Cognition. Cambridge, Cambridge University Press, 1998. 461 p.
6. Lvov M. R. Metodika obucheniya russkomu yazyku v nachalnykh klassakh. Moskva, Akademiya, 2010. 320 s.
7. Galperin I. R. Tekst kak obekt lingvisticheskogo issledovaniya. Moskva, KomKniga, 2007. 144 s.
8. Black P., Wiliam D. Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment. London, King’s College London, 1998. 48 p.
9. Duke N. K., Pearson P. D. Effective Practices for Developing Reading Comprehension. Newark, International Reading Association, 2002. 49 p.

ZAMONAVIY TA’LIM PARADIGMASIDA BO’LAJAK PEDAGOGNING MA’NAVIY QIYOFASI MASALALARI.

Utanov Utkir Qurbonovich

Samarqand davlat pedagogika instituti pedagogika kafedrasi dotsenti, p.f.f.d

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy ta’lim paradigmasi sharoitida bo’lajak o’qituvchining ma’naviy qiyofasini shakllantirish va rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda pedagogik etika, shaxsiy axloqiy fazilatlar va kasbiy mas’uliyatning o’zaro uyg’unligi ekzistensial yondashuv asosida yoritilgan. Shuningdek, ma’naviy-axloqiy inqiroz sharoitida jamiyatni barqaror rivojlantirishda o’qituvchi shaxsining namunaviy roli va uning ma’naviy-madaniy yetukligi zaruriyati asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: bo’lajak o’qituvchi, ma’naviy qiyofa, pedagogik etika, ma’naviyat, kasbiy mas’uliyat, axloqiy qadriyatlar, insonparvarlik, o’z-o’zini takomillashtirish.

Аннотация. В статье анализируются вопросы формирования и развития духовного облика будущего учителя в условиях современной образовательной парадигмы. В исследовании на основе экзистенциального подхода освещается взаимосвязь

педагогической этики, личных нравственных качеств и профессиональной ответственности. Также обосновывается роль личности учителя как примера и необходимость его духовно-культурной зрелости в устойчивом развитии общества в условиях морально-нравственного кризиса.

Ключевые слова: будущий учитель, духовный облик, педагогическая этика, духовность, профессиональная ответственность, нравственные ценности, гуманизм, самосовершенствование.

Abstract. The article analyzes the issues of formation and development of the spiritual image of a future teacher in the context of the modern educational paradigm. The study highlights the harmony of pedagogical ethics, personal moral qualities, and professional responsibility based on an existential approach. Furthermore, it substantiates the exemplary role of the teacher's personality and the necessity of their spiritual and cultural maturity for the sustainable development of society amidst a moral and ethical crisis.

Keywords: future teacher, spiritual image, pedagogical ethics, spirituality, professional responsibility, moral values, humanism, self-improvement.

Zamonaviy pedagogika fanining muhim masalalaridan biri bo‘lgan bo‘lajak o‘qituvchi ma’naviy qiyofasini rivojlantirish jarayoni bugungi kunda insoniyatning barqaror taraqqiyotiga xizmat qiluvchi yangi davr tamoyillari bilan uzviy bog‘liq holda kechmoqda. Ushbu yangi paradigma ta’lim mazmunini shunchaki ma’lumotlar yig‘indisidan iborat jarayon sifatida emas, balki inson hayotining tub mohiyatini belgilovchi ekzistensial asoslarga yo‘naltirilgan murakkab tizim sifatida talqin etadi. Bunda ma’naviyat, ma’naviy erkinlik va shaxsiy mas’uliyat kabi tushunchalar o‘qituvchi shaxsining poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Ekzistensial yondashuv doirasida ma’naviyat tushunchasi o‘qituvchining faqat axloqiy me’yorlarni bilishi bilan cheklanmaydi, balki uning o‘zligini anglashi, hayotiy tanlovlari va har bir pedagogik harakati uchun jamiyat oldidagi ma’naviy javobgarligini chuqur his qilishini anglatadi. Ma’naviy erkinlik esa pedagogning tashqi turg‘un qoliplardan xalos bo‘lib, o‘zining ichki qadriyatlari va insonparvarlik ideallariga tayangan holda mustaqil qaror qabul qila olish salohiyatidir. Ushbu erkinlik doimo mas’uliyat bilan uyg‘unlikda namoyon bo‘ladi, chunki bo‘lajak ustoz o‘zining har bir so‘zi va amali shogirdlari taqdirida qanday iz qoldirishini teran anglaydi.

Bo‘lajak pedagogning ma’naviy qiyofasini belgilovchi omillar qatorida ijtimoiy, madaniy va ruhiy jihatlar yaxlit bir butunlikni hosil qiladi. Bu qiyofa shaxsning ichki axloqiy e’tiqodlari bilan uning kasbiy mahorati birlashgan nuqtada shakllanuvchi murakkab pedagogik hodisadir. Jamiyatning ma’naviy ustuni sifatida ko‘riladigan o‘qituvchi o‘zida nafaqat fan doirasidagi bilimlarni, balki milliy va umuminsoniy madaniyat durdonalarini ham mujassam etishi talab etiladi. Bu jarayon o‘qituvchining shaxsiy sifatleri uning professional faoliyati bilan qay darajada uyg‘unlashganini ko‘rsatib beradi.

Ayniqsa, shaxsiy axloqiy fazilatlar pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatini belgilovchi ichki quvvat manbai hisoblanadi. Halollik, adolatparvarlik va sabr-toqat kabi sifatlar bo‘lajak o‘qituvchi uchun shunchaki ijobiy xususiyatlar emas, balki uning shogirdlar qalbiga yo‘l topishiga yordam beruvchi eng ta’sirchan pedagogik vositalardir. Tadqiqotlarda ta’kidlanganidek, o‘qituvchining ichki ma’naviy dunyosi uning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlovchi asosiy omil bo‘lib, u ta’lim oluvchilarda ishonch va hurmat uyg‘otadi.

Shunday qilib, ma’naviy qiyofani rivojlantirish jarayoni pedagogdan doimiy ravishda o‘z ustida ishlashni, o‘zining dunyoqarashini kengaytirishni va ma’naviy-axloqiy kamolot sari tinimsiz intilishni taqozo etadi.

Bo‘lajak o‘qituvchining ma’naviy qiyofasini belgilovchi asosiy omillar sifatida ijtimoiy, madaniy, kasbiy va ruhiy omillar aytib o‘tiladi. Bo‘lajak o‘qituvchining ma’naviy qiyofasi – bu uning shaxsiy axloqiy, ruhiy, madaniy va kasbiy fazilatlarini o‘zida mujassam etuvchi murakkab psixologik va pedagogik kategoriya hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu qiyofa ko‘p qirrali omillar orqali rivojlanadi.

Hozirgi o‘qituvchi – hayot, jamiyat, davlat va jamoat masalalarida faollik ko‘rsatadigan shaxs bo‘lib, pedagogik jarayonda u maqsadli, rejalashtirilgan va tizimli tarzda bilim, ko‘nikma va odatlarni hamda axloqiy fazilatlarni rivojlantiruvchi malakali mutaxassis sifatida jamiyatning rivojlanishiga kuchli turtki beradi. O‘zini, shogirdlarini va o‘quvchilarni hurmat qiladigan, ularni pedagogik etika doirasida tarbiyalaydigan va doimiy ravishda axloqiy va ma’naviy me’yorlarga amal qiladigan ustoz o‘qituvchi bugungi kunda atrofida sodir bo‘layotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy va siyosiy jarayonlarga befarq qola olmaydi.

U muntazam ravishda kasb va san’atning ulug‘vorligidagi go‘zallikni anglashi, shu nomning sha’ni va qadr-qimmatini insonparvarlik, yuqori maqsadlar va madaniy odatlarni rivojlantirishga qaratilgan harakat bilan uyg‘unlashtira olishi lozim. Shuningdek, u o‘qituvchilarning etik xulqini aks ettiruvchi radio va teleko‘rsatuvlarni muntazam tinglashi, ushbu mavzuga oid gazeta va jurnal materiallari bilan imkon qadar tanishishi, kitoblarni o‘qishi va sohaga oid ijtimoiy tarmoqlardagi manbalardan xabardorlik shogirdlarini (talabalarini) ular bilan tanishtirishi ularga nisbatan doimo muloyim bo‘lishi zarur. Aks holda, o‘qituvchining etik xulq qoidalari samarali bo‘lmaydi va uning ustoz sifatidagi sifati pedagogik faoliyati davomida zaiflashadi.

O‘qituvchilik masalalari pedagogika fanida anchadan beri keng muhokama qilinib kelmoqda. Biroq, o‘qituvchi – vaqt belgisi bo‘lgan shaxs, shuning uchun har bir davr o‘z navbatida kelajak avlodning ruhiyati va aqliga mas’uliyat yuklangan kishidan o‘z talablarini qo‘yadi.

Bo‘lajak o‘qituvchining ma’naviy qiyofasi axloqiy qadriyatlar bilan bevosita bog‘liq bo‘lsa-da, o‘ziga xos xususiyatlarga ham ega. Bunda o‘qituvchining yuksak ma’naviyati muhim o‘rin tutadi.

Pedagogning ma’naviya qiyofasi – bu oliy qadriyatlar, ideallarga intilish, o‘z ustida ishlash, o‘zini qayta shakllantirish va takomillashtirishga intilish, odatiy kundalik hayotdan ichki erkinlikka erishish istagi demakdir. Bu holda pedagog o‘ziga talabchan bo‘ladi va o‘zini rivojlantirishga intiladi. Unga o‘zini kuzatish, o‘zini aniqlash va o‘zini tarbiyalash xosdir; u insonlarning intellektual, emotsional va ma’naviy himoyasi uchun mas’uldir, madaniyatsiz faoliyat bilan shug‘ullanmaydi – na o‘z vazifalarini bajarishda, na ta’lim muassasasi chegarasidan tashqarida; u shoshilmay hukm qilmaydi va boshqalardan o‘zi bajara olmaydigan narsani talab qilmaydi.

Ma’naviy rivojlanayotgan pedagog o‘z munosabatlar sohasini “insoniylashtiradi”, uni ruhlantiradi, har qanday haqiqat obyektini o‘z ichki dunyosining bir qismi sifatida qabul qiladi,

haqiqatni ma’naviy qadriyatlar nuqtai nazaridan baholaydi va dunyoga “yaqinlik e’tiborini” rivojlantiradi¹⁵.

Zamonaviy tadqiqotlarda bo‘lajak o‘qituvchining ma’naviy qiyofasini shakllantirishga kompleks yondashuv keng tarqalgan bo‘lib, u integrallashgan xarakteristika sifatida ko‘riladi¹⁶. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, ma’naviy madaniyat shundaki, u insonning ruhiy – ijodiy kuchlarini namoyon qiladi.

N.B.Krylova bo‘lajak o‘qituvchining madaniyati va ma’naviyatini ijtimoiy ahamiyatga ega shaxsiy sifatlar tizimining yetukligi va rivojlanganligini, shuningdek, ularning individual faoliyatda samarali amalga oshirilishini aks ettiruvchi holat sifatida ko‘radi¹⁷.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim paradigmasida bo‘lajak o‘qituvchining ma’naviy qiyofasi shunchaki kasbiy mahorat majmuasi emas, balki shaxsning axloqiy, ruhiy, madaniy va ijtimoiy fazilatlarini o‘zida mujassam etgan murakkab tizimli kategoriya hisoblanadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, quyidagilarni ta’kidlash mumkin:

1.Bo‘lajak o‘qituvchining ma’naviy qiyofasi halollik, adolat, sabr va mas’uliyat kabi fundamental qadriyatlarga tayanadi. Bu fazilatlar pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy «barometr» bo‘lib xizmat qiladi.

2.Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki jamiyatning ma’naviy uyg‘onishiga turtki beruvchi ijtimoiy faol shaxs bo‘lishi lozim.

3.Ma’naviyat — bu to‘xtab qolgan jarayon emas, balki doimiy o‘sish va ijodiy kuchdir. Pedagogning ma’naviy rivojlanishi uning o‘z madaniy bilim doirasini muntazam boyitib borishi va ichki dunyosini «insoniylashtirishi» orqali amalga oshadi.

4.Ma’naviy-axloqiy inqiroz sharoitida jamiyatni tiklashning yagona yo‘li — o‘qituvchining shaxsiy namunasi orqali yosh avlodda yuksak ideallarni shakllantirishdir. O‘qituvchi o‘zi oliy ma’naviy qadriyatlar egasi bo‘lmasdan turib, shogirdlarini ma’naviyatga yo‘naltira olmaydi.

Bo‘lajak o‘qituvchining ma’naviy qiyofasini rivojlantirish — bu ta’lim tizimining strategik vazifasi bo‘lib, u pedagogning ichki erkinligi, kasbiy mas’uliyati va ma’naviy-madaniy yetukligi uyg‘unligini talab etadi. Bu jarayon bo‘lajak mutaxassisdan nafaqat intellektual salohiyatni, balki chuqur axloqiy o‘z-o‘zini tarbiyalashni ham taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1.Петракова Т. И. Гуманистические ценности образования в процессе духовно-нравственного воспитания подростков: Дис. ... д-ра филос. наук. – М., 1999.

2.Оботурова Г. Н. Основные направления в исследовании комплексного подхода и преемственности в формировании духовной культуры будущего учителя // Комплексность и преемственность в формировании духовной культуры будущего учителя. – Вологда, 1989.

3.Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста. – М., 1990

¹⁵ Петракова Т. И. Гуманистические ценности образования в процессе духовно-нравственного воспитания подростков: Дис. ... д-ра филос. наук. – М., 1999.

¹⁶ Оботурова Г. Н. Основные направления в исследовании комплексного подхода и преемственности в формировании духовной культуры будущего учителя // Комплексность и преемственность в формировании духовной культуры будущего учителя. – Вологда, 1989.

¹⁷ Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста. – М., 1990

**RAQAMLI TA’LIM MUHITI VA UNING TARBIYA MADANIYATINI
SHAKLLANTIRISHGA TA’SIRI**

Sabirov Azizbek Azad o‘g‘li

Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

Babajanov Alibek Axmed o‘g‘li

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti tyutori

Annotatsiya. Ushbu maqolada globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida raqamli ta’lim muhitining o‘sib kelayotgan yosh avlod tarbiya madaniyatiga ko‘rsatayotgan ta’siri tahlil qilinadi. Muallif raqamli muhitning pedagogik imkoniyatlari bilan bir qatorda, uning axloqiy va qadriyatli jihatlarini ilmiy nuqtayi nazardan ko‘rib chiqadi. Tarbiya madaniyatini raqamli ekotizimda saqlab qolish va rivojlantirishning metodologik asoslari bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, tarbiya madaniyati, axloqiy qadriyatlar, raqamli pedagogika, kiberetika, shaxs rivojlanishi.

Abstract. This article analyzes the impact of the digital educational environment on the culture of upbringing among the younger generation in the context of globalization and digital transformation. Alongside the pedagogical potential of the digital environment, the author examines its moral and value-oriented aspects from a scientific perspective. Methodological foundations for preserving and developing the culture of upbringing within the digital ecosystem are presented.

Keywords: digital educational environment, culture of upbringing, moral values, digital pedagogy, cyber-ethics, personality development.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние цифровой образовательной среды на культуру воспитания подрастающего поколения в условиях глобализации и цифровой трансформации. Автор наряду с педагогическими возможностями цифровой среды рассматривает её этические и ценностные аспекты с научной точки зрения. Излагаются методологические основы сохранения и развития культуры воспитания в цифровой экосистеме.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, культура воспитания, нравственные ценности, цифровая педагогика, киберэтика, развитие личности.

Kirish. XXI asrning birinchi choragida insoniyat jamiyat hayotining barcha jabhalarini qamrab olgan raqamli inqilobning guvohi bo‘lmoqda. Ta’lim tizimi ham ushbu jarayondan mustasno emas. Bugungi kunda “raqamli ta’lim muhiti” tushunchasi shunchaki texnik vositalar majmuini emas, balki shaxsning kamol topishiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik ekotizimni anglatmoqda[1].

Biroq, raqamli muhitning kengayishi bilan an’anaviy pedagogikaning eng muhim bo‘g‘ini — tarbiya madaniyati masalasi yangicha talqin va yondashuvlarni talab qilmoqda. Zero, tarbiya — bu shunchaki bilim berish emas, balki qalbni va axloqni shakllantirish san’atidir. Shu ma’noda, raqamli muhitning tarbiya jarayoniga ta’siri ham ijobiy, ham ziddiyatli xarakterga ega.

Asosiy qism. Raqamli muhit — yangi tarbiyaviy maydon sifatida. An’anaviy ta’limda tarbiya madaniyati asosan bevosita muloqot (ustoz-shogird) va milliy qadriyatlar asosida shakllangan bo‘lsa, raqamli muhitda bu jarayon virtual olamga ko‘chmoqda. Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchi uchun nafaqat bilim manbayi, balki ijtimoiy xulq-atvor andozalarini o‘zlashtirish maydoniga aylandi. Akademik I.V.Robert ta’kidlaganidek, ta’limni

axborotlashtirish shaxsning dunyoqarashini o‘zgartirib, unda yangi intellektual va axloqiy sifatlarni shakllantiradi[2].

Tarbiya madaniyatiga ta’sir etuvchi omillar. Raqamli ta’lim muhitining tarbiyaviy ta’sirini ikki yo‘nalishda ko‘rib chiqish mumkin:

1) *Ijobiy ta’sir*: O‘quvchilarda mustaqillik, axborotni saralash qobiliyati (media-savodxonlik), global madaniyat bilan tanishish va o‘z-o‘zini rivojlantirish motivatsiyasining ortishi. Raqamli resurslar yordamida interaktiv va gumanistik ruhdagi tarbiyaviy loyihalarni amalga oshirish imkoniyati kengayadi.

2) *Xatarli jihatlar*: Virtual olamdagi nazoratsizlik, axborot xurujlari, an’anaviy qadriyatlarning yemirilishi va kiber-bulling kabi salbiy illatlarning yuzaga kelishi. Shuningdek, “ekran madaniyati” ning ustunligi bevosita insoniy muloqotning qadrsizlanishiga olib kelishi mumkin[3].

Ta’lim tizimida axborot texnologiyalarining jadal sur’atlar bilan joriy etilishi zamonaviy texnologiyalarning qo‘llanish sohalarini kengaytiradi. Ayni paytda ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini rivojlanayotgan yo‘nalishlarini alohida qayd etish mumkin. Ular:

1. O‘quv maqsadlaridagi dasturiy vositalarning imkoniyatlarini o‘qitish vositasi, o‘rganish obyekti va axborotlarni qayta ishlash vositasi sifatida joriy etish.

2. O‘quv-metodik majmualar yaratishda, o‘quv-namoyish asboblari va kompyuter vositalari imkoniyatlarining integratsiyasi.

Zamonaviy (yangi) asosan real vaqt rejimida boshqarish jarayonini axborot bilan ta’minlash bilan bog‘liq[6, 319 b.].

Raqamli muhitda tarbiya madaniyatini shakllantirishning pedagogik shartlari. Raqamli muhitda tarbiya madaniyatini samarali shakllantirish uchun «kiberetika» (digital ethics) tushunchasini ta’lim mazmuniga singdirish lozim. Kiberetika (yoki raqamli etika) — bu internetda, kompyuterlar va axborot texnologiyalari bilan ishlashda insonlar xulq-atvorini tartibga soluvchi axloqiy me’yorlar, tamoyillar va qoidalar majmuidir. Bu borada buyuk ma’rifatparvar Abdulla Avloniyning «Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir» degan so‘zlari bugun raqamli dunyo uchun ham g‘oyat dolzarbdir[4].

Axborot madaniyatida o‘qituvchining o‘rni ham o‘zgarib bormoqda - u axborot oqimining muvofiqlashtiruvchisi bo‘lishi kerak. Binobarin, o‘qituvchi o‘quvchi bilan bir xil tilda gaplashishi uchun zamonaviy usullarni va yangi ta’lim texnologiyalarini o‘zlashtirishi kerak[6, 321 b.].

O‘qituvchi raqamli muhitda nafaqat moderator, balki axloqiy yo‘naltiruvchi (navigator) vazifasini bajarishi kerak. Tarbiya madaniyati raqamli muhitda quyidagi tamoyillarga asoslanishi lozim:

- Insonparvarlik va raqamli odob;
- Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi;
- Axborot xavfsizligi va tanqidiy fikrlash.

Zamonaviy o‘qituvchining yangi roli: Fasilitator va Mentor

Raqamli davrda o‘qituvchi faqat axborot beruvchi emas, balki tarbiyaviy yo‘naltiruvchiga aylanadi. O‘qituvchi o‘quvchi bilan ijtimoiy tarmoqlar yoki ta’limiy platformalar orqali muloqot qilganda, o‘zining virtual xulqi bilan o‘rnak bo‘lishi (namuna ko‘rsatish) lozim. Gibrid tarbiya

tushunchasi. Maktabdagi jonli tarbiya darslarini virtual olamdagi qiziqarli va tarbiyaviy kontentlar bilan boyitish. Masalan, sun’iy intellekt yordamida yaratilgan axloqiy muammoli vaziyatlarni (keyslarni) birgalikda yechish. Ota-onalar o‘z farzandlarining virtual hayotidan xabardor bo‘lishlari, biroq buni taqiqlar orqali emas, balki o‘zaro ishonch va raqamli odob qoidalari asosida tashkil etishlari zarur. Mavzuni tahlil qilganda, “Oila — maktab — mahalla” zanjirining raqamli varianti, ya’ni “Ota-ona — o‘qituvchi — ijtimoiy tarmoq” munosabatlarini tartibga solish mexanizmlari haqida to‘xtalib o‘tish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Raqamli ta’lim muhiti tarbiya madaniyatini inkor etmaydi, balki uni yangi bosqichga ko‘taradi. Tarbiya madaniyatini shakllantirishda raqamli texnologiyalar shunchaki vosita bo‘lib, asosiy maqsad — komil insonni tarbiyalash bo‘lib qolaveradi. Raqamli pedagogika va an’anaviy tarbiya usullarining sintezi o‘quvchilarning nafaqat texnologik savodxonligini, balki ma’naviy immunitetini ham mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Robert I.V. Teoriya i metodika informatizatsii obrazovaniya. — M.: BINOM, 2014. — S. 56. (Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования).
2. “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son.
3. Manba: Karimov I. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — T.: Ma’naviyat, 2008. — B. 112.
4. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. — T.: O‘qituvchi, 1992. — B. 24. (Ushbu asar o‘zbek pedagogikasining oltin poydevori hisoblanib, undagi axloqiy qarashlar har qanday ta’lim muhitida o‘z qiymatini yo‘qotmaydi).
5. UNESCO (2021). “AI and education: Guidance for policy-makers”. Paris, UNESCO Publishing. (YuNESKOning ta’lim va sun’iy intellekt bo‘yicha ko‘rsatmalari).
6. D.Y.Xudoyberganov, A.S.Otamurodova, S.I.Abdullayeva, A.A.Sabirov, D.Sh.Bekmetova. Boshlang‘ich ta’limda tarbiya fani. Darslik. — T.: “ZEBO PRINTS”. 2026. 444 b.

STEAM И 4К-КОМПЕТЕНЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ

Сабиров Азизбек Азадович

преподаватель кафедры «Методика начального образования» Ургенчского
государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматривается роль STEAM-подхода и модели 4К-компетенций в формировании культуры воспитания в современной образовательной среде, в частности, в ВУЗах. Анализируется их педагогический потенциал в развитии у студентов критического мышления, креативности, коммуникации и кооперации. Особое внимание уделяется влиянию междисциплинарного обучения на становление ценностных ориентиров личности и развитие социальной ответственности. Обосновывается, что интеграция STEAM и 4К-компетенций способствует формированию целостной культуры воспитания, отвечающей требованиям цифрового общества.

Ключевые слова: STEAM-образование, 4К-компетенции, культура воспитания, критическое мышление, креативность, коммуникация, кооперация, компетентностный подход, образовательные технологии, цифровая педагогика.

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy ta’lim muhitida, xususan, oliy ta’lim muassasalarida (OTM) tarbiya madaniyatini shakllantirishda STEAM yondashuvi va 4K kompetensiyalar modelining o’rni ko’rib chiqiladi. Talabalarda tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya (muloqot) va kooperatsiya (hamkorlik)ni rivojlantirishda ushbu yondashuvlarning pedagogik salohiyati tahlil qilinadi. Fanlararo o’qitishning shaxs qadriyatlari shakllanishiga va ijtimoiy mas’uliyat rivojlanishiga ta’siriga alohida e’tibor qaratiladi. STEAM va 4K kompetensiyalar integratsiyasi raqamli jamiyat talablariga javob beradigan yaxlit tarbiya madaniyatini shakllantirishga xizmat qilishi asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: STEAM ta’limi, 4K kompetensiyalari, tarbiya madaniyati, tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya, kooperatsiya, kompetensiyaviy yondashuv, ta’lim texnologiyalari, raqamli pedagogika.

Abstract. The article examines the role of the STEAM approach and the 4C competencies model in forming a culture of upbringing within the modern educational environment, specifically in higher education institutions. Their pedagogical potential in developing students' critical thinking, creativity, communication, and collaboration is analyzed. Special attention is paid to the impact of interdisciplinary learning on the formation of personal value orientations and the development of social responsibility. It is substantiated that the integration of STEAM and 4C competencies contributes to the formation of a holistic culture of upbringing that meets the requirements of the digital society.

Keywords: STEAM education, 4C competencies, culture of upbringing, critical thinking, creativity, communication, collaboration, competency-based approach, educational technologies, digital pedagogy.

Современная система образования переживает этап глубокой трансформации, связанный с переходом к компетентностной и личностно-ориентированной модели обучения. В этих условиях особую значимость приобретает формирование культуры воспитания, направленной на развитие гармоничной, социально ответственной и креативной личности. Одним из наиболее эффективных инструментов достижения данной цели выступают STEAM-подход и модель 4К-компетенций, которые интегрируют образовательные, воспитательные и развивающие функции в единую систему. В Указе Президента Республики Узбекистан «Об утверждении концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года» уделяется большое внимание «формированию целевых параметров подготовки специалистов с высшим образованием с учётом инвестиционных, региональных и отраслевых программ, требований попечительских советов и технологических изменений на международном уровне, оптимизация направлений и специальностей образования, уделив при этом особое внимание развитию STEAM-направлений (точные науки, технологии, инжиниринг, творческое искусство и математика)[1].

Каким образом осуществляется STEAM-обучение в начальных классах?

Через интеграцию учебных предметов. STEAM-обучение строится на объединении содержания нескольких образовательных областей вокруг одной темы, проблемы или

проекта (математика интегрируется с окружающим миром, технологией, ИЗО), (знания не изучаются изолированно, а применяются комплексно), (формируется целостное восприятие мира). Пример: при создании макета дома дети считают, измеряют (математика), конструируют (инженерия), оформляют (искусство), обсуждают материалы (наука).

Через деятельностный подход. Основу STEAM-обучения составляет активная деятельность ребёнка (учащиеся наблюдают, исследуют, пробуют), (самостоятельно выполняют задания и мини-проекты), (учитель выступает организатором и наставником). Ребёнок не получает готовые знания, а открывает их в процессе деятельности.

Через поэтапную организацию STEAM-занятия. STEAM-обучение реализуется по определённому алгоритму:

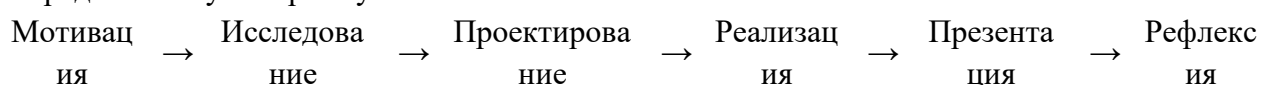

Схема 1. Алгоритм STEAM-обучения.

Каждый этап адаптирован под возможности младших школьников.

STEAM-подход, объединяющий науку, технологии, инженерное мышление, искусство и математику, ориентирован на формирование у обучающихся целостного восприятия мира и развитие навыков практического применения знаний. Как отмечает Т.Бейтс, современное образование должно быть направлено на развитие у обучающихся способности «учиться в условиях неопределённости и быстро меняющегося мира»[2, с. 63]. Именно STEAM создаёт условия для такой подготовки, поскольку требует от учащихся не только усвоения знаний, но и их творческого применения в междисциплинарных проектах. В свою очередь, модель 4К-компетенций — критическое мышление, креативность, коммуникация и кооперация — является основой формирования личности XXI века. По мнению А.В.Хуторского, компетентностный подход «предполагает не просто передачу знаний, а формирование способности действовать в различных жизненных ситуациях»[3, с. 41]. В этом контексте 4К-компетенции выступают как ключевые показатели готовности обучающегося к социальной и профессиональной жизни.

Формирование культуры воспитания через STEAM и 4К-компетенции осуществляется посредством включения учащихся в активную проектную деятельность, где они выступают не пассивными потребителями информации, а субъектами образовательного процесса. Такая деятельность способствует развитию ответственности, инициативности и способности к сотрудничеству. Как отмечает Н.А.Муслимов, «воспитание в современных условиях должно быть направлено на формирование активной жизненной позиции личности»[4, с. 28]. Основным педагогически значимым аспектом образовательной технологии STEAM является возможность интегрированного развития личности. Интегративный подход проявляется во взаимосвязи различных видов деятельности: игровой, технической, речевой, визуальной, коммуникативной, когнитивной и других[8, с. 15].

Особое значение имеет развитие критического мышления, которое позволяет учащимся анализировать информацию, отделять факты от мнений и принимать обоснованные решения. В условиях информационного перенасыщения данная

компетенция становится ключевой составляющей воспитательной культуры. Креативность, в свою очередь, способствует развитию способности к нестандартному решению задач, что особенно важно в условиях STEAM-образования, где отсутствуют готовые алгоритмы действий.

Коммуникация и кооперация обеспечивают формирование у учащихся навыков эффективного взаимодействия, умения работать в команде и уважать мнение других. Воспитательная значимость данных компетенций заключается в формировании социальной ответственности и культуры диалога. Как подчёркивает Е.С.Полат, «групповая работа в образовательном процессе способствует развитию у обучающихся навыков сотрудничества и взаимопомощи» [5, с. 89].

Интеграция STEAM и 4К-компетенций в образовательный процесс позволяет создать условия для формирования целостной культуры воспитания, основанной на сочетании знаний, ценностей и практических умений. В таких условиях учащийся не только овладевает учебным материалом, но и осваивает социальные нормы поведения, учится взаимодействовать с окружающими и осознавать свою ответственность перед обществом.

Таким образом, STEAM-подход и 4К-компетенции выступают важнейшими инструментами формирования культуры воспитания в современной образовательной среде. Их применение способствует развитию личности, способной к самостоятельному мышлению, творческой деятельности и эффективной коммуникации. В перспективе это создаёт основу для формирования поколения, готового к жизни в условиях цифрового общества и глобальных изменений.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 08.10.2019 г. № УП-5847 «Об утверждении концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года»
2. Bates T. Teaching in a Digital Age. – Vancouver, 2019. – с. 63.
3. Хуторской А.В. Компетентностный подход в образовании. – Москва, 2018. – с. 41.
4. Муслимов Н.А. Педагогика. – Ташкент, 2019. – с. 28.
5. Полат Е.С. Новые педагогические технологии. – Москва, 2016. – с. 89.
6. Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills. – 2012. – p. 52.
7. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century. – 2010. – p. 37.
8. T.Tolipova. STEAM loyhalar va ular ustida ishlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2022. 146 b.

ГЕЙМИФИКАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМАХ

Абдушарипова Гулшан Умарбековна

студентка направления начального образования Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье раскрывается сущность геймификации как педагогической технологии, рассматриваются её теоретические и методические основы в контексте

цифрового образования младших школьников. Анализируются возможности цифровых платформ, их влияние на мотивационную, когнитивную и личностную сферы учащихся. Представлена модель применения геймификации, а также результаты педагогического эксперимента.

Ключевые слова: геймификация, цифровые образовательные платформы, начальная школа, мотивация, STEAM, ИКТ, игровые технологии.

Annotatsiya. Maqolada geymifikatsiyaning pedagogik texnologiya sifatidagi mohiyati ochib berilgan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining raqamli ta’limi kontekstida uning nazariy va metodik asoslari ko‘rib chiqiladi. Raqamli platformalarning imkoniyatlari, ularning o‘quvchilarning motivatsion, kognitiv va shaxsiy sohalariga ta’siri tahlil qilinadi. Geymifikatsiyani qo‘llash modeli, shuningdek, pedagogik eksperiment natijalari taqdim etilgan.

Kalit so‘zlar: geymifikatsiya, raqamli ta’lim platformalari, boshlang‘ich maktab, motivatsiya, STEAM, AKT, o‘yin texnologiyalari.

Abstract. The article reveals the essence of gamification as a pedagogical technology and examines its theoretical and methodological foundations in the context of digital education for primary school students. The possibilities of digital platforms and their influence on the motivational, cognitive, and personal spheres of students are analyzed. A model for applying gamification is presented, along with the results of a pedagogical experiment.

Keywords: gamification, digital educational platforms, primary school, motivation, STEAM, ICT, game technologies.

Введение. Современный этап развития образования характеризуется глубокой цифровой трансформацией, охватывающей все уровни образовательной системы. В этих условиях особую актуальность приобретает поиск педагогических технологий, способных не только обеспечить усвоение учебного материала, но и повысить мотивацию обучающихся, сформировать устойчивый интерес к познавательной деятельности. Одним из таких перспективных направлений является геймификация обучения, представляющая собой внедрение игровых элементов в образовательный процесс с целью повышения вовлечённости учащихся.

Основная часть. Особенно значимой геймификация выступает в системе начального образования, поскольку младший школьный возраст характеризуется доминированием игровой деятельности, высокой эмоциональной восприимчивостью и стремлением к активному взаимодействию с окружающей средой. Включение игровых механик в учебный процесс позволяет создать условия, максимально приближенные к естественным формам деятельности ребёнка, что способствует более эффективному усвоению знаний и формированию положительного отношения к обучению. Как отмечается в педагогической литературе, игровая деятельность является важнейшим фактором развития личности младшего школьника, обеспечивая формирование когнитивных и коммуникативных навыков [1, с. 45].

Основные элементы геймификации:

- система баллов и наград;
- уровни и достижения;
- сюжетная линия;
- обратная связь;

- соревнование и сотрудничество.

В условиях цифровизации образования геймификация приобретает новые формы и возможности благодаря использованию цифровых образовательных платформ. Такие платформы позволяют интегрировать разнообразные игровые элементы, включая системы баллов, уровней, достижений, рейтингов, а также сюжетно-ролевые сценарии, что делает процесс обучения более динамичным и интерактивным. Важно отметить, что цифровая среда обеспечивает мгновенную обратную связь, что является одним из ключевых факторов повышения эффективности обучения. По мнению исследователей, использование цифровых технологий в сочетании с игровыми механиками способствует значительному росту учебной мотивации и активности обучающихся [2, с. 78].

С теоретической точки зрения геймификация опирается на ряд фундаментальных педагогических концепций, среди которых особое значение имеют деятельностный и компетентностный подходы. Деятельностный подход рассматривает обучение как активный процесс, в ходе которого учащийся выступает субъектом познания, самостоятельно конструирующим знания в процессе практической деятельности. В этом контексте геймификация позволяет организовать учебный процесс таким образом, чтобы учащийся не просто воспринимал информацию, а активно взаимодействовал с ней, решал задачи, принимал решения и оценивал результаты своей деятельности. Компетентностный подход, в свою очередь, акцентирует внимание на формировании у обучающихся способности применять знания в реальных жизненных ситуациях, что также реализуется в рамках геймифицированного обучения.

Узбекские исследователи подчёркивают, что внедрение цифровых технологий в образовательный процесс способствует развитию самостоятельности, инициативности и креативного мышления учащихся [3, с. 52]. В этом аспекте геймификация выступает как эффективный инструмент, позволяющий интегрировать цифровые ресурсы в учебную деятельность, обеспечивая её практико-ориентированный характер. При этом особое значение имеет не только использование технологий, но и их педагогически обоснованное применение, направленное на достижение конкретных образовательных результатов.

Влияние геймификации на развитие младших школьников носит комплексный характер. Прежде всего, она способствует активизации познавательной деятельности, стимулируя интерес к учебному материалу и побуждая учащихся к самостоятельному поиску решений. Кроме того, геймификация оказывает положительное воздействие на мотивационную сферу, формируя внутреннюю мотивацию к обучению, основанную на интересе и удовлетворении от достигнутых результатов. Важным аспектом является также развитие коммуникативных навыков, поскольку многие геймифицированные задания предполагают коллективную работу, взаимодействие и сотрудничество учащихся. Исследования показывают, что использование игровых технологий способствует формированию у детей уверенности в своих силах и готовности к преодолению трудностей [4, с. 91].

Практика применения геймификации в начальной школе свидетельствует о её высокой эффективности при условии соблюдения ряда педагогических требований. В частности, игровые элементы должны быть органично встроены в структуру учебного процесса и направлены на достижение образовательных целей. В противном случае

существует риск превращения обучения в развлечение, что может снизить его образовательную ценность. Кроме того, необходимо учитывать возрастные особенности учащихся, уровень их подготовки, а также обеспечивать системность использования геймификации.

Особое значение имеет использование цифровых образовательных платформ, которые позволяют реализовать адаптивный подход к обучению. Благодаря встроенным механизмам анализа данных такие платформы могут учитывать индивидуальные особенности учащихся, предлагая задания различного уровня сложности и обеспечивая персонализированную траекторию обучения. Это, в свою очередь, способствует более эффективному усвоению материала и развитию учебной самостоятельности.

Проведённые педагогические наблюдения и экспериментальные исследования подтверждают положительное влияние геймификации на результаты обучения младших школьников. Так, в условиях использования геймифицированных цифровых платформ отмечается повышение уровня учебной мотивации, улучшение качества усвоения знаний и увеличение активности учащихся на занятиях. В частности, показатели успеваемости в экспериментальных группах превышают аналогичные показатели в контрольных группах, где геймификация не применялась [5, с. 63].

Вместе с тем следует отметить, что внедрение геймификации в образовательный процесс требует определённой подготовки со стороны педагогов. Учителю необходимо владеть не только методикой преподавания, но и основами работы с цифровыми технологиями, а также уметь разрабатывать и адаптировать геймифицированные задания. Важным условием является также наличие соответствующей материально-технической базы, обеспечивающей доступ к цифровым ресурсам.

Заключение. Таким образом, геймификация обучения младших школьников на цифровых платформах представляет собой эффективный педагогический инструмент, способствующий повышению мотивации, активизации познавательной деятельности и формированию ключевых компетенций. Её внедрение в образовательный процесс позволяет обеспечить соответствие современным требованиям образования и создать условия для всестороннего развития личности учащихся.

Список использованной литературы:

1. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе активизации деятельности учащихся. — М., 2018.
2. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — М., 2021.
3. Юлдашев Ж.Х. Инновационные технологии в образовании. — Ташкент, 2020.
4. Дьяченко В.К. Развивающее обучение. — М., 2019.
5. Ишмухамедов Р.Ж. Современные образовательные технологии. — Ташкент, 2019.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ СОЗДАНИЯ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ: ОПЫТ ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВ

Темирова Юлдуз Отабековна

магистрантка направления «Теория и методика обучения и воспитания» (Начальное образование) Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматриваются современные тенденции развития цифрового образования в начальной школе на примере тюркских государств. Анализируются основные направления цифровизации образовательного процесса, внедрение инновационных технологий и их влияние на качество обучения. Особое внимание уделяется формированию цифровых компетенций учащихся младших классов.

Ключевые слова: цифровое образование, начальная школа, тюркские страны, образовательные технологии, цифровая среда, инновации.

Annotatsiya. Maqolada turkiy davlatlar misolida boshlang‘ich maktablarda raqamli ta’limni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari ko‘rib chiqiladi. Ta’lim jarayonini raqamlashtirishning asosiy yo‘nalishlari, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ularning o‘qitish sifatiga ta’siri tahlil qilinadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining raqamli kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, boshlang‘ich maktab, turkiy davlatlar, ta’lim texnologiyalari, raqamli muhit, innovatsiyalar.

Abstract. The article examines modern trends in the development of digital education in primary schools, using the example of Turkic states. Key directions for the digitalization of the educational process, the implementation of innovative technologies, and their impact on the quality of education are analyzed. Special attention is given to the formation of digital competencies among primary school students.

Keywords: digital education, primary school, Turkic countries, educational technologies, digital environment, innovations.

Введение. В условиях глобальной цифровизации образование становится одной из ключевых сфер, требующих модернизации. Особенно важным является внедрение цифровых технологий в начальное образование, так как именно на этом этапе формируются базовые навыки и компетенции учащихся.

Основная часть. Тюркские государства, такие как Узбекистан, Казахстан, Турция и Азербайджан, активно внедряют цифровые технологии в образовательный процесс, стремясь повысить качество обучения и адаптировать его к современным требованиям. Международное сотрудничество в тюркском мире Организация тюркских государств играет роль катализатора. На саммитах ОТГ (Бишкек 2024, Габала 2025) обсуждаются создание Тюркской сети ИИ, совместных технопарков и цифровой инфраструктуры. Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев предложил Концепцию цифрового тюркского мира (2024), которая включает:

- Общие образовательные платформы и программы по цифровой грамотности;
- Обмен лучшими практиками в ИИ и робототехнике для школ;
- Совместные проекты по кибербезопасности и защите данных;
- Развитие человеческого капитала через молодежные программы и стартапы.

Цифровые форумы ОТГ (Кыргызстан, 2024–2025) подчеркивают роль ИИ в образовании, здравоохранении и экономике. Это позволяет странам с разным уровнем развития (Турция как технологический лидер, Центральная Азия как быстрорастущий регион) взаимно обогащать опыт.

Вызовы и перспективы: Несмотря на успехи, остаются проблемы: неравномерный доступ к интернету в отдаленных районах, недостаточная цифровая компетентность части учителей, вопросы кибербезопасности и защиты детей в сети. Требуется дальнейшая работа по инклюзии и этическому использованию ИИ. Перспективы многообещающи. К 2030 году тюркские страны могут сформировать единую цифровую образовательную экосистему, где ученик начальной школы из любого региона получит доступ к лучшим ресурсам тюркского мира. Рекомендации включают:

- Ускорение обмена контентом на тюркских языках в ЕВА-подобных платформах;
- Совместные пилоты по ИИ в начальной школе;
- Масштабные программы цифровой грамотности для родителей и педагогов.

Понятие и значение цифрового образования. Цифровое образование представляет собой систему обучения, основанную на использовании информационно-коммуникационных технологий. Оно включает в себя электронные учебники, онлайн-платформы, интерактивные доски и цифровые образовательные ресурсы. В начальной школе цифровое образование способствует: развитию познавательной активности учащихся, формированию самостоятельности, повышению мотивации к обучению.

Современные тенденции цифрового образования. В тюркских странах можно выделить следующие ключевые тенденции:

Цифровая трансформация образования стала одним из ключевых приоритетов глобального развития в XXI веке. В начальной школе, где закладываются основы когнитивных навыков, цифровые технологии позволяют сделать обучение более интерактивным, персонализированным и доступным. Тюркский мир — Турция, Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, Кыргызстан и другие страны Организации тюркских государств (ОТГ) — демонстрирует динамичный прогресс в этой сфере. Общие культурные и языковые корни, а также растущая интеграция в рамках ОТГ способствуют обмену опытом и совместным инициативам. Статья анализирует современные тенденции (по состоянию на 2024–2026 годы), опираясь на национальные программы и международное сотрудничество.

Основные тенденции цифрового образования в начальной школе тюркских стран. В тюркских государствах наблюдаются следующие ключевые направления: Развитие национальных цифровых платформ и инфраструктуры. Страны активно оснащают школы интерактивными досками, компьютерами, планшетами и высокоскоростным интернетом. Это позволяет переходить к смешанному (blended) обучению, где традиционные уроки дополняются цифровым контентом.

Интеграция искусственного интеллекта (ИИ) и персонализированного обучения. ИИ-тьюторы помогают ученикам осваивать материал в индивидуальном темпе, особенно в малокомплектных сельских школах. Это снижает нагрузку на учителей и повышает вовлеченность детей.

Раннее введение цифровой грамотности и информатики. С 1–2 класса дети знакомятся с основами программирования, робототехникой и безопасным использованием технологий.

Подготовка педагогических кадров. Масштабные программы повышения квалификации учителей по цифровым компетенциям становятся обязательным элементом.

Внедрение онлайн-платформ. Использование образовательных платформ позволяет учащимся получать знания дистанционно, выполнять задания и взаимодействовать с учителем.

Узбекистан активно проводит цифровизацию с 2019 года (Указ Президента № УП-5712). К 2024 году в 3710 школах открываются современные компьютерные классы, закупается 40 тыс. компьютеров, 800 интерактивных досок и комплекты робототехники. До конца 2025 года планируется полное покрытие Wi-Fi во всех школах. С 2024–2025 учебного года в 2-м классе вводится обязательный предмет «Информатика и информационные технологии». Внедряется единый программный комплекс управления образованием, электронный документооборот и онлайн-контрольные работы. Национальная программа развития школьного образования на 2022–2026 годы предусматривает полную цифровизацию процессов и интеграцию международных программ. В 2025 году ожидается запуск цифровой экосистемы EDU.UZ (хотя изначально ориентирована шире, она охватит и школьный сегмент).

Азербайджан развивает единую национальную платформу «Цифровая школа» (Digital School), запущенную сначала в Баку и постепенно расширяющуюся. Платформа предлагает расписание, домашние задания, отслеживание успеваемости родителями и «цифрового помощника ученика» — ИИ, объясняющий темы и отвечающий на вопросы. С 2024–2025 учебного года на уроках информатики акцент делается на практическом кодировании. Электронный прием в 1-й класс упрощает процесс. Страна активно участвует в международных сравнительных исследованиях (TALIS 2024) и сотрудничает с Казахстаном по внедрению образовательных технологий.

Кыргызстан и другие страны участвуют через механизмы ОТГ. Хотя конкретные национальные платформы для начальной школы менее масштабны, акцент делается на общих порталах образовательных материалов (1–11 классы) и цифровизации. Туркменистан фокусируется на базовой компьютеризации школ в рамках общих стратегий.

Использование интерактивных технологий. Интерактивные доски, мультимедийные презентации и обучающие приложения делают процесс обучения более наглядным и интересным. Снижение цифрового разрыва между городом и селом, а также обеспечение инклюзивности (доступ для детей с особыми нуждами). Эти тенденции ускорены пандемией COVID-19 и поддержаны национальными стратегиями развития (например, «Цифровой Казахстан», Национальная программа развития школьного образования Узбекистана 2022–2026 гг.).

Опыт отдельных стран.

Персонализация обучения. Цифровые технологии позволяют учитывать индивидуальные особенности каждого ученика и адаптировать обучение под его уровень.

Развитие цифровых компетенций. Учащиеся начальной школы учатся работать с информацией, использовать технологии и развивать критическое мышление.

Международный опыт тюркских государств. Цифровая трансформация образования стала одним из ключевых приоритетов глобального развития в XXI веке. В начальной школе, где закладываются основы когнитивных навыков, цифровые технологии позволяют сделать обучение более интерактивным, персонализированным и

доступным. Тюркский мир — Турция, Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, Кыргызстан и другие страны Организации тюркских государств (ОТГ) — демонстрирует динамичный прогресс в этой сфере. Общие культурные и языковые корни, а также растущая интеграция в рамках ОТГ способствуют обмену опытом и совместным инициативам.

Основные тенденции цифрового образования в начальной школе тюркских стран. В тюркских государствах наблюдаются следующие ключевые направления:

Развитие национальных цифровых платформ и инфраструктуры. Страны активно оснащают школы интерактивными досками, компьютерами, планшетами и высокоскоростным интернетом. Это позволяет переходить к смешанному (blended) обучению, где традиционные уроки дополняются цифровым контентом.

Интеграция искусственного интеллекта (ИИ) и персонализированного обучения. ИИ-тьюторы помогают ученикам осваивать материал в индивидуальном темпе, особенно в малокомплектных сельских школах. Это снижает нагрузку на учителей и повышает вовлеченность детей.

- ✓ Раннее введение цифровой грамотности и информатики. С 1–2 класса дети знакомятся с основами программирования, робототехникой и безопасным использованием технологий.
- ✓ Подготовка педагогических кадров. Масштабные программы повышения квалификации учителей по цифровым компетенциям становятся обязательным элементом.
- ✓ Снижение цифрового разрыва между городом и селом, а также обеспечение инклюзивности (доступ для детей с особыми нуждами).

Эти тенденции ускорены пандемией COVID-19 и поддержаны национальными стратегиями развития (например, «Цифровой Казахстан», Национальная программа развития школьного образования Узбекистана 2022–2026 гг.). В частности Узбекистане активно внедряются электронные учебники и цифровые платформы. Особое внимание уделяется развитию IT-навыков у школьников. Узбекистан делает ставку на массовую компьютеризацию школ и создание единой цифровой экосистемы. По данным Министерства дошкольного и школьного образования, в стране около 11 000 общеобразовательных школ и 6,8 млн учеников. К 2024 году уже действовало более 16 100 компьютерных классов (70 % оснащены современной техникой). В 2024–2025 годах открыты современные компьютерные классы в 3710 школах, закуплено около 40 000 компьютеров, 800 интерактивных досок и 442 комплекта робототехники. До конца 2025 года планировалось полное покрытие Wi-Fi во всех школах.

Турция. В Турции успешно реализуется проект FATİH, направленный на оснащение школ интерактивными досками и планшетами. Турция остается лидером по масштабности и длительности проектов. С 2011 года реализуется проект FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) — одно из крупнейших в мире инициатив по цифровизации школ. В рамках проекта школы оснащены интерактивными досками, планшетами и высокоскоростным интернетом. Центральным элементом стала платформа ЕВА (Eğitim Bilişim Ağı) — единая образовательная сеть с видеоуроками, интерактивными материалами, тестами и е-книгами для всех предметов, включая начальную школу. К 2024–2025 годам ЕВА значительно обновлена: добавлены новые интерфейсы, контент из всех генеральных директорат Министерства национального образования, поддержка смешанного обучения и VR-элементы. В начальной школе

платформа активно используется для развития критического мышления, визуализации материала и домашних заданий. Дополнительно с 2023 года при поддержке UNICEF и ЕС запущен проект «Цифровая экосистема подготовки учителей», охватывающий 200 тыс. педагогов. К 2026 году он затронет миллионы учеников начальной школы.

Казахстан. Казахстан реализует государственные программы цифровизации образования, включая проект «Цифровой Казахстан», направленный на внедрение современных технологий в школы. Казахстан акцентирует внимание на ИИ и устранении регионального неравенства. В сентябре 2026 года стартует пилотный проект Qazaq Digital Mektebi в семи регионах (Северо-Казахстанская, Костанайская, Акмолинская и др.). Он ориентирован на малокомплектные сельские школы и использует ИИ-тьюторов для интерактивного изучения математики, естественных наук и гуманитарных предметов. Параллельно запускается национальная образовательная платформа с ИИ, цифровыми профилями учеников и учителей, электронными журналами и облачным хранилищем. Цель — сделать качественное образование доступным независимо от места жительства. Казахские технологии (например, решения ATON+) уже экспортируются в Азербайджан, демонстрируя тюркское технологическое сотрудничество.

Азербайджан. Азербайджан развивает электронное обучение и внедряет цифровые образовательные ресурсы в школьную систему. Азербайджан идёт по пути создания единой национальной платформы с мощной ИИ-составляющей. К 2025–2026 учебному году более 90% школ (около 3798 учреждений) подключены к высокоскоростному интернету (Azerbaijan Education Network). С февраля 2025 года запущена платформа «Цифровая школа» (digital.edu.az / reqemsal.edu.az). Особенности платформы для начальной школы: Охват — на старте (февраль 2025) — школы Баку (324 школы, более 500 000 учеников). К 2026 году планируется поэтапное расширение на всю страну.

Проблемы и перспективы. Несмотря на активное развитие, существуют определённые проблемы:

- недостаточный уровень технического оснащения в некоторых регионах
- необходимость повышения квалификации учителей
- цифровое неравенство среди учащихся
- Перспективы развития включают:
- расширение доступа к цифровым ресурсам
- развитие онлайн-образования
- интеграцию искусственного интеллекта в обучение

Заключение. Таким образом, цифровое образование в начальной школе является важным направлением развития образовательных систем тюркских стран. Современные технологии способствуют повышению качества обучения, развитию навыков XXI века и подготовке учащихся к жизни в цифровом обществе. Опыт тюркских государств показывает, что успешная цифровизация образования возможна при комплексном подходе, включающем техническое оснащение, подготовку кадров и разработку качественных образовательных ресурсов.

Список использованной литературы:

1. Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.

2. Bates, A.W. (2019). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. BCcampus.
3. Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. Bloomsbury Academic.
4. OECD (2021). Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with Artificial Intelligence, Blockchain and Robots. Paris: OECD Publishing.
5. UNESCO (2020). Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action. Paris: UNESCO.
6. Министерство народного образования Республики Узбекистан (2022). Концепция развития цифрового образования.
7. Государственная программа «Цифровой Казахстан» (2018). Официальный документ.
8. Министерство национального образования Турции (2021). Проект FATİH и цифровизация образования.
9. Алиев, Р. (2020). Цифровизация образования в Азербайджане: проблемы и перспективы // Педагогические науки.
10. Кузьмина, Н.В. (2019). Использование цифровых технологий в начальной школе // Начальное образование.

ЦИФРОВЫЕ ПЛАТФОРМЫ КАК СРЕДСТВО ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Шарифбаева Нилуфар Хушнудовна

*студентка направления начального образования Ургенчского государственного
педагогического института*

Аннотация. Настоящая диссертация посвящена исследованию роли цифровых платформ в организации самостоятельной работы обучающихся в условиях современного образования. Анализируются теоретические основы и практические аспекты применения таких платформ для повышения эффективности учебного процесса. Особое внимание уделяется выявлению педагогического потенциала цифровых инструментов, способствующих развитию навыков самоорганизации и критического мышления. В работе рассматриваются преимущества и вызовы, связанные с интеграцией цифровых платформ в образовательную практику. Предлагаются методические рекомендации по оптимизации использования цифровых ресурсов для стимулирования самостоятельной познавательной деятельности студентов.

Ключевые слова: цифровые платформы, самостоятельная работа, образовательные технологии, дистанционное обучение, студенты.

Annotatsiya. Ushbu dissertatsiya zamonaviy ta’lim sharoitida talabalarning mustaqil ishini tashkil etishda raqamli platformalarning rolini o’rganishga bag’ishlangan. Unda o’quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun bunday platformalarni qo’llashning nazariy asoslari va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. O’z-o’zini tashkil etish va tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishga yordam beruvchi raqamli vositalarning pedagogik salohiyatini aniqlashga alohida e’tibor qaratiladi. Ishda raqamli platformalarni ta’lim amaliyotiga integratsiyalash bilan bog’liq afzalliklar va qiyinchiliklar ko’rib chiqiladi. Talabalarning mustaqil bilish faoliyatini

rag‘batlantirish uchun raqamli resurslardan foydalanishni optimallashtirish bo‘yicha metodik tavsiyalar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli platformalar, mustaqil ish, ta’lim texnologiyalari, masofaviy ta’lim, talabalar.

Abstract. This thesis investigates the role of digital platforms in organizing students' independent work within contemporary education. It analyzes the theoretical foundations and practical aspects of applying such platforms to enhance the effectiveness of the learning process. Special attention is paid to identifying the pedagogical potential of digital tools that foster self-organization and critical thinking skills. The study examines the advantages and challenges associated with integrating digital platforms into educational practice. Methodological recommendations are proposed for optimizing the use of digital resources to stimulate students' independent cognitive activity.

Keywords: digital platforms, independent work, educational technologies, distance learning, students.

Введение. В условиях стремительной цифровизации всех сфер общественной жизни, включая образование, возрастает актуальность поиска эффективных средств организации самостоятельной работы обучающихся. Современная образовательная парадигма требует от студентов не только усвоения знаний, но и развития навыков самоорганизации, критического мышления и непрерывного обучения[1]. Традиционные подходы к организации самостоятельной работы часто сталкиваются с проблемами недостаточной персонализации, отсутствия оперативной обратной связи и сложностями в контроле за процессом, что снижает ее эффективность и мотивацию обучающихся. Цифровые платформы, обладая широким спектром интерактивных инструментов и аналитических возможностей, представляют собой перспективное средство для преодоления этих барьеров и оптимизации учебного процесса[2].

Теоретическое осмысление цифровых платформ как средства организации самостоятельной работы обучающихся требует обращения к двум ключевым областям научного знания: теории цифровизации образования и дидактике самостоятельной работы. В контексте цифровизации, цифровые платформы рассматриваются не просто как технические инструменты, но как сложные социотехнические системы, изменяющие парадигмы взаимодействия субъектов образовательного процесса[4]. Они представляют собой интегрированные среды, обеспечивающие доступ к образовательному контенту, инструментам коммуникации, средствам контроля и оценки, а также аналитическим возможностям для отслеживания прогресса обучающихся[5]. Исследователи подчёркивают их потенциал в создании персонализированных образовательных траекторий и адаптивного обучения, что является критически важным для эффективной самостоятельной работы.

Самостоятельная работа, в свою очередь, традиционно определяется как форма учебной деятельности, направленная на развитие познавательной активности, формирование навыков самоорганизации и самоконтроля, а также углубленное усвоение учебного материала без непосредственного участия преподавателя.

Методологической основой настоящего исследования выступает комплексный подход, интегрирующий положения системного анализа, деятельностного подхода в

педагогике и теории цифровизации образования[1]. Системный подход позволяет рассматривать цифровые платформы не только как совокупность технических средств, но и как сложную социотехническую систему, влияющую на все компоненты образовательного процесса, включая субъект-субъектные и субъект-объектные взаимодействия в самостоятельной работе. Деятельностный подход ориентирует на изучение самостоятельной работы как активной познавательной деятельности обучающихся, опосредованной цифровыми инструментами, и предполагает анализ формирования навыков саморегуляции и метакогнитивных (способность человека осознавать, анализировать и регулировать собственные мыслительные процессы) стратегий. Теория цифровизации образования обеспечивает контекст для оценки потенциала и рисков использования информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе, а также для разработки адекватных методических решений[2]. Исследование носит междисциплинарный характер, сочетая педагогические, психологические и технологические аспекты.

Источниками данных послужили результаты теоретического анализа научной литературы, а также эмпирические данные, полученные в ходе опытно-экспериментальной работы.

Проведенное исследование позволило систематизировать и эмпирически подтвердить ключевые аспекты использования цифровых платформ как эффективного средства организации самостоятельной работы обучающихся. Анализ данных, полученных в ходе анкетирования, интервьюирования, наблюдения и изучения образовательной аналитики, убедительно демонстрирует, что интеграция цифровых платформ существенно трансформирует дидактические условия самостоятельной работы, повышая ее персонализацию, интерактивность и контролируемость[4]. Выявлено, что функциональные возможности платформ, такие как адаптивное предоставление контента, автоматизированная обратная связь и инструменты для коллаборативной работы, играют центральную роль в оптимизации учебного процесса, преодолевая ограничения традиционных подходов.

В частности, было установлено, что адаптивные алгоритмы цифровых платформ, позволяющие динамически подстраивать учебный материал и задания под индивидуальный темп и уровень подготовки обучающегося, способствуют значительному повышению эффективности самостоятельной работы[5]. Студенты, использующие такие платформы, демонстрировали более глубокое усвоение материала и лучшие академические результаты по сравнению с контрольными группами. Оперативная и детализированная обратная связь, предоставляемая платформами, оказалась критически важной для формирования навыков самоконтроля и коррекции ошибок, что является основой саморегулируемого обучения.

Полученные результаты убедительно подтверждают, что цифровые платформы являются не просто вспомогательным инструментом, но и катализатором глубоких трансформаций в организации самостоятельной работы обучающихся. Они способствуют переходу от традиционных, часто пассивных форм к активному, персонализированному и интерактивному обучению, что полностью соответствует требованиям современной образовательной парадигмы[1]. Выявленная эффективность адаптивных алгоритмов,

оперативной обратной связи и аналитических инструментов подчёркивает их потенциал в формировании навыков саморегуляции, критического мышления и повышения внутренней мотивации студентов. Это означает, что инвестиции в развитие и методическое сопровождение цифровых платформ являются стратегически важными для повышения качества образования.

Однако, несмотря на значительные преимущества, полная реализация потенциала цифровых платформ сопряжена с рядом вызовов.

Заключение. Проведенное исследование убедительно подтверждает, что цифровые платформы являются мощным и эффективным средством организации самостоятельной работы обучающихся. Их интеграция в образовательный процесс существенно трансформирует дидактические условия, обеспечивая высокий уровень персонализации, интерактивности и адаптивности. Выявлено, что функциональные возможности платформ (адаптивный контент, оперативная обратная связь, аналитические инструменты) играют ключевую роль в повышении академической успеваемости, развитии навыков саморегуляции и росте внутренней мотивации студентов, формируя активную познавательную позицию.

Несмотря на значимые результаты, настоящее исследование имеет определенные ограничения.

Список использованной литературы:

1. Цифровизация образования: вызовы и перспективы: коллективная монография / под ред. О.В. Долженко, Е.А. Зиминной. Москва: ИНФРА-М, 2021. 240 с.
2. Уваров А.Ю. Цифровая трансформация образования: от цифровой грамотности к цифровой культуре. Москва: НИУ ВШЭ, 2019. 168 с.
3. Андреев А.А. Цифровые образовательные платформы как инструмент организации самостоятельной работы студентов // Открытое образование. 2021. № 3. С. 4–13.
4. Блинов В.И., Сергеев И.С. Цифровая дидактика: новые возможности и вызовы // Высшее образование в России. 2020. № 10. С. 10–19.
5. Емельянова И.Н., Шатунова О.В. Цифровые образовательные платформы как средство организации самостоятельной работы студентов // Мир науки. Педагогика и психология. 2022. Т. 10, № 2. С. 1–10.

ZAMONAVIY TA’LIMDA INNOVATION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Sapayeva Surayyo Gafurjanovna

Urganch RANCH texnologiya universiteti tyutori

+998904356364/surayyogofurjanovna1993@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarning o’rni va ahamiyati yoritilgan. Ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol metodlar hamda zamonaviy o’qitish vositalaridan foydalanish orqali o’quv jarayonini samarali tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, innovatsion yondashuvlar o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, bilimlarni chuqur o’zlashtirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: ma’naviy rivojlanish, talabalar, qadriyatlar, hayot mazmuni, farovonlik, oʻzini tahlil qilish (self-analiz), ustozlik, xizmat qilish, tanqidiy fikrlash.

Аннотация. В данном тезисе освещается роль и значение инновационных педагогических технологий в современном образовательном процессе. Анализируются вопросы эффективной организации учебного процесса посредством использования информационно-коммуникационных технологий, интерактивных методов и современных средств обучения в системе образования. Также обосновывается, что инновационные подходы способствуют развитию у обучающихся самостоятельного мышления, более глубокому усвоению знаний и повышению качества образования.

Ключевые слова: духовное развитие, студенты, ценности, смысл жизни, благополучие, самоанализ, наставничество, служение, критическое мышление.

Kirish. Innovatsion pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki o’quvchini faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu jarayonda “o’qituvchi–o’quvchi” munosabatlari yangicha shaklga ega bo’lib, hamkorlikka asoslangan ta’lim muhiti yuzaga keladi.

Bugungi kunda raqamli platformalar, elektron ta’lim resurslari va masofaviy o’qitish tizimlari keng joriy etilmoqda. Bu esa ta’limning moslashuvchanligini oshirib, har bir o’quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi. Interfaol metodlar yordamida dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratiladi va o’quvchilar mustaqil yechim topishga yo’naltiriladi.

Zamonaviy ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo’llash – ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularni real hayotga tayyorlashning eng muhim omillaridan biridir. Bugungi kunda an’anaviy o’qitish usullari o’rnini interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va shaxsga yo’naltirilgan yondashuvlar egallamoqda. Bu esa ta’lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va natijador qiladi.

Shuningdek, innovatsion texnologiyalar o’qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy mahorat, axborot texnologiyalarini bilish va doimiy yangilanib borishni talab etadi. Natijada ta’lim sifati oshadi va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, innovatsion pedagogik texnologiyalar zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Ularni samarali qo’llash orqali ta’lim jarayonini qiziqarli, samarali va sifatli tashkil etish mumkin. Bu esa barkamol avlodni tarbiyalash va jamiyat taraqqiyotini ta’minlashga xizmat qiladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo’lib, u barkamol, raqobatbardosh va zamon talablariga javob bera oladigan yosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Wink, P., Dillon, M. *Religion, Spirituality, and Psychosocial Functioning in Late Adulthood*. Journal of Adult Development, 2002
2. Masharipova, X.F. **Spiritual Development of Youth in Higher Education** // O‘zbekiston Milliy Universiteti xabarlar. – 2024. – №1/1/1. – B. 122–126.
3. **Masharipova, X.F.** Spiritual development of teachers as a problem of pedagogics // *Aktualnye voprosy sovremennoy nauki i obrazovaniya*. – 2024. – B. 173–175.

TALABALARDA ILMIY-TADQIQOT KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

Matyakubova Gulnoza Atabekovna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası v.b.dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolada zamonaviy oliyta’lim tizimida ilmiy izlanish faoliyatini tashkil etishning pedagogik, psixologik va texnologik asoslari yoritilgan. Talabalarining mustaqil fikrlash, tahliliy tafakkur, muammoli vaziyatlarni hal etish va innovatsion yondashuvni qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonida ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarining o‘rni asoslab beriladi. Shuningdek, ilmiy kompetensiyani rivojlantirishda faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim, loyiha va tadqiqot metodlarining samaradorligi misollar orqali ko‘rsatiladi. Tadqiqot natijalari talabalarda ilmiy tafakkur, refleksiya va ijodiy izlanish madaniyatini shakllantirish uchun metodik asos sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi, tafakkur, innovatsion ta’lim, refleksiya, mustaqil fikrlash, kognitiv faoliyat, metodologiya, pedagogic mexanizm, motivatsiya, ijodiy izlanish.

Abstract: This article analyzes the mechanisms for the formation and development of research competencies in students. The article covers the pedagogical, psychological and technological foundations of organizing research activities in the modern higher education system. The role of research competencies in the process of developing students' independent thinking, analytical thinking, problem-solving skills and applying an innovative approach is substantiated. Also, the effectiveness of activity-oriented education, project and research methods in the development of scientific competencies is shown through examples. The results of the study serves a methodological basis for the formation of a culture of scientific thinking, reflection and creative research in students.

Keywords: research competency, thinking, innovative education, reflection, independent thinking, cognitive activity, methodology, pedagogical mechanism, motivation, creative research

Kirish. Oliy ta’lim tizimida talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorlash, ularning tahliliy tafakkuri va ijodiy salohiyatini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Globallashuv davrida fan va texnologiya shiddat bilan rivojlanarekan, ta’lim jarayonida ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirish har bir mutaxassisning kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismi bo‘lib bormoqda.

Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi - bu talabaning ilmiy muammolarni aniqlay olishi, ularni tahlil qilib, yechim topishga oid ilmiy metodlarni qo‘llay bilishi, natijalarni tahlil qilib, ularni amaliyotga tadbiq eta olish salohiyatidir. Ushbu kompetensiya nafaqat bilim va ko‘nikmalardan, balki motivatsiya, mustaqil fikrlash, refleksiya va ijodiy tafakkurdan ham iborat. Ilmiy faraz sifatida aytilish mumkinki, talabalarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi ularning kognitiv faolligi, motivatsiyasi va o‘qituvchi tomonidan yaratilgan ilmiy muhit uyg‘unligida shakllanadi. Shunday muhitda talaba o‘zini tadqiqotchi sifatida anglay boshlaydi va ilmiy tafakkur madaniyati paydo bo‘ladi.

1. Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasining nazariy asoslari Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida talabaning intellektual, ijodiy va tahliliy

qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik adabiyotlarda bu tushuncha ilmiy bilim, tadqiqot metodologiyasi, analitik tafakkur, tanqidiy yondashuv, eksperiment o‘tkazish, natijalarni tahlil qilish va refleksiya komponentlaridan tashkil topgan tizim sifatida qaraladi (Sayidahmedov, 2019). Psixologik jihatdan ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi shaxsning bilishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, yangilikni kashf etishga intilishi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati orqali shakllanadi. Ilmiy farazga ko‘ra: Agar talabalarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi shakllantirilsa, ular o‘rganayotgan nazariy bilimlarni amaliy tahlilga, yangilikka va innovatsion g‘oyaga aylantirish imkoniga ega bo‘ladi. Demak, bu kompetensiyaning rivojlanishida nazariy bilim - amaliy faoliyat - refleksiya uchligi muhim mexanizm sifatida qaraladi.

2. Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasining psixologik mexanizmlari. Psixologik yondashuv shuni ko‘rsatadiki, talabalarining ilmiy-tadqiqot faoliyati faqat bilim egallash emas, balki fikrlash jarayonini chuqur tahlil qilish, o‘zini nazorat qilish va yangilik yaratish ehtiyoji bilan bog‘liq. Bu jarayon quyidagi psixologik mexanizmlar orqali ro‘y beradi: 1. Kognitiv motivatsiya - talabaning ilmiy muammolarni hal qilishga ichki ehtiyoji. 2. Refleksiya - o‘z faoliyatini kuzatish, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyati. 3. Ijodiy tafakkur - mavjud bilimlardan yangi g‘oyalar yaratish salohiyati. 4. Metakognitiv nazorat - o‘z o‘rganish jarayonini boshqarish, o‘zini baholash ko‘nikmasi.

Ilmiy faraz: Agar talabalarda metakognitiv nazorat va refleksiya faol ishlasa, ularning ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi shakllanish darajasi yuqori bo‘ladi. Bunda o‘qituvchining psixologik roli - yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi va motivator sifatida namoyon bo‘ladi. U o‘quvchida izlanish ehtiyojini uyg‘otadi, ularni xatolardan qo‘rqmaslikka o‘rgatadi. Emotsional iqlim ham muhim ahamiyatga ega: ijobiy emotsiyalar, ishonch va erkin fikrlash muhiti ilmiy kompetensiya shakllanishini tezlashtiradi.

3. Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari. Pedagogik mexanizmlar deganda, o‘qituvchi tomonidan talabalarining ilmiy izlanish faoliyatini rag‘batlantirishga, yo‘naltirishga va baholashga xizmat qiluvchi metodlar, shakllar va shart-sharoitlar tushuniladi. Asosiy pedagogik mexanizmlar quyidagilardan iborat:

1. Faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim - talaba ilmiy muammoni mustaqil tahlil qilib, amaliy yechim topadi. Faraz: bunday yondashuv talabaning tahliliy tafakkurini ikki baravar kuchaytiradi.

2. Loyiha asosida o‘qitish (project-based learning) - real hayotiy muammolar asosida ilmiy izlanish olib borish. Faraz: loyiha asosidagi izlanishlar talabalarda tadqiqotchilik mustaqilligini oshiradi.

3. Muammoli o‘qitish - muammo vaziyatlari orqali ilmiy fikrlashni rag‘batlantirish. Faraz: muammoli ta’limda talaba ilmiy farazlar ilgari surish va ularni dalillar bilan isbotlashga o‘rganadi.

4. Kognitiv modellashtirish - ilmiy jarayonlarni modellashtirish orqali tahlil qilish. Faraz: modellashtirish orqali talabalarining ilmiy tafakkuri strukturaviy jihatdan shakllanadi.

5. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari - ma’lumot izlash, tahlil qilish, ilmiy natijalarni taqdim etishda qo‘llaniladi. Faraz: raqamli vositalar orqali ilmiy tahlil ko‘nikmalari mustahkamlanadi.

Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi bosqichma-bosqich rivojlanadigan jarayondir. Quyidagi to‘rt bosqichli model bu jarayonni ifodalaydi:

1. Motivatsion bosqich: talabalarda ilmiy izlanishga qiziqish uyg‘otish, ilmiy muammoga e’tibor qaratish.

2. Kognitiv bosqich: tadqiqot metodlarini o‘rganish, ilmiy muammo mohiyatini anglash.

3. Amaliy bosqich: tajriba, kuzatuv, tahlil va ilmiy farazni sinovdan o‘tkazish.

4. Refleksiv bosqich: natijalarni baholash, xatolarni tahlil qilish, umumlashtirish va yangi g‘oyalar ishlab chiqish. Ushbu model asosida ilmiy faraz ilgari suriladi: Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi faqat nazariy bilim bilan emas, balki tajriba, refleksiya va tahlil bosqichlarini o‘z ichiga olgan faol o‘quv jarayonida shakllanadi. Oliy ta’lim muassasalarida bu jarayonni qo‘llab-quvvatlash uchun:

- ilmiy to‘garaklar, konferensiyalar, loyiha tanlovlari;
- mentorlik tizimi;
- ilmiy rahbarlikning individuallashtirilgan modeli joriy etilishi zarur.

Ilmiy farazlar va amaliy tavsiyalar. Ilmiy farazlar.

1. Talabalarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi kognitiv motivatsiya va refleksiv tafakkur o‘zaro uyg‘unlashganda shakllanadi.

2. Faoliyatga yo‘naltirilgan o‘qitish metodlari (loyiha, muammoli o‘qitish) ilmiy tafakkurni rivojlantirishda samaraliroqdir.

3. Ijobiy emotsional muhit va o‘qituvchi-tadqiqotchi hamkorligi talabaning izlanish faolligini oshiradi.

4. Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va metakognitiv yondashuvlar muhim omillardir.

5. Ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirish - innovatsion tafakkur va shaxsiy o‘shishning tayanchidir. Amaliy tavsiyalar:

- Har bir ta’lim yo‘nalishida ilmiy-tadqiqot loyihalarini majburiy komponent sifatida joriy etish;
- Talabalarning ilmiy faoliyatini psixologik rag‘bat bilan qo‘llab-quvvatlash;
- O‘qituvchilarning ilmiy rahbarlik malakasini oshirish;
- Talabalar uchun ilmiy-tahliliy portfoliolar tizimini yo‘lga qo‘yish;
- Ilmiy ishlarni baholashda ijodkorlik va yangilik mezonlarini kiritish.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirish - oliy ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Bu kompetensiya orqali talaba nafaqat bilimni o‘zlashtiradi, balki uni tahlil qiladi, qayta ishlaydi va amaliy natijaga aylantiradi.

Psixologik jihatdan bu jarayon motivatsiya, refleksiya va ijodiy tafakkurga tayanadi; pedagogik jihatdan esa faoliyatga yo‘naltirilgan, interfaol va innovatsion metodlar bilan amalga oshiriladi. Shunday qilib, ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmlari – bu shaxsning fikrlovchi, izlanayotgan va yangilik yaratuvchi sifatlarini yuzaga chiqaruvchi murakkab tizimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. - Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

2. Sayidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar asoslari. - Toshkent: TDPU, 2019.

3. Ochilov A. Pedagogik tafakkur va ilmiy izlanish madaniyati. - Toshkent: TDPU, 2020.

4. Ziyomuhamedov B., To‘raqulov U. Pedagogik mahorat va innovatsion ta’lim. - Toshkent: Fan, 2018.

5. Abdullayeva D. Talabalarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini shakllantirishning psixologik asoslari. - “Pedagogik izlanishlar” jurnali, 2022, №3.
6. Rasulov Sh. Tadqiqot metodologiyasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
7. Yuldashev J. Oliy ta’limda ilmiy faoliyatni rag‘batlantirish tizimi. - “Ta’lim va innovatsiyalar” jurnali, 2021, №4.
8. Vygotsky L.S. Myshlenie i rech. - Moskva: Pedagogika, 1999.

MATEMATIKA O‘QITISH METODIKASINI INKLYUZIV TA’LIMDA RIVOJLANTIRISH

G.A.Matyakubova

Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim fakulteti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası v.b.dotsenti.

Maxmudova Asal Bahodirovna.

*Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Maxmudova Asal Bahodirovna.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida matematika o‘qitish metodikasini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari chuqur tahlil qilinadi. Turli psixofiziologik xususiyatlarga ega o‘quvchilar bilan ishlashda differensial va individual yondashuvlarning ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar hamda o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Maqolada inklyuziv ta’lim jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularning samarali yechimlari ham taklif etilgan.

Annotation. This article provides an in-depth analysis of the theoretical and practical foundations of the development of mathematics teaching methods in inclusive education. The importance of differential and individual approaches in working with students with different psychophysiological characteristics is substantiated. It also covers the issues of modern pedagogical technologies, innovative methods, and the development of professional competencies of teachers. The article also proposes problems that arise in the process of inclusive education and their effective solutions.

Аннотация. В данной статье представлен углубленный анализ теоретических и практических основ развития методики преподавания математики в инклюзивном образовании. Обоснована важность дифференцированного и индивидуального подходов в работе с учащимися с различными психофизиологическими характеристиками. Также рассмотрены вопросы современных педагогических технологий, инновационных методов и развития профессиональных компетенций учителей. В статье также предложены проблемы, возникающие в процессе инклюзивного образования, и эффективные пути их решения.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, matematika metodikasi, differensial ta’lim, individual yondashuv, pedagogik texnologiya, maxsus ehtiyojli bolalar, adaptiv ta’lim.

Keywords: inclusive education, mathematics methodology, differentiated education, individual approach, pedagogical technology, children with special needs, adaptive education.

Ключевые слова: инклюзивное образование, методика преподавания математики, дифференцированное образование, индивидуальный подход, педагогические технологии, дети с особыми потребностями, адаптивное образование.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — har bir shaxs uchun teng va sifatli ta’lim imkoniyatlarini yaratishdan iborat. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta’lim konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta’lim — bu nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta’lim tizimiga jalb etish, balki barcha o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali ta’lim jarayonini tashkil etishdir. Matematika fanini o’qitish esa inklyuziv muhitda alohida metodik yondashuvni talab qiladi. Chunki matematika abstrakt tafakkur, mantiqiy fikrlash va analitik ko’nikmalarni rivojlantiruvchi murakkab fan hisoblanadi. Har bir o’quvchining bu jarayonda faol ishtirok etishini ta’minlash — zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biridir.

1. Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari. Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Teng imkoniyatlar yaratish
- Diskriminatsiyaga yo’l qo’ymaslik
- Har bir o’quvchining qadriyat sifatida tan olinishi
- Individual ehtiyojlarni hisobga olish

Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari bilan uzviy bog’liqdir. Bu tizimda o’quvchi markaziy o’rinni egallaydi va ta’lim jarayoni uning ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Matematika o’qitishda bu quyidagicha namoyon bo’ladi:

- Mavzularni soddalashtirish va bosqichma-bosqich tushuntirish
- Ko’rgazmali vositalardan keng foydalanish
- Individual topshiriqlarni ishlab chiqish

2. Matematika o’qitish metodikasining mazmuni va mohiyati. Matematika o’qitish metodikasi — bu o’quvchilarga matematik bilimlarni samarali yetkazish usullari, vositalari va shakllari tizimidir. Inklyuziv ta’limda bu metodika quyidagi jihatlar bilan boyitiladi:

- Moslashtirilgan (adaptiv) o’qitish
- Ko’p darajali topshiriqlar
- Alternativ baholash usullari

Matematika o’qitishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

2.1. Vizual metodlar. Rasm, diagramma, grafiklar orqali tushuntirish o’quvchilarning tushunishini osonlashtiradi.

2.2. Amaliy metodlar. Masala yechish, tajriba o’tkazish orqali bilim mustahkamlanadi.

2.3. Interfaol metodlar. Guruhda ishlash, muhokama qilish, o’yinlar orqali o’rganish jarayoni jonlantiriladi.

3. Differensial va individual yondashuvning pedagogik ahamiyati. Inklyuziv ta’limning asosiy talabi — har bir o’quvchiga mos ta’lim berishdir.

Differensial yondashuv:

- O’quvchilarni bilim darajasiga qarab guruhlariga ajratish
- Har bir guruhga mos topshiriqlar berish

Individual yondashuv:

- Har bir o‘quvchining psixologik va kognitiv xususiyatlarini hisobga olish
- Shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini ishlab chiqish

Bu yondashuvlar o‘quvchilarning:

- Mustaqil fikrlashini rivojlantiradi
- O‘ziga ishonchini oshiradi
- Ta’limga qiziqishini kuchaytiradi

4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning roli

Bugungi kunda texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan.

4.1. Raqamli ta’lim vositalari

- Interaktiv doskalar
- Onlayn platformalar
- Mobil ilovalar

4.2. Gamifikatsiya (o‘yin asosida o‘qitish)

Matematika darslarini qiziqarli va tushunarli qiladi.

4.3. Adaptiv ta’lim tizimlari

O‘quvchining bilim darajasiga mos topshiriqlarni avtomatik tanlaydi.

5. O‘qituvchining kasbiy kompetensiyalari

Inklyuziv ta’limda o‘qituvchi quyidagi sifatlarni egallashi zarur:

- Pedagogik mahorat
- Psixologik bilim
- Empatiya va sabr
- Innovatsion fikrlash

O‘qituvchi:

- Har bir o‘quvchini tushunishi
- Mos metodlarni tanlashi
- Ijobiy muhit yaratishi kerak

6. Inklyuziv ta’limda matematika o‘qitishdagi muammolar

Amaliyotda quyidagi muammolar uchraydi:

- O‘quvchilar o‘rtasidagi katta tafovut
- Resurslar yetishmasligi
- O‘qituvchilarning tayyorgarlik darajasi pastligi

7. Muammolarni bartaraf etish yo‘llari

Quyidagi choralar samarali hisoblanadi:

- Malaka oshirish kurslari
- Maxsus o‘quv qo‘llanmalar yaratish
- Individual ta’lim dasturlari joriy etish
- Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish

8. Amaliy tavsiyalar

Matematika darslarida:

- Ko‘rgazmali vositalardan foydalanish
- O‘yin elementlarini qo‘llash
- Qisqa va tushunarli tushuntirish berish
- Rag‘batlantirish usullarini qo‘llash

Xulosa. Inklyuziv ta’lim sharoitida matematika o’qitish metodikasini rivojlantirish — zamonaviy pedagogikaning eng muhim yo’nalishlaridan biridir. Bu jarayon o’qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik, ijodkorlik va individual yondashuvni talab qiladi. Differensial ta’lim, zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan darslar barcha o’quvchilar uchun samarali bo’ladi. Natijada, inklyuziv ta’lim orqali jamiyatda tenglik, adolat va imkoniyatlar kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasi. - Toshkent: O’zbekiston, 2022.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar asoslari. - Toshkent: TDPU, 2019.
3. Ochilov A. Pedagogik tafakkur va ilmiy izlanish madaniyati. - Toshkent: TDPU, 2020.
4. Ziyomuhamedov B., To’raqulov U. Pedagogik mahorat va innovatsion ta’lim. - Toshkent: Fan, 2018.
5. Abdullayeva D. Talabalarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini shakllantirishning psixologik asoslari. - “Pedagogik izlanishlar” jurnali, 2022, №3.
6. Rasulov Sh. Tadqiqot metodologiyasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
7. Yuldashev J. Oliy ta’limda ilmiy faoliyatni rag’batlantirish tizimi. - “Ta’lim va innovatsiyalar” jurnali, 2021, №4.
8. Vygotsky L.S. Myshlenie i rech. - Moskva: Pedagogika, 1999.

MUZEY PEDAGOGIKASI VA UNING YOSHLAR MA’NAVIYATINI YUKSALTIRISHDAGI AHAMIYATI

Qurammurodova Ozoda

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada muzey pedagogikasining mazmun-mohiyati, shakllanish tarixi hamda uning yoshlar ma’naviyatini yuksaltirishdagi o’rni keng yoritilgan. Shuningdek, muzeylarning ta’lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati, ularning ijtimoiy-madaniy institut sifatidagi roli hamda O’zbekistonda muzey faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy asoslar tahlil qilingan. Xorijiy davlatlar tajribasi asosida muzey pedagogikasining rivojlanish bosqichlari ko’rib chiqilib, yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muzeylarning samarali vosita ekanligi asoslab berilgan.

Annotation. This article extensively covers the content, history of formation of museum pedagogy and its role in raising the spirituality of young people. It also analyzes the importance of museums in the educational process, their role as a socio-cultural institution, and the regulatory and legal framework aimed at developing museum activities in Uzbekistan. Based on the experience of foreign countries, the stages of development of museum pedagogy are considered, and it is substantiated that museums are an effective tool in educating the younger generation in the spirit of national values.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются содержание, история формирования музейной педагогики и ее роль в повышении духовности молодежи. Также анализируется значение музеев в образовательном процессе, их роль как социально-культурного института, а также нормативно-правовая база, направленная на развитие музейной деятельности в Узбекистане. На основе опыта зарубежных стран

рассматриваются этапы развития музейной педагогики и обосновывается эффективность музеев как инструмента воспитания молодого поколения в духе национальных ценностей.

Kalit so‘zlar: muzey pedagogikasi, ma’naviyat, yoshlar tarbiyasi, muzey faoliyati, madaniy meros, ta’lim-tarbiya, ijtimoiy institut, muzey eksponatlari, milliy qadriyatlar, ma’rifiy faoliyat, muzey ta’limi, tarixiy meros.

Keywords: museum pedagogy, spirituality, youth education, museum activities, cultural heritage, education, social institution, museum exhibits, national values, educational activities, museum education, historical heritage.

Ключевые слова: музейная педагогика, духовность, образование молодежи, музейная деятельность, культурное наследие, образование, социальные институты, музейные экспонаты, национальные ценности, образовательная деятельность, музейное образование, историческое наследие.

O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichi iqtisodiy va siyosiy hayotning barcha jabhalarida bo‘lganidek madaniy sohada, shu jumladan, boy o‘tmish merosimizni o‘rganish, saqlash hamda uni keng xalq ommasiga targ‘ib etish borasida ham tub burilish yasadi. Asrlar davomida insoniyatning sivilizatsion tajribasini to‘plagan muzeylar universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan bir qatorda tarixiy ma’lumotlarning bebaho manbaidir. Ilmiy muassasalardan farqli o‘laroq, muzeylar jamiyatning yanada keng doirasi uchun ochiqdir. Shaxsning madaniy rivojlanishi va ijtimoiylashuviga ko‘maklashuvchi eng muhim ijtimoiy institut muzeydir. O‘ziga xosligi tufayli muzey madaniy muassasa sifatida qudratli salohiyatga ega, bu ayniqsa, yosh avlodning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Muzeyning o‘quv faoliyati turli davrlardagi ma’naviy-moddiy madaniyat yodgorliklarida to‘plangan ijtimoiy tajribani saqlab qolish va keyingi avlodga yetkazishga asoslanadi. O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichi iqtisodiy va siyosiy hayotning barcha jabhalarida bo‘lganidek madaniy sohada, shu jumladan, boy o‘tmish merosimizni o‘rganish, saqlash hamda uni keng xalq ommasiga targ‘ib etish borasida ham tub burilish yasadi. O‘zbekiston Respublikasining “Muzeylar to‘g‘risida”gi Qonuni, 1998- yil 12-yanvarda “Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 5-martda qabul qilingan “Muzeylar faoliyatini tubdan qo‘llab-quvvatlash masalalari to‘g‘risida”, 2014-yil 11-iyuldagi “Davlat muzeylarining bolalar va ularning ota-onalariga ochiqqligini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarorlari qabul qilingan va bu orqali muzeylarning jamiyat hayotidagi roli, insonlar va tabiat, insonlar va tarix o‘rtasidagi mustahkam bog‘liqlikni ko‘rsatib beruvchi voqelikka aylandi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 11-dekabrda “2017-2027-yillarda Davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at sohasini innovatsion rivojlantirish to‘g‘risida”, “O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi kabi farmon va qarorlar tasdiqlandi. Shuningdek: uzluksiz ta’lim tizimida o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berish bilan birga ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash, ularni urf-odat, an’analar va milliy qadriyatlar bilan oziqlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muzey pedagogikasi bu borada muhim, samarali vosita vazifasini bajaradi.

«O‘zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 2018-yil 3-fevraldagi PF-5326-son Farmoni, «O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611 -son Farmonida turizmga doir «xalqaro talablarga javob beradigan uzluksiz, ko‘p bosqichli ta’lim tizimini yaratish, turizm sohasi xodimlari uchun majburiy malaka talablarini belgilaydigan standartlar ishlab chiqish» kabi huquqiy asoslar ham yaratilmoqda. Hozirgi vaqtda muzey pedagogikasi madaniy tajribalarni o‘tkazishga yo‘naltirilgan muzeylarning maqsad va vazifalari, tamoyillari, mazmuni, usullari, amalga oshirish shakllarini o‘rganish bilan shug‘ullanadigan ilmiy bilimlarning fanlararo yo‘nalishi sifatida belgilangan. Muzeysga xos ta’lim-tarbiya jarayoni muzey faoliyatining muhim tarkibiy qismi sifatida muzey pedagogikasining tadqiqot predmeti hisoblanadi. Muzey-pedagogik tadqiqotlar muzeyda o‘quv jarayoninin nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish, shuningdek ekspozitsiyalarni tayyorlashda va ekspozitsiyada va sinf xonalarida tashrif buyuruvchilar bilan ishlashda ushbu tadqiqot natijalarini qo‘llash imkoniyatlarini o‘rganishdan iborat. Muzey pedagogikasi tashrif buyuruvchilarning turli ijtimoiy va yosh guruhlari ehtiyojlarini tahlil qiladi, ko‘rgazmani idrok etishning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganadi.

“Muzey pedagogikasi” atamasini birinchi bo‘lib G.Froydentalning «Muzey - xalq ta’limi - maktab» (1 931) kitobida qo‘llagan bo‘lib, unda muallif dastlab muzey va maktab o‘rtasidagi farqning mohiyatini va ularning imkoniyatlari chegaralarini aniqlab olish kerakligini va shundan keyingina birgalikdagi ishlarni rejalashtirish zarurligini ta’kidlagan. ingdek maktab o‘quvchilari bilan ishlash uslubi, shu jumladan, talabalarni muzeysga tashrif buyurishga tayyorlash, keyin olingan bilim va taassurotlarni mustaxkamlash tasvirlangan. 1960-yillarning boshida «muzey rivojlanish davri»da badiiy muzeylar paydo bo‘ldi, ular dastlab estetik ta’lim va shaxsning ijodiy rivojlanishi muammolarini hal qilishga qaratilgan edi. Bu holat, bir tomondan, muzeyni maktab o‘quv-tarbiya jarayoniga kiritishni talab qildi, boshqa tomondan, maktab darslarining stereotiplaridan va an’anaviy ekskursiyalarning qat’iy uslubiy me’yoridan holi darslar metodikalarini izlashni talab qildi. Muzeysdagi ta’limiy faoliyat yosh psixologiyasini hisobga olgan holda olib borildi. To‘garaklarda ekskursiyalar, ma’ruzalar, suhbatlar, rassomlar, fan arboblari va boshqalar bilan uchrashuvlar, boshqa shaharlarga sayohatlar tashkil etildi. Bularning barchasi muzeysning o‘ziga xos ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini chuqurroq tushunish imkonini berdi. Muzey to‘garaklari, qoida tariqasida, klublarga birlashtirildi, ularning har bir a’zosi muzeysning ilmiy kutubxonasidan foydalanish va shaharning boshqa muzeyslariga bepul tashrif buyurish huquqini beruvchi sertifikat oldi. Bu yerda yodgorlik bilan ishlash usullari ishlab chiqildi, uning mavjudligining tarixiy konteksti haqidagi tushunchalar ishlab chiqildi, bolaning estetik rivojlanishi bosqichlari kuzatildi. Xorijiy davlatlarda muzey pedagogikasining shakllanish tarixiga nazar tashlaydigan bo‘sak, Buyuk Britaniyada muzey pedagogikasining shakllanishi Fransuz va nemis ma’rifatparvarlarining g‘oyalari keyingi davrda G‘arbiy Yevropa va Rossiyada muzeyslarning rivojlanishiga asos bo‘ldi. Ensiklopediyachilar F.Volter, D.Didro, G.Lessing, I.Gerder, I.Kant, I.Vinkelmannning gumanistik falsafasi sivilizatsiya qadr-qimmatini anglashga olib keldi, bu esa gumanitar fanlar va san’atga faol qiziqish uyg‘otdi. Ma’rifatparvarlik davrida muzeysning bugungi kundagi dolzarb bo‘lgan ma’rifiy va ijtimoiy-madaniy funksiyasi vujudga keldi va rivojlandi, u san’at va fanni ommalashtirish markaziga aylandi. Misol tariqasida ikkita muzeysni - Londondagi Britaniya muzeysi va Parijdagi Luvr

muzeyini olishimiz mumkin Britaniya muzeyi parlament qarori bilan 1753 yilda tashkil etilgan. Uning kolleksiyasi X.Sloan, R.Kotton, R.Xarli, U.Gamilton va boshqa kolleksionerlarning shaxsiy to‘plamlari tashkil etdi. Ko‘zgazmalarning katta qismini qo‘lyozmalar, arxeologik yodgorliklar va turli tabiat mo‘jizalari tashkil etdi. Muzey kutubxonasini alohida ta’kidlash kerak, u hali ham dunyodagi eng yiriklaridan biri hisoblanadi. Britaniya muzeyining to‘plamlari nafaqat tashrif buyuruvchilarning bilimlarini kengaytirishga, balki arxeologiya va tarix kabi fan sohalarini rivojlantirishga ham katta hissa qo‘shdi. Amerika Qo‘shma Shtatlarida muzey pedagogikasining shakllanishi bir qancha o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Angliya muzeylari Amerika Qo‘shma Shtatlarida muzey ishining shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatdi. 1876-yilda Filadelfiyada bo‘lib o‘tgan Amerika dekorativ-amaliy san’at ko‘rgazmasi milliy xususiyatga ega bo‘lgan «San’at va hunarmandchilikni tiklash uchun» harakatining yuzaga kelishiga turtki bo‘lib xizmat qildi. Shu yili Detroytda San’at muzeyi negizida AQShdagi birinchi sanoat san’ati maktabi ochildi. Shu bilan birga, har bir muzey turli usullarda ta’lim maqsadlarini amalga oshirdi va ularning ba’zilari hatto «muzey o‘qituvchisi» (Boston san’at muzeyi) lavozimini ham joriy etildi. 1890-yildan boshlab Detroytdagi san’at muzeyida tasviriy san’at, arxeologiya, adabiyot va fanning turli sohalarini bo‘yicha keng qamrovli o‘quv ishlari olib borildi. Bu muzeyda turli xil jamiyat va uyushmalar – “ayollar rassomlari jamiyati”, «kutubxona xodimlari uyushmasi» va boshqalar ham yaratilgan, bu to‘g‘ridan-to‘g‘ri pedagogika va muzeyning o‘ziga xos o‘quv muassasiga aylantirilganligidan dalolat beradi. Germaniyada muzey pedagogikasining shakllanishi tarixiga nazar tashlaylik. Germaniyada muzey ta’lim faoliyati rivojlanishida nafaqat nemis, balki Evropa muzey pedagogikasining kashfiyotchisi A.Lixtvark alohida o‘rin tutadi. U muzey ham maktab kabi bilim maskani ekanligiga ishonch hosil qilib, o‘zining amaliy faoliyati orqali san’at sohasidagi ta’lim-tarbiya ishlarining keng tarqalishiga katta hissa qo‘shdi. Xulosa qilib aytish mumkinki, xorijiy davlatlarda muzeylarning rivojlanishi borasida bir qancha ishlar amalga oshirilgan. Tashkil qilingan ishlarining barchasi yoshlarning ma’naviyatini yuksaltirish, ularda tarixiy obidalarimizga hurmat, vatanga muhabbat tuyg‘ularini shakllantirishga qaratilgan. Xorijiy davlatlar qatorida bizning mamlakatimiz ham muzeylarning tashkil qilinish tarixiga egadir. Bu borada bir qancha farmon va qonunlar qabul qilingan. Vatanimiz ijtimoiy hayotidagi o‘zgarishlar, yangilanishlar qatorida O‘zbekiston hududidagi muzeylar faoliyatida ham yangi davr boshlandi. O‘zbekiston Respublikasining “Muzeylar to‘g‘risida”gi Qonuni, Birinchi Prezident Islom Karimovning 1998-yil 12-yanvarda “Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 5-martda qabul qilingan “Muzeylar faoliyatini tubdan qo‘llab-quvvatlash masalalari to‘g‘risida”, 2014-yil 11-iyuldagi “Davlat muzeylarining bolalar va ularning ota-onalariga ochiqqligini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” Qarorlari qabul qilingan bo‘lib, bu muzeylarning jamiyat hayotidagi roli, insonlar va tabiat, insonlar va tarix o‘rtasidagi mustahkam bog‘liqlikni ko‘rsatib beruvchi voqelikka aylandi. Mamlakatimiz hududida mavjud bo‘lgan muzeylar faoliyatini takomillashtirish, ularni xalqning ma’naviy axloqiy kamolotida tutgan o‘rnini yanada oshirish maqsadida — O‘zbekmuzey jamg‘armasi tashkil etilgan. Bugungi kunda mamlakatimiz hududidagi turli muassasalar, korxonalar, qurilish tashkilotlari, qishloq, jamoa boshqaruv xo‘jaliklari qoshida, shahar, tuman, viloyat markazlarida, xalq ta’limi tizimida ja’mi 1200 dan ortiq muzeylar bo‘lib, ularning eng yiriklari poytaxtda joylashgan. Shu bilan birgalikda o‘nlab yozuvchilar, shoirlar, rassomlar, olimlar va mashhur

san’at arboblarning uy muzeylari ham faoliyat ko’rsatmoqda. Muzeylar madaniy-ma’rifiy muassasa hisoblanib, uning vazifasi tarixiy hujjatlar, madaniy va ma’naviy yodgorliklarni to’plash, tabiiy boyliklardan namunalarni jamlash va saqlash, ularni ilmiy jihatdan o’rganib ko’rgazmalarga qo’yish va keng xalq ommasiga havola qilishdan iborat. Muzeylar aholining keng tabaqalari o’rtasida madaniy-ma’rifiy ishlarni olib boradi. Muzeylar faoliyati xalqning tarixiy taraqqiyot jarayonida rivojlanib borishi, qo’lga kiritgan yutuqlari hamda qoldirgan boy madaniy-ma’naviy merosi xususidajuda katta bilimlar beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasi. - Toshkent: O’zbekiston, 2022.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar asoslari. - Toshkent: TDPU, 2019.
3. Ochilov A. Pedagogik tafakkur va ilmiy izlanish madaniyati. - Toshkent: TDPU, 2020.
4. Ziyomuhamedov B., To’raqulov U. Pedagogik mahorat va innovatsion ta’lim. - Toshkent: Fan, 2018.
5. Abdullayeva D. Talabalarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini shakllantirishning psixologik asoslari. - “Pedagogik izlanishlar” jurnali, 2022, №3.
6. Rasulov Sh. Tadqiqot metodologiyasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
7. Yuldashev J. Oliy ta’limda ilmiy faoliyatni rag’batlantirish tizimi. - “Ta’lim va innovatsiyalar” jurnali, 2021, №4.
8. Vygotsky L.S. Myshlenie i rech. - Moskva: Pedagogika, 1999.

XORAZMDA XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA PEDAGOGIK TA’LIM TARAQQIYOTINING RIVOJLANISHI

Qolandarova Dilafruz Karimovna

UrDPI Pedagogika fakulteti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya: Xorazmda XIX asr oxiri va XX asr boshlarida pedagogik ta’lim taraqqiyotida tarbiyaviy g’oyalarning rivoji muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida bu yo’nalish tubdan o’zgarib, bolalar tarbiyasiga yangicha yondashuvlar shakllandi. Ushbu davrda bolani mustaqil shaxs sifatida ko’rish, uning tabiiy rivojlanishini qo’llab-quvvatlash va o’yin faoliyatining ahamiyatini tan olish asosiy g’oyalardan biri bo’ldi. Mazkur maqolaning maqsadi — shu davrdagi bola tarbiyasidagi milliy g’oyalarning rivojlanishini tahlil qilishdir.

Аннотация: Развитие педагогических идей в Хорезме в конце XIX и начале XX веков сыграло важную роль. Особенно в конце XIX и начале XX веков это направление радикально изменилось, сформировались новые подходы к воспитанию ребенка. В этот период одной из главных идей стало рассмотрение ребенка как самостоятельной личности, поддержка его естественного развития и признание важности игровой деятельности. Цель данной статьи – анализ развития национальных идей в воспитании ребенка в тот период.

Abstract: The development of pedagogical ideas in Khorezm in the late 19th and early 20th centuries played a significant role. This trend, particularly in the late 19th and early 20th centuries, underwent radical changes, with new approaches to child education emerging. During

this period, one of the key ideas was to view the child as an independent individual, support their natural development, and recognize the importance of play. The purpose of this article is to analyze the development of national ideas in child education during this period.

XVIII asrda Xorazm (Xiva xonligi) hududida pedagogik qarashlar asosan islom dini ta’limoti, an’anaviy maktab va madrasalar doirasida rivojlangan. Bu davrda ta’lim-tarbiya ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy vaziyat, ya’ni xonlikdagi feodal munosabatlar va qo’shni davlatlar bilan bo’lgan munosabatlar ta’sirida bo’lgan.

XVIII asr Xorazm pedagogik qarashlarining asosiy xususiyatlari:

- **Diniy va dunyoviy bilimlarning uyg’unligi:** Ta’lim tizimining asosi maktab va madrasalar bo’lib, ularda diniy ilmlar (Qur’on, hadis, fiqh) bilan bir qatorda, arab tili, fors tili, adabiyot, tarix va ba’zi aniq fanlar (yulduzlar ilmi, hisob) ham o’rgatilgan.
- **Ustoz-shogird an’anasi:** Pedagogik jarayonda ustozning o’rni yuqori baholangan. Shogirdlar ustozga hurmat ko’rsatish, uning o’gitlariga amal qilish, ilmni puxta egallashga intilish odob-axloqning asosiy qoidalari hisoblangan.
- **Axloqiy tarbiyaga e’tibor:** Ta’lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki yoshlarni halol, to’g’riso’z, ota-onani hurmat qiladigan, el-yurtga sadoqatli insonlar qilib tarbiyalashga katta e’tibor berilgan.
- **Adabiyot va she’riyatning o’rni:** Mutaqaddirlar va shoirlar o’z ijodlarida ta’lim-tarbiya, ilm-fan, odob-axloq masalalarini yoritishgan. She’riyat yoshlar qalbiga ezgulik g’oyalari yetkazishning vositasi sifatida qo’llanilgan.
- **Maktab va madrasalar:** Ta’lim-tarbiya jarayoni boshlang‘ich maktablar (maktabxona) va oliy ta’lim muassasalari (madrasa) da olib borilgan. Madrasalar ilmiy-pedagogik markazlar bo’lib, ular xonlar yoki xonadon a’zolari tomonidan vaqf mulklari hisobiga saqlangan.

XVIII asr Xorazm pedagogik qarashlari keyingi davrlardagi ma’rifatparvarlik harakatlari va jadidchilik g’oyalari uchun poydevor vazifasini o’tagan.

Savdo munosabatlarining taraqqiyoti Xorazmni Buyuk Ipak yo’lining Markaziy tarmoqlari kesishgan markazlardan biriga aylanishiga, turli sohalarga ixtisoslashgan ayniqsa, savdo munosabatlari hal qiluvchi ahamiyatga ega bo’lgan savdo markazlarining vujudga kelishiga olib kelgan.

Butun Sharq shaharlari ierarxik tuzilishidagi muayyan shaharlarning tutgan o’rni, ko’p hollarda, uning ijtimoiy - iqtisodiy imkoniyati va karvon yo’llari bilan aloqasi, savdo munosabatlariga qanday tortilganligi bilan belgilangan. Xullas, aynan shu sabablarga ko’ra, Xorazm savdo markazlari to’g’risidagi turli-tuman ma’lumotlar IX asrdayoq paydo bo’la boshlagan edi. Shaharlarning taraqqiy qilishda savdoning ahamiyatini sharq geograflari, tarixchi va sayyohlari ham tushunib etganlarki Xorazm shaharlari tavsifnomasida, albatta, bozorlar, karvonsaroylar, atrofidan qanday karvon yo’llari o’tganligi haqida qayd qilib o’tganlar.

Xorazm savdo markazlarining iqtisodiy ahvolini, Sharq – G’arb savdosida tutgan o’rnini yorituvchi manbalar haqida so’z yuritishdan oldin ularni bir necha davrlarga bo’lgan holda ko’rib chiqish maqsadga muvofiq deb o’ylaymiz.

Xususan,

1. IX-XIII asr boshlari (mo’g’ul istilosigacha) arab-fors manbalari.
2. XIII-XVI asrlar arab-fors va evropa manbalari.

3. XVI-XVIII asrlar fors va eski o‘zbek tilidagi manbalar.

4. XIX asr rus sayyohlari va tadqiqotchilari ma’lumotlari.

O‘z asarlarini arab tilida yozgan tarixchi va geograflar asarlari jumlasiga Ibn Rustaning «Kitob al-aloq an-nafisa» Al-Ya’qubiyning («Kitob al-buldon» («Mamlakatlar haqida kitob»), Abubakr al-Balazuriyning «Kitob futuh al-buldon» (Mamlakatlarning zabt etilishi haqida kitob), Ibn Xordabexning «Kitob masalik ul-mamolik» («Yo‘llar va mamlakatlar haqida kitob»), Tabariyning «Tarix ar-rusul va-l-muluk» («Payg‘ambarlar, podsholar tarixi»), Ibn Fadlanning «Risola», Abu Rayxon Beruniyning «Osor ul-boqiya al-qurun holiya» («Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar») va «Geodeziya» asari. Al-Istaxriyning «Kitob masolik ul-mamolik» («Mamlakatlarga boriladigan yo‘llar haqida kitob»), Al-Mukaddasiy (Makdisiy)ning «Ahsan-at-taqosim fi ma’rifat al-akolim» («Iklimlarni o‘rganish uchun eng yaxshi qo‘llanma»), Ibn Havkalning «Kitob ul-masolik va-l-mamalik» («Yo‘llar va mamlakatlar haqida kitob»), asarlari kiradiki, bu asarlar Xorazm savdo markazlari haqida ma’lumot beruvchi birinchi darajali va tengi yo‘q manbalar hisoblanadi. Bular ichida Istaxriy va Muqaddasiy asarlari ayniqsa ajralib turadi. Chunki ular asarlarida Xorazm savdo markazlarining tavsifi, Xorazm iqtisodiy geografiyasi, shaharlar va qishloqlarning savdo munosabatlari, bozorlari va karvon-saroylariga katta e’tibor berilgan.

Arab tilidagi manbalar qatoriga yana As-Saolibiyning «Latoif ul-maorif» («Ajoyib ma’lumotlar»), Ibn al-Asirning «Al-Komil fit-tarix» («Mukammal tarix»), as-Sam’oniyning «Kitob al-arsob» («Mashhur kishilar haqida kitob»), Yoqut al-Hamaviyning «Mu’tam al-buldon» («Mamlakatlar ro‘yxati») asarlari kirib, ularda Xorazmning XI-XIII asrlardagi savdo munosabatlari to‘g‘risida bir talay ma’lumotlar mavjudligini ta’kidlash kerak. Ular ichida Yoqut Hamaviyning asari qimmatli faktik ma’lumotlarga boyligi bilan boshqa geografik asarlardan ajralib turadi. Eng muhimi uning asari boshqa manbalarga nisbatan chalkashliklardan biroz holi bo‘lib undagi ko‘pgina ma’lumotlar aniq berilgan. IX-XIII asrlar fors tilida yozilgan manbalar ustida to‘xtaladigan bo‘lsa, ular ichida eng qimmatlisi va muhimlari – noma’lum muallif tomonidan yozilgan. «Hudud al-olam» asari, Mahmud Gardiziyning «Zayn ul-axbor» («Tarixlar bezagi») asari, hamda Abulfazl Bayhakiyning «Tarixi Mas’udiy» asarlari hisoblanadi. Bu asarlarda Xorazm savdo markazlariga ta’rif berib o‘tilishi bilan birga, Xorazmning qo‘shni o‘lkalar va ko‘chmanchi aholi bilan bo‘ladigan savdo-sotiq munosabatlari hamda shu aloqalar amalga oshirilgan karvon yo‘llari to‘g‘risida qimmatli ma’lumotlar mavjud.

Umuman, IX-XIII asrlar manbalarining deyarli barchasida Xorazm nafaqat Movarounnahr balki butun Musulmon Sharqining eng taraqqiy qilgan, shaharlari ko‘p, dehqonchilik chorvachilik, hunarmandchilik gullab-yashnagan, va, bu bilan bog‘liq ravishda savdo munosabatlari juda rivojlangan hududlardan biri sifatida ko‘rsatib o‘tiladi. Ammo, bu iqtisodiy va madaniy yuksalish mo‘g‘ul boqini munosabati bilan biroz to‘xtab qolgan. Bir oz vaqtgacha Xorazm shaharlari vayrona ichida qoldi. Lekin shuni ta’kidlash kerakki, mo‘g‘ul bosqini ham juda qadimdan shakllanib, rivojlanib kelayotgan Xorazm shahar madaniyati tarqqiyotini butunlay to‘xtatib qo‘ya olmadi.

Xorazm vohasi mehnatkashlarining yaratuvchanlik mehnati tez orada, iqtisod va madaniyat bilan bir qatorda, Xorazm savdo markazlarining, ayniqsa uning Oltin O‘rda davlati tarkibiga kirgan qismi (mo‘g‘ul bosqinidan so‘ng Xorazm Oltin O‘rdaga kiruvchi Shimoliy

Xorazm va Chig‘atoy ulusiga kiruvchi Janubiy Xorazmga bo‘lingan edi) shaharlarning o‘z qaddini tiklab olishga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. I.A.Karimov O‘zbekistonning 16 - yillik mustaqil taraqqiyot yo‘li// Xalq so‘zi. 2007-yil 30- avgust
2. Arsikovskiy A. Arxeologiya asoslari.T., 1970.
3. Arxeologlar xikoya qiladi. Mualliflar jamoast. T., 1976.
4. История Хорезма. Т., «Fon» 1977.
5. Norqulov N. Beruniy va Xorazm. T., «Fan» 1973.
6. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlob. 1964.
7. Xorazm tarixi. Urganch 1997.

XORAZM SHAHARLARI TARIXIGA OID O‘RTA ASRLAR YOZMA MANBALARI

Qolandarova Dilafruz Karimovna

UrDPI Pedagogika fakulteti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Xorazm shaharlari tarixiga oid o‘rta asrlar yozma manbalari haqida so‘z yuritiladi. XVIII asrda Xorazm (Xiva xonligi) hududida pedagogik qarashlar asosan islom dini ta’limoti, an’anaviy maktab va madrasalar doirasida rivojlangan. Bu davrda ta’lim-tarbiya ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy vaziyat, ya’ni xonlikdagi feodal munosabatlar va qo‘shni davlatlar bilan bo‘lgan munosabatlar ta’sirida bo‘lgan.

Аннотация: В статье рассматриваются средневековые письменные источники по истории городов Хорезма. В XVIII веке педагогические взгляды на территории Хорезма (Хива-ханства) развивались преимущественно в рамках исламского религиозного учения, традиционных школ и медресе. На образование в этот период влияла социально-политическая и экономическая ситуация, то есть феодальные отношения в ханстве и отношения с соседними государствами.

Abstract: This article examines medieval written sources on the history of Khorezmian cities. In the 18th century, pedagogical views in Khorezm (Khiva Khanate) developed primarily within the framework of Islamic religious teaching, traditional schools, and madrassas. Education during this period was influenced by the sociopolitical and economic situation, specifically feudal relations within the khanate and relations with neighboring states.

Butun Sharq shaharlari ierarxik tuzilishidagi muayyan shaharlarning tutgan o‘rni, ko‘p hollarda, uning ijtimoiy - iqtisodiy imkoniyati va karvon yo‘llari bilan aloqasi, savdo munosabatlariga qanday tortilganligi bilan belgilangan. Xullas, aynan shu sabablarga ko‘ra, Xorazm savdo markazlari to‘g‘risidagi turli-tuman ma’lumotlar IX asrdayoq paydo bo‘la boshlagan edi. Shaharlarning taraqqiy qilishda savdoning ahamiyatini sharq geograflari, tarixchi va sayyohlari ham tushunib etganlarki Xorazm shaharlari tavsifnomasida, albatta, bozorlar, karvonsaroylar, atrofidan qanday karvon yo‘llari o‘tganligi haqida qayd qilib o‘tganlar.

Keyingi o‘rta asrlar mualliflarining asarlarida Xorazm savdo shaharlari, ayniqsa, Urganch yana o‘z davrining eng yirik savdo markazlari sifatida, Xorazm (ko‘proq Shimoliy Xorazm) shu davrning eng boy va iqtisodiy mavqei baland hududlardan biri sifatida tilga olinadi. Ammo,

mo‘g‘ul istilosidan keyin to Xiva xoni Abulg‘oziygacha yozilgan yozma manbalar juda kamligi va borlarida ham ushbu muammo bir taraflama yoritilganligi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Shu bilan birga bu manbalarda ba’zi qarama-qarshi olimlar o‘rtasida Xorazmning XV asrgacha bo‘lgan davrda savdo shaharlarining mavqei, holati to‘g‘risida muayyan ma’lumotlar olishni qiyinlashtiradi.

Mo‘g‘ul bosqinidan keyingi Xorazm to‘g‘risida endi Evropa manbalarida ham ma’lumotlar mavjud XIII-XIV asrlar davomida turli sabablarga ko‘ra Xorazmda bo‘lgan evropalik sayyohlar Plano Karpini (1246 yilda kelgan), aka-uka Pololar (1260 yilda kelgan), italyan savdogari Franchesko Balduchchi Pegoletti (1340 yilda kelgan) asarlarida Xorazm shaharlari, ayniqsa, Urganch to‘g‘risida qimmatli ma’lumotlar mavjud.

1333 - yilda Xorazmga markazlashgan arab sayyohi Ibn Battuta kelgan. Uning “Tuhfat an-nuzzar fi g‘aroyib al-amsar va ajoyib al-afsar” (“G‘aroyib shaharlar va ajoyib safarlar tomoshasi haqida tuhfa”) asarida Xorazm savdo shaharlari to‘g‘risida ba’zi ma’lumotlar uchraydi.

XIV asr oxiri – XV asr tarixchilari ichida Ibn Arabshohning “Ajoyib al-maqdur fi axbori Temur” (“Temur sarguzashtlarida taqdir mo‘‘jizalari”) asari iqtisod, savdo-sotiq va shaharning boshqa ko‘pgina jihatlarini yorituvchi ma’lumotlarga egaligi bilan ajralib turadi. Muallif Xorazmning XIV asrning ikkinchi yarmida iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlardan biri bo‘lganligini ko‘rsatib o‘tish bilan birga, Temur yurishlaridan so‘ng Shimoliy Xorazm iqtisodiyotining tushkunlikka tushganligini ham qayd qilib o‘tgan.

Yuqoridagi Evropa va arab manbalarining barchasida Xorazm savdo shaharlarining, ayniqsa Urganchning o‘sha davrda rivojlangan eng yirik va boy shaharlardan bo‘lganligi ta’kidlangan. Shu bilan birga ulardagi ma’lumotlar shunisi bilan xarakterli va qimmatliki mualliflarning barchasi ham o‘z davrida Xorazmda bo‘lganlar va o‘z ko‘rgan–bilganlarini yozganlar. XIII-XV asrlar Xorazm savdo shaharlari to‘g‘risida ma’lumot beruvchi ikkinchi tur manbalar mavjudki, ular ko‘proq ikkinchi bir odamdan eshitgan yoki o‘rta asr boshqa manbalaridan olingan ma’lumotlarga tayangan holda yozilgan.

Bunday manbalar ichida alohida qimmatga ega bo‘lganlaridan mashhur fors geografi Hamdulloh Mustavfiy Qazvinining «Nuzhat-ul-qulub» («Qalblar oromi») asari, Shahobiddin al-Umariyning «Kitob masalik al-absar va mamolik al-amsar» («Turli mamlakatlar davlatlari bo‘ylab o‘tgan yo‘llar») asari, al-Bakuviyning (XIV-XV asrlar) «Kitob talxis al-asar va ajoyib al-malik al-qahhor» («Buyuk podshoning mo‘‘jizalari va yodgorliklari haqidagi kitobning qisqartmasi») nomli asarlaridir. Chunki Hamdulloh Qazviniy asarida Xorazmning XIV asrdagi geografik holati, xususan yirik shaharlari, iqtisodiyoti haqida ma’lumotlar keltirish bilan birga, Xorazmni Eron bilan bog‘lovchi karvon yo‘llari va ulardagi manzillar, masovalar to‘g‘risida ham ma’lumotlar mavjud. Al-Umariy va al-Bakuviy asarlarida esa ko‘proq Xorazmda shaharlar, bozorlar, ishlab chiqariladigan mahsulot turlari, narx-navo, pul munosabatlari umuman, shaharlar xo‘jalik hayoti to‘g‘risida fikr yuritiladi.

Shuningdek, Shayx al-Birzaliy, an-Nuviyriy, Ibn Xaldun kabi arab-fors va temuriylar davrining Nizomiddin Shomiy, Sharofiddin Ali Yazdiy, Abdurazzoq Samarqandiy, Hofizi Abro‘, Xondamir kabi mualliflar asarlarida ham XIV-XV asrlar Xorazm savdo shaharlari va ularning xo‘jalik hayoti haqida ma’lumotlar uchraydi. Ammo yuqoridagi asarlar kabi bu asarlarda ham jiddiy xatolar mavjud bo‘lib, ulardan ham ehtiyotkorlik bilan foydalanish lozimligini ta’kidlash

kerak. Xorazm savdo shaharlarining geografik holati to‘g‘risida XIV-XV asrlarda tuzilgan Evropa xaritalari ham ma’lumot beradi. 1367 yilda aka-ukalar Frantsisko va Domeniko Pitsiganilar xaritasida Urganch, 1375 yilgi Katalon atlasida Urganch, Mizdahqon, Xiva, XV asr Venetsiya kosmografi Fra-Mauroning 1459 yilgi xaritasida esa Urganch shaharlari ko‘rsatib o‘tilgan. Bu xaritalar boshqa manbalar ma’lumotlarini to‘ldirib, bu shaharlarning o‘rnini to‘g‘ri belgilashga yordam beradi.

Mo‘g‘ullar va temuriylar davri Xorazm shaharlari to‘g‘risida Xiva xoni Abulqozixonning XVII asrda yozilgan «Shajarayi turk» asarida ham ma’lumotlar mavjud bo‘lib, unda Mizdahqon, Xiva, Hazorasp, Vazir, Bo‘ldumsoz, Tirsak va Qumkend kabi shaharlari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Shu bilan birga XVI asr ingliz sayyohi Antoni Jenkinson va XVII asr muallifi Mahmud ibn Valining mashhur geografik asari – «Bahr ul-asror fi manoqib ul-ahyor» («Oliyjanob kishilarning shon-shavkati haqida sirlar dengizi») asarlarida. XV asr Xorazm xo‘jalik hayoti va shaharlari tasvirlangan. Bular ikkalasida ham XV asrga kelib, Xorazm hayotining bir oz yuqoriga ketganligi ta’kidlanadi.

Xullas, IX-XV asrlar Xorazm savdo shaharlari to‘g‘risida ko‘pgina arab-fors, evropa va eski o‘zbek tilidagi manbalarda ma’lumotlar mavjud bo‘lsa-da, ammo umumiy holatda ular savdo shaharlarining xo‘jalik hayoti, mavqei to‘g‘risida atroflicha ma’lumotlar bera olmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. I.A.Karimov O‘zbekistonning 16 - yillik mustaqil taraqqiyot yo‘li// Xalq so‘zi. 2007-yil 30- avgust
2. Arxivskiy A. Arxeologiya asoslari.T., 1970.
3. Arxeologlar xikoya qiladi. Mualliflar jamoast. T., 1976.
4. История Хорезма. Т., «Fon» 1977.
5. Norqulov N. Beruniy va Xorazm. Т., «Fan» 1973.
6. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlob. 1964.
7. Xorazm tarixi. Urganch 1997.

ABU RAYHON BERUNIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI

Qolandarova Dilafuz Karimovna

UrDPI Pedagogika fakulteti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Abu Rayhon Beruniyning pedagogik qarashlari. O‘rta asr Sharqining jahonga mashhur yana bir qomusiy olimlaridan biri Abu Rayxon Beruniy bo‘lib, uning olim sifatida shakllanishida o‘sha davrning allomalari al-Xorazimiy, al-Forobiylarning ta’siri katta bo‘ldi. Abu Ali ibn Sino, Firdavsiy va Daqiqiyar u bilan bir davrda ijod qildilar.

Аннотация: Педагогические взгляды Абу Райхана Беруни. Еще одним всемирно известным энциклопедистом Ближнего Востока был Абу Райхан Беруни, чье становление как ученого во многом произошло под влиянием ученых того времени, аль-Хорезми и аль-Фараби. Абу Али ибн Сина, Фирдоуси и Дакики работали с ним в одно время.

Abstract: Pedagogical views of Abu Rayhan Beruni. Another world-famous encyclopedist of the Middle East was Abu Rayhan Beruni, whose formation as a scholar was

greatly influenced by the scholars of that time, al-Khwarizmi and al-Farabi. Abu Ali ibn Sina, Firdausi, and Daqiqi worked at the same time as him.

Abu Rayhon Beruniyning qalamiga mansub bo‘lgan asarlar soni 150 dan ortiq bo‘lib, deyarli barcha fan sohalariga bag‘ishlab yozilgan. Olimiing «O‘tmish yodgorliklari», «Geodeziya», «Yulduzlar haqida ilm», —Hindiston», —Qonuni Mas‘udiy», «Menerologiya», «Farmakognoziya» kabi asarlari o‘zbek va rus tillariga tarjima qilingan. U ijtimoiy soxaga bag‘ishlab maxsus asarlar yozmagan, biroq uning barcha asarlarida ta’lim-tarbiya, odob va axloq, masalalariga doir butun bir pedagogik qarashlar sistemasiga duch kelamiz. Beruniyning o‘zi tibbiyot tadqiqotchisi sifatida mashxur bo‘lishiga qaramay, uning ijtimoiy hodisalar tadqiqotiga bag‘ishlangan faoliyati o‘zining keng ko‘lamligi, chuqur va mantiqan izchilligi bo‘lgan ko‘p olimlarning xayratiga sazovor bo‘lgan. — Beruniy ilmiy merosida u yaratgan tabiatni o‘rganish va bilish metodi katta o‘rin egallaydi. Bu uning dunyoviy va ilmiy fanlarga bo‘lgan munosabatini ham belgilab bergan. Uningcha, fan javob berolmagan bilim sohalarini diniy bilimlardan izlash lozim. U hech qachon dinga qarshi bormagan, dinga e’tiqodli, chin musulmon bo‘lgan Beruniy ilmiy metodni xarakterli xususiyati sifatida uning obyektivli kuzatish, tajribalarga tayanish, og‘zaki va yozma yodgorliklarni o‘rganish, faktlarga tanqidiy yondashish, ularni allaqachon ma’lum bo‘lgan haqiqat bilan chatishtirish, mantiqan umumlashtirishga, aqliy umumlashtirishdan nazariya hosil qilish kabi ilmiy operatsiyalarni, usul va metodlarni ko‘rsatib o‘tadi.

Beruniy milodning 1000 yilida «O‘tmish xalqlardan qolgan yodgorliklar» asarini yozadi va unda qadimiy Sharq xalqlari, arablar, suriyaliklar, yahudiylar, eroniylar, sug‘dlar, xorazmliklar va boshqa xalqlarning urf odatlarini ilmiy asosda tekshirib, bu bilan Sharq xalqlari etnografiyasiga asos soladi. Bu asar Sharq xalqlari etnografiyasi tarixiga doir qimmatli ma’lumotlar asosida yozilgan. Uning mazkur asari A.Rasulov tomonidan o‘zbek tiliga tarjima qilingan bo‘lib, qisqacha mazmuni prof.A.Qayumovning Abu Rayxon Beruniy va Ibn Sinoga bag‘ishlangan kitobida keltirilgan. Asarda kecha va kunduzning almashinishi, quyosh va yer harakati, yil va oy haqida, eroniylar, sug‘diylar, xorazmiylarning qarashlari to‘grisida shaxsiy ma’lumotlar bayon qilingan.

Sharq mamlakatlari, rimliklar, yahudiylar, arablar yil hisobi haqida xabar berilgan. Unda inson yashay boshlagan payt hisobiga doir jadval mavjud, unda turli xalqlar orasidagi inson paydo bo‘lishiga doir tasavvurlar qaqida ham ma’lumotlar mavjud. Masalan eronliklar tarixining boshlanishini Qayumarsdan Aleksandr Makadonskiyning Doro ustidan g‘alaba qozonganigacha, bu davrdan Sosoniylar shoxi Ardasher Babak (226-241) davrigacha so‘ngra, u davrdan Islomgacha bo‘lgan jami uch davrga bo‘ladilar. Xorazimliklarning tarix hisobi xaqida esa Beruniy quyidagalarini yozadi: «Ular (Xorazmliklar - Yu.A.) Xorazmga odam joylasha boshlaganidan tarix olar edilar. Bu Iskandardan 980 yil ilgari edi. U Qutayba tomonidan Xorazm xatini biladigan savodli dindagi kishilarning barchasi o‘ldirilgani xaqida ham xabar qiladi.

Hozirgi o‘zbek xalqining ajdodlari bundan bir necha mingyillar oldin yashagan bo‘lib, ular o‘ziga xos madaniyatni vujudga keltirishda katta va mashaqqatli yo‘lni bosib o‘tgan. Dastlabki tosh qurollardan tirikchilik uchun foydalanish, ancha takomillashgan mehnat qurollarini yasash, urug‘chilik davriga kelib, xo‘jalik hayoti va madaniy taraqqiyotda erishilgan yutuqlari o‘z ichiga olgan davrgacha bo‘lgan tariximiz ota- bobolarimizning boy qadimiy madaniyatga ega bo‘lganligidan dalolat beradi; (Eramizdan avvalgi birinchi ming yillikda

Baqtriya, Xorazm, So‘g‘diyona, Marg‘iyona, Parfiya hamda Parkana kabi davlatlarda turli qabila va elatlar yashaganlar. Ular soqlar, masog‘utlar, so‘g‘dlar, xorazmiylar, boxtarlar, chochliklar, parkanaliklar kabi qabila va urug‘lardan iborat bo‘lib, hozirgi Markaziy Osiyo hududida yashovchi xalqlarning ajdodlari hisoblanadilar. Eramizdan oldingi asrning birinchi yarmida qadimiy davlatlar: Baqtriya va So‘g‘diyona, Marg‘iyona, Xorazm, Parkana, Parfiya kabi o‘lkalarda xalq xo‘jaligining turli sohalarida rivojlanish ro‘y bergan. Eramizdan oldingi IX-VI asrlarda paydo bo‘lgan Ahmoniylar, eramizdan avvalgi III asr o‘rtalarida tashkil topgan GrekBaqtriya, eramizning I asrida tashkil topgan Kushonlar, eramizning V asrida yuzaga kelgan Eftalitlar, so‘ngra Sosoniylar va, nihoyat, Turk xoqonligi davlatlarida madaniyat yuksala bordi. Turkiy va forsiyzabon xalqlarning hayot kechirish san‘ati, donolik majmuasi sifatida yuzaga kelib, borliqqa amaliy munosabatda bo‘lishning namunasi tarzida e‘tirof etilgan ma‘naviy madaniyat yodgorliklari qadimgi grek tarixchisi Gerodotning «Tarix», Strabonning «Geografiya» hamda Mahmud Koshg‘ariyning «Devonu lug‘atit-turk» kabi asarlari, Urxun-Enasoy bitiklari kabi adabiy-tarixiy manbalarda saqlangan.

Ushbu yodgorliklar mohiyatini o‘rganish insonning shakllanishida moddiy va ma‘naviy madaniyat qay darajada katta o‘rin tutganidan dalolat beradi. Eramizdan oldin, taxminan 484(480)— 431(425) -yillari yashagan yunon tarixchisi Herodotning «Tarix» kitobida qadimgi forslar, soqlar, masog‘utlarning ta’lim-tarbiya tarziga oid muhim ma’lumotlar berilgan. Plutarxning qayd etishicha, Aleksandr Maqduniy yerli xalqlarga yaqinlashish maqsadida makedoniyaliklar bilan mahalliy xalqlarning urf- odatlarini o‘zaro uyg‘unlashtirishga harakat qilgan. Shu maqsadda u o‘ttiz ming bolani ajratib olib, yunon tili va makedoniyaliklarga xos bo‘lgan harbiy san‘at sirlarini o‘rgatishga buyruq bergan. Ana shu maqsadni amalga oshirishga juda ko‘p murabbiylar tayinlangan. Yunon alifbosining keyinchalik bu yurtda qabul qilinishi o‘sha davrda ko‘plab maktablar ochilgani hamda unda erli aholi farzandlari ham o‘qitilganidan dalolat beradi.

Eng qadimgi davrlarda yo‘lga qo‘yilgan ta’lim- tarbiyaga oid qimmatli ma’lumotlarni biz yana xalq og‘zaki ijodi namunalari: afsonalar, qahramonlik eposlari, qo‘shiqlar, maqol va iboralarda ilgari surilgan g‘oyalardan ham olishimiz mumkin. Chunki xalq donishmandligining yorqin namunasi bo‘lgan xalq og‘zaki ijodida xalq pedagogikasiga xos bo‘lgan tarbiya tajribalari umumlashgan. Ibtidoiy tuzum kishilarining orzu-istaklari, o‘y-fikrlari, maqsad va intilishlarini yoritishga xizmat qilgan afsonalarning ko‘pchiligi bizga eng qadimgi yodgorliklar- «Avesto», Firdavsiyning «Shohnoma» asarlari orqali ma’lumdir. «Avesto»- eng qadimgi yozma ma’rifiy yodgorlik Eramizdan avvalgi minginchi yillarning o‘rtalarida eng qadimgi ajdodlarimiz tomonidan qahramonlik mavzusida juda ko‘p afsona va rivoyatlar yaratilgan.

Zardushtiylik ta’limotining axloqiy yo‘riqlariga binoan inson tomonidan o‘z burchini his etishning eng birinchi belgisi ma‘naviy poklik sanalgan. Ayollarga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish ijtimoiy zarurat hisoblangan. Ayniqsa, homilador ayollarga muruvvat ko‘rsatish asosiy insoniy burch sanalgan. Diniy g‘oyalarga ko‘ra, tuproq, suv, havo hamda quyosh muqaddasdir. Odamlar ularni e‘zozlash, quyoshga sajda qilishga da’vat etiladi. Zardusht ta’limotida shaxsiy va turmush gigienasiga qat’iy amal qilish kishilar o‘rtasida turh xil kasalliklar kelib chiqishining oldini oluvchi tadbir ekanhgi alohida uqtiriladi. Ularda madrasalar, maktablar va qoriqxonalar mavjud edi. Madrasalar musulmon oliy o‘quv yurtlari hisoblangan. Maktablar masjidlar qoshida va xususiy uylarda tashkil etilgan. Xonlar o‘rtasida xonzoda va zodagonlarning bolalarini o‘qitish

uchun maxsus maktab bor edi. Masalan, «Ansob as-solatin va tavorixi alhavoqin» nom-li asarda yozilishcha, «Musulmonqul mingboshining buyrug‘i bilan yosh Xudoyorxon va qipchoqlar bolalarini o‘qitish uchun o‘rdada maktab qurilib, unga maktabdor etib Mullo So-diq tayinlangan» Lekin bu maktab hozir Qo‘qonda mavjud bo‘lgan Xudoyorxon o‘rdasida emas, balki 1845-yilda bo‘lgan xon o‘rdasida joy-lashgan edi. Keyinchalik bu o‘rda buzilib ketgan. Odatda, maktablarda asosan o‘qish va yozish, arifmetika va adabiyot o‘qitilar edi.

Qorixonalarda esa asosan ko‘zi ojizlar o‘qib, Qur‘on, doston va she‘r-u g‘azallar yodlar edilar. Maktablar qizlar uchun alohida, o‘g‘il bolalar uchun alohida bo‘lgan. Qo‘qon shahrida boshqa shaharlarga nisbatan maktablar soni ko‘proq bo‘lgan. Bu esa qo‘qonliklarning aksariyat ko‘pchiligi savodli bo‘lib, o‘qish va yozishga usta bo‘lganligidan dalolat beradi. O‘qituvchilar o‘z uylarida ochgan xususiy maktablaridan tashqari barcha o‘quv yurtlari, turli shaxs va tashkilotlar tomonidan xayriya qilingan vaqflardan tushadigan daromad hisobiga ishlar edi. Ularning odatida masjidlar birinchi o‘rinda turardi, chunki deyarli barcha masjidlarda maktablar ochilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. I.A.Karimov O‘zbekistonning 16 - yillik mustaqil taraqqiyot yo‘li// Xalq so‘zi. 2007-yil 30- avgust
2. Arxikovskiy A. Arxeologiya asoslari.T., 1970.
3. Arxeologlar xikoya qiladi. Mualliflar jamoast. T., 1976.
5. Norqulov N. Beruniy va Xorazm. T., «Fan» 1973.
6. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlob. 1964.

NISHOTIYNING ADABIY FAOLIYATI, “HUSNU DIL” DOSTONI YARATILISH TARIXI

Qolandarova Dilafruz Karimovna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası o‘qituvchisi

Tel:(93) 748-86-27

kalandarovadilafruz30@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Muhammadniyoz Nishotiyning “Husn-u Dil” dostoni misolida komil inson tarbiyasining uzviy bosqichlari ilmiy-pedagogik jihatdan tadqiq etilgan. Insonning ma’naviy kamolot sari ruhiy safari (sayr-u suluk) Qal’ai Badan, Bahri Tahayyur, Vodiya Armon hamda Chashmai Hayvon kabi allegorik makonlar hamda Aql, Nafs, Sabr, Himmat va G‘ayrat singari majoziy obrazlar orqali ochib berilgan. Shuningdek, mumtoz pedagogikadagi didaktik qarashlar Alisher Navoiy va Ogahiy merosi bilan qiyoslanib, zamonaviy psixologiyadagi rezilientlik va kognitiv dissonans tushunchalari bilan bog‘liq holda tahlil qilingan.

Abstract: This article provides a scientific and pedagogical analysis of the continuous stages of raising a perfect human being, drawing on the epic “Husn and Dil” by Muhammadniyoz Nishoti. The spiritual journey of human moral perfection is explored through allegorical spaces such as Qal’ai Badan (Fortress of the Body), Bahri Tahayyur (Sea of Bewilderment), and Chashmai Hayvon (Fountain of Life), as well as metaphorical characters

including Intellect, Ego, Patience, Determination, and Endeavor. Furthermore, the didactic views in classical pedagogy are comparatively analyzed with the heritage of Alisher Navoi and Agahi, and linked to modern psychological concepts such as resilience and cognitive dissonance.

Kalit so‘zlar: mumtoz pedagogika, komil inson tarbiyasi, majoziy obraz, sayru suluk, Qal’ai Badan, Chashmai Hayvon, Obi hayo, ma’naviy inqiroz, rezilientlik.

Ключевые слова: классическая педагогика, воспитание совершенного человека, аллегорический образ, сайр-у сулук (духовный путь), Калъаи Бадан, Чашмаи Хайвон, Оби хаё, духовный кризис, резилентность.

Keywords: classical pedagogy, education of a perfect human, allegorical character, spiritual journey, Qal’ai Badan, Chashmai Hayvon, Obi Hayo (Water of Modesty), spiritual crisis, resilience.

Nishotiyning adabiy faoliyati XVIII asrning II yarmida kechdi. U Xorazm adabiy hayotining sarmahsul vakillaridan biridir. Uning nomi va asarlari XX asrning 60-yillarida kashf etildi.

Bizgacha yetib kelgan qo‘lyozmalarning birida asar nomi forscha «Munozarai murg‘on» deb atalsa, ikkinchisida «Qushlarning bir-biriga bahs qilg‘onlari» deb ataladi. Shoir asarida o‘sha davrdagi qator sotsial guruhlarining turli illatlari — xudbinlik, maqtanchoqlik, jaholat va hokazolarni qattiq tanqid qiladi. Bu asar «Husnu Dil» dostonidan oldin yozilgan bo‘lsa ajab emas. «Qushlar munozarasi»ning aniqlanishi adabiyotimiz tarixini yanada boyitadi.

Nishotiy ko‘z o‘ngimizda ham lirik shoir, ham dostonnavis, ham masal-munozara asarlari muallifi sifatida namoyon bo‘ladi. Uning «Husnu dil» dostoni Navoiydan so‘nggi davr epik poeziyasining eng yirik va ancha go‘zal namunalaridan biridir. Nishotiy o‘zining shu asari muqaddimasida Xorazm diyorida tavallud topib, madrasa tahsilidan song qozi va a‘lamlik lavozimlarida ishlaganligini, Xorazmda notinch yillar boshlanib, yashash va ijod qilish qiyinlashib ketganligidan kongliga yaqin bir mansabdor do‘stining maslahati va komagi bilan Buxoroga kochib kelganligi va oz dostonini shu yerda yozganligi haqida so‘z yuritadi:

Bor edi Xorazm diyori yerim,
Ondin edi yaxshi-yomon guharim...
Charxi duni nogoh olub badmijoz,
Dun elig‘a berdi namolu rivoj.
Xullas, o‘lub mulki vatandin judo,
Soldum O‘zum g‘urbati shiddat aro.

O‘zbek adabiyoti tarixidagi talantli shoir Muhammadniyoz Nishotiyning bizga she‘riy devoni bilan «Husnu Dil» dostoni yetib kelgan. Yaqinda uning «Qushlar munozarasi» degan asari ham borligi ma‘lum bo‘ldi. Bu asarning bir qo‘lyozma nusxasi Uzbekiston Fanlar akademiyasining Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining qo‘lyozmalar fondida 1198 inventar nomerli bayozda, ikkinchi qo‘lyozma nusxasi O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan fan arbobi, marhum Porso Shamsievning shaxsiy kutubxonasida saqlanib qolgan. Bu ikki qo‘lyozma ham taxminan XIX asrda Xorazmda ko‘chirilgan. Bu qo‘lyozmalarning birida asar nomi forscha «Munozarai murg‘on» deb atalsa, ikkinchisida «Qushlarning bir-biriga bahs qilg‘onlari» deb ataladi. Ikki qo‘lyozma ham mukammal emas. Asar tekstini nashrga tayyorlashda ular bir-birini to‘ldirdi. 1198 inventardagi qo‘lyozmada ikkinchi qo‘lyozmadagi muqaddima yo‘q.

Shoir asarida o’sha davrdagi qator sotsial guruhlarining turli illatlari — xudbinlik, maqtanchoqlik, jaholat va hokazolarni qattiq tanqid qiladi. Bu asar «Husnu Dil» dostonidan oldin yozilgan bo’lsa ajab emas. «Qushlar munozarasi»ning aniqlanishi adabiyotimiz tarixini yanada boyitadi.

QUSHLAR MUNOZARASI

Do’stlar, tab’im imtihon qilayin,
Qushlarning bahsini bayon qilayin.
Qish chiqib, hut etti chun tahvil,
Bo’ldi Laklak tamom qushg’a dalil.
Qat’ etib yo’lni shahri Qesh keldi,
Sevunub xalq dedi: «Xush keldi!»
Qilibon g’usl ila tahoratni,
Tavf qildi yurub mazoratni.
Didbon bo’lubon minora chiqib,
O’z boshi uzra shodiyona qoqib.
Dedi: «Inak yetishti fasli bahor,
Mu’tadildur havoyi laylu nahor».

Nishotiyning buyuk pedagog va mutafakkir sifatidagi o’ziga xos mahoratini ko’rsatadi. Ushbu majoziy-didaktik model bugungi uzluksiz ta’lim-tarbiya jarayonida yoshlarda mafkuraviy tahdidlarga qarshi ma’naviy immunitet, qiyinchiliklarni yengib o’tish (rezilientlik) ko’nikmasi hamda yuksak hayo va adab fazilatlarini shakllantirishda muhim metodologik asos vazifasini o’taydi. Mazkur merosni ta’lim tizimiga, xususan, “Tarbiya” va “Pedagogika tarixi” fanlari mazmuniga kengroq singdirish milliy pedagogikamizning dolzarb vazifalaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. [] Axatova M.S. O’zbek tili tasavvuf leksikasi. Filol. fanlari d-ri... diss. – Toshkent, 2021. – B. 85.
2. [2] O’sha manba. – B. 159.
3. [3] Muhammad Rizo Ogahiy. To’la asarlar to’plami. Birinchi jild: Devon. Nashrga tayyorlovchilar D.G’oyipov, S.Sariev, B.Umrzoqov. – Toshkent: Mumtoz so’z, 2014. – B. 309.
4. [4] ناممّلغت. اكبر على، دهخدا.
5. [5] ۱۳۶۶، اللهی نعمت خانقاه انتشارات: تهران. (تصوف اصطلاحات) نوربخش فرهنگ
6. [6] Sajjodiy, Sayyid Ja’far. Farhangi maorifi islomiy (Islomiy maorif lug’ati). 1-jild. – Tehron: Donishgohi Tehron, 1994. – B. 479.
7. [7] G’oziev E.G’. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2002. – B. 205.
- 8.[8] Sajjodiy, Sayyid Ja’far. Farhangi istilohot va ta’biroti irfoniy. – Tehron: Intishoroti Tahuriy, 1370 h.sh. – B. 12.
- 9.[9] Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to’plami. 11-jild. Saddi Iskandariy. – Toshkent: Fan, 1993. – B. 421.

NISHOTIY IJODINING XORAZM ADABIY MUHITIDAGI O’RNI VA DOSTON YARATILGAN DAVRDAGI IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MUHIT.

Qolandarova Dilafruz Karimovna
UrDPI Pedagogika fakulteti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVIII asrda Xorazmda yashab ijod qilgan atoqli o‘zbek lirik shoiri Nishotiy va uning o‘zbek adabiyoti tarixida tutgan o‘rni haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ijod, doston, o‘zbek lirikasi, badiiy so‘z, bayt, g‘urbat, ranj, obi hayot, she’riyat, she’riy merosi, badiiy so‘z ustasi, xarob holat, siyosiy tushkunlik.

O‘lmas tarixga ega bo‘lgan o‘zbek mumtoz adabiyotining XVIII asr birinchi yarmida yashab ijod etgan taniqli o‘zbek shoiri, liro-epik she’riyat taraqqiyotiga o‘zining katta hissasini qo‘shgan atoqli ijodkor Mavlono Muhammadniyoz Nishotiydir. Nishotiy mavzu jihatidan rang-barang va turli xil janrlarga boy bo‘lgan ijodiy merosi bilan mumtoz o‘zbek adabiyotimiz tarixida o‘z o‘rni va o‘z uslubiga egadir. Shu nuqtai nazardan Nishotiy hayotiga to‘xtaladigan bo‘lsak, shoir dastlab Xiva madrasalarida o‘qiydi. XVII-XVIII asrlarda Xorazm taxti uchun bo‘lgan sulolaviy kurashlar, o‘nlab xonlarning almashuvi mamlakat ahvolini og‘irlashtirib, ichki nizolar, zulm avj oladi.

Nishotiy Xorazm xonligidagi aynan ana shu siyosiy ahvolning og‘irligi tufayli Buxoroga boradi va adabiyotimiz tarixida Qo‘qonga borib qiyinchilikda yashagan Gulxaniy”, “hujrai tang va torlikda bekaslik va g‘ariblik chirog‘ini yoqib» muhtojlikda umr o‘tkazgan Muqimiy kabi buyuk ijodkorlar singari g‘ariblik va muhtojlikda yashaydi. Shunday bo‘lsada, Nishotiydan bizga “Husn-u Dil” dostoni, “Qushlar munozarasi” manzumi hamda 1500 misra she’r -38 g‘azal, 14 muhammas, 1 qasida va musaddasdan iborat adabiy meros qolgan. Nishotiy asarlarida dunyoviy muhabbatni kuylash orqali xalq dardini o‘ylash, Vatanni, ona yurtini sevish, ma’rifatli, odobli siyosat olib borish, sevgi-sadoqat, mehr-muhabbat kabi insoniy his-tuyg‘ular va fazilatlarni ulug‘lashga ishora qiladi. Nishotiyning tarjimai holi haqida aniq va mukammal ma’lumotlar bo‘masa-da, o‘quvchi shoirning «Husn-u Dil» dostonini o‘qish orqali Nishotiyning shaxs sifatidagi kamolotini anglab oladi. Shoirning adabiy merosi orqali uning hayotiga oid ma’lumotlar bilan bir qatorda shoir yashagan davrga bog‘liq aniq ishoralarning uchrashi kam xarakterlidir. Ana shu adabiy merosi shoirning hayot va ijod yo‘lini o‘rganishda qimmatli manba sifatida xizmat qiladi.

Nishotiy hayoti haqidagi dastlabki asosiy manbalar o‘zining ijodiy merosi bo‘lsa-da, shu bilan bir qatorda ko‘plab olimlar shoir hayoti va ijodini turli tamoyillar asosida o‘rganishgan. Nishotiy hayoti va ijodiga doir qarashlar V. Abdullayev, X. Rasul M. Qosimova, A. Qayumov, M. Tursunov, B. Volixojayev, M. Abdurahmonova, Ayyomiy, I. Adizovalarning tadqiqotlarida uchraydi». Shu nuqtai nazardan, Samarqandlik akademik Vohid Abdullayev mashhur sharqshunoslar E. E. Bertles va S. Ayniy maslahati bilan, ko‘plab yillardan beri turli bahs va munozaralarga sabab bo‘lib kelayotgan Xorazm vohasidagi adabiy hayotning 17-18-asrlardagi holatini tadqiq qiladi. Zahmatkash olim Xorazmni kezib 60 ga yaqin noyob qo‘lyozma manbalar, arxiv materiallari, ilmga va olimga xayrixoh odamlar og‘zidan yozib olingan yoki bisotida saqlanayotgan adabiy materiallar bilan qaytadi. Olimning sa’y-harakatlari bilan Xorazm davri 17-18-asrlar adabiy muhiti haqida qimmatli ma’lumotlarga ega bo‘ladi. Ayni mavzuda Nishotiy haqidagi dastlabki ma’lumotlar ham Abdullayev Vohidning 1959-yili “17-18-asrlarda Xorazmda o‘zbek adabiyoti” nomli doktorlik dissertatsiyasini yoqashi o‘zbek adabiyotshunosligi tarixida unutilmas voqea bo‘lishi bilan bir qatorda, biz ham, aynan Nishotiy hayot va ijod yo‘lini ana shu ma’lumotlar orqali o‘rganamiz. Olim shu izlanishlarini davom ettirdi va 70-yillarga kelib chop

etilgan «Xoksor va Nishotiy» monografiyasi yozdi. Bu esa biz o‘quvchilar uchun Nishotiy hayoti va ijodi yuzasidan qimmatli ma’lumotlarga ega bo‘lishimiz uchun yana bir manba bo‘ldi desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Muhammadniyoz Nishotiy – Taniqli o‘zbek shoiri, liro-epik she’riyat tarraqqiyotida alohida o‘ringa ega.

Yirik asari “Husnu Dil“ dostoni Buxoroda 1778-yil yozilgan. Husn va Dil sarguzashtining syujeti Sharq adabiyotida mashhur bo‘lib, Yax‘yo Saboq Fattohiy, Abdurahmon Mushfiqiy tomonidan ham shu nomda asarlar yozilgan. Doston 62 bobdan 15584 misradan iborat. Dostonning qahramonlari Fuod (arabcha, ko‘ngul), Husn, Aql, Ishq, Nazar, Himmat, Sabr, Vafo, Hayol, G‘amza, Raqib, Nomus kabi ramziy timsollar orqali muallifning axloqiy-ta’limiy g‘oyalari ifodalangan. „Qushlar munozarasi“ asari ham allegorik — majoziy harakterga ega bo‘lib, 300 misradan iborat. Shoir 14 qushning o‘zaro bahsu-munozaralari orqali o‘z qarashlarini bayon etadi. Nishotiy adabiy merosi V. Abdullaev, B. Valixojayev, M. Qosimova va boshqalar tomonidan o‘rganilgan.

Bizgacha yetib kelgan qo‘lyozmalarning birida asar nomi forsha «Munozarai murg‘on» deb atalsa, ikkinchisida «Qushlarning bir-biriga bahs qilg‘onlari» deb ataladi. Shoir asarida o‘sha davrdagi qator sotsial guruhlarining turli illatlari — xudbinlik, maqtanchoqlik, jaholat va hokazolarni qattiq tanqid qiladi. Bu asar «Husnu Dil» dostonidan oldin yozilgan bo‘lsa ajab emas. «Qushlar munozarasi»ning aniqlanishi adabiyotimiz tarixini yanada boyitadi.

O‘zbek adabiyoti tarixidagi talantli shoirlardan biri xorazmlik Muhammadniyoz Nishotiy XVIII asrda yashagan. Uning bizga she’riy devoni bilan «Husnu Dil» dostoni yetib kelgan. Yaqinda uning «Qushlar munozarasi» degan asari ham borligi ma’lum bo‘ldi. Bu asarning bir qo‘lyozma nusxasi Uzbekiston Fanlar akademiyasining Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining qo‘lyozmalar fondida 1198 inventar nomerli bayozda, ikkinchi qo‘lyozma nusxasi O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan fan arbobi, marhum Porso Shamsiyevning shaxsiy kutubxonasida saqlanib qolgan. Bu ikki qo‘lyozma ham taxminan XIX asrda Xorazmda ko‘chirilgan. Bu qo‘lyozmalarning birida asar nomi forsha «Munozarai murg‘on» deb atalsa, ikkinchisida «Qushlarning bir-biriga bahs qilg‘onlari» deb ataladi. Ikki qo‘lyozma ham mukammal emas. Asar tekstini nashrga tayyorlashda ular bir-birini to‘ldirdi. 1198 inventardagi qo‘lyozmada ikkinchi qo‘lyozmadagi muqaddima yo‘q. Shoir asarida o‘sha davrdagi qator sotsial guruhlarining turli illatlari — xudbinlik, maqtanchoqlik, jaholat va hokazolarni qattiq tanqid qiladi. Bu asar «Husnu Dil» dostonidan oldin yozilgan bo‘lsa ajab emas. «Qushlar munozarasi»ning aniqlanishi adabiyotimiz tarixini yanada boyitadi.

QUSHLAR MUNOZARASI

Do‘stlar, tab‘im imtihon qilayin,

Qushlarning bahsini bayon qilayin.

Qish chiqib, hut etti chun tahvil,

Bo‘ldi Laklak tamom qushg‘a dalil.

Qat’ etib yo‘lni shahri Qesh keldi,

Sevunub xalq dedi: «Xush keldi!»

Qilibon g‘usl ila tahoratni,

Tavf qildi yurub mazoratni.

Nishotiy o‘z davrining badiiy so‘z ustasi sifatida xoh she’rda bo‘lsin, xoh dostonda bo‘lsin katta badiiy mahorat ko‘rsatgan. U doston yoki she’r misralarida harf va so‘z o‘yinlaridan ustalik bilan foydalangan. Shoir chuqur his, ichki hayajon bilan hayot kartinasini yaratar ekan, hayotdagi yomonlik bilan yaxshilik, yovuzlik bilan ezgulik, razillik bilan olijanoblik orasidagi keskin qarama-qarshilikni tasavvurda o‘chmas xotira bo‘lib qoladigan tarzda ravshan ifodalaydi. Shoir hayotni, voqelikni hayajon bilan tasvirlar ekan, ba’zan kulgi va masxaraomuz so‘zlar bilan kitobxonni kuldirishga intiladi.

Dostonda Fuodning makkora Foriqa tomonidan aldanganiga avval achingan bo‘lsa, so‘ngra kulgi aralash shunday deydi: May ichibon bazm aro maymun bila, Bor edilar baxt humoyun bila. Bazmning asbobini aylab to‘quz Tomsa to‘quz oqsa dedilar o‘tuz O‘tkir iste’dodli shoir Nishotiy o‘z davrining farzandi edi. Shuning uchun ham u o‘z asarlarida har bir masalaga diniy nuqtayi nazardan qaradi va fikriy jihatdan cheklanganligini ko‘rsatdi. Lekin bunga qaramay u XVIII asrning eng yirik shoirlaridan biri ekanligini o‘z ijodi bilan isbot etdi. U o‘zidan keyingi avlodga bir tuhfa, yodgorlik qoldirishga intilganini aytib, kitobxonga shunday murojaat qiladi: Bor esa ko‘p har necha sahv xato, Aylagil islohini oning ato. Zayl karamdin anga yopg‘il niqob, Aylamagil ruhima qahru itob. Nishotiyning «Husnu Dil» dostonidagi qahramonlarning nomlari shunchaki ismlar emas, balki chuqur ramziy ma’noga ega bo‘lib, inson ruhiyati, tasavvufiy yo‘l va ilohiy ishq safaridagi turli bosqichlar, kuchlar va to‘siqlarni ifodalaydi. Doston qahramonlari orqali insonning o‘zini anglashi, ma’naviy kamolotga erishish yo‘lidagi izlanishlari va intilishlari aks etgan. Xuddi Sajjodiyning «Farhangi istilohoti irfoniy» asarida keltirilgan qalb, nafs, aql, ishq kabi tushunchalarning keng qamrovli talqinlari kabi, doston qahramonlari ham shunday tasavvufiy ma’nolarni ifodalaydi. o Dil (Fuod) Dostonning bosh qahramoni, yosh, bilimdon, jasur va xalqparvar yigit. U obi hayotni, ya’ni abadiy hayotni izlaydi. Dil (qalb, yurak) tasavvufda insonning ma’naviy markazi, Haqqa intilish nuqtasi, ilohiy ishqning maskani hisoblanadi.

Fuodning obi hayot izlashi, aslida, ma’naviy komillikka, ilohiy haqiqatga va abadiy vijdonga yetishish yo‘lidagi inson ruhining (qalbning) uzluksiz izlanishlarini ifodalaydi. Qalb tasavvufda ilohiy nurning teskari aks etgan joyi, insonning botin dunyosidir. Husn –Dilning ma’shuqasi, nazokatli, ma’naviy go‘zal, aqlli va tadbirli ayol. U obi hayotning ramzi sifatida talqin qilinadi. Husn (go‘zallik) tasavvufda mutlaq go‘zallik, ya’ni Allohning jamol sifatining mazhari hisoblanadi. Bu go‘zallik butun borliqda namoyon bo‘ladi va ishqning asosiy sababchisidir. Husnning obi hayot ramzi sifatida tasvirlanishi, abadiy hayotga erishish faqatgina ma’naviy go‘zallik, ilohiy ishq va haqiqiy muhabbat orqali mumkinligini anglatadi. Inson komilligi Husnga yetishish, ya’ni ilohiy go‘zallikni anglash va u bilan birlashmoq orqalidir.

Aql – odil, ilmi, donishmand shoh, ilm-hikmatda Luqmonga tenglashtirilgan. U mamlakatni obod qiladi, xalqqa farovon hayot baxsh etadi. Aql tasavvufda nafsning istaklarini jilovlashga qodir, haqiqatni anglashga yordam beruvchi ruhiy kuch sifatida talqin qilinadi. U hidoyat yo‘li, tartib va adolat ramzidir. Shoh Ishqning Aqlni o‘ziga vazir qilib olishi, ilohiy ishqning haqiqiy aql bilan birlashgandagina komillik va tinchlikka erishish mumkinligini ko‘rsatadi. Bu – ishqning jozibasiga berilish bilan birga, aqlning nazorati va yo‘naltirishsiz haqiqiy maqsadga erishib bo‘lmasligiga ishora.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Nishotiy. Husnu Dil. Lirik. -T.: 1967 yil.

2. Nishotiy. Qushlar munozarasi. Jurn. “Guliston”. -1970. № 1.
3. Qosimova M. Muhammadniyoz Nishotiy. -T.: 1976.
4. Valixo‘jaev B. O‘zbek epik poeziyasi tarixidan. - T.: 1975.
5. Abdullaev V. Nishotiy. Kitobda: Saylanma. T.: 1982.
6. ” O‘zbek adabiyoti tarixi xrestomatiyasi” Toshkent, O‘zDav nashriyoti. 1945.
- Sharafiddinov O.II tom-
7. Abdullayev V. Xokisor va Nishotiy. -Samarqand: SamDU nashriyoti, 1960.
8. O‘zbek adabiyoti. II tom. Zohidov V. -Toshkent, 1959.

ЭЛДИК ПЕДАГОГИКАЛЫК МУРАСТАРДЫ МУЛЬТИМЕДИАЛЫК РЕСУРСТАР АРКЫЛУУ ОКУТУУ

Омошев Төлөгөн Теңирович,

педагогика илимдеринин кандидаты, экономика илимдеринин доктору,

К.Ш.Токтомаматов ат. ЭАУнун профессору

Султанова Айжамал Абылкасымовна,

филология илимдеринин кандидаты, К.Ш.Токтомаматов ат. ЭАУнун доценти

Сулайманова Диларам Капарбаевна,

экономика илимдеринин кандидаты, К.Ш.Токтомаматов ат. ЭАУнун профессору

Бул макалада элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуунун теориялык жана практикалык аспекти каралат. Элдик тарбиянын негизги булактары болгон макал-лакаптар, жомоктор, дастандар жана улуттук каада-салттар мультимедиялык технологиялардын жардамы менен окуучуларга жеткирүүнүн эффективдүү жолдору талданат. Мультимедиялык ресурстардын билим берүү процессиндеги ролу, алардын окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүдөгү мүмкүнчүлүктөрү көрсөтүлөт. Ошондой эле бул багыттагы артыкчылыктар жана кездешүүчү кыйынчылыктар белгиленип, аларды чечүүнүн жолдору сунушталат. Изилдөөнүн жыйынтыгында элдик педагогикалык мурастарды заманбап технологиялар менен айкалыштырып окутуу билим берүүнүн сапатын жогорулатырын жана улуттук баалуулуктарды сактоого өбөлгө түзөрү негизделет.

Түйүндүү сөздөр: элдик педагогика, мультимедиялык ресурстар, билим берүү, улуттук баалуулуктар, санарип технологиялар, окутуу ыкмалары.

Teaching folk pedagogical heritage through multimedia resources

Annotation

This article examines the theoretical and practical aspects of teaching folk pedagogical heritage through multimedia resources. Effective ways of conveying proverbs, fairy tales, epics and national traditions, which are the main sources of folk education, to students using multimedia technologies are analyzed. The role of multimedia resources in the educational process, their ability to activate students' cognitive activity are shown. The advantages and difficulties encountered in this area are also identified, and ways to solve them are suggested. The results of the study prove that teaching folk pedagogical heritage in combination with modern technologies improves the quality of education and contributes to the preservation of national values.

Keywords: folk pedagogy, multimedia resources, education, national values, digital technologies, teaching methods.

Кирришүү. Азыркы глобалдашуу доорунда билим берүү системасында улуттук баалуулуктарды сактоо жана жаш муунга жеткирүү өзгөчө мааниге ээ болууда. Кыргыз элинин кылымдар бою топтолгон элдик педагогикалык мурастары – бул тарбиянын, адеп-ахлактын, дүйнө таанымдын бай булагы. Ошол эле учурда, санарип технологиялардын өнүгүшү билим берүүнүн жаңы формаларын жана ыкмаларын талап кылууда. Ушуга байланыштуу элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу актуалдуу маселелердин бири болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2022-жылдын 30-августундагы №303 жарлыгы менен бекитилген “2022-2027-жылдарга Улуттук нарктуулукту сактоо жана өнүктүрүү” [1] улуттук программасынын алкагында заманбап илимдин, билимдин, тарыхтын жана этнографиянын, экономикалык жана технико-технологиялык өнүгүүнүн актуалдуу маселелерин улуттук нарктуулук, иденттүүлүк жана адамзаттык баалуулуктар темасына ылайык талкуулоо, аларды чечүүнүн формаларын, ыкмаларын жана жолдорун сунуштоо өзгөчө белгиленген.

Элдик педагогикалык мурастардын маңызы. Элдик педагогикалык мурастар баланын инсандык калыптанышында маанилүү роль ойнойт [2]. Элдик педагогикалык мурастарга макал-лакаптар, жомоктор, дастандар, улуттук оюндар, үрп-адаттар жана каада-салттар кирет. Улуттук тарбиянын мазмуну макал-лакаптар, жомоктор жана каада-салттар аркылуу берилери белгиленет [3]. С. Рысбаевдин эмгектеринде элдик педагогика менен заманбап окутуу технологияларын айкалыштыруу зарылдыгы баса белгиленет [10]. Анын пикиринде, балдарды тарбиялоодо элдик мурастарды системалуу колдонуу билимдин сапатын жогорулатат [11]. Алар баланын инсан катары калыптанышына, адеп-ахлактык сапаттарынын өнүгүшүнө, улуттук аң-сезиминин бекемделишине чоң таасир берет.

Элдик педагогиканын негизги өзгөчөлүктөрү:

- турмуштук тажрыйбага негизделгендиги;
- тарбиялык багыттуулугу;
- муундан-муунга өтүүчү мүнөзү;
- маданий иденттүүлүктү сактоодогу ролу.

Мультимедиялык ресурстардын билим берүүдөгү орду. Мультимедиялык ресурстар – бул текст, үн, видео, анимация жана графика сыяктуу маалыматтарды бириктирген окутуу каражаттары. Алар окуучулардын кызыгуусун арттырып, маалыматты кабыл алууну жеңилдетет.

Мультимедиянын артыкчылыктары:

- көрүү жана угуу аркылуу таасир этүү;
- интерактивдүүлүк;
- маалыматты жеткиликтүү жана түшүнүктүү берүү;
- окуучунун өз алдынча иштөөсүн өнүктүрүү.

Элдик мурастарды мультимедиа аркылуу окутуунун мүмкүнчүлүктөрү. Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык форматта берүү бир нече эффективдүү жолдор аркылуу ишке ашырылат:

Видео сабактар жана анимациялар. Жомокторду, уламыштарды, дастандарды анимация аркылуу берүү окуучулардын кызыгуусун жогорулатат.

Аудио материалдар. Макал-лакаптарды, ырларды, эпосторду үн аркылуу угузуу тилдик өнүгүүгө жардам берет.

Интерактивдүү платформалар. Тесттер, оюндар жана викториналар аркылуу элдик мурастарды үйрөтүү.

Санарип китептер (e-book). Иллюстрацияланган электрондук китептер окуучулар үчүн жеткиликтүү болот.

Виртуалдык экскурсиялар. Маданий объектилер менен таанышуу (мисалы, музейлер, тарыхый жайлар).

Педагогикалык артыкчылыктары. Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу төмөнкү натыйжаларды берет:

- окуучунун чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрөт;
- улуттук баалуулуктарга болгон кызыгууну арттырат;
- билимдин сапатын жогорулатат;
- окутууну заманбап талаптарга ылайыкташтырат.

Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу процессинде бир катар көйгөйлөр кездешет. Алар билим берүүнүн сапатына түздөн-түз таасир эткендиктен, өз убагында аныктап, натыйжалуу чечүү маанилүү.

Негизги көйгөйлөр:

Техникалык базанын жетишсиздиги. Айрым билим берүү мекемелеринде компьютер, интерактивдүү такта, интернет сыяктуу каражаттар жетишсиз.

Мугалимдердин санариптик компетенттүүлүгүнүн төмөн деңгээли. Бардык эле мугалимдер мультимедиялык технологияларды эффективдүү колдонуу көндүмдөрүнө ээ эмес.

Сапаттуу мультимедиялык контенттин жетишсиздиги. Элдик педагогикалык материалдардын (жомок, макал-лакап, дастандар) санарип форматтагы сапаттуу ресурстары аз.

Методикалык камсыздоонун жетишсиздиги. Мультимедиялык ресурстарды колдонуу боюнча так методикалык көрсөтмөлөр жана окуу куралдары жетишсиз.

Тил жана мазмун маселелери. Айрым мультимедиялык ресурстар улуттук өзгөчөлүктөргө ылайык келбейт же кыргыз тилиндеги материалдар аз.

Чечүү жолдору:

Материалдык-техникалык базаны чыңдоо. Мектептерди заманбап техникалар менен камсыз кылуу, интернетке жеткиликтүүлүктү жакшыртуу.

Мугалимдерди окутуу жана квалификациясын жогорулатуу. Санариптик технологиялар боюнча тренингдерди, семинарларды уюштуруу.

Улуттук мультимедиялык контентти иштеп чыгуу. Жомокторду, дастандарды, макал-лакаптарды анимация, видео, аудио форматтарда түзүү.

Методикалык колдонмолорду даярдоо. Мугалимдер үчүн мультимедияны колдонуу боюнча нускамаларды, сабак пландарын иштеп чыгуу.

Тилди жана маданий өзгөчөлүктөрдү сактоо. Контентти кыргыз тилинде даярдап, улуттук баалуулуктарга ылайык иштеп чыгуу.

Интерактивдүү платформаларды колдонуу. Окутуу процессинде онлайн платформаларды, билим берүүчү тиркемелерди активдүү пайдалануу.

Көйгөйлөрдүн болушу бул багыттын маанилүүлүгүн азайтастан, тескерисинче, аны өнүктүрүү зарылдыгын көрсөтөт. Туура уюштурулган иш-чаралар аркылуу бул маселелерди чечип, элдик педагогикалык мурастарды заманбап форматта окутууну ийгиликтүү ишке ашырууга болот.

Корутунду. Элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар аркылуу окутуу билим берүү системасындагы маанилүү жана келечектүү багыттардын бири болуп саналат. Ал салттуу тарбиялык баалуулуктарды сактоо менен бирге, заманбап санариптик мүмкүнчүлүктөрдү натыйжалуу пайдаланууга шарт түзөт. Мультимедиялык каражаттар окуучулардын кызыгуусун арттырып, алардын таанып-билүү активдүүлүгүн күчөтүп, билимди терең жана жеткиликтүү өздөштүрүүсүнө өбөлгө түзөт.

Мындан тышкары, мындай ыкма улуттук аң-сезимди калыптандырууда, маданий мурастарга болгон урмат-сыйды бекемдөөдө өзгөчө роль ойнойт. Ошол эле учурда, бул процессти ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн мугалимдердин санариптик компетенттүүлүгүн жогорулатуу, сапаттуу мультимедиялык контентти иштеп чыгуу жана билим берүү мекемелерин техникалык жактан камсыз кылуу зарыл.

Демек, элдик педагогикалык мурастарды мультимедиялык ресурстар менен айкалыштырып окутуу – бул билим берүүнүн сапатын жогорулатууга, улуттук баалуулуктарды сактоого жана келечек муунду ар тараптуу өнүктүрүүгө багытталган эффективдүү педагогикалык ыкма болуп эсептелет.

Колдонулган адабияттар

- 1.Кыргыз Республикасынын Президентинин 2022-жылдын 30-августундагы №303 “2022-2027-жылдарга Улуттук нарктуулукту сактоо жана өнүктүрүү” жарлыгы.
- 2.Абдылдаев С. Кыргыз элдик педагогикасы. – Бишкек: Билим, 2015.
- 3.Жусупов К. Элдик тарбия жана улуттук баалуулуктар. – Бишкек: Кыргызстан, 2018.
- 4.Осмонов Т. Кыргыз элинин салттуу тарбия системасы. – Бишкек: Айат, 2016.
- 5.Садыков А. Педагогиканын негиздери. – Бишкек: Билим, 2014.
- 6.Токтосунова Г. Билим берүүдө инновациялык технологиялар. – Бишкек: Турар, 2019.
- 7.Мамытов Н. Мультимедиялык технологиялар жана окутуу. – Бишкек: Илим, 2020.
- 8.Кожобеков Б. Кыргыз этнопедагогикасы. – Бишкек: Шам, 2017.
- 9.Ибраимова А. Санариптик билим берүү чөйрөсү. – Бишкек: Билим, 2021.
- 10.Рысбаев С. Кыргыз этнопедагогикасынын негиздери. – Бишкек: Илим, 2013.
- 11.Рысбаев С. Улуттук тарбия жана окутуу маселелери. – Бишкек: Билим, 2017.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA SO‘Z TURKUMLARINI O‘RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Yo‘ldosheva Sadoqat Xamid qizi

UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim fakulteti, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası
o‘qituvchisi

sadoqatyoldosheva132@gmail.com

Odilova Gulsanam Ahmadjon qizi

UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi

gulsanamodilova08@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida so‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Xususan, interaktiv platformalar, multimedia vositalari va elektron ta’lim resurslari yordamida o‘quvchilarning grammatik bilimlarini mustahkamlash, ularning qiziqishini oshirish hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli texnologiyalarni dars jarayoniga integratsiya qilish ta’lim samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning bilim darajasini sezilarli ravishda yaxshilaydi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, so‘z turkumlari, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta’lim, multimedia vositalari, elektron resurslar, ta’lim samaradorligi

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы эффективного использования цифровых технологий при обучении частям речи в начальном образовании. В частности, рассматриваются возможности применения интерактивных платформ, мультимедийных средств и электронных образовательных ресурсов для закрепления грамматических знаний учащихся, повышения их интереса к обучению и развития навыков самостоятельного мышления. Результаты исследования показывают, что интеграция цифровых технологий в учебный процесс способствует повышению эффективности обучения и значительному улучшению уровня знаний учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, части речи, цифровые технологии, интерактивное обучение, мультимедийные средства, электронные ресурсы, эффективность обучения

Abstract: This article analyzes the effective use of digital technologies in teaching parts of speech in primary education. In particular, it highlights the role of interactive platforms, multimedia tools, and electronic educational resources in strengthening students’ grammatical knowledge, increasing their engagement, and developing independent thinking skills. The results of the study indicate that integrating digital technologies into the learning process enhances educational effectiveness and significantly improves students’ academic performance.

Keywords: primary education, parts of speech, digital technologies, interactive learning, multimedia tools, electronic resources, educational effectiveness

KIRISH.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va keng joriy etilishi ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning mustaqil fikrlashini shakllantirish hamda samarali o‘qitish metodlarini qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, ona tili darslarida, xususan, so‘z turkumlarini o‘rgatishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

So‘z turkumlari tilshunoslikning asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, ularni to‘g‘ri o‘zlashtirish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq an’anaviy o‘qitish usullari ko‘pincha o‘quvchilarning e’tiborini uzoq vaqt davomida

saqlab turishda yetarli darajada samarali bo‘lmasligi mumkin. Natijada, dars jarayonida faollik pasayadi va bilimlarni o‘zlashtirish darajasi kutilgan natijani bermaydi.

Raqamli texnologiyalar esa ta’lim jarayoniga interaktivlik, vizuallik va individuallashtirish imkoniyatlarini olib kiradi. Elektron darsliklar, interaktiv platformalar, mobil ilovalar va multimedia vositalari orqali o‘quvchilarga murakkab grammatik tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda yetkazish imkoniyati yaratiladi. Bu esa nafaqat bilimlarni mustahkamlashga, balki o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — boshlang‘ich ta’limda so‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini tahlil qilish, mavjud yondashuvlarni o‘rganish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot doirasida raqamli vositalarning ta’lim sifati va o‘quvchilarning bilim darajasiga ta’siri ham yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Boshlang‘ich ta’limda ona tilini o‘qitish metodikasi va unda so‘z turkumlarini o‘rgatish masalalari ko‘plab olimlar tomonidan chuqur o‘rganilgan. Xususan, o‘zbek tilshunosligida va pedagogikasida bu yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlar til birliklarini o‘rgatishda tizimlilik, izchillik va amaliy yondashuv muhimligini ko‘rsatadi. An’anaviy metodikalarda so‘z turkumlarini o‘rgatish ko‘proq qoidalarini yodlash va misollar asosida tushuntirishga tayangan bo‘lsa, zamonaviy yondashuvlar o‘quvchini faol subyekt sifatida jalb etishga urg‘u beradi.

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimiga kirib kelishi bilan pedagogik yondashuvlar ham sezilarli darajada yangilanmoqda. Tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasini oshirish, ularning darsga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytirish hamda individual o‘rganish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Xususan, interaktiv platformalar, elektron darsliklar va multimedia resurslari orqali taqdim etilgan o‘quv materiallari o‘quvchilarning e’tiborini jalb qilishda an’anaviy usullarga nisbatan samaraliroq ekani qayd etilgan.

Xalqaro tadqiqotlarda ham boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ijobiy jihatlari keng yoritilgan. Jumladan, xorijiy olimlar raqamli ta’lim muhitining o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirish, murakkab grammatik tushunchalarni vizual va interaktiv shaklda tushuntirish hamda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashdagi rolini alohida ta’kidlaydilar. Shuningdek, adaptiv ta’lim tizimlari orqali har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda bilim berish imkoniyati mavjudligi ham ilmiy asoslangan.

Mahalliy va xorijiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda so‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat metodik jihatdan samarali, balki ta’lim sifati oshirishda ham muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda ayrim muammolar, xususan, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati va metodik qo‘llanmalar yetishmasligi kabi masalalar ham qayd etilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda boshlang‘ich ta’limda so‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligini aniqlash maqsadida kompleks yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot jarayoni nazariy va empirik usullar uyg‘unligida tashkil etildi.

Tadqiqotning nazariy asosini pedagogika, psixologiya va tilshunoslik sohalarida olib borilgan ilmiy ishlar tashkil etadi. Xususan, boshlang‘ich ta’lim metodikasi, interaktiv ta’lim texnologiyalari hamda raqamli ta’lim muhitiga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi va umumlashtirildi.

Empirik tadqiqot boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ishtirokida olib borildi. Tajriba-sinov ishlari ikki bosqichda tashkil etildi: tajriba guruhi va nazorat guruhi shakllantirildi. Tajriba guruhida darslar raqamli texnologiyalar — interaktiv platformalar, multimedia vositalari va elektron resurslar asosida olib borildi, nazorat guruhida esa an’anaviy o‘qitish usullari qo‘llanildi.

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- Kuzatish metodi — o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi, qiziqishi va ishtirok darajasini aniqlash uchun;
- So‘rovnoma va testlar — o‘quvchilarning bilim darajasi va o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini baholash uchun;
- Taqqoslash metodi — tajriba va nazorat guruhlarini natijalarini solishtirish orqali samaradorlikni aniqlash uchun;
- Statistik tahlil — olingan natijalarni foiz va ko‘rsatkichlar asosida qayta ishlash va umumlashtirish uchun.

Tajriba-sinov ishlari davomida o‘quvchilarga so‘z turkumlariga oid topshiriqlar turli formatlarda — interaktiv mashqlar, video materiallar, testlar va o‘yin texnologiyalari orqali taqdim etildi. Bu esa o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirish va bilimlarni mustahkamlashga xizmat qildi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlash maqsadida olingan ma’lumotlar bir necha marotaba tekshirildi hamda turli metodlar orqali o‘zaro solishtirildi. Shu asosda raqamli texnologiyalarning boshlang‘ich ta’limdagi samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Mazkur tadqiqot doirasida boshlang‘ich ta’limda so‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi tajriba-sinov ishlari asosida tahlil qilindi. Tadqiqotda jami 2 ta guruh — tajriba va nazorat guruhlarini ishtirok etdi. Har bir guruhda o‘quvchilar soni deyarli teng shaklda tanlab olindi va ularning boshlang‘ich bilim darajalari dastlabki diagnostik testlar orqali aniqlab olindi.

Dastlabki natijalar shuni ko‘rsatdiki, har ikkala guruh o‘quvchilarining so‘z turkumlariga oid bilim darajasi o‘rtacha ko‘rsatkichga ega bo‘lib, sezilarli farq kuzatilmadi. Bu esa tajriba-sinov ishlarini ob’ektiv olib borish uchun teng sharoit yaratdi.

Tajriba jarayonida tajriba guruhida darslar zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida tashkil etildi. Xususan, interaktiv taqdimotlar, animatsion videolar, elektron mashqlar va test dasturlaridan foydalanildi. O‘quvchilar so‘z turkumlarini o‘rganishda turli xil interaktiv topshiriqlarni bajardilar, bu esa ularning mavzuga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirdi. Nazorat guruhida esa an’anaviy usullar — darslik, og‘zaki tushuntirish va yozma mashqlar asosida ta’lim jarayoni olib borildi.

Tajriba yakunida o‘tkazilgan nazorat testlari natijalari quyidagi o‘zgarishlarni ko‘rsatdi: tajriba guruhida yuqori natijaga erishgan o‘quvchilar ulushi sezilarli darajada oshdi, o‘rtacha va past darajadagi ko‘rsatkichlar esa kamaydi. Xususan, yuqori darajadagi o‘zlashtirish ko‘rsatkichi taxminan 25–30 foizga oshgani kuzatildi. Nazorat guruhida esa ijobiy o‘zgarishlar mavjud bo‘lsa-da, ular sezilarli darajada yuqori emasligi aniqlandi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning darsga bo‘lgan munosabati va faolligini ham oshiradi. Tajriba guruhidagi o‘quvchilar topshiriqlarni bajarishda faolroq ishtirok etgan, mustaqil fikrlashga ko‘proq intilgan va murakkab grammatik tushunchalarni tezroq o‘zlashtirgan. Ayniqsa, vizual va interaktiv materiallar orqali berilgan ma’lumotlar o‘quvchilarning xotirasida uzoqroq saqlanishi aniqlangan. So‘rovnoma natijalari ham ushbu xulosalarni tasdiqlaydi. O‘quvchilarning aksariyati raqamli vositalar orqali o‘qitilgan darslarni qiziqarli va tushunarli deb baholagan. Ularning fikricha, video va interaktiv mashqlar murakkab mavzularni osonroq anglashga yordam beradi. O‘qituvchilar tomonidan bildirilgan fikrlar ham ijobiy bo‘lib, ular raqamli texnologiyalar dars samaradorligini oshirishini ta’kidladilar. Statistik tahlil natijalari asosida shuni aytish mumkinki, raqamli texnologiyalarni boshlang‘ich ta’lim jarayoniga joriy etish ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. O‘quvchilarning bilim darajasi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari va darsga bo‘lgan motivatsiyasi yuqori darajada rivojlanadi. Shu bilan birga, bunday yondashuv individual ta’limni tashkil etish imkonini ham kengaytiradi. Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalarni so‘z turkumlarini o‘rgatishda qo‘llash samarali ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Bu esa zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqotda boshlang‘ich ta’lim jarayonida so‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi tajriba-sinov asosida batafsil tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarning bilim darajasi, o‘quv faolligi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari hamda darsga bo‘lgan motivatsiyasi kompleks tarzda o‘rganildi.

Tajriba-sinov ishlari boshlanishidan oldin har ikkala guruhda diagnostik baholash o‘tkazildi. Natijalarga ko‘ra, o‘quvchilarning boshlang‘ich bilim darajasi quyidagi ko‘rsatkichlarda aks etdi: yuqori daraja — 18–20%, o‘rta daraja — 50–55%, past daraja — 25–30%. Bu ko‘rsatkichlar guruhlar o‘rtasida deyarli teng bo‘lib, tajribaning xolisligini ta’minladi.

Tajriba bosqichida raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oldi:

- interaktiv taqdimotlar va vizual sxemalar orqali tushuntirish;
- animatsion videolar yordamida grammatik tushunchalarni izohlash;
- onlayn testlar va tezkor baholash tizimlari;
- o‘yin texnologiyalari (gamification) asosida topshiriqlar;
- individual yondashuvni ta’minlovchi elektron platformalar.

Mazkur yondashuvlar o‘quvchilarning bir vaqtning o‘zida bir nechta sezgi organlari (ko‘rish, eshitish, faol ishtirok) orqali bilim olishiga imkon yaratdi, bu esa bilimlarning mustahkam o‘zlashtirilishiga olib keldi.

Tajriba yakunida o‘tkazilgan nazorat baholash natijalari sezilarli ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatdi. Xususan:

- Tajriba guruhida:

- yuqori darajadagi o‘zlashtirish 20% dan 48–50% gacha oshdi;
- o‘rta daraja 52% dan 40% ga kamaydi (yuqoriga o‘tish hisobiga);
- past daraja 28% dan 10–12% gacha qisqardi.
- Nazorat guruhida:
- yuqori daraja 20% dan 28–30% gacha oshdi;
- o‘rta daraja deyarli o‘zgarishsiz qoldi;
- past daraja 25% dan 18–20% gacha kamaydi.

Ushbu natijalar taqqoslanganda, raqamli texnologiyalar qo‘llanilgan guruhda o‘sish sur‘ati an‘anaviy ta’limga nisbatan qariyb 1,5–2 barobar yuqori ekanligi aniqlandi.

Shuningdek, o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi ham maxsus kuzatuv mezonlari asosida baholandi. Tajriba guruhida faol ishtirok etuvchi o‘quvchilar ulushi 70–75% ni tashkil etgan bo‘lsa, nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 45–50% atrofida bo‘ldi. Bu esa raqamli texnologiyalar o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb qilishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Motivatsiya darajasi bo‘yicha o‘tkazilgan so‘rovnomalar natijalariga ko‘ra:

- o‘quvchilarning 80–85% i raqamli vositalar bilan o‘tilgan darslarni “qiziqarli” deb baholadi;
- 75% dan ortig‘i bunday darslarda mavzuni tezroq tushunganini ta’kidladi;
- 70% ga yaqin o‘quvchi mustaqil ishlashga bo‘lgan ishonchi oshganini bildirdi.

Shu bilan birga, o‘qituvchilar fikriga ko‘ra, raqamli texnologiyalar:

- darsni rejalashtirishni tizimlashtiradi;
- o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi;
- tezkor baholash va teskari aloqani samarali tashkil etishga yordam beradi.

Tahlil natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar ayniqsa murakkab grammatik tushunchalarni (masalan, so‘z turkumlarini ajratish, ularning vazifalarini aniqlash) o‘rgatishda yuqori samaradorlikka ega. Vizual va interaktiv elementlar orqali berilgan ma’lumotlar o‘quvchilar tomonidan tezroq qabul qilinadi va uzoq muddat xotirada saqlanadi.

XULOSALAR.

Mazkur tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limda so‘z turkumlarini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yuqori samaradorlikka ega ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, raqamli vositalar yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilim darajasini sezilarli darajada oshiradi, ularning dars jarayonidagi faolligini kuchaytiradi hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi: birinchidan, interaktiv va multimedia vositalari orqali berilgan o‘quv materiallari o‘quvchilar tomonidan tezroq va samaraliroq o‘zlashtiriladi; ikkinchidan, raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularni faol ishtirok etishga undaydi; uchinchidan, bunday yondashuv individual ta’limni tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi va har bir o‘quvchining bilim darajasini hisobga olishga xizmat qiladi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘qituvchi faoliyatini ham samarali tashkil etishga yordam beradi. Xususan, dars jarayonini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash jarayonlari avtomatlashtiriladi, bu esa o‘qituvchining vaqtini tejash va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Biroq tadqiqot natijalari bilan bir qatorda ayrim muammolar ham mavjudligi aniqlandi. Jumladan, barcha ta’lim muassasalarida texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati hamda sifatli elektron resurslar bilan ta’minlash masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish orqali raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zamon talabi bo’lib, u ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarning bilim va ko’nikmalarini rivojlantirish hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, kelgusida ushbu yo’nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. — Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. To’xliyev B., Shamsiyeva M. — Ona tili o’qitish metodikasi. Toshkent: O’qituvchi, 2018.
3. Mahmudov N., Nurmonov A. — O’zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: Fan, 2015.
4. Jo’rayev R.H., Ziyodullayeva D. — Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Innovatsiya, 2019.
5. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A. — Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
6. Xudoyberdiyeva D. — Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o’qitishda innovatsion yondashuvlar. // Xalq ta’limi jurnali, 2021, №3, 45–49-betlar.
7. Rasulov A. — Raqamli texnologiyalar asosida ta’lim samaradorligini oshirish. // Pedagogika va psixologiya, 2020, №2, 60–65-betlar.
8. Yuldashev B. — Interaktiv metodlarning boshlang‘ich ta’limdagi o’rni. // Zamonaviy ta’lim, 2022, №4, 33–38-betlar.
9. Tursunova M. — Multimedia vositalaridan foydalanishning didaktik asoslari. // Uzluksiz ta’lim, 2021, №1, 22–27-betlar.

STEAM ta’lim tushunchasi va mazmuni

Sapayeva D.

Urganch davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM ta’lim tizimining mohiyati, uning zamonaviy ta’limdagi o’rni va ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, STEAM yondashuvining o’quvchilarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko’nikmalarini rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Ta’lim jarayoniga innovatsion metodlarni joriy etishning samaradorligi haqida fikrlar bayon etiladi.

Kalit so’zlar: STEAM, innovatsion ta’lim, integratsiya, kreativlik, tanqidiy fikrlash, texnologiya, muhandislik.

Abstract: This article discusses the essence of the STEAM education system, its role and significance in modern education. It also analyzes the role of the STEAM approach in developing creativity, critical thinking, and problem-solving skills in students. It also discusses the effectiveness of introducing innovative methods into the educational process.

Key words: STEAM, innovative education, integration, creativity, critical thinking, technology, engineering.

Hozirgi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimiga yangi yondashuvlar talab etilmoqda. An’anaviy ta’lim usullari o’rniga o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy ko’nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tizimlar joriy etilmoqda. Biz bilamizki, matematika asosiy va aniq fan hisoblanadi. Lekin rivojlanish bir joyda to’xtab qolmaganidek, Matematika fani asosiy va aniqligini yoqotmagan holda kelmoqda. Bu fanni o’qitish bugungi kunda o’rta ta’limda asosiy muammolardan biri sanaladi. Bu muammoni hal qilish uchun ta’lim tizimiga, ayniqsa, boshlang‘ich ta’limga turli xil metodikalarni kiritish zarur. Shulardan biri, STEAM fanlari (laboratoriya) hisoblanadi.

Birlashgan millitlar tashkiloti prognozlariga ko’ra, 2050 yilga borib kasblarining 75 foizi STEAM fanlariga aloqador bo’lishi kutilmoqda. Aynan mana shu tizim asosida ta’lim olish orqali o’quvchilar kelajak muammolariga yechim topa oladigan, yangi kashfiyotlar qila oladigan kadrlarga aylanishiga ishonilmoqda.

Shu o’rinda, STEM ta’lim tizimi nima o’zi degan tabiiy savol tug’iladi? “STEAM” inglizcha “Science, Technology, Engineering, Maths” so’zlarining qisqartmasi bo’lib, ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlarini o’z ichiga oladi va bu fanlarni yaxlit tarzda o’qitishni anglatadi. Ushbu yondashuv o’quvchilarda kompleks bilim va ko’nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. STEAM fanlarini o’qish davomida o’quvchida quyidagi qobiliyatlar shakllanadi:

- 1.muammoni hal qila olish;
- 2.kreativlik;
- 3.tanqidiy fikrlash;
- 4.jamoaviy ishlay olish;
- 5.mustaqil fikrlash;
- 6.tashabbuskorlik;
- 7.kommunikasiya;
- 8.raqamli savodxonlik..

STEAM ta’lim — bu turli fanlarni yagona tizimda birlashtirib, amaliy faoliyat orqali o’qitish metodidir. Bu yondashuvda nazariy bilimlar real hayotiy vaziyatlar bilan bog’lanadi. STEAM ta’lim quyidagi asosiy komponentlardan iborat: a) Science (fan) – tabiiy fanlar asoslari; b)Technology (texnologiya) – zamonaviy texnologiyalarni qo’llash; d)Engineering (muhandislik) – loyihalash va konstruktorlik faoliyati; e) Art (san’at) – kreativlik va estetik yondashuv; f)Mathematics (matematika) – hisob-kitob va tahlil.

STEAM ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematikani bir-biriga bog’liq holda yaxshi o’zlashtirgan, o’rganganlarini amaliyotda qo’llay oladigan, kompyuterda ishlash ko’nikmalariga ega bo’lgan, ham jamoaviy yaxshi ishlashni, ham mustaqil tashabbuslarni qoyillata oladigan kadrlar tayyorlaydi.

STEAM fanlarining ahamiyati shundaki, hozir bizga tegishli kasblarning ko’pi yaqin kelajakda avtomatik tarzda ishlaydigan robotlar tomonidan bajarilishi yoki butunlay keraksiz bo’lib qolishi mumkin. STEAM esa, mana shu kelajakka mos kadrlar tayyorlab beradi (xuddi sun’iy intellekt kabi). Bu ta’lim tizimi maktabdan boshlanishi kerak. Uning asosida o’quvchi dunyoda yuz berayotgan muammolarga yechim topishni o’rganadi. Ilm-fanni (Science) yaxshi

o‘zlashtirish o‘quvchiga o‘zini o‘rab turgan atrof-muhitni yaxshi anglashga yordam beradi. Texnologiya fani insoniyat kelajagi bo‘lgan raqamli dunyoga moslashuvchan qiladi. Muhandislik (Engineering) bilan o‘quvchi muammolarni hal qilish qobiliyatini shakllantiradi, o‘rgangan bilimlarini yangi loyihalar yaratish uchun qo‘llay oladi. Matematika esa ma’lumotlarni tahlil qilish, xatolarni tuzatish, to‘g‘ri yechimlar topish uchun kerak. STEAM mana shu 5 ta yo‘nalishni bir tizimga soladi va jamiyatga innovatsiyalar yarata oladigan, muammolarga barqaror yechimlar topa oladigan kadrlarni tayyorlab beradi.

STEAM ta’limning asosiy mazmunini fanlararo integratsiya, amaliy yo‘naltirilganlik, muammoli vaziyatlar asosida o‘qitish, loyiha asosida o‘rganish (project-based learning)lar tashkil qiladi. Ularning asosiy xususiyatlarini esa o‘quvchi markazli yondashuv, ijodkorlikni rivojlantirish, jamoaviy ishlash ko‘nikmasini shakllantirish, real hayot bilan bog‘liqlik hosil qiladi. STEAM yondashuvi tanqidiy va mantiqiy fikrlash rivojlanadi, muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyati oshadi, innovatsion fikrlash shakllanadi, kasbiy yo‘nalishni aniqlash osonlashadi ijobiy natijalarni beradi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. U o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki amaliy ko‘nikmalar, ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. STEAM yondashuvini ta’lim jarayoniga keng joriy etish kelajakda raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An Overview.
2. Bybee, R. W. (2013). The Case for STEM Education.
3. National Research Council (2011). Successful K-12 STEM Education.
4. O‘zbekiston Respublikasi ta’limga oid normativ hujjatlari.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA TA’LIM BERISH JARAYONIDA FANLARARO INTEGRATSIYA VA INNOVATSIYANING O‘RNI.

Dusmetova Maksuda Matnazarovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasida katta o‘qituvchisi

Rajabova Shodiya Baxodir qizi

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya va raqamli pedagogikaning o‘rni tahlil qilinadi. Jumladan, darslarning mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida yangilash, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, darslarning didaktik, metodik va dizayn jihatlarini takomillashtirish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, integratsiya, takomillashtirish, pedagogik yondashuv, kompetensiya, raqamli texnologiyalar, didaktika, metodika.

Аннотация: В данной статье анализируются основные факторы совершенствования учебников для начальных классов. Рассматриваются вопросы

обновления содержания учебников на основе современных педагогических подходов, их адаптации к возрастным и психологическим особенностям учащихся, внедрения компетентностного подхода и интеграции цифровых технологий. Также освещаются пути повышения эффективности обучения за счет совершенствования дидактических, методических и дизайнерских аспектов учебников.

Ключевые слова: начальное образование, учебник, совершенствование, педагогический подход, компетенция, цифровые технологии, дидактика, методика

Annotation: This article analyzes the main factors for improving primary school textbooks. It discusses updating textbook content based on modern pedagogical approaches, adapting materials to students’ age and psychological characteristics, implementing a competency-based approach, and integrating digital technologies. The paper also highlights ways to enhance educational effectiveness by improving the didactic, methodological, and design aspects of textbooks.

Keywords: primary education, textbook, improvement, pedagogical approach, competency, digital technologies, didactics, methodology.

Ta’limning mazmuni va mohiyati jamiyatning moddiy va madaniy taraqqiyoti darajasi bilan belgilanadi. Ijtimoiy munosabatlar, umumiy ma’lumotga bo’lgan ehtiyoj, kishilarning kasbiy tayyorgarligiga, ta’lim haqidagi pedagogik g’oyalarga qarab kishilik jamiyati taraqqiyotining turli bosqichlarida Ta’limning mohiyati, metodi, tashkiliy shakllari o’zgarib borgan. Ta’lim mohiyat-e’tibori bilan dars berish jarayonini, ya’ni pedagog (o’qituvchi) faoliyatini, umuman o’quvchining bilish, o’rganish faoliyatiga rahbarlik qilishni hamda uqish jarayonini, ya’ni o’quvchi faoliyatini bildiradi. Ta’lim jarayoni ta’lim beruvchi — o’qituvchi va ta’lim olayotgan o’quvchilar faoliyatining yig’indisidan iborat. Ta’lim va tarbiya jarayonida shaxsning sifatleri, dunyoqarashi, qobiliyati o’sadi. Ta’lim avlodlar o’rtasidagi ma’naviy vorislikni ta’minlaydi: kishilarning ijtimoiytarixiy tajribalari yosh avlodga Ta’lim orqali o’tadi.

Pedagogik innovatsiya ta’limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda fan va ta’lim bo’g’inlari o’rtasidagi aloqadorlikni ta’minlash uzluksiz pedagogik ta’limni klaster rivojlanish tizimiga o’tkazish zaruratini taqozo etmoqda.

Pedagogik ta’lim innovatsion klasteri uzluksiz ta’lim tizimidagi barcha ta’lim turlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari, amaliyot bazalari, ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir butunligi bo’lib, ularning birgalikdagi vazifalar taqsimlangan faoliyati pedagogik ta’lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko’tarish imkonini beradi. Binobarin, klasterning asosiy maqsadi o’z tarkibiga kiruvchi ta’limiy-ilmiy-innovatsion salohiyatni nafaqat yuqori fuqarolik va kasbiy layoqatlilik darajasi bilan, balki raqobatbardoshligi, yangiliklarni qabul qila olish qobiliyati, yangi ta’lim dastur va texnologiyalarini loyihalash hamda amalga oshira olish qobiliyatiga ega zamonaviy ta’lim mutaxassislarini tayyorlash uchun birlashtirishdir.

Pedagogik ta’lim rivojlanishining klaster tizimi ta’lim berish, o’quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta’lim va tarbiya uzviyligi bilan bog’liq umumiy yo’nalishlarda faoliyat olib boradi. Ayni paytda bu umumiy yo’nalishlar ta’limni boshqarish va tashkillashtirish, ta’lim turlari va yo’nalishlari o’rtasida uzviylik va integratsiyani ta’minlash, o’qitish metodlari va vositalaridan foydalanish kabi yo’nalishlarda xususiylashadi.

Ayni paytda, pedagogik ta’lim innovatsion klasteri institutning asosiy ilmiy tadqiqot yo‘nalishi sifatida belgilangan bo‘lib, hozirda o‘ttizdan ortiq professor-o‘qituvchilar mazkur ilmiy tadqiqot yo‘nalishida izlanishlar olib borishmoqda. Barcha sa’y-harakatlarimiz muhtaram Prezidentimiz qarorida belgilangan vazifalar ijrosini to‘liq ta’minlash, viloyatning pedagog kadrlarga bo‘lgan ehtiyojini sifatli qondirish, sohaga ilg‘or xorijiy tajribalarni jalb qilgan holda zamonaviy raqobatbardosh pedagog kadrlar tayyorlashdan iboratdir. Bu bilan institut jamoasi “Harakatlar strategiyasi”da belgilangan ustuvor yo‘nalish va vazifalarning ijrosini ta’minlash hamda hayotga tatbiq etilishida o‘zining kamtarona hissasini qo‘shgan bo‘ladi.

Zamonaviy intellektual insonni tarbiyalashda integrativ ta’limning barcha jixatlari(aqliy, axloqiy, iqtisodiy, mexnat, estetik, gigienik, xuquqiy, jismoniy tarbiya)ni kamrab oladi va ularning o‘zaro bog‘likligini ta’minlaydi. Integrativ ta’lim jarayonida oquvchi, olamning yaxlitligini, koinot, tabiat konunlarini, tabiat, jamiyat va insonlarning o‘zaro munosabatlari haqida xar tomonlama bilimlarga ega bo‘lib kamol topadi. Tabiat gozalligini xis qila olish, undan zavqlanish, e‘zozlash konikmalariga ega boladi. Ta’limning globallashuvi sharoitida fanlararo uzviylikni kengroq qollash ayni zaruriyatdir. Fanlararo uzviylik tamoyiliga tayanish ta’lim muassasalari oquv jarayoni uchun tatbiqiy tus olishi lozim. Fanlararo uzviylik tamoyili turdosh oquv predmetlararo munosabatlarning murakkab jihatlarini toliq ozlashtirilishini ta’minlab, bilimlarning ichki mohiyatiga kirib borishini ta’minlaydi, natijada turli tizimlar ichki aloqadorlik, integrativ yaxlitlik vujudga keladi.

Zamonaviy sharoitda fan va texnika rivoji ta’lim va uning natijalariga qo‘yiladigan talablarni tubdan o‘zgartirishni talab etmoqda va ana shu asosdan kelib chiqqan holda ta’lim mazmunini modernizatsiyalashni davrning o‘zi pedagoglarning oldiga muhim vazifa qilib qo‘ymoqda. Hozirgi vaqtgacha ta’lim mazmunini loyihalash tizimli -faoliyatli yondashuvga asoslangan bo‘lsa, umumiy o‘rta ta’lim maktablarining maqsadini o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirish tarzidan o‘z-o‘zini rivojlantirishga qaratilgan kompetensiyalarni kompetentli-faoliyatli yondashuvga asoslanishdan kelib chiqqan holda belgilash talab etilmoqda. Chunki umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tashkil etilayotgan o‘quv-tarbiya jarayonining mohiyati o‘quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirish emas, balki o‘quv fanlari bo‘yicha asosan bilimlarni axborot-verbal tarzda yetkazish, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat bo‘lib qolmoqda. Bunday reproduktiv tarzda o‘zlashtirilgan ma’lumotlar o‘quvchining amaliy faoliyat tajribasini rivojlantirishga yetarlicha imkon bermaydi.

Oqibatda o‘quvchilarda juda ko‘p axborotlarning behuda jamg‘arilayotganligi, ta’limning samarasi past bo‘lishi va uning real voqelikka mos kelmasligi kabi tafovutlar ko‘zga tashlanmoqda. Aniqrog‘i, o‘quvchi real hayotdan uzoqlashib qolgandek, uning oldiga faqat ilgaridan to‘plangan axborotlarnigina o‘zlashtirish maqsadi qo‘yilgandek tuyuladi. Ta’limning maqsadini bunday tarzda belgilash o‘quvchining faolligini cheklab qo‘yadi, oqibatda uning ham shaxsiy, ham ijtimoiy jihatdan anglangan ma’nosi yo‘qoladi. Bunday muammoli vaziyatdan chiqishning yagona yo‘li umumiy o‘rta ta’limda yangicha, ya’ni kompetent yondashuvni joriy etishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // *Xalq so‘zi* gazetasi. – 2017-yil 8-fevral. – №28 (6722).

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son “Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori.
3. **Bloom B.S.** Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green, 1956. 452-b.
4. **Bruner J.** Toward a Theory of Instruction. – Cambridge: Harvard University Press, 1966. 81b
5. Xasanboev J, Torakulov X., Xaydarov M., Hasanboeva O. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. -T.: Fan va texnologiya, 2008.

ONA TILI TA’LIMINI INDIVIDUALLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Urganch Ranch Texnologiyalar Universiteti

Gapparova Dilfuza Sabirovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ona tili ta’limini individuallashtirishning nazariy asoslari yoritilgan. Unda ta’lim jarayonini o‘quvchilarning individual xususiyatlari, qobiliyati, qiziqishi va o‘zlashtirish tezligiga moslashtirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, individuallashtirilgan ta’limning psixologik, pedagogik va metodik asoslari ko‘rib chiqiladi. Maqolada bu yondashuv o‘quvchilarning bilim darajasi, motivatsiyasi va nutqiy kompetensiyasini oshirishga xizmat qilishi ta’kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *ona tili ta’limi, individuallashtirish, differensial ta’lim, pedagogika, o‘quvchi qobiliyati, metodika.*

Ona tili ta’limi o‘quvchilarning fikrlashini rivojlantirish, nutq madaniyatini shakllantirish va boshqa fanlarni o‘zlashtirish uchun asosiy poydevor hisoblanadi. Har bir o‘quvchining bilim olish imkoniyati, qiziqishi va o‘zlashtirish tezligi turlicha bo‘lganligi sababli, ta’lim jarayonini individuallashtirish muhim pedagogik zaruratga aylanmoqda. Individuallashtirish har bir o‘quvchining imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Ta’limni individuallashtirish — bu o‘quv jarayonini har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyati, psixologik xususiyatlari va bilim darajasiga moslashtirish jarayonidir. Bu yondashuvda barcha o‘quvchilar bir xil darajada emas, balki har biri o‘z tezligi va qobiliyatiga qarab o‘qitiladi.

Individuallashtirishning asosiy maqsadi — har bir o‘quvchining maksimal rivojlanishiga erishish va uning imkoniyatlarini to‘liq ochib berishdir. Bu jarayonda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va yordamchi rolini bajaradi.

Ona tili ta’limini individuallashtirishning psixologik asoslari o‘quvchilarning kognitiv (bilish) jarayonlari bilan bog‘liqdir. Har bir o‘quvchi axborotni qabul qilish, tushunish va eslab qolishda individual farqlarga ega.

L. S. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi mustaqil bajara olmaydigan, lekin yordam bilan bajara oladigan topshiriqlar orqali tezroq rivojlanadi. Shuning uchun o‘qituvchi o‘quvchining darajasini hisobga olishi zarur.

Shuningdek, motivatsiya ham muhim psixologik omil hisoblanadi. O‘quvchi qiziqishiga mos topshiriqlar berilsa, u faolroq ishtirok etadi va bilimni tezroq o‘zlashtiradi.

Individuallashtirishning pedagogik asoslari zamonaviy ta’lim tamoyillariga tayanadi. Ular quyidagilardan iborat:

- Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim — har bir o‘quvchi markazda bo‘ladi;

- Differensial yondashuv — topshiriqlar murakkablik darajasiga qarab beriladi;
- Bosqichma-bosqich o‘qitish — oddiydan murakkabga o‘tish tamoyili;
- Doimiy nazorat va teskari aloqa — o‘quvchi xatolari tuzatiladi va yo‘naltiriladi.
- Bu tamoyillar o‘quv jarayonini samarali tashkil etishga va har bir o‘quvchining rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Ona tili ta’limida individuallashtirish usullari: Ona tili darslarida individuallashtirish turli metod va usullar orqali amalga oshiriladi. Ulardan biri — darajalashtirilgan topshiriqlar berish bo‘lib, bunda kuchli, o‘rta va zaif o‘quvchilar uchun alohida vazifalar tayyorlanadi. Shuningdek, guruh va juftlikda ishlash o‘quvchilarning hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kuchli o‘quvchilar boshqalarga yordam berishi orqali bilim mustahkamlanadi.

Individual mashqlar esa har bir o‘quvchining o‘z ustida mustaqil ishlashini ta’minlaydi. Bundan tashqari, moslashtirilgan o‘quv materiallari (matnlar, mashqlar, testlar) o‘quvchilarning darajasiga qarab tanlanadi. Diagnostik baholash orqali esa o‘quvchilarning bilim darajasi aniqlanib boriladi.

Individuallashtirishning ahamiyati: Ona tili ta’limini individuallashtirish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. U o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodkorligini va tahlil qilish qobiliyatini kuchaytiradi. Shuningdek, individuallashtirilgan ta’lim o‘quvchilarda o‘ziga ishonchni oshiradi, chunki ular o‘z darajasiga mos topshiriqlarni bajarishda muvaffaqiyatga erishadilar. Eng muhimi, bu yondashuv ta’lim sifatini oshirib, har bir o‘quvchining teng imkoniyatda rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili ta’limini individuallashtirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. U o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim samaradorligini oshiradi. Bu yondashuv o‘quvchilarning bilim darajasini yaxshilash va ularning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L. S. “Psixologiya va ong rivojlanishi” – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2018. – 245 b.
2. Piaget J. “Aql rivojlanishi psixologiyasi” – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 312 b.
3. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti (darslik) – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2020. – 398 b.
4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019. – 276 b.
5. Karimov I. Ta’lim tizimini rivojlantirish masalalari – Toshkent: Ma’naviyat, 2017. – 180 b.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ НАРРАТИВНОЙ ПЕДАГОГИКИ И СИСТЕМЫ МОНТЕССОРИ В ФОРМИРОВАНИИ СЕНСОРНОЙ КУЛЬТУРЫ ДЕТЕЙ

Кенжаева Комила Улугбек кизи

Стажёр-преподаватель кафедры

“Педагогика и психология”

Ургенчского государственного педагогического института

kenjayevakamila0702@gmail.com

Умидбекова Мохларойим Умидбековна

Стажёр-преподаватель кафедры
“Педагогика и психология”

Ургенчского государственного педагогического института mohlaroyim024@gmail.com

Аннотация. В статье раскрываются теоретико-методические основы интеграции нарративной педагогики и системы Мария Монтессори в формировании сенсорной культуры детей дошкольного и младшего школьного возраста. Доказана эффективность интегративной модели: зафиксирован рост сенсорной чувствительности, внимания, речи и эмоциональной отзывчивости. Представлена структурно-функциональная модель, включающая мотивационно-нарративный, сенсорно-деятельностный и рефлексивно-творческий блоки.

Ключевые слова: нарративная педагогика, система Монтессори, сенсорная культура, дошкольное образование, интегративная педагогическая модель, сенсорное воспитание, развитие ребёнка.

Annotatsiya. Maqolada narrativ pedagogika va Maria Montessori tizimini integratsiyalash orqali maktabgacha va boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda sensor madaniyatni shakllantirish asoslari yoritilgan. Integrativ model samaradorligi isbotlangan: sensor sezgirlik, diqqat, nutq va emotsional sezgirlikda ijobiy o‘zgarishlar qayd etilgan. Uch blokdan iborat model taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: narrativ pedagogika, Montessori tizimi, sensor madaniyat, maktabgacha ta’lim, integrativ pedagogik model, sensor tarbiya, bolaning rivojlanishi.

Abstract. The article explores the integration of narrative pedagogy and the Maria Montessori system in developing sensory culture in preschool and primary school children. The effectiveness of the integrative model has been proven, showing improvements in sensory sensitivity, attention, speech, and emotional responsiveness. A structural model consisting of three interrelated blocks is proposed.

Keywords: narrative pedagogy, Montessori system, sensory culture, preschool education, integrative pedagogical model, sensory education, child development.

ВВЕДЕНИЕ. Проблема данного исследования состоит в том, что несмотря на значительное число работ, посвящённых каждому из указанных подходов в отдельности, вопрос их системной интеграции в целях формирования сенсорной культуры остаётся недостаточно разработанным как на теоретическом, так и на методическом уровне. Многие педагоги используют элементы обоих подходов интуитивно, не опираясь на концептуальную модель, что снижает результативность практики.

Цель исследования — разработать и обосновать теоретико-методическую модель интеграции нарративной педагогики и системы Монтессори, ориентированную на формирование сенсорной культуры детей дошкольного и младшего школьного возраста, и верифицировать её эффективность в ходе педагогического эксперимента.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Теоретическая база настоящего исследования формируется на пересечении нескольких крупных научных направлений: теории сенсорного воспитания, педагогики Монтессори и нарративного подхода в образовании.

Фундаментальные основы теории сенсорного воспитания детей заложены в трудах А.В. Запорожца, который рассматривал сенсорное развитие как необходимое условие полноценного психического становления личности. Запорожец указывал, что перцептивные действия ребёнка носят активный, конструктивный характер и не сводятся к пассивному отражению действительности [5].

Л.А. Венгер, развивая идеи Запорожца в контексте дошкольной дидактики, разработал систему сенсорных эталонов как обобщённых образцов для восприятия свойств предметов. По его утверждению, освоение эталонов создаёт устойчивые ориентиры для ориентировочно-исследовательской деятельности ребёнка [2].

Педагогическое наследие Марии Монтессори образует второй ключевой пласт литературы. Монтессори обосновала концепцию «сенситивных периодов» — интервалов особой восприимчивости ребёнка к определённым видам стимуляции. В её системе дидактические материалы построены по принципу изоляции качества: каждый материал направлен на проработку одного конкретного сенсорного признака — цвета, формы, размера, текстуры [8].

Современные интерпретации педагогики Монтессори представлены в исследованиях С.И. Сумнительного, который обосновал необходимость её адаптации к отечественным образовательным условиям и доказал эффективность материалов Монтессори в формировании аналитического восприятия у детей 5–7 лет [10].

Нарративная педагогика как самостоятельное направление берёт начало в работах Дж. Брунера, разграничившего два режима мышления: парадигматический (логико-научный) и нарративный. Брунер утверждал, что именно нарративный режим является первичным для человека и лежит в основе конструирования личной идентичности и жизненного смысла [1].

В отечественной педагогике нарративный подход активно разрабатывается Н.Л. Селивановой в рамках теории воспитательного пространства. Селиванова показала, что включение педагогически организованного рассказа в воспитательный процесс усиливает субъектность ребёнка и создаёт условия для ценностного самоопределения [9].

Проблема интеграции различных педагогических систем в контексте дошкольного образования рассматривается Н.Е. Вераксой. Вераксой разработана концепция «диалектического мышления» в дошкольном возрасте и показана роль противоречивых сенсорных впечатлений в развитии гибкости восприятия [3].

Вопросы формирования сенсорной культуры через художественно-эстетическую деятельность исследовала Т.С. Комарова, которая доказала, что изобразительная деятельность является наиболее органичным пространством для развития тонкого сенсорного различения у детей дошкольного возраста [7].

Аспекты нарративной идентичности и её роли в образовательном процессе детально проработаны в монографии А.В. Иванова, посвящённой основам социальной педагогики. Иванов обосновал, что нарратив выполняет не только коммуникативную, но и регулятивную функцию: через рассказ ребёнок структурирует свой опыт и выстраивает отношения с социальным окружением [6].

Наконец, психологические механизмы, обеспечивающие связь сенсорного опыта и нарративного освоения мира, исследованы В.В. Давыдовым в рамках теории

развивающего обучения. Давыдов показал, что понятийное мышление ребёнка развивается через его собственное действие с реальными предметами, а не через вербальное усвоение готовых определений [4].

Обзор литературы позволяет констатировать: несмотря на богатую традицию исследований в каждом из указанных направлений, комплексная модель, синтезирующая нарративную педагогику и систему Монтессори применительно к формированию сенсорной культуры, в отечественной и зарубежной литературе до настоящего времени системно не представлена. Это определяет научную новизну данного исследования.

МЕТОДЫ. Методологической основой исследования выступает системный подход, позволяющий рассматривать интегративную педагогическую модель как целостное образование, а не механическое соединение двух методических систем. Совместно с ним применяется деятельностный подход (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев), в соответствии с которым развитие ребёнка детерминировано характером его предметно-практической и знаково-символической активности.

Для диагностики применялся комплекс методик: тест сенсорной чувствительности «Покажи такой же» (адаптация методики Л.А. Венгера), методика наблюдения за концентрацией внимания «Лабиринт» (Н.И. Гуткина), методика оценки связной речи «Расскажи по картинке» (О.С. Ушакова), шкала эмоциональной отзывчивости (В.И. Долгова) и тест дивергентного мышления (Э.П. Торренс, адаптация А.Н. Воронина). Измерения проводились трижды: на констатирующем, формирующем и контрольном этапах.

В экспериментальной группе в течение месяца реализовывалась авторская программа «Мир на кончиках пальцев», построенная на принципах интеграции нарративной педагогики и системы Монтессори. Программа включала три блока: мотивационно-нарративный (введение нарративной рамки — истории о «Городе Ощущений»), сенсорно-деятельностный (работа с дидактическими материалами Монтессори, обогащёнными нарративным контекстом) и рефлексивно-творческий (создание детьми собственных историй об изученных ощущениях).

Контрольная группа обучалась по стандартной программе ДОУ без специального акцентирования на нарративных техниках и материалах Монтессори. Обработка данных осуществлялась с использованием методов описательной статистики, критерия Вилкоксона (для сравнения показателей «до — после» внутри групп) и U-критерия Манна–Уитни (для межгрупповых сравнений на контрольном этапе). Уровень значимости принят $p < 0,01$.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Результаты педагогического эксперимента убедительно подтверждают гипотезу об эффективности интегративной модели. Рассмотрим полученные данные по каждому диагностическому показателю.

Таблица 1.

Динамика показателей сенсорной культуры в экспериментальной группе (n=60):

Показатель	До (%), n=60	После (%), n=60	Динамика (пп)
Сенсорная	42%	79%	+37 пп

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

чувствительность			
Концентрация внимания	38%	74%	+36 пп
Связная речь	35%	71%	+36 пп
Эмоц. отзывчивость	44%	82%	+38 пп
Творческое мышление	31%	68%	+37 пп

Примечание: пп — процентные пункты; показатели отражают долю детей, достигших высокого и выше среднего уровня по соответствующей методике.

Как видно из Таблицы 1, наиболее выраженная динамика зафиксирована по показателю «Эмоциональная отзывчивость» (+38 п.п.) и «Сенсорная чувствительность» (+37 п.п.). Это согласуется с теоретическими положениями о том, что нарратив создаёт эмоционально насыщенный контекст, который усиливает сенсорную вовлечённость ребёнка и придаёт его перцептивным действиям личностный смысл.

Менее выраженная, однако статистически значимая динамика по показателю «Творческое мышление» (+37 п.п.) объясняется тем, что данная характеристика более инертна и формируется на более длительных отрезках времени. Тем не менее даже этот результат превышает показатели контрольной группы (прирост составил лишь +9 п.п.), что подтверждает специфический вклад интегративной программы.

Таблица 2.

Сравнительный анализ педагогических подходов к формированию сенсорной культуры:

Критерий	Традиционный подход	Система Монтессори	Нарративная педагогика
Роль педагога	Транслятор знаний	Наблюдатель и помощник	Рассказчик и партнёр
Роль ребёнка	Пассивный получатель	Активный исследователь	Соавтор нарратива
Сенсорная среда	Стандартизированная	Специально подготовленная	Обогащённая образами
Оценка результатов	Количественная (баллы)	Качественная (наблюдение)	Рефлексивная (рассказ)
Форма взаимодействия	Фронтальная	Индивидуальная	Групповая / диалоговая
Сенсорная культура	Не выделяется явно	Ключевой компонент	Через образы и метафоры

Примечание: таблица составлена авторами на основе анализа литературы и собственного педагогического опыта.

Таблица 2 позволяет наглядно представить качественные различия между традиционным подходом, системой Монтессори и нарративной педагогикой в аспекте формирования сенсорной культуры. Принципиальным достоинством интегративного подхода является то, что он сохраняет преимущества каждой из систем, устраняя при этом их ограничения. Так, чистая система Монтессори, будучи мощным инструментом сенсорного воспитания, нередко критикуется за недостаточное внимание к речевому и нарративному развитию. Нарративная педагогика, в свою очередь, может недооценивать роль предметно-практического манипулирования как основы понятийного мышления.

Ключевым результатом формирующего эксперимента стало подтверждение эффективности трёхблочной структурно-функциональной модели. Мотивационно-нарративный блок обеспечивал устойчивый интерес детей к сенсорным занятиям за счёт введения нарративной рамки: дети «отправлялись в путешествие по Городу Ощущений», где каждый квартал соответствовал одному сенсорному модальности. Данная рамка порождала выраженную интринсивную мотивацию и снижала тревожность при контакте с незнакомым сенсорным материалом.

Сенсорно-деятельностный блок строился на материалах Монтессори (шершавые таблички, цветные цилиндры, сенсорные мешочки, доски Сегена), однако каждый материал был «встроен» в нарративную ситуацию: ребёнок не просто упорядочивал предметы по размеру, но «помогал герою найти правильный ключ к воротам замка». Такое встраивание, с одной стороны, не нарушало принцип изоляции качества, характерный для Монтессори, а с другой — насыщало деятельность смыслом и эмоцией.

Рефлексивно-творческий блок предполагал создание детьми собственных историй, рисунков и мини-книжек, фиксирующих их сенсорный опыт. Этот блок обеспечивал трансфер полученных сенсорных знаний в символическую плоскость и способствовал формированию рефлексивного отношения к собственным ощущениям — важнейшей составляющей сенсорной культуры как качества личности.

На уровне статистической обработки данных U-критерий Манна–Уитни показал значимые межгрупповые различия по всем пяти измеряемым параметрам на контрольном этапе ($p < 0,01$). Критерий Вилкоксона подтвердил значимость внутригрупповых изменений в экспериментальной группе ($p < 0,001$) при отсутствии значимых изменений в контрольной ($p > 0,05$ по трём из пяти показателей).

Важно подчеркнуть, что полученные результаты согласуются с данными зарубежных исследований, демонстрирующих высокую эффективность мультисенсорных нарративных программ (Roskos & Christie, 2001; Daly & Nevin, 2017). Вместе с тем наша модель вносит оригинальный вклад, предлагая системное концептуальное обоснование интеграции, а не простое заимствование отдельных техник.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Проведённое исследование позволяет сделать следующие выводы.

Во-первых, нарративная педагогика и система Мария Монтессори имеют концептуальное родство, так как обе ориентированы на активность ребёнка, целостное развитие личности и приоритет смыслопорождения в обучении, что делает их интеграцию органичной.

Во-вторых, разработанная трёхблочная структурно-функциональная модель (мотивационно-нарративный, сенсорно-деятельностный и рефлексивно-творческий блоки) является эффективным инструментом педагогического проектирования и обеспечивает целостный дидактический цикл.

В-третьих, эксперимент подтвердил эффективность модели по всем показателям, особенно по сенсорной чувствительности и эмоциональной отзывчивости, что свидетельствует о качественном изменении характера восприятия ребёнка.

Практическая значимость заключается в возможности применения программы «Мир на кончиках пальцев» в дошкольных учреждениях и начальной школе без специального переоборудования.

Перспективы исследований связаны с изучением долгосрочных эффектов, адаптацией модели для детей с особыми образовательными потребностями и разработкой цифровых компонентов программы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Брунер Дж. Жизнь как нарратив / пер. с англ. // Постнеклассическая психология. 2005. № 1. С. 9–29.
2. Венгер Л.А. Воспитание сенсорной культуры ребёнка. М.: Просвещение, 1988. 144 с.
3. Веракса Н.Е. Диалектическое мышление и творчество // Вопросы психологии. 1990. № 4. С. 5–14.
4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. М.: ИНТОР, 1996. 544 с.
5. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2 т. Т. 1. М.: Педагогика, 1986. 316 с.
6. Иванов А.В. Социальная педагогика: учебное пособие. М.: Дашков и К, 2016. С. 167–189.
7. Комарова Т.С. Изобразительная деятельность в детском саду: обучение и творчество. М.: Мозаика-Синтез, 2005. 176 с.
8. Монтессори М. Дом ребёнка: метод научной педагогики / пер. с итал. С.Г. Займовского. М.: АСТ, 2006. 269 с.
9. Селиванова Н.Л. Воспитательное пространство как педагогическая реальность // Отечественная и зарубежная педагогика. 2016. № 6 (33). С. 19–27.
10. Сумнительный С.И. Как помочь ребёнку построить себя, или Введение в педагогику Монтессори. М.: МИРОС, 1995. 128 с.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ И ПРИЧИНЫ ЛЕВОРУКОСТИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Преподаватель УрГПИ

Эгамбердиева Юлдузхон

Ниезметовна, yegamberdiyeva@com

Аннотация: Анализ научных исследований показывает, что леворукость не является отклонением, а представляет собой одну из форм нормы, связанную с асимметрией полушарий мозга. Рассматриваются гипотезы о генетической предрасположенности, а также о влиянии гормональных и стрессовых факторов в период

внутриутробного развития. Кроме того, затрагиваются социальные аспекты, включая историческое отношение к левшам и изменение взглядов в современном обществе.

Annotatsiya: Ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, chap qo‘l bu buzilish emas, balki yarim sharning assimetriyasi bilan bog‘liq bo‘lgan oddiy shakldir. Genetik moyillik, shuningdek, homila rivojlanishidagi gormonal va stress omillarining t‘siri haqidagi farazlar ko‘rib chiqiladi. Ijtimoiy jihatlar, jumladan, chap qo‘llarga tarixiy munosabat va zamonaviy jamiyatdagi o‘zgaruvchan qarashlar ham ko‘rib chiqiladi.

Annotation: An analysis of scientific research shows that left-handedness is not a disorder, but rather a normal form associated with hemispheric asymmetry. Hypotheses regarding genetic predisposition, as well as the influence of hormonal and stress factors during fetal development, are considered. Social aspects are also addressed, including historical attitudes toward left-handedness and changing views in modern society.

Ключевые слова: леворукость, развития, происхождения, отношения, причина, факторы.

Kalit so‘zlar: chap qo‘l, rivojlanish, kelib chiqish, munosabatlar, sabab, omillar.

Key words: left-handedness, development, origin, relationships, cause, factors.

Леворукость существовала с самых ранних времен человеческой истории и встречается в различной степени в разных регионах. Для объяснения сохранения этого явления было выдвинуто несколько эволюционных теорий. Например, как редкий признак, леворукость могла получить преимущество благодаря отрицательному частотно-зависимому отбору. Некоторые данные свидетельствуют о том, что леворукость имеет стратегическое преимущество в боевых ситуациях. Однако низкое число левшей предполагает наличие и некоторых эволюционных недостатков, связанных с этим признаком. В данном обзоре обобщена доступная научная литература по леворукости. Рассмотрены вопросы наследования леворукости и влияние на него генетических, гормональных, онтогенетических и культурных факторов. Кроме того, отмечено влияние на долю левшей. Также рассмотрены возможные преимущества и недостатки, влияющие на долю левшей, как факторы отбора. Таким образом, обобщены эволюционные взгляды на сохранение полиморфизмов лево- и праворукости у человека и подчеркнута необходимость более глубокого изучения различий в степени их адаптации. Леворукость — это естественная склонность чаще использовать левую руку для сложных задач, таких как письмо, рисование, еда или бросание. Это нормальный вариант развития двигательных навыков человека и функциональная асимметрия головного мозга.

Леворукость связана с латерализацией (доминированием одного полушария) головного мозга. Латерализация — это ошибка произношения, возникающая, когда поток воздуха во время речи направляется к бокам рта, а не к центру. У большинства людей (включая некоторых левшей) языковые функции находятся в левом полушарии, но у левшей латерализация более разнообразна (правое полушарие или билатеральные системы работают вместе). Это не болезнь, а нейробиологическая характеристика.

Леворукость обусловлена сочетанием генетических, пренатальных и экологических факторов. Генетические факторы: леворукость частично передается по наследству, но не определяется только генами. На асимметрию мозга влияют несколько генов. Если один из родителей левша, то у ребенка больше шансов быть левшой, но это не гарантировано.

Пренатальные факторы: события во время беременности могут оказывать сильное влияние: пренатальные гормоны, особенно тестостерон, могут замедлять развитие левого полушария и повышать вероятность леворукости. Пренатальный стресс, трудности во время родов или низкий вес при рождении связаны с леворукостью (существует корреляция, но четкая причина не установлена). Положение в утробе матери также влияет на праворукость ребенка. Экологические и культурные факторы: На протяжении истории во многих обществах детей заставляли писать правой рукой. В современной системе образования, где отсутствует давление, дети могут свободно выражать свою естественную праворукость.

Мы живем в мире, который в значительной степени создан для правшей. В результате социальных норм XIX и начала XX веков многие леворукие дети были вынуждены писать и работать в школах правой рукой.

Использованные литературы:

- 1.Handedness, Health and Cognitive Development: Evidence from Children in the NLSY IZA DP No. 4774
- 2.И.К.Макманус “История и география человеческой леворукости/леворукости”.
- 3.Леворукий ребенок –Безруких М.М.

**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI VOSITALAR YORDAMIDA
O‘QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH**

Masharipova Unsunoy Madamin qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

“Tasavvur bilimdan muhim» Albert Eyshteyn

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli vositalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tizimida kreativ fikrlash XXI asr kompetensiyalarining asosiy tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Maqolada interaktiv platformalar, multimedia vositalari, sun‘iy intellektga asoslangan dasturlar va innovatsion texnologiyalarining o‘quvchilarning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashiga ta’siri, tashqi muhit omiliga ijobiy yondashgan holatda fikrlashining bosqichma-bosqich kechishining mantiqiyiligi ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, raqamli vositalar, kreativ fikrlash, innovatsion texnologiyalar, interaktiv ta’lim, mantiqiy fikrlash, pedagogik metodlar.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida ta’lim tizimi ham tubdan yangilanmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi. Zamonaviy pedagogika fanida kreativ fikrlash nafaqat yangi g‘oyalarni ilgari surish, balki muammolarga noodatiy yechim topish, tahlil qilish va yangicha qarashlarni shakllantirish bilan izohlanadi. So‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar raqamli va innovatsion pedagogik yondashuvlar boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning kreativ tafakkurini, mantiqiy va tanqidiy fikrlashini, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashib yechim topishini rivojlanishida raqamli vositalar samarali ekanini

ko‘rsatmoqda. Xalqaro tahlillar raqamli vositalar kreativlik, moslashuvchanlik va originallikni kuchaytirishini ta’kidlaydi.

“Har bir soha va hudud raqamli texnologiyalar bilan hamohang rivojlanmasa, mamlakat rivojlanmaydi”, — deb ta’kidlaydi davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev.[5] Bu esa o‘ziga kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashda asosiy urg‘uni ta’lim jarayonida raqamli vositalarga qaratgan holda, chuqur bilim berishni nazarda tutadi. Hozirda har bir ta’lim muassasasida salohiyatli yoshlarga alohida e’tibor qaratgan holda mashg‘ulotlarni yangi zamonaviy va pedagogik texnologiyalar yordamida tashkil etish, har bir pedagog kadrning asosiy vazifalaridan bittasi hisoblanadi.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev 2026-yil 25-mart kuni Toshkent shahrida bo‘lib o‘tgan yig‘ilishida raqamli texnologiyalar xalqaro markazi faoliyatini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha taqdimot bilan tanishdi va Toshkent shahrida “Raqamli texnologiyalar xalqaro markazi” ochish bo‘yicha qarorni tasdiqladi. Bu haqda prezident matbuot xizmati xabar berdi.[4] Bu tashabbusni yo‘lga qo‘yilishi yoshlarni sun‘iy intellekt texnologiyalari, raqamli transformatsiya va startaplarga bo‘lgan qiziqishini ilmiy asoslangan markazlarda faoliyat yuritgan holda chuqur anglashi uchun zamin yaratadi. Raqamli vositalar orqali o‘quvchilarga ilk maktab davrlariga qadam qo‘ygan paytlaridan foydalanib borilsa, u o‘quvchilarda kreativ fikrlashni oshirib, xalqaro miqyosdagi turli yo‘nalishlarda katta yutuqlarga erishishlariga turtki bo‘ladi.

ASOSIY QISM

“Tasavvur bilimdan muhim” deya ta’kidlagan **Albert Eushteyn**. Chunki, fikrlash har qanday bilimni hosil bo‘lishining sababchisidir. Tasavvur o‘quvchini fikrlashga undaydigan va yetaklaydigan tushuncha bo‘lib, o‘quvchining xayolot olamidagi bo‘shliqlarni to‘ldirishga yordam beradi. Tasavvur orqali o‘quvchi kreativ fikrlaydigan bo‘ladi, savollarga mantiqan to‘g‘ri javob beroladi va fikrlarini izchil va tizimli xulosalaydi.

Boshlang‘ich ta’limda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli vositalar yordamida ta’lim jarayonlarini tashkil etish, o‘quvchining kreativ fikrlash jarayonini shakllantirishning eng muhim omili hisoblanadi. Raqamli vositalar orqali tashkillashtirilgan dars mashg‘ulotlari fikrlashni kengaytiradi, fikrlarni aniq va lo‘nda dalillar bilan ifodalashga yordam berish bilan birga ijodiy fikrlash bosqichiga o‘quvchini olib chiqadi.

Ijodiy fikrlash - bu insonning yangi, noodatiy va original g‘oyalarni o‘ylab topish, muammolarga yangicha yondashuv bilan yechim topish qobiliyatidir.[1]

Ijodiy fikrlash o‘quvchida tug‘ma holatda bo‘lishi yoki hayoti davomida shakllantirilishi mumkin. Ijodiy fikrlash bolaning miya faoliyatida turli xil funksiyalarni yanada rivojlantirish xususiyatga ega. Ijodiy fikrlash bu kreativ fikrlashga eltuvchi ko‘prik hisoblanadi. Bu ko‘prikni qanchalik mustahkam qilib qursak, ko‘prikdan olib o‘tadigan yuk qanchalik og‘ir bo‘lmasin olib o‘tishga imkon har doim mavjud bo‘ladi.

Pedagogik tadqiqotlarda kreativ fikrlash quyidagi ko‘rsatkichlar orqali aniqlanadi:

- tezkor fikrlash (fluency);
- moslashuvchanlik (flexibility);
- yangilik yaratish (originality);
- g‘oyani rivojlantirish (elaboration).

Boshlang‘ich ta’limda interaktiv doskalar, zamonaviy kompyuterlar, televizorlar va yurtboshimiz tomonidan har bir boshlang‘ich ta’lim o‘quvchisiga joriy qilinib ajratilgan

planshetlar yordamida tashkillashtiriladigan interaktiv metodlar, turli xil ilovalardan tuzilgan didaktik o‘yinli mashqlar raqamli vositalar orqali hosil qilinib, o‘quvchining kreativ fikrlashini oshirishga qaratilgan bo‘ladi.

Kreativlikni oshirish boshlang‘ich sinf o‘quvchisiga nima uchun zarur deb qaraydigan fikrli insonlar ham yo‘q emas. Biz boshlang‘ich sinf davrlaridan o‘quvchining bilish jarayonlarini ya’ni diqqat, tafakkur, idrok va xotirasini har jihatdan yetuk qilib o‘stirishimiz zarur. Psixologik jihatdan yetuk bo‘lgan shaxs esa bir muammoni yoki masalaning turli tomonlarini ko‘zlab, inobatga olib ish tutadigan ya’ni kreativ fikrlaydigan bo‘ladi. Ya’ni o‘quvchini har doimgidek mashg‘ulotlar bilan emas, balki noodatiy tarzda topshiriqlar bilan tashkillashtirish kreativlikni

Boshlang‘ich ta’limda quyidagi raqamli vositalar kreativ fikrlashni rivojlantirishda samarali hisoblanadi:

Interaktiv taqdimotlar (PowerPoint, Canva).

Interaktiv so‘ziga urg‘u beradigan bo‘lsak, ingliz tilida bu so‘z “Inter” o‘zaro, “aktiv” faollik degan ma’nolarni angladi. Ya’ni dars mashg‘uloti davomida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi yoki o‘quvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi qaytarma aloqa hisoblanadi. Bunday aloqa ta’limning samarali bo‘lishiga katta hissa qo‘shadi.

Ta’limiy platformalar (Kahoot, Quizizz, Wordwall).

Ushbu platformalar orqali o‘quvchining ilmiy dunyoqarashi kengayadi, tezkorlik va qo‘l motorikasi yanada tezlashadi, mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlashi ortadi.

Virtual doskalar (Jamboard, Padlet);

Bunday doskalar orqali fanni chuqur o‘zlashtirish va o‘quvchida bilish jarayonlari ya’ni diqqat, xotira, idrok va tasavvurni kengaytirishga yordamlashadi. Ya’ni 3D format hajmdagi narsalar, buyumlar va shakllarning ko‘rinishlarini va fazoda joylashadigan jismlarning to‘liq tasvirini ko‘rib o‘z tasavvurlarida bilim hosil qilishda ko‘maklashish bo‘ladi.

Multimedia kontentlar (animatsiya, video, audio). Har bir fanni o‘rgatishda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining qiziqishini oshirish va zerikishlarini bartaraf etishga mukammal yechim sifatida qarash ham to‘g‘ri hisoblanadi.

Sun‘iy intellekt va adaptiv dasturlar. Hozirda texnologiya va texnika rivojlangan asrimizda har bir fanni sun‘iy intellekt yordamida tashkillashtirish, o‘quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirishga, zamon talabiga mos barkamol qilib o‘stirish zamin yaratadi. Adaptiv dasturlar esa o‘quvchining kemtik ya’ni oqsoq tomonlarini aniqlab, ularga yechim topishda va to‘ldirishda yordam beradi.

Mazkur vositalar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirib, ularni faol ishtirok etishga undaydi. Ilmiy manbalarda gamifikatsiya, loyiha asosidagi o‘qitish va raqamli hikoya yaratish metodlari ayniqsa samarali deb ko‘rsatilgan.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishda quyidagi raqamli vositalar yordamida tayyorlanadigan ta’lim metodlari dars mashg‘ulotlarida samarali hisoblanadi:

1. Muammoli vaziyat yaratish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda o‘qituvchi planshet yoki interaktiv doska orqali muammoli savollar yoki muammoli vaziyatni keltirib chiqargan videorolik beradi. O‘quvchilar ushbu muammo yuzasidan turli yechimlarni, xulosalarni taklif qiladi. O‘qituvchi esa o‘quvchilarning fikrlashidagi ijobiylik

va salbiylik xususiyatlarini tahlil qilib, bu fikrlash jarayonidagi xatoliklarni to‘g‘irlaydi. Bu amaliy mashg‘ulot o‘quvchilarni kreativ fikrlashiga ustun hisoblanadi.

2. Raqamli loyiha ishlari. Raqamli loyiha ishlari o‘quvchilarning ham nazariy ham amaliy mashg‘ulotlarni bir jarayonda birlashtirish bilan boshqa vositalardan ajralib turadi. Masalan, “Mening orzu maktabim” mavzusida Canva yoki PowerPoint orqali mini loyiha tayyorlash kabi loyiha ishlari o‘quvchilarning o‘zlariga individual tarzda ishlatilishi o‘quvchi bilimlarini yanada mustahkamlashga, mustaqil yaratuvchanlikni oshirishga yordam beradi.

3. Storytelling. Ushbu interfaol metod ham raqamli vosita orqali amalga oshirilganda o‘quvchining fikrlash qobiliyatini, ilmiy dunyoqarashini yanada rivojlanishiga yordam beradi. Bu metod orqali o‘quvchilar raqamli vositalar yordamida hikoya yaratib, o‘z tasavvurini ifodalaydi. Berilgan mavzu yuzasidan o‘quvchining qanday fikrda ekanligini va qanday yechim aytishini, fikrini xulosalay olishini shakllantiruvchi va intellektuallikni rivojlantiruvchi muhim omil hisoblanadi.

4. O‘yin texnologiyalari Quizizz, Kahoot orqali tezkor savollar va ijodiy topshiriqlar. Bu usullar o‘quvchilarning nafaqat bilimini, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish va yangi g‘oya yaratish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Har bir o‘quvchi bilan alohida alohida ish olib borish orqali o‘qituvchi ushbu metodning samarali bo‘lishini, o‘quvchining yaratuvchanlik qobiliyatini shakllantiradi.

Yuqorida ta’kidlab o‘tilgan har bir metod o‘quvchilarning bilim darajasini mustahkamlashda yangi bilim hosil qilishda va eng asosiysi nazariyani amaliyot bilan birlashtirishda muhim hisoblanadi. Raqamli vositalar yordamida o‘qituvchi va o‘quvchi yoki o‘quvchi va o‘quvchi faoliyati o‘zaro faollashishi ham belgilab beruvchi omil sifatida xarakterlanadi. O‘quvchilarning bilim darajasini yuqori bosqichga olib chiqishda va harakatlarining faolligini oshirishda raqamli vositalardan foydalangan holda interfaol metodlarni qo‘llash dars samaradorligini ta’minlaydi.

NATIJA VA TAHLILLAR.

Kreativ fikrlash - bu o‘quvchining muammaga turli nuqtayi nazardan yondashishi, yangi g‘oyalar yaratishi va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu sifatni shakllantirish keyingi ta’lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.[1]

“Kreativlik” tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin: Kreativlik (inglizcha “create” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligini tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorligining tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.[2]

Bu qobiliyatni boshlang‘ich sinf davrlaridanoq o‘quvchida shakllantirish, o‘quvchining hayotiy muammolarga tezda yechim topib, chiqib ketishiga yordamlashadi. O‘quvchini tanqidiy fikrlash ya’ni bir muammoning turli tomonlarini ko‘rib ish ko‘rishga undaydi. Ijodiylikni oshirishi bilan xarakterlanuvchi ushbu tushuncha o‘quvchilarga bilim berishda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish yanada chuqur bilim hosil qilishda va o‘rganilgan bilimni amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Kreativ fikrlash –bu o‘quvchilarning yangicha fikrlash, yangilik yaratish va noan’anaviy yondashuvlarni ishlab chiqish qobiliyatidir. Raqamli ta’lim texnologiyalari bu jarayonni ko‘plab vositalar orqali qo‘llab-quvvatlaydi. Misol uchun:

- **Onlayn platformalar** va **interaktiv dasturlar** yordamida o‘quvchilar o‘rganish jarayonida turli xil masalalarni yechishda kreativ yondashuvlarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi.
- **Virtual** va **kengaytirilgan haqiqat (VR/AR)texnologiyalari** o‘quvchilarga murakkab masalalarni va ilmiy kontentni o‘zgacha shaklda ko‘rish va tahlil qilish imkoniyatini beradi, bu esa ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.
- **Tuzilish** va **dizayn dasturlari** orqali o‘quvchilar turli loyiha va ilovalarni yaratishda yangi g‘oyalarni amalga oshirishi mumkin, bu ularning ijodiy qobiliyatlarini oshiradi.[3]

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning kreativ faolligi an‘anaviy metodlarga nisbatan yuqori bo‘ladi. Ayniqsa, interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning diqqatini uzoqroq saqlaydi hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi. 2025-yildagi xalqaro sistematik sharhda boshlang‘ich ta’limda raqamli-gibrid pedagogika kreativ fikrlash natijalarini sezilarli yaxshilagani qayd etilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda raqamli vositalardan samarali foydalanish o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, yangi zamonaviy texnologiyalar va axborot kommunikatsiya texnologiyalarining o‘quvchilarni faollikka, mustaqil izlanishga va innovatsion yondashuvga undaydi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari dars jarayonida raqamli vositalarni maqsadli va metodik asosda qo‘llashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.S. Xotamov, M.K. Olimov, G.R. Madrahimova, I.S. Foziljonov “Kreativ fikrlash” Toshkent “Innovatsiya-Ziyo” 2022.
2. M.J. Maxammatova – ADPI, Pedagogika va psixologiya kafedrası v.b.dosenti, PhD “Kreativ pedagogika” Andijon-2025.
3. Azimqulov Sayxun Niyozali o‘g‘li Chotchiq davlat pedagogika universiteti. Raqamli ta’lim texnologiyalari orqali o‘quvchilarida kreativ fikrlash va tanqidiy yondashuvni shakllantirish.
4. www.daryo.uz
5. www.gazeta.uz

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION METODLAR: TURKIYA VA QOZOG‘ISTON TAJRIBASI.

Madiyarova Vasila Akrom qizi

Urganch davlat Pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Turkiya davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlarining ahamiyati yoritilgan. Xususan, Turkiya, Qozog‘iston va Ozarbayjon davlatlarida joriy etilgan zamonaviy ta’lim platformalari, interfaol metodlar tahlil qilingan. Shuningdek raqamli ta’limning afzalliklari, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishdagi o‘rni hamda mavjud muammolar ko‘rib chiqilgan. O‘zbekistonda ta’lim tizimini qo‘llash bo‘yicha taklif va xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM ta’limi, raqamli ta’lim, Kundalik.kz, multimedia darslar, EBA,electron platforma

Abstract. This article discusses the importance of digital educational technologies and innovative teaching methods in primary education based on the experiences of Turkey and Kazakhstan.

Keywords: STEAM education, digital education, innovative methods.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение цифровых образовательных технологий и инновационных методов обучения в начальном образовании на основе опыта Турции и Казахстана. Проанализированы современные образовательные платформы, интерактивные методы и STEAM-подход.

Ключевые слова: STEAM-образование, цифровое образование, инновационные методы.

Kirish. Bugunki kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar keng qo‘llanilmoqda va bu jarayon global rivojlanishning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida zamonaviy texnologiyalardan ayniqsa o‘qitish metodlaridan foydalanish o‘quvchilarning bilish olishga bo‘lgan qiziqishini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davrda bolalarning tafakkuri shakllanadi va ular yangi bilimlarni tez o‘zlashtiradi. Turkiya davlatlar, jumladan Turkiya, Qozog‘iston va Ozarbayjon kabi mamlakatlar bu yo‘nalishda sezilarli yutuqlarga erishgan bo‘lib, ularning tajribasi boshqa davlatlar uchun ham muhim o‘rnak bo‘la oladi.

Asosiy qism. Raqamli ta’lim texnologiyalari – bu o‘quv jarayonida axborot - kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanishga asoslangan ta’lim shaklidir. Bunga electron darsliklar , onlayn platformalar, mobil ilovalar, interaktiv doskalar va multimedia vositalari kiradi. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilar uchun darslarni yanada qiziqarli va tushunarli qiladi. Bunda o‘quvchilar dars jarayonida diqqatli bo‘lib, darsni mukammal o‘rgana oladi.

Masalan, interaktiv doskalar yordamida o‘qituvchi mavzuni nafaqat tushuntiradi, balki turli animatsiyalar va videolar orqali o‘quvchilarga qiziqarli tarzda ko‘rsatib bera oladi. Bu esa o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Shuningdek, onlayn platformalar orqali o‘quvchilar mustaqil ravishda ham bilimlarini mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladi.

Turkiy davlatlarda ta’lim tizimini raqamlashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, Turkiyada ta’lim jarayoniga “EBA” (Eğitim Bilişim Ağı) platformasi joriy etilgan bo‘lib, u o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu platforma orqali video darslar, testlar va interaktiv mashg‘ulotlar tashkil etiladi. Shuningdek, maktablarda aqlli doskalar keng qo‘llanilib, dars jarayoni zamonaviy ko‘rinishga ega bo‘lgan.

Turkiya ta’lim tizimi (4+4+4)

Turkiyada 12 yillik ta’lim majburiy va davlat maktablarida bepul:

1. **Boshlang‘ich ta’lim:** 1–4-sinflar (6–10 yosh).
2. **O‘rta ta’lim:** 5–8-sinflar (11–14 yosh).
3. **Yuqori o‘rta ta’lim (Litsey):** 9–12-sinflar (15–17 yosh).

Bu bosqichda o‘quvchilar umumiy, kasb-hunar yoki diniy yo‘nalishlarni tanlashlari mumkin.

Qozog‘istonda esa “Kundalik.kz” platformasi orqali o‘quv jarayoni raqamlashtirilgan. Bu tizim ota-onalar, o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi aloqani mustahkamlaydi. O‘quvchilar

o‘z baholari va topshiriqlarini onlayn tarzda kuzatib boradi. Bu esa ta’lim jarayonining shaffofligini ta’minlaydi.

Ozarbayjonda ham elektron jurnal va baholash tizimlari keng joriy etilgan. Bundan tashqari, IT texnologiyalar asosida dars o‘tish metodlari rivojlantirilmoqda. Bu davlatlarda raqamli ta’lim nafaqat vosita, balki ta’lim sifatini oshiruvchi muhim omil sifatida qaraladi.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshiradi. Shunday metodlardan biri STEAM ta’lim bo‘lib, u fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikani integratsiya qiladi. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar muammolarni mustaqil hal qilishni o‘rganadi. Shuningdek, gamifikatsiya, ya’ni o‘yin orqali o‘qitish usuli ham keng qo‘llanilmoqda. Bu usul o‘quvchilarda raqobat hissini uyg‘otadi va darslarni qiziqarli qiladi. Interfaol metodlar, masalan, “aqliy hujum”, “klaster”, “rol o‘ynash” kabi usullar ham dars samaradorligini oshiradi.

Multimedia vositalaridan foydalanish esa o‘quvchilarning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi. Audio va video materiallar orqali o‘rganilgan bilimlar an’anaviy usullarga qaraganda samaraliroq bo‘ladi.

Raqamli ta’lim texnologiyalarining asosiy afzalliklaridan biri — o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirishidir. Bundan tashqari, ular mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, tezkor axborot olish imkonini yaratadi va ta’lim jarayonini individuallashtiradi.

Biroq, bu jarayonda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, internet tezligining pastligi va o‘qituvchilarning raqamli ko‘nikmalarining yetarli emasligi muammo tug‘dirishi mumkin. Shu sababli, bu yo‘nalishda tizimli ishlar olib borish zarur.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, turkiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu tajribani o‘rganish va amaliyotga joriy etish orqali O‘zbekistonda ham ta’lim tizimini yanada rivojlantirish mumkin. Zamonaviy ta’lim – bu raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashgan ta’limdir va u kelajak avlodni barkamol qilib tarbiyalashda muhim ro‘l o‘ynaydi.

Raqamli texnologiyalar orqali o‘quvchilar nafaqat tayyor bilimlarni o‘zlashtiradi, balki mustaqil izlanish, tahlil qilish va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Innovatsion metodlar, xususan STEAM yondashuvi, gamifikatsiya va interfaol usullar esa o‘quvchilarning ijodkorligini, mantiqiy fikrlashini va jamoada ishlash qobiliyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Shu bilan birga, raqamli ta’limni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud bo‘lib, ular orasida texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tarmog‘ining barqaror ishlamasligi hamda o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati alohida e’tiborni talab qiladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat darajasida kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi muhimdir.

O‘zbekiston ta’lim tizimini yanada rivojlantirishda turkiy davlatlar tajribasidan samarali foydalanish katta ahamiyatga ega. Xususan, raqamli platformalarni keng joriy etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlash hamda innovatsion metodlarni dars jarayoniga tatbiq etish orqali ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

Umuman olganda, raqamli ta’lim va innovatsion yondashuvlar kelajak ta’limining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish esa barkamol, bilimli va raqobatbardosh avlodni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO.Education and Digital Technologies Report. – Parij, 2021.
2. Remote Learning and Digital Education in Schools. – Washington, 2020.
3. Ministry of National Education (Turkey). EBA (Eğitim Bilişim Ağı) platformasi rasmiy sayti va materiallari.
4. Kundalik.kz. Raqamli ta’lim platformasi rasmiy ma’lumotlari.
5. Ministry of Education of Azerbaijan. Elektron ta’lim tizimi bo‘yicha rasmiy materiallar.
6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Ta’limda raqamlashtirishga oid me’yoriy hujjatlar va dasturlar.
7. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent, 2022.
8. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI

**Urganch davlat Pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası
o‘qituvchisi Atajanova Gulrux Umirbek qizi**

245-guruh talabasi Satimova Aziza Xasanboy qizi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlarining ahamiyati, shuningdek Turkiy davlatlar tajribasi tahlil qilingan. Tadqiqotda elektron ta’lim platformalari, multimedia vositalari, STEAM texnologiyasi, loyiha asosida o‘qitish va gamifikatsiya kabi zamonaviy yondashuvlarning o‘quvchilar bilim darajasi va ijodiy fikrlashiga ta’siri o‘rganilgan. Shuningdek, raqamli ta’limni rivojlantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, innovatsion metodlar, boshlang‘ich ta’lim, STEAM, gamifikatsiya, elektron ta’lim, Turkiy davlatlar tajribasi, interfaol o‘qitish.

Аннотация. В данной научной статье анализируется значение цифровых образовательных технологий и инновационных методов обучения в начальном образовании, а также опыт турецких государств. Рассматривается влияние электронных образовательных платформ, мультимедийных средств, технологии STEAM, проектного обучения и геймификации на уровень знаний и творческое мышление учащихся. Также освещаются проблемы внедрения цифрового образования и пути их решения.

Ключевые слова: цифровое образование, инновационные методы, начальное образование, STEAM, геймификация, электронное обучение, опыт турецких государств, интерактивное обучение.

Annotation. This scientific article analyzes the importance of digital educational technologies and innovative teaching methods in primary education, as well as the experience of Turkic countries. It examines the impact of e-learning platforms, multimedia tools, STEAM technology, project-based learning, and gamification on students’ knowledge level and creative

thinking. The study also highlights challenges in implementing digital education and possible solutions.

Keywords: digital education, innovative methods, primary education, STEAM, gamification, e-learning, experience of Turkic countries, interactive learning.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimini zamonaviylashtirish va uning sifatini oshirish barcha davlatlar oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini shakllantirish, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, Turkiy davlatlar tajribasi alohida e’tiborga loyiqdir. Turkiya, O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Ozarbayjon kabi davlatlarda boshlang‘ich ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish va innovatsion o‘qitish metodlarini qo‘llash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Raqamli ta’lim texnologiyalari o‘quv jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interaktiv tashkil etishga yordam beradi.

Elektron darsliklar, virtual platformalar, multimedia vositalari va masofaviy ta’lim tizimlari o‘quvchilarning bilimni tez va oson o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun rang-barang animatsiyalar, audio va video materiallar asosidagi darslar katta qiziqish uyg‘otadi. Turkiya ta’lim tizimida “EBA” elektron ta’lim platformasi orqali o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun turli interaktiv materiallar taqdim etilgan. Ushbu tizim pandemiya davrida masofaviy ta’limni samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynadi.

Qozog‘istonda esa “Kundelik” elektron kundalik tizimi orqali o‘quvchilar bilimini nazorat qilish va ota-onalar bilan aloqa o‘rnatish imkoniyati yaratildi. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha keng islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktablarda elektron doskalar, kompyuter sinflari va onlayn platformalardan foydalanish yo‘lga qo‘yildi. Bu esa boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Turkiy davlatlar tajribasida innovatsion o‘qitish metodlari muhim o‘rin egallaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchini faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllantirishga qaratilgan. Mazkur metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqot ko‘nikmalari va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, Turkiya maktablarida STEAM texnologiyasi asosida matematika, texnologiya va san‘at fanlarini integratsiyalashgan holda o‘qitish yo‘lga qo‘yilgan. Bu usul bolalarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Qirg‘iziston va Ozarbayjonda esa guruhli ishlash va loyiha asosida o‘qitish metodlari keng qo‘llanilib, o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlar boshlang‘ich ta’limda turli afzalliklarga ega, shunga qaramay, raqamli ta’limni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, barcha hududlarda internet sifati bir xil emasligi, texnik vositalarning yetishmasligi hamda ayrim pedagoglarning raqamli kompetensiyasi pastligi ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Turkiy davlatlar tajribasi boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalar va innovatsion o‘qitish metodlarini qo‘llashning samarali natijalarini namoyon etmoqda. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtirib, ularning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu sababli ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayonlarini yanada kengaytirish va innovatsion metodlardan samarali foydalanish bugungi kunning dolzarb

vazifalaridan biri hisoblanadi. Turkiy davlatlar tajribasida boshlang‘ich ta’lim tizimini rivojlantirishda raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlari muhim o‘rin egallamoqda.

O‘zbekistonda ham maktablarda kompyuter texnologiyalari, elektron doskalar va onlayn ta’lim platformalaridan foydalanish kengayib bormoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchini ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Interfaol metodlar, aqliy hujum, klaster, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim va STEAM texnologiyalari boshlang‘ich ta’limda keng qo‘llanmoqda. Bu metodlar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, muloqot qilish ko‘nikmasi va jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, STEAM texnologiyasi asosida fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematika fanlari integratsiyalashgan holda o‘qitiladi. Bu usul o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi.

Gamifikatsiya, ya’ni o‘yin asosida o‘qitish usuli esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ayniqsa samarali hisoblanadi. Raqamli ta’lim texnologiyalarining asosiy afzalliklari darslarning interaktivligi, o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirishi, vaqt tejallishi va ta’lim sifatining yaxshilanishida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, o‘quvchilarda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalari shakllanadi. Ota-onalar bilan maktab o‘rtasidagi hamkorlik ham elektron platformalar orqali yanada mustahkamlanadi. Shunga qaramay, raqamli ta’limni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Ayrim hududlarda internet sifati pastligi, texnik vositalarning yetarli emasligi va pedagoglarning raqamli kompetensiyasi bilan bog‘liq kamchiliklar uchrab turadi. Shu sababli maktablarni zamonaviy texnik jihozlar bilan ta’minlash, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va milliy elektron ta’lim resurslarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish bilan birga, ularning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Shu bois ta’lim tizimida raqamlashtirish va innovatsion metodlarni keng qo‘llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Turkiy davlatlarda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida boshlang‘ich ta’limga alohida e’tibor qaratilmoqda. Chunki insonning bilim olishga bo‘lgan dastlabki qiziqishi aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichida shakllanadi. Shu sababli zamonaviy raqamli texnologiyalar va innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish bugungi kun ta’limining muhim talablaridan biri hisoblanadi. Turkiya, O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Ozarbayjon kabi turkiy davlatlarda ta’limni raqamlashtirish bo‘yicha samarali tajribalar shakllangan.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Elektron darsliklar, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, mobil ilovalar va onlayn platformalar o‘quvchilarning bilimni tezroq va osonroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun vizual materiallar, animatsiyalar va interaktiv topshiriqlar asosidagi darslar katta qiziqish uyg‘otadi. Bu esa o‘quvchilarning darsga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi. Turkiyada ta’lim tizimida “aqlli maktab” konsepsiyasi asosida interaktiv doskalar va planshetlardan foydalanish yo‘lga qo‘yilgan. O‘quvchilar dars davomida elektron platformalar orqali topshiriqlar bajaradi, videodarslar va animatsion materiallardan foydalanadi. Qozog‘istonda esa elektron jurnal va kundalik tizimi ta’lim jarayonini nazorat qilish hamda ota-

onalar bilan aloqani mustahkamlashga xizmat qilmoqda. O‘zbekistonda ham maktablarda AKT vositalaridan foydalanish ko‘lami kengayib, elektron ta’lim platformalari rivojlantirilmoqda.

Innovatsion o‘qitish metodlari boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o‘quvchi markaziy o‘ringa qo‘yiladi. O‘qituvchi esa bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi. Interfaol metodlar yordamida o‘quvchilar mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini egallaydi. Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limda “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Baliq skeleti”, “Insert”, “Debat”, “Loyiha asosida o‘qitish” kabi metodlar keng qo‘llanmoqda. Ayniqsa, STEAM ta’lim texnologiyasi turkiy davlatlarda ommalashib bormoqda. Ushbu yondashuv fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematika fanlarini o‘zaro integratsiyalashgan holda o‘qitishga asoslanadi. Bu esa o‘quvchilarda amaliy va kreativ fikrlashni rivojlantiradi.

Raqamli ta’limning muhim jihatlaridan biri shundaki, u ta’lim olish imkoniyatini kengaytiradi. Masofaviy ta’lim orqali uzoq hududlarda yashovchi bolalar ham sifatli ta’lim olish imkoniga ega bo‘ladi. Bundan tashqari, elektron resurslar yordamida o‘quvchilar mustaqil ravishda qo‘shimcha bilimlarni egallashlari mumkin. Biroq raqamli ta’limni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Texnik vositalarning yetishmasligi, internet tezligining pastligi va ayrim pedagoglarning AKT bo‘yicha malakasi yetarli emasligi ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish va maktablarni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Kelajakda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy etish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni rivojlantirish muhim vazifalardan biri bo‘lib qoladi. Turkiy davlatlarda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida boshlang‘ich ta’limga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Demak, Turkiy davlatlar tajribasi asosida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish boshlang‘ich ta’limning sifatini oshirish, raqobatbardosh va bilimli yosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda Turkiy davlatlarda boshlang‘ich ta’lim tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va innovatsion o‘qitish metodlaridan keng foydalanilmoqda. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirmoqda.

Xulosa

Turkiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyati va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, interfaol usullar, STEAM texnologiyasi, loyiha asosida o‘qitish va gamifikatsiya metodlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining faol ishtirokini ta’minlaydi hamda bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli ta’lim texnologiyalari ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirib, masofaviy ta’limni samarali tashkil etishga yordam bermoqda. Bu esa barcha hududlardagi bolalar uchun sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, ta’lim tizimini yanada rivojlantirish uchun pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish, maktablarni zamonaviy texnik vositalar bilan jihozlash va elektron ta’lim resurslarini takomillashtirish zarur. Umuman olganda, Turkiy davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalar va

innovatsion metodlardan foydalanish kelajak avlodning zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishida muhim omil hisoblanadi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va jamiyat taraqqiyotini ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
3. Turkiya Respublikasi Ta’lim vazirligi rasmiy elektron ta’lim platformasi — EBA (Eğitim Bilişim Ağı). <https://www.eba.gov.tr>
4. Turkiya Milliy Ta’lim Vazirligi. *FATİH Project in Education Transformation*. Ankara, 2019.
5. Qozog‘iston Respublikasi elektron ta’lim tizimi — Kundelik platformasi. <https://kundelik.kz>

RAQAMLI PEDAGOGIKA ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM SIFATINI OSHIRISH YO‘LLARI (TURKIY DAVLATLAR MISOLIDA)

Mammatova Gulyor Ravshanbek qizi, Tohirova Mohinur Zoir qizi,
Sa’dullayeva Aziza Nurulla qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs talabalari
+999890 595 91 10; +998 94 042 42 58; +998 88 781 81 26

gulyormammatova@gmail.com; tohirovamohinur82@gmail.com.

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli pedagogika asosida boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot UNESCO va UNICEF ma’lumotlari hamda O‘zbekiston, Qozog‘iston, Turkiya tajribasiga asoslanadi. Natijalar raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar. Raqamli pedagogika, boshlang‘ich ta’lim, raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы повышения качества начального образования на основе цифровой педагогики. Исследование основано на данных UNESCO, UNICEF и опыте Узбекистан, Казахстан, Турция. Результаты показывают эффективность цифровых технологий в обучении.

Ключевые слова. Цифровая педагогика, начальное образование, цифровые технологии, инновационные методы.

Abstract. This article examines improving primary education quality through digital pedagogy. The study is based on data from UNESCO, UNICEF and the experience of Uzbekistan, Kazakhstan, Turkey. Results show digital technologies improve learning outcomes and independent thinking.

Keywords. Digital pedagogy, primary education, digital technologies, innovative methods.

KIRISH. Raqamli pedagogika — bu ta’lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishga asoslangan pedagogik yondashuvdir. Olimlar R. Ishmuhamedov va M. Mirsoliyeva fikricha, innovatsion ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi [1].

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish global tendensiyalardan biri hisoblanadi. Xususan, UNESCO hisobotlarida ta’kidlanishicha, raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi [2].

Turkiy davlatlarda, jumladan O‘zbekiston, Qozog‘iston va Turkiya ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari jadallik bilan amalga oshirilmoqda. Bu esa boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Respublikamizda soha rivojiga alohida e’tibor qaratilayotganiga faqat joriy yilning o‘zida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 10 fevraldagi PQ-4986-son “Axborot texnologiyalari va kommunikasiyalarini yanada rivojlantirishga investisiyalarni jalb qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 7 maydagi 288-son «Axborot-kommunikasiya texnologiyalari sohasida kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori qabul qilingani, maktab ta’limi sohasida yagona “elektron ta’lim” tizimini joriy etishga 2021 yilda 2 yilda 250 milliard so‘m yo‘naltirilgani yorqin dalil bo‘la oladi [3].

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi bo‘yicha keng ko‘lamdagi ishlar, xususan, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, shu qatorda ta’lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur strategiya doirasida maktablarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash, elektron darsliklar va multimedia resurslarini yaratish, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Pandemiya davrida O‘zbekistonda ta’lim uzluksizligini ta’minlash maqsadida “Onlayn maktab” loyihasi joriy etildi. Ushbu loyiha orqali televizion va internet darslar tashkil etildi, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun maxsus video darslar ishlab chiqildi vamasofaviy ta’limning dastlabki samarali modeli shakllandi.

UNICEF ma’lumotlariga ko‘ra, pandemiya davrida joriy etilgan masofaviy ta’lim tizimi o‘quvchilarning ta’limdan uzilib qolmasligini ta’minladi va raqamli ta’lim infratuzilmasini rivojlantirishga turtki berdi [4].

Shuningdek, O‘zbekistonda Ziyonet ta’lim portal, elektron kutubxonalar, masofaviy ta’lim platformalari keng joriy etilgan bo‘lib, ular o‘quvchilarning mustaqil bilim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

UNESCO tadqiqotlariga ko‘ra, raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish o‘quvchilarning o‘quv faolligini oshiradi va bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi [5].

Bundan tashqari, O‘zbekistonda o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish maqsadida malaka oshirish kurslari, onlayn treninglar, pedagoglar uchun raqamli platformalar bilan ishlash bo‘yicha dasturlar amalga oshirilmoqda.

Turkiy davlatlarda raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Masalan, Turkiyada EBA (Education Informatics Network) platformasi orqali o‘quvchilarga interaktiv darslar taqdim etiladi. Qozog‘istonda esa kundalik ta’lim jarayonida raqamli platformalar keng qo‘llanilmoqda.

Turkiyada raqamli ta’limni rivojlantirish davlat darajasida tizimli ravishda yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, uning markazida **EBA (Eg‘itim Bili‘im A‘gi)** platformasi turadi. Ushbu platforma Turkiya Milliy ta’lim vazirligi tomonidan 2012-yilda ishga tushirilgan.

EBA platformasining asosiy xususiyatlari Yagona milliy platforma (barcha maktablar uchun majburiy va markazlashtirilgan tizim), Keng kontent bazasi (video darslar, animatsiyalar, testlar, elektron kitoblar), Interaktiv muhit (o‘quvchilar jonli darslarda qatnashishi, topshiriq

bajarishi va fikr almashishi mumkin) va Ota-onalar uchun monitoring (farzandining o‘qish jarayonini kuzatish imkoniyati)lardan iboratdir. Tadqiqotlarga ko‘ra, EBA platformasi o‘quvchilarga jonli (online) darslarda qatnashish imkonini beradi, o‘qituvchilarga real vaqt rejimida baholash va topshiriq berish imkonini yaratadi. EBA an‘anaviy ta’limdan o‘quvchi markazli ta’limga o‘tishni ta’minlaydi, turli o‘rganish uslublariga moslashadi, o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Shuningdek, EBA 1000 dan ortiq kurslarni o‘z ichiga oladi, turli fanlar bo‘yicha interaktiv materiallar taqdim etadi [6]. COVID-19 davrida EBA platformasi asosiy ta’lim vositasiga aylangan va dunyo bo‘yicha eng ko‘p foydalanilgan ta’lim platformalaridan biri bo‘lgan, TRT telekanallari orqali ham darslar uzatilgan.

Qozog‘istonda ham ta’limni raqamlashtirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishidir. Bu yerda bir nechta platformalar va tizimlar joriy etilgan. Shulardan biri Kundalik (E-Kundalik) tizimi bo‘lib, bu tizim o‘quvchilar, o‘qituvchilar va ota-onalarni bog‘laydigan yagona platforma, elektron jurnal va kundalik vazifasini bajaradi. U baholarni onlayn kuzatish, uy vazifalarini olish va o‘qituvchi–ota-ona–o‘quvchi o‘rtasida muloqot imkoniyatlarni beradi. Tizim ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari o‘rtasida yagona axborot almashinuvi muhitini yaratadi [7].

Qozog‘iston tajribasining ahamiyati shundan iboratki, ta’lim tizimi to‘liq raqamlashtirilgan boshqaruvga o‘tmoqda, masofaviy ta’lim va elektron platformalar keng joriy etilgan, ayniqsa, qishloq hududlarida ta’limga kirish imkoniyati kengaygan. Demak, e-learning tizimlari ta’lim sifatini oshiradi, masofaviy hududlarda ta’lim olish imkonini kengaytiradi.

Turkiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’limni rivojlantirishda yagona platforma (Turkiya modeli) va kompleks tizim (Qozog‘iston modeli) samarali hisoblanadi. Ayniqsa, interaktiv ta’lim muhitini yaratish, o‘quvchilarni mustaqil ta’limga yo‘naltirish va ta’lim jarayonini boshqarishni raqamlashtirish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqotlarga ko‘ra, raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi [8].

Boshlang‘ich ta’limda quyidagi innovatsion metodlar samarali hisoblanadi:

- interaktiv o‘qitish;
- gamifikatsiya;
- masofaviy ta’lim;
- STEAM yondashuvi.

J. Yo‘ldoshev va S. Usmonov ta’kidlashicha, zamonaviy metodlar o‘quvchilarning faolligini oshirib, ta’lim samaradorligini ta’minlaydi [9].

Demak, raqamli ta’lim muhitining afzalliklari individual yondashuv kuchayishi, o‘quvchilarning motivatsiyasi oshishi, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalari rivojlanishidan iboratdir.

Shu bilan birga, texnik infratuzilmaning yetishmasligi va pedagoglarning raqamli kompetensiyasi pastligi muammo bo‘lib qolmoqda.

XULOSA. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli pedagogika asosida boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish bugungi kun ta’lim tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi, ularning mustaqil fikrlash va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Turkiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’limni rivojlantirish turli modellarda amalga oshirilmoqda. Turkiyada markazlashgan EBA platformasi orqali yagona raqamli ta’lim muhiti yaratilgan bo‘lsa, Qozog‘istonda e-Kundelik kabi ko‘p funksiyali platformalar orqali ta’lim jarayonini boshqarish va monitoring qilish tizimi yo‘lga qo‘yilgan. O‘zbekistonda esa “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida elektron ta’lim, onlayn maktab va raqamli resurslarni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xalqaro tashkilotlar, jumladan UNESCO va UNICEF tadqiqotlari ham raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshirishi va ta’limdan uzilib qolish xavfini kamaytirishini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, European Commission va World Bank tavsiyalariga ko‘ra, raqamli ta’lim samaradorligini oshirish uchun pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va texnik infratuzilmani mustahkamlash muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, Turkiy davlatlar tajribasi asosida shuni xulosa qilish mumkinki, raqamli pedagogika va innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishning eng samarali yo‘llaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ishmuhamedov R., Mirsoliyeva M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – T.: Fan va texnologiya, 2014.
2. UNESCO. ICT in Education: A Critical Literature Review. – Paris, 2011.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **2024-yil 10-fevraldagi PQ-4986-son qarori** “*Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini yanada rivojlantirishga investitsiyalarni jalb qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida*”.
4. **UNICEF (2021)** – *COVID-19 and Education: The impact of school closures and remote learning* <https://www.unicef.org/reports>
5. **UNESCO (2011)** – *UNESCO ICT in Education: A Critical Literature Review and Its Implications* <https://unesdoc.unesco.org/>
6. Ministry of National Education (Turkey). (2012). Eđitim Biliřim Ađı (EBA) official digital education platform. <https://www.eba.gov.tr>
7. World Bank. (2020). Education and digital transformation in Kazakhstan. Washington, DC: World Bank. <https://www.worldbank.org>
8. European Commission. (2020). Digital education action plan 2021–2027. Brussels: European Commission. <https://education.ec.europa.eu>
9. Yo‘ldoshev, J., & Usmonov, S. (2012). Pedagogika asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.

MIRZO ULUG‘BEKNING TARBIYAVIIY QARASHLARI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI TARBIYALASHDA SUN‘IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Bobojonov Azamat Bekpo‘latovich

Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: azamat.bobojonov1990@gmail.com

Jumanazarova Madina Oybek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mirzo Ulug‘bekning ilmiy va tarbiyaviy qarashlari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash metodikasi ko‘rib chiqilgan. Ulug‘bekning ilm-fanga bo‘lgan yuksak e’tibori, ma’rifatparvarlik g‘oyalari va ma’naviy qadriyatlari yosh avlod tarbiyasida muhim omil sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, boshlang‘ich ta’lim jarayonida buyuk alloma merosidan foydalanishning pedagogik usullari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Mirzo Ulug‘bek, vatanparvarlik tarbiyasi, boshlang‘ich ta’lim, ma’naviy meros, tarbiya metodikasi, milliy qadriyatlar.

Аннотация. В данной статье рассматривается методика воспитания учащихся начальных классов в духе патриотизма на основе научных и воспитательных взглядов Мирзо Улугбека. Анализируются его высокое внимание к науке, просветительские идеи и духовные ценности как важный фактор воспитания подрастающего поколения. Также показаны педагогические методы использования наследия великого ученого в процессе начального образования.

Ключевые слова: Мирзо Улугбек, патриотическое воспитание, начальное образование, духовное наследие, методика воспитания, национальные ценности.

Abstract. This article examines the methodology of educating primary school students in the spirit of patriotism based on the scientific and educational views of Mirzo Ulugbek. His great attention to science, enlightenment ideas, and spiritual values are analyzed as an important factor in the upbringing of the younger generation. The article also presents pedagogical methods for using the heritage of the great scholar in the process of primary education.

Keywords: Mirza Ulugbek, patriotic education, primary education, spiritual heritage, educational methodology, national values.

Kirish. Yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash har bir jamiyatning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolalarda Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat va tarixiy merosga qiziqish shakllantirish katta ahamiyatga ega. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning fikricha: “Yosh avlod – bu bizning ertamiz. Ularni qanday tarbiyalasak, ertangi O‘zbekiston shunday bo‘ladi”. Raqamli texnologiyalar yordamida Mirzo Ulug‘bekning ilmiy faoliyati va tarixiy merosini vizual tarzda namoyish etish alohida ahamiyatga ega. Virtual sayohatlar, 3D modellar va interaktiv xaritalar orqali o‘quvchilar Ulug‘bek rasadxonasi bilan tanishishlari, uning ilmiy faoliyatini tasavvur qilishlari mumkin. Bu esa nafaqat bilimni mustahkamlaydi, balki o‘quvchilarda tarixiy merosga nisbatan hurmat va qiziqishni oshiradi. Bu jarayonda buyuk ajdodlarimizning ilmiy va ma’naviy merosi muhim tarbiyaviy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Markaziy Osiyo tarixida ilm-fan va madaniyat rivojiga ulkan hissa qo‘shgan buyuk allomalardan biri Mirzo Ulug‘bekdir. U nafaqat yirik davlat arbobi, balki buyuk astronom, matematik va ma’rifatparvar olim sifatida ham mashhurdir. Uning ilm-fanga bo‘lgan e’tibori, yoshlarni ilmga undovchi g‘oyalari va ma’naviy qarashlari bugungi kunda ham yosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda Mirzo Ulug‘bekning ilmiy merosidan foydalanish ularda ilmga qiziqish, tarixiy merosga hurmat va milliy g‘urur tuyg‘ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mirzo Ulug‘bekning ilmiy va ma’naviy merosi. Mirzo Ulug‘bek (1394–1449) Temuriylar davrining buyuk olimlaridan biri bo‘lib, astronomiya, matematika va ilm-fan rivojiga ulkan hissa qo‘shgan. U Samarqandda mashhur rasadxona barpo etib, dunyo ilm-fani tarixida muhim o‘rin tutadigan ilmiy tadqiqotlar olib borgan[3,185 b.].

Ulug‘bekning eng mashhur asarlaridan biri “Ziji jadidi Ko‘ragoniy” bo‘lib, unda yulduzlar harakati va astronomik kuzatishlar haqida muhim ma’lumotlar keltirilgan[4, 34 b.]. Bu asar o‘rta asr astronomiyasining eng muhim ilmiy manbalaridan biri hisoblanadi.

Mirzo Ulug‘bek ilm-fan rivojiga katta e’tibor qaratgan holda yoshlarni bilim olishga undagan. Uning fikricha, jamiyat taraqqiyoti ilm va ma’rifat bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli u Samarqandda madrasalar qurdirib, ilm ahlini qo‘llab-quvvatlagan.

Ulug‘bekning ilmga bo‘lgan yuksak e’tibori va ma’rifatparvarlik g‘oyalari yosh avlodni tarbiyalashda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi interaktiv dasturlar orqali o‘quvchilar bilan muloqotli o‘yinlar tashkil etish mumkin. Masalan, tarixiy vaziyatlar asosida yaratilgan raqamli ssenariylar orqali o‘quvchilar o‘zlarini o‘sha davr muhitida his etadilar, qaror qabul qilish jarayonida ishtirok etadilar. Bu esa ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish bilan birga, Vatanga daxldorlik hissini kuchaytiradi.

Mirzo Ulug‘bek qarashlarida tarbiya masalasi. Mirzo Ulug‘bek o‘z faoliyatida ilm-fanni rivojlantirish bilan birga yoshlarni ma’rifatli, bilimli va vatanparvar insonlar etib tarbiyalashga alohida e’tibor qaratgan. Uning fikricha, har bir inson ilm o‘rganishi, bilimga intilishi va jamiyat rivojiga hissa qo‘shishi kerak[5, 122 b.].

Ulug‘bekning pedagogik qarashlarida quyidagi g‘oyalar muhim o‘rin tutadi:

- ilmga hurmat va bilimga intilish;
- ustoz va ilm ahliga ehtirom;
- ma’naviy poklik va halollik;
- jamiyat va Vatanga sadoqat.

Bu g‘oyalar yosh avlodni tarbiyalashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ushbu qadriyatlarni shakllantirish ularning kelajakdagi shaxsiy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash metodikasi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida Mirzo Ulug‘bekning ilmiy merosidan foydalanish o‘quvchilarda milliy g‘urur va Vatanga muhabbat tuyg‘ularini shakllantirishga yordam beradi. Bunda quyidagi metodik usullardan foydalanish mumkin:

1. Tarixiy shaxslar haqida hikoya qilish

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga Mirzo Ulug‘bekning hayoti va ilmiy faoliyati haqida sodda va qiziqarli hikoyalar orqali ma’lumot berish mumkin. Bu bolalarda tarixiy shaxslarga nisbatan qiziqish uyg‘otadi.

2. Ko‘rgazmali vositalardan foydalanish

Dars jarayonida Samarqand rasadxonasi, qadimgi ilmiy asboblari va yulduz xaritalari tasvirlari yordamida tushuntirish o‘quvchilarning bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirishiga yordam beradi.

3. Interfaol metodlardan foydalanish

Boshlang‘ich ta’limda quyidagi interfaol metodlar samarali hisoblanadi:

“Savol-javob” usuli

“Kichik guruhlar bilan ishlash”

“Aqliy hujum”

“Rol o‘ynash” usuli

Masalan, o‘quvchilarga “Agar siz Ulug‘bek rasadxonasida ishlagan olim bo‘lsangiz, qanday kashfiyot qilgan bo‘lardingiz?” kabi savollar berish ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

4. Loyihaviy faoliyat

O‘quvchilarga “Buyuk allomalar”, “Samarqand – ilm markazi” kabi kichik loyihalar tayyorlash topshirig‘i berilishi mumkin. Bu ularning mustaqil izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda tarixiy merosning ahamiyati

Tarixiy meros yosh avlodni tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi. Buyuk ajdodlarimizning ilmiy yutuqlari va ma’naviy qadriyatlari bilan tanishtirish o‘quvchilarda milliy g‘urur va tarixga hurmat tuyg‘ularini shakllantiradi[4].

Mirzo Ulug‘bek merosi ham yoshlarni ilm-fanga qiziqtirish, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash va ularni ma’rifatli shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga buyuk ajdodlarimiz haqida ma’lumot berish ularning dunyoqarashini kengaytiradi va o‘z xalqining tarixiy yutuqlaridan faxrlanish tuyg‘usini shakllantiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Mirzo Ulug‘bekning ilmiy va ma’naviy merosi yosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Uning ilm-fanga bo‘lgan e’tibori, ma’rifatparvarlik g‘oyalari va pedagogik qarashlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda samarali metodik asos bo‘ladi. Mirzo Ulug‘bekning tarbiyaviy qarashlari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ularning uyg‘un qo‘llanilishi ta’lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi hamda kelajak avlodni bilimli, ongli va Vatanga sadoqatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida buyuk ajdodlarimiz merosidan foydalanish o‘quvchilarda ilmga qiziqish, milliy g‘urur va Vatanga muhabbat tuyg‘ularini shakllantirishga yordam beradi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimida tarixiy merosdan samarali foydalanish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichida”. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. “O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi yo‘lida”. – 5 jildlik, 2022- yilgi nutqlar to‘plami. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti.
3. Ahmedov B.A. O‘zbekiston xalqlari tarixi. — Toshkent: Fan, 2002. — 368 b.
4. Ulug‘bek M. Ziji jadidi Ko‘ragoniy. — Toshkent: Fan, 1994. — 220 b.
5. Azamat Ziyo. O‘zbek davlatchiligi tarixi. — Toshkent: Sharq, 2000. — 256 b.
6. Haydarov A. Pedagogika tarixi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2015. — 240 b.

MATEMATIKA O‘QITISHDA METAPREDMET FAOLIYAT

Bobojonov Azamat Bekpo‘latovich

Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası o‘qituvchisi

e-mail: azamat.bobojonov1990@gmail.com

O‘rinboyeva Shohsanam Alisherovna

Urganch davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

e-mail: Shahsanemorinbaeva@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты метапредметной деятельности в обучении математике. Раскрывается сущность метапредметного подхода, его значение в формировании универсальных учебных действий, критического мышления и познавательной активности учащихся. Особое внимание уделяется интеграции математики с другими учебными дисциплинами, использованию проблемных ситуаций, исследовательских методов и STEAM-подхода. Представлены примеры организации метапредметной деятельности на уроках математики.

Ключевые слова: метапредметность, математика, универсальные учебные действия, интеграция, STEAM-подход, критическое мышление, исследовательская деятельность, обучение.

Annotatsiya. Maqolada matematika o‘qitishda metapredmet faoliyatning nazariy va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Metapredmet yondashuvning mohiyati, uning o‘quvchilarda universal o‘quv harakatlari, tanqidiy fikrlash va bilish faolligini shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Matematikani boshqa o‘quv fanlari bilan integratsiyalashga, muammoli vaziyatlar, tadqiqot metodlari va STEAM yondashuvidan foydalanishga alohida e’tibor qaratilgan. Matematika darslarida metapredmet faoliyatni tashkil etishga oid misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: metapredmetlik, matematika, universal o‘quv harakatlari, integratsiya, STEAM yondashuv, tanqidiy fikrlash, tadqiqotchilik faoliyati, ta’lim.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimi nafaqat o‘quvchilar tomonidan fan bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirishga, balki ularni turli hayotiy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishga ham yo‘naltirilgan. Shu munosabat bilan, atrof-olamni bir butun holda idrok etishni ta’minlovchi universal faoliyat usullarini shakllantirishga qaratilgan metapredmet yondashuv alohida dolzarblik kasb etmoqda.

Matematika metapredmet faoliyatni amalga oshirishda ulkan salohiyatga ega, chunki u mantiqiy fikrlash, tahliliy qobiliyatlar, modellashtirish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Matematik ta’lim orqali o‘quvchilar ma’lumotlarni tahlil qilishni, sabab-oqibat bog‘liqliklarini o‘rnatishni va bilimlarni fanlararo kontekstda qo‘llashni o‘rganadilar.

Metapredmet faoliyat fanning turli sohalaridagi bilimlarni birlashtirishga imkon beradi, bu esa o‘quvchilarda tizimli fikrlash va amaliy kompetensiyalarni shakllantiradi. Aynan shu sababli, matematika o‘qitishda metapredmet faoliyatni tashkil etish xususiyatlarini tadqiq qilish zamonaviy pedagogikaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Metapredmet faoliyatning mohiyati. «Metapredmetlik» tushunchasi alohida o‘quv fanlari doirasidan chiqib, universal bilish usullarini shakllantirish bilan bog‘liq. A.V.Xutorskoy fikricha, metapredmet yondashuv turli o‘quv vaziyatlarida qo‘llaniladigan fundamental ta’lim ob’ektlari va faoliyat usullarini o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan [1]. Akramjon

Rahmatov o‘zining ilmiy tadqiqotlarida matematika o‘qitishda metapredmet faoliyati masalasini batafsil o‘rgangan. Uning xulosalari shuni ta’kidlaydiki, metapredmetlarni o‘rganish natijalari tahlil, sintez, modellash va umumlashtirish kabi universal bilish qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bog‘liq. Ta’kidlanishicha, matematika o‘qitish tadqiqotchilik faoliyatini shakllantirish uchun katta salohiyatga ega. Biroq, amaliyotda matematika ta’limi ko‘pincha hisoblash ko‘nikmalarini shakllantirish va tipik vazifalarni hal qilish bilan cheklanadi.

Barchamizga ma’lumki, matematika o‘qitish qidiruv-tadqiqot faoliyati qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ammo shu bilan birga, bunday qobiliyatlarni rivojlantirish matematika o‘qitishning faqat epifenomeni deb hisoblanadi. Va ko‘p asrlik matematika o‘qitish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bu haqiqatan ham shunday, ya’ni matematika o‘qitish bunday qobiliyatlarni rivojlantirishda, xuddi fizika, biologiya, tillar, tarixni o‘qitish kabi o‘rin tutadi. Matematik faoliyatning chuqur o‘ziga xos xususiyatlari va uning natijalarini ifodalash shakllari tufayli, Kantning so‘zlariga ko‘ra, matematika ko‘proq narsalarning o‘zidan ko‘ra, narsalarni bilish usulini o‘rganadi va shu sababli qidiruv-tadqiqot faoliyati qobiliyatlarini rivojlantirish matematika o‘qitishning asosiy maqsadi bo‘lishi kerakligini ko‘rish qiyin. Ammo bu maqsad o‘quv dasturlarida qanchalik yaqqol aks etgan? Matematika darsliklarining mazmuni va ruhiga, hamda matematika o‘qitish tizimining asosini tashkil etuvchi metodologiyaga qanchalik mos keladi? Butun tizim sifatida o‘qitish tizimining metodologiyasiga qanchalik mos keladi? Matematikani tabiiy fanlar qatoriga kiritish uchun yetarli asoslar yaxshi ma’lum. Shu bilan birga, u “empirik ma’lumotlardan tobora uzoqlashib borayotgan yo‘nalishlarda” ham faol rivojlanmoqda. Bu sohalarining barchasida matematikni boshqaradigan muvaffaqiyat va harakatni sarflashning maqsadga muvofiqligi mezonini ko‘p jihatdan matematikni boshqaradigan ichki, estetik mulohazalar belgilaydi va u empirik bog‘liqliklardan ozoddir (yoki deyarli ozoddir)», deb yozgan J.fon Neyman. Bularning barchasi shuni ko‘rsatadiki, «matematikaning o‘z tabiati ikki xillikka ega... Ushbu ikki xillikni aniq anglash, yodda tutish va matematika sohasidagi intellektual faoliyatning tabiati haqida mulohaza yurgizishda hisobga olish kerak. Ikki xil qiyofa — bu matematikaniing haqiqiy yuzidir». Sof matematika sifatida namoyon bo‘ladigan, «empirik ma’lumotlardan tobora uzoqlashib borayotgan yo‘nalishlarda» rivojlanadigan matematika yuzining tabiati qanday? Sof matematikaning natijalari faqat intellektual san’at asarlari bo‘ladimi, ularning qimmati faqat shu bilan bog‘liqmi? V.I.Arnold ta’kidlaganidek, fizikaning bir qismi bo‘lgan matematika, fizika bilan o‘zining predmetdan tashqariligi, ya’ni predmet haqiqatidan radikal mavhumlashuvlari bilan sezilarli darajada farq qiladi. Bundan tashqari, u turli tizimlarni tadqiq qilishning samarali usullarini shakllantirish va rivojlantirishda fizika bilan farq qiladi.

Mana, maqolaning davomi bo‘lgan ushbu qismining o‘zbek tilidagi ilmiy tarjimasi:

Matematik faoliyat metodlarining uning predmetiga aylanish jarayonlari O.Mandelshtam aytganidek, «o‘z birligini saqlab qoluvchi va o‘z-o‘zining ichiga kirib borishga intiluvchi moddiy poetik substratning uzluksiz aylanishiga» o‘xshaydi. Bu jarayonlar matematikaning fundamental tushunchalari va ular orqali ifodalanuvchi nazariyalar shaklida namoyon bo‘ladigan samarali «ishlab chiqarish vositalari»ning tug‘ilishiga olib keladi. «Fizikaning bir qismi» sifatida rivojlanib, matematika borgan sari umumiy shakllar, meta-shakllar, qidiruv-tadqiqot faoliyati, uning strategiyalari hamda uning umumiy usullari, ya’ni metapredmet rejasi predmetiga aylangan bilim sohasiga aylanib bormoqda. Shu tariqa, u meta-»fizika»ga ham aylanadi.

Matematik ta’lim ham aynan shu yo‘ldan borishi kerak. Jamiyatning bugungi ehtiyojlari istiqbolga yo‘naltirilgan ta’limni talab qilmoqda. Bunday ta’limda metapredmet rejasi yetakchi rol o‘ynamasligi mumkin emas. Umumiy ta’limning umumiy faoliyat shakllari va usullarini o‘zlashtirishga yo‘naltirilganligi bunga mos keladi. Matematik ta’limning qidiruv-tadqiqot faoliyatining umumiy shakllari va usullarini o‘zlashtirishga yo‘naltirishi, demak, metapredmet rejasiga jalb etishi kerak bo‘lgan rolining oshishi ham shunga muvofiqdir. Xo‘sh, zamonaviy matematik ta’lim bunga qanchalik javob beradi? O‘qitish metodlaridagi barcha muhim yutuqlarga qaramay, matematika ham maktabda, ham oliy ta’limda asosan «fizikaning bir qismi» sifatida namoyon bo‘lishda davom etmoqda.

Metapredmet rejasi ochiq yoki yashirin shaklda fizika, biologiya, tillar va tarix o‘qitishda ham mavjud. U mantiqiy fikrlashning oqilona shakllaridan muqarrar ravishda tug‘iladi va tadqiqotchilik faoliyatining barcha darajalari hamda yo‘nalishlarida ishtirok etadi. Ammo, predmetning o‘ziga yo‘naltirilganlik ustunlik qiladigan sohalarida metapredmet rejasi xuddi shu predmetning bir jihati sifatida namoyon bo‘ladi va rivojlanadi, ya’ni u mustaqil metapredmet rejasi sifatida emas, balki predmetga bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Metapredmet rejasining aynan metapredmet sifatida rivojlanishi ta’limda o‘quvchilar tomonidan ushbu sifatda anglanganda va uning o‘zi o‘rganish predmetiga aylanganda, o‘quvchilar uning «asboblarini» shakllantirish va sinab ko‘rishda «ishtirokchi»ga aylangandagina yuz beradi. Matematika o‘qitish ham shunga amal qilishi kerak. Bu uning tabiatiga va mohiyatiga mos keladi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili, matematika o‘qitishdagi turli yondashuvlarning qiyosiy tahlili, shuningdek, oliy maktabda matematika fanlarini o‘qitishdagi pedagogik tajribalarni umumlashtirish.

Matematika o‘qitishda metapredmet faoliyat quyidagilarni nazarda tutadi:
ma’lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish;
yechimlarni mustaqil izlash ko‘nikmalarini shakllantirish;
matematik bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash;
matematikani tabiiy, gumanitar va texnik fanlar bilan integratsiyalash.

Bunday faoliyat jarayonida o‘quvchilar nafaqat matematik tushunchalarni o‘zlashtiradilar, balki ma’lumotlar bilan ishlashni, gipotezalar (taxminlar) tuzishni, tadqiqotlar o‘tkazishni va xulosalar chiqarishni ham o‘rganadilar.

Matematika o‘qitishning metapredmet natijalari. Zamonaviy matematik ta’limning asosiy maqsadlaridan biri universal o‘quv harakatlarini shakllantirishdir. Bunga quyidagilar kiradi:

- bilish;
- kommunikativ (muloqot);
- regulyativ (tartibga soluvchi);
- shaxsiy kompetensiyalar [2].

Matematika darslarida metapredmet natijalari o‘quvchilarning quyidagi qobiliyatlarida namoyon bo‘ladi: mantiqiy mulohazalar yuritish; hodisalarni tavsiflash uchun matematik tildan foydalanish; model va sxemalarni qo‘llash; guruhda ishlash; o‘z faoliyatini baholash.

Masalan, amaliy mazmundagi masalalarni yechishda o‘quvchilar real hayotiy vaziyatlarni tahlil qiladilar, maqbul yechim yo‘llarini tanlaydilar va natijalarni talqin etadilar.

Matematikaning boshqa fanlar bilan integratsiyasi. Metapredmet faoliyat matematika va boshqa fanlar integratsiyasi orqali eng samarali tarzda amalga oshiriladi. Matematikaning fizika bilan bog‘liqligi harakat qonuniyatlarini, jarayonlarni o‘lchash va modellashtirishni tushunishga yordam beradi. Informatika bilan integratsiya algoritmik fikrlash va raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Biologiya, geografiya va iqtisodiyotda matematik metodlardan foydalanish o‘quvchilarga matematik bilimlarning amaliy ahamiyatini ko‘rish imkonini beradi [3].

Fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikani birlashtiruvchi STEAM yondashuvi alohida o‘rin tutadi. STEAM ta’limi doirasida o‘quvchilar loyihalarni bajaradilar, ob’ektlarni modellashtiradilar, sxemalar yaratadilar va real muammolarni tadqiq qiladilar. Masalan, yuza va hajm mavzularini o‘rganishda o‘quvchilarga «ekologik uy» maketini yaratish loyihasini taklif qilish mumkin. Ish jarayonida ular matematik hisob-kitoblar, muhandislik loyihalash va badiiy bezak elementlarini qo‘llaydilar.

Metapredmet faoliyatni tashkil etish metodlari. Matematika o‘qitishda metapredmet kompetensiyalarni rivojlantirish uchun turli metodlardan foydalaniladi:

- muammoli ta’lim;
- tadqiqotchilik faoliyati;
- loyiha metodi;
- keys-texnologiyalar;
- ishning interfaol shakllari.

Muammoli ta’lim intellektual qiyinchilik vaziyatlarini yaratish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotchilik faoliyati tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Loyiha faoliyati o‘quvchilarga matematik bilimlarni real sharoitlarda qo‘llash imkonini beradi. Masalan, **“Oila byudjeti”** loyihasi moliyaviy savodxonlik va matematik modellashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Fanlararo xarakterdagi matematik masalalar ham samarali vosita hisoblanadi. Ular o‘quvchilarga turli bilim sohalari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rnatishga yordam beradi va ma’lumotlarni kompleks tahlil qilish qobiliyatini shakllantiradi.

O‘qitishning tadqiqotchilik metodlaridan foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy va tahliliy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi, metapredmet yondashuv esa matematik ta’lim samaradorligini oshirish imkonini beradi. Metapredmet faoliyatni rivojlantirish o‘quvchilarning intellektual mustaqilligini shakllantirishga yordam beradi.

Metapredmet faoliyatni tashkil etishda o‘qituvchining roli. Metapredmet ta’lim sharoitida o‘qituvchi nafaqat bilim manbai, balki o‘quvchilarning bilish faoliyati tashkilotchisi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Uning vazifasi mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik faolligini rag‘batlantiruvchi ta’lim muhitini yaratishdan iborat.

Pedagog quyidagilarni amalga oshirishi lozim:

- fanlararo bog‘liqliklardan foydalanish;
- guruhlarda ishlashni tashkil etish;
- zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llash;
- muammoli vaziyatlarni yaratish;
- o‘quvchilar refleksiya qilishni rivojlantirish.

Metapredmet faoliyat samaradorligining muhim sharti – bilimlarni amaliyotda qo‘llashga yo‘naltirilganlik va o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishdir.

Xulosa. Ta’lim rivojlanishining zamonaviy sharoitida o‘quvchilarda universal bilish ko‘nikmalarini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Matematika o‘qitishdagi metapredmet yondashuv fan bo‘yicha bilimlarni va tadqiqotchilik faoliyatini birlashtirishga imkon beradi, bu esa ta’lim sifatini oshirishga va o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Matematika o‘qitishda metapredmet faoliyat o‘quvchilarda zamonaviy fikrlash turini shakllantirishning muhim shartidir. U universal o‘quv harakatlari, tanqidiy fikrlash, tadqiqotchilik ko‘nikmalari va bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xutorskoy A.V. O‘qitishda metapredmet yondashuv // Narodnoe obrazovanie jurnali. — 2012. — 4-son. — 35–41-betlar.
2. Asmolov A.G. Asosiy maktabda universal o‘quv harakatlarini shakllantirish. — Moskva: Prosveshchenie, 2011. — 159 b.
3. Peterson L.G. Faoliyatli o‘qitish metodi: ta’lim tizimi. — Moskva: Yuventa, 2010. — 224 b.
4. Zagvyazinskiy V.I. O‘qitish va tarbiya nazariyasi. — Moskva: Akademiya, 2013. — 256 b.
5. Bepalko V.P. Pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismlari. — Moskva: Pedagogika, 1989. — 192 b.
6. Polat Ye.S. Ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari. — Moskva: Akademiya, 2010. — 368 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH VAZIFALARIDA SUNIY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Bobojonov Azamat Bekpo‘latovich

Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası o‘qituvchisi
e-mail: azamat.bobojonov1990@gmail.com

Jumamurotova Dildora Erdashboy qizi

Urganch davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi
e-mail: dildarjumamuratova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada oddiydan murakkabga qarab mantiqiy tafakkur elementlarini o‘rgatish pedagogik usullari, “Teng – teng emas”, “ko‘p – kam” kabi mantiqiy tushunchalarni o‘zlashtirish asosiy matematik bog‘lanishlar va qoidalarni tushuntirish orqali izchil fikrlashga yo‘naltirish masalalarni tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish o‘quvchilarda sabab-oqibat bog‘liqliklarini ko‘ra olish qobiliyatini rivojlantirish, o‘quvchini atrofda voqea-hodisalarni tahlil qilishga o‘rgatish vazifalari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: induktiv/deduktiv, mantiqiy topshiriqlar, yechim izlash mustaqil fikr yuritish, voqea-hodisalarni tahlil qilish, mantiqiy bog‘liqliklarni aniqlash

Аннотация. В данной статье изложены педагогические методы обучения элементам логического мышления от простого к сложному, включая освоение логических понятий, таких как «равенство — не равенство», «больше — меньше», направление учащихся к последовательному мышлению путем объяснения основных математических связей и правил, развитие навыков анализа, сравнения и обобщения проблем, развитие у учащихся способности видеть причинно-следственные связи и обучение учащихся анализу окружающих событий.

Ключевые слова: индуктивный/дедуктивный подход, логические задачи, поиск решений, самостоятельное мышление, анализ событий, выявление логических связей.

Abstract. This article outlines pedagogical methods for teaching the elements of logical thinking from simple to complex, including mastering logical concepts such as «equal - not equal», «more - less», guiding students to consistent thinking by explaining basic mathematical connections and rules, developing the skills of analyzing, comparing, and generalizing problems, developing students' ability to see cause-and-effect relationships, and teaching students to analyze surrounding events.

Keywords: inductive/deductive, logical tasks, finding solutions, independent thinking, analyzing events, identifying logical connections.

Kirish. Boshlang‘ich sinf – bu o‘quvchilarda fikrlash asoslarini shakllantirishda hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o‘quvchilarning **mantiqiy fikrlash** salohiyatini shakllantirish, mustaqil va asosli xulosa chiqarishga o‘rgatish orqali ularning kelajakdagi ta’limi uchun poydevor yaratiladi. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish fanining **asosiy maqsadi** — bu o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning tafakkurini faollashtirish, matematik muammolarni tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish, mantiqiy xulosa chiqarish va mustaqil fikrlash malakalarini rivojlantirish orqali intellektual salohiyatini yuksaltirishdan iborat.

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish fanining predmeti quyidagilardan iborat:

1. Matematika o‘qitishdan ko‘zda tutilgan maqsadni asoslash (nima uchun matematika o‘qitiladi, o‘rgatiladi).

2. Matematika o‘qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish (nimani o‘rgatish) bir tizimga keltirilgan bilimlar darajasini o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos keladigan qilib qanday taqsimlansa, fan asoslarini o‘rganishda izchillik ta’minlanadi, o‘quv ishlariga o‘quv mashg‘ulotlari beradigan yuklama bartaraf qilinadi, ta’limning mazmuni o‘quvchilarning aniq bilim bilish imkoniyatlariga mos keladi.

3. O‘qitish metodlarini ilmiy ishlab chiqish (qanday o‘qitish kerak, ya’ni, o‘quvchilar hozirgi kunda zarur bo‘lgan iqtisodiy bilimlarni, malaka, ko‘nikmalarni va aqliy faoliyat qobiliyatlarini egallab olishlari uchun o‘quv ishlari metodikasi qanday bo‘lishi kerak?

4. O‘qitish vositalari - darsliklar, didaktik materiallar, ko‘rgazmali qo‘llanmalar va o‘quv-texnika vositalaridan foydalanish (nima yordamida o‘qitish).

5. Ta’limni tashkil qilishni ilmiy ishlab chiqish (darsni va ta’limning darsdan tashqari shakllarini qanday tashkil etish)

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish fanining vazifalari: Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish quyidagi metodik va pedagogik vazifalarni o‘z ichiga oladi:

Mantiqiy fikrlash asoslarini shakllantirish:

- ❖ Oddiydan murakkabga qarab mantiqiy tafakkur elementlarini o‘rgatish;
- ❖ “Teng – teng emas”, “ko‘p – kam” kabi mantiqiy tushunchalarni o‘zlashtirish;
- ❖ Asosiy matematik bog‘lanishlar va qoidalarni tushuntirish orqali izchil fikrlashga yo‘naltirish.

Matematik tafakkurni faol rivojlantirish:

- ❖ Masalalarni tahlil qilish, solishtirish, umimlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- ❖ O‘quvchilarda sabab-oqibat bog‘liqliklarini ko‘ra olish qobiliyatini rivojlantirish;
- ❖ Har xil misol va masalalarning o‘zaro aloqadorligini tushuntirish.

Mustaqil fikr yuritish va xulosa chiqarishga o‘rgatish:

- ❖ O‘quvchilarning savollarga javob berishda o‘z fikrini asoslab berish ko‘nikmasini mustahkamlash;
- ❖ Topshiriqlarni yechishda bir nechta yo‘l bilan yechim izlashni o‘rgatish;
- ❖ Har bir yechim ustida mulohaza yuritishni rag‘batlantirish.

Mantiqiy topshiriqlar va o‘yinlar orqali fikrlashni faollashtirish:

- ❖ Boshqotirma, qiziqarli masalalar, mantiqiy qatorlar bilan ishlash;
- ❖ Sudoku, “nima ortiqcha?”, “ketma-ketlikni davom ettir” kabi topshiriqlardan foydalanish;
- ❖ Didaktik o‘yinlar yordamida mantiqiy faoliyatni rag‘batlantirish.

O‘quvchilarning tafakkur turini (induktiv/deduktiv) rivojlantirish:

- ❖ Umumiy qoidani xususiy misollar orqali chiqarish (induktiv);
- ❖ Qoidaga asoslangan holda masalani hal qilish (deduktiv);
- ❖ Har ikki uslubni darsda uyg‘unlashtirish.

Guruhli va juftlikda ishlash orqali fikr almashish malakasini oshirish:

- ❖ O‘z fikrini boshqalarga tushuntirish;
- ❖ Guruhdagi fikrlarni solishtirish va mantiqiy tahlil qilish;
- ❖ Boshqalar fikriga tanqidiy yondasha olishni shakllantirish.

Real hayotga oid masalalar orqali mantiqiy yechim topishga o‘rgatish:

- ❖ Kundalik turmushdagi sodda matematik holatlarni yechish;
- ❖ O‘quvchini atrofdagi voqea-hodisalarni tahlil qilishga o‘rgatish;
- ❖ Amaliy topshiriqlar yordamida fikrni mustahkamlash.

NATIJALAR

- o‘quvchilarda **mantiqiy, izchil va aniq fikrlash** asoslarini shakllanadi
- **mustaqil xulosa chiqarishga o‘rganadilar**
- **ijodiy va muammoli vaziyatlarda** fikr yuritish malakalarini rivojlanadi.

XULOSA. Matematik mantiqiy masalalar boshlang‘ich sinflarda matematikani o‘rganishning muhim qismini tashkil etadi. Ularni matematik fikrlashni o‘rganishlari, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilishga ko‘mak beradi. Bu masalalar o‘quvchilarning analitik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Aniq misollar, o‘yinlar, muammoni hal qilish strategiyasi, hikoyalar va ko‘rgazmali qurollar bilan matematik mantiqni o‘rgatish boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun juda ham qiziqarli va foydali bo‘ladi. Bular

o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlari bilan tanishtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichida”. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. “O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi yo‘lida”. – 5 jildlik, 2022- yilgi nutqlar to‘plami. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti.
3. Jumayev M.E. Matematika o‘qitish metodikasi (OO‘Y uchun darslik) Toshkent. . “Turon-Iqbol” 2016 yil 426 b.
4. Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G‘. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. (OO‘Y uchun darslik.) Toshkent. “Fan va texnologiya” 2015 yil.
5. Jumayev M.E, Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasidan praktikum. (O‘Y uchun) Toshkent. “O‘qituvchi” 2018 yil 242 b.

**TURKIY DAVLATLARI TAJRIBASI: BOSHLANG‘ICH TALIMDA RAQAMLI TALIM
TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI**

Nuraddinova Muxlisa Davronbek qizi –

Urganch davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Qadamboyeva Farida Shuxrat qizi-

Urganch davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Raximova Muxlisa Ravshanbek qizi-

Urganch davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu dissertatsiya Turkiy davlatlarining boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlarining joriy etilishi, amaliyoti va ta’sirini tahlil qiladi. Tadqiqot zamonaviy ta’limda raqamli vositalarning ahamiyatini, o‘quvchilarning kognitiv qobiliyatlari, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi rolini o‘rganadi. Shuningdek, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi, kasbiy rivojlanish ehtiyojlari, ushbu jarayondagi muammolar va imkoniyatlar atroflicha muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari Turkiy davlatlarida boshlang‘ich ta’limni raqamlashtirish bo‘yicha samarali siyosat va strategiyalarni ishlab chiqishga hissa qo‘shishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli ta’lim, innovatsion metodlar, boshlang‘ich ta’lim, Turkiy davlatlar, o‘qituvchi malakasi, ta’lim texnologiyalari, o‘quv natijalari

Abstract. This dissertation analyzes the implementation, practice, and impact of digital education technologies and innovative teaching methods in the primary education system of Turkic states. The study examines the importance of digital tools in modern education and their role in developing students' cognitive abilities, creative, and critical thinking skills. It also thoroughly discusses teachers' digital literacy, professional development needs, and the challenges and opportunities in this process. The research findings aim to contribute to the development of effective policies and strategies for the digitalization of primary education in Turkic states.

Keywords: Digital education, innovative methods, primary education, Turkic states, teacher qualifications, educational technologies, learning outcomes

Аннотация. Данная диссертация анализирует внедрение, практику и влияние цифровых образовательных технологий и инновационных методов обучения в системе начального образования тюркских государств. Исследование изучает значение цифровых инструментов в современном образовании и их роль в развитии когнитивных способностей, творческого и критического мышления учащихся. Также подробно обсуждаются цифровая грамотность учителей, потребности в профессиональном развитии, а также проблемы и возможности в этом процессе. Результаты исследования направлены на содействие разработке эффективных политик и стратегий по цифровизации начального образования в тюркских государствах.

Ключевые слова: Цифровое образование, инновационные методы, начальное образование, тюркские государства, квалификация учителей, образовательные технологии, результаты обучения

XXI asr globallashuv va texnologik inqiloblar davri bo‘lib, bu o‘zgarishlar ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish va innovatsion o‘qitish metodlaridan foydalanish o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Turkiy davlatlari, o‘zlarining umumiy madaniy va tarixiy ildizlariga ega bo‘lgan holda, ta’lim sohasida ham bir qator islohotlarni amalga oshirmoqda. Ushbu davlatlar, jumladan O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Ozarbayjon va Turkiya, boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim texnologiyalarini integratsiya qilish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo‘llash orqali ta’lim sifatini oshirishga intilmoqda. [Selwyn, 2016, 37-bet]

Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ko‘plab tadqiqotlar ushbu yondashuvlarning o‘quvchilarning o‘zlashtirishiga va ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sirini ko‘rsatgan. Xususan, «Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar: amaliyot va imkoniyatlar» nomli maqolada zamonaviy o‘qitish metodlarining boshlang‘ich ta’lim tizimidagi chuqur ahamiyati atroflicha o‘rganilgan. Ushbu tadqiqotga ko‘ra, innovatsion yondashuvlar nafaqat o‘quvchilarning fundamental kognitiv qobiliyatlarini oshirish, balki ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini dastlabki bosqichdanoq faol rivojlantirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Maqolada interaktiv texnologiyalarni integratsiya qilish, keng qamrovli loyihaga asoslangan o‘qitish metodologiyalarini joriy etish va qiziqarli o‘yin elementlarini amaliy o‘qitish strategiyalariga kiritishning samaradorligi alohida ta’kidlangan. Mualliflar bunday ilg‘or ta’lim strategiyalarini qabul qilish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarning o‘quv jarayoniga bo‘lgan ichki qiziqishini sezilarli darajada oshirishi, pirovardida ularning akademik ko‘rsatkichlari va umumiy ta’lim natijalarida sezilarli yaxshilanishlarga erishishi mumkinligini ta’kidlaydilar.

Ushbu maqola Turkiy davlatlarining boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlari bo‘yicha tajribalarini tahlil qilish uchun sifatli, tavsifiy va qiyosiy tadqiqot dizaynidan foydalanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi mavjud amaliyotlarni, siyosatlarni va ularning ta’sirini chuqur tushunishdan iborat. [Hattie, 2012, 82-bet]

Adabiyotlar sharhi: Raqamli ta’lim, innovatsion pedagogika, boshlang‘ich ta’lim va Turkiy davlatlar kontekstidagi mavjud ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, konferensiya

materiallari va hisobotlar tahlil qilinadi. Xususan, manbasidagi ma’lumotlar asosiy dalil sifatida ishlatiladi.

Siyosat hujjatlari tahlili: Turkiy davlatlarining ta’lim vazirliklari tomonidan e’lon qilingan strategiyalar, dasturlar, me’yoriy hujjatlar va hisobotlar o’rganiladi. Bu hujjatlar raqamli ta’limni joriy etish bo’yicha rasmiy yondashuvlarni aniqlashga yordam beradi.

Xalqaro tashkilotlar hisobotlari: UNESCO, UNICEF, Jahon banki kabi xalqaro tashkilotlarning mintaqaviy ta’lim holati bo’yicha hisobotlari va tavsiyalari ko’rib chiqiladi. [Marsh, 2019, 207-221-bet].

Turkiy davlatlarining boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o’qitish metodlarini joriy etish bo’yicha sezilarli sa’y-harakatlar kuzatilmoqda. Ushbu sa’y-harakatlar bir qator natijalarni bergan bo’lsa-da, hali to’liq salohiyatga erishish uchun ko’p ishlar qilinishi lozim.

Turkiy davlatlarida raqamli ta’limga investitsiyalar ortib bormoqda. Maktablar internetga ulanish, kompyuter sinflari va interaktiv doskalar bilan ta’minlanmoqda. Masalan, O’zbekistonda «Raqamli O’zbekiston – 2030» strategiyasi doirasida ta’lim muassasalarini raqamlashtirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Qozog’iston va Turkiya kabi davlatlar esa raqamli ta’lim platformalarini yaratish va elektron darsliklarni joriy etishda ilg’or tajribaga ega. Biroq, shaharlar va qishloq joylari o’rtasida raqamli infratuzilma bo’yicha sezilarli tafovutlar mavjud bo’lib, bu raqamli bo’linish muammosini keltirib chiqarmoqda. [Darling-Hammond, 2020, 97-140-bet]

Adabiyotlar sharhida ta’kidlanganidek, interaktiv texnologiyalar, loyihaga asoslangan ta’lim va o’yin elementlari boshlang‘ich ta’limda samarali ekanligi isbotlangan. Turkiy davlatlarida bu yondashuvlar turli darajada qo’llanilmoqda:

Interaktiv texnologiyalar: Ko’plab maktablarda interaktiv doskalar va proyektorlar mavjud bo’lib, ular darslarni vizual va qiziqarli qilishga yordam beradi.

Turkiy davlatlarining boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o’qitish metodlarini joriy etishdagi tajribasi murakkab va ko’p qirrali jarayon ekanligini ko’rsatadi. Yuqorida keltirilgan natijalar shuni ko’rsatadiki, mintaqada ta’limni modernizatsiya qilish bo’yicha kuchli intilishlar mavjud bo’lsa-da, bu jarayon bir qator muhim muammolar bilan birga kechmoqda.

Raqamli bo’linish: Shahar va qishloq maktablari o’rtasidagi infratuzilma va texnologik ta’minotdagi tafovutlar raqamli bo’linishni kuchaytiradi. Bu esa barcha o’quvchilar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishga to’sqinlik qiladi.

O’qituvchilarning raqamli savodxonligi va metodik tayyorgarligi: Texnologiyalarning mavjudligi ulardan samarali foydalanishni kafolatlamaydi. Ko’pgina o’qituvchilar raqamli vositalarni dars jarayoniga integratsiya qilish bo’yicha chuqur metodik bilimlarga ega emaslar. manbasida ta’kidlanganidek, interaktiv texnologiyalar, loyihaga asoslangan ta’lim va o’yin elementlari samarali bo’lishi uchun o’qituvchilar ularni to’g’ri qo’llashni bilishlari kerak.

O’quv dasturlarining moslashuvchanligi: Mavjud o’quv dasturlari ko’pincha an’anaviy o’qitish metodlariga moslashtirilgan bo’lib, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni to’liq integratsiya qilishga imkon bermaydi. [Silova, 2010, 59-bet]

Ushbu maqola Turkiy davlatlarining boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion o’qitish metodlarini joriy etish bo’yicha tajribalarini tahlil qildi. Tadqiqot shuni ko’rsatdiki, mintaqada ta’limni modernizatsiya qilishga qaratilgan sezilarli sa’y-

harakatlar mavjud bo‘lib, raqamli vositalar va innovatsion pedagogik yondashuvlar o‘quvchilarning kognitiv qobiliyatlari, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Interaktiv texnologiyalar, loyihaga asoslangan ta’lim va o‘yin elementlari o‘quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish salohiyatiga ega.

Biroq, raqamli bo‘linish, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi darajasi, o‘quv dasturlarining moslashuvchanligi va sifatli ra’limiy resurslarning yetishmasligi kabi jiddiy muammolar ham mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 Selwyn, N. Ta’lim va Texnologiya: Asosiy masalalar va Munozaralar. London: Bloomsbury Academic, 2016.
- 2 Hattie, J. O‘qituvchilar Uchun Ko‘rinadigan Ta’lim: Ta’limga Ta’sirni Maksimal Darajada Oshirish. Abingdon: Routledge, 2012.
- 3 Marsh, J., & Kontovourki, S. «Raqamli o‘yin erta bolalikda: Adabiyot sharhi.» Erta Bolalik Tadqiqotlari Jurnali, vol. 17, no. 3, 2019, pp. 207-221.
- 4 Darling-Hammond, L., Flook, L., Cook-Harvey, G., Barron, B., & Osher, D. «O‘rganish va rivojlanish fanining ta’lim amaliyoti uchun ahamiyati.» Amaliy Rivojlanish Fani, jild 24, son 2, 2020, b. 97-140.
- 5 Silova, I. Post-Sotsialistik Ta’lim: Qiyinchiliklar va Imkoniyatlar. New York: Peter Lang, 2010.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION METODLARNING TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

Avezova Sarvinoz Rahimboy qizi

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 3-bosqich talabasi

Seytnazarova Nargiza Qulmuratovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 3-bosqich talabasi

O‘rinbayeva Zubayda Rasulbek qizi

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarning ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol metodlar hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanishning afzalliklari tahlil qilingan. Shuningdek, innovatsion usullar orqali o‘quvchilarning bilim olish faolligi, mustaqil fikrlashi va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar, ta’lim samaradorligi, interfaol ta’lim, pedagogik texnologiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, zamonaviy ta’lim, kompetensiya.

Аннотация: В данной статье раскрывается значение цифровых технологий и инновационных методов в повышении эффективности образования. Анализируются преимущества использования информационно-коммуникационных технологий, интерактивных методов и современных педагогических подходов в образовательном процессе. Также рассматриваются вопросы развития познавательной активности,

самостоятельного мышления и практических навыков учащихся посредством инновационных методов.

Ключевые слова: Цифровые технологии, инновационные методы, эффективность образования, интерактивное обучение, педагогические технологии, информационно-коммуникационные технологии, современное образование, компетенция.

Abstract: This article highlights the importance of digital technologies and innovative methods in improving educational effectiveness. It analyzes the advantages of using information and communication technologies, interactive methods, and modern pedagogical approaches in the educational process. The article also discusses the development of students’ learning activity, independent thinking, and practical skills through innovative methods.

Keywords: Digital technologies, innovative methods, educational effectiveness, interactive learning, pedagogical technology, information and communication technologies, modern education, competence.

Hozirgi davrda jamiyatning barcha sohalarida bo‘lgani kabi ta’lim tizimida ham tub o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarurati ortib bormoqda. Zamonaviy ta’limning asosiy maqsadi nafaqat o‘quvchilarga bilim berish, balki ularda mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish va amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Shu sababli innovatsion metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini yanada qulay, tezkor va interfaol tashkil etish imkonini yaratadi. Elektron darsliklar, multimedia vositalari, virtual platformalar, masofaviy ta’lim tizimlari hamda internet resurslari o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undab, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib ulgurdi. Zamonaviy pedagogik jarayonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtirish, dars samaradorligini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, multimedia vositalari, elektron platformalar va interfaol metodlar yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning mavzuni tez va oson o‘zlashtirishiga yordam beradi. Tadqiqotlarga ko‘ra, inson eshitgan ma’lumotining taxminan 20 foizini, ko‘rgan ma’lumotining 30 foizini, bir vaqtning o‘zida ko‘rib va eshitib qabul qilgan ma’lumotining esa 50 foizdan ortig‘ini eslab qoladi [1].

Elektron taqdimotlar, videodarslar, animatsiyalar va virtual laboratoriyalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, mavzuni chuqurroq anglash imkonini beradi. Innovatsion metodlar ham ta’lim jarayonida muhim o‘rin tutadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Case-study”, “FSMU” kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Pedagogik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar asosida o‘tilgan darslarda o‘quvchilarning faolligi va o‘zlashtirish darajasi an’anaviy darslarga nisbatan yuqori bo‘ladi [2].

Masofaviy ta’lim tizimining rivojlanishi ham raqamli texnologiyalarning ahamiyatini yanada oshirdi. 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi davrida dunyo bo‘yicha 190 dan ortiq davlatda ta’lim muassasalari vaqtinchalik yopildi va 1,5 milliarddan ortiq o‘quvchi masofaviy

ta’limga o’tdi [3]. Google Classroom, Moodle, Zoom kabi platformalar ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlashda katta rol o’ynadi. Raqamli texnologiyalar o’qituvchilar uchun ham qulaylik yaratmoqda. Elektron jurnal, onlayn test tizimlari, sun’iy intellekt elementlariga ega dasturlar o’qituvchining vaqtini tejash va darslarni samarali tashkil etishga yordam beradi. Bundan tashqari, internet orqali dunyoning yetakchi universitetlari va kutubxonalarining elektron resurslaridan foydalanish imkoniyati mavjud. Bu esa o’quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo’llash bilan bog’liq ayrim muammolar ham mavjud. Ayrim hududlarda internet sifati pastligi, texnik vositalarning yetarli emasligi hamda pedagoglarning AKT kompetensiyalarining to’liq shakllanmaganligi ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shu sababli pedagoglarning malakasini oshirish, zamonaviy texnik vositalarni ta’lim muassasalariga keng joriy etish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlar ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish dars jarayonini yanada qiziqarli, interfaol va samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Elektron resurslar, multimedia vositalari va masofaviy ta’lim platformalari orqali o’quvchilarning bilim olish imkoniyatlari kengayib, ularning mustaqil fikrlash hamda amaliy ko’nikmalari rivojlanmoqda. Shuningdek, innovatsion metodlardan foydalanish o’quvchilarning darsdagi faolligini oshirib, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o’quvchilarni mustaqil izlanishga, muammolarni tahlil qilishga va jamoada ishlashga o’rgatadi. Bu esa zamonaviy ta’limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga keng joriy etish pedagoglardan ham zamonaviy bilim va ko’nikmalarni talab qiladi. Shu bois o’qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, ta’lim muassasalarini texnik vositalar bilan ta’minlash hamda internet infratuzilmasini rivojlantirish muhim vazifalardan biri bo’lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

- 1.Tolipov O’., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
- 2.Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2020.
- 3.UNESCO. Education during COVID-19 and beyond. Paris, 2020.
- 4.Muslimov N.A. Kasb ta’limi pedagogikasi. – Toshkent: O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2016.
- 5.Azizxo’jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2018.

FARZAND TARBIYASIDA MAKTAB-OILA-MAHALLA HAMKORLIGI: TARIXIY TAJRIBALAR VA ZAMONAVIY USULLAR

Rajabova Nilufar Egamberganovna

Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim fakulteti
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası dotsent v.b, p.f.f.d, (PhD)

Sapayeva Dilnavoz Umidbek qizi

Urganch davlat pedagogika institute Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 232-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalar tarbiyasining ijtimoiy-pedagogik jihatlari, ayniqsa maktab, oila va mahallaning o‘zaro hamkorligi tarixi va zamonaviy pedagogikadagi ahamiyati o‘rganilgan. Tadqiqotda tarixiy manbalar, pedagogik amaliyot natijalari va O‘zbekistonda amalga oshirilgan amaliyotlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: bola tarbiyasi, maktab-oila hamkorligi, mahalla tarbiyasi, pedagogik texnologiyalar, milliy qadriyatlar

Аннотация. В статье рассматриваются социально-педагогические аспекты воспитания детей, особенно исторический опыт взаимодействия школы, семьи и махалли и его значение в современной педагогике. Исследование анализирует исторические источники, результаты педагогической практики и успешный опыт Узбекистана.

Ключевые слова: воспитание детей, сотрудничество школы и семьи, общинное воспитание, педагогические технологии, национальные ценности

Abstract. The article examines the socio-pedagogical aspects of child upbringing, particularly the historical experience of cooperation between school, family and community and its significance in modern pedagogy. The study analyzes historical sources, pedagogical practice results and successful practices in Uzbekistan.

Keywords: child upbringing, school-family partnership, community education, pedagogical technologies, national values.

Bolalar tarbiyasi - bu jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotining asosiy omilidir. O'zbekiston tarixida maktab, oila va mahallaning uyg'un hamkorligi avlodlarni tarbiyalashning asosiy usuli bo'lib kelgan. Zamonaviy sharoitda bu hamkorlikni yangi pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu o'rinda bolalar tarbiyasi milliy taraqqiyotning strategik yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2021 -yil 28-yanvardagi so'zlagan nutqida ta'kidlaganidek, «barkamol avlod tarbiyasi - kelajagimiz kafolati». Bola tarbiyasi jamiyatning eng muhim ijtimoiy vazifalaridan biridir. Zamon talablarigamos, ma'naviy yetuk, bilimli va sog'lom avlodni voyaga yetkazish nafaqat maktabning, balki oila va mahalla kabi ijtimoiy institutlarning ham birgalikdagi mas'uliyatidir. Ayniqsa, bugungi globallashuv sharoitida tarbiya jarayonida maktab-oila-mahalla uchligi o'rtasida uzviy hamkorlikning yo'lga qo'yilishi nihoyatda dolzarbdir. Xususan bola tarbiyasida **oilaning o'rni:** Bola tarbiyasining ilk bosqichi aynan oiladan boshlanadi. Oila – bola shaxsining shakllanishida asosiy tarbiyachi sifatida namoyon bo'ladi. Mehr-muhabbat, odob-axloq, mehnatsevarlik kabi qadriyatlar avvalo oilada singdiriladi. Oilada barqaror ruhiy-psixologik muhit mavjud bo'lsa, bola mustahkam tarbiyaviy asoslarga ega bo'ladi. Bola tarbiyasida **maktabning roli:** Maktab bolaga tizimli bilim berish bilan birga, uni mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol shaxs etib tarbiyalaydi. O'qituvchilar oila bilan doimiy aloqada bo'lib, bolaning rivojlanishidagi har qanday o'zgarishni kuzatib borishlari muhimdir. Tarbiyaviy soat, ota-onalar yig'ilishi, individual suhbatlar bu hamkorlikning amaliy ko'rinishidir.

Bola tarbiyasida **Mahalla ishtiroki:** Mahalla – xalqimizning qadimiy ijtimoiy institutidir. Mahallaning tarbiyaviy salohiyati katta bo'lib, ayniqsa bolalarni yot g'oyalardan asrash, ularni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Mahalla faollari, nuroniylar,

yoshlar yetakchilari maktab va oila bilan hamkorlikda bolalarga ijobiy namuna bo‘lib kelmoqda. Bola tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining yo‘lga qo‘yilishi – sog‘lom, ma‘naviy barkamol jamiyat poydevorining yaratilishidir. Har bir taraf o‘z mas’uliyatini chuqur his etgan holda, bolaga yaxlit tarbiyaviy muhitni taqdim eta olsa, bu yurt kelajagining porloq kelajagini ta’minlaydi. O‘zbekiston xalq pedagogikasi an‘analarida bola tarbiyasi keng doiradagi ijtimoiy muhit – oila, jamoa va mahalla bilan uzviy bog‘liq tarzda amalga oshirilgan. Ayniqsa, mahalla institutining tarbiya borasidagi tajribasi asrlar davomida boyib kelgan. Ota-onalar bolasining xulqi va odobiga bevosita mas’ul bo‘lsa-da, mahalla oqsoqollari, nuroniylar va jamoatchilik ham bu borada faol ishtirok etgan. O‘tmishda bolalar tarbiyasida «bir bolaga yetti mahalla mas’ul» degan hikmat chuqur ma’no kasb etgan. Bu shuni anglatadiki, har bir bola nafaqat oilasi, balki atrofdagi ijtimoiy muhit – qo‘shnilar, katta yoshdagilar, ustozlar tomonidan ham nazorat va tarbiyaga olinardi. Mahalladagijamoaviy nazorat, ustozlari va otasi birdek ta’sir kuchiga ega bo‘lgani tarixiy haqiqatdir. Shuningdek maktablar joriy etilgach, tarbiya tizimi yanada shakllandi va zamonaviy ko‘rinish oldi. Hozirgi davrda ta’lim tizimining yangilanishi, bolalarning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarining o‘zgarishi tarbiya masalasiga yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Maktab-oilamahalla hamkorligi zamonaviy pedagogikada bolaga kompleks yondashuvni ta’minlaydi: Maktab – bolaga bilim berish, ijtimoiylashuv va shaxsiy rivojlanish uchun maydon. Oila – tarbiyaning ilk manbai, ruhiy-axloqiy poydevorni yaratadi. Mahalla – ijtimoiy nazorat, milliy qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyatni singdiruvchi institut. Zamonaviy ta’limda bu hamkorlik bolalarni zo‘ravonlik, befarqlik, begonalashuv kabi illatlardan himoya qilish, ularni sog‘lom hayot tarziga yo‘naltirish, madaniyat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim omil sifatida qaralmoqda. Shu sababli, har bir maktabda mahalla faollari va ota-onalar ishtirokida tarbiyaviy kengashlar, hamkorlik uchrashuvlari va loyihalar tashkil etilmoqda. Yuqorida aytib o‘tganimizdek, farzand tarbiyasi har bir jamiyatning kelajagini belgilovchi asosiy omildir. Bu jarayon faqatgina bir institut – masalan, maktab yoki oila zimmasiga yuklatilishi emas, balki ularning o‘zaro hamkorligida amalga oshirilishi zarur. Ayniqsa, bugungi globallashuv va raqamli davrda farzand tarbiyasiga maktab, oila va mahalla birgalikda yondashmasa, natija samarali bo‘lishi qiyin. O‘zbek xalqining asrlar davomida shakllangan xalq pedagogikasida bola tarbiyasi har doim jamoaviy masala sifatida qaralgan. Mahalla – nafaqat qo‘shnichilik, balki axloqiy va ma‘naviy nazorat maydoni bo‘lgan. Katta yoshdagi insonlar – oqsoqollar, onaxonlar – yosh avlodga nasihat qilish, odob-axloq o‘rgatishda faol bo‘lgan. O‘qituvchi va ustozlar esa nafaqat bilim, balki hayot sabog‘ini ham bergan. Bu tarixiy tajribalar bugungi zamonaviy usullar uchun mustahkam poydevor yaratib berdi. Bugungi kunda esa farzand tarbiyasida maktab, oila va mahalla o‘rtasidagi hamkorlik yanada tizimli va innovatsion yo‘nalishga ega bo‘lmoqda ularga misol qilib quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

1. Raqamli aloqa platformalari Maktab va ota-onalar o‘rtasida «Elektron kundalik», Telegram guruhlarini, mobil ilovalar orqali tezkor aloqa yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu orqali o‘quvchilarning davomati, baholari, xulqi va psixologik holati to‘g‘risida ota-onalar real vaqt rejimida xabardor bo‘lmoqda.
2. Oila-mahalla-maktab uchrashuvlari Har oyda yoki chorakda bir marta ota-onalar, sinf rahbarlari va mahalla faollari ishtirokida ochiq suhbatlar, davra suhbatlari o‘tkaziladi. Bu tadbirlarda tarbiyaviy muammolar va ularni hal qilish yo‘llari muhokama qilinadi.
3. Mahallalarda “yoshlar daftarini” yuritish Zamonaviy yondashuvlardan biri sifatida muammoli

yoshlarni aniqlash, ularning oilasi, maktabdagi holati bo‘yicha ma’lumot to‘plash va individual yondashuv asosida ishlash amaliyoti kengaymoqda. Bu jarayonda maktab psixologlari, sinf rahbarlari, mahalla mas’ullari hamkorlik qiladi.

4. Ijtimoiy loyihalar va aksiyalar Mahalla va maktab hamkorligida “Ekologik kunlar”, “Kitobxonlik haftaligi”, “Mahallam – maskanim” kabi ijtimoiy-madaniy tadbirlar tashkil etiladi. Ota-onalar ham bu tadbirlarda faol ishtirok etadi, bu esa oilaviy tarbiyaning maktab va mahalla bilan uyg‘unlashuviga xizmat qiladi.

5. Psixologik va ma’naviy seminarlar Maktablarda psixologlar va ma’naviyat targ‘ibotchilari tomonidan ota-onalar va mahalla faollari uchun seminar-treninglar o‘tkazilishi yo‘lga qo‘yilgan. Bu orqali zamonaviy bola psixologiyasi, ijtimoiy muammolarning oldini olish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar beriladi.

Xulosa Zamonaviy davr farzand tarbiyasiga zamonaviy yondashuvni talab qiladi. Tarixiy tajribalarni zamon talablari bilan uyg‘unlashtirgan holda, maktab–oila–mahalla uchligi orqali sog‘lom, ijtimoiy faol, ma’naviy barkamol avlodni voyaga yetkazish imkoniyati yanada kengaymoqda. Har bir institutsional subyekt o‘z vazifasini chuqur his etgan holda faoliyat yuritisa, bu yurt kelajagi – yoshlar tarbiyasida muhim ijobiy natijalar beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 27-dekabrdagi “Yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini oshirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4564-son qarori.

2. Qodirova D., Raximov A. Pedagogika va psixologiya asoslari. – Toshkent: “Fan vatexnologiya”, 2017.

3. Nazarova M.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2020.

4. Axmedov N., Yo‘ldoshev A. Oila pedagogikasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2006.

5. G‘afurov N.G‘. Mahalla – muqaddas maskan. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003.

6. Toshxo‘jayev B. Milliy tarbiya – ma’naviy hayot asosi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.

7. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash bo‘yicha uslubiy qo‘llanma. – Toshkent, 2021.

BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARIDA ESTETIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING INTEGRATIV TEXNOLOGIYALARI

Yo‘ldoshev Sarvarbek Uktamboy o‘g‘li

UrDPI, San‘atshunoslik kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘ljak musiqa o‘qituvchilarida estetik kompetensiyani rivojlantirishning integrativ texnologiyalari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tizimida musiqa pedagoglarining kasbiy-estetik tayyorgarligini rivojlantirish, ularda kreativ tafakkur, estetik did, san‘atni chuqur anglash va pedagogik innovatsiyalarni qo‘llash kompetensiyalarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqotda integrativ yondashuvning nazariy asoslari, fanlararo integratsiyaning imkoniyatlari, raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarning estetik kompetensiyani rivojlantirishdagi

o’rni yoritilgan. Shuningdek, bo’lajak musiqa o’qituvchilarini kasbiy-estetik faoliyatga tayyorlashning samarali metodlari, kreativ loyihalar, multimedia vositalari hamda interfaol ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik mexanizmlari asoslab berilgan. Maqola natijalariga ko’ra, integrativ texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning musiqiy-estetik tafakkurini, ijodiy faolligini va kasbiy kompetensiyalarini sezilarli darajada rivojlantirishi aniqlangan.

Kalit so’zlar: integrativ texnologiyalar, estetik kompetensiya, musiqa ta’limi, bo’lajak musiqa o’qituvchilari, kreativlik, innovatsion pedagogika, fanlararo integratsiya, raqamli ta’lim, estetik madaniyat, pedagogik texnologiyalar.

Abstract. This article scientifically analyzes integrative technologies for developing aesthetic competence in future music teachers. In the modern educational system, improving the professional and aesthetic training of music educators, developing their creative thinking, aesthetic taste, artistic perception, and ability to apply pedagogical innovations are considered among the most urgent issues. The study highlights the theoretical foundations of the integrative approach, the possibilities of interdisciplinary integration, and the role of digital technologies and innovative methods in developing aesthetic competence. In addition, the article substantiates effective methods for preparing future music teachers for professional and aesthetic activities, including creative projects, multimedia tools, and interactive educational technologies. The results indicate that educational processes organized on the basis of integrative technologies significantly improve students’ musical-aesthetic thinking, creative activity, and professional competencies.

Keywords: integrative technologies, aesthetic competence, music education, future music teachers, creativity, innovative pedagogy, interdisciplinary integration, digital education, aesthetic culture, pedagogical technologies.

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta’lim tizimida inson kapitalini rivojlantirish, kreativ va innovatsion fikrlaydigan mutaxassislarni tayyorlash muhim strategik vazifalardan biriga aylandi. Ayniqsa, san’at va musiqa ta’limi sohasida bo’lajak pedagoglarning nafaqat kasbiy bilim va amaliy ko’nikmalarga ega bo’lishi, balki yuksak estetik kompetensiyani shakllantirishi ham dolzarb masala sifatida namoyon bo’lmoqda. Chunki musiqa o’qituvchisi yosh avlodning ma’naviy-estetik dunyoqarashini shakllantiruvchi, ularda go’zallikni his qilish, san’atni qadrlash hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglashga yo’naltiruvchi asosiy pedagogik subyektlardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy maqsadi talabalarda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg’unlashtirish, mustaqil fikrlash, kreativ yondashish va muammoli vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish ko’nikmalarini shakllantirishdan iborat. Musiqa pedagogikasida esa estetik kompetensiya o’qituvchining musiqani chuqur his etishi, estetik baholashi, ijodiy faoliyatni tashkil eta olishi va san’at vositasida shaxs tarbiyasini amalga oshira olish qobiliyatlarini o’zida mujassamlashtiradi.

Estetik kompetensiya tushunchasi pedagogik, psixologik va madaniy jihatdan murakkab kategoriyalardan biri bo’lib, u shaxsning go’zallikni anglash, badiiy-estetik qadriyatlarni idrok qilish, estetik baholash hamda ijodiy faoliyatda namoyon etish qobiliyatlarini qamrab oladi. Musiqa ta’limida estetik kompetensiya o’qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi asosiy

omillardan biri sanaladi. Zero, musiqa pedagogi faqat nazariy bilimlarni yetkazuvchi emas, balki o‘quvchilarda estetik his-tuyg‘ularni rivojlantiruvchi, san’atga muhabbat uyg‘otuvchi va ularni ijodiy faoliyatga yo‘naltiruvchi shaxsdir.

So‘nggi yillarda xalqaro miqyosda san’at ta’limiga bo‘lgan e’tibor sezilarli darajada ortib bormoqda. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiyalarda san’at ta’limi insonning ma’naviy kamoloti, kreativ tafakkuri va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim omili sifatida e’tirof etilgan. Xususan, musiqa ta’limida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, raqamli vositalardan foydalanish va integrativ yondashuv asosida ta’limni tashkil etish zamonaviy pedagogik paradigmaning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylangan.

Integrativ texnologiyalar ta’lim jarayonida turli fanlar, metodlar, texnologiyalar va faoliyat turlarining o‘zaro uyg‘unlashuvi asosida kompleks rivojlanishni ta’minlaydi. Musiqa pedagogikasida integrativ texnologiyalarni qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirish, ularning ijodiy imkoniyatlarini ochish va kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarida estetik kompetensiyani rivojlantirishning integrativ texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning dolzarb ilmiy muammolaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik adabiyotlarda integratsiya tushunchasi turli fanlar va faoliyatlarning o‘zaro bog‘liqligi hamda uyg‘unlashuvi sifatida izohlanadi. Musiqa ta’limida integratsiya nafaqat musiqa fanining boshqa fanlar bilan bog‘lanishini, balki pedagogik, psixologik, madaniy va texnologik omillarning bir butun tizim sifatida ishlashini ham anglatadi. Integrativ texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar talabalarning bilimlarini tizimlashtirish, ularning estetik tafakkurini rivojlantirish va san’atni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarida estetik kompetensiyani rivojlantirishda fanlararo integratsiya alohida ahamiyatga ega. Musiqa san’ati adabiyot, tarix, tasviriy san’at, teatr, psixologiya va pedagogika bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ushbu fanlarning integratsiyasi estetik dunyoqarashni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Masalan, maqom san’atini o‘rganishda tarixiy manbalar, milliy adabiyot namunalari va tasviriy san’at asarlaridan foydalanish talabalarning estetik tafakkurini boyitadi. Shuningdek, jahon musiqasi tarixini o‘rganishda madaniyatlararo integratsiya yondashuvi orqali turli xalqlarning san’atga bo‘lgan munosabati va estetik qadriyatlari tahlil qilinadi.

Musiqa ta’limida raqamli texnologiyalarning qo‘llanilishi ham estetik kompetensiyani rivojlantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda multimedia vositalari, virtual platformalar, audio-vizual dasturlar va sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Multimedia texnologiyalari musiqani nafaqat eshitish, balki vizual tarzda his qilish imkonini ham yaratadi. Masalan, interaktiv taqdimotlar, virtual konsertlar va musiqiy animatsiyalar talabalarning estetik idrokini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt asosidagi musiqa dasturlari talabalarning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirishda yangi pedagogik imkoniyatlarni yaratmoqda. Bunday dasturlar yordamida talabalar musiqiy kompozitsiyalar yaratish, ritm va ohanglarni tahlil qilish hamda musiqiy improvizatsiyalar ustida ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning kreativ tafakkurini rivojlantirish bilan birga estetik kompetensiyalarini ham mustahkamlaydi.

Interfaol ta’lim metodlari ham bo’lajak musiqa o’qituvchilarining estetik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. “Brainstorming”, “Case-study”, “Debate”, “Role-play”, “Cluster”, “Fishbone” kabi metodlar talabalarning mustaqil fikrlashini, ijodiy yondashuvini va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish asosida tashkil etilgan darslar talabalarning musiqiy-estetik qarashlarini shakllantirishga yordam beradi.

Musiqa ta’limida kreativ loyiha texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Kreativ loyihalar talabalarning mustaqil izlanish olib borishiga, yangi g’oyalarni yaratishiga va amaliy faoliyatda estetik kompetensiyalarini namoyon etishiga imkon beradi. Masalan, musiqiy sahna ko’rinishlari, video loyihalar, podkastlar, elektron musiqa ishlanmalari va madaniy tadbirlar tashkil etish orqali talabalar nafaqat kasbiy bilimlarini, balki ijodiy va estetik salohiyatlarini ham rivojlantiradilar.

Bo’lajak musiqa o’qituvchilarida estetik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida milliy qadriyatlar va an’anaviy musiqa merosidan foydalanish alohida pedagogik ahamiyatga ega. O’zbek xalq musiqasi, maqom san’ati, folklor qo’shiqlari va milliy cholg’u ijrochiligi yoshlarning estetik didini shakllantirishda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Milliy musiqa namunalari orqali talabalarda milliy identifikatsiya, ma’naviy qadriyatlarga hurmat va estetik dunyoqarash rivojlanadi.

Shu bilan birga, jahon musiqa madaniyatini o’rganish ham bo’lajak pedagoglarning estetik kompetensiyasini boyitadi. Klassik va zamonaviy musiqa asarlarini qiyosiy tahlil qilish, turli xalqlarning san’at an’alarini o’rganish va xalqaro musiqa tajribalarini tahlil qilish talabalarning madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantiradi. Bu esa zamonaviy pedagog uchun zarur bo’lgan tolerantlik, ochiq fikrlash va kreativ yondashuvni rivojlantiradi.

Pedagogik texnologiyalarni samarali qo’llash musiqa ta’limi sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini talaba shaxsiga yo’naltirish, individual yondashuvni ta’minlash va mustaqil ta’limni rivojlantirish imkonini beradi. Ayniqsa, modul texnologiyasi, masofaviy ta’lim platformalari va elektron o’quv resurslari talabalarning estetik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita bo’lib xizmat qilmoqda.

Musiqa ta’limida masofaviy ta’lim texnologiyalarining rivojlanishi yangi pedagogik imkoniyatlarni yaratdi. Onlayn konsertlar, virtual mahorat darslari, vebinarlar va xalqaro musiqiy platformalar orqali talabalar dunyo san’ati namunalari bevosita kuzatish imkoniyatiga ega bo’lmoqda. Bu esa ularning estetik idroki va musiqiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Bo’lajak musiqa o’qituvchilarida estetik kompetensiyani rivojlantirishda reflektiv yondashuv ham muhim ahamiyat kasb etadi. Refleksiya talabalarning o’z faoliyatini tahlil qilishi, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi hamda ijodiy rivojlanish strategiyalarini belgilashiga yordam beradi. Musiqa darslarida reflektiv metodlardan foydalanish talabalarni mustaqil fikrlashga, o’z estetik qarashlarini shakllantirishga va pedagogik faoliyatga tanqidiy yondashishga o’rgatadi.

Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, integrativ texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning estetik kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Xususan, multimedia vositalari, interfaol metodlar va kreativ loyiha texnologiyalaridan

foydalanilgan guruhlarda musiqiy-estetik tafakkur va ijodiy faollik darajasi an’anaviy metodlarga nisbatan yuqori bo’lgan.

Musiqi ta’limida estetik kompetensiyani rivojlantirishning samarali modeli quyidagi komponentlarni o’z ichiga oladi: maqsadli komponent, mazmuniy komponent, texnologik komponent, faoliyat komponenti va natijaviy komponent. Maqsadli komponent bo’lajak pedagoglarda estetik kompetensiyalarni shakllantirishga yo’naltirilgan bo’lsa, mazmuniy komponent milliy va jahon musiqa madaniyati asosida bilimlarni integratsiyalashni nazarda tutadi. Texnologik komponent innovatsion va raqamli pedagogik texnologiyalarni qo’llashni, faoliyat komponenti esa amaliy va ijodiy faoliyatni tashkil etishni o’z ichiga oladi. Natijaviy komponent esa kreativ, estetik tafakkurga ega va zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni egallagan musiqa o’qituvchisini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda musiqa pedagogikasida STEAM ta’lim yondashuvining qo’llanilishi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikani integratsiyalash asosida talabalarning kreativ fikrlashini rivojlantiradi. Musiqa ta’limida ushbu yondashuv orqali raqamli musiqa yaratish, akustik hodisalarni o’rganish va musiqiy texnologiyalar bilan ishlash imkoniyatlari kengaymoqda.

Shuningdek, gamifikatsiya texnologiyalarining qo’llanilishi ham estetik kompetensiyani rivojlantirishda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Musiqa ta’limida o’yin elementlarini qo’llash talabalarning darsga bo’lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol ishtirok etishga undaydi va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Musiqiy viktorinalar, interaktiv topshiriqlar, virtual musobaqalar va raqamli o’yin platformalari estetik ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bo’lajak musiqa o’qituvchilarida estetik kompetensiyani rivojlantirishning muhim omillaridan yana biri pedagogik kommunikatsiyadir. Pedagogik kommunikatsiya orqali o’qituvchi va talaba o’rtasida ijodiy hamkorlik muhiti shakllanadi. Musiqa darslarida emotsional aloqa, musiqiy his-tuyg’ularni ifodalash va estetik muloqot muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Shu sababli bo’lajak pedagoglarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish estetik kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Musiqa ta’limida integrativ texnologiyalarni joriy etish jarayonida pedagoglarning metodik tayyorgarligi ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy musiqa o’qituvchisi nafaqat musiqiy bilimlarga ega bo’lishi, balki innovatsion texnologiyalar bilan ishlash, raqamli platformalarni qo’llash va kreativ metodlarni dars jarayoniga integratsiyalash ko’nikmalariga ham ega bo’lishi lozim. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida bo’lajak musiqa o’qituvchilarini tayyorlash jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni o’qitish va amaliy mashg’ulotlar tizimini takomillashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, integrativ texnologiyalar bo’lajak musiqa o’qituvchilarida estetik kompetensiyani rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi. Ikkinchidan, fanlararo integratsiya, multimedia vositalari va kreativ loyiha texnologiyalaridan foydalanish talabalarning musiqiy-estetik tafakkurini sezilarli darajada rivojlantiradi. Uchinchidan, milliy va jahon musiqa madaniyatining uyg’un o’rganilishi bo’lajak pedagoglarning estetik dunyoqarashi va madaniyatlararo kompetensiyasini boyitadi. To’rtinchidan, interfaol metodlar va reflektiv yondashuv talabalarning mustaqil fikrlashi va ijodiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarida estetik kompetensiyani rivojlantirishning integrativ texnologiyalari zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning estetik tafakkuri, kreativ salohiyati va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Musiqa ta’limida innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, fanlararo integratsiyani kuchaytirish va raqamli vositalardan samarali foydalanish bo‘lajak pedagoglarni zamonaviy kasbiy faoliyatga tayyorlashning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda sun‘iy intellekt asosidagi musiqa texnologiyalarini ta’lim jarayoniga integratsiyalash, virtual va augmentatsiyalangan reallik vositalaridan foydalanish hamda xalqaro pedagogik tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining estetik kompetensiyasini rivojlantirishning yangi pedagogik mexanizmlarini yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent, 2017.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2019.
3. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.
4. Abdurahmonov Q. Musiqa pedagogikasi asoslari. – Toshkent, 2020.
5. UNESCO. Road Map for Arts Education. Paris: UNESCO Publishing, 2021.
6. Dewey J. Art as Experience. New York: Penguin Books, 2005.
7. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books, 2011.
8. Eisner E. The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press, 2002.
9. Ziyomammedov B. Ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2022.
10. Vygotsky L.S. Imagination and Creativity in Childhood. Moscow, 1997.
11. Swanwick K. Teaching Music Musically. Routledge, 2016.
12. Reimer B. A Philosophy of Music Education. Prentice Hall, 2003.
13. Campbell P. Teaching Music Globally. Oxford University Press, 2004.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

*Dovletova Indira Yangiboyevna
Shovot tumanidagi 47- son maktabi*

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslari, ularning ta’lim sifati, raqamli platformalar, multimedia vositalari, interaktiv metodlar hamda sun‘iy intellekt texnologiyalarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish faolligi va motivatsiyasini rivojlantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiya, multimedia vositalari, interaktiv metodlar.

Аннотация. В статье освещаются педагогические основы использования цифровых образовательных технологий в системе начального образования, их роль в повышении качества образования, а также возможности цифровых платформ, мультимедийных

средств, интерактивных методов и технологий искусственного интеллекта в развитии познавательной активности и мотивации учащихся начальных классов.

Ключевые слова: цифровое образование, начальное образование, педагогическая технология, мультимедийные средства, интерактивные методы.

Abstract. The article highlights the pedagogical foundations of using digital educational technologies in the primary education system, their role in improving the quality of education, and the possibilities of digital platforms, multimedia tools, interactive methods, and artificial intelligence technologies in developing the cognitive activity and motivation of primary school students.

Keywords: digital education, primary education, pedagogical technology, multimedia tools, interactive methods.

Bugungi globallashtirish va axborotlashuv jarayonida ta’lim tizimini raqamlashtirish muhim strategik yo’nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida raqamli texnologiyalardan foydalanish o’quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interaktiv tashkil etish imkonini beradi. Zamonaviy ta’lim tizimi o’qituvchidan nafaqat pedagogik mahorat, balki raqamli kompetensiyalarni ham talab qilmoqda.

Boshlang‘ich sinf o’quvchilari yosh xususiyatlariga ko’ra vizual, audio va interaktiv materiallarni tez qabul qiladi. Shu sababli multimedia vositalari, elektron platformalar, virtual laboratoriyalar va interaktiv dasturlar dars samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim jarayonini individuallashtirish, differensial yondashuvni amalga oshirish hamda o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Raqamli ta’lim texnologiyalari — bu axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida ta’lim jarayonini tashkil etish, boshqarish va takomillashtirishga xizmat qiluvchi metod, vosita va platformalar majmuasidir. Ular o’quvchilarni dars jarayoniga faol jalb qilish, ta’lim mazmunini vizuallashtirish hamda bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish quyidagi pedagogik afzalliklarga ega:

- o’quvchilarning bilishga qiziqishini oshiradi;
- darsning interaktivligini ta’minlaydi;
- mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi;
- differensial ta’limni tashkil etishga yordam beradi;
- tezkor baholash imkoniyatini yaratadi.

Bugungi kunda interaktiv doskalar, elektron darsliklar, multimedia taqdimotlari, QR-kodli topshiriqlar va onlayn platformalar boshlang‘ich ta’limda keng qo’llanilmoqda. Bu vositalar o’quvchilarning diqqatini jamlash va mavzuni chuqurroq o’zlashtirishga xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini individuallashtirishda muhim vosita bo’lib xizmat qilmoqda. Adaptiv platformalar o’quvchining bilim darajasiga mos topshiriqlarni tavsiya qiladi va uning rivojlanish dinamikasini tahlil qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish;
- avtomatik baholash tizimini joriy etish;
- o’quvchilarning qiziqishlarini aniqlash;

– o‘qituvchining metodik faoliyatini yengillashtirish.

Biroq sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda pedagogik nazorat, axborot xavfsizligi va yoshga mos kontentni tanlash muhim ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini oshiradi hamda dars samaradorligini ta’minlaydi. Multimedia vositalari orqali taqdim etilgan mavzular o‘quvchilar xotirasida uzoqroq saqlanadi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi ortadi, mustaqil va kreativ fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
2. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2019.
3. Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Qosimov A. Ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2021.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION O‘QITISH METODLARINING O‘RNI

Ollaberganova Dilnura Jo‘rabek qizi

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Sa’dullayeva Zilola Erkinboy qizi

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlashni rivojlantirishda innovatsion o‘qitish metodlarining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Kreativ fikrlashni shakllantirishning samarali metodik yo‘llari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kreativ fikrlash, innovatsion metodlar, boshlang‘ich ta’lim, interaktiv metodlar, gamifikatsiya, STEAM, muammoli ta’lim, raqamli texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности инновационных методов обучения в развитии креативного мышления учащихся начальных классов. Обоснованы эффективные методические подходы к формированию креативного мышления.

Ключевые слова: креативное мышление, инновационные методы, начальное образование, интерактивные методы, геймификация, STEAM, проблемное обучение, цифровые технологии.

Abstract. This article analyzes the pedagogical possibilities of innovative teaching methods in developing creative thinking among primary school students. Effective methodological approaches to the formation of creative thinking are substantiated.

Keywords: creative thinking, innovative methods, primary education, interactive methods, gamification, STEAM, problem-based learning, digital technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri o‘quvchilarning mustaqil, kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini

rivojlantirishdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda bolaning bilishga qiziqishi, tasavvuri, erkin fikrlashi va ijodiy yondashuvi faol rivojlanadi. Zamonaviy jamiyat esa faqat tayyor bilimlarni egallagan emas, balki muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, yangicha g‘oyalarni ilgari suradigan va innovatsion fikrlay oladigan shaxslarni talab qilmoqda.

Kreativ fikrlash insonning yangi g‘oyalarni yaratish, mavjud muammolarga noodatiy yechim topish hamda voqea-hodisalarga ijodiy yondashish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ tafakkurni rivojlantirish ularning intellektual salohiyati, kommunikativ kompetensiyasi va ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Kreativ fikrlashga ega o‘quvchi bilimlarni faqat yodlab qolmaydi, balki ularni amaliyotda qo‘llash, yangi vaziyatlarda moslashtirish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirishda innovatsion o‘qitish metodlari muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion metodlar o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, ularning mustaqil fikrlashi va ijodiy izlanishini rag‘batlantiradi. An‘anaviy ta’limda o‘quvchi ko‘proq tayyor bilimni qabul qiluvchi subyekt sifatida namoyon bo‘lsa, innovatsion yondashuvlarda u bilimni mustaqil izlovchi va yaratuvchi sifatida faoliyat yuritadi.

Muammoli ta’lim texnologiyasi ham kreativ tafakkurni shakllantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Muammoli vaziyat yaratish orqali o‘quvchilar mustaqil izlanishga, tahlil qilishga va xulosa chiqarishga o‘rgatiladi. Masalan, matematika darsida bir masalani bir nechta usulda yechish topshirig‘i o‘quvchilarning mantiqiy va kreativ fikrlashini rivojlantiradi. Ona tili yoki o‘qish savodxonligi darslarida esa hikoya davomiga yangi yakun topish, matn asosida yangi voqealarni tasavvur qilish kabi topshiriqlar ijodiy tafakkurni faollashtiradi.

STEAM yondashuvi ham boshlang‘ich ta’limda kreativ fikrlashni rivojlantirishning zamonaviy usullaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematikani o‘zaro integratsiyalash asosida tashkil etiladi. STEAM metodikasi orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Masalan, oddiy konstruktor modellarini yaratish, tajribalar o‘tkazish yoki mini-loyihalar tayyorlash jarayonida o‘quvchilarning kreativligi va amaliy tafakkuri rivojlanadi.

Sun‘iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, ularga mos tavsiyalar beradi. Bu esa o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan birga, kreativ topshiriqlarni bajarish imkoniyatini ham kengaytiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanishda pedagogik nazorat va axborot xavfsizligini ta‘minlash muhim ahamiyatga ega.

Biroq ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim pedagoglarning innovatsion metodlardan foydalanish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari yetarli emasligi, texnik vositalar ta‘minotidagi kamchiliklar hamda metodik resurslarning yetishmasligi ta’lim samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli pedagoglarning malakasini oshirish, zamonaviy metodik qo‘llanmalar yaratish va ta’lim muassasalarining texnik bazasini mustahkamlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlashni rivojlantirishda innovatsion o‘qitish metodlari muhim pedagogik ahamiyatga ega. Interaktiv metodlar,

muammoli ta’lim, gamifikatsiya, STEAM yondashuvi hamda raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil, erkin va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur metodlarni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish hamda zamonaviy kompetensiyalarga ega shaxslarni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2019.
2. Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Yo‘ldoshev J. Ta’limda interaktiv metodlar. – Toshkent: Tafakkur, 2021.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INTERAKTIV METODLAR VA RAQAMLI VOSITALARNING INTEGRATSIYASI

Quramboyeva Odila Pardabayevna
Beruniy tumani 67-o‘rta maktab
Egamberganova Shoxista Uktam qizi
60-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida interaktiv metodlar va raqamli vositalarni integratsiyalashning pedagogik imkoniyatlari, o‘quvchilarning bilim olish faolligini oshirishdagi ahamiyati hamda zamonaviy ta’lim muhitini tashkil etishdagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: interaktiv metodlar, raqamli vositalar, boshlang‘ich ta’lim, raqamli pedagogika, gamifikatsiya, sun‘iy intellekt, innovatsion ta’lim.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности интеграции интерактивных методов и цифровых средств в процесс начального образования, их значение в повышении познавательной активности учащихся, а также роль в организации современной образовательной среды.

Ключевые слова: интерактивные методы, цифровые средства, начальное образование, цифровая педагогика, геймификация, искусственный интеллект, инновационное образование.

Abstract. This article analyzes the pedagogical possibilities of integrating interactive methods and digital tools into the primary education process, their importance in increasing students’ learning activity, and their role in organizing a modern educational environment.

Keywords: interactive methods, digital tools, primary education, digital pedagogy, gamification, artificial intelligence, innovative education.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda interaktiv metodlar hamda raqamli vositalardan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun dars jarayonining qiziqarli, vizual va faol shaklda tashkil etilishi ularning bilimni oson o‘zlashtirishiga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan interaktiv metodlar va raqamli vositalarning integratsiyasi ta’lim samaradorligini oshirish,

o‘quvchilar motivatsiyasini kuchaytirish hamda mustaqil fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishda muhim pedagogik imkoniyat yaratadi.

Interaktiv metodlar — bu o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi faol hamkorlikka asoslangan ta’lim metodlari bo‘lib, ular o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur metodlarda o‘quvchi ta’lim jarayonining passiv tinglovchisi emas, balki faol ishtirokchisi sifatida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’limda “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “BBB” texnologiyasi, “Rollli o‘yinlar”, “Case-study”, “Venn diagrammasi”, “Fishbone” Metodi kabi interaktiv metodlardan samarali foydalanish mumkin. Mazkur metodlar o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishni, jamoada ishlash ko‘nikmalarini, erkin fikr bildirish kompetensiyasini rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining mazmuni va metodikasini tubdan o‘zgartirmoqda. Multimedia vositalari, elektron platformalar, mobil ilovalar hamda sun‘iy intellekt asosidagi dasturlar boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Boshlang‘ich ta’limda foydalaniladigan asosiy raqamli vositalarga quyidagilar kiradi:

- interaktiv doskalar;
- elektron darsliklar;
- multimedia taqdimotlari;
- virtual laboratoriyalar;
- gamifikatsiya platformalari;
- onlayn test tizimlari;
- sun‘iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari.

Raqamli vositalar:

- darsning vizualligini oshiradi;
- o‘quv materialini tushunarli yetkazadi;
- individual yondashuvni ta’minlaydi;
- o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi;
- mustaqil ta’lim olish imkoniyatini kengaytiradi.

Interaktiv metodlarni raqamli vositalar bilan uyg‘unlashtirish ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi. Bunday integratsiya quyidagi pedagogik natijalarni ta’minlaydi:

1. Ta’lim samaradorligini oshirish. Raqamli resurslar yordamida interaktiv topshiriqlar tashkil etilishi o‘quvchilarning bilimni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi.

2. O‘quvchilar motivatsiyasini kuchaytirish. Gamifikatsiya elementlari va multimedia vositalari darsni qiziqarli tashkil etib, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

3. Individual ta’limni tashkil etish. Sun‘iy intellekt va adaptiv platformalar har bir o‘quvchining bilim darajasiga mos topshiriqlarni tavsiya etadi.

4. Kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Interaktiv topshiriqlar hamda raqamli muhit o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va muammoni hal qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

5. Kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish. Onlayn hamkorlik platformalari orqali o‘quvchilar o‘zaro muloqot qilish, fikr almashish va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini egallaydi.

Boshlang‘ich ta’limda interaktiv metodlar va raqamli vositalarni integratsiyalashda quyidagi metodik bosqichlarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1. Dars maqsadini aniqlash;
2. Mos interaktiv metodni tanlash;
3. Tegishli raqamli vositani aniqlash;
4. Multimedia materiallarini tayyorlash;
5. O‘quvchilar faoliyatini tashkil etish;
6. Refleksiya va baholashni amalga oshirish.

Masalan, matematika darslarida interaktiv o‘yinlardan foydalanish orqali misol va masalalarni yechish samaradorligi oshiriladi. Ona tili darslarida esa multimedia taqdimotlari va elektron resurslar yordamida matn ustida ishlash faol tashkil etiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda interaktiv metodlar va raqamli vositalarning integratsiyasi zamonaviy ta’limning muhim pedagogik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning bilim olish faolligini oshirish, kreativ va mustaqil fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ta’lim samaradorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalar uyg‘unligi o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, innovatsion ta’lim muhitini yaratish va raqamli kompetensiyalarni shakllantirish imkonini beradi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy raqamli pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2020.
3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2018.
4. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2019.
5. Muslimov N., Usmonboyeva M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MASOFAVIY VA ARALASH TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Rajabova Sabina

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

O‘rinboyeva Zebiniso

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida masofaviy va aralash ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari, ularning ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati hamda zamonaviy raqamli ta’lim muhitini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: masofaviy ta’lim, aralash ta’lim, raqamli pedagogika, innovatsion texnologiyalar, multimedia vositalari, sun‘iy intellekt, interaktiv metodlar.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности использования дистанционных и смешанных образовательных технологий в системе

начального образования, их значение в повышении эффективности обучения, а также роль в формировании современной цифровой образовательной среды.

Ключевые слова: дистанционное обучение, смешанное обучение, цифровая педагогика, инновационные технологии, мультимедийные средства, искусственный интеллект, интерактивные методы.

Abstract. This article analyzes the pedagogical possibilities of using distance and blended learning technologies in the primary education system, their importance in improving educational effectiveness, and their role in forming a modern digital learning environment.

Keywords: distance learning, blended learning, digital pedagogy, innovative technologies, multimedia tools, artificial intelligence, interactive methods.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimida yangi pedagogik yondashuvlarning shakllanishiga sabab bo’lmoqda. Xususan, masofaviy va aralash ta’lim texnologiyalarining joriy etilishi ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlash, o’quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish hamda ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida masofaviy va aralash ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish, raqamli savodxonligini oshirish va dars jarayonini interaktiv tashkil etishga xizmat qiladi. Ayniqsa, pandemiya davrida masofaviy ta’lim tizimining jadal rivojlanishi zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismiga aylandi.

Masofaviy ta’lim — bu o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi ta’lim jarayonining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali masofadan tashkil etilishidir. Ushbu ta’lim shakli internet tarmoqlari, multimedia vositalari va elektron platformalar yordamida amalga oshiriladi.

Boshlang‘ich ta’limda masofaviy ta’lim quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- ta’limning uzluksizligini ta’minlash;
- o’quv materiallariga istalgan vaqtda murojaat qilish;
- individual ta’limni tashkil etish;
- mustaqil ishlash ko’nikmalarini rivojlantirish;
- raqamli kompetensiyalarni shakllantirish.

Masofaviy ta’limda video darslar, elektron darsliklar, virtual topshiriqlar va interaktiv testlardan keng foydalaniladi.

Aralash ta’lim (blended learning) — an’anaviy va masofaviy ta’limning integratsiyasiga asoslangan ta’lim modeli hisoblanadi. Ushbu yondashuvda darsning bir qismi auditoriyada, boshqa qismi esa raqamli platformalar orqali amalga oshiriladi.

Aralash ta’limning asosiy afzalliklari:

- moslashuvchan ta’lim muhiti yaratadi;
- o’quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantiradi;
- individual yondashuvni ta’minlaydi;
- o’quvchilar motivatsiyasini oshiradi;
- ta’lim resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi.

Boshlang‘ich ta’limda aralash ta’lim modeli ayniqsa samarali bo’lib, unda o’quvchilar sinfdagi faoliyatni onlayn mashg’ulotlar bilan uyg’unlashtiradi. Masofaviy va aralash ta’limni samarali tashkil etishda raqamli vositalar muhim o’rin egallaydi. Zamonaviy ta’lim platformalari o’quvchilarning bilim olish faoliyatini interaktiv va vizual shaklda tashkil etishga yordam beradi.

“10-XALQARO TURK LAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Boshlang‘ich ta’limda quyidagi raqamli vositalardan foydalanish samarali hisoblanadi:

1. Zoom, Google Meet kabi videokonferensiya platformalari;
2. Google Classroom va Moodle tizimlari;
3. multimedia taqdimotlari;
4. interaktiv test platformalari;
5. gamifikatsiya asosidagi ta’lim ilovalari;
6. sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari.

Mazkur vositalar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, vizual va eshitish orqali bilimni mustahkamlaydi, tezkor baholash imkonini yaratadi, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Boshlang‘ich ta’limda interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, masofaviy ta’lim jarayonida interaktiv yondashuv o‘quvchilarning e’tiborini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich ta’limda masofaviy va aralash ta’lim texnologiyalarini joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud:

- internet tezligining yetarli emasligi;
- texnik vositalarning cheklanganligi;
- o‘quvchilarning diqqatini uzoq vaqt saqlab qolish qiyinligi;
- ota-onalar nazoratining zarurligi;
- raqamli savodxonlik darajasining turlicha ekanligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etishda pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va zamonaviy metodik yondashuvlarni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda masofaviy va aralash ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish, individual yondashuvni ta’minlash va raqamli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Interaktiv metodlar va raqamli vositalarning uyg‘unligi ta’lim jarayonini qiziqarli va innovatsion shaklda tashkil etishga imkon yaratadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimida masofaviy va aralash ta’lim texnologiyalarini keng joriy etish zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2020.
2. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2019.
3. Karimov I. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
4. Xudoyberdiyev A. Ta’limda multimedia texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2021.

STEAM YONDASHUVI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH

Mamutova Nasiba
URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi
Qadamboyeva Shaxnozabonu

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida STEAM yondashuvi asosida innovatsion o‘qitish texnologiyalarini qo‘llashning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. STEAM ta’limining o‘quvchilarda kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, tadqiqotchilik va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM ta’limi, innovatsion texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, kreativ fikrlash, raqamli pedagogika, loyiha metodi, robototexnika, integrativ ta’lim.

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности применения инновационных образовательных технологий на основе STEAM-подхода в системе начального образования. Освещается значение STEAM-образования в развитии у учащихся креативного мышления, навыков решения проблемных ситуаций, исследовательской деятельности и практических умений.

Ключевые слова: STEAM-образование, инновационные технологии, начальное образование, креативное мышление, цифровая педагогика, метод проектов, робототехника, интегративное образование.

Abstract. The article analyzes the pedagogical possibilities of applying innovative teaching technologies based on the STEAM approach in the primary education system. It highlights the importance of STEAM education in developing students’ creative thinking, problem-solving abilities, research skills, and practical competencies.

Keywords: STEAM education, innovative technologies, primary education, creative thinking, digital pedagogy, project-based learning, robotics, integrative education.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy kompetensiyalarini ham rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Global raqamlashtirish jarayonlari ta’lim mazmunini yangilashni, innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan STEAM yondashuvi zamonaviy ta’limning muhim konsepsiyalaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

STEAM — Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san’at) va Mathematics (matematika) fanlari integratsiyasiga asoslangan ta’lim modeli bo‘lib, u o‘quvchilarda kompleks fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv boshlang‘ich ta’lim bosqichidayoq o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, muammolarni tahlil qilish va amaliy yechim topish kompetensiyalarini shakllantirish imkonini beradi.

STEAM yondashuvi integrativ ta’lim modeli bo‘lib, unda turli fanlar o‘zaro bog‘liq holda o‘qitiladi. Ushbu yondashuvda o‘quvchilar tayyor bilimni olish bilan cheklanmay, amaliy faoliyat orqali yangi bilimlarni mustaqil egallashga yo‘naltiriladi.

Boshlang‘ich ta’limda STEAM yondashuvi o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantiradi, mantiqiy va tanqidiy tafakkurni shakllantiradi, jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, tadqiqotchilik kompetensiyasini oshiradi, innovatsion fikrlashni rag‘batlantiradi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirish va bilimlarni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi. Ayniqsa,

STEAM ta’limida interaktiv va raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Multimedia texnologiyalari, virtual laboratoriyalar, robototexnika elementlari, 3D modellashirish, sun’iy intellekt asosidagi platformalar, gamifikatsiya texnologiyalari, loyiha asosida o’qitish metodlari kabi innovatsion texnologiyalar STEAM ta’limida samarali qo’llaniladi: Mazkur texnologiyalar o’quvchilarning amaliy faoliyatini kuchaytiradi hamda mustaqil izlanish olib borishga undaydi.

Boshlang‘ich ta’limda STEAM yondashuvi asosida darslarni tashkil etishda integrativ va amaliy faoliyatga yo’naltirilgan metodlardan foydalanish muhimdir.

1. Muammoli vaziyat yaratish. Dars boshida o’quvchilarga muammoli savol yoki amaliy topshiriq beriladi. Bu ularning qiziqishini oshiradi va mustaqil fikrlashga undaydi.

2. Loyiha asosida faoliyat tashkil etish. O’quvchilar kichik guruhlarda loyiha yaratish orqali muammoni hal etishga harakat qiladi.

3. Raqamli vositalardan foydalanish. Interaktiv doska, multimedia dasturlari va virtual platformalar yordamida dars jarayoni vizual va qiziqarli tashkil etiladi.

4. Tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish. STEAM yondashuvi o’quvchilarning tajriba o’tkazish, kuzatish va xulosa chiqarish ko’nikmalarini rivojlantiradi.

5. Refleksiya va baholash. Dars yakunida o’quvchilar o’z faoliyatini tahlil qiladi va natijalarni baholaydi.

STEAM yondashuvi asosida innovatsion texnologiyalarni qo’llash quyidagi pedagogik natijalarni ta’minlaydi:

- Kreativ fikrlashni rivojlantirish. O’quvchilar yangi g’oyalarni ishlab chiqish va noodatiy yechim topishga o’rganadi.

- Fanlararo integratsiyani ta’minlash. Turli fanlar o’rtasidagi bog’liqlik o’quvchilarning bilimlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

- Amaliy kompetensiyalarni shakllantirish. Nazariy bilimlar amaliy faoliyat bilan bog’lanadi.

- Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish. Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko’nikmalari shakllanadi.

- Ta’lim motivatsiyasini oshirish. Interaktiv va amaliy faoliyat o’quvchilarning darsga qiziqishini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM yondashuvi asosida innovatsion o’qitish texnologiyalarini qo’llash boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Mazkur yondashuv o’quvchilarda kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, amaliy kompetensiyalarni shakllantirish hamda raqamli savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, STEAM ta’limi o’quvchilarning mustaqil izlanish olib borish, muammolarni tahlil qilish va innovatsion yechim topish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimida STEAM texnologiyalarini keng joriy etish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent: Fan, 2019.

2. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Iste’dod, 2020.

3. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU, 2019.
4. Karimov I. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
5. Xudoyberdiyev A. Ta’limda raqamli texnologiyalar metodikasi. Toshkent: Tafakkur, 2021.

GAMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARI BILIMINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Kurbanmatova Mahriyemal Kakababayevna
URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishda gamifikatsiya texnologiyalarining pedagogik ahamiyati, o‘yin elementlaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning qiziqishini oshirish, dars samaradorligini kuchaytirish hamda kreativ fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: gamifikatsiya, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion texnologiyalar, o‘quv motivatsiyasi, kreativ fikrlash, interaktiv ta’lim, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В статье раскрывается педагогическое значение геймификационных технологий в развитии знаний, умений и компетенций учащихся начальных классов, а также рассматриваются возможности повышения интереса учащихся, повышения эффективности уроков и развития креативного мышления посредством использования игровых элементов.

Ключевые слова: геймификация, начальное образование, инновационные технологии, учебная мотивация, креативное мышление, интерактивное обучение, педагогические технологии.

Abstract. The article highlights the pedagogical significance of gamification technologies in developing knowledge, skills, and competencies of primary school students, as well as the possibilities of increasing students’ interest, enhancing lesson effectiveness, and developing creative thinking through the use of game elements.

Keywords: gamification, primary education, innovative technologies, learning motivation, creative thinking, interactive learning, pedagogical technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini shakllantirish va ularning bilim olish jarayonini faollashtirish dolzarb pedagogik vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan gamifikatsiya texnologiyalari ta’lim jarayonini qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beruvchi samarali metodlardan biri sifatida e’tirof etiladi.

Gamifikatsiya – bu ta’lim jarayoniga o‘yin elementlari, mexanizmlari va yondashuvlarini joriy etish orqali o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga qaratilgan pedagogik texnologiyadir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatlariga ko‘ra o‘yin faoliyatiga tabiiy ravishda qiziqish bildiradilar. Shu sababli dars jarayonida ball to‘plash, bosqichlardan o‘tish, mukofotlash tizimi va musobaqa elementlaridan foydalanish ularning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

Ta’lim jarayonida gamifikatsiya texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarning faolligini oshirish bilan birga, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Masalan,

interaktiv o‘yinlar, viktorinalar, kvestlar va didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilar mavzuni chuqurroq o‘zlashtiradilar. Bu jarayonda o‘quvchi nafaqat bilim oladi, balki muammoli vaziyatlarni hal qilish, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Gamifikatsiya texnologiyalarining eng muhim jihatlaridan biri bu o‘quv motivatsiyasini kuchaytirishdir. Motivatsiya ta’lim jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. O‘yin elementlari asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar o‘z natijalarini darhol ko‘rish imkoniga ega bo‘ladilar, bu esa ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va yanada faol o‘qishga undaydi. Rag‘batlantirish tizimi, ya’ni ball, reyting va mukofotlar o‘quvchilarda raqobatbardoshlik va intilish hissini shakllantiradi.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida gamifikatsiya texnologiyalarini qo‘llash o‘qituvchidan yuqori pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi. O‘qituvchi dars maqsadiga mos o‘yin elementlarini tanlashi, ularni o‘quv materialiga integratsiya qilishi va har bir o‘quvchining imkoniyatini hisobga olishi zarur. Shu bilan birga, o‘yin jarayonining ta’limiy maqsaddan chetga chiqmasligini ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Gamifikatsiya texnologiyalari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning jamoada ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Guruhli o‘yinlar, jamoaviy topshiriqlar va musobaqalar orqali o‘quvchilar bir-biri bilan hamkorlik qilishni o‘rganadilar. Bu esa ularda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, gamifikatsiya texnologiyalari o‘quv jarayonini individuallashtirish imkonini ham beradi. Har bir o‘quvchi o‘z tezligida ishlashi, o‘z natijalarini kuzatishi va shaxsiy yutuqlarini baholashi mumkin. Bu esa differensial ta’lim tamoyillarini amalga oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, gamifikatsiya texnologiyalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimni rivojlantirishda, ularning motivatsiyasini oshirishda hamda kreativ va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirishga va zamonaviy kompetensiyalarga ega shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan, 2017.
2. Ishmuhammedov R. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Qosimova K., Matchonov S. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2021.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUV MOTIVATSIYASINI OSHIRISH

Jumaboyeva Oysha Soporboy qizi

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Allamuratova Shaydagul Sarsenbaevna

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari hamda ularning o‘quvchilar motivatsiyasini oshirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: multimedia vositalari, boshlang‘ich ta’lim, o‘quv motivatsiyasi, kreativ fikrlash, innovatsion metodlar, elektron ta’lim resurslari.

Аннотация. В данной статье раскрываются педагогические возможности использования мультимедийных средств в процессе начального образования, а также их значение в повышении учебной мотивации учащихся.

Ключевые слова: мультимедийные средства, начальное образование, учебная мотивация, креативное мышление, инновационные методы, электронные образовательные ресурсы.

Abstract. This article explores the pedagogical possibilities of using multimedia tools in the process of primary education, as well as their importance in increasing students’ learning motivation.

Keywords: multimedia tools, primary education, learning motivation, creative thinking, innovative methods, electronic educational resources.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘quv jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni faol o‘quv faoliyatiga jalb etish hamda mustaqil fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan multimedia vositalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiruvchi innovatsion yondashuv sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari psixologik jihatdan ko‘proq vizual va eshitish orqali taqdim etilgan ma’lumotlarni tez qabul qiladilar. Shu sababli dars jarayonida multimedia vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni tushunishini osonlashtiradi hamda ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi. Multimedia vositalari matn, audio, video, animatsiya va grafik tasvirlarni birlashtirgan holda o‘quv materiallarini qiziqarli shaklda taqdim etishga imkon yaratadi. Bu esa o‘quvchilarning diqqatini uzoq vaqt davomida saqlab turishga yordam beradi.

Ta’lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri darsning interaktivligini ta’minlashdir. Interaktiv metodlar orqali tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashadilar. Masalan, animatsion taqdimotlar, virtual o‘yinlar, elektron testlar va videodarslardan foydalanish o‘quvchilarning darsga qiziqishini kuchaytiradi. Ayniqsa, o‘yin elementlari bilan boyitilgan multimedia resurslari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi.

Boshlang‘ich ta’limda multimedia vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Elektron platformalar, videodarslar va interaktiv topshiriqlar yordamida o‘quvchilar darsdan tashqari vaqtda ham bilimlarini mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladilar. Bu esa uzluksiz ta’lim muhiti shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, multimedia vositalari o‘quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Multimedia texnologiyalaridan foydalanishda o‘qituvchining pedagogik mahorati muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi multimedia resurslarini mavzuga mos ravishda tanlashi, dars maqsadiga muvofiq qo‘llashi va o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Chunki multimedia vositalaridan me’yoridan ortiq foydalanish o‘quvchilarning diqqatini

chalq‘itishi mumkin. Shu sababli multimedia texnologiyalarini metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish dars samaradorligini ta’minlaydi.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida multimedia vositalarining qo‘llanilishi fanlararo integratsiyani ham rivojlantiradi. Masalan, ona tili darslarida audio ertaklar va videolardan foydalanish, matematika darslarida animatsion misollarni qo‘llash, tabiatshunoslik fanida virtual laboratoriyalar va interaktiv xaritalardan foydalanish o‘quvchilarning bilimni yaxlit holda qabul qilishiga yordam beradi. Natijada ta’lim mazmuni yanada tushunarli va qiziqarli bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’limda multimedia vositalaridan foydalanishning ayrim muammolari ham mavjud. Texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tarmog‘idagi uzilishlar, ayrim pedagoglarning raqamli kompetensiyalari yetarli darajada shakllanmaganligi multimedia texnologiyalaridan samarali foydalanishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu bilan birga, o‘quvchilarning uzoq vaqt ekran qarshisida ishlashi sog‘liq bilan bog‘liq ayrim muammolarni keltirib chiqarishi ehtimoldan xoli emas. Shuning uchun multimedia vositalaridan foydalanishda sanitariya-gigiyena talablariga qat’iy rioya qilish zarur.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda multimedia vositalaridan foydalanish o‘quv motivatsiyasini oshirishning samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Multimedia texnologiyalari dars jarayonini qiziqarli, interaktiv va samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
2. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va innovatsion faoliyat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2020.

SUN’IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Jumaboyeva Mehriniso Davlatyor qizi

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Ametboyeva Mavjuda Otabek qizi

URDPI, 224-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida sun’iy intellekt (SI) vositalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari, ularning o‘quv samaradorligini oshirishdagi o‘rni hamda ta’lim jarayonini individuallashtirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda zamonaviy raqamli texnologiyalarni ta’limga integratsiya qilishning metodik jihatlari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, boshlang‘ich ta’lim, raqamli didaktika, adaptiv ta’lim, interaktiv platforma, pedagogik innovatsiya, o‘quv samaradorligi.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности использования средств искусственного интеллекта (ИИ) в процессе начального образования, их роль в повышении эффективности обучения, а также значение в индивидуализации образовательного процесса. Также рассматриваются методические аспекты интеграции современных цифровых технологий в образование.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, цифровая дидактика, адаптивное обучение, интерактивная платформа, педагогическая инновация, эффективность обучения.

Abstract. This article analyzes the pedagogical opportunities of using artificial intelligence (AI) tools in the primary education process, their role in improving learning effectiveness, and their importance in individualizing the educational process. The methodological aspects of integrating modern digital technologies into education are also examined.

Keywords: artificial intelligence, primary education, digital didactics, adaptive learning, interactive platform, pedagogical innovation, learning effectiveness.

Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi raqamli transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Sun‘iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqib, o‘qitishning shaxsga yo‘naltirilgan modelini shakllantirish imkonini bermoqda. Sun‘iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlari o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, ularning bilim darajasiga mos topshiriqlar berish hamda real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda SI vositalarining ta’limdagi o‘rni keng o‘rganilmoqda. Xususan, adaptiv o‘qitish tizimlari, intellektual tutorlar va raqamli platformalar orqali o‘quv jarayonini optimallashtirish masalalari ko‘plab olimlar tomonidan tahlil qilingan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, SI texnologiyalari o‘quvchilarning individual o‘zlashtirish tezligiga moslashgan holda bilim berish samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- pedagogik kuzatish;
- qiyosiy tahlil;
- sinov (eksperimental) o‘qitish;
- raqamli platformalar faoliyatini monitoring qilish.

Eksperiment jarayonida SI asosidagi interaktiv platformalardan foydalangan sinflar bilan an’anaviy o‘qitish metodlari qo‘llanilgan sinflar natijalari solishtirildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

- SI asosidagi o‘qitish o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini 18–25% ga oshirdi;
- o‘quvchilarda mustaqil ishlash ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlandi;
- individual yondashuv asosida o‘quv motivatsiyasi kuchaydi;
- o‘qituvchining diagnostik va boshqaruv funksiyasi yengillashdi.

Shuningdek, SI platformalari orqali o‘quvchilarning xatolari avtomatik tahlil qilinib, ularga mos tushuntirishlar berilishi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirdi.

Sun‘iy intellekt vositalari ta’lim jarayonida o‘qituvchini almashtiruvchi emas, balki qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’limda SI texnologiyalaridan

foydalanish o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda bilim berish imkonini yaratadi.

Biroq, SI vositalarini joriy etishda quyidagi muammolar mavjud:

- texnik infratuzilmaning yetarli emasligi;
- o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish zarurati;
- metodik materiallarning yetishmasligi.

Sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. U o‘quv jarayonini individuallashtiradi, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va o‘qitish sifatini yaxshilaydi. Kelgusida SI texnologiyalarini ta’lim tizimiga keng joriy etish orqali raqamli pedagogika yanada rivojlanishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. Paris, 2023.
2. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence in Education. London, 2022.
3. Woolf B. Building Intelligent Interactive Tutors. USA, 2021.
4. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2020.
5. Salimov A. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent, 2024.

RAQAMLI PLATFORMALAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM DARSLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Aminova Nafisa Qo‘ziboyevna

Bog‘ot tumani 11-son maktabi Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi.

Annazarova Xusnigul Ruslanbek qizi

Yangiariq tumani 26-son maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida zamonaviy raqamli texnologiyalar, interaktiv platformalar va multimedia vositalaridan foydalanishning o‘quvchilar bilimini oshirishdagi ahamiyati, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlash, kreativlik, axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli platformalarning o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli platforma, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion metodlar, interaktiv ta’lim, ta’lim texnologiyalari, kreativ fikrlash, masofaviy ta’lim.

Аннотация. В данной статье раскрывается значение использования современных цифровых технологий, интерактивных платформ и мультимедийных средств в повышении уровня знаний учащихся в образовательном процессе. Обоснована роль цифровых платформ в развитии самостоятельного мышления, креативности и компетенций работы с информацией у учащихся начальных классов.

Ключевые слова: цифровая платформа, начальное образование, инновационные методы, интерактивное обучение, образовательные технологии, креативное мышление, дистанционное обучение.

Abstract. This article highlights the importance of using modern digital technologies, interactive platforms, and multimedia tools in improving students’ knowledge in the educational process. The role of digital platforms in developing independent thinking, creativity, and information-processing competencies among primary school students is substantiated.

Keywords: digital platform, primary education, innovative methods, interactive learning, educational technologies, creative thinking, distance learning.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko’rsatmoqda. Zamonaviy ta’lim konsepsiyasida o’quvchini mustaqil fikrlashga, axborotlarni tahlil qilishga va kreativ yondashishga o’rgatish asosiy vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli platformalar asosida darslarni tashkil etish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Chunki boshlang‘ich sinf o’quvchilari bilan ishlash jarayonida vizual, interaktiv va multimedia vositalaridan foydalanish ularning bilimni tezroq o’zlashtirishiga hamda ta’limga bo’lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli platformalar ta’lim jarayonini tashkil etishda o’qituvchi va o’quvchi faoliyatini samarali integratsiyalash imkonini beradi. Ayniqsa, elektron ta’lim resurslari, virtual sinf muhiti, interaktiv topshiriqlar, video darslar va onlayn baholash tizimlari boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida o’quv materiallarini audio, video, animatsion hamda grafik shaklda taqdim etish imkoniyati yaratiladi. Bu esa kichik yoshdagi o’quvchilarning psixologik xususiyatlariga mos ravishda ta’lim mazmunini qiziqarli va tushunarli shaklda yetkazishga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’lim darslarini raqamli platformalar asosida tashkil etishda, avvalo, pedagogik maqsad aniq belgilanishi zarur. Darsning mazmuni, o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, fanning o’ziga xos jihatlari hisobga olinishi metodik samaradorlikni ta’minlaydi. Raqamli platformalar darsning barcha bosqichlarida qo’llanishi mumkin: yangi mavzuni tushuntirish, mustahkamlash, nazorat va baholash jarayonlarida interaktiv usullar samarali natija beradi. Masalan, videodarslar orqali yangi mavzuni tushuntirish, test platformalari orqali bilimni nazorat qilish, virtual o’yinlar yordamida mavzuni mustahkamlash o’quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Ta’lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanish boshlang‘ich sinf o’quvchilarining bilish faolligini oshiradi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, kichik yoshdagi bolalar vizual va eshitish orqali berilgan ma’lumotlarni tezroq qabul qiladi. Shu sababli animatsion materiallar, interaktiv taqdimotlar, audio va videolar dars samaradorligini oshiruvchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, gamifikatsiya elementlarini qo’llash o’quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi. Ball yig’ish, virtual rag’batlantirish va interaktiv o’yinlar orqali o’quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadilar. Raqamli platformalar asosida tashkil etilgan darslarda o’qituvchining roli ham o’zgaradi. Endilikda pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki ta’lim jarayonini boshqaruvchi, yo’naltiruvchi va motivatsiya beruvchi shaxs sifatida faoliyat olib boradi. O’qituvchi raqamli resurslarni tanlash, ulardan metodik jihatdan to’g’ri foydalanish hamda o’quvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga e’tibor qaratishi zarur. Bu esa pedagogdan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini mukammal egallashni talab qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim darslarini raqamli platformalar asosida tashkil etishda bir qator muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, internet tezligining pastligi, ayrim pedagoglarning raqamli kompetensiyalar darajasi yetarli emasligi dars samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shuningdek, o’quvchilarning uzoq vaqt monitor qarshisida ishlashi sog’liq bilan bog’liq ayrim muammolarni keltirib chiqarishi

ehtimoldan xoli emas. Shu sababli raqamli texnologiyalardan foydalanishda sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilish muhim hisoblanadi.

Raqamli platformalar asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti o‘quvchilarni kelajakdagi raqamli jamiyatga tayyorlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki zamonaviy mehnat bozori axborot bilan ishlash, texnologiyalarni boshqarish va kreativ fikrlash kompetensiyalariga ega mutaxassislarni talab etmoqda. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim bosqichidanoq raqamli savodxonlikni rivojlantirish pedagogik zarurat hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’lim darslarini raqamli platformalar asosida tashkil etish ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini interaktiv, qiziqarli va innovatsion shaklda tashkil etish imkonini beradi. Shuningdek, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, kreativlik va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois ta’lim tizimida raqamli platformalardan foydalanish metodikasini takomillashtirish va pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
2. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2020.
3. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Qosimova K., Matchonov S. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

FINLANDIYA TA’LIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI

Urganch davlat Pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti,

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 235-guruh talabalari

Baxtiyorova Marjona, Madaminova Zarnigor, Raximberganova Hayitjon

Annotatsiya: Ushbu maqolada Finlandiya ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va innovatsion o‘qitish metodlaridan foydalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonini tashkil etishda zamonaviy yondashuvlar, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tafakkuri va raqamli savodxonligini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim muhitiga integratsiya qilish hamda o‘qituvchining fasilitator sifatidagi roli alohida e’tiborga olinadi. Finlandiya tajribasi ta’limda innovatsiyalarni samarali joriy etishning ilg‘or namunasi sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, innovatsion o‘qitish metodlari, Finlandiya ta’lim tizimi, AKT, raqamli savodxonlik, ta’lim innovatsiyalari, pedagogika, zamonaviy yondashuvlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности использования цифровых технологий и инновационных методов обучения в системе образования Финляндии. Анализируются современные подходы к организации учебного процесса, направленные на развитие критического мышления, самостоятельности и цифровой

грамотности учащихся. Особое внимание уделяется интеграции информационно-коммуникационных технологий в образовательную среду, а также роли учителя как фасилитатора учебного процесса. Рассматривается опыт Финляндии как один из передовых примеров эффективного внедрения инноваций в образование.

Ключевые слова: цифровые технологии, инновационные методы обучения, образование Финляндии, ИКТ, цифровая грамотность, образовательные инновации, педагогика, современные подходы.

Abstract : This article examines the use of digital technologies and innovative teaching methods in the Finnish education system. It analyzes modern approaches to organizing the learning process aimed at developing students’ critical thinking, independence, and digital literacy. Special attention is given to the integration of information and communication technologies into the educational environment, as well as to the teacher’s role as a facilitator of learning. Finland’s experience is considered one of the leading examples of effective implementation of innovations in education.

Keywords: digital technologies, innovative teaching methods, Finnish education system, ICT, digital literacy, educational innovation, pedagogy, modern approaches.

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va innovatsion o’qitish metodlaridan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jahonning ilg’or mamlakatlari qatorida Finlandiya ta’lim tizimi o’zining samaradorligi, o’quvchilarga yo’naltirilgan yondashuvi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etgani bilan alohida ajralib turadi.

Finlandiya ta’limida asosiy e’tibor o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi hamda raqamli savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan. Shu maqsadda ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), interaktiv platformalar, raqamli resurslar va zamonaviy o’qitish metodlari samarali qo’llaniladi.

Mazkur maqolada Finlandiya ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish tajribasi, innovatsion o’qitish usullarining o’quv jarayoniga ta’siri hamda ularning pedagogik samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu tajribaning boshqa ta’lim tizimlari uchun ahamiyati ham yoritib beriladi.

Finlandiya ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar o’quv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Maktablarda kompyuterlar, planshetlar, interaktiv doskalar va internet resurslaridan keng foydalaniladi. Bu vositalar o’quvchilarga nafaqat bilim olish, balki mustaqil izlanish, tahlil qilish va ijodiy fikrlash imkonini ham beradi.

Raqamli texnologiyalar yordamida o’quv materiallari yanada tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etiladi. Masalan, virtual laboratoriyalar orqali tabiiy fanlarni tajriba asosida o’rganish, onlayn platformalar orqali esa mustaqil bilim olish imkoniyati yaratiladi.

Finlandiya ta’limida an’anaviy yodlash usullaridan ko’ra, innovatsion va interaktiv metodlarga ko’proq e’tibor qaratiladi. Ulardan asosiylari quyidagilar:

Loyiha asosida o’qitish (Project-based learning) – o’quvchilar real hayotga yaqin muammolar ustida ishlaydi.

Guruhda ishlash metodi – hamkorlik va jamoaviy fikrlash rivojlantiriladi.

Teskari sinf (Flipped classroom) – o’quvchilar nazariyani uyda o’rganib, darsda amaliy mashg’ulot bajaradilar.

Interaktiv va raqamli platformalar – onlayn testlar, videodarslar va virtual mashg‘ulotlardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va bilimini, faolligini oshiradi.

Finlandiya ta’lim tizimida o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va fasilitator sifatida faoliyat yuritadi. U o‘quvchilarga tayyor ma’lumotni berishdan ko‘ra, ularni izlanishga, savol berishga va muammoni mustaqil hal qilishga undaydi.

Raqamli texnologiyalar o‘qituvchining ishini yengillashtiradi va dars jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Shu bilan birga, o‘qituvchi o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini boshqaradi.

Finlandiya ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarning joriy etilishi yuqori natijalarga olib kelgan. O‘quvchilar mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini yaxshi rivojlantirgan.

Shuningdek, ta’lim jarayonining moslashuvchanligi va qiziqarli tashkil etilishi o‘quvchilarning darsga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi. Bu esa ularning umumiy akademik natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Finlandiya ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va innovatsion o‘qitish metodlarining samarali qo‘llanilishi ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ushbu tizimda o‘quvchi shaxsining rivojlanishiga, uning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va raqamli savodxonligini shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini yanada interaktiv, qulay va samarali qilishga yordam beradi. Innovatsion metodlar esa o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni mustaqil bilim olishga yo‘naltiradi. Shu bilan birga, o‘qituvchining fasilitator sifatidagi roli ta’lim jarayonining muvaffaqiyatli tashkil etilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Finlandiya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni uyg‘unlashtirish yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi. Bu tajriba boshqa mamlakatlar ta’lim tizimlari uchun ham muhim namuna bo‘lib xizmat qiladi. Hozirgi kunda O‘zbekistonda ham Finlandiya ta’lim tizimi asosida darslar o‘tilmoqda va shu xususda ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sahlberg, P. (2015). Fin ta’limi saboqlari: Finlandiya ta’lim tizimi tajribasi.
2. Niemi, H., Toom, A., Kallioniemi, A. (2012). Finlandiya maktablarida o‘qitish va o‘qish tamoyillari.
3. Finlandiya Ta’lim va madaniyat vazirligi (2023). Finlandiya ta’limida raqamlashtirish.
4. OECD (2019). Ta’lim siyosati sharhi: Finlandiya.
5. Schleicher, A. (2018). XXI asr maktab tizimini yaratish. OECD nashriyoti.
6. Yevropa Komissiyasi (2021). Raqamli ta’lim harakat rejasi (2021–2027).
7. Hattie, J. (2009). Ko‘rinadigan ta’lim: o‘quv yutuqlariga ta’sir qiluvchi omillar tahlili.
8. Lonka, K. (2018). Finlandiyadan fenomenal o‘qish tajribasi.
9. Ilomäki, L. (2011). AKTning ta’limga ta’siri: Finlandiya tajribasi.
10. Finlandiya Milliy ta’lim agentligi (2022). Finlandiya ta’lim tizimi haqida asosiy ma’lumotlar.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA PIRLS TALABLARI ASOSIDA RAQAMLI O‘QISH MUHITINI YARATISHNING METODIK IMKONIYATLARI

Jumaniyozova Nafosat Farxod qizi

Urganch davlat pedagogika institutitayanch doktoranti

Email: jumaniyozovanafosat1999@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta’limda PIRLS talablari asosida raqamli o‘qish muhitini yaratishning metodik imkoniyatlari yoritilgan. Raqamli platformada PIRLS tipidagi topshiriqlar, “matnning yashirin siri” tamoyili, gamifikatsiya va tezkor teskari aloqa vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, tahliliy, inferensial va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari asoslangan. Shuningdek, mazkur yondashuv bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining matn tanlash, topshiriq loyihalash va baholash kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS, raqamli o‘qish muhiti, o‘qish savodxonligi, badiiy matn, matnning yashirin siri, gamifikatsiya, teskari aloqa, metodik kompetensiya.

Abstract. The article discusses the methodological possibilities of creating a digital reading environment in primary education based on PIRLS requirements. It substantiates the development of pupils’ reading literacy, analytical, inferential and creative thinking skills through the use of PIRLS-type tasks, the principle of “the hidden meaning of the text”, gamification and immediate feedback tools on a digital platform. The article also reveals the significance of this approach in developing future primary school teachers’ competencies in text selection, task design and assessment.

Keywords: PIRLS, digital reading environment, reading literacy, literary text, hidden meaning of the text, gamification, feedback, methodological competence.

Аннотация. В статье раскрываются методические возможности создания цифровой читательской среды в начальном образовании на основе требований PIRLS. Обосновано развитие читательской грамотности, аналитического, инференциального и творческого мышления учащихся посредством использования заданий типа PIRLS, принципа «скрытого смысла текста», геймификации и оперативной обратной связи на цифровой платформе. Также раскрывается значение данного подхода в формировании компетенций будущих учителей начальных классов по отбору текста, проектированию заданий и оцениванию.

Ключевые слова: PIRLS, цифровая читательская среда, читательская грамотность, художественный текст, скрытый смысл текста, геймификация, обратная связь, методическая компетентность.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonida ta’lim tizimida o‘qish savodxonligini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, xulosa chiqarish hamda o‘z fikrini asoslash kompetensiyalarini rivojlantirish xalqaro baholash dasturlarida muhim mezon sifatida qaralmoqda. Shu jihatdan PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro tadqiqoti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholashning muhim xalqaro mexanizmi hisoblanadi.

PIRLS dasturida o‘quvchilarning nafaqat matndan ma’lumot topishi, balki yashirin mazmunni anglash, muallif pozitsiyasini tahlil qilish, matnga munosabat bildirish kabi yuqori

darajadagi tafakkur ko‘nikmalariga ham alohida e’tibor qaratiladi. Mazkur talablar zamonaviy ta’lim jarayonida an’anaviy o‘qitish metodlari bilan bir qatorda raqamli pedagogika imkoniyatlaridan samarali foydalanishni talab etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining pedagogik ta’limni rivojlantirish, xalqaro baholash tizimlarini joriy etish hamda ta’limni raqamlashtirishga oid normativ-huquqiy hujjatlarida ham ta’lim jarayoniga innovatsion va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish masalalari ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shu asosda boshlang‘ich ta’limda PIRLS talablari asosida raqamli o‘qish muhitini yaratish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Jahon pedagogik tadqiqotlarida o‘qish savodxonligini rivojlantirish masalasi XXI asr kompetensiyalarining asosiy tarkibiy qismi sifatida talqin qilinmoqda. Xususan, PIRLS xalqaro baholash dasturi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni tushunish, interpretatsiya qilish va baholash kompetensiyalarini aniqlashning muhim mexanizmi sifatida e’tirof etilgan.

TIMSS va PIRLS xalqaro tadqiqot markazi tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi quyidagi to‘rtta asosiy kognitiv jarayon asosida baholanishi ko‘rsatib berilgan:

- ❖ matndan aniq axborotni topish;
- ❖ xulosalar chiqarish;
- ❖ g‘oya va axborotni interpretatsiya qilish;
- ❖ matn mazmuni va tilini baholash.

I.V.S. Mullis va M.O. Martinlarning ilmiy qarashlariga ko‘ra, zamonaviy o‘qish savodxonligi faqat matnni o‘qish texnikasi bilan emas, balki o‘quvchining matn bilan analitik va refleksiv munosabatga kirisha olish kompetensiyasi bilan belgilanadi. Shu jihatdan PIRLS metodologiyasi o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki matn mazmunini mustaqil tahlil qiluvchi subyekt sifatida qaraydi.

So‘nggi yillarda raqamli pedagogika va digital didaktika sohasidagi tadqiqotlarda o‘qish savodxonligini rivojlantirishning interaktiv mexanizmlariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli platformalar: multimodal axborot bilan ishlash; individual ta’lim trayektoriyasini yaratish; tezkor refleksiya; adaptiv baholash; o‘quvchining mustaqil ta’li faoliyatini tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, gamifikatsiya texnologiyalarining boshlang‘ich ta’limdagi pedagogik samaradorligi o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini oshirish, kognitiv faollikni kuchaytirish hamda ta’lim jarayonini emotsional jihatdan boyitishda namoyon bo‘ladi. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limga integratsiyalashuvi o‘quvchilarning individual ehtiyojlari asosida differensial topshiriqlarni tavsiya qilish, natijalarni avtomatik tahlil qilish hamda o‘quvchilarning o‘qish strategiyalarini monitoring qilish imkonini yaratmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mavjud metodik ishlanmalarning aksariyatida PIRLS talablari asosida raqamli o‘qish muhitini yaratishning yaxlit metodik modeli yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ayniqsa: badiiy matnning yashirin mazmunini ochishga yo‘naltirilgan topshiriqlar tizimi; inferensial tafakkurni rivojlantirish mexanizmlari; bo‘ljak o‘qituvchilarning PIRLS kompetentligini shakllantirish metodikasi; raqamli platformalarda kreativ o‘qish strategiyalarini tashkil etish masalalari yetarlicha tadqiq etilmagan. Mazkur tadqiqotda aynan shu metodik bo‘shliqni to‘ldirish maqsad qilingan.

Tadqiqot jarayonida:

- ✓ kompetensiyaviy yondashuv;
- ✓ faoliyatli yondashuv;
- ✓ digital pedagogika tamoyillari;
- ✓ konstruktivistik ta’lim modeli;
- ✓ PIRLS kognitiv strategiyalari metodologik asos sifatida tanlandi.

Shuningdek, pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, metodik modellash, tajriba-sinov natijalarini interpretatsiya qilish hamda raqamli platformalar imkoniyatlarini diagnostik tahlil qilish metodlaridan foydalanildi.

Boshlang‘ich ta’limda PIRLS talablari asosida raqamli o‘qish muhitini yaratish o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan integrativ pedagogik tizim sifatida qaraladi. Raqamli o‘qish muhitining asosiy elementi badiiy va axborot matnlarining didaktik jihatdan qayta ishlangan elektron bazasi hisoblanadi. Matnlarni tanlashda:

- yosh psixologiyasi;
- lingvodidaktik xususiyatlar;
- milliy-madaniy komponent;
- PIRLS matn strukturalari asosiy mezon sifatida belgilandi.

Bunda matnlarning faqat informativ emas, balki o‘quvchini mushohada yuritishga undovchi, yashirin ma’noga ega bo‘lishiga alohida e’tibor qaratildi. Chunki PIRLS tadqiqotlarida yuqori natija ko‘rsatgan o‘quvchilar matnning yuzaki mazmunidan tashqariga chiqib, muallif pozitsiyasi va kontekstual ma’nolarni ham anglay olish kompetensiyasiga ega ekanligi aniqlangan.

PIRLS tipidagi topshiriqlarni raqamli muhitda loyihalash. Tadqiqotda PIRLS baholash tizimining kognitiv mexanizmlariga asoslangan topshiriqlar modeli ishlab chiqildi.

Mazkur topshiriqlar:

- ❖ reproduktiv;
- ❖ interpretatsion;
- ❖ refleksiv-baholovchi;
- ❖ kreativ darajalarga ajratildi.

Ayniqsa, “matnning yashirin siri” tamoyiliga asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarning inferensial tafakkurini rivojlantirishda muhim metodik vosita sifatida qo‘llanildi. Masalan, o‘quvchidan: qahramonning yashirin motivini aniqlash; matnning aytilmagan g‘oyasini topish;

voqealar orasidagi mantiqiy bog‘lanishni tushuntirish; muallifning pozitsiyasini asoslash talab qilinadi. Bunday topshiriqlar o‘quvchining oddiy reproduktiv javobidan ko‘ra analitik tafakkurini shakllantiradi.

Raqamli platformaning pedagogik imkoniyatlari. Yaratilgan raqamli o‘qish muhiti quyidagi pedagogik imkoniyatlarni ta’minlaydi:

- Adaptiv ta’lim. Platforma o‘quvchining javoblari asosida topshiriq murakkabligini avtomatik moslashtirish imkonini beradi.
- Tezkor refleksiya. O‘quvchi o‘z natijalarini real vaqt rejimida kuzatadi va xatolar ustida ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.
- Gamifikatsiya. Badge, reyting, bosqichli vazifalar va virtual rag‘batlantirish elementlari o‘quvchilarning o‘qishga motivatsiyasini oshiradi.

- Kreativ o‘qish strategiyalari. Platformada “Matn rentgeni”, “Yashirin ma’no xaritasi”, “Muallif izi”, “Voqealar labirinti” kabi interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning chuqur tahliliy fikrlashini rivojlantiradi.

Xulosa. PIRLS talablari asosida raqamli o‘qish muhitini yaratish boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligini rivojlantirishning samarali metodik yechimi hisoblanadi. Mazkur muhit o‘quvchini matnni yuzaki qabul qilishdan chuqur anglash, talqin qilish, yashirin ma’noni aniqlash va asosli xulosa chiqarish bosqichiga olib chiqadi.

Raqamli platformada PIRLS tipidagi topshiriqlar, “matnning yashirin siri” tamoyili, gamifikatsiya va tezkor teskari aloqa imkoniyatlaridan foydalanish o‘quvchilarning tahliliy, inferensial va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Shu bilan birga, bu yondashuv bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida matn tanlash, topshiriq loyihalash va baholash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Demak, PIRLS asosidagi raqamli o‘qish muhiti boshlang‘ich ta’lim va pedagogik oliy ta’lim uchun amaliy ahamiyatga ega zamonaviy metodik tizim sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mullis I. V. S., Martin M. O. *PIRLS 2021 International Results in Reading*. – Boston : TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, 2023. – 389 p.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori // PQ–4623-son. – Toshkent, 2020-yil 27-fevral.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tizimini isloh qilish hamda rivojlantirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni // PF–79-son. – Toshkent, 2023-yil 26-may.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori // PQ–289-son. – Toshkent, 2022-yil 21-iyun.
5. Ишмухамедов Р., Мирсолиева М. Инновационные образовательные технологии в учебном процессе. – Ташкент : Фан ва технология, 2014. – 144 с.
6. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбикий асослари. – Тошкент : Fan, 2006. – 260 б.
7. Claire B., Palincsar A. Interactive and Digital Reading Comprehension Strategies in Primary Education // *Journal of Educational Research*. – 2021. – Vol. 14, № 3. – P. 45–58.
8. OECD. *21st Century Readers: Developing Literacy Skills in a Digital World*. – Paris : OECD Publishing, 2021. – 145 p.
9. Kirsch I., Lennon M. Reading Literacy and Digital Learning Environment // *International Review of Education*. – 2020. – Vol. 66, № 4. – P. 517–534.
10. Yusuf H., Nurmatova D. Raqamli pedagogika va boshlang‘ich ta’limda innovatsion yondashuvlar // *Xalq ta’limi*. – Toshkent, 2024. – № 2. – B. 56–63.

JADID PEDAGOGIKASI ASOSIDA TALABALARNING BADIYY-KREATIVLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI PLATFORMA VA GAMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI
Umorova Dilnoza Odilbekovna – Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti,

Annotatsiya. Mazkur tezisda jadid pedagogikasi asosida talabalarning badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli platforma va gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda Xorazm jadidlarining pedagogik qarashlari zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda tahlil qilinib, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kreativ tafakkuri, ma’rifiy dunyoqarashi va mustaqil pedagogik faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Maqolada “Jadid kreativ ta’lim platformasi”, QR texnologiyalari, virtual xarita, gamifikatsion topshiriqlar hamda blended-learning yondashuvining pedagogik imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligi pedagogik tajriba-sinov ishlari asosida tahlil qilingan hamda talabalarning badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ijobiy natijalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: jadid pedagogikasi, badiiy-kreativlik kompetensiyasi, gamifikatsiya, raqamli platforma, kreativ tafakkur, QR texnologiyasi, blended-learning, refleksiv yondashuv, virtual xarita, pedagogik metodika.

Аннотация. В данной статье освещается методика использования цифровой платформы и технологий геймификации в развитии художественно-креативных компетенций студентов на основе педагогики джадидизма. В исследовании педагогические взгляды хорезмских джадидов проанализированы в интеграции с современными педагогическими технологиями, а также обоснованы возможности развития креативного мышления, просветительского мировоззрения и самостоятельной педагогической деятельности будущих учителей начального образования. В статье раскрыты педагогические возможности платформы «Jadid kreativ ta’lim platformasi», QR-технологий, виртуальной карты, геймификационных заданий и подхода blended-learning. Также на основе педагогического эксперимента проанализирована эффективность разработанной методики и освещены положительные результаты в развитии художественно-креативных компетенций студентов.

Ключевые слова: педагогика джадидизма, художественно-креативная компетенция, геймификация, цифровая платформа, креативное мышление, QR-технология, blended-learning, рефлексивный подход, виртуальная карта, педагогическая методика.

Abstract. This article discusses the methodology of using a digital platform and gamification technologies in developing students’ artistic and creative competencies based on Jadid pedagogy. The study analyzes the pedagogical views of Khorezm Jadids in integration with modern pedagogical technologies and substantiates the possibilities of developing future primary school teachers’ creative thinking, educational worldview, and independent pedagogical activity. The article reveals the pedagogical potential of the “Jadid Creative Education Platform,” QR technologies, virtual maps, gamification tasks, and the blended-learning approach. In addition, the effectiveness of the developed methodology is analyzed on the basis of pedagogical experimental work, and positive results in developing students’ artistic and creative competencies are highlighted.

Keywords: Jadid pedagogy, artistic and creative competence, gamification, digital platform, creative thinking, QR technology, blended-learning, reflective approach, virtual map, pedagogical methodology.

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, bo‘lajak pedagoglarning kreativ tafakkuri va mustaqil pedagogik faoliyatini rivojlantirish, ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF–5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da oliy ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangilash, kreativ va mustaqil fikrlovchi pedagog kadrlarni tayyorlash, raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish hamda innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1]. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–6108-son Farmonida yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularning ijodiy va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish muhim pedagogik vazifa sifatida ko‘rsatib o‘tilgan [2].

Mazkur vazifalar bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishda milliy pedagogik meros, xususan jadid pedagogikasi imkoniyatlaridan samarali foydalanish zaruratini yanada kuchaytiradi. Jadid pedagogikasi xalqni ilm-ma’rifatga chorlash, mustaqil fikrlashni rivojlantirish, estetik tarbiya va ta’limni hayot bilan bog‘lash g‘oyalari bilan ajralib turadi. Ayniqsa, Xorazm jadidlarining pedagogik qarashlari bugungi ta’lim tizimida talabalarning kreativ tafakkuri, ma’rifiy dunyoqarashi va mustaqil pedagogik faoliyatini rivojlantirishda muhim metodologik manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Shu bilan birga, zamonaviy raqamli platformalar, QR texnologiyalari, gamifikatsiya va blended-learning yondashuvlari jadid pedagogik merosini innovatsion ta’lim muhiti bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Shu jihatdan jadid pedagogikasi asosida talabalarning badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli platforma va gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasini ishlab chiqish bugungi kun pedagogika fani uchun dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODLARI. Mazkur tadqiqotda Xorazm jadidlarining pedagogik qarashlari asosida talabalarning badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli platforma va gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasini ishlab chiqish hamda uning samaradorligini aniqlash maqsadida quyidagi tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

nazariy tahlil metodi – jadid pedagogikasi, kreativ kompetensiyalar, gamifikatsiya, blended-learning va raqamli pedagogik texnologiyalarga oid mahalliy hamda xorijiy ilmiy manbalarni o‘rganish va tahlil qilishda;

tarixiy-pedagogik tahlil metodi – Xorazm jadidlarining pedagogik qarashlari, ma’rifiy faoliyati va yangi usul maktablariga oid ilmiy manbalarni pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilishda;

qiyosiy tahlil metodi – jadid pedagogikasi g‘oyalarini zamonaviy kreativ ta’lim texnologiyalari hamda xorijiy pedagogik yondashuvlar bilan taqqoslashda;

pedagogik kuzatuv metodi – talabalarning mashg‘ulotlar jarayonidagi kreativ faolligi, mustaqil fikrlashi va refleksiv faoliyatini aniqlashda;

suhbat va anketa-so‘rov metodlari – talabalarning jadid pedagogikasi, raqamli platforma va gamifikatsiya texnologiyalariga oid munosabatlari hamda qiziqishlarini aniqlashda;

pedagogik modellastirish metodi – jadid pedagogikasi asosida badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik modelni ishlab chiqishda;

tajriba-sinov metodi – ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini aniqlash maqsadida Urganch davlat pedagogika instituti, Buxoro davlat pedagogika instituti hamda Guliston davlat pedagogika institutida tashkil etilgan tajriba-sinov jarayonlarida;

matematik-statistik tahlil metodi – tajriba-sinov natijalarini qayta ishlash, tajriba va nazorat guruhlari ko‘rsatkichlarini qiyosiy tahlil qilish hamda metodikaning samaradorlik darajasini aniqlashda foydalanildi.

ADABIYOTLAR SHARHI. Xorazm jadidchiligi, uning ma’rifiy harakati va pedagogik qarashlarini o‘rganishda Umid Bekmuhammadning ilmiy tadqiqotlari muhim o‘rin tutadi. Xususan, olimning “Xorazm jadidchilik harakati ensiklopediyasi” asarida Xorazm jadidchiligi vakillarining ma’rifiy faoliyati, yangi usul maktablari, matbuot va pedagogik qarashlari tizimli ravishda yoritilgan[3]. Shuningdek, “Xorazm jadidchiligi: islohotlar, ta’lim va adabiyot”, “Xorazm jadid namoyandalari: hayoti, faoliyati va adabiy merosi”, “Bobohun Salimov: jadid, davlat arbobi va shoir” kabi asarlarida jadid pedagogikasining ta’limiy va ma’rifiy mohiyati tahlil qilingan.

Jadid pedagogikasining nazariy asoslarini o‘rganishda A. Khalidning “The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia” asari muhim ilmiy manbalardan biri hisoblanadi. Muallif jadidchilikni musulmon jamiyatida madaniy va pedagogik islohotlar harakati sifatida baholab, uning ma’rifiy va pedagogik mohiyatini ochib beradi[4]. E. Allworthning “The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present” asarida esa jadidlarning milliy uyg‘onish va ta’lim taraqqiyotidagi o‘rni yoritilgan[5].

So‘nggi yillarda kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish va raqamli pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalash masalalariga oid tadqiqotlar ham kengayib bormoqda. UNESCOning “Reimagining Our Futures Together” hisobotida ta’lim jarayonida madaniy meros va raqamli texnologiyalar integratsiyasi zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rsatib o‘tilgan[6]. OECD tomonidan e’lon qilingan “Creative Thinking in Education” tadqiqotida esa kreativ fikrlash XXI asr kompetensiyalarining muhim tarkibiy qismi sifatida baholanib, refleksiv va faoliyatga asoslangan yondashuvlarning pedagogik ahamiyati ta’kidlangan[7].

Shuningdek, Deterding, Kapp va Hamari kabi tadqiqotchilarning ilmiy qarashlarida gamifikatsiya talabalarning motivatsiyasi, mustaqil ta’lim faoliyati va kreativ fikrlashini rivojlantiruvchi samarali pedagogik vosita sifatida baholangan[8]. Zamonaviy tadqiqotlarda blended-learning yondashuvi ham an’anaviy va raqamli ta’limning integratsiyalashgan modeli sifatida talabalarning kreativ faoliyatini rivojlantirishda samarali metod sifatida e’tirof etilmoqda[9].

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, jadid pedagogikasining ma’rifiy va estetik imkoniyatlarini zamonaviy raqamli pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash masalasi yetarli darajada maxsus tadqiq etilmagan. Ayniqsa, Xorazm jadidlarining pedagogik

qarashlari asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishda gamifikatsiya, QR texnologiyalari va raqamli platformalardan foydalanish metodikasi alohida ilmiy tadqiqot obyekti sifatida kam o‘rganilgan.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, jadid pedagogikasi asosida tashkil etilgan raqamli va gamifikatsion ta’lim muhiti talabalarining badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Ayniqsa, Xorazm jadidlarining ilm-ma’rifat, mustaqil fikrlash va estetik tarbiyaga oid pedagogik qarashlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash talabalarining kreativ tafakkuri va ma’rifiy motivatsiyasini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi [3].

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan “Jadid kreativ ta’lim platformasi”, QR texnologiyalari, virtual xaritalar va gamifikatsion topshiriqlar talabalarining mustaqil ta’lim faoliyatini faollashtirishga xizmat qildi. Xususan, “Sirli jadid”, QR-topshiriqlar va kreativ laboratoriyalar talabalarining tarixiy-ma’rifiy bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ularning kreativ yondashuvi va refleksiv fikrlashini ham rivojlantirdi. Bu natijalar gamifikatsiyaning ta’lim motivatsiyasi va kreativ fikrlashni rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari haqidagi ilmiy qarashlar bilan hamohangdir [9]. Shuningdek, blended-learning yondashuvi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar an’anaviy va raqamli ta’lim integratsiyasining samarali modeli ekanligini ko‘rsatdi. Talabalar auditoriya mashg‘ulotlarida olgan nazariy bilimlarini platforma va mustaqil kreativ topshiriqlar orqali mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bu esa talabalarining refleksiv faoliyatini va mustaqil pedagogik qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi[9].

Tadqiqot natijalari UNESCO va OECD tomonidan ilgari surilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan ham metodologik jihatdan uyg‘unlashadi. Xususan, UNESCO hisobotida madaniy meros va raqamli texnologiyalar integratsiyasi zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida baholangan bo‘lsa[6], OECD tadqiqotlarida kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishda faoliyatga asoslangan va refleksiv ta’lim muhitining muhimligi ta’kidlangan[7].

Umuman olganda, tadqiqot natijalari jadid pedagogikasi asosida ishlab chiqilgan raqamli va gamifikatsion ta’lim muhiti bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali metodik tizim ekanligini ko‘rsatdi. Mazkur metodika milliy pedagogik merosni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish orqali pedagogik ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

NATIJALAR. Tadqiqot jarayonida Xorazm jadidlarining pedagogik qarashlari asosida talabalarining badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodik tizim ishlab chiqildi hamda uning samaradorligi pedagogik tajriba-sinov ishlari orqali tekshirildi. Tajriba-sinov ishlari Urganch davlat pedagogika instituti, Buxoro davlat pedagogika instituti hamda Guliston davlat pedagogika institutida tashkil etilib, jami 464 nafar talaba qamrab olindi.

Tadqiqot davomida “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” fani mazmuniga jadid pedagogikasi elementlari integratsiyalandi hamda ma’ruza, seminar, blended-learning, tarixiy-ma’rifiy ekskursiya, master-klass va “Jadidlar izidan” ma’rifiy-kreativ klubi asosida metodik mashg‘ulotlar tizimi ishlab chiqildi. Mazkur metodik tizim talabalarining kreativ tafakkuri, tarixiy-ma’rifiy dunyoqarashi va refleksiv faoliyatini rivojlantirishga yo‘naltirildi.

Tadqiqotning muhim amaliy natijalaridan biri sifatida “Jadid kreativ ta’lim platformasi” ishlab chiqildi. Mazkur platformada ma’ruza, seminar va amaliy mashg’ulot materiallari, kreativ topshiriqlar banki, QR asosidagi gamifikatsion topshiriqlar, virtual xaritalar, mutolaa bloklari hamda refleksiv vazifalar integratsiyalashtirildi. Platforma talabalarining auditoriyadan tashqari mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish, jadid pedagogik merosini interaktiv shaklda o’zlashtirish va kreativ topshiriqlarni bajarish imkonini yaratdi.

Tajriba-sinov jarayonida “Sirli jadid”, QR-topshiriqlar, kreativ laboratoriyalar, virtual-ekskursiyalar va blended-learning asosidagi mashg’ulotlardan foydalanildi. Mazkur metodlar talabalarining mashg’ulotlarga bo’lgan qiziqishini oshirib, ularning mustaqil izlanish, refleksiv tahlil va kreativ faoliyat ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Tajriba guruhi talabalarida:

kreativ tafakkur;

tarixiy-ma’rifiy dunyoqarash;

mustaqil pedagogik faoliyat;

refleksiv yondashuv;

badiiy-kreativlik kompetensiyasi

ko’rsatkichlari sezilarli darajada o’sgani kuzatildi. Ayniqsa, platforma asosidagi mustaqil topshiriqlar va gamifikatsion faoliyatlar talabalarining kreativ faolligini oshirishda samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo’ldi.

Pedagogik tajriba-sinov natijalari matematik-statistik jihatdan tahlil qilinib, tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga nisbatan yuqori ekanligi aniqlandi. Bu esa jadid pedagogikasi asosida ishlab chiqilgan raqamli va gamifikatsion metodik tizim bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarining badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali ekanligini tasdiqladi.

XULOSA. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, Xorazm jadidlarining pedagogik qarashlari asosida ishlab chiqilgan raqamli va gamifikatsion metodik tizim bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarining badiiy-kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo’ldi. Jadid pedagogikasining ilm-ma’rifat, mustaqil fikrlash, estetik tarbiya va shaxs faolligiga oid g’oyalari zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda talabalarining kreativ tafakkuri, ma’rifiy dunyoqarashi va refleksiv faoliyatini rivojlantirishga xizmat qildi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan “Jadid kreativ ta’lim platformasi”, QR texnologiyalari, gamifikatsion topshiriqlar, virtual xaritalar hamda blended-learning asosidagi mashg’ulotlar talabalarining mustaqil ta’lim faoliyatini faollashtirib, ularning kreativ yondashuvi va pedagogik faolligini oshirdi. Tajriba-sinov natijalari ishlab chiqilgan metodik tizimning samaradorligini tasdiqlab, tajriba guruhi talabalarida badiiy-kreativlik kompetensiyalari ko’rsatkichlari sezilarli darajada o’sganini ko’rsatdi. Mazkur tadqiqot milliy pedagogik merosni zamonaviy raqamli ta’lim texnologiyalari bilan uyg’unlashtirish orqali pedagogik ta’lim samaradorligini oshirish imkoniyatlarini ochib berdi hamda jadid pedagogikasining zamonaviy pedagogik jarayondagi metodologik ahamiyatini yana bir bor tasdiqladi.

TAVSIYALAR. Tadqiqot doirasida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

oliy pedagogik ta’lim muassasalarida “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” fani mazmuniga jadid pedagogikasi asosidagi kreativ topshiriqlar va gamifikatsion metodlarni keng integratsiyalash;

bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishda QR texnologiyalari, virtual xaritalar va blended-learning asosidagi raqamli platformalardan samarali foydalanish;

jadid pedagogik merosi asosida “Jadidlar izidan” kabi ma’rifiy-kreativ klublar faoliyatini tashkil etish va ularni darsdan tashqari pedagogik muhit modeli sifatida joriy etish;

pedagogik ta’lim jarayonida reflektiv va faoliyatga asoslangan yondashuvlarni kuchaytirish orqali talabalarning mustaqil pedagogik faoliyatini rivojlantirish;

jadid pedagogikasi asosida ishlab chiqilgan metodik tizimni boshqa pedagogik yo‘nalishlarga ham moslashtirish va uni keng pedagogik amaliyotga tatbiq etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF–5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. Bekmuhammad U. Xorazm jadidchilik harakati ensiklopediyasi. – Buxoro: Millenium, 2024.
4. Khalid A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 1998.
5. Allworth E.A. The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present. – Stanford: Hoover Institution Press, 1990.
6. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
7. OECD. Creative Thinking and Creative Thinking Assessment Framework. – Paris: OECD Publishing, 2022.
8. Kapp K.M. The Gamification of Learning and Instruction. – New York: Wiley, 2020.
9. Graham C.R. Current Research in Blended Learning // Handbook of Distance Education. – New York: Routledge, 2022.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Avezova Gulnoz Kamilovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

3-bosqich talabalari

Esenova Xumay Islam qizi

Egamberdiyeva O‘lmasoy Doniyorbek qizi

Shamuratova Ulker Kutlimurat qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asosida boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Unda zamonaviy axborot-kommunikatsiya

texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi o’rni, o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, interaktiv metodlar, multimedia vositalari, elektron darsliklar va onlayn platformalardan foydalanish orqali dars sifati hamda o’quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish yo’llari bayon etilgan. Maqolada boshlang‘ich sinf o’qituvchilarining raqamli kompetensiyalarini shakllantirish va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishning pedagogik ahamiyati ham asoslab berilgan.

Kalit so’zlar. Raqamli texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion ta’lim, interaktiv metodlar, multimedia vositalari, elektron darslik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta’lim samaradorligi, raqamli kompetensiya, onlayn ta’lim.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы повышения эффективности начального образования на основе цифровых технологий. Проанализирована роль современных информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе, а также их значение в развитии знаний, умений и навыков учащихся. Освещены пути повышения качества уроков и развития самостоятельного мышления учащихся посредством использования интерактивных методов, мультимедийных средств, электронных учебников и онлайн-платформ. В статье также обоснована педагогическая значимость формирования цифровых компетенций учителей начальных классов и внедрения инновационных подходов в образовательную практику.

Ключевые слова. Цифровые технологии, начальное образование, инновационное обучение, интерактивные методы, мультимедийные средства, электронный учебник, информационно-коммуникационные технологии, эффективность образования, цифровая компетенция, онлайн-обучение.

Annotation. This article discusses the issues of improving the effectiveness of primary education based on digital technologies. The role of modern information and communication technologies in the educational process and their importance in developing students’ knowledge, skills, and competencies are analyzed. The article also describes ways to improve lesson quality and develop students’ independent thinking through the use of interactive methods, multimedia tools, electronic textbooks, and online platforms. In addition, the pedagogical significance of developing digital competencies of primary school teachers and implementing innovative approaches in educational practice is substantiated.

Keywords. Digital technologies, primary education, innovative education, interactive methods, multimedia tools, electronic textbook, information and communication technologies, educational effectiveness, digital competence, online learning.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va uni xalqaro standartlar asosida rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish o’quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtirish, darslarning qiziqarli va interaktiv tashkil etilishiga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim vosita bo’lib, ular orqali o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi hamda axborot bilan ishlash ko’nikmalari rivojlanadi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni qo’llashning asosiy maqsadi o’quvchilarni zamonaviy axborot muhitida faol ishlashga tayyorlashdan iboratdir. Kompyuter, planshet, interaktiv doska, multimedia vositalari va internet platformalari yordamida tashkil

etilgan darslar o‘quvchilarning diqqatini jalb etadi hamda o‘quv materialini tezroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Ayniqsa, vizual va audio materiallardan foydalanish kichik yoshdagi o‘quvchilarning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi. Shu sababli bugungi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisidan nafaqat pedagogik mahorat, balki raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lish ham talab etiladi. “Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimlarni mustahkam egallashiga xizmat qiladi”[2]. Ushbu fikr bugungi ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarning naqadar muhim ekanligini ko‘rsatadi. Chunki an‘anaviy dars shakllari ayrim hollarda o‘quvchilarning faolligini pasaytirishi mumkin, raqamli vositalar esa o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida dars jarayoniga jalb qiladi.

Raqamli ta’lim vositalari orasida elektron darsliklar, animatsion taqdimotlar, videodarslar, virtual laboratoriyalar va onlayn test tizimlari alohida o‘rin tutadi. Elektron darsliklar o‘quvchilarga mavzuni mustaqil o‘rganish imkonini bersa, videodarslar murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda izohlashga yordam beradi. Interaktiv topshiriqlar esa o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirib, darsga bo‘lgan qiziqishini orttiradi. Ayniqsa, matematika, ona tili va tabiiy fanlar darslarida multimedia vositalaridan foydalanish samarali natijalarni beradi. “Boshlang‘ich ta’limda AKTdani foydalanish o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi”[3]. Darhaqiqat, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o‘quvchini faqat tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki mustaqil izlanadigan shaxs sifatida shakllantiradi. Bu esa kompetensiyaviy yondashuvning asosiy talablaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda ko‘plab maktablarda interaktiv doskalar va multimedia qurilmalari o‘rnatilgan bo‘lib, ular yordamida darslarni samarali tashkil etish imkoniyati kengaymoqda. Masalan, ona tili darslarida tovush va harflarni animatsion usulda ko‘rsatish, matematika darslarida geometrik shakllarni vizual tarzda namoyish etish, tabiiy fanlarda esa videolavhalar orqali tajribalarni ko‘rsatish o‘quvchilarning mavzuni yaxshiroq tushunishiga yordam beradi. Shuningdek, internet tarmoqlari orqali elektron platformalardan foydalanish masofaviy ta’lim imkoniyatlarini ham kengaytiradi. “Ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir”[4]. Bu fikr o‘qituvchi faoliyatida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash naqadar dolzarb ekanligini anglatadi. O‘qituvchi raqamli vositalardan foydalanish orqali dars vaqtini tejaydi, o‘quvchilarning bilimini tezkor baholaydi va individual yondashuvni amalga oshirish imkoniga ega bo‘ladi. Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Elektron platformalarda berilgan topshiriqlar, testlar va mashqlar o‘quvchilarning uy sharoitida ham bilimlarini mustahkamlashiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ota-onalar ham farzandining ta’lim jarayonini kuzatib borish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa maktab va oila hamkorligini mustahkamlaydi.

“Multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning eshitish, ko‘rish va idrok qilish faoliyatini bir vaqtning o‘zida rivojlantiradi”[1]. Shu sababli multimedia texnologiyalaridan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos keladi. Rangli tasvirlar, ovozli materiallar va animatsiyalar bolalarda darsga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishiga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida pedagogning roli ham o‘zgaradi. O‘qituvchi endilikda faqat bilim

beruvchi emas, balki o‘quvchilarning faoliyatini boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va motivatsiya beruvchi shaxsga aylanadi. Shu bois pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashga o‘rgatish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Malaka oshirish kurslari, seminarlar va amaliy treninglar bu borada katta ahamiyat kasb etadi.

“Zamonaviy ta’limning asosiy talabi — o‘quvchilarni axborot jamiyatida yashash va faoliyat yuritishga tayyorlashdir”[5]. Demak, boshlang‘ich ta’lim bosqichidanoq o‘quvchilarda raqamli madaniyat va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish zarur. Bu esa kelajakda ularning bilimli, raqobatbardosh va ijodkor shaxs bo‘lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar asosida boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish bugungi ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish dars jarayonining sifatini oshirib, o‘quvchilarning bilimlarni tez va samarali o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Interaktiv metodlar, multimedia vositalari, elektron darsliklar hamda onlayn platformalar orqali tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Bunday yondashuv o‘qituvchidan zamonaviy pedagogik va raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lishni talab etadi. Shu sababli pedagoglarning malakasini oshirish, ularni innovatsion texnologiyalar bilan ishlashga o‘rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2020.
2. Hasanboyev J. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
3. Qodirova F.R. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent, 2020.
4. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2019.
5. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI

Sobirova Aziza Farxodovna
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”
kafedrasi o‘qituvchisi
aziza.sobirova@3110gmail.com
YuldashevaNasiba Madatbay qizi
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi
yuldashevanasiba807@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish jarayonida interfaol metodlarning ahamiyatini tahlil qiladi. An‘anaviy o‘qitish usullari zamonaviy ta’lim talablariga har doim ham javob bera olmasligini hisobga olib, interfaol yondashuvlarning zarurati asoslanadi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqolada interfaol metodlarning tushunchasi, ularning turlari va matematika darslarida samarali qo‘llash

mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari interfaol metodlarni qo‘llash orqali ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich sinflar, Matematika o‘qitish, Interfaol metodlar, Pedagogik texnologiyalar, O‘quvchilar faolligi, Ta’lim samaradorligi, Kreativ fikrlash

Abstract. This article analyzes the importance of interactive methods in the process of teaching mathematics in primary grades. Considering that traditional teaching methods may not always meet the demands of modern education, the necessity of interactive approaches is substantiated. These methods serve to increase students' interest in lessons and develop their logical and critical thinking skills. The article elucidates the concept of interactive methods, their types, and mechanisms for their effective application in mathematics lessons. The research findings indicate that educational effectiveness can be significantly enhanced through the application of interactive methods.

Keywords: Primary grades, Mathematics education, Interactive methods, Pedagogical technologies, Student engagement, Learning effectiveness, Creative thinking

Аннотация. Данная статья анализирует значение интерактивных методов в процессе преподавания математики в начальных классах. Учитывая, что традиционные методы обучения не всегда соответствуют требованиям современного образования, обосновывается необходимость интерактивных подходов. Эти методы способствуют повышению интереса учащихся к урокам и развитию их логического и критического мышления. В статье раскрывается понятие интерактивных методов, их виды и механизмы эффективного применения на уроках математики. Результаты исследования показывают, что эффективность обучения может быть значительно повышена за счет применения интерактивных методов.

Ключевые слова: Начальные классы, Обучение математике, Интерактивные методы, Педагогические технологии, Активность учащихся, Эффективность обучения, Творческое мышление

Hozirgi ta’lim tizimi o‘quvchilarni faol o‘rganishga undaydigan, bilish faoliyatini rivojlantiradigan innovatsion metodlarni joriy etishni talab qilmoqda. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda an’anaviy yondashuvlar ko‘pincha o‘quvchilarning qiziqishini pasaytirib, mavhum tushunchalarni o‘zlashtirishda qiyinchiliklar tug‘dirishi mumkin. Shu bois, interfaol metodlarni matematika darslariga integratsiya qilish dolzarb muammo bo‘lib, u o‘quv jarayonini yanada samarali va jozibador qilishga xizmat qiladi. Interfaol yondashuvlar o‘quvchilarning darslardagi ishtirokini sezilarli darajada oshirib, murakkab matematik tushunchalarni soddalashtirishga yordam beradi. Bu metodlar o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning faolligini rag‘batlantirish va o‘quv materialini chuqurroq o‘zlashtirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, o‘yin texnologiyalari va didaktik o‘yinlar orqali darslarni dinamik va interfaol muhitga aylantirish, mavhum tushunchalarni jozibador vazifalarga aylantirish orqali o‘zlashtirish va eslab qolishni yaxshilash mumkin. Bu esa o‘quvchilarning nafaqat akademik ko‘rsatkichlarini, balki tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Ushbu maqola boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda interfaol metodlarning ahamiyatini atroflicha tahlil qilishni maqsad qilgan. Xususan, interfaol o‘yinlar, onlayn platformalar, kompyuter dasturlari, vizual vositalar, virtual sinflar va hamkorlikdagi topshiriqlar

kabi turli interfaol texnikalarning o‘quvchilarning bilish faoliyati, motivatsiyasi va akademik ko‘rsatkichlariga ta‘sirini o‘rganishga e‘tibor qaratiladi. Maqolada interfaol metodlarning nazariy asoslari, ularni amaliyotda qo‘llash usullari va o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi roli ko‘rib chiqiladi. «Kubik metodi», «Sinkveyn metodi» va «Venn diagrammasi» kabi interfaol usullar o‘quv jarayonini faollashtirib, shaxsiy fazilatlarni rivojlantiradi. Shuningdek didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilarning mustaqilligi, tashabbuskorligi va jamoada ishlash qobiliyatlari rivojlanishi hamda o‘quv jarayonining jozibadorligi oshishi muhim jihat hisoblanadi. Ushbu tadqiqot interfaol metodlarni joriy etish orqali matematika ta‘limining samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berishga intiladi.

Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda interfaol metodlarning ahamiyati so‘nggi yillarda pedagogik tadqiqotlar va amaliyotda tobora ko‘proq e‘tiborga olinmoqda. Zamonaviy ta‘lim paradigmalari o‘quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirishni talab etar ekan, interfaol yondashuvlar bu jarayonda markaziy o‘rin egallaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar nafaqat o‘quvchilarning akademik ko‘rsatkichlarini yaxshilaydi, balki ularning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlik ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlarni boshlang‘ich sinf matematika ta‘limiga integratsiya qilish o‘quvchilarning darslardagi ishtirokini sezilarli darajada oshiradi va murakkab matematik tushunchalarni soddalashtirishga yordam beradi. Bu metodlar o‘quv jarayonini yanada jozibador va samarali qilishga xizmat qilib, o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning faolligini rag‘batlantiradi va o‘quv materialini chuqurroq o‘zlashtirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, interfaol darslar, onlayn platformalar (masalan, Mathway, Khan Academy), kompyuter dasturlari, diagramma va grafiklar kabi vizual vositalar, shuningdek, jismoniy manipulyativlar kabi turli vositalar o‘quvchilarning o‘ziga ishonchini va tushunish qobiliyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Virtual sinflar, repetitorlik va hamkorlikdagi muammolarni hal qilish faoliyatlari ham o‘quvchilarning ishonchini va tushunishini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu interfaol yondashuvlar an‘anaviy ta‘lim amaliyotini o‘zgartirib, akademik ko‘rsatkichlarni yaxshilashga, matematikaga bo‘lgan qiziqishni chuqurlashtirishga hamda kelajakdagi muvaffaqiyat uchun zarur bo‘lgan tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga olib keladi.

O‘yin texnologiyalarining matematika darslarini yaxshilashdagi ahamiyati alohida ta’kidlanadi. 2024-yilda chop etilgan tadqiqotda qayd etilishicha, o‘yin texnologiyalarini matematika ta‘limiga kiritish o‘quvchilarning qiziqishini va faolligini sezilarli darajada oshirib, yanada dinamik va interfaol o‘quv muhitini yaratadi. Mualliflar o‘yinlarga asoslangan ta‘limni strategik qo‘llash matematika o‘qitish va o‘rganish jarayonining umumiy samaradorligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishini ta’kidlaydilar. Mavhum tushunchalarni jozibador vazifalarga aylantirish orqali o‘yin texnologiyalari o‘quvchilarning tushunish, eslab qolish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini yaxshilashning kuchli usuli sifatida taqdim etiladi. Ushbu yondashuv o‘yinlarning o‘ziga xos jozibasi va interfaol tabiatidan foydalanish orqali qimmatli pedagogik yondashuvni ta’minlaydi, bu esa ta‘lim natijalarini sezilarli darajada yaxshilashga va matematika darslarini o‘quvchilar uchun yanada qulay va yoqimli qilishga olib keladi.

Umuman olganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda nafaqat o‘quvchilarning qiziqishini va motivatsiyasini oshirish, balki ularning kognitiv qobiliyatlarini, jumladan, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvni rivojlantirish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar interfaol o‘yinlar, onlayn platformalar, vizual vositalar va hamkorlikdagi topshiriqlar kabi turli xil yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi. Bu esa ta’lim jarayonini yanada mazmunli va natijador qilishga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda interfaol metodlarning ahamiyatini tahlil qilishga qaratilgan nazariy-tahliliy tadqiqot metodologiyasi qo‘llanilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi interfaol metodlarning nazariy asoslarini, ularni amaliyotda qo‘llash usullarini hamda o‘quvchilarning bilish faoliyati, motivatsiyasi va akademik ko‘rsatkichlariga ta’sirini o‘rganish, shuningdek, ushbu metodlarni joriy etishdagi mavjud muammolar va ularni hal etish yo‘llari bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun bir qator vazifalar belgilandi: interfaol metodlarning pedagogik va psixologik jihatdan asoslangan nazariy konsepsiyalarini aniqlash; matematika darslarida qo‘llaniladigan interfaol texnikalar (o‘yinlar, onlayn platformalar, vizual vositalar va boshqalar) samaradorligini tahlil qilish; interfaol yondashuvlarning o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi rolini baholash; interfaol metodlarni joriy etishda duch kelinadigan to‘siqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot dizayni sifat-tahliliy yondashuvga asoslangan bo‘lib, mavjud adabiyotlar, ilmiy maqolalar, monografiyalar va pedagogik tajribalarni o‘rganish hamda sintez qilishni o‘z ichiga oladi. Bu dizayn interfaol metodlarning nazariy asoslarini tushunish, ularning amaliy qo‘llanilishini baholash va ta’lim jarayoniga ta’sirini kompleks tarzda ko‘rib chiqish imkonini beradi. Tadqiqot obyekti boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish jarayoni bo‘lsa, uning predmeti ushbu jarayonda interfaol metodlarning qo‘llanilishi, ularning samaradorligi va o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga ta’siridir.

Nazariy tahlil va sintez: Mavzuga oid ilmiy-pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni o‘rganish, tahlil qilish va umumlashtirish. Bu metod interfaol metodlarning nazariy asoslarini, ularning turlarini, qo‘llash tamoyillarini va ta’lim samaradorligiga ta’sirini aniqlashda muhim rol o‘ynadi. Xususan, interfaol o‘yinlar, onlayn platformalar, vizual vositalar, «Kubik metodi», «Sinkveyn metodi» va «Venn diagrammasi» kabi texnikalarning pedagogik salohiyati tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil: Turli interfaol metodlarning o‘ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va kamchiliklarini qiyosiy o‘rganish orqali ularning har birining matematika darslarida qo‘llanilishining maqsadga muvofiqligini baholash. Bu yondashuv interfaol metodlarning o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va bilish darajasiga mosligini aniqlashga yordam berdi.

Sistemali yondashuv: Interfaol metodlarni yagona ta’lim tizimining bir qismi sifatida ko‘rib chiqish, ularning o‘quv jarayonining boshqa elementlari (o‘quv dasturi, o‘qituvchi faoliyati, o‘quv muhiti) bilan o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish. Bu metodologiya interfaol metodlarning kompleks ta’sirini baholash va ularni ta’lim tizimiga samarali integratsiya qilish yo‘llarini aniqlash imkonini berdi.

Induksiya va deduksiya: Adabiyotlarda keltirilgan xususiy holatlar va empirik tadqiqotlar natijalaridan umumiy xulosalar chiqarish (induksiya) hamda umumiy pedagogik prinsiplardan kelib chiqib, interfaol metodlarning muayyan sharoitlarda qo‘llanilishi bo‘yicha xususiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Pedagogik umumlashtirish: Mavjud ilmiy manbalar va amaliy tajribalardan olingan ma’lumotlarni umumlashtirish orqali interfaol metodlarning boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish samaradorligini oshirishdagi ahamiyati bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar shakllantirish.

Tadqiqotning empirik bazasi mavzuga oid so‘nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar va xalqaro konferensiyalar materiallaridan iborat bo‘lib, ular interfaol metodlarning amaliy qo‘llanilishi va samaradorligi bo‘yicha empirik ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Xususan, 2020-yildan keyin nashr etilgan tadqiqotlar asosiy manba sifatida xizmat qildi, chunki ular zamonaviy ta’lim tendensiyalarini va eng yangi pedagogik yondashuvlarni aks ettiradi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati interfaol metodlarning boshlang‘ich sinf matematika ta’limidagi o‘rnini chuqur ilmiy asoslash, ularning samaradorligini ta’minlovchi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash hamda bu boradagi nazariy bilimlarni boyitishdan iborat. Amaliy ahamiyati esa o‘qituvchilar, metodistlar va ta’lim sohasi mutaxassislari uchun interfaol metodlarni matematika darslariga samarali integratsiya qilish bo‘yicha aniq tavsiyalar va uslubiy ko‘rsatmalar ishlab chiqish, shu orqali o‘quv jarayonining sifatini oshirish va o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Birinchi bosqichda (muammoni aniqlash va maqsadni belgilash) mavzuning dolzarbligi, o‘rganish obyekti va predmeti aniqlandi, tadqiqotning maqsadi va vazifalari shakllantirildi.

Ikkinchi bosqichda (adabiyotlar tahlili va nazariy asoslash) mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tizimli ravishda o‘rganildi, interfaol metodlarning nazariy asoslari va ularning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mosligi tahlil qilindi.

Uchinchi bosqichda (tahlil va sintez) to‘plangan ma’lumotlar qiyosiy va sistemali tahlil qilindi, interfaol metodlarning amaliy qo‘llanilishi va samaradorligi baholandi, ularni joriy etishdagi muammolar va yechimlar aniqlandi.

To‘rtinchi bosqichda (xulosa va tavsiyalar) tadqiqot natijalari umumlashtirildi, ilmiy asoslangan xulosalar shakllantirildi va boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda interfaol metodlarni samarali qo‘llash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Ushbu maqola boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda interfaol metodlarning muhim ahamiyatini atroflicha tahlil qilib berdi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy yondashuvlardan farqli o‘laroq, interfaol usullar o‘quvchilarning darslardagi faolligini, qiziqishini va motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. O‘yin texnologiyalari, onlayn platformalar, vizual vositalar va hamkorlikdagi topshiriqlar kabi interfaol yondashuvlar murakkab matematik tushunchalarni soddalashtirib, ularni o‘zlashtirishni osonlashtiradi. Natijada, o‘quvchilarning bilish faoliyati, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish ko‘nikmalari va akademik ko‘rsatkichlari yaxshilanadi. Bu esa ularni kelajakdagi muvaffaqiyatlar uchun zarur bo‘lgan mustaqil va ijodiy fikrlashga undaydi, ta’lim jarayonini yanada samarali va jozibador qiladi, shu bilan birga o‘qituvchilar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. G‘aybullayeva N.M. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda interfaol metodlarning o‘rni. International Journal of Academic Pedagogical Research, 7(1), 12-15. – <https://www.ias.org/ias/fileuploads/16912-en.pdf>
2. Xudoyberdiyeva D.M., Xolmatova M.A. (2023). Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish. International Journal of Academic Pedagogical Research, 7(1), 16-19. – <https://www.ias.org/ias/fileuploads/16913-en.pdf>
3. Raxmonova S.R., Xudoyberdiyeva D.A. (2023). Boshlang‘ich sinf matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi. Science and Education, 4(1), 743-746. – <https://opscience.uz/index.php/scied/article/view/5253>
4. Xolmatova M.A., Xudoyberdiyeva, D.A. (2023). Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati. Science and Education, 4(1), 747-750. – <https://opscience.uz/index.php/scied/article/view/5254>
5. Qodirova G.A. (2022). Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi. Pedagogik mahorat. 2(1), 123-126. – https://journal.buxdu.uz/index.php/pedagogik_mahorat/article/view/7257
6. Jumaniyozova N.S. (2021). Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlarni qo‘llashning nazariy asoslari. Zamonaviy ta’limda innovatsiyalar, 1(1), 154-157. – <https://journal.jdpi.uz/index.php/innovations/article/view/113>
7. Xolmatova M.X., Xudoyberdiyeva D.A. (2023). Boshlang‘ich sinf matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi. International Journal of Discourse on Innovation, Integration and Education, 4(1), 12-15. – <https://www.interconf.top/index.php/ijdiie/article/view/12>
8. Ergasheva M.B. (2022). Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanishning didaktik imkoniyatlari. Academic Research in Educational Sciences, 3(1), 1083-1087. – <https://ares.uz/index.php/ares/article/view/2157>
9. Abdullayeva M.A. (2021). Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishda interfaol metodlarning ahamiyati va ularni qo‘llash usullari. Fan va ta’lim, 2(1), 25-28. – https://science.i-edu.uz/index.php/science_education/article/view/102
10. Mirzayeva N.A. (2020). Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida interfaol o‘yinlardan foydalanish. Xalq ta’limi, 3(4), 89-92.

KO‘PYOQ.TO‘G‘RI BURCHAKLI PARALLELEPIPED FAZOVIIY SHAKLLAR.KUB VA UNING ELEMENTLARI.

Sobirova Aziza Farxodovna

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

aziza.sobirova@3110gmail.com

Maminova Asal Azizbek qizi

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ko‘pyoqlar, xususan to‘g‘ri burchakli parallelepiped hamda kubning fazoviy shakl sifatidagi xususiyatlari, ularning elementlari va geometrik tuzilishi yoritilgan. Shuningdek, fazoviy jismlarni o‘rganishda ularning tomonlari, qirralari va uchlari o‘rtasidagi bog‘liqliklar tahlil qilingan. Kub va to‘g‘ri burchakli parallelepipedning o‘xshash va

farqli jihatlari hamda ularning matematik xossalari o‘quvchilarda fazoviy tasavvurni rivojlantirishdagi ahamiyati bilan birga ko‘rib chiqilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются многогранники, в частности прямоугольный параллелепипед и куб, их свойства как пространственных фигур, а также их элементы и геометрическая структура. Также анализируются взаимосвязи между гранями, ребрами и вершинами пространственных тел. Особое внимание уделяется сходствам и различиям куба и прямоугольного параллелепипеда, а также их значению в развитии пространственного мышления учащихся.

Abstract. This article examines polyhedra, in particular the rectangular parallelepiped and the cube, their properties as spatial figures, as well as their elements and geometric structure. It also analyzes the relationships between faces, edges, and vertices of spatial bodies. Special attention is given to the similarities and differences between the cube and the rectangular parallelepiped, and their importance in developing students’ spatial thinking.

Kalit so‘zlar: ko‘pyoq, to‘g‘ri burchakli parallelepiped, kub, fazoviy shakllar, geometrik jismlar, qirra, uch, yuz, fazoviy tasavvur, matematika geometriyasi

Keywords: polyhedra, rectangular parallelepiped, cube, spatial figures, geometric solids, edge, vertex, face, spatial imagination, geometry.

Kirish. Geometriya matematikaning muhim bo‘limlaridan biri bo‘lib, u fazodagi shakllar, ularning o‘zaro munosabatlari va xossalarni o‘rganadi. Fazoviy shakllar ichida ko‘pyoqlar alohida o‘rin tutadi. Ko‘pyoqlar sirasiga kiruvchi to‘g‘ri burchakli parallelepiped va kub kundalik hayotda ham keng uchraydigan geometrik jismlar hisoblanadi. Ularni o‘rganish o‘quvchilarda fazoviy tasavvur, mantiqiy fikrlash hamda geometrik bilimlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Ko‘pyoq tushunchasi. Ko‘pyoq – bu fazoda joylashgan, tekis ko‘pburchaklardan tashkil topgan yopiq geometrik jismdir. Ko‘pyoqlar turli shakllarga ega bo‘lib, ularning asosiy elementlari yuzlar, qirralar va uchlardan iborat. Har bir ko‘pyoqning tuzilishi uning geometrik xossalarni belgilaydi.

To‘g‘ri burchakli parallelepiped. To‘g‘ri burchakli parallelepiped – barcha yuzlari to‘g‘ri to‘rtburchaklardan iborat bo‘lgan ko‘pyoqdir. Uning asosiy elementlari quyidagilardan iborat: 6 ta yuz, 12 ta qirra, 8 ta uch

Bu jismning qarama-qarshi yuzlari teng va parallel bo‘ladi. Kundalik hayotda kitob, g‘isht, quti kabi buyumlar to‘g‘ri burchakli parallelepiped shaklida bo‘ladi.

Kub va uning elementlari. Kub – barcha qirralari teng va barcha yuzlari kvadrat shaklida bo‘lgan to‘g‘ri burchakli parallelepipedning xususiy holidir. Kub ham quyidagi elementlarga ega: 6 ta teng kvadrat yuz, 12 ta teng qirra, 8 ta uch

Kubning barcha qirralari teng bo‘lgani uchun u simmetrik va mukammal geometrik jism hisoblanadi.

Kub va to‘g‘ri burchakli parallelepipedning o‘xshash va farqli jihatlari

O‘xshash jihati shundaki, har ikkala jism ham 6 ta yuz, 12 ta qirra va 8 ta uchga ega. Farqli jihati esa kubda barcha qirralar teng bo‘lsa, to‘g‘ri burchakli parallelepipedda faqat qarama-qarshi qirralar teng bo‘ladi. Shuningdek, kubning barcha yuzlari kvadrat bo‘lsa, parallelepipedning yuzlari to‘g‘ri to‘rtburchaklardan iborat.

Fazoviy tasavvurni rivojlantirishdagi ahamiyati

Ko‘pyoqlarni o‘rganish o‘quvchilarda fazoviy fikrlashni rivojlantiradi. Ular geometrik jismlarni tasavvur qilish, ularning elementlarini aniqlash va amaliy masalalarda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa matematika fanini chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, ko‘pyoqlar, xususan kub va to‘g‘ri burchakli parallelepipedni o‘rganish matematika ta’limida muhim ahamiyatga ega. Ular o‘quvchilarning fazoviy tasavvurini kengaytiradi, mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi hamda geometrik bilimlarni mustahkamlaydi. Ushbu mavzuni chuqur o‘rganish kelajakda murakkab geometrik tushunchalarni o‘zlashtirish uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullayev R. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2021.
2. Brown T., Wilson J. Teaching Mathematics in Primary Schools. – Educational Studies Journal, 2020. – Vol. 12(2). – P. 33–47.
3. Karimov Sh. Matematika o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent: Fan, 2020.
4. Smith R. Geometry and Spatial Thinking in Elementary Education. – London: Academic Press, 2018.
5. Yo‘ldoshev A. Boshlang‘ich ta’limda arifmetik amallarni o‘rgatish metodikasi. – Ta’lim va innovatsiya jurnali, 2019. – №4(1). – B. 85–92.

JADIDCHILIKDAN RAQAMLI TA’LIMGACHA: TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASIDA UZVIYLIK

Madaminova Shaxodat Shomurotovna

Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

E-mail: madaminovashaxodat@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6989-7231>

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakati davrida boshlangan ta’limni isloh qilish g‘oyalari va ularning bugungi kunda turkiy davlatlarda rivojlanayotgan raqamli ta’lim tizimlari bilan uzviy bog‘liqligi yoritiladi. Muallif tarixiy tajriba va zamonaviy yondashuvlarni solishtirish orqali ta’limdagi davomiylik, innovatsiya va milliy qadriyatlar uyg‘unligini tahlil qiladi hamda raqamli texnologiyalarni joriy etishda jadidchilik merosining ahamiyatini asoslab beradi.

Kalit so‘zlar: jadidchilik, raqamli ta’lim, turkiy davlatlar, ta’lim islohotlari, innovatsion texnologiyalar, uzviylik, ma’rifatparvarlik, zamonaviy pedagogika, ta’lim tizimi, milliy qadriyatlar, axborot texnologiyalari, ta’lim taraqqiyoti

Аннотация. В данной статье рассматриваются идеи реформирования образования, возникшие в период джадидского движения, а также их тесная связь с развитием систем цифрового образования в современных тюркских государствах. Автор анализирует преемственность, инновации и гармонию национальных ценностей в образовании на основе сопоставления исторического опыта и современных подходов, а также обосновывает значимость наследия джадидизма при внедрении цифровых технологий.

Ключевые слова: джадидизм, цифровое образование, тюркские государства, образовательные реформы, инновационные технологии, преемственность,

просветительство, современная педагогика, система образования, национальные ценности, информационные технологии, развитие образования.

Abstract. This article examines the ideas of educational reform that emerged during the Jadid movement and their close connection with the development of digital education systems in modern Turkic states. The author analyzes the continuity, innovation, and harmony of national values in education by comparing historical experience with contemporary approaches, and substantiates the importance of Jadid heritage in the implementation of digital technologies.

Keywords: jadidism, digital education, Turkic states, educational reforms, innovative technologies, continuity, enlightenment, modern pedagogy, education system, national values, information technologies, educational development.

KIRISH. Jadidchilikdan raqamli ta’limgacha bo’lgan taraqqiyot yo’li turkiy xalqlar tarixida ta’lim tizimining izchil, bosqichma-bosqich va mazmunan boyib borayotgan jarayonini yaqqol ifodalaydi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadidchilik harakati o’z davri uchun tub burilish yasagan ijtimoiy-madaniy hodisa bo’lib, u avvalo jamiyatni jaholatdan chiqarish, ilm-ma’rifatni keng yoyish va zamonaviy bilimlarni ommalashtirishni maqsad qilgan edi. Jadidlar tomonidan ilgari surilgan yangi usul maktablari, darsliklar yaratish, dunyoviy fanlarni o’qitish va ta’limni tizimli ravishda isloh qilish g’oyalari o’sha davrda katta ahamiyat kasb etdi. Ular ta’limni faqatgina diniy bilimlar bilan cheklab qo’ymasdan, balki matematika, geografiya, tabiiy fanlar, til va adabiyot kabi yo’nalishlarni ham keng joriy etishni zarur deb bildilar. Bu esa o’z navbatida jamiyat tafakkurining yangilanishiga va yosh avlodning keng dunyoqarashga ega bo’lishiga xizmat qildi[5].

Jadidchilik harakati faqat ta’lim tizimini isloh qilish bilan cheklanib qolmay, balki butun jamiyat taraqqiyotini ta’minlashga qaratilgan keng qamrovli ma’rifiy dastur sifatida namoyon bo’ldi. Jadidlar ta’limni millat kelajagini belgilovchi asosiy omil sifatida ko’rib, uni modernizatsiya qilish orqali ijtimoiy taraqqiyotga erishish mumkinligini asoslab berdilar. Ularning faoliyati natijasida maktab va madrasalarda o’qitish usullari yangilandi, o’quv jarayoniga yangi metodlar kirib keldi, bosma darsliklar va gazeta-jurnallar orqali bilim tarqatish tizimi yo’lga qo’yildi. Shu jihatdan qaraganda, jadidchilik harakati bugungi zamonaviy ta’lim tizimlarining shakllanishida muhim tarixiy poydevor bo’lib xizmat qilganini ta’kidlash lozim.

Hozirgi kunda esa insoniyat taraqqiyoti yangi bosqichga – raqamli transformatsiya davriga qadam qo’ydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet tarmog’ining kengayishi, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar (big data) kabi innovatsion yechimlarning paydo bo’lishi ta’lim sohasiga ham tubdan ta’sir ko’rsatmoqda. Raqamli ta’lim tushunchasi bugungi kunda nafaqat bilim berishning yangi shakli, balki ta’limning butun falsafasini o’zgartiruvchi omil sifatida qaralmoqda. Masofaviy ta’lim, onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar, interaktiv platformalar va mobil ilovalar orqali bilim olish imkoniyatlari kengayib, ta’lim yanada ochiq, moslashuvchan va individual yo’naltirilgan tus olmoqda.

Umuman olganda, jadidchilikdan boshlangan ta’limni yangilash g’oyalari bugungi raqamli ta’lim tizimlarida yangi bosqichga ko’tarilgan holda davom etmoqda. Ushbu uzviylikni chuqur o’rganish, ilmiy asoslash va amaliyotga tatbiq etish esa zamonaviy ta’lim siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi[6]. Mazkur maqola aynan shu masalalarni yoritishga qaratilgan bo’lib, unda tarixiy tajriba va zamonaviy yondashuvlar uyg’unligi asosida ta’limni rivojlantirish istiqbollari ko’rsatib beriladi.

ASOSIY QISM. Jadidchilikdan raqamli ta’limgacha bo’lgan jarayonni tahlil qilish, avvalo, ushbu ikki davr o’rtasidagi g’oyaviy va metodik uzviylikni aniqlashni talab etadi. Jadidchilik harakati o’z davrida ta’limni yangilash, uni zamon talablariga moslashtirish va jamiyat taraqqiyotining asosiy omiliga aylantirishni maqsad qilgan edi. Bugungi kunda raqamli ta’lim ham aynan shu vazifani bajarib, ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu jihatdan qaraganda, jadidchilik va raqamli ta’lim o’rtasida ma’lum bir davomiylik mavjud bo’lib, u ta’limni modernizatsiya qilish g’oyasi bilan bog’liqdir.

Birinchidan, jadidchilik harakatining asosiy g’oyalaridan biri – ta’lim mazmunini yangilash va kengaytirish bo’lgan. Jadidlar an’anaviy ta’lim tizimini tanqid qilib, unda dunyoviy fanlarning yetarli emasligini ta’kidlaganlar va yangi usul maktablarini tashkil etish orqali matematika, geografiya, tabiiy fanlar kabi yo’nalishlarni joriy etganlar. Bu esa o’quvchilarning bilim doirasini kengaytirib, ularni zamonaviy fikrlashga yo’naltirgan. Raqamli ta’limda ham aynan shu tamoyil davom etib, bilim olish manbalari keskin kengaymoqda. Internet, elektron kutubxonalar, onlayn kurslar orqali o’quvchilar istalgan fan bo’yicha global miqyosda bilim olish imkoniyatiga ega bo’lmoqda.

Ikkinchidan, o’qitish metodlaridagi yangilanish ham muhim uzviylikni ko’rsatadi. Jadid maktablarida eski yodlashga asoslangan usullar o’rniga tushuntirish, ko’rgazmalilik va amaliy mashg’ulotlarga asoslangan metodlar joriy etilgan. Bu o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilgan. Zamonaviy raqamli ta’limda esa interaktiv platformalar, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar orqali o’qitish yanada samarali va qiziqarli tus olmoqda. Masalan, simulyatsiyalar va vizual dasturlar murakkab jarayonlarni oson tushunishga yordam beradi, bu esa jadidchilikdagi ko’rgazmalilik tamoyilining zamonaviy shakli sifatida qaralishi mumkin.

Uchinchidan, ta’limning ochiqligi va ommaviyligi masalasi ham jadidchilik va raqamli ta’limni bog’lovchi muhim omillardan biridir. Jadidlar ta’limni keng ommaga yetkazish, savodxonlik darajasini oshirish va jamiyatning barcha qatlamlarini bilim bilan ta’minlashni maqsad qilganlar. Ular maktablar ochish, darsliklar yaratish va matbuot orqali bilim tarqatish orqali bu maqsadga erishishga harakat qilganlar. Bugungi kunda esa raqamli texnologiyalar ta’limni yanada ochiq va ommaviy qilmoqda[5]. Onlayn ta’lim platformalari orqali geografik joylashuvdan qat’i nazar, har bir inson bilim olish imkoniyatiga ega bo’lmoqda.

To’rtinchidan, turkiy davlatlar tajribasi ushbu uzviylikni amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Masalan, O’zbekistonda so’nggi yillarda raqamli ta’limni rivojlantirish bo’yicha keng ko’lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Elektron ta’lim platformalari, masofaviy o’qitish tizimlari va raqamli resurslar yaratish orqali ta’lim sifati oshirilmoqda. Qozog’iston va Turkiyada ham raqamli ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish, xalqaro ta’lim standartlariga moslashish va innovatsion metodlarni joriy etish bo’yicha muhim natijalarga erishilmoqda. Bu tajribalar jadidchilik g’oyalarining zamonaviy shaklda davom etayotganini ko’rsatadi.

Shu bilan birga, raqamli ta’limni joriy etish jarayonida muayyan muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda internet infratuzilmasining yetarli emasligi, texnik vositalarning kamligi, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalari yetarli darajada rivojlanmaganligi kabi omillar ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatmoqda. Bu muammolarni hal etish uchun davlat siyosati darajasida kompleks yondashuv zarur bo’lib,

infratuzilmani rivojlantirish, pedagoglarni qayta tayyorlash va raqamli savodxonlikni oshirish muhim ahamiyatga ega[7].

Bundan tashqari, ta’lim mazmunida milliy qadriyatlarni saqlab qolish masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Raqamli ta’lim global xarakterga ega bo’lsa-da, unda milliy o’ziga xoslikni yo’qotmaslik muhimdir. Jadidchilik harakati aynan milliy uyg’onish g’oyasiga asoslangan bo’lib, u ta’lim orqali milliy identitetni shakllantirishni maqsad qilgan. Shu sababli bugungi kunda ham raqamli ta’lim tizimlarini rivojlantirishda milliy madaniyat, til va qadriyatlarni integratsiya qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

XULOSA. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, jadidchilik harakati va zamonaviy raqamli ta’lim tizimlari o’rtasida mazmunan chuqur va mantiqan uzviy bog’liqlik mavjud. Jadidlar tomonidan ilgari surilgan ta’limni yangilash, zamonaviy bilimlarni joriy etish, o’qitish metodlarini takomillashtirish va ta’limni ommalashtirish g’oyalari bugungi kunda raqamli ta’lim shaklida yangi bosqichda davom etmoqda. Bu esa ta’lim tizimining tarixiy ildizlarga tayanib, zamon talablariga mos ravishda rivojlanayotganini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O’qituvchi, 1992.
2. Gasprinskiy I. *Russkoe musulmanstvo*. – Bakhchisaray, 1881.
3. Behbudiy M. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: Ma’naviyat, 1999.
4. Fitrat A. *Sayha*. – Toshkent: Fan, 1991.
5. Komilov N. *Jadidchilik va milliy uyg’onish*. – Toshkent: Akademnashr, 2005.
6. UNESCO. *Digital Education Transformation Report*. – Paris, 2021.
7. World Bank. *World Development Report: Learning to Realize Education’s Promise*. – Washington, 2018.
8. OECD. *Education at a Glance: OECD Indicators*. – Paris, 2022.

5–6-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O’QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLARNING SAMARADORLIGI

Sharipova Shirin Kamilovna
(shkamilovna0848@gmail.com)

Urganch shahar 10-son umumiy o’rta maktab o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5–6-sinf o’quvchilariga tabiiy fanlarni o’qitishda innovatsion pedagogik yondashuvlar hamda interaktiv metodlardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. O’quvchilarning yosh xususiyatlari asosida darslarni tashkil etish, zamonaviy texnologiyalar yordamida bilimlarni mustahkamlash va ta’lim samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, tabiiy fanlarni o’qitishda amaliy mashg’ulotlar, multimedia vositalari va mustaqil ta’limning pedagogik imkoniyatlari ko’rib chiqilgan.

Kalit so’zlar: tabiiy fanlar, innovatsion ta’lim, interaktiv metodlar, pedagogik texnologiyalar, o’quv jarayoni, multimedia, ta’lim samaradorligi, mustaqil fikrlash.

Аннотация: В данной статье анализируется важность использования инновационных педагогических подходов и интерактивных методов в преподавании естественных наук учащимся 5-6 классов. Рассматриваются вопросы организации уроков с учетом возрастных особенностей учащихся, закрепления знаний с использованием современных технологий и повышения эффективности обучения. Также рассматриваются

педагогические возможности практических упражнений, мультимедийных средств и самостоятельного обучения в преподавании естественных наук.

Ключевые слова: естественные науки, инновационное образование, интерактивные методы, педагогические технологии, учебный процесс, мультимедиа, эффективность образования, самостоятельное мышление.

Abstract: This article analyzes the importance of using innovative pedagogical approaches and interactive methods in teaching natural sciences to students in grades 5–6. The issues of organizing lessons based on the age characteristics of students, consolidating knowledge using modern technologies, and increasing the effectiveness of education are covered. The pedagogical possibilities of practical exercises, multimedia tools, and independent learning in teaching natural sciences are also considered.

Keywords: natural sciences, innovative education, interactive methods, pedagogical technologies, learning process, multimedia, educational effectiveness, independent thinking.

KIRISH. Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, umumiy o’rta ta’lim maktablarida tabiiy fanlarni samarali o’qitish o’quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Tabiiy fanlar orqali o’quvchilar tabiat hodisalarini kuzatish, tahlil qilish va ular orasidagi bog‘liqlikni tushunishga o’rganadi. 5–6-sinf o’quvchilari psixologik jihatdan faol va qiziquvchan bo‘lgani sababli, darslarni faqat an’anaviy usullar asosida tashkil etish yetarli samara bermaydi. Shu bois, o’qitish jarayoniga interaktiv metodlar hamda innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — tabiiy fanlarni o’qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning samaradorligini tahlil qilish va ularning amaliy ahamiyatini ochib berishdan iborat.

ASOSIY QISM. Interaktiv metodlarning o’quv jarayonidagi o’rni. Interaktiv metodlar o’quvchilarni darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bunday yondashuv orqali o’quvchilar mavzuni mustaqil tahlil qiladi, fikr almashadi va muammoli vaziyatlarga yechim topishga harakat qiladi.

Tabiiy fanlar darslarida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “INSERT”, “Baliq skeleti”, “Venn diagrammasi” kabi metodlardan foydalanish o’quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi. Masalan, geografiya darsida tabiat zonalarini taqqoslashda Venn diagrammasi samarali natija beradi. Biologiya fanida esa klaster usuli orqali o’simlik va hayvonlarning xususiyatlarini tizimli ravishda o’rganish mumkin. Interaktiv metodlar o’quvchilarning darsdagi faolligini oshiribgina qolmay, ularda mustaqil fikrlash va muloqot madaniyatini ham shakllantiradi.

Multimedia vositalarining pedagogik imkoniyatlari. Zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim tizimiga yangi imkoniyatlarni olib kirmoqda. Multimedia vositalari orqali tabiiy fanlarda uchraydigan murakkab jarayonlarni sodda va tushunarli shaklda ko’rsatish mumkin. Masalan, quyosh tizimi harakati, suv aylanish jarayoni yoki vulqonlarning hosil bo’lishini animatsiyalar yordamida namoyish etish o’quvchilarning mavzuni tezroq tushunishiga yordam beradi. Rangli tasvirlar, videolavhalar va ovozli materiallar esa o’quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini yanada oshiradi. Shuningdek, virtual laboratoriyalar yordamida tajribalarni xavfsiz muhitda bajarish imkoniyati yaratiladi. Bu esa amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil ta’lim va ijodiy faoliyatni rivojlantirish. Tabiiy fanlarni o‘qitishda mustaqil ta’lim elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan маъсулятини oshiradi. O‘quvchilarga kichik loyihalar, kuzatish topshiriqlari yoki tajriba ishlari berilishi ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, o‘quvchilarga mahalliy o‘simliklarni kuzatish, ob-havo o‘zgarishlarini qayd etish yoki ekologik muammolar haqida ma’lumot tayyorlash kabi vazifalar topshirilishi mumkin. Bunday topshiriqlar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi.

Ta’lim jarayonidagi muammolar va ularning yechimlari. Amaliyotda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash jarayonida ayrim muammolar ham uchraydi. Texnik vositalarning yetishmasligi, internet tezligining pastligi yoki ayrim pedagoglarning raqamli ko‘nikmalari yetarli emasligi shular jumlasidandir. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun maktablarni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, o‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish hamda sifatli elektron resurslarni yaratish zarur. Shu bilan birga, pedagoglarning innovatsion metodlarni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha tajribasini oshirish muhim hisoblanadi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, 5–6-sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlar va interaktiv metodlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning darsga qiziqishini kuchaytiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va bilimlarni samarali o‘zlashtirishiga yordam beradi. Shu sababli, tabiiy fanlarni o‘qitishda an’anaviy va zamonaviy metodlarni uyg‘unlashtirish bugungi ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2017.
4. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va zamonaviy metodlar. – Toshkent, 2018.
5. UNESCO. Education and Digital Learning. – 2022.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK TAFAKKUR VA IJTIMOIIY FAZILATLARNI RIVOJLANTIRISHDA DARS DAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Ergasheva Gulzoda Baxtiyorovna
Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim
pedagogikasi kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tafakkur va ijtimoiy ahamiyatga ega fazilatlarni rivojlantirishda darsdan tashqari mashg‘ulotlarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish, ekologik madaniyatni rivojlantirish hamda ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘usini kuchaytirishda interfaol va ijodiy metodlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, ekologik ta’lim jarayonida kuzatish, tajriba, tabiat bilan bevosita muloqot qilish, ekologik loyihalar hamda jamoaviy faoliyatni tashkil etish orqali o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari darsdan tashqari mashg‘ulotlar boshlang‘ich ta’lim jarayonida ekologik ong va ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ekologik tafakkur, ekologik ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, darsdan tashqari mashg‘ulotlar, ekologik madaniyat, ijtimoiy fazilatlar, interfaol metodlar, tabiatni o‘rganish

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности внеклассных занятий в развитии экологического мышления и социальных качеств у учащихся начальных классов. Особое внимание уделяется формированию экологической культуры, ответственного отношения к природе и развитию социальной активности школьников. Показано значение интерактивных методов обучения, наблюдений за природой, экологических проектов и коллективной деятельности. Результаты исследования свидетельствуют о том, что внеклассные занятия являются эффективным средством формирования экологического сознания и социально значимых качеств младших школьников.

Ключевые слова: экологическое мышление, экологическое образование, начальная школа, внеклассные занятия, экологическая культура, социальные качества, интерактивные методы, изучение природы

Annotation. This article examines the pedagogical possibilities of extracurricular activities in developing ecological thinking and social qualities among primary school students. The study highlights the importance of forming ecological culture, responsible attitudes toward nature, and social responsibility. Interactive teaching methods, nature observation, environmental projects, and collaborative learning activities are analyzed as effective approaches in ecological education. The results show that extracurricular activities serve as an effective pedagogical tool for developing ecological awareness and socially significant qualities in primary school students.

Keywords: ecological thinking, environmental education, primary education, extracurricular activities, ecological culture, social qualities, interactive methods, nature study

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ularda ekologik tafakkur va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Inson va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tushuntirish, tabiatni asrashga ongli munosabatni shakllantirish hamda ekologik madaniyatni rivojlantirish boshlang‘ich ta’lim bosqichidan boshlab amalga oshirilishi zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ekologik ta’lim nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki tabiatni kuzatish, uni asrash, atrof-muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish kabi amaliy ko‘nikmalarni ham o‘z ichiga oladi. Bu jarayonda darsdan tashqari mashg‘ulotlar muhim pedagogik imkoniyatlarga ega bo‘lib, o‘quvchilarning tabiat bilan bevosita muloqot qilishiga sharoit yaratadi.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularning ekologik muammolarga nisbatan ongli munosabatini shakllantirish hamda jamoaviy faoliyat orqali ijtimoiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ekologik ta’lim jarayonida darsdan tashqari mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi pedagogik tahlil, kuzatish, qiyosiy taqqoslash, tajriba-sinov ishlari hamda umumlashtirish metodlariga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ekologik tafakkuri va ijtimoiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan darsdan tashqari mashg‘ulotlar tashkil etildi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi: Pedagogik kuzatish metodi orqali o‘quvchilarning tabiatga munosabati, jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki hamda ekologik mas’uliyat hissi o‘rganildi. Qiyosiy tahlil metodi yordamida turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligi taqqoslandi. Pedagogik tajriba metodi orqali ekologik ta’limga qaratilgan mashg‘ulotlarning amaliy natijalari o‘rganildi. Shuningdek, interfaol metodlar, ekologik loyihalar, tabiatni kuzatish hamda jamoaviy faoliyatlar orqali o‘quvchilarning ekologik tafakkuri rivojlantirildi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tafakkur va ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishda darsdan tashqari mashg‘ulotlar muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning ekologik madaniyatini rivojlantiradi hamda tabiatni asrashga bo‘lgan mas’uliyat hissini shakllantiradi. Darsdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilar tabiat hodisalarini bevosita kuzatish, ekologik muammolar haqida fikr yuritish hamda jamoaviy faoliyat orqali muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini egallaydilar. Masalan, maktab hududida daraxt ekish, gullar parvarishlash, tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan ekologik aksiyalar o‘tkazish o‘quvchilarning ekologik ongini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ekologik ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ekologik loyihalar, guruhli ishlash, rolli o‘yinlar hamda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Bu metodlar o‘quvchilarda hamkorlik, o‘zaro hurmat, mas’uliyat va jamoaviylik kabi ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, tabiatga oid ertaklar, hikoyalar va xalq og‘zaki ijodi namunalari bilan foydalanish o‘quvchilarning ekologik dunyoqarashini kengaytiradi. Bunday materiallar orqali o‘quvchilar tabiatni asrash, hayvonot va o‘simlik dunyosiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish zarurligini anglaydilar. Ekologik ekskursiyalar ham o‘quvchilarning ekologik tafakkurini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Tabiat qo‘ynida o‘tkazilgan kuzatish mashg‘ulotlari o‘quvchilarga tabiat jarayonlarini amaliy ravishda tushunishga yordam beradi. Umuman olganda, darsdan tashqari mashg‘ulotlar o‘quvchilarning ekologik bilimlarini boyitish bilan birga ularning ijtimoiy faoliyatini ham rivojlantiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tafakkur va ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishda darsdan tashqari mashg‘ulotlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning tabiatga ongli munosabatini rivojlantiradi, ekologik madaniyatini shakllantiradi hamda ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘usini kuchaytiradi. Interfaol metodlar, ekologik loyihalar, tabiatni kuzatish hamda jamoaviy faoliyatlarni tashkil etish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish bilan birga ularning ijtimoiy kompetensiyalarini ham shakllantiradi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimida darsdan tashqari mashg‘ulotlarni ekologik ta’lim bilan uyg‘un holda tashkil etish o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
2. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Nishonova Z., Hasanboyeva O. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

4. Turaqulov X. Ekologik ta’lim va tarbiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
5. Qodirov B. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2019.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SAVOD O‘RGATISH JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Rajabova Nilufar Egamberganovna

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası dotsent v.b,p.f.f.d (PhD)

Saparboyeva Zuhra Ahmedjon qizi

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi

3-kurs 231-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezisdá boshlang‘ich sinflarda savod o‘rgatish jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. O‘quvchilarning o‘qish va yozish ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan interfaol metodlarning o‘rni yoritiladi. Shuningdek, dars jarayonida o‘quvchilar faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va nutqini boyitishda interfaol usullarning samaradorligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: savod o‘rgatish, interfaol metodlar, boshlang‘ich ta’lim, o‘qish va yozish ko‘nikmalari, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной работе анализируется значение использования интерактивных методов в процессе обучения грамоте в начальных классах. Освещается роль современных педагогических подходов, в частности интерактивных методов, в формировании навыков чтения и письма учащихся. Также обосновывается эффективность интерактивных методов в повышении активности учащихся, развитии самостоятельного мышления и речи.

Ключевые слова: обучение грамоте, интерактивные методы, начальное образование, навыки чтения и письма, самостоятельное мышление, педагогические технологии.

Annotation: This thesis analyzes the importance of using interactive methods in the process of teaching literacy in primary school. It highlights the role of modern pedagogical approaches, particularly interactive methods, in developing students’ reading and writing skills. Furthermore, the effectiveness of interactive techniques in increasing students’ engagement, fostering independent thinking, and improving speech development is substantiated.

Keywords: literacy teaching, interactive methods, primary education, reading and writing skills, independent thinking, pedagogical technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar o‘quvchilarni har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega shaxs etib tarbiyalashni taqozo etmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Prezidentning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta’kidlanganidek, mamlakat taraqqiyoti bilim va innovatsiyalarga asoslangan holda, eng avvalo,

yangicha fikrlaydigan, bilimli va malakali yosh avlodni tarbiyalash bilan chambarchas bog‘liqdir.

Mazkur fikrlar ta’lim jarayonida, ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarni faol, mustaqil va ijodiy fikrlashga o‘rgatish zaruratini yanada kuchaytiradi. Chunki aynan boshlang‘ich sinflarda shakllangan savodxonlik, nutq va tafakkur ko‘nikmalari o‘quvchining keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatini belgilab beradi. Shu nuqtai nazardan, savod o‘rgatish jarayonida an‘anaviy yondashuv bilan cheklanib qolmasdan, o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiruvchi, ularni mustaqil fikrlashga undovchi interfaol metodlardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Interfaol metodlar o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, ularning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga, nutqini rivojlantirishiga hamda ijodiy fikrlashini shakllantirishga xizmat qiladi.

Interfaol metodlar: O‘rganilayotganlarini o‘zlashtirishga da’vat qilish metodlari: Erkin yozish. Klaster. Aqliy hujum. B-B-B chizmasi. Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi. Semantik xususiyatlar tahlili

Yangi materialni anglash metodlari: O‘qitish bo‘yicha qo‘llanma. Bir-biriga o‘rgatish. Bir-biridan so‘rash. Ikki qismli kundaliklar.

O‘rganilganlarini fikrlashga imkon beruvchi metodlar: Eng asosiy tushunchalar, takrorlash. T-chizma. Kontseptual jadval. Venn diagrammasi. Besh minutlik esse. O‘n minutlik esse.

Savod o‘rgatishda analitik-sintetik tovush metodi shaxsni shakllantirish maqsadiga ko‘ra ta’limiy va o‘stiruvchi xarakterda bo‘ladi, nutqiy mashqlar orqali aqliy o‘sishini ta’minlaydi, o‘qishning ongli bo‘lishini talab etadi. Analitik-sintetik tovush metodi tashkiliy tomondan quyidagi ikki davrga bo‘linadi:

- a) alifbegacha tayyorlov davri;
- b) alifbo davri.

Bunda yozuvga o‘rgatish o‘qishga o‘rgatish bilan parallel holda olib boriladi. Analitik-sintetik tovush metodida psixolingvistik nuqtai nazardan quyidagilarga e’tibor qaratiladi:

- a) savod o‘rgatish bolalarning jonli nutqiga, ular egallagan nutq malakasiga asoslanadi;
- b) savod o‘rgatishga tovush asos qilib olinadi, unda tovushni ajratishga, analiz va sintez qilishga, tovushlar artikulyatsiyasiga, bolalarda fonematik eshitishni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi;
- d) o‘qish birligi sifatida bo‘g‘in olinadi, bo‘g‘in ustida ishlashga katta ahamiyat beriladi.

Savod o‘rgatishni to‘g‘ri tashkil etish uchun bolalarning unga nutqiy tayyorgarligini maxsus o‘rganish talab etiladi. Oldin bolalarni maxsus o‘rganish avgust oyida, hatto undan oldin — bahordan boshlangan. Bunda 1-sinfga keladigan o‘quvchining oilasiga yoki bolalar bog‘chasiga borilgan, suhbat o‘tkazilgan, bolalarning umumiy bilim saviyasi aniqlangan. Hozir 1-sinfga qabul qilinadigan bolalar savod o‘rgatishga maxsus tayyorlanayaptilar. Ular uchun bir-ikki, ba’zi joylarda uch-to‘rt oylik tayyorlov sinflari tashkil qilingan. Tayyorlov mashg‘ulotlarda bolalar tovush-harf bilan tanishtirilyapti, elementar tarzda yozuvga ham o‘rgatilyapti. Metodistlar tayyorlov sinflar uchun aniq talablar, metodik tavsiyalar ishlab chiqishmoqda. Tayyorlov sinflarning ta’lim mazmuni va tashkil etish muddati bir xil bo‘lmasa-da, lekin bu davrda bolalarning nutqiy tayyorgarligini o‘rganish uchun quyidagilarni aniqlash tavsiya etiladi:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.
2. D.A. Abdusamiyev BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGIKASI-113-bet.
3. Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G‘ulomova, Sharofat Yo‘ldosheva, Sharoljon Sariyev Ona tili o‘qitish metodikasi, 30-bet.
4. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Boshlang‘ich ta’limda pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2013.

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI TA’LIM MUHITINI
SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI.**

To‘rayeva Nigora Murodxon qizi

Urganch davlat Pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi zamonaviy boshlang‘ich ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etishning dolzarbligi, innovatsion metodlarning o‘quvchilar motivatsiyasiga ta’siri hamda interaktiv ta’lim muhitini yaratish yo‘llari tahlil qilingan. Raqamli vositalardan oqilona foydalanish orqali ta’lim sifati va samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, raqamli ta’lim muhiti, innovatsion texnologiyalar, multimedia, interaktiv doska, o‘quv motivatsiyasi, raqamli savodxonlik.

Annotation. This thesis analyzes the relevance of introducing digital technologies into the modern primary education system, the impact of innovative methods on students’ motivation, and the ways of creating an interactive learning environment. The issues of improving the quality and effectiveness of education through the rational use of digital tools are highlighted.

Keywords: primary education, digital learning environment, innovative technologies, multimedia, interactive whiteboard, student motivation, digital literacy.

Аннотация. В данной тезисной работе проанализированы актуальность внедрения цифровых технологий в современную систему начального образования, влияние инновационных методов на мотивацию учащихся, а также способы создания интерактивной образовательной среды. Освещены вопросы повышения качества и эффективности образования посредством рационального использования цифровых средств.

Ключевые слова: начальное образование, цифровая образовательная среда, инновационные технологии, мультимедиа, интерактивная доска, учебная мотивация, цифровая грамотность.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – o‘quvchilarni nafaqat tayyor bilimlar bilan ta’minlash, balki ularni mustaqil fikrlashga, axborotni to‘g‘ri qabul qilish va tahlil etishga o‘rgatishdan iborat. Bu jarayon ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun juda muhimdir. O‘qitishning an’anaviy usullari bolalarning ijodiy salohiyatini to‘liq ochib berishga yetmasligi mumkin, shuning uchun raqamli ta’lim muhitini shakllantirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ta’limdagi eng dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda.

Raqamli ta’lim muhiti va uning mohiyati. Raqamli ta’lim muhiti deganda – o‘quv jarayonini sifatli tashkil etish uchun mo‘ljallangan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta’lim resurslari va kommunikatsiya tarmoqlarining uyg‘unligi tushuniladi. Boshlang‘ich sinflarda bu muhitni yaratish:

- O‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini va motivatsiyasini oshiradi;
- vizual va amaliy materiallar yordamida materiallarni o‘zlashtirishni yengillashtiradi;
- har bir bolaning individual xususiyatlari va o‘rganish tezligiga moslashish (shaxsiylashtirilgan ta’lim) imkonini beradi.

Innovatsion texnologiyalarning o‘rni va turlari. Boshlang‘ich sinf ta’limida pedagogik va innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish o‘quv jarayonini mutlaqo yangi bosqiga olib chiqadi. Bunda quyidagi innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. **Multimediya texnologiyalari.** Darslarda animatsiyalar, qisqa videoroliklar va audio materiallardan foydalanish o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi. Masalan, tabiatshunoslik darslarida virtual sayohatlarni uyushtirish o‘quvchilarga olamni yanada yaqinroq va tushunarliroq tasavvur qilishga yordam beradi.

2. **Interaktiv dasturiy ta’minot va o‘yin texnologiyalari.** O‘quv jarayonini o‘yin shaklida tashkil etish (gamifikatsiya) kichik maktab yoshidagi bolalar uchun eng maqbul usul hisoblanadi. Turli interaktiv testlar, viktorinalar va ta’limiy platformalardagi topshiriqlar o‘quvchilarni zeriktmaydi va ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

3. **Raqamli savodxonlikni shakllantirish.** Innovatsion texnologiyalar yordamida o‘quvchilar nafaqat tayyor ma’lumotlarni qabul qiladilar, balki kompyuter va planshetlardan to‘g‘ri foydalanish, internetdan kerakli ma’lumotlarni izlash va saralash kabi boshlang‘ich raqamli kompetensiyalarni egallaydilar.

Innovatsiyalarning afzalliklari va mavjud muammolar. Boshlang‘ich sinflarda raqamli ta’lim muhitini joriy etish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga, ularda mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu jarayonni amalga oshirishda qator qiyinchiliklar, masalan, o‘quvchilarning uzoq vaqt ekran qarshisida bo‘lishi salomatligiga ta’siri, kiberxavfsizlik masalalari va o‘qituvchilarni ushbu texnologiyalardan foydalanishga o‘rgatish ehtiyoji kabi jihatlarni e’tiborga olish talab etiladi. Shuning uchun innovatsion texnologiyalardan oqilona va me’yorida foydalanish juda muhimdir.

Boshlang‘ich sinflarda raqamli ta’lim muhitini shakllantirishda innovatsion texnologiyalar muhim pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayoniga kirib kelishi o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, darslarni interfaol va samarali tashkil etishga yordam beradi hamda o‘qituvchi faoliyatini yangi bosqichga olib chiqadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda multimedia vositalari, elektron darsliklar, virtual platformalar, animatsiyalar, taqdimotlar va interfaol o‘yinlardan foydalanish ta’lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, mantiqiy tafakkuri hamda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalar yordamida o‘quvchilar murakkab mavzularni ham qiziqarli va tushunarli shaklda o‘zlashtiradilar. Shu bilan birga, dars jarayonida audio, video va grafik materiallardan

foydalanish o‘quvchilarning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Raqamli vositalar individual yondashuvni ta’minlab, har bir bolaning bilim darajasi va qiziqishidan kelib chiqib ta’lim berish imkonini yaratadi.

Bugungi kunda innovatsion texnologiyalar faqat bilim berish vositasi emas, balki o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlovchi muhim omil hamdir. Masofaviy ta’lim platformalari, elektron kundaliklar va onlayn test tizimlari orqali ota-onalar ham ta’lim jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ta’limning shaffofligi va samaradorligini oshiradi. Shuningdek, o‘quvchilarni kelajakdagi raqamli jamiyatga tayyorlashda ham innovatsion texnologiyalarning o‘rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. *Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti*. – Toshkent, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent, 2020.
4. N. Saidahmedov. *Yangi pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: “Moliya”, 2019.
5. B. Farberman. *Ilg‘or pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent, 2018.
6. Pedagogika faniga oid ilmiy maqolalar va internet manbalari.
7. Zamonaviy ta’lim texnologiyalariga oid o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar.

KORXONADA SIFAT MENEJMENTI TIZIMINI SHAKLLANTIRISH

Abdurahmonova Feruza Nusratovna

Feruzanusratovna86@gmail.com

TMII 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada korxona va tashkilotlarda sifat menejment va sifatni samarali boshqarish orqali mahsulot va xizmatlarning yuqori sifati va raqobatbardoshligiga erishish ahamiyati va muammolari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: korxona, sifat, sifat menejmenti, mahsulot va xizmatlar, boshqaruv tizimi.

Annotation: This article highlights the importance and challenges of achieving high quality and competitiveness of products and services through effective quality management and quality management systems in enterprises and organizations.

Keywords: enterprise, quality, quality management, products and services, management system.

Аннотация: В данной статье освещаются значение и проблемы достижения высокого качества и конкурентоспособности продукции и услуг за счёт эффективного управления качеством и системы менеджмента качества на предприятиях и в организациях.

Ключевые слова: предприятие, качество, менеджмент качества, продукция и услуги, система управления.

Har qanday tashkilot va korxonalarda bozor munosabatlari sharoitida sifat menejmentining dolzarbligi uning iste’molchilarning barcha ehtiyojlarini to‘liq qondira oladigan mahsulot va xizmatlar sifatining shunday darajasini ta’minlashga qaratilganligi bilan belgilanadi.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev **“Umuman, xalqimiz hotirjam bo‘lishi kerak: sifatli oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish, bu borada kafolatlangan zaxirani yaratish va ularni bozorga uzluksiz yetkazib berish hamda narx-navoning barqarorligini ta’minlash ishlariga ustuvor darajada e’tibor qaratiladi.”**(2) – deb ma’ruzalari ta’kidlab o‘tdi.

Mahsulotlar va xizmatlarning yuqori sifati ularning raqobatbardoshligini belgilaydigan eng muhim tarkibiy qism hisoblanadi.

Iste’molchilar talablariga javob beradigan barqaror sifatni ta’minlamasdan, milliy iqtisodiyotni jahon iqtisodiyotiga oqilona qo‘shish va unda munosib o‘rin egallash mumkin emas.

Jahon hamjamiyatining zamonaviy rivojlanish sharoitidagi integratsiya jarayonlari obyektiv ravishda qaytarilmasdir, shuning uchun korxona va tashkilotlar faoliyatining barcha maqsad va vazifalariga erishishda mahsulot va xizmatlar sifatini boshqarishning zamonaviy kontsepsiyasi boshqaruvning boshqa sohalari qatorida uning majburiy ustuvorligini nazarda tutadi.

Shuning uchun mahsulotlar raqobatbardosh, doimiy, maqsadga muvofiq bo‘lishi, sifatni oshirish uchun ishlab chiqaruvchilarning mehnatsevar bo‘lishi uchun sifatni tizimli nazorat qilish zarur, boshqacha qilib aytganda, shiddatli raqobatdagi mavqeini mustahkamlash va o‘z daromadlarini maksimal darajada oshirishni istagan har qanday kompaniya sifatni boshqarish jarayoniga katta e’tibor berishi kerak.

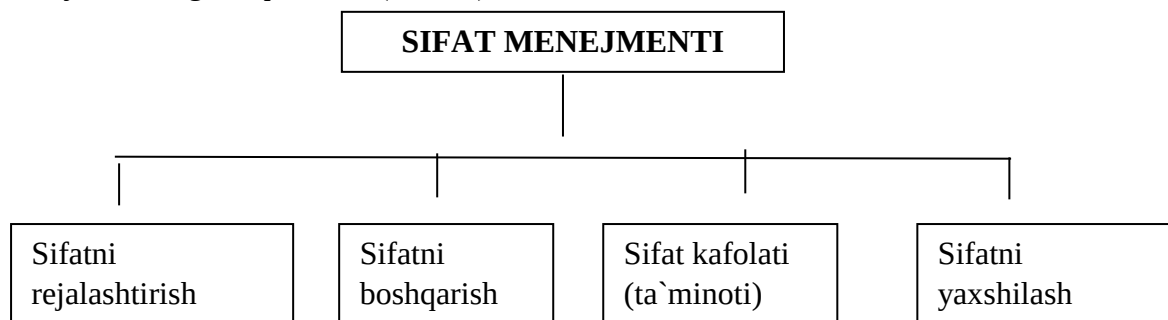
Sifat menejmenti sifatni rejalashtirish, sifat kafolati, sifat menejmenti va sifatni oshirish orqali ushbu sifat maqsadlariga erishish uchun sifat siyosatini ishlab chiqish, sifat maqsadlari va jarayonlarini o‘z ichiga olishi mumkin.

Sifatni rejalashtirish – bu sifat maqsadlarini belgilashga qaratilgan va sifat maqsadlariga erishish uchun zarur operatsion jarayonlarni va tegishli resurslarni aniqlaydigan sifat menejmentining bir qismidir.

Sifatni boshqarish- sifat talablarini bajarishga qaratilgan sifat menejmentining bir qismidir.

Sifat kafolati – bu sifat menejmentining sifat talablari bajarilishiga ishonch hosil qilishga qaratilgan qismi hisoblanadi.

Sifatni yaxshilash sifat talablariga javob berish qobiliyatini yaxshilashga qaratilgan sifat menejmentining bir qismidir. (1-rasm)

1-rasm. Sifatni boshqarish komponentlari (3)

Har qanday korxonaning muvaffaqiyatli ishlashi uchun uning tarkibiy qismi sifat menejmenti bo‘lgan samarali boshqaruv tizimini shakllantirish va qo‘llab-quvvatlash zarur. Sifat menejmenti tizimini shakllantirish MS ISO 90001 seriyasiga asoslangan bo‘lishi mumkin.

MS ISO 9000 seriyasiga muvofiq korxonalarda sifat menejmenti tizimini shakllantirish va joriy etish bo‘yicha faoliyat quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga olishi kerak:

- I. Loyiha oldidan tahlil qilish va o‘qitish.
- II. Sifat siyosati va maqsadlarini ishlab chiqish.
- III. Sifat menejmenti tizimini loyihalash.
- IV. Korxona sifatini boshqarish tizimini hujjatlashtirish.
- V. Korxonada sifat menejmenti tizimini joriy etish.
- VI. Sifat menejmenti tizimini sertifikatlashtirishga tayyorgarlik. (4)

MS ISO 9000 seriyasini tatbiq etish shartlarini tahlil qilish ushbu standartlarni mazkur korxonada qo‘llash imkoniyati va maqsadga muvofiqligini ko‘rsatishi kerak. Bunday tahlilni quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha o‘tkazish maqsadga muvofiq:

- mahsulot sifatining texnik darajasi va darajasiga, uni ishlab chiqarishning texnologik jarayonlariga talablarni belgilaydigan hamda sifat nazorati va mahsulotni sinovdan o‘tkazish tartibini tartibga soluvchi korxonada amalda bo‘lgan normativ-texnik hujjatlarni tahlil qilish;

- ishlab chiqarishning texnologik jarayonlari holatini, nazorat va sinovlarning to‘liqligi va to‘g‘riligini tahlil qilish;

- uskunalar, texnologik uskunalar, asboblari, energiya tashuvchilar va boshqa mehnat vositalari holatini tahlil qilish;

- korxonada metrologik ta‘minot bo‘yicha ishlarning holatini tahlil qilish;

- xomashyo, materiallar va butlovchi buyumlar ishlab chiqarishda ishlatiladigan materiallar va sifat intizomining holatini tahlil qilish;

- korxona shtatlari va o‘qitish hamda malaka oshirish tartibini tahlil qilish.

Bunday tahlil mahsulot sifatiga ta‘sir ko‘rsatadigan korxonaning barcha bo‘linmalari faoliyati bo‘yicha o‘tkazilgan so‘rov ma‘lumotlari asosida amalga oshiriladi. So‘rov davomida axborot olish uchun me‘yoriy, texnik, rejalashtirish va hisobot hujjatlari, statistik ma‘lumotlar, shuningdek kompaniya mutaxassislarining bevosita kuzatuvlari va suhbatlaridan foydalaniladi.

Sifatli va samarali ishlashi uchun tashkilot bir-biriga bog‘liq bo‘lgan bir nechta tadbirlarni boshqarishi kerak. Resurslardan foydalanadigan va kirishni natijalarga o‘zgartirishga muvaffaq bo‘lgan faoliyat jarayon sifatida qaralishi mumkin. Ko‘pincha, bir jarayonning natijasi keyingi jarayonning to‘g‘ridan-to‘g‘ri kirishini tashkil qiladi.(5)

Jarayon yondashuvining afzalligi – bu alohida jarayonlar tutashgan joyda, shuningdek ularning kombinatsiyasi va o‘zaro ta‘sirida ta‘minlanadigan nazoratning uzluksizligidir. Sifat menejmenti tizimida qo‘llanilganda ushbu yondashuv quyidagilarni ta‘kidlaydi: tushunish va talablariga javob berishning ahamiyati; jarayonlarni umuman kompaniyaning muvaffaqiyatli ishlashi uchun ularning ahamiyati jihatidan ko‘rib chiqish zarurligi; jarayonlarning natijalariga va ularning samaradorligiga erishish; obyektiv baholash va o‘lchash asosida jarayonlarni doimiy takomillashtirish. Tashkilot ushbu jarayonlarni standartlarning talablariga muvofiq boshqarishi kerak.

ISO 9000 – bu tashkilotlar va korxonalar uchun sifat menejmenti tizimini yaratish va takomillashtirish uchun ishlatiladigan bir qator ISO standartlaridir. Xalqaro standartlashtirish

tashkilotining (ISO, Xalqaro standartlashtirish tashkiloti) TC 176 Texnik qo‘mitasi tomonidan sifat tizimini boshqarish bo‘yicha bir qator standartlar ishlab chiqilgan. Qo‘mita Buyuk Britaniyaning BS 5750 standartida aks etgan Britaniya standartlari institutining dastlabki ishlanmalariga asoslangan edi.

Dunyo bo‘ylab 90 dan ortiq davlatlar tomonidan milliy sifati sifatida qabul qilingan ISO 9000 seriyasining standartlari har qanday korxona uchun, hajmi, egaligi va faoliyat sohasidan qat’i nazar amal qiladi. Sertifikatlash ushbu ketma-ket talablarni o‘z ichiga olgan yagona standart bo‘yicha amalga oshiriladi: ISO 9001.

ISO tashkiloti ISO 9001 bo‘yicha sertifikatlashni amalga oshirmaydi. Muvofiqlikni tasdiqlashning ikki darajali tizimi mavjud.

Alohida tashkilotlarning sifat menejmenti tizimlarini sertifikatlash maxsus tuzilgan auditorlik tashkilotlari (sertifikatlashtirish organlari) tomonidan amalga oshiriladi. Ular, o‘z navbatida, milliy akkreditatsiya jamiyatlari tomonidan akkreditatsiyadan o‘tgan. Shu bilan birga, mustaqil akkreditatsiya tizimlari ham mavjud.

ISO 9001 standartiga muvofiqligi yuqori sifatli mahsulotlarga kafolat bermasligini tushunish muhimdir. Ushbu standartlarning talablari va tavsiyalariga rioya qilish korxonaning sifat barqarorligini saqlash va o‘z ishining samaradorligini oshirish qobiliyatidan dalolat beradi.

Shuningdek, ISO 9001 talablariga muvofiqligi yetkazib beruvchilarning ma’lum darajadagi ishonchliligini ko‘rsatadi. Ko‘pgina G‘arb va Yaponiya kompaniyalari nuqtai nazaridan ISO 9001 talablariga rioya qilish bozorga kirishga imkon beradigan minimal darajadir. ISO 9001 muvofiqlik sertifikatining o‘zi standart talablarga erishishning tashqi mustaqil tasdig‘idir.

ISO 9000 standarti asosiy hisoblanadi, unda qabul qilingan atamalar va ta’riflar 9000 seriyasining barcha standartlarida qo‘llaniladi. Bu standart ISO standartlariga muvofiq sifat menejmenti tizimining asosiy elementlarini tushunishga asos yaratadi. ISO 9000 sifat menejmentining sakkiz tamoyilini va doimiy takomillashtirish uchun jarayon yondashuvidan foydalanishni belgilaydi.

Muvaffaqiyatli menejmentga ishlarda doimiy ravishda yaxshilash uchun mo‘ljallangan tegishli boshqaruv tizimini joriy etish va saqlash orqali erishish mumkin. ISO 9000 seriyali standartlari bunday tizimlarga bir qator talablarni shakllantiradi. Sifat menejmenti tizimini tatbiq etish orqali tashkilot o‘z jarayonlarining imkoniyatlari va ishonchliligiga ishonch hosil qiladi, shuningdek doimiy takomillashtirish uchun asos yaratadi. Bularning barchasi mijozlar ehtiyojini qondirish va muvaffaqiyatga olib keladi. Tashkilotda sifat menejmenti tizimlari boshqa boshqaruv tizimlari bilan bir qatorda ishlashi mumkin. Boshqarish tizimi bu tashkiliy tuzilma, hujjatlar, rejalar, usullar va to‘plangan tajriba to‘plamidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi – T.: O‘zbekiston, 2020 yil 30 dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi – T.: O‘zbekiston, 2020 yil 30 dekabr, <https://review.uz/oz/post/poslanie-prezidenta-uzbekistana-shavkata-mirziyoyeva-oliy-majlisu>
3. Xarrington D. X. Upravlenie kachestvom v amerikanskix korporatsiyax. – M.: Ekonomika, 2015. – 72 s.

4. Ogvozdin V.Yu. Upravlenie kachestvom: Osnovy teorii i praktiki: O‘quv qo‘llanma. – 4-e izd., ispr. i dop. – M.: «Delo i Servis», 2017. – 63 s.
5. Ogvozdin V.Yu. Upravlenie kachestvom: Osnovy teorii i praktiki: O‘quv qo‘llanma. – 4-e izd., ispr. i dop. – M.: «Delo i Servis», 2017. – 70 s.
6. M.M.Toshpulotov, Q.A.Sharipov, N.Q.Yuldoshev. “Sifat menejmenti”. Toshkent-2021
7. lex.uz <https://review.uz/oz/post/poslanie-prezidenta-uzbekistana-shavkata-mirziyoyeva-oliy-majlisu>

KORXONALARI FAOLIYATIDA INNOVATSION JARAYONLARNI BOSHQARISH TAMOYILLARI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xudoyarova Yulduz

hudaerovaulduz@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarishning asosiy tamoyillari va xususiyatlari yoritilgan. Innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish, innovatsion salohiyatdan foydalanish hamda korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, innovatsion menejmentning iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, innovatsion faoliyat, innovatsion menejment, innovatsion salohiyat, korxona, boshqaruv, raqobatbardoshlik, innovatsion rivojlanish.

Annotation. This article discusses the main principles and specific features of managing innovative processes in enterprise activities. The issues of effective organization of innovative activity, efficient use of innovative potential, and increasing enterprise competitiveness are analyzed. In addition, the importance of innovation management in economic development is revealed.

Keywords: innovation, innovative activity, innovation management, innovative potential, enterprise, management, competitiveness, innovative development.

Аннотация. В данной статье рассмотрены основные принципы и особенности управления инновационными процессами в деятельности предприятий. Проанализированы вопросы эффективной организации инновационной деятельности, рационального использования инновационного потенциала и повышения конкурентоспособности предприятий. Также раскрыто значение инновационного менеджмента в экономическом развитии.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, инновационный менеджмент, инновационный потенциал, предприятие, управление, конкурентоспособность, инновационное развитие.

Hozirgi kunda ilmiy-texnik, shuningdek, taraqqiyot hamda bozor ehtiyojlari, sanoat tarmoqlarida mahsulotlar nomenklaturasining sifatiga ehtiyojlarni shakllantirgan holda, talab va taklif kon’yunkturasi o‘zgarishlarga olib keldi. Shuning uchun, ishlab chiqarishning barcha jabhalarida innovatsiyalarga, istiqbolli rivojlanish amaliyoti sifatida, qiziqish oshagani yaqqol namoyondir. Korxonalarni boshqarish jarayonida bunday strategiyani yuzaga kelishi, innovatsion jarayonlarni samarali boshqaruv tizimlarini yaratish kerakligini ma’lum qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi “PF-165-son

Farmonida “innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish orqali innovatsion faol tashkilotlar ulushini oshirish” – degan maqsad qo‘yilgan.¹⁸

“Mamlakatimiz iqtisodiyotini yanada taraqqiy ettirishda, yurtimizning rivojlangan davlatlar qatoridan o‘rin egallashida va jahon hamjamiyatidagi o‘rnini mustahkamlashda innovatsiyalar muhim ahamiyatga ega.”¹⁹

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitlarida, innovatsiya faoliyatining ustuvor yo‘nalishlarida turli xil resurslarni optimallashtirish, innovatsion jarayonlarni majmuaviy boshqarish va innovatsion rivojlanishning samarasiz variantini tanlash tavakkalchiligini pasaytirish uchun xaridorlarning o‘zgaruvchan innovatsion ehtiyojlarini hisobga olish lozim bo‘ladi. Bunda innovatsiyalar va ularni boshqarish korxona rivojlanishining asosi va uzoq muddatli muvaffaqiyatining kafolati hisoblanadi.

“Ilmiy va innovatsion faoliyatni boshqarish bozordagi keskin raqobat sharoitida strategik afzalliklarga erishishga yo‘naltirilgan korxonalar uchun asosiy vazifaga aylandi. Innovatsion faol korxonalar ilmiy-texnik taraqqiyotning asosiy dvigateli ekanligini tushunish muhimdir. Ular tomonidan yaratilgan talab nafaqat iqtisodiyotning innovatsiyalarga bo‘lgan ehtiyojlarini keltirib chiqaradi, balki fan tomonidan taklif tarkibini ham belgilaydi.”²⁰

Innovatsion menejmentning asosiy qoida va kategoriyalarini o‘rganish uchun «innovatsiya» tushunchasining iqtisodiy mazmuni hamda mohiyatini anglab yetishimiz kerak. Iqtisodiy adabiyotlarda innovatsiya (ingl. innovation) – potentsial ilmiy-texnik taraqqiyotni (ITT) yangi mahsulot va texnologiyalar ko‘rinishida real taraqqiyotga aylanishi, deb ta’riflanadi.

Globalizatsiya sharoitida zamon talablaridan kelib chiqqan holda innovatsiyalarni tizimli ishlab chiqish uslubiyoti xalqaro standartlarga asosida va ularga muvofiq innovatsiya deganda, bozorga kirib kelayotgan yangi yoki takomillashtirilgan mahsulot, amaliyotda mavjud qo‘llanilayotgan yangi yoki takomillashtirilgan texnologik jarayon yoki ijtimoiy xizmatlarga asosidagi yangicha yondashuv ko‘rinishidagi innovatsiya faoliyati natijasi tushuniladi.

“Innovatsion korxona - bu asosiy faoliyat turi sifatida innovatsion faoliyat amalga oshiriladigan, innovatsiyalar va korxonaning innovatsion salohiyatini oshirish uning mavjudligi va rivojlanishining manbai sifatida ko‘rilgan korxona turidir.”²¹

Innovatsiyani jarayon sifatida, tizim sifatida, o‘zgarishlar yoki natijalar sifatida talqin qilingan. Bundan tashqari innovatsiya tushunchasini tushuntirishda tadqiqot ob’ektlari va predmetlarini ham turlicha nuqtai nazardan ko‘rib chiqilgan. Innovatsiya tushunchasiga bu kabi ko‘plab tariflar berilishiga sabab va uni turli ko‘rinish sifatida bilish har bir tadqiqotchi olimning o‘zi yashagan davriga va shu davrdagi iqtisodiyotning rivojlanish darajasiga bog‘liqdir. Ular o‘zlari yashagan va ijod qilgan muhit ta’sirida innovatsiyaga xulosa qilganlar.

¹⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларда Ўзбекистон Республикасининг инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиqlаш тўғрисида”ги ПФ-165-сон Фармони

¹⁹ Атамурадов Ш.А. ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ВЕНЧУРЛИ ИННОВАЦИОН ЛОЙИХАЛАШТИРИШ МОДЕЛЛАРИ. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2019 йил.

²⁰ Инновационный менеджмент: теория и практика: / А. В. Марков [и др.]: под науч. ред. А. В. Маркова. Мн.: «Колорград», 2015. 90 с.

²¹ <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/114034/1/Клуня%20Фан%20инновационное%20предп.pdf>

Bizning fikrimizcha, innovatsiyalar bu – yuzaga kelgan ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish yoki boshqa foydali samaraga erishish maqsadida yangi yoki takomillashtirilgan mahsulot (tovar, ish, xizmat va boshq.), ishlab chiqarish jarayoni, yangi marketing yoki biznes yuritishda tashkiliy usul, ish joylari yoki tashqi aloqalarni tashkil etish ko‘rinishidagi ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va (yoki) texnologik ishlar natijasidir.

Ushbu muammo bo‘yicha bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan bo‘lishiga qaramasdan, bugungi kunda innovatsiya faoliyati sohasida yagona, umumiy tarzda qabul qilingan terminologiya mavjud emasdir. Shuning uchun ham adabiyotlarni tahlilini keltirish va innovatsiya faoliyati sohasidagi asosiy tushunchalarni aniqlashtirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Innovatsion nazariyani asosiy rivojlanish bosqichi V.Zombart, V.Mitcherlix, Y.Shumpeter ishlariga to‘g‘ri kelgan. Innovatsiyalar nazariyasini shakllanishi va rivojlanishiga avstriyalik olim Y.Shumpeter katta hissa qo‘shgan. Y.Shumpeter kon‘yunktura siljishlari manbalarini tahlil qilish natijasida, ishlab chiqarish va bozor rivojlanishidagi o‘zgarishlarning yangi omillarini ajratdi²² va ularga quyidagilarni kiritdi:

- yangi xususiyatlarga ega mahsulotni ishlab chiqarish;
- yangi ilmiy kashfiyot yoki tijoratlashtirish usuliga asoslangan ishlab chiqarishning yangi uslubini joriy etish;
- sanoatning mazkur tarmog‘i taqdim etilmagan, yangi savdo bozorlarini o‘zlashtirish;
- xom-ashyo yangi manbasidan foydalanish.

Muayyan yangilik darajasini baholash va kon‘yunktura siljishlarining amplitudasi va davomiyligini aniqlash uchun Y.Shumpeter yangilik mezonini kiritdi, va ushbu mezon mazkur turkumlashtirish asosini tashkil etdi.

G.J. Xasanovanning fikricha, “Innovatsiya faoliyati” – bu faoliyat turi ham, sohasi ham bo‘lmay, balki uning tavsifidir. Innovatsiya sohasi mavjud bo‘lmaydi, chunki har qanday faoliyat va har qanday soha, agar unga yuqori talab mavjudligi bilan ajralib turuvchi natijaga (masalan, ijtimoiy, bozor, mudofaa kabi) erishishi uchun yangiliklar (masalan, bilimlar, texnologiyalar, qo‘llanmalar, yondashuvlar kabilar) joriy etilsa, innovatsiya bo‘lishi mumkin”.²³

Bizning fikrimizcha, innovatsion faoliyat bu - ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik, texnologik ishlarni yaratish, foydalanish va tijoratlashtirishga, shuningdek innovatsion infratuzilmani yaratishga qaratilgan ilmiy, texnologik, moliyaviy harakatlarni o‘zida ifodalovchi faoliyat hisoblanadi.

Shunday qilib, innovatsiya faoliyatini boshqaruv ob‘ekti sifatidagi kengaytirilgan ta’rifi quyidagi jihatlarni aks ettirishi lozim:

- fan va texnikaning rivojlanishi, ob‘ektiv iqtisodiy qonunlar va qonuniyatlar asosida jamiyat ehtiyojlarini o‘sishi natijasida, ishlab chiqarishning doimiy takomillashuvini ta’minlovchi ishlab chiqarish va noishlab chiqarish xarakteriga ega davrlar;
- ishlab chiqarishning yangi sifatiga ega bo‘lish imkonini beruvchi yangi mahsulotlarni yaratish, tijoratlashtirish va ekspluatatsiya qilish uchun yetarli bo‘lgan ishlab

²² Шумпетер Й. Теория экономического развития, М.: Прогресс, 2002. – С.255.

²³ Xasanova G.J. Sanoat korxonalari innovatsiya faoliyati samaradorligini oshirish. Ixtisoslik: 08.00.04 – “Mikroiqtisodiyot”. – I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. Buxoro davlat universiteti. – Toshkent, 2006. – B.11-12.

chiqarishning innovatsion salohiyatdan foydalanishning yuqori darajasini ta’minlovchi hatti-harakatlar.

Innovatsiya faoliyati bilan yaqindan bog‘liq bo‘lgan yana bir kategoriya – innovatsion salohiyat, innovatsiyalarni amalga oshirish uchun mo‘ljallangan kadr, moddiy-texnik, axborot va moliyaviy resurslarning yig‘indisini belgilaydi. Har qanday iqtisodiy ob‘ektning innovatsion salohiyati uning faoliyati xususiyatlari va miqyosiga bog‘liq bo‘ladi, rivojlanish darajasi esa korxonaning real innovatsion imkoniyatlarini tavsiflaydi. Innovatsion salohiyatni saqlash, samarali foydalanish va qayta ishlab chiqarish uchun tegishli xo‘jalik mexanizmi shakllangan bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-165-son Farmoni
2. Atamuradov Sh.A. Xorijiy mamlakatlarda venchurli innovatsion loyihalashtirish modellari. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2019 yil.
3. Xasanova G.J. Sanoat korxonalari innovatsiya faoliyati samaradorligini oshirish. Ixtisoslik: 08.00.04 – “Mikroiqtisodiyot”. – I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. Buxoro davlat universiteti. – Toshkent, 2006. – B.11-12.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития, М.: Прогресс, 2002. – С.255.
5. Инновационный менеджмент: теория и практика: / А. В. Марков [и др.]: под науч. ред. А. В. Маркова. Мн.: «Колорград», 2015. 90 с.
6. <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/114034/1/Ключня%20Фан%20инновационное%20предп.pdf>

KORXONALARDA STRATEGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH

Ametova Shohsanam Irismatovna

Shakhsanam.ametova@gmail.com

TMII 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarda strategiyani ishlab chiqish jarayoni va strategik boshqaruvni takomillashtirish masalalari yoritilgan. Jahon iqtisodiyotidagi tezkor o‘zgarishlar, raqobatning kuchayishi hamda innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi sharoitida korxonalarning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlashda strategik rejalashtirishning ahamiyati asoslab berilgan. Maqolada ichki va tashqi muhit tahlili, SWOT, PEST va Porterning “besh kuch” modeli kabi tahlil usullaridan foydalanishning ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, innovatsion rivojlanish, raqamli transformatsiya, inson kapitalini rivojlantirish va risk-menejment tizimini mustahkamlash strategik boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim omillari sifatida bayon etilgan. Amaliy misollar asosida O‘zbekiston korxonalarida strategik boshqaruvni joriy etish natijalari ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: strategik boshqaruv, strategiya, strategik tahlil, SWOT, PEST, Porter modeli, innovatsion rivojlanish, raqamli transformatsiya, risk-menejment, korxona samaradorligi.

Annotation: This article examines the process of strategy development and the improvement of strategic management in enterprises. In the context of rapid global economic

changes, increasing competition, and the growth of innovative technologies, the article emphasizes the importance of strategic planning for ensuring long-term sustainable development. It highlights the significance of internal and external environment analysis using tools such as SWOT, PEST, and Porter’s Five Forces model. The study also discusses the role of innovation, digital transformation, human capital development, and risk management in enhancing the effectiveness of strategic management. Practical examples illustrate how strategic management is being implemented in enterprises in Uzbekistan.

Keywords: strategic management, enterprise strategy, strategic analysis, SWOT, PEST, Porter’s model, innovation development, digital transformation, risk management, enterprise efficiency.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы разработки стратегии и совершенствования стратегического управления на предприятиях. Учитывая быстрые изменения в мировой экономике, усиление конкуренции и развитие инновационных технологий, подчёркивается необходимость стратегического подхода для обеспечения долгосрочного развития организаций. Особое внимание уделено анализу внутренней и внешней среды предприятия, использованию методов SWOT, PEST и модели пяти сил Портера. Показана роль инновационного развития, цифровой трансформации, развития человеческого капитала и эффективного риск-менеджмента в повышении результативности стратегического управления. На основе практических примеров раскрывается опыт внедрения стратегического управления на предприятиях Узбекистана.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегия предприятия, стратегический анализ, SWOT, PEST, модель Портера, инновационное развитие, цифровая трансформация, риск-менеджмент, эффективность

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida kechayotgan tub o‘zgarishlar, raqobatning kuchayishi, texnologiyalarning tez sur’atlarda yangilanib borishi va bozor kon’yunkturasi doimiy o‘zgarishi har bir korxona faoliyatiga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda. “Xo‘jalik yuritish sharoitlarining ta’siri ostida firmalar strategiyalari reaktiv yondashuvdan proaktiv yondashuvga o‘zgardi: agar avval firma muayyan tashqi muhitga moslashishi talab etilgan bo‘lsa, hozirgi kunda firmadan uzoq muddatli muvaffaqiyatni ta’minlay oladigan noyob resurslar va qiyin ko‘chiriladigan salohiyatlarni oldindan yaratish hamda rivojlantirish talab etilmoqda.” [Rujanskaya, L. S. Strategicheskiy menedjment: uchebnoye posobiye / L. S. Rujanskaya, E. A. Yakimova, D. A. Zubakina; [pod obshch. red. d-ra ekon. nauk L. S. Rujanskoy]; Min-vo nauki i vyssh. obrazovaniya RF. — Yekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2019. — 5-b.]

Bunday sharoitda korxonalar faqat joriy rejalar bilan cheklanib qolmay, balki uzoq muddatli maqsadlarga erishishni ta’minlaydigan aniq strategiyani ishlab chiqishi va uni samarali amalga oshirishi zarur.

“Korxonani strategik boshqarish muammosi amaliy nuqtayi nazardan ham dolzarb bo‘lib, bunga korxona rahbariyatining raqobatbardoshlikni baholashning zamonaviy usullari hamda raqobatga barqaror strategiyalarni ishlab chiqish mexanizmlarini yetarli darajada egallamaganligi sabab bo‘lmoqda.” [Mavrina, I. N. M12 Strategicheskiy menedjment: uchebnoye posobiye / I. N. Mavrina. — Yekaterinburg: UrFU, 2014. — 3-b.]

Keyingi yillarda mamlakatimiz iqtisodiyotida ro‘y bergan jiddiy sifat o‘zgarishlari e’tiborga loyiqdir. O‘zbekistonda sanoat siyosati eksportga yo‘naltirilgan holda amalga

oshirilmoqda. O‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, aynan tayyor mahsulotlar eksporti, ayniqsa, murakkab ilm-fanni talab qiluvchi eksport eng katta daromad keltiradi.

O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiyotning eng dolzarb muammolaridan biri iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlashdir. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonida “Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur‘atlarini ta’minlash” dolzarb vazifalar ekanligi belgilab berildi [O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 01.02.2022-yil]. O‘zbekistonda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, xususiy mulkchilikni rivojlantirish va erkin raqobat muhitini yaratish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar korxonalar oldida strategik boshqaruvga bo‘lgan talabni yanada oshirmoqda.

Strategiyani ishlab chiqish jarayoni kompleks tahlilga asoslanishi lozim. Avvalo, korxonaning ichki imkoniyatlari va resurslari, uning moliyaviy holati, kadrlar salohiyati, ishlab chiqarish quvvati hamda texnologik darajasi chuqur o‘rganiladi. Shu bilan birga, tashqi muhit — ya’ni bozor sharoiti, raqobatchi korxonalarning harakatlari, iste’molchilar ehtiyojlari, davlat siyosati va global iqtisodiy tendensiyalar ham tahlil qilinadi. Aynan ichki va tashqi muhit tahlili asosida korxona o‘z strategiyasini belgilaydi. Bu jarayonda SWOT tahlil, PEST tahlil hamda Porterning “besh kuch” modeli kabi strategik tahlil usullaridan foydalanish yuqori samara beradi. Kompaniya o‘z strategiyasini o‘zgartirib, mazkur ko‘rsatkichlarni o‘z foydasiga yo‘naltirishi mumkin.

3-rasm. Porterning “besh kuch” modeli

Strategiya ishlab chiqishda korxonaning missiyasi va vizyoni alohida ahamiyatga ega. Missiya korxonaning jamiyatdagi asosiy vazifasi va maqsadini belgilaydi, vizyon esa uning kelgusida qanday ko‘rinishga ega bo‘lishini ifoda etadi.

Strategiyani belgilab olgandan so‘ng uning amalga oshirish mexanizmi ishlab chiqiladi. Bu bosqichda resurslar taqsimlanadi, loyihalar va vazifalar belgilanadi, mas’ullar aniqlanadi hamda bajarish muddatlari ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, amalga oshirish jarayonini monitoring qilish va baholash tizimi yo‘lga qo‘yiladi. Mazkur tizim strategik boshqaruvning ajralmas qismi bo‘lib, u korxona faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan o‘zgarishlarga tezkor moslashish imkonini yaratadi.

Bu omillarning o‘zaro ta’siri har bir tarmoqda o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib boradi. Strategiyani belgilovchi omillar doimo bir-biridan farq qiladi. Firma har doim ham o‘zi xohlagan strategiyani tanlay olmaydi. Uning harakatlari qonun, davlat siyosati, jamoat tartibi va ijtimoiy pozitsiya bilan cheklanadi. Tarmoqning jozibadorligi va raqobat darajasi strategiyani aniqlashga katta ta’sir ko‘rsatadi. Kompaniyaning strategiyasini bo‘sh band qilinmagan sektorga asoslash mutlaqo noo‘rin hisoblanadi. Strategiya kompaniyaning tajribasi va ustun jihatlariga asoslanishi kerak.

Korxonalarda strategik boshqaruvni takomillashtirish, avvalo, menejment tizimini zamonaviy talablarga moslashtirishni talab etadi. Buning uchun rahbar va mutaxassislarining strategik fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, axborot tahlillariga asoslangan qarorlar qabul qilish madaniyatini shakllantirish muhimdir. Shu bilan birga, innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, raqamli texnologiyalardan foydalanish va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish strategik boshqaruv samaradorligini keskin oshiradi.

Hozirgi zamon raqobati sharoitida inson kapitali muhim strategik resurs hisoblanadi. Shu sababli korxonalar strategiya ishlab chiqish jarayonida kadrlar salohiyatini rivojlantirishga, malaka oshirish dasturlarini keng joriy etishga va xodimlarni motivatsiyalashga katta e’tibor qaratishi zarur. Korporativ madaniyatni mustahkamlash, jamoaviy ish muhiti yaratish va ichki kommunikatsiyani yaxshilash ham strategik boshqaruvni takomillashtirishning muhim jihatlaridandir.

Iqtisodchi olim N.Q. Yo‘ldoshevning fikriga ko‘ra: “Kompaniyaning raqobat strategiyasi – bu biznesga yondashuv va mijozlarni jalb qilishga qaratilgan tashabbuslar, kompaniyaning bozordagi pozitsiyasini mustahkamlash uchun olib boriladigan kurashdan iborat.” [Yo‘ldoshev N.Q. Strategik menejment. Darslik. – T.: “Iqtisodiyot”, 2019. – 67-b.]

Kompaniyaning raqobat strategiyasi odatda bozor kon’yunkturasining o‘zgarishiga qarab amalga oshiriladigan hujum va mudofaa harakatlarini o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari, raqobat strategiyasi kompaniyaning kelajakdagi raqobatdosh imkoniyatlari va bozordagi mavqei bilan bog‘liq o‘zgaruvchan vaziyatlarga tezkor javob berish uchun qisqa muddatli taktik harakatlarni ham nazarda tutadi.

O‘zbekistondagi iqtisodiy islohotlar, ayniqsa, sanoatni modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish va xususiy sektorni rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar korxonalarda strategik boshqaruvga bo‘lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda. Yangi sharoitda har bir korxona o‘z faoliyatini xalqaro standartlar asosida tashkil etishi, innovatsion strategiyalarni joriy qilishi va raqobat muhitida faol ishtirok etishi talab etilmoqda.

Strategik boshqaruvni takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri — risk-menejment tizimini kuchaytirishdir. Xavflarni oldindan aniqlash, ularni kamaytirish va ehtimoliy oqibatlarni bartaraf etish choralari ko‘rish korxona barqarorligini ta’minlaydi. Shuningdek, strategik qarorlarni qabul qilishda barqaror rivojlanish tamoyillarini — ya’ni iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy mas’uliyat va ekologiyaga ehtiyotkorona munosabatni hisobga olish muhimdir.

Amaliy jihatdan olganda, mamlakatimizdagi ko‘plab yirik korxonalar — to‘qimachilik, oziq-ovqat va qurilish sohalarida faoliyat yuritayotgan subyektlar strategik rejalashtirish va boshqaruv tizimlarini joriy etish orqali yuqori natijalarga erishmoqda. Ular o‘z strategiyalarini bozor talablariga mos ravishda yangilab borish, innovatsiyaga yo‘naltirilgan investitsiya siyosatini amalga oshirish hamda xalqaro hamkorlikni kengaytirish orqali barqaror rivojlanishni ta’minlamoqda.

Xulosa qilib aytganda, korxonalarda strategiyani ishlab chiqish va strategik boshqaruvni takomillashtirish zamonaviy iqtisodiyotning muhim talabi hisoblanadi. Bu jarayon to‘g‘ri tashkil etilganda korxona resurslardan samarali foydalanadi, raqobatbardoshligini saqlab qoladi va uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erishadi. Shu munosabat bilan korxonalarda strategik rejalashtirish bo‘yicha ixtisoslashgan bo‘limlar tashkil etish, menejerlar uchun zamonaviy strategik boshqaruv ta’lim dasturlarini yo‘lga qo‘yish, innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va raqamli boshqaruv madaniyatini rivojlantirish tavsiya etiladi. Faqat shundagina korxonalar yangi iqtisodiy sharoitda o‘z maqsadlariga muvaffaqiyatli erisha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 01.02.2022-yil.

2. Yo‘ldoshev N.Q. *Strategik menejment*. O‘quv qo‘llanma. – TDIU, Toshkent, 2006. – 210-b.
3. Yo‘ldoshev N.Q. *Strategik menejment*. Darslik. – T.: “Iqtisodiyot”, 2019. – 67-b.
4. Mavrina I.N. *Strategicheskiy menedjment: uchebnoye posobiye*. – Yekaterinburg: UrFU, 2014. – 132-b.
5. Rujanskaya L.S., Yakimova E.A., Zubakina D.A. *Strategicheskiy menedjment: uchebnoye posobiye*. – Yekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2019. – 225-b.

KORXONALARDA STRATEGIYANI ISHLAB CHIQISH VA STRATEGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH

Ametova Shohsanam Irismatovna

Shakhsanam.ametova@gmail.com

TMII 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada korxonalarda strategiyani ishlab chiqish va strategik boshqaruvni takomillashtirish masalalari yoritilgan. Unda strategik boshqaruvning mazmuni, asosiy yo‘nalishlari hamda korxona raqobatbardoshligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli boshqaruv, inson kapitalini rivojlantirish va risk-menejment tizimini takomillashtirish orqali korxonalar faoliyati samaradorligini oshirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Maqolada strategik rejalashtirishning amaliy ahamiyati hamda O‘zbekiston korxonalari tajribasi misollar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: strategik boshqaruv, strategiya, korxona rivojlanishi, raqobatbardoshlik, strategik rejalashtirish, innovatsion boshqaruv, raqamli transformatsiya, risk-menejment, inson kapitali, strategik marketing.

Abstract: This article discusses the issues of developing strategies and improving strategic management in enterprises. The essence of strategic management, its main directions, and its role in increasing enterprise competitiveness are analyzed. The article also examines the introduction of innovative technologies, digital management, human capital development, and risk management systems aimed at improving enterprise efficiency. In addition, the practical importance of strategic planning is highlighted through the example of enterprises in Uzbekistan.

Keywords: strategic management, strategy, enterprise development, competitiveness, strategic planning, innovative management, digital transformation, risk management, human capital, strategic marketing.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы разработки стратегии и совершенствования стратегического управления на предприятиях. Проанализированы сущность стратегического управления, его основные направления и значение в повышении конкурентоспособности предприятия. Также освещены вопросы внедрения инновационных технологий, цифрового управления, развития человеческого капитала и совершенствования системы риск-менеджмента для повышения эффективности деятельности предприятий. В статье раскрыто практическое значение стратегического планирования на примере опыта предприятий Узбекистана.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегия, развитие предприятия, конкурентоспособность, стратегическое планирование, инновационное управление,

цифровая трансформация, риск-менеджмент, человеческий капитал, стратегический маркетинг.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida kechayotgan global o‘zgarishlar, raqobatning kuchayishi, innovatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi va bozor munosabatlarining chuqurlashuvi har bir korxona oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Shunday sharoitda korxonalar faoliyatini faqat joriy rejalar asosida boshqarish yetarli emas, balki uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta’minlaydigan strategik boshqaruv tizimini joriy etish zarur hisoblanadi. Strategik boshqaruv korxonaning umumiy maqsadlarini belgilash, resurslardan oqilona foydalanish, tashqi muhitdagi o‘zgarishlarga moslashish va bozordagi raqobatbardoshligini saqlab qolishga xizmat qiladi.

Amerikalik yetuk iqtisodchi olim I. Ansoffning fikricha, raqobat strategiyasi o‘z mohiyati va jihatidan tashkilotning o‘z faoliyatida qaror qabul qilish jarayonida qo‘llash uchun mavjud bo‘lgan qoidalar majmuiga aytiladi.

Iqtisodchi olim N.Q. Yo‘ldoshevning fikriga ko‘ra: “Strategik menejment – korxona va tashkilotlarda strategik jarayonni shakllantirish, boshqarish va tahlil qilish, korxonalarning tashqi va ichki muhitlarini tahlil qilish va boshqarish, korxonalardagi resurslarni boshqarish, korxona va tashkilotlarda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda strategik nuqtayi nazardan kelib chiqqan holda yondashish, korporativ va biznes strategiyalarni ishlab chiqish va rivojlantirish, korxona va tashkilotlarning strategiyalarini rejalashtirish hamda ijrosini ta’minlash, strategik o‘zgarishlarni boshqarish, strategik pozitsiyalanishni rivojlantirish va strategik restrukturizatsiyalash masalalarini o‘rganishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan”.

Strategiya murakkab va mavhumlashtirilgan amaliy faoliyat falsafasi sifatida namoyon bo‘ladi. U aniq sharoit va o‘zgarishlar ta’sirida oydinlashtirilib, muayyan mo‘ljallarga aylantiriladi. Tegishli davr mobaynida, qisqa muddatli qarorlar hamda tavakkalchilik siyosati va usullar yig‘indisi – taktika orqali ushbu strategiya amalga oshiriladi.

Mazkur harakat falsafasining qo‘llanilishi, chizmada ifodalanganidek, firma faoliyatining ikki yo‘nalishini ko‘zda tutadi:

1. Birinchi yo‘nalish iste’molchilarning hal qiluvchi guruhlar ehtiyojlari va talablarini muntazam hamda doimiy ravishda tahlil qilib borish, shuningdek, kompaniyaga tanlab olingan xaridorlar guruhlariga raqobatchilarga nisbatan yaxshiroq xizmat ko‘rsatish imkonini beruvchi hamda shu yo‘l bilan ishlab chiqaruvchiga raqobatda barqaror ustunlikni ta’minlovchi samarali tovar va xizmatlar konsepsiyasini ishlab chiqishdan iboratdir. Bu jarayon strategik marketingning asosiy vazifalariga kiradi.

2. Ikkinchi yo‘nalish esa potensial xaridorlarni xabardor qilish va xaridorlarni izlash xarajatlari kamaygan sharoitda tovarning o‘ziga xos sifatlarini namoyish qilish maqsadida savdo va kommunikatsiya siyosatini tashkil etishdan iborat bo‘lib, bu operatsion marketing vazifasini tashkil qiladi.

“Korxonani modernizatsiyalash jarayonini rejalashtirish asosida fondlarni kengaytirilgan takror ishlab chiqarish, amaldagi korxonalarni texnik qayta jihozlash, qayta ta’mirlesh va kengaytirish bilan bog‘liq asosiy iqtisodiy vazifalar hal qilinadi. Odatda, u amaldagi qonuniy hujjatlar va iqtisodiy boshqaruvning me’yoriy qoidalari asosida, shuningdek, xo‘jalik yuritishning muayyan bosqichida qabul qilinadigan hukumat qarorlari asosida amalga oshiriladi.”

“Korxona strategiyasi ilmiy-texnik taraqqiyotni boshqarish strategiyasini shakllantiradi va yo‘lga soladi, ya’ni innovatsion faoliyatning roli, o‘rni, bazasi va mohiyatini belgilab beradi. O‘z navbatida, innovatsion strategiya korxona strategiyasini chuqurlashtiradi, aniqlashtiradi va uning amalga oshishiga ko‘maklashadi.”

Korxonalarda strategik boshqaruvni takomillashtirish, avvalo, innovatsion boshqaruv elementlarini joriy etish bilan bog‘liq. Yangi texnologiyalardan foydalanish, raqamli transformatsiyani amalga oshirish, avtomatlashtirilgan ish jarayonlarini yo‘lga qo‘yish mahsulot sifatini oshiradi va ishlab chiqarish samaradorligini ta‘minlaydi. Shu bilan birga, inson kapitaliga sarmoya kiritish ham strategik boshqaruvning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Har qanday strategiyaning asosiy ijrochisi inson ekanligi sababli, xodimlarning bilim va malakasini oshirish, ularni rag‘batlantirish hamda korporativ madaniyatni rivojlantirish korxona barqarorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida to‘g‘ri strategik qaror qabul qilishda axborot tahlili va raqamli boshqaruvning o‘rni beqiyosdir. Zamonaviy axborot tizimlaridan foydalangan holda bozor tahlilini olib borish, raqobat muhitini baholash va kelgusi tendensiyalarni prognozlash orqali korxona o‘z faoliyatini samarali yo‘naltirishi mumkin. Shuningdek, strategik boshqaruv tizimida ijtimoiy mas‘uliyat va barqaror rivojlanish tamoyillarini ham inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Bu nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki ekologiya, jamiyat va aholi manfaatlarini ham ta‘minlaydigan keng qamrovli strategiya yaratishga imkon beradi.

Strategik boshqaruvni takomillashtirishning yana bir muhim jihati — risk-menejment tizimini rivojlantirishdir. Har qanday iqtisodiy faoliyat ma‘lum darajada xavf-xatar bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu bois korxona o‘z strategiyasini ishlab chiqish jarayonida ehtimoliy xatarlarni oldindan baholashi, ularni kamaytirish choralari ko‘rishi va nazorat mexanizmlarini joriy etishi lozim.

Amaliy jihatdan oladigan bo‘lsak, mamlakatimizdagi ko‘plab to‘qimachilik, oziq-ovqat va qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalar strategik boshqaruv tizimini joriy etish orqali yuqori natijalarga erishmoqda. Masalan, ayrim yirik to‘qimachilik korxonalari eksport hajmini oshirish, xalqaro bozorda sifat standartlariga mos mahsulot ishlab chiqarish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etishda strategik rejalashtirishdan samarali foydalanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, korxonalarda strategik boshqaruvni takomillashtirish bugungi kunda nafaqat iqtisodiy o‘sish, balki barqaror rivojlanishning ham asosiy omili hisoblanadi. Uning samarali amalga oshirilishi resurslardan oqilona foydalanish, raqobatbardoshlikni ta‘minlash va tashqi muhitdagi o‘zgarishlarga tez moslashish imkonini yaratadi. Shu munosabat bilan korxonalarda strategik boshqaruv bo‘yicha ixtisoslashgan bo‘limlar tashkil etish, rahbar va menejerlar uchun strategik fikrlashni rivojlantiruvchi o‘quv dasturlarini joriy etish, shuningdek, davlat tomonidan strategik innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Krevens, Devid V. Strategicheskiy marketing. – M.: Vilyams, 2008. – 10-bet.
2. Yo‘ldoshev N.Q. Strategik menejment. Darslik. – T.: “Iqtisodiyot”, 2019. – 12-bet.
3. Asatullayev X., Tursunov B., Mamanazarov A. Korxonalarni rivojlantirish strategiyasi (Ma‘ruzalar matni). – T., 2019. – 30-bet.

4. Azizxo‘jayev A., Umarova N., Qo‘chqorov R. Globallashuv va axborotlashgan jamiyat muammolari. – T.: “Akademiya”, 2011. – 78-bet.
5. Abdusattarova X.M. Innovatsiya strategiyasi. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Tafakkur-Bo‘stoni”, 2012. – 10-bet.
6. Qosimova M., Ergashxo‘jayeva Sh., Abduxalilova L., Muhitdinova U., Yo‘ldoshev M. Strategik marketing. O‘quv qo‘llanma. – T.: “O‘qituvchi”, 2007. – 5-bet.

**TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA
RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK
IMKONIYATLARI**

Sobirova Aziza Farhadovna

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

Yusupbayeva Donaxon, Orifjonova Dilnura

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-bosqich talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada turkiy davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda O‘zbekiston, Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Qirg‘iziston ta’lim tizimlarida qo‘llanilayotgan zamonaviy raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, multimedia vositalari hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarning boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, maqolada turkiy davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali mexanizmlari tahlil etilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning kreativ fikrlashi, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalari, kommunikativ kompetensiyasi va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilishi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: turkiy davlatlar, boshlang‘ich ta’lim, raqamli texnologiyalar, innovatsion pedagogika, interfaol metodlar, multimedia vositalari, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli ta’lim, STEAM, pedagogik texnologiyalar.

Abstract. This article scientifically analyzes the pedagogical opportunities of using digital technologies in primary education based on the experience of Turkic countries. The study highlights modern digital technologies, interactive methods, multimedia tools, and innovative pedagogical approaches used in the educational systems of Uzbekistan, Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan, and Kyrgyzstan to improve the quality of primary education. In addition, the article examines effective mechanisms for developing the knowledge, skills, and competencies of primary school students based on the experiences of Turkic countries. The results show that educational processes organized through digital technologies contribute significantly to the development of students’ creative thinking, independent learning skills, communicative competence, and learning motivation.

Keywords: Turkic countries, primary education, digital technologies, innovative pedagogy, interactive methods, multimedia tools, competency-based approach, digital education, STEAM, pedagogical technologies.

Hozirgi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish barcha davlatlar oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim

bosqichi yosh avlodning intellektual va ma’naviy rivojlanishida muhim o‘rin tutgani sababli ushbu bosqichda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish dolzarb masalalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bugungi kunda turkiy davlatlar ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, innovatsion o‘qitish metodlarini qo‘llash va o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Turkiy davlatlar, jumladan O‘zbekiston, Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Qirg‘iziston ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari izchil amalga oshirilmoqda. Ushbu davlatlarda boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish maqsadida elektron darsliklar, multimedia vositalari, masofaviy ta’lim platformalari, interaktiv doskalar va sun’iy intellekt elementlariga asoslangan ta’lim texnologiyalaridan foydalanish kengayib bormoqda. Bu esa o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qilmoqda.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborot bilan ishlash ko‘nikmalari va kreativ salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning vizual va eshitish orqali bilimlarni samarali o‘zlashtirishiga imkon yaratadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatlariga ko‘ra obrazli tafakkurga moyil bo‘lganligi sababli raqamli texnologiyalar ularning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Turkiya ta’lim tizimida “FATIH” loyihasi orqali maktablarni zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlash, interaktiv doskalar va planshetlardan foydalanishni kengaytirish bo‘yicha katta ishlar amalga oshirilgan. Ushbu loyiha doirasida o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun elektron ta’lim resurslari ishlab chiqilgan hamda raqamli ta’lim muhiti shakllantirilgan. Natijada darslarning interfaolligi oshib, o‘quvchilarning mustaqil ishlash kompetensiyalari rivojlangan.

Qozog‘iston ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. “Digital Kazakhstan” dasturi doirasida ta’lim muassasalarida raqamli infratuzilmani rivojlantirish, elektron platformalarni joriy etish va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirishga alohida e’tibor qaratilgan. Qozog‘iston maktablarida elektron kundaliklar, virtual laboratoriyalar va multimedia darsliklaridan foydalanish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Ozarbayjon ta’lim tizimida raqamli ta’lim resurslarini yaratish va ulardan samarali foydalanish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, elektron ta’lim platformalari, virtual kutubxonalar va multimedia vositalaridan foydalanish orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimlarni o‘zlashtirish darajasi oshirilmoqda. Ozarbayjon tajribasida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanilmoqda.

Qirg‘iziston ta’lim tizimida ham zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, chekka hududlardagi maktablarni internet tarmog‘i bilan ta’minlash, onlayn platformalarni rivojlantirish va masofaviy ta’limni qo‘llab-quvvatlash orqali ta’lim sifatini oshirishga harakat qilinmoqda. Bu esa barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishga xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash, elektron ta’lim platformalarini yaratish va o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish bo‘yicha

muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, boshlang‘ich ta’limda elektron darsliklar, multimedia vositalari va interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Turkiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalash faqat texnik vositalardan foydalanish bilangina cheklanmaydi. Bu jarayon pedagogik metodlarni yangilash, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish bilan uzviy bog‘liqdir.

Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlardan foydalanish ham raqamli texnologiyalar samaradorligini oshiradi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Fishbone”, “Insert”, “Debate”, “Case-study” kabi metodlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi va ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Raqamli platformalar bilan uyg‘unlashgan interfaol metodlar esa ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Multimedia texnologiyalaridan foydalanish boshlang‘ich ta’limning samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Audio, video, animatsiya va interaktiv tasvirlardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda bilimlarni uzoq muddat xotirada saqlashga yordam beradi. Ayniqsa, ona tili va matematika darslarida animatsion materiallar va o‘yin texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni oson o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Turkiy davlatlar tajribasida gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham keng tarqalmoqda. O‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiyalash o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularni faol ishtirok etishga undaydi va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Turli viktorinalar, virtual mukofotlar, reyting tizimlari va interaktiv topshiriqlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta’limda STEAM yondashuvining qo‘llanilishi ham turkiy davlatlar tajribasida muhim o‘rin egallaydi. STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikani integratsiyalash asosida o‘quvchilarning kreativ va amaliy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Turkiya va Qozog‘iston maktablarida robototexnika, konstruktorlik va raqamli loyihalar bilan ishlash boshlang‘ich ta’limning muhim qismiga aylanib bormoqda.

Masofaviy ta’lim texnologiyalarining rivojlanishi ham turkiy davlatlar ta’lim tizimida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Pandemiya davrida onlayn ta’lim platformalari orqali darslarni tashkil etish ta’limning uzluksizligini ta’minlashda muhim vosita bo‘ldi. Shu bilan birga, masofaviy ta’lim o‘quvchilarning mustaqil ishlash va axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlari orasida ta’limni individuallashtirish alohida ahamiyatga ega. Elektron platformalar yordamida o‘quvchilarning bilim darajasi tahlil qilinib, ularga individual topshiriqlar berish imkoniyati yaratiladi. Bu esa differensial yondashuvni samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga kirib kelishi boshlang‘ich ta’lim uchun yangi pedagogik imkoniyatlarni yaratmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi platformalar o‘quvchilarning qiziqishlari va bilim darajasini tahlil qilib, ularga mos ta’lim materiallarini tavsiya etadi. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Virtual va augmentatsiyalangan reallik texnologiyalari ham boshlang‘ich ta’lim uchun innovatsion imkoniyatlarni yaratmoqda. Virtual ekskursiyalar, 3D modellar va interaktiv tajribalar o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Masalan, tarix va tabiatshunoslik darslarida virtual muhitlardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Turkiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘p jihatdan o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga bog‘liq. Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat o‘z fanini chuqur bilishi, balki innovatsion texnologiyalarni qo‘llash, raqamli vositalardan foydalanish va interfaol metodlarni dars jarayoniga integratsiyalash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda internet tezligining pastligi, texnik vositalarning yetarli emasligi va o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining sustligi ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash, pedagoglarning malakasini oshirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi. Ayniqsa, multimedia vositalari va interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning kreativligi, mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyalari yuqori darajada rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganda, turkiy davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari juda kengdir. Zamonaviy raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlardan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos holda tayyorlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Kelgusida turkiy davlatlar o‘rtasida ta’lim sohasidagi hamkorlikni rivojlantirish, ilg‘or pedagogik tajribalarni almashish va raqamli ta’lim platformalarini integratsiyalash maqsadga muvofiqdir. Bu esa boshlang‘ich ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent, 2017.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2019.
3. FATIH Project Report. Ministry of National Education of Turkey, 2021.
4. Digital Kazakhstan Program. Astana, 2020.
5. Mayer R. Multimedia Learning. Cambridge University Press, 2009.
6. Jonassen D. Learning with Technology. Pearson Education, 2003.
7. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 2001.
8. Vygotsky L.S. Thought and Language. Cambridge: MIT Press, 1986.
9. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books, 2011.
10. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press, 2011.
11. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. Routledge, 2015.

12. OECD. Digital Education Outlook. Paris: OECD Publishing, 2021.

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ALIFBE O‘QITISHDA GAMIFIKATSIYA VA
ERTAKLI YONDASHUV SAMARADORLIGI**

Sadoqat Yo‘ldosheva Xamid qizi
UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi
sadoqatyoldosheva132@gmail.com

Sobirova Sevinchoy Rashid qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti
2- bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda alifbe o‘qitishda gamifikatsiya va ertakli yondashuvning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘yin elementlari va ertak asosidagi metodlarning integratsiyasi orqali o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish hamda fonetik va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, ushbu yondashuvlarning pedagogik ahamiyati, o‘quvchilarning psixologik xususiyatlariga mosligi va ta’lim samaradorligiga ta’siri ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada integratsiyalashgan metodikaning afzalliklari va uni amaliyotga joriy etish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: alifbe, gamifikatsiya, ertakli yondashuv, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion metodlar, o‘yin texnologiyalari, fonetik kompetensiya, nutq rivoji, motivatsiya, interaktiv o‘qitish

Аннотация: В данной статье анализируется эффективность геймификации и сказочного подхода при обучении алфавиту в начальных классах. Рассматриваются вопросы активизации учебной деятельности учащихся, повышения их интереса к обучению, а также развития фонетической и речевой компетенции на основе интеграции игровых элементов и сказочных методов. Обосновывается педагогическая значимость данных подходов, их соответствие возрастным и психологическим особенностям младших школьников и влияние на повышение эффективности образовательного процесса. В статье представлены преимущества интегрированной методики и возможности её внедрения в практику.

Ключевые слова: алфавит, геймификация, сказочный подход, начальное образование, инновационные методы, игровые технологии, фонетическая компетенция, развитие речи, мотивация, интерактивное обучение

Abstract: This article examines the effectiveness of gamification and storytelling approaches in teaching the alphabet in primary education. The study focuses on activating students’ learning processes, increasing their motivation, and developing their phonetic and communicative competencies through the integration of game elements and narrative-based methods. The pedagogical significance of these approaches, their alignment with the psychological characteristics of young learners, and their impact on improving educational outcomes are theoretically substantiated. The article also highlights the advantages of the integrated methodology and its practical implementation in the teaching process.

Keywords: alphabet, gamification, storytelling approach, primary education, innovative methods, game-based learning, phonetic competence, speech development, motivation, interactive learning

Kirish. Boshlang‘ich ta’lim tizimi har qanday jamiyatning intellektual salohiyatini belgilovchi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ushbu bosqichda o‘quvchilarga alifbeni o‘rgatish jarayoni ularning keyingi ta’lim faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratadi. Alifbe o‘qitish nafaqat harflarni tanish va yozishni o‘rgatish bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, fonetik eshituvini shakllantirish, o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish hamda tafakkur jarayonlarini faollashtirishni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli alifbe o‘qitish metodikasini takomillashtirish, uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida qayta ko‘rib chiqish dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. An’anaviy o‘qitish usullari ko‘pincha o‘quvchilarning passiv ishtirokiga asoslanadi va bu holat bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Zamonaviy ta’lim konsepsiyasi esa o‘quvchini faol subyekt sifatida ko‘rishni, uning mustaqil fikrlashini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni va o‘quv jarayoniga qiziqishini oshirishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, gamifikatsiya va ertakli yondashuv kabi innovatsion metodlarni alifbe o‘qitish jarayoniga integratsiya qilish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Gamifikatsiya texnologiyasi ta’lim jarayoniga o‘yin elementlarini joriy etish orqali o‘quvchilarning faolligini oshirishga qaratilgan yondashuv bo‘lib, u zamonaviy pedagogikada keng qo‘llanilmoqda. Ushbu texnologiya ball tizimi, darajalar, mukofotlar, reytinglar va raqobat elementlari orqali o‘quvchilarni rag‘batlantirishni nazarda tutadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari psixologik jihatdan o‘yin faoliyatiga moyil bo‘lganliklari sababli, gamifikatsiya ularning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali shaklga keltiradi. Alifbe o‘qitishda gamifikatsiya qo‘llanilganda, harflarni o‘rganish jarayoni oddiy mashqdan ko‘ra o‘yin shakliga o‘tadi, bu esa o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimlarni mustahkam o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Masalan, har bir harfni o‘zlashtirish ma’lum bir bosqich sifatida tashkil etilishi, to‘g‘ri bajarilgan topshiriqlar uchun ball berilishi yoki o‘quvchilarning muvaffaqiyatlari reyting tizimi orqali baholanishi mumkin. Bu esa o‘quvchilarda raqobat hissini uyg‘otadi va ularni yanada faol bo‘lishga undaydi.

Ertakli yondashuv esa o‘quvchilarning emotsional va kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ertaklar bolalar tafakkuriga yaqin bo‘lgan obrazli tasvirlar orqali murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda yetkazib berishga yordam beradi. Alifbe o‘qitishda ertakli yondashuvdan foydalanilganda, harflar qahramon sifatida talqin qilinadi va ular orqali turli voqealar rivoji tasvirlanadi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning tasavvurini boyitadi, ularning dars jarayoniga emotsional jalb etilishini ta’minlaydi hamda harflarni eslab qolish jarayonini osonlashtiradi. Masalan, har bir harf o‘ziga xos xarakterga ega bo‘lgan qahramon sifatida berilishi, uning ovozi, shakli va qo‘llanishi ertak voqealari orqali tushuntirilishi mumkin. Bu esa o‘quvchining harfni faqat belgilar majmuasi sifatida emas, balki ma’lum ma’noga ega obraz sifatida qabul qilishiga olib keladi.

Gamifikatsiya va ertakli yondashuvning integratsiyasi alifbe o‘qitish jarayonini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi. Ushbu integratsiya orqali o‘quvchilarning ham emotsional, ham kognitiv faoliyati bir vaqtning o‘zida faollashtiriladi. Masalan, ertak asosida yaratilgan o‘yin ssenariylari orqali o‘quvchilar harflarni o‘rganish jarayonida faol ishtirok

etadilar, topshiriqlarni bajarish orqali ertak qahramonlariga yordam beradilar va shu orqali bilimlarni mustahkamlaydilar. Bunday yondashuv o‘quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantiradi, chunki ular o‘qish jarayonini majburiyat sifatida emas, balki qiziqarli faoliyat sifatida qabul qiladilar. Shu bilan birga, gamifikatsiya elementlari ertak mazmuniga uyg‘un holda qo‘llanilganda, o‘quvchilarning diqqatini uzoq vaqt davomida ushlab turish va ularni dars jarayoniga faol jalb etish imkoniyati ortadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari ham ushbu yondashuvlarning samaradorligini asoslaydi. Ular uchun o‘yin faoliyati asosiy yetakchi faoliyat turi hisoblanadi, shuningdek, ular obrazli tafakkurga ega bo‘lib, vizual va emotsional materiallarni tezroq qabul qiladilar. Shu sababli gamifikatsiya va ertakli yondashuvni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning individual xususiyatlariga mos keluvchi ta’lim muhitini yaratish mumkin. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarning bilim olish jarayonida yuqori natijalarga erishishiga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yin va hikoya elementlari bilan boyitilgan darslar o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasini oshiradi, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Mazkur yondashuvlarni amaliyotga joriy etish alifbe o‘qitish metodikasini tubdan yangilash imkonini beradi. Integratsiyalashgan model asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar faol ishtirok etadi, mustaqil ravishda topshiriqlarni bajaradi va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning kommunikativ kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, o‘qituvchi ham o‘z rolini o‘zgartiradi, ya’ni u bilim beruvchi emas, balki o‘quv jarayonini tashkil etuvchi, yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi sifatida faoliyat yuritadi.

Gamifikatsiya va ertakli yondashuv asosida tashkil etilgan alifbe darslarining samaradorligini baholashda bir qator mezonlardan foydalanish mumkin. Jumladan, o‘quvchilarning harflarni eslab qolish darajasi, o‘qish tezligi, to‘g‘ri talaffuz qilish ko‘nikmalari, darsga bo‘lgan qiziqish darajasi hamda mustaqil ishlash qobiliyati asosiy ko‘rsatkichlar sifatida qaraladi. Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, ushbu yondashuvlar qo‘llanilgan sinflarda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi an’anaviy usullar asosida o‘qitilgan sinflarga nisbatan yuqori bo‘ladi. Bu esa gamifikatsiya va ertakli yondashuvning pedagogik samaradorligini tasdiqlaydi.

Biroq ushbu yondashuvlarni joriy etishda ayrim muammolar ham yuzaga kelishi mumkin. Jumladan, o‘qituvchilarning innovatsion texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha yetarli tajribaga ega emasligi, o‘quv materiallarini tayyorlash uchun vaqt va resurslarning yetishmasligi, shuningdek, texnik vositalarning mavjud emasligi kabi muammolar kuzatiladi. Shu sababli o‘qituvchilarni qayta tayyorlash, ularning malakasini oshirish hamda zarur didaktik materiallar bilan ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, gamifikatsiya elementlarini haddan tashqari ko‘p qo‘llash o‘quvchilarning diqqatini asosiy maqsaddan chalg‘itishi mumkin, shu bois ularni me’yorida va maqsadga muvofiq qo‘llash zarur.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda alifbe o‘qitishda gamifikatsiya va ertakli yondashuvning integratsiyasi ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning innovatsion yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli, mazmunli va samarali qiladi, ularning kognitiv va emotsional rivojlanishiga ijobiy

ta’sir ko’rsatadi. Shu bois kelajakda ushbu yo’nalishda ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish, yangi metodikalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish muhim vazifa bo’lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova, M. (2020). *Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi*. Toshkent.
2. Qosimov, A. (2021). Raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish. *Pedagogika jurnali*, №2.
3. Ergasheva, G. (2022). Gamifikatsiya asosida o‘qitish metodikasi. *Zamonaviy ta’lim*, №4.
4. Nurmatova, D. (2018). Boshlang‘ich ta’limda interaktiv metodlardan foydalanish. *Xalq ta’limi jurnali*, №3.
5. Hamidov, H. (2019). Ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo’llash. Toshkent.
6. Robin, B. (2016). The Power of Digital Storytelling to Support Teaching and Learning. *Digital Education Review*, 30, 17–29.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA ALIFBE O’QITISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Sadoqat Yo’ldosheva Xamid qizi
UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o’qituvchisi
sadoqatyoldosheva132@gmail.com

Adiba Otakeldiyeva Xikmat qizi
UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim yo’nalishi 2-kurs talabasi
adibaotakeldiyeva@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich sinf o’quvchilariga alifbeni o’rgatishning innovatsion yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda alifbe o’qitish jarayonida gamifikatsiya, animatsiya, raqamli ertaklar hamda interaktiv platformalar integratsiyasining pedagogik imkoniyatlari ochib beriladi. Shuningdek, multimodal o’qitish asosida o’quvchilarning fonetik kompetensiyasini rivojlantirish, ularning bilim olishga bo’lgan motivatsiyasini oshirish va o’quv jarayonini samarali tashkil etish masalalari yoritiladi. Maqolada alifbe o’qitishning zamonaviy integratsion modeli taklif etilib, uning nazariy va amaliy ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: alifbe, raqamli ta’lim, gamifikatsiya, animatsiya, raqamli ertaklar, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion metodlar, multimodal o’qitish, fonetik kompetensiya, interaktiv platforma

Аннотация: В данной статье анализируются инновационные подходы к обучению алфавиту учащихся начальных классов в условиях цифровой образовательной среды. В исследовании раскрываются педагогические возможности интеграции геймификации, анимации, цифровых сказок и интерактивных платформ в процессе обучения алфавиту. Особое внимание уделяется развитию фонетической компетенции учащихся на основе мультимодального обучения, повышению их учебной мотивации и эффективности образовательного процесса. В статье предлагается интеграционная модель обучения алфавиту, обоснована её теоретическая и практическая значимость.

Ключевые слова: алфавит, цифровое образование, геймификация, анимация, цифровые сказки, начальное образование, инновационные методы, мультимодальное обучение, фонетическая компетенция, интерактивная платформа

Abstract: This article analyzes innovative approaches to teaching the alphabet to primary school students in a digital learning environment. The study explores the pedagogical potential of integrating gamification, animation, digital storytelling, and interactive platforms into the alphabet teaching process. Particular attention is given to the development of students’ phonetic competence through multimodal learning, increasing their learning motivation, and improving the overall effectiveness of the educational process. The article proposes an integrated model for alphabet instruction and substantiates its theoretical and practical significance.

Keywords: alphabet, digital education, gamification, animation, digital storytelling, primary education, innovative methods, multimodal learning, phonetic competence, interactive platform

Kirish. Raqamli transformatsiya jarayonlari jadallashib borayotgan hozirgi davrda ta’lim tizimining barcha bosqichlarida, ayniqsa boshlang‘ich ta’limda o‘qitish mazmuni va metodikasini yangilash zarurati tobora ortib bormoqda. Boshlang‘ich ta’limning eng muhim tarkibiy qismi hisoblangan alifbe o‘qitish jarayoni nafaqat o‘quvchilarda o‘qish va yozish ko‘nikmalarini shakllantiradi, balki ularning keyingi bilim olish faoliyatining poydevorini yaratadi. Shu sababli alifbe o‘qitish metodikasini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaralmoqda. An’anaviy o‘qitish usullari ko‘pincha reproduktiv xarakterga ega bo‘lib, o‘quvchilarning faol ishtirokini yetarli darajada ta’minlay olmaydi, natijada esa bilimni chuqur o‘zlashtirish darajasi past bo‘lishi mumkin. Zamonaviy pedagogika esa o‘quvchini faol subyekt sifatida ko‘rib, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va ichki motivatsiyasini rivojlantirishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, raqamli ta’lim muhiti imkoniyatlaridan foydalanish orqali alifbe o‘qitish jarayonini samarali tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilarga bilimni turli sezgi kanallari orqali qabul qilish imkonini beruvchi interaktiv va multimodal platforma hisoblanadi. Bunday muhitda o‘quvchilar nafaqat matnli ma’lumotlar, balki vizual, audial va kinestetik elementlar orqali bilimlarni o‘zlashtiradilar. Bu esa ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun muhimdir, chunki ular ko‘proq obrazli tafakkurga ega bo‘lib, abstrakt tushunchalarni konkret tasvirlar orqali tezroq anglaydilar. Shu sababli alifbe o‘qitishda harflar va tovushlarni animatsiya, tovush effektlari, interaktiv o‘yinlar hamda raqamli ertaklar yordamida o‘rgatish yuqori samaradorlikka ega bo‘lishi mumkin. Raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan dars jarayoni o‘quvchining diqqatini jalb qiladi, o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimlarni mustahkam o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’limda keng qo‘llanilayotgan innovatsion yondashuvlardan biri gamifikatsiya texnologiyasidir. Gamifikatsiya o‘qitish jarayoniga o‘yin elementlarini kiritish orqali o‘quvchilarni faollashtirishga qaratilgan bo‘lib, unda ball tizimi, darajalar, mukofotlar, reytinglar va raqobat elementlari muhim o‘rin tutadi. Alifbe o‘qitishda gamifikatsiya qo‘llanilganda, o‘quvchilar harflarni o‘rganishni o‘yin sifatida qabul qiladilar, bu esa ularning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va o‘zlashtirish jarayonini yengillashtiradi. Masalan, o‘quvchi to‘g‘ri javob berganida ball olishi, keyingi bosqichga o‘tishi yoki virtual mukofotlarga ega

bo‘lishi uning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. Shu bilan birga, gamifikatsiya o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini yaratadi va ularni faol bo‘lishga undaydi.

Alifbe o‘qitishda samarali vositalardan yana biri bu raqamli ertaklar, ya’ni storytelling texnologiyasidir. Ertaklar bolalar psixologiyasiga mos keluvchi, ularning tasavvurini boyituvchi va emotsional jihatdan jalb qiluvchi vosita hisoblanadi. Agar harflar ertak qahramonlari sifatida tasvirlansa, o‘quvchilar ularni shunchaki belgilar emas, balki ma’lum xarakterga ega obrazlar sifatida qabul qiladilar. Bu esa harflarni eslab qolish jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi. Masalan, har bir harfning o‘ziga xos hikoyasi, ovozi va xatti-harakati bo‘lishi mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchining nafaqat bilim olishiga, balki uning tasavvuri va ijodiy fikrlashining rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Animatsion texnologiyalar ham alifbe o‘qitishda muhim rol o‘ynaydi. Animatsiyalar orqali harflar harakatlanadi, tovush chiqaradi va turli kontekstlarda qo‘llaniladi. Bu esa o‘quvchining diqqatini uzoq vaqt davomida ushlab turishga yordam beradi. Animatsiya yordamida berilgan ma’lumotlar oddiy matnli ma’lumotlarga nisbatan tezroq va samaraliroq o‘zlashtiriladi. Ayniqsa, harf va tovush o‘rtasidagi bog‘lanishni tushuntirishda animatsiyalar katta ahamiyatga ega, chunki ular bu jarayonni vizual va audial jihatdan namoyish etadi. Natijada o‘quvchi nafaqat harfni ko‘radi, balki uning qanday talaffuz qilinishini eshitadi va uni qanday yozishni amaliy ravishda bajaradi.

Interaktiv platformalar esa alifbe o‘qitishni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi. Bunday platformalarda turli xil mashqlar, testlar, o‘yinlar va topshiriqlar mavjud bo‘lib, ular o‘quvchining bilim darajasiga mos ravishda moslashtirilishi mumkin. Bu esa individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish imkonini yaratadi. O‘quvchi o‘z tezligida o‘rganadi, xatolarini tahlil qiladi va mustaqil ravishda bilimlarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, o‘qituvchi ham o‘quvchilarning rivojlanishini kuzatib borish va ularning ehtiyojlariga mos ravishda dars jarayonini tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Multimodal o‘qitish yondashuvi alifbe o‘qitishda alohida ahamiyatga ega. Bu yondashuv bir vaqtning o‘zida bir nechta sezgi organlari orqali bilim berishni nazarda tutadi. Ya’ni o‘quvchi harfni ko‘radi, uning tovushini eshitadi va uni yozish orqali amalda bajaradi. Bu esa bilimni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bir nechta sezgi kanallari orqali olingan ma’lumotlar uzoq muddatli xotirada yaxshiroq saqlanadi. Shu sababli alifbe o‘qitishda vizual, audial va kinestetik elementlarni uyg‘unlashtirish yuqori samaradorlikka olib keladi.

Mazkur yondashuvlar asosida alifbe o‘qitishning integratsion modeli ishlab chiqilishi mumkin. Ushbu modelda harflarning tarixiy kelib chiqishi haqida qisqa va sodda ma’lumotlar berilib, ular ertak elementlari bilan boyitiladi, animatsiya orqali vizuallashtiriladi va gamifikatsiya vositalari orqali mustahkamlanadi. Bunday integratsiya o‘quvchilarning bilim olish jarayonini kompleks va qiziqarli shaklga keltiradi. Modelning asosiy maqsadi o‘quvchilarning alifbeni o‘zlashtirish jarayonini samarali tashkil etish, ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

Ushbu modelni amaliyotda qo‘llash natijasida o‘quvchilarning o‘qish tezligi va aniqligi oshishi, harflarni eslab qolish darajasi yaxshilanishi, darsga bo‘lgan qiziqish kuchayishi hamda mustaqil o‘rganish ko‘nikmalari shakllanishi kutiladi. Shu bilan birga, bu yondashuv

o‘qituvchining rolini ham o‘zgartiradi, ya’ni u faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quv jarayonini tashkil etuvchi va boshqaruvchi sifatida faoliyat yuritadi.

Biroq raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etishda ayrim muammolar ham yuzaga kelishi mumkin. Jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasining yetarli darajada emasligi, shuningdek, o‘quvchilarga ortiqcha vizual yuklama berilishi kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Shu sababli innovatsion texnologiyalarni joriy etishda muvozanatni saqlash, ularni pedagogik maqsadlarga mos ravishda tanlash va qo‘llash zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim muhitida alifbe o‘qitishning innovatsion yondashuvlari boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Gamifikatsiya, animatsiya, raqamli ertaklar va interaktiv platformalar asosida tashkil etilgan o‘qitish jarayoni o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning fonetik va lingvistik kompetensiyalarini rivojlantiradi hamda ta’lim jarayonini zamonaviy talablarga moslashtiradi. Shu bois ushbu yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish, yangi metodikalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov, A. (2021). Raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish. *Pedagogika jurnali*, №2.
2. Axmedova, M. (2020). Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. Toshkent.
3. Abduqodirov, A. (2017). Axborot texnologiyalari va ta’lim jarayoni integratsiyasi. Toshkent.
4. Hamidov, H. (2019). Ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash. Toshkent.
5. Ergasheva, G. (2022). Gamifikatsiya asosida o‘qitish metodikasi. *Zamonaviy ta’lim*, №4.

**TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION PEDAGOGIK
YONDASHUVLARNI TAKOMILLASHTIRISH**

Sadoqat Yo‘ldosheva Xamid qizi

UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

sadoqatyoldosheva132@gmail.com

Bobojonova Mahliyo, Yakubova Feruza

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-bosqich talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada turkiy davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim texnologiyalari hamda innovatsion pedagogik metodlardan foydalanishning zamonaviy tendensiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekiston, Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Qirg‘iziston ta’lim tizimlarida qo‘llanilayotgan raqamli platformalar, interaktiv metodlar, STEAM yondashuvi, gamifikatsiya va multimedia vositalarining samaradorligi ilmiy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot davomida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kreativ fikrlashi, mustaqil ta’lim olish kompetensiyasi va raqamli savodxonligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati ochib berilgan.

Maqolada turkiy davlatlarning ilg‘or tajribalarini integratsiyalash orqali boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga oid metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, innovatsion metodlar, boshlang‘ich ta’lim, STEAM texnologiyasi, gamifikatsiya, interaktiv ta’lim, turkiy davlatlar tajribasi, multimedia vositalari, raqamli kompetensiya, pedagogik texnologiya.

Аннотация. В данной статье анализируются современные тенденции использования цифровых образовательных технологий и инновационных педагогических методов в системе начального образования на основе опыта тюркских государств. Освещаются цифровые платформы, интерактивные методы, STEAM-подход, геймификация и мультимедийные средства, применяемые в образовательных системах Узбекистана, Турции, Казахстана, Азербайджана и Кыргызстана. В ходе исследования раскрывается значение инновационных технологий в развитии креативного мышления, самостоятельного обучения и цифровой грамотности учащихся начальных классов. Также разработаны методические рекомендации по повышению качества начального образования посредством интеграции передового опыта тюркских государств.

Ключевые слова: цифровое образование, инновационные методы, начальное образование, STEAM-технология, геймификация, интерактивное обучение, опыт тюркских государств, мультимедийные средства, цифровая компетенция, педагогическая технология.

Abstract. This article analyzes modern trends in the use of digital educational technologies and innovative pedagogical methods in primary education based on the experience of Turkic states. The study scientifically examines digital platforms, interactive teaching methods, STEAM approaches, gamification, and multimedia tools used in the educational systems of Uzbekistan, Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan, and Kyrgyzstan. The research highlights the importance of innovative technologies in developing creative thinking, independent learning skills, and digital literacy among primary school students. Furthermore, methodological recommendations aimed at improving the quality of primary education through the integration of advanced practices of Turkic countries are proposed.

Keywords: digital education, innovative methods, primary education, STEAM technology, gamification, interactive learning, experience of Turkic states, multimedia tools, digital competence, pedagogical technology.

XXI asr globallashuv jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda ta’lim tizimining raqamlashtirilishi dunyo mamlakatlari oldiga yangi pedagogik vazifalarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida zamonaviy raqamli texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, kommunikativ kompetensiya va raqamli savodxonligini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan turkiy davlatlar ta’lim tizimidagi ilg‘or tajribalarni o‘rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon, Qirg‘iziston va O‘zbekiston ta’lim tizimlarida raqamli transformatsiya jarayonlari faol amalga oshirilmoqda. Mazkur davlatlarda elektron ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, multimedia vositalari, sun‘iy intellekt elementlari, interaktiv dars metodlari hamda STEAM asosidagi integrativ yondashuvlar boshlang‘ich ta’limga keng joriy qilinmoqda. Ushbu jarayon o‘quvchilarning bilim olishga

bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ta‘lim samaradorligini ham sezilarli darajada kuchaytirmoqda.

Turkiya tajribasida boshlang‘ich ta‘lim tizimini raqamlashtirish davlat miqyosida strategik yo‘nalish sifatida shakllangan. Xususan, EBA (Education Information Network) platformasi orqali o‘quvchilar elektron darsliklar, videodarslar, test tizimlari va interaktiv mashg‘ulotlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Turkiya maktablarida multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan interaktiv darslar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirib, mavzularni oson o‘zlashtirishiga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, gamifikatsiya elementlaridan foydalanish kichik yoshdagi o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Qozog‘iston ta‘lim tizimida esa raqamli texnologiyalar asosida kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilgan. “Bilimland”, “Kundelik” kabi elektron platformalar yordamida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari masofaviy ta‘lim resurslaridan foydalanmoqda. Ushbu platformalarda audio, video, animatsion va virtual topshiriqlarning mavjudligi bolalarning vizual tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, Qozog‘iston tajribasida o‘quvchilarni algoritmik fikrlashga o‘rgatish maqsadida boshlang‘ich bosqichdan robototexnika va kodlash elementlarini joriy qilish ishlari amalga oshirilmoqda.

Ozarbayjon ta‘lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida interaktiv ta‘lim muhiti yaratishga katta e‘tibor berilgan. Elektron sinf tizimlari, aqlli doskalar hamda raqamli monitoring dasturlari yordamida o‘quvchilarning bilimini baholashning yangi mexanizmlari ishlab chiqilgan. Ozarbayjon tajribasida o‘quvchilarni ijodiy fikrlashga yo‘naltirish maqsadida loyiha asosida o‘qitish metodlari keng qo‘llaniladi. Natijada o‘quvchilar mustaqil izlanish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lib bormoqda.

Qirg‘iziston maktablarida esa raqamli texnologiyalarni ta‘limga joriy etish bilan bir qatorda milliy qadriyatlarni saqlashga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvlar ham rivojlanmoqda. Multimedia vositalari asosida milliy ertaklar, folklor namunalarini interaktiv shaklda o‘qitish tajribasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining til kompetensiyasini rivojlantirishda samarali natijalar bermoqda. Shu bilan birga, elektron kutubxonalar va mobil ta‘lim ilovalari yordamida o‘quvchilarning mustaqil o‘qish faoliyati qo‘llab-quvvatlanmoqda.

O‘zbekiston ta‘lim tizimida ham so‘nggi yillarda raqamli ta‘lim texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida maktablarni zamonaviy texnik vositalar bilan jihozlash, elektron ta‘lim resurslarini yaratish hamda pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish ishlari jadallashdi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda interaktiv metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb qilish muhim vazifalardan biri sifatida belgilanmoqda. Bugungi kunda boshlang‘ich sinf darslarida QR-kodli topshiriqlar, multimedia taqdimotlari, virtual ekskursiyalar hamda animatsion videolardan foydalanish amaliyoti kengayib bormoqda.

Turkiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta‘limda innovatsion metodlarni qo‘llash o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan ichki motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Xususan, STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyani ta‘minlash orqali bolalarda kreativ va tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Ushbu metod asosida o‘quvchilar amaliy topshiriqlarni bajarish davomida matematika, texnologiya, san‘at va tabiiy fanlarni bir-biri bilan

bog‘liq holda o‘rganadi. Natijada o‘quvchilarda nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish ko‘nikmasi rivojlanadi.

Gamifikatsiya texnologiyasi ham boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim vositalardan biri hisoblanadi. O‘yin elementlari asosida tashkil etilgan darslar kichik yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlariga mos keladi va ularning ta’lim jarayoniga qiziqishini oshiradi. Turkiya va Qozog‘iston tajribalarida reyting tizimlari, virtual mukofotlar, interaktiv viktorinalar hamda raqamli topshiriqlar o‘quvchilarning faolligini oshirishda samarali natija bergan.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida inkluziv ta’lim imkoniyatlari ham kengaymoqda. Maxsus ehtiyojga ega o‘quvchilar uchun audio materiallar, subtitrlil videolar, sensorli qurilmalar va moslashtirilgan dasturlar ta’lim olish jarayonini qulaylashtirmoqda. Bu esa ta’limning insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim texnologiyalarining samaradorligi ko‘p jihatdan pedagoglarning kasbiy kompetensiyasiga bog‘liq. Shu sababli turkiy davlatlarda o‘qituvchilarni innovatsion metodlardan foydalanishga o‘rgatish bo‘yicha malaka oshirish dasturlari muntazam tashkil etilmoqda. Zamonaviy pedagog endilikda nafaqat bilim beruvchi, balki ta’lim jarayonini boshqaruvchi fasilitator sifatida faoliyat yuritishi talab etiladi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash bilan bog‘liq ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, internet tezligining pastligi, ayrim hududlarda elektron resurslardan foydalanish imkoniyatining cheklanganligi ta’lim sifati bilan bog‘liq muammolarni yuzaga keltirmoqda. Bundan tashqari, o‘quvchilarning gadjetlarga haddan tashqari bog‘lanib qolishi ham pedagogik va psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli raqamli texnologiyalardan foydalanishda me‘yoriy yondashuvni shakllantirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, turkiy davlatlar tajribasi boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va innovatsion pedagogik metodlarni qo‘llash ta’lim sifatini oshirishning muhim omili ekanligini ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, interaktiv metodlar, STEAM yondashuvi, gamifikatsiya va multimedia vositalari o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ushbu ilg‘or tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish orqali boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish, raqamli kompetent avlodni tarbiyalash hamda xalqaro ta’lim standartlariga mos innovatsion muhitni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov, A. (2021). Raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish. *Pedagogika jurnali*, №2.
2. Axmedova, M. (2020). Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. Toshkent.
3. Abduqodirov, A. (2017). Axborot texnologiyalari va ta’lim jarayoni integratsiyasi. Toshkent.
4. Hamidov, H. (2019). Ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash. Toshkent.
5. Ergasheva, G. (2022). Gamifikatsiya asosida o‘qitish metodikasi. *Zamonaviy ta’lim*, №4.

TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ALIFBE VA FONETIK SAVODXONLIKNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH

Sadoqat Yo‘ldosheva Xamid qizi
UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi
sadoqatyoldosheva132@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada turkiy davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich ta’limda alifbe va fonetik savodxonlikni o‘qitishda raqamli texnologiyalar hamda innovatsion pedagogik yondashuvlardan foydalanish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida O‘zbekiston, Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Finlyandiya tajribalarida tovush-harf munosabatlarini o‘rgatish, unli fonemalarni o‘zlashtirish hamda interaktiv ta’lim vositalarining samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, gamifikatsiya, multimedia, animatsion ertaklar va raqamli platformalar orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida savodxonlik kompetensiyasini rivojlantirishning metodik asoslari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: alifbe ta’limi, fonetik savodxonlik, unli fonemalar, raqamli texnologiyalar, gamifikatsiya, boshlang‘ich ta’lim, interaktiv metodlar, turkiy davlatlar tajribasi, multimedia ta’limi, innovatsion pedagogika.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы использования цифровых технологий и инновационных педагогических подходов при обучении алфавиту и фонетической грамотности в начальном образовании на основе опыта тюркских государств. В ходе исследования анализируются методы обучения звуко-буквенным отношениям, усвоению гласных фонем и эффективность интерактивных образовательных средств в образовательных системах Узбекистана, Турции, Казахстана, Азербайджана и Финляндии. Также раскрываются методические основы развития грамотности младших школьников посредством геймификации, мультимедиа, анимационных сказок и цифровых платформ.

Ключевые слова: обучение алфавиту, фонетическая грамотность, гласные фонемы, цифровые технологии, геймификация, начальное образование, интерактивные методы, опыт тюркских государств, мультимедийное обучение, инновационная педагогика.

Abstract. This article discusses the use of digital technologies and innovative pedagogical approaches in teaching the alphabet and phonetic literacy in primary education based on the experience of Turkic countries. The study analyzes methods of teaching sound-letter relationships, vowel phonemes, and the effectiveness of interactive educational tools in the educational systems of Uzbekistan, Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan, and Finland. Furthermore, the methodological foundations of developing literacy competence among primary school students through gamification, multimedia, animated stories, and digital platforms are revealed.

Keywords: alphabet teaching, phonetic literacy, vowel phonemes, digital technologies, gamification, primary education, interactive methods, experience of Turkic countries, multimedia learning, innovative pedagogy.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida boshlang‘ich ta’lim tizimida savod o‘rgatish metodikasini takomillashtirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, alifbe va fonetik savodxonlikni shakllantirish jarayonida

raqamli texnologiyalar hamda innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarning o‘qish va yozishga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan turkiy davlatlar tajribasini o‘rganish va ilg‘or metodlarni milliy ta’lim tizimiga integratsiyalash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich ta’limda alifbeni o‘qitish nafaqat harflarni tanitish, balki tovush va harf o‘rtasidagi bog‘liqlikni shakllantirish, fonematik eshituvni rivojlantirish hamda mustaqil o‘qish malakasini hosil qilish jarayonidir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ushbu jarayonni interaktiv va multimediaviy vositalar orqali tashkil etish samarali natijalarni bermiqda. Ayniqsa, kichik yoshdagi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari vizual va audio materiallarga qiziqishning yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Shu sababli alifbe ta’limida animatsion videolar, interaktiv o‘yinlar, audio mashqlar va raqamli platformalardan foydalanish muhim metodik vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Turkiya boshlang‘ich ta’lim tizimida alifbe va fonetik savodxonlikni o‘qitishda EBA elektron ta’lim platformasidan keng foydalaniladi. Ushbu platformada harflar talaffuzi, tovushlarni farqlash, bo‘g‘in hosil qilish va matnni o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan interaktiv mashqlar mavjud. Turkiya tajribasida tovush asosida o‘qitish metodikasi yetakchi o‘rin tutadi. Har bir harf maxsus animatsiyalar, tovush effektlari va qiziqarli hikoyalar orqali o‘rgatiladi. Bu esa o‘quvchilarning eslab qolish qobiliyatini oshiradi hamda savod chiqarish jarayonini tezlashtiradi.

Qozog‘iston tajribasida esa boshlang‘ich ta’limda fonetik savodxonlikni rivojlantirishda multimedia texnologiyalari va interaktiv platformalardan foydalanishga katta e’tibor qaratilgan. “Bilimland” platformasida har bir tovush va harfga oid videodarslar, audio mashqlar hamda o‘yinli topshiriqlar ishlab chiqilgan. Ushbu resurslar o‘quvchilarda fonematik eshituvni rivojlantirish bilan birga, mustaqil o‘rganish kompetensiyasini ham shakllantiradi. Shuningdek, Qozog‘iston tajribasida unli va undosh tovushlarni farqlashga qaratilgan rangli vizual metodlardan foydalanish samarali natijalar bermiqda.

Ozərbayjon maktablarida alifbe o‘qitishda interaktiv doskalar va multimedia vositalari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar keng qo‘llaniladi. O‘quvchilarga har bir harfning talaffuzi, yozilishi va matndagi qo‘llanilishi videoanimatsiyalar orqali tushuntiriladi. Shu bilan birga, ertak va obrazli yondashuv asosida savod o‘rgatish metodikasi bolalarning darsga qiziqishini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Ozərbayjon tajribasida ayniqsa milliy qadriyatlarni saqlagan holda raqamli ta’lim vositalarini integratsiyalashga e’tibor qaratiladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham boshlang‘ich ta’limni modernizatsiya qilish jarayonida alifbe va savod o‘rgatish metodikasini takomillashtirish bo‘yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. So‘nggi yillarda QR-kodli darsliklar, elektron ilovalar, multimedia taqdimotlari va interaktiv topshiriqlar boshlang‘ich sinf darslariga joriy qilinmoqda. Ayniqsa, unli fonemalarni o‘rgatishda audio-vizual vositalardan foydalanish o‘quvchilarning tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va eshitish malakasini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich ta’limda unli fonemalarni o‘qitish tilni o‘zlashtirishning eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Chunki unli tovushlar nutqning ohangdorligi va talaffuz aniqligini belgilaydi. O‘zbek, turk va qozoq tillarida unli tovushlar tizimi ma’lum o‘xshashliklarga ega bo‘lsa-da, talaffuz va fonetik qo‘llanish jihatidan ayrim farqlar mavjud. Shu

sababli qiyosiy-metodik yondashuv asosida unli fonemalarni o‘qitish o‘quvchilarning fonetik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Finlyandiya ta’lim tajribasi ham alifbe va fonetik savodxonlikni o‘qitishda dunyodagi ilg‘or modellardan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu mamlakatda savod o‘rgatish jarayonida individual yondashuv, o‘yin asosida o‘qitish va multisensor metodlardan foydalaniladi. O‘quvchilar harflarni nafaqat ko‘rish va eshitish, balki amaliy harakatlar orqali ham o‘zlashtiradi. Bu tajriba turkiy davlatlar metodikasi bilan uyg‘unlashtirilganda yanada samarali universal model yaratish imkonini beradi.

Bugungi kunda gamifikatsiya texnologiyasi boshlang‘ich ta’limda savod o‘rgatishning innovatsion vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘yin elementlari bilan boyitilgan darslar kichik yoshdagi bolalarning tabiiy qiziqishlariga mos keladi. Harf topish o‘yinlari, raqamli viktorinalar, animatsion topshiriqlar va virtual mukofot tizimlari o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. Shu bilan birga, gamifikatsiya o‘quvchilarda mustaqil ishlash va tezkor fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Animatsion ertaklar asosida savod o‘rgatish metodikasi ham zamonaviy pedagogikada samarali usullardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, alifbe tarixini ertak qahramonlari bilan bog‘lab tushuntirish o‘quvchilarning mavzuni qiziqish bilan o‘zlashtirishiga yordam beradi. Har bir harfni obrazli tarzda taqdim etish bolalarning vizual xotirasini kuchaytiradi. Bu metod o‘quvchilarning nafaqat o‘qish ko‘nikmasini, balki ijodiy tafakkurini ham rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Audio materiallar orqali to‘g‘ri talaffuzni shakllantirish, interaktiv mashqlar orqali matn ustida ishlash va multimedia vositalari orqali vizual idrokni rivojlantirish savodxonlik darajasining oshishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, elektron platformalar ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirishga imkon yaratadi.

Biroq raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Ayrim hududlarda texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, internet tezligining pastligi va pedagoglarning raqamli kompetensiyasi bilan bog‘liq muammolar ta’lim samaradorligiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Bundan tashqari, o‘quvchilarning uzoq vaqt gadgetlardan foydalanishi sog‘liq bilan bog‘liq ayrim muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli raqamli texnologiyalarni pedagogik me’yor asosida qo‘llash muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, turkiy davlatlar tajribasi asosida boshlang‘ich ta’limda alifbe va fonetik savodxonlikni o‘qitishda raqamli texnologiyalar hamda innovatsion metodlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning samarali vositasi ekanligi namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, gamifikatsiya, multimedia, interaktiv platformalar va animatsion metodlar o‘quvchilarning savodxonlik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ilg‘or tajribalarni milliy ta’lim tizimiga integratsiyalash orqali boshlang‘ich ta’limda innovatsion va samarali metodik muhitni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova, M. (2020). *Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi*. Toshkent.
2. Qosimov, A. (2021). Raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish. *Pedagogika jurnali*, №2.

3. Ergasheva, G. (2022). Gamifikatsiya asosida o‘qitish metodikasi. *Zamonaviy ta’lim*, №4.
4. Nurmatova, D. (2018). Boshlang‘ich ta’limda interaktiv metodlardan foydalanish. *Xalq ta’limi jurnali*, №3.
5. Hamidov, H. (2019). Ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash. Toshkent.
6. Robin, B. (2016). The Power of Digital Storytelling to Support Teaching and Learning. *Digital Education Review*, 30, 17–29.

TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASIDA 6–7 YOSHLI BOLALAR RIVOJLANISH INDIKATORLARINI INNOVATSION PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Latipova Mahliyo Aybek qizi

Ranch universiteti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada turkiy davlatlar tajribasi asosida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida 6–7 yoshli bolalar rivojlanish indikatorlarini innovatsion pedagogik yondashuvlar orqali shakllantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida O‘zbekiston, Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon va Qirg‘iziston maktabgacha ta’lim tizimlarida qo‘llanilayotgan zamonaviy metodlar, rivojlanish xaritalari, STEAM texnologiyasi, gamifikatsiya, multimedia vositalari hamda interaktiv ta’lim muhitining samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalarning jismoniy, ijtimoiy-emotsional, nutqiy, kognitiv va ijodiy rivojlanish ko‘rsatkichlarini shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati ilmiy asosda ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, rivojlanish xaritasi, indikatorlar, innovatsion pedagogika, STEAM texnologiyasi, gamifikatsiya, multimedia ta’limi, interaktiv metodlar, turkiy davlatlar tajribasi, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования показателей развития детей 6–7 лет в дошкольных образовательных организациях на основе инновационных педагогических подходов и опыта турецких государств. Анализируются современные методы, карты развития, STEAM-технологии, геймификация, мультимедийные средства и интерактивная образовательная среда, применяемые в системах дошкольного образования Узбекистана, Турции, Казахстана, Азербайджана и Кыргызстана. Также раскрывается значение инновационных технологий в формировании физических, социально-эмоциональных, речевых, когнитивных и творческих показателей развития детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, карта развития, индикаторы, инновационная педагогика, STEAM-технология, геймификация, мультимедийное обучение, интерактивные методы, опыт турецких государств, компетентностный подход.

Abstract. This article discusses the formation of developmental indicators of 6–7-year-old children in preschool educational institutions based on innovative pedagogical approaches and the experience of Turkic countries. The study analyzes modern methods, development maps, STEAM technologies, gamification, multimedia tools, and interactive educational environments used in the preschool education systems of Uzbekistan, Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan, and Kyrgyzstan. Furthermore, the importance of innovative technologies in developing children’s physical, socio-emotional, speech, cognitive, and creative indicators is scientifically revealed.

Keywords: preschool education, development map, indicators, innovative pedagogy, STEAM technology, gamification, multimedia learning, interactive methods, experience of Turkic countries, competency-based approach.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, bolalarni har tomonlama rivojlantirish hamda ularning maktab ta’limiga tayyorgarligini kuchaytirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, 6–7 yoshli bolalar rivojlanish indikatorlarini ilmiy asosda shakllantirish va monitoring qilish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir. Chunki ushbu yosh davri bolaning intellektual, nutqiy, jismoniy va ijtimoiy-emotsional rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli rivojlanish xaritalari asosida bolalarning kompetensiyalarini aniqlash hamda ularni innovatsion pedagogik texnologiyalar yordamida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta’limda rivojlanish xaritasi bolaning individual rivojlanish darajasini kuzatish, baholash va tahlil qilishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizm hisoblanadi. Ushbu xaritada bolaning jismoniy rivojlanishi, nutq va muloqot kompetensiyasi, ijtimoiy-emotsional rivojlanishi, bilish jarayonlari hamda ijodiy faolligi bo‘yicha indikatorlar aks ettiriladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ushbu indikatorlarni shakllantirishda interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanishni taqozo etmoqda.

Turkiya maktabgacha ta’lim tizimida bolalar rivojlanishini monitoring qilish davlat standartlari asosida amalga oshiriladi. Ushbu tizimda rivojlanish indikatorlarini shakllantirishda o‘yin texnologiyalari, sensor rivojlantirish metodlari hamda STEAM yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, bolalarning nutqiy va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun interaktiv hikoyalar, animatsion videolar va multimedia materiallardan keng foydalaniladi. Turkiya tajribasida bolalarning rivojlanish ko‘rsatkichlarini baholashda individual yondashuv asosiy tamoyil sifatida qaraladi.

Qozog‘iston maktabgacha ta’lim tizimida esa rivojlanish indikatorlarini shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuv keng qo‘llaniladi. Bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan interaktiv metodlar samarali natijalarni bermoqda. Qozog‘iston tajribasida ayniqsa STEAM texnologiyasi orqali matematika, tabiat, texnologiya va san‘at elementlarini integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu metod bolalarda mantiqiy fikrlash va tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Ozarbayjon maktabgacha ta’lim tizimida bolalar rivojlanish indikatorlarini shakllantirishda multimedia texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi yuqori baholanmoqda. Elektron ta’lim resurslari, interaktiv doskalar va animatsion mashg‘ulotlar orqali bolalarning bilish jarayonlari faollashtiriladi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va xalq og‘zaki ijodi asosida yaratilgan ertakli metodlar bolalarning emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ozarbayjon tajribasida o‘yin orqali o‘qitish metodikasi maktabgacha ta’limning asosiy pedagogik vositalaridan biri sifatida qo‘llaniladi.

Qirg‘iziston tajribasida esa bolalar rivojlanish xaritalarini yuritishda ekologik va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Tabiat bilan bog‘liq amaliy mashg‘ulotlar, jamoaviy o‘yinlar va kommunikativ treninglar orqali bolalarda ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalari shakllantiriladi. Shu bilan birga, multimediaviy vositalar yordamida

bolalarning nutq boyligini oshirish va muloqot madaniyatini rivojlantirish ishlari amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda bolalar rivojlanish xaritalarini takomillashtirish va indikatorlar asosida baholash tizimini joriy etish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi asosida bolalarning rivojlanish sohalari bo‘yicha kompetensiyalarini aniqlash mexanizmi ishlab chiqilgan. Mazkur dasturda bolaning jismoniy rivojlanishi, nutq va muloqot malakasi, ijtimoiy-hissiy rivojlanishi, bilish jarayonlari hamda ijodiy qobiliyatlari asosiy yo‘nalish sifatida belgilangan.

Bugungi kunda innovatsion pedagogik texnologiyalar maktabgacha ta’limda rivojlanish indikatorlarini shakllantirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, gamifikatsiya texnologiyasi bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos keladi. O‘yin elementlari bilan boyitilgan ta’lim jarayoni bolalarda qiziqish, faollik va mustaqil harakat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Virtual o‘yinlar, interaktiv topshiriqlar va raqamli viktorinalar bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

STEAM yondashuvi ham 6–7 yoshli bolalar rivojlanish indikatorlarini shakllantirishda muhim innovatsion metod hisoblanadi. Ushbu texnologiya fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika elementlarini integratsiyalash orqali bolalarning ijodkorlik va tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantiradi. Masalan, qurilish o‘yinlari, tajribalar va konstruktorlik mashg‘ulotlari bolalarda fazoviy tafakkur hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Multimedia vositalaridan foydalanish ham bolalar rivojlanish indikatorlarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi. Audio materiallar orqali eshitish va talaffuz ko‘nikmalari rivojlanadi, animatsion videolar esa vizual idrokni kuchaytiradi. Interaktiv taqdimotlar va elektron resurslar bolalarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar ota-onalar bilan pedagoglar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash imkonini yaratadi.

Bolalar rivojlanish indikatorlarini shakllantirishda pedagogning kasbiy kompetensiyasi muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki bolani kuzatuvchi, yo‘naltiruvchi va rivojlantiruvchi fasilitator vazifasini ham bajarishi kerak. Shu sababli turkiy davlatlarda pedagoglarning innovatsion metodlar va raqamli texnologiyalar bo‘yicha malakasini oshirish tizimi takomillashtirilmoqda.

Biroq rivojlanish indikatorlarini shakllantirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Texnik vositalarning yetarli emasligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyasi pastligi hamda ayrim hududlarda internet imkoniyatlarining cheklanganligi ta’lim sifatiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Bundan tashqari, bolalarning uzoq vaqt elektron qurilmalardan foydalanishi sog‘liq bilan bog‘liq ayrim salbiy holatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli innovatsion texnologiyalarni me’yor asosida qo‘llash muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, turkiy davlatlar tajribasi asosida 6–7 yoshli bolalar rivojlanish indikatorlarini innovatsion pedagogik yondashuvlar asosida shakllantirish maktabgacha ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, STEAM texnologiyasi, gamifikatsiya, multimedia vositalari va interaktiv metodlar bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu ilg‘or tajribalarni milliy ta’lim tizimiga integratsiyalash orqali maktabgacha ta’limda zamonaviy va samarali pedagogik muhitni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. *“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi*. – Toshkent, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2022.
3. Avliyakov N.X. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. *Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent, 2021.
6. Hasanboyeva O. *Maktabgacha pedagogika*. – Toshkent: Ilm Ziya, 2020.

**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA XALQARO BAHOLASHNI TATBIQ ETISHDA
KITOBXONLIK MADANIYATINING O‘RNI.**

Matyakubova Gulnoza Atabekovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası v.b dotsenti

Olimboyeva Fotima Ilhom qizi

Olimboyeva Zuhra Bahodir qizi

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida xalqaro baholash dasturlarini (PIRLS, PISA, TIMSS va boshqalar) samarali tatbiq etishda kitobxonlik madaniyatining ahamiyati yoritilgan. O‘quvchilarda mutolaa qilish ko‘nikmalarini shakllantirish, matnni tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarish kompetensiyalarini rivojlantirishning xalqaro baholash natijalariga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, kitobxonlik muhitini yaratish, oilaviy va maktab kutubxonalari faoliyatini takomillashtirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish xalqaro baholash mezonlari bo‘yicha yuqori natijalarga erishishning muhim omili ekanligini tasdiqlaydi.

Аннотация

В данной статье рассматривается значение культуры чтения при внедрении международных программ оценки качества образования (PIRLS, PISA, TIMSS и др.) в начальном образовании. Анализируется влияние формирования у учащихся навыков чтения, понимания текста, его анализа и умения делать выводы на результаты международных оценочных исследований. Кроме того, представлены пути повышения читательской грамотности учащихся посредством создания благоприятной читательской среды, совершенствования деятельности школьных и семейных библиотек, а также использования современных педагогических технологий. Результаты исследования подтверждают, что развитие культуры чтения является важным фактором достижения высоких результатов по критериям международных оценочных программ.

Abstract

This article examines the role of reading culture in the implementation of international assessment programs (PIRLS, PISA, TIMSS, and others) in primary education. It analyzes the impact of developing students’ reading skills, text comprehension, critical analysis, and ability to draw conclusions on their performance in international assessments. The study also highlights effective ways to improve reading literacy through the creation of a supportive reading environment, the enhancement of school and family library activities, and the application of modern pedagogical technologies. The findings indicate that fostering a strong reading culture is a key factor in achieving high results according to international assessment standards.

Kalit soʻzlar /Ключевые слова/Keywords

Kitobxonlik madaniyati, xalqaro baholash, PIRLS, PISA, TIMSS, oʻqish savodxonligi, boshlangʻich taʼlim, mutolaa, kompetensiya, taʼlim sifati.

Культура чтения, международная оценка, PIRLS, PISA, TIMSS, читательская грамотность, начальное образование, чтение, компетенция, качество образования.

Reading culture, international assessment, PIRLS, PISA, TIMSS, reading literacy, primary education, reading, competence, quality of education.

Kirish

Hozirgi kunda taʼlim sifati xalqaro standartlar asosida baholash muhim ahamiyat kasb etmoqda. PIRLS, PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlari oʻquvchilarning bilimlari bilan bir qatorda oʻqish savodxonligi, mantiqiy fikrlashi va axborotni tahlil qila olish koʻnikmalarini ham aniqlaydi. Shu sababli boshlangʻich taʼlimda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Kitobxonlik madaniyati oʻquvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, nutqini boyitadi, mustaqil fikrlash va matnni tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu esa xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishish uchun muhim omil boʻlib xizmat qiladi.

Mazkur maqolada boshlangʻich taʼlimda xalqaro baholashni tatbiq etishda kitobxonlik madaniyatining oʻrni, oʻquvchilarning oʻqish savodxonligini rivojlantirish usullari hamda taʼlim sifati oshirishdagi ahamiyati yoritiladi.

Asosiy qism

Bugungi kunda taʼlim sifati aniqlash va takomillashtirishda xalqaro baholash dasturlari muhim oʻrin tutadi. PIRLS, PISA va TIMSS kabi tadqiqotlar oʻquvchilarning bilim darajasi, oʻqish savodxonligi, mantiqiy fikrlashi hamda olgan bilimlarini amaliyotda qoʻllay olish qobiliyatlarini baholaydi. Ayniqsa, PIRLS tadqiqoti boshlangʻich sinf oʻquvchilarining matnni oʻqish va tushunish koʻnikmalarini aniqlashga qaratilgan boʻlib, unda kitobxonlik madaniyati muhim omil hisoblanadi.

Kitobxonlik madaniyati oʻquvchilarning maʼnaviy va intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi. Kitob oʻqish orqali bolalarning lugʻat boyligi ortadi, nutqi ravonlashadi, dunyoqarashi kengayadi va mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Muntazam mutolaa qiladigan oʻquvchilar matn mazmunini chuqurroq anglaydi, asosiy gʻoyani ajrata oladi hamda oʻz fikrini erkin ifodalaydi. Bu koʻnikmalar xalqaro baholash topshiriqlarini muvaffaqiyatli bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlangʻich taʼlimda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish uchun oʻqituvchi va ota-onalarning hamkorligi zarur. Oʻquvchilarda kitobga qiziqishni oshirish maqsadida sinfdan tashqari oʻqish mashgʻulotlari, kitobxonlik tanlovlari va adabiy kechalar tashkil etilishi lozim.

Shuningdek, maktab kutubxonalarini boyitish, zamonaviy bolalar adabiyotlarini keng targ‘ib qilish va elektron ta’lim resurslaridan foydalanish ham samarali natija beradi. Ota-onalarning farzandlari bilan birgalikda kitob mutolaa qilishi esa bolalarda kitobga mehr uyg‘otadi.

Xalqaro baholash tadqiqotlarida matn bilan ishlash ko‘nikmalari asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Kitobxonlik madaniyati shakllangan o‘quvchilar o‘qilgan matnni tez va to‘g‘ri tushunadi, undagi ma’lumotlarni tahlil qiladi hamda mantiqiy xulosalar chiqaradi. Natijada ular PIRLS, PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishadilar. Demak, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish nafaqat o‘quvchilarning shaxsiy kamoloti, balki ta’lim sifatini oshirish va xalqaro reytinglarda munosib o‘rin egallashning muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim tizimini rivojlantirish va kitobxonlik madaniyatini oshirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2017–2025.
- 2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta’lim sifati va xalqaro baholash dasturlariga oid me’yoriy hujjatlari. – Toshkent, 2018–2025.
- 3.Avliyakov N.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
- 4.Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
- 5.Ishmuhamedov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2020.
- 6.Internet manbalari va elektron ta’lim resurslari.

MATEMATIKA O‘QITISH METODIKASINI INKULIZIV TA’LIMDA RIVOJLANTIRISH

Matyakubova Gulnoza Atabekovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti,

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası v.b dotsenti

Sa’dullayeva Aziza Nurulla qizi

Tohirova Mohinur Zoir qizi

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida matematika o‘qitish metodikasini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Maqolada o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanishning ahamiyati bayon etilgan. Shuningdek, matematika darslarida innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlarni qo‘llash orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib o‘tilgan. Inklyuziv ta’limda teng imkoniyat yaratish va o‘quvchilarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan

KALIT SO‘ZLAR: Inklyuziv ta’lim, matematika o‘qitish metodikasi, innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, matematik kompetensiya, pedagogik yondashuv, ta’lim samaradorligi.

АННОТЦИЯ: В данной статье рассматриваются вопросы развития методики преподавания математики в условиях инклюзивного образования. Освещается значение

использования современных педагогических методов с учетом индивидуальных особенностей учащихся. Также показаны пути повышения эффективности обучения посредством применения инновационных технологий и интерактивных методов на уроках математики. Особое внимание уделяется созданию равных возможностей в инклюзивном образовании и развитию математических компетенций учащихся.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Инклюзивное образование, методика преподавания математики, инновационные технологии, интерактивные методы, математическая компетенция, педагогический подход, эффективность образования.

ABSTRACT: This article discusses the development of mathematics teaching methodology in the context of inclusive education. The importance of using modern pedagogical methods while considering students' individual characteristic is described. The article also presents ways to improve effectiveness of education through the use of innovative technologies and interactive methods in mathematics lessons. Special attention is given to creating equal opportunities in inclusive education and developing students' mathematical competencies.

KEYWORDS: Inclusive education, mathematics teaching methodology, innovative technologies, interactive methods, mathematical competence, pedagogical approach, educational effectiveness.

Bugungi kunda inklyuziv ta’limni rivojlantirish ta’lim tizimining muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim barcha o’quvchilarga teng ta’lim olish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, matematika fanini o’qitishda zamonaviy pedagogik metodlar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta’lim sharoitida matematika o’qitish o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Shu sababli interfaol metodlar, differensial yondashuv va axborot texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur maqolada inklyuziv ta’limda matematika o’qitish metodikasini rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Inklyuziv ta’lim sharoitida matematika fanini o’qitish jarayoni o’quvchilarning individual imkoniyat va ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Bunday yondashuv barcha o’quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi hamda ularning matematik bilimlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish o’quvchilarning mustaqil fikrlashi va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Guruhli ishlash, didaktik o’yinlar, muammoli vaziyatlar yaratish kabi metodlar o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish mavzularni tushunarli va qiziqarli tarzda o’rgatishga yordam beradi. Inklyuziv sinflarda differensial yondashuv muhim ahamiyatga ega. Chunki har bir o’quvchining bilimni qabul qilish darajasi turlicha bo’ladi. Shuning uchun topshiriqlar o’quvchilarning imkoniyatiga mos ravishda berilishi ta’lim samaradorligini oshiradi. Natijada o’quvchilarning matematik kompetensiyalari shakllanib, fan bo’yicha bilim va ko’nikmalari rivojlanadi.

Shuningdek, zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish matematika darslarining samaradorligini oshiradi. Multimedia vositalari, elektron taqdimotlar va interaktiv topshiriqlar o’quvchilarning mavzuni oson tushunishiga yordam beradi. Ayniqsa, inklyuziv ta’lim sharoitida bunday texnologiyalar barcha o’quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, o‘qituvchining pedagogik mahorati ham muhim o‘rin tutadi. O‘qituvchi har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olib, ularga mos metod va yondashuvlarni tanlashi zarur. Bu esa o‘quvchilarning matematika faniga bo‘lgan qiziqishini oshirish va bilim samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim sharoitida matematika o‘qitish metodikasini rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik metodlar, interfaol usullar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning matematik bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, individual yondashuv asosida tashkil etilgan dars jarayoni barcha o‘quvchilar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratadi. Natijada o‘quvchilarning fanlarga bo‘lgan qiziqishi ortib, matematik kompetensiyalari shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020
- 2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining inklyuziv ta’limni rivojlantirishga oid qarorlari va farmonlar.
- 3.Ishmuhamedov R. “Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
- 4.Tolipov O‘., Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari”. – Toshkent, 2017
- 5.Jumayev M. “Matematika o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: Fan va texnologiya,
- 6.Xasanboyev J. “Pedagogika nazariyasi va tarixi”. – Toshkent, 2016.
- 7.Internet manbalari va elektron ta’lim resurslari.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING MATEMATIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Jumaniyozova Ibodat

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish metodikasi yoritiladi. Unda matematik tushunchalarni o‘zlashtirish, masalalarni tahlil qilish, mantiqiy fikrlash va amaliy vaziyatlarda matematik bilimlardan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishda interaktiv platformalar, elektron topshiriqlar, multimedia vositalari va gamifikatsiya elementlarining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan dars jarayonining o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi va matematik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi samaradorligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Matematik savodxonlik, boshlang‘ich ta’lim, raqamli texnologiya, innovatsion metodika, interaktiv topshiriq, elektron ta’lim, gamifikatsiya, mantiqiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье рассматривается методика использования цифровых технологий в развитии математической грамотности учащихся начальных классов. Анализируются педагогические возможности интерактивных платформ, электронных заданий, мультимедийных средств и элементов геймификации в формировании у учащихся навыков усвоения математических понятий, анализа задач, логического

мышления и применения математических знаний в практических ситуациях. Также обосновывается эффективность цифровых технологий в повышении познавательной активности, самостоятельного мышления и математических компетенций младших школьников.

Ключевые слова: Математическая грамотность, начальное образование, цифровые технологии, инновационная методика, интерактивное задание, электронное обучение, геймификация, логическое мышление.

Abstract. This article discusses the methodology of using digital technologies to develop mathematical literacy among primary school pupils. It analyzes the pedagogical potential of interactive platforms, electronic tasks, multimedia tools, and gamification elements in developing pupils’ mathematical concepts, problem-solving skills, logical thinking, and ability to apply mathematical knowledge in practical situations. The article also substantiates the effectiveness of digital technologies in enhancing pupils’ cognitive activity, independent thinking, and mathematical competencies.

Keywords: Mathematical literacy, primary education, digital technology, innovative methodology, interactive task, e-learning, gamification, logical thinking.

Kirish. Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Matematik savodxonlik o‘quvchining faqat sonlar ustida amallar bajarishi yoki formulalarni yod olishi bilan cheklanmaydi, balki matematik bilimlarni kundalik hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishi, masalani tahlil qilishi, mantiqiy xulosa chiqarishi va yechimni asoslab bera olishini ham o‘z ichiga oladi. Shu jihatdan boshlang‘ich sinflarda matematik tushunchalarni o‘rgatish jarayonini zamonaviy metodlar va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish dolzarb pedagogik masalalardan biridir.

Xalqaro va milliy ta’lim tajribasi shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarda matematik tafakkur, muammoli vaziyatlarni hal qilish, taqqoslash, umumlashtirish va amaliy hisoblash ko‘nikmalarini erta shakllantirish keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyat uchun mustahkam asos yaratadi. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhitida interaktiv topshiriqlar, elektron resurslar, multimedia vositalari, onlayn testlar va gamifikatsiya elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning fanga qiziqishini oshiradi hamda matematik bilimlarni ongli o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar matematika darslarida abstrakt tushunchalarni ko‘rgazmali, tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etish imkonini beradi. Masalan, geometrik shakllarni vizual modellashtirish, sonlar ustida amallarni interaktiv mashqlar orqali bajarish, masalalarni bosqichma-bosqich tahlil qilish va natijani tezkor baholash o‘quvchilarning bilish faolligini kuchaytiradi. Bunday yondashuv an‘anaviy dars jarayonini boyitib, o‘quvchining mustaqil ishlashi, o‘z-o‘zini nazorat qilishi va ijodiy fikrlashiga sharoit yaratadi. Shu bois mazkur mavzu boshlang‘ich ta’limda raqamli pedagogika imkoniyatlarini matematik savodxonlikni rivojlantirish jarayoni bilan bog‘lash jihatidan dolzarb ilmiy-metodik masala hisoblanadi.

Asosiy qism. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish dars jarayonining mazmuni, shakli va metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi. Matematik savodxonlik o‘quvchilarning faqat hisoblash ko‘nikmasini emas, balki matematik tushunchalarni anglash, ularni turli vaziyatlarda qo‘llash, masalani tahlil qilish, mantiqiy fikrlash va yechimni asoslash malakalarini ham o‘z

ichiga oladi. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda matematika darslarini an’anaviy tushuntirish va mashq bajarish shaklida emas, balki interaktiv, ko‘rgazmali va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etish muhimdir.

Raqamli texnologiyalar yordamida matematik tushunchalarni o‘quvchilarga sodda, tushunarli va qiziqarli shaklda yetkazish imkoniyati kengayadi. Masalan, sonlar ketma-ketligi, geometrik shakllar, o‘lchov birliklari, arifmetik amallar va masala yechish bosqichlarini multimedia vositalari, animatsiyalar, interaktiv mashqlar hamda elektron topshiriqlar orqali tushuntirish o‘quvchilarning mavzuni ongli o‘zlashtirishiga yordam beradi. Ayniqsa, kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun ko‘rish, eshitish va bajarish faoliyatining uyg‘unlashuvi matematik bilimlarning mustahkamlanishida muhim ahamiyatga ega.

Matematik savodxonlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish quyidagi metodik yo‘nalishlarda samarali natija beradi:

Birinchidan, ko‘rgazmali-modellashtirish yo‘nalishi. Bu yo‘nalishda geometrik shakllar, sonlar chizig‘i, jadval, diagramma va masala shartlari raqamli vositalar orqali vizual ko‘rinishda taqdim etiladi. Natijada o‘quvchi abstrakt matematik tushunchalarni real tasavvur bilan bog‘laydi.

Ikkinchidan, interaktiv mashq va topshiriqlar yo‘nalishi. Elektron testlar, tezkor savollar, moslashtirish, tartiblash, to‘ldirish va tanlashga oid topshiriqlar o‘quvchilarning mavzuni faol o‘zlashtirishiga yordam beradi. Bunday topshiriqlar o‘quvchiga xatoni tezda ko‘rish, uni tuzatish va o‘z bilimini mustaqil nazorat qilish imkonini yaratadi.

Uchinchidan, muammoli vaziyat asosida o‘qitish yo‘nalishi. Hayotiy vaziyatlarga asoslangan raqamli masalalar o‘quvchilarning matematik bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Masalan, xarid qilish, vaqtni hisoblash, masofani aniqlash, pul birliklari bilan ishlash yoki shakllarning yuzasini topish kabi topshiriqlar matematikani kundalik hayot bilan bog‘laydi.

To‘rtinchidan, gamifikatsiya yo‘nalishi. Ball to‘plash, bosqichma-bosqich topshiriq bajarish, rag‘batlantiruvchi belgilar, reyting va virtual mukofotlar o‘quvchilarning matematika faniga qiziqishini oshiradi. Bu jarayonda o‘quvchi matematik topshiriqni majburiy mashq sifatida emas, balki qiziqarli faoliyat sifatida qabul qiladi.

Beshinchidan, individual yondashuv yo‘nalishi. Raqamli ta’lim vositalari orqali har bir o‘quvchining bilim darajasi, topshiriq bajarish tezligi va xatolari aniqlanadi. Bu esa o‘qituvchiga o‘quvchilar bilan differensial ishlash, sust o‘zlashtirayotgan o‘quvchilarga qo‘shimcha yordam berish, yuqori natija ko‘rsatayotgan o‘quvchilarga murakkabroq topshiriqlar berish imkonini beradi.

Boshlang‘ich sinflarda matematik savodxonlikni rivojlantirish uchun LearningApps, Wordwall, Quizizz, Kahoot, GeoGebra, Google Forms va boshqa raqamli vositalardan foydalanish mumkin. Masalan, LearningApps orqali moslashtirish va guruhlash mashqlari, Wordwall orqali tezkor matematik o‘yinlar, Quizizz va Kahoot orqali test va viktorinalar, GeoGebra orqali geometrik shakllarni modellashtirish, Google Forms orqali esa diagnostik va nazorat topshiriqlari tashkil etiladi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan matematika darslarida o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchilarning izlanish, tahlil qilish va mustaqil yechim topish faoliyatini boshqaruvchi metodik rahbar sifatida namoyon bo‘ladi. O‘quvchi esa tayyor bilimni

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

qabul qiluvchi emas, balki topshiriqni bajaruvchi, tahlil qiluvchi, xulosa chiqaruvchi va o‘z fikrini asoslovchi faol subyektga aylanadi.

Natija va xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayonini samarali, qiziqarli va natijador tashkil etishga xizmat qiladi. Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning matematik tushunchalarni anglash, masalalarni tahlil qilish, amaliy vaziyatlarda yechim topish va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari izchil rivojlanadi.

Tadqiqot mazmunidan kelib chiqib aytish mumkinki, interaktiv topshiriqlar, elektron testlar, multimedia materiallari, virtual ko‘rgazmalar va gamifikatsiya elementlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematika faniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, sonlar ustida amallar bajarish, geometrik shakllarni farqlash, o‘lchov birliklari bilan ishlash, jadval va diagrammalarni tahlil qilish kabi mavzularni raqamli texnologiyalar asosida o‘rgatish o‘quvchilarning mavzuni ongli o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchi faol ishtirokchiga aylanadi. U tayyor bilimni qabul qilish bilan cheklanmay, topshiriqni bajaradi, natijani tekshiradi, xatolarini aniqlaydi va mustaqil xulosa chiqaradi. Bu esa o‘quvchilarda o‘z-o‘zini baholash, mustaqil ishlash va matematik fikrni asoslab berish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, raqamli ta’lim vositalari o‘qituvchiga har bir o‘quvchining bilim darajasini aniqlash, differensial yondashuvni amalga oshirish hamda o‘quvchilarga individual topshiriqlar berish imkonini yaratadi. Bu jarayon matematik savodxonlikni rivojlantirishda ta’limning shaxsga yo‘naltirilgan tamoyillarini ro‘yobga chiqaradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish quyidagi natijalarga erishish imkonini beradi:

- o‘quvchilarning matematika faniga bo‘lgan qiziqishi ortadi;
- matematik tushunchalarni vizual va amaliy asosda o‘zlashtirish imkoniyati kengayadi;
- mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi;
- masalalarni tahlil qilish va yechimni asoslash malakasi shakllanadi;
- o‘quvchilarning mustaqil ishlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish kompetensiyasi rivojlanadi;
- o‘qituvchi uchun o‘quvchilar bilimni tezkor baholash va individual yondashuvni tashkil etish imkoniyati yaratiladi.

Demak, raqamli texnologiyalar boshlang‘ich ta’limda matematik savodxonlikni rivojlantirishning samarali metodik vositasi hisoblanadi. Ular matematika darslarini ko‘rgazmali, interaktiv, amaliy va o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishga imkon beradi. Shu bois boshlang‘ich sinflarda matematik savodxonlikni shakllantirish jarayonida raqamli texnologiyalarni maqsadli, tizimli va metodik asoslangan holda qo‘llash muhim ilmiy-amaliy ahamiya

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi PQ-4623-son “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 27-martdagi 157-son “Davlat ta’lim standartlari va davlat ta’lim talablarini ishlab chiqish hamda joriy etish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
4. Mullis I.V.S., Martin M.O., von Davier M. **TIMSS 2023 Assessment Frameworks**. Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College; Amsterdam: IEA, 2021.
5. OECD. **PISA 2022 Assessment and Analytical Framework**. – Paris: OECD Publishing, 2023.

6. UNESCO. **Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms?** – Paris: UNESCO, 2023.
7. Ishmuhammedov R.J., Mirsoliyeva M.M. **O‘quv jarayonida innovatsion ta’lim texnologiyalari.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. – 60 b.
8. Azizxo‘jayeva N.N. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. –160 b.
9. Tolipov O‘, Usmonboyeva M. **Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot.** – Toshkent: Fan, 2005.
10. Jumayev M.E. **Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi.** – Toshkent: O‘qituvchi.
11. Bikbayeva N.U., Yangibayeva E.Y., Girfanova K.M. **Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi.** – Toshkent: O‘qituvchi.
12. Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // **Teachers College Record.** – 2006. – Vol. 108, № 6. – P. 1017–1054.

5–6-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLARNING SAMARADORLIGI

Sharipova Shirin Kamilovna (shkamilovna0848@gmail.com)

Urganch shahar 10-son umumiy o‘rta maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5–6-sinf o‘quvchilariga tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion pedagogik yondashuvlar hamda interaktiv metodlardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. O‘quvchilarning yosh xususiyatlari asosida darslarni tashkil etish, zamonaviy texnologiyalar yordamida bilimlarni mustahkamlash va ta’lim samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, tabiiy fanlarni o‘qitishda amaliy mashg‘ulotlar, multimedia vositalari va mustaqil ta’limning pedagogik imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tabiiy fanlar, innovatsion ta’lim, interaktiv metodlar, pedagogik texnologiyalar, o‘quv jarayoni, multimedia, ta’lim samaradorligi, mustaqil fikrlash.

Аннотация: В данной статье анализируется важность использования инновационных педагогических подходов и интерактивных методов в преподавании естественных наук учащимся 5-6 классов. Рассматриваются вопросы организации уроков с учетом возрастных особенностей учащихся, закрепления знаний с использованием современных технологий и повышения эффективности обучения. Также рассматриваются педагогические возможности практических упражнений, мультимедийных средств и самостоятельного обучения в преподавании естественных наук.

Ключевые слова: естественные науки, инновационное образование, интерактивные методы, педагогические технологии, учебный процесс, мультимедиа, эффективность образования, самостоятельное мышление.

Abstract: This article analyzes the importance of using innovative pedagogical approaches and interactive methods in teaching natural sciences to students in grades 5–6. The issues of organizing lessons based on the age characteristics of students, consolidating knowledge using modern technologies, and increasing the effectiveness of education are

covered. The pedagogical possibilities of practical exercises, multimedia tools, and independent learning in teaching natural sciences are also considered.

Keywords: natural sciences, innovative education, interactive methods, pedagogical technologies, learning process, multimedia, educational effectiveness, independent thinking.

KIRISH.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, umumiy o’rta ta’lim maktablarida tabiiy fanlarni samarali o’qitish o’quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Tabiiy fanlar orqali o’quvchilar tabiat hodisalarini kuzatish, tahlil qilish va ular orasidagi bog‘liqlikni tushunishga o’rganadi. 5–6-sinf o’quvchilari psixologik jihatdan faol va qiziquvchan bo’lgani sababli, darslarni faqat an’anaviy usullar asosida tashkil etish yetarli samara bermaydi. Shu bois, o’qitish jarayoniga interaktiv metodlar hamda innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — tabiiy fanlarni o’qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning samaradorligini tahlil qilish va ularning amaliy ahamiyatini ochib berishdan iborat.

ASOSIY QISM

Interaktiv metodlarning o’quv jarayonidagi o’rni. Interaktiv metodlar o’quvchilarni darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bunday yondashuv orqali o’quvchilar mavzuni mustaqil tahlil qiladi, fikr almashadi va muammoli vaziyatlarga yechim topishga harakat qiladi.

Tabiiy fanlar darslarida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “INSERT”, “Baliq skeleti”, “Venn diagrammasi” kabi metodlardan foydalanish o’quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi. Masalan, geografiya darsida tabiat zonalarini taqqoslashda Venn diagrammasi samarali natija beradi. Biologiya fanida esa klaster usuli orqali o’simlik va hayvonlarning xususiyatlarini tizimli ravishda o’rganish mumkin. Interaktiv metodlar o’quvchilarning darsdagi faolligini oshiribgina qolmay, ularda mustaqil fikrlash va muloqot madaniyatini ham shakllantiradi.

Multimedia vositalarining pedagogik imkoniyatlari. Zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim tizimiga yangi imkoniyatlarni olib kirmoqda. Multimedia vositalari orqali tabiiy fanlarda uchraydigan murakkab jarayonlarni sodda va tushunarli shaklda ko’rsatish mumkin. Masalan, quyosh tizimi harakati, suv aylanish jarayoni yoki vulqonlarning hosil bo’lishini animatsiyalar yordamida namoyish etish o’quvchilarning mavzuni tezroq tushunishiga yordam beradi. Rangli tasvirlar, videolavhalar va ovozli materiallar esa o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini yanada oshiradi. Shuningdek, virtual laboratoriyalar yordamida tajribalarni xavfsiz muhitda bajarish imkoniyati yaratiladi. Bu esa amaliy ko’nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil ta’lim va ijodiy faoliyatni rivojlantirish. Tabiiy fanlarni o’qitishda mustaqil ta’lim elementlaridan foydalanish o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan mas’uliyatini oshiradi. O’quvchilarga kichik loyihalar, kuzatish topshiriqlari yoki tajriba ishlari berilishi ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, o’quvchilarga mahalliy o’simliklarni kuzatish, ob-havo o’zgarishlarini qayd etish yoki ekologik muammolar haqida ma’lumot tayyorlash kabi vazifalar topshirilishi mumkin. Bunday topshiriqlar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog’lash imkonini beradi.

Ta’lim jarayonidagi muammolar va ularning yechimlari. Amaliyotda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash jarayonida ayrim muammolar ham uchraydi. Texnik vositalarning yetishmasligi, internet tezligining pastligi yoki ayrim pedagoglarning raqamli ko‘nikmalari yetarli emasligi shular jumlasidandir. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun maktablarni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, o‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish hamda sifatli elektron resurslarni yaratish zarur. Shu bilan birga, pedagoglarning innovatsion metodlarni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha tajribasini oshirish muhim hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, 5–6-sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlar va interaktiv metodlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning darsga qiziqishini kuchaytiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va bilimlarni samarali o‘zlashtirishiga yordam beradi. Shu sababli, tabiiy fanlarni o‘qitishda an‘anaviy va zamonaviy metodlarni uyg‘unlashtirish bugungi ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2017.
4. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va zamonaviy metodlar. – Toshkent, 2018.
5. UNESCO. Education and Digital Learning. – 2022.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARNING KITOBXONLIKKA QIZIQISHINI SUN‘IY INTELLEKT VOSITALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Yaqubova Nodira Ruslanovna - UrDPI Ta’lim va tarbiyaviy ishlar nazariyasi va metodikasi

mutaxassisligi 1-bosqich doktoranti,

Urganch tumanidagi 24-sonli maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi.

(Xorazm viloyati, Urganch shahri)

(sh.xudayberganov.urdpi.2025@mail.ru, +99888 362 29 09)

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun‘iy intellekt vositalari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kitobxonlikka qiziqishini rivojlantirish metodikasi ilmiy-nazariy jihatdan atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda tashkil etiladigan ta’kidiy diktantlarning o‘quvchilarda imloviy savodxonlikni oshirish bilan bir qatorda, matnni ongli o‘qish, mazmunini tahliliy anglash hamda o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiyani shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlari asoslab beriladi.

Shuningdek, ko‘rish diktanti turi va boshqa ta’kidiy diktant shakllarini sun‘iy intellektga asoslangan raqamli ta’lim vositalari yordamida tashkil etish metodikasi yoritiladi. Tadqiqotda diktant jarayonini individuallashtirish, o‘quvchilarning faolligini oshirish hamda ularning barqaror kitobxonlik motivatsiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlar ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ona tili va o‘qish savodxonligi, imlo, imloviy savodxonlik, diktant, ta’kidiy diktant, ko‘rish diktanti, eshitish diktanti, imlo qoidasi, kitobxonlik madaniyati, motivatsiya.

Аннотация. В данной статье комплексно анализируется методика развития интереса к чтению у учащихся начальных классов на основе средств искусственного интеллекта. В рамках исследования обосновываются дидактические возможности диктантов с акцентом, организуемых с использованием технологий искусственного интеллекта, которые, наряду с повышением орфографической грамотности, способствуют осмысленному чтению текста, аналитическому пониманию его содержания и формированию внутренней мотивации к чтению.

Также рассматривается методика организации зрительного диктанта и других форм диктантов с акцентом с использованием цифровых образовательных инструментов на основе искусственного интеллекта. В исследовании научно обосновываются педагогические механизмы индивидуализации процесса диктанта, повышения активности учащихся и развития устойчивой читательской мотивации.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык и читательская грамотность, орфография, орфографическая грамотность, диктант, акцентированный диктант, зрительный диктант, слуховой диктант, орфографическое правило, культура чтения, мотивация.

Annotation. This article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of the methodology for developing reading interest among primary school students using artificial intelligence tools. Within the scope of the study, the didactic potential of dictation exercises with emphasis, organized through artificial intelligence technologies, is substantiated. These exercises not only improve spelling literacy but also foster conscious reading, analytical comprehension of text content, and the formation of intrinsic motivation for reading.

Furthermore, the methodology for organizing visual dictation and other forms of emphasized dictation using AI-based digital educational tools is examined. The study scientifically substantiates the pedagogical mechanisms for individualizing dictation processes, increasing student engagement, and developing sustainable reading motivation.

Key words: primary education, mother tongue and reading literacy, spelling, spelling literacy, dictation, emphasis dictation, visual dictation, auditory dictation, spelling rule, reading culture, motivation.

Bugungi globallashuv davrida “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish” tamoyili ostida yangi taraqqiyot bosqichiga qadam qo‘ygan O‘zbekistonimizda ta’lim sohasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu borada yurtimizda juda katta islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Yangi O‘zbekistonimizni yuksak taraqqiyot bosqichiga ko‘tarishdek ezgu niyatimizga yangicha va mustaqil fikrlaydigan, o‘z Vatanini jondan ortiq sevadigan, uning yorug‘ kelajagi uchun sadoqat bilan xizmat qiladigan, fidoyi yoshlarni tarbiyalash orqali erishamiz”.

So‘nggi ikki yil davomida boshlang‘ich ta’lim sohasida ta’lim-tarbiya jarayonida keng ko‘lamli o‘zgarishlar olib borilmoqda. Xususan, xalqaro ta’lim sifati tadqiqotlarida yuqori natija ko‘rsatgan mamlakatlarning tajribalaridan kelib chiqib, xalqaro ekspertlar tavsiyasiga asosan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozish, o‘qish, fikr bildirish ko‘nikmalarni sifatli shakllantirish maqsadida “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fani kiritildi va shu nomdagi darsliklar amaliyotga joriy qilindi. 1-2-3-sinf uchun mo‘ljallangan “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darsliklari ikki qismdan iborat bo‘lib, har bir qismning mashq daftari ham yaratildi[1].

“Ona tili va o‘qish savodxonligi” darslari bolalarning aqliy va nutqiy qobiliyatlarini muvaffaqiyatli o‘stirish zaminida kelgusida fanlarni puxta o‘zlashtirishga imkoniyat yaratadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darslarining asosiy vazifalaridan biri ham o‘quvchilarning nutqiy qobiliyatlarini o‘stirishdir. Binobarin, ta’lim jarayonida o‘quvchilar yozma nutqini o‘stirishga ham ona tili o‘qitishning asosiy vazifasi sifatida yondashiladi. Ma’lumki o‘quvchilarning yozma nutqini shakllantirish bevosita imloviy savodxonlik bilan bog‘liq. Bu esa o‘quvchilarda orfografik malakalarni shakllantirishni tizimli ravishda amalga oshirish muhimligini belgilaydi.

O‘quvchilarda imloviy savodxonlikni shakllantirishda diktantning o‘rni juda katta. Diktantning ham bir qancha turlari mavjud bo‘lib, quyida biz ta’kidiy diktant, uning turlari hamda uni o‘tkazish yo‘llari haqida fikr yuritmoqchimiz.

Ta’kidiy diktant barcha ta’limiy diktantlar ichida eng muhimi va ahamiyatlisidir, chunki ta’kidiy diktant o‘quvchilarni yozuvda so‘zlarni xato yozishdan saqlaydi. Bu diktant turi har qanday so‘zning imlosini o‘quvchilarga oldindan eslatish orqali yozdirishga asoslanadi. Zero, agar o‘quvchi xato yozilgan so‘zlarni ko‘rsa, uni o‘zi xato yozsa, imloda xato ko‘nikmaga ega bo‘lib qolsa, u o‘quvchiga imlo o‘rgatish juda murakkab ishga aylanib qoladi. Bu jihatdan qaraganda ham ta’kidiy diktantning ahamiyati katta. Diktantning bu turi o‘quvchilarni diktant matnidagi barcha so‘zlarning imlosini o‘ziga singdira olishga odatlantiradi. Shuningdek, bu diktant orqali o‘quvchilar so‘z imlosini turli orfografik toifalar asosida ongli o‘zlashtiradilar.

Bilamizki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini to‘la savodli qilish chidam va sezgirlik talab qiladi. O‘qituvchi o‘z o‘quvchisiga biror yangi so‘z o‘rgatar ekan, avvalo shu so‘zni to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rgatishi lozim; undan keyingina bu so‘z yuzasidan yozuv mashqi o‘tkazadi. Bu orfografiya bilan orfoepiyaning o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi[2].

Metodik adabiyotlarda o‘quvchilar tomonidan yo‘l qo‘yiladigan xatolar turli sabablarga ko‘ra sodir bo‘lishi quyidagicha ko‘rsatiladi:

1. Imlo qoidasi o‘rganilmagan ba’zi so‘zlar diktant matn tarkibiga kirib qoladi.
2. Biror imlo qoidasi bo‘sh o‘zlashtirilgani sababli tegishli so‘zlarni bu orfografik qoidaga bog‘lay olmaydilar va ularni xato yozadilar.
3. Imlosi qoidashtirilmagan so‘zlarga oid xatolar.
4. Ba’zan o‘quvchilarning beparvoligi tufayli so‘zlar xato yoziladi.
5. Yozuvda o‘quvchilar kalligrafik jihatdan xato qiladilar, buning oqibatida ayrim harflar boshqa shaklga o‘tib, bu so‘z xato yozilganday seziladi.

Bu xatolarning barchasi ta’kidiy diktant orqali bartaraf qilinadi. Buning uchun ko‘proq boshlang‘ich sinflarda imlosi o‘rgatiladigan so‘zlarni o‘quvchilarga ko‘rsatish, ularning imlosini ta’kidlash orqali yozdirish zarur. Ayniqsa, 1-sinf o‘quvchilari og‘zaki eshitganlarini yozuvda osonlik bilan ifoda eta olmaydilar. Bu hol o‘quvchilarni xatosiz yozishga o‘rgatishda yozilayotgan so‘zning imlosini oldindan ko‘rsatishni talab qiladi.

2-3- sinflarda o‘quvchilarning to‘g‘ri yozuv ko‘nikmasi bir oz shakllangach, bolalar biror sohada mustaqil fikrlay oladigan darajada malaka hosil qilgan bo‘ladilar. Bundan tashqari, bu sinflarda imlo va grammatik qoidalar bolalarga tanishtiriladi, bu esa ayrim so‘zlar imlosini grammatik qoidaga bog‘lab, og‘zaki ta’kidlash - izohlashga imkon beradi.

3-4-sinflarda ta’kidlanayotgan so‘zning xususiyati ham, bu so‘zni ta’kidlash usuli ham murakkablashadi. 3-4-sinflarda yozdiriladigan diktant matn tajribasida orfografiyaning turli

tamoyillariga oid soʻzlar kelishi mumkin. Oʻquvchilar yozuvida uchraydigan xatolar ham turli koʻrinishga ega boʻladi. Shuni nazarda tutib, xato yozilishi mumkin boʻlgan soʻzlarni turli usulda taʼkidlash mumkin.

Taʼkidiy diktant ikki xil koʻrinishda boʻladi: 1) koʻrish diktanti; 2) eshituv diktanti.

Koʻrish diktant turi taʼkidiy diktantning eng xarakterli koʻrinishi sanaladi. Chunki boshlangʻich sinf oʻquvchilari koʻrish aʼzosi orqali sezgan narsalari obrazini xotiralarida uzoq vaqt saqlab qoladilar. Bola biror soʻzni koʻrar ekan, uning aksi koʻzga tushadi, bola ongida u muhokama qilinadi va bu haqda yo toʻgʻri, yoki notoʻgʻri hukm chiqaradi. Nihoyat, oʻquvchi bu soʻzning shunday yozilishiga qatʼiy ishonadi. Oʻquvchida hosil boʻlgan bunday ishonch juda qiyinchilik bilan unutiladi. Shuning uchun ham bola koʻzi oʻngida hech qanday notoʻgʻri yozilgan soʻz boʻlmasligi zarur.

Oʻquvchilardagi bunday psixofiziologik holatdan koʻruv diktanti orqali foydalaniladi. Binobarin, koʻrish diktantini quyidagi maqsadlarda oʻtkazish mumkin:

1. Koʻrish diktanti orqali oʻquvchilar koʻproq notanish aytilishi va yozilishi aniq boʻlmagan soʻzlar, atamalar imlosi bilan tanishtirilishi mumkin.

2. Avvalgi yozma ishlarda orfografik xatolarga yoʻl qoʻyilgan soʻzlarning imlosini oʻquvchilarga singdirish mumkin. Buning uchun diktant matn yoki shu matndagi ayrim soʻzlar sinf doskasiga yozib qoʻyiladi. Oʻquvchilar bu soʻzlarni mustaqil oʻqib imlosi bilan tanishib chiqadilar. Soʻng oʻqituvchi bu soʻzlarni oʻqib ularning imlosini tushuntirib beradi, undan keyin sinf doskasi parda bilan yopiladi va matnni oʻqituvchi aytib yozdiradi. Diktant yozish tugagach parda ochiladi, oʻquvchilar oʻz yozuvlarini doskadagi diktant matnga solishtirib, tuzatib oladilar. Koʻruv diktantining bu shakli oʻz xususiyatlariga koʻra koʻproq 1-sinflarda qoʻllanilsa yaxshi natija beradi.

1- sinf oʻquvchilarini bilimga oʻrgatish davrida diktantning bu shaklidan foydalaniladi. Bunda biror harf oʻquvchilarga tanishtirilgach, shu harf ishtirokida biror soʻz tanlanadi yoki biror predmetni koʻrsatib, uning nomi oʻquvchilarga bir necha marta aytiriladi, soʻng bu soʻz boʻgʻinlarga va tovushlarga ajratiladi, bu soʻzni oʻqituvchi yoki ayrim oʻquvchi kesa harflar yordamida doskada tuzadi, soʻng tarkibidagi boʻgʻin va harflar yana muhokama qilinadi, soʻng u soʻz sinfda xoʻr bilan yoki yakkama-yakka oʻqiladi va keyin yoziladi. Oʻquvchilar yozgan soʻzlarni doskadagi soʻzlarga taqqoslab xatolarini tuzatib oladilar.

2-sinfdan boshlab talaffuzi qiyin, talaffuzi bilan imlosi mos kelmaydigan koʻp boʻgʻinli soʻzlar yuzasidan koʻrish diktanti yozdirish mumkin, ayniqsa biror orfografik- grammatik qoida oʻrganilgach, shu qoidaga bogʻlab tashkil qilinadigan koʻrish diktanti oʻquvchilarning yana ham kuchliroq diqqatini talab qiladi.

Diktant matnining doskaga oʻquvchilar koʻzi oldida yozilishi muhimdir. Chunki yozuv jarayonida oʻquvchilar soʻzlar tarkibidagi harflar bilan tanishadilar. Bu vaqtda oʻquvchilar oʻqituvchi harakatiga soʻzlarning yozilishiga diqqat bilan qarab turadilar. Bu hol esa doskaga yozilgan soʻzlar imlosining ular xotirasida uzoq saqlanib qolishiga imkon beradi.

Baʼzan ayniqsa quyi sinflarda taʼkidlash koʻzda tutilgan soʻz doskada koʻrsatilishidan tashqari, oʻqish va yozdirish vaqtida juda sekin va dona-dona qilib oʻqib beriladi. U vaqtda soʻz tarkibidagi barcha harflar aniq talaffuz etilishi, oʻquvchilarning eshitish aʼzolariga aniq yetib borishi lozim. Shu bilan birga, oʻquvchilar bu soʻz tarkibidagi oʻzak va affikslarni aniq tasavvur eta olishlari lozim. Ammo bunday oʻqish oʻquvchilarga boʻgʻinlab, harflab yozishga imkon

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

bermasligi zarur. Agar o‘quvchilar bo‘g‘inlab yozadigan bo‘lsalar bu xil yozuv mashqi o‘quvchilar bilimiga faqat salbiy ta’sir qiladi[4].

3-4-sinflarda morfologiyaga oid mavzuni mustahkamlash maqsadida ko‘rish diktanti o‘tkaziladi. U holda diktant matni sinf doskasiga yozilmaydi, balki matn darslikdan tanlanishi mumkin. Uni o‘qituvchi o‘rganilgan qoidaga bog‘lab izohlaydi, hatto bu qoidaga oid misollarni o‘quvchilarga mustaqil toptirishi ham mumkin. Mavzu yetarli takrorlangandan so‘ng o‘quvchilar diktant matnini o‘qituvchining aytib berishi bilan yozadilar.

Sun’iy intellekt asosida tashkil etilgan ta’kidiy diktantlarning kitobxonlikni rivojlantirishdagi asosiy yo‘nalishlari

Yo‘nalish	Sun’iy intellektning funksional roli	Kitobxonlikka ta’siri
Matn tanlash	O‘quvchining yosh xususiyatlari, o‘qish darajasi va individual qiziqishlarini hisobga olgan holda matnlarni avtomatik tanlash va tavsiya etish	O‘quvchilarda matnga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi, o‘qishga bo‘lgan ichki qiziqish kuchayadi, mustaqil kitob o‘qishga ehtiyoj yuzaga keladi.
Diktant jarayoni	Matnni urg‘u, pauza va ohangni moslashtirgan holda audio yoki vizual shaklda taqdim etish, muhim so‘z va iboralarni ajratib ko‘rsatish	Matnni ongli o‘qish va mazmunini tushunish ko‘nikmalari rivojlanadi, badiiy ifodalarni sezish orqali kitobxonlik madaniyati shakllanadi.
Tahlil va rag‘bat	Diktant natijalarini tahlil qilish, xatolar sababini aniqlash va individual tavsiyalar berish, keyingi o‘qish uchun mos adabiyotlarni tavsiya etish	Refleksiv o‘qish malakasi rivojlanadi, o‘quvchi o‘z yutug‘ini anglaydi, o‘qishga bo‘lgan barqaror motivatsiya mustahkamlanadi.

Ushbu yo‘nalishlar asosida tashkil etilgan ta’kidiy diktantlar sun’iy intellekt texnologiyalari bilan uyg‘unlashgan holda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nafaqat imloviy savodxonlikni, balki ongli o‘qish, matnni tahlil qilish va barqaror kitobxonlik motivatsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Diktant yozib tugatilgach o‘quvchilar o‘z yozuvlarini doskadagi matnning asl nusxasiga solishtirib, o‘z xatolarini tuzatib oladilar. Bu solishtirish vaqtida takrorlash ko‘zda tutilgach mavzu o‘quvchilarning diqqat markazida turishi kerak.

Ko‘rish diktantining bu shakli orqali matndagi grammatikaning biror qoidasiga oid ayrim so‘zlar orfografiyasigina emas, balki diktant matnidagi barcha so‘zlar imlosini o‘rganish maqsad qilib olinishi mumkin.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o‘quvchilarni so‘zlarni to‘g‘ri va xatosiz yozishga o‘rgatishda ta’kidiy diktant, xususan, ko‘rish diktanti muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarda imloviy savodxonlikni shakllantirishda o‘qituvchi bu diktant turidan ham samarali foydalanishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu esa, albatta, ta’kidiy

diktantlarning o‘ziga xos xususiyatlarini hamda ularni tashkil qilish metodikasini bilishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayev A. Diktant metodikasi.- Toshkent, “O‘qituvchi”, 1979.
2. Abdullayeva Q., Rahmonbekova S., Bekmurodova G., G‘ozixo‘jayeva G. Diktantlar to‘plami. (Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun). - Toshkent: “Niso Poligraf”, 2017.
3. Jumayeva S. O‘quvchilarning yozma savodxonligini oshirishning ayrim yo‘llari// “Ona tili ta’limidagi islohotlar: vazifalar, yechimlar va muammolar” Respublika ilmiy- amaliy anjuman materiallari.- Qarshi, 2015, 70-73-betlar.
4. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’limning 1-sinfi uchun darslik. 1-2-qism. - Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021.

BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARIGA NOMANFIY BUTUN SONLAR USTIDA ARIFMETIK AMALLARNI O‘RGATISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA RAQAMLI RESURLARDAN FOYDALANISH

Sobirova Aziza Farxodovna
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”

kafedra o‘qituvchisi

aziza.sobirova@3110gmail.com

Quronboyeva Sabo Shavkat qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

+998 95 790 96 99

Saboquronboyeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitish jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalari, raqamli didaktika va raqamli resurslardan foydalanish tahlil qilinadi. Jahonda ilmiy-texnik taraqqiyot, fanlararo integratsiya hamda raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruratini kuchaytirmoqda. Tadqiqotda raqamli pedagogika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli didaktikaning o‘rni asoslab beriladi. Natijalar raqamli didaktika va raqamli resurslar o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar. Raqamli pedagogika, raqamli didaktika, AKT, innovatsion ta’lim, kasbiy kompetensiya, raqamli texnologiyalar, raqamli resurslar.

Аннотация. В данной статье анализируется использование цифровых образовательных технологий, цифровой дидактики и цифровых ресурсов в процессе обучения будущих учеников начальной школы. Научно-технический прогресс, междисциплинарная интеграция и процессы цифровой трансформации в мире усиливают потребность во внедрении инновационных подходов в систему образования. В исследовании обосновывается роль цифровой педагогики, информационно-коммуникационных технологий и цифровой дидактики. Результаты показывают, что цифровая дидактика и цифровые ресурсы способствуют повышению эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: цифровая педагогика, цифровая дидактика, ИКТ, инновационное образование, профессиональная компетентность, цифровые технологии, цифровые ресурсы.

Abstract. This article analyzes the use of digital educational technologies, digital didactics and digital resources in the process of teaching future primary school students. Scientific and technological progress, interdisciplinary integration and digital transformation processes in the world are increasing the need to introduce innovative approaches in the education system. The study substantiates the role of digital pedagogy, information and communication technologies and digital didactics. The results show that digital didactics and digital resources serve to increase the effectiveness of the educational process.

Keywords. Digital pedagogy, digital didactics, ICT, innovative education, professional competence, digital technologies, digital resources.

Dunyoda yuz berayotgan ilmiy-texnik taraqqiyot natijasida fanlarda yangi tarmoqlarning paydo bo‘lishi hamda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi oliy ta’lim tizimida mutaxassislarni tayyorlash jarayonida axborotlar, xususan bilim, ko‘nikma va malakalarga qo‘yilgan talablarning ortishiga olib kelmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ta’limni rivojlantirish bo‘yicha qator muhim hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, 2022-yilda tasdiqlangan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va Prezidentning ta’limni isloh qilishga doir farmonlari boshlang‘ich sinflarda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanishni yanada kengaytirishni talab etmoqda. Nomanfiy butun sonlar (0, 1, 2, 3, ...) ustida to‘rtta arifmetik amal – qo‘shish, ayirish, ko‘paytirish va bo‘lish – matematika kursining asosini tashkil etadi. Ushbu mavzuni raqamli vositalar yordamida o‘qitish nafaqat o‘quvchi qiziqishini oshiradi, balki matematikaning amaliy ahamiyatini ham chuqur anglashga yordam beradi.

– boshlang‘ich sinflarda nomanfiy butun sonlar ustida arifmetik amallar bajarishda raqamli didaktika va raqamli resurslardan foydalanishning nazariy asoslarini ishlab chiqish hamda ularni ta’lim amaliyotiga joriy etish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat. Raqamli didaktika (digital didactics) – o‘qitish va o‘rganish jarayonlarini raqamli texnologiyalar orqali tashkil etish, loyihalash va boshqarishning ilmiy-amaliy yo‘nalishi hisoblanadi. Bu tushuncha an’anaviy didaktikaning zamonaviy texnologiyalar bilan sintezi bo‘lib, dars berish sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi. Yurtimizda pedagogik kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini oshirish, tabaqalashtirish, variativ o‘quv rejalari, fanlarni o‘qitishda o‘quvchilarni hayotga tayyorlash tamoyillarini keng joriy qilish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. “Pedagogika sohasi ta’lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklari uchun zamonaviy o‘quv jarayoni vositasi sifatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalarni qo‘llash nazariyasi va metodologiyasini joriy etish...” vazifalari belgilanib, talabning aqliy, intellektual va jismoniy kuchlarini raqamli texnologiyalar orqali ma’lum bir maqsadga yo‘naltirish, amaliy faoliyatni nazariy bilimlar bilan to‘ldirish, bilimlarni, dizaynni, kommunikativ-nutq hamda tashkiliy bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirishda axborot kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalardan foydalangan holda nazariy bilim, amaliy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan innovatsion yondashuvlar asosida fanlararo integratsiyaning samarali mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Nomanfiy butun sonlar mavzusi 1–4-sinflarda bosqichma-bosqich o‘rganiladi. Birinchi sinfda 1–20 oralig‘idagi sonlar, ikkinchi sinfda 100 gacha, uchinchi sinfda 1000 gacha, to‘rtinchi sinfda esa ko‘p xonali sonlar va ularning ustida amallar bajarish ko‘rib chiqiladi. Psixolog Jan

Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, 6–10 yoshdagi bolalar konkret operatsiyalar bosqichida bo‘ladi. Shu sababdan mavhum raqamli tushunchalarni konkret, ko‘rgazmali vositalar – jumladan raqamli animatsiyalar, interaktiv sonlar o‘qi va virtual manipulyatorlar – orqali ifodalash juda muhimdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda qo‘llanadigan raqamli resurslardan biri Geo-Gebra interaktiv muhitidir.

GeoGebra (www.geogebra.org) – matematik ob'ektlarni dinamik ko‘rsatish va interaktiv o‘rganish imkonini beruvchi bepul dastur. Nomanfiy butun sonlar bo‘limida ushbu platformadan quyidagicha foydalanish mumkin:

1. Interaktiv sonlar o‘qi: o‘quvchilar sonlar o‘qida nuqtalarni siljitib qo‘shish va ayirish amallarini ko‘rgazmali o‘rganadi;
2. Ko‘paytirish jadvali animatsiyasi: ko‘paytirish jadvalini rang-barang vizualizatsiya orqali yodlash;
3. Bo‘lish simulyatsiyasi: tenglamalar orqali bo‘lishni konkret ob'ektlar bilan tushuntirish;
4. Muammoli topshiriqlar: real hayot masalalari asosida o‘quvchi mustaqil echim izlaydi.

MIT universiteti tomonidan ishlab chiqilgan Scratch (scratch.mit.edu) platformasi vizual bloklar yordamida o‘quvchilarga dasturlash asoslarini o‘rgatadi. Matematik o‘yinlar yaratish orqali nomanfiy butun sonlar ustida amallar bajarishni qiziqarli mashg‘ulotga aylantirish mumkin. Masalan, o‘quvchi qo‘shish va ayirish asosida harakat qiladigan kichik o‘yin yaratsa, bu mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishga olib keladi.

O‘zbekistonda ham raqamli ta’lim resurslari jadal rivojlanmoqda. Edu.uz platformasi va Ziyonet ta’lim tarmog‘i boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun elektron darsliklar, multimedia qo‘llanmalar va interaktiv testlarni taqdim etadi. Bundan tashqari, maktablarda SmartBoard (aqlli taxta) va planshet kompyuterlardan foydalanish ko‘lami kengayib bormoqda, bu esa raqamli didaktikani amalga oshirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Hozirda raqamli pedagogika juda muhim masala hisoblanadi. Uning asosiy xarakteristikasi – ko‘rgazmalilik, oshkorlik, izchillikdir. Yagona obyektiv talab – bu insonning intellektual rivojlanishi va tarbiyasi haqidagi bilim darajasidir. Yangiliklar, shuningdek, yangi fikrlarning shakllanishi tashabbus va raqamli texnologiyaga asoslangan bo‘lib, ta’lim mazmunini yaxshilashga qaratilgan. Umuman olganda, bu o‘rganish tuzilishi va tartibini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni axborot texnologiyalari bilan boyitish nafaqat mavjud o‘qitish usullari va texnologiyalarini o‘zgartiradi, yaxshilaydi, balki kompyuterlar, planshetlar, dasturiy ta’minot va apparat vositalari, video va telekommunikatsiyalar, maxsus uskunalar, shuningdek, turli xil ma’lumotlarni qayta ishlash tizimlaridan foydalanish bilan bog‘liq yangiliklarini shakllantiradi [6].

Raqamli resurslarni darslarga Integratsiya qilish metodikasi bu qo‘shish, ayirish, ko‘paytirishni darslarga qulay tarzda kiritishdan iborat.

Ko‘paytirish jadvalini o‘rgatishda Scratch platformasida yaratilgan interaktiv o‘yin samarali natija beradi. O‘quvchi o‘yinda savol ko‘radi (masalan, $7 \times 8 = ?$), to‘g‘ri javob bersa, personaj oldinga harakat qiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarda raqobat va muvaffaqiyat tuyg‘usini uyg‘otib, bilimni tezroq o‘zlashtirishga olib keladi.

Maqsad hamda vazifalarni tanlashda pedagogik integratsiyani amalga oshirishning qonuniyatlari va xususiyatlari g‘oyalar birligini ta’minlash, bilimlarni yagona o‘qitish metodikasi va vositalari asosida mustahkamlash uchun amalga oshiriladigan integratsiyaning mantiqiy mazmunini talab qiladi. Ta’lim jarayonida fanlararo bog‘liqlik sharoitida o‘quvchilar bilimlarining samarali rivojlanishi bilan bir qatorda ularning bilim qobiliyatlari, faolligi, qiziqishlari va intellektual salohiyati oshadi. O‘quv jarayonida fanlarning integratsiyasi, ya’ni fanlararo aloqa o‘quvchilarning bilimlarini, shuningdek ularning bilish qobiliyatlari, faoliyati, qiziqishlari, intellektini samarali rivojlantirishni ta’minlaydi. O‘quv darslarida fanlararo muloqot qilish imkoniyati o‘quvchilarni faktlarni tahlil qilishga, hodisalar va jarayonlarni o‘rganishda sabab-oqibat tabiatini tushunishga, ilgari olingan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llashga tayyorlaydi, shuningdek, boshlang‘ich maktabda fanlarning integratsiyasini oshiradi. Darsda yangi materialni o‘rganish shaklini tanlash mashg‘ulot ishtirokchilarining saviyasi, bolalarning xususiyatlari va tayyorgarlik darajasi, mavzuning xossalari, auditoriyaning imkoniyatlari, zamonaviy o‘quv jarayoni vositasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalar, o‘qituvchining mahorati va boshqalarga uzviy bog‘liq bo‘ladi [7].

2023–2024 o‘quv yilida Toshkent shahrining 45-maktabida o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlarida 2 va 3-sinf o‘quvchilari (jami 120 nafar, 2 guruh – tajriba va nazorat) ishtirok etdi. Tajriba guruhida yuqorida tavsiflangan raqamli resurslar qo‘llanilib, nazorat guruhida an’anaviy usulda dars o‘tildi.

Zamonaviy o‘quv jarayoni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli texnologiyalaridan foydalanib darslarni tashkil etib quyidagi afzalliklarga ega bo‘lamiz:

- o‘quvchilarning turli xil intellektual ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun yanada qulay sharoitlar yaratiladi;
- o‘quvchilar dunyoni, atrofdagi voqelikni idrok etishning yanada yaxlit tasvirini olishadi;
- individual mavzularni o‘qitish muddatlari qisqartiriladi;
- o‘quv faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari, ya’ni o‘rganish istagi va qobiliyati shakllanadi;
- turli mavzulardagi materiallarni bir butun sifatida o‘zaro bog‘liqligini o‘rganish qobiliyati rivojlantiriladi;
- aqliy faoliyatni rivojlantirish amalga oshiriladi;
- o‘quvchilar nutqini rivojlantirish, dunyoqarashini kengaytirish uchun keng imkoniyat yaratiladi;
- o‘rganish istagini kuchaytiradi va ijobiy axloqiy fazilatlarni boyitadi;
- ilmiy bilimlar, adabiyot, rasm, musiqa va boshqalarni jalb qilgan holda dunyoni xilma-xilligini to‘liq namoyish etish imkoniyati yuzaga chiqadi [8].

Raqamli resurslardan foydalanishda bir qator muammolar ham kuzatildi. Birinchidan, ba’zi maktablarda internet aloqasi va qurilmalar yetishmasligi muammo tug‘diradi. Ikkinchidan, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi darajasi turlicha. Uchinchidan, ekran vaqtini tartibga solish (40–45 daqiqalik darsda 15–20 daqiqadan oshirmaslik) tavsiya etiladi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi:

5. O‘qituvchilar uchun muntazam raqamli savodxonlik treyninglari o‘tkazish;
6. Offlayn rejimda ishlash imkonini beruvchi resurslardan (masalan, GeoGebra ning yuklab olish versiyasi) foydalanish;

7. An’anaviy va raqamli usullarni uyg‘un birlashtirish (blended learning);
8. Maktab darajasida raqamli resurslar kutubxonasini shakllantirish.

Boshlang‘ich sinflarda nomanfiy butun sonlar ustida arifmetik amallar bajarishni o‘qitishda raqamli didaktika va raqamli resurslardan foydalanish bugungi kunda zaruriyatga aylanib bormoqda. Ushbu maqolada ko‘rib chiqilgan GeoGebra, Khan Academy, Scratch kabi platformalar hamda EduNet kabi mahalliy resurslar o‘quvchilarda bilimni mustahkamlash, qiziqish uyg‘otish va individual rivojlanishni ta’minlash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni isbotlaydiki, raqamli resurslarni to‘g‘ri va o‘rinli qo‘llash o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan qiziqishini 70% ga oshirishi, o‘zlashtirish darajasini sezilarli yaxshilashi va o‘qituvchi ishini osonlashtirishga xizmat qilishi mumkin. Biroq bu jarayon muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi, maktabning moddiy-texnik bazasi va metodologik qo‘llanmalar bilan ta’minlanishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Kelajakda sun‘iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlari (AI-driven adaptive learning) boshlang‘ich sinf matematikasini yanada personallashtirgan holda o‘qitish imkonini berishi kutilmoqda. Bu yo‘nalishda O‘zbekiston ta’lim tizimida maxsus tadqiqotlar o‘tkazish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. <https://lex.uz/docs/-5841063>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
6. Abdirimov I.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari kreativ fikrlashini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: P.f.f.d. ... diss. – Urganch: 2026. – 176 b.
7. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. diss... – T.: 2003. – 320 b.
8. Axmetjanov M.M., Tojiyev M., Tosheva G.D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T., 2018. – 249 b.
9. Brookhart S. M. How to assess higher-order thinking skills in your classroom. – Ascd, 2010.
10. Brookhart S. M. How to Assess Higher-Order Thinking Skills in Your Classroom. – Alexandria, VA: ASCD, 2010.
11. Brown S., Walter M. Problem posing: Reflections and applications. Hillsdale, NG: Lawrence Erlbaum Associates, 1993. - 278 p.
12. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01) 13 p.

BURCHAKLAR VA ULARNING TURLARI. FIGURALARNI FARQLAY OLISH, QISMLARGA BO‘LISH, QISMLARDAN FIGURALAR HOSIL QILISH

O‘rinova Mohinur Ergashbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi

251-guruh talabasi

shmatrasulova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola geometrik shakllar va ularning asosiy elementlari, xususan, burchaklar va ularning turlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Unda figuralarni farqlash, ularni tarkibiy qismlarga ajratish hamda qismlardan yangi shakllar hosil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqola o‘quvchilarda fazoviy tasavvur, mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish qobiliyatini shakllantirishda ushbu mavzuning fundamental rolini yoritadi. Tadqiqot geometrik tushunchalarni chuqur o‘zlashtirish va amaliy qo‘llash usullarini taklif etadi.

Kalit so‘zlar: Burchaklar, geometrik shakllar, figuralarni farqlash, qismlarga bo‘lish, shakl hosil qilish, fazoviy tasavvur, matematika ta’limi

Geometriya, fazoviy shakllar va ularning xususiyatlarini o‘rganuvchi fan sohasi sifatida, insoniyat sivilizatsiyasining dastlabki bosqichlaridan boshlab kundalik hayotimizning ajralmas qismi bo‘lib kelgan. Atrofimizdagi dunyo, tabiat va me‘moriy inshootlar geometrik shakllar asosida qurilgan. Burchaklar esa geometrik shakllarning eng asosiy elementlaridan biri bo‘lib, ularsiz nafaqat figuralarni tasvirlash, balki ularning xususiyatlarini tushunish ham imkonsizdir. Ushbu tushunchalarni chuqur anglash nafaqat matematik tafakkurni rivojlantirish, balki muhandislik, arxitektura, fizika va boshqa ko‘plab fan sohalarida amaliy muammolarni hal qilish uchun ham fundamental ahamiyatga ega.

Burchaklar va geometrik figuralarning amaliy ahamiyati ayniqsa qurilish va muhandislik sohalarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, burchakli po‘lat konstruksiyalar binolarning mustahkamligini ta’minlashda, minoralar va boshqa inshootlarni barqarorlashtirishda, shuningdek, tom fermalari va devorlarda yuk ko‘tarish qobiliyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular mexanik xususiyatlari, payvandlanuvchanligi va korroziyaga chidamliligi tufayli keng qo‘llaniladi. Geometrik shakllarni farqlay olish, ularni qismlarga ajratish va qayta birlashtirish qobiliyati esa nafaqat dizayn va konstruksiya jarayonlarida, balki murakkab tizimlarni tahlil qilish va optimallashtirishda ham zaruriy ko‘nikma hisoblanadi.

Ta’lim jarayonida geometrik tushunchalarni o‘zlashtirish bolalarda fazoviy tasavvur, mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalardan tortib, oliy ta’lim muassasalari talabalarigacha bo‘lgan barcha bosqichlarda burchaklar va figuralar bilan ishlash, ularning ta’riflari, xususiyatlari va amaliy qo‘llanilishini o‘rganish matematik savodxonlikning asosini tashkil etadi. Masalan, 2023-yil noyabr oyida o‘tkazilgan amaliy mashg‘ulotlarda geometrik figuralarning

ta’riflari, xususiyatlari va ularga oid amaliy masalalar chuqur o’rganilgan [4]. Ushbu maqola burchaklar va ularning turlari, geometrik figuralarni farqlash, ularni qismlarga bo’lish (dekompozitsiya) hamda qismlardan yangi figuralar hosil qilish (kompozitsiya) prinsiplarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo’lib, mavzularning nazariy va amaliy jihatlarini yoritishni maqsad qilgan.

Ushbu maqolaning asosiy mavzusi – burchaklar va geometrik figuralarni tahlil qilish, ularni farqlash, qismlarga ajratish hamda qayta yig’ish prinsiplari bo’lib, mazkur yo’nalishdagi ilmiy adabiyotlar tahlili mavzuning nazariy asoslarini mustahkamlash va amaliy ahamiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Geometriya ta’limi va uning amaliy qo’llanilishi bo’yicha so’nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar, ayniqsa, burchak tushunchasining fundamental xarakterini va uning turli darajadagi ta’lim dasturlarida o’rganilishini ko’rsatadi.

Burchak tushunchasiga oid adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, u geometriyada markaziy o’rin tutadi. Burchak, odatda, bir nuqtadan (uchidan) chiquvchi ikkita nur (tomonlar) bilan hosil bo’lgan geometrik shakl yoki bu nurlar orasidagi tekislik qismi sifatida ta’riflanadi. Bu ta’rif burchakning ichki va tashqi qismlarga bo’linishini ham o’z ichiga oladi. Burchaklarni belgilashda uch harfi (/LA) yoki tomonlardagi nuqtalar (VAS) ishlatilishi, shuningdek, yunon harflari (α , β , γ , θ , φ) bilan ifodalanishi keng tarqalgan amaliyotdir. Fransuz matematigi Per Xerigon tomonidan 1634-yilda taklif qilingan $\angle$ belgisi ham bugungi kunda standart hisoblanadi. Burchaklarni o’lchash birliklari sifatida gradus va radianlar qo’llaniladi, bunda bir radian taxminan 57° ga teng. Adabiyotlarda burchaklarning turlari aniq tasniflanadi: to’g’ri burchak (90° yoki $\pi/2$ radian), yoyiq burchak (180° yoki π radian), o’tkir burchak (to’g’ri burchakdan kichik) va o’tmas burchak (to’g’ri burchakdan katta) [2]. Shuningdek, qo’shni burchaklar (umumiy tomonga ega bo’lib, boshqa tomonlari yoyiq burchak hosil qiladi) va vertikal burchaklar (ikkita to’g’ri chiziq kesishishidan hosil bo’ladi) kabi tushunchalar ham batafsil yoritilgan. Burchakni ikkita teng qismga bo’luvchi nur – bissektrisa tushunchasi ham burchaklarni tahlil qilishda muhim element hisoblanadi.

Geometrik tushunchalarni o’zlashtirishning pedagogik jihatlarini ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Jumladan, ta’lim materiallari orasida 4-sinf o’quvchilari uchun mo’ljallangan “Burchak. Burchak turlari” nomli ko’rgazmali qo’llanma mavjud bo’lib, u o’tkir, to’g’ri va o’tmas burchaklarni, shuningdek, burchak elementlarini (uchi, tomonlari) aniq ta’riflar va grafiklar yordamida tushuntiradi. Bu kabi resurslar burchak tushunchasini vizual va tushunarli tarzda yetkazishda muhim rol o’ynaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar va 1-sinf o’quvchilari uchun mo’ljallangan interaktiv materiallar esa burchaklarni shakllantirish va nomlash, ularning elementlarini aniqlash hamda to’g’ri burchakli obyektlarni tanib olish orqali geometrik tasavvur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuv o’yin orqali o’rganish prinsipiga asoslanib, yosh o’quvchilarda geometriyaga bo’lgan qiziqishni oshiradi. Burchak tushunchalari, elementlari, turlari, shuningdek, qo’shni va vertikal burchaklarga kirishni o’z ichiga olgan alohida dars ishlanmasi ham mavjud bo’lib, u o’qituvchilarga mavzuni tizimli ravishda o’rgatishda yordam beradi. Bu materiallar burchaklarni o’rganishning bosqichma-bosqichligini va turli yoshdagi o’quvchilarning idrok darajasiga moslashuvini ta’minlaydi.

Geometrik figuralarning amaliy qo’llanilishi, ayniqsa, qurilish va muhandislik sohalarida chuqur o’rganilgan. Masalan, burchakli po’lat (ugolok) konstruksiyalari L-shaklidagi, issiq

prokatlangan material bo‘lib, teng tomonli yoki noteng tomonli konfiguratsiyalarda mavjud [3]. Ular uglerod, qotishma, zanglamaydigan po‘lat yoki alyuminiy qotishmasidan tayyorlanadi va yaxshi mexanik xususiyatlari, payvandlanuvchanligi hamda korroziyaga chidamliligi tufayli qurilishda keng qo‘llaniladi. Adabiyotlarda issiq prokatlangan teng tomonli burchaklar, noteng tomonli burchaklar, sovuq shakllangan burchaklar, zanglamaydigan po‘lat burchaklar va alyuminiy qotishma burchaklar kabi turlari ajratib ko‘rsatilgan. Qurilishda burchakli po‘lat minoralar kabi inshootlarni barqarorlashtirishda qarshi og‘irlik vazifasini bajaradi, tom fermalari va devorlar kabi elementlarda muhim konstruktiv komponent sifatida barqarorlik va yuk ko‘tarish qobiliyatini oshiradi, shuningdek, binoning og‘irligi uchun mustahkam tayanch vazifasini o‘taydi. Bundan tashqari, u devorlar, panjaralar va zinapoyalarda dekorativ maqsadlarda ham ishlatilib, binoning estetik ko‘rinishi va umumiy barqarorligiga hissa qo‘shadi. Bu misollar geometrik figuralarni farqlay olish, ularning xususiyatlarini tushunish va amaliy muammolarni hal qilishda qanday muhim rol o‘ynashini yaqqol ko‘rsatadi.

Figuralarni qismlarga ajratish (dekompozitsiya) va qismlardan yangi figuralar hosil qilish (kompozitsiya) prinsiplari geometrik tafakkurni rivojlantirishning muhim jihatlaridan biridir. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, burchaklar va asosiy geometrik figuralarning xususiyatlarini chuqur anglash, ularni murakkab shakllarga ajratish va qayta yig‘ish qobiliyatini shakllantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu jarayonlar nafaqat nazariy geometriyada, balki dizayn, muhandislik va san‘at kabi amaliy sohalarida ham keng qo‘llaniladi. Masalan, murakkab arxitekturaviy inshootlarni loyihalashda yoki mexanik qismlarni yaratishda figuralarni dekompozitsiya qilish orqali ularning har bir qismining funksional xususiyatlari tahlil qilinadi, so‘ngra optimal yechimlar asosida qayta kompozitsiya qilinadi. Bunday yondashuvlar talabalarda fazoviy tasavvur va ijodiy muammolarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. 2023-yil noyabr oyida o‘tkazilgan “Geometrik figuralar, ularning ta’riflari, xususiyatlari va tavsiflari” mavzusidagi amaliy mashg‘ulotlar ham Pifagor teoremasi va o‘xshashlik kabi tushunchalarni o‘z ichiga olgan holda, o‘lchash, hisoblash, isbotlash va yasashga oid turli geometrik masalalarni o‘rganish orqali ushbu ko‘nikmalarni mustahkamlashga qaratilgan edi. Bu kabi pedagogik amaliyotlar nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan bog‘lashda muhim ahamiyat kasb etadi va geometrik tushunchalarni chuqur o‘zlashtirishga yordam beradi.

Ushbu tadqiqot geometrik tushunchalar, xususan, burchaklar va figuralarni farqlash, ularni qismlarga ajratish (dekompozitsiya) hamda qismlardan yangi figuralar hosil qilish (kompozitsiya) prinsiplarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, sifatli, tavsifiy metodologiyaga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy yondashuvi mavjud ilmiy adabiyotlarni kompleks tahlil qilish va tanqidiy sintez qilishdan iborat. Maqolada keltirilgan xulosalar va argumentlar mavzuga oid nazariy asoslar, pedagogik yondashuvlar va amaliy qo‘llanilishlarni tizimli o‘rganish natijasidir.

Adabiyotlarni qidirish va tanlash jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi. Dastlab, “Burchaklar”, “geometrik figuralar,” “figuralarni farqlash,” “figuralarni qismlarga bo‘lish,” “figuralar sintezi,” “geometriya ta’limi,” “fazoviy tasavvur” va “burchakli po‘lat” kabi kalit so‘zlar yordamida turli akademik ma’lumotlar bazalari, ilmiy jurnallar va ta’lim resurslari ko‘rib chiqildi. Tadqiqotda, ayniqsa, 2020-yildan keyin nashr etilgan adabiyotlarga ustuvor ahamiyat berildi, bu esa mavzuning zamonaviy holatini aks ettirishga imkon berdi. Shu bilan birga,

geometriya fanining fundamental asoslarini tashkil etuvchi klassik asarlar va ularning zamonaviy talqinlari ham e’tibordan chetda qolmadi. O‘zbek tilidagi va xalqaro ilmiy manbalar, jumladan, pedagogik qo‘llanmalar, geometriya bo‘yicha darsliklar va muhandislik adabiyotlari tahlilga jalb etildi.

Tadqiqotda qo‘llanilgan tahliliy doiralar mavzuning nazariy, pedagogik va amaliy jihatlarini qamrab oldi. Nazariy tahlil burchaklarning fundamental ta’riflari, elementlari va tasniflari hamda asosiy geometrik figuralarning xususiyatlarini o‘rganishga qaratildi. Pedagogik tahlil geometrik tushunchalarni o‘zlashtirishning yoshga doir xususiyatlari, o‘qitish metodikalari va ta’lim materiallarining samaradorligini baholashni o‘z ichiga oldi. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalar va 1-sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan interaktiv materiallar hamda 4-sinf o‘quvchilari uchun ko‘rgazmali qo‘llanmalar o‘rganilib, ularning fazoviy tasavvur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi o‘rni baholandi. Amaliy tahlil esa geometrik figuralarning qurilish va muhandislik sohalaridagi qo‘llanilishiga, xususan, burchakli po‘lat konstruksiyalarining mustahkamlik va barqarorlikni ta’minlashdagi rolini o‘rganishga yo‘naltirildi. Figuralarni dekompozitsiya va kompozitsiya qilish prinsiplari nazariy geometriya, dizayn va muhandislik muammolarini yechish kontekstida tahlil qilindi.

Adabiyotlardan ma’lumotlarni yig‘ish jarayonida har bir manbadan burchaklar va figuralarning ta’riflari, ularning xususiyatlari, tasniflash mezonlari, o‘lchov birliklari, shuningdek, ularni o‘qitishga oid pedagogik strategiyalar va amaliy qo‘llanilishiga oid muhim ma’lumotlar tizimli ravishda ajratib olindi. Masalan, burchakning uch harfi, tomonlardagi nuqtalar yoki yunon harflari bilan belgilanishi, shuningdek, Per Xerigon tomonidan taklif qilingan $\angle$ belgisi kabi notatsiyalar diqqat bilan o‘rganildi. Shuningdek, 2023-yil noyabr oyida o‘tkazilgan "Geometrik figuralar, ularning ta’riflari, xususiyatlari va tavsiflari" mavzusidagi amaliy mashg‘ulotlar kabi pedagogik amaliyotlar ham tahlilga jalb etildi.

Yig‘ilgan ma’lumotlar keyinchalik kategoriyalarga ajratildi va tanqidiy sintez qilindi. Bu jarayon mavzuning turli jihatlarini bo‘yicha umumiy tendensiyalar, farqlar va o‘zaro bog‘liqliklarni aniqlashga qaratildi. Burchaklarning turlari (to‘g‘ri, o‘tkir, o‘tmas, yoyiq, qo‘shni, vertikal) [2] va ularning o‘zaro munosabatlari chuqur tahlil etildi. Figuralarni farqlash mezonlari, ularni qismlarga ajratish usullari va qismlardan yangi shakllar hosil qilish prinsiplari nazariy va amaliy misollar yordamida yoritildi. Masalan, burchakli po‘latning turli konfiguratsiyalari (teng tomonli, noteng tomonli) va ularning konstruksiyalardagi funksiyalari [3] tahlil qilinib, geometrik bilimlarning amaliy ahamiyati ko‘rsatildi. Sintez jarayonida nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan bog‘lashga, shuningdek, geometrik tushunchalarni o‘zlashtirishning matematik tafakkurni rivojlantirishdagi o‘rnini ko‘rsatishga alohida e’tibor qaratildi.

Tadqiqotning tahliliy bosqichlari quyidagicha tuzildi: birinchi bosqichda burchaklar va ularning turlari bo‘yicha fundamental ta’riflar va tasniflar chuqur o‘rganildi. Ikkinchi bosqichda asosiy geometrik figuralar, ularning xususiyatlari va farqlash mezonlari tahlil qilindi. Uchinchi bosqichda figuralarni qismlarga ajratish (dekompozitsiya) usullari va ularning amaliyotlari, jumladan, murakkab shakllarni sodd elementlarga bo‘lish prinsiplari ko‘rib chiqildi. To‘rtinchi bosqichda esa qismlardan yangi figuralar hosil qilish (kompozitsiya) prinsiplari, ularning dizayn,

muhandislik va pedagogik amaliyotlardagi ahamiyati tahlil etildi. Har bir bosqichda mavzuning pedagogik jihatlari, jumladan, turli yoshdagi o‘quvchilarga geometrik tushunchalarni yetkazish metodikalari doimiy ravishda ko‘rib chiqildi.

Ushbu tadqiqotning cheklovlari shundaki, u asosan mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilishga asoslangan bo‘lib, birlamchi empirik ma’lumotlarni yig‘ishni o‘z ichiga olmaydi. Tadqiqotning qamrovi tanlangan adabiyotlar va muhokama qilingan aniq amaliy qo‘llanilishlar bilan cheklangan. Shunga qaramay, ushbu metodologiya burchaklar va geometrik figuralarni farqlash, dekompozitsiya va kompozitsiya prinsiplari bo‘yicha keng qamrovli nazariy va amaliy tushunchalarni taqdim etishga imkon beradi.

Ushbu tadqiqot burchaklar va geometrik figuralarning fundamental mohiyatini, ularni farqlash, dekompozitsiya hamda kompozitsiya qilish prinsiplarini atroflicha tahlil qildi. Maqolada ushbu tushunchalarning nazariy asoslari, pedagogik yondashuvlari va qurilish, muhandislik kabi amaliy sohalaridagi muhim qo‘llanilishi yoritildi. Geometrik bilimlarni chuqur o‘zlashtirish fazoviy tasavvur, mantiqiy fikrlash va murakkab muammolarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Figuralarni tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati nafaqat akademik tafakkurni shakllantiradi, balki real hayotiy vaziyatlarda ijodiy va samarali yechimlar topish uchun zaruriy ko‘nikma ekanligi ta’kidlandi. Bu esa shaxslarning umumiy intellektual salohiyatini oshirib, matematik tafakkurning keng qamrovli rivojlanishiga hamda ijodkorlikni rag‘batlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. <https://lex.uz/docs/-5841063>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
6. Abdirimov I.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari kreativ fikrlashini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: P.f.f.d. ... diss. – Urganch: 2026. – 176 b.
7. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. diss... – T.: 2003. – 320 b.
8. Axmetjanov M.M., Tojiyev M., Tosheva G.D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T., 2018. – 249 b.
9. Brookhart S. M. How to assess higher-order thinking skills in your classroom. – Ascd, 2010.
10. Brookhart S. M. How to Assess Higher-Order Thinking Skills in Your Classroom. – Alexandria, VA: ASCD, 2010.

11. Brown S., Walter M. Problem posing: Reflections and applications. Hillsdale, NG: Lawrence Erlbaum Associates, 1993. - 278 p.
Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01) 13 p.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FOYDALANILADIGAN INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Raximova Charos Bobomurod qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
2-kurs talabasi
boburkarimov350@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim muassasalarida qo‘llaniladigan zamonaviy innovatsion texnologiyalar — raqamli platformalar, sun‘iy intellekt asosidagi o‘quv tizimlari, gamifikatsiya, augmented reality (AR) va STEM yo‘nalishi kabi metodlar va vositalar tahlil qilingan. Maqolada mazkur texnologiyalarning o‘quvchilar bilim sifatiga ta’siri, qo‘llash imkoniyatlari va cheklovlari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining texnologiyaga bo‘lgan munosabatini va undan foydalanish samaradorligini aniqlashga qaratilgan amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, raqamli ta’lim, gamifikatsiya, sun‘iy intellekt, AR/VR, STEM, elektron o‘quv platformalari.

Аннотация. В данной статье анализируются современные инновационные технологии, используемые в учреждениях начального образования: цифровые платформы, системы обучения на основе искусственного интеллекта, геймификация, дополненная реальность (AR) и методы и инструменты STEM-образования. Рассматривается влияние этих технологий на качество знаний учащихся, возможности их применения и ограничения. Результаты исследования включают практические рекомендации, направленные на определение отношения учителей начальной школы к технологиям и эффективности их использования. Ключевые слова: инновационные технологии, начальное образование, цифровое образование, геймификация, искусственный интеллект, AR/VR, STEM, электронные платформы обучения.

Abstract. This article analyzes modern innovative technologies used in primary education institutions, including digital platforms, AI-based learning systems, gamification, augmented reality (AR), and STEM approaches. The article examines the impact of these technologies on students' knowledge quality, application possibilities, and limitations. Research findings include practical recommendations aimed at determining primary school teachers' attitude toward technology and the effectiveness of its use.

Keywords: innovative technologies, primary education, digital learning, gamification, artificial intelligence, AR/VR, STEM, e-learning platforms.

XXI asr ta’lim sohasida tub o‘zgarishlar davridir. Jahon miqyosida raqamlashtirish jarayonlarining jadal rivojlanishi ta’lim muassasalariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Boshlang‘ich ta’lim — bu bolaning dunyoqarashini shakllantiruvchi, bilish qobiliyatini

rivojlantiruvchi va ijodiy tafakkurini uyg‘otuvchi muhim bosqichdir. Aynan shu bosqichda innovatsion texnologiyalardan oqilona foydalanish uzoq muddatli natijalar berishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida ta‘limni raqamlashtirish strategiyasi doirasida 2021-2025 yillarda «Raqamli O‘zbekiston» dasturi amalga oshirilmoqda. Ushbu dastur boshlang‘ich maktablarni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, o‘qituvchilarni qayta tayyorlash va elektron resurslarga keng qamrovli kirish imkonini ta‘minlashni nazarda tutadi. Shu bilan birga, amalda texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga integratsiya qilishda bir qator muammolar mavjudligini e‘tirof etish lozim. Maqolaning maqsadi — boshlang‘ich ta‘limda qo‘llaniladigan innovatsion texnologiyalarning turlari va ularning pedagogik samaradorligini ilmiy asosda tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot ob‘ekti sifatida Toshkent shahridagi uchta umumta‘lim maktabining 1-4-sinflari tanlangan bo‘lib, 2023-2024 o‘quv yilida 142 nafar o‘quvchi va 18 nafar o‘qituvchi ishtirokida kuzatuv va so‘rovnoma o‘tkazilgan.

Xorijiy tadqiqotchilar Puentedura (2006) tomonidan ishlab chiqilgan SAMR modeli (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) texnologiyani ta‘limga integratsiya qilishning keng tarqalgan nazariy asoslaridan biri hisoblanadi. Bu model texnologiyaning ta‘lim jarayonida to‘rt bosqichda qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatadi: oddiy almashtirish, kuchaytirish, modifikatsiya va qayta aniqlash. Vygotskiyning «Yaqin rivojlanish zonasi» kontseptsiyasi raqamli asboblarni pedagogik nuqtai nazardan tushuntirish uchun ham muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. Zamonaviy AI-asosidagi adaptiv o‘quv tizimlari aynan shu nazariyaga asoslanadi: tizim har bir o‘quvchining joriy bilim darajasini aniqlaydi va ularning «yaqin rivojlanish zonasi»ga mos materiallar taklif etadi. O‘zbekistonlik olimlar S. Matchonov, N. Sultonova va boshqalar (2022) boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli savodxonligi hozirda o‘rtacha 48% ni tashkil etishini aniqlagan. Bu ko‘rsatkich ta‘lim texnologiyalarini muvaffaqiyatli joriy etish uchun o‘qituvchi malakasini oshirish zaruratini ko‘rsatadi.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDAGI ASOSIIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Raqamli o‘quv platformalari o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun o‘quv materiallarini interaktiv tarzda taqdim etuvchi vositalar majmuasidir. Bu platformalar video darslar, interaktiv mashqlar, baholash tizimlari va ota-onalar uchun nazorat imkoniyatlarini o‘z ichiga oladi. O‘zbekistonda “Edu.uz”, “Ziyonet” va “Bilimdon” platformalari keng qo‘llanilmoqda.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli platformalardan muntazam foydalanadigan sinflarda o‘quvchilarning o‘quv materialini o‘zlashtirish darajasi an‘anaviy usullarga nisbatan o‘rtacha 23% yuqori bo‘lganligi aniqlandi. Biroq platforma interfeysi oddiy va bolalarga mos bo‘lishi, internet aloqasi barqaror bo‘lishi zarur. Gamifikatsiya — o‘quv jarayoniga o‘yin elementlarini (ball, nishon, reyting, mukofotlar) kiritish orqali o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish uslubidir. Psixologik jihatdan, bu usul intrinsik motivatsiyani — ichki qiziqishni — rag‘batlantiradi. Minecraft: Education Edition, Kahoot!, Quizlet va ClassDojo kabi xizmatlar boshlang‘ich sinflar uchun muvaffaqiyatli ishlatilmoqda.

Bizning tadqiqotimizda gamifikatsiya elementlari joriy etilgan 3-sinf o‘quvchilarida darsga qatnashish faolligi 67% dan 89% ga yuksalganligi kuzatildi. Shu bilan birga, haddan ortiq raqobat muhiti ayrim introvert bolalarda stress paydo bo‘lishiga olib kelishi mumkin — bu holat o‘qituvchilarga individual yondashuvni talab etadi. AI-asosidagi adaptiv tizimlar har bir o‘quvchining o‘quv stilini, tezligini va bilim darajasini tahlil qilib, shaxsiy o‘quv yo‘lini tuzadi. Khan Academy Kids, DreamBox va Duolingo ABC kabi ilova va platformalar boshlang‘ich sinf

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

o‘quvchilariga mos tarzda yaratilgan. Bu tizimlar o‘qituvchiga sinfda qolib, alohida e’tibor talab qiluvchi o‘quvchilarga ko‘proq vaqt ajratish imkonini beradi. Ammo AI-tizimlarning muhim cheklovi shundaki, ular hissiy ziyraklik va ijtimoiy muloqotni to‘la almashtira olmaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘qituvchi-o‘quvchi va tengdoshlar o‘rtasidagi jonli munosabat kognitiv rivojlanishning asosiy omili bo‘lib qoladi. AR texnologiyasi real dunyoni virtual ob’ektlar bilan boyitadi. Boshlang‘ich sinflarda AR — tarix va geografiya darslarida xaritalar, biologiyada hayvonlarning 3D modellari, matematikada geometrik shakllarni ko‘rgazmali namoyish etish uchun samarali vosita. Google Expeditions, Merge Cube va QuiverVision ilovalaridan sinfda muvaffaqiyatli foydalanish mumkin. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yondashuvi fanlararo o‘qitishni nazarda tutadi. STEAM modelida esa San’at (Art) ham qo‘shiladi. Boshlang‘ich sinflarda Lego Education WeDo, Scratch Jr. va Bee-Bot robotlari orqali dasturlash asoslarini o‘rgatish keng amaliyotga kirdi. Bu vositalar mantiqiy fikrlash, muammo yechish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Quyidagi jadvalda asosiy innovatsion texnologiyalar samaradorlik, qo‘llash murakkabligi va talablar nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qilingan:

Texnologiya	Samaradorlik	Murakkablik	Talab qilinadigan jihozlar	Narx darajasi
Raqamli platformalar	Yuqori	O‘rta	Kompyuter/Planshet, Internet	O‘rta
Gamifikatsiya	Yuqori	Past	Smartfon/Planshet	Past
AI adaptiv tizim	Juda yuqori	O‘rta	Kompyuter, Internet	Yuqori
AR/VR	Yuqori	Yuqori	Maxsus qurilmalar	Juda yuqori
STEM/Robototexnika	Juda yuqori	Yuqori	Robot to‘plamlar, PC	Yuqori

2023-2024 o‘quv yilida o‘tkazilgan empirik tadqiqot natijalariga ko‘ra, so‘rovnomada ishtirok etgan 18 nafar boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining 78% i texnologiyalarni darsda qo‘llashga ijobiy munosabatda bo‘lishi aniqlandi. Biroq ularning atigi 41% i haftada kamida 3 marta raqamli vositalardan foydalanadi. O‘quvchilar o‘rtasida o‘tkazilgan kuzatuv shuni ko‘rsatdiki, gamifikatsiya va AR elementlari mavjud darslar an’anaviy darslardan o‘rtacha 2.3 baravar ko‘proq faol ishtirokni ta’minladi. So‘rovnomada qatnashgan o‘quvchilarning 91% i «Raqamli asboblarni bilan o‘rganish qiziqroq» deb javob berdi. Tadqiqotda aniqlanishi muhim bo‘lgan salbiy omillar ham mavjud: o‘quvchilarning 8% ida ekranga uzoq muddat qarab qolish natijasida ko‘z charchashi kuzatildi; 14% i sinfdoshlari bilan jonli muloqotni texnologiyalarga afzal ko‘rishi aniqlandi. Shuning uchun texnologiyalar an’anaviy metodlarni to‘ldiruvchi, lekin to‘la o‘rnini bosmovchi vosita sifatida qo‘llanilishi tavsiya etiladi.

Ota-onalar ham raqamli savodxonlik dasturlariga jalb qilinishi — uy vazifalarida raqamli vositalardan oqilona foydalanishni ta’minlaydi.

Har chorakda texnologiyalar samaradorligini o‘lchash uchun standartlashtirilgan baholash tartiblari joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash zamonaviy ta’lim tizimining muqarrar va zaruriy talabi bo‘lib qolmoqda. Raqamli platformalar, gamifikatsiya, sun‘iy intellekt, AR va STEM texnologiyalari har biri o‘ziga xos pedagogik imkoniyat va cheklovlarga ega. Muvaffaqiyatli integratsiya uchun bir tomonlama yondashuv emas, balki texnologiyalar va an‘anaviy pedagogik metodlarning maqbul kombinatsiyasi talab etiladi. O‘qituvchi kasbiy mahorati, o‘quvchi yoshiga mos texnologiyalarni tanlash va tenglik tamoyili — barchaga teng kirish imkoniyati — muvaffaqiyatning asosiy kafolatidir.

Kelajakda tadqiqotni kengaytirish — shahar va qishloq maktablari o‘rtasidagi raqamli farqni (digital divide) o‘rganish, uzoq muddatli natijalarni baholash va xalqaro tajribani O‘zbekiston sharoitiga moslashtirishni talab etadi. Ushbu yo‘nalishda ilmiy hamkorlik va davlat-xususiy sheriklik keng imkoniyatlar ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. <https://lex.uz/docs/-5841063>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
6. Abdirimov I.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari kreativ fikrlashini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: P.f.f.d. ... diss. – Urganch: 2026. – 176 b.
7. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. diss... – T.: 2003. – 320 b.
8. Axmetjanov M.M., Tojiyev M., Tosheva G.D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T., 2018. – 249 b.
9. Brookhart S. M. How to assess higher-order thinking skills in your classroom. – Ascd, 2010.
10. Brookhart S. M. How to Assess Higher-Order Thinking Skills in Your Classroom. – Alexandria, VA: ASCD, 2010.
11. Brown S., Walter M. Problem posing: Reflections and applications. Hillsdale, NG: Lawrence Erlbaum Associates, 1993. - 278 p.
12. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01) 13 p.

BURCHAKLAR VA ULARNING TURLARI. FIGURALARNI FARQLAY OLISH, QISMLARGA BO‘LISH, QISMLARDAN FIGURALAR HOSIL QILISH

Matrasulova Shahnoza Xamidovna
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi
2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola geometriyadagi asosiy tushunchalardan biri bo‘lgan burchaklar va ularning turlarini atroflicha ko‘rib chiqadi. Unda geometrik figuralarni farqlash, ularning xususiyatlarini aniqlash metodologiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, murakkab figuralarni sodda qismlarga ajratish tamoyillari o‘rganiladi. Va aksincha, berilgan qismlardan yangi figuralarni hosil qilish jarayonlari yoritiladi. Tadqiqot makoniy tasavvur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi mazkur ko‘nikmalarning ahamiyatini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Burchaklar, geometrik figuralar, figuralarni farqlash, qismlarga bo‘lish, figuralar hosil qilish, makoniy tasavvur, matematika o‘qitish

Аннотация. В данной статье представлен всесторонний обзор углов и их типов, одного из основных понятий геометрии. Анализируются методики различения геометрических фигур и определения их свойств. Также изучаются принципы деления сложных фигур на более простые части. И наоборот, освещаются процессы формирования новых фигур из заданных частей. В исследовании подчеркивается важность этих навыков для развития пространственного воображения и логического мышления.

Ключевые слова: Углы, геометрические фигуры, различение фигур, деление на части, формирование фигур, пространственное воображение, преподавание математики.

Abstract. This article provides a comprehensive review of angles and their types, one of the basic concepts in geometry. It analyzes the methodologies for differentiating geometric figures and determining their properties. It also studies the principles of dividing complex figures into simpler parts. And vice versa, the processes of forming new figures from given parts are highlighted. The study emphasizes the importance of these skills in the development of spatial imagination and logical thinking.

Keywords: Angles, geometric figures, differentiating figures, dividing into parts, forming figures, spatial imagination, teaching mathematics

Geometriya insoniyatning atrof-muhitni tushunish, fazoviy tasavvurni rivojlantirish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan fundamental fan sohasidir. Uning asosiy tushunchalari, jumladan, burchaklar va geometrik figuralar, nafaqat nazariy bilimlar tizimini tashkil etadi, balki kundalik hayotdan tortib murakkab muhandislik va ilmiy tadqiqotlarga ham bo‘lgan keng doiradagi amaliy masalalarni hal qilishda asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu maqola geometrik tushunchalarning mohiyatini, ularning turlarini, figuralarni farqlash, qismlarga bo‘lish va ulardan yangi figuralar hosil qilish metodlarini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Bu jarayonlar o‘quvchilarning analitik va sintetik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda markaziy o‘rin tutadi.

Burchaklar geometriyadagi eng asosiy elementlardan biri bo‘lib, umumiy nuqtadan (uchidan) boshlanuvchi ikkita nur (tomonlar) bilan hosil bo‘lgan geometrik shakl sifatida ta’riflanadi. Ularni A yoki VAS kabi harflar, shuningdek, α , β , γ kabi yunon harflari bilan belgilash mumkin. Burchaklar tekislikni ichki va tashqi qismlarga ajratadi hamda o‘lchamiga ko‘ra to‘g‘ri, o‘tmas, o‘tkir va yoyiq burchaklarga tasniflanadi. Qo‘shni va vertikal burchaklar kabi tushunchalar esa burchaklarning o‘zaro joylashuvi va munosabatlarini ifodalaydi. Burchaklarni o‘lchash birliklari, masalan, gradus va radianlar, ularning miqdoriy ifodasini ta’minlaydi. Bu asosiy tushunchalarni o‘zlashtirish geometrik figuralarni tushunish va ular bilan ishlash uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Geometrik figuralarni farqlay olish, ularni qismlarga ajratish va qayta yig‘ish qobiliyati nafaqat matematik tushunchalarni chuqurlashtiradi, balki muammolarni yechishda ijodiy yondashuvni ham rivojlantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalardan tortib yuqori sinf o‘quvchilarigacha bo‘lgan ta’lim jarayonida burchak turlari va figuralar bilan ishlash metodik materiallar orqali interaktiv tarzda o‘rgatiladi, bu esa ularning geometrik tasavvurini va mantiqiy fikrlashini rag‘batlantiradi [3]. Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universitetida o‘tkazilgan amaliy mashg‘ulotlar ham geometrik figuralarning ta’riflari, xususiyatlari va ularni farqlashga, shuningdek, turli geometrik masalalarni yechishga qaratilgan bo‘lib, bu bilim va ko‘nikmalarning pedagogik ahamiyatini ko‘rsatadi [4]. Ushbu ko‘nikmalar talabalarni geometriyani chuqur anglashga va uni o‘qitish metodikasini samarali qo‘llashga tayyorlaydi.

Geometrik tushunchalarning nazariy asoslari va ularni o‘qitish metodikasi bo‘yicha mavjud adabiyotlarni tahlil qilish, burchaklar va figuralar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishning ilmiy-pedagogik ahamiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Ushbu tahlil mavzuning fundamental jihatlarini, pedagogik yondashuvlarni va amaliy qo‘llanilishini qamrab oladi.

Burchaklarning ta’rifi va tasnifi geometriya fanining asosiy poydevorlaridan biri bo‘lib, bu boradagi ilmiy adabiyotlar tushunchaning aniqligi va tizimlilikini ta’minlaydi. Masalan, burchakning umumiy nuqtadan boshlanuvchi ikkita nur bilan hosil bo‘lgan geometrik shakl sifatidagi ta’rifi fundamental hisoblanadi. Adabiyotlarda burchaklarni belgilash usullari, jumladan, belgisi fransuz matematigi Per Xerigon tomonidan 1634-yilda taklif qilingani kabi tarixiy ma’lumotlar ham keltiriladi. Bu esa tushunchaning rivojlanish tarixi va standartlashtirish jarayonini ko‘rsatadi. Burchaklarning tekislikni ichki va tashqi qismlarga ajratishi, shuningdek, ularning o‘lchamiga ko‘ra o‘tkir, to‘g‘ri, o‘tmas va yoyiq kabi turlarga bo‘linishi geometrik figuralarni farqlash va ularning xususiyatlarini tushunish uchun zarur bo‘lgan asosiy bilimlarni tashkil etadi. Qo‘shni va vertikal burchaklar kabi tushunchalar esa burchaklarning o‘zaro munosabatlarini tahlil qilish imkonini beradi, bu esa murakkab geometrik masalalarni yechishda muhimdir. Burchaklarni gradus va radianlarda o‘lchash birliklari ularning miqdoriy ifodasini ta’minlab, aniq hisob-kitoblar uchun asos yaratadi.

Geometrik tushunchalarni o‘qitish metodikasi bo‘yicha adabiyotlar, ayniqsa, ta’lim jarayonida figuralarni farqlash, qismlarga bo‘lish va ulardan yangi figuralar hosil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalardan tortib, yuqori sinf o‘quvchilarigacha bo‘lgan ta’lim bosqichlari uchun mo‘ljallangan metodik materiallar bu jarayonning uzluksizligini ta’minlaydi. Ushbu materiallarda burchak turlari (o‘tkir, to‘g‘ri, o‘tmas) va ularning elementlari (burchak, uch) aniq ta’riflar va grafik illyustratsiyalar yordamida tushuntiriladi. Kichik yoshdagi bolalar uchun interaktiv topshiriqlar, masalan, burchaklar hosil qilish va to‘g‘ri burchakli narsalarni aniqlash orqali geometrik tasavvur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga urg‘u beriladi [3]. Bu yondashuvlar o‘quvchilarning analitik va sintetik fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular figuralarni vizual ravishda tahlil qilish, ularning qismlarini ajratish va qayta yig‘ish orqali yangi shakllar yaratishga o‘rganadilar.

Oliy ta’lim muassasalarida geometriya va uni o‘qitish metodikasiga oid amaliy mashg‘ulotlar bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishda markaziy o‘rin tutadi. Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universitetida o‘tkazilgan

«Matematika va uni o‘qitish metodikasi» fanidan amaliy darslar [4] bunga yorqin misol bo‘la oladi. Ushbu darslarda geometrik figuralarning ta’riflari, xususiyatlari va ularni farqlash mezonlari chuqur o‘rganiladi. Ayniqsa, Pifagor teoremasi va o‘xshashlik tushunchasi kabi muhim matematik prinsiplar tahlil qilinishi, talabalarning geometrik masalalarni yechishda keng qamrovli bilimga ega bo‘lishini ta’minlaydi. Darsning katta qismi o‘lchash, hisoblash, isbotlash va yasashga oid turli geometrik masalalarni tasniflash va yechishga bag‘ishlanishi [4], figuralarni qismlarga ajratish va ulardan yangi figuralar hosil qilish kabi amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa talabalarni geometriyani chuqur anglashga va uni samarali o‘qitish metodikasini qo‘llashga tayyorlaydi.

Geometrik tushunchalarning amaliy qo‘llanilishi, ayniqsa, muhandislik va qurilish sohasida o‘z aksini topadi. Burchak tushunchasi nafaqat nazariy, balki konstruktiv elementlarning asosini tashkil etadi. Masalan, burchakli po‘lat (ugolok) L-simon kesimli, issiq prokatlangan mahsulot sifatida ta’riflanadi. Uning teng yoki noteng tomonli turlari mavjud bo‘lib, uglerodli po‘lat, legirlangan po‘lat, zanglamaydigan po‘lat yoki alyuminiy qotishmasidan ishlab chiqariladi. Burchakli po‘latning mustahkam mexanik xususiyatlari, payvandlanuvchanligi va korroziyaga chidamliligi uni qurilishda keng qo‘llash imkonini beradi. U binolar va bilbordlar kabi inshootlarni barqarorlashtirishda qarshi og‘irlik vazifasini bajaradi, tom fermalari va devorlar kabi elementlarda muhim konstruktiv komponent sifatida xizmat qilib, barqarorlik va yuk ko‘tarish qobiliyatini oshiradi. Shuningdek, u devorlar, panjaralar va zinapoyalar kabi elementlar uchun dekorativ material sifatida ham ishlatiladi. Bu misol geometrik shakllar va burchaklarning fundamental tushunchalari kundalik hayotdan tortib murakkab muhandislik yechimlarigacha bo‘lgan keng doiradagi amaliy masalalarni hal qilishda qanchalik muhim ekanligini yaqqol ko‘rsatadi. Ushbu adabiyotlar tahlili mavzuning nazariy chuqurligi, pedagogik ahamiyati va amaliy qiymatini kompleks tarzda ochib beradi.

Ushbu maqolada ko‘rib chiqilayotgan geometrik tushunchalar, xususan, burchaklar va figuralarni farqlash, qismlarga bo‘lish hamda ulardan yangi shakllar hosil qilish jarayonlarining nazariy asoslari, pedagogik ahamiyati va amaliy qo‘llanilishini har tomonlama tahlil qilish maqsadida kompleks va interdisiplinar tadqiqot metodologiyasi qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi mavjud ilmiy adabiyotlar, pedagogik materiallar va amaliy tajribalarni chuqur sintez qilish orqali mazkur mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini to‘liq anglanishini ta’minlash, shuningdek, uning ta’lim jarayonidagi samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu yondashuv geometriya fanining fundamental prinsiplarini zamonaviy pedagogika va muhandislik amaliyoti bilan bog‘lashga xizmat qildi.

Tadqiqotning birinchi bosqichi keng qamrovli nazariy tahlil va adabiyotlar sharhini o‘z ichiga oldi. Bu bosqichda burchaklarning ta’rifi, elementlari, turlari va o‘lchov birliklari kabi fundamental tushunchalarni aniqlashga qaratilgan ilmiy manbalar, darsliklar va o‘quv qo‘llanmalari chuqur o‘rganildi. Geometrik figuralarni tasniflash, ularning xususiyatlarini farqlash va fazoviy tasavvurni rivojlantirishga oid nazariy yondashuvlar tahlil qilindi. Adabiyotlarni tanlashda mavzuning dolzarbligi, ilmiy asoslanganligi va ta’lim amaliyotiga yaqinligi kabi mezonlarga e’tibor qaratildi. Ushbu tahlil mavzuning nazariy poydevorini mustahkamlashga va keyingi bosqichlar uchun asos yaratishga xizmat qildi.

Ikkinchi bosqichda geometrik tushunchalarni o‘qitish metodikasi va pedagogik amaliyotni tahlil qilishga alohida e’tibor qaratildi. Bu jarayonda maktabgacha ta’limdan tortib

oliy ta’limgacha bo’lgan bosqichlarda burchaklar va figuralar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan metodik materiallar [3] va o‘quv dasturlari mazmun-mohiyati o‘rganildi. Xususan, Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universitetida «Matematika va uni o‘qitish metodikasi» fanidan o‘tkazilgan amaliy mashg‘ulotlar [4] tahlil obyekti sifatida xizmat qildi. Ushbu mashg‘ulotlarning o‘quv dasturi, qo‘llanilgan pedagogik texnologiyalar, talabalarning geometrik figuralarni farqlash, ularni qismlarga ajratish va qayta yig‘ish bo‘yicha olgan bilim va ko‘nikmalari sifat jihatidan baholandi. Mashg‘ulotlar jarayonida talabalarning Pifagor teoremasi va o‘xshashlik tushunchasi kabi muhim matematik prinsiplarni o‘zlashtirishi, shuningdek, o‘lchash, hisoblash, isbotlash va yasashga oid turli geometrik masalalarni yechishdagi yondashuvlari kuzatildi va tahlil qilindi. Bu tahlil ta’lim jarayonida geometrik tushunchalarni samarali o‘zlashtirish mexanizmlarini aniqlashga va o‘quvchilarning analitik hamda sintetik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi metodik yondashuvlarning ahamiyatini baholashga imkon berdi.

Uchinchi bosqichda geometrik tushunchalarning amaliy qo‘llanilishini o‘rganishga e’tibor qaratildi. Bu bosqichda nazariy bilimlarning kundalik hayotda va turli kasbiy sohalarda, xususan, muhandislik va qurilishda qanday tatbiq etilishi tahlil qilindi. Burchakli po‘latning (ugolok) konstruktiv element sifatidagi xususiyatlari, uning turlari (teng va noteng tomonli), ishlab chiqarish materiallari (uglerodli po‘lat, legirlangan po‘lat, zanglamaydigan po‘lat yoki alyuminiy qotishmasi) va qurilishdagi qo‘llanilish sohalari [2] batafsil o‘rganildi. Ushbu tahlil geometrik shakllar va burchaklarning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini, ularning inshootlarning barqarorligi, yuk ko‘tarish qobiliyati va estetik ko‘rinishini ta’minlashdagi rolini yorqin namoyish etdi. Amaliy misollar orqali geometrik bilimlarning real dunyo muammolarini hal qilishdagi ahamiyati ko‘rsatildi.

Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va sintez metodlari faol qo‘llanildi. Qiyosiy tahlil turli adabiyotlardagi yondashuvlarni solishtirish va eng samarali metodik yechimlarni aniqlashga yordam berdi. Tizimlashtirish burchaklar va figuralarning tasnifini, ularning xususiyatlarini aniq strukturalash imkonini berdi. Umumlashtirish va sintez esa to‘plangan ma’lumotlarni bir butun tizimga birlashtirib, mavzuning nazariy, pedagogik va amaliy jihatlarini o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklarni ochib berdi.

Ushbu metodologiya tadqiqotning har bir jihatini chuqur va tizimli o‘rganishga, shuningdek, mavzuga oid keng qamrovli xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga zamin yaratdi. Tadqiqot natijalari geometrik tushunchalarni o‘qitish metodikasini takomillashtirishga, o‘quvchilarning fazoviy tasavvurini va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga hissa qo‘shishi kutilmoqda.

Ushbu tadqiqot burchaklar va geometrik figuralarning nazariy asoslari, ularni farqlash, qismlarga bo‘lish hamda yangi shakllar hosil qilish jarayonlarining chuqur tahlilini taqdim etdi. Maqola bu tushunchalarning nafaqat fundamental matematik ahamiyatini, balki ta’lim jarayonida fazoviy tasavvur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi markaziy rolini ham ko‘rsatdi. Shuningdek, geometrik bilimlarning muhandislik va qurilish kabi amaliy sohalarda, xususan, konstruktiv elementlar barqarorligini ta’minlashdagi muhim o‘rni yorqin misollar orqali namoyish etildi. Xulosa qilib aytganda, geometrik tushunchalarni kompleks o‘zlashtirish shaxslarning analitik qobiliyatlarini oshirish va real dunyo muammolarini hal qilishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. <https://lex.uz/docs/-5841063>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
6. Abdirimov I.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari kreativ fikrlashini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: P.f.f.d. ... diss. – Urganch: 2026. – 176 b.
7. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. diss... – T.: 2003. – 320 b.
8. Axmetjanov M.M., Tojiyev M., Tosheva G.D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T., 2018. – 249 b.
9. Brookhart S. M. How to assess higher-order thinking skills in your classroom. – Ascd, 2010.
10. Brookhart S. M. How to Assess Higher-Order Thinking Skills in Your Classroom. – Alexandria, VA: ASCD, 2010.
11. Brown S., Walter M. Problem posing: Reflections and applications. Hillsdale, NG: Lawrence Erlbaum Associates, 1993. - 278 p.
12. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01) 13 p.

**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA SAVODXONLIK DARSLARINI RAQAMLI
TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHLIK QILISH**

SAFARBOYEVA HIOLA XURMAT QIZI
UrDPI Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi
+99895-770-04-11
hiloasafarboyeva357@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda savodxonlik darslarini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishning pedagogik ahamiyati, zamonaviy usullari va samaradorligi yoritilgan. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning o‘qish, yozish, tinglash va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, interaktiv platformalar, multimedia vositalari hamda elektron ta’lim resurslaridan foydalanishning afzalliklari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, savodxonlik darsi, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta’lim, elektron resurslar, pedagogik innovatsiya.

Abstract.

This article discusses the pedagogical significance, modern methods, and effectiveness of organizing literacy lessons in primary education based on digital technologies. The opportunities for developing students' reading, writing, listening, and independent thinking skills through digital technologies are analyzed. The advantages of using interactive platforms, multimedia tools, and electronic educational resources are also highlighted.

Keywords: primary education, literacy lesson, digital technologies, interactive learning, electronic resources, pedagogical innovation.

Аннотация.

В данной статье рассматриваются педагогическое значение, современные методы и эффективность организации уроков грамотности в начальном образовании на основе цифровых технологий. Проанализированы возможности развития навыков чтения, письма, аудирования и самостоятельного мышления учащихся с помощью цифровых технологий. Также раскрыты преимущества использования интерактивных платформ, мультимедийных средств и электронных образовательных ресурсов.

Ключевые слова: начальное образование, урок грамотности, цифровые технологии, интерактивное обучение, электронные ресурсы, педагогические инновации.

Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo’llash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida savodxonlik darslarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etish o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan qiziqishini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o’quvchilarida o’qish va yozish ko’nikmalarini shakllantirish jarayoni murakkab pedagogik jarayon bo’lib, bunda turli innovatsion metodlardan foydalanish talab etiladi. Raqamli texnologiyalar esa bu jarayonni qiziqarli, samarali va interaktiv shaklda tashkil qilish imkonini beradi. Savodxonlik darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshiradi. Elektron taqdimotlar, animatsiyalar, video darslar va interaktiv mashqlar orqali mavzularni osonroq tushuntirish mumkin.

Masalan:

Harflarni o’rgatishda animatsion ko’rsatmalar;

Bo’g’inlab o’qish mashqlarida audio vositalar;

So’z tuzish va gap yaratishda interaktiv o’yinlar.

Bu usullar o’quvchilarning ko’rish, eshitish va amaliy faoliyat orqali bilimni mustahkamlashga yordam beradi.

Savodxonlik darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshiradi. Elektron taqdimotlar, animatsiyalar, video darslar va interaktiv mashqlar orqali interaktiv platformalardan foydalanish

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida quyidagi platformalardan samarali foydalanish mumkin:

1. Google Classroom – topshiriqlar berish va nazorat qilish;

2. Quizizz – test va o’yin asosida baholash;

3. Wordwall – savodxonlikka oid interaktiv mashqlar yaratish;

4. LearningApps – didaktik topshiriqlar tuzish.

Mazkur platformalar orqali o’quvchilar mustaqil ishlashga o’rganadi va o’z bilimni mustahkamlaydi.

Multimedia vositalarining afzalliklari

Multimedia vositalari savodxonlik darslarini jonlantiradi. Ular orqali:

1. Matnni tinglab tushunish;
2. Harf va tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish;
3. Ta’svir asosida hikoya tuzish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Bu esa bolalarning nutqiy faoliyatini faollashtiradi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darsning samaradorligi

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar asosida o‘tilgan darslarda o‘quvchilarning:

1. Diqqati yuqori bo‘ladi;
2. Mavzuni o‘zlashtirish darajasi ortadi;
3. Mustaqil fikrlash ko‘nikmasi rivojlanadi;
4. Darsga qiziqishi kuchayadi.

Hozirgi zamonda biror bir sohada ishni boshlash va uni boshqarishni raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. XXI asr savodxon kishisi bo‘lish, raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini puxta egallamoq lozim. Har bir mutaxassis, u qaysi sohada ishlashidan qat’iy nazar, o‘z vazifasini zamon talabi darajasida bajarishi uchun axborotga ishlov beruvchi vositalarni, ularni ishlatish uslubiyotini bilishi va ularda ishlash ko‘nikmasiga ega bo‘lishi zarur. Shu sababli bugungi kunda mustaqil Respublikamizda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan tub islohatlarning mazmun-mohiyati, maqsadi va vazifalari aniq belgilab olingan.

Ta’lim tizimi butunlay yangi kasb etayotgan hozirgi davrda har bir fanning mazmunini qayta tahlildan o‘tkazish ta’lim bosqichlari bo‘yicha uning uzviyligi va uzluksizligini ta’minlash asosida tubdan isloh qilish va hayot bilan bog‘lash nuqtai nazaridan yondashuv zarur bo‘ladi. Jumladan umumiy o‘rta ta’lim maktablarida kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish orqali o‘quvchilarning kompyuterdagi mavjud dasturlardan foydalanib, bolalarning yoshiga mos materiallar tayyorlay olish, maktabda o‘tiladigan turli darslar uchun didaktik o‘yinlar yarata olish, elektron darsliklardan foydalana olish, internet tarmog‘idan kasbiy sohaga mos ma’lumotlarni olib foydalana olish ko‘nikmalari rivojlanadi. Bundan tashqari qo‘shimcha texnik vositalar, ularning turlari, ulardan dars o‘tishda foydalana olish usullari va mashg‘ulot o‘tish uchun kerakli grafik, animatsiya yaratishga mo‘ljallangan dasturlar va ularda ishlash qoidalari o‘rgatiladi. Agar bolalarga raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini maktabda maqsadli tarzda o‘rgatishni boshlamasa, o‘quvchi uning ta’limi, tarbiyasi va sog‘ligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan ko‘nikmalarini ko‘cha ko‘ydan, do‘stlaridan o‘rganadi. Tabiiyki u ko‘p hollarda foydali emas, zararli taraflariga o‘ralashib qoladi. Albatta, kompyuterni bolalarga o‘rgatish qiziqarli jarayonlar bilan kechishi kerak. Shuningdek, o‘qituvchining darsni samarali tashkil etish imkoniyatlari kengayadi.

Kompyuterni o‘rgangan bolalar internetni ham o‘zlashtira boshlaydilar. Bu hushyorlik talab etiladigan palladir. O‘quv markazlarida bolalar uchun foydali va kerakli saytlar taqdim etiladi va o‘quvchilarni unga jalb etib, keraksiz saytlarga qiziqishni kamaytirishadi. Bolalar kompyuterda kattalardan ko‘ra kamroq shug‘ullanishlari kerak, albatta. Sababi ularning o‘sib kelayotgan suyaklari, ko‘z nuriga zarar yetmasligi kerak. O‘quv markazlari ana shunday qoidalarga rioya qilgan holda bolalarni o‘qitishadi. Ya’ni har yigirma daqiqada kichik tanaffus e’lon qilinadi, ko‘zlar va mushaklar uchun mashqlar bajariladi.

Bundan tashqari o‘quvchilar o‘tiladigan bu mashg‘ulotlar davomida quyidagi saboqlarga ega bo‘lishadi:

- ✓ Kompyuterni yoqish-o‘chirish, sichqonchani to‘g‘ri ishlatish, asosiy dasturlar haqida boshlang‘ich ma’lumotga ega bo‘lish;
- ✓ Windows oynasida ishlash, masalan, yozish, chizish, hisoblash;
- ✓ Klaviatura bilan tanishish, harf terishni o‘rganish;
- ✓ Paint dasturida turli suratlar yaratish;
- ✓ O‘z tengdoshlari bilan tanishish, muloqot qilish, do‘stlashish.

Hozirgi vaqtda an’anaviy o‘quv qo‘llanmalari bilan bir qatorda ko‘plab o‘quv elektron resurslari paydo bo‘ldi. Raqamli texnologiyalarni o‘rganish - bu o‘rganishning yangi usuli, uning turlaridan biri o‘quv, o‘yin dasturlaridan foydalanish hisoblanadi. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarining hayotiga kompyuter va boshqa texnik qurilmalardan foydalanishni o‘rgatishdan ko‘zlangan asosiy maqsad - birinchi navbatda, ularning axborot texnologiyalaridan keng foydalaniladigan jamiyatda hayotga psixologik tayyorgarligini shakllantirishdir.

Bola har doim ham butun dars davomida diqqatini uning mazmuniga jamlay olmaydi. Diqqat bir qator xususiyatlarga ega: konsentratsiya, barqarorlik, o‘zgaruvchanlik. O‘quv o‘yin dasturlari bolaga e’tiborning ko‘rsatilgan xususiyatlarini o‘ynoqi tarzda rivojlantirishga imkon beradi, bu esa unga o‘quv faoliyati jarayonida ko‘proq tirishqoq bo‘lishga imkon beradi. Bundan tashqari, bola xotiraning barcha turlaridan foydalanadi: majoziy, hissiy, vizual, eshitish, mantiqiy.

Xotirani yaxshilashning asosiy amrlaridan biri bu takrorlashdir. Bolalar, qoida tariqasida, bir xil o‘yinni ko‘p marta katta qiziqish bilan o‘ynaydilar va shu bilan ularning xotirasini mustahkamlaydilar. Darsdan darsga bolaga ma’lum bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishni talab qiladigan turli didaktik topshiriqlar beriladi. O‘yin jarayonida o‘quv faoliyatiga qiziqish shakllana boshlaydi va bolaning o‘yin motivatsiyasi asta-sekin o‘rganishga o‘tadi.

Bola ma’lumotni qabul qilish va qayta ishlashning yangi, sodda va tezroq usulini o‘zlashtiradi, texnologiyaning yangi sinfiga va umuman, ob’ektlarning yangi dunyosiga munosabatini o‘zgartiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish hali ham noan’anaviy usul bo‘lib qolmoqda, ammo u bolani maktabga tayyorlashga yordam beradigan ta’lim muammolarini yanada samarali hal qilish uchun ishlatilishi mumkin.

Sinfda musiqadan foydalanish uchun magnitafon va CD-ROM; Rasmlar, harflar, raqamlar va boshqalarni chop etish uchun printer. Dars uchun turli didaktik materiallar (rasmlar, qog‘oz rasmlari); Uyga vazifa va mukofotlashda rasmlardan foydalanish; Uy vazifasiga chizma elementini kiritish (daftarga chizish); Darslar uchun kompyuter dasturlari tanlovi (rangli, yorqin rasmlar, animatsiya, ovoz effektlari yordamida) uy vazifasi asosiy nuqtalardan biridir: u motivatsion faoliyatni, ijodkorlikni yaratishga ishonib topshiriladi, ya’ni. mustaqil ishlash, unutilganlarni qayta tiklash, o‘zini faol shaklda saqlash qobiliyati. Uni amalga oshirishda bola ham, uning ota-onasi ham ishtirok etadi.

Uy vazifasi sinfda nima sodir bo‘lganligini tushunishga, darslarning mohiyatini aniqlashga, darslarning o‘zi muhimligini his qilishga yordam berishi kerak. Maktab yoshidagi

bola internetga ancha yaqinlashadi. Birinchi sinf o‘quvchisiga kompyuterdan papka, fayl ochish, harf terishni o‘rgataverish kerak.

«Sichqoncha» bilan tanishish uchun o‘yin. Rasmlar bo‘yicha suhbat «Kompyuterda qanday ishlash kerak». Didaktik o‘yin «Kompyuter qurish». Kompyuter sichqonchasini ekran bo‘ylab harakatlantirish, sichqonchaning chap tugmachasini bir marta bosish, sichqonchaning chap tugmasi bosilgan holda ob'ektlarni ekran atrofida harakatlantirish malakalarini mashq qilish. Kompyuterni yoqish va o‘chirish. Bu harakatlar va didaktik o‘yinlar bolalar uchun qiziqarli, esda qolarli va eng asosiysi ularda raqamli savodxonlik ko‘nikmlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda savodxonlik darslarini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish ta’lim sifatini oshirishning muhim omilidir. Zamonaviy pedagog o‘quv jarayonida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishi zarur. Raqamli vositalar o‘quvchilarning savodxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish bilan birga, ularni mustaqil va ijodiy fikrlashga undaydi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
- 2.Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent, 2023.
- 3.Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2022.
- 4.Digital Education in Primary Schools. – International Educational Journal, 2024
5. Mo‘minov D.R. (2021) Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kompyuter savodxonlikni shakllantirish. Educational Research in Universal Sciences

RAQAMLI TA’LIM MUHITINI YARATISHNING NAZARIY ASOSLARI

Hasanova Jumagulxon Ismoilovna
Hasanova Maqsuda Akmal qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi
251-guruh talabalari
shmatrasulova@gmail.com
xasanovamaqsuda1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslarini har tomonlama tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda raqamli muhit tushunchasining kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari, asosiy nazariy yondashuvlar va modellar ko‘rib chiqiladi. Konstruktivizm, konnektivizm va TPACK nazariyalari asosida raqamli ta’lim muhitini loyihalashning ilmiy-pedagogik tamoyillari tahlil etiladi. Maqolada xalqaro va mahalliy ta’lim tajribasini qiyosiy o‘rganish orqali raqamli muhitning komponentlari, sifat mezonlari va pedagogik samaradorligini baholash usullari aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, konstruktivizm, konnektivizm, TPACK modeli, e-learning, pedagogik texnologiyalar, ta’lim dizayni, raqamli kompetentlik.

Аннотация. Данная статья посвящена всестороннему анализу теоретических основ создания цифровой образовательной среды. В исследовании рассматриваются происхождение понятия цифровой среды, этапы её развития, основные теоретические подходы и модели. На основе конструктивизма, коннективизма и теории TPACK анализируются научно-педагогические принципы проектирования цифровой образовательной среды. Посредством сравнительного изучения международного и отечественного педагогического опыта определяются компоненты, критерии качества и методы оценки педагогической эффективности цифровых сред.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, конструктивизм, коннективизм, модель TPACK, электронное обучение, педагогические технологии, дизайн обучения, цифровая компетентность.

Abstract. This article is devoted to a comprehensive analysis of the theoretical foundations for creating a digital learning environment. The study examines the origins of the digital environment concept, its stages of development, key theoretical approaches and models. Based on constructivism, connectivism and TPACK theories, the scientific and pedagogical principles of designing a digital learning environment are analyzed. Through a comparative study of international and local educational experiences, the article identifies the components, quality criteria and methods for assessing the pedagogical effectiveness of digital environments.

Keywords: digital learning environment, constructivism, connectivism, TPACK model, e-learning, educational technologies, instructional design, digital competency.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta’lim paradigmasini tubdan o‘zgartirib, an’anaviy o‘qitish tizimini raqamli muhitga asoslangan yangi shaklga ko‘chirmoqda. Raqamli ta’lim muhiti (RTM) — bu faqat texnik vositalar to‘plami emas, balki o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi ta’lim-tarbiya munosabatlarini sifat jihatidan yangi darajaga olib chiquvchi murakkab pedagogik tizimdir. Jahon miqyosida COVID-19 pandemiyasi, sun’iy intellektning ta’limga kirib kelishi va metavers texnologiyalarining rivojlanishi raqamli muhit nazariyasini qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltirdi.

O‘zbekiston Respublikasida «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasi, Prezidentning 2021-yil 11-martdagi PF-6079-son farmoni va Ta’lim vazirligining «Raqamli ta’lim» konsepsiyasi doirasida ta’limni raqamlashtirish ustuvor yo‘nalish sifatida e’tirof etilgan. Biroq amaliyotda ko‘pincha nazariy asossiz raqamli vositalarni joriy etish holatlari kuzatilmoqda. Shu sababli raqamli ta’lim muhitini yaratishning ilmiy-nazariy tamoyillarini chuqur o‘rganish nafaqat akademik, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi — raqamli ta’lim muhitini yaratishning asosiy nazariy kontseptsiyalarini, modellarini va tamoyillarini tizimli tahlil qilish hamda ularning amaliyotdagi ifodasini ko‘rsatib berishdir. Tadqiqotning asosiy savollari: RTM ning ilmiy ta’rifi va komponentlari qanday? Qaysi pedagogik nazariyalar RTM ni loyihalashda asos bo‘lib xizmat qiladi? RTM sifatini baholashning qanday mezonlari mavjud?

Raqamli ta’lim muhiti tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin etiladi. R. Kozma (1994) «ta’lim muhiti» tushunchasini o‘quvchining o‘rganish jarayoniga ta’sir etuvchi barcha tashqi omillar majmui sifatida ta’riflagan [2]. Keyinchalik J. Brown va P. Duguid (2000) ta’lim

muhitini ijtimoiy-madaniy kontekst bilan bog‘liq holda o‘rgangan va «bilimlar hamjamiyati» (communities of practice) konsepsiyasini ilgari surgan [3].

Raqamli ta’lim muhitining zamonaviy ta’riflari orasida eng keng tarqalgani UNESCO ning (2023) ta’rifidir: RTM — «o‘quv maqsadlariga erishish uchun mo‘ljallangan raqamli resurslar, texnologik vositalar, o‘qituvchi-o‘quvchi hamkorligi va ta’lim boshqaruvi tizimlarining integratsiyalashgan majmuasi» [4]. G. Siemens (2005) esa konnektivizm nazariyasi doirasida raqamli muhitni bilimlarning tarmoq tugunlari orqali uzatilishi va shakllanishi uchun zarur bo‘lgan axborot-kommunikativ ekotizim sifatida izohlagan.

So‘nggi o‘n yillikda sun‘iy intellekt va adaptiv ta’lim texnologiyalarining rivojlanishi RTM nazariyasiga yangi o‘lcham qo‘shdi. A. Mikropoulos va A. Natsis (2011) virtual reallik asosidagi ta’lim muhitlarini o‘rganib, ularning konstruktivistik ta’lim jarayonini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini tahlil qilgan. Bugungi kunda «aqlli ta’lim muhiti» (Intelligent Learning Environment) tushunchasi alohida tadqiqot yo‘nalishiga aylangan.

RTM ni loyihalashda qo‘llaniladigan asosiy nazariy yondashuvlarni quyidagicha tizimlashtirish mumkin:

1. Konstruktivizm va konstruksionizm. J. Piaget va L. Vigotskiyning konstruktivistik nazariyasi raqamli muhit pedagogikasining poydevori hisoblanadi. Ushbu nazariyaga ko‘ra bilim passiv ravishda qabul qilinmaydi, balki o‘quvchi tomonidan faol tarzda quriladi. Raqamli muhitda bu tamoyil interaktiv simulyatsiyalar, muammoga asoslangan ta’lim (Problem-Based Learning) va loyiha faoliyati orqali amalga oshiriladi. S. Papertning konstruksionizm nazariyasi esa o‘quvchi o‘zi raqamli mahsulot (video, prezentatsiya, kod) yaratgandagina chuqur o‘zlashtirishga erishadi degan g‘oyaga tayanadi.

2. Konnektivizm nazariyasi (G. Siemens, 2005). Raqamli asrning o‘rganish nazariyasi deb ataluvchi konnektivizm bilimni individual aqlda emas, balki insonlar va texnologiyalar o‘rtasidagi tarmoq aloqalarida joylashgan deb hisoblaydi. Bu nazariya RTM ni tarmoqli, hamkorlikka asoslangan va dinamik tizim sifatida loyihalashni talab qiladi. Massive Open Online Courses (MOOClar) va ijtimoiy ta’lim platformalari konnektivizm tamoyillarining amaliy ifodasi hisoblanadi.

3. TPACK modeli (M. Koehler va P. Mishra, 2006). Texnologik-pedagogik va mazmuniy bilim (Technological Pedagogical Content Knowledge) modeli raqamli muhitda samarali o‘qitish uchun o‘qituvchida uchta bilim sohasining uyg‘un integratsiyasi zarurligini asoslaydi: mazmuniy bilim (CK), pedagogik bilim (PK) va texnologik bilim (TK). Bu model RTM ni o‘qituvchi tomonidan qanday boshqarish kerakligini nazariy jihatdan asoslab beradi.

4. SAMR modeli (R. Puentedura, 2006). Substitution – Augmentation – Modification – Redefinition modeli texnologiyaning ta’lim jarayoniga qo‘shilish darajasini to‘rt bosqichda ifodalaydi. Eng quyi bosqich (almashtirish) da raqamli vosita oddiy qog‘oz-qalam o‘rnini bosadi; eng yuqori bosqich (qayta ta’riflash) da esa texnologiyasiz imkonsiz bo‘lgan mutlaqo yangi ta’lim tajribasi yaratiladi. SAMR RTM ning pedagogik sifatini baholashda keng qo‘llaniladi [9].

5. Ekologik tizim nazariyasi (U. Bronfenbrenner). Raqamli muhitni ekologik tizim sifatida ko‘rish yondashuvi so‘nggi yillarda faol rivojlanmoqda. Bu yondashuv o‘quvchini markazda joylashtirib, uning atrofida mikrotizim (sinf, uy), mezotizim (maktab va oila aloqasi), ekzotizim (davlat ta’lim siyosati) va makrotizim (madaniy-ijtimoiy kontekst) qatlamlarini raqamli muhit elementlari bilan bog‘liq holda tahlil qiladi.

Nazariy tahlil asosida RTM ning quyidagi asosiy komponentlarini ajratib ko‘rsatish mumkin: Texnologik infratuzilma — qurilmalar, internet ulanishi, server va bulutli xizmatlar; Raqamli kontent — o‘quv materiallari, interaktiv darsliklar, multimedia resurslar; Ta’lim boshqaruv tizimlari — LMS platformalar (Moodle, Canvas, Google Classroom); Kommunikatsiya va hamkorlik vositalari — video-konferentsiya, forum, chat tizimlari; Baholash va monitoring tizimlari — formativ va summativ raqamli baholash vositalari; Qo‘llab-quvvatlash tizimlari — texnik yordam, o‘qituvchi tayyorlash, metodologik qo‘llanmalar.

RTM sifatini baholashda xalqaro amaliyotda qo‘llaniladigan asosiy mezonlar: foydalanish qulayligi (usability), pedagogik samaradorlik (pedagogical effectiveness), texnik ishonchlilik (reliability), moslashuvchanlik (adaptability), xavfsizlik (security) va inkluzivlik (inclusivity). European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu, 2017) ramkasi o‘qituvchining raqamli muhitni boshqarish kompetentligini 6 soha va 22 ko‘rsatkich orqali baholaydi.

Olib borilgan nazariy tahlil shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta’lim muhiti pedagogika fanining eng murakkab va ko‘p qirrali tushunchalaridan biri bo‘lib, uni yaratishda bir nechta fundamental nazariyalar asos bo‘lib xizmat qiladi. Konstruktivizm o‘quvchining faol bilim qurishini ta’minlasa, konnektivizm tarmoqli o‘rganish imkoniyatlarini ochib beradi. TPACK modeli o‘qituvchi kompetentligini belgilasa, SAMR modeli texnologiyaning ta’lim sifatiga qo‘shgan hissasini o‘lchashga yordam beradi.

RTM ni muvaffaqiyatli yaratish uchun faqat texnologik infratuzilmani ta’minlash kifoya emas — asosiy shart pedagogik maqsadga moslikdir. Texnologiya ta’lim maqsadlariga xizmat qilishi lozim, aksincha emas. Kelgusida sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim muhitlari, metavers va Extended Reality (XR) texnologiyalari RTM nazariyasini yangi bosqichga olib chiqishi kutilmoqda. O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun esa xalqaro nazariy asoslarni milliy kontekst va madaniy xususiyatlarni hisobga olgan holda moslashtirib qo‘llash dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. <https://lex.uz/docs/-5841063>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son. <https://lex.uz/docs/-6854214>
6. Abdirimov I.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari kreativ fikrlashini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: P.f.f.d. ... diss. – Urganch: 2026. – 176 b.
7. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. diss... – T.: 2003. – 320 b.
8. Axmetjanov M.M., Tojiyev M., Tosheva G.D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T., 2018. – 249 b.

9. Brookhart S. M. How to assess higher-order thinking skills in your classroom. – Ascd, 2010.
10. Brookhart S. M. How to Assess Higher-Order Thinking Skills in Your Classroom. – Alexandria, VA: ASCD, 2010.
11. Brown S., Walter M. Problem posing: Reflections and applications. Hillsdale, NG: Lawrence Erlbaum Associates, 1993. - 278 p.
12. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01) 13 p.

BO‘LAJAK KIMYO O‘QITUVCHILARI YUQORI SINIF O‘QUVCHILARINING KREATIVLIGINI OSHIRISH

Boltayeva Barno Xalilla qizi

Urganch tuman 1-son maktab kimyo o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarining yuqori sinf o‘quvchilari kreativligini rivojlantirishdagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Kimyo ta’limida kreativ fikrlashni shakllantirishning nazariy asoslari, innovatsion pedagogik yondashuvlar, muammoli ta’lim, tadqiqot faoliyati va interfaol metodlarning imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, yuqori sinf o‘quvchilarining ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan hamda bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarining kreativ kompetensiyalarini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak kimyo o‘qituvchisi, kreativlik, yuqori sinf o‘quvchilari, kreativ kompetensiya, innovatsion ta’lim, muammoli ta’lim, tadqiqot faoliyati, interfaol metodlar, kimyo ta’limi, ijodiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье раскрываются роль и значение будущих учителей химии в развитии креативности учащихся старших классов. Проанализированы теоретические основы формирования креативного мышления в химическом образовании, возможности инновационных педагогических подходов, проблемного обучения, исследовательской деятельности и интерактивных методов. Также разработаны методические рекомендации, направленные на развитие творческого потенциала старшеклассников, и рассмотрены вопросы совершенствования креативных компетенций будущих учителей химии.

Ключевые слова: будущий учитель химии, креативность, учащиеся старших классов, креативная компетентность, инновационное образование, проблемное обучение, исследовательская деятельность, интерактивные методы, химическое образование, творческое мышление.

Abstract. This article highlights the role and importance of prospective chemistry teachers in enhancing the creativity of senior secondary school students. The theoretical foundations of creative thinking development in chemistry education, as well as the opportunities provided by innovative pedagogical approaches, problem-based learning, research activities, and interactive teaching methods, are analyzed. In addition, methodological recommendations aimed

at developing students’ creative potential are proposed, and issues related to improving the creative competencies of future chemistry teachers are discussed.

Keywords: prospective chemistry teacher, creativity, senior secondary school students, creative competence, innovative education, problem-based learning, research activity, interactive methods, chemistry education, creative thinking.

Zamonaviy ta’lim tizimida o’quvchilarning faqat bilim olishi emas, balki olgan bilimlarini yangi vaziyatlarda qo’llay olishi, muammoni turli yo’llar bilan hal qilishi, mustaqil fikrlashi va yangicha yechimlar ishlab chiqishi ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, kimyo fani tabiiy-ilmiy fanlar orasida o’zining nazariy va amaliy murakkabligi, tajriba va kuzatishlarga boyligi bilan ajralib turadi. Shu bois yuqori sinf o’quvchilarida kreativlikni rivojlantirishda bo’lajak kimyo o’qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi muhim omil hisoblanadi. Chunki aynan o’qituvchi ta’lim jarayonini qanday tashkil etsa, o’quvchining fikrlash doirasi, izlanishga bo’lgan munosabati, mustaqil xulosa chiqarish qobiliyati shunga mos ravishda shakllanadi.

Kreativlik tushunchasi ta’lim jarayonida yangi g’oyalar yaratish, muayyan muammoga noodatiy yondashish, ilmiy dalillar asosida original yechim topish bilan bog’liq bo’lib, u shaxsning intellektual salohiyatini ifodalovchi muhim ko’rsatkichlardan biridir. Yuqori sinf o’quvchilari, xususan, 9–11-sinf o’quvchilari, abstrakt fikrlashga, sabab-oqibat bog’lanishlarini anglashga, tajriba natijalarini tahlil qilishga qodir bo’lgan yosh davr hisoblanadi. Bu bosqichda kimyo darslari faqat formulalar, tenglamalar va ta’riflarni yodlash bilan cheklanib qolmasdan, tadqiqotga yo’naltirilgan, muammoli va ijodiy faoliyatni rag’batlantiruvchi tarzda tashkil etilishi zarur. Bo’lajak kimyo o’qituvchisi mazkur jarayonda o’quvchilarning faolligini oshiruvchi, ularni mustaqil izlanishga undovchi, savol qo’yish va javob topish madaniyatini shakllantiruvchi shaxs bo’lishi kerak.

Kimyo fanini o’qitishda kreativ yondashuvni amalga oshirish uchun avvalo bo’lajak o’qituvchilarning o’zida kreativ kompetensiyalarni shakllantirish lozim. Bu kompetensiyalar faqat nazariy bilim emas, balki pedagogik vaziyatni tahlil qilish, o’quv materialini turli usullarda tushuntirish, tajriba va laboratoriya ishlarini o’quvchilarning qiziqishiga moslashtirish, fanlararo bog’liqliklarni ko’rsatish, raqamli resurslardan samarali foydalanish ko’nikmalarini ham o’z ichiga oladi. Agar bo’lajak o’qituvchi darsni an’anaviy ma’ruza shaklida emas, balki muammo qo’yish, gipoteza ilgari surish, tajriba orqali tekshirish, natijani muhokama qilish asosida tashkil etsa, o’quvchining ijodiy tafakkuri faolroq namoyon bo’ladi.

Yuqori sinf o’quvchilarining kreativligini oshirishda kimyo darslarining mazmuni hayotiy vaziyatlar bilan bog’lanishi katta ahamiyatga ega. Masalan, kundalik hayotda uchraydigan ekologik muammolar, suvning tozaligi, havo ifloslanishi, oziq-ovqat qo’shimchalari, dorivor moddalar, metallarning korroziyasi, energiya manbalari kabi masalalar orqali kimyo fanining amaliy ahamiyatini ochib berish mumkin. Bunday yondashuv o’quvchilarda “bu bilim nima uchun kerak?” degan savolga aniq javob beradi va ularni darsga ongli ravishda jalb etadi. O’quvchi muammoni o’zi ko’rgan, his qilgan va tahlil qilgan sari uning fikrlash jarayoni chuqurlashadi. Natijada u tayyor axborotni qabul qiluvchi emas, balki uni qayta ishlovchi, baholovchi va yangicha g’oya yaratuvchi subyektga aylanadi.

Bo’lajak kimyo o’qituvchisi o’quvchilarning kreativligini oshirishda turli metod va texnologiyalardan foydalanishi lozim. Xususan, muammoli ta’lim, loyihaviy ta’lim, tadqiqotga

asoslangan o‘qitish, interfaol metodlar, aqliy hujum, klaster, konseptual xaritalar, keys-stadi va STEM yondashuvi kimyo darslarida yuqori samara beradi. Masalan, “Nega ayrim metallar tez zanglaydi, boshqalari esa nisbatan barqaror?” yoki “Qaysi sharoitda kimyoviy reaksiya tezligi oshadi?” kabi savollar o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni faollashtiradi. O‘quvchilar bu savollarga faqat darslikdan javob izlab qolmasdan, tajriba natijalariga, kuzatishlarga va mantiqiy xulosalarga tayangan holda javob topishga harakat qiladi. Bu esa kreativlikning asosiy ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi.

Kimyo fanida laboratoriya ishlari va tajribalar kreativlikni rivojlantirishning eng qudratli vositalaridan biridir. Bo‘lajak o‘qituvchi tajribani faqat tayyor ko‘rsatma asosida bajariladigan amaliy mashg‘ulot sifatida emas, balki o‘quvchi uchun kashfiyot muhiti sifatida tashkil etishi lozim. O‘quvchi moddalarning o‘zaro ta’sirini, rang o‘zgarishini, cho‘kma hosil bo‘lishini, gaz ajralishini bevosita kuzatar ekan, unda ilmiy tasavvur va sababiy bog‘lanishlarni anglash kuchayadi. Agar tajriba natijalarini oldindan taxmin qilish, variantli yechimlar topish, xatoliklarni tahlil qilish va natijalarni izohlash kabi bosqichlar ham qo‘shilsa, o‘quvchi faqat kuzatuvchi emas, balki kichik tadqiqotchiga aylanadi. Bu jarayon kreativ tafakkurni shakllantirishda juda muhimdir.

Yuqori sinf o‘quvchilarining kreativligini oshirishda o‘qituvchining nutq madaniyati, savol berish uslubi va baholash yondashuvi ham katta rol o‘ynaydi. O‘qituvchi o‘quvchini faqat to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri javob mezoni bilan baholamasligi, balki uning fikrlash jarayonini, original yondashuvini, dalillash qobiliyatini ham e’tiborga olishi kerak. Chunki kreativlik birgina aniq javobda emas, balki yechimning yangiligi, mantiqiy asoslanganligi va mustaqilligi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, formativ baholash, o‘z-o‘zini baholash, o‘zaro baholash, refleksiya va portfolioga asoslangan yondashuvlar ham samarali hisoblanadi. Bunday baholash tizimi o‘quvchining o‘z imkoniyatlarini anglashiga, xatolardan qo‘rqmasdan yangi fikr bildirishiga yordam beradi.

Bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularga kreativ pedagogik muhit yaratish zarur. Universitetdagi amaliy mashg‘ulotlar, pedagogik amaliyot, seminar va laboratoriya darslari shunday tashkil etilishi kerakki, talaba-o‘qituvchi muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim topishni o‘rganib borsin. U o‘quv materialini faqat o‘zlashtirmasligi, balki uni qayta ishlab, soddalashtirib, o‘quvchilar yoshiga moslashtirib, qiziqarli shaklda taqdim eta olishi lozim. Bu esa uning kelajakdagi pedagogik faoliyatida kreativ yondashuvni muntazam qo‘llashiga zamin yaratadi. Bo‘lajak o‘qituvchi zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni ham puxta egallashi kerak. Virtual laboratoriyalar, animatsiyalar, interaktiv testlar, onlayn taqdimotlar va raqamli platformalar yordamida kimyo mazmunini yanada tushunarli va qiziqarli qilish mumkin.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, kreativlikni oshirish faqat o‘quvchilarga qiziqarli topshiriqlar berish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon o‘qituvchining o‘quvchilarga bo‘lgan munosabati, ularda fikr bildirish erkinligini tan olishi, xatoni rivojlanish imkoniyati sifatida qabul qilishi bilan ham bog‘liq. Agar dars jarayonida o‘quvchi o‘z fikrini ochiq ayta olsa, savol berishdan uyalmaca, tajriba natijasini tahlil qilishda mustaqil fikr yurita olsa, unda kreativ muhit shakllangan bo‘ladi. Bunday muhitni yaratish esa bo‘lajak kimyo o‘qituvchisining pedagogik mahorati, psixologik tayyorgarligi va metodik kompetensiyasiga bog‘liq.

Xulosa qilib aytganda, yuqori sinf o‘quvchilarining kreativligini oshirish bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatida markaziy vazifalardan biri bo‘lishi zarur. Kimyo darslarini muammoli, tadqiqotga yo‘naltirilgan, hayot bilan bog‘langan va interfaol tarzda tashkil etish o‘quvchilarda ijodiy fikrlashni, ilmiy dunyoqarashni va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bo‘lajak o‘qituvchi esa bu jarayonning tashkilotchisi, yo‘naltiruvchisi va rag‘batlantiruvchisi sifatida maydonga chiqadi. Demak, kimyo ta’limida kreativlikni rivojlantirish nafaqat fan samaradorligini oshiradi, balki kelajak avlodning zamonaviy, izlanuvchan va innovatsion fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. **Innovatsion ta’lim texnologiyalari.** – Toshkent: Sano-standart, 2015. – 208 b.
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M.H. **Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari.** – Toshkent: Fan, 2006. – 261 b.
3. Azizxo‘jayeva N.N. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi, 2006. – 192 b.
4. Xolmuhamedov B., Omonov H. **Kimyo o‘qitish metodikasi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 320 b.
5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. **Ta’limda innovatsion texnologiyalar.** – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKADAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHDA QO‘LLANILADIGAN METODLAR SAMARASI

Soburova Iroda Madiyor qizi
UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda matematikadan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda qo‘llaniladigan samarali metodlar tahlil qilinadi. Unda o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, matematikaga qiziqishini oshirish hamda mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi interfaol va innovatsion metodlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda o‘yin, musobaqa, muammoli vaziyatlar yaratish kabi usullar orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, matematika, sinfdan tashqari ishlar, metodlar, interfaol usullar, didaktik o‘yinlar, o‘quvchilar faolligi, mantiqiy fikrlash, ta’lim samaradorligi, innovatsion yondashuv, mustaqil ta’lim.

Аннотация: В данной статье анализируются эффективные методы, применяемые при организации внеурочной работы по математике в начальных классах. В ней раскрывается значение интерактивных и инновационных методов, способствующих развитию логического мышления учащихся, повышению их интереса к математике, а также формированию навыков самостоятельной работы. Кроме того, показаны пути

повышения эффективности обучения посредством использования таких форм, как игры, соревнования и создание проблемных ситуаций во внеурочной деятельности.

Ключевые слова: Начальное образование, математика, внеурочная деятельность, методы, интерактивные методы, дидактические игры, активность учащихся, логическое мышление, эффективность обучения, инновационный подход, самостоятельное обучение.

Abstract: This article analyzes effective methods used in organizing extracurricular activities in mathematics for primary school students. It highlights the importance of interactive and innovative approaches that contribute to the development of students’ logical thinking, increase their interest in mathematics, and help form independent learning skills. Additionally, the paper presents ways to improve the effectiveness of education through the use of games, competitions, and problem-based situations in extracurricular activities.

Keywords: Primary education, mathematics, extracurricular activities, methods, interactive methods, didactic games, student engagement, logical thinking, teaching effectiveness, innovative approach, independent learning.

Hozirgi kunda ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimini oshirish va ularning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, matematika fanini o‘qitishda nafaqat dars jarayoni, balki sinfdan tashqari ishlarni samarali tashkil etish ham katta ahamiyat kasb etadi.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlar o‘quvchilarning bilimini chuqurlashtirish, ularning qiziqishlarini rivojlantirish va ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. Bunday mashg‘ulotlarda turli pedagogik metodlardan foydalanish o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Boshlang‘ich sinflarda matematikadan sinfdan tashqari mashg‘ulotlarni tashkil etish o‘quvchilarning bilimini mustahkamlash va ularning matematik tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi [1].

Avvalo, sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda interfaol metodlardan foydalanish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Bunday metodlar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Sinfdan tashqari ishlar dars jarayonini to‘ldiruvchi muhim pedagogik vosita bo‘lib, ular orqali o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishi ortadi va bilimlari chuqurlashadi [2]. Masalan, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Baliq skeleti” kabi metodlar orqali o‘quvchilar masalalarni birgalikda muhokama qiladi va turli yechimlarni taklif etadi. Bu esa ularning mantiqiy fikrlashini va nutq madaniyatini oshiradi.

Shuningdek, didaktik o‘yinlar sinfdan tashqari ishlarning eng samarali shakllaridan biridir. O‘yin orqali o‘quvchilar murakkab matematik tushunchalarni oson o‘zlashtiradi. Masalan, sonlar bilan bog‘liq o‘yinlar, tezkor hisoblash mashqlari yoki mantiqiy topishmoqlar o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otadi. Natijada, o‘quvchilar matematika faniga nisbatan ijobiy munosabat hosil qiladi. Didaktik o‘yinlar metodidan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning bilimlarni oson va samarali o‘zlashtirishiga yordam beradi. Tadqiqotlarga ko‘ra, o‘yin asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning faolligini sezilarli darajada oshiradi [3].

Yana bir muhim yo‘nalish – matematik to‘garaklar faoliyatidir. To‘garaklarda o‘quvchilar darsda o‘rganilgan mavzularni chuqurlashtirib, qo‘shimcha bilimlarga ega bo‘ladi. Bu yerda

murakkabroq masalalar yechish, tanlov va viktorinalar o‘tkazish orqali o‘quvchilarning bilim darajasi oshiriladi. Ayniqsa, iqtidorli o‘quvchilarni aniqlash va ularni qo‘llab-quvvatlashda to‘garaklarning ahamiyati katta. Bundan tashqari, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ham muhim hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar, jumladan, multimediya vositalari va interaktiv platformalar yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning diqqatini jalb etadi. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Sinf dan tashqari ishlarni tashkil etishda mustaqil ta’lim elementlariga ham e’tibor qaratish lozim. O‘quvchilarga mustaqil topshiriqlar berish orqali ularning izlanish ko‘nikmalari rivojlanadi. Masalan, kichik loyihalar tayyorlash, matematik masalalar to‘plamini tuzish yoki kundalik hayot bilan bog‘liq masalalarni yechish kabi topshiriqlar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini kuchaytiradi.

Muammoli o‘qitish metodi sinf dan tashqari mashg‘ulotlarda o‘quvchilarni faol fikrlashga undaydi. O‘qituvchi tomonidan yaratilgan muammoli vaziyatlar o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otib, ularni mustaqil yechim izlashga yo‘naltiradi. Natijada o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari rivojlanadi. Muammoli o‘qitish metodi esa o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Bu metod orqali o‘quvchilar tayyor bilimni qabul qilmaydi, balki muammoni hal qilish jarayonida bilimni o‘zlari egallaydi. Natijada ularning mantiqiy tafakkuri va tahlil qilish qobiliyati rivojlanadi [4].

Guruhli ish metodi esa o‘quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Kichik guruhlarda ishlash jarayonida o‘quvchilar o‘zaro fikr almashadi, muammoni birgalikda hal qiladi va bir-biridan o‘rganadi. Bu esa ularning hamkorlikda ishlash, o‘z fikrini asoslash va boshqalarning fikrini hurmat qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Guruhli ishlar o‘quvchilarning faolligini oshirib, har bir o‘quvchini jarayonga jalb etadi. Guruhli ishlar metodidan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Bu metod o‘quvchilarda hamkorlik, o‘zaro yordam va fikr almashish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi ortadi [5].

Ko‘rgazmali metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ayniqsa muhim hisoblanadi. Chunki bu yoshdagi bolalar ko‘proq ko‘rish orqali o‘rganadi. Geometrik shakllar, chizmalar, jadvallar va boshqa vizual vositalardan foydalanish matematik tushunchalarni oson va tushunarli qilib beradi. Ko‘rgazmali metodlar yordamida abstrakt matematik tushunchalarni aniqroq tushuntirish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun vizual vositalar muhim ahamiyatga ega [2].

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, boshlang‘ich sinflarda matematikadan sinf dan tashqari ishlarni tashkil etishda qo‘llaniladigan metodlar o‘quvchilarning bilimini mustahkamlash, ularning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish va har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, mazkur metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirib, o‘quvchilarning faolligini kuchaytiradi va ularni bilim olishga bo‘lgan intilishini rag‘batlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi — Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Matematika o‘qitish metodikasi — Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
3. Pedagogika — Toshkent: O‘qituvchi, 2016.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

4.Didaktika asoslari — Moskva: Prosvesheniye, 1981.

5.Boshlang‘ich ta’lim metodikasi — Toshkent: Ilm Ziyoy, 2019.

**2-SHO‘BA. FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI PEDAGOGIKA,
RAQAMLI DIDAKTIKA VA RAQAMLI RESURSLAR**

HUNIXAT DARSLARIDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH

Azimov Yunus Yusupovich

BuxDPI professori, f.f.n.

azimov_yunus@buxdpi.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada husnixat darslarida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari, metodik asoslari hamda ta’lim samaradorligiga ta’siri yoritilgan. Tadqiqotda sun’iy intellekt asosidagi dasturlar yordamida o‘quvchilarning yozuv malakalarini rivojlantirish, individual yondashuvni ta’minlash, xatolarni avtomatik aniqlash va tuzatish mexanizmlarining afzalliklari tahlil qilingan. Shuningdek, boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning husnixatga oid kompetensiyalarini shakllantirishning zamonaviy metodlari bayon etilgan. Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish husnixat darslarining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish hamda ta’lim jarayonini individuallashtirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта на уроках чистописания, их методические основы и влияние на эффективность образовательного процесса. Проанализированы преимущества применения программ на основе искусственного интеллекта для развития навыков письма учащихся, обеспечения индивидуального подхода, автоматического выявления и исправления ошибок. Также раскрываются современные методы формирования каллиграфических компетенций учащихся посредством интеграции цифровых технологий в начальное образование. Результаты исследования показывают, что использование средств искусственного интеллекта способствует повышению эффективности уроков чистописания, усилению учебной мотивации и индивидуализации образовательного процесса.

Abstract. This article examines the pedagogical opportunities, methodological foundations, and educational effectiveness of using artificial intelligence technologies in handwriting lessons. The study analyzes the advantages of AI-based programs in developing students’ writing skills, providing individualized instruction, and automatically detecting and correcting handwriting errors. In addition, modern methods of integrating digital technologies into primary education to enhance students’ handwriting competencies are discussed. The research findings indicate that the use of artificial intelligence tools improves the effectiveness of handwriting lessons, increases students’ motivation, and supports the individualization of the educational process.

Kalit so‘zlar. Husnixat, sun’iy intellekt, boshlang‘ich ta’lim, raqamli texnologiyalar, yozuv malakasi, individual ta’lim, pedagogik texnologiyalar, interaktiv ta’lim, o‘quv kompetensiyasi, ta’lim samaradorligi.

Ключевые слова. Чистописание, искусственный интеллект, начальное образование, цифровые технологии, навыки письма, индивидуальное обучение, педагогические технологии, интерактивное обучение, учебные компетенции, эффективность образования.

Keywords. Handwriting, artificial intelligence, primary education, digital technologies, writing skills, individualized learning, pedagogical technologies, interactive learning, educational competence, educational effectiveness.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari barcha sohalarga kirib bormoqda. Ta’lim tizimida ham zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari o’quv jarayonini yanada qiziqarli, samarali va interaktiv tashkil etishga yordam beradi. Hunixat darslarida ham sun’iy intellektdan foydalanish o’quvchilarning yozuv malakasini rivojlantirish, xatolarini aniqlash va individual yondashuv asosida ta’lim berishda katta imkoniyat yaratadi.

Hunixat – chiroyli va tartibli yozish san’ati bo’lib, boshlang‘ich sinflarda o’quvchilarning savodxonligini shakllantirishda muhim o’rin tutadi. An’anaviy usullarda o’qituvchi har bir o’quvchining yozuvini tekshiradi va xatolarini tuzatadi. Biroq bu ko’p vaqt talab qiladi. Sun’iy intellekt texnologiyalari esa ushbu jarayonni tezlashtiradi va samaradorligini oshiradi.

Sun’iy intellekt – bu kompyuter va dasturlarning inson fikrlashiga yaqin faoliyatni bajarish qobiliyatidir. U matnni tahlil qilish, tasvirlarni aniqlash, xatolarni topish, tavsiyalar berish kabi vazifalarni bajaradi. Ta’lim tizimida sun’iy intellekt quyidagi imkoniyatlarni beradi: *o’quvchilarning bilimni tahlil qilish; individual topshiriqlar yaratish; xatolarni avtomatik aniqlash; o’quv materiallarini tayyorlash; interaktiv mashqlar tashkil etish.*

Hunixat darslarida SI yozuv sifatini baholash va o’quvchilarga tezkor yordam ko’rsatishda foydalidir.

Hunixat darslarida sun’iy intellektdan qanday usullardan foydalanish mumkin.

Birinchidan, yozuvni avtomatik tahlil qilish. Bunda maxsus dasturlar o’quvchining yozuvini rasm orqali tekshirishi mumkin. Sun’iy intellektning maxsus dasturlari harflarning shaklini; *qiyaligini; satrga joylashishini; harflar orasidagi masofani* tahlil qiladi.

Natijada o’quvchi qaysi joyda xato qilganini tezda bilib oladi. Bu esa yozuvni tezroq yaxshilashga yordam beradi. Masalan, planshet yoki telefon kamerasi orqali yozilgan matn suratga olinadi va dastur uni tekshiradi. Dastur “harf juda katta yozilgan”; “satrdan chiqib ketgan”; “harflar orasidagi masofa noto’g’ri” kabi tavsiyalar beradi.

Ikkinchidan, individual yondashuvni tashkil qilish. Har bir o’quvchining yozuv qobiliyati turlicha bo’ladi. Sun’iy intellekt o’quvchilarning natijalarini tahlil qilib, ularga mos mashqlar tavsiya etadi. Masalan: ayrim o’quvchilarga harf elementlarini yozish mashqlari; boshqalarga tez yozish mashqlari; yana boshqalarga satrni to’g’ri saqlash mashqlari beriladi. Bu usul o’quvchilarning qobiliyatiga mos ta’lim berishga yordam beradi.

Uchunchidan, interaktiv darslarni tashkil etish. Sun’iy intellekt asosidagi dasturlar darslarni qiziqarli qiladi. O’quvchilar elektron doskada yozish; animatsion mashqlar bajarish; ovozli ko’rsatmalar olish imkoniyatiga ega bo’ladi. Masalan, dastur harfni qanday yozishni bosqichma-bosqich ko’rsatadi. O’quvchi yozganidan so’ng tizim uning ishini baholaydi. Bu esa o’quvchilarning qiziqishini oshiradi; darsda faol qatnashishga undaydi; mustaqil mashq qilish imkonini yaratadi.

To’rtinchidan, o’qituvchiga yordam berish. Sun’iy intellekt o’qituvchining ishini yengillashtiradi. Maxsusdasturlar yozuvlarni tekshiradi, baholashni avtomatlashtiradi, natijalarni saqlaydi, statistik ma’lumot tayyorlaydi. Natijada o’qituvchi ko’proq vaqtni o’quvchilar bilan

ishlashga sarflaydi. Masalan, tizim qaysi o‘quvchi ko‘proq xato qilayotganini aniqlab beradi. O‘qituvchi esa aynan shu o‘quvchi bilan qo‘shimcha ishlashi mumkin.

Hunixat darslarida SI texnologiyalaridan foydalanishning ko‘plab afzalliklari mavjud:

1. Vaqtni tejaydi. Yozuvlarni tekshirish avtomatlashtiriladi va o‘qituvchining vaqti tejaladi.
2. Tezkor natija beradi. O‘quvchi xatosini darhol ko‘radi va uni tuzatishga harakat qiladi.
3. Qiziqarli ta’lim yaratadi. Rangli va interaktiv dasturlar o‘quvchilarni darsga jalb qiladi.
4. Mustaqil ishlash imkonini beradi. O‘quvchilar uyda ham mashq qilishlari mumkin.
5. Ta’lim sifatini oshiradi. Individual yondashuv orqali har bir o‘quvchining yozuvi yaxshilanadi.

Hozirgi kunda ko‘plab dastur va ilovalar aynan yozuvni o‘rgatish, xatolarni aniqlash hamda o‘quvchilarning husnixatini yaxshilash uchun ishlatilmoqda. Sun’iy intellekt bunda o‘qituvchi yordamchisi vazifasini bajaradi.

Sun’iy intellekt (SI) asosidagi dastur va ilovalar hozir nafaqat matn yozishni, balki harf yozishni o‘rgatadi, husnixatni tahlil qiladi, xatolarni aniqlaydi, yozuv tezligi va aniqligini baholaydi hamda bolalarning qo‘l harakatini rivojlantirish uchun ham ishlatilmoqda. Ayniqsa boshlang‘ich sinf, maxsus pedagogika va til o‘rganishda juda foydali.

Quyida SI ning eng muhim yo‘nalishlar va real dasturlar borasida to‘xtalib o‘tamiz:

1. Harf yozishni o‘rgatuvchi SI ilovalari. Bu turdagi dasturlar harfni qanday yozishni animatsiya bilan ko‘rsatadi, barmoq yoki stylus harakatini kuzatadi, noto‘g‘ri yozilgan joyni topadi hamda qayta mashq qildiradi. Bunga Writing Wizard, LetterSchool va iTrace kabi dasturlar kiradi.

Writing Wizard dasturi bolalar o‘rtasida juda mashhur bo‘lib, quyidagi imkoniyatlari mavjud: harfni chiziq bo‘ylab yozdiradi, yozish yo‘nalishini tekshiradi, noto‘g‘ri satr (harakat)ni aniqlaydi, harf talaffuzini ham beradi. Bu dastur asosan lotin alifbosida ishlaydi hamda maktabgacha ta’lim uchun mosdir.

LetterSchool ilovasi quyidagi afzalliklarga ega: harf yozilishi animatsion ko‘rsatib beradi, bola xato yozsa tuzatadi, yozishni o‘yin usulida o‘rgatadi, motorikani rivojlantiradi.

iTrace maxsus dasturi yozuvni bosqichma-bosqich o‘rgatadi, SI yordamida harakatni kuzatadi, husnixat aniqligini baholaydi.

2. Harf yozilishini bosqichma-bosqich ko‘rsatish. Sun’iy intellekt texnologiyalari husnixat darslarida harf yozilish jarayonini bosqichma-bosqich namoyish etish imkonini beradi. SI asosidagi dasturlar harflarning grafik tasvirini animatsion ko‘rinishda ifodalab, o‘quvchiga yozuv elementlarini ketma-ket o‘zlashtirishga yordam beradi. Bunda o‘quvchi harfni yozishni qaysi nuqtadan boshlash, ruchkani qaysi yo‘nalishda harakatlantirish hamda yozuvni qanday yakunlash zarurligini vizual tarzda kuzatadi. Masalan, bosh “A” harfini yozishda dastur dastlab chap qiya chiziqni yuqoridan pastga yo‘naltirib chizish, so‘ng o‘ng qiya chiziqni hosil qilish va yakunda o‘rta gorizontal chiziqni joylashtirish bosqichlarini izchil tarzda ko‘rsatadi. Mazkur metod ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuv ko‘nikmalarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Sun’iy intellektning bunday imkoniyati bir nechta texnologik jarayonlarning integratsiyasi asosida amalga oshiriladi. Tizim harfni oddiy statik tasvir sifatida emas, balki ma’lum ketma-ketlikdagi harakatlar majmui sifatida qabul qiladi. Ya’ni har bir harf ma’lum grafik elementlar va ularning yozilish tartibidan tashkil topgan model sifatida qayta

ishlanadi. Masalan, “A” harfi chap qiya chiziq, o‘ng qiya chiziq va gorizontol bog‘lovchi chiziqdan iborat harakatlar ketma-ketligi sifatida tahlil qilinadi.

Planshet yoki sensorli qurilmada o‘quvchi tomonidan bajarilgan yozuv jarayonida tizim yozuvning koordinatalarini qayd etadi. Jumladan, yozuvning boshlanish nuqtasi, harakat yo‘nalishi, tezligi, bosim darajasi hamda trajektoriyasi haqida ma’lumotlar yig‘iladi. Ushbu ma’lumotlar $(x_1, y_1) \rightarrow (x_2, y_2) \rightarrow (x_3, y_3)$ kabi koordinatalar ketma-ketligi ko‘rinishida qayta ishlanadi. Sun‘iy intellekt ushbu nuqtalarni tahlil qilib, yozuv jarayonini animatsion shaklda aks ettiradi.

Shuningdek, tizimda “ideal yozuv modeli” mavjud bo‘lib, unda harfning to‘g‘ri yozilish parametrlari oldindan belgilangan bo‘ladi. Mazkur model harfning boshlanish nuqtasi, tugash qismi, qiyalik darajasi hamda yozuv elementlarining joylashuv tartibini o‘z ichiga oladi. Sun‘iy intellekt o‘quvchi yozuvini ushbu model bilan taqqoslaydi va noto‘g‘ri yo‘nalish, elementlar ketma-ketligining buzilishi yoki satrdan chiqib ketish kabi xatolarni aniqlaydi.

Animatsiya jarayoni esa yozuv harakatlarini alohida “frame”larga ajratish orqali amalga oshiriladi. Dastlabki kadrda nuqta hosil bo‘ladi, keyingi bosqichlarda chiziq asta-sekin uzayadi va ma’lum shaklni vujudga keltiradi. Natijada foydalanuvchi harfning yozilish jarayonini real vaqt rejimida kuzatadi. Bu jarayon an’anaviy ta’limdagi o‘qituvchining doskada yozuv namunasini ko‘rsatish usulining raqamli va interaktiv ko‘rinishi sifatida namoyon bo‘ladi.

3. Yozuvni tekshirish va xatolarni aniqlash. O‘quvchi planshet yoki telefon ekranida harfni yozadi. Sun‘iy intellekt esa yozuvni tahlil qiladi va harfning shakli, o‘lchami, qiyaligi va satrga joylashuvi to‘g‘riligini baholaydi. Agar xato bo‘lsa, tizim “harf juda katta yozilgan”; “satrdan chiqib ketgan”; “qalam noto‘g‘ri yo‘nalgan” kabi tavsiyalar beradi. Bu o‘quvchining xatosini tez tuzatishiga yordam beradi.

4. Individual mashqlar yaratish. Sun‘iy intellekt har bir o‘quvchining yozuvini alohida tahlil qiladi. Kimning qaysi harflarda qiynalayotganini aniqlab, shu harflar bo‘yicha qo‘shimcha mashqlar beradi. Masalan, bir o‘quvchiga “m”, “n”, “h” harflari; boshqasiga “b”, “d”, “p” harflari bo‘yicha mashqlar tavsiya qilinadi. Natijada har bir bola o‘ziga kerakli mashqlar bilan shug‘ullanadi.

5. Ovozli yordam berish. Ba’zi SI dasturlari ovoz orqali ko‘rsatma ham beradi:

- “Qalamni yuqoriga olib chiqing”;
- “Endi pastga tushiring”;
- “Satrni tekis saqlang”.

Bu usul kichik yoshdagi bolalar uchun qiziqarli va tushunarli bo‘ladi.

6. O‘yin shaklida o‘qitish. Sun‘iy intellekt asosidagi ilovalar yozuv mashqlarini o‘yin ko‘rinishida tashkil qiladi. Masalan, to‘g‘ri yozilgan harf uchun ball beriladi; yangi bosqichlar ochiladi; rag‘batlantiruvchi belgilar chiqadi. Bu esa bolalarda qiziqish va motivatsiyani oshiradi.

Shu bilan birga, sun‘iy intellektidan foydalanish jarayonida ayrim qiyinchiliklar ham uchraydi. Masalan:

1. Texnik vositalarning yetishmasligi. Barcha maktablarda planshet, kompyuter yoki internet mavjud emas.

2. O‘qituvchilarning tayyorgarligi. Ba’zi o‘qituvchilar zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashni yetarli bilmasligi mumkin.

3. Dasturiy ta’minot xarajatlari. Ayrim sun‘iy intellekt dasturlari pullik bo‘lishi mumkin.

4. Texnologiyaga haddan tashqari bog‘lanish. O‘quvchilar faqat texnologiyaga suyanib qolmasligi kerak. An’anaviy yozuv mashqlari ham muhim hisoblanadi.

Kelajakda sun’iy intellekt hunixat darslarida yanada keng qo‘llaniladi. Masalan: virtual o‘qituvchilar; ovoz orqali boshqariladigan dasturlar; yozuvni real vaqt rejimida tekshiruvchi tizimlar; 3D yozuv mashqlari yaratish mumkin bo‘ladi. Bu esa ta’lim sifatini yanada oshiradi va o‘quvchilarning yozuv malakasini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt hunixat darslarini zamonaviy va samarali tashkil etishda muhim vosita hisoblanadi. U o‘quvchilarning yozuv malakasini rivojlantirish, xatolarni tez aniqlash, individual ta’lim berish va o‘qituvchining ishini yengillashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli kelajakda hunixat darslarida sun’iy intellekt texnologiyalaridan oqilona va samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azimov Y.Y. Husnixatga o‘rgatishning amaliy asoslari (Metodik qo‘llanma). Toshkent “Turon Zamin Ziya nashriyoti”, 2017. -132 b.
2. Jumayeva H. “Savod o‘rgatishga tayyorgarlik bosqichida o‘qish va yozuvga o‘rgatish”. Boshqaruv va etika qoidalari onlayn ilmiy jurnali 2.3 (2022): 1-4.
3. G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H., Masharipova U., Sattorova X. Husnixat va uni o‘qitish metodikasi. – T.: DPU.
4. Azimov Y.Y., Yusufzoda Sh.Y. Husnixat o‘qitish texnologiyasi. Darslik. Buxoro: “Fan va ta’lim”, 2022- 69 b.
5. Adizova N.B., Jumayev R.X., Qo‘ldoshev R.A., Ismatov S.R. Ona tili o‘qitish metodikasi. Buxoro: “Durdona”, 2021. - 292 b.
6. Isroilova R.S., Yusufzoda Sh.Y. Ona tili o‘qitish metodikasi. 1-qism. Darslik. Buxoro: “Kamolot”, 2023. - 320 b.
7. Safarova R., Inoyatova M., G‘ulomov M., Sayfurov D., Malikova D. Alifbe Metodik qo‘llanma. o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. –T.: Respublika ta’lim markazi. 2021. – 96 b.

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦИИ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА ПОД КАЖДОГО УЧЕНИКА ПРИ ЦИФРОВИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ КЫРГЫЗСТАНА)

Эшиев Асылбек Кайимович

д.ф.н., профессор кафедры «Педагогики» ОшГУ, Кыргызстан

Жутанова Гульмира Атанбековна

к.п.н., доцент, зав. кафедрой Педагогики ОшГУ, Кыргызстан.

Кожомбердиева Каныкей Мамасалиевна

ст.преп. кафедры Психологии ОшГУ, Кыргызстан

Аннотация. В статье рассматривается проблема цифровизации школьного образования в Кыргызской Республике с акцентом на адаптацию учебного материала под индивидуальные особенности учащихся. Представлены результаты анкетирования учителей и родителей, выявлены ключевые проблемы и предложены практические решения.

Annotatsiya. Ushbu maqola Qirg‘iziston Respublikasida maktab ta’limini raqamlashtirishni o‘rganadi, o‘quv materiallarini o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga

moslashtirishga qaratilgan. O‘qituvchilar va ota-onalar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rov natijalari taqdim etiladi, asosiy muammolar aniqlanadi va amaliy yechimlar taklif etiladi.

Annotation. This article examines the digitalization of school education in the Kyrgyz Republic, focusing on adapting educational materials to the individual needs of students. The results of a survey of teachers and parents are presented, key issues are identified, and practical solutions are proposed.

Kalit so‘zlar: ta’limni raqamlashtirish, moslashuvchan o‘qitish, individualizatsiya, ta’lim texnologiyalari

Ключевые слова: цифровизация образования, адаптивное обучение, индивидуализация, образовательные технологии.

Keywords: digitalization of education, adaptive learning, individualization, educational technologies.

Цель исследования: выявить проблемы адаптации учебного материала. Задачи исследования: анализ цифровизации; выявление барьеров; изучение мнений учителей и родителей; разработка рекомендаций. Методология: системный и личностно-ориентированный подходы. Методы: анкетирование, анализ, сравнительный метод.

Современное образование переживает этап глубокой трансформации, связанной с активным внедрением цифровых технологий. Одной из ключевых задач становится адаптация учебного материала под индивидуальные особенности каждого ученика. Традиционная модель обучения, ориентированная на «среднего» учащегося, уже не отвечает требованиям времени.

Цифровизация создает новые возможности для персонализации обучения: использование образовательных платформ, искусственного интеллекта и анализа данных позволяет учитывать уровень подготовки, темп усвоения и когнитивные особенности учащихся. Однако на практике возникает ряд противоречий между технологическими возможностями и педагогической реализацией.

Цифровизация образования открывает широкие возможности для персонализации обучения, позволяя адаптировать учебный материал под индивидуальные потребности, темп и уровень знаний каждого ученика. Цифровизация образования открывает возможности для глубокой персонализации обучения, однако ее эффективность зависит не столько от технологий, сколько от педагогической стратегии. Без изменения роли учителя - от транслятора знаний к наставнику и модератору - адаптация учебного материала остается формальной. Этот процесс сталкивается с серьезными проблемами, включая технические, педагогические и психологические риски.

Важно понимать: технология сама по себе не решает проблему индивидуализации. Она лишь инструмент, который требует грамотного педагогического применения.

Ключевые аспекты адаптации учебного материала в условиях цифровизации:

1. Персонализированные траектории: системы, анализирующие данные об успеваемости, могут автоматически корректировать учебные программы.
2. Инклюзивность: цифровые инструменты помогают создавать доступный контент для учеников с разными образовательными потребностями.
3. Мультимедийность: использование виртуальных экскурсий, интерактивных карт и видео повышает вовлеченность и помогает глубже усваивать материал.

4. Гибкость: образовательные платформы позволяют ученикам проходить материалы в удобном темпе, что способствует самостоятельности.

Адаптация учебного материала — это реализация персонализированного обучения, при котором учитываются: уровень подготовки (когнитивный профиль), темп обучения, стиль восприятия (визуальный, аудиальный, кинестетический), мотивация и интересы.

Цифровизация добавляет ключевую возможность: масштабируемую индивидуализацию через технологии.

Если говорить о базовой модели адаптации, то любая система адаптации строится на 3 элементах: Диагностика → Адаптация → Обратная связь.

Что касается адаптивных цифровых платформ, то предлагается использовать системы, которые сами подстраиваются: Moodle, Khan Academy, Coursera и др. Как это работает: ученик делает задание, система анализирует ошибки и предлагает следующий шаг. И это уже не будущее - это стандарт.

По поводу индивидуальных образовательных траекторий добавим, что каждому ученику нужно строить свой маршрут: разные темы, разная последовательность, разные сроки. И тут инструментом может стать цифровая карта прогресса (learning path). Это особенно важно в условиях разного уровня классов (актуально для Кыргызстана).

Немаловажную роль играет и микрообучение (microlearning). Здесь контент разбивается на короткие блоки: 5–10 минут одна идея = один модуль. Например: видео → тест → задание Польза этого: легче адаптировать, проще контролировать прогресс

Нельзя не отметить и аналитику данных (Learning Analytics). Система собирает данные: ошибки, скорость выполнения, активность. На основе этого выявляются слабые места и корректируется программа. А учитель становится аналитиком обучения, а не просто источником знаний.

Отметим и об мультимодальном контенте. Например, один и тот же материал - в разных формах: текст, видео, инфографика, интерактив. Это важно, потому что разные ученики усваивают материал по-разному.

Предлагаем быструю модель внедрения (реальный алгоритм): используйте этот алгоритм как готовую методику:

Шаг 1. Мини-диагностика короткий тест (5–10 вопросов)

Шаг 2. Группировка слабый / средний / сильный

Шаг 3. Разные задания разного уровня сложности

Шаг 4. Цифровая платформа загрузка материалов в LMS

Шаг 5. Обратная связь автоматическая и комментарий преподавателя.

Цифровизация требует грамотного сочетания традиционных педагогических подходов и современных технологий для достижения максимального эффекта в адаптации учебного процесса. Но, несмотря на потенциал цифровизации, существует ряд системных проблем:

1. Технологическое ограничение. Большинство образовательных платформ используют упрощенные алгоритмы адаптации, которые учитывают лишь результаты тестов, игнорируя глубинные когнитивные процессы.

2. Недостаточная подготовка педагогов. Учителя часто не обладают достаточными цифровыми компетенциями для эффективного использования адаптивных технологий.

3. Проблема стандартизации образования. Государственные образовательные стандарты ориентированы на единый результат, что противоречит идее индивидуализации.

4. Психологические риски. Чрезмерная персонализация может снижать коммуникативные навыки и формировать зависимость от цифровой среды.

5. Цифровое неравенство. Не все учащиеся имеют равный доступ к технологиям, что усиливает образовательное неравенство.

Если привести примеры из практики, то в Кыргызстане есть платформы «Күндөлүк» и «Илимбокс» используются, но выполняют преимущественно учетную функцию.

Ко всему этому добавим и ошибки, которые тормозят адаптацию: одинаковые задания для всех, отсутствие диагностики, перегруз цифровыми инструментами, игнорирование мотивации ученика.

Проблемы и риски адаптации: нагрузка на педагогов: необходимость постоянной адаптации к новым цифровым методам работы вызывает стресс и требует повышения квалификации, качество контента: автоматическая адаптация не всегда гарантирует высокое качество и методическую правильность образовательного материала, информационная безопасность: существуют риски защиты персональных данных учащихся, социальный аспект т.е. цифровизация не должна полностью заменять живое общение и способствовать утрате социальных навыков.

По итогам исследования мы пришли к выводам о том, что:

1. Цифровизация создает условия для персонализации обучения, но не гарантирует ее автоматически.

2. Основной проблемой является разрыв между технологическими возможностями и педагогической практикой.

3. Эффективная адаптация требует системного подхода и подготовки педагогов.

4. Наиболее перспективной является модель гибридного обучения.

Закключение.

Адаптация учебного материала под каждого ученика является ключевым направлением развития современного образования. Цифровизация предоставляет для этого мощные инструменты, однако их эффективность ограничена рядом педагогических, технологических и социальных факторов. Адаптация — это не технология, а система управления обучением. Практическая реализация индивидуализации возможна только при комплексном подходе, включающем развитие цифровых компетенций педагогов, внедрение адаптивных технологий и изменение образовательной парадигмы в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Эшиев А. К. Образование как помощь личности: о некоторых проблемах высшего образования в Кыргызстане. А.К.Эшиев, Н.К.Матикеева // «Наука управление образование. РФ», №2. - М., АНО «Научная школа управления образовательными системами», 2025. С.144-148.

2. Эшиев А.К. Гендерный подход при изучении и планировании миграционных процессов. А.К.Эшиев, А.О.Жолдошева, Н.С.Мырзабаева, Р.С.Садыкова, Д.К.Эшиева //

Шамовские чтения: Сб. ст. XVI Международ. науч.-практ. конф. В 2-х т., Москва, 25 января-03 февраля 2024 года. Т. 1. - М.: НШУОС, 2024. - С. 418–422

3. Жутанова Г.А. Креативность - как инновационный подход к обучению и созданию эффективной образовательной среды // Инновационные идеи и современные педагогические технологии в системе непрерывного образования: Сб. ст. международ. науч.-практ. конф., часть II. – Наманган, 2025. – С. 403-408.

4. Кожомбердиева К.М. Имидж педагога XXI века: историческое наследие, международный опыт, проблемы и пути решения // Инновационные идеи и современные педагогические технологии в системе непрерывного образования: Сб. ст. международ. науч.-практ. конф., часть II. – Ташкент, 2025. – С. 400-402.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI BAHOLASH TIZIMLARINI QO‘LLASH METODIKASI

Yusufzoda Shabnami Yunus

Pegagogika fanlari nomzodi, dotsent

UrDPI, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedra mudiri

shabnamyusufzoda@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda raqamli baholash tizimlarini qo‘llashning pedagogik va metodik asoslari yoritiladi. Raqamli baholash vositalarining ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini aniqlashdagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, elektron testlar, interfaol platformalar, onlayn monitoring tizimlari va raqamli qayta aloqa mexanizmlaridan foydalanish metodikasi ochib beriladi. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari asosida raqamli baholashni tashkil etishning samarali usullari ham keng yoritilgan.

Аннотация: В данной статье освещаются педагогические и методические основы применения цифровых систем оценивания в начальных классах. Анализируется значение цифровых инструментов оценки в повышении качества образования, возможности учащихся в определении знаний, умений и навыков. Также раскрывается методика использования электронных тестов, интерактивных платформ, систем онлайн-мониторинга и механизмов цифровой обратной связи. В статье также подробно освещены эффективные методы организации цифровой оценки на основе возрастных особенностей учащихся начальных классов.

Abstract: This article examines the pedagogical and methodological foundations of applying digital assessment systems in primary grades. The importance of digital assessment tools in improving the quality of education and the possibilities of determining students' knowledge, skills, and abilities are analyzed. The methodology for using electronic tests, interactive platforms, online monitoring systems, and digital feedback mechanisms will also be disclosed. The article also extensively covers effective methods for organizing digital assessment based on the age characteristics of primary school students.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, raqamli baholash, elektron test, interfaol platforma, formativ baholash, summativ baholash, raqamli texnologiyalar, ta’lim sifati, monitoring.

Ключевые слова: Начальное образование, цифровое оценивание, электронное тестирование, интерактивная платформа, формативное оценивание, суммативное оценивание, цифровые технологии, качество образования, мониторинг.

Keywords: Primary education, digital assessment, electronic testing, interactive platform, formative assessment, summative assessment, digital technologies, education quality, monitoring.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o’qitish jarayoni bilan bir qatorda baholash tizimini ham takomillashtirishni talab etmoqda. An’anaviy baholash tizimlari ko’pincha o’quvchilarning yakuniy natijalarini aniqlashga qaratilgan bo’lsa, zamonaviy ta’lim jarayonida o’quvchining rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatib borish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan baholash tizimlari ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Boshlang‘ich sinflarda baholash jarayoni alohida pedagogik ahamiyatga ega. Chunki aynan ushbu bosqichda o’quvchilarning o’qishga bo’lgan munosabati, bilim olish motivatsiyasi va mustaqil ishlash ko’nikmalari shakllanadi. Agar baholash jarayoni to’g’ri tashkil etilsa, u o’quvchini rag’batlantiradi, o’z ustida ishlashga undaydi va bilim olishga qiziqishini oshiradi. Aksincha, noto’g’ri tashkil etilgan baholash o’quvchilarda qo’rquv, ishonchsizlik va passivlikni yuzaga keltirishi mumkin.

Raqamli baholash tizimlari boshlang‘ich ta’limda baholashni yanada shaffof, tezkor va samarali tashkil etishga yordam beradi. Elektron testlar, interfaol topshiriqlar, avtomatik natija chiqaruvchi platformalar va onlayn monitoring tizimlari o’qituvchiga har bir o’quvchining bilim darajasini muntazam kuzatish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, raqamli baholash tizimlari o’quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilganda ularning darsga qiziqishi va faolligi ham sezilarli darajada ortadi.

Raqamli baholash tizimi — bu o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalarini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida aniqlash, tahlil qilish va monitoring qilish jarayonidir. Ushbu tizimda kompyuter, planshet, mobil ilovalar, elektron platformalar, interfaol testlar va onlayn dasturlardan foydalaniladi.

Raqamli baholash an’anaviy baholashdan bir qator jihatlari bilan farq qiladi. Birinchidan, natijalar tezkor aniqlanadi va avtomatik tahlil qilinadi. Ikkinchidan, o’qituvchi har bir o’quvchining individual rivojlanishini kuzatish imkoniyatiga ega bo’ladi. Uchinchidan, o’quvchilar o’z xatolarini tezda ko’rib, ularni tuzatish ustida ishlash imkoniga ega bo’ladi.

Boshlang‘ich sinflarda raqamli baholash tizimidan foydalanish ayniqsa muhimdir. Chunki kichik yoshdagi o’quvchilar rangli, ko’rgazmali va interfaol topshiriqlar orqali bilimni tezroq o’zlashtiradi. Shu sababli raqamli baholash jarayoni o’quvchilar uchun oddiy nazorat vositasi emas, balki qiziqarli ta’limiy faoliyat shakliga aylanadi.

Raqamli baholash tizimlari boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim o’rin tutadi. Eng avvalo, ushbu tizimlar o’quvchilarning bilim darajasini muntazam nazorat qilish imkonini beradi. O’qituvchi qaysi o’quvchi qaysi mavzuni yaxshi o’zlashtirganini yoki qaysi mavzularda qiynalayotganini tezkor aniqlashi mumkin.

Raqamli baholash o’quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. Chunki interfaol testlar, elektron topshiriqlar va o’yin elementlari bilan boyitilgan baholash vositalari o’quvchilarda qiziqish uyg’otadi. Masalan, matematika darsida tezkor elektron viktorinalardan foydalanish

o‘quvchilarning hisoblash ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Ona tili darslarida esa interfaol testlar orqali so‘z turkumlari, gap bo‘laklari yoki imlo qoidalarini mustahkamlash mumkin.

Raqamli baholash tizimlari o‘quvchilarda mustaqil ishlash ko‘nikmasini ham rivojlantiradi. O‘quvchi topshiriqni bajargach, natijani darhol ko‘radi va o‘z xatolarini tahlil qiladi. Bu esa o‘quvchining o‘z ustida ishlashiga yordam beradi.

Shuningdek, raqamli baholash ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytiradi. Elektron kundaliklar va onlayn platformalar orqali ota-onalar farzandining natijalarini muntazam kuzatib borishi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonining ochiqligi va samaradorligini oshiradi.

Boshlang‘ich ta’limda baholashning asosiy turlari formativ va summativ baholash hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ushbu ikki yo‘nalishda ham samarali qo‘llanilishi mumkin.

Formativ baholash o‘quv jarayonida o‘quvchining rivojlanishini kuzatishga xizmat qiladi. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchilarning xatolarini aniqlaydi va o‘z vaqtida metodik yordam ko‘rsatadi. Raqamli platformalar orqali tashkil etilgan qisqa testlar, tezkor savol-javoblar, elektron mashqlar formativ baholashning samaradorligini oshiradi.

Masalan, dars davomida o‘qituvchi interfaol platforma orqali 5–6 ta qisqa savoldan iborat test tashkil qilishi mumkin. Natijalar bir necha soniya ichida ekranda paydo bo‘ladi. O‘qituvchi qaysi savollarda ko‘proq xato qilinganini aniqlab, shu mavzuni qayta tushuntiradi.

Summativ baholash esa ma’lum bir mavzu yoki bo‘lim yakunida o‘quvchilarning umumiy bilim darajasini aniqlashga qaratiladi. Bu jarayonda elektron testlar, onlayn nazorat ishlari va avtomatlashtirilgan baholash tizimlaridan foydalanish mumkin. Bunday yondashuv baholashning xolisligini ta’minlaydi hamda inson omili bilan bog‘liq ayrim xatolarni kamaytiradi.

Hozirgi kunda boshlang‘ich ta’limda foydalanish mumkin bo‘lgan turli raqamli baholash vositalari mavjud. Ushbu vositalar o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi, foydalanish qulayligi va ko‘rgazmaliligi bilan ajralib turadi.

Quizizz platformasi boshlang‘ich sinflarda eng ko‘p qo‘llaniladigan vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu platformada o‘qituvchi rangli va animatsion testlar yaratishi mumkin. O‘quvchilar savollarga javob berish jarayonida ball yig‘adi va reytingda ishtirok etadi. Bu esa baholashni qiziqarli shaklda tashkil etishga yordam beradi.

Kahoot platformasi ham interfaol baholash imkoniyatlarini yaratadi. O‘quvchilar savollarga planshet yoki telefon orqali javob beradi. Dars jarayonida musobaqa muhiti yuzaga keladi va o‘quvchilarning faolligi ortadi.

Google Forms platformasi esa elektron testlar va so‘rovnomalar yaratishda qulay vosita hisoblanadi. O‘qituvchi test natijalarini avtomatik ravishda tahlil qilishi va umumiy statistikani ko‘rishi mumkin.

Shuningdek, LearningApps, Wordwall va Moodle kabi platformalar ham boshlang‘ich sinflarda raqamli baholashni tashkil etishda samarali vositalar sifatida qo‘llanilmoqda.

Boshlang‘ich sinflarda raqamli baholashni tashkil etishda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish juda muhimdir. Kichik yoshdagi o‘quvchilar uzoq vaqt davomida bir xil faoliyat bilan shug‘ullana olmaydi. Shu sababli raqamli testlar qisqa, sodda va ko‘rgazmali shaklda bo‘lishi kerak.

Topshiriqlarda rangli tasvirlar, animatsiyalar va o‘yin elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning diqqatini ushlab turishga yordam beradi. Bundan tashqari, topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tuzilishi lozim. Bu o‘quvchilarda muvaffaqiyat hissini shakllantiradi va o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun baholash jarayoni qo‘rqituvchi emas, balki rag‘batlantiruvchi bo‘lishi kerak. Shu sababli raqamli baholashda salbiy baholardan ko‘ra rag‘batlantiruvchi belgilar, ballar, yulduzchalar va sertifikatlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Raqamli baholash tizimlari bir qator pedagogik afzalliklarga ega. Avvalo, baholash jarayoni tezkor amalga oshiriladi. Natijalar avtomatik ravishda hisoblanadi va tahlil qilinadi. Bu esa o‘qituvchining vaqtini tejaydi.

Ikkinchidan, baholashning xolisligi ta‘minlanadi. Elektron tizimlar barcha o‘quvchilarga bir xil mezon asosida baho beradi.

Uchinchidan, o‘quvchilar o‘z natijalarini tezda ko‘rib chiqish imkoniga ega bo‘ladi. Bu esa ularning o‘z ustida ishlashiga yordam beradi.

To‘rtinchidan, o‘qituvchi o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasini kuzatishi mumkin. Qaysi mavzular qiyinchilik tug‘dirayotganini aniqlash osonlashadi.

Beshinchidan, raqamli baholash darsni qiziqarli va interfaol tashkil etishga yordam beradi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining motivatsiyasini oshiradi.

Raqamli baholash tizimlarini qo‘llash jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Ayrim maktablarda texnik vositalarning yetishmasligi yoki internet sifati pastligi raqamli baholashni to‘liq tashkil etishga to‘sqinlik qiladi.

Shuningdek, ayrim o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa platformalardan samarali foydalanishda qiyinchilik tug‘diradi.

Bundan tashqari, kichik yoshdagi o‘quvchilarning uzoq vaqt ekran qarshisida ishlashi salomatlikka salbiy ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli raqamli baholash jarayonida sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilish muhimdir.

Raqamli baholash tizimlarini samarali tashkil etish uchun maktablarning texnik bazasini mustahkamlash zarur. Kompyuterlar, planshetlar va sifatli internet tarmog‘i bilan ta‘minlash raqamli ta’limni rivojlantirishning asosiy shartlaridan biridir.

O‘qituvchilar uchun muntazam malaka oshirish kurslari va amaliy treninglar tashkil etilishi kerak. Bu kurslarda platformalardan foydalanish metodikasi va elektron baholash vositalarini yaratish bo‘yicha ko‘nikmalar shakllantirilishi lozim.

Shuningdek, boshlang‘ich sinflar uchun yoshga mos, milliy qadriyatlarga asoslangan elektron resurslar va test bazalarini yaratish muhimdir.

Boshlang‘ich sinflarda raqamli baholash tizimlarini qo‘llash ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan baholash jarayoni tezkorlik, shaffoflik va interfaollikni ta‘minlaydi. Bu esa o‘quvchilarning bilim darajasini aniq aniqlash va ularning rivojlanishini muntazam kuzatish imkonini beradi.

Raqamli baholash tizimlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi va o‘z ustida ishlashga undaydi. Shu bilan birga, ushbu tizimlarni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchilarning raqamli

kompetensiyasini rivojlantirish, texnik infratuzilmani yaxshilash va sifatli elektron resurslar yaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. – Toshkent, 2020.
2. Avanesov V.S. Teoriya i metodika pedagogicheskix izmereniy. – Moskva: “Pedagogika”, 2015.
3. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: “Fan”, 2007.
4. Ishmuhamedov R., Yo‘ldoshev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: “Nihol”, 2016.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: “Fan”, 2006.
6. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Sano-standart”, 2017.
7. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris: “UNESCO Publishing”, 2018.
8. OECD. Digital Education Outlook. – Paris: “OECD Publishing”, 2023.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONLARINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Olloqova O‘g‘iljon Mamanazarovna
Osiyo xalqaro universiteti dotsenti
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlarining mazmun-mohiyati, pedagogik zarurati, zamonaviy tendensiyalari hamda amaliy ahamiyati keng yoritiladi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib borayotgani sababli boshlang‘ich sinflarda o‘qitish mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimini yangicha yondashuvlar asosida tashkil etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maqolada raqamli ta’lim muhiti, multimedia vositalari, sun‘iy intellekt imkoniyatlari, gamifikatsiya texnologiyalari, raqamli baholash tizimlari va o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshiruvchi omillar sifatida tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье широко освещаются сущность, педагогическая необходимость, современные тенденции и практическая значимость процессов цифровой трансформации в системе начального образования. В связи с тем, что сегодня цифровые технологии становятся неотъемлемой частью образовательного процесса, одной из важных задач является организация содержания, методов, средств и системы оценивания обучения в начальных классах на основе новых подходов. В статье анализируются цифровая образовательная среда, мультимедийные инструменты, возможности искусственного интеллекта, технологии геймификации, системы цифрового оценивания и цифровая компетентность учителя как факторы, повышающие эффективность начального

Abstract: This article extensively covers the essence, pedagogical necessity, modern trends, and practical significance of digital transformation processes in the primary education system. Today, as digital technologies become an integral part of the educational process, one of the important tasks is to organize the content, methods, tools, and assessment system of primary school education based on new approaches. The article analyzes the digital educational environment, multimedia tools, artificial intelligence capabilities, gamification technologies, digital assessment systems, and a teacher's digital competence as factors that enhance the effectiveness of primary education.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, raqamli transformatsiya, raqamli ta’lim muhiti, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia, sun‘iy intellekt, gamifikatsiya, raqamli kompetensiya, elektron ta’lim resurslari.

Ключевые слова: Начальное образование, цифровая трансформация, цифровая образовательная среда, информационно-коммуникационные технологии, мультимедиа, искусственный интеллект, геймификация, цифровая компетенция, электронные образовательные ресурсы.

Keywords: Primary education, digital transformation, digital educational environment, information and communication technologies, multimedia, artificial intelligence, gamification, digital competence, e-learning resources.

XXI asrda jamiyat taraqqiyotining barcha sohalarida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi ta’lim tizimi oldiga ham yangicha talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda ta’lim jarayoni faqat an’anaviy bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, axborotni izlash, tahlil qilish, saralash va undan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilmoqda. Shu jihatdan qaralganda, boshlang‘ich ta’lim bosqichi raqamli transformatsiya jarayonlarini samarali tashkil etish uchun eng muhim poydevor hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ta’limning ilk bosqichida o‘qish, yozish, hisoblash, kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi asosiy o‘quv faoliyatlarini egallaydilar. Agar ushbu jarayonda raqamli texnologiyalardan maqsadli va metodik jihatdan to‘g‘ri foydalanilsa, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi ortadi, dars jarayonida faolligi kuchayadi, mavzularni idrok etish va eslab qolish imkoniyatlari kengayadi. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi bolalar ko‘rgazmali-obrazli tafakkurga ega bo‘lganligi sababli raqamli vositalar orqali berilgan rangli tasvirlar, animatsiyalar, interfaol mashqlar va ta’limiy o‘yinlar ularning mavzuni chuqurroq tushunishiga xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiya oddiygina kompyuter yoki internetdan foydalanish degani emas. Bu jarayon ta’lim mazmunini, o‘qitish metodikasini, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatni, baholash tizimini hamda ta’lim natijalariga erishish yo‘llarini tubdan yangilashni nazarda tutadi. Shuning uchun boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiyani amalga oshirishda faqat texnik vositalarni joriy etish bilan cheklanib qolmasdan, ularni pedagogik maqsadlar bilan uyg‘unlashtirish, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish hamda o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish zarur.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiya deganda o‘quv jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tizimli ravishda joriy etish, o‘qitishning interfaol shakllarini rivojlantirish, elektron ta’lim resurslaridan foydalanish, raqamli baholash vositalarini qo‘llash va o‘quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish jarayoni

tushuniladi. Bu jarayon o‘qituvchi faoliyatini yengillashtirish bilan birga, o‘quvchining bilim olish jarayonidagi mustaqilligini, faolligini va ijodkorligini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiya sharoitida o‘qituvchi faqat bilim beruvchi shaxs sifatida emas, balki o‘quvchini izlanishga yo‘naltiruvchi, o‘quv faoliyatini tashkil etuvchi, raqamli resurslardan oqilona foydalanishga o‘rgatuvchi pedagogik rahbar sifatida namoyon bo‘ladi. O‘quvchi esa tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi passiv tinglovchi emas, balki raqamli muhitda mustaqil izlanadigan, topshiriqlarni bajaradigan, o‘z xatolarini tahlil qiladigan va bilimni bosqichma-bosqich mustahkamlaydigan faol subyektga aylanadi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiyaning eng muhim tendensiyalaridan biri raqamli ta’lim muhitini yaratishdir. Raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchi, o‘quvchi, elektron resurs, interfaol topshiriq, multimedia vositasi va baholash tizimi o‘zaro bog‘langan pedagogik makon sifatida qaraladi. Bunday muhitda o‘quvchi bilimni faqat darslik orqali emas, balki turli raqamli manbalar, videodarslar, animatsiyalar, elektron mashqlar va interfaol platformalar orqali ham o‘zlashtiradi.

Raqamli ta’lim muhiti dars jarayonini jonlantiradi, o‘quvchining diqqatini faollashtiradi va murakkab tushunchalarni sodda, ko‘rgazmali hamda tushunarli shaklda yetkazish imkonini beradi. Masalan, matematika darslarida sonlar tarkibi, geometrik shakllar, o‘lchov birliklari yoki masala yechish jarayonini animatsiyalar yordamida ko‘rsatish o‘quvchilarning mavzuni yaxshiroq anglashiga yordam beradi. Ona tili darslarida esa tovush va harf, so‘z tarkibi, gap bo‘laklari yoki matn ustida ishlash kabi mavzularni interfaol mashqlar orqali o‘rgatish o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi.

Shu bilan birga, raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchiga darsni oldindan rejalashtirish, o‘quv materiallarini tizimlashtirish, har bir o‘quvchining bilim darajasini kuzatish va natijalarni tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa boshlang‘ich ta’limda individual yondashuvni kuchaytiradi.

Boshlang‘ich ta’limda multimedia vositalaridan foydalanish raqamli transformatsiyaning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Multimedia vositalari matn, rasm, ovoz, video, animatsiya va interfaol elementlarning uyg‘unlashgan shakli bo‘lib, ular o‘quvchilarning turli sezgi organlari orqali bilimni qabul qilishiga imkon yaratadi. Kichik yoshdagi o‘quvchilar ko‘proq ko‘rish, eshitish va amaliy harakat orqali o‘rganishga moyil bo‘lganligi sababli multimedia vositalari ularning bilish faoliyatini faollashtirishda katta ahamiyatga ega.

Masalan, tabiiy fanlar darsida fasllar almashinuvi, o‘simliklarning o‘sishi, suv aylanishi yoki hayvonlarning yashash muhiti haqidagi videomateriallar o‘quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg‘otadi. Matematika darsida diagramma, jadval va grafiklarni rangli animatsiyalar orqali tushuntirish abstrakt tushunchalarni aniq tasavvur qilishga yordam beradi. O‘qish savodxonligi darslarida esa audio ertaklar, ifodali o‘qish namunalari va matnga mos rasmlar o‘quvchilarning tinglab tushunish, matn mazmunini anglash va fikr bildirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Multimedia vositalarining yana bir muhim afzalligi shundaki, ular o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga, bilimni uzoq vaqt eslab qolishiga ham yordam beradi. Chunki o‘quvchi mavzuni bir vaqtning o‘zida ko‘radi, eshitadi, kuzatadi va topshiriq bajarish orqali amaliy faoliyatda qo‘llaydi.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish kengayib bormoqda. Boshlang‘ich ta’limda sun‘iy intellektidan foydalanish o‘quvchilarning individual

ehtiyojlarini aniqlash, bilim darajasiga mos topshiriqlar berish, xatolarni tahlil qilish va o‘qituvchiga metodik yordam ko‘rsatish imkonini beradi. Bu esa ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan holda tashkil etish uchun qulay sharoit yaratadi.

Sun‘iy intellekt asosidagi dasturlar o‘quvchining bajargan topshiriqlarini tahlil qilib, qaysi mavzularni yaxshi o‘zlashtirgani va qaysi mavzularda qiynalayotganini aniqlashi mumkin. Masalan, o‘quvchi qo‘shish va ayirish amallarini yaxshi bajarsa-yu, masala shartini tushunishda qiynalsa, tizim unga aynan matnli masalalarni tahlil qilishga qaratilgan qo‘shimcha mashqlarni tavsiya qilishi mumkin. Bu o‘qituvchiga har bir o‘quvchi bilan individual ishlashda yordam beradi.

Biroq boshlang‘ich ta’limda sun‘iy intellektidan foydalanishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Chunki kichik yoshdagi o‘quvchilar mustaqil ravishda barcha raqamli axborotni to‘g‘ri baholay olmaydi. Shu sababli sun‘iy intellekt vositalari o‘qituvchi nazorati ostida, yoshga mos, xavfsiz va pedagogik maqsadga muvofiq tarzda qo‘llanilishi zarur.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiyaning yana bir dolzarb tendensiyasi gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanishdir. Gamifikatsiya ta’lim jarayoniga o‘yin elementlarini kiritish orqali o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tabiatan o‘yinga moyil bo‘lganligi sababli bilimni o‘yin orqali egallash ular uchun qiziqarli va samarali jarayonga aylanadi.

Gamifikatsiya jarayonida ball to‘plash, bosqichma-bosqich yuqori darajaga ko‘tarilish, rag‘batlantiruvchi belgilar olish, jamoaviy musobaqalarda qatnashish, tezkor savol-javoblar va ta’limiy viktorinalardan foydalanish mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ularda raqobat va hamkorlik muhitini shakllantiradi, dars jarayoniga emotsional ko‘tarinkilik olib kiradi.

Masalan, ona tili darsida so‘z turkumlarini mustahkamlash uchun interfaol viktorina tashkil etish, matematika darsida jadval asosida misollar yechish bo‘yicha guruhlararo musobaqa o‘tkazish yoki tabiiy fanlar darsida “Kim tez topadi?” kabi raqamli o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni mustahkam o‘zlashtirishiga yordam beradi. Muhimi, gamifikatsiya oddiy o‘yin shaklida emas, balki aniq didaktik maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

Raqamli transformatsiya jarayonida baholash tizimi ham yangilanmoqda. An‘anaviy baholash ko‘pincha o‘quvchining yakuniy natijasini aniqlashga qaratilgan bo‘lsa, raqamli baholash o‘quvchining o‘quv jarayonidagi rivojlanishini muntazam kuzatish, xatolarini aniqlash va o‘z vaqtida tuzatish imkonini beradi. Bu esa boshlang‘ich ta’limda formativ baholashning samaradorligini oshiradi.

Elektron testlar, onlayn topshiriqlar, avtomatik baholash tizimlari va raqamli monitoring vositalari o‘qituvchiga o‘quvchilar natijalarini tezkor tahlil qilish imkonini beradi. O‘qituvchi qaysi o‘quvchi qaysi mavzuda qiynalayotganini aniqlab, keyingi darslarda qo‘shimcha tushuntirish yoki mustahkamlash ishlarini tashkil etishi mumkin. Bu jarayon o‘quvchining o‘z xatosini ko‘rishi, natijasini tahlil qilishi va o‘z ustida ishlashga ham yordam beradi.

Raqamli baholashning yana bir afzalligi ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirishidir. Elektron kundaliklar va onlayn platformalar orqali ota-onalar farzandining o‘quv natijalarini kuzatib borishi, uning rivojlanish dinamikasini ko‘rishi va o‘qituvchi bilan tezkor aloqada bo‘lishi mumkin.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiyaning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan o‘qituvchining raqamli kompetensiyasiga bog‘liq. Chunki eng zamonaviy texnologiyalar ham ularni to‘g‘ri tanlaydigan, metodik jihatdan asosli qo‘llaydigan va dars maqsadiga moslashtira oladigan o‘qituvchi bo‘lmasa, kutilgan natijani bermaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi raqamli resurslarni izlash, tanlash, tahlil qilish, dars mazmuniga moslashtirish, elektron topshiriqlar yaratish, multimedia materiallaridan foydalanish, onlayn baholashni tashkil etish va axborot xavfsizligi qoidalariga rioya qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Bundan tashqari, o‘qituvchi raqamli texnologiyalarni darsning barcha bosqichlarida maqsadli qo‘llay olishi kerak: yangi mavzuni tushuntirishda, mustahkamlashda, takrorlashda, baholashda va uyga vazifa berishda.

Raqamli kompetensiyani rivojlantirish uchun o‘qituvchilarni doimiy ravishda metodik seminarlar, amaliy treninglar, malaka oshirish kurslari va tajriba almashish jarayonlariga jalb etish zarur. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga tayyor texnologik vositalarni ko‘rsatish bilan cheklanmasdan, ulardan pedagogik maqsadda qanday foydalanish metodikasini o‘rgatish muhimdir.

Raqamli transformatsiya jarayonida axborot xavfsizligi va media savodxonlik masalalari ham alohida ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari internetdan foydalanishda turli axborotlarga duch keladi, biroq ular hali ma’lumotlarning ishonchliligi, foydaliligi yoki zararli ekanligini mustaqil baholashga to‘liq tayyor bo‘lmaydi. Shu sababli raqamli ta’lim jarayonida o‘qituvchilarni internetdan madaniyatli va xavfsiz foydalanishga o‘rgatish zarur.

Boshlang‘ich sinflarda media savodxonlikni shakllantirish oddiy va amaliy ko‘nikmalardan boshlanishi kerak. O‘qituvchilarga begona havolalarga kirmaslik, shaxsiy ma’lumotlarni oshkor qilmaslik, internetdagi har qanday ma’lumotga ishonib ketmaslik, rasm va videolarning mazmunini tanqidiy kuzatish kabi tushunchalar bosqichma-bosqich o‘rgatilishi lozim. Bu ko‘nikmalar kelajakda o‘qituvchilarning raqamli jamiyatda xavfsiz va mas’uliyatli faoliyat yuritishiga asos bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiyani samarali amalga oshirish uchun birinchi navbatda ta’lim muassasalarining texnik infratuzilmasini yaxshilash zarur. Maktablar zamonaviy kompyuterlar, interfaol doskalar, proyektorlar, planshetlar va sifatli internet tarmog‘i bilan ta’minlanishi ta’lim jarayonida raqamli vositalardan muntazam foydalanish imkonini beradi.

Ikkinchidan, har bir fan bo‘yicha yoshga mos, metodik jihatdan puxta ishlab chiqilgan elektron resurslar bazasini yaratish muhimdir. Bunday resurslar darslik mazmuni bilan uyg‘un bo‘lishi, o‘qituvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi, topshiriqlar esa oddiydan murakkabga qarab tuzilishi kerak.

Uchinchidan, raqamli texnologiyalar darsning maqsadiga xizmat qilishi lozim. Har bir darsda texnologiyadan foydalanish majburiy emas, balki u mavzuni tushuntirish, mustahkamlash yoki baholashni samaraliroq tashkil etishga yordam bergandagina qo‘llanilishi kerak. Aks holda texnologiya darsning mazmunini boyitish o‘rniga o‘qituvchilar diqqatini chalg‘itishi mumkin.

To‘rtinchidan, o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-ona hamkorligini raqamli platformalar orqali kuchaytirish lozim. Elektron kundaliklar, onlayn topshiriqlar va ota-onalar bilan raqamli muloqot tizimlari ta’lim jarayonining ochiqligi va uzluksizligini ta’minlaydi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiyani amalga oshirish jarayonida ayrim muammolar ham uchraydi. Jumladan, ayrim ta’lim muassasalarida texnik vositalarning yetarli

emasligi, internet sifati pastligi, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi turlicha darajada ekanligi, sifatli milliy elektron resurslarning yetishmasligi va o‘quvchilarning ekran qarshisida ortiqcha vaqt o‘tkazishi kabi holatlar mavjud.

Ushbu muammolarni hal etish uchun tizimli yondashuv talab etiladi. Avvalo, maktablarning moddiy-texnik bazasini bosqichma-bosqich mustahkamlash, o‘qituvchilar uchun amaliy yo‘naltirilgan malaka oshirish kurslarini tashkil etish, boshlang‘ich sinflar uchun milliy elektron resurslar yaratish va ularni darsliklar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanishda sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilish, o‘quvchilarning yoshiga mos vaqt me‘yorlarini belgilash va dars jarayonida texnologiya bilan jonli muloqotning muvozanatini saqlash muhimdir.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiya jarayonlari zamonaviy ta’lim tizimining muhim rivojlanish yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar boshlang‘ich sinf darslarini yanada qiziqarli, ko‘rgazmali, interfaol va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Shu bilan birga, raqamli transformatsiya texnologiyalarni shunchaki darsga kiritish emas, balki ularni pedagogik maqsad, metodik yondashuv va o‘quvchining yosh xususiyatlari bilan uyg‘unlashtirish jarayonidir. O‘qituvchi raqamli vositalardan oqilona foydalangandagina ular ta’lim samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Demak, boshlang‘ich ta’limda raqamli transformatsiya jarayonlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun raqamli ta’lim muhitini yaratish, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish, sifatli elektron resurslar ishlab chiqish, raqamli baholash tizimlarini takomillashtirish hamda axborot xavfsizligi va media savodxonlikni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Аванесов В.С. Теория и методика педагогических измерений. – Москва: “Педагогика”, 2015.
2. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: “Fan”, 2007.
3. Ishmuhammedov R., Yo‘ldoshev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: “Nihol”, 2016.
4. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2013.
5. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: “Nasaf”, 2000.
6. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: “Oliy pedagogika institute”, 2003.
7. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: “Fan”, 2006.
8. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Sano-standart”, 2017.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KASR TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISHDA MUSTAQIL TA’LIMNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Yusufzoda Shabnami Yunus

p.f.f.d.(PhD), dotsent

UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedra mudiri

shabnamyusufzoda@gmail.com

Ozodova Zulfiya G‘ayrat qizi

UrDPI, 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etishning metodik imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot jarayonida ulush va kasr mavzularini o‘zlashtirishda mustaqil topshiriqlar, amaliy mashqlar, vizual vositalar hamda interfaol metodlardan foydalanishning didaktik ahamiyati tahlil qilindi. Shuningdek, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, matematik tafakkuri va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar tavsiflandi. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatish, suhbat, tajriba-sinov hamda taqqoslash metodlaridan foydalanildi. Natijalar ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda mustaqil ishlarni samarali tashkil etish o‘quvchilarning mavzuni ongli o‘zlashtirishi, matematik tushunchalarni amaliy vaziyatlarda qo‘llashi hamda darsdagi faolligini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar boshlang‘ich ta’lim amaliyotida matematika darslari samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Аннотация. В данной статье освещаются методические возможности организации самостоятельной деятельности учащихся при обучении понятиям доли и дроби на уроках математики в начальных классах. В процессе исследования был проведён анализ дидактической значимости использования самостоятельных заданий, практических упражнений, наглядных средств и интерактивных методов при усвоении тем, связанных с долями и дробями. Также описаны методические подходы, способствующие развитию логического мышления, математического мышления и навыков самостоятельной работы учащихся. В ходе исследования использовались методы педагогического наблюдения, беседы, педагогического эксперимента и сравнительного анализа. Результаты показали, что эффективная организация самостоятельной работы при обучении понятиям доли и дроби положительно влияет на осознанное усвоение темы учащимися, применение математических понятий в практических ситуациях и повышение активности на уроках. Разработанные методические рекомендации служат повышению эффективности уроков математики в начальном образовании.

Abstract. This article highlights the methodological possibilities of organizing students’ independent activities in teaching the concepts of fractions and parts in primary school mathematics lessons. During the research process, the didactic significance of using independent tasks, practical exercises, visual materials, and interactive methods in mastering topics related to fractions was analyzed. In addition, methodological approaches aimed at developing students’ logical thinking, mathematical thinking, and independent learning skills were described. The study employed methods such as pedagogical observation, interviews, experimental research, and comparative analysis. The results confirmed that the effective organization of independent work in teaching fractions positively influences students’ conscious understanding of the topic,

their ability to apply mathematical concepts in practical situations, and their classroom activity. The developed methodological recommendations contribute to improving the effectiveness of mathematics lessons in primary education.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, matematika darsi, ulush, kasr, mustaqil ish, interfaol metodlar, matematik tafakkur, amaliy mashq, didaktik vositalar, metodika.

Ключевые слова: начальное образование, урок математики, доля, дробь, самостоятельная работа, интерактивные методы, математическое мышление, практические упражнения, дидактические средства, методика.

Keywords: primary education, mathematics lesson, fraction, independent work, interactive methods, mathematical thinking, practical exercises, didactic tools, methodology.

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tafakkuri hamda amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida matematik savodxonlikni shakllantirish, o‘quvchilarda matematik tushunchalarni ongli ravishda o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan ulush va kasr tushunchalarini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etish dolzarb metodik muammolardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sifatini oshirish, xalqaro baholash dasturlariga mos kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasida xalq ta’limi tizimini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonida o‘quvchilarning kreativ va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan[1].

Boshlang‘ich sinf matematika kursida ulush va kasr mavzulari murakkab hamda abstrakt tushunchalardan biri hisoblanadi. Mazkur mavzularni o‘zlashtirish jarayonida o‘quvchilar ko‘pincha kasrning mazmun-mohiyatini anglashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Natijada kasrlarni mexanik yodlash holatlari kuzatilib, ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmaydi. Shu sababli mazkur tushunchalarni o‘qitishda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, mustaqil faoliyatga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda mustaqil ishlar o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, mantiqiy tafakkurini rivojlantirish hamda bilimlarni mustahkamlashning samarali vositasi sifatida e’tirof etiladi. Ayniqsa, matematika darslarida amaliy topshiriqlar, ko‘rgazmali vositalar, interfaol metodlar va hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashqlardan foydalanish ulush hamda kasr tushunchalarini ongli ravishda o‘zlashtirish imkonini beradi. Biroq boshlang‘ich sinf matematika darslarida ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda mustaqil ishlarni tashkil etish metodikasiga oid ilmiy-metodik tavsiyalar yetarli darajada takomillashmaganligi tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI. Boshlang‘ich ta’limda matematik tushunchalarni shakllantirish, ayniqsa ulush va kasr mavzularini o‘qitish metodikasi pedagogika va matematika ta’limi sohasidagi muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlarda o‘quvchilarning matematik tafakkurini rivojlantirish, abstrakt

tushunchalarni ongli o‘zlashtirish hamda mustaqil faoliyatini tashkil etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Xorijiy tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kasr tushunchasini shakllantirish jarayoni asosan vizual-amaliy yondashuv, konstruktiv ta’lim hamda o‘quvchilarning mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirish bilan bog‘liq holda o‘rganilgan. Jumladan, J.Piaget bolalarning matematik tafakkuri bosqichma-bosqich rivojlanishini asoslab, boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilarda abstrakt matematik tushunchalarni shakllantirishda ko‘rgazmalilik va amaliy harakatlarning muhimligini ta’kidlagan[2]. J.Bruner esa matematik tushunchalarni egallashda faol o‘qitish hamda o‘quvchilarning mustaqil izlanishga asoslangan ta’lim muhiti samarali natija berishini qayd etgan[3]. Shuningdek, R. Skemp tadqiqotlarida kasr tushunchalarini o‘qitishda “instrumental” va “relatsion” bilimlarning farqi yoritilib, o‘quvchilarning kasrlarni faqat algoritmik emas, balki mazmunan tushunishi zarurligi asoslab berilgan[4]. Tadqiqotchining fikricha, kasrlarni ongli o‘zlashtirish amaliy mashqlar, muammoli vaziyatlar hamda mustaqil fikrlashga yo‘naltirilgan topshiriqlar orqali samarali shakllanadi.

MDH mamlakatlari olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda ham boshlang‘ich matematika ta’limida mustaqil ishlarni tashkil etish masalalari keng tadqiq etilgan. Xususan, L.V.Zankov va V.V.Davydov rivojlantiruvchi ta’lim nazariyasi asosida o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda matematik tushunchalarni tahliliy o‘zlashtirishning pedagogik asoslarini ishlab chiqqanlar[5]. Ushbu yondashuvlar boshlang‘ich sinf matematika darslarida kasr mavzusini o‘qitishda ham muhim metodik ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda boshlang‘ich ta’limda matematika o‘qitish metodikasini takomillashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish masalalari o‘rganilgan. Tadqiqotlarda matematika darslarida interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar va amaliy topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni chuqur o‘zlashtirishiga xizmat qilishi ta’kidlangan[6]. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishga oid ilmiy tadqiqotlar mavjud bo‘lsa-da, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil ishlarini tashkil etish asosida mazkur mavzularni o‘zlashtirish metodikasi yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan. Ayniqsa, mustaqil topshiriqlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va vizual-amaliy yondashuvlar bilan integratsiyalash masalalari qo‘shimcha ilmiy izlanishlarni talab etadi. Shu jihatlar mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyatini belgilaydi.

TADQIQOT METODLARI. Mazkur tadqiqotda boshlang‘ich sinf matematika darslarida ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda o‘quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish samaradorligini aniqlash maqsadida quyidagi tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

1-jadval.

Tadqiqot metodlari

№	Tadqiqot metodlari	Metodning mazmuni	Qo‘llash maqsadi
1	Pedagogik kuzatish	Dars jarayonida o‘quvchilarning faoliyati va mustaqil ishlash jarayonini kuzatish	O‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish darajasini aniqlash
2	Suhbat metodi	O‘quvchilar va o‘qituvchilar bilan savol-javob o‘tkazish	Ulush va kasr mavzusidagi qiyinchiliklarni aniqlash

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

3	Tajriba-sinov metodi	Tajriba va nazorat guruhlarida metodikani amaliyotga joriy etish	Metodikaning samaradorligini tekshirish
4	Test metodi	O‘quvchilarning bilim darajasini baholash uchun test topshiriqlaridan foydalanish	Matematik tushunchalarni o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini aniqlash
5	Amaliy mashqlar	Kasr va ulushlarga oid amaliy topshiriqlarni bajarish	O‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish
6	Interfaol metodlar	Didaktik o‘yinlar, guruhli ishlash va muammoli vaziyatlardan foydalanish	Dars jarayonida faollikni oshirish
7	Taqqoslash metodi	Tajriba va nazorat guruhi natijalarini qiyoslash	Metodik yondashuv samaradorligini aniqlash
8	Statistik tahlil	Olingan natijalarni foiz va ko‘rsatkichlar asosida tahlil qilish	Tadqiqot natijalarining ishonchliligini asoslash

Tadqiqot davomida mazkur metodlardan kompleks foydalanish orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ulush va kasr tushunchalarini o‘zlashtirish jarayonida mustaqil ishlarning pedagogik samaradorligi aniqlandi. Ayniqsa, amaliy mashqlar va interfaol metodlarga asoslangan mustaqil topshiriqlar o‘quvchilarning matematik tafakkuri, mantiqiy fikrlashi hamda mustaqil ishlash ko‘nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

MUHOKAMA. Boshlang‘ich ta’limda ulush va kasr tushunchalarini shakllantirish o‘quvchilarning keyingi matematik bilimlarini egallashida muhim metodik bosqich hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mazkur mavzularni o‘qitishda o‘quvchilarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etish ularning matematik tafakkuri va bilish faolligini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, mustaqil topshiriqlar asosida tashkil etilgan dars jarayonlarida o‘quvchilarning mavzuni mazmunan anglash darajasi an’anaviy o‘qitish usullariga nisbatan yuqoriroq ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda ko‘rgazmali vositalar, amaliy mashqlar, interfaol metodlar hamda hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni ongli ravishda o‘zlashtirishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Bu holat J.Piagetning bolalarda abstrakt tafakkur bosqichma-bosqich shakllanishi haqidagi qarashlarini tasdiqlaydi. Olimning fikricha, boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilar matematik tushunchalarni avvalo amaliy faoliyat va ko‘rgazmali vositalar asosida o‘zlashtiradilar[2]. Shu sababli kasr mavzusini o‘qitishda predmetli-amaliy faoliyatga tayangan metodlar yuqori samaradorlikni namoyon etdi. Shuningdek, J. Brunerning konstruktiv yondashuviga ko‘ra, o‘quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki mustaqil izlanish va faoliyat jarayonida egallashi zarur[3]. Tadqiqot natijalarida ham mustaqil ishlarga asoslangan metodik yondashuv o‘quvchilarning matematik tushunchalarni tahliliy o‘zlashtirishiga yordam bergani kuzatildi. Ayniqsa, guruhli ishlash, didaktik o‘yinlar va muammoli vaziyatlardan foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirib, ularda darsga nisbatan qiziqishni kuchaytirdi.

R.Skemp tomonidan ilgari surilgan “relatsion tushunish” nazariyasida matematik bilimlarni mazmunan anglashning ahamiyati alohida ta’kidlangan[4]. Tadqiqot jarayonida o’quvchilarning kasrlarni faqat algoritmik bajarish emas, balki ularning mohiyatini tushunishga yo’naltirilgan topshiriqlar bilan ishlashi samarali natijalarni ko’rsatdi. Xususan, kasrlarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog’lash, predmetlarni teng qismlarga ajratish hamda vizual modellar asosida ishlash o’quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga xizmat qildi.

MDH olimlari L.V.Zankov va V.V.Davydovlarning rivojlantiruvchi ta’lim nazariyasida ham o’quvchilarning mustaqil fikrlashi va bilish faoliyatini rivojlantirish asosiy pedagogik omillardan biri sifatida e’tirof etiladi[5]. Tadqiqot natijalari mazkur nazariy qarashlar bilan uyg’un holda o’quvchilarning mustaqil ishlash jarayonida matematik tafakkuri va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko’nikmalari rivojlanganligini ko’rsatdi. Bundan tashqari, boshlang‘ich ta’limda kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan matematika darslari o’quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy tadqiqotlarda ham qayd etilgan[6]. Tadqiqot davomida interfaol metodlar va mustaqil topshiriqlarning uyg’unligi o’quvchilarning darsdagi faolligi, o’z fikrini erkin ifodalashi hamda matematik tushunchalarni amaliy vaziyatlarda qo’llash ko’nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatdi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf matematika darslarida ulush va kasr tushunchalarini o’qitishda mustaqil ishlarga asoslangan metodik yondashuvlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishini tasdiqladi. Mazkur yondashuv o’quvchilarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirish, bilish faolligini oshirish hamda mavzuni ongli o’zlashtirish uchun muhim metodik asos bo’lib xizmat qiladi.

NATIJALAR. Tadqiqot jarayonida boshlang‘ich sinf matematika darslarida ulush va kasr tushunchalarini o’qitishda o’quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etishga qaratilgan metodik yondashuv amaliyotga joriy etildi hamda uning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali aniqlandi. Tajriba davomida o’quvchilarning mavzuni o’zlashtirish darajasi, matematik tafakkuri, mustaqil ishlash ko’nikmalari va darsdagi faolligi tahlil qilindi.

Tajriba-sinov natijalari shuni ko’rsatdiki, mustaqil topshiriqlar asosida tashkil etilgan darslarda o’quvchilar ulush va kasr tushunchalarini an’anaviy darslarga nisbatan tezroq va ongliroq o’zlashtirdilar. Ayniqsa, ko’rgazmali vositalar, amaliy mashqlar, didaktik o’yinlar hamda interfaol metodlardan foydalanish o’quvchilarning mavzuga bo’lgan qiziqishini oshirdi. Natijada o’quvchilar kasrlarni taqqoslash, ulushlarni aniqlash hamda matematik masalalarni mustaqil bajarishda yuqori faollik ko’rsatdilar.

Tadqiqot davomida tajriba guruhidagi o’quvchilarda mustaqil ishlash ko’nikmalarining sezilarli darajada rivojlangani kuzatildi. Xususan, o’quvchilar:

- kasrlarni amaliy vaziyatlarda qo’llash;
- predmetlarni teng qismlarga ajratish;
- kasrlarni vizual tasvirlash;
- masalalarni mustaqil tahlil qilish;
- matematik xulosalar chiqarish
- ko’nikmalarini samaraliroq egalladilar.

Tajriba natijalarining tahlili mustaqil ishlarga asoslangan metodik yondashuv o’quvchilarning matematik tafakkurini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko’rsatganligini tasdiqladi. O’quvchilarda mavzuni mexanik yodlash emas, balki kasrlarning mazmun-mohiyatini anglash

ko‘nikmasi shakllandi. Ayniqsa, hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarning matematik tushunchalarni real jarayonlar bilan bog‘lashiga yordam berdi. Shuningdek, tadqiqot davomida o‘quvchilarning darsdagi faolligi va mustaqil fikrlash darajasi oshgani kuzatildi. Guruhli ishlash va interfaol topshiriqlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning o‘z fikrini erkin bayon qilishi, birgalikda muammo yechishi hamda matematik xulosalar chiqarish ko‘nikmalarining rivojlanishiga xizmat qildi.

Olingan natijalar boshlang‘ich sinf matematika darslarida ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda mustaqil ishlarga asoslangan metodik yondashuvning samarali ekanligini hamda uni ta’lim amaliyotiga keng joriy etish maqsadga muvofiqligini ko‘rsatdi.

XULOSA. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf matematika darslarida ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda o‘quvchilarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligini ko‘rsatdi. Aniqlanishicha, mustaqil topshiriqlar asosida tashkil etilgan dars jarayonlari o‘quvchilarning matematik tafakkuri, mantiqiy fikrlashi hamda mavzuni ongli ravishda o‘zlashtirishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida qo‘llangan ko‘rgazmali vositalar, amaliy mashqlar, interfaol metodlar va hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar ulush hamda kasr tushunchalarining mazmun-mohiyatini o‘quvchilar tomonidan chuqurroq anglash imkonini yaratdi. Ayniqsa, mustaqil ishlarga yo‘naltirilgan metodik yondashuv o‘quvchilarning darsdagi faolligi, mustaqil fikrlashi va matematik muammolarni hal qilish ko‘nikmalarining rivojlanishiga xizmat qildi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf matematika darslarida kasr mavzusini faqat an’anaviy tushuntirish metodlari asosida o‘qitish yetarli samaradorlikni ta’minlamaydi. Mazkur mavzularni o‘qitishda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, vizual-amaliy hamda mustaqil faoliyatga yo‘naltirilgan metodlardan foydalanish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Olingan natijalar asosida ishlab chiqilgan metodik yondashuv boshlang‘ich ta’lim amaliyotida matematika darslari samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ularda mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

TAVSIYALAR. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda mustaqil topshiriqlar asosida tashkil etilgan metodik yondashuvlardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Kasr mavzularini tushuntirishda ko‘rgazmali vositalar, rangli shakllar, predmetli-amaliy mashqlar va vizual modellarni dars jarayoniga integratsiya qilish maqsadga muvofiqdir.

O‘quvchilarning matematik tafakkurini rivojlantirish maqsadida interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar hamda muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlardan muntazam foydalanish zarur.

Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari uchun ulush va kasr tushunchalarini o‘qitishda mustaqil ishlarni tashkil etishga oid metodik tavsiyalar va amaliy qo‘llanmalarni ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Kasr mavzusini o‘qitishda raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari hamda interaktiv platformalardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Kelgusida mazkur yo‘nalishda mustaqil ishlarga asoslangan metodik yondashuvlarning boshqa matematik mavzularni o‘qitishdagi samaradorligini aniqlash bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasida xalq ta’limi tizimini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. Piaget J. *The Child’s Conception of Number*. – London: Routledge & Kegan Paul, 2000.
3. Bruner J. *The Process of Education*. – Cambridge: Harvard University Press, 2010.
4. Skemp R.R. Relational understanding and instrumental understanding // *Mathematics Teaching*. 1996. №77. P. 20–26.
5. Давыдов В.В. *Теория развивающего обучения*. – Москва: ИНТОР, 1996.
6. Занков Л.В. *Избранные педагогические труды*. – Москва: Педагогика, 1990.

**РОЛЬ ДЕТСКИХ ПЕСЕН В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ
ПРОИЗНОСИТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ И ЛЕКСИЧЕСКОГО ЗАПАСА УЧАЩИХСЯ**

**Юсуфзода Шабнами Юнус,
УрГПИ заведующий кафедрой методики
начального образования, доцент
Абдуллаева Мохира Бекмуратовна
УрГПИ магистрант 1-го курса**

Аннотация. Настоящая работа обращается к вопросу о том, каким образом певческая деятельность влияет на становление речи у детей 7–10 лет. Рассматриваются конкретные механизмы воздействия песенного текста на точность артикуляции, слуховое распознавание звуков и пополнение активного словаря. Намечены практические пути включения песенного материала в повседневную работу учителя начальных классов.

Annotatsiya. Ushbu maqola 7–10 yoshli bolalarda nutq rivojlanishiga qo‘shiq faoliyatining qanday ta’sir ko‘rsatishi masalasini o‘rganadi. Qo‘shiq matni artikulyatsiya aniqligi, tovushlarni eshitib farqlash va faol lug‘at boyligini oshirishga ta’sir etuvchi aniq mexanizmlar ko‘rib chiqiladi. Qo‘shiq materialini boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kundalik ishiga kiritishning amaliy yo‘llari belgilab berilgan.

Abstract. This paper addresses the question of how singing activities influence speech development in children aged 7–10. It examines the specific mechanisms through which song texts affect articulation accuracy, auditory sound recognition, and the expansion of active vocabulary. Practical ways of incorporating song material into the daily work of primary school teachers are outlined.

Ключевые слова: Детские песни, произносительные навыки, лексический запас, начальная школа, развитие речи, фонематический слух, игровая деятельность.

Kalit so‘zlar: Bolalar qo‘shiqlari, talaffuz ko‘nikmalari, leksik boylik, boshlang‘ich maktab, nutq rivojlanishi, fonemik eshituv, o‘yin faoliyati.

Keywords: Children’s songs, pronunciation skills, vocabulary, primary school, speech development, phonemic awareness, play-based activities.

Каждый учитель начальных классов хорошо знает: заставить ребёнка произнести звук правильно один раз — несложно, а вот закрепить этот навык так, чтобы он вошёл в привычку, — задача куда более трудоёмкая. Аналогичная картина наблюдается и в работе со словарём: новое слово, услышанное однажды на уроке, к следующему занятию нередко бесследно исчезает из памяти. Поиск средств, способных преодолеть эту инерцию детского забывания, остаётся постоянной заботой педагогической практики [4, С. 12].

Детская песня привлекает внимание исследователей и практиков как раз потому, что она устроена иначе, нежели обычный учебный текст. Её запоминают не потому, что так велел учитель, а потому, что мелодия «цепляет», ритм захватывает, а образы вызывают живой отклик. За этой кажущейся лёгкостью скрыт мощный дидактический ресурс, который при осознанном использовании способен существенно продвинуть ребёнка и в произношении, и в освоении новых слов [3, С. 87].

Психологические и физиологические основы воздействия песни на речь ребёнка

Чтобы понять, почему песня обучает эффективнее, чем простое проговаривание, необходимо обратиться к особенностям детского восприятия. Ребёнок 7-10 лет воспринимает мир прежде всего через эмоцию и образ. Сухое правило, не подкреплённое живым переживанием, скользит по поверхности сознания и не задерживается в долгосрочной памяти. Л.С. Выготский показал: слово по-настоящему «прорастает» в сознании только тогда, когда оно эмоционально пережито, когда за ним стоит не просто звуковая оболочка, а личный смысл [1, С. 215].

Мелодия выступает именно таким смыслообразующим фоном. Она окрашивает слово эмоцией, делает его запоминающимся, придаёт ему «вес». Кроме того, ритмическая организация песенного текста создаёт предсказуемую структуру, которую мозг ребёнка схватывает интуитивно: метрическая сетка как бы «подсказывает», какой слог ожидать следующим, — и это само по себе является скрытой языковой тренировкой [2, С. 44].

С точки зрения физиологии речи немаловажно, что певческое исполнение требует от артикуляционного аппарата более чёткой и протяжной работы, нежели разговорная речь. Гласные удлиняются, согласные в ударных позициях произносятся отчётливее. При этом сам ребёнок не воспринимает это как упражнение — для него это просто пение [6, С. 23].

Существенна и социальная составляющая хорового пения: ребёнок одновременно слышит своё произношение и произношение окружающих. Это запускает механизм непроизвольного сравнения и самокоррекции — без указания на ошибку, без стресса, в атмосфере совместного действия.

Детская песня и формирование произносительных навыков.

Произносительная культура речи складывается из нескольких взаимосвязанных составляющих: точности звукопроизношения, ритмико-темпового рисунка, интонационной выразительности и умения различать звуки на слух. Детская песня, при правильном её использовании, работает сразу по всем этим направлениям [5, С. 67].

Звукопроизношение. Протяжное пение гласных вырабатывает устойчивый артикуляционный уклад: губы, язык и нёбо удерживаются в нужном положении дольше, чем в обычной речи, — и «запоминают» его. Народные потешки и игровые припевки,

намеренно перегруженные шипящими, свистящими или сложными стечениями согласных, тренируют именно те звуки, которые чаще всего вызывают затруднения у детей данного возраста [4, С. 89].

Интонация. Мелодическая линия песни и интонационный контур речевого высказывания родственны по природе. Дети, которые регулярно поют, заметно точнее управляют голосом при чтении: они лучше передают вопросительную и восклицательную интонацию, выделяют логическое ударение, соблюдают паузы. Это напрямую сказывается на выразительности чтения вслух — одной из ключевых задач начальной школы [7, С. 21].

Фонематический слух. Рифмы, созвучия и аллитерации, которыми насыщен любой детский стихотворный текст, привлекают непроизвольное внимание ребёнка к звуковому облику слова. Слыша, что два слова рифмуются, он неосознанно сравнивает их звуковой состав и тем самым тренирует способность к тонкому слуховому различению — основу грамотного письма и чтения [2, С. 98].

Песня как источник пополнения лексического запаса.

Слово усваивается прочно лишь тогда, когда оно встречается ребёнку неоднократно, в разных контекстах и желательно — в эмоционально значимой ситуации. Именно такие условия создаёт песня: одно и то же слово звучит снова и снова, всякий раз в сопровождении мелодии, которая сама по себе является эмоциональным сигналом [5, С. 112].

Принципиально важна образность песенного текста. В отличие от учебного параграфа, где слово нередко существует в нейтральном окружении, в песне оно вписано в живую картину: «золотая осень», «говорливый ручей», «дремлет лес под снегом». Такая образная подача формирует вокруг нового слова разветвлённую сеть ассоциаций, и слово «прикрепляется» не к абстрактному понятию, а к конкретному чувственному образу [3, С. 134].

Фольклорный и классический детский песенный репертуар открывает ребёнку пласт языка, практически исчезнувший из повседневного общения: уменьшительно-ласкательные формы в их живом употреблении, устаревшие слова в понятном контексте, устойчивые народные выражения. Знакомство с этим материалом расширяет представления о богатстве родного языка и воспитывает языковой вкус [4, С. 143].

Наконец, для перехода слова из пассивного словаря в активный исследователи называют цифру от семи до пятнадцати осмысленных встреч с ним. Песня, которую поют на протяжении нескольких недель, обеспечивает это число повторений автоматически — и делает это без малейшего принуждения [6, С. 25].

Как организовать работу с детской песней на уроке.

Педагогический эффект певческой деятельности определяется не тем, поют ли дети на уроке, а тем, как именно организована эта работа. Ниже предложена поэтапная модель, позволяющая извлечь из детской песни максимальный речевой результат.

Первый шаг — постановка задачи. Прежде чем выбрать песню, учитель формулирует конкретную цель: закрепить произношение определённого звука, ввести тематическую лексику, поработать над интонацией. Случайный выбор репертуара — наиболее распространённая ошибка, которая превращает певческую деятельность в досуг вместо обучения [4, С. 156].

Второй шаг — первое знакомство с песней. Дети слушают её целиком, без предварительных объяснений: задача этапа — создать целостное эмоциональное впечатление. Лишь после прослушивания следует краткая беседа, в ходе которой выясняется, всё ли понятно в тексте. Незнакомые слова объясняются через контекст, наглядность или синонимы — но не через сухое толкование [5, С. 89].

Третий шаг — разучивание. Хоровое исполнение чередуется с индивидуальным. На фрагментах, содержащих трудные звуки или новые слова, темп намеренно замедляется. Дети с речевыми затруднениями включаются через ритмическое сопровождение — хлопки, притопы, — что позволяет им участвовать без тревоги перед ошибкой [7, С. 22].

Четвёртый шаг — творческое применение. Это самый ценный и наименее используемый этап. Дети инсценируют песню, рисуют к ней иллюстрации, придумывают новый куплет по образцу, заменяют отдельные слова синонимами. Любое из этих заданий требует осознанного обращения с лексикой и служит надёжным показателем того, насколько слово действительно усвоено, а не просто механически воспроизведено.

Детская песня — не украшение урока и не способ заполнить паузу. При осознанном педагогическом подходе она становится полноценным инструментом речевого воспитания, одновременно решая задачи произносительной точности и словарного обогащения. Её сила — в соединении того, что ребёнок воспринимает как удовольствие, с тем, что педагог квалифицирует как обучение [1, С. 230].

Переход от стихийного пения к методически выстроенной певческой деятельности не требует от учителя музыкальной подготовки. Он требует другого: умения видеть в каждой песне дидактический ресурс и выстраивать работу с ней так, чтобы каждый этап — от первого прослушивания до творческого применения — служил конкретной речевой цели [5, С. 201].

Перспективным направлением дальнейшего изучения остаётся вопрос о том, как различные жанры детской песни — колыбельная, игровая, хороводная, считалка — по-разному воздействуют на отдельные стороны речевого развития, и как учитель может использовать эту жанровую специфику в своей ежедневной практике.

Список использованной литературы

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. —М.: Лабиринт, 1999. С. 352.
2. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. — М.: Наука, 1982. С. 159.
3. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. —М.: Просвещение, 1969. С. 214.
4. Львов М.Р. Методика развития речи младших школьников. —М.: Просвещение, 1985. С. 176.
5. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников и младших школьников. —М.: Институт психотерапии, 2001. С. 240.
6. Шевченко Н.Д. Музыкально-речевая деятельность как фактор развития коммуникативной компетентности младшего школьника // Начальная школа. —2018. № 4. С. 22–27.
7. Яковлева Е.Л., Эмоциональные механизмы личностного и творческого развития // Вопросы психологии. —1997. № 4. С. 20–27.

PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA KICHIK EPIK ASARLARNI TAHLIL QILISHNING RAQAMLI VA INNOVATSION METODIKASI

Yusufzoda Shabnami Yunus

p.f.f.d.(PhD), dotsent

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedra mudiri

shabnamyusufzoda@gmail.com

Aknazarova Zulfiya Shavkat qizi

UrDPI, 1-bosqich magistranti

aknazarovazulgiya@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada PIRLS xalqaro baholash dasturi asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirishda kichik epik asarlarni tahlil qilishning raqamli va innovatsion metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda badiiy matn bilan ishlash jarayonida raqamli platformalar, interaktiv topshiriqlar, gamifikatsiya elementlari hamda PIRLS tipidagi savol-topshiriqlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va yashirin mazmunni anglash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishi aniqlangan.

Аннотация. В данной статье рассматривается цифровая и инновационная методика анализа малых эпических произведений в начальных классах на основе заданий PIRLS. Особое внимание уделяется возможностям использования интерактивных заданий, цифровых платформ и инновационных педагогических технологий для развития читательской грамотности, понимания содержания текста, умения делать выводы и выявлять скрытый смысл художественного текста.

Abstract. This article discusses a digital and innovative methodology for analyzing short epic works in primary grades based on PIRLS tasks. The study focuses on the use of interactive assignments, digital platforms, and innovative pedagogical technologies to develop pupils’ reading literacy, text comprehension, inference-making skills, and ability to identify the hidden meaning of literary texts.

Kalit so‘zlar: PIRLS, o‘qish savodxonligi, kichik epik asar, badiiy matn, innovatsion metodika, raqamli ta’lim, gamifikatsiya, interaktiv topshiriqlar, raqamli platforma, matn tahlili, pedagogik texnologiya.

Ключевые слова: PIRLS, читательская грамотность, малое эпическое произведение, цифровое образование, инновационная методика, художественный текст, интерактивное задание.

Keywords: PIRLS, reading literacy, short epic work, digital education, innovative methodology, literary text, interactive assignment.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini xalqaro baholash mezonlari asosida rivojlantirishni talab etmoqda. Ayniqsa, PIRLS xalqaro baholash dasturi o‘quvchilarning matnni tushunishi, tahlil qilishi, xulosa chiqarishi hamda o‘qilgan matnga mustaqil munosabat bildirish

kompetensiyalarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim jarayonida badiiy matnlar, xususan kichik epik asarlar bilan ishlash metodikasini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Kichik epik asarlar o‘quvchilarning badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirish, nutq boyligini oshirish, voqea-hodisalarni tahlil qilish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim didaktik vosita hisoblanadi. Biroq an‘anaviy dars jarayonida matn ustida ishlash ko‘proq reproduktiv xarakter kasb etib, o‘quvchilarning ijodiy va analitik fikrlash imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga xizmat qilmaydi.

Raqamli ta’lim texnologiyalarining ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi esa boshlang‘ich sinflarda badiiy matnlarni o‘qitish metodikasiga yangicha yondashuvlarni olib kirmoqda. Interaktiv platformalar, elektron topshiriqlar, multimedia vositalari hamda gamifikatsiya elementlari o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirish bilan birga, matnni chuqurroq anglash va tahlil qilish imkonini yaratadi. Ayniqsa, PIRLS tipidagi topshiriqlar asosida tashkil etilgan innovatsion faoliyat o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qism. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida kichik epik asarlarni o‘qitish o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, mustaqil fikrlashi va matnni tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, PIRLS xalqaro baholash dasturida o‘quvchilarning matnni tushunish, axborotni izlash, talqin qilish va baholash ko‘nikmalariga alohida e’tibor qaratilishi boshlang‘ich sinflarda badiiy matn ustida ishlash metodikasini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

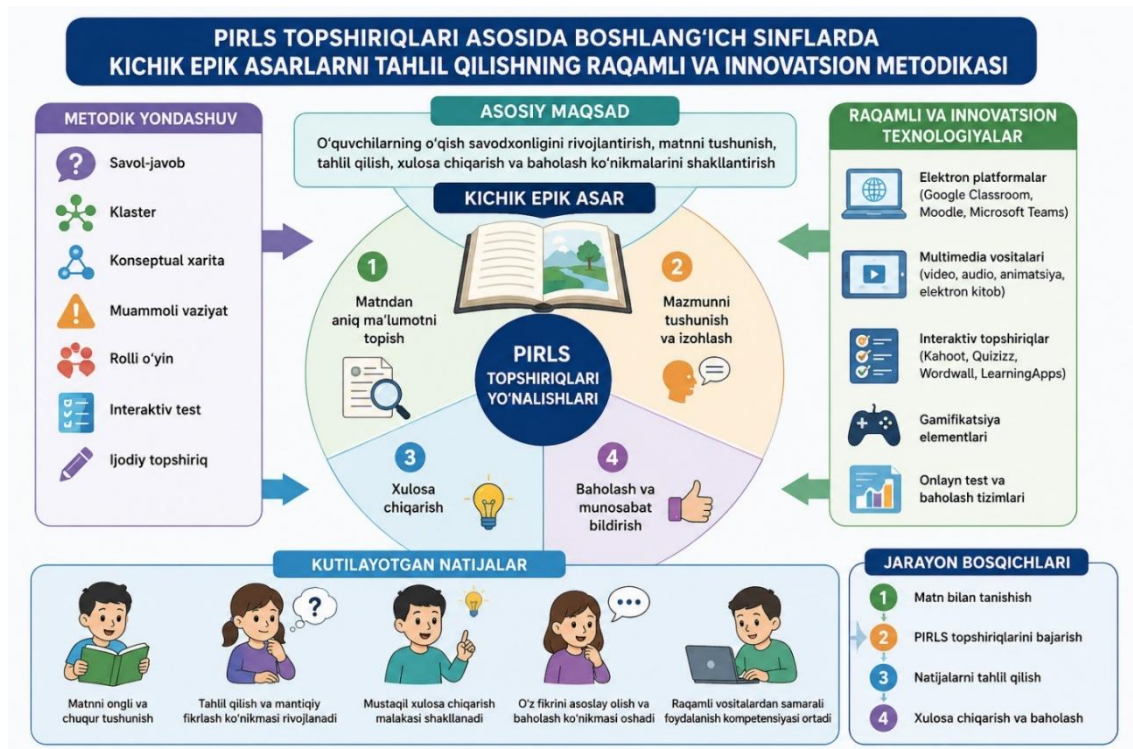
Kichik epik asarlarni tahlil qilishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi hamda ularni mustaqil va analitik fikrlashga yo‘naltiradi. Shu sababli darslarda savol-javob, klaster, konseptual xarita, muammoli vaziyat, rolli o‘yin, interaktiv test va ijodiy topshiriqlar kabi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Mazkur metodlar o‘quvchilarning matn mazmunini chuqurroq anglashiga, voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlashiga hamda qahramonlar xatti-harakatini tahlil qilishiga yordam beradi.

PIRLS topshiriqlari asosida tashkil etilgan faoliyatda o‘quvchilarga quyidagi yo‘nalishlarda topshiriqlar beriladi:

- ✓ matndan aniq ma’lumotni topish;
- ✓ matn mazmunini tushunish va izohlash;
- ✓ voqealar asosida xulosa chiqarish;
- ✓ qahramonlarga munosabat bildirish va baholash.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning o‘qilgan matn yuzasidan mustaqil fikr yuritish kompetensiyasini rivojlantiradi hamda o‘qish savodxonligini xalqaro talablar asosida shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish mazkur jarayon samaradorligini yanada oshiradi.

1-rasm. Boshlang‘ich sinflarda kichik epik asarlarni PIRLS asosida tahlil qilishning raqamli-innovatsion metodik tizimi.

Jumladan, elektron platformalar, multimedia vositalari, onlayn testlar, interaktiv topshiriqlar va gamifikatsiya elementlari orqali o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi ortadi. Google Classroom, Moodle, Kahoot, Quizizz va LearningApps kabi raqamli vositalar yordamida tashkil etilgan topshiriqlar o‘quvchilarning matn ustida mustaqil ishlash faoliyatini faollashtiradi.

Tadqiqot davomida innovatsion va raqamli metodlar asosida tashkil etilgan darslar natijasida o‘quvchilarning:

- ✓ matnni ongli o‘qish ko‘nikmasi;
- ✓ mantiqiy va tanqidiy fikrlashi;
- ✓ mustaqil xulosa chiqarishi;
- ✓ o‘z fikrini asoslab berish malakasi;
- ✓ raqamli vositalardan foydalanish kompetensiyasi sezilarli darajada rivojlanishi kuzatildi. Demak, PIRLS topshiriqlari asosida kichik epik asarlarni tahlil qilishning raqamli va innovatsion metodikasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirishda samarali pedagogik yondashuvlardan biri hisoblanadi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinflarda kichik epik asarlarni PIRLS topshiriqlari asosida tahlil qilish o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Mazkur metodika orqali o‘quvchilarda matnni tushunish, tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, xulosa chiqarish va o‘z fikrini erkin bayon etish kompetensiyalari shakllanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion metodlardan foydalanish dars jarayonining samaradorligini oshiradi hamda o‘quvchilarning badiiy matnga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Interaktiv topshiriqlar, elektron platformalar, multimedia vositalari va gamifikatsiya elementlari asosida tashkil etilgan faoliyat o‘quvchilarning darsdagi faolligini ta’minlash bilan birga, ularning mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, PIRLS tipidagi topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning xalqaro baholash dasturlariga mos kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, matndan axborotni izlash, mazmunni tushunish, talqin qilish va baholashga yo‘naltirilgan topshiriqlar boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Demak, boshlang‘ich sinflarda kichik epik asarlarni tahlil qilishning raqamli va innovatsion metodikasi o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish hamda PIRLS xalqaro talablari asosida samarali ta’lim muhitini yaratishda muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi PQ-4623-son “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. Mullis I.V.S., Martin M.O. **PIRLS 2021 International Results in Reading.** – Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2023.
4. Ishmuhamedov R.J., Mirsoliyeva M.M. **O‘quv jarayonida innovatsion ta’lim texnologiyalari.** – T.: “Fan va texnologiya”, 2017. – 60 b.
5. Azizxo‘jayeva N.N. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – T.: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.
6. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. **Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot.** – T.: Fan, O‘zPFITI, 2005. – 200 b.
7. Hakimova M.F., Xo‘jayev N. **Pedagogik texnologiyalar.** – T.: Fan va texnologiya, 2008. – 138 b.
8. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. **Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturlari.** – T., 2023.

RAQAMLI PEDAGOGIKA SHAROITIDA O‘ZBEK ADABIYOTINI O‘QITISHNING INTERFAOL MODELLARI

Beginmov O‘ktam Xaytbayevich — Ma‘mun universiteti

O‘zbek va sharq tillari kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli pedagogika sharoitida o‘zbek adabiyotini o‘qitishning zamonaviy interfaol modellari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida sun‘iy intellekt, raqamli platformalar va interaktiv metodlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, adabiyot darslarida multimedaviy vositalar, gamifikatsiya elementlari hamda raqamli didaktikaning samaradorligi ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli pedagogika, interfaol metod, o‘zbek adabiyoti, raqamli didaktika, sun’iy intellekt, gamifikatsiya, ta’lim texnologiyalari, multimedia.

Аннотация. В данной статье анализируются современные интерактивные модели преподавания узбекской литературы в условиях цифровой педагогики. Раскрываются педагогические возможности использования искусственного интеллекта, цифровых платформ и интерактивных методов в образовательном процессе.

Ключевые слова: цифровая педагогика, интерактивный метод, узбекская литература, цифровая дидактика, искусственный интеллект, геймификация.

Abstract. This article analyzes modern interactive models of teaching Uzbek literature in the context of digital pedagogy. The pedagogical possibilities of using artificial intelligence, digital platforms, and interactive methods in the educational process are revealed.

Keywords: digital pedagogy, interactive method, Uzbek literature, digital didactics, artificial intelligence, gamification.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimining raqamlashtirilishi pedagogik faoliyatning barcha yo‘nalishlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, filologik ta’lim va o‘zbek adabiyotini o‘qitish jarayonida raqamli pedagogika imkoniyatlaridan foydalanish muhim metodik zaruratga aylanmoqda. Chunki zamonaviy talaba an’anaviy ma’ruza usulidan ko‘ra interaktiv, vizual va multimedia asosidagi ta’limni tezroq qabul qiladi.

Raqamli pedagogika — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilgan zamonaviy ta’lim modeli bo‘lib, unda o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi interaktiv hamkorlik asosiy o‘rin tutadi. Mazkur model adabiyot darslarida badiiy matnni chuqurroq anglash, obrazlar tizimini tahlil qilish hamda talabalarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish imkonini beradi. O‘zbek adabiyotini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish bugungi pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismiga aylandi. Xususan, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “FSMU”, “Debat”, “Case-study” singari metodlar badiiy asarni talqin qilishda samarali natija beradi. Masalan, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanini o‘rganishda talabalarga raqamli platformalar orqali xarakterlar xaritasi tuzdirish, konfliktlar tizimini diagrammalar asosida tahlil qildirish mumkin. Shuningdek, Canva, Quizizz, Kahoot, Mentimeter kabi platformalar adabiyot darslarini jonlantiradi. Talabalar test, viktorina, interaktiv taqdimot va virtual muhokamalar orqali dars jarayonida faol ishtirok etadi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshiradi hamda talabada mustaqil izlanish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi filologik ta’lim, xususan, adabiyot o‘qitish metodikasida mutlaqo yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqarmoqda. Avvallari badiiy matn tahlili asosan an’anaviy izoh va og‘zaki sharhlar asosida olib borilgan bo‘lsa, endilikda ChatGPT kabi sun’iy intellekt platformalari yordamida asarning syujet-kompozitsion qurilishi, konflikt tizimi, obrazlar poetikasi hamda muallif uslubini ko‘p qatlamli tahlil qilish imkoniyati kengaydi. Ayniqsa, talabalarning murakkab badiiy-estetik konsepsiyalarni anglashida sun’iy intellekt vositalari muhim yordamchi manba vazifasini bajarmoqda. Masalan, talaba Alisher Navoiy yoki Abdulla Qodiriy asarlaridagi ramziy ma’nolar, tarixiy kontekst va poetik detallarni SI yordamida izohlash orqali matn mohiyatini chuqurroq anglaydi. Bundan tashqari, sun’iy intellekt platformalari esse, annotatsiya, taqriz va ilmiy matn

yozish jarayonida ham metodik ko‘mak beradi. Bu esa talabaning ilmiy fikrlash doirasini kengaytirib, mustaqil tahliliy yondashuv ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda pedagogik va metodik nazorat masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki SI texnologiyasi ta’lim jarayonida asosiy subyekt emas, balki yordamchi vosita sifatida faoliyat yuritishi lozim. Agar undan me‘yoridan ortiq va nazoratsiz foydalanilsa, talabaning mustaqil tafakkuri, individual mushohada yuritish qobiliyati hamda ijodiy fikrlash jarayoni sustlashishi mumkin. Ayniqsa, tayyor matnlar va avtomatik generatsiya imkoniyatlari ayrim hollarda akademik halollik tamoyillariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli o‘qituvchi SI platformalaridan foydalanishda muvozanatli metodik yondashuvni ishlab chiqishi zarur. Pedagog talabani tayyor javobni qabul qilishga emas, balki sun‘iy intellekt taqdim etgan ma’lumotlarni tanqidiy tahlil qilishga, solishtirishga va mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirishi kerak. Ana shundagina SI texnologiyalari tafakkurni cheklovchi emas, balki uni rivojlantiruvchi innovatsion vositaga aylanishi mumkin.

Raqamli didaktikaning muhim jihatlaridan biri adabiyot darslarida multimedaviy vositalardan samarali foydalanish bilan bog‘liqdir. Zamonaviy yoshlar vizual tafakkur asosida axborotni tezroq qabul qilishi sababli audio, video, infografika va virtual taqdimotlar asosidagi darslar ularda kuchli estetik-emotsional taassurot uyg‘otadi. Masalan, Alisher Navoiyning g‘azallarini oddiy matn shaklida o‘qish bilan bir qatorda, uning badiiy ifoda vositalarini audioijro, videorolik yoki interaktiv taqdimot orqali namoyish etish talabaning poetik tafakkurini faollashtiradi. Ayniqsa, g‘azallardagi tasavvufiy ramzlar, majoziy obrazlar va musiqiy ohangdorlikni multimedaviy vositalar yordamida ochib berish mumtoz adabiyotning estetik ta’sir kuchini yanada oshiradi. Bunday yondashuv natijasida talaba adabiyotni faqat nazariy fan sifatida emas, balki hissiy-estetik tajriba sifatida ham qabul qiladi. Natijada dars jarayonida talabaning motivatsiyasi, faolligi va ijodiy qiziqishi sezilarli darajada ortadi.

Gamifikatsiya texnologiyalari bugungi zamonaviy ta’lim tizimining innovatsion va yuqori motivatsion komponentlaridan biri sifatida pedagogik jarayonga faol kirib kelmoqda. Ayniqsa, filologik va adabiy ta’limda o‘yin elementlarini dars jarayoniga integratsiya qilish talabalarning emotsional faolligini oshirib, ularni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Chunki an’anaviy ma’ruza shaklidagi darslarda talaba ko‘proq tayyor axborotni qabul qiluvchi subyekt sifatida qatnashsa, gamifikatsiya asosidagi mashg‘ulotlarda u mustaqil qaror qabul qiluvchi, izlanish olib boruvchi va ijodiy tafakkur yurituvchi faol ishtirokchi maqomiga ega bo‘ladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani yuzasidan QR-kodli topshiriqlar asosida tashkil etilgan “adabiy izlanish marshruti” talabalarda asar syujeti, obrazlar tizimi va tarixiy kontekstni bosqichma-bosqich anglash imkonini beradi. Talaba QR-kod orqali yashirilgan savollar, audioizohlar yoki videolavhalarini ochib borar ekan, unda bir vaqtning o‘zida ham analitik tafakkur, ham estetik qabul qilish jarayoni faollashadi.

Shuningdek, virtual quest, interaktiv viktorina va reyting tizimlari adabiyot darslarining metodik samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, Kahoot yoki Quizizz platformalari asosida tashkil etilgan adabiy viktorinalar talabalarning badiiy matnni qay darajada anglaganini tezkor diagnostika qilish imkonini beradi. Ayniqsa, mumtoz adabiyot namunalarini o‘rganishda “adabiy detektiv”, “poetik kodni toping”, “obrazni aniqlang” kabi o‘yin texnologiyalaridan foydalanish talabaning matn bilan ishlash malakasini rivojlantiradi. Virtual quest texnologiyasi esa talabalarning jamoaviy ishlash, muammo yechish va mantiqiy bog‘lanishlarni topish

ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, Alisher Navoiy g‘azallaridagi tasavvufiy ramzlarni topishga qaratilgan bosqichli topshiriqlar talabani oddiy o‘quvchidan tadqiqotchiga aylantiradi. Reyting va badge (raqamli mukofot) tizimi esa raqobat muhitini shakllantirib, talabalarni muntazam faol bo‘lishga undaydi. Natijada dars jarayoni oddiy nazariy mashg‘ulot emas, balki intellektual va estetik tajriba maydoniga aylanadi.

Raqamli pedagogikaning rivojlanishi pedagog shaxsiga ham mutlaqo yangi kasbiy talablarni qo‘ymoqda. Endilikda zamonaviy o‘qituvchi faqat o‘z fanining nazariy bilimdoni bo‘lish bilan cheklanib qolmasligi, balki raqamli texnologiyalarni metodik jihatdan samarali qo‘llay oladigan mutaxassisga aylanishi zarur. Pedagog avvalo Moodle, Google Classroom, Canva, Kahoot, Quizizz, Mentimeter singari raqamli platformalarning funksional imkoniyatlarini chuqur bilishi kerak. Shu bilan birga, media savodxonlik ham muhim kompetensiyaga aylandi. Chunki bugungi axborot oqimi sharoitida o‘qituvchi raqamli manbalarni tanlash, ularning ishonchliligini tekshirish va pedagogik maqsadga mos holda saralash qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim. Bundan tashqari, sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanish kompetensiyasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, ChatGPT yoki boshqa SI platformalari yordamida dars ishlanmasi yaratish, test tuzish, lingvistik tahlil qilish yoki interaktiv topshiriqlar ishlab chiqish o‘qituvchining vaqtini tejaydi va metodik imkoniyatlarini kengaytiradi. Elektron resurslar — videodars, podkast, infografika, virtual taqdimot va raqamli metodik qo‘llanmalar yaratish ko‘nikmasi esa zamonaviy pedagogning professional portretini belgilovchi asosiy mezonlardan biriga aylanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, raqamli pedagogika o‘zbek adabiyotini o‘qitish metodikasini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Interfaol metodlar, multimedia vositalari va sun‘iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois filologik ta’limda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R., Yo‘ldoshev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: Nihol, 2016.
2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – T.: Akademnashr, 2018.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan, 2017.
4. Xudoyberganova D. Raqamli pedagogika asoslari. – T.: Tafakkur, 2022.
5. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – T.: O‘qituvchi, 2020.

SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING FILOLOGIK TA’LIMDAGI PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Beginmov O‘ktam Xaytbayevich — Ma’mun universiteti

O‘zbek va sharq tillari kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun‘iy intellekt texnologiyalarining filologik ta’limdagi pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. AI texnologiyalarining badiiy

matn tahlili, lingvistik kompetensiyani rivojlantirish hamda talabalar kreativligini oshirishdagi o‘rni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, filologik ta’lim, raqamli kompetensiya, lingvistik tahlil, adabiy tafakkur, ChatGPT, pedagogik texnologiya.

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности технологий искусственного интеллекта в филологическом образовании. Освещается роль AI-технологий в анализе художественного текста, развитии лингвистической компетенции и творческого мышления студентов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, филологическое образование, цифровая компетенция, лингвистический анализ, педагогическая технология.

Abstract. The article analyzes the pedagogical possibilities of artificial intelligence technologies in philological education. The role of AI technologies in literary text analysis, development of linguistic competence, and students’ creativity is highlighted.

Keywords: artificial intelligence, philological education, digital competence, linguistic analysis, pedagogical technology.

XXI asr texnologik taraqqiyot davri sifatida insoniyat tafakkuri va ta’lim tizimida tub burilishlarni yuzaga chiqarmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi filologik ta’lim tizimida yangi metodik imkoniyatlarni shakllantirdi. Endilikda badiiy matnni tahlil qilish, lingvistik birliklarni aniqlash hamda ilmiy izlanish olib borishda sun’iy intellekt vositalari samarali yordamchi platforma sifatida xizmat qilmoqda.

Sun’iy intellekt — inson tafakkuriga xos funksiyalarni modellashtirishga qaratilgan texnologik tizimdir. Bugungi kunda ChatGPT, Gemini, DeepSeek, Grammarly kabi platformalar ilmiy va pedagogik faoliyatda keng qo‘llanmoqda. Filologik ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarining qo‘llanishi bir necha muhim yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

- 1) badiiy matn tahlili;
- 2) avtomatik tarjima;
- 3) stilistik tahlil;
- 4) lingvopoetik sharh;
- 5) esse va ilmiy matn yaratish;
- 6) individual ta’lim trayektoriyasini ishlab chiqish.

Xususan, adabiyot darslarida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish talabalar tafakkurini faollashtiradi. Talaba badiiy asarni o‘qibgina qolmay, sun’iy intellekt platformalari yordamida obrazlar tizimini solishtiradi, konfliktlarni aniqlaydi va kompozitsion qurilmani tahlil qiladi. Masalan, Abdulla Qahhor hikoyalarini o‘rganishda sun’iy intellekt asosidagi savol-javob tizimlaridan foydalanish talabaning analitik fikrlashini rivojlantiradi. Shuningdek, Alisher Navoiy g‘azallarining poetik xususiyatlarini sun’iy intellekt yordamida tahlil qilish mumtoz adabiyotga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

Lingvistik ta’limda ham sun’iy intellektning imkoniyatlari kengdir. SI platformalari:

- morfologik tahlil;
- sintaktik ajratish;
- semantik bog‘lanishlarni aniqlash;
- korpus lingvistikasi;

avtomatik matn generatsiyasi jarayonlarini tezlashtiradi. Biroq sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Eng avvalo, talabaning mustaqil tafakkurini saqlab qolish muhimdir. Tayyor matnlarni ko‘chirib olish holatlari akademik halollik tamoyillariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois SI texnologiyalaridan foydalanishda pedagogik nazorat va metodik muvozanat zarur.

Lingvistik ta’limda ham sun’iy intellekt texnologiyalarining imkoniyatlari nihoyatda keng bo‘lib, ular til hodisalarini o‘rganish, tahlil qilish va amaliy qo‘llash jarayonlarini sezilarli darajada tezlashtiradi. Xususan, SI platformalari yordamida morfologik tahlilni avtomatlashtirish mumkin. Masalan, talaba “kitobxonlarimizning” so‘zini tahlil qilganda, sun’iy intellekt uni kitob + xon + lar + imiz + ning shaklida tarkibiy qismlarga ajratib, asos, yasovchi qo‘shimcha, ko‘plik, egalik va kelishik qo‘shimchalarini ko‘rsatib bera oladi. Xuddi shuningdek, sintaktik ajratish jarayonida gap tarkibidagi ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqlovchi va hol kabi bo‘laklarni aniqlashda yordam beradi. Masalan, “Talabalar bugun kutubxonada Navoiy g‘azallarini tahlil qildilar” gapida SI “talabalar”ni ega, “tahlil qildilar”ni kesim, “Navoiy”ni belgisiz qaratqich kelishigidagi qaratqich aniqlovchi, “g‘azallarini”ni to‘ldiruvchi, “bugun” va “kutubxonada” birliklarini hol sifatida ajratishi mumkin. Bu esa talabaga nazariy bilimni amaliy mashq orqali mustahkamlash imkonini beradi.

Sun’iy intellekt semantik bog‘lanishlarni aniqlashda ham samarali vosita hisoblanadi. Masalan, “gul”, “go‘zallik”, “bahor”, “muhabbat” kabi so‘zlar orasidagi ma’no yaqinligi yoki assotsiativ bog‘liqlikni aniqlash orqali talabalar leksik-semantik maydon tushunchasini chuqurroq anglaydi. Shuningdek, SI sinonim, antonim, omonim va paronim birliklarni farqlashda ham metodik yordam bera oladi. Korpus lingvistikasi nuqtayi nazaridan esa sun’iy intellekt katta hajmdagi matnlar ichidan muayyan so‘z yoki iboraning qo‘llanish chastotasini, uslubiy xususiyatini va kontekstual ma’nosini aniqlashga xizmat qiladi. Masalan, Abdulla Qodiriy asarlarida “millat”, “istiqlol”, “urf-odat” kabi tushunchalarning qanday kontekstlarda qo‘llanganini SI vositalari yordamida izlab topish, guruhlash va tahlil qilish mumkin. Bu jarayon an’anaviy qo‘lda izlash usuliga nisbatan ancha tez va samarali bo‘lib, talabalarda ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Avtomatik matn generatsiyasi ham lingvistik ta’limda muhim metodik imkoniyat yaratadi. Sun’iy intellekt yordamida talabalar annotatsiya, rezyume, taqriz, esse, ilmiy xulosa yoki matnning turli uslubiy variantlarini yaratish bo‘yicha mashq bajarishlari mumkin. Masalan, biror badiiy parcha asosida SI yordamida avval ilmiy uslubdagi, keyin publitsistik uslubdagi, so‘ngra badiiy uslubdagi matn namunalarini hosil qilish va ularni qiyosiy tahlil qilish mumkin. Bunday topshiriqlar talabaga uslubiy farqlarni, leksik tanlovni, sintaktik qurilmani va matnning kommunikativ maqsadini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, SI yozma nutqni takomillashtirishda ham foydali: u imlo, tinish belgilari, uslubiy g‘alizlik va mantiqiy izchillikdagi kamchiliklarni ko‘rsatib bera oladi. Natijada talaba o‘z matnini qayta ishlash, tahrir qilish va takomillashtirish malakasiga ega bo‘ladi.

Biroq sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda ayrim pedagogik va axloqiy muammolar ham mavjud. Eng avvalo, talabaning mustaqil tafakkurini saqlab qolish muhimdir. Agar talaba SI tomonidan tayyorlangan javobni hech qanday tahlilsiz ko‘chirib olsa, u holda bilim olish jarayoni yuzaki tus oladi. Bunday holat talabaning fikrlash, izlanish, dalillash va xulosa chiqarish qobiliyatini susaytiradi. Bundan tashqari, tayyor matnlarni o‘zlashtirib

topshirish akademik halollik tamoyillariga zid hisoblanadi. Shu bois sun’iy intellektdan foydalanishda o’qituvchi aniq metodik mezonlarni belgilashi zarur: masalan, talaba SI bergan javobni tanqidiy tahlil qilishi, uni darslik yoki ilmiy manbalar bilan solishtirishi, kamchiliklarini ko’rsatishi va o’z mustaqil xulosasini yozishi kerak. Ana shunda SI tayyor bilim manbayi emas, balki fikrlashni faollashtiruvchi yordamchi vosita vazifasini bajaradi. Shuning uchun lingvistik ta’limda SI texnologiyalaridan foydalanish pedagogik nazorat va metodik muvozanat asosida tashkil etilishi lozim. O’qituvchi SI vositalarini darsga shunchaki texnik yangilik sifatida emas, balki aniq didaktik maqsadga xizmat qiluvchi metodik vosita sifatida kiritishi kerak. Masalan, SI yordamida berilgan morfologik yoki sintaktik tahlil natijasi talabalar bilan birgalikda tekshirilsa, uning to’g’ri va noto’g’ri jihatlari muhokama qilinsa, bu jarayon tahliliy tafakkurni rivojlantiradi. Demak, sun’iy intellekt lingvistik ta’limda katta imkoniyatlar yaratadi, biroq uning samaradorligi o’qituvchining metodik mahorati, nazorati va talabaning ongli yondashuviga bevosita bog’liqdir.

Bundan tashqari, filolog-o’qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish dolzarb masala hisoblanadi. Pedagog zamonaviy texnologiyalarni nafaqat texnik jihatdan, balki metodik nuqtayi nazardan ham to’g’ri qo’llay olishi kerak. Ta’limda gamifikatsiya elementlari bilan SI texnologiyalarini uyg’unlashtirish ham samarali natijalarni beradi. Virtual viktorinalar, interaktiv topshiriqlar, chatbot asosidagi o’quv platformalari talabalarni faol o’quv subyektiga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt texnologiyalari filologik ta’limning metodik imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim omildir. Ular ta’limning interaktivligini oshiradi, lingvistik va adabiy kompetensiyalarni rivojlantiradi hamda ilmiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli zamonaviy filologik ta’limda SI texnologiyalaridan oqilona va metodik asosda foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – T.: Akademnashr, 2018.
2. Tolipov O., Usmonboyeva M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan, 2019.
3. Xudoyberganova D. Raqamli ta’lim va pedagogika. – T.: Tafakkur, 2023.
4. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge University Press, 2011.
5. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson Education, 2020.

BADIIY MATNNI INTERPRETATSIYA QILISHNING ZAMONAVIY METODLARI VA ULARNING FILOLOGIK TA’LIMDAGI AHAMIYATI

**Beginmov O’ktam Xaytbayevich — Ma’mun universiteti
O’zbek va sharq tillari kafedrası katta o’qituvchisi**

Annotatsiya. Mazkur maqolada filologik ta’lim jarayonida badiiy matnni interpretatsiya qilishning zamonaviy metodlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Hermenevtik yondashuv, lingvopoetik tahlil, interpretatsion metod va matn markazli ta’limning pedagogik imkoniyatlari ochib beriladi. Shuningdek, badiiy matnni anglash jarayonida talabaning analitik va estetik tafakkurini rivojlantirish masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: interpretatsiya, badiiy matn, hermenevtika, lingvopoetika, filologik ta’lim, matn tahlili, estetik tafakkur.

Аннотация. В статье анализируются современные методы интерпретации художественного текста в процессе филологического образования. Освещаются педагогические возможности герменевтического подхода, лингвопоэтического анализа и текстоцентрического обучения.

Ключевые слова: интерпретация, художественный текст, герменевтика, лингвопоэтика, филологическое образование.

Abstract. This article analyzes modern methods of literary text interpretation in philological education. The pedagogical possibilities of hermeneutic approach, linguopoetic analysis and text-centered education are revealed.

Keywords: interpretation, literary text, hermeneutics, linguopoetics, philological education.

Bugungi filologik ta’lim tizimida badiiy matnni interpretatsiya qilish masalasi muhim metodik va nazariy muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Chunki adabiy ta’limning asosiy maqsadi faqat matn mazmunini o’rgatish emas, balki talabaning badiiy tafakkurini, estetik didini va analitik mushohada yuritish qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan interpretatsiya tushunchasi adabiyot o’qitish metodikasining markaziy kategoriyalaridan biriga aylanmoqda.

Interpretatsiya — badiiy matnning ichki ma’nolarini ochish, muallif konsepsiyasini anglash va matnning estetik tabiatini tahlil qilish jarayonidir. Bu jarayonda talaba oddiy o’quvchi emas, balki matn bilan muloqotga kirishuvchi faol tafakkur subyektiga aylanadi. Zamonaviy pedagogikada interpretatsion yondashuv matnni tayyor ma’lumot sifatida emas, balki ko’p qatlamli estetik tizim sifatida anglashni talab qiladi.

Germenevtik metod badiiy matnni interpretatsiya qilishning eng muhim nazariy asoslaridan biridir. Ushbu metod orqali asarning tarixiy konteksti, muallif dunyoqarashi, obrazlar tizimi va ramziy qatlamlari tahlil qilinadi. Masalan, Abdulla Qodiriyning “O’tkan kunlar” romanini germenevtik yondashuv asosida o’rganish talabalarga roman mohiyatidagi milliy o’zlik, ijtimoiy tanazzul va ma’naviy qadriyatlar masalasini chuqurroq anglash imkonini beradi. Lingvopoetik tahlil ham interpretatsion metodning muhim tarkibiy qismidir. Chunki badiiy matnning estetik kuchi, avvalo, uning tilida namoyon bo’ladi. Til birliklari orqali muallifning poetik tafakkuri, individual uslubi va badiiy konsepsiyasi shakllanadi. Masalan, Alisher Navoiy g’azallaridagi tasviriy vositalar, majozlar, takrorlar va ohangdorlik elementlarini lingvopoetik tahlil qilish talabaning poetik sezgirligini rivojlantiradi.

Bugungi kunda matn markazli ta’lim metodlari filologik ta’limning eng samarali va zamonaviy yondashuvlaridan biri sifatida keng qo’llanmoqda. Ushbu metodning asosiy mohiyati shundaki, unda tayyor nazariy qoidalarni yodlatish yoki muallif haqidagi umumiy ma’lumotlarni berishdan ko’ra, badiiy matnning o’zi asosiy o’quv obyekti sifatida markazga chiqariladi. Ya’ni talaba nazariyani matndan tashqarida emas, aynan matnning ichki poetik tuzilishi, obrazlar tizimi va estetik qatlamlari orqali anglaydi. Bunday yondashuvda o’qituvchi tayyor xulosalarni beruvchi emas, balki talabani matn bilan mustaqil muloqotga yo’naltiruvchi metodik tashkilotchi

vazifasini bajaradi. Natijada talaba badiiy asarni oddiy voqealar bayoni sifatida emas, balki murakkab estetik va ma’naviy tizim sifatida qabul qila boshlaydi.

Matn markazli ta’lim jarayonida talaba badiiy asarni mustaqil kuzatadi, undagi poetik detallarni ajratadi va matnning ichki qonuniyatlarini anglashga harakat qiladi. Masalan, Abdulla Qahhor hikoyalarini o’rganishda talaba qahramon nutqidagi kinoya, psixologik pauza, dialoglarning yashirin ma’nosi yoki bitta detal orqali katta ruhiy holatning ochilishini mustaqil tahlil qiladi. Yoki Alisher Navoiy g’azallaridagi ramziy obrazlar — “may”, “soqiy”, “yor”, “hijron” kabi tasavvufiy timsollarni matn asosida sharhlash jarayonida talaba poetik tafakkurning ichki mexanizmlarini anglay boshlaydi. Bu esa unda oddiy reproduktiv bilim emas, balki tahliliy-estetik tafakkurni shakllantiradi. Ayniqsa, obrazlar o’rtasidagi ruhiy va g’oyaviy munosabatlarni aniqlash, konfliktlarning ichki sabablarini tushunish va muallif konsepsiyasini matn asosida anglash talabaning mustaqil fikrlash ko’nikmasini rivojlantiradi. Mazkur yondashuvning yana bir muhim jihati shundaki, u talabaning interpretatsion faoliyatini kuchaytiradi. Talaba matnga tayyor stereotip qarashlar bilan emas, balki mustaqil estetik subyekt sifatida murojaat qiladi. Natijada bir xil matn turli talabalarda turlicha estetik qabul va mushohadalarni yuzaga chiqaradi. Bu esa dars jarayonida erkin fikrlash, dalillash va munozara madaniyatini shakllantiradi. Masalan, “O’tkan kunlar” romanidagi Otabek obraziga turli talabalarning turlicha baho berishi yoki Kumush xarakterining psixologik talqini ustida bahs yuritilishi matn markazli ta’limning samarali natijalaridan biridir. Chunki bu jarayonda talaba o’z fikrini matn asosida isbotlashga, poetik detal va iqtiboslardan dalil sifatida foydalanishga o’rganadi.

Matn markazli yondashuv filologik ta’limda analitik tafakkur bilan bir qatorda estetik sezgirlikni ham rivojlantiradi. Talaba badiiy matnning nafaqat mazmunini, balki uning til estetikasi, ritmi, obrazlilik darajasi va emotsional ta’sir mexanizmlarini ham his qilishga o’rganadi. Ayniqsa, she’riy matnlarni tahlil qilishda metafora, epitet, takror, tazod va boshqa poetik vositalarning badiiy vazifasini matnning o’zida kuzatish poetik tafakkurni shakllantiradi. Natijada adabiyot darsi oddiy nazariy mashg’ulot emas, balki estetik tafakkur va ma’naviy mushohada maydoniga aylanadi. Shu bois bugungi filologik ta’limda matn markazli metodlar talabaning mustaqil fikrlashi, analitik yondashuvi va badiiy-estetik didini rivojlantiruvchi eng muhim pedagogik vositalardan biri sifatida katta ahamiyat kasb etmoqda.

Interpretatsion metodlar adabiyot darslarida matnni oddiy o’qish va qayta hikoyalash doirasidan olib chiqib, uni faol tahlil, bahs, dalillash va ijodiy mushohada obyektiga aylantiradi. Bunday yondashuvda talaba tayyor xulosani qabul qiluvchi emas, balki badiiy matn ma’nolarini izlovchi, ularni dalillar asosida asoslovchi faol subyekt sifatida shakllanadi. Interpretatsion metodlarning ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, ular dars jarayonida “*matn — talaba — o’qituvchi*” munosabatini jonli dialogga aylantiradi. Bu jarayonda badiiy asar yakunlangan, bir ma’noli hodisa sifatida emas, balki turli talqinlarga ochiq bo’lgan murakkab estetik tizim sifatida o’rganiladi. Natijada talabada faqat adabiy bilim emas, balki matn bilan ishlash madaniyati, daliliy fikrlash, baholash va mustaqil xulosa chiqarish ko’nikmasi rivojlanadi.

“Ochiq savol” metodi interpretatsion yondashuvning eng samarali shakllaridan biridir. Bunda savol bitta tayyor javobga emas, balki bir nechta asosli talqinlarga yo’l ochadi. Masalan, “Otabek fojiasining asosiy sababi shaxsiy muhabbatmi yoki jamiyatdagi ijtimoiy-ma’naviy tanazzulmi?”, “Qahhor hikoyalaridagi kulgi faqat hajviy vositami yoki ruhiy fojiani ochuvchi

usulmi?”, “Navoiy g‘azallaridagi yor obrazi real shaxsmi yoki ilohiy-ma’rifiy ideal timsolimi?” kabi savollar talabani matn ustida chuqur fikrlashga majbur qiladi. Bunday savollar talabaning xotirasini emas, tafakkurini ishga soladi. U o‘z fikrini matndan olingan dalil, obrazlar harakati, badiiy detal yoki muallif uslubi orqali asoslashga intiladi. Demak, ochiq savol metodi talabani passiv tinglovchidan faol talqinchiga aylantiradi.

“Muallif pozitsiyasini aniqlash” metodi esa badiiy matnning g‘oyaviy-estetik mohiyatini anglashda alohida ahamiyatga ega. Har qanday badiiy asarda muallif o‘z fikrini ko‘pincha bevosita bayon qilmaydi; u obrazlar taqdiri, voqealar rivoji, dialoglar, kinoya, ramz va detallar orqali namoyon bo‘ladi. Shu sababli talaba muallif pozitsiyasini aniqlash jarayonida matn ostidagi yashirin ma’nolarni izlaydi. Masalan, Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar”da eski jamiyatning ma’naviy inqirozini faqat izoh orqali emas, balki Zaynab, Homid, Musulmonqul kabi obrazlar harakati va fojiaiy vaziyatlar orqali ochadi. Abdulla Qahhor esa ko‘pincha muallif munosabatini kinoya, qisqa dialog va psixologik detal orqali bildiradi. Talaba ana shu nozik ishoralarni ilg‘ay boshlaganida badiiy matnning ichki g‘oyaviy mexanizmini tushunadi. Bu metod talabada yashirin ma’noni anglash, muallif konsepsiyasini farqlash va estetik baholash malakasini shakllantiradi.

“Obrazga psixologik tavsif berish” metodi talabaning badiiy qahramonni yuzaki tavsiflashdan ko‘ra, uning ichki ruhiy olamini tahlil qilishga xizmat qiladi. Bu usulda qahramon faqat “ijobiy” yoki “salbiy” obraz sifatida baholanmaydi, balki uning ruhiy kechinmalari, ichki ziddiyatlari, qaror qabul qilish sabablari, nutqi va harakatlari asosida talqin qilinadi. Masalan, Kumush obrazini faqat sadoqatli ayol sifatida emas, balki o‘z davrining ma’naviy mezonlari, ayol qismati va shaxsiy iltiroblari fonida tahlil qilish talabani chuqurroq mushohadaga olib kiradi. Yoki Qahhor hikoyalaridagi oddiy ko‘ringan qahramonlar ruhiyatida jamiyat bosimi, ma’naviy oqizlik, ichki qo‘rquv yoki fojiali kulgi mujassam bo‘lishi mumkin. Bunday tahlil talabada psixologik kuzatuvchanlikni, inson xarakterini badiiy matn asosida anglash qobiliyatini rivojlantiradi.

“Alternativ yakun yaratish” metodi esa interpretatsion faoliyatning ijodiy bosqichidir. Bunda talaba asar yakunini o‘zgartirish orqali muallif tanlagan badiiy yechimning zaruratini anglashga harakat qiladi. Masalan, “Agar Kumush tirik qolganida roman g‘oyasi qanday o‘zgarardi?”, “Agar Qahhor hikoyasidagi qahramon boshqacha qaror qilganida, asarning hajviy-falsafiy mazmuni saqlanarmidi?”, “Agar Navoiy g‘azalidagi lirik qahramon hijron emas, visol holatida tasvirlanganida g‘azalning ruhiy ohangi qanday bo‘lardi?” kabi topshiriqlar talabani matn tuzilishi, kompozitsiya va g‘oya o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga undaydi.

Bu metod shunchaki ijodiy mashq emas; u muallifning estetik tanlovi, konflikt yechimi va badiiy zaruratni tushunishga xizmat qiluvchi kuchli tahliliy vositadir. Shu jihatdan interpretatsion metodlar adabiyot darsini oddiy reproduktiv faoliyatdan ijodiy-intellektual jarayonga aylantiradi. Reprodukativ darsda talaba asosan tayyor ma’lumotni eslab qoladi va qayta bayon qiladi; interpretatsion darsda esa u savol qo‘yadi, dalil izlaydi, matnni solishtiradi, baholaydi va o‘z xulosasini shakllantiradi. Bu jarayon talabaning tanqidiy fikrlashi, estetik didi, nutqiy madaniyati va ilmiy mushohada yuritish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Eng muhimi, badiiy asar talaba ongida faqat o‘quv material sifatida emas, balki inson, jamiyat, ruhiyat va ma’naviyat haqidagi murakkab fikriy-estetik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Shuning uchun

interpretatsion metodlar zamonaviy filologik ta’limning muhim didaktik asosi sifatida qaralishi lozim.

Filologik ta’limda interpretatsion yondashuvning yana bir muhim jihati shundaki, u talabada estetik tafakkurni shakllantiradi. Talaba badiiy asarni faqat voqealar yig‘indisi sifatida emas, balki inson ruhiyati, milliy tafakkur va estetik ideal ifodasi sifatida qabul qila boshlaydi. Bu esa adabiyotning tarbiyaviy va ma’naviy ahamiyatini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy matnni interpretatsiya qilishning zamonaviy metodlari filologik ta’limning metodik imkoniyatlarini kengaytiradi. Germenevtik va lingvopoetik yondashuvlar, matn markazli ta’lim hamda interaktiv interpretatsion metodlar talabalarning estetik va analitik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – T.: Akademnashr, 2018.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan, 2019.
3. Xudoyberganova D. Raqamli ta’lim va pedagogika. – T.: Tafakkur, 2023.
4. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge University Press, 2011.
5. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson Education, 2020.
6. Gadamer H.G. Truth and Method. – London: Continuum, 2004.

O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI TA’LIMIDA ESTETIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

**Begimov O‘ktam Xaytbayevich — Ma’mun universiteti
O‘zbek va sharq tillari kafedrasida katta o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tili va adabiyoti ta’limida estetik tafakkurni shakllantirishning didaktik asoslari ilmiy tahlil qilinadi. Badiiy matnning estetik tabiati, poetik tafakkur va adabiy qabul masalalari yoritilib, talabalarning estetik didini rivojlantirish metodlari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: estetik tafakkur, poetik tafakkur, badiiy matn, didaktika, adabiy qabul, filologik ta’lim.

Аннотация. В статье анализируются дидактические основы формирования эстетического мышления в преподавании узбекского языка и литературы. Освещаются вопросы художественного восприятия, поэтического мышления и эстетической природы художественного текста.

Ключевые слова: эстетическое мышление, художественный текст, поэтическое мышление, дидактика.

Abstract. This article analyzes the didactic foundations of forming aesthetic thinking in Uzbek language and literature education. Issues of artistic perception, poetic thinking and aesthetic nature of literary text are highlighted.

Keywords: aesthetic thinking, literary text, poetic thinking, didactics.

Filologik ta’limning eng muhim va murakkab vazifalaridan biri talabada estetik tafakkurni shakllantirishdan iboratdir. Chunki filologik ta’lim faqat til birliklari yoki adabiy faktlarni o’rgatish bilan cheklanmaydi; u insonning badiiy idrokini, ruhiy sezgirligini va ma’naviy-estetik dunyoqarashini shakllantiruvchi murakkab madaniy hodisa hisoblanadi. Adabiyot inson ongiga tayyor axborot sifatida emas, balki hissiy-estetik tajriba sifatida ta’sir qiladi. Shu bois badiiy matnni o’qish jarayoni oddiy ma’lumot olish emas, balki estetik idrok, ichki kechinma va ruhiy mushohada jarayonidir. Estetik tafakkur aynan mana shu jarayonda shakllanadi: inson borliqni nafaqat mantiqiy mezonlar orqali, balki go’zallik, uyg’unlik, fojiaiviylik, ulug’vorlik va ma’naviy ideal kategoriyalari asosida anglay boshlaydi.

Filologik nuqtayi nazardan qaralganda, badiiy matn estetik tafakkurning asosiy manbayi hisoblanadi. Chunki san’atning boshqa turlaridan farqli ravishda adabiyotning asosiy materiali — bu so’zdir. So’z esa bir vaqtning o’zida ham semantik, ham emotsional-estetik tabiatga ega. Oddiy kommunikativ nutqda so’z axborot yetkazish vazifasini bajarsa, badiiy matnda u estetik ma’no tashuvchisiga aylanadi. Masalan, Alisher Navoiyning “Ko’ngul” haqidagi poetik tasvirlari yoki Cho’lpon she’riyatidagi “tong”, “yo’l”, “yulduz” kabi obrazlar oddiy leksik birlik emas, balki murakkab estetik va ruhiy timsollar sifatida namoyon bo’ladi. Talaba ana shu poetik qatlamlarni anglash jarayonida estetik tafakkurga ega bo’la boshlaydi. Chunki poetik tafakkur obraz orqali fikrlash, ramz orqali ma’no anglash va hissiy-estetik sezgirlik asosida mushohada yuritishni talab qiladi.

Adabiyot insonning nafaqat intellektual, balki ruhiy-estetik olamiga ta’sir ko’rsatadi, degan fikrning mohiyati ham shundadir. Ilmiy yoki publitsistik matn inson tafakkuriga asosan mantiqiy ta’sir qilsa, badiiy matn, avvalo, hissiy-estetik ta’sir orqali ongga kirib boradi. Masalan, Abdulla Qodiriyning “O’tkan kunlar” romanini o’qigan talaba faqat tarixiy voqealarni bilib qolmaydi; u muhabbat va fojiaiviylikni his qiladi, milliy qadriyatlar mohiyatini anglaydi, inson ruhiyatidagi murakkabliklarni sezadi. Kumushning fojiaiviy qismati yoki Otabekning ichki ziddiyatlari talabada shunchaki achinish hissini emas, balki estetik hamdardlikni shakllantiradi. Estetik tafakkurning muhim belgisi ham aynan mana shu — inson voqelikni faqat fakt sifatida emas, balki ma’naviy-estetik hodisa sifatida qabul qila boshlaydi.

Filologik ta’limda estetik tafakkur poetik tilni anglash orqali yanada chuqurlashadi. Badiiy matndagi metafora, ramz, tashbeh, tazod, takror, ritm va ohang kabi poetik vositalar talabaning estetik sezgirligini rivojlantiradi. Masalan, Navoiy g’azallaridagi “ishq o’ti”, “hijron tunlari”, “vasl tongi” kabi poetik konstruksiyalar oddiy ma’no emas, balki hissiy-estetik dunyoni ifodalaydi. Talaba ana shu obrazlarning ichki ma’nosini anglagan sari uning badiiy didi va poetik tafakkuri shakllanadi. Shu jihatdan filologik ta’lim — bu nafaqat bilim berish, balki estetik tarbiya jarayonidir. Chunki haqiqiy estetik tafakkur insonni go’zallikni anglashga, ma’naviy qadriyatlarni his qilishga va ruhiy noziklikni qadrlashga o’rgatadi.

Badiiy matnning estetik ta’sir kuchi uning inson ruhiyati bilan chambarchas bog’liqligida ham namoyon bo’ladi. Adabiyot insonni ichki mushohadaga undaydi, uning ma’naviy dunyosini boyitadi va hayot haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi. Masalan, Abdulla Qahhor hikoyalaridagi fojiaiviy kulgi yoki Cho’lpon she’riyatidagi iztirobli lirizm talabani inson ruhiyatining nozik qatlamlari bilan yuzlashtiradi. Natijada talaba voqelikni yuzaki emas, chuqurroq va ma’naviy-estetik mezonlar asosida baholashga o’rganadi. Bu esa estetik tafakkurning eng muhim ko’rsatkichidir. Shu sababli filologik ta’limni faqat grammatik qoidalar yoki adabiy jarayonlar

tarixi bilan cheklab bo‘lmaydi. Uning asosiy mohiyati talabada estetik mushohada yuritish, poetik ma’noni anglash va badiiy tafakkur orqali dunyoni his qilish qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir. Chunki estetik tafakkurga ega shaxs adabiyotni oddiy matn emas, balki insoniyat ruhiyati, milliy tafakkur va ma’naviy qadriyatlarning badiiy modeli sifatida anglaydi.

Estetik tafakkur — insonning borliqni go‘zallik mezonlari asosida idrok etishi va baholash qobiliyatidir. Adabiyot darslari aynan mana shu tafakkur shakllanishining muhim pedagogik maydoni hisoblanadi. Chunki badiiy asar estetik ideal, ruhiy kechinma va ma’naviy qadriyatlarning badiiy modelidir.

Bugungi ta’lim tizimida estetik tafakkurni rivojlantirish uchun matn markazli yondashuv muhim ahamiyat kasb etmoqda. Talaba asarni o‘qish jarayonida uning poetik tuzilishini, obrazlar tizimini va estetik qatlamlarini mustaqil kuzatadi. Bu esa unda badiiy sezgirlik va estetik mushohada ko‘nikmasini rivojlantiradi. Masalan, Alisher Navoiy g‘azallaridagi majoziy obrazlar, tasavvufiy ramzlar va musiqiy ohangdorlik talabaning poetik tafakkurini shakllantiradi. Abdulla Qodiriyning romanlari esa milliy tafakkur, tarixiy xotira va estetik ideal tushunchalarini anglashga yordam beradi. Abdulla Qahhor hikoyalaridagi psixologik detallar esa talabani inson ruhiyatini nozik his qilishga o‘rgatadi.

Estetik tafakkurni rivojlantirish jarayonida o‘qituvchining pedagogik mahorati hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Chunki badiiy matnning estetik tabiati talaba ongiga o‘z-o‘zidan ochilmaydi; uni anglash uchun pedagog tomonidan tashkil etilgan nozik metodik muhit zarur bo‘ladi. Adabiyot o‘qituvchisi asarni oddiy voqealar ketma-ketligi yoki syujet bayoni darajasida tushuntirish bilan cheklanib qolsa, badiiy matnning ichki estetik energiyasi yuzaga chiqmaydi. Natijada talaba asarni faqat “nima bo‘ldi?” degan savol doirasida qabul qiladi. Holbuki, haqiqiy filologik ta’lim “nima uchun aynan shunday tasvirlangan?”, “muallif bu detal orqali qanday estetik ma’no yaratgan?”, “obraz ruhiyatidagi ichki ziddiyat qanday badiiy vositalar orqali ochilgan?” kabi savollar asosida qurilishi kerak. Pedagogning metodik mahorati aynan mana shu nuqtada namoyon bo‘ladi: u talabaning diqqatini syujetdan poetik mohiyatga, voqeadan estetik ma’noga yo‘naltira olishi zarur.

Badiiy matnni estetik hodisa sifatida talqin qilish o‘qituvchidan chuqur filologik tafakkur va interpretatsion yondashuvni talab qiladi. Chunki har bir haqiqiy badiiy asar tashqi voqelikdan ko‘ra ichki ma’no tizimi bilan qimmatli hisoblanadi. Masalan, Abdulla Qahhor hikoyalaridagi qisqa dialog yoki oddiy detal ko‘pincha katta psixologik va estetik yuk tashiydi. Agar pedagog ana shu detalning poetik vazifasini ochib bera olsa, talaba badiiy matnning yashirin qatlamlarini his qila boshlaydi. Yoki Alisher Navoiy g‘azallaridagi ritm, ohang, tasavvufiy ramz va metaforalarning estetik funksiyasini sharhlash orqali o‘qituvchi talabani poetik tafakkur olamiga olib kiradi. Bu jarayonda pedagog oddiy ma’lumot beruvchi emas, balki estetik tafakkurni uyg‘otuvchi ijodiy yo‘lboshchi vazifasini bajaradi.

Estetik tafakkurni shakllantirishda interaktiv metodlarning ahamiyati, ayniqsa, katta. Chunki estetik qabul passiv tinglash orqali emas, balki faol hissiy-intellektual ishtirok orqali yuzaga keladi. Masalan, “muammoli savol” metodida talaba tayyor hukmni emas, balki matn asosida mustaqil estetik xulosa chiqarishga majbur bo‘ladi. “Nima sababdan Qodiriy Kumush obrazini fojiaiy yakunga olib keladi?”, “Cho‘lpon lirikasidagi iztirob individual kechinmami yoki milliy fojiami?” kabi savollar talabada poetik tafakkurni faollashtiradi. “Obrazga ichki monolog yozish”, “muallif pozitsiyasini himoya qilish”, “alternativ poetik detal yaratish” kabi

ijodiy topshiriqlar esa talabani badiiy tafakkur jarayoniga bevosita jalb etadi. Bu metodlar orqali talaba matnni tashqaridan kuzatmaydi, balki uning ichki estetik olamiga kiradi.

Poetik tahlil metodlari ham estetik tafakkurni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Chunki badiiy asarning estetik kuchi, avvalo, uning tilida mujassamlashadi. O‘qituvchi metafora, ramz, epitet, ritm, sintaktik parallelizm yoki ohangdorlikning badiiy funksiyasini ochib bera olganida, talaba so‘zning estetik imkoniyatlarini his qila boshlaydi. Masalan, Navoiy she‘riyatidagi “hijron”, “tong”, “sabo”, “yor” kabi obrazlar oddiy leksik birlik emas, balki murakkab estetik va ruhiy timsollar ekanini anglash poetik sezgirlikni shakllantiradi. Shu jihatdan filologik ta’limdagi poetik tahlil oddiy lingvistik tahlildan farq qiladi: u tilning estetik energiyasini his qilishga yo‘naltirilgan bo‘ladi.

Zamonaviy multimediaviy vositalar ham estetik qabul jarayonini sezilarli darajada kuchaytiradi. Chunki bugungi talaba axborotni ko‘proq vizual va audial kanallar orqali qabul qiladi. Audioijro orqali she‘rning musiqiyligi va ritmik tabiati kuchliroq seziladi. Masalan, Navoiy g‘azalining professional qiroat asosida tinglanishi talabaning poetik ohangni his qilish qobiliyatini oshiradi. Videoroliklar esa tarixiy muhit, obrazlarning ruhiy holati yoki poetik manzarani tasavvur qilishni osonlashtiradi. Ayniqsa, teatr elementlaridan foydalanish estetik idrokni chuqurlashtiradi. Talaba biror sahnani rollarga bo‘lib ijro etganida, u matnni faqat o‘qimaydi — uni yashaydi, his qiladi va ruhiy jihatdan boshdan kechiradi. Bu esa estetik tafakkurning eng yuqori bosqichlaridan biridir.

Vizual taqdimotlar, infografika va multimediaviy kompozitsiyalar ham badiiy matnning estetik qatlamlarini ochishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, roman konfliktlari xaritasi, obrazlar o‘rtasidagi ruhiy munosabat diagrammasi yoki she‘rdagi poetik timsollar vizual shaklda taqdim etilganda, talabaning estetik mushohadasi yanada faollashadi. Chunki inson tafakkuri ko‘pincha obraz orqali chuqurroq ishlaydi. Natijada adabiyot darsi oddiy nazariy mashg‘ulot emas, balki hissiy-estetik tajriba maydoniga aylanadi. Talaba badiiy asarni “o‘rganiladigan mavzu” sifatida emas, balki ichki ruhiy va estetik tajriba sifatida qabul qiladi. Aynan mana shu holat filologik ta’limning eng muhim maqsadi — estetik tafakkur va poetik sezgirlikni shakllantirish jarayonini yuzaga chiqaradi.

Xulosa qilib aytganda, estetik tafakkurni shakllantirish filologik ta’limning muhim didaktik vazifalaridan biridir. Badiiy matnning poetik tabiati, interpretatsion yondashuv va interaktiv metodlar talabada estetik did, poetik tafakkur va ma’naviy sezgirlikni rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan, 2019.
2. Xudoyberganova D. Raqamli ta’lim va pedagogika. – T.: Tafakkur, 2023.
3. Lotman Yu. Badiiy matn strukturasi. – Moskva, 1970.
4. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson Education, 2020.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

P.Abdaliev

NMPI, “Umumiy pedagogika va psixologiya” kafedrası

katta oqituvchisi

Annotatsiya: Maqolada boshlangich sinf oquvshilarining ekologik madaniyatni shakllantirishda interfaol metodlaridan foydalanish metodikasi tabiatshunoslik fanini oqitish orqali yoritilib berilgan.

Аннотация: В статье освещается методика использования интерактивных методов в формировании экологической культуры учащихся начальных классов посредством преподавания естествознания.

Abstract: This article highlights the methodology for using interactive methods in forming the environmental culture of primary school students through the teaching of natural science.

Kalit sozlar: ekologik madaniyat, ekologik tarbiya, oqitish metodlari, interfaol usullar.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое воспитание, методы обучения, интерактивные методы.

Keywords: environmental culture, environmental education, teaching methods, interactive methods.

XXI asr boshidagi eng muhim muammolarni ijobiy hal etish omillaridan biri, aholi, xususan, o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish, uning samaradorligini ta’minlash, ularni amaliyotga tarbiyalashga tayyorlashga erishish, ularni ekologik tarbiyalash hozirgi zamon pedagogika nazariyasi va amaliyotida o‘z echimini kutayotgan asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Ma’lumki, ekologik tarbiya - tabiatga nisbatan uning tabiiy holatini saqlash uchun kerak bo‘lgan qulay sharoitni yaratish bo‘yicha ma’lum bir amaliy bilim va tajribaga ega bo‘lishni taqozo etadi. Bunday amaliy bilim va tajribani yoshlar ongiga chuqur singdirishda umumiy o‘rta ta’lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining roli kattadir. Buning uchun o‘quvchilarga boshlang‘ich sinflardan tabiiy qadriyatlarimiz bo‘lgan er, suv, havo, er osti boyliklari, o‘simliklar dunyosi va boshqalarni ko‘z qorachig‘idek asrash bo‘yicha ekologik bilimlar berib borish maqsadga muvofiqdir. Avvalom bor, maktabda qilinadigan hamma tashkiliy ishlarda o‘quvchilarda ekologik ko‘nikmalarni hosil qilib borish masalasi ham e’tiborda bo‘ladi.

Inson va tabiat, jamiyat va tabiat birligi, o‘zaro aloqadorligi asrlar davomida insoniyatni atrof-muhitga nisbatan ongli ravishda oqilona munosabatda bo‘lishga undab kelgan va kelmoqda. Ekologiyaga oid g‘oyalar, Avesto, Quroni Karim, Hadislarda atroflicha o‘z ifodasini topgan. Eramizdan avvalgi VII-I minginchi yillarda ham tabiatni asrab-avaylash, uning boyliklarini saqlash, ko‘paytirish inson tomonidan amalga oshiriladigan oddiy axloqiy kundalik faoliyat sifatida e’tirof etilganligini tarixiy-yozma manbalar mazmunida o‘z aksini topgan.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ekologiyaga oid dastlabki bilimlar, tabiatshunoslik darslarida, bevosita tabiiy muhit bilan bog‘langan tushunchalarni o‘zida ifodalagan holda beriladi. III-IV sinf tabiatshunoslik darslarida Sharq allomalarining ekologik g‘oyalaridan foydalanish, dars jarayonlarida o‘quvchilarga o‘rganish mumkin bo‘lgan materiallarni tanlash asosida amalga oshiriladiki, u faqat bilishga emas, borliqni o‘zgartirishga ham yo‘naltirilgandir.

4-sinf “Tabiatshunoslik” darsida “Odamlar barpo etgan suv havzalari” mavzusini noan’anaviy usul asosida quyidagicha tashkil etiladi.

Darsda o‘quvchilarni O‘zbekistondagi kanallar, daryolar va ko‘llar bilan tanishtiriladi, ularga suvning tabiatdagi, inson hayotidagi ahamiyati to‘g‘risidagi tushuncha beriladi. Daryolarning o‘ziga xos xususiyatlari bilan batafsil tanishish uchun shu daryolarning birini, yo o‘quvchilar yashab turgan viloyat, tuman, qishloq xududidan oqib o‘tadigan daryoning o‘zini yo bo‘lmasa, sug‘orish qurilmalarini, suv bilan ta’minlaydigan daryoni misol qilib olish mumkin. O‘quvchilarga mavzu asosida keng ma’lumot berish maqsadida yangi mavzu bayoni va bilimlarni mustahkamlash jarayonida “O‘zbekiston” tabiiy xaritasi, jadvallar, “Daryo”, “Yomg‘irlatib sug‘orish qurilmasi”ga oid rasmlardan foydalaniladi.

O‘qituvchi ushbu darsni quyidagicha rejalashtirib olishi lozim:

Oldin o‘tgan dars mavzularini mustahkamlash.

O‘quvchilar bilan o‘zi yashab turgan hududidagi daryo yoki Sirdaryo yoki Amudaryolar to‘g‘risida suhbatlashish.

O‘quvchilarga “Odamlar barpo etgan suv havzalari” mavzusi bo‘yicha nazorat varag‘i bilan ishlash qoidalari haqida ma’lumot berish.

Darslik bilan ishlash.

Darsning borishi:

Quyidagi savollar yordamida o‘quvchilarning “Odamlar barpo etgan suv havzalari” mavzusining o‘zlashtirganlik darajasi aniqlanadi:

O‘zbekiston xududidan qanday daryolar oqib o‘tadi?

Hududimizdagi daryolarning foydali jihatlari nimalardan iborat?

Savollarga asoslanuvchi suhbatni tashkil etish.

O‘quvchilarga quyidagi savollar bilan murojaat qilinadi:

Siz yashaydigan joydan oqadigan daryolari qaerdan boshlanadi?

Daryoning manbai, o‘zani, ya’ni quyilish joyi deb nimaga aytiladi?

Daryoning o‘ng va chap sohilini qanday aniqlash mumkin?

Viloyatingiz, tumaningiz, qishlog‘ingizda qanday kanallar bor?

Sun‘iy kanallar nima uchun barpo etiladi?

So‘ng o‘qituvchi daryolardan birining oqimi, sohillarining o‘ziga xos xususiyatlari to‘g‘risida, sug‘orish kanallari va cho‘l erlarni o‘zlashtirishda ularning ahamiyati to‘g‘risida so‘zlab beradi. O‘qituvchilarning diqqati gidroelektrostantsiyalar barpo etish uchun Sirdaryodan foydalanish masalasiga, Amudaryoda kemalar qatnovi singari masalalarga jalb etiladi. O‘qituvchi rasmlarni ko‘rsatib, o‘z fikrini tushuntiradi.

O‘quvchilar rasmlarni diqqat bilan ko‘rib chiqadilar va mazmunini so‘zlab beradilar.

O‘qituvchi o‘quvchilarga darslikning 80-betini ochib, sug‘orish qurilmasining sxemasini ko‘rib chiqishlarini va sug‘orish qurilmasining vazifasini so‘zlab berishlarini so‘raydi.

“Tekislik daryosi” bilan “Tog‘ daryosi” ning rasmlarini ko‘rsatib, o‘qituvchi bu daryolarning suvi qay xilda oqishiga o‘quvchilar diqqatini jalb etadi; dalalar, bog‘larni va paxtazorlarni sug‘orish zarur bo‘ladigan yoz vaqtida O‘zbekistonning ba’zi daryolari sayozlashib yoki suvi butunlay qurib qolishi, kerakli miqdordagi suv hamma vaqt tayyor turishi uchun bahorda ortiqcha suvlar sun‘iy ko‘llarga-suv omborlariga yig‘ilishiga o‘quvchilar diqqatini tortadi.

So‘ngra o‘quvchilar 79-betdagi “Odamlar barpo etgan suv havzalari” mavzusini o‘qib, savollarga javob beradilar.

O‘qituvchi o‘quvchilarga yomg‘irlatib (tomchilatib) sug‘orish qurilmasining rasmini ko‘rib chiqishni taklif etadi va qay erda, nima uchun, qanday o‘simliklar va yilning qaysi faslida shu usulda sug‘orilishini so‘raydi.

O‘quvchilarga suv havzalarini muhofaza qilish, ichimlik suvini tejash masalalari haqida tushuncha beriladi.

“Qora quti” va “Zakovatli zukko” interfaol usullar asosida o‘quvchilar bilimini nazorat qilish.

Ushbu metod vositasida juftlik asosida quyidagi harakatlar tashkil etiladi: o‘quvchilar navbat bilan o‘qituvchi rolini bajaradilar. Sinf taxtasiga “qaerdan boshlanadi”, “uzun”, “keng”, “tiniq”, “tez”, “qaerga quyiladi”, “nima hosil bo‘ladi” kabi so‘z va jumlar yoziladi, dastlab o‘qituvchi rolini bajarayotganda o‘quvchi qayd etilgan ro‘yxatga daryo mohiyatini yorituvchi asosiy tushunchalar kiritilganligini tekshiradi. So‘ngra o‘quvchilardan sinf taxtasida o‘z ifodasini topgan atamalarga izoh berishlarini so‘raydi. O‘quvchilar bu bosqichdagi faoliyatlari uchun ham nazorat varag‘ining ikkinchi pog‘onasiga o‘zlari uchun ball qo‘yishlarini so‘raladi.

O‘quvchilar bilimlarini mustahkamlash.

To‘plangan ballar nisbatiga ko‘ra mashg‘ulot jarayonida faol ishtirok etgan o‘quvchilar o‘z xohishlariga ko‘ra o‘qituvchi tomonidan beriladigan quyidagi savollarga qisqa muddatda javob qaytaradilar:

O‘zbekistondagi qaysi yirik daryolarni bilasiz?

Qaysi suv omborlarini bilasiz?

Ko‘llar necha xil bo‘ladi?

Suv omborlari nima uchun barpo etilgan?

O‘zbekistondagi eng katta ko‘l qaysi?

Ko‘llar nima vazifani bajaradi?

Mashg‘ulot yakunida sinf taxtasiga o‘rganilgan mavzu mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi tushunchalardan iborat quyidagi topishmoq yoziladi:

Dengizu daryoda yashar,

Asosan ko‘klarda kezar,

Zeriksa bormi, osmondan,

Zamin uzra qaytib tushar. (Bug‘, yomg‘ir)

Men bor joyda gul bo‘lar,

Mensiz gulzor cho‘l bo‘lar. (Suv)

Uyga vazifa: O‘zingiz yashaydigan joydagi daryo, hovuz, ko‘l haqida insho yozing.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga 3-4 sinf “Tabiatshunoslik” darsini yangi pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitish yuzasidan tavsiya va tushunchalar berilgan. Bunda o‘quvchilarning tabiatda suv va o‘simliklar haqida tushuncha, og‘zaki fikrlash, ko‘nikma va malakalari rivojlanadi. Hamda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga metodik yordam sifatida dars ishlanmasini keltirish mumkin.

Bunda ko‘rinib turibdiki kurs davomida ekologik tushunchalar berish bilan birga boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini ekologik tarbiyalash mumkin ekan.

Kursdan keyingi davrda o‘qituvchilar malakada olgan bilimlari asosida o‘quvchilarga ekologik ta’lim beradilar.

Bular haqida chuqurroq tushunchaga ega bo‘lish uchun tabiatda mavjud bo‘lgan jismlar ustida amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

O‘qituvchilarda interfaol usullar orqali ekologik tushunchalarni shakllantirish muhim ilmiy - pedagogik muammo hisoblanadi. Buning uchun, yangi o‘qitish metodlari, jumladan interfaol usullardan foydalanish zarur. Pedagogikada o‘qitish metodlarini tasniflashga yagona yondashuv mavjud emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Berdanova P.O‘., Xalq og‘zaki ijodida ekologik madaniyat //Xalq ta’limi j., 2001. 2-son. – 37–40 b.
2. Valixanov M.N., Tabiatshunoslik asoslari. –T.: Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti, 2004. - 243 b.
3. Mirzaaxmedova Sh.M., Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiatga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishning pedagogik asoslari: Ped. fanl, nomz. ... diss. avtoref. – T.: 2006. – 22 b.
4. Nishonova N.O‘., O‘quvchilarda ekologik madaniyatni tarbiyalashning o‘ziga xos jihatlari //Xalq ta’limi j., 2001. 4-son. - 89 b.
5. Solihov O., Tabiatshunoslik darslari //Boshlang‘ich ta’lim j., 1992. 5-6-sonlar. – 53 b.

VAQT O‘LCHOV BIRLIKLARINI O‘RGATISHDA SAMARALI METODLAR VA DIDAKTIK YONDASHUVLAR

Yusufzoda Shabnami Yunus

Urganch davlat pedagogika instituti dotsenti

shabnamyusufzoda@gmail.com

Atajanova Navbahor Ro‘ziboyevna

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs magistrant

atajanovanavbahor44@mail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada vaqt o‘lchov birliklarini o‘rgatish jarayonida qo‘llaniladigan samarali metodlar va zamonaviy didaktik yondashuvlar tahlil qilinadi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning vaqt haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda interfaol metodlar, ko‘rgazmali vositalar va amaliy mashg‘ulotlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitishning samaradorligi asoslab berilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются эффективные методы и современные дидактические подходы, применяемые в процессе обучения единицам измерения времени. Освещено значение интерактивных методов, наглядных пособий и практических занятий в формировании представлений учащихся о времени в процессе начального образования. Также обоснована эффективность обучения на основе компетентностного подхода.

Abstract. This article analyzes effective methods and modern didactic approaches used in the process of teaching units of time. The importance of interactive methods, visual aids, and practical exercises in forming students' perceptions of time in the process of primary education is highlighted. The effectiveness of teaching based on a competency-based approach is also substantiated.

Kalit so‘zlar: vaqt, o‘lchov birliklari, didaktik yondashuv, interfaol metodlar, kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim.

Ключевые слова: Время, единицы измерения, дидактический подход, интерактивные методы, компетенция, начальное образование.

Keywords: Time, units of measurement, didactic approach, interactive methods, competence, primary education.

Vaqt tushunchasi inson hayotida muhim o‘rin tutadi. Uni to‘g‘ri anglash va o‘lchash ko‘nikmasi ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bosqichida shakllantiriladi. Vaqt o‘lchov birliklarini o‘rgatish o‘quvchilarning kundalik hayot faoliyati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni amaliy hayotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Vaqt o‘lchov birliklarini o‘rgatishning nazariy asoslari.

Vaqt o‘lchov birliklariga soniya, daqiqa, soat, sutka, hafta, oy va yil kiradi. Ushbu tushunchalarni o‘rgatishda izchillik va tizimlilik tamoyillariga amal qilish zarur. O‘quvchilar dastlab sodda birliklar bilan tanishib, keyinchalik murakkabroq birliklarga o‘tadilar.

2. Samarali metodlar.

a) ko‘rgazmali metodlar – soat modellari, taqvimlar, multimedia vositalari orqali vaqtni tushuntirish o‘quvchilarning tushunishini osonlashtiradi. Ayniqsa, harakatlanuvchi strelkali soatlar samarali hisoblanadi.

b) amaliy metodlar – o‘quvchilarga kundalik rejani tuzish, vaqtni hisoblashga oid mashqlar bajarish topshiriladi. Masalan, “Dars necha daqiqa davom etadi?” kabi savollar orqali bilim mustahkamlanadi.

c) interfaol metodlar – interfaol metodlar o‘quv jarayonida o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undovchi, ularning mustaqil fikrlashi va hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi samarali pedagogik vositalardan hisoblanadi.

Vaqt o‘lchov birliklarini o‘rgatishda interfaol metodlardan foydalanish nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlaydi, balki o‘quvchilarning vaqtni anglash va undan oqilona foydalanish kompetensiyalarini shakllantiradi.

“Klaster” metodi

Mazkur metod o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha mavjud bilimlarini aniqlash va ularni tizimlashtirishga xizmat qiladi. Masalan, “Vaqt” tushunchasi markazga yozilib, uning atrofiga “soat”, “daqiqa”, “kun tartibi”, “taqvim” kabi tushunchalar joylashtiriladi. Bu orqali o‘quvchilar vaqt bilan bog‘liq birliklar va tushunchalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglaydilar. Klaster tuzish jarayoni o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini va umumlashtirish qobiliyatini rivojlantiradi.

“Soat hikoyasi” metodi.

Ushbu metod vaqt birliklarini nutq faoliyati bilan integratsiyalashga qaratilgan. O‘quvchilarga soat, minut va sekund tushunchalari hikoya shaklida personaj sifatida tanishtiriladi. Shu orqali mavhum tushunchalar konkretlashadi va o‘quvchilarning tasavvuri rivojlanadi.

O‘qituvchi har bir vaqt birligini personaj sifatida tavsiflaydi: “Sekund juda tez yuguradi, u 60 harakatni bajarib bir minutga yetadi”, “Minut esa sabrli, asta-asta soat bilan uchrashadi”, “Soat sekin, ammo ishini to‘g‘ri bajaradi”.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Ushbu interfaol metodni qo‘llash jarayonida manitorda quyidagi “Soat hikoyasi” nomli animatsion ertaknamo soatni yoqib qo‘ysak, o‘quvchilarga bu mavzu yanada tushunarli bo‘ladi.

Soat Hikoyasi - Jonli Animatsiya

<https://claude.ai/public/artifacts/8e1abdef-f87d-4664-996f-6a37892ce2cc>

O‘quvchilar kartochkalar yoki vizual rasm yordamida vaqt birligini tasvirlaydi. O‘quvchilar hikoyadagi personaj sifatida harakat qiladi: bir o‘quvchi sekundni, boshqasi minutni, yana biri soatni ifodalaydi. Hikoya davomida vaqtning o‘tishi va bir-biri

bilan bog‘liqligi jonli tarzda ko‘rsatiladi.

“Jonli grafik” metodi.

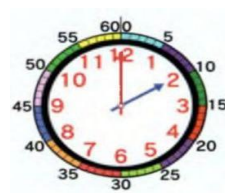
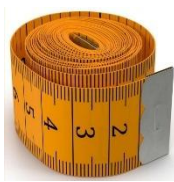
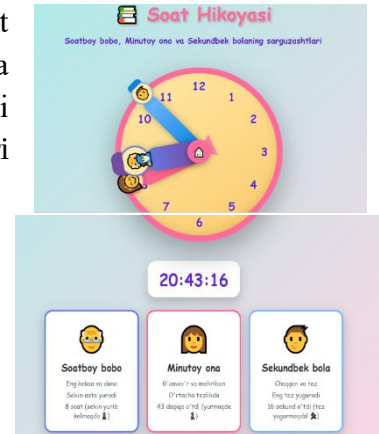
Ushbu metod o‘quvchilarda vaqt, masofa va tezlikni jonli vizual tarzda tushuntirishga qaratilgan.

Avvalo uchta o‘quvchi sinf oldiga chaqiriladi:

Birinchisi – “Yo‘l” (metr yoki kilometr belgisini ushlab turadi)

Ikkinchisi – “Vaqt” (soat belgisi)

Uchinchisi – “Tezlik” (mashina yoki transport rasmi)

Masala o‘qiladi. Ma’lum bo‘lgan parametrlar (masofa, vaqt yoki tezlik) o‘quvchilar oldinga chiqadi, noma’lum parametr orqada turadi. O‘quvchilar $V=S:T$ formulasini harakat bilan ko‘rsatadi, masofa, vaqt va tezlik o‘rtasidagi bog‘liqlik jonli tarzda ifodalanadi. O‘qituvchi harakatni kuzatadi va o‘quvchilarga to‘g‘ri formulani tanlash va parametrlarni joylashtirishni nazorat qiladi.

Bu metod orqali o‘quvchilar masofa, vaqt va tezlik tushunchalarini abstrakt formuladan amaliy harakatga aylantiradi. O‘quvchilar mavzuni vizual va kinestetik tarzda egallaydi, formulani eslab qolish osonlashadi.

“Savol-javob” metodi.

An’anaviy bo‘lishiga qaramay, interfaol shaklda tashkil etilganda juda samarali natija beradi. O‘qituvchi ochiq va muammoli savollar orqali o‘quvchilarni fikrlashga undaydi. Masalan:

- “1 soatda nechta daqiqa bor va bu nimaga teng?”
- “Agar dars 45 daqiqa davom etsa, ikki dars qancha vaqtni tashkil etadi?”

Bunday savollar orqali o‘quvchilar nafaqat eslab qoladi, balki hisoblash va tahlil qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Rolli o‘yinlar.

Rolli o‘yinlar o‘quvchilarning real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish orqali bilim olishiga imkon yaratadi. Masalan, “Kun tartibini tuzish”, “Maktabga kechikmaslik uchun vaqtni

rejalashtirish” kabi o‘yinlarda o‘quvchilar turli rollarni bajaradilar (o‘quvchi, ota-ona, o‘qituvchi). Bu jarayonda ular vaqtni to‘g‘ri taqsimlash, ustuvor vazifalarni belgilash va mas’uliyatni his qilishni o‘rganadilar.

Interfaol metodlarning afzalliklari

- o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi;
- mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;
- bilimlarni uzoq muddatga mustahkamlaydi;
- jamoada ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi;
- nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi.

Shu sababli, vaqt o‘lchov birliklarini o‘rgatishda interfaol metodlardan tizimli va maqsadga muvofiq foydalanish yuqori pedagogik samaradorlikni ta’minlaydi.

d) o‘yin texnologiyalari - didaktik o‘yinlar (masalan, “Soatni to‘g‘ri qo‘y”) orqali o‘quvchilar qiziqish bilan bilimlarni egallaydilar.

3. Didaktik yondashuvlar.

Kompetensiyaviy yondashuv. Bu yondashuv o‘quvchilarda faqat bilim emas, balki uni amalda qo‘llay olish ko‘nikmasini ham shakllantiradi. Vaqtni rejalashtirish, kundalik faoliyatni tartibga solish kabi hayotiy kompetensiyalar rivojlantiriladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv. Har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘qitish samaradorlikni oshiradi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv. O‘quvchilarni faol ishtirok etishga undash orqali bilimlar mustahkamlanadi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol va amaliy metodlardan foydalanish o‘quvchilarning vaqt tushunchasini tezroq va samaraliroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Ayniqsa, real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar yuqori natija beradi.

Xulosa.

Vaqt o‘lchov birliklarini o‘rgatish boshlang‘ich ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘quvchilarda nafaqat matematik bilimlarni, balki kundalik hayotda zarur bo‘lgan amaliy ko‘nikmalarni ham shakllantiradi. Mazkur mavzuni samarali o‘zlashtirishda zamonaviy pedagogik metodlar, xususan interfaol usullar, ko‘rgazmali vositalar va amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish yuqori natijadorlikni ta’minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy tushuntirish usullari bilan bir qatorda faol o‘qitish texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammoni hal etish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, vaqtni rejalashtirishga oid topshiriqlar va hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashqlar o‘quvchilarda mas’uliyat, tartiblilik va samarali faoliyat yuritish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning egallagan bilimlarini real hayotda qo‘llay olishga xizmat qiladi. Bu esa ularni ijtimoiy hayotga moslashuvchan, ongli va faol shaxs sifatida tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, vaqt o‘lchov birliklarini o‘rgatishda o‘qituvchining metodik mahorati, ijodiy yondashuvi va zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan oqilona foydalanishi hal

qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda innovatsion metodlarni yanada keng joriy etish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoni, 2020 yil 29 oktyabr.
2. Qosimov F.M. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida ijodiy topshiriqlar tizimi (monografiya) . – T.: ”Fan va texnologiya”, 2011. – 156 b.
3. Qosimov F.M. Matematika ta’limini ijodiy tashkil etish. (Monografiya) – Buxoro, 2020. – 230 b.
4. Yusufzoda Sh.Y. 3-sinf matematika darslarida geometriya elementlarini o‘rgatishda interfaol metodlardan foydalanish. -Buxoro: Monografiya. 2022.-15 b
5. Rayxonov Sh., Qosimov F., Saidova M. Boshlang‘ich sinflarda harakatga doir masalalar. O‘quv-metodik qo‘llanma. – Buxoro: 2019, – 56 b.
6. www.natlib.uz (A.Navoiy nomidagi O‘z.MK)

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Peruza Abdaliev

**NMPI, “Umumiy pedagogika va psixologiya”
kafedrasida katta oqituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada boshlangich sinf o‘quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirishda interfaol metodlaridan foydalanish metodikasi tabiyatshunoslik fanini o‘qitish orqali yoritilib berilgan.

Аннотация: В статье освещается методика использования интерактивных методов в формировании экологической культуры учащихся начальных классов посредством преподавания естествознания.

Abstract: This article highlights the methodology for using interactive methods in forming the ecological culture of primary school students through the teaching of natural science.

Kalit sozlar: ekologik madaniyat, ekologik tarbiya, o‘qitish metodlari, interfaol usullar.

Keywords: environmental culture, environmental education, teaching methods, interactive methods.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое воспитание, методы обучения, интерактивные методы.

XXI asr boshidagi eng muhim muammolarni ijobiy hal etish omillaridan biri, aholi, xususan, o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish, uning samaradorligini ta’minlash, ularni amaliyotga tarbiyalashga tayyorlashga erishish, ularni ekologik tarbiyalash hozirgi zamon pedagogika nazariyasi va amaliyotida o‘z yechimini kutayotgan asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Ma’lumki, ekologik tarbiya – tabiatga nisbatan uning tabiiy holatini saqlash uchun kerak bo‘lgan qulay sharoitni yaratish bo‘yicha ma’lum bir amaliy bilimga va tajribaga ega bo‘lishni taqozo etadi. Bunday amaliy bilim va tajribani yoshlar ongiga chuqur singdirishda umumiy o‘rta ta’lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining roli kattadir. Buning uchun o‘quvchilarga boshlang‘ich sinflardanoq tabiiy qadriyatlarimiz bo‘lgan yer, suv, havo, yer osti

boyliklari, o‘simliklar dunyosi va boshqalarni ko‘z qorachig‘idek asrash bo‘yicha ekologik bilimlar berib borish maqsadga muvofiqdir. Avvalom bor, maktabda qilinadigan hamma tashkiliy ishlarda o‘quvchilarda ekologik ko‘nikmalarni hosil qilib borish masalasi ham e’tiborda bo‘ladi.

Inson va tabiat, jamiyat va tabiat birligi, o‘zaro aloqadorligi asrlar davomida insoniyatni atrof-muhitga nisbatan ongli ravishda oqilona munosabatda bo‘lishga undab kelgan va kelmoqda. Ekologiyaga oid g‘oyalar, Avesto, Quroni Karim, Hadislarda atroflicha o‘z ifodasini topgan. Eramizdan avvalgi VII-I minginchi yillarda ham tabiatni asrab-avaylash, uning boyliklarini saqlash, ko‘paytirish inson tomonidan amalga oshiriladigan oddiy axloqiy kundalik faoliyat sifatida e’tirof etilganligini tarixiy-yozma manbalar mazmunida o‘z aksini topgan.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ekologiyaga oid dastlabki bilimlar, tabiatshunoslik darslarida, bevosita tabiiy muhit bilan bog‘langan tushunchalarni o‘zida ifodalagan holda beriladi. III-IV sinf tabiatshunoslik darslarida Sharq allomalarining ekologik g‘oyalaridan foydalanish, dars jarayonlarida o‘quvchilarga o‘rganish mumkin bo‘lgan materiallarni tanlash asosida amalga oshiriladiki, u faqat bilishga emas, borliqni o‘zgartirishga ham yo‘naltirilgandir.

4-sinf “Tabiatshunoslik” darsida “Odamlar barpo etgan suv havzalari” mavzusini noan’anaviy usul asosida quyidagicha tashkil etiladi.

Darsda o‘quvchilarni O‘zbekistondagi kanallar, daryolar va ko‘llar bilan tanishtiriladi, ularga suvning tabiatdagi, inson hayotidagi ahamiyati to‘g‘risidagi tushuncha beriladi. Daryolarning o‘ziga xos xususiyatlari bilan batafsil tanishish uchun shu daryolarning birini, yo o‘quvchilar yashab turgan viloyat, tuman, qishloq xududidan oqib o‘tadigan daryoning o‘zini yo bo‘lmasa, sug‘orish qurilmalarini, suv bilan ta‘minlaydigan daryoni misol qilib olish mumkin.

O‘quvchilarga mavzu asosida keng ma‘lumot berish maqsadida yangi mavzu bayoni va bilimlarni mustahkamlash jarayonida “O‘zbekiston” tabiiy xaritasi, jadvallar, “Daryo”, “Yomg‘irlatib sug‘orish qurilmasi”ga oid rasmlardan foydalaniladi.

O‘qituvchi ushbu darsni quyidagicha rejalashtirib olishi lozim:

Oldin o‘tgan dars mavzularini mustahkamlash.

O‘quvchilar bilan o‘zi yashab turgan hududidagi daryo yoki Sirdaryo yoki Amudaryolar to‘g‘risida suhbatlashish.

O‘quvchilarga “Odamlar barpo etgan suv havzalari” mavzusi bo‘yicha nazorat varag‘i bilan ishlash qoidalari haqida ma‘lumot berish.

Darslik bilan ishlash.

Darsning borishi:

Quyidagi savollar yordamida o‘quvchilarning “Odamlar barpo etgan suv havzalari” mavzusining o‘zlashtirganlik darajasi aniqlanadi:

O‘zbekiston xududidan qanday daryolar oqib o‘tadi?

Hududimizdagi daryolarning foydali jihatlari nimalardan iborat?

Savollarga asoslanuvchi suhbatni tashkil etish.

O‘quvchilarga quyidagi savollar bilan murojaat qilinadi:

Siz yashaydigan joydan oqadigan daryolari qaerdan boshlanadi?

Daryoning manbai, o‘zani, ya‘ni quyilish joyi deb nimaga aytiladi?

Daryoning o‘ng va chap sohilini qanday aniqlash mumkin?

Viloyatingiz, tumaningiz, qishlog‘ingizda qanday kanallar bor?

Sun‘iy kanallar nima uchun barpo etiladi?

So‘ng o‘qituvchi daryolardan birining oqimi, sohillarining o‘ziga xos xususiyatlari to‘g‘risida, sug‘orish kanallari va cho‘l erlarni o‘zlashtirishda ularning ahamiyati to‘g‘risida so‘zlab beradi. O‘qituvchilarning diqqati gidroelektrostantsiyalar barpo etish uchun Sirdaryodan foydalanish masalasiga, Amudaryoda kemalar qatnovi singari masalalarga jalb etiladi. O‘qituvchi rasmlarni ko‘rsatib, o‘z fikrini tushuntiradi.

O‘quvchilar rasmlarni diqqat bilan ko‘rib chiqadilar va mazmunini so‘zlab beradilar.

O‘qituvchi o‘quvchilarga darslikning 80-betini ochib, sug‘orish qurilmasining sxemasini ko‘rib chiqishlarini va sug‘orish qurilmasining vazifasini so‘zlab berishlarini so‘raydi.

“Tekislik daryosi” bilan “Tog‘ daryosi” ning rasmlarini ko‘rsatib, o‘qituvchi bu daryolarning suvi qay xilda oqishiga o‘quvchilar diqqatini jalb etadi; dalalar, bog‘larni va paxtazorlarni sug‘orish zarur bo‘ladigan yoz vaqtida O‘zbekistonning ba‘zi daryolari sayozlashib yoki suvi butunlay qurib qolishi, kerakli miqdordagi suv hamma vaqt tayyor turishi uchun bahorda ortiqcha suvlar sun‘iy ko‘llarga-suv omborlariga yig‘ilishiga o‘quvchilar diqqatini tortadi.

So‘ngra o‘quvchilar 79-betdagi “Odamlar barpo etgan suv havzalari” mavzusini o‘qib, savollarga javob beradilar.

O‘qituvchi o‘quvchilarga yomg‘irlatib (tomchilatib) sug‘orish qurilmasining rasmini ko‘rib chiqishni taklif etadi va qay erda, nima uchun, qanday o‘simliklar va yilning qaysi faslida shu usulda sug‘orilishini so‘raydi.

O‘quvchilarga suv havzalarini muhofaza qilish, ichimlik suvini tejash masalalari haqida tushuncha beriladi.

“Qora quti” va “Zakovatli zukko” interfaol usullar asosida o‘quvchilar bilimini nazorat qilish.

Ushbu metod vositasida juftlik asosida quyidagi harakatlar tashkil etiladi: o‘quvchilar navbat bilan o‘qituvchi rolini bajaradilar. Sinf taxtasiga “qaerdan boshlanadi”, “uzun”, “keng”, “tiniq”, “tez”, “qaerga quyiladi”, “nima hosil bo‘ladi” kabi so‘z va jumlar yoziladi, dastlab o‘qituvchi rolini bajarayotganda o‘quvchi qayd etilgan ro‘yxatga daryo mohiyatini yorituvchi asosiy tushunchalar kiritilganligini tekshiradi. So‘ngra o‘quvchilardan sinf taxtasida o‘z ifodasini topgan atamalarga izoh berishlarini so‘raydi. O‘quvchilar bu bosqichdagi faoliyatlari uchun ham nazorat varag‘ining ikkinchi pog‘onasiga o‘zlari uchun ball qo‘yishlarini so‘raladi.

O‘quvchilar bilimlarini mustahkamlash.

To‘plangan ballar nisbatiga ko‘ra mashg‘ulot jarayonida faol ishtirok etgan o‘quvchilar o‘z xohishlariga ko‘ra o‘qituvchi tomonidan beriladigan quyidagi savollarga qisqa muddatda javob qaytaradilar:

O‘zbekistondagi qaysi yirik daryolarni bilasiz?

Qaysi suv omborlarini bilasiz?

Ko‘llar necha xil bo‘ladi?

Suv omborlari nima uchun barpo etilgan?

O‘zbekistondagi eng katta ko‘l qaysi?

Ko‘llar nima vazifani bajaradi?

Mashg‘ulot yakunida sinf taxtasiga o‘rganilgan mavzu mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi tushunchalardan iborat quyidagi topishmoq yoziladi:

*Dengizu daryoda yashar,
Asosan ko‘klarda kezar,
Zeriksa bormi, osmondan
Zamin uzra qaytib tushar.
(Bug‘, yomg‘ir)
Men bor joyda gul bo‘lar,
Mensiz gulzor cho‘l bo‘lar.
(Suv)*

Uyga vazifa: O‘zingiz yashaydigan joydagi daryo, hovuz, ko‘l haqida insho yozing.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga 3-4 sinf “Tabiatshunoslik” darsini yangi pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitish yuzasidan tavsiya va tushunchalar berilgan. Bunda o‘quvchilarning tabiatda suv va o‘simliklar haqida tushuncha, og‘zaki fikrlash, ko‘nikma va malakalari rivojlanadi. Hamda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga metodik yordam sifatida dars ishlanmasini keltirish mumkin.

Bunda ko‘rinib turibdiki kurs davomida ekologik tushunchalar berish bilan birga boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini ekologik tarbiyalash mumkin ekan.

Kursdan keyingi davrda o‘qituvchilar malakada olgan bilimlari asosida o‘quvchilarga ekologik ta’lim beradilar.

Bular haqida chuqurroq tushunchaga ega bo‘lish uchun tabiatda mavjud bo‘lgan jismlar ustida amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

O‘qituvchilarda interfaol usullar orqali ekologik tushunchalarni shakllantirish muhim ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Buning uchun, yangi o‘qitish metodlari, jumladan interfaol usullardan foydalanish zarur. Pedagogikada o‘qitish metodlarini tasniflashga yagona yondashuv mavjud emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Berdanova P.O‘. Xalq og‘zaki ijodida ekologik madaniyat //Xalq ta’limi j., 2001. 2-son. – 37–40 b.
2. Valixanov M.N. Tabiatshunoslik asoslari. – T.: Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti, 2004. - 243 b.
3. Mirzaaxmedova Sh.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiatga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishning pedagogik asoslari: P.f.n. diss. avtoref. – T.: 2006. – 22 b.
4. Nishonova N.O‘. O‘quvchilarda ekologik madaniyatni tarbiyalashning o‘ziga xos jihatlari //Xalq ta’limi j., 2001. 4-son. - 89 b.
5. Solihov O. Tabiatshunoslik darslari //Boshlang‘ich ta’lim j., 1992. 5-6-sonlar. – 53 b.

O‘ZBEK ADABIYOTI DARSLARIDA MOTIVATSION MUHIT YARATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ortiqova Dildora Begmirzayevna
Toshkent shahridagi Adju universiteti qoshidagi
Xalqaro maktab direktor o‘rinbosari
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Mustaqil izlanivchisi

dildoraortigova17@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida o‘zbek adabiyoti darslarida motivatsion muhit yaratishning pedagogik asoslari yoritiladi. Talabalar faolligini oshirish, ularning estetik didi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishda o‘qituvchi faoliyati, interfaol metodlar hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida ijobiy psixologik muhitni shakllantirish orqali bilim olish samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib beriladi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические основы создания мотивационной среды на занятиях узбекской литературы в высших учебных заведениях. Анализируется роль деятельности преподавателя, интерактивных методов и современных педагогических подходов в повышении активности студентов, развитии их эстетического вкуса и самостоятельного мышления. Также показаны пути повышения эффективности обучения посредством формирования позитивной психологической среды в процессе занятий.

Abstract: This article examines the pedagogical foundations of creating a motivational environment in Uzbek literature classes in higher education institutions. It analyzes the role of teacher activity, interactive methods, and modern pedagogical approaches in increasing student engagement, as well as in developing their aesthetic taste and independent thinking. The article also highlights ways to improve learning effectiveness through the formation of a positive psychological environment during the learning process.

Kalit so‘zlar: motivatsiya, pedagogik muhit, o‘zbek adabiyoti, interfaol metodlar, oliy ta’lim, ijodiy fikrlash, talaba faolligi, innovatsion yondashuv

Ключевые слова: мотивация, педагогическая среда, узбекская литература, интерактивные методы, высшее образование, творческое мышление, активность студентов, инновационный подход

Keywords: motivation, pedagogical environment, Uzbek literature, interactive methods, higher education, creative thinking, student engagement, innovative approach.

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida o‘qitish samaradorligini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o‘zbek adabiyoti fanini o‘qitishda talabalarni faollashtirish, ularni dars jarayoniga jalb etish va mustaqil fikrlashga undash dolzarb masaladir. Shu nuqtai nazardan, motivatsion muhit yaratish pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Motivatsiya nafaqat bilim olishga qiziqishni oshiradi, balki talabaning shaxsiy rivojiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda motivatsion muhit yaratish talabaning ichki ehtiyojlari va qiziqishlariga tayangan holda tashkil etiladi. O‘zbek adabiyoti darslarida bu jarayon badiiy asarlarni chuqur tahlil qilish, ularni zamonaviy hayot bilan bog‘lash orqali amalga oshiriladi. Talabalar o‘z fikrini erkin ifoda eta oladigan muhitda o‘zlashtirish darajasi sezilarli darajada ortadi. Interfaol metodlar, jumladan, bahs-munozara, rol o‘ynash, klaster va aqliy hujum usullari motivatsion muhitni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Bu metodlar talabalarning darsga nisbatan qiziqishini kuchaytiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Shuningdek, axborot texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, elektron resurslar orqali adabiy materiallarni yanada qiziqarli shaklda taqdim etish imkonini beradi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, o‘qituvchining shaxsiy namunasining o‘rni katta. O‘qituvchining darsga bo‘lgan ishtiyoqi, nutqi va yondashuvi talabalar motivatsiyasiga bevosita ta’sir qiladi. Ijobiy psixologik muhit, o‘zaro hurmat va qo‘llab-quvvatlash tamoyillari asosida tashkil etilgan darslar yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Motivatsion muhitni yanada kuchaytirishda o‘qitish jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida tashkil etish muhim hisoblanadi. Har bir talabaning bilim darajasi, qiziqishi va ehtiyojlarini hisobga olish orqali dars mazmuni moslashtirilsa, o‘quv jarayoni samaraliroq kechadi. Bu esa talabada o‘ziga ishonch hissini shakllantirib, uning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi.

O‘zbek adabiyoti darslarida integrativ yondashuvdan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Ya’ni, adabiyot fanini tarix, falsafa, san’at va madaniyat bilan bog‘lab o‘qitish orqali talabalarda kengroq dunyoqarash shakllanadi. Masalan, biror badiiy asarni o‘rganishda o‘sha davr ijtimoiy-siyosiy sharoitlari bilan tanishtirish talabaning asarni chuqurroq anglashiga yordam beradi va qiziqishini oshiradi.

Motivatsion muhitni yaratishda rag‘batlantirish mexanizmlaridan ham samarali foydalanish zarur. Ijobiy baholash, e’tirof etish, kichik yutuqlarni ham qadrlash talabalarda darsga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi. Shu bilan birga, baholashning shaffof va adolatli bo‘lishi talabaning ishonchini mustahkamlaydi.

Adabiy ta’lim jarayonida ijodiy topshiriqlardan foydalanish ham muhim omillardan biridir. Insho yozish, sahna ko‘rinishlari tayyorlash, badiiy asar asosida yangi yakun yaratish kabi vazifalar talabalarni mustaqil fikrlashga undaydi. Bunday topshiriqlar talabaning ijodiy salohiyatini ochib beradi va darsni jonli hamda qiziqarli qiladi.

Shuningdek, dars jarayonida zamonaviy pedagogik diagnostika usullarini qo‘llash ham motivatsiyani boshqarishda muhim rol o‘ynaydi. Talabaning o‘zlashtirish darajasini muntazam tahlil qilish, unga individual tavsiyalar berish orqali o‘qituvchi o‘quv jarayonini samarali yo‘naltirishi mumkin. Bu esa natijadorlikni oshiradi.

Motivatsion muhitni shakllantirishda kommunikativ madaniyatni rivojlantirish ham muhimdir. O‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi ochiq muloqot, hurmat va ishonchga asoslangan munosabat dars samaradorligini oshiradi. Talaba o‘z fikrini erkin ifoda eta oladigan muhitda bilim olish jarayoni tabiiy va samarali kechadi.

Shu bilan birga, zamonaviy global ta’lim tendensiyalarini inobatga olish ham zarur. Xususan, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va kreativ yondashuv kabi kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan darslar motivatsion muhitni mustahkamlaydi. Bu esa talabalarni nafaqat bilimli, balki raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, individual yondashuv ham muhim omil hisoblanadi. Har bir talabani shaxs sifatida qabul qilish, uning qiziqishlarini inobatga olish orqali o‘qituvchi motivatsiyani oshirishi mumkin. O‘zbek adabiyoti namunalarini hayotiy misollar bilan boyitish esa darsni yanada mazmunli qiladi. O‘zbek adabiyoti darslarida motivatsion muhitni shakllantirishda talabalarning emotsional holatini hisobga olish muhim pedagogik omillardan biridir. Badiiy matnlar inson ruhiyatiga bevosita ta’sir etuvchi vosita bo‘lib, ular orqali talabada hamdardlik, estetik zavq va hayotiy qarashlar shakllanadi. Shu sababli o‘qituvchi dars jarayonida asar qahramonlarining ichki kechinmalarini tahlil qilish orqali talabalarda qiziqish uyg‘otishi lozim.

Motivatsiyani oshirishda muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Talabalarga ochiq savollar berish, asar yuzasidan turli nuqtai nazarlarni ilgari surish va ularni mustaqil xulosa chiqarishga yo’naltirish o’quv jarayonini jonlantiradi. Bu esa nafaqat bilimni mustahkamlaydi, balki tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Shuningdek, o’zbek adabiyoti darslarida milliy qadriyatlar va madaniy merosga tayanish motivatsion muhitni mustahkamlovchi omillardan biridir. Talabalar o’z milliy adabiyotiga nisbatan faxr va qiziqish hissini his qilganlarida, ular darsda faolroq ishtirok etadilar. Bu jarayonda klassik va zamonaviy adabiyot namunalarini uyg’un holda o’rganish maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining qo’llanilishi ham motivatsiyani oshiradi. Masalan, multimedia taqdimotlar, audiokitoblar, sahnalashtirilgan videolar orqali adabiy asarlarni o’rganish talabalarda kuchli taassurot uyg’otadi. Bu esa darsni an’anaviy shakldan interfaol va qiziqarli shaklga olib chiqadi.

Bundan tashqari, refleksiya usullaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Dars yakunida talabalar o’z fikr va his-tuyg’ularini ifoda etish orqali o’rganilgan mavzuni chuqurroq anglaydilar. Refleksiya motivatsiyani mustahkamlab, talabaning o’z-o’zini baholash ko’nikmasini rivojlantiradi.

Yana bir muhim jihat – hamkorlikda o’qitish texnologiyasidir. Guruhda ishlash, jamoaviy tahlil va fikr almashish orqali talabalar bir-biridan o’rganadi, bu esa ijtimoiy faollikni oshiradi. Bunday muhitda har bir talaba o’zini muhim subyekt sifatida his qiladi va bu uning darsga bo’lgan munosabatini ijobiy tomonga o’zgartiradi. O’zbek adabiyoti darslarida motivatsion muhitni yanada chuqurroq shakllantirish uchun o’qituvchi pedagogik faoliyatini tizimli va maqsadga yo’naltirilgan holda tashkil etishi zarur. Bunda darsning har bir bosqichi – kirish, yangi bilim berish, mustahkamlash va yakuniy tahlil – o’zaro uyg’unlikda olib borilishi lozim. Ayniqsa, darsning kirish qismida talabalarni qiziqitira oladigan savollar, hayotiy misollar yoki muammoli vaziyatlar orqali motivatsiya uyg’otish katta ahamiyatga ega.

Motivatsion muhitni yaratishda talabaning ichki va tashqi motivlarini farqlash va ularni uyg’unlashtirish muhimdir. Ichki motivatsiya talabaning bilim olishga bo’lgan tabiiy ehtiyoji va qiziqishiga asoslanadi, tashqi motivatsiya esa baho, rag’bat yoki ijtimoiy e’tirof bilan bog’liq. O’qituvchi ushbu ikki omilni muvozanatda qo’llagan holda barqaror o’quv faolligini ta’minlay oladi.

Adabiy ta’lim jarayonida kontekstual o’qitish texnologiyasidan foydalanish ham yuqori samaradorlik beradi. Bu yondashuvda o’rganilayotgan badiiy asar real hayot bilan bog’lab tushuntiriladi. Talaba asardagi voqea-hodisalarni o’z hayoti bilan solishtirgan holda tahlil qiladi, bu esa bilimni ongli ravishda o’zlashtirishga olib keladi. Natijada, dars jarayoni mazmunli va hayotiy tus oladi.

Motivatsion muhitni kuchaytirishda refleksiv yondashuv alohida o’rin tutadi. Talabalar o’z bilimlari, fikrlari va his-tuyg’ularini tahlil qilish orqali o’z-o’zini anglash darajasini oshiradilar. Bu esa ularning o’qishga bo’lgan mas’uliyatini kuchaytiradi. O’qituvchi refleksiya jarayonida talabalarni erkin fikr bildirishga undashi va har bir fikrni qadrlashi zarur.

Bundan tashqari, o’zbek adabiyoti darslarida kreativ pedagogika elementlarini qo’llash muhimdir. Masalan, talabalarga asar qahramonlari nomidan kundalik yozish, alternativ syujet

yaratish yoki asarni zamonaviy talqinda ifodalash kabi topshiriqlar berish mumkin. Bu usullar talabaning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va darsni yanada qiziqarli qiladi.

Gamifikatsiya, ya’ni o’yin elementlarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish ham motivatsiyani oshirishda samarali vositalardan biridir. Ball tizimi, reytinglar, kichik musobaqalar orqali talabalar o’rtasida sog’lom raqobat muhiti yaratiladi. Bu esa ularni faolroq ishtirok etishga undaydi.

Shuningdek, adabiy ta’limda differensial yondashuvni qo’llash ham muhimdir. Talabalar bilim darajasi va qobiliyatiga ko’ra turlicha topshiriqlar bilan ta’minlansa, har bir talaba o’z imkoniyatiga mos ravishda rivojlanadi. Bu esa o’z navbatida, muvaffaqiyat hissini uyg’otib, motivatsiyani kuchaytiradi.

Motivatsion muhitni shakllantirishda ijtimoiy omillar ham muhim rol o’ynaydi. Talabalar o’rtasida hamkorlik, o’zaro yordam va hurmat muhitini yaratish orqali dars samaradorligi oshadi. Guruhli loyihalar, jamoaviy taqdimotlar va muhokamalar orqali talabalar birgalikda ishlash ko’nikmasini rivojlantiradilar.

Yana bir muhim jihat – o’qituvchining innovatsion fikrlashi va doimiy o’z ustida ishlashidir. Zamonaviy pedagog doimiy ravishda yangi metodlarni o’rganib, ularni amaliyotga joriy etib borishi kerak. Bu esa darslarning yangicha va qiziqarli bo’lishini ta’minlaydi.

O’zbek adabiyoti darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg’un holda o’rgatish ham motivatsion muhitni boyitadi. Talabalar asarlar orqali nafaqat badiiy bilim, balki axloqiy va ma’naviy saboqlarni ham o’zlashtiradilar. Bu esa ularning shaxs sifatida shakllanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo’llanilishi, xususan, onlayn platformalar, elektron kutubxonalar va raqamli resurslar orqali ta’lim jarayonini boyitish mumkin. Bu esa talabalar uchun qo’shimcha imkoniyatlar yaratadi va mustaqil ta’lim olishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, motivatsion muhitni samarali tashkil etish ko’p qirrali jarayon bo’lib, u pedagogik mahorat, zamonaviy metodlar va talaba shaxsiga e’tibor asosida amalga oshiriladi. Bunday yondashuv o’zbek adabiyoti darslarining sifatini oshirib, talabalarni faol, mustaqil va ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Natijada, motivatsion muhitni yaratishda kompleks yondashuv, ya’ni pedagogik, psixologik va texnologik omillarni uyg’unlashtirish yuqori samaradorlikka olib keladi.

Oliy ta’lim muassasalarida o’zbek adabiyoti darslarida motivatsion muhit yaratish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Interfaol metodlardan foydalanish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ijobiy psixologik muhitni shakllantirish orqali talabalar faolligini oshirish mumkin. Natijada, talabalarda mustaqil fikrlash, estetik did va ijodiy yondashuv rivojlanadi. Bu esa kelajakda yetuk mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A., Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008. 173 b.
2. Yo’ldoshev J.G., Pedagogika asoslari. – T: “O’qituvchi”, 2012. 256 b.
3. To’xliyev B., Adabiyot o’qitish metodikasi. – T: “Yangi asr avlodi”, 2015. 312 b.
4. Ishmuhammedov R.J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2017. 208 b.

5. Qodirov M., Ta’limda zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: “Universitet”, 2020. 284 b.
6. Abduqodirov A., Pedagogik mahorat. Toshkent: “Ilm ziyo”, 2019. 214 b.

RAQAMLI VA INTERAKTIV VOSITALAR ORQALI BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING YOZUV MALAKASINI RIVOJLANTIRISH.

Yusufzoda Shabnami Yunus

p.f.f.d.(PhD), dotsent

UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedra mudiri

shabnamyusufzoda@gmail.com

Xudayberdiyeva Salomat Arslon qizi

UrDPI, “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining yozuv malakasini rivojlantirishda interaktiv usullardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Yozuv madaniyatining o‘quvchi shaxsiga ta’siri, o‘qituvchining yozuvda o‘rnak bo‘lishi, bundan tashqari, interaktiv metodlar – jamoaviy mashqlar, raqamli vositalar, vizual materiallar va onlayn platformalarning roli atroflicha tahlil qilingan. Shuningdek, amaliy tajribalar asosida interaktiv yondashuvlarning samaradorligi va ularni tatbiq etishdagi muammolar ham ko‘rib chiqilgan. Maqola boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini oshirishda metodik asos vazifasini bajaradi.

Аннотация: В данной статье освещается значение использования интерактивных методов в развитии навыков письма учителей начальных классов. Подробно проанализированы влияние культуры письма на личность учащегося, роль учителя как образца письменной грамотности, а также значение интерактивных методов – коллективных упражнений, цифровых средств, визуальных материалов и онлайн-платформ. Кроме того, на основе практического опыта рассмотрены эффективность интерактивных подходов и проблемы их внедрения. Статья служит методической основой для повышения профессиональной компетентности учителей начальных классов.

Abstract: This article highlights the importance of using interactive methods in developing the writing skills of primary school teachers. The influence of writing culture on students’ personalities, the teacher’s role as a model of proper handwriting and writing literacy, as well as the role of interactive methods such as collaborative exercises, digital tools, visual materials, and online platforms are comprehensively analyzed. In addition, based on practical experience, the effectiveness of interactive approaches and the challenges of their implementation are discussed. The article serves as a methodological basis for improving the professional competence of primary school teachers.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, husnixat, yozuv malakasi, interaktiv usullar, o‘qituvchi kompetensiyasi, raqamli vositalar, vizual materiallar, metodik yondashuv.

Ключевые слова: начальное образование, каллиграфия, навыки письма, интерактивные методы, компетентность учителя, цифровые средства, визуальные материалы, методический подход.

Keywords: primary education, handwriting, writing skills, interactive methods, teacher competence, digital tools, visual materials, methodological approach.

Mamlakatimizda ta’lim-tarbiya sohasini isloh qilish, o‘quvchilarning barkamol shaxsbo‘lib kamol topishini ta’minlash yo‘lida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lida biz, avvalo, ta’lim sifatini tubdan oshirishimiz, har bir bolaga zamonaviy bilim va tarbiya berishimiz kerak”. Mazkur qaror, ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirish, ularning yozuv malakasini mustahkamlash va o‘z o‘quvchilariga namunaviy tarzda taqdim etish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi – bu o‘quvchi uchun ilk ustoz, ilk namuna, ilk do‘st va rahnamo hisoblanadi. Uning nutqi, yozuvi, estetik didi, har bir so‘z va harakati o‘quvchida chuqur taassurot qoldiradi. Ayniqsa, husnixat – chiroyli yozuv malakasi orqali o‘qituvchi bolada nafaqat yozish, balki e’tibor, did, ixchamlik, intizom va chiroyli ifodalanish fazilatlarini shakllantiradi. Shu bois, o‘qituvchining yozuv madaniyatini yuksaltirish bugungi glabol mehnat bozori rivojlangan bir davrda ta’lim islohotlarining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Yana bir bor Prezidentimizning quyidagi so‘zlarini eslatib o‘tish o‘rinlidir: “Biz ta’lim tizimini isloh qilishda, avvalo, o‘qituvchining o‘rni va rolini yuksaltirishga e’tibor qaratmoqdamiz. Chunki bilimli, zamonaviy o‘qituvchi bo‘lmasa, ta’lim sifatini oshirib bo‘lmaydi”. Bu fikrlar asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining yozuv malakasini interaktiv metodlar orqali rivojlantirish zamonaviy ta’limda muhim bosqich hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogikada interaktiv usullar – o‘rganuvchining faol qatnashuvi, Mustaqil fikrlashi va o‘zini ifoda etishiga yo‘l ochuvchi samarali metodlar sifatida qaralmoqda. Boshlang‘ich sinflarda bu yondashuvlar o‘qituvchilarning yozuv malakasini faqat shaklan emas, balki mazmunan ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalardan foydalanishadi. Guruhli ishlar, ko‘rgazmali materiallar asosida tashkil etilgan darslar orqali o‘qituvchi o‘z yozuv madaniyatini oshirishi, husnixatda yangiliklarga ochiq bo‘lishi mumkin. To‘g‘ri birinchi sinf o‘quvchilari hali yozuv, fikrlash, mulohaza yuritish qobiliyatiga to‘liq ega emas. Ular bilan ishlashda ko‘proq ko‘rgazmali, takroriy, o‘yin elementlariga boy, harakatga asoslangan metodlar foydali bo‘ladi. Quyida birinchi sinf o‘quvchilari uchun mos, interaktiv usullarni tushunarli va amaliy ko‘rinishda yozib berdim: Hozirgi davrda ta’lim tizimining oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, o‘z fikrini erkin ifodalash, o‘rganilgan bilimlarni amalda qo‘llash, o‘zaro muloqot qilish va hayotiy muammolarni hal etish kabi kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. Bu kabi qarashlar o‘z navbatida ta’limda innovatsion yondashuvlarni, xususan, interaktiv usullardan foydalanishni talab qiladi.

Interaktiv usul – bu o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida, xususan, o‘quvchilarning o‘zaro faol hamkorlikda ishtirok etishiga asoslangan, bilimlarni faqat tinglab olish emas, balki uni muhokama qilish, tahlil qilish, baholash, amaliyotda qo‘llash orqali egallashga yo‘naltirilgan dars metodi hisoblanadi. “Interaktiv” so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib, “inter” – o‘zaro, “actio” – harakat” degan ma’noni anglatadi. Bu o‘zaro harakat, fikr va munosabatlar almashinuvi asosida olib boriladigan o‘qitish demakdir.

Interaktiv usullarning afzalliklari:

1. O‘quvchining e’tiborini doimiy faol holatda ushlab turadi.
2. Mashg‘ulotlarda o‘zini erkin tutadi va darsga nisbatan qiziqishi va ishtiyoqi oshadi.
3. O‘rganilayotgan mavzular chuqurroq o‘zlashtiriladi.
4. Nutq, tafakkur, fikrlash va ijtimoiy ko‘nikmalar rivojlanadi.
5. Yangi bilimni kashf qilish, undan foydalanish, amaliyotda tatbiq etish osonlashadi.

Birinchi sinf o‘quvchilari uchun yozuv malakasini shakllantirish juda nozik va muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bolalar yozuv asboblari bilan tanishadi, qalamni to‘g‘ri ushlashni, harflarni chiziqli daftarda yozishni, yozuv oraliqlarini saqlashni o‘rganadi. Shu sababli, ularni chalg‘itmaydigan, aksincha, qiziqtiradigan, harakatga undaydigan, oddiy va tushunarli metodlar qo‘llash muhimdir.

1. “Harfni havo orqali yozish” usuli: O‘qituvchi harfni katta qilib ko‘rsatadi, bolalar esa uni havoda qo‘llari bilan yozadilar. Bu usul bolalarning katta mushak harakatlarini rivojlantiradi va harf shaklini yod olishga yordam beradi.

2. “Chalkboard race” – Taxtda navbat bilan yozish: Ikki-uch bola doskaga chiqadi, o‘qituvchi aytgan harfni yoki bo‘g‘inni kim chiroyli yozsa, o‘sha g‘olib bo‘ladi. Bu o‘yin orqali bolalarda raqobat va qiziqish ortadi.

3. “Tepa–past, chap–o‘ng” o‘rgatuvchi harakatli mashqlar: Harflarni yozishda qayerdan boshlash, qayerga burish, qayerda tugatish kerakligini o‘rgatishda bolalar bilan birgalikda “chapga burilamiz”, “pastga tushamiz”, “tepaga ko‘tarilamiz” kabi jismoniy harakatlar bilan ishlash zarur. Bu bolaga yozuv yo‘nalishini tushunishga yordam beradi.

4. “Qumda yoki plastikda yozish” usuli: Oddiy daftarga emas, balki qum qutisi, plastilinyoki “seziladigan taxta”da yozish orqali bolalarning barmoqlari va e‘tibori faol ishlaydi. Bunday sensorika (his qilish) orqali yozuvni eslab qolish imkonini oshiradi.

5. “Rangli nuqtalarni birlashtirish” usuli: Harflarni tuzishda rangli nuqtalar orqali harakat yo‘nalishini ko‘rsatish va bola shu nuqtalarni ketma-ket birlashtirib yozuv hosil qiladi. Bu usul harfni tuzish ketma-ketligini aniq o‘rgatadi.

6. “Top o‘yinchisi qaysi harfni yozdi?”: O‘qituvchi doskada harf yozadi, lekin uni butunlay emas, faqat bir qismini ko‘rsatadi. Bolalar topishadi: “Bu qaysi harf?”, so‘ng uni yozishga harakat qilishadi. Natijada bolalarning diqqatini oshirishga erishiladi.

7. “Harf ovlash” o‘yini: Sinfxonaga harflar yoki bo‘g‘inlar yashirib qo‘yiladi. Bolalar ularni topib, tegishli joyga yopishtiradi yoki daftarga yozadi. Bu harakatli, qiziqarli va ta’limiy usul bo‘lib, ularni harakatlantiradi va yozishga undaydi.

8. “Qadam tashlab yozamiz” usuli: Polga katta harf chiziladi, bolalar har bir chiziq bo‘ylab qadam tashlab yurib, harfni shakllantiradi. Keyin shu harfni daftariga kichik qilib yozadi. Harakatdan yozuvga o‘tish kichik yoshdagi bolalar uchun juda samarali. Quyidagi usullar birinchi sinf o‘quvchilarining yoshiga mos, rivojlanish darajalarini inobatga olgan holda tanlangan. Ular orqali yozuv malakasi faqat mexanik emas, balki qiziqarli, quvnoq va ongli jarayonga aylanishi mumkin.

Birinchi sinf o‘quvchilariga mo‘ljallangan interaktiv metodlar yozuv malakasini shakllantirishda sezilarli darajada ijobiy natija beradi. Dastlabki darslarda bolalarning e‘tibori qisqa muddatli bo‘lib, ularda yozuv jarayoniga nisbatan toliqish, sustkashlik holatlari ko‘zga tashlangan bo‘lsa-da, interaktiv yondashuvlar joriy etilgach:

1. O‘quvchilarning yozuvga bo‘lgan qiziqishi ortadi – ular mashg‘ulotlarga faol jalb qilinadiva yozuv jarayonini zavq bilan bajarishga intiladilar.

2. Yozuv malakalari sezilarli darajada shakllanadi – harflarni to‘g‘ri va chiroyli yozish ko‘nikmalari paydo bo‘ladi, ayniqsa, ko‘rgazmali va harakatli usullar bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi.

3. Bolalarning e’tibor va diqqat markazi kuchayadi – qiziqarli o’yinlar, topishmoqlar va harakatli mashg’ulotlar orqali ular kuzatuvchanlik va fikrlash faollashadi.

4. Yozuvga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi – o’quvchilar yozuvni majburiy ish emas, balki qiziqarli faoliyat sifatida qabul qiladilar.

5. Sinfidagi o’zaro raqobat va hamkorlik rivojlanadi – “kim chiroyli yozadi?”, “top o’yinchisi” kabi metodlar orqali bolalarda sog’lom raqobat tuyg’usi va jamoaviylik hislari shakllanadi.

6. Sensor va motor faoliyatlari uyg’unlashadi – “qumda yozish”, “plastikda yozish”, “qadam tashlab harf tuzish” kabi usullar bolalarning nafaqat yozuv, balki umumiy motorika va sensor qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Jumladan, interaktiv usullardan foydalanish orqali birinchi sinf o’quvchilarining yozuvga bo’lgan qiziqishi ortadi, ular faol, ongli va chiroyli yozishga intiladi. Yozuv darslari ular uchun yoqimli, samarali va natijador jarayonga aylanadi. Yozuv malakasi – o’quvchining savodxonlikka ilk qadami, uning kelgusi ta’limdagi barcha yutuqlarining asosi hisoblanadi. Masalan, birinchi sinfda bu jarayon puxta tashkil etilsa, keyingi sinf bosqichlarida o’quvchining nafaqat yozuvi, balki fikrlashi, nutq madaniyati, mustaqil ishlash ko’nikmalari ham yuqori bo’ladi. Boshlang‘ich ta’limda, vaholanki, birinchi sinfda, interaktiv usullardan foydalanish yozuv jarayonini bolalar uchun tushunarli, qiziqarli va samarali qiladi. An’anaviy mashq va ko’rsatma berish usullariga qo’shimcha ravishda o’yin, harakat, sensorik mashg’ulotlar bilan boyitilgan metodlar bolaning ruhiy-emotsional holatini yengillashtiradi, sinfdagi dars muhitini jonlantiradi. Bu esa o’z navbatida o’quvchida yozuvga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishiga olib keladi. Shuningdek, zamonaviy o’qituvchidan faqatgina bilim emas, balki ijodkorlik, yangilikka intilish, har bir o’quvchini individual tarzda o’rganish va unga mos yondashuv ham talab etiladi. Interaktiv usullar o’z mohiyatiga ko’ra, aynan mana shu talablarga javob beradi.

Xulosa qilib aytganda, birinchi sinf o’quvchilarida yozuv malakasini shakllantirish o’zigaxos yondashuv va metodik mahoratni talab qiladigan nozik jarayondir. Bu davrda o’quvchilar hali mustaqil fikr yuritish, yozma ifoda qilish, nutqni erkin shakllantirish bosqichiga yetmagan bo’lishadi. Shu sababli ularning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, katta imkoniyatlarga ega ta’lim jarayonini oson, qiziqarli, faol ishtirokga asoslangan tarzda tashkil qilish nihoyatda muhimdir. Hozirgi yoshlar texnologiyani tez o’zlashtiradigan, innovatsiyaga ochiq va katta imkoniyatlarga ega avloddir. Interaktiv metodlar esa aynan mana shu maqsadga xizmat qiladi: bolalarda yozuvga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi, ular darsda jonlanadi, harakatlanadi, o’rganilayotgan harf va so’zlarni ko’rib, eshitib, sezib, harakat orqali o’zlashtiradi.

Interaktiv usullar o’quvchining bilim olish jarayonini kuchli motivatsiya, ichki qiziqish va shaxsiy ishtirok orqali boyitadi. Birinchi sinfda bu yondashuv ayniqsa samarali bo’lib, bola uchun darsni sevimli mashg’ulotga aylantiradi. O’qituvchining vazifasi esa bu metodlarni to’g’ri tanlash, ularni o’z darsiga moslashtirib qo’llay bilish va har bir o’quvchining yutuq yo’llarini ochib bera olishdir. Ana shundagina boshlang‘ich ta’lim bosqichi haqiqiy hayot maktabiga aylanishi mumkin. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Biz yoshlarni zamon talablariga mos bilim bilan qurollantirsak, kelajagimiz ishonchli qo’llarda bo’ladi”. Ta’lim sifatiga e’tibor qaratish -bu hech qachon faqat tashqi imidj yoki bosim uchun qilinadigan

ish emas. Bu - har bir insonning hayot sifati ,jamiyatning madaniy va iqtisodiy rivoji, millatning kelajagi uchun zarur bo‘lgan asosiy omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Azimov Y.Y.. Husnixatga o‘rgatishning amaliy asoslari (Metodik qo‘llanma). Turon Zamin Ziyo nashriyoti, - Toshkent, 2017, -132 b.
2. Jumayeva H. «Savod o‘rgatishga tayyorgarlik bosqichida o‘qish va yozuvga o‘rgatish.» Boshqaruv va etika qoidolari onlayn ilmiy jurnali 2.3 (2022): 1-4.
3. G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H., Masharipova U., Sattorova X. Husnixat va uni o‘qitish metodikasi. -T.: DPU.
4. Azimov Y.Y., Yusufzoda Sh.Y. Husnixat o‘qitish texnologiyasi. Darslik. Buxoro: Fan va ta’lim: 2022- 69 b.
5. Adizova N.B., Jumayev R.X., Qo‘ldoshev R.A., Ismatov S.R. Ona tili o‘qitish metodikasi. Buxoro: Durdona: 2021. - 292 b.
6. Isroilova R.S., Yusufzoda Sh.Y. Ona tili o‘qitish metodikasi. 1-qism. Darslik. Buxoro: Kamolot: 2023. - 320 b.

**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA GRAMMATIK TUSHUNCHALARNI
O‘RGATISHDA ZAMONAVIIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR**

Otamurodova Aziza Sultonmurodovna

**UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
[orcid.org/ 0009-0000-1805-7257](https://orcid.org/0009-0000-1805-7257)**

Qurbonova Surayyo

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda grammatik tushunchalarni o‘rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda o‘yin asosida o‘qitish yondashuvlarining grammatik bilimlarni shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda grammatik tushunchalarni samarali o‘zlashtirishga yordam beruvchi metodik usullar ko‘rib chiqilgan.

Аннотация: В данной статье освещаются теоретические и практические аспекты использования современных педагогических технологий в обучении грамматическим понятиям в начальном образовании. В исследовании проанализирована роль интерактивных методов, информационно-коммуникационных технологий и игровых подходов обучения в формировании грамматических знаний. Также рассмотрены методические приемы, способствующие эффективному усвоению грамматических понятий с учетом возрастных особенностей учащихся.

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of using modern pedagogical technologies in teaching grammatical concepts in primary education. The study analyzes the role of interactive methods, information and communication technologies, and game-based teaching approaches in the formation of grammatical knowledge. Additionally, methodological techniques are considered to facilitate the effective mastery of grammatical concepts, taking into account the age characteristics of students.

Kalit so‘zlar: Grammatik tushunchalar, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o‘yin texnologiyalari, ta’lim samaradorligi, metodika, innovatsion yondashuv.

Ключевые слова: Грамматические понятия, педагогические технологии, интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии, игровые технологии, эффективность образования, методика, инновационный подход.

Keywords: Grammatical concepts, pedagogical technologies, interactive methods, information and communication technologies, game technologies, educational efficiency, methodology, innovative approach.

Boshlang‘ich ta’limda grammatik tushunchalarni o‘rgatish ona tili fanining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Grammatik bilimlar o‘quvchilarning to‘g‘ri yozish, to‘g‘ri gap tuzish va nutqni ongli ravishda shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu sababli ushbu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini faollashtirishga, o‘quvchini mustaqil fikrlashga undashga va bilimlarni amaliy qo‘llashga yo‘naltirilgan. Bu texnologiyalar an’anaviy “tayyor bilim berish” usulidan farqli ravishda o‘quvchini dars jarayonining markaziga qo‘yadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar qo‘llanilgan darslarda grammatik tushunchalarni o‘zlashtirish darajasi 30–45% ga oshadi.

Interfaol metodlar grammatikani o‘qitishda muhim o‘rin tutadi. Masalan, “Klaster” metodi orqali o‘quvchilar grammatik tushunchalarni tizimlashtirib o‘rganadilar. Ot, sifat, fe‘l kabi so‘z turkumlarini klaster shaklida tasvirlash o‘quvchilarga ularning farqini va bog‘liqligini tushunishga yordam beradi. Bu metod vizual va mantiqiy fikrlashni birgalikda rivojlantiradi.

“Aqliy hujum” metodi esa grammatik qoidalarni mustahkamlashda samarali vosita hisoblanadi. O‘qituvchi savol beradi, o‘quvchilar esa tezkor javoblar orqali o‘z fikrlarini bildiradilar. Bu jarayon o‘quvchilarning faolligini oshiradi va ularni mustaqil fikrlashga undaydi.

“O‘yin texnologiyalari” boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun juda muhim ahamiyatga ega. Grammatik tushunchalarni o‘yin orqali o‘rgatish bolalarda qiziqishni oshiradi va bilimni tezroq eslab qolishga yordam beradi. Masalan, “So‘z top”, “To‘g‘ri joylashtir” kabi o‘yinlar grammatik qoidalarni amaliy tarzda o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham grammatikani o‘rgatishda muhim rol o‘ynaydi. Multimedia taqdimotlar, interaktiv testlar va elektron darsliklar o‘quvchilarga vizual va eshitish orqali bilim olish imkonini beradi. Bu esa bilimlarni mustahkamlash jarayonini yanada samarali qiladi.

Tushunchalarni o‘rgatishda individual yondashuv ham katta ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining o‘zlashtirish darajasi turlicha bo‘lgani uchun o‘qituvchi topshiriqlarni moslashtirishi kerak. Bu sust o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarning ham grammatik bilimlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish ko‘nikmasini shakllantirishga ham xizmat qiladi. O‘quvchi darsda o‘rgangan grammatik qoidalarni amaliy mashqlar orqali mustahkamlab boradi.

Boshlang‘ich ta’limda grammatik tushunchalarni o‘rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ta’lim sifatini oshiradi, o‘quvchilarning faolligini kuchaytiradi va

ularning grammatik bilimlarini mustahkam shakllantiradi. Grammatik qoidalarini oson va tushunarli yetkazishda interfaol va raqamli texnologiyalar muhim ahamiyatga ega. Ular zerikarli yodlash jarayonini qiziqarli o‘yinga aylantirib, bolaning mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi.

Masalan, interfaol metodlardan **“Besh qadam”** yoki **“Blits-so‘rov”** o‘yinini o‘tkazishda o‘quvchilar tezkor savol-javoblar orqali o‘tilgan grammatik qoidalarini (masalan, fe‘l, ot, sifat so‘roqlarini) mustahkamlaydilar. **“Kim topqir?”** musobaqasini o‘tkazish orqali matnda yashiringan grammatik shakllarni yoki so‘z yasovchi qo‘shimchalarni tez topishga asoslangan kichik guruhlardagi amaliy mashg‘ulotda o‘quvchilarning ongli va tekzkorlik bilan javob berishga o‘rgatiladi.

Axborot-kommunikatsiya (IKT) va multimedia texnologiyalari orqali qoidalarini hayotiy misollar va multfilm qahramonlari yordamida tushuntirish diqqatni jamlashga yordam beradi. O‘quvchilar planshet yoki kompyuter orqali testlar yechish, so‘zlarni moslashtirish kabi mashqlarni bajartirish ularning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ta’lim jarayonida bunday texnologiyalarni uyg‘unlikda qo‘llash o‘quvchilarning savodxonlik darajasini oshirib, ularning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda grammatik tushunchalarni o‘rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning grammatik bilimlarni oson va chuqur o‘zlashtirishiga yordam beradi. Shuningdek, bu yondashuvlar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, faolligini kuchaytiradi hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Umuman olganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar grammatikani o‘qitish jarayonini yanada samarali, qiziqarli va natijador qilishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Boshlang‘ich ta’limda tarbiya fani. D.Y.Xudoyberganov, A.S.Otamurodova, S.I.Abdullayeva, A.A.Sabirov, D.Sh.Bekmetova. – T.: “Zebo prints”, 2026. 444 b.
2. Tolipov O., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: “Fan”, 2010.
3. Zimnyaya I.A. *Pedagogical Psychology*. – Moscow: Logos, 2004.
4. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2004.
5. Johnson D.W., Johnson R.T. *Learning Together and Alone*. – Boston: Allyn & Bacon, 1999.
6. Passov E.I. *Communicative Method of Teaching*. – Moscow: Prosveshcheniye, 1991.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI DIDAKTIKANING MAZMUNI VA TAMOYILLARI

Abdullayeva Sanobar Ibadullayevna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur mavzu boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli didaktikaning mazmuni va asosiy tamoyillarini yoritishga bag‘ishlangan. Shuningdek, raqamli didaktikaning asosiy komponentlari — raqamli resurslar, interaktiv platformalar, multimediya vositalari va masofaviy ta’lim imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Mavzuda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining

yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda raqamli ta’limni tashkil etish tamoyillari, jumladan, vizuallik, interaktivlik, individuallashtirish, moslashuvchanlik va motivatsiyani oshirish kabi jihatlar asoslab beriladi.

Аннотация: Данная тема посвящена освещению содержания и основных принципов цифровой дидактики в системе начального образования. Также рассматриваются основные компоненты цифровой дидактики - цифровые ресурсы, интерактивные платформы, мультимедийные средства и возможности дистанционного обучения. В теме обосновываются принципы организации цифрового образования с учетом возрастных особенностей учащихся начальных классов, включая такие аспекты, как визуальность, интерактивность, индивидуализация, гибкость и повышение мотивации.

Abstract: This topic is dedicated to highlighting the content and fundamental principles of digital didactics in the primary education system. It also examines the key components of digital didactics - digital resources, interactive platforms, multimedia tools, and distance learning opportunities. The topic substantiates the principles of organizing digital education, taking into account the age characteristics of primary school students, including aspects such as visualization, interactivity, individualization, flexibility, and increasing motivation.

Kalit so‘zlar: Raqamli didaktika, boshlang‘ich ta’lim, interaktiv o‘qitish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), multimedia vositalari, individual ta’lim yondashuvi, raqamli savodxonlik, pedagogik innovatsiyalar.

Ключевые слова: Цифровая дидактика, начальное образование, интерактивное обучение, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), мультимедийные инструменты, индивидуальный подход к обучению, цифровая грамотность, педагогические инновации. грамотности посредством цифровой дидактики.

Keywords: Digital didactics, primary education, interactive learning, information and communication technologies (ICT), multimedia tools, individual approach to learning, digital literacy, pedagogical innovations.

Boshlang‘ich ta’lim tizimi zamonaviy jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liq holda doimiy ravishda yangilanib bormoqda. Xususan, raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi o‘quvchilarning bilim olish usullarini tubdan o‘zgartirib, yangi pedagogik yondashuvlarni shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtai nazardan, raqamli didaktika boshlang‘ich ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lib, u o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, interaktivlikni ta’minlash hamda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli didaktika — bu ta’lim mazmuni, metodlari va vositalarini raqamli muhit asosida qayta ko‘rib chiqish va takomillashtirishni nazarda tutuvchi ilmiy-amaliy yo‘nalishdir. U nafaqat axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni, balki o‘qitishning maqsad, tamoyil va shakllarini ham yangicha yondashuv asosida tashkil etishni talab qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun raqamli vositalar orqali taqdim etilayotgan o‘quv materiallari ularning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, sodda, tushunarli va qiziqarli bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limda raqamli didaktikaning mazmuni, uning asosiy tamoyillari hamda ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida samarali o‘qitishni tashkil etishning dolzarb masalalari va istiqbollari ham yoritib beriladi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli didaktikaning mazmuni, avvalo, o‘quv jarayonini raqamli texnologiyalar asosida samarali tashkil etish, o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtirish hamda ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan yondashuvlar majmuasini o‘z ichiga oladi. Raqamli didaktika doirasida o‘quv materiallarini multimedia vositalari orqali taqdim etish, interaktiv platformalardan foydalanish, individual ta’lim yo‘nalishlarini shakllantirish va baholashning zamonaviy usullarini qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinflarda raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, animatsiyalar, videodarslar, elektron o‘yinlar va test tizimlari orqali berilgan topshiriqlar bolalarning diqqatini uzoqroq ushlab turishga yordam beradi. Natijada o‘quvchilar mavzuni chuqurroq anglaydi va o‘zlashtirish darajasi ortadi. Shu bilan birga, raqamli muhit o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli didaktikaning asosiy tamoyillari sifatida interaktivlik, individuallashtirish, moslashuvchanlik, vizuallik va uzluksizlikni alohida ta’kidlash mumkin. Interaktivlik tamoyili o‘quvchi va ta’lim vositasi o‘rtasidagi faol muloqotni ta’minlab, bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Individuallashtirish esa har bir o‘quvchining qobiliyati, bilim darajasi va o‘zlashtirish sur’atini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etishni nazarda tutadi. Moslashuvchanlik tamoyili esa o‘quv jarayonini turli sharoitlarda — an’anaviy, masofaviy yoki aralash shaklda olib borish imkonini beradi. Amaliy kuzatuvlar natijasida aniqlanishicha, raqamli didaktika asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki mantiqiy fikrlash, muammoni hal qilish va axborotni tahlil qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Biroq, bu jarayonda o‘qituvchining roli nihoyatda muhim bo‘lib qoladi. O‘qituvchi raqamli vositalardan maqsadga muvofiq foydalanishi, o‘quv materialini to‘g‘ri tanlashi va o‘quvchilarni ortiqcha axborot yuklamasidan himoya qilishi lozim. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda raqamli didaktikani samarali joriy etish uchun bir qator shart-sharoitlar zarur. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetarli darajada bo‘lishi, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratish va metodik qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, raqamli vositalardan foydalanishda me’yorni saqlash ham muhim ahamiyatga ega. Demak, boshlang‘ich ta’limda raqamli didaktikaning mazmuni va tamoyillari o‘quv jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Uning to‘g‘ri qo‘llanilishi ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning faolligini kuchaytirish va ularni kelajakdagi raqamli jamiyatga tayyorlashda muhim omil bo‘lib hisoblanadi.

Raqamli didaktika ko‘plab afzalliklarga ega bo‘lishiga qaramay, uning ayrim kamchiliklari ham mavjud. Bu kamchiliklarni hisobga olish va ularni bartaraf etish ta’lim samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Avvalo, texnik muammolar asosiy kamchiliklardan biridir. Har bir maktab yoki o‘quvchi zamonaviy qurilmalar (kompyuter, planshet, internet) bilan to‘liq ta’minlanmagan bo‘lishi mumkin. Internet tezligining pastligi yoki uzilishlar dars jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ikkinchidan, raqamli tengsizlik muammosi mavjud. Ba’zi o‘quvchilar texnologiyalardan erkin foydalana olsa, boshqalari bu imkoniyatdan mahrum bo‘lishi mumkin. Bu esa o‘quvchilar o‘rtasida bilim olishda tafovutni kuchaytiradi. Yana bir muhim jihat — o‘quvchilarning diqqatini boshqarish qiyinligi. Raqamli qurilmalar orqali dars o‘tilganda bolalar boshqa ilovalar, o‘yinlar yoki ijtimoiy tarmoqlarga chalg‘ib ketishi mumkin. Bu esa o‘quv jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Shuningdek, sog‘liq bilan

bog‘liq muammolar ham yuzaga keladi. Uzoq vaqt davomida ekran qarshisida o‘tirish ko‘z charchashi, ko‘rish qobiliyatining pasayishi, umurtqa pog‘onasiga zarar yetkazishi mumkin. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu juda muhim masala hisoblanadi. Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, raqamli didaktika o‘qituvchidan yuqori darajadagi raqamli kompetensiyani talab qiladi. Agar o‘qituvchi texnologiyalardan to‘g‘ri foydalana olmasa, dars samarasi kutilgan natijani bermaydi. Bundan tashqari, barcha o‘quv materiallarini raqamlashtirish ham vaqt va resurs talab qiladi. Yana bir kamchilik — jonli muloqotning kamayishi. An’anaviy darslarda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi bevosita aloqa kuchli bo‘ladi, bu esa tarbiyaviy jihatdan muhimdir. Raqamli muhitda esa bu aloqa nisbatan cheklanishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, raqamli didaktika samarali vosita bo‘lsa-da, uning kamchiliklarini inkor etib bo‘lmaydi. Shu sababli, undan foydalanishda muvozanatni saqlash, an’anaviy va raqamli ta’limni uyg‘unlashtirish eng to‘g‘ri yondashuv hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda raqamli didaktikaning mazmuni va tamoyillari zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga oqilona va maqsadga muvofiq joriy etish o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirish, ularning mustaqil fikrlash, axborotni izlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqola davomida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli didaktika interaktivlik, individuallashtirish, moslashuvchanlik va vizuallik kabi tamoyillar asosida tashkil etilganda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish darajasi sezilarli darajada oshadi. Shu bilan birga, ushbu yondashuv o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirib, ularni faol ishtirok etishga undaydi. Biroq, raqamli didaktikani samarali qo‘llash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish muhimdir. Xususan, zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, sifatli elektron ta’lim resurslarini ishlab chiqish va ulardan oqilona foydalanish talab etiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olib, raqamli vositalardan foydalanishda me’yorni saqlash ham muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda, boshlang‘ich ta’limda raqamli didaktika an’anaviy ta’lim usullari bilan uyg‘unlashgan holda qo‘llanilganda yanada yuqori natijalarni beradi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish va ta’lim jarayoniga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasiga oid farmon va qarorlari to‘plami. –T.:, 2020–2023.
2. Ishmuhamedov R., Yo‘ldoshev M. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – T.: “Fan”, 2018.
4. Begimqulov U. Ta’limni axborotlashtirish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Fan”, 2017.
5. Selevko G.K. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. – Moskva: “Narodnoe obrazovanie”, 2015.
6. Polat E.S. Masofaviy ta’lim asoslari. – Moskva: “Akademiya”, 2016.
7. UNESCO. Digital Education Strategy and Implementation Guidelines. – Paris, 2021.

8. OECD. Education in a Digital World: Trends and Insights. – Paris, 2020.

AXLOQIY TARBIYA JARAYONIDA RAQAMLI RESURLAR VA VIRTUAL MUHITNING IMKONIYATLARI

Yusufzoda Shabnami Yunus

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”

kafedrası dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

shabnamyusufzoda@gmail.com

Safayeva Laylo Toxirovna.

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

1-bosqich magistranti

laylosafayeva3@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada axloqiy tarbiya jarayonida raqamli resurslar va virtual muhitning o‘rni va ahamiyati hamda ulardan samarali foydalanish usullari o‘rganilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar orqali o‘quvchilarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish imkoniyatlari yoritilgan.

Annotation. This article examines the role and significance of digital resources and virtual environments in the process of moral education, as well as methods for their effective use. It also highlights the opportunities for developing students’ moral values through modern technologies.

Аннотация. В данной статье рассматриваются роль и значение цифровых ресурсов и виртуальной среды в процессе нравственного воспитания, а также методы их эффективного использования. Также освещаются возможности формирования нравственных ценностей у учащихся с помощью современных технологий.

Kalit so‘zlar: axloqiy tarbiya, raqamli resurslar, virtual muhit, pedagogika, ta’lim texnologiyalari, internet, multimedia.

Keywords: moral education, digital resources, virtual environment, pedagogy, educational technologies, internet, multimedia

Ключевые слова: нравственное воспитание, цифровые ресурсы, виртуальная среда, педагогика, образовательные технологии, интернет, мультимедиа.

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqamlashtirish davrida ta’lim tizimi tubdan o‘zgarib bormoqda. Ayniqsa, axloqiy tarbiya jarayonida zamonaviy, texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalar keng qo‘llanilmoqda. Raqamli resurslar va virtual muhit o‘quvchilarning dunyoqarashi, xulq-atvori va qadriyatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-noyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasi va uni amalga oshirish bo‘yicha yo‘l xaritasida ta’lim tizimini raqamlashtirish orqali zamonaviy o‘quv metodikalarini joriy qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangani bejiz emas. Ushbu islohotlar ta’lim jarayonida onlayn platformalar, multimedia vositalari, interaktiv dasturlar va boshqa raqamli resurslardan keng foydalanishni taqozo etmoqda [1].

Umuman olganda, tarbiyaviy jarayonni raqamli ta’lim bilan integratsiya qilish — kelajak avlodning ma’naviy va intellektual rivoji uchun strategik zaruratdir. Zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida tarbiyaviy jarayonni yangi bosqichga ko’tarish, o’quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish mumkin. Bu esa nafaqat ta’lim tizimining sifat darajasini oshiradi, balki jamiyatning raqamli va ma’naviy taraqqiyotiga keng hissa qo’shadi.

Raqamli ta’lim sharoitida tarbiyaning yangi paradigmasi

Raqamli ta’lim faqat bilim berish emas, balki o’quvchilarda raqamli madaniyat, raqamli mas’uliyat, media savodxonlik, axloqiy me’yorlarga rioya qilish kabi fazilatlarni shakllantirishda muhim rol o’ynaydi. Bu jarayonda quyidagi tamoyillar asos bo’ladi:

- tarbiya va ta’limning integratsiyasi;
- raqamli identifikatsiya va onlayn etika madaniyati;
- xavfsiz internet tamoyillariga o’rgatish.[2]

Axloqiy tarbiya – bu shaxsda jamiyatda qabul qilingan axloqiy me’yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor qoidalarini shakllantirish jarayonidir. Bu jarayon oila, maktab va ijtimoiy muhit orqali amalga oshiriladi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Avvalo, o’quvchilar istalgan joyda va istalgan vaqtda o’qish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Masofaviy ta’lim platformalari, onlayn kurslar va elektron darsliklar yordamida bilim olish jarayoni yanada qulay bo’ldi.

Masalan, internet orqali dunyoning istalgan universiteti yoki o’qituvchisidan saboq olish mumkin. Bu esa yoshlarning bilim doirasini kengaytiradi, xorijiy tillarni o’rganish, dasturlash, dizayn yoki marketing kabi zamonaviy sohalarida o’z ustida ishlash imkonini beradi.

Bundan tashqari, raqamli vositalar o’qituvchilarga ham yordam beradi. Ular darslarni yanada qiziqarli qilish, o’quvchilarning faolligini oshirish uchun turli interaktiv usullar, video, test va simulyatsiyalardan foydalanishlari mumkin. Natijada dars jarayoni biryoqlama emas, balki ikki tomonlama muloqot shaklida kechadi.

Maqsad: Raqamli ta’lim vositalari orqali o’quvchilarda axloqiy tarbiyani rivojlantirish imkoniyatlarini nazariy jihatdan tahlil qilish va zamonaviy metodik yondashuvlarni asoslab berishdan iborat.

Vazifalar: Raqamli vositalarning turlari va ularning pedagogik xususiyatlarini aniqlash.

Axloqiy tarbiya mazmuni va uning zamonaviy talqinlarini yoritish;

Onlayn ta’lim platformalarining axloqiy tarbiyadagi o’rni va imkoniyatlarini ochib berish.

Raqamli vositalar orqali tarbiya jarayonida uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo’llarini ko’rsatish.

Raqamli resurslarga quyidagilar kiradi: Elektron darsliklar, videodarslar, interaktiv platformalar, mobil ilovalar. Ular orqali o’quvchilar mustaqil fikrlashga o’rganadi axborotni tez va samarali qabul qiladi, ta’lim jarayoni esa qiziqarli bo’ladi.

Masalan, videoroliklar orqali axloqiy vaziyatlarni ko’rsatish o’quvchilarga real hayotiy qaror qabul qilishni o’rgatadi.

Virtual muhitning imkoniyatlari. Virtual muhit (internet, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn platformalar) quyidagi imkoniyatlarni beradi: Masofaviy ta’limni tashkil etish, global madaniyat

bilan tanishish, turli axloqiy muammolarni muhokama qilish. Shu bilan birga, virtual muhit o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi va ularni mustaqil qaror qabul qilishga undaydi.

Axloqiy tarbiyada raqamli texnologiyalardan foydalanish yo‘llari.

Interaktiv o‘yinlar orqali axloqiy tanlovlarni o‘rgatish.

Videoroliklar va filmlar asosida muhokama tashkil etish.

Onlayn forumlarda fikr almashish.

Virtual sinf muhitida bahs-munozaralar o‘tkazish.

Muammolar va xavflar. Raqamli muhitdan foydalanishda ayrim salbiy jihatlar ham mavjud: Noto‘g‘ri axborot ta’siri, internetga qaramlik, axloqiy me’yorlarning buzilishi. Shu sababli, pedagog va ota-onalar nazorati muhim ahamiyatga ega.

Xulosa sifatida raqamli ta’lim tarbiyaviy jarayonni yangi bosqichga ko‘tarib, o‘quvchilarni ma’naviy va axloqiy jihatdan kamolotga yetkazishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Eng muhim jihat — raqamli tarbiya jarayonida oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlashdir. Axloqiy tarbiya jarayonida raqamli resurslar va virtual muhitdan samarali foydalanish o‘quvchilarda ijobiy fazilatlarni shakllantirishda katta imkoniyat yaratadi. Biroq, bu jarayonni to‘g‘ri tashkil etish, nazorat qilish va maqsadga yo‘naltirish zarur. Zamonaviy pedagog o‘z faoliyatida texnologiyalardan oqilona foydalanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 05.11.2020 yildagi PF-6079-son.
2. Nurmuxamad Duisenov. AKT va Internet texnologiyalaridan foydalanishni o‘rganish. – Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2021y.
3. Abdullayeva N. Raqamli ta’limda o‘quvchi faoliyatini boshqarishning pedagogik asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022.
4. Jo‘rayev R. Axloqiy tarbiya va zamonaviy ta’lim. – Toshkent: “Ilm ziyo”, 2020
5. Saydaxmedov Sh. Raqamli ta’lim texnologiyalari va ularning pedagogik imkoniyatlari. – Toshkent: “Moliya”, 2021.
6. Mirzahmedova N.D. Raqamli texnologiyalarining ta’lim sohasida qo‘llanilishi /Scientific jurnal Impact Factor, sjif 2022: 5.947. 539-P.
7. Matayev E.D. Raqamli vositalarning axloqiy tarbiyani rivojlantirishdagi o‘rni va imkoniyatlari. “Ota-onalarning farzand tarbiyasiga oid metodik bilimlarini rivojlantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar” Respublika ilmiy-amaliy anjumani 2025-yil 6-may. B.192

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING MATEMATIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI RESURLARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Otamurodova Aziza Sultonmurodovna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi

orcid.org/ 0009-0000-1805-7257

Zairboyeva Dildora Ahmadjon qizi.

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli resurslardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan.

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarning o‘rni, ularning o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati hamda o‘qitish metodikasi haqida so‘z yuritiladi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы эффективного использования цифровых ресурсов в развитии математической грамотности учащихся начальных классов. Речь идет о роли цифровых технологий в современном образовательном процессе, их значении в развитии мыслительных способностей учащихся и методике обучения.

Abstract: This article examines issues regarding the effective use of digital resources in developing the mathematical literacy of primary school students. It discusses the role of digital technologies in the modern educational process, their significance in developing students' thinking abilities, and teaching methodologies.

Kalit so‘zlar: Matematik savodxonlik, raqamli resurslar, boshlang‘ich ta’lim, interaktiv metodlar, axborot texnologiyalari, ta’lim samaradorligi, visual ta’lim resurslari.

Ключевые слова: Математическая грамотность, цифровые ресурсы, начальное образование, интерактивные методы, информационные технологии, эффективность образования, визуальные образовательные ресурсы.

Keywords: Mathematical literacy, digital resources, primary education, interactive methods, information technologies, educational efficiency, visual educational resources.

Hozirgi kunda ta’lim tizimida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli resurslardan foydalanish darslarning samaradorligini oshiradi. Matematik savodxonlik – bu o‘quvchining kundalik hayotda matematik bilim va ko‘nikmalarni qo‘llay olish qobiliyatidir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli resurslardan foydalanish metodikasi zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘quvchilarining matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli resurslardan foydalanish murakkab nazariy tushunchalarni vizuallashtirish, mantiqiy fikrlashni rag‘batlantirish va darsni interaktiv o‘yinlar orqali o‘quvchilar uchun qiziqarli qilishga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuv hisoblanadi.

Matematik savodxonlik — bu nafaqat hisob-kitob ko‘nikmalari, balki mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish, hayotiy vaziyatlarda matematik tushunchalarni qo‘llash va tanqidiy yondashuvni o‘z ichiga oladi. Raqamli resurslar (interaktiv ilovalar, virtual manipulativlar, onlayn platformalar) bu jarayonni vizual, interaktiv va shaxsiylashtirilgan qilish orqali o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, individual farqlarni hisobga oladi va o‘zlashtirishni tezlashtiradi.

Raqamli texnologiyalar asosida olib boriladigan metodikaning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

Didaktik tamoyillar va yondashuvlar – bularga vizualizatsiya; integratsiyalashgan yondashuv (STEAM); tabaqalashtirilgan yondashuvlarni misol qilish mumkin.

Vizualizatsiya orqali matematik amallarni, geometrik shakllarni va sonlar ketma-ketligini animatsiyalar orqali ko‘rsatish bolalarning mavzuni tezroq tushunishiga yordam bersa, Integratsiyalashgan ya’ni STEAM orqali yondashuv matematikani san’at va muhandislik elementlari bilan birlashtirish orqali o‘quvchilarga fanning amaliy ahamiyatini ko‘rsatishga

xizmat qiladi. Tabaqalashtirilgan yondashuv esa har bir o‘quvchining o‘zlashtirish tezligiga va salohiyatiga qarab dasturlarni individual sozlashni talab qiladi.

Didaktik tamoyillar va yondashuvlarni samarali olib borishda raqamli vositalar va resurslar orqali natijaga erishiladi.

Boshlang‘ich sinflarda (1–4-sinflar) matematik savodxonlik quyidagi ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak:

- Raqamlar va ularning munosabatlari (hisoblash, taqqoslash).
- Geometrik shakllar, o‘lchov va fazoviy tasavvurlar.
- Masalalar yechish, mantiqiy mulohaza yuritish.
- Hayotiy kontekstdagi qo‘llanish (bozor, vaqt, shakllar).

Raqamli resurslarning afzalliklari interaktivlik (o‘quvchi darhol javob oladi, xatolar tuzatiladi), shaxsiylashtirish (adaptiv platformalar o‘quvchining darajasiga mos topshiriqlar beradi), motivatsiya (o‘yin elementlariga ya’ni gamification qiziqishni oshiradi) kabi yo‘ndashuvlar orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Inklyuzivlik yondashuvi bugungi kun ta’lim jarayoniga tadbiiq etilib, turli qobiliyatdagi bolalar uchun moslashuvchanlik(masalan, sekinroq o‘zlashtiruvchilar uchun takrorlash imkoniyat beradi)ni shakllantiradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida TIMSS xalqaro baholash dasturi topshiriqlari asosida raqamli formatga o‘tish matematik savodxonlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buning natijasida bugungi kunga kelib samarali raqamli resurslar va vositalar ishlab chiqilmoqda. Quyidagi resurslar boshlang‘ich sinflar uchun tavsiya etiladi (ko‘pchiligi bepul yoki qisman bepul):

Khan Academy (va Khan Academy Kids) — video darslar, interaktiv mashqlar, raqamlar, geometriya va masalalar bo‘yicha bosqichma-bosqich o‘qitish. Adaptiv tizim o‘quvchining darajasini hisobga oladi.

GeoGebra — geometriya, grafiklar va algebra uchun interaktiv vosita. Virtual chizg‘ich, transportir va manipulyativlar bilan ishlaydi.

Desmos (Polypad) — Pan balans, virtual bloklar (base-10) va tenglamalar uchun qulay o‘rgatish tizimi. Tenglik tushunchasini vizual ravishda o‘rgatadi.

PhET Interactive Simulations — Colorado universitetining bepul simulyatsiyalari (Number Play va boshqalar). Raqamlar o‘yinlari orqali subitizatsiya (tez hisoblash) va tasavvurlarni rivojlantiradi.

Quiz, Kahoot — O‘yin shaklidagi testlar va viktorinalar.

Motivatsiyani oshirish uchun raqobat elementi sifatida ham o‘zbek tilidagi resurslar: “Onlayn maktab”, milliy platformalardagi elektron darsliklar, interaktiv taxta (smartboard) dasturlari va mahalliy ilovalar (masalan, matematik o‘yinlar) ham ishlab amaliyotga tadbiiq qilinmoqda.

Ushbu platformalar orqali amaliy ish olib borish metodik yondashuvlarni bosqichma-bosqich tashkil etishni talab qiladi.

Raqamli resurslarni samarali qo‘llash uchun quyidagi metodika tavsiya qilinadi:

Tayyorgarlik bosqichi:

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

O‘qituvchi resurslarni oldindan sinab ko‘radi va dars maqsadiga moslashtiradi. O‘quvchilarga raqamli savodxonlik asoslarini o‘rgatadi (qurilma bilan ishlash, xavfsizlik). Sinfda internet va qurilmalar (planshet, kompyuter, interaktiv taxta) mavjudligini ta’minlaydi.

Dars jarayonida integratsiyani tashkil etish:

Kirish qismi: Video yoki animatsiya orqali mavzuni jozibali taqdim etadi. (masalan, Khan Academy videosi).

Asosiy qism: Interaktiv mashqlar (GeoGebra’da shakllar chizish yoki Desmos’da balans o‘ynash).

Guruhli ishlarni tashkil qilish: bir guruh virtual manipulativlar bilan ishlasa, ikkinchisi muhokama qiladi.

Mustaqil ish: Adaptiv topshiriqlar o‘quvchining darajasiga mos ravishda beriladi.

Baholash: Quiz orqali tezkor testlar o‘tkazish va darhol natijani aniqlash.

Ta’limni tashkil qilishga bunday yondashuvning afzalliklar - o‘quvchilarning faolligi va qiziqishi oshadi, individual yondashuv ta’minlanadi, vizual va amaliy ko‘nikmalar rivojlanadi, raqamli savodxonlik ham shakllanadi.

Muammolari esa texnik imkoniyatlar yetishmasligi, o‘qituvchilarning malakasi yetishmasligi ota-onalar bilan hamkorlik, kiberxavfsizlik qoidalarini bilmaslik.

Xulosa qilib aytganda ushbu metodika o‘quvchilarda nafaqat matematik bilimlarni, balki XXI asr ko‘nikmalarini (tanqidiy fikrlash, raqamli savodxonlik, hamkorlik) shakllantirishga yordam beradi. Amaliyotda sinab ko‘rish va natijalarni tahlil qilish orqali yanada takomillashtirish mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik savodxonligini rivojlantirishda raqamli resurslardan foydalanish ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Bu usul o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va matematik bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmasini shakllantiradi. Shuning uchun zamonaviy o‘qituvchi raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishni puxta egallashi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti. – Toshkent, 2021.
2. Mullis I.V.S., Martin M.O., Foy P. TIMSS 2019 Assessment Frameworks. – Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2019.
3. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science. – Paris: OECD Publishing, 2023.
4. National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). Principles and Standards for School Mathematics. – Reston, VA, 2000.
5. Хазраткулов III.Н., Совершенствования методов воспитания на занятиях в начальных классах. Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. UFA. 1.08.2022

**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALARNING QO‘LLANILISHI VA SAMARADORLIGI.**

N.B.Bekchanova

**UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
Ro‘ziboyeva Kumushoy Sobirboy qizi**

UrDPI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Ta’lim jarayonida zamonaviy metodlardan foydalanishning o‘quvchilarning bilim olish faolligi, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda ijodiy yondashuvini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, boshlang‘ich sinflarda qo‘llaniladigan interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari va axborot-kommunikatsiya vositalarining samaradorligi ochib beriladi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы использования инновационных педагогических технологий в начальном образовании. Анализируется роль современных методов обучения в повышении познавательной активности учащихся, развитии навыков самостоятельного мышления и формировании творческого подхода. Также раскрывается эффективность интерактивных методов, игровых технологий и информационно-коммуникационных средств, применяемых в начальных классах.

Abstract: This article discusses the theoretical and practical foundations of using innovative pedagogical technologies in primary education. It analyzes the role of modern teaching methods in increasing students’ learning motivation, developing independent thinking skills, and fostering a creative approach. In addition, the effectiveness of interactive methods, game-based technologies, and information and communication tools used in primary classes is revealed.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, pedagogika, innovatsion texnologiya, interfaol metod, ta’lim samaradorligi, o‘quvchi faolligi, didaktika.

Ключевые слова: начальное образование, педагогика, инновационные технологии, интерактивные методы, эффективность образования, активность учащихся, дидактика

Keywords: primary education, pedagogy, innovative technologies, interactive methods, educational effectiveness, student activity, didactics.

Hozirgi globallashuv davrida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uni zamon talablariga moslashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi umumiy ta’lim tizimining poydevori bo‘lib, bu bosqichda berilgan bilimlar keyingi o‘quv faoliyatining asosini tashkil etadi. Boshlang‘ich ta’lim pedagogika nazariyasi o‘qitish va tarbiya jarayonining qonuniyatlarini o‘rganadi hamda samarali metod va vositalarni ishlab chiqadi. An’anaviy o‘qitish usullari bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda o‘quvchilarning faqat bilim olishi emas, balki mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qila olishi va ijodiy yondasha olishi talab etilmoqda. Shu sababli innovatsion texnologiyalarni boshlang‘ich ta’limga joriy etish dolzarb masalalardan biridir. “Innovatsiya” - bu yangilik demakdir. Biz boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga, albatta, biror yangiliklar yaratib bilim berib borsak, natijasi yaxshi bo‘ladi. Pedagogik texnologiyaga asoslangan ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati doirasida aniq belgilanadi. Bu ta’limni tashkil etishning aniq texnologiyasini ko‘rsatadi. Shuning uchun ham zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish, ta’lim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning vazifasiga aylandi. Ta’lim innovatsiyalari - ta’lim sohasi yoki o‘quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondoshuv

asosida yechish maqsadida qo‘llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar. Ta’lim innovatsiyalari “Innovatsion ta’lim” deb ham nomlanadi. “Innovatsion ta’lim” tushunchasi birinchi bor 1979-yilda “Rim klubi”da qo‘llanilgan.

Innovatsion texnologiyalarning samaradorligi — bu yangi texnologiyalarni ta’lim, ishlab chiqarish yoki boshqa sohalarda qo‘llash natijasida erishiladigan ijobiy o‘zgarishlar, ya’ni vaqtni tejash, sifatni oshirish va samarali natijaga erishish darajasidir. Innovatsion texnologiyalar — bu an’anaviy usullardan farqli ravishda yangilik kirituvchi, zamonaviy va samarali yechimlarga asoslangan texnologiyalardir.

Masalan: interaktiv ta’lim platformalari, sun’iy intellekt asosidagi tizimlar, raqamli vositalar (kompyuter, planshet, ilovalar). O‘zi samaradorlik deb, kam resurs sarflab, yuqori natijaga erishish demakdir.

Innovatsion texnologiyalar aynan shu jihati bilan ajralib turadi.

O‘qitish jarayoni o‘qituvchi hamda o‘quvchilar faoliyatini o‘z ichiga oladi. O‘qituvchining faoliyati o‘quv materialini bayon qilish, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e’tiqodini shakllantirish, o‘quvchilarning mustaqil mashg‘ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat.

Interfaol metodlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi faol hamkorlikka asoslanadi. Bu metodlar orqali o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bayon qilishga, muhokama qilishga va xulosa chiqarishga o‘rganadi.

Boshlang‘ich sinflarda quyidagi interfaol metodlar keng qo‘llaniladi: “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Venn diagrammasi”, “Baliq skeleti”, “Insert” metodi. Masalan, “Aqliy hujum” metodida o‘quvchilar berilgan savol yuzasidan turli fikrlar bildiradi, bu esa ularning tafakkurini kengaytiradi. “Baliq skeleti” texnologiyasi Ushbu texnologiya baliq model chizmasi orqali namoyish etilib, bunda o‘quvchilar o‘rtaga tashlangan muammoni har tomonlama ochib berishga harakat qiladilar. Baliq skeleti chizmasi vatmanga chizilib uning tepa qismiga yechilishi kerak bo‘lgan muammo yoziladi.

Pastki qismiga muammoni hal etilish yo‘llari yozib boriladi. Masalan, yo‘l harakati darslarida «Yo‘l qoidalari» mavzusida «Svetofo r nima uchun kerak?» muammosi qo‘yilsa, bolalar o‘z fikrlari bilan baliq sklitini boyitib boradilar.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘yin asosiy faoliyat turi hisoblanadi. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘yin texnologiyalaridan foydalanish yuqori samaradorlik beradi. Didaktik o‘yinlar yordamida: dars jarayoni qiziqarli kechadi. Masalan, matematikada “Kim tez topadi?”, ona tilida “So‘z top” o‘yinlari o‘quvchilarning faolligini oshiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati. Zamonaviy ta’lim jarayonini AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) siz tasavvur etib bo‘lmaydi. Multimedia vositalari, interaktiv doskalar, ta’limiy dasturlar darsni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

AKTning afzalliklari: ko‘rgazmalilikni oshiradi, murakkab mavzularni oson tushuntiradi, o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi. Masalan, videodarslar yoki animatsiyalar orqali berilgan ma’lumotlar o‘quvchilar xotirasida uzoq saqlanadi.

Muammoli ta’lim — bu o‘quvchilarning fikrlashini faollashtirish, mustaqil izlanishga undash va bilimni tayyor holda emas, balki muammo orqali egallashga asoslangan ta’lim

usulidir. Bu usulda o‘qituvchi oddiy tushuntirishdan ko‘ra, savol va muammolar orqali o‘quvchini o‘ylashga majbur qiladi.

Muammoli ta’limda dars jarayoni quyidagicha tashkil etiladi: o‘qituvchi muammoli vaziyat yaratadi, o‘quvchilar savol ustida fikr yuritadi, turli yechimlar taklif qilinadi, eng to‘g‘ri yechim aniqlanadi. Ya’ni, bilim tayyor berilmaydi — o‘quvchi uni o‘zi topadi.

Muammoli ta’limning afzalliklari: mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, bilim mustahkam bo‘ladi, ijodkorlikni oshiradi, o‘z fikrini erkin ifodalashga o‘rgatadi, mustaqil o‘rganish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Innovatsion yondashuvlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonining unumdorligini oshiradi. Bugungi davr axborot uzatish hajmi va tezligi jihatlaridan chegaralanmagan butunjahon axborot tarmog‘idan faol foydalanishi bilan xarakterlanadi. Multimedialardan va animatsiyalardan keng foydalanish o‘quvchilarni darslarga bo‘lgan qiziqishi va bilim saviyasini oshiradi. O‘quvchilarga kompetensiyalarni har bir dars ko‘lamida puxta singdirib borishimiz kerak. Bunda biz o‘qitishda yangi ped texnologiyalardan, innovatsion g‘oyalardan, interfaol uslublar vakreativ yondashuvlardan o‘rinli ravishda o‘z vaqtida foydalana bilishimiz lozim. O‘quvchilar biz yaratgan innovatsiyalar orqali yetarli bilim egallaydi.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari, muammoli ta’lim va axborot-kommunikatsiya vositalari dars jarayonini jonlantiradi, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi va ularning mustaqil fikrlash hamda ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, bu texnologiyalar o‘qituvchidan doimiy yangiliklarni o‘rganish, zamonaviy bilimlarni egallash va kasbiy mahoratini oshirishni talab qiladi. Innovatsion yondashuvlar yordamida darslar nafaqat qiziqarli bo‘ladi, balki o‘quvchilar o‘z bilimlarini mustahkamlash va amaliyotda qo‘llash imkoniga ega bo‘ladi. O‘yin elementlari va interfaol metodlar o‘quvchilarning diqqatini jamlashga yordam beradi, murakkab mavzularni esa oson tushunishga ko‘maklashadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari esa darslarni yanada ko‘rgazmali va samarali qiladi, bu esa o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimni uzoq muddat eslab qolishga yordam beradi. Shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning faolligini oshirishi bilan birga, ularning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada boshlang‘ich ta’limda ushbu texnologiyalarni tatbiq etish o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish va kelajakda barkamol, bilimli va ijodkor shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Umuman olganda, innovatsion pedagogik texnologiyalarni boshlang‘ich ta’lim jarayoniga samarali joriy etish, o‘quvchilarning faolligini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashda muhim omil bo‘lib qoladi. Shu boisdan, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni doimiy takomillashtirib borish va amaliyotga tatbiq etish ta’lim tizimi uchun ustuvor vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: 2019.
2. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Ta’lim muassasalarida multimedia exnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (Uslubiy qo‘llanma). - Qarshi: 2011.
3. Tolipov O. Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. -T.: Fan 2006

4. Pedagogika nazariyasi va tarixi bo‘yicha o‘quv qo‘llanma / Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2021. – 312 b.
5. Ta’lim jarayonida interfaol metod va innovatsion texnologiyalar: ilmiy-metodik tavsiyalar. – Toshkent: “Pedagogika” nashriyoti, 2022. – 144 b.
6. Sultonova D., Didaktik o‘yinlar va boshlang‘ich sinflarda dars samaradorligi. –Tashkent: “Ilm-fan” nashriyoti, 2021. – 176 b.

BO‘LAJAK INFORMATIKA O‘QITUVCHILARINING KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA NOSTANDART TOPSHIRIQLAR VA ULARNING TA’LIMDAGI AHAMIYATI

Murodova Shaxodat Shamurzayevna
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy
pedagogika universitetining tayanch doktoranti
m.shahodat1983@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak informatika o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida nostandart topshiriqlarning o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Nostandart topshiriqlarning mazmuni, turlari, ta’limdagi didaktik imkoniyatlari, ularni yaratish kompetentligining bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligidagi ahamiyati hamda amaliy misollar tahlil qilingan. Tadqiqotda Bloom taksonomiyasining 4–6-darajalari, konstruktivizm va muammoga asoslangan ta’lim nazariyalari nazariy asos sifatida qo‘llanilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, nostandart topshiriqlar yaratish va ulardan samarali foydalanish kompetentligi bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini zamonaviy talablarga moslashtirishning muhim shartlaridan biridir.

Аннотация: В статье научно-теоретически анализируется роль и значение нестандартных заданий в процессе профессиональной подготовки будущих учителей информатики. Раскрыты содержание, виды нестандартных заданий, их дидактические возможности, значение компетентности в их создании. В качестве теоретической основы использованы уровни 4–6 таксономии Блума, конструктивизм и теория обучения на основе проблем. Результаты исследования показывают, что навык создания и эффективного использования нестандартных заданий является одним из важнейших условий приведения профессиональной компетентности будущих учителей информатики в соответствие с современными требованиями.

Annotation: The article provides a scientific and theoretical analysis of the role and importance of non-standard tasks in the professional training of future informatics teachers. The content, types, didactic opportunities of non-standard tasks, and the importance of competence in their creation are examined. Bloom's taxonomy levels 4–6, constructivism, and problem-based learning theory serve as the theoretical foundation. The research results show that the skill of creating and effectively using non-standard tasks is one of the most important conditions for aligning the professional competence of future informatics teachers with modern requirements.

Kalit so‘zlar: nostandart topshiriqlar, informatika o‘qituvchisi, kasbiy tayyorgarlik, ijodiy topshiriqlar, tanqidiy fikrlash, algoritmik fikrlash, raqamli kompetentlik, Bloom taksonomiyasi.

Ключевые слова: нестандартные задания, учитель информатики, профессиональная подготовка, творческие задания, критическое мышление, алгоритмическое мышление, цифровая компетентность, таксономия Блума.

Keywords: non-standard tasks, informatics teacher, professional training, creative tasks, critical thinking, algorithmic thinking, digital competence, Bloom's taxonomy.

KIRISH.

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy maqsadi o’quvchilarda bilim berish bilan birga ijodiy fikrlash, muammo hal qilish, tanqidiy tahlil va innovatsion yondashuvlarni shakllantirishdan iboratdir. “O’zbekiston — 2030” strategiyasi va “Raqamli O’zbekiston — 2030” dasturida ta’lim sifatini oshirish va 21-asr ko’nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1]. Bu vazifalarni amalga oshirishda informatika fani yetakchi o’rin tutadi.

Biroq, ko’plab maktablarda informatika darslari hali ham standart algoritmlar, tayyor kodlar va takroriy topshiriqlarga asoslanib qolmoqda. Bu holat o’quvchilarning ijodiy salohiyatini cheklaydi va ularni real hayot muammolarini hal qilishga etarlicha tayyorlamaydi. D. Jonassen [6] ta’kidlaganidek, haqiqiy o’rganish jarayoni o’quvchi muammoni mustaqil anglab, yechim izlaganda ro’y beradi — bu esa nostandart topshiriqlarning asosiy pedagogik mohiyatini tashkil etadi.

Shu sababli bo’lajak informatika o’qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda nostandart topshiriqlar yaratish va ulardan foydalanish kompetentligi muhim strategik ahamiyatga ega. UNESCO ning ICT Competency Framework for Teachers [2] hujjatida ham o’qituvchining raqamli kontentni yaratish va moslashtirishga tayyorligi alohida kompetentlik sohasi sifatida ajratilgan.

Tadqiqotning maqsadi: bo’lajak informatika o’qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda nostandart topshiriqlarning nazariy-metodologik asoslarini tizimlashtirish, ularning ta’limdagi didaktik imkoniyatlarini ochib berish hamda amaliy misollar orqali qo’llash yo’llarini ko’rsatish.

Tadqiqot metodlari: qiyosiy-tahliliy metod, tizimli adabiyot sharhi (systematic literature review), xalqaro tajribani umumlashtirish va induktiv-deduktiv mantiqiy tahlil.

NAZARIY ASOSLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI.

Nostandart topshiriqlar nazariyasi bir necha pedagogik-psixologik konsepsiyalarga tayanadi. Ularning nazariy asoslarini quyidagi uchta yo’nalish tashkil etadi:

Bloom taksonomiyasi va oliy darajali fikrlash.

Anderson va Krathwohl (2001) tomonidan qayta ishlangan Bloom taksonomiyasi ta’lim maqsadlarini olti darajaga ajratadi: eslab qolish, tushunish, qo’llash, tahlil qilish, baholash va yaratish. Nostandart topshiriqlar aynan 4–6-darajalar (tahlil, baholash, yaratish) doirasida ishlaydi — bu o’quvchidan yangi kontekstda bilimni qo’llashni, tanqidiy baholashni va original mahsulot yaratishni talab qiladi [6].

Informatika darslarida Bloom taksonomiyasining oliy darajalari quyidagi faoliyat turlarida namoyon bo’ladi: mavjud algoritmnini yangi muammo uchun moslash (tahlil); dastur kodining samaradorligini baholash (baholash); o’ziga xos loyiha yoki dastur yaratish (yaratish). Nostandart topshiriqlar aynan shu faoliyat turlarini qo’zg’atuvchi asosiy pedagogik vosita hisoblanadi.

Konstruktivizm va muammoga asoslangan ta’lim

L.S.Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi (ZPD) kontsepsiyasiga ko‘ra, o‘quvchi mustaqil uddalay olmaydigan, lekin yordam bilan bajara oladigan vazifalar o‘rganishning eng samarali zonasini tashkil etadi. Nostandart topshiriqlar aynan shu zonada joylashadi: ular juda qiyin yoki juda oson emas, balki o‘quvchini intellektual zo‘r berishga undaydi [4].

J.Dewey va S.Papert [4] asarlarida ham o‘rganishning eng chuqur qatlami o‘quvchi o‘zi qurayotganda, muammo yechayotganda va kashfiyot qilayotganda vujudga kelishi ta’kidlangan. Papertning konstruksionizm nazariyasi Scratch va Python kabi muhitlarda nostandart loyihaviy topshiriqlarning pedagogik asosini tashkil etadi.

21-asr ko‘nikmalari va raqamli kompetentlik.

M.Resnick [3] va UNESCO [2] tadqiqotlariga ko‘ra, 21-asr o‘qituvchisi o‘quvchilarga faqat bilim emas, balki to‘rt asosiy ko‘nikmani — ijodkorlik (creativity), tanqidiy fikrlash (critical thinking), hamkorlik (collaboration) va muloqot (communication) — shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratishi lozim. Bu ko‘nikmalar aynan nostandart topshiriqlar orqali rivojlantirish mumkin bo‘lgan kompetentliklardir.

NOSTANDART TOPSHIRIQLARNING MAZMUNI, TURLARI VA TASNIFI.

Nostandart topshiriqlar — bu o‘quvchilardan tayyor shablon yoki algoritmdan foydalanmasdan, muammoni mustaqil tahlil qilish, yangi yechimlar topish va ijodiy yondashuvni talab qiladigan, bir nechta to‘g‘ri yechimga ega bo‘lishi mumkin bo‘lgan topshiriqlardir. Ular standart reproduktiv topshiriqlardan sifat jihatidan farqlanadi [6; 7].

Quyidagi jadvalda nostandart va standart topshiriqlarning asosiy farqlovchi belgilari taqqoslangan:

Belgi	Standart topshiriqlar	Nostandart topshiriqlar
Yechim soni	Bir to‘g‘ri javob	Bir nechta to‘g‘ri yechim
Fikrlash darajasi	Bloom 1–3 (eslab qolish, tushunish, qo‘llash)	Bloom 4–6 (tahlil, baholash, yaratish)
Kontekst	Sun‘iy, o‘quv	Real hayot muammolari
Motivatsiya	Tashqi (baho)	Ichki (qiziqish, kashfiyot)
O‘qituvchi roli	Bilim uzatuvchi	Muammo qo‘yuvchi, yo‘naltiruvchi
Natija	Belgilangan javob	Original mahsulot yoki yechim

1-jadval. Standart va nostandart topshiriqlarning taqqoslamasi.

Nostandart topshiriqlarning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

- Muammoli topshiriqlar (problem-based) — real yoki simulyatsiya qilingan muammo asosida yechim qidirish;
- Loyihaga asoslangan topshiriqlar (project-based) — kompleks mahsulot yaratishga yo‘naltirilgan;
- O‘yin va simulatorlar orqali topshiriqlar — gamifikatsiya elementlari bilan boyitilgan;

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

- Fanlararo integratsiyalangan topshiriqlar — informatikani boshqa fanlar bilan bog‘lovchi;
- Real hayot muammolarini hal qilishga qaratilgan topshiriqlar — ijtimoiy ahamiyatga ega.

Nostandart topshiriqlarning ta’limdagi didaktik ahamiyati.

Nostandart topshiriqlar ta’lim jarayonida bir qator muhim didaktik vazifalarni bajaradi. Ularning ta’limdagi ahamiyati quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

№	Yo‘nalish	Ilmiy asoslash
1	Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish	Bloom taksonomiyasi 4–6-darajalari faollashadi (Anderson & Krathwohl, 2001)
2	Mustaqil izlanish ko‘nikmasi	Vigotskiy ZPD nazariyasi: o‘quvchi optimal qiyinlik zonasida ishlaydi
3	Algoritmik fikrlashni real hayot bilan bog‘lash	Wing (2006) computational thinking — muammoni hisoblash tafakkuri orqali ko‘rish
4	Ichki motivatsiyani oshirish	Deci & Ryan (2000) Self-Determination Theory: avtonomi va kompetentlik hissi
5	21-asr ko‘nikmalarini shakllantirish	UNESCO (2024): 4C — creativity, critical thinking, collaboration, communication
6	Raqamli kompetentlikni oshirish	DigComp 2.2 (2022): raqamli kontent yaratish va muammolarni hal qilish

2-jadval. Nostandart topshiriqlarning ta’limdagi didaktik ahamiyati.

P.Sahlberg[5] Finlandiya ta’lim tizimini o‘rganishida nostandart va muammoga asoslangan topshiriqlarning PISA natijalaridagi yuqori ko‘rsatkichlar bilan bevosita bog‘liqligini empirik jihatdan isbotlagan. Estoniya va Singapur ham informatika ta’limida shu yondashuvni asosiy usul sifatida qo‘llaydi — bu mamlakatlar xalqaro raqamli savodxonlik reytinglarida doimiy ravishda yetakchilik qiladi.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchilarini tayyorlashda nostandart topshiriqlarning o‘rni.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchilari ikki vazifani bir vaqtda bajarishi kerak: birinchidan, o‘zi nostandart topshiriqlarni pedagogik jihatdan to‘g‘ri yarata olishi; ikkinchidan, o‘quvchilarda ushbu topshiriqlarni mustaqil hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishi. Bu ikki vazifa o‘qituvchilik kompetentligining o‘zaro bog‘liq ikki qirrasini tashkil etadi [7].

Abdullayeva Z.[7] tomonidan olib borilgan tadqiqotda O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak informatika o‘qituvchilari tayyorlash jarayonida quyidagi tizimli muammolar aniqlangan:

- o‘quv dasturlarida nostandart topshiriqlar nazariyasi va amaliyotiga bag‘ishlangan maxsus modullarning yo‘qligi;
- amaliyot mashg‘ulotlarida standart topshiriqlarning ustunligi va ijodiy topshiriqlar ulushining kamligi;

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

– baholash mezonlarining faqat bilimni tekshirishga yo‘naltirilganligi, ijodiy mahsulotni baholash rubrikalarining mavjud emasligi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda nostandart topshiriqlar kompetentligini rivojlantirish quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga olishi lozim:

Komponent	Mazmun	O‘lchov mezon
Motivatsion	Nostandart yondashuvning qiymatini his etish, kasbiy qiziqish	Kasbiy motivatsiya so‘rovi (MSLQ)
Kognitiv	Nostandart topshiriqlar nazariyasi, Bloom taksonomiyasi, pedagogik dizayn	Nazariy bilim testi
Texnologik	Scratch, Python, H5P, raqamli muammo yechish muhitlari	Amaliy natija, portfolio
Operatsional	Topshiriq yaratish algoritmi (CODA modeli: Kontekst–Ob‘ektiv–Data–Audience)	Yaratilgan topshiriq sifati (40 ballik rubrika)
Refleksiv	O‘z faoliyatini baholash, peer review, o‘quvchi fikri asosida moslashtirish	Portfolio tahlili, micro-teaching kuzatish

3-jadval. Bo‘lajak informatika o‘qituvchilari NTYK kompetentligining besh komponentli modeli.

Amaliy misollar: informatika o‘qituvchilari uchun nostandart topshiriqlar.

Quyida keltirilgan misollar bo‘lajak informatika o‘qituvchilari tomonidan yaratiladigan yoki darslarda qo‘llaniladigan nostandart topshiriqlarning namunaviy ko‘rinishlarini aks ettiradi. Har bir topshiriq Bloom taksonomiyasining ma’lum darajasiga mos keladi.

Scratch platformasi uchun nostandart loyihaviy topshiriqlar.

№	Topshiriq nomi	Mazmun va maqsad	Bloom darajasi
1	Ekologik monitoring o‘yini	Sensor orqali havo sifatini kuzatish, o‘simlik ekish va tozalash jarayonini simulyatsiya qilish	5 – Baholash
2	Virtual uy hayvoni (Tamagotchi)	Hayvon holat parametrlarini (to‘yinganlik, baxt, salomatlik) boshqarish tizimini qurish	6 – Yaratish
3	Toshkent shahri bo‘ylab virtual sayohat	Interaktiv xarita, savol-javob va animatsiyalar orqali tarixiy joylarni tanishtirish	6 – Yaratish

4-jadval. Scratch platformasi uchun nostandart loyihaviy topshiriqlar namunalari

Python dasturlash tili uchun nostandart topshiriqlar.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

№	Topshiriq nomi	Mazmun va maqsad	Bloom darajasi
4	Aqlli byudjet yordamchisi	Oila daromad-xarajatlarini kiritish, oylik balans hisoblash va tejamkorlik bo'yicha ogohlantirish	4 – Tahlil
5	Epidemiya tarqalishini modellashtirish	SIR modeliga asoslanib virus tarqalishini simulyatsiya qilish va vizuallashtirish	5 – Baholash
6	Shaxsiy kasb tanlash testi	So'rovnoma natijasi asosida o'quvchiga mos kasblarni tavsiya qiladigan algoritm yaratish	6 – Yaratish
7	Tirbandlikni hisobga olgan yo'l tanlovchi	Graf nazariyasi asosida optimal marshrut hisoblash (Dijkstra algoritmi)	6 – Yaratish

5-jadval. Python dasturlash tili uchun nostandart topshiriqlar namunalari

Yuqori darajadagi kompleks loyihalar.

- Maktab kutubxonasi uchun aqlli tavsiya tizimi — o'quvchining o'qish tarixiga asoslanib yangi kitoblarni tavsiya qiluvchi algoritm (Bloom 6 – Yaratish);
- Oddiy chatbot yaratish — NLP asoslariga kirish, savollarni tahlil qilish va javob beruvchi tizim (Bloom 5–6);
- “Yashil maktab” monitoring dasturi — energiya sarfini kuzatish va tejash bo'yicha tavsiyalar beruvchi IoT-integratsiyalangan tizim (Bloom 6 – Yaratish).

Ushbu loyihalarning umumiy xususiyati shundaki, ular o'quvchini texnik bilimdan tashqari, ijtimoiy muammo anglab, yechim loyihalash va uni amalga oshirish jarayoniga to'liq jalb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2030-yilgacha bo'lgan strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2023. — 96 b.
2. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. — Paris: UNESCO Publishing, 2024. — 68 p.
3. Resnick M. Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play. — Cambridge: MIT Press, 2023. — 272 p.
4. Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. — 2nd ed. — New York: Basic Books, 2022. — 256 p.
5. Sahlberg P. Finnish Lessons 3.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? — New York: Teachers College Press, 2021. — 288 p.
6. Jonassen D.H. Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments. — New York: Routledge, 2022. — 312 p.
7. Abdullayeva Z. Informatika o'qitish metodikasi: zamonaviy yondashuvlar. — Toshkent: “Fan”, 2024. — 220 b.

8. Anderson L.W., Krathwohl D.R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 2001. — 352 p.

9. Wing J.M. Computational Thinking // Communications of the ACM. — 2006. — Vol. 49. — № 3. — P. 33–35.

10. European Commission. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. — Luxembourg: Publications Office, 2022. — P. 122.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING MANTIQUIY FIKRLASHINI
RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI PEDAGOGIKA VA XORIJIY
TEXNOLOGIYALARNING INTEGRATSIYASI**

Otamurodova Aziza Sultonmurodovna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi
orcid.org/ 0009-0000-1805-7257

Ismoilova Durdona Hamdam qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabalari

Xudoyberganova Zuhra Davronbek qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv rivojlanish davrida mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning ahamiyati va bu jarayonda raqamli pedagogikaning o‘rni yoritilgan. Tadqiqotda Jan Piaje va L.S.Vigotskiyning intellektual rivojlanish nazariyalariga tayangan holda, STEM yondashuvi, Singapur matematika metodikasi va gamifikatsiya kabi xorijiy texnologiyalarning mantiqiy operatsiyalarni faollashtirishdagi samaradorligi asoslab berilgan. Shuningdek, raqamli vositalar va sun‘iy intellekt imkoniyatlarini milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish bo‘yicha metodik tavsiyalar keltirilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается значимость формирования навыков логического мышления у учащихся начальных классов в период когнитивного развития, а также роль цифровой педагогики в этом процессе. Опираясь на теории интеллектуального развития Жана Пиаже и Л.С. Выготского, в исследовании обоснована эффективность зарубежных образовательных технологий — подхода STEM, сингапурской методики обучения математике и геймификации — в активизации логических операций. Кроме того, представлены методические рекомендации по интеграции цифровых инструментов и возможностей искусственного интеллекта в национальную систему образования.

Annotation: This article examines the significance of developing logical thinking skills in primary school students during the period of cognitive development, and highlights the role of digital pedagogy in this process. Drawing on the intellectual development theories of Jean Piaget and L.S. Vygotsky, the study substantiates the effectiveness of foreign educational technologies — including the STEM approach, the Singapore Mathematics methodology, and gamification — in activating logical operations. In addition, methodological recommendations are provided for integrating digital tools and artificial intelligence capabilities into the national education system.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, mantiqiy fikrlash, raqamli pedagogika, STEM yondashuvi, Singapur metodikasi, gamifikatsiya, kognitiv rivojlanish, sun‘iy intellekt, algoritmik tafakkur.

Ключевые слова: Начальное образование, логическое мышление, цифровая педагогика, подход STEM, сингапурская методика, геймификация, когнитивное развитие, искусственный интеллект, алгоритмическое мышление.

Keywords: Primary education, logical thinking, digital pedagogy, STEM approach, Singapore methodology, gamification, cognitive development, artificial intelligence, algorithmic thinking.

Bugungi shiddatli globallashuv va raqamli transformatsiya davri ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi va murakkab talablarni qo’ymoqda. Zamonaviy jamiyatga shunchaki tayyor axborotlarni yod oluvchi shaxs emas, balki ulkan axborotlar oqimida mustaqil yo’nalish topa oladigan, muammolarni tahliliy idrok etuvchi va kutilmagan vaziyatlarda samarali yechimlar taklif qila oladigan kreativ mutaxassislar zarur.

Ma’lumki, inson kognitiv taraqqiyotining poydevori aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichida qo’yiladi. 6–10 yosh oralig‘idagi davr bolalarda mantiqiy tafakkurning shakllanishi, ya’ni “konkret amallar” bosqichidan “fikrlash”ga o’tilishi bilan xarakterlanadi (Piaget, 2001). Aynan shu yosh davrida o’quvchilarda mantiqiy operatsiyalarni — tahlil, sintez, solishtirish va umumlashtirish ko’nikmalarini to’g’ri shakllantirish ularning kelajakdagi intellektual salohiyatini belgilab beradi.

Biroq, an’anaviy ta’lim usullari bugungi “raqamli avlod” ehtiyojlarini to’laqonli qondirishda yetarsizlik qilmoqda. Shuning uchun ham ta’lim jarayoniga raqamli pedagogika yutuqlarini va xorijiy ilg’or texnologiyalarni integratsiya qilish nafaqat dars samaradorligini oshirish, balki o’quvchilarning mantiqiy fikrlash doirasini kengaytirishning hayotiy zaruriyatiga aylandi. Ushbu maqolaning maqsadi — mavjud ilmiy-nazariy asoslar va xalqaro tajribaga tayanib, boshlang‘ich sinflarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning raqamli-pedagogik modelini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Mantiqiy fikrlashning psixologik tabiatiga raqamli yondashuv.

Boshlang‘ich sinf o’quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish — bu shunchaki misol va masalalar yechish emas, balki ularda voqea-hodisalar o’rtasidagi bog‘liqlikni anglash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va asosli xulosalar chiqara olish qobiliyatini shakllantirishdir. Jan Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko’ra, 7–11 yoshdagi bolalar “konkret amallar” bosqichida bo’lib, ular mantiqiy mulohazalarni faqat real, ko’zga ko’rinuvchi obyektlar bilan bog‘liq holda bajara oladilar (Piaget, 2001).

L.S.Vigotskiyning “Yaqin rivojlanish zonasi” (YRZ) konsepsiyasi esa o’qituvchi va raqamli muhitning birgalikdagi ta’siri orqali bolaning joriy imkoniyatlaridan potentsial rivojlanish darajasiga erishish mumkinligini asoslab beradi (Vygotsky, 1986). Psixologik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, bu yoshda bola ma’lumotlarni faqat yodlamasdan, balki ularni solishtirish va tizimlashtirish orqali dunyoni anglaydi. Agar ushbu o’tish davrida o’quvchi to’g’ri metodika bilan qo’llab-quvvatlanmasa, unda tizimli fikrlash oqsashi va o’quv materialini mexanik ravishda o’zlashtirish odati shakllanib qolishi mumkin.

Raqamli dunyoda o’sayotgan bola uchun an’anaviy metodlar yetarli bo’lmagani bois, texnologiya mantiqiy fikrlashni jadallashtiruvchi asosiy vositaga aylanadi. UNESCO ning “Raqamli ta’lim strategiyasi 2022–2025” hisobotida keltirilgan ma’lumotlarga ko’ra raqamli vositalar bilan to’g’ri integratsiya qilingan ta’lim muhiti o’quvchilarning kognitiv faolligini sezilarli darajada oshirishi mumkinligi tavsiflangan. Ushbu nashrda sun’iy intellektdan

foydalanishning inson manfaatlariga yo‘naltirilgan yondashuvlarni ishlab chiqilganligi. GenSI vositalaridan foydalanish uchun tegishli qoidalar ishlab chiqilgan. (UNESCO, 2022).

Raqamli pedagogika: individuallashtirish va vizuallashtirish.

Raqamli pedagogika axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga tayanib, darsni har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtiradi. Uning asosiy kuchi interaktivlik va vizuallikda namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun murakkab va mavhum bo‘lgan tushunchalarni raqamli modellar orqali ko‘rsatish ularning vizual xotirasini faollashtiradi. Bu esa mantiqiy zanjirlarni osonroq qurishga yordam beradi.

Masalan, matematik misollarni dinamik infografikalar yoki virtual laboratoriyalar orqali yechish bolada chuqur tahliliy yondashuvni shakllantiradi. Bunday muhitda o‘qituvchi endi faqat axborot uzatuvchi emas, balki o‘quvchini raqamli olamda yo‘naltiruvchi — fasilitator vazifasini bajaradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, vizual-interaktiv muhitda o‘qitiladigan o‘quvchilar muammolarni hal etishda an‘anaviy usulda o‘qitiladiganlarga nisbatan 1.5–2 barobargacha tezroq mantiqiy bog‘liqliklarni topa olishadi.

Xorijiy texnologiyalar bilan integratsiyalashuv metodikasi.

Xalqaro ta’lim tajribasida keng qo‘llanilayotgan bir qator metodikalar boshlang‘ich sinflarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda alohida samaradorlikka erishilmoqda.

STEM yondashuvi. Fan, texnologiya, muhandislik va matematikani birlashtirgan STEM metodikasi o‘quvchilarni real hayotiy muammolarga yechim izlashga undaydi va ularni “muammo → tahlil → yechim” zanjiri asosida fikrlashga o‘rgatadi. Finlandiya, Janubiy Koreya va Singapur maktablarida STEM integratsiyasi natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy testlardagi ko‘rsatkichlari 25–35% ga oshgani qayd etilgan.

Singapur matematika metodikasi (CPA modeli). Konkret-Tasviriy-Abstrakt (Concrete-Pictorial-Abstract) modeli raqamli platformalar bilan integratsiya qilinganda kutilmagan natijalarni beradi. O‘quvchilar planshetlarda virtual bloklar yordamida sonli bog‘liqliklarni modellashtiradilar, bu esa abstraktsiyaga bosqichma-bosqich o‘tishni ta’minlaydi.

Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) texnologiyasi. Darsni kvest shakliga keltirish o‘quvchining motivatsiyasini oshiradi. O‘yin elementlari va algoritmik topshiriqlar, masalan, Scratch Jr. orqali vizual dasturlash, o‘quvchida tizimli mantiqiy qarorlar qabul qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Gamifikatsiya elementlari qo‘llanilgan sinflarda o‘quvchilarning darsga jalb bo‘lishi va kognitiv faollik darajasi an‘anaviy darslar bilan solishtirganda ancha yuqori bo‘lishi ilmiy tadqiqotlar orqali tasdiqlangan.

Innovatsion vositalar va sun‘iy intellekt istiqbollari.

Boshlang‘ich sinflarda raqamli vositalardan foydalanish shunchaki texnik imkoniyat emas, balki chuqur metodikaga tayanishi lozim. Canva vizual poydevorni yaratsa, Quizizz va Wordwall mantiqiy tezkorlikni tarbiyalaydi. Khan Academy Kids va Prodigy kabi platformalar esa o‘quvchi bilim darajasiga avtomatik moslashuvchi topshiriqlar orqali individual rivojlanish yo‘lini ta’minlaydi.

Sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalari har bir bolaning bilim darajasini soniyalar ichida tahlil qilib, unga aynan o‘ziga mos keladigan mantiqiy vazifalarni taqdim etadi. Adaptiv o‘rganish tizimlari o‘qituvchiga real vaqt rejimida har bir o‘quvchining qaysi mantiqiy operatsiyada qiyinchilik ko‘rayotganini ko‘rsatib beradi va bunga asoslangan holda differentsial yondashuvni amalga oshirishga imkon yaratadi.

“Flipped classroom” (teskari sinf) modeli o‘quvchini darsdan oldin multimedia materiallari bilan mustaqil ishlashga, sinfda esa faqat tahliliy bahs-munozara yuritishga o‘rgatadi. O‘zbekiston ta’lim tizimida ushbu modellarni joriy etish “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020) va “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” (2022) doirasidagi ta’lim islohotlari bilan to‘liq uyg‘unlashadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda raqamli pedagogika va xorijiy texnologiyalarning integratsiyasi o‘quvchini shunchaki bilim oluvchidan — bilim yaratuvchiga aylantiradi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, STEM yondashuvi, Singapur CPA modeli va gamifikatsiyaning maqsadli qo‘llanilishi o‘quvchilarning tahliliy va tizimli fikrlash ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Sun‘iy intellekt va adaptiv o‘rganish tizimlarining imkoniyatlari esa o‘qituvchiga har bir o‘quvchiga individual yondashuvni ta’minlash, zaif tomonlarni erta aniqlash va kognitiv rivojlanish jarayonini boshqarish imkonini beradi. Ushbu metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammolarni hal etish kompetensiyalarini ham shakllantiradi.

Kelajak ta’limi — bu zamonaviy texnologiya bilan boyitilgan ongli tafakkurdir. O‘zbekiston ta’lim tizimida ushbu innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish milliy ta’lim sifatini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish va raqobatbardosh avlodni tarbiyalash yo‘lida muhim qadam bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. – Toshkent, 2022.
3. Piaget, J. The Psychology of Intelligence. – Routledge, 2001.
4. Vygotsky, L.S. Thinking and Speech. – MIT Press, 1986.
5. UNESCO. Digital Education Strategy 2022–2025. – Paris: UNESCO, 2022.
6. Miao, Fengchun, Cukurova, Mutlu. Marco de competencias para docentes en materia de IA. UNESCO, 2025.

MEDIASAVODXONLIKDAN FOYDALANIB BO‘LG‘USI BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING O‘QUV FAOLLIKLARINI RIVOJLANTIRISHGA YO‘NALTIRILGAN METODIKA

Xalillayeva Go‘zaloy Mo‘minjon qizi
Urganch RANCH texnologiya universiteti
“Pedagogika va aniq fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: xalillayevagozaloy@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ishda mediasavodxonlik asosida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining o‘quv faolliklarini rivojlantirishga qaratilgan metodika masalalari yoritilgan. Unda zamonaviy ta’lim jarayonida mediasavodxonlikning ahamiyati, uning o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rni hamda o‘quv faoliyatini samarali tashkil etishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, ona tili o‘qitish metodikasi, matematika o‘qitish metodikasi va boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi fanlarida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan innovatsion metod va yondashuvlar asoslab berilgan.

Аннотация: В данной работе освещаются вопросы методики, направленной на развитие учебной активности будущих учителей начального образования на основе медиаграмотности. В ней анализируется значение медиаграмотности в современном образовательном процессе, её роль в формировании профессиональных компетенций учителей, а также возможности эффективной организации учебной деятельности. Кроме того, обоснованы инновационные методы и подходы, которые могут быть применены в методике преподавания родного языка, методике преподавания математики и педагогике начального образования.

Abstract: This paper discusses methodological issues aimed at developing the learning activity of future primary school teachers based on media literacy. It analyzes the importance of media literacy in the modern educational process, its role in forming teachers' professional competencies, and its potential for organizing effective learning activities. In addition, innovative methods and approaches applicable to the teaching of native language methodology, mathematics teaching methodology, and primary education pedagogy are substantiated.

Kalit so‘zlar: mediasavodxonlik, boshlang‘ich ta’lim, o‘quv faolligi, pedagogik metodlar, innovatsion yondashuv, tanqidiy fikrlash, axborot kompetensiyasi, interfaol ta’lim, kasbiy rivojlanish, ta’lim samaradorligi.

Ключевые слова: медиаграмотность, начальное образование, учебная активность, педагогические методы, инновационный подход, критическое мышление, информационная компетентность, интерактивное обучение, профессиональное развитие, эффективность образования.

Keywords: media literacy, primary education, learning activity, pedagogical methods, innovative approach, critical thinking, information competence, interactive learning, professional development, educational effectiveness.

Zamonaviy ta’lim tizimida mediasavodxonlik tushunchasi tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda, chunki bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda axborot oqimi keskin ortib, uni to‘g‘ri qabul qilish, saralash va tahlil qilish zarurati kuchaymoqda. Ayniqsa, bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida mediasavodxonlikdan samarali foydalanish ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashini shakllantirish, pedagogik faoliyatga ijodiy yondashuvni qaror toptirish hamda o‘quv jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etish imkonini beradi.

Shu boisdan, ona tili o‘qitish metodikasi, matematika o‘qitish metodikasi va boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi fanlarida mediasavodxonlikka asoslangan metodlarni qo‘llash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bunday yondashuv orqali bo‘lajak o‘qituvchilar nafaqat nazariy bilimlarni egallaydi, balki ularni amaliyotda qo‘llash, turli axborot manbalari bilan ishlash, dars jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Natijada ular darslarni yanada qiziqarli, interfaol va samarali tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Bundan tashqari, mediasavodxonlikka asoslangan ta’lim o‘quvchilarning axborot bilan ishlash madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Ya’ni, ular turli media manbalardagi ma’lumotlarni tanqidiy baholash, ishonchli va ishonchsiz axborotni farqlash, o‘z fikrini asosli va dalillar bilan ifodalashni o‘rganadilar. Bu esa ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodiy yondashuv asosida qaror qabul qilish kabi muhim kompetensiyalarini

rivojlantiradi. Shuningdek, mazkur yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning zamonaviy ta’lim muhitiga moslashuvchanligini oshiradi, ularni innovatsion faoliyatga tayyorlaydi hamda uzluksiz kasbiy rivojlanishga undaydi. Natijada ular nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi, motivator va fasilitator sifatida faoliyat yurita oladigan, zamonaviy talablarga javob beradigan raqobatbardosh pedagog kadrlarga aylanishadi.

“Video kuzatuv” metodi

Bu metodning mohiyati shundan iboratki, mediasavodxonlik orqali o‘quv faolligini rivojlantirishda o‘qituvchi matematik hodisa bo‘yicha qisqa video qo‘yadi. Talabalar esa videoni diqqat bilan tomosha qila turib, uni tahlil qiladi.

O‘qituvchi quyidagi mavzu bo‘yicha video qo‘yishi mumkin, ya’ni “Simmetriya” haqida video (https://youtu.be/SFy7_Ia9RLE) qo‘yib beriladi. Talabalar esa atrofdagi narsalarni simmetriyaga ko‘ra tasniflaydi.

“Burchak tushunchasi” mavzusida video qo‘yib beriladi, matematik tushuntirish elementlari tahlil qilinadi (<https://youtu.be/vwEmB3OjKmq>).

“Media-proyekt” metodi

Bu metoddan asosiy maqsad talabalarda o‘quv faolligini mediasavodxonlik orqali rivojlantirishda talabalar kichik guruhlarda matematika mavzusiga oid media mahsulot yaratadi.

Masalan: Slayd, kichik multfilm, video dars, poster yaratish.

Bu metodning foydali tarafi talabalarning o‘quv faoliyatdagi guruhda fikrlash jarayoni ortadi, mas’uliyat hissi paydo bo‘ladi va g‘oyalarga nisbatan yaratuvchanlik ortadi.

1-topshiriq: “100 ichida qo‘shish” mavzusida bo‘yicha 1 daqiqalik darscha yaratish (https://youtu.be/iYG03D_C8Ts).

2-topshiriq: <https://slidesgo.com/ai/presentation-maker> quyidagi saytdan foydalangan holda prezintatsiya yarating va ma’lumotlar to‘g‘riligiga ishonch hosil qiling.

“Do‘konda xarid” rolli o‘yini

Bu o‘yinining asosiy mazmuni talabalar personajlarga bo‘linib, mobil ilovalar, interaktiv taqdimotlar yoki videolar yordamida matematik vazifalarini bajarish jarayonidir. U talabalarga real hayotidagi matematik vaziyatlarni tushunish, tanqidiy fikrlash, media vositalaridan ongli foydalanish va muloqot qilish imkonini beradi.

1-topshiriq: Bu o‘yindan asosiy maqsad o‘quv faolliklarini mediasavodxonlik orqali rivojlantirish, “Qo‘shish” va “Ayirish” amallarini real hayotiy vaziyatda qo‘llash, narxlarini solishtirish, xarid qilishdagi tanlovni asoslashdan iborat. Talabalar rollarni bo‘lishib oladilar (xaridor, sotuvchi va kuzatuvchi)

Talabalar Power Point yordamida o‘yinni tashkil qiladilar. Quyida mahsulotlarning nomi va summasi keltiriladi:

 olma	5000 so‘m
 shokolad	7000 so‘m
 sut	6000 so‘m
 daftar	3000 so‘m
 banan	4000 so‘m

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

□ sabzi	2000 so‘m
□ sharbat	8000 so‘m
🍷 pitsa bo‘lagi	6500 so‘m

Kuzatuvchi savol beradi: “Sizda 10000 so‘m bor. Nimalarni ola olasiz?”

Talaba xarid qiladi: olma + daftar=5000 + 3000= 8000 so‘m ⇒ 2000 so‘m qoldi.

Sotuvchi narxlarini chalkashtiradi, talaba esa xatoni topishi kerak.

Masalan: “Shokolad - 7 ming so‘m” (aslida 6000 so‘m)

Talaba: “Media xabarda xato bor!” deb aniqlaydi.

Talabalar o‘z tanlovini asoslaydilar: “Nega aynan shu mahsulotni oldim?”, “Qaysi media element menga yordam berdi?”.

“Aqliy hujum” metodi

Bu metodni qo‘llashdan asosiy maqsad talabalarning o‘quv faoliyat jarayonida tanqidiy fikrlashlarini kengaytirishdan iborat. Dars jarayonida o‘qituvchi You Tubedan olingan video blogerning qisqa nutqi namoyish qilinadi.

Masalan: blogger “masalanchun, otpiskaga qo‘yinglar” kabi so‘zlarni ishlatadi.

O‘qituvchi talabalarga quyidagi savollar bilan murojat qiladi:

- ✓ Nima uchun bloggerlar adabiy tilga amal qilmayotgan bo‘lishi mumkin?
- ✓ Bu holat yoshlar nutqiga qanday ta’sir qiladi?
- ✓ Media tilda tez-tez uchraydigan xatolar nimalar?
- ✓ Nima sababdan ular ko‘proq internet jargonlariga murojaat qiladi?

Talabalar o‘z fikrlarini qog‘ozga yozadilar va doskaga yopishtiriladigan stikerlarga so‘zlarni bir-biriga bog‘lab **“fikr xaritasi”** hosil qiladilar.

“Fikr xaritasi”

Tezkorlik - qisqartmalar - inglizcha aralashmalar Salbiy ta'sir - adabiy til me'yorlari buziladi - imlo xatolari	Ommaviylik - keng auditoriya - yoshlar orasida trend Ijobiy ta'sir - yangi so'zlar paydo bo'ladi - muloqot tezlashadi	Noqis talaffuz - so'zlarni noto'g'ri aytish - shoshma-shosharlik Oqibatlar - yoshlar nuqti o'zgaradi - tilning rasmiy uslubi susayadi

“6x6x6” metodi

Metodning asosiy maqsadi-har bir talabaning mediasavodxonlik orqali faolligini oshirish, tezkor fikrlash va kooperativ tahlilni rivojlantirishdir.

6 nafar talaba – har bir guruhdagi talabalar soni,

6 daqiqa – har bir topshiriqni muhokama qilish va yechim topish vaqti,

6 topshiriq/savol – har bir guruh a’zosiga yoki guruhga berilgan masalalar soni.

Ona tili o’qitish metodikasi fanida o’quv faollikni mediasavodxonlik orqali rivojlantirishda asosiy maqsad: talabalarni media matnni tanqidiy tahlil qilishga o’rgatish, nutq madaniyati va media etikasini rivojlantirish.

1-topshiriq: “Yangi maqolalarni tahlil qilish va manipulyatsiyani aniqlash” mavzusida talabalarga topshiriq beriladi.

6 talabadan iborat guruh tuziladi va ularga 6 ta topshiriq beriladi: matn mavzusini aniqlash, faktlar ishonchliligini tekshirish, emotsional va manipulyativ elementlarni aniqlash, media vositalarining ishlatilishini tahlil qilish.

Har bir topshiriq uchun 6 daqiqa vaqt ajratilib quyidagi xulosalar chiqariladi: Talabalar individual fikrini yozadi, yozilgan fikrlarni guruhda muhokama qiliashadi va eng so’ngida guruh birlashib yakuniy xulosa tayyorlaydilar.

2-topshiriq: bu topshiriqda quyida berilgan maqolani tahlil qilish topshirig’i beriladi (<http://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/2646>)

Xulosa qilib aytganda, mediasavodxonlik zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo’lib, bo’lajak boshlang‘ich ta’lim o’qituvchilarining o’quv faoliyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. U nafaqat axborot bilan ishlash ko’nikmalarini shakllantiradi, balki o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda dars jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.V.Fedorov “Медиаобразование и медиаграмотность” Taganrog-2004.
2. Федоров А.В., Медиаобразование: история, теория и методология. - Издательство ЦББП, 2001.
3. Федоров А.В., Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического университета. Издательство «Информация для всех». – 2007
4. “Umumiy pedagogika” E.M.Xudoynazarov, I.A.Abdrimov, G.M.Xalillayeva, M.M.Doschanova. “BOOKMANY PRINT” Toshkent – 2023
5. “Mediasavodxonlik va axborot madaniyati” E.M.Xudoynazarov, G.M.Xalillayeva, A.F.Sabirova, J.S.Raximboyev. “BOOKMANY PRINT” Toshkent – 2023
6. G.M.Xalillayeva. “Talabalarining o’quv faolliklarini rivojlantirishga yo’naltirilgan model va undan foydalanishning didaktik shart sharoitlari”. TDPU ilmiy-nazariy jurnali 7-son 2024-yil.

INTEGRATING DIGITAL PEDAGOGY AND TRANSLATION TEACHING: ENHANCING ENGLISH TRANSLATION COMPETENCE THROUGH DIGITAL RESOURCES IN HIGHER EDUCATION

Masharibova Sayyora Ahmedovna

Teacher at Yangi Asr University

Rahmatova Soliha

student of the Arabic Philology program, group 114–24.

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot oliy ta’limda ingliz tilidan tarjima o’qitish jarayonida raqamli pedagogika, raqamli didaktika va raqamli resurslarning integratsiyasini o’rganadi.

Tadqiqot raqamli vosita va texnologiyalarning talabalar tarjima kompetensiyasi, tanqidiy fikrlashi hamda mustaqil ta’lim ko’nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatiga qaratilgan. Ish kompetensiyaga asoslangan va faoliyatga yo’naltirilgan yondashuvlarga tayangan holda olib borilgan bo’lib, unda ta’lim jarayonida raqamli platformalar, onlayn korpuslar va kompyuter yordamida tarjima (CAT) vositalarining roli tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari raqamli resurslardan foydalanish tarjima sifati, talabalar faolligi va o’quv natijalarini sezilarli darajada oshirishini ko’rsatadi. Xulosa qilib aytganda, raqamli pedagogika tarjima ta’limini modernizatsiya qilishda hamda raqamli davr uchun raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda muhim omil hisoblanadi.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению интеграции цифровой педагогики, цифровой дидактики и цифровых ресурсов в процессе обучения переводу с английского языка в системе высшего образования. Основное внимание уделяется тому, как цифровые инструменты и технологии способствуют развитию переводческой компетенции, критического мышления и навыков самостоятельного обучения студентов. Исследование основано на компетентностном и деятельностном подходах и рассматривает роль цифровых платформ, онлайн-корпусов и систем автоматизированного перевода (CAT) в образовательном процессе. Результаты показывают, что использование цифровых ресурсов значительно повышает качество перевода, вовлеченность студентов и результаты обучения. В заключение отмечается, что цифровая педагогика играет ключевую роль в модернизации обучения переводу и подготовке конкурентоспособных специалистов для цифровой эпохи.

Abstract. This study explores the integration of digital pedagogy, digital didactics, and digital resources in teaching English translation in higher education. The research focuses on how digital tools and technologies can enhance students’ translation competence, critical thinking, and independent learning skills. The study is based on competence-based and activity-oriented approaches and examines the role of digital platforms, online corpora, and computer-assisted translation (CAT) tools in the educational process. The findings indicate that the use of digital resources significantly improves translation quality, student engagement, and learning outcomes. The study concludes that digital pedagogy plays a key role in modernizing translation teaching and preparing competitive specialists for the digital era.

Kalit so’zlar: raqamli pedagogika, raqamli didaktika, tarjima o’qitish, ingliz tarjimasi, raqamli resurslar, oliy ta’lim

Ключевые слова: цифровая педагогика, цифровая дидактика, обучение переводу, перевод с английского языка, цифровые ресурсы, высшее образование

Keywords: digital pedagogy, digital didactics, translation teaching, English translation, digital resources, higher education

INTRODUCTION

In the era of digital transformation, education systems worldwide are undergoing significant changes driven by the rapid development of information and communication technologies. Digital pedagogy and digital didactics have become essential components of modern education, enabling new forms of teaching, learning, and interaction. In this context, the integration of digital resources into teaching practices is particularly important for disciplines that require both theoretical knowledge and practical skills, such as translation studies[1].

Translation teaching in higher education is no longer limited to traditional classroom methods. The increasing demand for professional translators who are capable of working in digital environments requires the incorporation of modern technologies into the learning process[2,3]. Digital tools such as online dictionaries, parallel corpora, translation memory systems, and machine translation platforms provide new opportunities for improving translation quality and efficiency.

However, despite the availability of digital technologies, their integration into translation teaching remains insufficient in many educational institutions. In some cases, teaching still relies on outdated methods that do not reflect the realities of the modern translation industry. This creates a gap between academic training and professional requirements.

Therefore, the purpose of this study is to analyze the role of digital pedagogy and digital resources in teaching English translation and to develop effective methodological approaches for integrating digital tools into the educational process.

METHODS

This study is based on the integration of systemic, competence-based, and activity-oriented approaches. The competence-based approach focuses on the development of translation competence, including linguistic, cultural, strategic, and technological components[4].

The activity-oriented approach emphasizes practical learning through real-life translation tasks supported by digital tools. Students are engaged in activities such as working with online corpora, using CAT tools, and analyzing digital translation platforms.

The research methods include theoretical analysis of scientific literature on digital pedagogy and translation studies, comparative analysis of traditional and digital teaching approaches, and modeling of an effective digital teaching framework.

In addition, elements of experimental observation were used to evaluate the impact of digital resources on students’ learning outcomes. The study also considers the role of student-centered learning and interactive digital environments in enhancing engagement and motivation.

RESULTS

The results of the study show that the integration of digital pedagogy and digital resources significantly improves the effectiveness of translation teaching. The use of digital tools creates a more interactive and flexible learning environment, allowing students to access a wide range of resources and practice translation skills in real time.

Students who used digital tools demonstrated:

- higher accuracy and consistency in translation tasks;
- improved ability to use translation strategies;
- better understanding of context and terminology;
- increased independence in solving translation problems.

The use of CAT tools and online corpora helped students develop technological competence, which is essential in modern translation practice. In addition, digital platforms facilitated collaborative learning, enabling students to work together and exchange feedback.

DISCUSSION

The findings of this study highlight the critical importance of integrating digital pedagogy into translation teaching in higher education.[4,5] The results confirm that digital tools and technologies significantly contribute not only to the development of students’ technical

translation skills but also to the enhancement of their cognitive, analytical, and problem-solving abilities. By working with digital resources such as online corpora, CAT tools, and machine translation platforms, students are able to engage more deeply with texts, analyze linguistic patterns, and make more informed translation decisions.

Furthermore, the use of digital resources supports the implementation of a learner-centered approach, which is one of the key principles of modern education. In this approach, students are not passive recipients of knowledge but active participants in the learning process. [4,6] They are encouraged to explore digital materials independently, collaborate with peers, and reflect on their own learning outcomes. This fosters autonomy, responsibility, and critical thinking, which are essential competencies for professional translators. In addition, collaborative digital platforms enable peer feedback and group work, which further enhance communication skills and teamwork.

Another important aspect revealed by the study is the role of digital pedagogy in bridging the gap between theoretical knowledge and practical application. Traditional teaching methods often separate theory from practice, while digital tools allow students to apply theoretical concepts in real-time translation tasks. This integration leads to a more meaningful learning experience and better preparation for professional translation activities.

However, despite these advantages, the study also identifies several challenges associated with the implementation of digital pedagogy. One of the main challenges is the need for adequate teacher training. Many educators may lack the necessary digital competencies to effectively use modern technologies in their teaching. Therefore, professional development programs and continuous training are essential to ensure that teachers can fully utilize digital tools.

Another significant challenge is unequal access to digital resources. In some educational contexts, students may face limitations in terms of internet connectivity, software availability, or technical equipment. This digital divide can negatively affect the effectiveness of technology-based learning and create disparities among learners.

In addition, the development of high-quality digital teaching materials remains a crucial issue. Simply introducing technology into the classroom is not sufficient; it is necessary to design pedagogically sound digital content that aligns with learning objectives and supports the development of translation competence.

CONCLUSION

In conclusion, the integration of digital pedagogy, digital didactics, and digital resources plays a crucial role in improving translation teaching in higher education. It enhances students' translation competence, technological skills, and readiness for professional activity.

The study confirms that the use of digital tools creates a more effective and engaging learning environment. Therefore, higher education institutions should actively incorporate digital technologies into translation teaching.

Future research should focus on developing innovative digital teaching models and exploring new technologies, such as artificial intelligence, in translation education.

REFERENCES

1. O'Brien, S. Translation as human-computer interaction 2012.
2. PACTE Group. Translation competence 2005.

3. Kelly, D. Translatortraining 2005
4. Hurtado Albir, A Translation competence 2017.
5. Baker, M. Translation studies 2018.
6. House, J. Translation quality 2015
7. Newmark, P. Translation theory 1988.
8. Crystal, D. English as global language 2003.
9. Toury, G. Translation studies 2012.
10. Venuti, L. Translation history 2008.
11. Nida, E. Translation science 1964.

**BO‘LAJAK INFORMATIKA O‘QITUVCHILARINING KASBIY
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINING PEDAGOGIK-
PSIXOLOGIK ASOSLARI**

Raxmatov Mirzo Mukimovich

Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

raxmatov_mirzo@buxdpi.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilingan. Unda kasbiy kompetentlikning mazmuni, informatika o‘qituvchisining zamonaviy ta’lim jarayonidagi o‘rni hamda uning nazariy, metodik, amaliy va kommunikativ tayyorgarligi yoritilgan. Shuningdek, dasturlash tillarini o‘qitish jarayonida algoritmik fikrlashni rivojlantirish, motivatsiya, refleksiya, emotsional barqarorlik va pedagogik muloqotning ahamiyati ochib berilgan. Maqolada pedagogik va psixologik omillarning o‘zaro uyg‘unligi bo‘lajak informatika o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini samarali shakllantirishning muhim sharti ekanligi asoslab berilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические и психологические основы развития профессиональной компетентности будущих учителей информатики. В ней освещается содержание профессиональной компетентности, роль учителя информатики в современном образовательном процессе, а также его теоретическая, методическая, практическая и коммуникативная подготовка. Также раскрыта важность развития алгоритмического мышления, мотивации, рефлексии, эмоциональной устойчивости и педагогического общения в процессе обучения языкам программирования. В статье обосновано, что взаимное сочетание педагогических и психологических факторов является важным условием эффективного формирования профессиональной компетентности будущего учителя информатики.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and psychological foundations for developing the professional competence of future informatics teachers. It covers the content of professional competence, the role of an informatics teacher in the modern educational process, and their theoretical, methodological, practical, and communicative training. It also reveals the importance of developing algorithmic thinking, motivation, reflection, emotional stability, and pedagogical communication in the process of teaching programming languages. The article substantiates that the combination of pedagogical and psychological factors is an important condition for the effective formation of the professional competence of a future computer science teacher.

Kalit so‘zlar: Kasbiy kompetentlik, informatika o‘qituvchisi, pedagogik asoslar, psixologik asoslar, algoritmik fikrlash, dasturlash tillari, metodik tayyorgarlik, refleksiya, motivatsiya, kommunikativ qobiliyat, emotsional barqarorlik, pedagogik muloqot, raqamli texnologiyalar, ta’lim jarayoni, kasbiy tayyorgarlik.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, учитель информатики, педагогические основы, психологические основы, алгоритмическое мышление, языки программирования, методическая подготовка, рефлексия, мотивация, коммуникативные способности, эмоциональная устойчивость, педагогическое общение, цифровые технологии, образовательный процесс, профессиональная подготовка.

Keywords: Professional competence, computer science teacher, pedagogical foundations, psychological foundations, algorithmic thinking, programming languages, methodological training, reflection, motivation, communicative abilities, emotional stability, pedagogical communication, digital technologies, educational process, professional training.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta’limning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi raqamli jamiyat sharoitida informatika o‘qituvchisi faqat fan mazmunini yetkazuvchi mutaxassis emas, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, algoritmik tafakkur, axborot bilan ishlash madaniyati, dasturlash ko‘nikmalari va raqamli texnologiyalardan ongli foydalanish malakasini shakllantiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli bo‘lajak informatika o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi uning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, metodik mahorati, psixologik tayyorgarligi, kommunikativ qobiliyati va ijodiy yondashuvining uyg‘un rivojlanishini talab qiladi.

Kasbiy kompetentlik pedagogik nuqtayi nazardan bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy faoliyatni samarali tashkil etish, ta’lim jarayonida maqsadga muvofiq metod va vositalarni tanlash, o‘quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish, dars mazmunini o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirish hamda ta’lim natijalarini baholay olish qobiliyati bilan belgilanadi. Informatika o‘qituvchisi uchun bu kompetentlik yanada kengroq mazmunga ega, chunki u o‘quvchilarga murakkab texnik va mantiqiy tushunchalarni sodda, izchil va amaliy misollar asosida tushuntira olishi kerak. Masalan, algoritm, dasturlash operatorlari, ma’lumotlar tuzilmalari, kompyuter tarmoqlari yoki sun’iy intellekt kabi mavzularni o‘rgatishda o‘qituvchidan nafaqat fanni bilish, balki uni metodik jihatdan qayta ishlash mahorati ham talab etiladi.

Pedagogik asoslarning muhim jihatlaridan biri ta’lim jarayonining maqsadga yo‘naltirilganligidir. Bo‘lajak informatika o‘qituvchisi har bir mavzuni o‘qitishda qanday bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar shakllanishini oldindan aniqlay olishi lozim. Dasturlash tillarini o‘rgatish jarayonida ham maqsad faqat kod yozishni o‘rgatishdan iborat bo‘lmasligi kerak. Talaba algoritmik fikrlashni rivojlantirish, muammoni tahlil qilish, optimal yechim topish, xatolarni aniqlash, natijani tekshirish va o‘quvchilarga tushunarli metodik material yaratish kabi vazifalarni ham bajarishga tayyor bo‘lishi zarur. Demak, pedagogik tayyorgarlik dasturlash bilimlarini kasbiy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda didaktik tamoyillar alohida ahamiyatga ega. Ilmiylik tamoyili bo‘lajak o‘qituvchidan informatika fanining nazariy asoslarini chuqur bilishni talab qiladi. Tizimlilik va izchillik tamoyili dasturlash tillarini bosqichma-bosqich, oddiy

tushunchalardan murakkab tushunchalarga qarab o‘rgatishni nazarda tutadi. Ko‘rgazmalilik tamoyili abstrakt tushunchalarni vizual modellar, blok-sxemalar, kod namunalar, algoritmik jadval va interaktiv dasturlar yordamida tushuntirishga xizmat qiladi. Faollik tamoyili esa talabalarni tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki muammo yechuvchi, dastur yaratuvchi va o‘z natijasini tahlil qiluvchi subyekt sifatida shakllantiradi.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchisining kasbiy kompetentligida metodik tayyorgarlik markaziy o‘rin tutadi. Informatika fanining mazmuni tez o‘zgaruvchan bo‘lgani uchun o‘qituvchi faqat mavjud o‘quv materiallari bilan cheklanib qolmasligi, balki yangi mavzularni mustaqil o‘zlashtirish, ularni pedagogik jihatdan moslashtirish va o‘quvchilarga qulay shaklda yetkazish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi kerak. Dasturlash tillarini o‘qitishda metodik tayyorgarlik talabaning mavzuga mos masalalar tanlashi, amaliy topshiriqlar tuzishi, o‘quvchilarning xatolarini tahlil qilishi, differensial yondashuv asosida topshiriqlar berishi va baholash mezonlarini ishlab chiqishi orqali namoyon bo‘ladi.

Pedagogik jihatdan yana bir muhim masala – kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda nazariya va amaliyot birligini ta’minlashdir. Bo‘lajak informatika o‘qituvchisi dasturlash tilining nazariy qoidalarini bilishi bilan birga, ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olishi zarur. Masalan, shart operatorlari mavzusini o‘rganishda talaba sintaksisni yodlab olish bilan cheklanmasdan, hayotiy vaziyatga asoslangan masala tuzishi, uni algoritmgga aylantirishi, dasturini yozishi, natijani tekshirishi va mazkur mavzuni o‘quvchilarga qanday tushuntirish mumkinligini asoslab bera olishi kerak. Bunday yondashuv nazariy bilimni kasbiy kompetensiyaga aylantiradi.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirishda pedagogik muloqot ham muhim ahamiyatga ega. Informatika darslarida o‘quvchilar ko‘pincha dasturlash jarayonida xatolarga duch keladilar, masalan, kod sintaksisini noto‘g‘ri yozish, algoritmi ketma-ketligini buzish, shartni noto‘g‘ri qo‘yish yoki natijani tahlil qila olmaslik holatlari uchraydi. Bunday vaziyatlarda o‘qituvchi o‘quvchining xatosini keskin tanqid qilish emas, balki uni tahlil qilishga yo‘naltirish, sababini tushuntirish va to‘g‘ri yechimga olib borish qobiliyatiga ega bo‘lishi zarur. Bu esa pedagogik nazokat, sabr-toqat, tushuntirish mahorati va individual yondashuvni talab qiladi.

Psixologik asoslar kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning ichki mexanizmlarini ochib beradi. Bo‘lajak informatika o‘qituvchisining kasbiy shakllanishi uning motivatsiyasi, qiziqishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, intellektual faolligi, emotsional barqarorligi, ijodiy fikrlashi va refleksiv qobiliyati bilan bevosita bog‘liqdir. Talaba o‘zini kelajakdagi o‘qituvchi sifatida anglamasa, dasturlash tillarini o‘rganish jarayonini faqat baho olish yoki fan talabini bajarish sifatida qabul qilishi mumkin. Aksincha, kasbiy motivatsiyasi kuchli talaba dasturlashni kelajakdagi pedagogik faoliyatida qo‘llash mumkin bo‘lgan muhim vosita sifatida o‘zlashtiradi.

Motivatsiya kasbiy kompetentlik rivojlanishining psixologik harakatlantiruvchi kuchidir. Bo‘lajak informatika o‘qituvchisida ichki motivatsiyani shakllantirish uchun ta’lim jarayoni mazmunli, amaliy ahamiyatga ega va kelajak kasb bilan bog‘langan bo‘lishi kerak. Masalan, talaba oddiy dastur yozishdan ko‘ra, o‘quvchilar uchun elektron test, interaktiv mashq yoki kichik ta’limiy dastur yaratganda o‘z faoliyatining kasbiy ahamiyatini chuqurroq his qiladi. Bu esa uning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Psixologik jihatdan informatika va dasturlashni o‘rganish talabaning tafakkur jarayonlariga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Dasturlash faoliyati analiz, sintez, taqqoslash,

umumlashtirish, abstraksiyalash, modellashtirish va xulosa chiqarish kabi aqliy operatsiyalarni faollashtiradi. Talaba dastur yozishdan oldin muammoni tahlil qiladi, asosiy va ikkinchi darajali belgilarni ajratadi, yechim bosqichlarini belgilaydi, algoritm tuzadi, kod orqali uni ifodalaydi va natijani baholaydi. Bu jarayon mantiqiy va tizimli fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Algoritmik fikrlash bo‘lajak informatika o‘qituvchisining kasbiy kompetentligida alohida psixologik ahamiyatga ega. Algoritmik fikrlash shaxsning muammoni tartibli bosqichlarga ajratish, har bir bosqichni aniq bajarish, natijaga erishish yo‘lini oldindan ko‘ra olish qobiliyatini ifodalaydi. Informatika o‘qituvchisi o‘quvchilarda ham aynan shu fikrlash turini shakllantirishi kerak. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchining o‘zida algoritmik tafakkur yetarli darajada rivojlangan bo‘lishi zarur. Dasturlash tillari bu jarayonda eng samarali vositalardan biri hisoblanadi.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchisining psixologik tayyorgarligida muammoli vaziyatlarda o‘zini tutish qobiliyati ham muhimdir. Dasturlash jarayonida xatolar, kutilmagan natijalar, murakkab algoritmlar va tushunarsiz holatlar tez-tez uchraydi. Talaba bunday vaziyatlarda ruhiy tushkunlikka tushmasdan, muammoni tahlil qilish, sababini aniqlash va yechim izlashga o‘rganishi kerak. Bu sifat keyinchalik pedagogik faoliyatda ham muhim bo‘ladi, chunki o‘qituvchi dars jarayonida turli bilim darajasiga ega o‘quvchilar, texnik muammolar va kutilmagan savollar bilan ishlaydi.

Refleksiya kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning muhim psixologik omillaridan biridir. Refleksiya talabaning o‘z faoliyatini anglash, bajargan ishini baholash, xatolarini ko‘rish, o‘zgarish zarur bo‘lgan jihatlarni aniqlash va keyingi faoliyatini rejalashtirish qobiliyatidir. Dasturlashda refleksiya tabiiy tarzda yuzaga keladi, chunki har bir kod natija beradi, natija esa to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri bo‘lishi mumkin. Talaba xato natijani ko‘rganda uni tahlil qiladi, algoritmini tekshiradi, kodni qayta ko‘rib chiqadi. Shu orqali unda o‘z faoliyatiga tanqidiy yondashish ko‘nikmasi shakllanadi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda emotsional barqarorlik ham muhim psixologik omil hisoblanadi. Dasturlashni o‘rganish jarayonida talaba murakkab topshiriqlar, koddagi xatolar, vaqt yetishmasligi yoki natija chiqmasligi kabi qiyinchiliklarga duch keladi. Agar u bunday holatlarda o‘zini boshqara olsa, sabr bilan izlanishni davom ettirsa va muammoni bosqichma-bosqich hal qilsa, uning kasbiy chidamliligi shakllanadi. O‘qituvchilik faoliyatida ham emotsional barqarorlik zarur, chunki pedagog doimiy muloqot, mas’uliyat va turli vaziyatlar bilan ishlaydi.

Kommunikativ qobiliyat ham bo‘lajak informatika o‘qituvchisining psixologik tayyorgarligida muhim o‘rin egallaydi. Informatika o‘qituvchisi murakkab mavzularni oddiy tilda tushuntira olishi, o‘quvchilarning savollariga aniq javob berishi, ularda qiziqish uyg‘otishi va sinfda hamkorlik muhitini yaratishi kerak. Dasturlash mavzularida kommunikativ mahorat ayniqsa zarur, chunki o‘quvchilar bir xil mavzuni turlicha qabul qiladilar. Ba’zilar kodni tez tushunadi, boshqalari esa ko‘proq misol, izoh va ko‘rgazmaga ehtiyoj sezadi. O‘qituvchi har bir o‘quvchining psixologik holatini hisobga olib, mos yondashuvni tanlay olishi lozim.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda pedagogik va psixologik asoslar bir-biridan ajralgan holda emas, balki o‘zaro bog‘liqlikda namoyon bo‘ladi. Pedagogik jihat ta’lim jarayonining mazmuni, metodi, shakli va vositalarini belgilasa, psixologik jihat talabaning ichki rivojlanish omillari, motivatsiyasi, tafakkuri, hissiy

holati va shaxsiy sifatlarini yoritadi. Agar ta’lim jarayoni metodik jihatdan to’g’ri tashkil etilsa, lekin talabaning motivatsiyasi, qiziqishi va individual xususiyatlari hisobga olinmasa, kutilgan natijaga erishish qiyin bo’ladi. Aksincha, talabaning psixologik xususiyatlari e’tiborga olinib, pedagogik jarayon to’g’ri qurilsa, kasbiy kompetentlik izchil va samarali rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abduqodirov A.A. Axborot texnologiyalari va ularni ta’lim jarayonida qo’llash. Toshkent. - 2019.
2. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofali o’qitish nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: “Fan”, 2009.
3. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Toshkent: “Fan”, 2007.
4. Qodirov B.G’. Informatika va axborot texnologiyalarini o’qitish metodikasi. Toshkent. - 2018.
5. Hamidov J.A. Bo’lajak kasb ta’limi o’qituvchilarini tayyorlashda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Toshkent. - 2017.
6. Zokirova F.M. Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Toshkent. - 2016.

BO’LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O’QITUVCHILARIDA RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Abdullayeva Zamira Erkinboyevna

Urganch Ranch texnologiya universiteti

“Pedagogika va aniq fanlar” kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola bo’lajak boshlang‘ich sinf o’qituvchilarida raqamli kompetensiyalarni shakllantirish jarayonining nazariy va amaliy jihatlarini yoritishga qaratilgan. Unda zamonaviy ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o’rni, o’qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish zarurati hamda innovatsion pedagogik yondashuvlar asosida kompetensiyalarni rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli vositalardan samarali foydalanish, interaktiv platformalar, masofaviy ta’lim texnologiyalari hamda multimedia resurslarini qo’llash orqali bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish yo’llari ko’rib chiqiladi. Mavzu doirasida raqamli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi metod va texnologiyalarning samaradorligi asoslab beriladi.

Аннотация: В нем анализируется роль информационно-коммуникационных технологий в современной системе образования, необходимость повышения цифровой грамотности учителей и методы развития компетенций на основе инновационных педагогических подходов. Обоснована эффективность методов и технологий, способствующих формированию цифровых компетенций в рамках темы. Компетенций на основе инновационных педагогических подходов. Также рассматриваются пути совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей посредством эффективного использования цифровых инструментов, интерактивных платформ, технологий дистанционного обучения и мультимедийных ресурсов. Обоснована

эффективность методов и технологий, способствующих формированию цифровых компетенций в рамках темы.

Annotatsion: It analyzes the role of information and communication technologies in the modern education system, the need to improve teachers' digital literacy, and methods for developing competencies based on innovative pedagogical approaches. The effectiveness of methods and technologies contributing to the formation of digital competencies within the framework of the topic is substantiated. competencies based on innovative pedagogical approaches. It also considers ways to improve the professional training of future teachers through the effective use of digital tools, interactive platforms, distance learning technologies and multimedia resources. The effectiveness of methods and technologies contributing to the formation of digital competencies within the framework of the topic is substantiated.

Kalit so‘zlar: Raqamli kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), raqamli savodxonlik, ta’limda innovatsiyalar, elektron ta’lim (e-learning), o‘qituvchilarni kasbiy rivojlantirish.

Ключевые слова: Цифровая компетентность, начальное образование, педагогические технологии, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), цифровая грамотность, инновации в образовании, электронное обучение (e-learning), профессиональное развитие учителей.

Keywords: Digital competence, primary education, pedagogical technologies, information and communication technologies (ICT), digital literacy, innovations in education, e-learning, professional development of teachers.

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga ham tub o‘zgarishlar kiritmoqda. Zamonaviy jamiyatda axborot bilan ishlash, uni tahlil qilish va samarali qo‘llash ko‘nikmalari har bir mutaxassis, ayniqsa, o‘qituvchi uchun muhim kompetensiyalardan biri hisoblanadi. Shu boisdan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning raqamli kompetensiyalarini shakllantirish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, mustaqil fikrlashi va axborotni qabul qilish qobiliyatlari shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Bu jarayonda o‘qituvchining zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalana olishi ta’lim sifati va samaradorligini bevosita belgilaydi. Shuning uchun ham bo‘lajak o‘qituvchilarni innovatsion texnologiyalar asosida tayyorlash, ularning raqamli savodxonligini oshirish bugungi kunning muhim talabidir. Mazkur ishda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari, pedagogik shart-sharoitlari hamda samarali texnologiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’lim jarayoniga zamonaviy raqamli vositalarni joriy etish orqali o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish yo‘llari yoritib beriladi.

Raqamli texnologiyalar rivojlanib borayotgan hozirgi davrda ta’lim jarayonini samarali tashkil etish o‘qituvchining kasbiy kompetentligiga, xususan, uning raqamli kompetensiyalariga bevosita bog‘liqdir. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida mazkur kompetensiyalarni shakllantirish esa tizimli, maqsadga yo‘naltirilgan va innovatsion yondashuvlarni talab etadi. Avvalo, raqamli kompetensiya tushunchasi o‘qituvchining axborotni izlash, qayta ishlash, saqlash, uzatish hamda ta’lim jarayonida samarali qo‘llay olish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogika yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar orasida raqamli

vositalardan foydalanish darajasi turlicha bo‘lib, ko‘pchilik holatlarda ular faqatgina oddiy dasturlar bilan cheklanib qolmoqda. Bu esa ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida zamonaviy texnologiyalardan to‘liq foydalana olmasligiga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, raqamli kompetensiyalarni shakllantirishda quyidagi texnologiyalar samarali hisoblanadi:

- interaktiv ta’lim platformalaridan foydalanish;
- masofaviy ta’lim vositalarini joriy etish;
- multimedia resurslari asosida darslarni tashkil etish;
- loyihaviy va muammoli ta’lim texnologiyalarini qo‘llash.

Tahliliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv metodlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalar faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda ularning raqamli vositalarga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Masalan, elektron taqdimotlar, test tizimlari va onlayn platformalar orqali o‘tilgan darslar an‘anaviy usullarga nisbatan samaraliroq natija bergan. Amaliy tajriba natijalari ham raqamli texnologiyalarni qo‘llashning ijobiy ta’sirini tasdiqlaydi. Xususan, tajriba-sinov ishlarida qatnashgan talabalar guruhida:

- axborotni tezkor izlash va saralash ko‘nikmalari rivojlandi;
- mustaqil ishlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish darajasi oshdi;
- darslarni loyihalashda kreativ yondashuv shakllandi;
- zamonaviy pedagogik vositalardan foydalanish malakasi sezilarli darajada yaxshilandi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni samarali bo‘lishi uchun ta’lim muhitini raqamlashtirish, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida interaktiv hamkorlikni yo‘lga qo‘yish hamda amaliy mashg‘ulotlar ulushini oshirish zarur. Shuningdek, o‘quv dasturlariga maxsus raqamli texnologiyalar bilan ishlashga yo‘naltirilgan fan va modullarni kiritish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, olib borilgan tahlillar va olingan natijalar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida raqamli kompetensiyalarni shakllantirishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan kompleks foydalanish yuqori samaradorlikni ta’minlashini ko‘rsatdi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan tizimli yondashuv ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish imkonini yaratadi. Bu esa, o‘z navbatida, ta’lim sifatini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida raqamli kompetensiyalarni shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish hamda o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Tahlillar asosida aniqlanishicha, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishda interaktiv metodlar, multimedia vositalari va masofaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish yuqori natijadorlikka olib keladi. Shu bilan birga, bu jarayonni samarali tashkil etish uchun o‘quv dasturlarini takomillashtirish, amaliy mashg‘ulotlar ulushini oshirish hamda ta’lim muhitini raqamlashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. N.Saidahmedov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

2. B.Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2020.
3. R.Ishmuhammedov. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
4. A.Abduqodirov. Ta’limda axborot texnologiyalari. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Q.Olimov. Kasbiy ta’lim metodikasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2016.
6. Sh.Sharipov. Pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
7. Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021.
8. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etish bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2020.

MEDIA KONTENT YARATISH FAOLIYATI ORQALI TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Doschanova Mohinur Maxsudovna

Urganch davlat pedagogika instituti,

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

moxinurdoschanova@gmail.com

Annotatsiya Mazkur tezisdá media kontent yaratish faoliyati orqali talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Unda media kontentning mohiyati, uning turlari hamda ta’lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, video, blog, podkast, infografika va raqamli platformalar asosida tashkil etilgan media faoliyatning talabalarda kreativ fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va innovatsion yondashuvlarni shakllantirishdagi o‘rni ochib berilgan. Tezisdá loyihaviy ta’lim, interaktiv metodlar va raqamli storytelling kabi zamonaviy pedagogik yondashuvlarning samaradorligi asoslab berilgan. Media texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim talabalarning kasbiy kompetensiyasi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishning muhim omili ekanligi xulosa qilingan.

Аннотация В данной дипломной работе освещены вопросы развития творческих способностей студентов посредством деятельности по созданию медиаконтента. Анализируется сущность медиаконтента, его виды и значение в образовательном процессе. Также раскрывается роль медиадеятельности, организованной на основе видео, блога, подкаста, инфографики и цифровых платформ, в творческом мышлении студентов, самостоятельном принятии решений и инновационных подходах. В диссертации обоснована эффективность современных педагогических подходов, таких как проектное обучение, интерактивные методы и цифровое повествование. Сделан вывод, что образование, организованное на основе медиатехнологий, является важным фактором развития профессиональной компетентности и творческого потенциала студентов.

Annotation In this thesis, the issues of developing students' creative abilities through media content creation activities are highlighted. It analyzes the essence of media content, its types and importance in the educational process. Also, the role of media activities organized on the basis of video, blog, podcast, infographics and digital platforms in students' creative thinking, independent decision-making and innovative approaches is revealed. The thesis substantiates the effectiveness of modern pedagogical approaches such as project education, interactive methods and digital storytelling. It was concluded that education organized on the basis of media

technologies is an important factor in the development of professional competence and creative potential of students.

Kalit so‘zlar: media kontent, kreativlik, ijodiy qobiliyat, mediasavodxonlik, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta’lim, media ta’lim, talaba kreativligi.

Ключевые слова: медиаконтент, креативность, творческие способности, медиаграмотность, цифровые технологии, инновационное образование, медиаобразование, творчество учащихся.

Key words: media content, creativity, creative ability, media literacy, digital technologies, innovative education, media education, student creativity.

Kirish. Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda media texnologiyalar inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar va multimedia vositalarining rivojlanishi yoshlarning axborot bilan ishlash madaniyatini tubdan o‘zgartirdi. Bugungi kunda talabalar nafaqat media mahsulotlardan foydalanuvchi, balki turli xil media kontent yaratuvchi faol subyektga ham aylanmoqda. Shu sababli oliy ta’lim tizimida media kontent yaratish faoliyati orqali talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Media kontent yaratish jarayoni talabalarning mustaqil fikrlashi, kreativ yondashuvi, axborotni qayta ishlash va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, video, podkast, blog, infografika va ijtimoiy tarmoq kontentlari tayyorlash jarayoni talabalarning ijodkorlik salohiyatini namoyon etishga xizmat qiladi.

Bugungi mehnat bozorida kreativ fikrlaydigan, raqamli texnologiyalar bilan ishlay oladigan mutaxassisarga talab ortib bormoqda. Jahon iqtisodiy forumining 2023-yilgi hisobotida kreativ fikrlash eng zarur ko‘nikmalardan biri sifatida qayd etilgan. Shu bois ta’lim jarayonida media kontent yaratish faoliyatini tashkil etish talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Media kontent tushunchasi va uning turlari

Media kontent – bu turli media platformalarda tarqatiladigan axborot mahsulotidir. U matn, audio, video, grafika yoki multimedia ko‘rinishida bo‘lishi mumkin. Zamonaviy ta’lim tizimida media kontent quyidagi asosiy turlarga bo‘linadi:

- ✓ matnli kontent;
- ✓ video kontent;
- ✓ audio kontent;
- ✓ grafik va vizual kontent;
- ✓ interaktiv media mahsulotlar.

Media kontent yaratish jarayoni ijodiy yondashuvni talab qiladi. Talaba media mahsulot yaratish davomida mavzu tanlaydi, axborotni izlaydi, uni tahlil qiladi va auditoriyaga mos shaklda taqdim etadi. Bu esa ularda mustaqil fikrlash hamda kreativ tafakkurni shakllantiradi. Bugungi kunda YouTube, Telegram, Instagram va TikTok platformalari yoshlarning eng faol media maydoniga aylangan. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, dunyo bo‘yicha yoshlarning 80 foizdan ortig‘i har kuni ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi. Bu esa media kontent yaratish ko‘nikmalarini rivojlantirishning dolzarbligini ko‘rsatadi. Bu jarayonda esa ijodiy qobiliyat yordam beradi.

Ijodiy qobiliyat tushunchasi va uning kontentdan foydalanishdagi ahamiyati - ijodiy qobiliyat shaxsning yangi g‘oya yaratish, nostandart yechim topish va innovatsion faoliyat olib borish imkoniyatidir. Pedagogik nuqtai nazardan kreativlik talabani mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi va yangilikka intilishi bilan bog‘liq. Psixolog olim E.Torrens kreativlikni insonning muammoga noodatiy yondashuvi va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyati sifatida ta’riflaydi. Gilford esa kreativlikni divergent tafakkur bilan bog‘lab, insonning bir muammoga bir nechta yechim topa olish xususiyati sifatida izohlaydi.

Talabalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi: innovatsion fikrlashni rivojlantiradi, mustaqil qaror qabul qilishni shakllantiradi, muammolarni samarali hal qilish ko‘nikmasini oshiradi, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi, ilmiy va amaliy faoliyatga qiziqishni kuchaytiradi. Kreativlik bugungi kunda zamonaviy mutaxassisning muhim kompetensiyalaridan biri sifatida qaralmoqda. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida ijodiy yondashuvni rivojlantiruvchi metodlarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, media kontent yaratishning talaba kreativligiga ta’siri juda kuchli ayniqsa, media kontent yaratish faoliyati talabalarni faol va mustaqil ishlashga undaydi, kontent tayyorlash jarayonida talaba mavzu tanlaydi, ma’lumot yig‘adi, ssenariy yozadi, dizayn yaratadi va tayyor mahsulotni auditoriyaga taqdim etadi. Bu jarayon ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, video kontent yaratishda talabalar fikrlash orqali ssenariy yozadi, montaj dasturlari bilan ishlaydi, kreativ vizual elementlardan foydalanadi, auditoriya bilan kommunikatsiya o‘rnatadi. Bu esa ularning dizayn va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Blog va maqola yozishda esa talabalarning yozma nutqi va tahliliy fikrlashini rivojlantiradi. Talaba maqola yozish davomida axborotni tahlil qiladi, xulosalar chiqaradi va muammoni ijodiy yondashuv asosida yoritadi. Podkast yaratishda talabada nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyani shakllantiradi. Audio kontent yaratish orqali talabalar auditoriyani jalb qilishning yangi usullarini o‘rganadi. Infografika va dizayn ishlari orqali Canva, Adobe Photoshop va Figma kabi platformalarda ishlaydi va talabalarni vizual kreativlikka o‘rgatadi. Infografika yaratish orqali murakkab axborotni sodda va tushunarli shaklda taqdim etish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bu esa media kontent yaratishda zamonaviy pedagogik metodlar va pedagogik metodlardan ham foydalanish samarali hisoblanadi. Quyida metodlar haqida aytib o‘tilgan.

1. Loyihaviy ta’lim metodida talabalar mustaqil media loyiha yaratadi. Masalan, videorolik, podkast yoki blog tayyorlash jarayonida ular jamoa bilan ishlash, vaqtni boshqarish va kreativ g‘oya ishlab chiqishni o‘rganadi.

2. Interaktiv ta’lim metodlari talabalarning faolligini oshiradi. Debat, brainstorming va media tahlil mashg‘ulotlari ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

3. Raqamli storytelling bu raqamli hikoya yaratish usuli media ta’limning zamonaviy shakllaridan biridir. Talabalar matn, video, audio va grafika elementlarini birlashtirib kreativ media mahsulot yaratadi.

4. Collaborative learning Jamoaviy ishlash orqali talabalar birgalikda media kontent tayyorlaydi. Bu usul ularda kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Media platformalarning ta’limdagi imkoniyatlaridan bugungi kun media platformalar ta’lim jarayonida keng qo’llanilmoqda. Ayniqsa, quyidagi platformalar samarali vosita hisoblanadi:

- YouTube – video darslar va taqdimotlar tayyorlash;
- Telegram – axborot almashish va media loyihalar yuritish;
- Canva – dizayn va infografika yaratish;
- TikTok – qisqa kreativ video tayyorlash; Google Classroom – raqamli ta’limni tashkil etish.

Ushbu platformalar talabalarning media kompetensiyasi va kreativ qobiliyatini rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, media kontent yaratishda uchraydigan ayrim muammolar ham mavjud bu muammolarni ko’rsatib o’tish lozim: texnik vositalarning yetarli emasligi, internet sifati pastligi, media savodxonlik darajasining yetarli emasligi, plagiat va mualliflik huquqi bilan bog’liq muammolar, vaqtini to’g’ri taqsimlay olmaslik. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun oliy ta’lim muassasalarida media laboratoriyalar tashkil etish va media ta’lim bo’yicha maxsus kurslarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, media kontent yaratish faoliyati talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Video, blog, podkast va vizual media mahsulotlar yaratish jarayoni talabalarda kreativ fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va innovatsion yondashuvlarni shakllantiradi. Media texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning kasbiy kompetensiyasini oshirish bilan birga ularni zamonaviy axborot jamiyatida faol shaxs sifatida tayyorlaydi. Shu sababli oliy ta’lim tizimida media kontent yaratishga asoslangan innovatsion metodlarni keng joriy etish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. Toshkent, 2020.
3. Torrance E.P. Guiding Creative Talent. New Jersey, 1995.
4. Gilford J. P. The Nature of Human Intelligence. New York, 1986.
5. World Economic Forum. Future of Jobs Report, 2023.
6. Muslimov N. Pedagogik kompetentlik asoslari. Toshkent, 2019.
7. Begimqulov U. Axborot texnologiyalarini ta’limda qo’llash metodikasi. Toshkent, 2018.
8. Safarova R. Media ta’lim va mediasavodxonlik asoslari. Toshkent, 2022.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARI UCHUN BIOINSPIRATSION MODELLASHTIRISH ASOSIDA AMALIY MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI.

Kenjayev Sherzod Mammatjumayevich
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi
kenjayevsherzod2022@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0004-6465-1117>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilari uchun bioinspiratsion modellashirish asosida amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda ushbu yondashuvning talabalarning texnologik tafakkuri, kreativligi va

kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinib, samarali pedagogik shart-sharoitlar hamda amaliy mashg‘ulot bosqichlari ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данной статье освещена методика организации практических занятий на основе биоинспирационного моделирования для будущих учителей технологии. В исследовании проанализировано значение данного подхода в развитии технологического мышления, креативности и профессиональных компетенций студентов, а также разработаны эффективные педагогические условия и этапы организации практических занятий.

Abstract: This article describes the methodology for organizing practical classes based on bio-inspired modeling for future technology teachers. The study analyzes the importance of this approach in developing students’ technological thinking, creativity, and professional competencies, and proposes effective pedagogical conditions and stages for organizing practical training sessions.

Kalit so‘zlar: Bioinspiratsion modellashtirish, biomimika, texnologik ta’lim, amaliy mashg‘ulot, texnologik tafakkur, kompetensiya, kreativlik, loyihalash, innovatsion ta’lim.

Ключевые слова: биоинспирационное моделирование, биомимикрия, технологическое образование, практическое занятие, технологическое мышление, компетенция, креативность, проектирование, инновационное образование.

Keywords: bioinspired modeling, biomimicry, technological education, practical training, technological thinking, competence, creativity, design, innovative education.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, texnologiya ta’limi jarayonida bo‘ljak o‘qituvchilarning texnologik tafakkuri, kreativ fikrlashi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan sanaladi. Shu nuqtai nazardan bioinspiratsion modellashtirish texnologik ta’limni takomillashtirishga xizmat qiluvchi innovatsion metodik yondashuv sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bioinspiratsion modellashtirish tabiatdagi biologik tizimlar, organizmlar va jarayonlarning tuzilishi hamda funksional xususiyatlarini o‘rganish asosida texnologik yechimlar yaratishga qaratilgan yondashuv hisoblanadi. Mazkur yondashuv talabalarni tabiatni kuzatish, tahlil qilish, modellashtirish va innovatsion loyiha ishlab chiqishga yo‘naltiradi.

Texnologiya fanini o‘qitishda bioinspiratsion modellashtirishdan foydalanish talabalarda:

- texnologik tafakkurni rivojlantirish;
- muammoli vaziyatlarni tahlil qilish;
- konstruktorlik va loyihalash kompetensiyalarini shakllantirish;
- ijodiy va innovatsion fikrlashni rivojlantirish;
- amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi bo‘ljak texnologiya fani o‘qituvchilari uchun bioinspiratsion modellashtirish asosida amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish metodikasini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatish, tahlil, modellashtirish, taqqoslash, suhbat, anketa hamda amaliy tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, texnologik ta’lim, biomimika va kompetensiyaviy yondashuv bo‘yicha ilmiy-pedagogik manbalar o‘rganildi.

Amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish metodikasi quyidagi bosqichlar asosida ishlab chiqildi:

1-bosqich. Motivatsion-kuzatuv bosqichi.

Talabalar tabiatdagi biologik obyektlarni kuzatadi va ularning funksional xususiyatlarini tahlil qiladi. Masalan:

- qush qanotlari aerodinamikasi;
- asalari uyasi konstruksiyasi;
- o‘simlik barglarining suvni yo‘naltirish xususiyatlari.

2-bosqich. Analitik-tahliliy bosqich.

Talabalar biologik obyektlarning ishlash mexanizmlarini tahlil qilib, ularni texnologik muammolar bilan bog‘laydi.

3-bosqich. Modellash tirish bosqichi.

Tabiatdagi analogiyalar asosida texnologik model yoki loyiha ishlab chiqiladi. Bunda grafik modellash tirish, eskiz, 3D model va konstruktorlik elementlaridan foydalaniladi.

4-bosqich. Amaliy-loyihaviy bosqich.

Talabalar tayyorlangan model asosida amaliy mahsulot yoki texnologik loyiha yaratadilar.

5-bosqich. Refleksiv-baholash bosqichi.

Mashg‘ulot yakunida talabalar o‘z faoliyatini tahlil qiladi, muammolar va yechimlarni baholaydi.

Tadqiqotda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim deb belgilandi:

- interfaol metodlardan foydalanish;
- STEAM elementlarini integratsiyalash;
- loyiha asosida o‘qitish;
- muammoli ta’lim texnologiyalarini qo‘llash;
- raqamli modellash tirish vositalaridan foydalanish.

Tadqiqot natijalari bioinspiratsion modellash tirish asosida tashkil etilgan amaliy mashg‘ulotlar talabalarning kasbiy va texnologik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi.

Xususan:

- talabalar tomonidan innovatsion g‘oyalar ishlab chiqish faolligi oshdi;
- texnologik muammolarni hal etish ko‘nikmalari rivojlandi;
- amaliy loyihalash kompetensiyalari shakllandi;
- kreativ va tanqidiy fikrlash darajasi oshdi;
- jamoada ishlash hamda kommunikativ kompetensiyalar rivojlandi.

Amaliy mashg‘ulotlarda bioinspiratsion modellash tirishdan foydalanish o‘quv jarayonining qiziqarli va motivatsion tashkil etilishiga xizmat qildi. Talabalar tabiat va texnologiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglash orqali amaliy faoliyatga faol jalb qilindi.

Bioinspiratsion modellash tirish texnologik ta’limda innovatsion pedagogik yondashuv sifatida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi. Mazkur metodika talabalarning tabiatni kuzatish, tahlil qilish va undan texnologik yechimlar ishlab chiqish kompetensiyalarini shakllantiradi.

An’anaviy amaliy mashg‘ulotlardan farqli ravishda bioinspiratsion modellash tirish talabalarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantiradi, kreativ va muhandislik tafakkurini

shakllantiradi, amaliy faoliyatni innovatsion yondashuv bilan boyitadi, hamda texnologik loyihalash ko‘nikmalarini kuchaytiradi.

Shuningdek, bioinspiratsion modellashtirish STEAM ta’lim elementlari bilan integratsiyalashgan holda texnologiya fanining amaliy yo‘nalganligini kuchaytiradi. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchilarning zamonaviy ta’lim talablariga mos kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, bioinspiratsion modellashtirish asosida amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining texnologik tafakkuri, kreativligi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali metodik vosita hisoblanadi. Kelgusida bioinspiratsion modellashtirish asosida raqamli o‘quv platformalari, virtual modellashtirish texnologiyalari hamda STEAM integratsiyasiga asoslangan metodik tizimlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Sh.M.Mirziyoyev. “O‘zbekiston–2030” strategiyasi. Toshkent, 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni.
2. Bybee, R.W. STEM Education: Innovation and Reform. – New York: Routledge, 2013. (STEM/STEAM ta’lim va modellashtirishga asoslangan o‘qitish)
3. Benyus, J.M. Biomimicry: Innovation Inspired by Nature. – New York: Harper Collins, 1997. (Bioinspiratsiya va tabiatdan ilhomlangan modellashtirishning nazariy asoslari).
4. Қодиров Б.Ш. Инновацион педагогик технологиялар асосида таълим жараёнини ташкил этиш. – Тошкент, 2020
5. Nafasov, D.S. (2021). Historical and pedagogical aspects of the use of educational opportunities in tourism. UzMU xabarlar, 2(2), 109-111.
6. Нафасов, Д.Ш. (2024). Педагогические возможности студенческого туризма в системе образования. Педагогические исследования (сетевое издание), (1), 22-33.

O‘QUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHGA O‘RGATISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI VA RAQAMLI DIDAKTIKANING INTEGRATSIYALASHUVI

Otamurodova Aziza Sultonmurodovna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
[orcid.org/ 0009-0000-1805-7257](https://orcid.org/0009-0000-1805-7257)

Hamroyeva Shohista Umidbek qzi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-kurs talabasi
Rajabboyeva Iqbol Xamdam qzi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada PISA xalqaro baholash dasturi talablari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlash faoliyatini rivojlantirishning metodologik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida PISA topshiriqlariga moslashtirilgan mantiqiy mashqlardan foydalanish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

Аннотация: В данной статье освещаются методологические основы развития логического мышления учащихся начальных классов на основе требований международной программы оценки PISA. В исследовании анализируется роль современных педагогических технологий в формировании у учащихся навыков критического мышления, анализа проблемных ситуаций и логических выводов. Также даны практические рекомендации по использованию в процессе урока логических упражнений, адаптированных к заданиям PISA.

Abstract: This article highlights the methodological foundations for developing the logical thinking activity of primary school students based on the requirements of the PISA international assessment program. The study analyzes the role of modern pedagogical technologies in forming students' skills in critical thinking, analyzing problem situations, and drawing logical conclusions. Practical recommendations are also provided for using logical exercises adapted to PISA tasks during the lesson.

Kalit so‘zlar: PISA, boshlang‘ich ta’lim, mantiqiy fikrlash, baholash dasturi, tanqidiy fikrlash, kompetensiya, ta’lim sifati.

Ключевые слова: PISA, начальное образование, логическое мышление, программа оценки, критическое мышление, компетенция, качество образования.

Keywords: PISA, primary education, logical thinking, assessment program, critical thinking, competence, quality of education.

Bugungi kunda ta’lim tizimi tezlik bilan rivojlanayotgan bir paytda dunyo hamjamiyatida xalqaro baholash dasturlariga bo‘lgan talab yildan yilga kuchayib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli Qarori bilan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi. Xalqaro baholash dasturi (inglizcha: Programme for International Student Assessment) turli davlatlarda 15 yoshli o‘quvchilarning savodxonligini (o‘qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo‘llash qobiliyatini baholovchi dastur bo‘lib hisoblanadi.

Xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) va raqamli didaktikaning integratsiyalashuvi – o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratiladi. Raqamli texnologiyalar yordamida baholash mezonlari moslashuvchan muhitga o‘tadi, bu esa ta’lim

sifatini oshirish va global standartlarga moslashish imkonini beradi. Asosiy integratsiya yo‘nalishlari esa ***kompyuterlashtirilgan moslashuvchan testlardan foydalanish*** (baholashlarda raqamli platformalardan foydalanish, bunda savollar murakkabligi o‘quvchining oldingi javoblariga qarab avtomatik tanlanadi); ***simulyatsiya va virtual laboratoriya ishlari*** (raqamli didaktika o‘quvchilarga murakkab fan, matematika va muhandislik muammolarini virtual muhitda tajriba qilish imkonini beradi. Bu xalqaro talablarga mos keladigan ilmiy savodxonlik ko‘nikmalarini oshiradi); ***ma’lumotlarni tahlil qilish*** (o‘quvchilarning raqamli muhitdagi harakatlari tizim tomonidan tahlil qilinadi. Bu o‘qituvchilarga xalqaro standartlar darajasidagi kamchiliklarni aniqlab, individual yordam ko‘rsatishga zamin yaratadi) kabi amaliy ishlarni bajarishni talab qiladi. Raqamli ta’lim tizimini yaratishning ustuvor vazifasi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun bir qancha imkoniyatlarni yaratadi. Jumladam:

1-rasm: Raqamli ta’lim muhitini yaratishning ustuvor tamoyillari.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fikrlash faoliyatini rivojlantirish ularning umumiy kognitiv rivojlanishi va o‘quv muvaffaqiyatida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich sinfda fikrlash faoliyati bolalarga nafaqat matematik tushunchalarni tushunishga yordam beradi, balki tanqidiy muammolarni hal qilish va vaziyatlarni tizimli tahlil qilish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Borgan sari globallashib borayotgan dunyoda turli ta’lim tizimlarida o‘quvchilarning fikrlash faoliyati va mantiqiy hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lishi muhim hisoblanmoqda.

Davlatimiz tomonidan o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan yangi o‘quv dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bu dasturlar nafaqat ilmiy bilimlarni o‘rganish, balki o‘quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga ham e’tibor qaratadi. O‘quvchilarga beriladigan topshiriqlar real hayotdagi vaziyatlarga asoslangan bo‘lib, ularni tanqidiy fikrlashga undaydi va mustaqil qarorlar qabul qilishga yo‘naltiradi. Yangi o‘quv dasturlari orqali o‘quvchilarning fikrlash faoliyati va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim qadamlar tashlanmoqda. Bu jarayonda, o‘qituvchilarningning professional malakasi, innovatsion o‘qitish usullari, shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonning ta’lim tizimi uchun bunday yangiliklar va islohotlar nafaqat global miqyosda raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga, balki o‘quvchilarning bilim darajasini oshirishga, ularni o‘z-o‘zini rivojlantirishga va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga yordam beradi.

Mantiq matematikaning ajralmas qismi bo‘lganligi sababli, maktab o‘quvchilari uchun maktab matematika kursida mavjud bo‘lgan mantiqiy tushunchalarni ajratib ko‘rsatsak, ularga tegishli uslubiy ishlov berishni qo‘llasak, o‘quvchilarda mantiqiy ko‘nikmalarni shakllantirish mumkin deb xulosa qilish mumkin. Matematika alohida qobiliyatlarni talab qiladi, degan fikr bor. Ammo matematikani o‘gitish amaliyotini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchining matematik bilimlarni mazmunli o‘rganishi uchun oddiy o‘rtacha qobiliyatlar yetarli. Matematik masalalarni echish jarayonida o‘quvchilarda fikrlash uslubi shakllanadi, bunda ular fikrlashning ma’lum sxemasiga amal qilishni, tarkibiy gismlarga aniq bo‘linish va oz fikrlarini foydalashni o‘rganadilar, simbolizmning to‘g‘riligini aniglaydilar. Nostandar vazifalarni hal qilish bevosita shaxsning ijodkorligi bilan bog‘liqdir.

O‘qituvchi o‘quvchiga nafaqat bilim, ko‘nikma va malakalarni berishi, balki ularni hayotda o‘lchashga o‘rgatishi kerak. Fikrlashning eksentrikligini rivojlantirish, muammolarni

“taqlid” yordamida hal qilish uslubidan voz kechish kerak. Aynan boshlang‘ich maktab yoshida, psixologlarning tadqiqotlariga ko‘ra, mantiqiy fikrlashni, muammoni hal qilish uchun nostandart yondashuvni shakllantirish zarurdir.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda quyidagilar muhim: tahlil qilish, sintez qilish, tushunchalar bilan ishlash, xulosa chiqarish, mulohaza yuritish, bahslashish va eng muhimi, mustaqil fikrlash odatini rivojlantirish, g‘ayrioddiy yechimlarni izlash. Aqliy faoliyat, boshqa har qanday faoliyat kabi o‘g‘itilishi va rivojlanishi kerak. Zamonaviy dunyoda bola ko‘pincha shunga o‘xshash qiyinchiliklarga duch keladi, shuning uchun bu mavzu bugungi kunda eng dolzarb hisoblanadi.

Mantiqiy fikrlash qobiliyati I-sinfidan boshlab shakllantirilishi zarurdir. Mantiqiy fikrlashning eng kichik usullariga ahamiyat bermasdan turib materialni to‘liq o‘zlashtirish mumkin emas. Mantiqiy fikrlashni o‘rgatish, shuningdek uni rivojlantirish tabiiy, hayotiy yaziyalarga yagin bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, pedagogik vositalar bola rivojlanishining yoshga bog‘liq xususiyatlarini (psixologik va jismoniy) hisobga olishi kerak. Masalan, TIMSS tadqiqot usullaridan boshlang‘ich sinflarga mos ravishda fanlarga integratsiya qilish orqali darslarni tashkil qilish kerak bo‘ladi. Bunda albatta quyidagi usullardan foydalanishni talab qiladi:

- ijobiy test natijalari;
- so‘rovnoma (o‘quvchilar, va albatta o‘qituvchilar uchun ham);
- uslubiy ta‘minot (test va topshiriqlarni o‘tkazish uchun qo‘llanmalardan foydalanish);
- dasturiy ta‘minot (o‘tkaziladigan testlar uchun dasturiy ta‘minot mavjudligi amaliy ishlar samaradorligini ta‘minlashga xizmat qiladi).

Hozirgi vaqtda mantiqiy universal ta‘lim harakatlarini shakllantirishning turli xil usullari mavjud. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun qoshimcha mashqlarni kiritish uchun har bir o‘qituvchi o‘quvchilarning jismoniy va psixologik xususiyatlarini tahlil qilishi va hisobga olishi, har bir bolaning individualligini hisobga olishi kerak. Bunday vazifalar o‘quy jarayonida ham, sinfdan tashqari ishlarda ham mutlagi har qanday darsda amalga oshirilishi mumkin. Ushbu mashqlarning turi quyidagicha bo‘lishi mumkin:

- mantiqiy ketma-ketlik bir qator tavsiya etilgan narsalarning ortiqcha miqdorini toping yoki rasmlarning mantiqiy turkumini yarating);
- labirint: mantiqiy aloqalarni topish (ikkita obyekt o‘rtasidagi o‘xshashlikni aniqlash);
- xato toping: xususiyatlarga ko‘ra narsalari ajratish.

Eng samarali usullardan biri bu rasmdir. Chizish jarayonida bolaning bilish faoliyati rivojlanadi, rang, hajm, makon kabi tushunchalar shakllanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish o‘quvchilarning barcha fanlarni o‘zlashtirishi va hayotiy muammolarni hal qilishi uchun muhim bo‘lib, bu o‘qituvchilar uchun nazariy asoslar, turli metodlar va masalalar yechish, o‘yinlar orqali amalga oshiriladi. Bunda mantiqiy savodxonlikni shakllantirish asosiy maqsad hisoblanadi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati:

- Matematika, ona tili va barcha fanlarda kerak bo‘ladi.
- Kundalik hayotdagi muammolarni yechishda yordam beradi.
- O‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga va o‘z-o‘zini tarbiyalashga o‘rgatadi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish metodlari:

- turli murakkablikdagi masalalar yechish orqali mantiqiy fikrlashni shakllantirish;
- mantiqiy o‘yinlar, stol o‘yinlari va boshqa interaktiv usullar;
- ochiq savollar berish “nima bo‘ladi” degan savollarga javob topishga undash;
- matn, rasm yoki vaziyatni tahlil qilishga o‘rgatish;
- sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash.

O‘qituvchilar uchun yo‘riqnoma:

- mantiqiy fikrlash nazariyasini chuqur tushunish;
- masalalar yechish usullarini samarali qo‘llash;
- olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llashga o‘rgatish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdan asosiy maqsad – o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshirish, ularni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o‘rgatish, shuningdek, o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini orttirishdir. Bu esa kelajakda ularning muvaffaqiyatli shaxs bo‘lib yetishishlarida muhim rol o‘ynaydi. PISA, TIMSS metodologiyasi shunchaki nazariy bilimni emas, balki bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni talab qiladi. Boshlang‘ich sinflarda matematik amallarni quruq yodlatishdan ko‘ra, ularni real hayotiy muammolar (masalan, xarid qilish, vaqtni rejalashtirish) orqali o‘rgatish mantiqiy fikrlashni 2-3 barobar tezroq o‘stiradi. Mantiqiy fikrlash odamda tug‘ma bo‘lmaydi uni o‘yinlar, mashqlar va mashg‘ulotlar orqali rivojlantirish mumkin, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish turlaridan biri bu amaliy jarayonda kichik detallarga ham e’tibor qaratish va ularni bog‘liq taraflarini o‘rganib chiqish. Shular orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish va xalqaro baholash dasturi topshiriqlarini ongli bajarish imkoniyatlarini yaratish muhimdir.

FOYDALANADIGAN ADABIYOTLAR.

1. PISA va TIMSS tadqiqotlariga tayyorgarlik: Matematik savodxonlikni rivojlantirish bo‘yicha topshiriqlar to‘plam. 1-to‘plam. Tuzuvchilar: J.R.Narziyev va boshqalar. Toshkent, 2025, - 196 b.
2. N.S.Sayidov. Pedagogik faoliyatda raqamli kopetensiyalar/o‘quv-uslubiy majmua. Buxoro, 2024. – 103 b.
3. Mahmudova N. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy tafakkurini o‘stirishda o‘qish savodxonligining ahamiyati. “Экономика и социум” №5(108)-1, 2023.
4. F.A.Umarova, Z.A.Umarova, Kh.A.Umarov. Scientific and practical bases of creation and use of electronic educational resources in the educational process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 2019.
5. А.М.Атаян. Дидактические основы формирования инфор-мационной культуры личности в условиях информатизации об-щества: Дис. ... д-ра пед. наук. Владикавказ, 2001.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.

Doschanova Mohinur Maxsudovna
UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
moxinurdoschanova@gmail.com

Razzakbergenova Muhayyo Rashid qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur ishda boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati tahlil qilinadi. Kreativ fikrlash J.P.Guilford nazariyasi asosida yoritilib, uni rivojlantirishda AKT, STEAM, gamifikatsiya va interaktiv metodlarning samaradorligi asoslanadi. Shuningdek, innovatsion yondashuvlar o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan ko‘rsatib beriladi.

Аннотация. В данной работе анализируется значение инновационных технологий в развитии творческого мышления учителей начальной школы. Творческое мышление объясняется на основе теории Дж.П.Гилфорда, а эффективность ИКТ, STEAM, геймификации и интерактивных методов в его развитии опирается на эту теорию. Также научно доказано, что инновационные подходы способствуют повышению профессиональной компетентности учителей.

Annotation This work analyzes the importance of innovative technologies in developing creative thinking of primary education teachers. Creative thinking is explained based on the theory of J. P. Guilford, and the effectiveness of ICT, STEAM, gamification and interactive methods in its development is based on it. It is also scientifically shown that innovative approaches serve to increase the professional competence of teachers.

Kalit so‘zlar. kreativ fikrlash, innovatsion texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, o‘qituvchi kompetensiyasi, AKT, STEAM, gamifikatsiya

Ключевые слова: творческое мышление, инновационные технологии, начальное образование, компетентность учителя, ИКТ, STEAM, геймификация

Keywords: creative thinking, innovative technologies, primary education, teacher competence, ICT, STEAM, gamification

Kirish. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti ta’lim tizimiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda bilimli shaxs yetarli emas, balki mustaqil fikrlay oladigan, muammolarga kreativ yondashadigan va yangi g‘oyalar ishlab chiqa oladigan shaxs zarur. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim bosqichidayoq o‘quvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirish muhim pedagogik vazifaga aylanmoqda. Boshlang‘ich ta’lim shaxs rivojlanishining poydevori bo‘lib, aynan shu davrda o‘quvchilarning tafakkuri, tasavvuri va qiziqishlari faol shakllanadi.

Kreativ fikrlash tushunchasi ilmiy jihatdan J.P.Guilford tomonidan asoslab berilgan. U divergent fikrlash nazariyasini ilgari surib, kreativlikni bir muammoga bir nechta yechim topish qobiliyati sifatida izohlaydi. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, kreativ fikrlash inson intellektining mustaqil komponenti bo‘lib, u an‘anaviy mantiqiy fikrlashdan farq qiladi. Bu nazariya ta’lim jarayonida o‘quvchilarga erkin fikr yuritish imkonini berish zarurligini ko‘rsatadi

Keyinchalik E.P.Torrance kreativ fikrlashni baholashning ilmiy metodikasini ishlab chiqdi. Torrance testlari orqali kreativlik to‘rt asosiy ko‘rsatkich – g‘oyalar soni, moslashuvchanlik, originallik va tafsilot darajasi orqali o‘lchanadi. Ushbu metodika hozirgi kunda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida qo‘llanilib, o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, 6–10 yosh oralig‘i kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun eng qulay davr hisoblanadi. Bu davrda bolalarda tasavvur kuchli bo‘ladi va ular stereotiplardan holi fikr yuritadi. Lev Vigotsky nazariyasiga

ko‘ra, bolaning tafakkuri ijtimoiy faoliyat jarayonida rivojlanadi. Ya’ni, o‘quvchilar o‘zaro muloqot va hamkorlik orqali yangi bilimlarni egallaydi. Bu esa interaktiv metodlarning kreativ fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslaydi.

Shuningdek, Jean Piaget tomonidan ishlab chiqilgan nazariyada boshlang‘ich yoshdagi bolalar konkret-operatsion fikrlash bosqichida bo‘lishi ta’kidlanadi. Bu bosqichda bolalar ko‘rgazmali va amaliy faoliyat orqali yaxshiroq o‘rganadi. Shu sababli ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, ayniqsa vizual va interaktiv vositalardan foydalanish muhimdir. Innovatsion texnologiyalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim omillaridan biridir. Ular o‘quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali dars jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo‘ladi. Tadqiqotlarga ko‘ra, multimedia vositalari qo‘llanilganda o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasi an’anaviy usullarga nisbatan o‘rtacha 30–40 foizga oshadi. Bu esa o‘quvchilarning kreativ fikrlash faolligini ham kuchaytiradi. Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, interaktiv platformalar orqali o‘quvchilar topshiriqlarni mustaqil bajaradi, natijalarni tahlil qiladi va xatolar ustida ishlaydi. Bu jarayon ularning tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantiradi. Shuningdek, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar murakkab tushunchalarni oson tushunishga yordam beradi.

STEAM ta’limi ham kreativ fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv fanlararo integratsiyani ta’minlab, o‘quvchilarning bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘laydi. Masalan, o‘quvchilar oddiy loyiha ustida ishlash orqali bir vaqtning o‘zida matematika, texnologiya va san’at elementlarini qo‘llaydi. Bu esa ularning muammolarni kompleks va kreativ tarzda hal qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Tadqiqotlar STEAM asosida o‘qitilgan o‘quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati yuqori bo‘lishini ko‘rsatadi.

Gamifikatsiya, ya’ni o‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga joriy etish ham samarali usullardan biridir. O‘yin orqali o‘rganish bolalar uchun tabiiy jarayon bo‘lib, ularning qiziqishini oshiradi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, o‘yin asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning faolligi 25–30 foizga oshadi. Bu esa ularning kreativ fikrlashini rag‘batlantiradi. Muammoli ta’lim texnologiyasi ham kreativ fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu usulda o‘quvchilarga tayyor bilim berilmaydi, balki muammoli vaziyat yaratiladi. O‘quvchilar mustaqil ravishda yechim topishga harakat qiladi. Bu jarayon ularning analitik, tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantiradi.

Interaktiv metodlar – aqliy hujum, rol o‘ynash, klaster usullari ham o‘quvchilarning erkin fikrlashini ta’minlaydi. Aqliy hujum jarayonida barcha g‘oyalar qabul qilinadi, bu esa o‘quvchilarda o‘z fikrini erkin ifodalash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Rol o‘ynash esa real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish orqali tasavvur va ijodiy yondashuvni kuchaytiradi.

Loyihaviy faoliyat boshlang‘ich ta’limda kreativ fikrlashni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. O‘quvchilar kichik guruhlarda ishlash orqali muammolarni birgalikda hal qiladi, g‘oyalar almashadi va yangi yechimlar ishlab chiqadi. Bu jarayon nafaqat kreativ fikrlashni, balki kommunikativ ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi.

Xalqaro tadqiqotlar kreativ fikrlashning muhimligini tasdiqlaydi. Jumladan, OECD tomonidan o‘tkaziladigan PISA dasturida kreativ fikrlash alohida baholash yo‘nalishi sifatida kiritilgan. Bu esa kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim

vazifasi ekanligini ko‘rsatadi. Shuningdek, UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan ta’lim konsepsiyalarida ham kreativlik asosiy kompetensiyalar qatoriga kiritilgan.

Milliy ta’lim tizimida ham innovatsion texnologiyalarni joriy etish ustuvor vazifa hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan davlat ta’lim standartlarida o‘quvchilarning mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantirish muhim yo‘nalish sifatida belgilangan.

Shuni ta’kidlash joizki, innovatsion texnologiyalarni samarali qo‘llash o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog‘liq. O‘qituvchi zamonaviy metodlarni bilishi, ularni to‘g‘ri qo‘llay olishi va o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Faqat shunda innovatsion texnologiyalar kutilgan natijani beradi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning kreativ fikrlashini samarali rivojlantiradi. Ular mustaqil fikrlashga, yangi g‘oyalar yaratishga va muammolarni hal qilishga o‘rganadi. Bu esa kelajakda raqobatbardosh va ijodkor shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda kreativ fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Innovatsion texnologiyalar bu jarayonda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Ularni tizimli va maqsadli qo‘llash orqali o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini ochib berish va ularni mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Davlat ta’lim standarti. 2021.
2. E.P.Torrance. Torrance Tests of Creative Thinking. 1974.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. - T.:Fan 2006
5. OECD. PISA 2022 Results. 2023.
6. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals. 2017.

TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGINING O’RNI

Doschanova Mohinur Maxsudovna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

moxinurdoschanova@gmail.com

Karimova Baxtigul Kenjaboyevna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur ishda ta’lim samaradorligini oshirishda ota-ona va maktab hamkorligining nazariy va amaliy jihatlarini kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Ta’lim samaradorligi tushunchasining mazmuni ochib berilib, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni egallash darajasi hamda ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyati asosiy mezon sifatida izohlanadi. Tadqiqot davomida ota-onaning farzand ta’limidagi ishtiroki, oilaviy muhit va pedagogik yondashuvlarning o‘quvchilar o‘zlashtirish ko‘rsatkichlariga ta’siri ilmiy manbalar asosida asoslab beriladi. Shuningdek, maktab va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikning an’anaviy va zamonaviy shakllari, ularning samaradorligi hamda amaliyotda uchraydigan muammolar tahlil qilinadi.

Аннотация. В данной работе на основе комплексного подхода анализируются теоретические и практические аспекты сотрудничества родителей и школы в повышении эффективности образования. Раскрывается содержание понятия эффективности образования, в качестве основного критерия объясняется уровень овладения учащимися знаниями, умениями, навыками и компетенциями, а также способность применять их в практической деятельности. В ходе исследования на основе научных источников обосновывается влияние участия родителей в образовании детей, семейной среды и педагогических подходов на показатели успеваемости учащихся. Также анализируются традиционные и современные формы сотрудничества между школой и родителями, их эффективность и проблемы, возникающие на практике.

Abstract. This work analyzes the theoretical and practical aspects of cooperation between parents and schools in increasing educational efficiency based on a comprehensive approach. The content of the concept of educational effectiveness is revealed, and the level of students' mastery of knowledge, skills, abilities, and competencies, as well as their ability to apply them in practical activities, is explained as the main criterion. During the study, the influence of parental participation in child education, the family environment, and pedagogical approaches on student performance indicators is substantiated based on scientific sources. It also analyzes traditional and modern forms of cooperation between school and parents, their effectiveness, and problems encountered in practice.

Kalit so‘zlar. ta’lim samaradorligi, ota-ona, maktab, hamkorlik, o‘quvchi rivoji, o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, pedagogik yondashuv, kompetensiya, oilaviy muhit, ta’lim sifati

Ключевые слова: эффективность обучения, родители, школа, сотрудничество, развитие учащихся, показатели успеваемости, педагогический подход, компетентность, семейная среда, качество образования

Keywords. educational efficiency, parents, school, cooperation, student development, mastering indicators, pedagogical approach, competence, family environment, quality of education

Kirish. Ta’lim samaradorligini oshirish masalasi bugungi kundagi zamonaviy pedagogika va ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ayniqsa, globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim sifati jamiyat taraqqiyotining asosiy omiliga aylanib bormoqda. Ushbu jarayonda maktab va oila hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishi aynan shu ikki ijtimoiy institutning uzviy aloqasi orqali amalga oshadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchining ta’limdagi muvaffaqiyati nafaqat maktabdagi o‘qitish sifati, balki oiladagi muhit, ota-onaning munosabati va qo‘llab-quvvatlash darajasi bilan ham chambarchas bog‘liqdir.

Ta’lim samaradorligi tushunchasi pedagogik adabiyotlarda ko‘p qirrali va kompleks kategoriya sifatida talqin etilib, u faqat o‘quvchilarning bilim darajasi bilan emas, balki ularning egallagan bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Hozirgi didaktik yondashuvlarda ta’lim samaradorligi natijaga yo‘naltirilgan jarayon sifatida qaralib, bu jarayon o‘quvchining nafaqat ta’limdagi yutuqlari, balki uning tanqidiy kreativ fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etish, kommunikativ kompetensiya va ijtimoiy moslashuv darajasi asosiy me‘zonlari sifatida e’tirof etiladi. Shu nuqtayi nazardan, ta’lim samaradorligi ko‘p komponentli tizim bo‘lib, u kognitiv (bilim),

effektiv (munosabat va qadriyatlar) hamda psixomotor (amaliy ko‘nikmalar) sohalarning uyg‘un rivojlanishini o‘z ichiga oladi. Ilmiy tadqiqotlarda ta’lim samaradorligini baholash me‘zonlari sifatida o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, mustaqil ta’lim olish qobiliyati, o‘quv jarayoni yutuqlari va kompetensiyaviy yondashuv asosida shakllangan kompetensiyaviy ko‘nikmalar alohida ta’kidlanadi. Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim modelida bilimning o‘zi emas, balki uni qo‘llash mexanizmlari muhim hisoblanadi. Bu esa ta’lim samaradorligini baholashda an’anaviy nazorat shakllari (test, imtihon) bilan bir qatorda, loyihaviy ishlar, muammoli vaziyatlarni yechish va amaliy faoliyat natijalarini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi va bu jarayonda PISA xalqaro baholash dasturi doirasida olib borilgan tadqiqotlar ta’lim samaradorligining ijtimoiy omillar bilan uzviy bog‘liqligini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Mazkur tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning yutuqli muvaffaqiyati faqat maktab infratuzilmasi yoki o‘qitish sifati bilan emas, balki oilaviy muhit, ota-onalarning ta’limga bo‘lgan munosabati va ularning farzand ta’limidagi ishtiroki bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Xususan, PISA natijalari shuni ko‘rsatadiki, ota-onasi muntazam ravishda farzandining o‘qish jarayoniga qiziqadigan, uy vazifalarini nazorat qiladigan va ta’limga ijobiy munosabat shakllantiradigan o‘quvchilarda o‘zlashtirish darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘lishi ko‘p jaraayonlarda isbotlangan.

Bundan tashqari, tadqiqotlar oilada mavjud ijtimoiy-madaniy kapital, ya’ni ota-onaning ta’lim darajasi, kitobxonlik muhiti va intellektual qo‘llab-quvvatlash darajasi ham ta’lim samaradorligiga kuchli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Masalan, uyda muntazam kitob o‘qish odati mavjud bo‘lgan, ota-onasi bilan ko‘p muloqot qiladigan o‘quvchilar yuqori darajadagi tafakkur va tahlil qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi aniqlangan. Shu sababli hozirgi ya’ni zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ta’lim samaradorligini oshirish faqat maktab faoliyatini takomillashtirish bilan cheklanmay, balki ota-onalarni ham ushbu jarayonning faol subyekti sifatida jalb etishni talab etadi.

Xususan, xalqaro baholash turlaridan PISA tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, ota-onasi muntazam ravishda farzandining o‘qish jarayoniga qiziqadigan va nazorat qiladigan o‘quvchilar o‘rtacha 20–30 foiz yuqori natijalarni ko‘rsatadi. Bu esa ota-ona omilining ta’lim samaradorligidagi muhim o‘rnini ilmiy jihatdan asoslaydi. Ota-onaning farzandga bo‘lgan munosabati, ta’limga e’tibori va uy sharoitida yaratilgan o‘quv muhiti o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasini shakllantiradi. Masalan, uyda kitob mutolaasi uchun sharoit yaratilgan, ota-onasi o‘qishga ijobiy munosabatda bo‘lgan bolalarda o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘lishi kuzatiladi. Shu bilan birga, psixologik tadqiqotlar ota-onaning qo‘llab-quvvatlashi bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirishini va bu esa uning akademik natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Maktabda ta’lim jarayonining markazi sifatida o‘quvchilarga tizimli bilim berish bilan birga, ularning ijtimoiylashuvi va ma’naviy rivojlanishini ham ta’minlaydi. Lekin maktab faoliyati ota-onalar bilan hamkorliksiz to‘liq samarali bo‘la olmaydi. Shu sababli zamonaviy ta’lim tizimida ota-onalarni pedagogik jarayonning faol ishtirokchisi sifatida jalb etish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Ko‘plab rivojlangan davlatlar tajribasida ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash uchun maxsus dasturlar joriy etilgan. Masalan, AQSh va Yevropa mamlakatlarida ota-ona va maktab hamkorligi turli shakllarda amalga oshiriladi. An’anaviy shakllarga ota-onalar yig‘ilishlari, individual suhbatlar va ochiq darslar kiradi. Biroq zamonaviy

axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ushbu hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqdi. Elektron kundaliklar, mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali ota-onalar farzandining o‘qish jarayonini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu esa o‘quvchilarning mas’uliyatini oshirib, nazorat tizimini kuchaytiradi. Shu bilan birga, ota-onalar uchun seminarlar, treninglar va pedagogik maslahatlar tashkil etilishi ularning ta’lim jarayonidagi rolini yanada kuchaytiradi. Shunga qaramay, ta’lim tizimi amaliyotida ota-ona va maktab hamkorligini samarali tashkil etishga to‘sqinlik qilayotgan qator tizimli va subyektiv muammolar mavjudligi kuzatiladi. Xususan, ota-onalarning ish bilan yuqori darajada bandligi ularning farzand ta’lim jarayonida muntazam ishtirok etishini cheklaydi. Zamonaviy ya’ni bugungi kundagi mehnat bozori sharoitida ko‘plab ota-onalar kunning katta qismini ish faoliyatiga sarflashi natijasida bolalarning o‘qish jarayonini nazorat qilish, maktab bilan doimiy aloqada bo‘lish hamda pedagogik jarayonlarga faol jalb etilish imkoniyatlari qisqaradi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan mas’uliyati va ichki motivatsiyasining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, ota-onalarning pedagogik savodxonligi darajasi ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Pedagogik bilim va ko‘nikma malakalarning yetishmasligi natijasida ayrim ota-onalar farzandiga qanday metodik yondashuv bilan yordam berishni bilmaydi, natijada noto‘g‘ri tarbiyaviy usullar qo‘llanilishi kuzatiladi. Masalan, haddan tashqari nazorat yoki, aksincha, mutlaqo befarqlik holatlari o‘quvchining psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, uning ta’lim jarayoniga bo‘lgan qiziqishini susaytiradi. O‘tkazilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik jihatdan savodli ota-onalar farzandining o‘quv faoliyatiga samarali ko‘mak bera oladi va bu holat o‘quvchining akademik natijalarida ijobiy aks etadi. Maktab bilan aloqa va kommunikatsiyaning sustligi ham muhim muammolardan biridir. Ba’zi hollarda maktab va ota-onalar o‘rtasida muntazam axborot almashinuvi yo‘lga qo‘yilmagan bo‘lib, bu o‘quvchining rivojlanishidagi muammolarni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etish imkoniyatini cheklaydi. Aynan, o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasida tizimli muloqotning yo‘qligi o‘quvchining o‘zlashtirish darajasidagi pasayishlarni kech aniqlashga olib keladi. Shu bilan birga, o‘zaro ishonchning yetishmasligi ham hamkorlik samaradorligini pasaytiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ayrim ota-onalar maktab faoliyatiga nisbatan ishonchsizlik bildirsa, ba’zi pedagoglar esa ota-onalarni ta’lim jarayonining to‘laqonli hamkori sifatida qabul qilmasligi mumkin. Bu esa ikki tomonlama kommunikatsiyaning uzilishiga sabab bo‘ladi. Amaliyotda kuzatiladigan yana bir muhim jihat shundan iboratki, ayrim ota-onalar ta’lim va tarbiya mas’uliyatini to‘liq ravishda maktab zimmasiga yuklab qo‘yadi. Bunday yondashuv natijasida bola rivojlanishida muvozanat buziladi, chunki ta’lim jarayoni uzluksiz bo‘lishi, ya’ni maktab va oila muhitida bir-birini to‘ldirishi zarur. Agar oila muhitida ta’limga yetarli e’tibor qaratilmasa, maktabdagi sa’y-harakatlar kutilgan natijani bermaydi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik konsepsiyalarda “hamkorlik pedagogikasi” tamoyili ilgari surilib, bunda ota-ona va maktab teng huquqli subyektlar sifatida qaraladi. Statistik va empirik tadqiqotlar ham ushbu muammolarning dolzarbligini tasdiqlaydi. Xususan, turli xalqaro va milliy kuzatuvlar natijalariga ko‘ra, ota-onalarning qariyb 35–40 foizi maktab faoliyatida yetarli darajada faol ishtirok etmaydi. Bu ko‘rsatkich o‘quvchilarning bilim ko‘nikma natijalari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ota-onalar faolligi past bo‘lgan holatlarda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi ham nisbatan past bo‘lishi

aniqlangan. Shu bilan birga, ota-onalarning ta’lim jarayonidagi passivligi o‘quvchilarning intizomi, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalari va ijtimoiy faolligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. Eng avvalo, ota-onalar bilan samarali kommunikatsiya tizimini yo‘lga qo‘yish, ularning pedagogik bilimlarini oshirish va ta’lim jarayoniga faol jalb etish muhimdir. Shuningdek, raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan keng foydalanish, ota-onalarni qaror qabul qilish jarayoniga jalb etish va ularni maktabning teng huquqli hamkori sifatida ko‘rish zarur. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda bu borada muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda oila va ta’lim muassasalari hamkorligini rivojlantirish alohida yo‘nalish sifatida belgilangan.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim samaradorligini oshirishda ota-ona va maktab hamkorligi hal qiluvchi omillardan biridir. Ularning o‘zaro hamkorligi o‘quvchilarning o‘zlashtirish natijalarini oshirish, ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va shaxs sifatida rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli zamonaviy ta’lim tizimida ota-onalarni faol hamkor sifatida jalb etish, ularning pedagogik madaniyatini oshirish va maktab bilan uzviy aloqani yo‘lga qo‘yish zarur. Bu esa ta’lim sifatini oshirish va barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. Toshkent, 2020.
2. Karimov I.A. – Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
3. PISA 2018 Results. Paris: OECD Publishing. OECD (2019).
4. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships. Westview Press. (2011).
5. Hoover-Dempsey K., Sandler H. Parental Involvement in Education. Teachers College Record. (2005).
6. UNESCO Education for Sustainable Development Report. (2021).
7. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti – O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2022.

FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI PEDAGOGIKA:REKLAMA MATNLARI VA REKLAMA MODELLARI ORQALI TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Radjabquliyeva Marjona Anvar qizi
Buxoro davlat universiteti 1-kurs tayanch doktoranti
radjabquliyevamarjona@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli pedagogika sharoitida fanlararo integratsiyaning dolzarb masalalari ko‘rib chiqiladi. Unda reklama matnlari va marketing modellaridan (AIDA va boshqalar) o‘quv jarayonida foydalanish talabalarining diqqatini jalb qilish hamda axborotni o‘zlashtirish samaradorligini oshirish vositasi sifatida tahlil qilingan. Tadqiqot ta’lim mazmunini boyitishda vizual va matnli kommunikatsiyalarning pedagogik imkoniyatlarini ochib beradi. Jumladan, reklama modellaridan foydalanib reklama matnlari yaratish va ushbu modellarga oid bir qancha misollar tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы междисциплинарной интеграции в условиях цифровой педагогики. В ней анализируется использование рекламных текстов и маркетинговых моделей (AIDA и др.) в учебном

процессе как средства привлечения внимания студентов и повышения эффективности усвоения информации. Исследование раскрывает педагогические возможности визуальных и текстовых коммуникаций в обогащении содержания образования. В частности, проанализировано создание рекламных текстов с использованием рекламных моделей и приведен ряд примеров, относящихся к этим моделям.

Abstract. This article examines current issues of interdisciplinary integration in the context of digital pedagogy. It analyzes the use of advertising texts and marketing models (such as AIDA) in the educational process as a tool to attract students' attention and increase the efficiency of information absorption. The research reveals the pedagogical potential of visual and textual communications in enriching educational content. In particular, the creation of advertising texts using advertising models is discussed, and several examples related to these models are analyzed.

Kalit so‘zlar: reklama modeli, raqamli pedagogika, fanlararo integratsiya, kommunikativ kompetensiya, reklama matni, auditoriya, iste’molchi.

Ключевые слова: рекламная модель, цифровая педагогика, междисциплинарная интеграция, коммуникативная компетенция, рекламный текст, аудитория, потребитель.

Keywords: advertising model, digital pedagogy, interdisciplinary integration, communicative competence, advertising text, audience, consumer.

Bugungi globallashuv davriga kelib ta’lim tizimi tubdan o‘zgarib, rivojlanib, yangicha mazmun hamda shaklda boyib bormoqda. Shu jumladan, raqamli pedagogika vositalari asosida fanlararo integratsiyani yo‘lga qo‘yish zamonaviy ta’limning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelmoqda.

Raqamli pedagogika, nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, kreativligi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, reklama matnlari va reklama modellari ta’lim jarayonida innovatsion didaktik vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi hamda o‘quvchi-iste’molchilarni yangicha qarash hamda fikrlashga undaydi.

Fanlararo integratsiya — bu turli fanlar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlash orqali bilimlarni yaxlit tizim sifatida o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvdir. Raqamli pedagogika esa ushbu jarayonni interaktiv, vizual va samarali shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Masalan, reklama matnlarini tahlil qilish jarayonida quyidagi fanlar integratsiyasi amalga oshiriladi:

1. Ona tili va adabiyot (matn tahlili, stilistika)
2. Iqtisodiyot (bozor, iste’molchi xulqi)
3. Axborot texnologiyalari (raqamli kontent yaratish)
4. Psixologiya hamda psixolingvistika (ta’sir mexanizmlari)

Reklama matnlari qisqa, aniq va ta’sirchan bo‘lishi bilan ajralib turadi. Ular o‘quvchilarga tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish, kreativ yozuv va nutq madaniyati kabi ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni – ta’limda innovatsion texnologiyalarni joriy etishni qo‘llab-quvvatlaydi hamda “Raqamli O‘zbekiston–2030

strategiyasi” ta’lim tizimini raqamlashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etishni belgilaydi.

Reklama ham maqsadli auditoriya e’tiborini reklama obyektiga jalb qiladigan aloqa hisoblanib, oddiy so‘z bilan aytganda, iste’molchilarni o‘z kompaniyasiga kerak bo‘lgan narsani olishga ishontrishi haqidagi har qanday ma’lumot. Masalan, “mahsulot sotib oling”, “Vebinarida ro‘yxatdan o‘ting”, “Axborot byulleteniga obuna bo‘ling” yoki “Brendni eslang”.

Reklama mahsuloti matni ko‘pincha takrorlanuvchan, qisqa bo‘lganligi, kishi ongiga tez “muhrlanishi” sababli reklama matni yaratilayotganda iste’molchilarning milliy madaniyati, mentaliteti, azaldan saqlanib kelayotgan qadriyatlari, diniy qarashlariga alohida ahamiyat qaratiladi.

Ko‘p qirrali mediamatn konsepsiyasini o‘rganish juda muhim sanaladi. Barcha verbal va noverbal komponentlar: ovoz, grafika, tasvir, ohang va boshqalar yig‘indisini ham o‘z ichiga oladi, ularning aniq to‘plami media reklama vositasiga bog‘liq holda rivojlanadi. Mediamatn yaratishda kreollashuv jarayoni yuzaga keladi va bu bilan har qanday reklama matni og‘zaki-grafik yoki audio-vizual timsollarning yaxlitligida reklama sifatida qabul qilinadi.

Xendersonning boshqa tadqiqot qiziqishi - bu odamlar ko‘zlarini sahnaning ko‘zga ko‘ringan qismiga qanday yo‘naltirishidir. Garchi reklama uning fikridan uzoq bo‘lsa-da, uning tadqiqotlari odamlarning e’tiborini tortadigan sohaga ta’sir qilishi mumkinligini tan oladi. Tafsilotlar faqat ko‘rish maydonining o‘rtasida qayd etilganligi sababli, u tushuntiradi, reklama beruvchilar iste’molchilarning qarashlarini jalb qilishlari va saqlashlari kerak. Garchi u hali ham nima eng yaxshi ishlashini aniqlashga harakat qilsa-da, u yuqori kontrast va to‘qimalarning o‘zgarishi fiksatsiyani rag‘batlantirganday tuyuladi[12].

Reklama matnlarini yaratishda kopirayterlarning xizmati kattadir. “Kopirayting” (Copywriting) — bu so‘z, asosan, reklama va marketing sohalarida foydalaniladigan ma’lumotlarni tuzish va yaratishning texnikasi. Bu so‘z, odatda, matn yozish va reklama yozuvchiligi uchun ishlatiladi. Kopirayting ma’lumotlarni amaliyotda ishlatish va mijozga ta’sir qilishni asosiy maqsad qiladi. Kopirayting matnlar, ko‘rsatmalar, slogonlar, reklamalar, internet-saytlar, branding va boshqa tarkibiy elementlar yaratilishida ko‘proq ishlatiladi. Eng asosiysi, kopirayting ma’lumotlarni oson, sodda va amaliy til bilan yetkazib berishga xizmat qiladi. Hozirgi davrda kopirayterlar xaridorga oson hamda qulay bo‘ladigan matnlarni yaratishmoqda. Ular xaridorlarga to‘g‘ri yo‘l-yo‘riqlarni ko‘rsatish uchun harakat qilmoqda. Kopiraytingda muhim bo‘lgan ayrim so‘zlar, ularning o‘rnini va sinonimlarni to‘g‘ri qo‘llashdaan iboratdir. Bu esa matnning mazmuniga va diqqatni tortish, e’tiborni jalb qilish imkonini beradi. Umuman olganda, kopirayting branding va reklama xizmatida, kompaniya yoki maxsus mahsulot uchun to‘g‘ri qo‘llanilishi hamda kelajakdagi mijozlarning ehtiyojlariga javob

Jumladan, kopirayting sohasida reklama yaratuvchilar turli xildagi formulalardan foydalanishadi hamda reklamaning sifatli bo‘lishini ta’minlaydi. Masalan, AIDA, PAS, PMHS, BAB.

AIDA formulasi. Inglizcha (attention) diqqat, (interest) qiziqish, (dream) xohish, (action) harakat kabi so‘zlardan olingan bo‘lib, iste’molchining reklama yoki reklama xabari bilan shug‘ullanishi bosqichlarini tavsiflash uchun marketing va reklama sohasida keng qo‘llaniladigan model. Lyuis modelni XIX asr oxirida hayotni sug‘urtalash sohasida ishlagan vaqtida ishlab chiqqan. Lyuis bu model haqida birinchi marta 1898-yil kitobida eslatib o‘tgan.

Biroq, u AIDA kitobida atamani aniq ishlatmadi. Buning o‘rniga u bosqichlarni quyidagicha tasvirlab berdi:

Diqqatni jalb qilish; Qiziqishni saqlab qolish; Istak yaratish; Harakatga undash.

Qisqartma AIDA keyinchalik boshqalar tomonidan Lyuisning asl konsepsiyasi asosida yaratilgan. Model XX asrning boshlarida keng tarqalgan mashhurlikka erishdi va shundan so‘ng turli sohalarida sotuvchilar va reklama beruvchilar tomonidan qabul qilindi hamda moslashtirildi.

Diqqat: AIDA modelining birinchi bosqichi maqsadli auditoriya e’tiborini jalb qilishga qaratilgan. Bunga jozibali sarlavhalar, vizual tasvirlar yoki boshqa diqqatni jalb qilish usullari orqali erishish mumkin.

Qiziqish: Tomoshabinlar diqqatini jalb qilgandan so‘ng, keyingi bosqich ilgari surilayotgan mahsulot, xizmat yoki g‘oyaga qiziqish uyg‘otishdir. Bu, odatda, maqsadli auditoriyaga tegishli bo‘lgan asosiy afzalliklarni, xususiyatlarni yoki noyob savdo nuqtalarini ta’kidlash orqali amalga oshiriladi.

Istak: Qiziqish paydo bo‘lgandan so‘ng, maqsad mahsulot yoki xizmat bilan kuchli istak yoki hissiy aloqani yaratishdir. Ushbu bosqich ko‘pincha mahsulot yoki xizmat muammoni qanday hal qilishi, iste’molchining hayotini yaxshilashi yoki muayyan ehtiyoj yoki istakni qanday qondirishi mumkinligini ta’kidlashni o‘z ichiga oladi.

Harakat: AIDA modelining yakuniy bosqichi maqsadli auditoriyani xarid qilish, xizmatga ro‘yxatdan o‘tish yoki qo‘shimcha ma’lumot so‘rash kabi ma’lum harakatlarni amalga oshirishga undashdan iborat. AIDA modeli iste’molchilarga qaror qabul qilish jarayonida samarali yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish uchun foydalidir.

U 19-asr oxiridan beri keng qo‘llanila boshlandi va marketing va reklama sohasida asosiy tushuncha bo‘lib qolmoqda. Ba’zi manbalar AIDA modeliga 1880-yillardagi amerikalik reklama mutaxassisi EW Skrippsning yozuvlari kabi oldingi ishlar ta’sir qilgan bo‘lishi mumkinligini da’vo qilsa-da, Elias Sent-Elmo Lyuis, odatda, bugungi kunda biz bilgan modelni rasmiylashtirish va ommalashtirishga yordam bergan.

AIDA formulasiga misol sifatida *“MORRIS” mashina reklamasini olishimiz mumkin: “Buyuk Britaniya brendi. MORRIS GARAGES. Endi Buxoroda”*

Ushbu reklama inson diqqatini tortadigan rasm, rangli va katta hajmdagi yozuvlar bilan ifoda etilgan. 1924-yildan buyon mavjud ekanligi esa uning foizi ko‘p ekanligini bildiradi. Harakatni rivojlantirish uchun esa kopirayter telefon raqamlar hamda manzilni kiritgan.

Keyingi reklama yaratish formulasi bu-PMHS modeli

PMHS so‘zning kengaytmasi – Pain – og‘riq,

More pain —ko‘proq og‘riq, Hope -umid, Solution – yechim.

Ushbu model asosan B2Cda, B2Bda esa kamroq qo‘llanadi. U ijtimoiy tarmoqlardagi postlarda, lending saytlarida va reklama e’lonlarida ishlaydi. Bunday uslubda matn yozishning bosqichlari quyidagicha:

Pain.Mohiyati: O‘quvchini qiynayotgan muammolarga e’tibor berish, „og‘riq nuqtalarini“ qidirish.

More Pain. Mohiyati: Muammoni tezda hal qilish uchun argumentlar, tugallanmagan yoki o‘z vaqtida bajarilmagan ishlarning oqibatlariga e’tibor qaratish.

Hope. Mohiyati: Vaziyatdan chiqish yo‘lini, umidni taqdim etish. Solution. Mohiyati: Mahsulotning muammoga yechim bo‘ladigan aniq ma’lumotlarni berish haqida.

Ushbu smartfon reklamasi mazkur modelga misol bo‘la oladi. *“Xotiningga anchadan beri sovg‘a olmagansan. O‘zingni ham unutmagin. Shunday telefon bilan qancha yurish mumkin. Qo‘ysang-chi xotiningga ol. O‘zingga. Xotiningga. Bo‘ldi jim. O‘zimgayam, xotinimgayam olaman. Alif nasiya bilan xaridlar yanada yoqimli. Alif mobini yuklang va 15 mln so‘mgacha limit oling”*. Barchasi PMHS modelining har to‘rt bosqichiga to‘g‘ri keladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, fanlararo integratsiya asosida raqamli pedagogikani reklama matnlari va modellari orqali tashkil etish ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu yondashuv o‘quvchilarning faqat nazariy bilimlarini emas, balki ularning amaliy, ijodiy va tahliliy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Bundan tashqari reklama elementlarini ta’lim jarayoniga kiritish o‘quvchilarni real hayotga tayyorlash, ularning mustaqil fikrlashini shakllantirish va raqamli muhitda faol bo‘lishiga xizmat qiladi.

Reklama matnlari uni qabul qiluvchilarni ma’lum bir mahsulot yoki narsaga ishonch hissini uyg‘otish hamda ularga o‘sha voqelikni ko‘rsatish bilan yozilgan yozu hisoblanar ekan, tilda har bir so‘z o‘zining leksik, grammatik va morfologik xususiyatlariga ko‘ra bir-biridan ajralib turadi va ushbu tafovutlar matnni ko‘rish jarayonida ko‘zga tashlanadi. Reklamadagi bosh g‘oyaning o‘zgacha tarzda o‘z fodasini topishi, kulminatsion nuqtaning biz kutmagan holatlarda o‘z yechimini topishi uning ta’sirchanligining rivojlanishida juda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev B.X., O‘zbek reklama lingvistikasi: nazariya va amaliyot. Avtoref.- Andijon, 2020. B-52.
2. Белянин В.П., Основы психолингвистической диагностики (модели мира в литературе). - М: Тривола, 2000. С. 8-9.
3. Mamirova D. O‘zbek tilida reklama matnlarining sotsiolingvistik xususiyatlari. Filol. fan. falsafa d-ri (PhD) avtoref.-Samarqand, 2021. 65-b
4. Sobirova D. Tibbiy reklamalarning sotsiopragsmatik xususiyatlari. Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoreferati. Qarshi, 2022. 21-b.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INTERFAOL VA NOAN’ANAVIY METODLARDAN FOYDALANISH

Doschanova Mohinur Maxsudovna

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

moxinurdoschanova@gmail.com

Komilova Sevara Abdulla qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya Mazkur tezisda boshlang‘ich ta’lim jarayonida interfaol va noan’anaviy metodlardan foydalanishning pedagogik ahamiyati, ularning o‘quvchilarning bilim olish faolligiga ta’siri hamda zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda interfaol metodlarni

qo‘llashning samarali usullari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Rolli o‘yin”, “Sinkveyn”, “Baliq skeleti”, “Insert” kabi metodlarning amaliy ahamiyati ilmiy asoslangan holda ochib berilgan.

Аннотация В данной диссертации описывается педагогическая значимость использования интерактивных и нетрадиционных методов в процессе начального образования, их влияние на учебную деятельность учащихся, их место в современной системе образования. Также были проанализированы эффективные методы использования интерактивных методов с учетом возрастных и психологических особенностей учащихся младших классов. В ходе исследования на научной основе выявлена практическая значимость таких методов, как «Мозговой штурм», «Кластер», «Перекатная игра», «Синквейн», «Рыбий скелет», «Вставка».

Annotataion This thesis describes the pedagogical importance of using interactive and non-traditional methods in the process of primary education, their impact on students' learning activity, and their place in the modern education system. Effective methods of using interactive methods, taking into account the age and psychological characteristics of elementary school students, were also analyzed. During the research, the practical importance of such methods as “Brainstorming”, “Cluster”, “Rolling Game”, “Sinquain”, “Fish Skeleton”, “Insert” was revealed on a scientific basis.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, interfaol metod, noan‘anaviy metod, pedagogik texnologiya, innovatsion yondashuv, o‘quvchi faolligi, ta’lim sifati.

Ключевые слова: начальное образование, интерактивный метод, нетрадиционный метод, педагогическая технология, инновационный подход, активность учащихся, качество образования

Key words: primary education, interactive method, non-traditional method, pedagogical technology, innovative approach, student activity, quality of education.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda dars samaradorligini oshirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi shaxsning intellektual rivojlanishi, dunyoqarashi va tafakkuri shakllanadigan eng muhim davr sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ushbu bosqichda o‘qitishning zamonaviy usullaridan foydalanish zarurati ortib bormoqda. An‘anaviy dars jarayonida o‘quvchi ko‘proq tinglovchi vazifasini bajarsa, interfaol va noan‘anaviy metodlar asosidagi ta’limda o‘quvchi faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, muloqot madaniyati va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. So‘nggi yillarda pedagogik texnologiyalarni ta’lim tizimiga joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston – ma’rifatli jamiyat” tamoyili ham ta’lim sifatini oshirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Shu nuqtai nazardan boshlang‘ich ta’limda interfaol va noan‘anaviy metodlardan foydalanish dolzarb masala hisoblanadi.

Interfaol metodlarning mazmun-mohiyati “Interfaol” tushunchasi ingliz tilidagi “interact” so‘zidan olingan bo‘lib, “o‘zaro harakat qilmoq” degan ma‘noni anglatadi. Pedagogikada interfaol metodlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi faol hamkorlikni tashkil etishga asoslangan usullar majmui hisoblanadi. Interfaol metodlarning asosiy maqsadi o‘quvchini darsning faol

subyektiga aylantirishdan iborat. Bunda o‘quvchilar mustaqil fikr yuritadi, muammoli vaziyatlarni tahlil qiladi, o‘z nuqtayi nazarini himoya qiladi va guruh bilan hamkorlikda ishlaydi. Pedagog olimlarning fikriga ko‘ra, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasi an‘anaviy darslarga nisbatan yuqori bo‘ladi. Chunki bunday metodlar o‘quvchini fikrlashga, izlanishga va amaliy faoliyatga undaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun interfaol metodlarning samaradorligi ularning yosh xususiyatlari bilan ham bog‘liq. Mazkur yoshdagi bolalar ko‘proq o‘yin, suhbat va amaliy faoliyat orqali bilimni tez o‘zlashtiradi. Shu sababli interfaol metodlar boshlang‘ich ta’lim uchun ayniqsa muhim hisoblanadi.

Noan‘anaviy metodlarning pedagogik ahamiyati Noan‘anaviy metodlar – bu dars jarayonini odatiy shakldan farqli tarzda tashkil etishga xizmat qiluvchi innovatsion usullardir. Bunday metodlar darsni qiziqarli, mazmunli va samarali tashkil etishga yordam beradi. Noan‘anaviy metodlarning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat: o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi; mustaqil fikrlashni rivojlantiradi; ijodiy yondashuvni shakllantiradi; kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantiradi; jamoada ishlash malakasini hosil qiladi; o‘quvchilarning erkin fikr bildirishiga imkon yaratadi. Zamonaviy pedagogika fanida noan‘anaviy metodlarning ko‘plab turlari mavjud bo‘lib, ular o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda qo‘llanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda o‘yinli texnologiyalar, muammoli vaziyatlar, rolli o‘yinlar va guruhli ishlash metodlari keng qo‘llanilmoqda.

Boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan interfaol metodlar “Aqliy hujum” metodi “Aqliy hujum” metodi o‘quvchilarning erkin fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu metod orqali muayyan muammo yuzasidan qisqa vaqt ichida ko‘plab g‘oyalar yig‘iladi. Boshlang‘ich sinflarda bu metod sodda va qiziqarli savollar orqali tashkil etiladi. Masalan, ona tili darsida “Bahor faslining qanday xususiyatlari bor?” mavzusida o‘quvchilar o‘z fikrlarini navbatma-navbat bayon qiladilar. Bu esa ularning og‘zaki nutqini rivojlantirishga yordam beradi.

“Klaster” metodi “Klaster” metodi ma’lumotlarni tizimli ravishda guruhlash imkonini beradi. Mazkur metod o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Misol uchun, tabiatshunoslik darsida “Hayvonlar” mavzusi o‘rganilganda o‘quvchilar uy hayvonlari, yovvoyi hayvonlar va parrandalarni alohida guruhlariga ajratadi. Natijada mavzu yaxlit holda o‘zlashtiriladi.

“Rolli o‘yin” metodi Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun rolli o‘yinlar juda qiziqarli hisoblanadi. Ushbu metod orqali o‘quvchilar turli obrazlarga kirib, muayyan vaziyatni jonlantiradilar. Masalan, o‘qish darsida ertak qahramonlari obrazini ijro etish orqali bolalarda ijodkorlik, nutq madaniyati va sahna ko‘nikmalari shakllanadi.

“Sinkveyn” metodi “Sinkveyn” metodi o‘quvchilarning mavzu yuzasidan qisqa va mazmunli fikr bildirishiga xizmat qiladi. Ushbu metodda o‘quvchilar mavzu haqida besh qatorli she’riy yoki mantiqiy matn tuzadilar. Mazkur metod boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lug‘at boyligini oshirish va ijodiy fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

“Insert” metodi “Insert” metodi o‘quvchilarning matn bilan ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi. O‘quvchi o‘qilgan ma’lumotlarni “bilaman”, “yangi ma’lumot”, “tushunmadim” kabi belgilar yordamida tahlil qiladi. Bu metod o‘quvchilarning mustaqil o‘qib tushunish va tahlil qilish kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradi.

Interfaol metodlarning ta’lim sifatiga ta’siri Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi. Psixologik tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, inson eshitgan ma’lumotining ma’lum qismini eslab qolsa, mustaqil bajargan faoliyatini ko‘proq eslab qoladi. Shu sababli amaliy faoliyatga asoslangan interfaol metodlar yuqori natija beradi. Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslarda: o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi ortadi; bilimni o‘zlashtirish darajasi yaxshilanadi; mustaqil fikrlash shakllanadi; nutq va muloqot madaniyati rivojlanadi; o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonch kuchayadi.

Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda bunday metodlar o‘quvchilarni erkin fikrlashga o‘rgatadi. Chunki kichik yoshdagi bolalarda qiziqish va faollik yuqori bo‘ladi. O‘qituvchi ana shu faollikni to‘g‘ri yo‘naltira olsa, dars samaradorligi ortadi. O‘qituvchining roli va pedagogik mahorati Interfaol va noan’anaviy metodlarni samarali qo‘llash o‘qituvchidan yuqori pedagogik mahorat talab qiladi. O‘qituvchi dars jarayonini to‘g‘ri rejalashtirishi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi va dars maqsadiga mos metod tanlay olishi zarur. Shuningdek, o‘qituvchi: dars jarayonida qulay psixologik muhit yaratishi; barcha o‘quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilishi; o‘quvchilarning fikrini hurmat qilishi, rag‘batlantirish usullaridan unumli foydalanishi lozim.

Bugungi kunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham interfaol metodlarning samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Multimedia vositalari, elektron taqdimotlar, virtual o‘yinlar va onlayn platformalar dars jarayonining qiziqarli va samarali bo‘lishini ta’minlaydi. Shu bilan birga Interfaol metodlarni qo‘llashda uchraydigan muammolar ham uchrab turadi,

Jumladan: ayrim o‘qituvchilarning zamonaviy metodlar bo‘yicha yetarli bilimga ega emasligi; dars vaqtining cheklanganligi; sinfdagi o‘quvchilar sonining ko‘pligi; texnik vositalarning yetishmasligi; barcha o‘quvchilarning bir xil faollik ko‘rsatmasligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun o‘qituvchilarning malakasini oshirish, darslarni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish hamda ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda interfaol va noan’anaviy metodlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunday metodlar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda ularni ijodkorlikka undaydi. Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘ladi. Natijada o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasi ortadi, nutq madaniyati va muloqot ko‘nikmalari rivojlanadi.

Boshlang‘ich ta’limda interfaol va noan’anaviy metodlardan samarali foydalanish uchun o‘qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni chuqur o‘zlashtirgan bo‘lishi zarur. Shuningdek, dars jarayonini innovatsion yondashuv asosida tashkil etish bugungi kun ta’limining muhim talablaridan biri hisoblanadi. Demak, interfaol va noan’anaviy metodlar boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish, barkamol avlodni tarbiyalash hamda zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan shaxsni shakllantirishda muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2017.

2. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
3. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent, 2020.
4. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
6. Boshlang‘ich ta’lim bo‘yicha Davlat ta’lim standarti.
7. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2016.
8. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent, 2021.

FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI PEDAGOGIKANING METODOLOGIK ASOSLARI

Tashliyeva Bazargul Kurbandurdiyevna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Ellikqal’a tumani

6-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada fanlararo integratsiya jarayonida raqamli pedagogikaning metodologik asoslari, zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida integrativ yondashuvni tashkil etishning pedagogik imkoniyatlari, raqamli muhitning ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются методологические основы цифровой педагогики в процессе междисциплинарной интеграции, педагогические возможности организации интегративного подхода на основе цифровых технологий в современной системе образования, а также влияние цифровой среды на качество и эффективность образования.

Abstract. This article examines the methodological foundations of digital pedagogy in the process of interdisciplinary integration, the pedagogical possibilities of organizing an integrative approach based on digital technologies in the modern education system, as well as the impact of the digital environment on the quality and effectiveness of education.

Kalit so‘zlar: raqamli pedagogika, fanlararo integratsiya, metodologiya, ta’lim texnologiyalari.

Ключевые слова: цифровая педагогика, междисциплинарная интеграция, методология, образовательные технологии.

Keywords: digital pedagogy, interdisciplinary integration, methodology, educational technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimining raqamlashtirilishi jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarurati ortib bormoqda. Ayniqsa, fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilimlarni kompleks ravishda o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Raqamli pedagogika zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativ yondashuvi va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli raqamli pedagogikaning metodologik asoslarini o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi fanlararo integratsiya jarayonida raqamli pedagogikaning metodologik asoslarini tahlil qilish hamda uning ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rnini aniqlashdan iborat.

Mazkur maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- raqamli pedagogika tushunchasining mohiyatini yoritish;
- fanlararo integratsiyaning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish;
- raqamli texnologiyalarning integrativ ta’limdagi o‘rnini aniqlash;
- zamonaviy platformalarning ta’lim samaradorligiga ta’sirini o‘rganish.

Tadqiqot davomida pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil, ilmiy manbalarni o‘rganish, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, xorijiy va mahalliy olimlarning raqamli pedagogika hamda integrativ ta’limga oid ilmiy ishlari tahlil qilindi.

Raqamli pedagogika — bu ta’lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishga asoslangan pedagogik faoliyat tizimidir. Mazkur pedagogik yo‘nalish o‘quv jarayonini individuallashtirish, moslashtirish va interaktiv tashkil etishni nazarda tutadi.

Raqamli pedagogikaning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- interaktivlik;
- moslashuvchanlik;
- individuallashtirish;
- ochiqlik va qulaylik;
- axborot xavfsizligi;
- kompetensiyaviy yondashuv.

Ushbu tamoyillar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirib qolmay, balki mustaqil izlanish olib borish, muammoli vaziyatlarni hal etish va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar.

Fanlararo integratsiya turli fanlar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlash orqali o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda bir nechta fan elementlari yagona pedagogik maqsad asosida birlashtiriladi.

Masalan, matematika va informatika fanlarini integratsiyalash orqali algoritmik tafakkur rivojlantiriladi. Tabiiy fanlarni raqamli laboratoriyalar bilan uyg‘unlashtirish esa amaliy tajribalarni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Fanlararo integratsiya quyidagi afzalliklarga ega:

- o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi;
- bilimlarning amaliy ahamiyatini oshiradi;
- mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- o‘quv motivatsiyasini kuchaytiradi;
- kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda o‘qituvchining metodik faoliyatini yengillashtiradi. Ayniqsa, multimedia vositalari orqali murakkab mavzularni vizual tarzda tushuntirish samarali natija beradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli pedagogika asosida tashkil etilgan integrativ darslar an’anaviy darslarga nisbatan samaraliroq natija beradi. O‘quvchilar interaktiv platformalar

yordamida bilimlarni tezroq o‘zlashtiradi, mustaqil ishlashga intiladi va jamoaviy faoliyatda faol qatnashadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar o‘qituvchining pedagogik mahoratini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. O‘qituvchi darsni kreativ tashkil etish, individual yondashuvni qo‘llash va baholash tizimini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, fanlararo integratsiyada raqamli pedagogikaning metodologik asoslarini amaliyotga joriy etish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan integrativ ta’lim o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativ yondashuvi va zamonaviy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ta’lim tizimida raqamli pedagogik yondashuvlarni yanada takomillashtirish, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish hamda zamonaviy elektron resurslardan samarali foydalanish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Bospalko V.P. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Moskva: “Pedagogika”, 1989.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: “Fan”, 2015.
3. Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2016.
4. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.

RAQAMLI TA’LIM MUHITINING MOHIYATI VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Atajanova Gulrux Umirbek qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrasi o‘qituvchisi

Baxtiyarova Alfiya Jasurbek qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 253-guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitining mohiyati, uning pedagogik xususiyatlari hamda ta’lim tizimidagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning boshlang‘ich ta’limdagi ahamiyati, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborot bilan ishlash kompetensiyasi va interaktiv ta’lim muhitini shakllantirishdagi roli yoritilgan. Maqolada raqamli vositalarning pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish, ta’lim sifatini oshirish hamda zamonaviy ta’lim paradigmalarni rivojlantirishdagi imkoniyatlari ochib berilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются сущность цифровой образовательной среды, её педагогические особенности и роль в системе образования. Также раскрывается значение цифровых технологий в начальном образовании, их влияние на развитие самостоятельного мышления учащихся, формирование информационной культуры и создание интерактивной образовательной среды. В статье анализируются возможности цифровых средств в повышении качества образования, организации педагогической деятельности и развитии современных образовательных подходов.

Annotation. This article examines the essence of the digital educational environment, its pedagogical features, and its role in the education system. It also highlights the importance of digital technologies in primary education, their impact on the development of students’ independent thinking, information literacy, and the creation of an interactive learning environment. The article reveals the possibilities of digital tools in improving the quality of

education, organizing pedagogical activities effectively, and developing modern educational approaches.

Kalit so‘zlar: Raqamli ta’lim muhiti, raqamli texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, interaktiv ta’lim, pedagogik kompetensiya, elektron ta’lim, multimedia vositalari, konstruktivistik yondashuv.

Ключевые слова: Цифровая образовательная среда, цифровые технологии, начальное образование, интерактивное обучение, педагогическая компетентность, электронное обучение, мультимедийные средства, конструктивистский подход.

Keywords: Digital educational environment, digital technologies, primary education, interactive learning, pedagogical competence, e-learning, multimedia tools, constructivist approach.

Tadqiqot dolzarbligi. BMTning 2030 yilgacha bo‘lgan barqaror rivojlanish shiorining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatli ta’lim hisoblanadi. Bu tashabbus barcha uchun inklyuziv va adolatli sifatli ta’limni ta’minlashga qaratilgan. Raqamli texnologiyalar ushbu maqsadga erishishda muhim vositaga aylandi. Mazkur texnologiyalar nafaqat ta’lim tizimida balki, barcha sohalarida samarali natijalar ko‘rsatadi. Misol uchun ifloslanish manbalarini aniqlash, energiya samaradorligini oshirish, kam uglerodli muqobil yoqilg‘ilarni qo‘llash orqali qo‘shimcha ekologik zararlarning oldini olish hamda ortiqcha issiqxona gazlarini atrof-muhitdan yo‘q qilish imkonini ham beradi. Raqamli texnologiyalar atrof-muhitga zarar yetkazuvchi omillarni kamaytirish yoki ularni butunlay yo‘qotish bilan birga ishlab chiqarish va samaradorlikni oshirishga qaratilgan. Yaqinda yuz bergan COVID-19 pandemiyasi esa ta’limda raqamli texnologiyalarning qo‘llanilishini yanada institutsionallashtirdi[1]. Raqamli texnologiyalar butun ta’lim tizimida yangi paradigmaga asos solgan. Endilikda ular faqat bilim beruvchi emas, balki ma’lumot ham muallifi, murabbiy va baholovchi sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Ta’limda ro‘y bergan texnologik yutuqlar pedagoglar hayotini sezilarli darajada yengillashtirdi. Endi pedagoglar qog‘oz va ruchka o‘rniga taqdimot va loyihalarni yaratishda turli dasturiy ta’minotlar va raqamli vositalardan foydalanmoqdalar. Bundan tashqari darslarda faqat nazariy ma’lumotlarni beribgina qolmasdan, zamonaviy raqamli texnologiyalar orqali turli amliy topshiriqlarni ham berish imkoniga ega bo‘ldilar. Nafaqat ta’lim berishda balki, bilimlarni nazorat qilib, baholashda ham bugungi kunda raqamli texnologiyalar (telefon, kompyuterlar) muhim ahamiyat kasb etmoqda. Qog‘oz, daftarlar to‘plamiga nisbatan iPad yengilroq, og‘ir kitoblarga qaraganda elektron kitobda ma’lumot izlash qulayroqdir. Bunday vositalar bolalarda ham, pedagoglarda ham ilmiy izlanishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi[2]. Mazkur maqolada ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash zarurati qisqacha yoritiladi hamda raqamli ta’lim muhitining o‘ziga xos xususiyatlari va ularning pedagogik faoliyatga ta’siri ochib beriladi.

Raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimidagi o‘rni hozirgi davrda shunchalik muhimki, ular pedagogik faoliyatning deyarli barcha yo‘nalishlariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli vositalarning qo‘llanilishi o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va rivojlanish, o‘zlashtirish darajasiga mos interaktiv muhit yaratishga xizmat qilmoqda.

Raqamli muhit:

– ta’lim jarayonining ochiqligi va moslashuvchanligini ta’minlaydi;

–pedagoglar uchun ta’lim jarayonini rejalashtirish, monitoring qilish va tahlil etishda yangi imkoniyatlar yaratadi;

– o‘zaro hamkorlik, refleksiya va doimiy malaka oshirish jarayonini rag‘batlantiradi.

Bunday sharoitda pedagoglarning raqamli kompetentligini shakllantirish masalasi dolzarb bo‘lib, ular nafaqat texnologiyadan foydalanish ko‘nikmalariga, balki raqamli vositalar orqali ta’lim sifatini oshirish strategiyalariga ham ega bo‘lishlari zarur.

Ta’limda raqamli texnologiyalarning zarurati.

Ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash bugungi jadal rivojlanayotgan davr talabi bo‘lib, ta’lim sifatini oshirish, jarayonni samarali va interaktiv qilish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar – kompyuterlar, internet, mobil qurilmalar, dasturiy mahsulotlar va sun‘iy intellekt vositalari orqali ta’limni tashkil etish va boshqarish tizimidir. Har bir qurilma nafaqat texnik vosita, balki ta’lim sifatini oshirish va yosh avlodni zamonaviy dunyo talablariga tayyorlashning ajralmas qismidir.

Boshlang‘ich sinflarda raqamli texnologiyalarning qo‘llanishi o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmasini rivojlantiradi, masalan elektron darsliklar va ta’limiy o‘yinlar orqali o‘quvchi topshiriqlarni mustaqil bajarishga harakat qiladi, xatolarni tahlil qiladi va natijani tezkor baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa o‘quvchining o‘z ustida ishlashiga va bilimga bo‘lgan qiziqishining ortishiga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan qaralganda, konstruktivistik ta’lim yondashuvi ham raqamli texnologiyalarni qo‘llashni qo‘llab-quvvatlaydi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, o‘quvchi bilimni tayyor holda emas, balki faol ishtirok etish orqali egallaydi. Raqamli texnologiyalar esa o‘quvchini dars jarayonining faol subyektiga aylantiradi. Masalan, virtual mashqlar, elektron viktorinalar va multimedia materiallari orqali o‘quvchi bilimni amaliy faoliyat asosida o‘zlashtiradi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi. Ular internetdan to‘g‘ri foydalanish, kerakli ma’lumotni izlash va undan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Bu esa kelajakda zamonaviy jamiyat talablariga mos, raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim muhiti zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish hamda pedagogik faoliyatni takomillashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda interaktiv vositalar, elektron darsliklar va multimedia resurslaridan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, pedagoglarning raqamli kompetentligini oshirish va ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Raqamli ta’lim muhiti kelajakda sifatli, ochiq va moslashuvchan ta’limni ta’minlashning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Javaid M., Haleem A., Vaishya R., Bahl S., Suman R., Vaish A. Industry 4.0 texnologiyalari va ularning COVID-19 pandemiyasiga qarshi kurashishdagi qo‘llanilishi / M.

Javaid, A. Haleem, R. Vaishya, S. Bahl, R. Suman, A. Vaish. –Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews, 2020. –419-422 b.

2. Keengwe J., Bhargava M. Mobil o‘rganish va mobil texnologiyalarni ta’limga integratsiya qilish. J. Keengwe, M. Bhargava. –Moskva: Egves, 2014. –737-746 b

3. International scientific journal “Interpretation and researches” 56-62 betlar.

RAQAMLI RESURLAR YORDAMIDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Yusupova Azada Gulimbayevna

Qaraqalpog‘iston Respublikasi Beruniy tumani

20-son umumta’lim maktabi Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada raqamli resurslar yordamida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari, raqamli ta’lim vositalari, interaktiv platformalar, multimedia texnologiyalari va sun‘iy intellekt elementlarining o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyati, tanqidiy va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Аннотация. В статье раскрываются педагогические основы развития компетенции самостоятельного мышления учащихся с помощью цифровых ресурсов, а также значение цифровых образовательных средств, интерактивных платформ, мультимедийных технологий и элементов искусственного интеллекта в формировании навыков самостоятельной учебной деятельности, критического и креативного мышления учащихся.

Annotation. The article highlights the pedagogical foundations for developing students’ independent thinking competence through digital resources, as well as the importance of digital educational tools, interactive platforms, multimedia technologies, and artificial intelligence elements in shaping students’ independent learning activities, critical thinking, and creative thinking skills.

Kalit so‘zlar: raqamli resurslar, mustaqil fikrlash, raqamli pedagogika, interaktiv platformalar, multimedia texnologiyalari, tanqidiy fikrlash.

Ключевые слова: цифровые ресурсы, самостоятельное мышление, цифровая педагогика, интерактивные платформы, мультимедийные технологии, критическое мышление.

Keywords: digital resources, independent thinking, digital pedagogy, interactive platforms, multimedia technologies, critical thinking.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari pedagogik faoliyat mazmunini tubdan o‘zgartirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ta’lim jarayonida raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, interaktiv platformalar, multimedia vositalari va sun‘iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlari o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli resurslarning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Zamonaviy pedagogikaning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi subyektdan mustaqil fikrlovchi, tahlil qiluvchi va muammolarni yecha oladigan shaxs sifatida shakllantirishdan iboratdir. Mustaqil fikrlash kompetensiyasi o‘quvchining axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish hamda yangi g‘oyalarni ilgari surish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Shu sababli ta’lim jarayonida raqamli resurslardan foydalanish nafaqat bilim berish vositasi, balki shaxsning intellektual rivojlanishini ta’minlovchi muhim pedagogik omil sifatida qaralmoqda.

Pedagogik tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini faollashtiradi. Chunki raqamli platformalar o‘quvchilarga o‘z ta’lim trayektoriyasini mustaqil belgilash, qo‘shimcha axborotlarni izlash va interaktiv topshiriqlarni bajarish imkonini yaratadi. Natijada o‘quvchi o‘zlashtirayotgan bilimni tahlil qiladi, xatolarini aniqlaydi va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Raqamli resurslarning muhim jihatlaridan biri ularning interaktivlik xususiyatiga egaligidir. Interaktiv ta’lim vositalari o‘quvchini faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va multimedia taqdimotlari orqali o‘quvchilar murakkab jarayonlarni vizual tarzda kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa abstrakt tushunchalarni tushunishni yengillashtiradi va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Ayniqsa, tabiiy va aniq fanlarni o‘qitishda bunday texnologiyalar yuqori samaradorlikni ta’minlaydi.

Multimedia texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning eslab qolish va tushunish qobiliyatiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Chunki axborotning matn, audio, video va grafik shaklda uyg‘unlashuvi bilimni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi. Tadqiqotlarga ko‘ra, vizual va audial axborot birgalikda taqdim etilganda o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasi sezilarli oshadi. Shu jihatdan multimedia vositalari mustaqil ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim vosita hisoblanadi.

Ta’lim jarayonida raqamli resurslardan foydalanish o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. O‘quvchi internet va elektron platformalar orqali turli manbalardan axborot oladi, ularni taqqoslaydi va tahlil qiladi. Bu jarayonda axborotni saralash, ishonchliligini aniqlash va xulosa chiqarish qobiliyatlari rivojlanadi. Natijada o‘quvchilarda analitik tafakkur va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasi shakllanadi.

Sun’iy intellekt asosidagi raqamli platformalar ham bugungi kunda ta’lim tizimida keng qo‘llanilmoqda. Bunday tizimlar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini tahlil qiladi va mos topshiriqlarni tavsiya etadi. Natijada ta’lim jarayoni individuallashtiriladi va har bir o‘quvchining mustaqil rivojlanishiga qulay sharoit yaratiladi. Bu esa o‘quvchilarning o‘z ustida ishlash va mustaqil o‘rganish kompetensiyasini mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, raqamli resurslardan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, barcha ta’lim muassasalarida texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tezligining pastligi hamda pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining yetarli darajada shakllanmaganligi ta’lim jarayonida raqamli resurslardan samarali foydalanishga to’sqinlik qilmoqda. Ayrim hollarda o‘quvchilarning internetdan noto‘g‘ri foydalanishi ham salbiy oqibatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli pedagogik nazorat va metodik yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Ta’lim tizimida raqamli resurslardan samarali foydalanish uchun pedagoglarning raqamli savodxonligini rivojlantirish, zamonaviy elektron ta’lim resurslarini yaratish hamda

o‘quvchilarning media madaniyatini shakllantirish zarur hisoblanadi. Shuningdek, ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni didaktik maqsad asosida qo‘llash muhimdir. Chunki texnologiyaning o‘zi emas, balki undan qanday foydalanish pedagogik samaradorlikni belgilaydi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli resurslar yordamida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish, tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantirish, bilimlarni tahlil qilish va muammolarga innovatsion yechim topish imkonini yaratadi. Shu sababli ta’lim tizimida raqamli resurslardan samarali foydalanish innovatsion pedagogikaning muhim omili sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent, 2021.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan, 2020.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, 2020.
4. UNESCO. Digital Education Transformation Framework. Paris, 2023.
5. Karimov I. Raqamli ta’lim muhiti va pedagogik imkoniyatlar // Xalq ta’limi. 2024. №3.
6. Abdullayeva D. Interaktiv platformalarning ta’lim samaradorligiga ta’siri // Pedagogik mahorat. 2023. №5.

TA’LIM JARAYONIDA MULTIMEDIA VA INTERAKTIV RESURSLARDAN FANLARARO FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Matyakubova Sharipa Karimberdiyevna
Qoraqalpog‘iston Respublikasi To‘rtko‘l tumani
12-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida multimedia va interaktiv resurslardan fanlararo foydalanishning pedagogik samaradorligi hamda multimedia texnologiyalari, interaktiv platformalar va raqamli ta’lim vositalarining o‘quvchilarning bilim olish faolligi, mustaqil fikrlashi hamda kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается педагогическая эффективность междисциплинарного использования мультимедийных и интерактивных ресурсов в образовательном процессе, а также раскрывается роль мультимедийных технологий, интерактивных платформ и цифровых образовательных средств в развитии познавательной активности, самостоятельного мышления и креативных компетенций учащихся.

Annotation. This article examines the pedagogical effectiveness of interdisciplinary use of multimedia and interactive resources in the educational process, as well as the role of multimedia technologies, interactive platforms, and digital educational tools in developing students’ learning activity, independent thinking, and creative competencies.

Kalit so‘zlar: Multimedia texnologiyalari, interaktiv resurslar, fanlararo integratsiya, raqamli ta’lim, pedagogik texnologiyalar.

Ключевые слова: Мультимедийные технологии, интерактивные ресурсы, междисциплинарная интеграция, цифровое образование, педагогические технологии.

Keywords: Multimedia technologies, interactive resources, interdisciplinary integration, digital education, pedagogical technologies.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, multimedia va interaktiv resurslarning ta’lim jarayoniga joriy etilishi o’quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, darslarning qiziqarli va samarali tashkil etilishiga xizmat qilmoqda. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o’quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan multimedia vositalari va interaktiv platformalar ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim didaktik vosita sifatida namoyon bo’lmoqda.

Multimedia texnologiyalari matn, audio, video, animatsiya va grafik elementlarni yagona tizimda uyg’unlashtirish imkonini beradi. Bu esa murakkab mavzularni sodda va tushunarli shaklda o’quvchilarga yetkazishda muhim rol o’ynaydi. Ayniqsa, tabiiy fanlar, matematika, texnologiya va informatika fanlarini integratsiyalashgan holda o’qitishda multimedia vositalarining ahamiyati yuqori hisoblanadi. Chunki o’quvchi bir vaqtning o’zida nazariy bilimni vizual va amaliy shaklda qabul qiladi. Natijada bilimning mustahkamligi ortadi va fanlararo bog’liqlik yuzaga keladi.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, multimedia asosidagi ta’lim o’quvchilarning eslab qolish, tahlil qilish va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. R. Mayerning multimedia ta’lim nazariyasiga ko’ra, axborotni bir necha sensor kanallari orqali qabul qilish bilimni samarali o’zlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, L.Vygotskiy va J.Piagetning ilmiy qarashlarida ham interaktiv ta’lim muhiti shaxsning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatishi ta’kidlangan.

Fanlararo integratsiya asosida multimedia vositalaridan foydalanish zamonaviy ta’limning ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki fanlararo yondashuv o’quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, bilimlarni amaliyot bilan bog’lash imkonini yaratadi hamda turli fanlar o’rtasidagi uzviy aloqadorlikni shakllantiradi. Masalan, matematika va informatika integratsiyasi orqali algoritmik tafakkur rivojlansa, fizika va texnologiya uyg’unligi amaliy loyihalarni yaratish imkonini beradi. Biologiya va kimyo fanlarini multimedia asosida integratsiyalash esa murakkab jarayonlarni vizual modellashtirish orqali tushuntirish imkonini yaratadi.

Interaktiv resurslar o’quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etishda ham muhim vosita hisoblanadi. Elektron platformalar, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va onlayn test tizimlari o’quvchilarning mustaqil ishlash kompetensiyalarini rivojlantiradi. Bunday vositalar yordamida o’quvchilar o’z bilimni nazorat qiladi, xatolarini tahlil qiladi va o’z ustida ishlash imkoniyatiga ega bo’ladi. Ayniqsa, gamifikatsiya elementlari bilan boyitilgan interaktiv topshiriqlar o’quvchilarning motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi.

Multimedia va interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etilgan fanlararo darslar o’quvchilarda kreativ fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Chunki bunday darslarda o’quvchi tayyor bilimni emas, balki izlanish, tahlil va amaliy faoliyat orqali yangi bilimni o’zlashtiradi. Natijada tanqidiy va mantiqiy tafakkur rivojlanadi. Shu bilan

birga, o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi ham shakllanadi, chunki interaktiv metodlar ko‘pincha guruhli ishlash va muhokama jarayonlari bilan uyg‘unlashadi.

Amaliy kuzatishlar multimedia vositalari asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning darsga qiziqishi yuqori bo‘lishini ko‘rsatmoqda. Interaktiv topshiriqlar, animatsiyalar va virtual tajribalar o‘quvchilarning diqqatini uzoq vaqt davomida saqlab turadi. Natijada o‘zlashtirish darajasi oshadi va dars samaradorligi ortadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim hamda tabiiy fanlarni o‘qitishda multimedia vositalarining samaradorligi yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Biroq ayrim ta’lim muassasalarida texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tezligining pastligi hamda pedagoglarning raqamli savodxonligi bilan bog‘liq muammolar multimedia texnologiyalaridan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, pedagoglarni multimedia vositalari bilan ishlash bo‘yicha muntazam malaka oshirish kurslariga jalb etish hamda sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratish zarur hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, multimedia va interaktiv resurslardan fanlararo foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning bilim olish faolligini kuchaytiradi, mustaqil va kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantiradi hamda nazariya bilan amaliyot integratsiyasini ta’minlaydi. Zamonaviy raqamli pedagogika sharoitida multimedia texnologiyalaridan samarali foydalanish innovatsion ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Mayer R. E. Multimedia Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
2. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Harvard University Press, 1978.
3. Piaget J. The Psychology of Intelligence. London: Routledge, 2001.
4. G‘aniyev B. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
5. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent, 2021.

RAQAMLI DIDAKTIKA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ORQALI FANLARARO KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

**Jumaboyeva Munira Ne’matjon qizi
Gurlan tumani “Kelajak markaz”i
Mental arifmetika to‘garagi rahbari**

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli didaktika vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning fanlararo kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari, zamonaviy raqamli platformalar, interaktiv metodlar va elektron resurslarning ta’lim jarayonidagi pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития межпредметных компетенций учащихся посредством использования средств цифровой дидактики, а также освещаются педагогические возможности современных цифровых платформ, интерактивных методов и электронных ресурсов в образовательном процессе.

Abstract. This article discusses the development of students’ interdisciplinary competencies through the use of digital didactic tools, as well as the pedagogical possibilities of modern digital platforms, interactive methods, and electronic resources in the educational process.

Keywords: digital didactics, interdisciplinary competence, electronic resources, educational technologies, creative thinking, innovative education.

Kalit so‘zlar: raqamli didaktika, fanlararo kompetensiya, elektron resurslar, ta’lim texnologiyalari, kreativ fikrlash, innovatsion ta’lim.

Ключевые слова: цифровая дидактика, междпредметная компетенция, электронные ресурсы, образовательные технологии, креативное мышление, инновационное образование.

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida ta’lim tizimini zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli didaktika vositalaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda fanlararo kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimi faqat nazariy bilimlarni o‘rgatish bilan cheklanib qolmasdan, balki o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishni ham talab etadi. Shu jihatdan fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilimlarni turli vaziyatlarda qo‘llashiga imkon yaratadi. Raqamli didaktika esa mazkur jarayonni samarali tashkil etishning muhim pedagogik vositasi hisoblanadi.

Raqamli didaktika — bu ta’lim jarayonini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etishning nazariy va amaliy tizimidir. U o‘qitishning interaktiv, innovatsion va elektron shakllarini qamrab oladi.

Raqamli didaktikaning asosiy maqsad ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olishiga yordam berish, interaktiv o‘quv muhitini yaratish, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishdan iborat.

Raqamli didaktika vositalari — raqamli texnologiyalar, platformalar va dasturiy ta’minotlarni o‘quv jarayoniga tatbiq etish orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va turli fanlar kesishmasidagi ko‘nikmalarni (fanlararo kompetensiyalar) rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarga ma’lumotni tahlil qilish va uni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi.

Fanlararo kompetensiyalar — bu o‘quvchilarning turli fanlardan olgan bilimlarini o‘zaro bog‘lash va amaliy faoliyatda qo‘llash qobiliyatidir. Bunday kompetensiyalar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini, kreativ yondashuvini, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini, kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Masalan, matematika va informatika fanlarini integratsiyalash algoritmik tafakkurni rivojlantirsa, tabiiy fanlar bilan texnologiya fanining uyg‘unligi amaliy tajriba va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Fanlararo kompetensiyalarni rivojlantirishda raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit holda qabul qilishiga yordam beradi.

Fanlararo kompetensiyalarni raqamli didaktika vositalari orqali rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari:

1. Raqamli modellash va vizuallashtirish - murakkab mavzularni vizuallashtirish orqali o‘quvchilarda aniq fanlar va ijodiy tasavvur ko‘nikmalarini uyg‘unlashtiradi.

2. Integratsiyalashgan platformalar va loyihaviy yondashuv - bulutli texnologiyalar va ta’lim platformalari o‘quvchilarga turli fanlar kesishmasidagi loyihalar ustida hamkorlikda ishlash imkonini beradi.

3. Raqamli savodxonlik va media-ta’lim – zamonaviy ta’lim sharoitida internet resurslaridan to‘g‘ri foydalanish, ma’lumotlarni tahlil qilish hamda tanqidiy yondashish barcha fanlar uchun mushtarak kompetensiya hisoblanadi.

Fanlararo kompetensiyalarni rivojlantirish uchun dars jarayonida quyidagi didaktik shartlarga amal qilish tavsiya etiladi:

- **Muammoli ta’limni joriy etish:** O‘quvchilarga faqat bitta fanga emas, hayotiy muammolarga yechim izlash vazifalarini berish orqali amalga oshiriladi.
- **Fanlararo aloqadorlikni ko‘rsatish:** Har bir raqamli topshiriqda o‘quvchi o‘zining turli fanlardan olgan bilimlarini uyg‘unlashtirishga erishadi.

Raqamli didaktika asosida qo‘llaniladigan interaktiv metodlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Jumladan “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Blits-so‘rov”, “Venn diagrammasi”, gamifikatsiya texnologiyalari samarali metodlar hisoblanadi. Gamifikatsiya elementlari asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligini kuchaytiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli didaktika vositalaridan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning faolligi va o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi. Ayniqsa, interaktiv platformalar orqali tashkil etilgan topshiriqlar o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa kompetensiyaviy ta’limning muhim natijalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli didaktika vositalaridan foydalanish fanlararo kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Zamonaviy raqamli platformalar va interaktiv metodlar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning kreativligi, mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi. Kelgusida ta’lim tizimida raqamli didaktika vositalaridan foydalanishni yanada takomillashtirish, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish hamda elektron ta’lim resurslarini keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2016.
2. Selevko G.K. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Moskva, 1998.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.
4. Yo‘ldoshev J.G‘. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2014.

SUN‘IY INTELLEKT ASOSIDAGI RAQAMLI PLATFORMALARNING INTEGRATIV TA‘LIMDAGI IMKONIYATLARI

Abduraxmonova Shaxlo Masharipovna

Xiva shahar 8-son maktab o‘qituvchi

Jumagaldiyeva Zaynab Sobirovna

Hazarasp tumani 10-son maktab o‘qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun’iy intellekt asosidagi raqamli platformalarning integrativ ta’limdagi pedagogik imkoniyatlari, sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida ta’lim jarayonini individuallashtirish, fanlararo integratsiyani samarali tashkil etish masalalari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности цифровых платформ на основе искусственного интеллекта в интегративном образовании, а также вопросы индивидуализации образовательного процесса и эффективной организации междисциплинарной интеграции с помощью технологий искусственного интеллекта.

Abstract. This article discusses the pedagogical possibilities of artificial intelligence-based digital platforms in integrative education, as well as the issues of individualizing the educational process and effectively organizing interdisciplinary integration through artificial intelligence technologies.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli platforma, integrativ ta’lim, kreativ fikrlash, raqamli pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая платформа, интегративное образование, креативное мышление, цифровая педагогика, компетентностный подход.

Keywords: artificial intelligence, digital platform, integrative education, creative thinking, digital pedagogy, competency-based approach.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga kirib kelishi o‘qitishning mazmuni, shakli va metodlarini yangicha tashkil etish imkonini bermoqda. Zamonaviy ta’lim tizimida sun’iy intellekt asosidagi raqamli platformalardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini individuallashtirish, mustaqil ta’lim olish kompetensiyalarini rivojlantirish va fanlararo integratsiyani samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Integrativ ta’lim turli fanlarni o‘zaro bog‘liq holda o‘qitish orqali o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Sun’iy intellekt asosidagi platformalar esa mazkur jarayonni interaktiv, moslashuvchan va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Sun’iy intellekt — bu inson tafakkuriga xos jarayonlarni modellashtirishga qaratilgan texnologiyalar tizimidir. Ta’lim jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalari ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish, individual ta’lim trayektoriyasini yaratish, o‘quvchilarning bilim darajasini monitoring qilish, avtomatlashtirilgan baholashni tashkil etish imkonini beradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida o‘qitish jarayoni moslashuvchan va shaxsga yo‘naltirilgan shaklda tashkil etiladi. Integrativ ta’lim turli fanlarni yagona maqsad asosida o‘zaro bog‘liq holda o‘qitishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni, kreativ yondashuvni, muammolarni hal qilishni, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Bugungi kunda ChatGPT, Gemini, QuillBot, Canva AI, Google Classroom, Moodle kabi platformalar ta’lim jarayonida keng qo‘llanilmoqda. Mazkur platformalar quyidagi imkoniyatlarga ega:

- interaktiv o‘quv materiallarini yaratish;

- individual topshiriqlar ishlab chiqish;
- avtomatlashtirilgan baholashni tashkil etish;
- masofaviy ta’limni yo‘lga qo‘yish;
- multimedia vositalari orqali ta’lim samaradorligini oshirish.

Masalan, ChatGPT yordamida o‘quvchilar matn yaratish, savollarga javob topish va mustaqil izlanish olib borish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Canva AI esa vizual taqdimot va didaktik materiallarni yaratishda samarali vosita hisoblanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’limning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt asosidagi platformalar o‘quvchilarda axborot bilan ishlash, media savodxonlik, kommunikativ kompetensiya, kreativ fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalari o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash va ularga mos ta’lim resurslarini tavsiya etish imkonini beradi.

Raqamli pedagogika ta’lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etishga qaratilgan pedagogik tizimdir. Sun’iy intellekt texnologiyalari esa mazkur tizimning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt asosidagi platformalardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning faolligi va o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi. Interaktiv va moslashuvchan ta’lim muhiti o‘quvchilarning mustaqil ishlashiga hamda ijodiy fikrlashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalari o‘qituvchilarning metodik faoliyatini yengillashtirib, darslarni samarali rejalashtirish imkonini beradi.

Sun’iy intellekt asosidagi raqamli platformalar integrativ ta’limni samarali tashkil etishning muhim vositasi hisoblanadi. Mazkur texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativligi va zamonaviy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – London: Pearson Education, 2020.
2. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.
3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2006.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI RESURSLARNING O‘RNI

Tursinbayeva Surayyo Erkabayevna

UrDPI 232-sirtqi guruh talabasi

Yusupova Fokizaxon Abdulkarimovna

Beruniy tumani 52-son maktab o‘qituvchi

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida fanlararo integratsiyani tashkil etishda raqamli resurslarning pedagogik ahamiyati, elektron darsliklar, multimedia vositalari, interaktiv platformalar va raqamli texnologiyalarning o‘quvchilarning bilim olish jarayonidagi samaradorligi yoritilgan.

Аннотация. В статье раскрывается педагогическое значение цифровых ресурсов в организации межпредметной интеграции в процессе начального образования, а также освещается эффективность электронных учебников, мультимедийных средств,

интерактивных платформ и цифровых технологий в процессе усвоения знаний учащимися.

Abstract. The article highlights the pedagogical significance of digital resources in organizing interdisciplinary integration in primary education, as well as the effectiveness of electronic textbooks, multimedia tools, interactive platforms, and digital technologies in students’ learning processes.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, fanlararo integratsiya, raqamli resurslar, multimedia vositalari, elektron ta’lim, innovatsion texnologiyalar.

Ключевые слова: начальное образование, межпредметная интеграция, цифровые ресурсы, мультимедийные средства, электронное обучение, инновационные технологии.

Keywords: primary education, interdisciplinary integration, digital resources, multimedia tools, e-learning, innovative technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘quvchilarning zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni egallashini ta’minlashga qaratilgan. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativ yondashuvi va bilimlarni amaliyot bilan bog‘lay olish kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinflarda fanlararo integratsiyani tashkil etish o‘quvchilarda yaxlit bilim tizimini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur jarayonda raqamli resurslardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Elektron darsliklar, multimedia vositalari, virtual topshiriqlar va interaktiv platformalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda bilimlarni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda fanlararo integratsiyani raqamli resurslar orqali tashkil etish o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va tushunarli qiladi. Raqamli texnologiyalar yordamida bir vaqtning o‘zida bir nechta fanlarni (masalan, matematika va tabiatshunoslik) o‘zaro bog‘lab o‘rgatish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini va ijodiy salohiyatini rivojlantiradi.

Raqamli resurslarning asosiy o‘rni va ulardan foydalanish yo‘nalishlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

Raqamli resurslarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- **Vizualizatsiya** – mavhum tushunchalarni (masalan, suvning aylanish jarayoni, fazoviy shakllar) 3D modellar, animatsiyalar va videolar orqali yaqqol namoyish etadi.

- **Amaliy ko‘nikmalar** – interaktiv dasturlar va o‘yinlar orqali o‘quvchilarga fanni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi.

- **Differensiyalash** – har bir o‘quvchining o‘zlashtirish sur‘atiga mos ravishda vazifalarni avtomatik tarzda shakllantiradi.

Amaliy qo‘llash uchun quyidagi topshiriqlarni misol (integratsiya turlari) qilib keltirish mumkin.

Matematika + tabiatshunoslik: O‘quvchilar hayvonlarning o‘lchamlari yoki o‘simliklarning o‘sish davrlarini grafiklar va diagrammalar ko‘rinishida raqamli jadvallarda ifodalashlari mumkin. Bu jarayonda ham matematik hisob-kitoblar, ham tabiat haqidagi bilimlari uyg‘unlashadi.

O‘qish + tasviriy san‘at + texnologiya: O‘qilgan matn (ertak yoki hikoya) asosida raqamli ilovalarda qahramonlarni chizish, ularga ovoz berish yoki kichik animatsiyalar yaratish.

Musiqqa + tarbiya + informatika: Dasturlash muhitlari (masalan, *Scratch* kabi vizual dasturlash platformalari) yordamida o‘quvchilar tabiatni asrash yoki do‘stlik haqida kichik sahna ko‘rinishlarini yaratib, ularga o‘zlari musiqa tanlaydilar.

Fanlararo integratsiya turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlash orqali o‘quvchilarda yaxlit bilim va dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Integrativ ta’lim jarayonida bir nechta fanlarning mazmuni yagona maqsad asosida uyg‘unlashtiriladi.

Boshlang‘ich sinflarda fanlararo integratsiya o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi, bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkonini yaratadi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi, o‘quv motivatsiyasini oshiradi.

Masalan, matematika va ona tili fanlarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarning ham hisoblash, ham nutqiy kompetensiyalari rivojlanadi.

Raqamli resurslar — bu ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan elektron vositalar, multimedia materiallari va interaktiv platformalardir. Ular dars jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda quyidagi raqamli resurslardan keng foydalaniladi. Elektron darsliklar, animatsion videolar, virtual laboratoriyalar, audio materiallar, interaktiv o‘yinlar, onlayn test platformalar orqali o‘quvchilarning eshitish, ko‘rish va amaliy faoliyati birgalikda rivojlanadi. Bu esa bilimlarni uzoq muddatli xotirada saqlash imkonini beradi.

Multimedia vositalari ta’lim jarayonida matn, ovoz, grafika va videoni birlashtirish orqali murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda yoritishga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq vizual qabul qilish xususiyatiga ega bo‘lganligi sababli multimedia vositalari dars samaradorligini oshiradi. Ayniqsa animatsiyalar, ta’limiy videolar, interaktiv taqdimotlar, virtual sayohatlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning kreativ fikrlashini ham rivojlantiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’limning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv asosida o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki ularni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini ham egallaydilar.

Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilarda:

- axborot bilan ishlash;
- media savodxonlik;
- kommunikativ kompetensiya;
- jamoada ishlash;
- mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, raqamli resurslar individual ta’limni tashkil etish imkoniyatini ham yaratadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli resurslardan foydalanilgan integrativ darslarda o‘quvchilarning faolligi va o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi. Multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, interaktiv platformalar yordamida tashkil etilgan topshiriqlar o‘quvchilarning bilimlarni mustahkamlashiga va fanlararo bog‘liqlikni tushunishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda fanlararo integratsiyani tashkil etishda raqamli resurslardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri

hisoblanadi. Elektron darsliklar, multimedia vositalari va interaktiv platformalar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi hamda ularning mustaqil fikrlashi va kreativ kompetensiyalarini rivojlantiradi. Kelgusida boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, elektron resurslar bazasini boyitish va o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bepalko V.P. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Moskva: “Pedagogika”, 1989.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: “Fan”, 2015.
3. Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2016.
4. Selevko G.K. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Moskva, 1998.

RAQAMLI PLATFORMALAR VA SUN’IY INTELLEKT VOSITALARI ASOSIDA LUG‘AT BOYLIGINI RIVOJLANTIRISH

Ahmedova Adiba Ulug‘bek qizi

Urganch davlat pedagogika insituti magistranti,

ulugbekovnaahmedova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili ta’limida sun’iy intellekt vositalari asosida o‘quvchilarning lug‘at boyligini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonini individuallashtirish, o‘quvchilarning passiv lug‘atini faol nutqqa aylantirish, so‘zlarni ongli va barqaror o‘zlashtirishga ta’siri asoslab berilgan. Shuningdek, raqamli leksikologiya va kognitivizm nuqtai nazaridan lug‘atni rivojlantirish jarayoni tahlil qilinib, interaktivlik va konstruktivizm, kognitiv yuklama nazariyasi hamda kirish-chiqish (input-output) gipotezalarining ahamiyati ochib berilgan.

Аннотация. В данной статье освещены теоретические и методические основы развития словарного запаса учащихся на основе использования средств искусственного интеллекта в обучении родному языку. В исследовании обосновано влияние технологий искусственного интеллекта на индивидуализацию образовательного процесса, перевод пассивного словарного запаса учащихся в активную речь, а также на осознанное и устойчивое усвоение слов. Кроме того, с позиций цифровой лексикологии и когнитивизма проанализирован процесс развития словарного запаса, раскрыта значимость интерактивности и конструктивизма, теории когнитивной нагрузки, а также гипотезы «вход–выход» (input–output).

Annatation. This article highlights the theoretical and methodological foundations for developing students’ vocabulary through the use of artificial intelligence tools in mother tongue education. The study substantiates the impact of artificial intelligence technologies on the individualization of the educational process, the transformation of students’ passive vocabulary into active speech, and the conscious and sustainable acquisition of words. Furthermore, from the perspectives of digital lexicology and cognitivism, the process of vocabulary development is analyzed, and the significance of interactivity and constructivism, cognitive load theory, as well as the input–output hypothesis is revealed.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiya, internet, lug‘at boyligi, raqamli platforma, kompetensiya, sun’iy intellekt, psixolingvistika.

Ключевые слова: информационные технологии, интернет, словарный запас, цифровая платформа, компетенция, искусственный интеллект, психолингвистика.

Keywords: information technology, internet, vocabulary, digital platform, competence, artificial intelligence, psycholinguistics.

XX asr axborot texnologiyalar asrida har bir sohada juda katta o‘zgarishlar, yangiliklar bo‘lganini guvohi bo‘lyapmiz. Buni bir so‘z bilan inqilob desak ham bo‘ladi. Inson aqlining, mehnatining mahsuli bo‘lmish yaratilgan, yaratilayotgan va yaratilishi faraz qilingan ishlar juda ko‘p. Shiddat bilan globallashib borayotgan hozirgi davrda raqamli texnologiyalardan foydalanish zamon talabiga aylanib ulgurdi, hamda insoniyatga ko‘plab qulayliklarni taqdim etdi. Shu o‘rinda, ta’lim sohasini yanada taraqqiy etishida raqamli tizimning o‘rni beqiyosdir. Jumladan, davlat tilimiz–o‘zbek tilini teran o‘zlashtirishda ham internet vositalaridan foydalanish ta’lim sohasining sifatini ko‘tarishga va o‘rganuvchini tilga qiziqishini bevosita oshirishga xizmat qiladi.

Hozirgi davrda davlat tilimizga bo‘lgan e’tibor kundan kunga ortib borayotgani hech birimizga sir emas. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning tilimizni rivojlantirish to‘g‘risida bildirgan fikrlarini keltirib o‘tsak, „Mamlakatimizda o‘zbek tilining davlat tili sifatida o‘rni va ahamiyatini oshirish, uni zamon talablari asosida rivojlantirish masalasini biz milliy o‘zligimizni anglash, milliy ruhni saqlab qolish, yorug‘ kelajagimizni ta’minlashning eng muhim omili deb bilamiz“. Ya’ni o‘zbek tilini davlat tili sifatida mavqeini oshirish mamlakatdagi eng dolzarb masalalardandir, qolaversa nutq madaniyati chiroyli shakllanishi uchun lug‘at boyligini oshirish maqsadida ham elektron texnologiyalarga murojaat qilamiz. Chunki mobil ilovalar, onlayn platformalar, video darslar orqali nafaqat o‘zbek tilini, balki boshqa tillarni ham puxta o‘rganish va nutqimizda foydalanadigan so‘zlar ko‘lamini boyitishda lug‘atlar bilan ishlash uchun katta imkoniyat ega bo‘lamiz. Aynan lug‘atlarni o‘rganishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda o‘rganuvchi onlayn platformalar orqali yangi so‘z ma’nolarini tezroq o‘zlashtirishga katta yordamchi bo‘ladi. Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirish va nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning muhim omiliga aylanmoqda. Ayniqsa, lug‘at boyligini rivojlantirish jarayonida raqamli platformalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Nazariy jihatdan raqamli platformalar asosida lug‘at boyligini rivojlantirish raqamli pedagogika, psixolingvistika, kommunikativ yondashuv va konstruktivistik ta’lim nazariyasiga tayanadi.

Raqamli platformalar — bu o‘quvchilarga interfaol, multimodal va moslashuvchan ta’lim muhiti yaratib beruvchi elektron resurslar majmuasidir. Ushbu platformalar matn, audio, video va grafik vositalarni uyg‘unlashtiradi, o‘quvchining individual tezligi va qiziqishiga moslashadi, o‘z-o‘zini nazorat qilish imkonini beradi. Lug‘at boyligini rivojlantirishda bu jihatlar so‘zlarni ko‘p kanalli (ko‘rish–eshitish–qo‘llash) orqali o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Raqamli platformalar o‘quvchini faol subyektga aylantiradi. Bunda o‘quvchi yangi so‘zlarni mustaqil o‘rganadi, mashqlarni qayta-qayta bajaradi xatolarini darhol ko‘ra oladi. Bu holat passiv lug‘atni faol lug‘atga aylantirishga xizmat qiladi. Raqamli muhitda lug‘atlar mavzular bo‘yicha, darajalar asosida, murakkablik ketma-ketligida taqdim etiladi. Bu esa lug‘aviy birliklarni ongli va barqaror o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Nazariy tadqiqotlarga ko‘ra, so‘zning tasvir, audio va kontekst bilan birgalikda berilishi uni xotirada uzoqroq saqlashga yordam beradi. Raqamli platformalar aynan

shu imkoniyatni yaratadi. Psixolingvistika nuqtayi nazaridan, soʻzning mustahkam oʻzlashtirilishi quyidagi omillarga bogʻliq boʻlib, takroriylik, kontekstda qoʻllanish, faol nutqiy harakatlarda namoyon boʻladi. Raqamli platformalar avtomatlashtirilgan takrorlashni, soʻzlarni real yoki shartli nutqiy vaziyatlarda qoʻllashni, tezkor fikr bildirishni taʼminlaydi. Natijada soʻzlar uzoq muddatli xotirada mustahkamlanadi. Raqamli platformalar lugʻat ustida ishlashda quyidagi yoʻnalishlarda samarali hisoblanadi:

- yangi soʻzlarni kontekstda oʻzlashtirish;
- sinonim va antonimlar bilan ishlash;
- ibora va frazeologizmlarni anglash;
- stilistik moslikni aniqlash;
- yozma va ogʻzaki nutqda soʻzlardan foydalanish.

Bu yoʻnalishlar nutq madaniyatini shakllantirishning asosiy tarkibiy qismlarini qamrab oladi. Raqamli platformalar soʻz tanlash madaniyatini rivojlantiradi, nutqning aniqligi va ravonligini oshiradi, kommunikativ kompetensiyani shakllantiradi, oʻquvchini zamonaviy axborot muhitida toʻgʻri va madaniyatli muloqotga tayyorlaydi. Bu esa lugʻat boyligini rivojlantirishni nutq madaniyatining muhim asosi sifatida namoyon etadi. Raqamli platformalar asosida lugʻat boyligini rivojlantirish zamonaviy taʼlim talablariga mos, oʻquvchilarning mustaqil va faol nutqiy faoliyatini taʼminlaydi, passiv lugʻatni faol lugʻatga aylantiradi, nutq madaniyatini shakllantirishning samarali texnologiyasi hisoblanadi. Lugʻat boyligini oshirish uchun ayniqsa taʼlim, oʻqish, eshitish va yozishga yoʻnaltirilgan raqamli platformalar guruhlariga jaraladi:

1. Onlayn lugʻat va izohli platformalarda soʻz maʼnosi, sinonim, antonim va misollar orqali boyitadi:

- Oʻzbek tilining izohli lugʻati;
- Cambridge Dictionary;
- WordReference.

2. Til oʻrganish va lugʻatni rivojlantirish ilovalari oʻyin, test va mashqlar orqali yangi soʻzlarni mustahkamlaydi: Duolingo, Memrise, Busuu, Quizlet.

3. Elektron kitob va oʻqish platformalari matn asosida lugʻat boyligi tabiiy ravishda kengayadi: Google Books, Wattpad, Amazon Kindle, Ziyonet.

Shu bois, raqamli platformalardan ona tili darslarida maqsadli va tizimli foydalanish lugʻat boyligini rivojlantirish boʻyicha pedagogik jarayonni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Bu jarayonda sunʼiy intellektning oʻrni ham ahamiyat kasb etadi. Raqamli taʼlimning yangi bosqichida sunʼiy intellekt(SI) vositalari oʻquvchilarning til oʻrganish jarayonini individuallashtirish, faollashtirish va chuqurlashtirish imkonini bermoqda. Ayniqsa, lugʻat boyligini rivojlantirishda SI texnologiyalaridan foydalanish taʼlim samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon boʻlmoqda. Sunʼiy intellekt vositalari asosida lugʻat boyligini rivojlantirish konstruktivistik taʼlim nazariyasi, kommunikativ yondashuv, psixolingvistika hamda raqamli pedagogika gʻoyalari tayanadi. Sunʼiy intellekt vositalari—bu oʻquvchining xatti-harakatlarini tahlil qiluvchi, unga moslashtirilgan taʼlim mazmunini taklif etuvchi va real vaqt rejimida teskari aloqa beruvchi aqlli tizimlardir. Ushbu vositalar oʻquvchining bilim darajasini aniqlaydi, lugʻat oʻzlashtirish tezligi va xususiyatlariga moslashadi, individual taʼlim trayektoriyasini yaratadi.

Lug‘at boyligini rivojlantirishda bu jihatlar so‘zlarni ongli, kontekstli va barqaror o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Lug‘at boyligi har bir o‘quvchida turlicha rivojlanadi. Sun‘iy intellekt vositalari o‘quvchining qaysi so‘zlarni bilishini, qaysi so‘zlarda xatoga yo‘l qo‘yayotganini, qaysi turdagi mashqlar samaraliroq ekanini aniqlab, mos topshiriqlarni taklif etadi. Bu jarayon lug‘at boyligini maqsadli rivojlantirishga olib keladi. Sun‘iy intellekt asosidagi tizimlar o‘quvchini faqat test yechishga emas, balki gap tuzishga, matn yaratishga, og‘zaki va yozma nutqda so‘zlarni qo‘llashga undaydi. Bu esa passiv lug‘atni faol lug‘atga aylantirishning nazariy asosini tashkil etadi. Sun‘iy intellekt vositalari o‘quvchining har bir javobiga tezkor baho beradi.

Psixolingvistik jihatdan bu xatoni darhol anglash, to‘g‘ri variantni mustahkamlash, so‘zning nutqiy vazifasini tushunish imkonini yaratadi. Psixolingvistikada so‘zning faol lug‘atga aylanishi quyidagi shartlarga bog‘liq bo‘lib, ko‘p marotaba kontekstda uchrashi, nutqiy faoliyatda qo‘llanishi, emotsional va kognitiv faollik bilan mustahkamlanishi ko‘rsatib beradi. Sun‘iy intellekt vositalari adaptiv takrorlash mexanizmlari, nutqiy vaziyatlarni modellashtirish, dialog va interaktiv mashqlarni ta‘minlab, so‘zlarni uzoq muddatli xotirada mustahkamlaydi. Lug‘at boyligini rivojlantirish nutq madaniyatining asosiy komponentiga aylanadi.

Sun‘iy intellekt vositalari asosida lug‘at boyligini rivojlantirish ta‘lim jarayonini individuallashtiradi, passiv lug‘atni faol nutq darajasiga olib chiqadi, so‘zlarni ongli va barqaror o‘zlashtirishni ta‘minlaydi, nutq madaniyatini shakllantirishning zamonaviy va samarali texnologiyasi hisoblanadi. Ona tili ta‘limida sun‘iy intellekt vositalaridan maqsadli va ilmiy asoslangan foydalanish lug‘at boyligini rivojlantirishning yangi nazariy-metodik bosqichini belgilaydi.

Raqamli texnologiyalar va Sun‘iy intellekt (SI) bugungi kunda til o‘rganish, xususan, lug‘at boyligini oshirishning an‘anaviy usullarini butunlay o‘zgartirib yubordi. Quyida ushbu jarayonning nazariy asoslari va amaliy vositalari haqida tizimli ma‘lumot keltirilgan. Raqamli Leksikologiya va Kognitivizmga lug‘at boyligini raqamli vositalar orqali rivojlantirish bir nechta fundamental nazariyalarga tayanadi:

Interaktivlik va Konstruktivizmga o‘rganuvchi shunchaki passiv qabul qiluvchi emas, balki raqamli muhitda faol ishtirokchi hisoblanadi. Sun‘iy intellekt vositalari o‘quvchiga o‘z bilimini mustaqil «qurish» imkonini beradi.

Kognitiv yuklama nazariyasida raqamli platformalar ma‘lumotni kichik bo‘laklarga bo‘lib (micro-learning), miyaning ortiqcha yuklanishini oldini oladi va so‘zlarni uzoq muddatli xotiraga o‘tkazishga yordam beradi.

Kirish-Chiqish (Input-Output) gipotezasida sun‘iy intellekt vositalari nafaqat yangi so‘zlarni taqdim etadi (input), balki ularni darhol gapda ishlatishga (output) majburlaydi, bu esa so‘zning semantik qatlamini tushunishga xizmat qiladi.

Lug‘at boyligini oshirish uchun qo‘llaniladigan platformalarni uchta asosiy guruhga bo‘lish mumkin:

- Gamifikatsiyalashgan platformalar: Duolingo, Memrise. Bu platformalarda o‘yin elementlari orqali yangi so‘zlarni o‘rgatadi. Bu usul motivatsiyani ushlab turish uchun juda samarali. Quizlet Flashcard (kartochka) usulida so‘z yodlashning eng mashhur raqamli varianti.

- Kontekstual va Lingvistik vositalardan Context Reverso. Bunda so‘zlarni real badiiy asarlar, hujjatlar va filmlardan olingan misollar orqali ko‘rsatadi.

- Generativ sun‘iy intellektlar (Chatbotlar) ChatGPT, Claude, Google Gemini. Bu vositalar bilan muayyan mavzuda suhbat qurish orqali yangi terminologiyani o‘zlashtirish mumkin. Masalan, «Menga iqtisodiyotga oid 20 ta termin ishtirokida hikoya yozib ber va ularni tushuntir» kabi buyruqlar lug‘at boyligini keskin oshiradi.

Raqamli vositalar faqat yordamchi mexanizmdir. Haqiqiy lug‘at boyligi ushbu vositalar bergan ma’lumotni jonli muloqotda va mutolaada qo‘llash orqali mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M., O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini oshirish to‘g‘risida. – Toshkent, 2019.
2. Nation I.S.P., Learning Vocabulary in Another Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
3. Krashen S.D., Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Oxford: Pergamon Press, 1982.
4. Sweller J., Cognitive Load Theory. – Psychology of Learning and Motivation, 1988.
5. Vygotsky L.S., Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
6. Mayer R.E., Multimedia Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
7. Ellis R. The Study of Second Language Acquisition. – Oxford University Press, 1994.
8. Chapelle C.A., Computer Applications in Second Language Acquisition. – Cambridge University Press, 2001.
9. Godwin-Jones R., Emerging Technologies: Mobile Apps for Language Learning. – Language Learning & Technology Journal, 2011.
10. Beatty K., Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning. – Routledge, 2013.
11. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006.
12. Internet saytlari: Cambridge Dictionary. – <https://dictionary.cambridge.org>
WordReference Dictionary. – <https://www.wordreference.com>
Duolingo – <https://www.duolingo.com>.

RAQAMLI PEDAGOGIKA ASOSIDA STEAM TA’LIMINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Matyakubova Sanobar Sultonovna

Xiva shahar 10-son maktab o‘qituvchi

Matrasulova Intizor Ravshonbekovna

Xiva shahar 5-son maktab o‘qituvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli pedagogika asosida STEAM ta’limini tashkil etishning metodik asoslari, zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida integrativ ta’lim muhitini yaratish imkoniyatlari hamda o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье анализируются методические основы организации STEAM-образования на основе цифровой педагогики, возможности создания интегративной образовательной среды с помощью современных цифровых технологий, а также вопросы развития креативного и критического мышления учащихся.

Abstract. This article analyzes the methodological foundations of organizing STEAM education based on digital pedagogy, the possibilities of creating an integrative educational environment through modern digital technologies, and the development of students’ creative and critical thinking competencies.

Kalit so‘zlar: STEAM ta‘limi, raqamli pedagogika, integrativ ta‘lim, sun‘iy intellekt, raqamli texnologiyalar, kreativ fikrlash, innovatsion ta‘lim.

Ключевые слова: STEAM-образование, цифровая педагогика, интегративное обучение, искусственный интеллект, цифровые технологии, креативное мышление, инновационное образование.

Keywords: STEAM education, digital pedagogy, integrative learning, artificial intelligence, digital technologies, creative thinking, innovative education.

Zamonaviy ta‘lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida an‘anaviy ta‘lim metodlari zamonaviy jamiyat ehtiyojlarini to‘liq qondira olmayapti. Shu sababli bugungi kunda STEAM ta‘limi ta‘lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematika fanlarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarning kreativ, tanqidiy va amaliy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli pedagogika esa ta‘lim jarayonini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etishga qaratilgan pedagogik yo‘nalish hisoblanadi. U ta‘limning mazmuni, metodlari, shakllari va vositalarini raqamli muhitga moslashtirish orqali ta‘lim samaradorligini oshirishni maqsad qiladi. Raqamli pedagogika asosida tashkil etilgan STEAM ta‘limi o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash, innovatsion loyihalar yaratish hamda real muammolarga yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

STEAM ta‘limining asosiy maqsadi o‘quvchilarda integrativ fikrlashni shakllantirishdan iboratdir. Bunda o‘quvchilar bir nechta fan doirasidagi bilimlarni uyg‘unlashtirgan holda muammolarni hal qilishga o‘rganadilar. Masalan, robototexnika loyihalarida matematika, informatika, fizika va muhandislik bilimlari birgalikda qo‘llaniladi. San‘at elementlarining qo‘shilishi esa o‘quvchilarning estetik didi va kreativ yondashuvini rivojlantiradi. Shu jihatdan STEAM ta‘limi o‘quvchilarni zamonaviy kasblarga tayyorlashda muhim vosita hisoblanadi.

Raqamli pedagogika asosida STEAM ta‘limini tashkil etishda interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar, 3D modellash dasturlari, sun‘iy intellekt texnologiyalari hamda multimedia vositalaridan keng foydalaniladi. Mazkur vositalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ta‘lim jarayonini interaktiv shaklda tashkil etishga yordam beradi. Ayniqsa, virtual laboratoriyalar yordamida fizik yoki kimyoviy tajribalarni xavfsiz muhitda amalga oshirish imkoniyati yaratiladi. 3D modellash texnologiyalari esa muhandislik loyihalarini yaratishda o‘quvchilarning tasavvur va konstruktorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Sun‘iy intellekt texnologiyalari STEAM ta‘limini individuallashtirish imkonini beradi. AI asosidagi platformalar o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, ularga mos topshiriqlar va tavsiyalar beradi. Bu esa o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta‘lim muhiti yaratishga xizmat qiladi. Shuningdek, sun‘iy intellekt yordamida avtomatik baholash, o‘quvchilar faoliyatini monitoring qilish hamda o‘quv jarayonini tahlil qilish imkoniyati paydo bo‘ladi.

STEAM ta’limini samarali tashkil etishda loyiha asosida o’qitish metodikasi muhim o’rin tutadi. Loyiha faoliyati davomida o’quvchilar mustaqil izlanadi, tajriba o’tkazadi, muammolarni tahlil qiladi va amaliy yechimlar ishlab chiqadi. Bu jarayon o’quvchilarning ijodiy fikrlash, hamkorlikda ishlash va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan loyiha faoliyati o’quvchilarning innovatsion fikrlashini kuchaytiradi.

Raqamli pedagogika asosidagi STEAM ta’limida gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. O’yin elementlari bilan boyitilgan ta’lim jarayoni o’quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, darslarga faol ishtirokini ta’minlaydi hamda murakkab mavzularni qiziqarli shaklda o’zlashtirishga yordam beradi. Masalan, kodlash va robototexnika mashg’ulotlarida interaktiv o’yin platformalaridan foydalanish o’quvchilarning algoritmik tafakkurini rivojlantiradi.

Shuningdek, STEAM ta’limini tashkil etishda multimedia texnologiyalarining o’rni katta. Animatsiyalar, videodarslar, virtual ekskursiyalar va interaktiv taqdimotlar murakkab tushunchalarni oson tushunishga yordam beradi. Vizual materiallar o’quvchilarning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi hamda darslarning samaradorligini oshiradi. Shu sababli raqamli pedagogika STEAM ta’limining metodik asoslarini takomillashtirishda muhim omil hisoblanadi.

Biroq STEAM ta’limini raqamli pedagogika asosida tashkil etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, zamonaviy qurilmalar bilan ta’minlashdagi muammolar, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining pastligi hamda sifatli elektron resurslarning yetishmasligi ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shu sababli pedagoglarni zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlash, metodik qo’llanmalar yaratish va ta’lim muassasalarini texnik jihatdan qo’llab-quvvatlash muhim vazifalardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, raqamli pedagogika asosida STEAM ta’limini tashkil etish zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishning muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, virtual laboratoriyalar va multimedia vositalari yordamida o’quvchilarning kreativ, tanqidiy va amaliy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. STEAM yondashuvi o’quvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash, muammolarni kompleks hal qilish va zamonaviy kasblarga moslashtirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Kelgusida STEAM ta’limini rivojlantirish uchun pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, zamonaviy metodikalarni joriy etish hamda innovatsion ta’lim platformalarini keng qo’llash zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
2. Muslimov N.A. Kasb ta’limi pedagogikasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2019.
3. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2020.
4. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. – International Journal of Instructional Technology, 2005.

TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI BAHOLASH VA REFLEKTIV YONDASHUV INTEGRATSIYASI

Xudayberganov Baxtiyor Madaminovich
Osiyo Xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim sifatini oshirishda raqamli baholash tizimlari va reflektiv yondashuvni integratsiyalashning nazariy hamda amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar asosida baholash jarayonining samaradorligi, shaffofligi va tezkorligi asoslab beriladi. Shuningdek, reflektiv yondashuvning o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, o’z-o’zini baholashi va metakognitiv ko’nikmalarini rivojlantirishdagi o’rni yoritiladi. Maqolada xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari asosida refleksiya va raqamli baholashning o’zaro bog‘liqligi ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты интеграции цифровых систем оценки и рефлексивного подхода в повышении качества образования. Обосновывается эффективность, прозрачность и оперативность процесса оценки на основе цифровых технологий. Также освещается роль рефлексивного подхода в развитии самостоятельного мышления, самооценки и метакогнитивных навыков учащихся. В статье на основе научных взглядов зарубежных ученых раскрывается взаимосвязь рефлексии и цифровой оценки.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of integrating digital assessment systems and a reflective approach to improving the quality of education. The effectiveness, transparency, and speed of the assessment process based on digital technologies are substantiated. It also highlights the role of the reflective approach in developing students' independent thinking, self-esteem, and metacognitive skills. The article reveals the interdependence between reflection and digital assessment based on the scientific views of foreign scholars.

Kalit so’zlar: raqamli baholash, reflektiv yondashuv, ta’lim sifati, LMS tizimlari, elektron baholash, metakognitiv ko’nikmalar, o’z-o’zini baholash, HEMIS tizimi, innovatsion ta’lim, raqamli texnologiyalar, ta’lim monitoringi, pedagogik yondashuv.

Ключевые слова: цифровая оценка, рефлексивный подход, качество образования, системы LMS, электронная оценка, метакогнитивные навыки, самооценка, система HEMIS, инновационное образование, цифровые технологии, мониторинг образования, педагогический подход.

Keywords: digital assessment, reflective approach, quality of education, LMS systems, electronic assessment, metacognitive skills, self-assessment, HEMIS system, innovative education, digital technologies, educational monitoring, pedagogical approach.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida ta’lim tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim sifatini oshirishda yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Ayniqsa, raqamli baholash tizimlari va reflektiv yondashuvni integratsiyalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O’zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni ta’lim sohasida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etishni ustuvor vazifa

sifatida belgilaydi. Ushbu qonunda ta’lim sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni qo‘llash va o‘quv jarayonini raqamlashtirish muhim yo‘nalish sifatida ko‘rsatib o‘tilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” da raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, baholash tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va talabalar mustaqil fikrlashini rivojlantirish vazifalari belgilangan[1]. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi ta’lim tizimiga raqamli platformalarni joriy etish, elektron baholash tizimlarini rivojlantirish va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan[2].

Mazkur me‘yoriy-huquqiy asoslar ta’lim jarayonida raqamli baholash va reflektiv yondashuvni integratsiyalash zaruratini yanada kuchaytiradi. Chunki an‘anaviy baholash tizimi ko‘proq yakuniy natijaga yo‘naltirilgan bo‘lsa, zamonaviy yondashuvlar o‘quv jarayonini, o‘quvchining rivojlanish dinamikasini va uning reflektiv faoliyatini ham baholashni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, raqamli baholash va reflektiv yondashuv integratsiyasi ta’lim sifatini oshirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan innovatsion pedagogik model sifatida qaraladi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayoni jadallik bilan rivojlanib, bu holat ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Xususan, raqamli baholash tizimlari o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, bilimlarni aniqlik bilan baholash va ta’lim monitoringini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Birinchidan, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida elektron kundalik va jurnal tizimlari keng joriy etilgan. Ushbu tizimlar orqali o‘quvchilarning baholari real vaqt rejimida kiritiladi, ota-onalar farzandlarining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini masofadan turib kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar faoliyatini monitoring qilish ham yo‘lga qo‘yilgan. Ilmiy manbalarda mazkur tizim ta’lim monitoringining elektron modeli sifatida baholanib, uning shaffoflikni ta‘minlashdagi roli alohida ta‘kidlanadi.

Ikkinchidan, ta’lim jarayonida LMS (Learning Management System) platformalari, jumladan, Moodle va Google Classroom kabi tizimlar keng qo‘llanilmoqda. Ushbu platformalar yordamida onlayn testlar o‘tkazish, topshiriqlarni yuklash va tekshirish, shuningdek, o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasini kuzatish imkoniyati yaratiladi. Tadqiqotlar LMS tizimlarini elektron baholash va ta’lim monitoringining asosiy komponentlaridan biri sifatida e‘tirof etadi.

Uchinchidan, O‘zbekistonda abituriyentlar va talabalar bilimini baholashda milliy test tizimi muhim o‘rin tutadi. Mazkur jarayon Bilim va malakalarni baholash agentligi tomonidan amalga oshiriladi. Test sinovlarining kompyuterlashtirilgani, onlayn ro‘yxatdan o‘tish va natijalarni elektron tarzda e‘lon qilish baholash jarayonining shaffofligi va ishonchligini ta‘minlaydi.

To‘rtinchidan, raqamli ta’lim platformalari ham baholash tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Jumladan, e-platforma.uz kabi tizimlar interaktiv testlar, avtomatik baholash va natijalarni tahlil qilish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu esa o‘quvchilarga tezkor teskari aloqa olish va o‘z bilim darajasini mustaqil ravishda baholash imkonini beradi.

Beshinchidan, pedagog kadrlarni baholash tizimi ham raqamlashtirilmoqda. O‘qituvchilar attestatsiyasi jarayonida onlayn test topshirish, hujjatlarni elektron shaklda taqdim etish va natijalarni avtomatik hisoblash amaliyoti joriy etilgan. Bu tizim pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini baholashda samarali mexanizm sifatida xizmat qilmoqda[3].

Shuningdek, ta’lim muassasalarida o‘zini-o‘zi baholash va raqamli monitoring tizimlari ham joriy etilgan bo‘lib, ular ta’lim sifatini boshqarishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tizimlar orqali muassasalar faoliyati tahlil qilinadi, ochiq ma’lumotlar asosida qarorlar qabul qilinadi va ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqiladi.

Umuman olganda, O‘zbekistonda raqamli baholash tizimlari mikro (LMS, elektron kundalik), makro (milliy test tizimi) va kasbiy (pedagoglar attestatsiyasi) darajalarda shakllangan. Ular hali to‘liq integratsiyalashmagan bo‘lsa-da, yagona raqamli ta’lim ekotizimini shakllantirish yo‘lida muhim qadam hisoblanadi. Ayniqsa, ushbu tizimlarni reflektiv yondashuv bilan uyg‘unlashtirish baholash jarayonini rivojlantiruvchi mexanizmga aylantirib, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va o‘z-o‘zini tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayonida zamonaviy axborot tizimlari keng joriy etilmoqda. Shulardan biri — hemis.uz tizimi bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalarida o‘quv, metodik va boshqaruv jarayonlarini kompleks avtomatlashtirishga xizmat qiladi.

Mazkur tizim orqali talabalar bilimini baholash jarayoni to‘liq raqamlashtirilgan. Jumladan, joriy, oraliq va yakuniy nazorat natijalari elektron shaklda kiritiladi hamda tizim tomonidan avtomatik tarzda qayta ishlanadi. Bu esa baholash jarayonining aniqligi va shaffofligini ta’minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, talabalar o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini muntazam kuzatib borish, o‘z bilim darajasini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

HEMIS tizimi o‘qituvchilar faoliyatini ham samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. U orqali elektron jurnal yuritish, baholarni kiritish, o‘quv yuklamalarini nazorat qilish va turli hisobotlarni shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Natijada, pedagoglarning ma’muriy yuklamasi kamayadi va ularning asosiy e’tibori ta’lim sifatini oshirishga qaratiladi.

Bundan tashqari, tizim oliy ta’lim muassasalari rahbariyatiga akademik jarayonlarni monitoring qilish, statistik tahlillar o‘tkazish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda zarur bo‘lgan ma’lumotlarni tezkor olish imkonini beradi. Shu jihatdan, HEMIS tizimi ta’lim sifatini boshqarishda muhim raqamli vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Ilmiy nuqtai nazardan, HEMIS tizimi raqamli baholashning samarali platformasi sifatida nafaqat natijalarni qayd etish, balki o‘quv jarayonini tahlil qilish imkonini ham beradi. Ayniqsa, talabalar tomonidan o‘z natijalarini muntazam kuzatish imkoniyati reflektiv yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash, xatolarini tahlil qilish va o‘z ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, HEMIS tizimi O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida raqamli baholashni amalga oshirishning muhim komponenti hisoblanadi. Uni boshqa ta’lim platformalari bilan integratsiyalash orqali yagona raqamli ta’lim muhitini shakllantirish va ta’lim sifatini yanada oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni. –Toshkent, 2019. – URL: <https://lex.uz>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston–2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni. –Toshkent, 2020. – URL: <https://lex.uz>
3. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. O‘zini-o‘zi baholash va raqamli monitoring tizimlari to‘g‘risida ma’lumot // Rasmiy veb-sayt. – Toshkent, 2023. – URL: <https://www.digital.gov.uz>

FANLARARO INTEGRATSIYADA GAMIFIKATSIYA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Abdullayeva Madinabonu Sadulla qizi
Urganch shahar Vatanparvar maktab o‘qituvchi

Kutliyeva Yulduzxon Allabergan qizi
Xiva shahar Nurli maskan 121-son maktab internati o‘qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada fanlararo integratsiya jarayonida gamifikatsiya va raqamli texnologiyalarning pedagogik ahamiyati, interaktiv platformalar, multimedia vositalari, raqamli o‘yin elementlari va innovatsion texnologiyalarning o‘quvchilarning bilish faolligi yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается педагогическое значение геймификации и цифровых технологий в процессе междисциплинарной интеграции, а также раскрывается роль интерактивных платформ, мультимедийных средств, элементов цифровых игр и инновационных технологий в развитии познавательной активности учащихся.

Annotation. This article examines the pedagogical significance of gamification and digital technologies in the process of interdisciplinary integration, and highlights the role of interactive platforms, multimedia tools, digital game elements, and innovative technologies in enhancing students’ cognitive activity.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, fanlararo integratsiya, interaktiv platformalar, kreativ fikrlash, innovatsion ta’lim.

Ключевые слова: Цифровые технологии, междисциплинарная интеграция, интерактивные платформы, креативное мышление, инновационное образование.

Keywords: Digital technologies, interdisciplinary integration, interactive platforms, creative thinking, innovative education.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayoniga keng joriy etishni talab etmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va gamifikatsiya elementlaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim vositalaridan biri sifatida qaralmoqda. Raqamli transformatsiya sharoitida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni mustaqil va kreativ fikrlashga yo‘naltirish hamda fanlararo bog‘liqlik asosida bilimlarni integratsiyalash zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Gamifikatsiya tushunchasi ta’lim jarayoniga o‘yin elementlarini joriy etish orqali o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish va bilish faoliyatini faollashtirishni anglatadi. Ball

to‘plash, reyting tizimi, mukofotlash, bosqichma-bosqich topshiriqlar va virtual rag‘batlantirish kabi elementlar o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Bunday yondashuv ayniqsa fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan darslarda yuqori samaradorlikni namoyon etadi. Chunki o‘quvchilar turli fanlarga oid bilimlarni yagona faoliyat jarayonida qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Fanlararo integratsiya ta’lim mazmunini yaxlit tizim asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, bilimlarni amaliyot bilan bog‘laydi va turli fanlar o‘rtasidagi uzviy aloqadorlikni shakllantiradi. Gamifikatsiya esa ushbu jarayonni yanada qiziqarli va interaktiv shaklga olib chiqadi. Masalan, matematika va informatika fanlarini integratsiyalashgan holda raqamli o‘yinlar asosida tashkil etilgan topshiriqlar o‘quvchilarning algoritmik tafakkurini rivojlantiradi. Tabiiy fanlar va texnologiya yo‘nalishidagi virtual laboratoriyalar esa o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida interaktiv muhit yaratish imkonini beradi. Elektron platformalar, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va sun‘iy intellekt asosidagi dasturlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Shu bilan birga, bunday texnologiyalar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini yaratadi. Natijada o‘quvchilar o‘z bilim darajasiga mos topshiriqlarni bajaradi va mustaqil rivojlanish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Gamifikatsiya elementlari asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘yin jarayonida o‘quvchilar muammoli vaziyatlarni hal qiladi, turli strategiyalarni qo‘llaydi va mustaqil qaror qabul qiladi. Bu esa ularda analitik tafakkur va muammolarni nostandart hal qilish qobiliyatlarini shakllantiradi. Ayniqsa, STEAM ta’lim yondashuvida gamifikatsiya texnologiyalarining o‘rni katta bo‘lib, fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematika fanlarini integratsiyalashgan holda o‘qitishga xizmat qiladi.

Multimedia vositalaridan foydalanish ham fanlararo integratsiya samaradorligini oshiradi. Video, animatsiya, infografika va virtual tajribalar orqali murakkab mavzular sodda va tushunarli shaklda yoritiladi. Vizual axborotning ko‘pligi o‘quvchilarning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi va mavzuni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shu sababli multimedia texnologiyalari zamonaviy raqamli pedagogikaning ajralmas qismi hisoblanadi.

Ta’lim tizimida gamifikatsiya va raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun pedagoglarning raqamli savodxonligini rivojlantirish, sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratish hamda interaktiv platformalarni keng joriy etish zarurdir. Shuningdek, o‘quvchilarning media madaniyatini shakllantirish va axborot xavfsizligini ta’minlash ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, fanlararo integratsiyada gamifikatsiya va raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Bunday yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, kreativ kompetensiyalarini, tanqidiy tafakkurini va bilish faolligini rivojlantiradi. Zamonaviy raqamli pedagogika sharoitida gamifikatsiya va interaktiv texnologiyalar innovatsion ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida katta pedagogik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. G‘aniyev B. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
2. Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent, 2021.

3. Abdullayeva D. STEAM ta’lim va fanlararo integratsiya metodikasi // Pedagogik mahorat. 2024. №2.

4. Karimov I. Gamifikatsiya texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari // Xalq ta’limi. 2023. №5.

O‘ZLASHTIRISHDA QIYNALAYOTGAN O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING SAMARALI STRATEGIYALARI

Matyokubova Onaxon

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zlashtirishda qiynalayotgan o‘quvchilar bilan ishlashning samarali pedagogik strategiyalari yoritilgan. Unda individual yondashuv, differensial ta’lim, interfaol metodlar, motivatsiyani oshirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, Lev Vygotsky, Abraham Maslow, Jerome Bruner va John Flavellning ilmiy qarashlari asosida o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini yaxshilash yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Maqolada o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan bo‘lib, ular ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Аннотация: В данной статье освещены эффективные педагогические стратегии работы с учащимися, испытывающими трудности в усвоении знаний. В ней анализируется важность индивидуального подхода, дифференцированного обучения, интерактивных методов, повышения мотивации и использования современных педагогических технологий. Также на основе научных взглядов Льва Выготского, Абрахама Маслоу, Джерома Брунера и Джона Флавелла показаны способы улучшения процесса усвоения знаний учащимися. В статье также разработаны практические рекомендации для учителей, которые послужат повышению эффективности образовательного процесса.

Abstract: This article highlights effective pedagogical strategies for working with students experiencing learning difficulties. It analyzes the importance of an individual approach, differentiated education, interactive methods, increasing motivation, and the use of modern pedagogical technologies. Additionally, based on the scientific views of Lev Vygotsky, Abraham Maslow, Jerome Bruner, and John Flavell, ways to improve students' learning processes are demonstrated. The article also develops practical recommendations for teachers, which serve to increase the efficiency of the educational process.

Kalit so‘zlar: O‘zlashtirishda qiyinchilik, individual yondashuv, differensial ta’lim, interfaol metodlar, motivatsiya, scaffolding, metakognitsiya, pedagogik texnologiyalar, ta’lim samaradorligi, o‘quv jarayoni

Ключевые слова: Трудности в усвоении, индивидуальный подход, дифференцированное обучение, интерактивные методы, мотивация, scaffolding, метакогниция, педагогические технологии, эффективность образования, учебный процесс.

Keywords: Learning difficulties, individual approach, differentiated education, interactive methods, motivation, scaffolding, metacognition, pedagogical technologies, educational effectiveness, learning process.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, ayniqsa, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini takomillashtirish, ularning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda samarali ta’lim berish masalasini dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Xususan, o‘zlashtirishda

qiynalayotgan o‘quvchilar bilan ishlash muammosi pedagogika fanining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasining taraqqiyot strategiyasida ham ta’lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda har bir o‘quvchining bilim olish huquqini ta’minlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Mamlakatimizda qabul qilingan 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasida ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, o‘qitish metodlarini yangilash va o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan[1]. Bu esa o‘zlashtirishda qiynalayotgan o‘quvchilar bilan individual va differensial yondashuv asosida ishlashni taqozo etadi. Shuningdek, Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Yangi O‘zbekistonni barpo etishda ta’lim va tarbiya eng muhim ustuvor yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi”. Ushbu fikr ta’lim tizimida har bir o‘quvchiga e’tibor qaratish, ayniqsa, bilimni o‘zlashtirishda qiyinchilikka duch kelayotgan o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

O‘zlashtirishda qiynalayotgan o‘quvchilar bilan ishlash ta’lim jarayonining murakkab, ammo muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday o‘quvchilar bilan ishlashda pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki psixolog, motivator va yo‘naltiruvchi sifatida ham faoliyat yuritishi lozim. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun bir qator pedagogik strategiyalar va ilmiy asoslangan yondashuvlardan foydalanish zarur.

1. Individual yondashuv va differensial ta’lim. Pedagogika fanida individual yondashuv muhim o‘rin tutadi. Lev Vygotsky tomonidan ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi mustaqil bajara olmaydigan, lekin o‘qituvchi yoki tengdoshlar yordamida bajara oladigan vazifalar orqali rivojlanadi. Shu sababli, o‘qituvchi o‘quvchining bilim darajasini aniqlab, unga mos topshiriqlar berishi lozim. Differensial ta’lim esa o‘quvchilarning individual xususiyatlari qobiliyati, qiziqishi va o‘zlashtirish darajasiga qarab o‘qitish usullarini moslashtirishni nazarda tutadi. Bu usul orqali har bir o‘quvchiga mos ta’lim muhiti yaratiladi[2].

2. Motivatsiyani oshirish va psixologik qo‘llab-quvvatlash. O‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarning asosiy sabablaridan biri past motivatsiya hisoblanadi. Abraham Maslovning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchining asosiy psixologik va ijtimoiy ehtiyojlari qondirilmasa, u samarali o‘rganishga erisha olmaydi.

Shu bois:

- o‘quvchini rag‘batlantirish,
- kichik muvaffaqiyatlarini e’tirof etish,
- ijobiy muhit yaratish kabi omillar muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, o‘quvchiga nisbatan salbiy munosabatdan voz kechib, uni qo‘llab-quvvatlash o‘qituvchining asosiy vazifalaridan biridir[3].

4. Interfaol metodlardan foydalanish. Zamonaviy pedagogikada interfaol metodlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan:

- “Aqliy hujum”
- “Klaster”
- “Insert”

- “Case-study” kabi metodlar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Bu esa ayniqsa o‘zlashtirishda qiynalayotgan o‘quvchilar uchun foydalidir, chunki ular passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi.

5. Bosqichma-bosqich o‘qitish. Scaffolding bu murakkab bilimlarni kichik, tushunarli bosqichlarga ajratib o‘rgatish usulidir. Bu yondashuv Jerome Bruner tomonidan rivojlantirilgan. Ushbu metod quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- murakkab vazifalarni soddalashtirish,
- namunalar ko‘rsatish,
- yordamni asta-sekin kamaytirish.

6. Ko‘rgazmali va texnologik vositalardan foydalanish. Ko‘rgazmali vositalar (rasmlar, diagrammalar, videolar) murakkab mavzularni oson tushunishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar, xususan:

- multimedia taqdimotlar,
- interaktiv platformalar,
- ta’limiy ilovalar o‘quvchilarning bilimni qabul qilish jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi.

O‘zlashtirishda qiynalayotgan o‘quvchilar bilan ishlash murakkab, ammo tizimli yondashuvni talab etadigan jarayondir. Ushbu jarayonda individual yondashuv, motivatsiyani oshirish, interfaol metodlardan foydalanish, bosqichma-bosqich o‘qitish va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, pedagoglar tomonidan ilgari surilgan ilmiy nazariyalar Lev Vygotskyning yaqin rivojlanish zonasi, Abraham Maslowning ehtiyojlar ierarxiyasi, Jerome Brunerning scaffolding yondashuvi va John Flavellning metakognitiv nazariyasi amaliyotda keng qo‘llanilishi zarur. O‘qituvchi o‘z faoliyatida ushbu strategiyalarni uyg‘unlashtirgan holda qo‘llasa, har bir o‘quvchining bilim olish imkoniyatini kengaytiradi va ta’lim sifati oshishiga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi (2022–2026-yillar). – Toshkent, 2022.
2. Lev Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
3. Abraham Maslow A.H. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954. – 411 p.

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA SHAXS IJTIMOIIY MOSLASHUVINING PEDAGOGIK VA NORMATIV ASOSLARI

Qabulov Bahrom Rustamovich

OXU 70110102-Pedagogika magistratura yo‘nalishi

MM104-P-25-guruh 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida ijtimoiy moslashuvning normativ-huquqiy va ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilingan. Ta’lim tizimida o‘quvchilarning ijtimoiy muhitga moslashuvi, ularning shaxs sifatida shakllanishi hamda kompetensiyaviy yondashuvning o‘rni ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida ijtimoiy moslashuvni ta’minlovchi pedagogik va psixologik omillar yoritilgan.

Аннотация: в данной статье анализируются нормативно-правовые и теоретические основы социальной адаптации в системе образования Узбекистана. Рассматриваются процессы адаптации учащихся к социальной среде, формирование личности и роль компетентностного подхода. Также освещаются педагогические и психологические факторы, обеспечивающие социальную адаптацию в образовательном процессе.

Abstract: this article analyzes the regulatory-legal and theoretical foundations of social adaptation in the education system of Uzbekistan. It examines students’ adaptation to the social environment, personality development, and the role of the competency-based approach. The pedagogical and psychological factors ensuring social adaptation in the educational process are also highlighted.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy moslashuv, ta’lim tizimi, kompetensiya, normativ-huquqiy asos, pedagogik yondashuv, shaxs rivojlanishi.

Ключевые слова: социальная адаптация, система образования, компетенция, нормативно-правовая база, педагогический подход, развитие личности.

Keywords: social adaptation, education system, competence, legal framework, pedagogical approach, personality development.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ijtimoiy moslashuv muammosi bugungi kunda shaxsni jamiyatga tayyorlash, uning ijtimoiy faolligini oshirish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish nuqtai nazaridan dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchi nafaqat bilim oluvchi, balki ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi, jamiyatda o‘z o‘rnini topuvchi faol subyekt sifatida qaralmoqda. Shu jihatdan ijtimoiy moslashuv jarayoni ta’limning asosiy strategik vazifalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni [1] ta’lim tizimining asosiy tamoyillarini belgilab berar ekan, unda shaxsni har tomonlama rivojlantirish, ta’lim va tarbiyaning uzviyligini ta’minlash hamda o‘quvchini jamiyat hayotiga tayyorlash masalalari alohida qayd etiladi. Ushbu hujjat ta’lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishni talab etadi, bu esa bevosita ijtimoiy moslashuvning normativ-huquqiy asosini tashkil qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son “Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni [2] ham ta’lim tizimida ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratadi. Mazkur konsepsiyada o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, kommunikativlik, hamkorlikda ishlash va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirish ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rsatilgan. Bu esa zamonaviy ta’lim modelining asosiy yo‘nalishi shaxsning jamiyatga moslashuvini ta’minlash ekanligini tasdiqlaydi.

Ijtimoiy moslashuv bu shaxsning jamiyatdagi mavjud ijtimoiy muhit, normalar, qadriyatlar, talablar va munosabatlar tizimiga moslashishi, ularni o‘zlashtirishi hamda shu muhitda samarali faoliyat yurita olish jarayonidir. U pedagogika va sotsiologiya nuqtai nazaridan turlicha, lekin o‘zaro bog‘liq tarzda talqin qilinadi. Pedagogika nuqtai nazaridan ijtimoiy moslashuv ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchi shaxsining jamiyat hayotiga tayyorlanishi va ijtimoiy rollarni egallash jarayoni sifatida qaraladi. Bu jarayonda o‘quvchining ta’lim muhitiga moslashuvi, ya’ni maktab, sinf jamoasi va o‘qituvchi bilan samarali munosabat o‘rnatishi muhim

o‘rin tutadi. Shuningdek ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish, jumladan muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va mas’uliyatni his etish kabi sifatlarni rivojlantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, o‘quvchilarda axloqiy va madaniy qadriyatlarni o‘zlashtirish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida shaxsni har tomonlama rivojlantirish pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Sotsiologiya nuqtai nazaridan ijtimoiy moslashuv shaxsning jamiyatning mavjud ijtimoiy tizimiga integratsiyalashuvi, ya’ni jamiyat tomonidan belgilangan norma va qadriyatlarni qabul qilishi hamda ularga muvofiq xulq-atvor shakllantirishi jarayoni sifatida izohlanadi. Bu jarayonda shaxs jamiyat normalarini o‘zlashtiradi, turli ijtimoiy institutlarga, ya’ni oila, ta’lim muassasalari va mehnat jamoalariga moslashadi hamda ularda o‘z ijtimoiy rolini bajaradi. Ijtimoiy moslashuv masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida ham keng o‘rganilgan bo‘lib, u shaxsning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi jarayoni sifatida talqin etiladi. Lev Vygotsky shunday deydi: “Insonning rivojlanishi ijtimoiy muhit va muloqot jarayonida shakllanadi”. [5] Ushbu fikr ilmiy jihatdan o‘z tasdig‘ini topgan bo‘lib, ta’lim jarayonida ijtimoiy o‘zaro ta’sir shaxs shakllanishining asosiy omili ekanini ko‘rsatadi. Haqiqatan ham, o‘quvchi maktab muhitida tengdoshlar va o‘qituvchi bilan muloqot jarayonida ijtimoiy tajriba orttiradi va jamiyatga moslashadi.

“2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi [3] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonida inson kapitalini rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish, yoshlarning ijtimoiy faolligini kuchaytirish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish asosiy ustuvor yo‘nalish sifatida qayd etilgan. Bu esa ijtimoiy moslashuvni davlat taraqqiyotining muhim komponenti sifatida belgilaydi. O‘zbekiston ta’lim tizimida ijtimoiy moslashuvning normativ-huquqiy asoslarini tahlil etishda gender tenglik masalasi ham muhim o‘rin tutadi. Bu borada asosiy hujjatlardan biri O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O‘RQ-562-son “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi [4] Qonuni hisoblanadi. Ushbu qonunda jamiyat hayotining barcha sohalarida, jumladan ta’lim tizimida ham gender tenglikni ta’minlash, kamsitishning oldini olish va xotin-qizlar hamda erkaklar uchun teng sharoitlar yaratish davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mazkur qonun ta’lim jarayonida o‘quvchilarning jinsidan qat’i nazar teng imkoniyatlarga ega bo‘lishini kafolatlaydi va bu orqali ularning ijtimoiy moslashuv jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi. Gender tenglik ta’minlangan muhitda o‘quvchilar o‘zini erkin ifoda etish, ijtimoiy rollarni teng sharoitda o‘zlashtirish va jamiyat hayotiga faol integratsiyalashish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. *Ta’lim to‘g‘risida* (O‘RQ-637-son Qonun). – Toshkent, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. *“Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”* (PF-5712). – Toshkent, 2019-yil 29-aprel.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. *“2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”*. – Toshkent, 2023-yil 11-sentabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. *“Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”* (O‘RQ-562). – Toshkent, 2019-yil 2-sentabr.

5. Vygotsky L.S., *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

TALABALARDA MAS’ULIYAT TUYG‘USINI SHAKLLANTIRISHDA BAHOLASH TIZIMINING O‘RNI

Qurbosheva Shoxida Xudiyarovna
Osiyo Xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Ta’lim tizimida baholash jarayoni bo’yicha ko‘plab xorijiy olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Ularning fikrlari talabalarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishda baholash tizimining muhim o‘rin tutishini asoslab beradi. Ushbu tezisdan baholash tizimining xususiyatlari, turlari va mohiyati ochib berilgan.

Аннотация: Многие зарубежные ученые проводили научные исследования по процессу оценки в системе образования. Их мнения обосновывают важную роль системы оценивания в формировании чувства ответственности у студентов. В данном тезисе раскрыты особенности, виды и сущность системы оценки.

Abstract: Many foreign scholars have conducted scientific research on the assessment process in the education system. Their opinions substantiate the important role of the assessment system in forming a sense of responsibility in students. This thesis reveals the features, types, and essence of the assessment system.

Kalit so‘z: Baholash, joriy baholash, oraliq baholash, yakuniy baholash, standartlar, mezonlar.

Ключевые слова: Оценка, текущая оценка, промежуточная оценка, итоговая оценка, стандарты, критерии.

Keywords: Assessment, current assessment, intermediate assessment, final assessment, standards, criteria.

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va uning sifatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” da oliy ta’lim jarayonini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda talabalarning mustaqil fikrlash va mas’uliyat bilan yondashish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim vazifalar sifatida belgilab berilgan. [1]

Mazkur konsepsiyada ta’lim jarayonida shaffoflik, adolat va samaradorlikni ta’minlash, zamonaviy baholash tizimlarini joriy etish orqali talabalarning bilimni xolis baholash va ularni faol o‘quv jarayoniga jalb etish alohida ta’kidlangan. Bu esa o‘z navbatida talabalarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirish, o‘z ustida ishlashga undash va ta’lim jarayoniga ongli munosabatni qaror toptirishda muhim omil hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, baholash tizimi nafaqat bilimni aniqlovchi vosita, balki talabalarning shaxsiy sifatlarini, xususan, mas’uliyat tuyg‘usini rivojlantiruvchi pedagogik mexanizm sifatida qaraladi. Ushbu maqolada talabalarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishda baholash tizimining o‘rni, uning samarali jihatlari va zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi.

Baholash tizimi – bu talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini aniqlash, tahlil qilish va rag‘batlantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. U nafaqat nazorat vositasi, balki ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. To‘g‘ri tashkil etilgan baholash tizimi

talabalarda o‘z ustida ishlash, mas’uliyatni his qilish va o‘z faoliyatini baholay olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. [2]

Ta’lim tizimida baholash jarayoni bo‘yicha ko‘plab xorijiy olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Ularning fikrlari talabalarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishda baholash tizimining muhim o‘rin tutishini asoslab beradi.

Jumladan, Britaniyalik pedagog olim Paul Blakva uning hamkori Dylan Viliam (Buyuk Britaniya) formativ baholash nazariyasini ishlab chiqib, baholash jarayonida muntazam teskari aloqa berish talabaning o‘qishga bo‘lgan mas’uliyatini oshirishini ta’kidlaydilar. Ularning fikricha, baholash – bu o‘quvchini rivojlantiruvchi vosita bo‘lishi kerak. Avstraliyalik olim Royce D. Sadler baholash mezonlarining aniqligi va tushunarliigi talabalarda o‘z-o‘zini nazorat qilish hamda mas’uliyat hissini shakllantirishda muhim omil ekanligini ilmiy asoslab bergan. U talaba baholash standartlarini anglamaguncha samarali o‘rganish sodir bo‘lmasligini ta’kidlaydi. Avstraliyalik yana bir olim David Boud o‘z tadqiqotlarida o‘z-o‘zini baholash va o‘zaro baholash (peer assessment) usullarining ahamiyatini ko‘rsatib, bu usullar talabalarda mustaqillik, tanqidiy fikrlash va mas’uliyatni rivojlantirishini ta’kidlaydi. Amerikalik pedagog olim Benjamin Bloome baholashni ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida ko‘rib, o‘quv maqsadlariga erishish darajasini aniqlash orqali talabani faol o‘rganishga undash mumkinligini ta’kidlagan. Uning taksonomiyasi asosida baholash talabaning fikrlash darajalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi [3]

Shuningdek, OECD (xalqaro tashkilot) tadqiqotlariga ko‘ra, rivojlangan davlatlarda baholash tizimi kompetensiyaga asoslangan bo‘lib, u talabaning nafaqat bilimini, balki amaliy ko‘nikmalarini ham baholashga qaratilgan. Bu esa mas’uliyatli va mustaqil fikrlovchi kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

UNESCO (BMTning ta’lim tashkiloti) esa baholash tizimi insonparvarlik tamoyillariga asoslanishi, ya’ni har bir talabaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishi zarurligini ta’kidlaydi.

Yuqoridagi xorijiy olimlarning fikrlarini umumlashtirib aytganda, baholash tizimi talabalarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishning eng muhim pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, baholashning shaffofligi, mezonlarning aniqligi va teskari aloqaning mavjudligi talabaning o‘z faoliyatiga ongli yondashishini ta’minlaydi. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham baholash jarayonini xalqaro tajriba asosida takomillashtirish, talabaning baholashdagi faol ishtirokini oshirish va refleksiya elementlarini kuchaytirish orqali mas’uliyatli, mustaqil fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlash mumkin.

Baholash tizimi talabalarda quyidagi jihatlar orqali mas’uliyatni rivojlantiradi:

Aniq mezonlar orqali– talabalar oldiga qo‘yilgan talablar va baholash mezonlari aniq bo‘lsa, ular o‘z faoliyatiga jiddiyoq yondashadilar.

Doimiy monitoring orqali– muntazam nazorat talabalarda intizom va mas’uliyat hissini kuchaytiradi.

O‘z-o‘zini baholash imkoniyati orqali– refleksiya jarayoni talabaning o‘z xatolarini anglashiga va tuzatishiga yordam beradi.

Adolatli baholash orqali– xolis baholash tizimi talabalarda ishonch uyg‘otadi va ularni halol mehnat qilishga undaydi.

Mas’uliyatni shakllantirishda turli baholash shakllari muhim rol o‘ynaydi:

Joriy baholash – talabaning kundalik faoliyatini nazorat qiladi va doimiy ishlashga undaydi.

Oraliq baholash – bilimlarni tizimli ravishda mustahkamlashga yordam beradi.

Yakuniy baholash – umumiy natijani ko‘rsatadi va talabaning o‘z faoliyatiga nisbatan javobgarligini oshiradi.

Bundan tashqari, reyting tizimi, portfoliolar, loyiha ishlari kabi baholash usullari talabalarning mustaqil fikrlashini va mas’uliyatini yanada rivojlantiradi.

Zamonaviy baholash yondashuvlari.

Bugungi kunda kompetensiyaga asoslangan yondashuv, formatif (jarayon davomida) va summativ (yakuniy) baholash usullari keng qo‘llanilmoqda. Ayniqsa, formatif baholash talabaning o‘shirishini kuzatish va unga muntazam teskari aloqa berish orqali mas’uliyat hissini shakllantirishda samarali hisoblanadi.

Baholash tizimi ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, u talabalarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Adolatli, shaffof va tizimli baholash orqali talabalar o‘z faoliyatiga nisbatan ongli yondashishni o‘rganadilar. Shu bois, ta’lim muassasalarida baholash tizimini takomillashtirish orqali nafaqat bilimli, balki mas’uliyatli kadrlarni tayyorlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida: PF-5847-son Farmon, 2019-yil 8-oktabr. – Toshkent.
2. OECD. Education at a Glance 2020: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2020.
3. Black Paul, Wiliam Dylan. Classroom assessment and pedagogy // Assessment in Education. – 2020. – Vol. 27, №2. – P. 123–145.

MADANIYATLARARO MULOQOT: TUSHUNCHA, TAMOYILLAR VA HOFSTEDE–HALL NAZARIYALARINING QIYOSIY TAHLILI

Tenglashev Mehriddin Qo‘rg‘onovich

OXU 70110102-Pedagogika magistratura yo‘nalishi

MM104-P-25-guruh 1-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada madaniyatlararo muloqotning nazariy asoslari tizimli tahlil qilingan bo‘lib, uning asosiy tushunchasi, tamoyillari va kommunikativ xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, E.Hallning yuqori va past kontekst nazariyasi hamda G. Hofstede tomonidan ishlab chiqilgan madaniy o‘lchamlar modeli qiyosiy jihatdan tahlil qilingan. Muallif fikricha, Hall yondashuvi muloqotning mikro darajadagi kontekstual xususiyatlarini ochib bersa, Hofstede modeli madaniyatni makro ijtimoiy tizim sifatida tushuntiradi. Maqolada ushbu ikki nazariyaning uyg‘unligi zamonaviy global jamiyatda samarali madaniyatlararo kommunikatsiyani shakllantirishda muhim metodologik asos ekanligi asoslab berilgan.

Аннотация: в данной статье системно анализируются теоретические основы межкультурной коммуникации, раскрываются её ключевые понятия и принципы. Также проводится сравнительный анализ теории высоко- и низкоконтекстной коммуникации Э.Холла и модели культурных измерений Г.Хофстеде. По мнению автора, подход Холла позволяет выявить микроконтекстуальные особенности коммуникации, тогда как модель

Хофстеде рассматривает культуру как макросоциальную систему. В статье обосновывается, что интеграция данных теорий является важной методологической основой эффективного межкультурного взаимодействия в условиях глобализации.

Abstract: this article provides a systematic analysis of the theoretical foundations of intercultural communication, highlighting its core concepts and principles. It also offers a comparative examination of Edward Hall’s high and low-context communication theory and Geert Hofstede’s cultural dimensions model. According to the author, Hall’s approach explains micro-level contextual features of communication, whereas Hofstede’s model interprets culture as a macro-level social system. The study concludes that the integration of both theories serves as an important methodological basis for effective intercultural communication in the context of globalization.

Kalit so‘zlar: madaniyatlararo muloqot, kommunikatsiya, Hofstede, Hall, kontekst, madaniy o‘lchamlar, global kompetensiya, ijtimoiy moslashuv.

Ключевые слова: Межкультурная коммуникация, Хофстеде, Холл, контекст, культурные измерения, глобальная компетентность, социальная адаптация.

Keywords: intercultural communication, Hofstede, Hall, context, cultural dimensions, global competence, social adaptation.

Globalizatsiya jarayonining jadallashuvi natijasida turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi o‘zaro aloqa ko‘lami kengayib bormoqda. Shu sababli madaniyatlararo muloqot zamonaviy ijtimoiy fanlar, xususan, pedagogika, sotsiologiya va kommunikatsiya nazariyasida dolzarb ilmiy muammo sifatida qaralmoqda. Madaniyatlararo muloqot shaxsning turli madaniy muhit vakillari bilan samarali aloqa o‘rnatish, ularning qadriyatlarini, xulq-atvori va kommunikativ uslublarini tushunish jarayonini ifodalaydi.

Madaniyatlararo muloqot bu turli madaniy tizimlarga mansub shaxslar o‘rtasida axborot almashish, ma’no yaratish va o‘zaro tushunishga erishish jarayonidir. Ushbu jarayon nafaqat til bilish, balki madaniy kodlarni tushunish, ijtimoiy me’yorlarni anglash va kommunikativ moslashuvni ham talab etadi. [1]

Madaniyatlararo muloqotning asosiy tamoyillari sifatida hurmat tamoyili (boshqa madaniyat qadriyatlarini tan olish), ochiqlik tamoyili (stereotiplardan xoli bo‘lish), moslashuv tamoyili (kommunikativ xulqni kontekstga mos o‘zgartirish) va hamkorlik tamoyili (o‘zaro manfaatli muloqotni yo‘lga qo‘yish) ajratiladi. Madaniyatlararo muloqot samaradorligini ta’minlovchi asosiy tamoyillar quyidagilardan iborat:

1. Hurmat tamoyili bu tamoyil boshqa madaniyat vakillarining qadriyatlarini, urf-odatlarini va kommunikativ xulqini tan olish hamda ularga nisbatan bag‘rikeng munosabatda bo‘lishni anglatadi. Hurmat mavjud bo‘lmagan joyda samarali madaniyatlararo muloqot shakllanmaydi.

2. Ochiqlik tamoyili. Ochiqlik stereotiplar, oldindan shakllangan noto‘g‘ri tasavvurlar va etnosentrizmni bartaraf etishni nazarda tutadi. Bu tamoyil shaxsning yangi madaniy axborotni qabul qilishga tayyorligini ifodalaydi.

3. Moslashuv tamoyili. Moslashuv turli madaniy kontekstlarda kommunikativ xulq-atvorni o‘zgartira olish qobiliyatini bildiradi. Bu tamoyil madaniyatlararo kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

4. Hamkorlik tamoyili. Hamkorlik o‘zaro manfaatga asoslangan muloqotni yo‘lga qo‘yish, konfliktlarni konstruktiv hal qilish va umumiy maqsad sari yo‘naltirilgan kommunikatsiyani anglatadi[2].

E. Hall madaniyatlarni yuqori kontekstli va past kontekstli turlarga ajratadi. Uning fikricha, yuqori kontekstli madaniyatlarda muloqot yashirin ma’no, noverbal signal va ijtimoiy kontekstga tayansa, past kontekstli madaniyatlarda aniq va to‘g‘ridan-to‘g‘ri verbal axborot ustunlik qiladi.

Hall shunday deydi: “Kommunikatsiya – bu faqat so‘zlar emas, balki kontekst va munosabatlar tizimidir”[3]. Ushbu fikr madaniyatlararo muloqotda noverbal omillarning muhimligini asoslaydi. Muallif nuqtai nazaridan, Hall modeli ta’lim jarayonida kommunikativ moslashuvni tushunishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

G. Hofstede madaniyatni bir nechta asosiy o‘lchamlar orqali tahlil qiladi: hokimiyat masofasi, individualizm va kollektivizm, noaniqlikdan qochish, erkaklik va ayollik yo‘nalishi, uzoq va qisqa muddatli orientatsiya. Hofstede fikriga ko‘ra: “Madaniyat bu — insonlarning fikrlash, his qilish va harakat qilish dasturidir”[4]. Ushbu yondashuv madaniy farqlarni tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Muallif sifatida qaralganda, Hofstede modeli madaniyatlararo muloqotdagi xulq-atvor farqlarini tushuntirishda fundamental nazariy asosdir.

Hall va Hofstede nazariyalari bir-birini to‘ldiruvchi yondashuvlardir. Hall kommunikatsiya jarayonining mikro darajasini, ya’ni muloqot uslublarini tahlil qiladi, Hofstede esa madaniyatni makro ijtimoiy tizim sifatida o‘rganadi.

Shu jihatdan Hall modeli kommunikativ kontekstni, Hofstede modeli esa madaniy strukturalarni yoritadi. Ularni birgalikda qo‘llash madaniyatlararo muloqotni chuqurroq tushunish imkonini beradi[5].

Madaniyatlararo muloqot zamonaviy global jamiyatda shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi va kasbiy kompetensiyasini ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Hall va Hofstede nazariyalari ushbu jarayonni ilmiy asosda tushuntiruvchi eng muhim konseptual yondashuvlardir. Ularning qiyosiy tahlili madaniyatlararo kommunikatsiyani chuqur tushunish va amaliyotda samarali qo‘llash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Hall E. T. *Beyond Culture*. New York: Anchor Books, 1976.
2. Hall E. T. *The Silent Language*. New York: Doubleday, 1959.
3. Hofstede G. *Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2001.
4. Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill, 2010.
5. Gudykunst W. B. *Bridging Differences: Effective Intergroup Communication*. London: Sage, 2004.

FANLARARO DARSLARNI LOYIHALASHDA RAQAMLI DIDAKTIK YONDASHUVLAR

Xudaybergenova Maloxat Batirbayevna
Beruniy tumani 51-son maktab o‘qituvchisi
Seydullayeva Sug‘diyona Ikram qizi

UrDPI 232-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Maqolada fanlararo darslarni loyihalashda raqamli didaktik yondashuvlarning pedagogik imkoniyatlari, ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, interaktiv platformalar va multimedia vositalaridan foydalanishning o’quvchilarning integrativ fikrlashi, ijodkorligi hamda mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan.

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности цифровых дидактических подходов при проектировании междисциплинарных уроков, а также значение использования цифровых технологий, искусственного интеллекта, интерактивных платформ и мультимедийных средств в образовательном процессе для развития интегративного мышления, творческих способностей и компетенций самостоятельного обучения учащихся.

Abstract. The article analyzes the pedagogical possibilities of digital didactic approaches in designing interdisciplinary lessons, as well as the importance of using digital technologies, artificial intelligence, interactive platforms, and multimedia tools in the educational process for developing students’ integrative thinking, creativity, and independent learning competencies.

Kalit so‘zlar: fanlararo integratsiya, raqamli didaktika, sun’iy intellekt, interaktiv platforma, raqamli ta’lim.

Ключевые слова: междисциплинарная интеграция, цифровая дидактика, искусственный интеллект, интерактивная платформа, цифровое образование.

Keywords: interdisciplinary integration, digital didactics, artificial intelligence, interactive platform, digital education.

Zamonaviy ta’lim tizimida fanlararo integratsiya muhim pedagogik yondashuvlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi hamda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ta’lim mazmunini yangicha tashkil etishni talab qilmoqda. Ayniqsa, o’quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ijodiy yondashuv hamda amaliy kompetensiyalarni shakllantirishda fanlararo darslar muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bunday darslarda o’quvchi turli fanlarga oid bilimlarni o’zaro bog‘liq holda o’rganadi va real hayotiy vaziyatlarga tatbiq etadi. Shu sababli fanlararo darslarni samarali tashkil etishda raqamli didaktik yondashuvlardan foydalanish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

Raqamli didaktika ta’lim jarayonini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etishning nazariy va amaliy asoslarini o’rganadi. U ta’limning mazmuni, metodlari, vositalari hamda shakllarini raqamli muhitga moslashtirishga xizmat qiladi. Raqamli didaktikaning asosiy maqsadi ta’lim samaradorligini oshirish, o’quvchilarni faol bilim olish jarayoniga jalb qilish va individual ta’lim ehtiyojlarini hisobga olishdan iboratdir. Zamonaviy raqamli platformalar, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, sun’iy intellekt texnologiyalari va interaktiv dasturlar fanlararo darslarni tashkil etishda keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Fanlararo integratsiya o’quvchilarning bilimlarni yaxlit tizim sifatida qabul qilishiga yordam beradi. Masalan, matematika va informatika integratsiyasi algoritmik tafakkurni rivojlantirsa, fizika va matematika integratsiyasi formulalar hamda qonuniyatlarni chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Geografiya va informatika fanlari integratsiyasida interaktiv xaritalardan foydalanish o’quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantiradi. Biologiya va kimyo

fanlari integratsiyasi esa tabiiy jarayonlarni ilmiy asosda tushuntirish imkonini beradi. Bunday integratsion jarayonlarda raqamli vositalar o‘quvchilarning mavzuni vizual, amaliy va interaktiv tarzda o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Raqamli vositalardan foydalanish fanlararo darslarning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Interaktiv taqdimotlar, virtual laboratoriyalar, onlayn test tizimlari va multimedia resurslari darsning mazmunini boyitadi hamda o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Masalan, virtual laboratoriyalar yordamida kimyo yoki fizika fanlarida xavfsiz tajribalar o‘tkazish mumkin bo‘lsa, interaktiv simulyatsiyalar murakkab jarayonlarni amaliy tarzda tushuntirish imkonini beradi. Onlayn test tizimlari esa o‘quvchilarning bilimni tezkor baholash hamda natijalarni tahlil qilish imkonini yaratadi.

Bugungi kunda sun‘iy intellekt texnologiyalari ham ta’lim jarayoniga faol kirib kelmoqda. Sun‘iy intellekt asosidagi platformalar o‘quvchilarning bilim darajasi va qiziqishlarini tahlil qilib, ularga individual topshiriqlar tavsiya etadi. Bu esa o‘quvchi markazidagi ta’lim muhitini yaratishga xizmat qiladi. Shuningdek, sun‘iy intellekt avtomatik baholash, o‘quvchilar faoliyatini monitoring qilish hamda o‘quv materiallarini moslashtirish imkoniyatlarini beradi. Natijada ta’lim jarayoni yanada samarali va individual xarakter kasb etadi.

Fanlararo darslarni raqamli didaktik yondashuv asosida tashkil etish o‘quvchilarning tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantiradi. Bunday darslarda o‘quvchilar turli fanlarga oid bilimlarni birlashtirib, muammolarga kompleks yondashishni o‘rganadilar. Shu bilan birga, hamkorlikda ishlash, axborotni tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish kabi kompetensiyalar shakllanadi. Ayniqsa, loyiha asosida tashkil etilgan fanlararo mashg‘ulotlar o‘quvchilarning amaliy faoliyatini rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Biroq fanlararo darslarni raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim ta’lim muassasalarida texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, internet sifati bilan bog‘liq muammolar hamda pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining pastligi ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuningdek, metodik qo‘llanmalar va sifatli elektron resurslarning yetishmasligi ham muhim muammolardan biridir. Shu sababli pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish, zamonaviy metodik materiallar yaratish va ta’lim muassasalarini texnik jihatdan qo‘llab-quvvatlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, fanlararo darslarni loyihalashda raqamli didaktik yondashuvlardan foydalanish zamonaviy ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning integrativ fikrlashi, ijodkorligi, mustaqil ta’lim faoliyati hamda amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Sun‘iy intellekt, interaktiv platformalar va multimedia vositalaridan samarali foydalanish fanlararo integratsiyani yanada takomillashtirish imkonini beradi. Kelgusida ta’lim jarayonida innovatsion raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifa bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Bepalko V.P. Pedagogika i progressivnie texnologii obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1995.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.

3. Muslimov N.A. Kasb ta’limi pedagogikasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2019.

SAVOL-JAVOB JARAYONIDA FORMATIV BAHOLASH VA XATOLARNI TUZATISH ORQALI O’QUVCHILARNING KOGNITIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Usarov Shokir Eshimovich

OXU 70110102-Pedagogika magistratura yo‘nalishi

MM104-P-25-guruh 1-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada savol-javob jarayonida formativ baholash va xatolarni tuzatish orqali o’quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy asoslari tahlil qilingan. Savol-javob texnologiyasining didaktik imkoniyatlari, formativ baholashning o’quv jarayonidagi o’rni hamda xatolar ustida ishlashning pedagogik ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, mazkur jarayonlarning integratsiyasi o’quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi yoritilgan.

Аннотация: в данной статье проанализированы теоретические основы развития когнитивной компетентности учащихся посредством формативного оценивания и исправления ошибок в процессе вопросно-ответной деятельности. Обоснованы дидактические возможности метода вопрос-ответ, роль формативного оценивания в учебном процессе, а также педагогическое значение работы над ошибками. Показано, что интеграция данных процессов способствует развитию самостоятельного мышления, аналитических навыков и умений решать проблемные ситуации.

Abstract: this article analyzes the theoretical foundations of developing students’ cognitive competence through formative assessment and error correction in the question-answer process. The didactic potential of the question-answer method, the role of formative assessment in the learning process, and the pedagogical significance of working with errors are scientifically substantiated. It is also highlighted that the integration of these processes contributes to the development of independent thinking, analytical skills, and problem-solving abilities.

Kalit so‘zlar: savol-javob texnologiyasi, formativ baholash, kognitiv kompetensiya, xatolarni tuzatish, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiya, tahliliy fikrlash.

Ключевые слова: метод вопрос-ответ, формативное оценивание, когнитивная компетентность, исправление ошибок, самостоятельное мышление, педагогическая технология, аналитическое мышление.

Keywords: question-answer method, formative assessment, cognitive competence, error correction, independent thinking, pedagogical technology, analytical thinking.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning samaradorligini oshirish va o’quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni[1] ta’lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish zarurligini belgilab beradi. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son “Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni**[2] hamda **2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son “Ta’lim-tarbiya**

tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarorida[3] ta’lim sifatini oshirish, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish va baholash tizimini takomillashtirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar asosida ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshiruvchi, ularni mustaqil fikrlashga undovchi interfaol metodlardan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy pedagogik amaliyotda savol-javob texnologiyasi o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiruvchi muhim vositalardan biri sifatida keng e’tirof etiladi. Ushbu metodning nazariy asoslari qadimiy falsafiy qarashlarga borib taqaladi. Jumladan, Sokrat shunday deydi: “Haqiqiy bilim inson ongiga tayyor holda berilmaydi, u savollar orqali kashf etiladi”. Ushbu fikr pedagogika fanida o‘z isbotini topgan. Darhaqiqat, savol-javob asosidagi ta’lim o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu esa bilimni chuqur o‘zlashtirishga zamin yaratadi va keyingi kognitiv jarayonlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Savol-javob jarayonining ilmiy asoslari psixologik nuqtai nazardan ham izohlangan. Xususan, L.Vygotsky shunday deydi: “Ta’lim jarayoni ijtimoiy muloqot orqali amalga oshadi va o‘quvchi rivoji yaqin rivojlanish zonasi doirasida ta’minlanadi”[4]. Ushbu fikr fanda o‘z isbotini topgan. Haqiqatan ham, o‘qituvchi tomonidan berilgan savollar o‘quvchini mavjud bilim darajasidan yuqoriroq bosqichga olib chiqadi. Bu jarayonda savol-javob metodining o‘rni beqiyos bo‘lib, u o‘quvchining tafakkurini bosqichma-bosqich rivojlantiradi.

Kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi bilimni faol o‘zlashtirishi zarur. Bu borada J.Piaget shunday deydi: “Bola bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni o‘z faoliyati davomida quradi”[5]. Ushbu fikr ham ilmiy jihatdan asoslangan. Demak, savol-javob metodidan foydalanish o‘quvchining faol fikrlashini ta’minlaydi. Bu esa uning tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish kabi kognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida savollarning darajasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, B.Blum shunday deydi: “Ta’lim maqsadlari oddiy bilimdan murakkab tafakkur jarayonlariga qadar bosqichma-bosqich rivojlanishi lozim”. Ushbu qarash fanda o‘z tasdig‘ini topgan. Haqiqatan ham, savollarni turli darajada berish o‘quvchilarning fikrlash ko‘nikmalarini chuqurlashtiradi. Ayniqsa, tahliliy va baholovchi savollar o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Formativ baholashning samaradorligi zamonaviy tadqiqotlarda keng yoritilgan. Jumladan, P.Blak va D.Viliam shunday deydi: “Formativ baholash o‘quvchilarning o‘zlashtirish natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi, chunki u doimiy fikr-mulohaza orqali rivojlanishni ta’minlaydi”[6]. Ushbu fikr ilmiy tadqiqotlarda o‘z isbotini topgan. Darhaqiqat, o‘quvchilarning javoblariga berilgan tezkor va asosli tahlil ularning bilimni mustahkamlashga yordam beradi. Bu esa o‘quvchini o‘z ustida ishlashga undaydi va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Ta’lim jarayonida xatolar ustida ishlash ham muhim pedagogik ahamiyatga ega. Bu borada J.Devey shunday deydi: “Ta’lim tajriba orqali amalga oshadi, xato esa o‘rganishning ajralmas qismidir”. Ushbu fikr ham fanda o‘z tasdig‘ini topgan. Demak, xatolarga salbiy hodisa sifatida emas, balki rivojlanish omili sifatida qarash zarur. O‘quvchining xatosini tahlil qilish uni chuqurroq fikrlashga undaydi va bilimni ongli o‘zlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, J.Bruner shunday deydi: “O‘quvchiga berilgan yo‘naltiruvchi yordam uning mustaqil bilim olishiga zamin yaratadi”[7]. Ushbu qarash ham ilmiy asoslangan. Haqiqatan ham, o‘qituvchi

tomonidan berilgan to‘g‘ri yo‘l-yo‘riq o‘quvchini mustaqil fikrlashga olib chiqadi. Bu jarayonda savol-javob va xatolar ustida ishlash o‘zaro uyg‘un holda amalga oshiriladi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar asosida aytish mumkinki, savol-javob jarayoni, formativ baholash va xatolar ustida ishlashning integratsiyasi o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyasini kompleks rivojlantirish imkonini beradi. Bu jarayonda o‘quvchilar bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni faol o‘zlashtiruvchi, tahlil qiluvchi va amaliyotda qo‘llovchi subyektga aylanadi. Ularda muammoli vaziyatlarni hal etish, mustaqil qaror qabul qilish va mantiqiy xulosa chiqarish kabi muhim kognitiv ko‘nikmalar shakllanadi. Savol-javob jarayonida formativ baholashni samarali tashkil etish hamda xatolar ustida tizimli ishlash o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. *Ta’lim to‘g‘risida* (O‘RQ-637-son Qonun). – Toshkent, 2020. – 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. *Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida* (PF-5712-son). – Toshkent, 2019. – 29-aprel.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. *Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida* (PQ-4884-son). – Toshkent, 2020. – 6-noyabr.
4. Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Revised edition. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.
5. Piaget J. *The Psychology of Intelligence*. – Routledge Classics Edition. – London: Routledge, 2013.
6. Bloom B. S. *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. – 2nd edition (revised). – New York: Pearson, 2014.
7. Black P., Wiliam D. *Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment*. – London: GL Assessment, 2018.

STEAM YONDASHUVI VA LOYIHA-ASOSLI O‘QITISH ASOSIDA MULOHAZALI FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

**Xabibullayeva Guzalxon Xabibullayevna
Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti**

Annotatsiya: Mazkur maqolada STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi va loyiha-asosli o‘qitish modeli asosida o‘quvchilarda mulohazali fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, loyiha-asosli o‘qitishning bosqichlari va uning STEAM yondashuvi bilan uyg‘unlashuvi orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы развития навыков осмысленного мышления у учащихся на основе подхода STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) и модели проектно-ориентированного обучения. Также обоснована важность этапов проектно-ориентированного обучения и его интеграции с STEAM-подходом в развитии у учащихся навыков самостоятельного мышления, анализа и выводов.

Abstract: This article analyzes the development of students' reasoning skills based on the STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) approach and project-based learning model. It also substantiates the importance of project-based learning stages and their integration with the STEAM approach in developing students' independent thinking, analysis, and inference-making skills.

Kalit soʻzlar: STEAM yondashuvi, loyiha-asosli oʻqitish, mulohazali fikrlash, tanqidiy fikrlash, fanlararo integratsiya, innovatsion taʼlim, ekologik taʼlim, pedagogik texnologiyalar, kreativlik, kompetensiya.

Ключевые слова: STEAM-подход, проектно-ориентированное обучение, осмысленное мышление, критическое мышление, междисциплинарная интеграция, инновационное образование, экологическое образование, педагогические технологии, креативность, компетенция.

Keywords: STEAM approach, project-based learning, reflective thinking, critical thinking, interdisciplinary integration, innovative education, environmental education, pedagogical technologies, creativity, competence.

Bugungi globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida taʼlim tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Oʻquvchilarda mustaqil, tanqidiy va mulohazali fikrlash koʻnikmalarini shakllantirish zamonaviy taʼlimning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Oʻzbekiston Respublikasida taʼlim sohasini tubdan isloh qilishda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan taʼlim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlar, xususan, “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonunning yangi tahriri[1], “Raqamli Oʻzbekiston – 2030” strategiyasi[2], hamda Oʻzbekiston Respublikasi Xalq taʼlimi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida[3] taʼlim sifatini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va oʻquvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Mazkur hujjatlarda oʻquvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish, shuningdek, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvini taʼlim jarayoniga keng joriy etish muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan. Shu bilan birga, loyiha-asosli oʻqitish modeli oʻquvchilarning amaliy faoliyat orqali bilim olishiga, muammolarni hal qilishga va mustaqil fikrlashga oʻrgatishda samarali vosita hisoblanadi.

STEAM texnologiyasi aslida dastlab STEM koʻrinishida paydo boʻlgan va keyinchalik rivojlangan. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) atamasi ilk bor 2000-yillar boshida National Science Foundation (AQSh Milliy Fanlar Jamgʻarmasi) tomonidan qoʻllanila boshlagan. Ushbu tashkilot ilm-fan va texnologiya yoʻnalishlarini integratsiyalashgan holda oʻqitishni rivojlantirish maqsadida STEM yondashuvini ilgari surgan. Keyinchalik STEM modeliga “A – Arts (sanʼat)” komponenti qoʻshilib, STEAM shakli paydo boʻldi. Bu gʻoyani keng targʻib qilgan shaxslardan biri G. Yakman hisoblanadi. U STEAM taʼlimini fanlararo integratsiyalashgan tizim sifatida ishlab chiqqan va uni taʼlim amaliyotiga joriy etishda katta hissa qoʻshgan[4].

Konstruktsionizm nazariyasi asoschisi Seymour Papert taʼlim jarayonida oʻquvchilarning faol ishtiroki va bilimni amaliy faoliyat orqali egallashini muhim deb hisoblaydi. Shu nuqtai nazardan, olim: “STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyani taʼminlovchi zamonaviy taʼlim

modeli bo‘lib, u o‘quvchilarda kompleks bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv orqali o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni egallaydi, balki ularni amaliyotda qo‘llash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi” - deya ta’kidlaydi[5].

STEAM ta’limining asosiy ustunliklari quyidagilardan iborat:

- fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash;
- o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish;
- real hayotiy muammolarni hal qilishga yo‘naltirish;
- innovatsion va texnologik kompetensiyalarni shakllantirish.

Loyiha-asosli o‘qitish bu o‘quvchilarni real muammolarni hal qilishga jalb etish orqali bilim berishga asoslangan pedagogik yondashuvdir. Ushbu modelda o‘quvchilar ma’lum bir loyiha ustida ishlash jarayonida izlanadi, tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va o‘z natijalarini taqdim etadi.

Loyiha-asosli o‘qitishning asosiy bosqichlari:

- muammoni aniqlash
- rejalashtirish
- tadqiqot olib borish
- natijalarni ishlab chiqish
- taqdimot qilish va baholash

Quyidagi loyiha-asosli o‘qitish modeliga mos “Maktab hududini ekologik tozalash loyihasi” o‘quvchilarda mulohazali fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quvchilarda ekologik muammolarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish va ularni amaliy yechim topishga jalb etish asosida o‘quvchilarda mulohaza yuritish kompetensiyasini rivojlantirish maqsad qilinadi. Yuqorida sanab o‘tilgan 5 ta bosqich asosida loyihani amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. Muammoni aniqlash. O‘quvchilar maktab hududida chiqindilar ko‘pligi, tozalik yetarli darajada emasligini kuzatadi. Muammo: “Maktab hududida chiqindilarni qanday kamaytirish mumkin?”

2. Rejalashtirish. O‘quvchilar guruhlariga bo‘linadi va quyidagi reja tuziladi:

- hududni o‘rganish
- chiqindi turlarini aniqlash
- tozalash aksiyasi o‘tkazish
- chiqindilarni saralash tizimini joriy qilish

3. Tadqiqot olib borish. O‘quvchilar chiqindilar qayerdan kelayotganini tahlil qiladi:

- ekologiya bo‘yicha ma’lumotlar yig‘adi
- boshqa maktablar tajribasini o‘rganadi
- kichik so‘rovnoma o‘tkazadi

4. Natijalarni ishlab chiqish. O‘quvchilar quyidagi yechimlarni ishlab chiqadi:

- maktabda chiqindilarni ajratish uchun maxsus qutilar o‘rnatish
- “Toza hudud” aksiyasini tashkil qilish
- targ‘ibot plakatlari tayyorlash

5. Taqdimot qilish va baholash.

- har bir guruh o‘z loyihasini sinf oldida taqdim etadi

- natijalar muhokama qilinadi
- eng samarali yechimlar tanlanadi
- o‘qituvchi va o‘quvchilar tomonidan baholanadi.

Mazkur model o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, mas’uliyat, hamkorlik va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

STEAM yondashuvi va loyiha-asosli o‘qitishni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning mulohazali fikrlashini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi:

- o‘quvchilar muammoni turli fanlar nuqtai nazaridan tahlil qiladi;
- dalillar asosida qaror qabul qilishni o‘rganadi;
- tajriba va kuzatish orqali xulosaga keladi;
- o‘z fikrini asoslab berishga odatlanadi.

STEAM asosida tashkil etilgan loyiha jarayonida o‘quvchilar ekologik muammoni o‘rganib, uning yechimi bo‘yicha texnologik loyiha ishlab chiqishi mumkin. Bu jarayonda ular nafaqat bilim oladi, balki tanqidiy va mulohazali fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. STEAM va loyiha-asosli o‘qitish integratsiyasi quyidagi natijalarga olib keladi:

- o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi oshadi;
- mustaqil va erkin fikrlash shakllanadi;
- innovatsion g‘oyalar paydo bo‘ladi;
- bilimlar mustahkam va uzoq muddatli bo‘ladi.

STEAM yondashuvi va loyiha-asosli o‘qitish modeli o‘quvchilarda mulohazali fikrlashni rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos, mustaqil fikrlovchi va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ta’lim jarayoniga mazkur yondashuvlarni keng joriy etish, pedagoglarning malakasini oshirish va innovatsion metodlarni qo‘llash orqali ta’lim sifatini yanada oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son
2. “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. <https://lex.uz/doc-passport/-5030957>
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. <https://lex.uz/docs/-4312785>
4. G.Yakman STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education // Pupils’ Attitudes Towards Technology (PATT-19 Conference). – Salt Lake City, USA, 2008.
5. Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. – New York: Basic Books, 1980.

FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SAVOL TUZISH TEXNIKASINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Yusupova Dilafruz Ismailovna

OXU 70110102-Pedagogika magistratura yo‘nalishi

MM104-P-25- guruh 1-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada ta’lim jarayonida o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda savol tuzish texnikasining didaktik imkoniyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Savol tuzish faoliyatining tanqidiy, kreativ va metakognitiv fikrlashni rivojlantirishdagi o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, boshlang‘ich ta’lim tizimida savol tuzish strategiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning o‘quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmlari asoslanadi.

Аннотация: в данной статье анализируются дидактические возможности техники постановки вопросов в развитии мыслительных способностей учащихся. Особое внимание уделяется роли данной техники в формировании критического, креативного и метакогнитивного мышления. Также обобщаются механизмы развития учебно-познавательных компетенций учащихся начального образования посредством стратегий постановки вопросов.

Abstract: this article examines the didactic potential of question-generation techniques in developing students’ thinking abilities. It highlights the role of this technique in fostering critical, creative, and metacognitive thinking. Furthermore, the study substantiates mechanisms for developing learners’ cognitive competencies in primary education through structured questioning strategies.

Kalit so‘zlar: fikrlash qobiliyati, savol tuzish texnikasi, didaktik imkoniyatlar, tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, metakognitsiya, boshlang‘ich ta’lim, kompetensiya.

Ключевые слова: мыслительные способности, техника постановки вопросов, дидактические возможности, критическое мышление, креативное мышление, метакогнитивность, начальное образование, компетенции.

Keywords: thinking skills, question-generation technique, didactic potential, critical thinking, creative thinking, metacognition, primary education, competencies.

Jahonhamjamiyati e’tirof etayotgan ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish global darajadagi ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. UNESCO tomonidan qabul qilingan “Education 2030 Framework for Action” [1] hujjatida ta’limning asosiy maqsadi sifatida o‘quvchilarda yuqori darajali fikrlash ko‘nikmalarini, muammolarni hal qilish va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligi alohida qayd etilgan. Mazkur hujjatda “ta’lim nafaqat bilim berishi, balki o‘quvchilarning qanday fikrlashini o‘rgatishi lozim” degan konseptual yondashuv ilgari suriladi. Shuningdek, OECD [2] tomonidan amalga oshirilayotgan PISA tadqiqotlari natijalari ham o‘quvchilarning bilimni qayta aytish emas, balki uni tahlil qilish, baholash va yangi vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmaganini ko‘rsatmoqda. Bu esa ta’lim jarayonida savol berish va savol tuzish faoliyatini markaziy didaktik vosita sifatida qo‘llash zaruratini kuchaytiradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham mazkur masalaga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan fikrga ko‘ra: “Zamonaviy maktab bitiruvchisi mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor va raqobatbardosh bo‘lishi zarur” [3]. Bu g‘oya Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi kabi muhim normativ hujjatlarda o‘z ifodasini topgan va ta’lim sifatini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o‘quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Shuningdek, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va Davlat ta’lim standartlarida

kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitish, ya’ni o‘quvchilarning bilimni mustaqil egallash va qo‘llash qobiliyatini shakllantirishga alohida urg‘u berilgan.

Savol tuzish texnikasi aynan shu kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim didaktik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. An’anaviy ta’limda o‘qituvchi savol beruvchi, o‘quvchi esa javob beruvchi sifatida ishtirok etgan bo‘lsa, zamonaviy yondashuvda o‘quvchining o‘zi savol tuzuvchi subyektga aylanishi zarur. Bu jarayon o‘quvchining fikrlash faoliyatini faollashtiradi, uning bilish jarayoniga ongli yondashuvini ta’minlaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, savol tuzish faoliyati o‘quvchilarda tahlil qilish, umumlashtirish, taqqoslash va xulosa chiqarish kabi yuqori darajali fikrlash operatsiyalarini rivojlantiradi.

Didaktik nuqtai nazardan savol tuzish texnikasi bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Avvalo, u o‘quvchilarning bilish faolligini oshiradi. O‘quvchi savol tuzish jarayonida o‘rganilayotgan materialni chuqur tahlil qiladi, asosiy g‘oyalarni ajratib oladi va ularni mantiqiy bog‘laydi. Bu esa bilimlarning mustahkam o‘zlashtirilishiga olib keladi. Ikkinchidan, savol tuzish texnikasi o‘quvchilarda metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantiradi, ya’ni ular o‘z fikrlash jarayonini nazorat qilish va baholashni o‘rganadi. Uchinchidan, mazkur texnika kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi, chunki savol tuzish va muhokama qilish jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq va asosli ifodalashga harakat qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida savol tuzish texnikasidan foydalanish ayniqsa samarali hisoblanadi. Bu bosqichda o‘quvchilarning bilishga qiziqishi yuqori bo‘lib, ular yangi bilimlarni faol o‘zlashtirishga intiladi. Savol tuzish faoliyati esa ushbu tabiiy qiziqishni qo‘llab-quvvatlaydi va uni maqsadli rivojlantiradi. Masalan, matn bilan ishlash jarayonida o‘quvchilarga matn mazmuni asosida savollar tuzish topshirig‘i berilganda, ular matnni yuzaki emas, balki chuqur anglashga harakat qiladi. Bu esa o‘qish savodxonligini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Savol tuzish texnikasining yana bir muhim jihati uning kreativ fikrlashni rivojlantirishga xizmat qilishidir[4]. O‘quvchi noodatiy savollar tuzish orqali mavjud bilimlar doirasidan chiqadi, yangi g‘oyalar yaratadi va muammolarga turli nuqtai nazardan yondashishni o‘rganadi. Bu esa zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlaridan biri bo‘lgan innovatsion fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi.

“Sokratik savol-javob texnikasi” (Suqrot nomi bilan bog‘liq) o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishda samarali didaktik vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, ta’lim jarayonida o‘qituvchi tayyor bilimni bayon etmaydi, balki ketma-ket, mantiqiy izchillikka ega savollar orqali o‘quvchini mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltiradi. O‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, dalillash, asoslash hamda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalari shakllanadi[5]. Mazkur yondashuv ayniqsa boshlang‘ich ta’limda, xususan o‘qish savodxonligi darslarida samarali qo‘llanish imkoniyatiga ega.

Masalan, boshlang‘ich sinf O‘qish savodxonligi darslarida o‘rganiladigan Nasiba Erxonovanning “Arazchi svetofor”[6] matni asosida Sokratik savol-javob texnikasini qo‘llash o‘quvchilarning matn mazmunini chuqur anglashiga xizmat qiladi. Dars jarayonida o‘qituvchi dastlab umumiy tushunishni aniqlovchi savollar orqali o‘quvchilarning e’tiborini matn mazmuniga qaratadi, ya’ni matnda qanday voqea tasvirlangani haqida savol berish orqali ularning dastlabki fikrlash jarayonini faollashtiradi. Keyingi bosqichda esa savollar bosqichma-bosqich murakkablashib boradi: svetoforning nima sababdan “arazlagani”, uning vazifasi nimadan iborat ekani, yo‘l harakati qoidalariga amal qilinmaganda qanday oqibatlar yuzaga

kelishi mumkinligi kabi savollar orqali o‘quvchilar sabab-oqibat munosabatlarini tahlil qilishga yo‘naltiriladi. O‘qituvchi o‘quvchilarni baholash va munosabat bildirish bosqichiga olib chiqadi. Masalan, muallifning asosiy g‘oyasi nimadan iboratligi, svetofor obrazi orqali qanday ijtimoiy ahamiyatli fikr ilgari surilgani haqida savollar beriladi. Bu jarayonda o‘quvchilar o‘z fikrlarini matndan dalillar keltirish orqali asoslashga harakat qiladi. Yakuniy bosqichda esa umumlashtiruvchi savollar orqali o‘quvchilar mustaqil xulosa chiqaradi, ya’ni yo‘l harakati qoidalariga amal qilish zarurati, jamiyatdagi tartib-intizomning ahamiyati haqida o‘z qarashlarini shakllantiradi. Mazkur metodik yondashuvning ahamiyati shundaki, u o‘quvchini passiv tinglovchidan faol fikrlovchi subyektga aylantiradi. Savollar orqali tashkil etilgan muloqot jarayoni o‘quvchilarning nafaqat matnni tushunish darajasini oshiradi, balki ularning mantiqiy tafakkuri, nutqiy faolligi va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu boisdan Sokratik savol-javob texnikasini o‘qish savodxonligi darslariga tizimli ravishda tatbiq etish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim didaktik imkoniyat sifatida namoyon bo‘ladi. Savol tuzish texnikasi o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda keng didaktik imkoniyatlarga ega bo‘lib, ularni ta’lim jarayoniga faol jalb etadi, mustaqil fikrlashga o‘rgatadi va yuqori darajali kognitiv ko‘nikmalarni shakllantiradi. Ushbu texnikani ta’lim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish o‘quvchilarning bilim sifatini oshirish va ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos holda tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UNESCO. Education 2030: Framework for Action. – Paris: UNESCO, 2015.
2. OECD. PISA 2022 Results. – Paris: OECD Publishing, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
5. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 2016.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI PEDAGOGIKANING NAZARIY-METODIK ASOSLARI VA UNING FANLARARO INTEGRATSIYASIDAGI O‘RNI

Matkarimova Nafisa Muhammadovna

Urganch pedagogika instituti 2-kurs magistranti

matkarimovanafisa@5gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli pedagogikaning nazariy-metodik asoslari hamda fanlararo integratsiyani ta’minlashdagi strategik ahamiyati tadqiq etiladi. Raqamli didaktika vositalari orqali o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirish, ta’lim resurslarini fanlararo uzviylik asosida loyihalash va bu jarayonda o‘qituvchining innovatsion kompetensiyasi masalalari ilmiy tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы цифровой педагогики в системе начального образования и ее стратегическое значение в обеспечении междисциплинарной интеграции. Научно проанализированы вопросы повышения познавательной активности учащихся посредством цифровых дидактических средств, проектирования образовательных ресурсов на основе межпредметной связности, инновационной компетентности преподавателя в этом процессе.

Abstract: This article examines the theoretical and methodological foundations of digital pedagogy in the primary education system and its strategic importance in ensuring interdisciplinary integration. The issues of increasing the cognitive activity of students through digital didactic tools, designing educational resources based on interdisciplinary coherence, and the innovative competence of the teacher in this process were scientifically analyzed.

Kalit so‘zlar: Raqamli pedagogika, fanlararo integratsiya, raqamli didaktika, boshlang‘ich ta’lim, multimedia, STEAM, konnektivizm, interaktiv ta’lim.

Ключевые слова: цифровая педагогика, междисциплинарная интеграция, цифровая дидактика, начальное образование, мультимедиа, STEAM, коннективизм, интерактивное образование.

Keywords: Digital pedagogy, interdisciplinary integration, digital didactics, primary education, multimedia, STEAM, connectivism, interactive education.

Bugungi kunda jahon ta’lim makonida kechayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari boshlang‘ich ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangilashni taqozo etmoqda. Raqamli pedagogika shunchaki texnik vositalardan foydalanish emas, balki raqamli muhitda o‘qitish va o‘rganishning nazariy-metodik tizimi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning dunyoni yaxlit idrok etishi ularga bilimlarni integratsiyalashgan holda yetkazishni talab etadi. Shu ma’noda, raqamli pedagogika va fanlararo integratsiyaning uyg‘unligi ta’lim samaradorligini ta’minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Raqamli pedagogikaning nazariy ildizlari konnektivizm nazariyasiga tayanadi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, bilimlar turlixborot tugunlaridan iborat tarmoq bo‘lib, o‘rganish jarayoni ushbu tugunlar o‘rtasidagi aloqalarni o‘rnatish va fanlararo uzviylikni anglashdan iboratdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun raqamli muhit – bu nafaqat axborot olish manbai, balki mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi laboratoriyadir. Raqamli didaktikaning multimeadialilik, interaktivlik va moslashuvchanlik kabi tamoyillari murakkab fanlararo tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda yetkazish imkonini beradi. Fanlararo integratsiya masalasi raqamli pedagogikaning metodik negizini tashkil etadi. An’anaviy ta’limda fanlarning bir-biridan ajralgan holda o‘qitilishi o‘quvchida dunyoning yaxlit tasvirini shakllantirishga to‘sqinlik qiladi. Raqamli resurslar esa ushbu fanlararo to‘siqlarni bartaraf etuvchi universal vositadir. Masalan, ona tili darsida matn ustida ishlash jarayonida “Canva” yoki “StoryJumper” kabi platformalar yordamida raqamli hikoya yaratish, o‘quvchining ham til ko‘nikmalarini, ham badiiy-estetik (tasviriy san’at) va texnologik bilimlarini birlashtiradi. Matematika darslarida “Scratch Junior” orqali algoritmik topshiriqlarni bajarish esa mantiqiy fikrlash bilan birga tabiatshunoslik va texnologiya fanlarining elementlarini o‘z ichiga oladi.

Boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan darslarni loyihalashda raqamli pedagogika o‘qituvchi zimmasiga yangi vazifalar yuklaydi. O‘qituvchi nafaqat axborot yetkazuvchi, balki raqamli resurslar dizayneri va mentorga aylanadi. Fanlararo integratsiyaning amalga oshirishda “STEAM” (fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika) yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Bu yondashuv raqamli pedagogika orqali amalga oshirilganda, o‘quvchi amaliy loyihalar ustida ishlaydi. Masalan, virtual reallik (VR) elementlari yordamida tabiat qo‘yniga sayohat qilish jarayonida o‘quvchi ham geografik obyektlarni o‘rganadi, ham

o’sha hududdagi jonivorlar sonini hisoblaydi, ham ko’rganlari bo’yicha og’zaki nutqini rivojlantiradi. Raqamli pedagogikaning metodik afzalliklaridan biri o’quvchining kognitiv (bilish) yuklamasini optimallashtirishdir. An’anaviy metodlarda axborotni uzoq muddatli xotiraga o’tkazish uchun ko’p vaqt talab etilsa, raqamli vositalar vizual va audiovizual kanallar orqali ma’lumotni tezroq va mustahkamroq o’zlashtirishga yordam beradi. «Padlet» yoki “Miro” kabi hamkorlik platformalari o’quvchilarga jamoaviy fanlararo loyihalarni bajarish imkonini beradi, bu esa ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarning shakllanishiga xizmat qiladi. Biroq, raqamli pedagogikani integratsiyalashgan ta’limga tatbiq etishda ma’lum pedagogik shart-sharoitlarga amal qilish zarur. Birinchidan, texnologiyadan foydalanish o’z-o’zidan maqsad bo’lib qolmasligi, balki didaktik maqsadga xizmat qilishi lozim. Ikkinchidan, o’quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, ekran vaqti va jismoniy faollik o’rtasidagi balans saqlanishi shart. Uchinchidan, fanlararo integratsiya sun’iy emas, balki mantiqiy asoslangan bo’lishi kerak.

Raqamli pedagogika tushunchasining ilmiy talqini:

Raqamli pedagogika – bu raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalangan holda o’qitish va o’rganish jarayonini tashkil etish haqidagi fan. Uning nazariy asoslari konnektivizm (G.Siemens, S.Downes) nazariyasiga borib taqaladi. Ushbu nazariyaga ko’ra, bilimlar tarmoqlarda taqsimlangan bo’lib, o’rganish – bu turli axborot tugunlarini bir-biriga bog’lash jarayonidir.

Raqamli didaktikaning asosiy tamoyillari:

Boshlang‘ich sinflarda raqamli didaktika quyidagi tamoyillarga tayanadi:

Multimedialilik: Axborotning matn, audio, video va grafika ko’rinishida uyg’unlashgan holda berilishi.

Interaktivlik: O’quvchining ta’lim resursi bilan faol muloqotda bo’lishi (masalan, simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar).

Moslashuvchanlik (Adaptivlik): Ta’lim mazmunining o’quvchining o’zlashtirish darajasiga qarab o’zgarishi.

Geymifikatsiya: O’quv jarayoniga o’yin elementlarini kiritish orqali motivatsiyani barqaror ushlash.

Fanlararo integratsiya – zamonaviy ta’limning strategik yo’nalishi.

Integratsiyalashgan ta’limning mazmuni

Integratsiya (lot. integer – butun, tiklash) ta’limda turli fanlararo bog’liqlikni ta’minlash, olamni yaxlit bir butunlikda tasavvur qilish imkonini beradi. Boshlang‘ich sinflarda o’quvchi dunyoni qismlarga (matematika, ona tili, tabiat) ajratmaydi, balki yaxlit idrok etadi. Shuning uchun fanlararo integratsiya ularning psixofiziologik xususiyatlariga eng mos keluvchi yondashuvdir.

Raqamli resurslarning integratsiyadagi o’rni

Raqamli resurslar (elektron darsliklar, interaktiv platformalar) fanlararo bog’liqlikni amalga oshirishda “ko’prik” vazifasini o’taydi. Masalan:

Ona tili va Tasviriy san’at: O’quvchi matn yozish jarayonida unga mos elektron illyustratsiya yaratadi (masalan, Canva yoki Paint orqali).

Matematika va Tabiatshunoslik: Tabiiy jarayonlarni (masalan, havo harorati o’zgarishi) o’rganishda matematik grafik va diagrammalardan foydalanish.

O‘qish va Texnologiya: Audio-ertak eshitish va uning qahramonlarini 3D modellashtirish yoki konstruktorlar yordamida yasash. Metodik bosqichlar

O‘qituvchi fanlararo raqamli darsni loyihalashda quyidagi algoritmdan foydalanishi lozim:

Mavzularni sinxronlashtirish: Turli fanlar rejasidagi bir-biriga yaqin mavzularni aniqlash.

Raqamli platforma tanlash: Kahoot, Nearpod, Padlet kabi platformalar orqali o‘quvchilarning jamoaviy faoliyatini tashkil etish.

Loyiha usuli (Project-based learning): Masalan, “Bizning bog‘imiz” loyihasini bajarishda o‘quvchi ham o‘simliklarni o‘rganadi (Tabiat), ham ularning sonini hisoblaydi (Matematika), ham bu haqda insho yozadi (Ona tili).

STEAM yondashuvi raqamli pedagogika asosi sifatida

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) – raqamli pedagogikaning amaliy ko‘rinishidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi robototexnika elementlarini o‘rganish orqali ham fizik qonuniyatlarni, ham algoritmik fikrlashni, ham ijodiy yondashuvni egallaydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda raqamli pedagogika – bu shunchaki o‘tkinchi moda emas, balki ta’limning sifat ko‘rsatkichlarini yangilash uchun strategik zaruriyatdir. Fanlararo integratsiya esa o‘quvchining dunyoqarashini kengaytirib, bilimlarning tarqoqligiga barham beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
- 2.O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
- 3.Azizxo‘jayeva N.N. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. Toshkent, 2006.
- 4.Siemens, G. “Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age”. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.
- 5.Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari”. – Toshkent, 2006.
- 6.Prensky, M. “Digital Wisdom: Digital Cleverness and Digital Wisdom”. The Innovator, 2009.
- 7.Safarova R. “Boshlang‘ich ta’limni integratsiyalashgan asosda takomillashtirish”. – Toshkent, 2018.

SUN‘IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA INNOVATSION TA‘LIM MUHITINI YARATISH

Shomurodova Madinabonu Baxtiyor qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Madinabonushomurodova@icloud.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellektdan foydalanishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda raqamli ta’lim vositalari va sun‘iy intellekt texnologiyalarining o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil

fikrlashi hamda individual ta’lim ehtiyojlarini qondirishdagi o’rni yoritib berilgan. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv o’qitish tizimlari, virtual yordamchilar va avtomatlashtirilgan baholash vositalarining boshlang‘ich sinf o’quvchilari bilim sifatini oshirishdagi pedagogik imkoniyatlari ko’rib chiqilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические основы использования цифровых технологий и искусственного интеллекта в процессе начального образования. В исследовании освещается роль цифровых образовательных средств и технологий искусственного интеллекта в познавательной активности учащихся, их самостоятельном мышлении и удовлетворении индивидуальных образовательных потребностей. Также рассмотрены педагогические возможности адаптивных систем обучения на основе искусственного интеллекта, виртуальных помощников и средств автоматизированного оценивания в повышении качества знаний учащихся начальных классов.

Abstract. This article analyzes the pedagogical foundations of using digital technologies and artificial intelligence in the process of primary education. The study highlights the role of digital educational tools and artificial intelligence technologies in enhancing students' cognitive activity, independent thinking, and meeting individual educational needs. Additionally, the pedagogical possibilities of adaptive learning systems based on artificial intelligence, virtual assistants, and automated assessment tools in improving the quality of knowledge among primary school students are examined.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, pedagogik asoslar, adaptiv o’qitish, raqamli ta’lim.

Ключевые слова: начальное образование, цифровые технологии, искусственный интеллект, педагогические основы, адаптивное обучение, цифровое образование.

Keywords: primary education, digital technologies, artificial intelligence, pedagogical foundations, adaptive learning, digital education.

KIRISH.

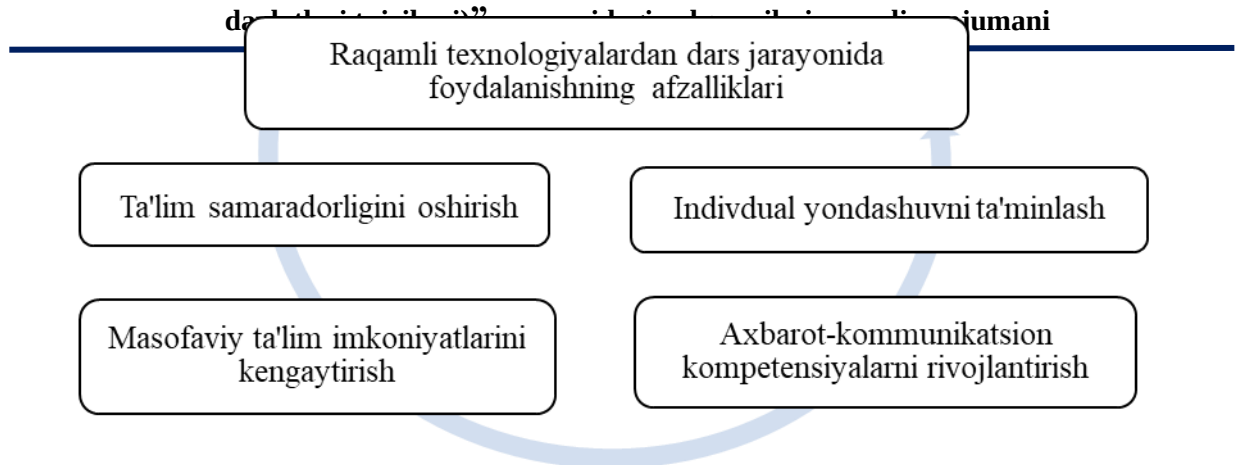
Mazkur zamonaviy ta’lim muhitida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) tizimlari ta’lim jarayonini tubdan o’zgartirmoqda. Xususan, boshlang‘ich ta’lim bosqichida bu texnologiyalar o’quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan, interaktiv va samarali o’quv faoliyatini tashkil etishga imkon beradi. Ta’limning raqamlashtirilishi XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish (tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muammo yechish) uchun muhim omil bo’lib xizmat qilmoqda. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalar hamda SI integratsiyasining pedagogik asoslari ilmiy asosda ko’rib chiqilishi zarur. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev so’nggi yillarda sun’iy intellektni ta’lim tizimi bilan bog’lashga alohida e’tibor qaratmoqda. Bu yo’nalish mamlakatda zamonaviy bilim va ko’nikmalarga ega yoshlarni tayyorlash uchun juda muhim hisoblanadi. Maktab va oliy ta’limda zamonaviy texnologiyalar, jumladan sun’iy intellekt asosidagi platformalarni joriy etish ishlari olib borilmoqda. Bu o’quv jarayonini yanada interaktiv va samarali qiladi. Pedagoglarga zamonaviy texnologiyalarni qo’llash bo’yicha treninglar o’tkazilmoqda. Chunki AI’dan to’g’ri foydalanish uchun avvalo o’qituvchi tayyor bo’lishi kerak. Rivojlangan davlatlar tajribasi o’rganilib, O’zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirilmoqda. Bu esa global darajada raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga yordam beradi.

So‘nggi yillarda sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim tizimida tub o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda. Sun‘iy intellekt – bu mashinalarning inson aql-idroki va tahlil qilish qobiliyatini taqlid qiluvchi tizimi bo‘lib, u o‘quv jarayonini avtomatlashtirish, shaxsiylashtirish va interaktivlashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda SI texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning individual rivojlanishiga xizmat qiluvchi kuchli vositaga aylanmoqda. Bugungi kunda sun‘iy intellekt asosidagi bir qancha o‘quv ilovalari va platformalari mavjud bo‘lib, ular o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, ularga mos topshiriqlar taklif qilish, natijalarni kuzatib borish imkonini beradi. Masalan, Khan Academy Kids, Duolingo ABC, Raz-Kids, Socratic kabi ilovalar har bir o‘quvchi uchun moslashtirilgan o‘rganish muhitini yaratadi. Sun‘iy intellekt o‘quvchilarning yechgan topshiriqlari asosida ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda keyingi bosqich uchun shaxsiylashtirilgan materiallar taklif etadi. Bu esa o‘quvchilarning qobiliyatiga mos yondashuvni ta’minlaydi. Shuningdek, sun‘iy intellekt yordamida o‘quv jarayoni yanada interaktiv va o‘zaro aloqador shaklga keladi. ChatGPT kabi tizimlar orqali o‘quvchilar har qanday savoliga tez va tushunarli javob olish imkoniyatiga ega. Bu esa ularning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil o‘rganish ko‘nikmasini shakllantiradi.

O‘qituvchilar uchun ham sun‘iy intellekt foydali vosita bo‘la oladi. Ular orqali dars rejasi tuzish, baholash, sinov topshiriqlari yaratish, sinfdagi har bir o‘quvchining o‘zlashtirish darajasini kuzatish mumkin. Shuningdek, AI o‘qituvchilarga takroriy va texnik ishlarni avtomatlashtirish orqali ko‘proq ijodiy va tarbiyaviy faoliyatga e’tibor qaratish imkonini beradi. Biroq, sun‘iy intellektidan foydalanishda ehtiyotkorlik ham talab etiladi. SI tizimlari orqali berilayotgan ma’lumotlarning sifati, ishonchliligi va pedagogik qiymati doimiy nazoratda bo‘lishi lozim. Bundan tashqari, bolalar SI tizimlariga haddan tashqari bog‘lanib qolmasligi uchun bu texnologiyalar me’yorida va maqsadli qo‘llanilishi kerak. Har qanday texnologiya insoniy aloqani to‘liq almashtira olmaydi, ayniqsa, yosh bolalar uchun tirik o‘qituvchining roli almashtirib bo‘lmas qadriyat bo‘lib qolaveradi. Umuman olganda, sun‘iy intellekt vositalarining boshlang‘ich ta’limdagi tatbiqi katta imkoniyatlarni ochadi. Ular yordamida o‘quv jarayoni yengillashadi, shaxsiylashtiriladi va yanada qiziqarli tus oladi. Ammo bu jarayonda inson omili — o‘qituvchi va ota-onaning roli muhimligini unutmaslik zarur

NAZARIY ASOSLAR.

“Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida: Raqamli texnologiyalar o‘quv jarayoniga kiritilganda o‘quvchilarning diqqatini jalb etish, vizual materiallar orqali tushunishni kuchaytirish va bilimni mustahkamlash imkoniyatlarini yaratadi. Ular interaktiv dasturlar, e-ta’lim platformalari va replika testlari orqali ta’limni shaxsiylashtirishni qo‘llab-quvvatlaydi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda raqamli texnologiyaning o‘rni ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi qayd etilgan. Ko‘plab raqamli texnologiyalarni dars jarayonida qo‘llash, foydalana olish kabi imkoniyatlar masalan: o‘quvchilarni bilimini oshirish, mantiqiy fikrlashini o‘stirish yo‘lida xizmat qiladi. Bugungi kunda asosan raqamli texnologiyalarga katta e’tibor berilayotgan bir paytda, har bir kelajak avlod zamon bilan hamnafas, dunyo qarashi keng bo‘lib ulg‘aymoqda. Turli xil platformalar o‘quvchilar uchun dars jarayonlarida interaktiv o‘yinlardan foydalanib qiziqarli tarzda o‘quv soatlarini tashkil etishga yordam beradi.

Sun'iy intellektning pedagogik imkoniyatlari: Sun'iy intellekt texnologiyalari: adaptiv o'rganish tizimlari, virtual yordamchilar, avtomatlashtirilgan baholash vositalari va individuallashtirilgan o'quv yo'nalishlarini yaratadi. Bu vositalar o'quvchilarning o'rganish jarayonini real vaqt rejimida tahlil qiladi hamda pedagogga maqsadli yordamni ta'minlaydi. Masalan, AI asosidagi platformalar o'quvchilarning qiyinchilik darajasini aniqlab, ularga moslashtirilgan topshiriqlar beradi. Pedagogik nazariyalar bilan bog'liqligi:

Ta'limda raqamli texnologiyalar va SI integratsiyasi konstruktivizm va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nazariyalariga asoslanadi. Bu yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rag'batlantiradi va o'rganish jarayonida faol ishtirokni ta'minlaydi. SI vositalari o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishda ham yordamchi bo'lishi mumkinligi tadqiqotlarda qayd etilgan.

Boshlang'ich ta'limda amaliy tatbiq:

Pedagogik integratsiya usullari: Boshlang'ich sinflarda SI va raqamli texnologiyalarni qo'llash mexanizmlari quyidagicha bo'lishi mumkin:

Adaptiv o'rganish platformalari: o'quvchining shaxsiy darajasiga mos darslar taqdim etadi. Virtual yordamchilar va robot pedagoglar: yordamida interaktiv savollar va topshiriqlar orqali bilim mustahkamlash.

Real vaqt baholash tizimlari: orqali o'quvchilarning ko'nikmalari va yutuqlarini kuzatish. O'qituvchining roli va malakasi: Raqamli texnologiyalar va SI vositalaridan samarali foydalanish uchun o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarur. O'qituvchilar SI asboblari bilan ishlash bo'yicha treninglar orqali o'quv jarayonini pedagogik yondashuv bilan uyg'unlashtirishni o'rganishlari lozim.

Pedagogik natijalar: SI tizimlari boshqaruvida tashkil etilgan o'quv jarayoni o'quvchilarda: individual o'rganish tezligini oshirish, bilimlarni mustahkamlash,

muammolarni hal etish qobiliyatini kuchaytirish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Muammolar va cheklovlar: Raqamli texnologiyalar va SI joriy qilish jarayonida quyidagi muammolar yuzaga kelishi mumkin: texnik infratuzilma cheklanishi, o'qituvchilarning past raqamli malakasi, axborot xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlar himoyasi masalalari.

XULOSA.

Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda katta istiqbolga ega. Ular shaxsga yo'naltirilgan o'rganish imkoniyatlarini yaratib, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan

pedagogik muhitni shakllantiradi. Biroq, muvaffaqiyatli integratsiya uchun pedagoglarning malaka oshirilishi, texnik resurslar va axborot xavfsizligi bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Baltayeva A. T., The Role of Artificial Intelligence and Robotics in Primary Education: Innovative Pedagogical Approaches in Finland and Uzbekistan — Sciantal Journal of Education Humanities and Social Sciences.
2. Artificial Intelligence in Primary Education — inLibrary International Journal, 2025.
3. AI Technologies in Primary Education — Eurasian Science Review, DOI:10.63034/esr-348.
4. O.M.Jabborova, Z.A.Umarova, I.M.Babaxodjayeva. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya. O‘quv qo‘llanma “Malik printn”, 2021.
5. Azizxo‘jaeva. N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahurat. O‘quv qo‘llanma. – T.: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.

RAQAMLI DIDAKTIKA ASOSIDA INTEGRATSIYALASHGAN TA’LIM MUHITINI YARATISH MASALALARI

Yusupova Gulparshin Kidirovna

Qoraqolpog‘iston Respublikasi Xojayli tumani

41-son maktab o‘qituvchi

Iskandarova Nilufar Ahmad qizi

Qoraqolpog‘iston Respublikasi Amudaryo tumani

63-son maktab o‘qituvchi

Annotatsiya. Maqolada raqamli didaktika asosida integratsiyalashgan ta’lim muhitini yaratishning pedagogik va metodik masalalari raqamli ta’lim platformalari, multimedia vositalari, sun‘iy intellekt texnologiyalari va interaktiv resurslarning fanlararo integratsiyani ta’minlashdagi o‘rni yoritilgan.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и методические вопросы создания интегрированной образовательной среды на основе цифровой дидактики, а также раскрывается роль цифровых образовательных платформ, мультимедийных средств, технологий искусственного интеллекта и интерактивных ресурсов в обеспечении междисциплинарной интеграции.

Annotation. The article examines the pedagogical and methodological issues of creating an integrated educational environment based on digital didactics, and highlights the role of digital learning platforms, multimedia tools, artificial intelligence technologies, and interactive resources in ensuring interdisciplinary integration.

Kalit so‘zlar: raqamli didaktika, integratsiyalashgan ta’lim, raqamli ta’lim muhiti, multimedia texnologiyalari, interaktiv platformalar, fanlararo integratsiya.

Ключевые слова: цифровая дидактика, интегрированное образование, цифровая образовательная среда, мультимедийные технологии, интерактивные платформы, междисциплинарная интеграция.

Keywords: digital didactics, integrated education, digital learning environment, multimedia technologies, interactive platforms, interdisciplinary integration.

Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari jadal rivojlanib bormoqda. Bu jarayon ta’lim mazmuni, shakli va metodlarining tubdan o’zgarishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, raqamli didaktika asosida integratsiyalashgan ta’lim muhitini yaratish zamonaviy pedagogikaning eng muhim yo’nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Raqamli didaktika ta’lim jarayonini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etish, o’quv materiallarini interaktiv va multimedaviy shaklda taqdim etish hamda o’quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini qo’llab-quvvatlashga qaratilgan ilmiy-amaliy yondashuv hisoblanadi.

Integratsiyalashgan ta’lim muhiti deganda turli fanlar, metodlar va texnologiyalarni yagona didaktik tizimda birlashtirish orqali o’quv jarayonini tashkil etish tushuniladi. Bunday yondashuv o’quvchilarning bilimlarni yaxlit holda qabul qilishi, fanlararo bog’liqlikni anglab yetishi va amaliy muammolarni kompleks tarzda hal etishiga xizmat qiladi. Raqamli didaktika esa ushbu integratsiya jarayonini texnologik va metodik jihatdan qo’llab-quvvatlaydi.

Raqamli ta’lim muhitining asosiy komponentlaridan biri multimedia texnologiyalaridir. Multimedia vositalari matn, tasvir, audio va video elementlarni birlashtirib, o’quv materialini yanada tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etadi. Bu esa o’quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga va uzoq muddatli xotirada saqlashiga yordam beradi. Ayniqsa, murakkab ilmiy tushunchalarni vizual modellashtirish fanlararo integratsiyani samarali amalga oshirish imkonini beradi. Interaktiv platformalar ham raqamli didaktika asosida integratsiyalashgan ta’lim muhitining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Elektron ta’lim platformalari o’quvchilarga mustaqil o’rganish, testlar ishlash, topshiriqlar bajarish va o’z bilim darajasini baholash imkonini beradi. Bunday platformalar o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi interaktiv aloqani kuchaytiradi hamda ta’lim jarayonini individuallashtirishga xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga joriy etilishi integratsiyalashgan muhitni yanada rivojlantirmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o’quvchilarning bilim darajasini tahlil qiladi, individual o’quv yo’nalishlarini tavsiya etadi va o’qituvchiga metodik yordam beradi. Natijada ta’lim jarayoni moslashuvchan va samarali bo’ladi.

Fanlararo integratsiya raqamli didaktika sharoitida yanada samarali amalga oshiriladi. Masalan, matematika va informatika fanlarini integratsiyalash orqali algoritmik tafakkur rivojlantiriladi, fizika va texnologiya fanlari esa virtual laboratoriyalar yordamida o’zaro bog’lanadi. Biologiya va kimyo fanlari multimedia vositalari orqali modellashtirilganda o’quvchilar murakkab jarayonlarni vizual tarzda tushunish imkoniga ega bo’ladi.

Raqamli didaktik yondashuv o’quvchilarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda ham muhim rol o’ynaydi. O’quvchilar elektron resurslardan foydalangan holda axborotni izlaydi, tahlil qiladi va xulosa chiqaradi. Bu jarayon ularning tanqidiy fikrlash, kreativ yondashuv va muammolarni hal qilish ko’nikmalarini shakllantiradi.

Biroq integratsiyalashgan raqamli ta’lim muhitini yaratishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, raqamli resurslarning yetishmasligi hamda pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini yetarli darajada shakllanmaganligi ta’lim samaradorligiga ta’sir ko’rsatadi. Shu sababli pedagoglarni qayta tayyorlash va raqamli savodxonligini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli didaktika asosida integratsiyalashgan ta’lim muhitini yaratish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo’nalishlaridan biridir. Bunday muhit o’quvchilarning bilim olish faolligini oshiradi, mustaqil fikrlash va kreativ kompetensiyalarini

rivojlantiradi hamda fanlararo integratsiyani samarali amalga oshirishga imkon yaratadi. Raqamli texnologiyalar va didaktik yondashuvlarning uyg‘unligi kelajak ta’limining asosiy poydevorini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. G‘aniyev B. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent, 2022.
2. Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent, 2021.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2020.
4. Karimov I. Raqamli didaktika va ta’lim integratsiyasi // Xalq ta’limi. 2024. №2.

**FANLARARO BOG‘LANISHNI LOYIHALASHNING ZAMONAVIY
METODOLOGIYALAR TAHLILI**

Omarova Anara Kislaubayevna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti assistenti

Atajanova Tumaris Baxtiyarovna

**Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
bakalavriat 1kurs talabasi.**

Annotatsiya. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va amaliy muammolarning murakkablashuvi fanlararo yondashuvlarning ahamiyatini oshirmoqda. Biroq, fanlararo bog‘lanishlarni samarali loyihalash va integratsiya qilish bo‘yicha tizimli va zamonaviy metodologiyalarga ehtiyoj sezilmoqda. Ushbu maqolada fanlararo bog‘lanishlarni loyihalashning zamonaviy metodologik asoslarini chuqur tahlil qilish va takomillashtirishga qaratilgan. Unda turli fan sohalari o‘rtasidagi sinergiyani ta’minlovchi innovatsion yondashuvlar, vositalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari ilmiy-tadqiqot jarayonlari samaradorligini oshirish va kompleks muammolarni hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Аннотация. Современные научные исследования и усложнение практических проблем повышают значимость междисциплинарных подходов. Однако существует потребность в системных и современных методологиях эффективного проектирования и интеграции междисциплинарных связей. Данная статья направлена на глубокий анализ и совершенствование современных методологических основ проектирования междисциплинарных связей. В ней будут разработаны инновационные подходы, инструменты и практические рекомендации, обеспечивающие синергию между различными областями науки. Результаты исследования имеют важное значение для повышения эффективности научно-исследовательских процессов и решения комплексных задач.

Abstract. Modern scientific research and the complication of practical problems are increasing the importance of interdisciplinary approaches. However, there is a need for systemic and modern methodologies for the effective design and integration of interdisciplinary connections. This article aims to deeply analyze and improve the modern methodological foundations of designing interdisciplinary connections. It will develop innovative approaches, tools, and practical recommendations that ensure synergy between various fields of science. The research results are of great importance for increasing the efficiency of scientific research processes and solving complex problems.

Kalit so‘zlar: Fanlararo bog‘lanish, loyihalash metodologiyasi, ilmiy integratsiya, sinergik yondashuv, kompleks muammolar

Ключевые слова: Междисциплинарная связь, методология проектирования, научная интеграция, синергетический подход, комплексные проблемы.

Keywords: Interdisciplinary connection, design methodology, scientific integration, synergistic approach, complex problems

Hozirgi davrning murakkab global muammolari, jumladan, iqlim o‘zgarishi, pandemiyalar va texnologik inqiloblar, an’anaviy monodisciplinar yondashuvlar doirasida samarali yechim topish imkoniyatini cheklamoqda [1]. Ushbu muammolarning o‘zaro bog‘liqligi va ko‘p qirraliligi ularni tushunish va hal etishda turli fan sohalari bilimlarini integratsiyalash zaruratini kuchaytiradi. Fanlararo bog‘lanishlarni tizimli loyihalash va boshqarish zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va amaliyotning markaziy masalasiga aylangan.

Biroq, fanlararo integratsiyaning ahamiyati tobora ortib borayotganiga qaramay, bunday bog‘lanishlarni samarali va strategik tarzda loyihalash uchun aniq, keng qamrovli metodologiyalarga bo‘lgan ehtiyoj sezilmoqda [2].

Fanlararo bog‘lanishlarning kontseptual rivojlanishi XX asrning o‘rtalaridan boshlab, murakkab global muammolarni hal qilish zarurati bilan bog‘liq holda jadallashdi [4]. Dastlab, bu turli fan sohalari o‘rtasidagi oddiy hamkorlik sifatida tushunilgan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan u chuqurroq integratsiya va yangi bilimlar yaratishga qaratilgan yondashuvga aylandi. Fanlararo tadqiqotlar nafaqat turli fanlarning ma’lumotlarini birlashtiradi, balki ularning metodologiyalari, tushunchalari va nazariyalarini ham sintez qiladi [5]. Bu jarayon ko‘pincha transdisciplinar va multidisciplinar yondashuvlardan farqlanadi; bunda transdisciplinar yondashuv fan chegaralaridan tashqariga chiqib, amaliyotchilar va jamoatchilikni ham jalb etsa, multidisciplinar yondashuv shunchaki bir nechta fan nuqtai nazarini yonma-yon qo‘yadi, lekin ularni integratsiyalamaydi. Ushbu farqlarni tushunish fanlararo bog‘lanishlarni samarali loyihalash uchun muhim nazariy asos hisoblanadi.

Fanlararo bog‘lanishlarni nazariy asoslashda tizimli fikrlash (systems thinking) va murakkablik nazariyasi (complexity theory) muhim rol o‘ynaydi. Bertalanffyning umumiy tizimlar nazariyasi (General Systems Theory) turli fan sohalaridagi hodisalarni yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi, bu esa integratsiyaning nazariy poydevorini yaratadi. Shuningdek, murakkablik nazariyasi fanlararo loyihalardagi noaniqlik, o‘zaro bog‘liqlik va emergent xususiyatlarni tushunish uchun asos bo‘ladi. Bilimlarni integratsiya qilish (knowledge integration) jarayonlari, masalan, sintez qilish, transformatsiya qilish va yangi bilimlarni yaratish mexanizmlari, Stokols va boshqalar tomonidan keng o‘rganilgan.

O‘rganilgan tadqiqotlarning asosiy metodologik yondashuvi fanlararo bog‘lanishlarni loyihalashning zamonaviy metodologiyasini ishlab chiqishga qaratilgan bo‘lib, u dizayn tadqiqotlari (Design Science Research – DSR) tamoyillariga asoslanadi. Bu yondashuvlar mavjud nazariy bilimlarni sintez qilish, amaliy muammolarni hal etishga qaratilgan artefakt (ya’ni, metodologiya) yaratish va uni baholash orqali ilmiy bilimlarni kengaytirishni o‘z ichiga oladi. Jarayon iterativ bo‘lib, nazariy asoslarni chuqur tahlil qilishdan tortib, taklif etilayotgan metodologiyaning amaliyotdagi samaradorligini sinovdan o‘tkazishgacha bo‘lgan bosqichlarni qamrab oladi. Ushbu yondashuv fanlararo bog‘lanishlarni loyihalashdagi mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishga va amaliyotga yo‘naltirilgan yechim taklif qilishga xizmat qiladi.

Tadqiqotlarni o‘rganishda ma’lumotlar ikki asosiy yo‘nalishda to‘planganligini ko‘rishimiz mumkin: sekundar va birlamchi ma’lumotlar.

Sekundar ma’lumotlar to‘plami fanlararo tadqiqotlar, metodologiyalar, loyihalash tamoyillari va bilimlarni integratsiya qilish nazariyalari bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish orqali shakllantiriladi. Bu jarayon Scopus, Web of Science, Google Scholar kabi ilmiy ma’lumotlar bazalarida “interdisciplinary design methodology”, “knowledge integration frameworks”, “transdisciplinary research methods” kabi kalit so‘zlar yordamida amalga oshiriladi. Mavjud adabiyotlarni chuqur tahlil qilish va fanlararo loyihalarni boshqarish bo‘yicha ekspertlar bilan o‘tkazilgan intervyular asosida, fanlararo bog‘lanishlarni loyihalashning integratsiyalashgan, ko‘p bosqichli metodologiyasini ishlab chiqish borasida ko‘pgina ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Ushbu ishlab chiqilgan metodologiyalar fanlararo tadqiqotlardagi mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, bilimlarni tizimli integratsiya qilish va murakkab muammolarga kompleks yechimlar topish uchun aniq yo‘riqnomalar taqdim etadi[3]. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘rganilgan yondashuvlar nafaqat nazariy jihatdan asoslangan, balki amaliyotda qo‘llash uchun ham moslashuvchan va samarali hisoblanishi dalillangan.

Metodologiyaning asosiy natijasi uning besh bosqichli tuzilishida namoyon bo‘ladi:

1. Muammoni fanlararo kontekstda aniqlash va tahlil qilish;
2. Tegishli fan sohalari va manfaatdor tomonlarni aniqlash;
3. Bilimlarni xaritalash va integratsiya strategiyasini ishlab chiqish;
4. Hamkorlik mexanizmlarini loyihalash va amalga oshirish hamda
5. Natijalarni baholash va metodologiyani takomillashtirish.

Har bir bosqich tizimli fikrlash va murakkablik nazariyasi[5] tamoyillariga asoslangan bo‘lib, fanlararo jamoalar o‘rtasidagi o‘zaro tushunishni, kommunikatsiyani va sinergiyani optimallashtirishga qaratilgan.

Ishlab chiqilgan fanlararo bog‘lanishlarni loyihalash metodologiyasi nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega. U mavjud adabiyotlardagi fragmentar yondashuvlar[2] o‘rniga, murakkab muammolarga yechim topish uchun tizimli va bosqichma-bosqich yo‘riqnoma taqdim etadi. Metodologiyaning besh bosqichli tuzilishi, ayniqsa, bilimlarni xaritalash va integratsiya strategiyasini ishlab chiqishga qaratilganligi, turli fan sohalari o‘rtasidagi kommunikatsiya to‘siqlarini bartaraf etish va umumiy tushuncha maydonini yaratishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu yondashuv fanlararo hamkorlikni tasodifiy jarayondan strategik boshqariladigan faoliyatga aylantirib, global muammolarga[1] yanada mustahkam va innovatsion yechimlar topish imkoniyatini oshiradi.

Fanlararo bog‘lanishlarni loyihalashning zamonaviy, integratsiyalashgan va ko‘p bosqichli metodologiyasini muvaffaqiyatli ishlab chiqdi. Besh bosqichdan iborat 4 ushbu metodologiya turli fan sohalari o‘rtasida samarali hamkorlikni rivojlantirish uchun tizimli yo‘riqnoma taqdim etadi. Uning asosiy yangiligi bilimlarni tizimli xaritalash va moslashtirilgan integratsiya strategiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan bo‘lib, bu fanlararo jamoalar o‘rtasidagi kommunikatsiya to‘siqlarini bartaraf etish va umumiy tushuncha maydonini yaratishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda fanlararo bog‘lanishni loyihalash – turli fanlar kesishmasida yagona va yaxlit dunyoqarashni shakllantirishga qaratilgan innovatsion jarayon hisoblanadi. U

o‘quvchilarda tanqidiy va tizimli fikrlashni rivojlantirib, nazariy bilimlarni real hayot muammolarini hal etishga yo‘naltiradi.

Loyihalarga asoslangan ta’lim(Project-Based Learning)ning mohiyati o‘quvchilar aniq bir muammoni yechish uchun bir nechta fanlarni (masalan, Fizika, Matematika va Informatika) uyg‘unlashtirgan holda loyihalar ustida ishlashadi. Darslarni fan mavzulariga emas, balki hayotiy muammolarni yechishga yo‘naltiradi. O‘quvchi muammoni tadqiq qilar ekan, zarur fanlar bo‘yicha bilimlarni mustaqil izlab topadi va bog‘laydi. Bundan asosiy maqsad o‘quvchida qaysi kompetensiya va ko‘nikmalarni (analitik, kreativ, tanqidiy) shakllantirishni belgilashdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Muslimov N., Usmonboyeva M., Mirzayeva D. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya. 2019.
2. Begimqulov U. Ta’limda fanlararo integratsiya. Toshkent: O‘qituvchi. 2017.
3. Mirzayev M.M. Fanlararo integratsiya jarayonida yangi bilimlarni yaratish metodologiyasi. O‘zbekiston Milliy Universiteti xabarleri, 2022.(3), 125-130.
4. G‘aniyev S.A. Dizayn tadqiqotlari (DSR) metodologiyasining ilmiy pedagogik tadqiqotlardagi ahamiyati. Pedagogika va psixologiya, 2023.(1), 88-94.
5. To‘xtayev D.A. Global muammolarni hal etishda fanlararo yondashuvning o‘rni. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2021.(4), 112-118.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Soburova Xolisxon Aytmammatovna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi To‘rtko‘l tumani

8-son maktabda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli ta’lim muhitida fanlararo integratsiyani rivojlantirishning innovatsion usullari, sun‘iy intellekt, gamifikatsiya va interaktiv texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируются инновационные методы развития междисциплинарной интеграции в цифровой образовательной среде в системе начального образования, а также педагогические возможности искусственного интеллекта, геймификации и интерактивных технологий.

Abstract. This article provides a scientific and pedagogical analysis of innovative methods for developing interdisciplinary integration in a digital educational environment in primary education, as well as the pedagogical potential of artificial intelligence, gamification, and interactive technologies.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, innovatsion texnologiyalar, sun‘iy intellekt, gamifikatsiya, fanlararo integratsiya, interaktiv ta’lim, STEAM, boshlang‘ich ta’lim, raqamli kompetensiya.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, инновационные технологии, искусственный интеллект, геймификация, междисциплинарная интеграция, интерактивное обучение, STEAM, начальное образование, цифровая компетентность.

Keywords: digital educational environment, innovative technologies, artificial intelligence, gamification, interdisciplinary integration, interactive learning, STEAM, primary education, digital competence.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida raqamli ta’lim muhitini shakllantirish va uni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan boyitish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida fanlararo integratsiyani samarali tashkil etish o‘quvchilarning yaxlit dunyoqarashini shakllantirish, bilimlarni tizimli o‘zlashtirish hamda amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar ushbu jarayonni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Raqamli ta’lim muhiti – bu elektron platformalar, sun‘iy intellekt tizimlari, multimedia resurslari va interaktiv vositalar asosida tashkil etilgan zamonaviy pedagogik makon bo‘lib, u o‘quvchilarning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan. Bunday muhitda o‘quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki faol izlanish olib boruvchi subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil fikrlash va kognitiv faolligini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Fanlararo integratsiya jarayonida raqamli ta’lim muhitining asosiy vazifasi turli fanlar mazmunini bir-biri bilan uyg‘unlashtirish va o‘quvchilarga yaxlit bilim tizimini shakllantirishdan iboratdir. Masalan, ona tili va tabiatshunoslik fanlarini integratsiyalash orqali matn mazmunini real hayotiy jarayonlar bilan bog‘lash, matematika va informatika fanlari integratsiyasi orqali esa algoritmik tafakkurni rivojlantirish mumkin.

Sun‘iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish va individual o‘quv trayektoriyalarini shakllantirish imkonini beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu juda muhim bo‘lib, har bir o‘quvchining o‘zlashtirish tezligi va qobiliyatini hisobga olgan holda topshiriqlar berish imkonini yaratadi. Masalan, adaptiv test tizimlari o‘quvchining javoblariga qarab topshiriq darajasini avtomatik moslashtiradi, bu esa individual yondashuvni ta’minlaydi.

Gamifikatsiya texnologiyalari ta’lim jarayonini o‘yin elementlari bilan boyitib, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Boshlang‘ich sinflarda bu yondashuv juda samarali bo‘lib, o‘quvchilar dars jarayonida ball to‘plash, bosqichlardan o‘tish, virtual mukofotlar olish kabi faoliyatlarga qiziqish bildiradi. Bu esa bilimlarni mustahkamlash jarayonini tabiiy va qiziqarli holga keltiradi.

STEAM ta’lim yondashuvi fanlararo integratsiyaning eng samarali modellardan biri hisoblanadi. Unda fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika fanlari bir loyiha doirasida uyg‘unlashtiriladi. Boshlang‘ich ta’limda STEAM asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini va amaliy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Masalan, “Ko‘prik qurish” loyihasi orqali matematika, texnologiya va san’at fanlari integratsiyalashadi.

Virtual laboratoriyalar va simulyatsiya dasturlari tabiiy fanlarni o‘qitishda muhim o‘rin tutadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun murakkab jarayonlarni vizual ko‘rinishda kuzatish imkoniyati ularning tushunishini osonlashtiradi. Masalan, suv aylanishi, quyosh tizimi yoki elektr zanjiri kabi mavzular virtual modellar orqali tushuntirilsa, o‘quvchilar bilimni tez va chuqur o‘zlashtiradi.

Loyiha metodi ham fanlararo integratsiyani rivojlantirishda samarali usul hisoblanadi. O‘quvchilar kichik guruhlarda ishlash orqali muammolarni tahlil qiladi, yechim ishlab chiqadi va natijalarni taqdim etadi. Bu jarayon ularning kommunikativ, ijodiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Interaktiv platformalar esa o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi. Elektron darsliklar, onlayn testlar va virtual sinflar orqali ta’lim jarayoni uzluksiz davom etadi. Bu ayniqsa boshlang‘ich ta’limda muhim bo‘lib, o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim muhitida innovatsion texnologiyalar asosida fanlararo integratsiyani rivojlantirish o‘quvchilarning bilim sifatini oshiradi, ularning kreativ fikrlashini rivojlantiradi hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim muhitida innovatsion yondashuvlar asosida fanlararo integratsiyani rivojlantirish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Kelgusida sun‘iy intellekt, adaptiv ta’lim tizimlari va virtual reallik texnologiyalarini keng joriy etish ta’lim samaradorligini yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Yo‘ldoshev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
2. Klarin M.V. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Moskva, 2019.
3. Muslimov N., Sharipov Sh. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent, 2022.

FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI PEDAGOGIKANING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Matkarimova Saida Reimbayevna

Qoraqolpog‘iston Respublikasi Beruniy tumani
30-son maktab o‘qituvchi

Urayeva Oyjamol Qurbanbayevna

Qoraqolpog‘iston Respublikasi Amudaryo tumani
1-son maktab o‘qituvchi

Annotatsiya. Maqolada fanlararo integratsiya jarayonida raqamli pedagogikaning pedagogik imkoniyatlari, ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni hamda o‘quvchilarning mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, elektron resurslar va sun‘iy intellekt texnologiyalarining fanlararo integratsiyani rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berilgan.

Аннотация. В статье проанализированы педагогические возможности цифровой педагогики в процессе междисциплинарной интеграции, её роль в повышении эффективности образования, а также значение в развитии самостоятельного и креативного мышления учащихся. Также с научно-педагогической точки зрения обоснована роль мультимедийных средств, виртуальных лабораторий, электронных ресурсов и технологий искусственного интеллекта в развитии междисциплинарной интеграции.

Abstract. The article analyzes the pedagogical possibilities of digital pedagogy in the process of interdisciplinary integration, its role in increasing educational effectiveness, and its

importance in developing students’ independent and creative thinking. In addition, the role of multimedia tools, virtual laboratories, electronic resources, and artificial intelligence technologies in enhancing interdisciplinary integration is scientifically and pedagogically substantiated.

Kalit so‘zlar: Raqamli ta’lim, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, kreativ fikrlash, kompetensiyaviy yondashuv.

Ключевые слова: Цифровое образование, инновационные технологии, интерактивные методы, креативное мышление, компетентностный подход.

Keywords: Digital education, innovative technologies, interactive methods, creative thinking, competency-based approach.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o’qitishning innovatsion shakl va metodlarini joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida o’quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarni egallashi, balki amaliy kompetensiyalarni shakllantirishi, mustaqil va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan fanlararo integratsiya hamda raqamli pedagogika yondashuvlari ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo’lmoqda. Fanlararo integratsiya turli fanlar mazmunini o’zaro bog’lash orqali o’quvchilarda yaxlit ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv o’quvchilarning bilimlarni turli vaziyatlarda qo’llay olish, tahliliy va tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, raqamli pedagogika vositalari bilan uyg’unlashgan integratsiyalashgan ta’lim o’quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Raqamli pedagogika zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda ta’lim jarayonini tashkil etish, boshqarish va takomillashtirishga qaratilgan pedagogik faoliyat hisoblanadi. Elektron platformalar, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, sun’iy intellekt texnologiyalari va interaktiv metodlar bugungi kunda ta’limning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Raqamli pedagogikaning asosiy afzalligi ta’lim jarayonini interaktiv, qiziqarli va samarali tashkil etish imkoniyatini yaratishidadir. Interaktiv doskalar, multimedia taqdimotlari va animatsiyalar o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshiradi, murakkab mavzularni osonroq tushunishga yordam beradi. Grafik, diagramma va videolardan foydalanish esa o’quv materiallarini vizuallashtirish imkonini yaratadi.

Fanlararo integratsiya turli fanlar o’rtasidagi uzviy bog’liqlikni ta’minlash asosida bilimlarni yagona tizim sifatida o’rgatishga qaratilgan pedagogik jarayon hisoblanadi. Integratsiyalashgan ta’lim o’quvchilarning olgan bilimlarini amaliyot bilan bog’lashga, murakkab hodisa va jarayonlarni yaxlit holda tushunishga imkon yaratadi. An’anaviy ta’limda fanlar alohida o’qitilganligi sababli o’quvchilar bilimlarni bir-biri bilan bog’lashda qiyinchiliklarga duch keladi. Integratsiyalashgan yondashuv esa bilimlarning tizimligini ta’minlaydi, ilmiy dunyoqarashni kengaytiradi hamda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Masalan, matematika va informatika fanlarini integratsiyalash orqali algoritmik tafakkur rivojlansa, geografiya va biologiya fanlarini integratsiyalash ekologik madaniyatning shakllanishiga xizmat qiladi.

Fanlararo integratsiyada raqamli vositalardan foydalanish o’quvchilarning bilimlarni chuqurroq o’zlashtirishiga yordam beradi. Xususan, virtual laboratoriyalar, elektron

kutubxonalar, interaktiv xaritalar, ta’limiy mobil ilovalar hamda sun’iy intellekt asosidagi platformalar integratsiyalashgan ta’lim samaradorligini oshiradi. Fizika va matematika fanlarini integratsiyalashda virtual simulyatsiyalar yordamida formulalarning amaliy qo’llanilishi ko’rsatib beriladi. Tarix va adabiyot fanlarida esa multimedia taqdimotlari tarixiy voqealarni badiiy asarlar bilan bog’liq holda tushuntirish imkonini yaratadi. Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish ayniqsa samarali hisoblanadi, chunki vizual va audio materiallar kichik yoshdagi o’quvchilarning diqqatini jalb etadi va mavzuni oson o’zlashtirishiga yordam beradi.

Raqamli pedagogika asosida tashkil etilgan darslarda o’quvchilar axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish, taqqoslash, muammoli vaziyatlarga yechim topish hamda jamoaviy ishlash ko’nikmalarini rivojlantiradi. Elektron platformalar orqali o’quvchilar mustaqil ravishda bilim olish, topshiriqlar bajarish va o’z bilimini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo’ladi. Bu esa o’quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli pedagogika individual ta’lim trayektoriyasini yaratishga imkon beradi. Har bir o’quvchi o’z qobiliyati va qiziqishiga mos topshiriqlarni bajarish orqali bilimini mustahkamlaydi.

Interaktiv metodlarning raqamli texnologiyalar bilan uyg’unlashtirilishi ta’lim samaradorligini yanada oshiradi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Case-study”, “Insert”, loyiha metodi hamda gamifikatsiya texnologiyalari integratsiyalashgan darslarda samarali natija beradi. Ayniqsa, gamifikatsiya elementlari o’quvchilarning darsga bo’lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Turli viktorinalar, elektron testlar va raqamli o’yinlar orqali o’quvchilar bilimlarni qiziqarli shaklda o’zlashtiradi. Natijada o’quvchilarda kreativ fikrlash, kommunikativ kompetensiya va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko’nikmalari shakllanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’limning asosiy tamoyillaridan biri bo’lib, o’quvchilarda hayotiy ko’nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. Raqamli pedagogika esa ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Raqamli ta’lim jarayonida o’quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasi, media madaniyat, kreativ fikrlash va kommunikativ ko’nikmalar rivojlanadi.

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, raqamli pedagogika asosida tashkil etilgan integratsiyalashgan darslarda o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirish darajasi yuqori bo’ladi. Ayniqsa, darsga qiziqish ortadi, mustaqil ta’lim faollashadi, kreativ fikrlash rivojlanadi va amaliy kompetensiyalar shakllanadi. Elektron platformalardan foydalanish o’qituvchilarga o’quvchilarning bilimini monitoring qilish, individual yondashuvni amalga oshirish va ta’lim sifatini nazorat qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, fanlararo integratsiyada raqamli pedagogika vositalaridan foydalanish zamonaviy ta’limning muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini interaktiv va samarali tashkil etishga, o’quvchilarning mustaqil hamda kreativ fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli pedagogika ta’lim sifatini oshiradi, integratsiyalashgan bilimlarni shakllantiradi, o’quvchilarning amaliy kompetensiyalarini rivojlantiradi, individual ta’lim imkoniyatlarini kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat (darslik). -T. 2006 y.
2. Ishmuxammedov P., Abdukodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. (o’quv qo’llanma). T., 2010.

3. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. - T., 2005 y.

4. Tolipov O ., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari.- T.: 2005

TARBIYA JARAYONINI AMALGA OSHIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Qodirova Dilnura G‘ofur qizi

Urganch davlat pedagogika instituti,

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi, 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur ishda tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, raqamli vositalar hamda interaktiv metodlar orqali o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, innovatsion texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari va amaliy natijalari ko‘rib chiqilgan.

Аннотация: В данной работе рассматривается роль и значение инновационных технологий в организации воспитательного процесса. Анализируются современные педагогические подходы, цифровые инструменты и интерактивные методы, направленные на развитие духовно-нравственных качеств учащихся. Также раскрываются преимущества и практические результаты использования инновационных технологий.

Annotation: This paper explores the role and importance of innovative technologies in organizing the educational (upbringing) process. It analyzes modern pedagogical approaches, digital tools, and interactive methods aimed at developing students’ moral and ethical qualities. The advantages and practical outcomes of using innovative technologies are also discussed.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, tarbiya jarayoni, pedagogik yondashuv, interaktiv metodlar, raqamli ta’lim, ma’naviy-axloqiy tarbiya, samaradorlik

Ключевые слова: инновационные технологии, воспитательный процесс, педагогический подход, интерактивные методы, цифровое обучение, духовно-нравственное воспитание, эффективность

Keywords: innovative technologies, educational process, pedagogical approach, interactive methods, digital learning, moral education, effectiveness

Innovatsion texnologiyalar zamonaviy tarbiyada asosiy o‘rin tutadi, tarbiya jarayonining turli jabhalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bilim olish imkoniyatlarini yaxshilash - Internet va onlayn materiallardan foydalanish orqali o‘quvchilar ilgari mavjud bo‘lmagan ko‘plab bilim va ma’lumotlarga ega bo‘lishlari mumkin. Bu tarbiya imkoniyatlarini kengaytirish va o‘qish uchun kengroq bilimlarni taqdim etish imkonini beradi. Tarbiyani faollashtirish – interfaol darslar, vebinarlar, o‘yin texnologiyalari va boshqa innovatsion o‘qitish usullari orqali talabalar o‘quv jarayonining faol ishtirokchilariga aylanadi. Bu talabalarning faolligini oshiradi va yanada samarali o‘rganishni ta’minlaydi. Talabalarning motivatsiyasini oshirish - zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonini talabalar uchun yanada qiziqarli qiladi. Turli xil tarbiya usullari, zamonaviy ilovalar va o‘yin elementlaridan foydalanish imkoniyati o‘rganishga qiziqishni rag‘batlantirish va o‘quvchilar motivatsiyasini yaxshilashga yordam beradi.

Ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish - innovatsion texnologiyalar o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi, chunki ular tajriba o‘tkazish,

innovatsion yechimlarni izlash va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bundan tashqari, texnologiyadan foydalanish ham tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, bunda talabalar axborotni tahlil qilish, xulosa chiqarish va muammolarni mustaqil ravishda hal qilishni o‘rganadilar. Tarbiya faoliyatidagi asosiy innovatsion texnologiyalar bular interfaol doska va onlayn kurslardan foydalanish, virtual va kengaytirilgan reallik, tarbiya uchun mobil ilovalar, bulutli texnologiyalar kiradi.

Interfaol doska va onlayn kurslardan foydalanish: Interfaol doskalar qiziqarli va interfaol tarbiya imkoniyatlarini ta’minlaydi hamda o‘qituvchilarga materialni tushuntirishda turli usullardan foydalanish imkonini beradi. Onlayn kurslar tarbiya olish imkoniyatini kengaytiradi va mos keladigan vaqtda mustaqil ravishda o‘rganish imkoniyatini beradi.

Virtual va kengaytirilgan reallik: Bu texnologiyalar o‘quvchilar virtual olamlarga sho‘ng‘ishlari yoki kengaytirilgan real dunyo ob’yektlari bilan o‘zaro aloqada bo‘lishlari mumkin bo‘lgan immersive o‘quv muhitini yaratishga imkon beradi, bu esa ularning o‘quv materialini tushunishini chuqurlashtiradi.

O‘rganish uchun mobil ilovalar: Mobil ilovalar o‘quvchilarga istalgan joyda va istalgan vaqtda o‘qish imkoniyatini beradi, bu esa o‘quv jarayonini yanada moslashuvchan va qulayroq qiladi. Ushbu ilovalar turli xil o‘quv materiallari, testlar, viktorinalar va boshqa o‘rganish imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Bulutli texnologiyalar: Bulutli yechimlar o‘quvchilar va o‘qituvchilarga oson ma’lumot almashish, o‘quv materiallarini saqlash va hamkorlikda loyihalar ustida ishlash imkonini beradi. Bu tarbiya resurslaridan foydalanishni yaxshilash va tarbiya samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Interfaol o‘qitish usullaridan foydalanish va boy multimedia kontentidan foydalanish o‘quvchilarni yanada samaraliroq o‘rganishga yordam beradi.

Bilimlarni yangilash: Innovatsion texnologiyalar o‘quv materialini tez va oson yangilash, tarbiya va fan sohasidagi zamonaviy tendentsiyalar va yangi kashfiyotlarni kuzatish imkonini beradi.

Darslarning interfaolliigi va faolliigi: Interfaol doska, onlayn o‘yinlar, vebinarlar va elektron ta’limning boshqa shakllari kabi texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilar uchun o‘rganishni yanada qiziqarli va jozibador qiladi, bu esa faol ishtirok etish va o‘rganish motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Binobarin, pedagog kadrlar tayyorlash zarurati innovatsion texnologiyalarni tarbiya jarayoniga muvaffaqiyatli joriy etish yo‘lida jiddiy to‘siq bo‘lishi mumkin. Hamma o‘qituvchilar yangi texnologiyalarni o‘rganishga va ulardan foydalanishga tayyor emas, bu esa o‘qituvchilar tomonidan yetarli darajada qo‘llab-quvvatlanmasligiga olib kelishi mumkin. Texnologiyaga bog‘liqlik xavfini ham hisobga olish kerak. Texnologiyaga haddan tashqari ko‘p qaramlik tarbiya samaradorligini pasayishiga olib kelishi mumkin, shuningdek, texnik nosozliklar yoki internetda uzilishlar yuz berganda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayonida qo‘llashning jiddiy kamchiligi ham kontent sifatining yetarli emasligi bo‘lishi mumkin. Past sifatli yoki eskirgan kontent bilimlarni samarali yetkazib bera olmasligi va o‘quvchilarni o‘rganishga undamasligi mumkin.

Umuman olganda, kamchiliklarga qaramay, tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish tarbiya sifatini oshirish va o‘quvchilar motivatsiyasini oshirishda

katta imkoniyatlarga ega. Texnologiyani uning afzalliklari va kamchiliklarini hisobga olgan holda to‘g‘ri baholash va undan foydalanish, fikr mulohazalar va tajribalar asosida o‘quv jarayonlarini doimiy ravishda takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, zamonaviy tarbiya sharoitida onlayn tarbiyadan foydalanish o‘zining ijobiy va salbiy tomonlariga ham ega. Muayyan tarbiya dasturi yoki tarbiya muassasasi uchun onlayn tarbiyadan foydalanish qanchalik samarali bo‘lishi haqida xulosalar tayyorlashning o‘ziga xos xususiyatlari va maqsadlaridan kelib chiqqan holda, shuningdek, o‘quvchilar va o‘qituvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. Tarbiyaning maksimal samaradorligi va sifatini ta’minlash uchun onlayn tarbiya jarayonlarini doimiy ravishda ko‘rib chiqish va takomillashtirish ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.Ochilov. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2003-yil.
2. I.Karimov. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti, 2008.
3. N.Muslimov. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2012-yil.
4. B.Xodjayev. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2010-yil.
5. “Zamonaviy ta’lim texnologiyalari” (o‘quv qo‘llanma). Toshkent: 2015.

FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR: MATEMATIKA VA TEXNOLOGIYA FANLARI MISOLIDA

Umirboyeva Sharifa Sultonboy qizi

URDPI 232-sirtqi guruh talabasi

Yuldashova Ro‘zajon Javlon qizi

URDPI 232-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda fanlararo integratsiyani tashkil etishda raqamli pedagogika, raqamli didaktika va raqamli resurslarning o‘rni tahlil qilingan. Matematika va texnologiya fanlari misolida integratsiyalashgan ta’lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishning pedagogik imkoniyatlari, o‘quvchilarning mantiqiy, amaliy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Аннотация. В данной статье анализируется роль цифровой педагогики, цифровой дидактики и цифровых ресурсов в организации межпредметной интеграции в системе начального образования. На примере предметов математики и технологии рассматриваются педагогические возможности организации интегрированного обучения на основе цифровых технологий, а также их значение в развитии логических, практических и творческих компетенций учащихся.

Abstract. This article analyzes the role of digital pedagogy, digital didactics, and digital resources in organizing interdisciplinary integration in primary education. Using mathematics and technology as examples, it examines the pedagogical potential of organizing integrated learning based on digital technologies and highlights their importance in developing students’ logical, practical, and creative competencies.

Kalit so‘zlar: fanlararo integratsiya, raqamli pedagogika, raqamli didaktika, raqamli resurslar, matematika, texnologiya, boshlang‘ich ta’lim, STEAM, kompetensiya.

Ключевые слова: межпредметная интеграция, цифровая педагогика, цифровая дидактика, цифровые ресурсы, математика, технология, начальное образование, STEAM, компетенции.

Keywords: interdisciplinary integration, digital pedagogy, digital didactics, digital resources, mathematics, technology, primary education, STEAM, competencies.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish fanlararo integratsiyani yangi sifat bosqichiga olib chiqmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda matematika va texnologiya fanlarini uyg‘unlashtirib o‘qitish o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday integratsiyalashgan yondashuvda raqamli pedagogika, raqamli didaktika va raqamli resurslar o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ta’lim samaradorligini oshiradi.

Raqamli pedagogika ta’lim jarayonini raqamli muhitda tashkil etishga yo‘naltirilgan zamonaviy yondashuv bo‘lib, u o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlikni faollashtiradi. Boshlang‘ich ta’limda bu yondashuv o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda interaktiv, vizual va o‘yin texnologiyalariga asoslangan o‘qitishni talab qiladi. Matematika va texnologiya fanlari misolida bu yondashuv o‘quvchilarning amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan fikrlashini rivojlantiradi.

Raqamli didaktika esa ta’lim mazmunini raqamli vositalar yordamida samarali tashkil etish va o‘quv jarayonini metodik jihatdan optimallashtirishga xizmat qiladi. Matematika fanida raqamli didaktika yordamida abstrakt tushunchalar – sonlar, geometrik shakllar, o‘lchov birliklari – interaktiv modellar orqali o‘quvchilarga aniq va tushunarli shaklda yetkaziladi. Texnologiya fanida esa turli konstruktsiyalarni loyihalash, virtual modellashtirish va bosqichma-bosqich amaliy ishlarni bajarish imkoniyati yaratiladi.

Raqamli resurslar ta’lim jarayonining asosiy qo‘llab-quvvatlovchi vositalari bo‘lib, ular elektron darsliklar, interaktiv platformalar, videodarslar, virtual laboratoriyalar va ta’limiy o‘yinlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu resurslar yordamida o‘quvchilar o‘quv materialini faqat eshitish yoki o‘qish orqali emas, balki ko‘rish, bajarish va sinab ko‘rish orqali o‘zlashtiradi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bilimni mustahkamlash darajasini sezilarli oshiradi.

Matematika fanida raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy va algoritmik fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, interaktiv platformalarda masalalar yechish, geometrik shakllarni virtual muhitda qurish yoki grafiklarni tahlil qilish o‘quvchilarning abstrakt tafakkurini rivojlantiradi. Oddiy misol sifatida, “kvadrat va to‘g‘ri to‘rtburchak yuzasini solishtirish” mavzusi raqamli simulyatsiyalar orqali o‘rganilganda o‘quvchilar tushunchani tezroq anglaydi.

Texnologiya fanida esa raqamli resurslar o‘quvchilarning ijodiy va amaliy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Virtual konstruktorlar yordamida oddiy buyumlar modelini yaratish, 3D shakllarni loyihalash yoki bosqichma-bosqich amaliy ishlarni bajarish o‘quvchilarda texnik tafakkurni rivojlantiradi. Masalan, “ko‘prik modeli yasash” loyihasida matematika (o‘lchash, hisoblash) va texnologiya (konstruktsiya yaratish) fanlari birlashtiriladi.

Fanlararo integratsiyada raqamli texnologiyalarning eng muhim jihatlaridan biri o‘quvchilarning mustaqil ta’limini rivojlantirishdir. Elektron platformalar orqali o‘quvchilar topshiriqlarni mustaqil bajaradi, natijalarni tekshiradi va xatolar ustida ishlaydi. Bu jarayon ularning o‘z-o‘zini baholash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, gamifikatsiya elementlari ta’lim jarayonini yanada qiziqarli qiladi. O‘quvchilarga ball to‘plash, bosqichlarni o‘tish va virtual mukofotlar tizimi motivatsiyani oshiradi. Bu ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun muhim bo‘lib, ularning darsga qiziqishini kuchaytiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, matematika va texnologiya fanlari integratsiyasida raqamli pedagogika va raqamli didaktika vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim sifati, ijodiy yondashuvi va amaliy kompetensiyalarini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar asosida fanlararo integratsiyani tashkil etish zamonaviy boshlang‘ich ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Kelgusida sun‘iy intellekt va adaptiv ta’lim tizimlarining keng joriy etilishi ushbu jarayon samaradorligini yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Yo‘ldoshev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2020.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan, 2017.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Iste’dod, 2020.
4. Muslimov N. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent, 2022.

BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINING O‘QIB TUSHUNISH NAZARIYASI VA UNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Nazarboyeva Maftuna Anvar qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 3-kurs talabasi:

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmalarini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Maqolada matn ustida ishlash, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini o‘stirish hamda o‘qilgan ma’lumotni anglash darajasini oshirishning samarali metodlari ko‘rsatib berilgan. O‘qib tushunish darajasi o‘quvchining barcha fanlarni o‘zlashtirishida kalit rolini o‘ynashi yoritilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические основы формирования навыков понимания чтения у учащихся начальных классов. В статье показаны эффективные методы работы над текстом, развития логического мышления учащихся и повышения уровня понимания прочитанной информации. Освещено, что уровень понимания чтения играет ключевую роль в усвоении учащимися всех предметов.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical foundations for developing reading comprehension skills in primary school students. The article demonstrates effective methods for working on text, developing students' logical thinking, and increasing the level of comprehension of read information. It is highlighted that the level of reading comprehension plays a key role in the student's mastery of all subjects.

Kalit so‘zlar: O‘qish savodxonligi, matn tahlili, boshlang‘ich ta’lim, kognitiv rivojlanish, o‘qib tushunish, metodika.

Ключевые слова: Грамотность чтения, анализ текста, начальное образование, когнитивное развитие, понимание прочитанного, методика.

Keywords: Reading literacy, text analysis, primary education, cognitive development, reading comprehension, methodology.

Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini oshirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. O‘qib tushunish – bu shunchaki harflarni biriktirish yoki so‘zlarni talaffuz qilish emas, balki matn mazmunini anglash, undagi yashirin ma’nolarni topish va olingan ma’lumotni amaliyotda qo‘llay olish jarayonidir. Boshlang‘ich sinf davrida shakllangan bu ko‘nikma kelajakda o‘quvchining fanlarni o‘zlashtirish darajasini belgilab beradi.

O‘qib tushunishning nazariy asoslari:

O‘qib tushunish jarayoni murakkab kognitiv faoliyat bo‘lib, u diqqat, xotira va mantiqiy tafakkurni talab etadi. PISA kabi xalqaro baholash dasturlari talablariga ko‘ra, o‘quvchi matnni uch darajada tushunishi lozim:

1. Axborotni topish: Matndan kerakli fakt va ma’lumotni ajratib olish.

2. Integratsiya va interpretatsiya: Matn qismlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash va umumiy xulosa chiqarish.

3. Refleksiya va baholash: Matn shakli va mazmuni haqida shaxsiy mulohaza yuritish.

Pedagogik amaliyotda o‘quvchining matn bilan faol muloqotini ta’minlash uchun quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

“Insert” metodi:

O‘quvchi matnni o‘qish jarayonida tanish, notanish va qiziqarli ma’lumotlarni belgilab boradi.

“Taxmin qilish” strategiyasi:

Sarlavha yoki rasmga qarab matn mazmunini oldindan aytib berishga harakat qiladi.

STEM yondashuvi:

Matnlarini o‘qishda vizualizatsiya va kichik tajribalar orqali tushunishni mustahkamlaydi.

O‘qib tushunishning nazariy-psixologik asoslari:

O‘qib tushunish jarayoni shunchaki vizual ma’lumotni qabul qilish emas, balki murakkab kognitiv operatsiyalar yig‘indisidir. L.S.Vigotskiy nazariyasiga ko‘ra, o‘qish jarayonida bola “yaqin rivojlanish zonasi”da harakat qiladi: u matndagi yangi tushunchalarni o‘zining mavjud bilimlari bilan bog‘laydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu jarayon uchta asosiy darajada kechishi mumkin:

1. Reproduktiv daraja.

O‘quvchi matndagi ochiq berilgan faktlarni (kim? nima? qachon?) aniqlay oladi. Bu daraja savodxonlikning poydevori hisoblanadi.

2. Interpretatsiya va tahlil daraja.

O‘quvchi matnning “satr osti” ma’nolarini anglaydi. Masalan, badiiy asar qahramonining nima sababdan bunday yo‘l tutganini, muallifning asar orqali aytmoqchi bo‘lgan yashirin g‘oyasini tahlil qiladi.

3. Kreativ va tanqidiy daraja.

O‘quvchi o‘qigan ma’lumotini baholaydi, unga shaxsiy munosabat bildiradi va olingan xulosalarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay oladi. PISA xalqaro baholash dasturi aynan shu darajadagi ko‘nikmalarni rivojlantirishni talab etadi.

O‘qish savodxonligini oshirishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari.

Pedagogik amaliyotda o‘quvchining matn bilan passiv emas, balki faol muloqotini ta’minlash uchun quyidagi metodik tizimni qo‘llash samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

“Insert” (Interfaol belgilash) tizimi.

O‘quvchi matnni o‘qish jarayonida qalam bilan chetiga belgilar qo‘yib boradi: “V” – bilaman, “+” – yangi ma’lumot, “–” – men o‘ylaganga zid, “?” – tushunarsiz. Bu usul bolani har bir gap ustida fikrlashga majbur qiladi.

“Savollar iyerarxiyasi” (Blum taksonomiyasi).

O‘qituvchi o‘quvchiga faqat xotirani tekshiruvchi savollar emas, balki tahliliy (nima uchun?), baholovchi (sen qanday yo‘l tutar eding?) va ijodiy savollar berishi shart.

Vizuallashtirish va STEM yondashuvi.

Tabiiy fanlar bo‘yicha matnlarni o‘qishda o‘quvchi matndagi jarayonni chizma, model yoki kichik tajriba ko‘rinishida aks ettirishi kerak. Bu nazariy bilimning amaliy ko‘nikmaga aylanishini ta’minlaydi.

“O‘zaro o‘qitish” (Reciprocal Teaching).

O‘quvchilar kichik guruhlariga bo‘linib, o‘qituvchi rolini bajaradilar: biri matnni umumlashtiradi, biri savol beradi, biri tushunarsiz joylarni oydinlashtiradi, yana biri kelgusidagi voqealarni taxmin qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘qib tushunish nazariyasini to‘g‘ri tatbiq etish o‘quvchining nutqini, boy so‘z boyligini va mustaqil fikrlash doirasini kengaytiradi. Mazkur ko‘nikmani shakllantirishda nafaqat an‘anaviy matnlar, balki raqamli texnologiyalar va interfaol o‘yinlardan foydalanish dars samaradorligini 30-40% gacha oshirishi amaliyotda isbotlangan.

Xulosa qilib aytganda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish qobiliyatini rivojlantirish o‘quv jarayonining eng muhim ustuvor vazifalaridan hisoblanadi. Bu jarayon o‘quvchining matndagi axborotni to‘g‘ri qabul qilishi, tahlil qilishi va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘quvchilarning o‘qib tushunish darajasini xalqaro standartlar (masalan, PIRLS tadqiqotlari) asosida baholashda uchta asosiy darajaga e’tibor qaratilishi yuqoridagi fikrimizni dalili hisoblanadi.

1. Matnda to‘g‘ridan-to‘g‘ri berilgan ma’lumotlarni topish va ajratib ko‘rsatish.
2. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xulosalar chiqarish (matnda yashirin bo‘lgan fikrlarni bog‘lash).
3. Matnni talqin qilish, uning mazmuni yuzasidan o‘z fikrini bildirish va tanqidiy baholash kabi amaliy jarayonlar aynan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish orqali tushunish va tahlil qilish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021.
3. Matchonov S. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslarini tahlil qilish metodikasi. –Toshkent, 2021.
4. Qosimov M. O‘qish savodxonligi va uni rivojlantirish yo‘llari. – Urganch, 2022.
5. G‘ulomova N. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – O‘quv

qo‘llanma, 2021.

6. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. OECD Publishing, Paris.

7. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.

FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI RESURLARDAN FOYDALANISHNING TA’LIMIIY AHAMIYATI

Aminboyeva Gulruh Zayniddin qizi

URDPI 232-sirtqi guruh talabasi

Jumabayeva Risolat Jumanazar qizi

URDPI 232-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida fanlararo integratsiyani tashkil etishda raqamli resurslarning ta’limiy ahamiyati, elektron platformalar va multimedia vositalarining o‘quvchilarning bilim olish faoliyatiga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil fikrlashini rivojlantirish, kreativ kompetensiyalarini shakllantirish hamda innovatsion ta’lim muhitini yaratishda raqamli resurslarning o‘rni ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berilgan.

Аннотация. В данной статье раскрывается образовательное значение цифровых ресурсов при организации межпредметной интеграции в системе начального образования, а также влияние электронных платформ и мультимедийных средств на учебную деятельность учащихся. Кроме того, с научно-педагогической точки зрения обоснована роль цифровых ресурсов в развитии самостоятельного мышления учащихся начальных классов, формировании их креативных компетенций и создании инновационной образовательной среды.

Abstract. This article highlights the educational importance of digital resources in organizing interdisciplinary integration in primary education, as well as the impact of electronic platforms and multimedia tools on students’ learning activities. In addition, the role of digital resources in developing primary school students’ independent thinking, forming creative competencies, and creating an innovative educational environment is scientifically and pedagogically substantiated.

Kalit so‘zlar: raqamli resurslar, elektron platforma, multimedia, integratsiyalashgan ta’lim, raqamli texnologiyalar, elektron darslik, kreativ fikrlash.

Ключевые слова: цифровые ресурсы, электронная платформа, мультимедиа, интегрированное обучение, цифровые технологии, электронный учебник, креативное мышление.

Keywords: digital resources, electronic platform, multimedia, integrated education, digital technologies, electronic textbook, creative thinking.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etishni talab qilmoqda. Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli resurslardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtirish, darslarni interaktiv tashkil etish hamda ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimida fanlararo integratsiyani samarali tashkil etishda raqamli resurslarning pedagogik imkoniyatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki kichik yoshdagi

o‘quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlari vizual, audio va interaktiv materiallar orqali bilimlarni tezroq qabul qilishga moslashgan bo‘ladi.

Raqamli resurslar – bu elektron darsliklar, videodarslar, multimedia taqdimotlari, virtual laboratoriyalar, interaktiv xaritalar, mobil ilovalar, elektron testlar va onlayn platformalarni o‘z ichiga oluvchi zamonaviy ta’lim vositalaridir. Ushbu vositalar o‘quv materiallarini vizuallashtirish, murakkab tushunchalarni sodda ifodalash hamda o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, fanlararo integratsiyada raqamli resurslardan foydalanish bir nechta fan mazmunini yagona tizim asosida o‘qitish imkonini yaratadi.

Boshlang‘ich ta’limda ona tili va o‘qish savodxonligi fanlarida raqamli resurslardan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Elektron darsliklar, audio matnlar, animatsion hikoyalar va interaktiv lug‘atlar yordamida o‘quvchilarning so‘z boyligi kengayadi hamda matnni tushunish darajasi oshadi. Masalan, tabiat mavzusidagi matnlarni o‘rganishda tabiatshunoslik faniga oid videolar va rasmlar bilan integratsiyalashgan darslar tashkil etilishi o‘quvchilarning mavzuni yaxlit holda anglashiga yordam beradi. Audio materiallardan foydalanish esa o‘quvchilarning to‘g‘ri talaffuz va ravon o‘qish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Matematika fanida raqamli resurslardan foydalanish mantiqiy va algoritmik tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Interaktiv matematik o‘yinlar, elektron testlar va animatsion grafiklar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi. Geometrik shakllarni o‘rganishda 3D modellar va virtual chizmalar orqali fazoviy tasavvurlar rivojlanadi. Masalan, matematika va informatika fanlarini integratsiyalash jarayonida oddiy algoritmlar va kodlash elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning analitik fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tabiatshunoslik fanida virtual laboratoriyalar va interaktiv modellar o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi. Suv aylanishi, fasllarning almashinuvi, o‘simliklarning o‘sishi kabi tabiiy jarayonlarni multimedia vositalari orqali tushuntirish o‘quvchilarning mavzuni tezroq va chuqurroq anglashiga yordam beradi. Virtual tajribalar orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarni amaliy jihatdan mustahkamlaydi. Bu esa ularning kuzatish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Geografiya elementlarini o‘rganishda interaktiv xaritalar va elektron globuslardan foydalanish yuqori samaradorlik beradi. Multimedia vositalari orqali dunyo mamlakatlari, tabiat zonalar va ekologik jarayonlarni tushuntirish o‘quvchilarning geografik tafakkurini rivojlantiradi. Tarix fanida esa elektron taqdimotlar, virtual muzeylar va tarixiy videolavhalar o‘quvchilarning tarixiy voqealarni yaxshiroq tasavvur qilishiga yordam beradi.

Texnologiya fanida raqamli resurslardan foydalanish o‘quvchilarning amaliy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Turli dizayn dasturlari, elektron modellashtirish vositalari va videodarslar orqali o‘quvchilar amaliy topshiriqlarni mustaqil bajarishga o‘rganadi. STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan integratsiyalashgan darslarda fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlari o‘zaro uyg‘unlashtiriladi. Bu esa o‘quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal qilish va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Musiqa va tasviriy san’at fanlarida multimedia vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning estetik didini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Audio yozuvlar, elektron rasmlar, virtual galereyalar va animatsion dasturlar orqali tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning san’atga

bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, musiqa tinglash va tasviriy san’at elementlarini boshqa fanlar bilan integratsiyalash o‘quvchilarning emotsional tafakkurini rivojlantiradi.

Raqamli resurslarning muhim afzalliklaridan biri individual yondashuvni ta’minlashidir. Elektron platformalar orqali o‘quvchilarning bilim darajasini monitoring qilish, individual topshiriqlar berish va natijalarni tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o‘quvchilarning qobiliyati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Shuningdek, masofaviy va aralash ta’lim shakllarida raqamli resurslardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham integratsiyalashgan darslarning samaradorligini oshiradi. Turli elektron viktorinalar, interaktiv topshiriqlar va ta’limiy o‘yinlar orqali o‘quvchilarning motivatsiyasi kuchayadi. Natijada o‘quvchilarda axborot bilan ishlash, kommunikativ, kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalari shakllanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli resurslar asosida tashkil etilgan integratsiyalashgan darslar o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini oshiradi, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda ta’lim sifatini yaxshilaydi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi ortadi va innovatsion fikrlash qobiliyatlari shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda fanlararo integratsiyada raqamli resurslardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning zamonaviy kompetensiyalarini rivojlantiradi hamda innovatsion ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida sun‘iy intellekt, virtual reallik va adaptiv elektron platformalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish raqamli ta’lim sifatini yanada takomillashtirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2018.
2. Uzoqov X. Elektron ta’lim resurslari metodikasi. Toshkent, 2021.
3. Muslimov N. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent, 2022.
4. Yo‘ldoshev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2020.

RAQAMLI DIDAKTIKA ASOSIDA INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Bekchanova Roziya Xushnud qizi

URDPI 232-sirtqi guruh talabasi

Matkarimova Dilafro‘z Yo‘ldosh qizi

URDPI 232-sirtqi guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli didaktika asosida integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning metodik asoslari, zamonaviy interaktiv metodlarning pedagogik imkoniyatlari hamda o‘quvchilarning bilim olish jarayonidagi faolligini oshirish masalalari tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье проанализированы методические основы организации интегрированных уроков на основе цифровой дидактики в системе начального образования, педагогические возможности современных интерактивных методов, а также вопросы повышения активности учащихся в процессе обучения.

Abstract. This article analyzes the methodological foundations of organizing integrated lessons based on digital didactics in primary education, the pedagogical possibilities of modern interactive methods, and issues related to increasing students’ activity in the learning process.

Kalit so‘zlar: Raqamli didaktika, integratsiyalashgan dars, interaktiv metodlar, multimedia, elektron ta’lim, didaktik yondashuv, boshlang‘ich ta’lim, gamifikatsiya, raqamli texnologiyalar.

Ключевые слова: Цифровая дидактика, интегрированный урок, интерактивные методы, мультимедиа, электронное образование, дидактический подход, начальное образование, геймификация, цифровые технологии.

Keywords: Digital didactics, integrated lesson, interactive methods, multimedia, e-learning, didactic approach, primary education, gamification, digital technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayoni didaktik yondashuvlarning yangilanishini talab qilmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim mazmunini tashkil etish, o‘qitish metodlarini takomillashtirish hamda o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimida integratsiyalashgan darslarni tashkil etishda raqamli didaktikaning pedagogik imkoniyatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari vizual, interaktiv va multimedia vositalari orqali tashkil etilgan darslarning samaradorligini oshiradi.

Raqamli didaktika – bu ta’lim jarayonini elektron resurslar, multimedia vositalari, interaktiv platformalar hamda zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etishga qaratilgan pedagogik tizim hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli didaktikaning asosiy vazifasi o‘quv materiallarini zamonaviy texnologiyalar yordamida samarali va tushunarli shaklda yetkazishdan iboratdir.

Boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan darslarni tashkil etish o‘quvchilarning turli fanlar bo‘yicha olgan bilimlarini yagona tizim sifatida qabul qilishiga yordam beradi. Integratsiyalashgan ta’lim orqali o‘quvchilarda mantiqiy, tanqidiy va kreativ fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan integratsiyalashgan darslar o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq va qiziqarli tarzda o‘zlashtirishiga imkon yaratadi.

Ona tili va o‘qish savodxonligi fanlarida raqamli didaktika vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Multimedia vositalari asosida matnlarni audio shaklda tinglash, animatsion lavhalar orqali ertak va hikoyalarni tahlil qilish, elektron lug‘atlar bilan ishlash o‘quvchilarning so‘z boyligini oshiradi. Interaktiv topshiriqlar va elektron testlar esa matn ustida mustaqil ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi. Masalan, “Tabiat” mavzusidagi matnlarni o‘qish jarayonida tabiatshunoslik faniga oid videolardan foydalanish integratsiyalashgan ta’lim samaradorligini oshiradi.

Matematika fanida raqamli didaktika asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning mantiqiy va algoritmik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Animatsion grafiklar, virtual hisoblash dasturlari va interaktiv o‘yinlardan foydalanish matematik tushunchalarni osonroq o‘zlashtirish imkonini beradi. Masalan, geometrik shakllarni o‘rganishda 3D modellar va

interaktiv chizmalar orqali fazoviy tasavvurlar rivojlanadi. Matematika va informatika elementlarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarda algoritmik fikrlash ham shakllanadi.

Tabiatshunoslik fanida virtual laboratoriyalar va multimedia vositalari o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi. Tabiiy jarayonlarni videolavhalar, tajribalar va interaktiv modellar orqali namoyish etish nazariy bilimlarni amaliy jihatdan mustahkamlash imkonini beradi. Masalan, suv aylanishi, fasllarning almashinuvi yoki o‘simliklarning o‘sish jarayonini animatsion dasturlar orqali tushuntirish o‘quvchilarning mavzuni tezroq anglashiga yordam beradi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kuzatish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Texnologiya fanida raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Turli dizayn dasturlari, elektron modellashtirish vositalari hamda videodarslar orqali o‘quvchilar amaliy topshiriqlarni mustaqil bajarishga o‘rganadi. Shuningdek, STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan integratsiyalashgan darslar fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlarini birlashtirish imkonini yaratadi.

Musiq va tasviriy san’at fanlarida multimedia vositalari va interaktiv texnologiyalar o‘quvchilarning estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi. Audio yozuvlar, virtual galereyalar, elektron rasmlar va animatsion dasturlar yordamida darslarni tashkil etish o‘quvchilarning san’atga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, musiqiy asarlarni tinglash va tasviriy san’at namunalari bilan bog‘liq elektron taqdimotlardan foydalanish integratsiyalashgan ta’lim samaradorligini kuchaytiradi.

Raqamli didaktikaning muhim afzalliklaridan biri individual yondashuvni ta’minlashidir. Elektron platformalar orqali o‘quvchilarning bilim darajasini monitoring qilish, individual topshiriqlar berish va mustaqil ta’limni tashkil etish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o‘quvchilarning qobiliyat va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi.

Shuningdek, raqamli didaktika masofaviy va aralash ta’limni samarali tashkil etishda ham muhim ahamiyatga ega. Onlayn platformalar orqali darslarni tashkil etish o‘quvchilarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, pandemiya davrida raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimidagi ahamiyati yanada ortdi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli didaktika asosida tashkil etilgan integratsiyalashgan darslar o‘quvchilarning bilim olish faolligini oshiradi, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda ta’lim sifatini yaxshilaydi. Shu bilan birga, o‘quvchilarda axborot bilan ishlash, kommunikativ va kreativ kompetensiyalar shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda raqamli didaktika asosida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtiradi, mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantiradi hamda ta’lim samaradorligini oshiradi. Kelgusida sun‘iy intellekt, virtual reallik va adaptiv elektron platformalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish integratsiyalashgan ta’lim sifatini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
2. Yo‘ldoshev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.

3. Muslimov N. Raqamli ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2021.

**FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR:
MATEMATIKA VA ONA TILI FANLARI MISOLIDA**

Kusuakova Manshuk Kuanishbayevna

Urganch tuman 46-sonli maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Kazakova Gulistan Rametovna

Beruniy tumani 34-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida matematika va ona tili fanlarini integratsiyalashda raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli pedagogika, raqamli didaktika hamda multimedia vositalarining o‘quvchilarning mantiqiy, nutqiy va kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности использования цифровых технологий при интеграции предметов математики и родного языка в системе начального образования. Также с научно-педагогической точки зрения обосновано значение цифровой педагогики, цифровой дидактики и мультимедийных средств в развитии логических, речевых и творческих компетенций учащихся.

Abstract. This article analyzes the pedagogical possibilities of using digital technologies in integrating mathematics and native language subjects in primary education. It also scientifically and pedagogically substantiates the importance of digital pedagogy, digital didactics, and multimedia tools in developing students’ logical, speech, and creative competencies.

Kalit so‘zlar: fanlararo integratsiya, raqamli texnologiyalar, matematika, ona tili, raqamli pedagogika, raqamli didaktika, multimedia, boshlang‘ich ta’lim, kreativ fikrlash.

Ключевые слова: межпредметная интеграция, цифровые технологии, математика, родной язык, цифровая педагогика, цифровая дидактика, мультимедиа, начальное образование, креативное мышление.

Keywords: interdisciplinary integration, digital technologies, mathematics, native language, digital pedagogy, digital didactics, multimedia, primary education, creative thinking.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida fanlararo integratsiya asosida darslarni tashkil etish muhim pedagogik yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit tizim sifatida qabul qilishi va ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olishi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan matematika va ona tili fanlarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuri, nutqiy kompetensiyasi hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Raqamli texnologiyalar esa ushbu jarayonni samarali tashkil etishning muhim vositasi hisoblanadi. Multimedia vositalari, elektron platformalar, interaktiv topshiriqlar va raqamli resurslar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, bilimlarni vizuallashtirish va o‘quv jarayonini individuallashtirish imkonini beradi.

Raqamli pedagogika ta’lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etishga qaratilgan pedagogik yondashuv bo‘lib, u o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi interaktiv hamkorlikni kuchaytiradi. Boshlang‘ich ta’limda matematika va ona tili fanlarini

integratsiyalashda raqamli pedagogikaning ahamiyati ayniqsa yuqori bo‘lib, u o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Matematika va ona tili fanlari bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, har ikkala fan o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Matematika mantiqiy va analitik fikrlashni shakllantirsa, ona tili nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi. Ushbu fanlarni integratsiyalash orqali o‘quvchilar masalalarni nafaqat hisoblash, balki to‘g‘ri o‘qish, tushunish va izohlash ko‘nikmalarini ham egallaydi.

Raqamli didaktika integratsiyalashgan darslarni tashkil etishda muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, matematik masalalarni multimedia vositalari orqali taqdim etish o‘quvchilarning matnni tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Interaktiv platformalarda berilgan topshiriqlar orqali o‘quvchilar bir vaqtning o‘zida matematik amallarni bajarish va matn bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda vizual ta’lim muhim o‘rin tutadi. Shu sababli animatsion videolar, audio matnlar va interaktiv slaydlar yordamida tashkil etilgan darslar yuqori samaradorlik beradi. Masalan, “Matnli masalalar” mavzusida o‘quvchilarga animatsion lavhalar asosida topshiriqlar berilishi matematika va ona tili fanlari integratsiyasining samarali usullaridan biridir. O‘quvchi matnni tinglaydi, mazmunini tushunadi, asosiy ma’lumotlarni ajratadi va matematik yechim topadi.

Elektron darsliklar va interaktiv platformalar o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quvchilar topshiriqlarni mustaqil bajaradi, natijalarni tahlil qiladi va xatolar ustida ishlaydi. Bu esa o‘z-o‘zini nazorat qilish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Gamifikatsiya texnologiyalari ham integratsiyalashgan darslarning samaradorligini oshiradi. O‘yin elementlari orqali tashkil etilgan topshiriqlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos bo‘lib, ularning motivatsiyasini oshiradi. Masalan, “So‘z va son” o‘yini orqali o‘quvchilar matematik misollarni yechish bilan birga so‘z boyligini ham rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilar turli loyiha ishlari, elektron taqdimotlar va ijodiy topshiriqlar orqali o‘z fikrlarini erkin ifodalashni o‘rganadi. Masalan, matematika mavzusiga oid hikoya tuzish yoki jadval asosida matn yaratish o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar individual ta’limni tashkil etishda ham samarali vosita hisoblanadi. Adaptiv elektron platformalar o‘quvchilarning bilim darajasiga mos topshiriqlarni tavsiya etadi. Bu esa har bir o‘quvchining qobiliyatini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini yaratadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, matematika va ona tili fanlari integratsiyasida raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish faolligini oshiradi, mantiqiy va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantiradi hamda ta’lim sifatini yaxshilaydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda matematika va ona tili fanlarini integratsiyalashda raqamli texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning mantiqiy, kommunikativ va kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida sun‘iy intellekt, adaptiv

platformalar va virtual ta’lim vositalarini keng joriy etish integratsiyalashgan ta’lim samaradorligini yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Yo‘ldoshev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
2. Muslimov N. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent, 2022.
3. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA “TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI” FANINING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI

Gulmirzayeva Sevinch Jahongir qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanining ahamiyati, uning boshqa fanlar bilan o‘zaro integratsiyasi va tarbiyaviy jarayonda tutgan o‘rni yoritiladi. Fanlararo aloqadorlik orqali o‘quvchilarda har tomonlama rivojlanishni ta’minlash masalalari tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение предмета «Методика воспитательной работы» в системе начального образования, его взаимосвязь с другими предметами и роль в воспитательном процессе. Анализируются вопросы обеспечения всестороннего развития учащихся посредством межпредметной интеграции.

Abstract: This article highlights the importance of the subject “Methodology of Educational Work” in the primary education system, its integration with other subjects, and its role in the educational process. The issues of ensuring students’ comprehensive development through interdisciplinary integration are analyzed.

Kalit so‘zlar: Tarbiyaviy ishlar, metodika, integratsiya, boshlang‘ich ta’lim, fanlararo aloqa, pedagogika.

Ключевые слова: Воспитательная работа, методика, интеграция, начальное образование, межпредметная связь, педагогика.

Keywords: Educational work, methodology, integration, primary education, interdisciplinary connection, pedagogy.

Boshlang‘ich ta’lim tizimi o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu jarayonda “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fani alohida o‘rin tutadi. Mazkur fan o‘quvchilarning axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy va aqliy tarbiyasini tashkil etish usullarini o‘rgatadi. Shu bilan birga, u boshqa fanlar bilan uzviy bog‘liq holda olib borilganda yanada samarali natijalar beradi.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fani muhim pedagogik yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur fan o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy, estetik, huquqiy, ekologik va mehnat tarbiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, bu fan boshqa fanlar bilan uzviy bog‘liq holda olib borilganda tarbiyaviy jarayonning samaradorligi yanada ortadi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bilim, ko‘nikma va tarbiyaviy sifatlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlanadi.

“Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanining pedagogika fani bilan aloqasi juda muhimdir. Pedagogika ta’lim va tarbiya jarayonining umumiy qonuniyatlarini o‘rgansa, tarbiyaviy ishlar metodikasi aynan shu nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etadi. Pedagogika orqali o‘qituvchi

tarbiya prinsiplari, metodlari va shakllarini o‘rganadi hamda ularni sinfdan tashqari tadbirlar, suhbatlar va tarbiyaviy mashg‘ulotlarda qo‘llaydi. Bu esa o‘quvchilarning ongli, intizomli va ma’naviy barkamol bo‘lib voyaga yetishiga yordam beradi. Mazkur fan psixologiya fani bilan ham bevosita bog‘liqdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini bilish tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologiya fani orqali o‘qituvchi bolalarning qiziqishi, ehtiyoji, xarakteri va hissiy holatini o‘rganadi. Shu asosda tarbiyaviy tadbirlar o‘quvchilarning yoshiga mos ravishda tashkil qilinadi. Natijada bolalarda o‘ziga ishonch, jamoada ishlash, muloqot qilish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

“Tarbiyaviy ishlar metodikasi” ona tili va adabiyot fanlari bilan ham uzviy aloqada olib boriladi. Ayniqsa, ertaklar, hikoyalar, maqollar va she‘rlar orqali o‘quvchilarga ezgulik, vatanparvarlik, do‘stlik va mehnatsevarlik kabi fazilatlar singdiriladi. Badiiy matnlarni tahlil qilish jarayonida bolalar yaxshilik va yomonlikni ajrata olishni o‘rganadilar. Bu esa tarbiyaviy maqsadlarning amalga oshishiga xizmat qiladi. Matematika fani bilan integratsiya orqali o‘quvchilarda aniqlik, tartiblilik, mas’uliyat va mantiqiy fikrlash sifatleri shakllanadi. Matematik masalalarni yechish davomida sabr-toqat, diqqat va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. O‘qituvchi ushbu imkoniyatlardan foydalanib, tarbiyaviy maqsadlarni ham amalga oshiradi.

Tabiiy fanlar bilan aloqadorlik esa ekologik tarbiya berishda muhim o‘rin tutadi. Atrof-muhitni asrash, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish, hayvonot va o‘simlik dunyosini sevisish kabi tushunchalar o‘quvchilarda aynan integratsiyalashgan darslar orqali shakllanadi. Bu esa yosh avlodni ekologik madaniyat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shuningdek, musiqa, tasviriy san‘at va texnologiya fanlari bilan bog‘liq tarbiyaviy faoliyat o‘quvchilarning estetik didini rivojlantiradi. Qo‘shiq aytish, rasm chizish, turli buyumlar yasash jarayonida bolalarda go‘zallikni his qilish, ijodkorlik va mehnatsevarlik fazilatleri shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fani boshlang‘ich ta’limda barcha fanlar bilan uzviy aloqada olib borilgandagina samarali natija beradi. Fanlararo integratsiya o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi, ularni mustaqil fikrlovchi, ma’naviy yetuk shaxs sifatida shakllantiradi. Shu bois, o‘qituvchilar tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda boshqa fanlar bilan bog‘liqlikni doimo e’tiborga olishlari zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2020.
2. Qodirova D. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: “Fan” nashriyoti, 2018.
3. Yo‘ldoshev N. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2019.
4. Ochilov M. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: “Ma’naviyat” nashriyoti, 2017.
5. Rahimov Sh. Psixologiya asoslari. – Toshkent: “Universitet” nashriyoti, 2016.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM METODLARI: NAZARIY TASNIF

Sharofaddinova Hilola Bahodir qizi
UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan o‘qitish metodlarining nazariy asoslari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvi va amaliy tatbiq masalalari kompleks tahlil qilinadi. Boshlang‘ich ta’lim — shaxs taraqqiyotining poydevori bo‘lib, ushbu bosqichda qo‘llaniladigan metodlar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan munosabati, fikrlash qobiliyatlari va ijodiy salohiyatining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Аннотация: В данной статье проводится комплексный анализ теоретических основ методов обучения, применяемых в начальном образовании, их интеграции с современными педагогическими технологиями и вопросов практического применения. Начальное образование является фундаментом развития личности, и методы, применяемые на этом этапе, напрямую влияют на отношение учащихся к получению знаний, формирование их мыслительных способностей и творческого потенциала.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations of teaching methods used in primary education, their integration with modern pedagogical technologies, and issues of practical application. Primary education is the foundation of personal development, and the methods applied at this stage directly influence students' attitudes toward learning, the formation of their thinking abilities, and creative potential.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, o‘qitish metodlari, interfaol metodlar, differentsiallashtirilgan ta’lim, STEAM yondashuvi, loyihaviy ta’lim, sun‘iy intellekt, muammoli o‘qitish, pedagogik texnologiyalar.

Ключевые слова: Начальное образование, методы обучения, интерактивные методы, дифференцированное образование, STEAM-подход, проектное образование, искусственный интеллект, проблемное обучение, педагогические технологии.

Keywords: Primary education, teaching methods, interactive methods, differentiated education, STEAM approach, project-based education, artificial intelligence, problem-based learning, pedagogical technologies.

Ta’lim tizimining eng muhim va mas’uliyatli bosqichlaridan biri — boshlang‘ich ta’limdir. Bu bosqichda o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, o‘rganish ko‘nikmalari va ijodiy salohiyatining poydevori qo‘yiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘qitish metodlarini to‘g‘ri tanlash va ularni samarali qo‘llash ta’lim sifatining asosiy omillaridan biridir. Hozirgi zamonaviy ta’limda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchilarning bilim olish jarayonini boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 7-fevraldagi farmoni bilan maktablar 12 yillik ta’lim tizimiga o‘tkazilib, o‘quv dasturlarini xalqaro ilg‘or tajriba asosida yangilash, boshlang‘ich sinflarda ta’limni kuchaytirish va uzluksiz metodik tizim yaratish vazifalari belgilangan. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich ta’lim metodlarining nazariy asoslari va amaliy tatbiqini tizimli tahlil qilish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan zamonaviy o‘qitish metodlarining nazariy asoslari va amaliy tatbiqini kompleks tahlil qilish, ilg‘or xorijiy tajriba va O‘zbekiston amaliyotini o‘rganish asosida ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism.

1. O‘qitish metodlari: tushuncha va nazariy asoslar

Ta’lim metodi — o‘qituvchi va o‘quvchilarning maqsadga erishishga qaratilgan hamkorlikdagi faoliyati usuli hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflar dars jarayonida qo‘llanilgan har bir metod ta’lim metodi hisoblanadi. Ta’lim metodi birgina usul bilan chegaralanib qolmaydi, unda o‘quvchilarni har tomonlama yetuk va barkamol qilib yetkazish bosh maqsad deb qaraladi.

Pedagogik metodlarning asosiy vazifasi:

- o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish;
- mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish;
- ijodiy va tanqidiy tafakkurni shakllantirish;
- kommunikativ va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish.

An’anaviy yondashuvda metodlar og‘zaki bayon, suhbat, amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil ish, ko‘rgazmali metodlar va boshqalarga bo‘linadi. Zamonaviy yondashuv esa interfaol, muammoli, loyihaviy, differentsiallashtirish va integrativ metodlarni o‘z ichiga oladi.

2. Boshlang‘ich ta’lim metodlarining tasnifi

Boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan metodlar mazmuni, maqsadi va qo‘llanish xususiyatiga ko‘ra bir necha guruhga ajratiladi:

An’anaviy metodlar — og‘zaki bayon (hikoya, ma’ruza, tushuntirish), suhbat, amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil ish, ko‘rgazmali metodlar. Ushbu metodlar asosan bilimlarni “tayyor holda” uzatishga asoslangan.

Interfaol metodlar — o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan, ularning fikrlash faolligini oshiradigan metodlar. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Bumerang”, “Venn diagrammasi” kabi usullar o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarni hal etish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Differentsiallashtirish va individual yondashuv — o‘quvchilarning bilim darajasi, qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish. Differentsial ta’lim — o‘qituvchilar o‘zlarining o‘quv dasturlari va ko‘rsatmalarini barcha o‘quvchilarning o‘rganishini maksimal darajada oshirish uchun moslashtiradigan yondashuvdir. Ta’limning uchta jihatini farqlash muhim: mazmun, jarayon (ta’lim usullari) va mahsulot (baho).

Muammoli o‘qitish metodi — o‘quvchilarni bilimlarni “tayyor” holda o‘zlashtirishdan tiyilib, muammoli vaziyatlar yaratish va ularni mustaqil hal qilishga o‘rgatishga asoslanadi. O‘qituvchi rahbarligida o‘quvchilar oldiga yangidan — yangi murakkablashib boruvchi uzluksiz muammolarni qo‘yish va ularni hal qilish orqali ta’limni tashkil etadi.

O‘yin texnologiyalari — boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun eng samarali metodlardan biri hisoblanadi. Didaktik o‘yinlar, rolli o‘yinlar va musobaqa elementlaridan iborat o‘yin texnologiyalari o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, darsga qiziqishni rag‘batlantiradi.

Loyihaviy ta’lim metodi — o‘quvchilarning muayyan loyiha ustida mustaqil yoki kichik guruhlarda ishlashini nazarda tutadi. Loyihaviy ta’lim fanlararo integratsiyani ta’minlaydi va o‘quvchilarning tadqiqotchilik, tahlil qilish va natijalarni taqdim etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) — boshlang‘ich ta’limda multimedia vositalari, interaktiv doskalar, ta’lim dasturlari va onlayn platformalarni o‘z ichiga oladi. AKT o‘quv jarayonini vizuallashtirish, o‘quvchilarning mustaqil ishlash imkoniyatlarini kengaytirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Xoldarova I.V. (2025). Boshlang‘ich sinf yangi avlod darsliklarida fanlararo integratsiya. *Pedagogika*, 1(1).
2. Qurahmedov A. (2025). Ta’lim jarayonida fanlar integratsiyasi: nazariy asosi va amaliy ahamiyati. *Ilmiy Va Professional ta’lim Jarayonida Muloqot, Fan Va Madaniyatlar Integratsiyasi*, 1(1), 285–286.
3. Sultonova O.J. (2025). Integratsiyalashgan ta’lim jarayoni orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida izlanuvchanlikni shakllantirish. *Zamonaviy ta’lim va fan*, 76-78.
4. Xudoynazarova M. Boshlang‘ich sinf darslarida integratsiyalashgan yondashuv orqali fanlararo bog‘liqlikni o‘rgatish tajribasi.
5. Ismoilov B.T., & Turayev A.M. (2025). STEAM ta’limini joriy etishda “Tabiiy fanlar” ning mohiyati. *Universal jurnal*, 18-19.
6. Jumabaeva M. (2025). STEAM Education in Primary Education: Integrated Approaches and Their Requirements. *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, 1(3), 647–649.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IQTIDORLI BOLALARNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MOSLASHUVI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Abdullayeva Nozima Nizomaddin qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda tahsil olayotgan iqtidorli bolalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi bilan bog‘liq muammolar, ularning kelib chiqish omillari hamda samarali pedagogik va psixologik yechimlar tahlil qilinadi. Shuningdek, iqtidorli o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, jamoaga moslashuvi va shaxsiy qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlash masalalari yoritiladi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы социально-психологической адаптации одарённых детей в начальных классах, факторы их возникновения, а также эффективные педагогические и психологические решения. Освещаются вопросы развития интеллектуального потенциала одарённых учащихся, их адаптации в коллективе и поддержки индивидуальных способностей.

Abstract: This article examines the problems of socio-psychological adaptation of gifted children in primary school, the factors causing these problems, and effective pedagogical and psychological solutions. It also highlights the issues of developing gifted students’ intellectual potential, adapting them to the social environment, and supporting their individual abilities.

Kalit so‘zlar: Iqtidorli bolalar, ijtimoiy moslashuv, psixologik moslashuv, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik yondashuv, qobiliyat, ta’lim muhiti, motivatsiya.

Ключевые слова: одарённые дети, социальная адаптация, психологическая адаптация, начальное образование, педагогический подход, способности, образовательная среда, мотивация.

Keywords: gifted children, social adaptation, psychological adaptation, primary education, pedagogical approach, abilities, educational environment, motivation.

Boshlang‘ich ta’lim davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ayniqsa, iqtidorli bolalar bilan ishlash jarayonida ularning nafaqat bilim

salohiyatini rivojlantirish, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan moslashuvini ta’minlash ham dolzarb vazifalardan biridir. Iqtidorli bolalar odatda yuqori intellektual salohiyat, tez fikrlash, kuchli xotira va ijodkorlik qobiliyatlari bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, ular tengdoshlari bilan munosabat o’rnatishda ayrim qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Iqtidorli o’quvchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuvida uchraydigan asosiy muammolardan biri — jamoaga moslashishdagi qiyinchiliklardir. Bunday bolalar o’z tengdoshlariga nisbatan tezroq fikrlashi yoki boshqacha dunyoqarashga ega bo’lishi sababli ayrim hollarda o’zini yolg’iz his qiladi. Sinfdoshlar bilan qiziqishlarning mos kelmasligi, o’z fikrini to’liq tushuntira olmaslik yoki boshqalar tomonidan tushunilmaslik holatlari ularda ichki noqulaylikni yuzaga keltiradi. Natijada bola o’ziga bo’lgan ishonchini yo’qotishi yoki jamoaviy faoliyatdan chetlashishi mumkin.

Psixologik moslashuvdagi muammolardan yana biri — yuqori talab va bosim hissidir. Iqtidorli bolalardan ko’pincha doimiy ravishda yuqori natijalar kutib olinadi. Bu esa ularda qo’rquv, xavotir va ruhiy zo’riqishni keltirib chiqarishi mumkin. Ba’zi hollarda ota-onalar va o’qituvchilarning haddan tashqari talabchanligi bolaning erkin rivojlanishiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shuningdek, muvaffaqiyatsizlikdan qo’rqish hissi bolaning ichki motivatsiyasini pasaytirishi mumkin. Mazkur muammolarni bartaraf etishda o’qituvchi va psixologlarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Avvalo, ta’lim jarayonida iqtidorli bolalarning individual xususiyatlari hisobga olinishi zarur. Ularga murakkabroq topshiriqlar berish bilan birga, jamoaviy ishlarda faol ishtirok etishga ham undash kerak. Interfaol metodlar, guruhli mashg’ulotlar va ijodiy loyihalar orqali bolalarning ijtimoiy faolligi oshiriladi. Shuningdek, maktab psixologi tomonidan muntazam psixologik suhbatlar va treninglar tashkil etilishi muhimdir. Bunday mashg’ulotlar bolalarda muloqot ko’nikmasini rivojlantiradi, stressni kamaytiradi va o’ziga bo’lgan ishonchni mustahkamlaydi. Ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham muhim omillardan biridir.

Oilada bolaning qobiliyatini qo’llab-quvvatlash, uni haddan tashqari bosimdan himoya qilish va ruhiy jihatdan rag’batlantirish ijobiy natija beradi. Xalqaro tajribada iqtidorli bolalar bilan ishlashning samarali tizimlari mavjud. Rivojlangan davlatlarda maxsus dasturlar, moslashtirilgan ta’lim metodlari va psixologik qo’llab-quvvatlash xizmatlari yo’lga qo’yilgan. Bu tajribalar iqtidorli bolalarning nafaqat akademik, balki ijtimoiy rivojlanishiga ham yordam beradi. O’zbekiston ta’lim tizimida ham iqtidorli o’quvchilarni qo’llab-quvvatlash, ularning qobiliyatini rivojlantirish va moslashuvini ta’minlashga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda iqtidorli bolalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi muhim pedagogik va psixologik masala hisoblanadi. Iqtidorli bolalar yuqori intellektual salohiyatga ega bo’lishiga qaramay, ular tengdoshlari bilan muloqot qilish, jamoaga moslashish va ruhiy barqarorlikni saqlashda ayrim qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Shu sababli ta’lim jarayonida ularning individual xususiyatlarini hisobga olish, psixologik qo’llab-quvvatlashni kuchaytirish va qulay ta’lim muhitini yaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI.

1. Avliyakov N.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
2. Tolipov O’., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

3. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
4. G‘oziev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2010.
5. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002.
6. Qodirov B.R. Iqtidorli bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2015.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM METODLARI: NAZARIY TASNIF, ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Sultonova Mashhura Bahodir qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan o‘qitish metodlarining nazariy asoslari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvi va amaliy tatbiq masalalari kompleks tahlil qilinadi. Boshlang‘ich ta’lim — shaxs taraqqiyotining poydevori bo‘lib, ushbu bosqichda qo‘llaniladigan metodlar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan munosabati, fikrlash qobiliyatlari va ijodiy salohiyatining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Аннотация: В данной статье проводится комплексный анализ теоретических основ методов обучения, применяемых в начальном образовании, их интеграции с современными педагогическими технологиями и вопросов практического применения. Начальное образование является фундаментом развития личности, и методы, применяемые на этом этапе, напрямую влияют на отношение учащихся к получению знаний, формирование их мыслительных способностей и творческого потенциала.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations of teaching methods used in primary education, their integration with modern pedagogical technologies, and issues of practical application. Primary education is the foundation of personal development, and the methods applied at this stage directly influence students' attitudes toward learning, the formation of their thinking abilities, and creative potential.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, o‘qitish metodlari, interfaol metodlar, differentsiallashtirilgan ta’lim, STEAM yondashuvi, loyihaviy ta’lim, sun‘iy intellekt, muammoli o‘qitish, pedagogik texnologiyalar.

Keywords: Primary education, teaching methods, interactive methods, differentiated education, STEAM approach, project-based education, artificial intelligence, problem-based learning, pedagogical technologies.

Interfaol metodlar va ularning boshlang‘ich ta’limdagi ahamiyati.

Interfaol metodlar — bugungi kunda ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo‘llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni qo‘llash bir tomondan ta’lim samaradorligi va ta’sirchanligini oshirsa, ikkinchi tomondan o‘quvchilarning o‘qish motivlarini o‘stiradi.

Fanlararo integrativ metodlar va STEAM yondashuvi

Zamonaviy ta’limda fanlararo integratsiyaga asoslangan metodlar alohida o‘rin tutadi. STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi boshlang‘ich ta’limda keng tatbiq etilmoqda. STEAM ta’limi an’anaviy yondashuvlardan farqli ravishda

fanlararo integratsiya va loyihaviy faoliyat orqali ijodkorlikni rag‘batlantirishning innovatsion yo‘nalishi sifatida namoyon bo‘ladi.

STEAM va an‘anaviy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini aniqlash imkonini beradi. An‘anaviy yondashuvlar (ijodiy topshiriqlar, rassomlik, hikoya tuzish, o‘yinli mashg‘ulotlar) ham ijodiy fikrlashni rivojlantirishda o‘z samarasini ko‘rsatmoqda.

Boshlang‘ich ta‘lim tizimida STEAM ta‘limidan foydalanish afzalliklari va bu ta‘lim shaklining ta‘lim muassasalarida o‘qitilayotganligi asoslab berilgan. O‘zbekiston sharoitida STEAM ta‘limini ommalashtirish bo‘yicha turli qiziqarli metodlar va takliflar ilgari surilmoqda.

Fanlararo integratsiya imkoniyatlari va STEAM texnologiyasining boshlang‘ich ta‘limda qo‘llanilishi zamonaviy metodik uslublar va texnologiyalarning muhim yo‘nalishidir.

Sun‘iy intellektga asoslangan zamonaviy metodlar

Bugungi kunda sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalari boshlang‘ich ta‘lim tizimiga, ayniqsa, sinfdan tashqari mashg‘ulotlarga integratsiya qilinmoqda. SI asosidagi o‘quv platformalari, raqamli yordamchilar, interaktiv mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, nutqiy faoliyat va axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi ishlab chiqilmoqda.

Moslashuvchan (adaptiv) o‘qitish tizimlari o‘quvchining bilim darajasini real vaqt rejimida baholab, unga mos topshiriqlarni taklif etadi. Bu texnologiya o‘qituvchilarga sinfdagi har bir o‘quvchi bilan individual ishlash imkonini yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, moslashuvchan o‘qitish tizimlaridan foydalanish o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi.

SI vositalari yordamida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ona tili fanini o‘qitish kompetentligini rivojlantirish metodikasi ham ishlab chiqilmoqda. Mustaqil ishni tashkil etishda sun‘iy intellektning integratsiyalashuvi asosiy e‘tibor ta‘lim natijalarini oshiradigan pedagogik usullar va yondashuvlarga qaratilgan.

Ilg‘or xorijiy tajriba va O‘zbekistondagi islohotlar

O‘zbekiston Respublikasida boshlang‘ich ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida olib borilayotgan islohotlar va tadqiqotlarning qamrovini oshirish orqali ta‘lim sifatini yanada yaxshilash bo‘yicha qator taklif va mulohazalar ilgari surilmoqda.

Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda boshlang‘ich ta‘limda o‘yin va loyihaviy ta‘limga asoslangan metodlar, shaxsiylashtirilgan ta‘lim va texnologik vositalarga katta e‘tibor qaratiladi.

O‘zbekiston ta‘lim tizimida zamonaviy metodikalarni qo‘llash, o‘qituvchi malakasini oshirish va o‘quvchi markazli yondashuv orqali ta‘lim sifatini yaxshilash imkoniyatlari kengaymoqda. “Skills Up: boshlang‘ich ta‘limda o‘qitishning innovatsion usullari, muammo va yechimlar” mavzusidagi treninglar doirasida darslik mualliflari va soha mutaxassislari tomonidan zamonaviy o‘qitish usullari, innovatsion texnologiyalar, o‘quvchilarning individual xususiyatlari va savodxonligini oshirish bo‘yicha atroflicha ma‘lumot berilm oqda.

Muammo va istiqbollar

Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy metodlarni keng joriy etish yo‘lida hal qilinishi lozim bo‘lgan bir qator muammolar mavjud:

1. Metodik ta’minotning yetarli emasligi. Zamonaviy metodlar bo’yicha metodik qo’llanmalar va o’quv materiallari hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

2. O’qituvchilarning tayyorgarligi. Ko‘plab boshlang‘ich sinf o’qituvchilari zamonaviy metodlarning nazariy va amaliy asoslarini yetarli darajada o’zlashtirmagan.

3. Moddiy-texnik bazaning cheklanganligi. Interfaol va raqamli metodlarni qo’llash uchun zarur qurilmalar, internet aloqasi va dasturiy ta’minot yetarli emas.

4. An’anaviy qarashlarning saqlanib qolishi. Ba’zi o’qituvchilar va ota-onalar an’anaviy metodlarni afzal ko‘rib, yangi metodlarni qabul qilishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Ushbu muammolarni hal etish yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni belgilash mumkin:

- Zamonaviy metodlar bo’yicha metodik qo’llanmalar va dars ishlanmalarini ishlab chiqish;

- O’qituvchilarning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish;

- Maktablarni zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash;

- Ilg‘or xorijiy tajribalarni tizimli o‘rganish va O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish;

- “Skills Up” kabi o’qitishning innovatsion usullari bo’yicha trening va seminarlarni kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Xoldarova I.V. (2025). Boshlang‘ich sinf yangi avlod darsliklarida fanlararo integratsiya. *Pedagogika*, 1(1).

2. Qurahmedov A. (2025). Ta’lim jarayonida fanlar integratsiyasi: nazariy asosi va amaliy ahamiyati. *Ilmiy Va Professional ta’lim Jarayonida Muloqot, Fan Va Madaniyatlar Integratsiyasi*, 1(1), 285–286.

3. Sultonova O.J. (2025). Integratsiyalashgan ta’lim jarayoni orqali boshlang‘ich sinf o’quvchilarida izlanuvchanlikni shakllantirish. *Zamonaviy ta’lim va fan*, 76-78.

4. Xudoynazarova M. Boshlang‘ich sinf darslarida integratsiyalashgan yondashuv orqali fanlararo bog‘liqlikni o’rgatish tajribasi.

5. Ismoilov, B. T., & Turayev, A. M. (2025). STEAM ta’limini joriy etishda “Tabiiy fanlar” ning mohiyati. *Universal jurnal*, 18-19.

6. Jumabaeva, M. (2025). STEAM Education in Primary Education: Integrated Approaches and Their Requirements. *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, 1(3), 647–649.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUV: NAZARIY ASOSLAR

Samandarova Komila Maxsat qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan yondashuvning nazariy asoslari, uning pedagogik ahamiyati hamda ta’lim jarayonidagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, fanlararo integratsiya orqali o’quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Integratsiyalashgan ta’limning samaradorligi va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan bog‘liqligi ochib beriladi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы интегрированного подхода в начальном образовании, его педагогическое значение и роль

в образовательном процессе. Анализируются вопросы развития знаний, навыков и компетенций учащихся посредством междисциплинарной интеграции. Раскрывается эффективность интегрированного обучения и его связь с современными педагогическими технологиями.

Abstract: This article discusses the theoretical foundations of the integrated approach in primary education, its pedagogical significance, and its role in the educational process. It analyzes the development of students’ knowledge, skills, and competencies through interdisciplinary integration. The effectiveness of integrated education and its connection with modern pedagogical technologies are also highlighted.

Kalit so‘zlar: Integratsiyalashgan ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, fanlararo aloqa, pedagogik texnologiya, ta’lim samaradorligi, innovatsion yondashuv, kompetensiya, metodika.

Ключевые слова: интегрированное обучение, начальное образование, междисциплинарная связь, педагогическая технология, эффективность образования, инновационный подход, компетенция, методика.

Keywords: integrated education, primary education, interdisciplinary connection, pedagogical technology, educational effectiveness, innovative approach, competence, methodology.

Boshlang‘ich ta’lim tizimi o‘quvchilarning bilim olish jarayonidagi dastlabki va eng muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning qiziqishini oshirish hamda bilimlarni hayot bilan bog‘liq holda o‘rgatish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Integratsiyalashgan yondashuv ana shu vazifalarni amalga oshirishda samarali metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv turli fanlarni o‘zaro bog‘liq holda o‘qitish orqali o‘quvchilarda yaxlit bilim va dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Integratsiya tushunchasi lotincha “integratio” so‘zidan olingan bo‘lib, “birlashtirish”, “yaxlitlash” ma’nolarini anglatadi. Pedagogik nuqtai nazardan integratsiyalashgan ta’lim turli fanlar o‘rtasidagi aloqadorlikni ta’minlash, bilimlarni bir butun tizim sifatida o‘zlashtirish jarayonidir. Boshlang‘ich sinflarda bunday yondashuv ayniqsa muhim bo‘lib, bolalarning yosh xususiyatlari va tafakkur rivojlanishiga mos keladi. Chunki kichik yoshdagi o‘quvchilar atrof-muhitni yaxlit holda qabul qiladilar. Integratsiyalashgan yondashuvning nazariy asoslari pedagogika, psixologiya va didaktika fanlariga tayangan holda shakllangan. Pedagog olimlar ta’lim jarayonida fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishini ta’kidlaydilar. Psixologik jihatdan esa integratsiyalashgan ta’lim bolalarda bilimlarni o‘zaro bog‘liq holda idrok etish va eslab qolish jarayonini yengillashtiradi.

Boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan yondashuv turli fanlarni bir-biri bilan bog‘lab o‘qitishda namoyon bo‘ladi. Masalan, ona tili darslarida tabiat, tarix yoki matematika mavzulariga oid matnlardan foydalanish mumkin. Matematika darslarida esa kundalik hayotga oid misollar orqali iqtisodiy va ekologik tarbiya elementlari singdiriladi. Tasviriy san’at va texnologiya fanlarini uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlari rivojlantiriladi. Integratsiyalashgan ta’lim o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi. Bunday yondashuv orqali o‘quvchilar turli fanlarda olgan bilimlarini birgalikda qo‘llashni o‘rganadilar. Natijada ularda muammoli vaziyatlarni hal qilish, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllanadi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar ta’lim tizimida integratsiyalashgan yondashuv keng qo’llanilmoqda. Xususan, Finlandiya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda fanlararo bog‘liqlikka asoslangan ta’lim modeli samarali natijalar bermoqda. Ushbu tajribalar o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham integratsiyalashgan ta’limni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Yangi davlat ta’lim standartlari va zamonaviy darsliklarda fanlararo bog‘liqlikni kuchaytirishga qaratilgan topshiriqlar keng o‘rin olgan. Shuningdek, interfaol metodlar va raqamli texnologiyalar integratsiyalashgan darslarni tashkil etishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit holda o‘zlashtirishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik tizim hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta’lim samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda fanlararo aloqadorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, integratsiyalashgan ta’lim orqali o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalar, kommunikativ kompetensiyalar va muammoli vaziyatlarni hal qilish malakalari shakllanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashgan integratsion yondashuv boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish va raqobatbardosh yosh avlodni tarbiyalashning muhim omillaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Abdullayeva Q. Pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
2. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2019.
3. G‘oziev E. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
4. Hasanboyeva O. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ijod-print, 2022.
5. Karimova V. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Musurmonova O. O‘quv jarayonida integratsiyalashgan yondashuv asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.
7. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2017.

SUN’IY INTELLEKT VA INSONIYAT KELAJAGI: IMKONIYATLAR VA XATARLAR

Aminova Zumrad Farhod qizi

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi, insoniyat taraqqiyotidagi o‘rni, uning jamiyat uchun yaratadigan imkoniyatlari hamda yuzaga keltirishi mumkin bo‘lgan xatarlar tahlil qilinadi. Shuningdek, sun’iy intellektning ta’lim, tibbiyot, iqtisodiyot va kundalik hayotdagi ahamiyati hamda undan oqilona foydalanish masalalari yoritiladi.

Аннотация: В данной статье анализируются развитие технологий искусственного интеллекта, их роль в развитии человечества, возможности, которые они создают для общества, а также потенциальные риски. Освещаются значение искусственного

интеллекта в образовании, медицине, экономике и повседневной жизни, а также вопросы его рационального использования.

Abstract: This article analyzes the development of artificial intelligence technologies, their role in the progress of humanity, the opportunities they create for society, and the potential risks they may cause. It also highlights the importance of artificial intelligence in education, medicine, economics, and everyday life, as well as the issues of its rational use.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiya, innovatsiya, avtomatlashtirish, axborot texnologiyalari, insoniyat kelajagi, texnologik taraqqiyot, kiberxavfsizlik.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, инновация, автоматизация, информационные технологии, будущее человечества, технологическое развитие, кибербезопасность.

Keywords: artificial intelligence, digital technology, innovation, automation, information technology, future of humanity, technological progress, cybersecurity.

XXI asr texnologiyalar asri sifatida insoniyat tarixida alohida o‘rin egallamoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi jamiyatning barcha sohalariga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Sun’iy intellekt — bu kompyuter tizimlarining inson aqli bilan bog‘liq bo‘lgan fikrlash, o‘rganish, tahlil qilish va qaror qabul qilish kabi vazifalarni bajarish qobiliyatidir. Hozirgi kunda sun’iy intellekt tibbiyot, ta’lim, sanoat, iqtisodiyot, transport va axborot texnologiyalari kabi ko‘plab sohalarda keng qo‘llanilmoqda.

Sun’iy intellektning asosiy imkoniyatlaridan biri ish jarayonlarini avtomatlashtirishdir. Turli ishlab chiqarish korxonalarida robot texnologiyalaridan foydalanish mehnat unumdorligini oshirmoqda va inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirmoqda. Masalan, zamonaviy zavodlarda sun’iy intellekt asosidagi robotlar mahsulotlarni tez va aniq ishlab chiqarishga yordam beradi. Bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Ta’lim sohasida ham sun’iy intellektning ahamiyati ortib bormoqda. Aqlli ta’lim platformalari o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, ularga individual topshiriqlar taqdim etadi. Elektron yordamchilar va virtual o‘qituvchilar orqali masofaviy ta’lim imkoniyatlari kengaymoqda. Natijada o‘quvchilar bilimlarni qulay va zamonaviy usullar orqali egallash imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Tibbiyot sohasida sun’iy intellekt kasalliklarni erta aniqlash va tashxis qo‘yishda muhim vositaga aylanmoqda. Maxsus dasturlar tibbiy tasvirlarni tahlil qilib, ayrim kasalliklarni tezkor aniqlash imkonini bermoqda. Shuningdek, robotlashtirilgan jarrohlik amaliyotlari ham tibbiyot samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq sun’iy intellektning rivojlanishi bilan ayrim xavf va muammolar ham yuzaga kelmoqda. Eng asosiy xatarlardan biri ayrim kasblarning yo‘qolish ehtimolidir. Avtomatlashtirish natijasida ko‘plab oddiy ish o‘rinlari robotlar va dasturlar tomonidan bajarilishi mumkin. Bu esa ishsizlik muammosini kuchaytirishi ehtimoldan holi emas. Shuningdek, sun’iy intellekt bilan bog‘liq kiberxavfsizlik muammolari ham dolzarb hisoblanadi. Shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi, internetdagi firibgarlik va noto‘g‘ri axborot tarqalishi kabi holatlar jamiyat uchun xavf tug‘dirishi mumkin. Shu sababli sun’iy intellektidan foydalanishda axloqiy va huquqiy me’yorlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Yana bir muhim masala — inson va texnologiya o‘rtasidagi munosabatdir. Sun’iy intellekt inson hayotini yengillashtirayotgan bo‘lsa-da, texnologiyalarga haddan tashqari bog‘lanish insonning mustaqil

fikrlashi va ijtimoiy faolligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shu bois sun’iy intellekt inson manfaatlariga xizmat qilishi va jamiyat taraqqiyotiga yo’naltirilishi zarur.

Bugungi kunda ko’plab davlatlar sun’iy intellektni rivojlantirish bo’yicha milliy strategiyalar ishlab chiqmoqda. O’zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalarni rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Bu esa yoshlarning zamonaviy bilim va ko’nikmalarni egallashi hamda kelajak kasblariga tayyor bo’lishida muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt insoniyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo’lib, u turli sohalarida katta imkoniyatlar yaratmoqda. Ta’lim, tibbiyot, iqtisodiyot va ishlab chiqarishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish samaradorlikni oshirish va inson hayotini yengillashtirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, sun’iy intellekt bilan bog’liq xavf va muammolarni ham inobatga olish zarur. Ishsizlik, kiberxavfsizlik va texnologiyalarga qaramlik kabi muammolarni oldini olish uchun sun’iy intellektdan oqilona va mas’uliyatli foydalanish muhimdir. Kelajakda inson va sun’iy intellekt hamkorligi jamiyat rivojining asosiy omillaridan biriga aylanishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI.

1. Abduqodirov A. Axborot texnologiyalari va sun’iy intellekt asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
2. Azizxo’jayeva N. Innovatsion pedagogika va zamonaviy texnologiyalar. – Toshkent: O’qituvchi, 2020.
3. G’ulomov S. Raqamli iqtisodiyot va zamonaviy texnologiyalar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
4. Karimov U. Sun’iy intellekt va axborot tizimlari. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
5. Rasulov R. Kiberxavfsizlik asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
6. To’xtayev B. Zamonaviy kompyuter texnologiyalari. – Toshkent: Universitet, 2019.
7. Yo’ldoshev J. Innovatsion texnologiyalar va raqamli ta’lim. – Toshkent: Ma’naviyat, 2022.

BOSHLANG‘ICH SINIF DARSLARIDA GEYMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Ollaberganova Adolat

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf darslarida geymifikatsiya texnologiyasidan foydalanishning pedagogik ahamiyati, uning nazariy asoslari hamda ta’lim jarayonidagi samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, o‘yin elementlarini darslarga integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta’lim sifatini yaxshilash masalalari tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье рассматривается педагогическое значение использования технологии геймификации на уроках в начальных классах, её теоретические основы и эффективность в образовательном процессе. Анализируются вопросы повышения интереса учащихся к обучению, развития самостоятельного мышления и улучшения качества образования посредством интеграции игровых элементов в учебный процесс.

Abstract: This article discusses the pedagogical significance of using gamification technology in primary school lessons, its theoretical foundations, and effectiveness in the educational process. It also analyzes the issues of increasing students’ interest in learning, developing independent thinking, and improving educational quality through the integration of game elements into lessons.

Kalit so‘zlar: Geymifikatsiya, boshlang‘ich ta’lim, o‘yin texnologiyasi, interfaol metod, motivatsiya, pedagogik texnologiya, ta’lim samaradorligi, innovatsion yondashuv.

Ключевые слова: геймификация, начальное образование, игровая технология, интерактивный метод, мотивация, педагогическая технология, эффективность образования, инновационный подход.

Keywords: gamification, primary education, game technology, interactive method, motivation, pedagogical technology, educational effectiveness, innovative approach.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning dars jarayoniga bo‘lgan qiziqishini oshirish va ularni faol ishtirok etishga undash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ta’lim jarayonini qiziqarli va interfaol tashkil etish katta ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan geymifikatsiya texnologiyasi samarali pedagogik yondashuv sifatida keng qo‘llanilmoqda. Geymifikatsiya – bu o‘yin elementlari va mexanizmlarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish orqali o‘quvchilar motivatsiyasini oshirishga qaratilgan innovatsion usuldir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatlariga ko‘ra o‘yin faoliyatiga moyil bo‘ladilar. Shu sababli darslarda turli o‘yin texnologiyalaridan foydalanish bilimlarni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi. Geymifikatsiya jarayonida ball to‘plash, darajalarni bosib o‘tish, rag‘batlantiruvchi belgilar, musobaqa va jamoaviy topshiriqlar kabi elementlardan foydalaniladi. Bu esa o‘quvchilarda darsga nisbatan qiziqish va faol ishtirokni kuchaytiradi.

Geymifikatsiyaning nazariy asoslari pedagogika, psixologiya va motivatsion ta’lim nazariyalariga tayanadi. Psixologik jihatdan o‘yin faoliyati bolalarda emotsional ko‘tarinkilikni yuzaga keltiradi hamda bilimlarni oson qabul qilishga yordam beradi. Pedagogik nuqtai nazardan esa geymifikatsiya ta’lim jarayonini o‘quvchi markazida tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqot qilish va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Boshlang‘ich sinf darslarida geymifikatsiyadan turli fanlarda foydalanish mumkin. Masalan, matematika darslarida “Kim tez yechadi?”, “Bilimlar poygasi” kabi o‘yinlar orqali misol va masalalar bajariladi. Ona tili darslarida esa so‘z topish, rebus yechish va rolli o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning nutqini rivojlantiradi. Tabiiy fanlarda viktorinalar va interaktiv topshiriqlar orqali o‘quvchilarning tabiat haqidagi bilimlari mustahkamlanadi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi geymifikatsiya imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Hozirgi kunda elektron platformalar, mobil ilovalar va interaktiv dasturlar yordamida o‘yin asosidagi ta’lim tashkil etilmoqda. Kahoot, Quizizz va Wordwall kabi platformalar o‘quvchilarning bilimni sinash va mustahkamlashda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarda raqamli kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Geymifikatsiya texnologiyasining afzalliklaridan biri shundaki, u o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi va ularda ijobiy raqobat muhitini shakllantiradi. O‘yin elementlari orqali bolalarda jamoada ishlash, liderlik, tezkor fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Shu bilan birga, o‘qituvchi har bir o‘quvchining individual qobiliyatini aniqlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Biroq geymifikatsiyani qo‘llashda ayrim muammolar ham mavjud. Masalan, texnik vositalarning yetishmasligi yoki o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalar bilan ishlash malakasi pastligi jarayon samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha malakasini oshirish muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf darslarida geymifikatsiya texnologiyasidan foydalanish ta’lim jarayonini qiziqarli, interfaol va samarali tashkil etish imkonini beradi. O‘yin elementlari orqali o‘quvchilarning motivatsiyasi oshadi, bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni yengillashadi hamda mustaqil va ijodiy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdullayeva Q. Pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
2. G‘oziev E. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Hasanboyeva O. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ijod-print, 2022.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2017.
5. Yo‘ldoshev J. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Tafakkur, 2021.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IQTIDORLI BOLALARNI ANIQLASHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK DIAGNOSTIKASI

Zafarova Shirin

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda iqtidorli bolalarni aniqlashning psixologik-pedagogik diagnostikasi, uning mazmun-mohiyati va ta’lim jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, iqtidorli o‘quvchilarning intellektual, ijodiy va shaxsiy xususiyatlarini aniqlash usullari hamda zamonaviy diagnostik metodlarning samaradorligi tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психолого-педагогическая диагностика выявления одарённых детей в начальных классах, её сущность и значение в образовательном процессе. Анализируются методы определения интеллектуальных, творческих и личностных особенностей одарённых учащихся, а также эффективность современных диагностических методик.

Abstract: This article discusses the psychological and pedagogical diagnostics of identifying gifted children in primary grades, its essence, and its importance in the educational process. It also analyzes methods for determining the intellectual, creative, and personal characteristics of gifted students, as well as the effectiveness of modern diagnostic methods.

Kalit so‘zlar: iqtidorli bolalar, diagnostika, psixologik diagnostika, pedagogik diagnostika, boshlang‘ich ta’lim, qobiliyat, iste’dod, ijodkorlik, ta’lim samaradorligi.

Ключевые слова: одарённые дети, диагностика, психологическая диагностика, педагогическая диагностика, начальное образование, способности, талант, творчество, эффективность образования.

Keywords: gifted children, diagnostics, psychological diagnostics, pedagogical diagnostics, primary education, ability, talent, creativity, educational effectiveness.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolalarning qobiliyat va iste’dodini yuzaga chiqarishda muhim davr hisoblanadi. Shu davrda o‘quvchilarning bilim olishga qiziqishi, tafakkuri, ijodiy fikrlashi va shaxsiy fazilatlari shakllanadi. Ayniqsa, iqtidorli bolalarni erta aniqlash va ularning salohiyatini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda psixologik-pedagogik diagnostika muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Iqtidorli bolalar boshqa tengdoshlariga nisbatan tez fikrlashi, kuchli xotirasi, yuqori kuzatuvchanligi va noodatiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Ular murakkab topshiriqlarni tez bajaradi, yangi bilimlarni oson o‘zlashtiradi va mustaqil fikr yurita oladi. Biroq har bir iqtidorli bolaning qobiliyati turlicha namoyon bo‘lgani sababli ularni aniqlashda maxsus diagnostik usullardan foydalanish talab etiladi.

Psixologik diagnostika bolaning aqliy rivojlanishi, emotsional holati va individual xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan. Bu jarayonda kuzatish, suhbat, test, anketa va amaliy topshiriqlardan foydalaniladi. Intellektual testlar orqali bolaning mantiqiy fikrlashi va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati aniqlansa, ijodiy topshiriqlar orqali uning kreativ tafakkuri baholanadi. Psixologik diagnostika bolaning ichki imkoniyatlarini ochib berishga yordam beradi. Pedagogik diagnostika esa o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faoliyati va natijalarini o‘rganishga asoslanadi. O‘qituvchi bolaning darsdagi faolligi, mustaqil ishlashi, savollarga javob berishi va yangi g‘oyalarni ilgari surishiga e’tibor qaratadi. Fan olimpiadalari, turli tanlovlar, ijodiy mashg‘ulotlar va loyihaviy ishlarda ishtirok etish ham iqtidorli bolalarni aniqlashning samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinflarda diagnostika jarayonida individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir bolaning qobiliyati va qiziqishi o‘ziga xos bo‘lgani sababli ularni bir xil mezon asosida baholash to‘g‘ri natija bermasligi mumkin. Ayrim o‘quvchilar matematika yoki mantiqiy fikrlashda yuqori natija ko‘rsatsa, boshqalari nutq, san’at yoki ijodkorlik yo‘nalishida iste’dodini namoyon qiladi. Shu sababli diagnostika jarayonida bolaning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarur. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari diagnostika samaradorligini oshirishda katta imkoniyat yaratmoqda. Elektron testlar, interaktiv topshiriqlar va raqamli platformalar orqali o‘quvchilarning bilim va qobiliyatlarini tezkor baholash mumkin. Bu esa diagnostika natijalarining aniqligini oshirib, o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi.

Iqtidorli bolalarni aniqlash bilan birga, ularning qobiliyatini rivojlantirish ham muhim vazifa hisoblanadi. Agar bolaning iste’dodi o‘z vaqtida qo‘llab-quvvatlanmasa, uning qiziqishi pasayishi yoki salohiyati to‘liq namoyon bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli maktablarda maxsus to‘garaklar, qo‘shimcha mashg‘ulotlar va individual dasturlar tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda iqtidorli bolalarni aniqlashning psixologik-pedagogik diagnostikasi ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Diagnostika orqali o‘quvchilarning qobiliyat va iste’dodi aniqlanib, ularning intellektual hamda ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun zarur sharoit yaratiladi.

Shuningdek, zamonaviy diagnostik metodlar va individual yondashuv iqtidorli bolalarning imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash va ularni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Kelajakda iqtidorli yoshlarni tarbiyalash va rivojlantirish jamiyat taraqqiyoti hamda ilm-fan rivoji uchun muhim omil bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Abdullayeva Q. Pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
2. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Hasanboyeva O. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ijod-print, 2022.
4. Karimova V. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2017.

GLOBALLASHUV SHAROITIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING IJTIMOIIY FAOLLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Salayev Temurbek Alisher o‘g‘li

Urganch davlat pedagogika instituti akademik
litseyi direktori

Annotatsiya: Mazkur tezisda globallashuv sharoitida bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy asoslari hamda uni takomillashtirish metodikasi yoritilgan. Zamonaviy ta’lim tizimida pedagogning nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, balki jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, fuqarolik pozitsiyasini namoyon qilishi, ijtimoiy muammolarni hal etishda tashabbuskorlik ko‘rsatishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotda ijtimoiy faollik kompetensiyasining tarkibiy komponentlari aniqlanib, uni rivojlantirishning innovatsion pedagogik mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: globallashuv, pedagog, kompetensiya, ijtimoiy faollik, fuqarolik pozitsiyasi, innovatsion ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik texnologiyalar.

Kirish: XXI asrda globallashuv jarayonlarining jadallashuvi barcha sohalar qatori ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, madaniyatlararo integratsiya, xalqaro ta’lim standartlarining joriy etilishi pedagoglardan yangi kompetensiyalarni talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan bo‘lajak pedagoglarni nafaqat kasbiy jihatdan, balki ijtimoiy faol, tashabbuskor va mas’uliyatli shaxs sifatida tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mamlakatimizda ta’lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarni zamonaviy talablar asosida tayyorlash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Asosiy qism: Ijtimoiy faollik kompetensiyasining mazmun-mohiyati

Ijtimoiy faollik kompetensiyasi shaxsning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, ijtimoiy muammolarga befarq bo‘lmasligi, fuqarolik burchlarini ongli ravishda bajarishi hamda jamoatchilik faoliyatida tashabbuskorlik ko‘rsatish qobiliyatini ifodalaydi.

Bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faollik kompetensiyasi quyidagi tarkibiy komponentlardan iborat:

Motivatsion komponent – ijtimoiy faoliyatga bo‘lgan qiziqish va ehtiyoj;

Kognitiv komponent – jamiyat, davlat, fuqarolik institutlari va ijtimoiy jarayonlar haqidagi bilimlar;

Faoliyat komponenti – ijtimoiy loyihalarda, volontyorlik va jamoatchilik ishlarida ishtirok etish ko‘nikmalari;

Refleksiv komponent – o‘z faoliyatini baholash va takomillashtirish qobiliyati. Globallashtirish sharoitida mazkur komponentlar pedagog shaxsining kasbiy shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishga quyidagi omillar ta’sir ko‘rsatadi:

1. Oliy ta’lim muassasasidagi ma’naviy-ma’rifiy muhit;
2. Talabalarni ijtimoiy loyihalarga jalb etish darajasi;
3. Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish;
4. Raqamli ta’lim vositalari va internet resurslari;
5. Talabalarning mustaqil ta’lim faoliyati;
6. Fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlik.

Ayniqsa, globallashtirish davrida raqamli platformalar orqali xalqaro loyihalarda ishtirok etish imkoniyatlarining kengayishi pedagoglarning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish yo‘llari

Bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish

Ta’lim jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiyalash zarur. Talabalarni real ijtimoiy vaziyatlar asosida ishlashga yo‘naltiruvchi topshiriqlar ularda tashabbuskorlik va mas’uliyat hissini shakllantiradi.

2. Loyihaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish

Ijtimoiy loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida talabalar muammolarni aniqlash, ularni hal etish strategiyalarini ishlab chiqish hamda jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini egallaydilar.

3. Volontyorlik faoliyatini rivojlantirish

Volontyorlik faoliyati talabalarning fuqarolik mas’uliyati, hamkorlik va insonparvarlik fazilatlarini rivojlantiradi. Shu sababli pedagogika yo‘nalishi talabalarini volontyorlik harakatlariga tizimli ravishda jalb qilish zarur.

4. Raqamli ta’lim muhitidan samarali foydalanish

Onlayn seminarlar, vebinarlar, xalqaro forumlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali talabalarning global ijtimoiy jarayonlar haqidagi bilimlarini kengaytirish mumkin.

5. Interfaol metodlarni qo‘llash

Munozara, debat, keys-stadi, “Aqliy hujum”, trening va forumlar talabalarning tanqidiy fikrlashini hamda ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Taklif etilayotgan metodika quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- Diagnostik bosqich;
- Motivatsion bosqich;

- Faoliyat bosqichi;
- Refleksiv-baholash bosqichi.

Mazkur bosqichlarning izchil amalga oshirilishi bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faollik kompetensiyasini samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa: Globallashuv sharoitida bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy faol pedagog yosh avlodni tarbiyalashda, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda va ta’lim sifatini oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv, loyihaviy ta’lim, volontyorlik faoliyati, interfaol metodlar va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida mazkur metodikani amaliyotga keng joriy etish pedagog kadrlar tayyorlash sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent, 2017.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent, 2019.
5. Xolmuhamedov A., Jo‘rayev R. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim samaradorligini oshirish. – Toshkent, 2022.
6. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.

POETIK OBRAZLARING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARJIMADA FUNKSIONAL TRANSFORMATSIYASI (NEMIS–O‘ZBEK MATERIALIDA)

Ismoilova Shahnoza

Tashkent State World Languages University

Tashkent, Uzbekistan

Email: : shahnoza.ismailova.2003@mail.ru

Telephone: +998994573339

ANNOTATSIYA. Mazkur tadqiqotda poetik obrazlarning lingvokulturologik xususiyatlari hamda ularning tarjima jarayonida funksional transformatsiyaga uchrash mexanizmlari tahlil qilinadi. Poetik obraz til va madaniyat kesishgan nuqtada shakllanuvchi ko‘p qatlamli semantik birlik sifatida talqin qilinadi. Tadqiqot davomida obrazlarning leksik-sintaktik, semantik-kognitiv va kulturologik qatlamlari aniqlanib, ularning tarjima jarayonida qanday qayta tashkil etilishi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, an’anaviy ekvivalentlik yondashuvining chegaralari ko‘rsatilib, poetik tarjimada adekvatlikni ta’minlash uchun funksional yondashuv ustuvorligi asoslab beriladi. Natijada poetik obrazlarni tarjima qilishda “funktional-semantik yadro”ni saqlash konsepsiyasi ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar:

poetik obraz, lingvokulturologiya, tarjima jarayoni, transformatsiya, funksional yondashuv, semantik struktura, adekvatlik, ekvivalentlik, metaforik tizim

ABSTRACT. This study examines the linguocultural features of poetic imagery and the mechanisms of their functional transformation in the process of translation. Poetic imagery is interpreted as a multilayered semantic unit formed at the intersection of language and culture. The research identifies lexical-syntactic, semantic-cognitive, and cultural layers of imagery and analyzes their reconfiguration in translation. The limitations of traditional equivalence-based approaches are highlighted, and the priority of a functional approach in ensuring translation adequacy is substantiated. As a result, the concept of preserving the “functional-semantic core” of poetic imagery is proposed as a key principle in poetic translation.

Keywords: *poetic imagery, linguoculture, translation process, transformation, functional approach, semantic structure, adequacy, equivalence, metaphorical system*

ZUSAMMENFASSUNG. In dieser Studie werden die linguokulturellen Eigenschaften poetischer Bilder sowie die Mechanismen ihrer funktionalen Transformation im Übersetzungsprozess untersucht. Poetische Bilder werden als mehrschichtige semantische Einheiten betrachtet, die an der Schnittstelle von Sprache und Kultur entstehen. Im Rahmen der Untersuchung werden die lexikalisch-syntaktischen, semantisch-kognitiven und kulturspezifischen Ebenen der Bilder identifiziert und ihre Umstrukturierung in der Übersetzung analysiert. Die Grenzen traditioneller Äquivalenzansätze werden aufgezeigt und die Priorität eines funktionalen Ansatzes zur Sicherung der Adäquatheit begründet. Als Ergebnis wird das Konzept der Bewahrung des „funktional-semantischen Kerns“ poetischer Bilder als zentrales Prinzip der poetischen Übersetzung vorgeschlagen.

Schlüsselwörter: *poetische Bilder, Linguokulturologie, Übersetzungsprozess, Transformation, funktionaler Ansatz, semantische Struktur, Adäquatheit, Äquivalenz, metaphorisches System*

Kirish

Zamonaviy tarjimashunoslikda poetik matnlarni tarjima qilish masalasi alohida murakkab va ko‘p qatlamli ilmiy muammo sifatida e‘tirof etilmoqda. Buning asosiy sababi shundaki, she‘riy matnlar oddiy axborot uzatish vositasi emas, balki til, tafakkur va madaniyatning sintezidan iborat murakkab estetik tizimdir.

Poetik obrazlarning o‘ziga xosligi shundaki, ular nafaqat semantik ma‘no, balki ko‘p qatlamli assotsiativ va emotsional yuklamani ham o‘zida mujassam etadi. Har bir obraz muayyan til va madaniyat doirasida shakllanib, shu muhitga xos kognitiv model asosida idrok etiladi.

Nemis va o‘zbek she‘riyati o‘rtasidagi lingvokulturologik tafovutlar ushbu muammoni yanada murakkablashtiradi. Nemis poetikasida obrazlar ko‘pincha individual kechinmalar, ichki refleksiya va falsafiy mushohada bilan bog‘liq holda shakllansa, o‘zbek she‘riyatida ular ko‘proq kollektiv ong, milliy ramziylik va an‘anaviy estetik qadriyatlar asosida namoyon bo‘ladi.

Tarjima nazariyasida ushbu muammo ko‘pincha ekvivalentlik kategoriyasi orqali izohlanadi. An‘anaviy yondashuvlarda ekvivalentlik formal yoki semantik moslik sifatida talqin qilingan bo‘lsa, zamonaviy tadqiqotlarda uning funksional jihatiga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, unda poetik obrazlarning lingvokulturologik xususiyatlari va ularning tarjimada funksional transformatsiyasi kompleks

tarzda o‘rganiladi. Tadqiqot davomida obrazlarning ko‘p qatlamli strukturasi tahlil qilinib, ularning tarjima jarayonida qanday o‘zgarishga uchrashi ilmiy asosda yoritiladi. Shu bilan birga, poetik tarjimada ekvivalentlik va adekvatlik muammolarini yangi yondashuv asosida talqin qilishga harakat qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi poetik obrazlarning lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning tarjimada funksional transformatsiya mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun poetik obrazlarning semantik, stilistik va kulturologik qatlamlari o‘rganiladi, shuningdek, tarjima jarayonida qo‘llaniladigan asosiy strategiyalar tahlil qilinadi. Natijada poetik obrazlarni tarjima qilishda ularning “funktional-semantik yadrosi”ni saqlash zarurligi asoslab beriladi.

Poetik obrazlarning lingvokulturologik xususiyatlari, avvalo, ularning muayyan til va madaniyat doirasida shakllanishi bilan belgilanadi. Har bir til o‘ziga xos assotsiativ maydon va semantik struktura yaratadi, bu esa obrazlarning qabul qilinishida muhim rol o‘ynaydi. Masalan, bir madaniyatda muayyan obraz ijobiy yoki estetik jihatdan yuksak ma’no kasb etsa, boshqa madaniyatda u butunlay boshqa assotsiatsiyalarni uyg‘otishi mumkin.

Nemis va o‘zbek poetik an‘analarini qiyosiy tahlil qilish ushbu farqlarni yanada aniqroq ko‘rsatadi. Nemis she’riyatida obrazlar ko‘pincha individual subyektivlik, ichki kechinmalar va falsafiy refleksiya bilan bog‘liq holda shakllanadi. Bu yerda obraz insonning ichki dunyosini ochib beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. O‘zbek poetik an‘anasida esa obrazlar ko‘proq kollektiv ong, milliy qadriyatlar, an‘anaviy ramziylik va ijtimoiy-estetik qarashlar bilan uzviy bog‘langan.

Poetik tarjimada ekvivalentlik muammosi aynan shu nuqtada yuzaga chiqadi. An‘anaviy yondashuvlarda ekvivalentlik formal yoki semantik moslik sifatida qaralgan bo‘lsa-da, poetik matnlar uchun bunday yondashuv yetarli emas.

Mazkur yondashuv asosida poetik obrazlarni tarjima qilishda “funktional-semantik yadro” tushunchasi muhim metodologik vosita sifatida ilgari suriladi. Ushbu tushunchaga ko‘ra, obrazning tashqi lingvistik shaklini emas, balki uning asosiy semantik mazmuni va estetik ta’sir mexanizmini saqlash ustuvor hisoblanadi. Tarjima jarayonida obrazning shakli o‘zgarishi mumkin, biroq uning funksional ahamiyati imkon qadar saqlab qolishga intilinadi.

Nemis tilidan o‘zbek tiliga poetik tarjimalar misolida kuzatiladiki, ko‘plab hollarda obrazlarning bevosita ekvivalenti mavjud emas. Bunday vaziyatda tarjimon turli transformatsion strategiyalardan foydalanadi. Modulyatsiya orqali obrazning ifoda yo‘nalishi o‘zgartiriladi, adaptatsiya orqali u maqsadli madaniyatga moslashtiriladi, kompensatsiya orqali esa yo‘qotilgan estetik ta’sir boshqa vositalar orqali tiklanadi. Ushbu strategiyalar obrazning yo‘qolishiga emas, balki uning yangi shaklda qayta yaratilishiga xizmat qiladi.

Poetik obrazlarning tarjimadagi transformatsiyasini lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, transformatsiya tasodifiy hodisa emas, balki til tizimlari va madaniyatlar o‘rtasidagi tafovutlardan kelib chiqadigan zaruriy jarayondir. Shu sababli poetik tarjimada transformatsiyani yo‘qotish sifatida emas, balki moslashuv va qayta yaratilish jarayoni sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Aynan shu yondashuv poetik tarjimaning ilmiy asoslarini chuqurlashtiradi va uning nazariy hamda amaliy imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shu asosda aytish mumkinki, poetik obrazlarning lingvokulturologik xususiyatlari ularning tarjima jarayonidagi funksional transformatsiyasini belgilovchi asosiy omil sifatida

namoyon bo‘ladi. Transformatsiya orqali obraz yangi til va madaniyat sharoitida qayta “faollashadi” va o‘zining estetik hamda semantik ahamiyatini davom ettiradi. Bu esa poetik tarjimani oddiy lingvistik operatsiya emas, balki murakkab estetik rekonstruksiya jarayoni sifatida talqin qilish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, poetik obrazlar badiiy matnning markaziy semantik va estetik komponenti sifatida til, tafakkur va madaniyatning uzviy bog‘liqligini aks ettiradi. Ular muayyan lingvokulturologik makonda shakllanib, milliy tafakkur, tarixiy tajriba va estetik qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Shu sababli poetik obrazlarning tarjimasi oddiy semantik ko‘chirish emas, balki murakkab, ko‘p qatlamli ma’no tizimini boshqa til va madaniyat sharoitida qayta tashkil etish jarayoni sifatida talqin qilinadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, nemis va o‘zbek poetik tizimlari o‘rtasidagi lingvokulturologik tafovutlar poetik obrazlarning bevosita ekvivalentini topishni murakkablashtiradi. Bu esa tarjima jarayonida formal moslikka emas, balki funksional adekvatlikka tayanishni taqozo etadi.

Shuningdek, poetik obrazlarning tarjimada muqarrar ravishda transformatsiyaga uchrashi ilmiy asosda tasdiqlandi. Transformatsiya bu yerda yo‘qotish yoki buzilish sifatida emas, balki obrazning yangi til va madaniy muhitga moslashuvi hamda qayta shakllanishi sifatida qaraladi.

Umuman olganda, poetik obrazlarning lingvokulturologik xususiyatlari ularning tarjima jarayonidagi funksional transformatsiyasini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Ushbu transformatsiya orqali obraz yangi til va madaniyat sharoitida qayta “yashash” imkoniyatiga ega bo‘ladi va o‘zining estetik hamda semantik ahamiyatini davom ettiradi. Shu bois poetik tarjimani oddiy lingvistik operatsiya sifatida emas, balki murakkab estetik rekonstruksiya jarayoni sifatida talqin qilish zamonaviy tarjimashunoslikning muhim ilmiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Oripov. (2001). *Tanlangan asarlar*. Sharq.
2. Erkin Vohidov. (2000). *Saylanma asarlar*. G‘afur G‘ulom.
3. Werner Koller. (2011). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* (8th ed.). UTB.
4. Christiane Nord. (1997). *Translating as a purposeful activity*. St. Jerome.
5. Katharina Reiss. (1971). *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. Hueber.
6. Johann Wolfgang von Goethe. (2000). *West-östlicher Divan*. C.H. Beck.
7. Heinrich Heine. (1997). *Buch der Lieder*. Reclam.
8. <https://www.edu.uz>

METAFORALARNING NEMIS-O‘ZBEK SHE’RIY TARJIMALARIDA FUNKSIONAL-EKVIVALENT QAYTA YARATILISHI

Ismoilova Shahnoza

Tashkent State World Languages University

Tashkent, Uzbekistan

Email: : shahnoza.ismailova.2003@mail.ru

Telephone: +998994573339

Annotatsiya. Mazkur maqolada nemis va o‘zbek she’riy tarjimalarida metaforalarning funksional-ekvivalent qayta yaratilishi masalasi tadqiq etiladi. Tadqiqotda poetik

metaforalarning semantik, stilistik hamda estetik xususiyatlari tahlil qilinib, ularni tarjima qilishda qo‘llaniladigan asosiy strategiyalar yoritiladi. Shuningdek, nemis she’riy matnlarining o‘zbek tiliga tarjimalarida metaforalarning adekvat ifodalanishi, poetik ta’sirning saqlanishi va milliy-madaniy omillarning tarjima jarayoniga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida poetik metaforalarni funksional-ekvivalent tarzda qayta yaratishning muhim tamoyillari aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: metafora, poetik tarjima, funksional ekvivalentlik, adekvat tarjima, obrazlilik, she’riy matn, poetik til, tarjima strategiyalari, nemis she’riyati, o‘zbek tarjimasi.

Аннотация. В данной статье исследуется проблема функционально-эквивалентного воспроизведения метафор в немецко-узбекских поэтических переводах. В работе анализируются семантические, стилистические и эстетические особенности поэтических метафор, а также основные стратегии их передачи в процессе перевода. Особое внимание уделяется адекватности передачи метафорических образов, сохранению поэтического воздействия и влиянию национально-культурных факторов на переводческий процесс. В результате исследования определяются важнейшие принципы функционально-эквивалентного воспроизведения поэтических метафор.

Ключевые слова. метафора, поэтический перевод, функциональная эквивалентность, адекватный перевод, образность, поэтический текст, поэтический язык, переводческие стратегии, немецкая поэзия, узбекский перевод.

Annotation. In diesem Artikel wird das Problem der funktional-äquivalenten Reproduktion von Metaphern in deutsch-usbekischen Lyrikübersetzungen untersucht. Analysiert werden die semantischen, stilistischen und ästhetischen Besonderheiten poetischer Metaphern sowie die wichtigsten Strategien ihrer Übersetzung. Besondere Aufmerksamkeit gilt der adäquaten Wiedergabe metaphorischer Bilder, der Bewahrung der poetischen Wirkung und dem Einfluss national-kultureller Faktoren auf den Übersetzungsprozess. Im Ergebnis der Untersuchung werden die grundlegenden Prinzipien der funktional-äquivalenten Reproduktion poetischer Metaphern bestimmt.

Schlüsselwörter. Metapher, poetische Übersetzung, funktionale Äquivalenz, adäquate Übersetzung, Bildhaftigkeit, poetischer Text, poetische Sprache, Übersetzungsstrategien, deutsche Lyrik, usbekische Übersetzung.

Bugungi globallashuv va madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida badiiy tarjima xalqlar o‘rtasidagi adabiy va madaniy aloqalarni rivojlantirishning muhim vositalaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, she’riy tarjima tarjimashunoslikning eng murakkab va ko‘p qatlamli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Poetik matnning asosiy estetik komponentlaridan biri metafora hisoblanadi. Metafora badiiy tafakkurning muhim shakli bo‘lib, u poetik nutqning obrazlilik, ta’sirchanligi va semantik chuqurligini ta’minlaydi. Metaforalar orqali muallifning individual dunyoqarashi, milliy-madaniy tafakkuri va estetik qarashlari ifodalanadi.

Nemis va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lib, ularning grammatik qurilishi, poetik an’analari, obrazlar tizimi va milliy-madaniy assotsiatsiyalari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Bu esa nemis she’riyatidagi metaforalarni o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida qator lingvistik va kulturologik murakkabliklarni yuzaga keltiradi. Ayrim metaforik birliklar semantik

jihatdan tarjima qilinishi mumkin bo‘lsa-da, ularning poetik ta’siri yoki emotsional-ekspressiv xususiyatlari tarjimada to‘liq saqlanmasligi mumkin.

Zamonaviy tarjimashunoslikda metaforalarni tarjima qilishda funksional-ekvivalent yondashuv muhim metodologik tamoyillardan biri sifatida qoraladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, tarjima matni originalning tashqi shaklini emas, balki uning poetik funksiyasi va estetik ta’sirini maksimal darajada qayta yaratishi lozim.

Bunday poetik birliklarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda tarjimondan nafaqat til bilimlari, balki poetik tafakkur, milliy-madaniy moslashtirish va badiiy qayta yaratish mahorati ham talab etiladi.

Mazkur maqolada nemis-o‘zbek she’riy tarjimalarida metaforalarning funksional-ekvivalent qayta yaratilishi masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida poetik metaforalarning lingvostilistik xususiyatlari, ularni tarjima qilish strategiyalari hamda metaforik obrazlarning adekvat ifodalanish darajasi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, poetik ta’sirni saqlash, milliy-madaniy konnotatsiyalarni uzatish va obrazlilikni qayta yaratish bilan bog‘liq muammolar ilmiy jihatdan yoritiladi.

Tadqiqotning maqsadi nemis-o‘zbek she’riy tarjimalarida metaforalarning funksional-ekvivalent qayta yaratilish xususiyatlarini aniqlash hamda ularni adekvat tarjima qilishning samarali usullarini tahlil qilishdan iborat.

Nemis she’riyatida metaforalar ko‘pincha tabiat, tun, yorug‘lik, yurak, yo‘l, vaqt, sukut, bahor kabi obrazlar orqali inson ruhiyati va falsafiy kechinmalarini ifodalashga xizmat qiladi. O‘zbek she’riy an‘analarida ham tabiat va inson ruhiyati o‘rtasidagi bog‘liqlik kuchli bo‘lsa-da, obrazlarning milliy-madaniy talqini har doim bir xil emas. Shu sababli nemis tilidagi metaforani o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilish ayrim hollarda originaldagi poetik ta’sirni to‘liq bera olmaydi.

Ikkinchi yo‘l — metaforik transformatsiyadir. Bunda originaldagi obraz tarjimada aynan saqlanmaydi, ammo uning poetik vazifasi boshqa obraz yoki ifoda orqali qayta yaratiladi. Bu holat, ayniqsa, milliy-madaniy tafovutlar mavjud bo‘lganda muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchi muhim strategiya — kompensatsiya usulidir. Ayrim hollarda metaforaning barcha semantik, stilistik va ritmik xususiyatlarini bir vaqtning o‘zida saqlab qolish qiyin bo‘ladi. Bunday vaziyatda tarjimon yo‘qolgan poetik ta’sirni matnning boshqa joyida yoki boshqa stilistik vosita orqali qoplashga harakat qiladi. Masalan, originaldagi qisqa va zich metafora o‘zbek tilida izohliroq shaklda berilishi mumkin; aksincha, ba’zi hollarda o‘zbek tilining poetik imkoniyatlari orqali obraz yanada ifodalibroq shaklga keltiriladi.

Metafora tarjimasida asosiy mezonlardan biri obrazning semantik yadrosini saqlashdir. Agar tarjimada metaforaning asosiy ma’no markazi yo‘qolsa, poetik birlik tashqi jihatdan chiroyli ko‘rinsa ham, original bilan ichki bog‘liqligini yo‘qotadi. Masalan, Goethe yoki Heine she’riyatida tabiat obrazlari ko‘pincha inson qalbi, ichki iztirob yoki hayot falsafasi bilan bog‘liq holda keladi.

Nemis-o‘zbek she’riy tarjimalarida yana bir muhim masala — madaniy konnotatsiyalarni uzatishdir. Metaforalar ko‘pincha muayyan xalqning tarixiy xotirasi, diniy qarashlari, estetik didi va adabiy an‘analari bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli tarjimon metaforani tarjima qilayotganda uning nafaqat til ichidagi ma’nosini, balki madaniy asosini ham anglab olishi zarur.

Umuman olganda, metaforalarni nemis-o‘zbek she’riy tarjimalarida funksional-ekvivalent qayta yaratish tarjimondan ikki tomonlama yondashuvni talab qiladi. Bir tomondan, u original matnga sodiq qolishi, undagi obrazli tuzilma va poetik ma’noni saqlashi kerak. Ikkinchi tomondan, tarjima o‘zbek o‘quvchisi uchun tabiiy, ta’sirchan va estetik jihatdan qabul qilinadigan bo‘lishi lozim.

Nemis-o‘zbek she’riy tarjimalarida metaforalarning funksional-ekvivalent qayta yaratilishi tarjimashunoslikning murakkab va dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida poetik metaforalar she’riy matnning asosiy obrazli-estetik birliklaridan biri ekanligi, ular orqali muallifning individual poetik tafakkuri, emotsional holati va milliy-madaniy dunyoqarashi ifodalanishi aniqlandi. Shu sababli metaforalarni tarjima qilish jarayonida nafaqat ularning lug‘aviy ma’nosini, balki poetik funksiyasi, stilistik vazifasi va estetik ta’sirini ham saqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolada metaforalarni tarjima qilishning asosiy strategiyalari sifatida original metaforani saqlash, metaforik transformatsiya va kompensatsiya usullari ko‘rib chiqildi. Ushbu strategiyalar poetik matnning semantik yadrosi, obrazlilik va estetik ta’sirini saqlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qilishi aniqlandi. Ayniqsa, funksional-ekvivalent yondashuv metaforaning tashqi shaklidan ko‘ra uning poetik vazifasini ustuvor deb hisoblaydi va tarjima jarayonida aynan shu tamoyil samaraliroq natija berishi kuzatildi.

Shuningdek, tadqiqot natijasida metafora tarjimasida stilistik moslik va poetik ta’sirni saqlash semantik aniqlikdan kam ahamiyatga ega emasligi ma’lum bo‘ldi. Chunki poetik tarjimaning asosiy vazifasi original matnning estetik qiymatini boshqa til vositalari orqali qayta yaratishdan iboratdir. Shu bois metaforalarni adekvat tarjima qilish tarjimondan nafaqat lingvistik bilim, balki poetik tafakkur, badiiy sezgirlik va madaniy kompetensiyani ham talab qiladi.

Umuman olganda, nemis-o‘zbek she’riy tarjimalarida metaforalarning funksional-ekvivalent qayta yaratilishi poetik matnning obrazli tizimini, emotsional-estetik ta’sirini va milliy-madaniy mazmunini saqlashning muhim omili hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari poetik tarjima nazariyasini yanada rivojlantirish, nemis-o‘zbek badiiy tarjimalarining sifatini oshirish hamda poetik metaforalarni tarjima qilish metodikasini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salomov G‘. **Tarjima nazariyasiga kirish**. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
2. G‘afurov I. **Tarjimonlik mutaxassisligiga kirish**. — Toshkent: Mehridaryo, 2008.
3. Jo‘rayev K. **Tarjima san’ati**. — Toshkent: Fan, 1982.
4. Musayev Q. **Tarjima nazariyasi asoslari**. — Toshkent: Fan, 2005.
5. Sharipov J. **O‘zbekistonda tarjima tarixidan**. — Toshkent: Fan, 1965.
6. Hamroyev H. **Milliy obraz va tarjima**. — Toshkent: Fan, 2012. (*tekshirish kerak*)
7. Apel F., Kopetzki A. **Literarische Übersetzung**. — Stuttgart; Weimar: J. B. Metzler, 2003.
8. Lamping D. **Handbuch Lyrik: Theorie, Analyse, Geschichte**. — Stuttgart: J. B. Metzler, 2011.

9. Jeßing B., Köhnen R. **Einführung in die Neuere deutsche Literaturwissenschaft.** — Stuttgart: J. B. Metzler, 2017.
10. Butzer G., Jacob J. **Metzler Lexikon literarischer Symbole.** — Stuttgart: J. B. Metzler, 2008.
11. Goethe J. W. von. **Gedichte.** — München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1998.
12. Heine H. **Buch der Lieder.** — Stuttgart: Reclam, 2006.
13. Rilke R. M. **Neue Gedichte.** — Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1996.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSIDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH

Egamberganova Gulasal

Xorazm viloyati, Qo‘shko‘pir tumani
44-maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida an‘anaviy didaktik o‘yinlarni zamonaviy AKT (elektron interaktiv doska) va fanlararo integratsiya (ona tili, ingliz tili) asosida tashkil etish usullari yoritilgan. Maqolada o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini o‘stirish va fanlarni bir-biriga bog‘lab o‘rganish samoradorligi jadval va vizual chizmalar orqali tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, matematika, didaktik o‘yin, AKT, elektron doska, integratsiyalashgan ta’lim, ona tili, ingliz tili.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы организации традиционных дидактических игр на уроках математики в начальных классах на основе современных АКТ (электронная интерактивная доска) и междисциплинарной интеграции (родной язык, английский язык). В статье проанализирована эффективность развития логического мышления учащихся и взаимосвязи между предметами с помощью таблиц и визуальных схем.

Ключевые слова: начальные классы, математика, дидактическая игра, АКТ, электронная доска, интегрированное обучение, родной язык, английский язык.

Annotation: This article discusses methods for organizing traditional didactic games in elementary school mathematics lessons based on modern ICT (interactive electronic board) and interdisciplinary integration (native language, English language). The effectiveness of developing students' logical thinking and the interconnection between subjects is analyzed through tables and visual diagrams.

Keywords: elementary school, mathematics, didactic game, ICT, electronic board, integrated education, native language, English language.

Kirish

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, dars jarayonida o‘yin elementlaridan foydalanish ularning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Hozirgi zamonaviy ta’lim talablariga ko‘ra, darslarni faqat bitta fan doirasida cheklab qo‘ymasdan, boshqa fanlar bilan bog‘lagan holda (integratsiyalashgan ta’lim) hamda AKT imkoniyatlaridan foydalanib o‘tish yuqori samara beradi. Matematika darsida ona tili (savodxonlik va nutq o‘stirish) hamda ingliz tili (xorijiy so‘zlarni o‘rganish) fanlarini didaktik o‘yinlar orqali integratsiya qilish bolaning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Fanlararo Integratsiya Chizmasi (Strukturasi)

Quyidagi chizmada matematika darsida AKT va o‘yinlar vositasida ona tili hamda ingliz tili fanlarining o‘zaro bog‘lanish modeli ko‘rsatilgan: AKT va Integratsiyalashgan Didaktik O‘yinlar Tahlili

Elektron interaktiv doska yordamida nafaqat misol yechish, balki o‘yin ichida til qoidalarini ham o‘rgatish mumkin. Quyidagi jadvalda matematika darsida qo‘llaniladigan integratsiyalashgan zamonaviy o‘yinlar keltirilgan: O‘yin nomi / Platforma Matematik topshiriq Ona tili integratsiyasi Ingliz tili integratsiyasi

"Smart Wheel" (Sehrli Charkhpalak) Elektron doskadagi charkhpalak aylantiriladi va to‘xtagan joydagi misol yechiladi ($6 \times 7 = 42$). Chiqqan javobni (qirq ikki) imlo qoidalariga mos ravishda daftarga so‘z bilan xatosiz yozish. Chiqqan sonni ingliz tilida ("Forty-two") deb baland ovozda talaffuz qilish.

"Find a Pair" (Mosini Top) Doskada berilgan aralash sonlar va misollarni juftlab moslashtirish. Matematik terminlarni (qo‘shiluvchi, yig‘indi) gap ichida to‘g‘ri qo‘llash. Ranglar va shakllarni inglizcha nomlash (e.g., "Red triangle", "Green circle").

"Brave Captain" (Chaqqon Kapitan) Geometrik shakllarning perimetri va yuzini hisoblash. Matnli masalalarni o‘qish orqali matn mazmunini tushunish va nutqni o‘stirish. "Up", "Down", "Left", "Right" kabi yo‘nalish buyruqlarini inglizcha bajarish. Xulosa

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida elektron doska yordamida fanlararo integratsiyalashgan didaktik o‘yinlardan foydalanish ta’lim sifatini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqadi. Bu metod orqali bolalar matematik hisob-kitoblarni o‘rganish bilan birga, ona tili qoidalarini mustahkamlaydi va ingliz tilida erkin so‘zlashish ko‘nikmalarini boshlang‘ich darajada shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Khamraeva, D. (2020). "Zamonaviy ta’limda didaktik o‘yinlar va ularning ta’siri". O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim Vazirligi, Pedagogika jurnali, 3(2), 45-50.
2. Jumayeva, S. (2019). "Interaktiv ta’lim texnologiyalari: boshlang‘ich sinf matematikasida foydalanish." Oliy ta’lim muassasalari jurnali, 4(1), 112-118.
3. Nazarova, T. (2021). "Fanlararo integratsiya va uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati." Ta’lim va innovatsiyalar, 5(3), 78-84.
4. Toshpulatova, M. (2022). "Ona tili va ingliz tilini integratsiyalashgan o‘qitish usullari." Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 6(1), 23-30.

MODERN TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING THE DIDACTIC COMPETENCE OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Musurmonov Sarvar Nuraliyevich — researcher at Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. The article examines modern technologies for developing the didactic competence of future history teachers. Didactic competence is viewed as an integrated professional quality that helps teachers transform historical knowledge into a methodologically organized and student-centered learning process. The study analyzes digital archives, multimedia tools, interactive maps, virtual and augmented reality, online platforms, artificial intelligence, electronic portfolios, learning analytics, and blended learning. It argues that these technologies should expand the teacher’s didactic role by supporting content selection, inquiry, source analysis, individualization, feedback, and assessment. Effective use of modern technologies

requires methodological purpose, ethical responsibility, critical digital literacy, and reflective pedagogical design.

Keywords. future history teacher, didactic competence, modern technologies, digital pedagogy, history education, historical thinking, artificial intelligence, digital archives, blended learning, electronic portfolio.

Modern pedagogical education is shaped by digital transformation, artificial intelligence, and new communication tools. These changes influence the preparation of future history teachers, whose didactic competence includes the ability to select content, plan lessons, organize source analysis, support historical thinking, assess learning outcomes, and reflect on teaching practice. Digital archives, interactive maps, virtual museums, learning platforms, electronic portfolios, and AI tools expand the possibilities of history education. However, their effectiveness depends on clear methodological purpose, critical digital literacy, and responsible pedagogical use. The purpose of the article is to analyze how modern technologies can develop the didactic competence of future history teachers and improve the quality of history teaching.

The theoretical basis of the problem is formed by classical didactics, L. Shulman’s concept of pedagogical content knowledge, and the TPACK model developed by P. Mishra and M.J. Koehler. Classical didactics emphasizes clarity, sequence, accessibility, logical organization of content, and the connection between teaching and education. These principles remain important in the digital age, since technology cannot compensate for weak pedagogical design. Shulman’s concept shows that a future history teacher must not only know historical facts, but also transform them into forms that are understandable and meaningful for students. The TPACK model adds that digital tools should be selected according to a clear historical and didactic purpose, not because of their novelty.

The theory of historical thinking developed by S. Wineburg, P. Seixas, T. Morton, S. Lévesque, K. Barton, and L. Levstik is also essential for this problem. These scholars emphasize evidence, contextualization, comparison, continuity, change, interpretation, and ethical judgment as key elements of history education. Modern technologies can strengthen these processes through access to sources, visual evidence, interactive timelines, digital archives, and different historical interpretations. International documents by UNESCO, the European Commission, and the OECD also stress that digital technologies should be used responsibly, inclusively, and purposefully, with attention to teacher readiness, institutional support, and ethical regulation.

The article has a theoretical and analytical character. The main research methods are theoretical analysis, comparative analysis, generalization, pedagogical interpretation, and structural modeling. The theoretical analysis method was used to clarify the essence of didactic competence and its connection with the professional preparation of future history teachers. The comparative method made it possible to compare traditional didactic approaches with contemporary digital and technology-enhanced learning practices.

The generalization method was applied to systematize the main types of modern technologies that can be used in the preparation of future history teachers. Pedagogical interpretation helped to determine the didactic function of each technology in relation to history education. The structural method was used to present the development of didactic competence as a system that includes motivational, cognitive, methodological, technological, practical, and reflective components.

In the digital age, the didactic competence of a future history teacher should be understood as the ability to combine historical content, teaching methods, digital tools, communication, and assessment in a meaningful way. It is not limited to technical skills such as preparing slides or

using online platforms. Its deeper purpose is to use technology for developing students’ historical thinking, independence, and source analysis skills.

This competence includes cognitive, methodological, technological, communicative, and reflective components. A future history teacher must know history and didactics, design lessons, select sources, organize interaction, use digital archives, maps, multimedia tools, AI assistants, and assessment platforms, and evaluate the effectiveness of these tools. Modern technology should always serve historical meaning. Interactive maps should help explain territorial changes and cultural contacts; digital archives should support work with evidence and interpretation; artificial intelligence should assist questioning, feedback, and self-checking under the teacher’s guidance.

Modern technologies used in the preparation of future history teachers can be grouped according to their didactic function. The most important technologies are presented in the table below.

Each modern technology has its own didactic function in the preparation of future history teachers. Digital archives develop evidence-based learning and teach students to analyze sources, authorship, context, reliability, and interpretation. Interactive maps, timelines, and visual analytics help connect historical events with space and time, making complex processes such as migration, state formation, trade, cultural exchange, and geopolitical change clearer.

Virtual museums and 3D tours enrich history education through artifacts, monuments, architecture, and cultural heritage, but their value depends on meaningful tasks, questions, comparison, interpretation, and reflection. Learning management systems organize independent work, differentiated assignments, feedback, assessment criteria, and progress monitoring. They also help future teachers understand the logic of digital lesson management.

Artificial intelligence supports lesson planning, task creation, text analysis, comparison of interpretations, and feedback, yet it requires critical verification and ethical use. Electronic portfolios strengthen reflective competence by collecting lesson plans, source-based tasks, assessment materials, microteaching results, feedback, and self-analysis. Therefore, technology should be assessed not by novelty, but by its contribution to the professional and didactic growth of future history teachers.

The use of modern technologies in developing the didactic competence of future history teachers requires clear methodological conditions. First, every digital tool should be selected according to a pedagogical purpose, such as source analysis, spatial understanding, discussion, or argumentation. Second, technology must be connected with historical content and help students understand complexity, continuity, change, contradiction, and interpretation. Third, tasks should become gradually more complex, moving from guided work with digital sources to independent selection, comparison, task design, and methodological justification. Fourth, future teachers need critical digital literacy to evaluate sources, detect bias, check authorship, and recognize manipulation. Finally, reflection is necessary after each technology-based task, since analysis of difficulties, results, assessment criteria, and possible improvements turns digital experience into real professional competence.

The development of didactic competence through modern technologies can be organized as a staged pedagogical model. At the motivational and diagnostic stage, future history teachers understand the value of technology and assess their digital and didactic readiness. At the theoretical and methodological stage, they study history didactics, historical thinking, digital pedagogy, TPACK, source-based learning, and formative assessment. At the practical and technological stage, they design digital tasks, work with archives and interactive maps, use

online platforms, create portfolios, and conduct microteaching. At the analytical and reflective stage, students evaluate their tasks, receive feedback, compare methodological decisions, and improve their work. At the integrative and professional stage, they apply technologies in pedagogical practice and develop a personal methodological style.

The analysis shows that modern technologies can significantly develop the didactic competence of future history teachers by supporting active, visual, inquiry-based, and differentiated learning. They help improve lesson planning, source analysis, assessment, feedback, and reflection, but their value appears only when they follow clear didactic logic. The main risks include technological formalism, weak source criticism, and unethical use of artificial intelligence. Presentations without purpose, virtual museum tours without tasks, or AI-generated texts without verification do not improve historical thinking. Future teachers must learn to evaluate digital sources critically, verify information, respect academic honesty, protect learners’ data, and use AI responsibly. Thus, pedagogical universities should prepare history teachers who apply technology consciously, methodologically, and in connection with evidence, dialogue, visualization, and reflection.

Modern technologies play an important role in developing the didactic competence of future history teachers. Digital archives, interactive maps, virtual museums, learning management systems, artificial intelligence tools, electronic portfolios, blended learning, and online collaboration platforms expand the methodological possibilities of history education. They help future teachers organize source-based learning, develop historical thinking, individualize tasks, provide feedback, and evaluate learning outcomes.

At the same time, technology does not have independent pedagogical value outside didactic purpose. Its effectiveness depends on the teacher’s ability to connect the tool with historical content, learning objectives, student activity, assessment criteria, and reflection. Therefore, the development of didactic competence should include not only technical training, but also methodological reasoning, critical digital literacy, ethical responsibility, and reflective analysis.

The preparation of future history teachers should be organized as a gradual process that moves from awareness and theoretical understanding to practical design, microteaching, pedagogical practice, and professional reflection. In this process, modern technologies become a means of developing not only digital skills, but also deeper professional qualities such as methodological independence, analytical thinking, creativity, and responsibility for the educational meaning of history teaching.

References

1. Barton, K.C., Levstik, L.S. Teaching History for the Common Good. - Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. - 294 p.
2. Darling-Hammond, L. Powerful Teacher Education: Lessons from Exemplary Programs. - San Francisco: Jossey-Bass, 2006. - 448 p.
3. European Commission. Digital Education Action Plan 2021-2027: Resetting Education and Training for the Digital Age. - Brussels, 2020.
4. Hattie, J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. - London: Routledge, 2009. - 392 p.
5. Lévesque, S. Thinking Historically: Educating Students for the Twenty-First Century. - Toronto: University of Toronto Press, 2008. - 240 p.

6. Miao, F., Holmes, W. Guidance for Generative AI in Education and Research. - Paris: UNESCO, 2023. - 44 p.
7. Mishra, P., Koehler, M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. - 2006. - Vol. 108, No. 6. - P. 1017-1054.
8. OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. - Paris: OECD Publishing, 2023.
9. Seixas, P., Morton, T. The Big Six Historical Thinking Concepts. - Toronto: Nelson Education, 2013. - 218 p.
10. Shulman, L.S. Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform // Harvard Educational Review. - 1987. - Vol. 57, No. 1. - P. 1-22.
11. Wineburg, S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. - Philadelphia: Temple University Press, 2001. - 255 p.
12. Wiggins, G., McTighe, J. Understanding by Design. - Alexandria: ASCD, 2005. - 370 p.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IMLOVIY XATOLARNI ANIQLASH VA TAHLIL QILISH ORQALI O‘QUVCHILARNING KRITIK FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Allaberganova Marifat Kuranbayevna

Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti,

marifatallaberganova196@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-8713-9856>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yozma nutqida uchraydigan imloviy xatolarni aniqlash va uni nazariy-ilmiy tahlil qilish orqali o‘quvchilarning kritik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi ilmiy-nazariy hamda metodik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda boshlang‘ich ta’lim jarayonida imloviy xatolar ustida ishlashni interaktiv va tahliliy metodlar orqali tashkil etishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, imlo, imloviy xato, tahlil qilish, kritik fikrlash, metodika.

Аннотация. В данной статье анализируется вопрос развития навыков критического мышления учащихся на основе выявления и теоретического анализа орфографических ошибок в письменной речи учащихся начальной школы с научной, теоретической и методологической точек зрения. Исследование освещает педагогические возможности организации работы по исправлению орфографических ошибок в процессе начального образования с помощью интерактивных и аналитических методов.

Ключевые слова: начальная школа, орфография, орфографические ошибки, анализ, критическое мышление, методика.

Abstract. This article analyzes the issue of developing students’ critical thinking skills through identifying and theoretically analyzing spelling errors in the written speech of primary school students from a scientific, theoretical and methodological perspective. The study

highlights the pedagogical possibilities of organizing work on spelling errors in the primary education process through interactive and analytical methods.

Keywords: elementary school, spelling, spelling error, analysis, critical thinking, methodology.

Kirish. Butunjahon Ta’lim Forumi doirasida ishlab chiqilgan va 2030-yilgacha mo’ljallangan konsepsiyasida “Barcha insonlar uchun hayoti davomida sifatli ta’lim olish imkoniyatini ta’minlash”²⁴ strategik vazifa sifatida ilgari surilgan. Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o’quvchilarning shaxs sifatida shakllanishi, bilim olishga bo’lgan qiziqishi va tafakkur jarayonlarining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, ona tili va o’qish fanini o’qitish jarayonida o’quvchilarda og’zaki va yozma savodxonlik bilan bir qatorda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko’nikmalarini rivojlantirish zarur.

Asosiy qism. Bugungi zamonaviy ta’lim konsepsiyasida o’quvchilarni faqat bilim bilan qurollantirish emas, balki ularni mustaqil fikrlaydigan, muammolarni hal qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalash muhim vazifa hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich sinflarda imloviy xatolar ustida ishlash jarayonini pedagogik jihatdan to’g’ri tashkil etish katta ahamiyatga ega. Ko’plab an’anaviy darslarda o’qituvchi xatoni ko’rsatadi va o’quvchi uni tuzatadi. Bunday jarayon esa o’quvchini nafaol qabul qiluvchi rolida qoldiradi. Zamonaviy metodik yondashuv esa o’quvchini faol tahlil qiluvchi subyekt sifatida ko’rishni talab qiladi. Xatolarni aniqlash, sababini tushuntirish va muqobil variantlarni solishtirish orqali o’quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

XXI asr ko’nikmalari deb nomlanuvchi ya’ni 4K (kolloboratsiya, kommunikatsiya, kritik fikrlash, kreativlik) tamoyillari ta’lim mazmuni va metodologiyasi qayta ko’rib chiqishni taqazo etmoqda. Aynan boshlang‘ich ta’lim jarayonidanoq imloviy xatoga yo’l qo’ymaslikni oldini olish uchun bu tamoyillardan unumli foydalanish zarur.

Amerikalik faylasuf va pedagog John Dewey kritik fikrlash nazariyasining asoschilaridan biri hisoblanadi. U bunga: “Insonning biror fikr yoki bilimni uni qo’llab-quvvatlovchi dalillar va natijalarni hisobga olib faol, izchil va chuqur tahlil qilishi jarayonidir”²⁵ deya ta’rif beradi.

Kritik fikrlash nazariyasini rivojlantirgan mashhur olimlardan biri Robert H. Ennis hisoblanadi. Kritik fikrlash – bu nimaga ishonish yoki qanday harakat qilish kerakligini aniqlashga qaratilgan oqilona va tahliliy fikrlash jarayonidir.²⁶

Kritik(tanqidiy) fikrlash – bu ma’lumotlarni tahlil qilish, baholash, taqqoslash va asoslangan xulosa chiqarish jarayonidir. Ta’lim jarayonida ushbu ko’nikmani rivojlantirish o’quvchilarning intellektual salohiyatini oshiradi.

Kritik fikrlash tamoyili, o’quvchilarga yozilgan so’zni, gapni, matnni o’rganishda ulardagi imloviy xatolarni tahlil qilish va to’g’irlashni o’rgatadi. O’quvchilar o’z yozgan ishlarini baholash, xatolarni aniqlash va ularni tuzatish orqali, matnni to’g’ri ifodalashni o’rganadilar. Bu jarayon o’quvchilarda tanqidiy yondashuvni rivojlantirishga olib keladi va ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Xatolar ustida ishlaganda faqat qoida

²⁴ O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida”gi farmoni. PF-60-son. 2022-yil 8-yanvar. – www.lex.uz

²⁵ Dewey, J. (1910). *How We Think*. Boston: D.C. Heath & Company.

²⁶ Ennis, R. H. (1985). *A Logical Basis for Measuring Critical Thinking Skills*. Educational Leadership.

shunday bo‘lganligi uchun emas, aslida mohiyatan qanday yozilishi kerakligini o‘rgatish muhim hisoblanadi.

Quyida *“Harflar izquvari”* nomli interaktiv metodimiz orqali ona tili darslarida o‘quvchilarning imloviy savodxonligini oshirishga va kritik fikrlashni o‘rgatishga hissa qo‘shamiz.

“Harflar izquvari” metodi — bu o‘quvchilarni harflarni izlash, topish va ular bilan faol ishlashga undaydigan o‘yinli o‘qitish usuli. Go‘yoki kichik “izquvarlar” harflarni qidiradi va shu jarayonda bilimni sekin emas, jonli tarzda, o‘zlari sezmagan holda egallaydi. Bu metod o‘quvchilarda nimani shakllantiradi?

1. Savodxonlikni ya’ni harflarni tez tanib olishni o‘rgatadi, harf-tovush bog‘liqligini mustahkamlaydi, o‘qishga qiziqishni oshiradi. Natijada, o‘quvchi harflarni “yodlab” emas, tushunib o‘rganadi.

2. Diqqat va kuzatuvchanlikni kuchaytiradi, harflarni topish jarayonida e’tiborlari jamlanadi, hatto, mayda detallarni sezish qobiliyati oshadi, diqqati charxlanadi.

4. O‘rganishni o‘yin shakliga aylantiradi, dars zerikarli bo‘lmaydi, faol ishtirok etadi.

5. Ijtimoiy va jamoaviy ko‘nikmalarni rivojlantiradi, guruhda ishlashni o‘rganadi, bir-biriga yordam beradi.

HARFLAR IZQUVARI

01 Bunda sinf o‘quvchilarining yoshiga va bilimiga mos qilib matn tanlanadi. Matnda so‘zlarda harflar ataylab tushirib qoldiriladi. O‘quvchilar qaysi so‘zda, qaysi o‘rinda harflar tushib qolganini izlab topishlari kerak bo‘ladi.

02 Eng qizig‘i, nega shu harflar tushib qolganini o‘ylab, javob ham qidiradilar.

Masalan, 2-sinf o‘quvchilari uchun “Uchrashuv”²⁷ mavzusidagi matnni tanlaymiz. Va undagi ba’zi harflarni tushirib qoldirilgan matnni o‘quvchilarga taqdim qilamiz.

Maktabimizga shoirlarni taklif ettik. Ular bilan uchrashuv o‘tkazdik. Uchrashuvda hamma o‘quvchilar qatnashdi. Shoirlar yangi sherlardan o‘qib berishdi. Biz ularga rahmat aytтик.

Xatolarni topamiz:

1. Taklif ettik emas etdik. Nega “d” almashib qolgan bo‘lishi mumkin?

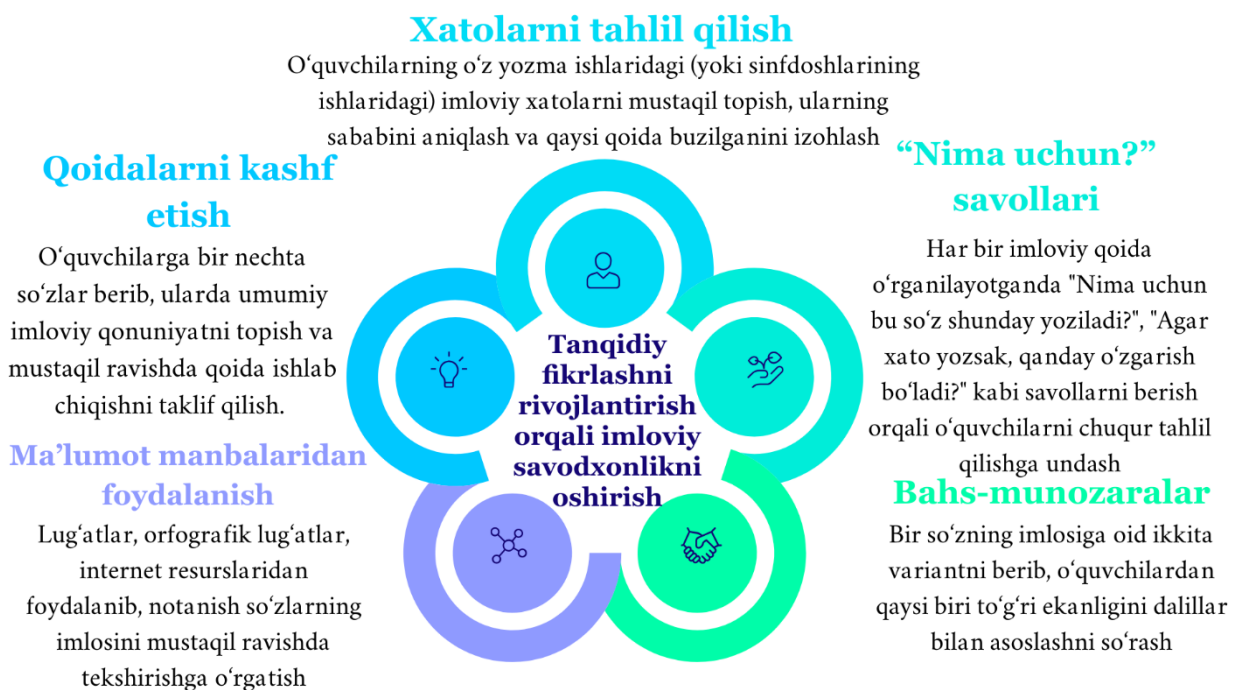
²⁷ Q.Abdullayev, S.Rahmonbekova. “Diktantlar to‘plami”, Toshkent-2011. 39-bet.

Chunki talaffuzda ko‘pincha jarangsiz undoshdan so‘ng kelgan jarangli tovush jarangsizlashadi. (O‘rin kelishigi va chiqish kelishigi qo‘shimchasining, o‘tgan zamon yasovchisi va III shaxs ko‘rsatkichi **-di** qo‘shimchasining boshidagi undosh ba‘zan **t** aytilsa ham, hamma vaqt **d** yoziladi; ishda, misdan, ketdi, kelmabdi kabi)²⁸.

2. “O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari”da: a’lo, ba’zan, ma’yus, ta’zim; ra’y, ta’b; e’lon, e’tibor, e’tiqod, me’mor, ne’mat, she’r, fe’l; Nu’mon, shu’la kabi o‘zlashma so‘zlarda unidan keyin shu unli tovushning cho‘ziqroq aytilishini ifodalash uchun qo‘yiladi. Ilova qilishimiz mumkin, o‘quvchilarga qo‘shimcha ma’lumot sifatida, arab tilidan o‘zlashgan so‘zlarda tutuq belgisi ishlatiladi.

O‘quvchilar xatolarni to‘g‘irlashgandan keyin, nimaga? degan savollariga shu tariqa javob oladilar. Ham qoida eslatiladi, ham nega bundayligi tushuntiriladi. O‘quvchi faqat qoida yodlashdan uzoq turadi.

Hozirgi axborot oqimida kritik (tanqidiy) fikrlash insonning keraksiz ma’lumotlarni filtrlashi, to‘g‘ri qarorlarni qabul qilishi uchun zarur. U o‘quvchida mustaqil fikrlashni, savol berishni va muammolarga chuqur yechim izlashni shakllantiradi. Imlo darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o‘quvchilar xatolarini tahlil qilish, qaysi qoida buzilganini aniqlash, bir xil tovushlarning turli yozilish sabablarini o‘rganish (masalan, “o‘” va “o” harflari), so‘zlarning

tarkibiy qismlariga qarab imlosini aniqlash kabi vazifalarni bajarish orqali shakllanib boradi.

Xulosa. So‘nggi yillarda butun dunyo bo‘ylab maktab ta’limi fan bilimlari va ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy asosiy kompetensiyalar yoki ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun sharoit yaratishga harakat qilmoqda. Bu tamoyillar ichidan kritik (tanqidiy) fikrlash ko‘nikmasi o‘quvchilarning yozayotgan so‘zlarida nega shunday yoziladi? degan savolni uyg‘otish uchun yordamga keladi. Masalan, mutolaa. Nega bu so‘zda ikkita “a” unli harfi

²⁸ O‘ZBEK TILINING ASOSIY IMLO QOIDALARI. 1995-yil 24-avgust, 339-son.

yoziladi? shunday savollar o‘quvchida mavjud bo‘lsa va faqat yodlash orqali emas, mazmuniga tushunib so‘zlarni yozsa imloviy xatolar deyarli uchramasligini oldini olgan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni. PF-60-son. 2022-yil 8-yanvar. – www.lex.uz
2. O‘ZBEK TILINING ASOSIIY IMLO QOIDALARI. 1995-yil 24-avgust, 339-son.
3. Q.Abdullayev, S.Rahmonbekova. “Diktantlar to‘plami”, Toshkent-2011. 39-bet.
4. Ennis, R. H. (1985). A Logical Basis for Measuring Critical Thinking Skills. Educational Leadership.
5. Dewey, J. (1910). How We Think. Boston: D.C. Heath & Company.

BLUM TAKSONOMIYASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING BILISH DARAJALARINI BAHOLASH METODIKASI

Husenova Aziza Sharipovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

aziza_husenova@buxdpi.uz

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish darajalarini Bloom taksonomiyasi asosida baholash masalalari yoritilgan. Shuningdek, Bloom taksonomiyasining kognitiv bosqichlari hamda ularning boshlang‘ich ta’limdagi ahamiyati tahlil qilingan. O‘qish savodxonligi va ona tili darslarida o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasini aniqlashda taksonomik yondashuvning o‘rni ko‘rsatib berilgan. Maqolada o‘quv topshiriqlarini bosqichma-bosqich tashkil etish, baholash mezonlarini ishlab chiqish va o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Blum taksonomiyasi, boshlang‘ich ta’lim, baholash, bilish darajalari, o‘qish savodxonligi, ona tili, kognitiv bosqichlar, metodik yondashuv.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы оценки уровней познавательной деятельности учащихся начальных классов на основе таксономии Блума. Также проанализированы когнитивные этапы таксономии Блума и их значение в начальном образовании. Показана роль таксономического подхода при определении уровня усвоения знаний учащимися на уроках чтения и родного языка. Особое внимание уделено поэтапной организации учебных заданий, разработке критериев оценивания и развитию самостоятельного мышления учащихся.

Ключевые слова: таксономия Блума, начальное образование, оценивание, уровни познавательной деятельности, читательская грамотность, родной язык, когнитивные этапы, методический подход.

Abstract. This article discusses the issues of assessing the cognitive levels of primary school students based on Bloom’s Taxonomy. It also analyzes the cognitive stages of Bloom’s Taxonomy and their importance in primary education. The role of the taxonomic approach in

determining students’ levels of knowledge acquisition in reading literacy and native language lessons is highlighted. Special attention is paid to the step-by-step organization of learning tasks, the development of assessment criteria, and the improvement of students’ independent thinking skills.

Keywords: Bloom’s Taxonomy, primary education, assessment, cognitive levels, reading literacy, native language, cognitive stages, methodological approach.

Kirish. Hozirgi davrda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faqat bilimni yodlab olishi emas, balki uni tushunishi, amalda qo‘llashi va mustaqil fikr yuritishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning bilish faoliyatini to‘g‘ri baholash keyingi ta’lim bosqichlari uchun muhim hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda bolaning tafakkuri, nutqi va mantiqiy fikrlashi shakllanadi.

An’anaviy baholash usullari ko‘proq o‘quvchining eslab qolgan bilimni aniqlashga qaratiladi. Biroq bugungi ta’lim tizimi o‘quvchidan bilimni turli vaziyatlarda qo‘llashni, muammoli topshiriqlarni bajarishni va o‘z fikrini asoslab bera olishni talab qiladi. Shu sababli ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarur bo‘lmoqda. Blum taksonomiyasi o‘quvchilarning bilish faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladigan samarali metodik tizimlardan biridir. Mazkur yondashuv yordamida o‘quvchilarning bilimni qay darajada o‘zlashtirgani aniqroq baholanadi. Bloom taksonomiyasi o‘quv maqsadlarini ma’lum bosqichlarga ajratadi. Ushbu bosqichlar: eslab qolish, tushunish, qo‘llash, tahlil qilish, baholash va yaratishdan iborat. Har bir bosqich o‘quvchining fikrlash faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinfda eslab qolish bosqichida o‘quvchilar qoida, atama yoki matn mazmunini esga tushiradi. Masalan, unli harflarni sanash yoki matn qahramonining nomini aytish shu bosqichga kiradi:

Tushunish bosqichida o‘quvchi o‘qigan yoki eshitgan ma’lumotini o‘z so‘zi bilan izohlaydi. Masalan, matn mazmunini qayta hikoya qilish yoki qoida mohiyatini tushuntirish orqali uning tushunganlik darajasi aniqlanadi. Qo‘llash bosqichida o‘quvchi o‘rgangan bilimidan amaliy faoliyatda foydalanadi. Ona tili darslarida gap tuzish, grammatika qoidasini mashqlarda qo‘llash, o‘qish darslarida esa matn asosida savollarga javob berish bunga misol bo‘ladi. Tahlil qilish bosqichida o‘quvchilar ma’lumotlarni solishtiradi, qismlarga ajratadi va ular o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlaydi. Masalan, qahramonlarning xarakterini taqqoslash yoki gap bo‘laklarini ajratish tahliliy fikrlashni rivojlantiradi. Baholash bosqichida o‘quvchi o‘z fikrini bildiradi va uni asoslaydi. “Qahramonning ishi to‘g‘rimi?” kabi savollar o‘quvchini mustaqil fikrlashga undaydi. Yaratish bosqichida esa o‘quvchilar yangi matn tuzadi, hikoyaga davom yozadi yoki ijodiy topshiriqlar bajaradi. Bu bosqich o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich ta’limda bilimni o‘zlashtirishni baholash faqat test yoki og‘zaki javob bilan cheklanmaydi. Bu jarayon o‘quvchining tinglab tushunishi, o‘qishi, gapirishi, yozishi, tahlil qilishi, xulosa chiqarishi va mustaqil fikr bildirishi kabi ko‘nikmalarini qamrab olishi kerak. O‘quv dasturida ham nutqiy kompetensiya va lingvistik kompetensiya birgalikda ko‘rsatiladi: o‘quvchi matnni tushuna olishi, mashq va topshiriqlarni ma’nosini anglab o‘qishi, fikrini to‘g‘ri bayon qilishi, ijodiy matn yarata olishi talab etiladi. Bu talablarning o‘ziyoq baholash ko‘p bosqichli bo‘lishi zarurligini ko‘rsatadi. Bilimni o‘zlashtirish darajasi deganda, o‘quvchining

mavzu yuzasidan nechog‘lik chuqur fikr yurita olishi tushuniladi. Masalan, u qoidani yoddan aytishi mumkin, ammo uni nutqda qo‘llay olmasligi ehtimoli bor. Yoki matnni o‘qib berishi mumkin, ammo mazmunidan xulosa chiqarmasligi mumkin. Demak, bilimning haqiqiy o‘zlashtirilishi bir necha ko‘rsatkich orqali aniqlanadi: qayta aytish, izohlash, amalda tatbiq qilish, ajratish-solishtirish, munosabat bildirish, ijodiy davom ettirish. Shunday baholash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining individual imkoniyatlarini ham yaxshiroq ko‘rsatadi. Ayrim o‘quvchi yodlashda kuchli bo‘lsa, boshqasi tahlil yoki ijodda kuchli bo‘lishi mumkin. Blum taksonomiyasi shu farqlarni adolatli ko‘rishga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda, ayniqsa, o‘qish savodxonligi va ona tili darslarida Blum taksonomiyasidan foydalanish samarali natija beradi. Chunki bu fanlarda o‘quvchilar nafaqat matnni o‘qiydi, balki uni tushunadi, tahlil qiladi va o‘z munosabatini bildiradi.

Masalan, o‘qish darsida:

- “Qahramon kim?” — eslab qolish;
- “Voqea mazmunini ayting” — tushunish;
- “Siz shu vaziyatda nima qilardingiz?” — qo‘llash;
- “Qahramonlarni taqqoslang” — tahlil;
- “Qaysi qahramonning ishi to‘g‘ri?” — baholash;
- “Hikoyaga yangi yakun yozing” — yaratish bosqichiga kiradi.

Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish bilan birga, ularning mustaqil fikrlashiga ham yordam beradi.

Blum taksonomiyasi asosida tashkil etilgan topshiriqlar o‘quvchilarning bilish faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim jarayonida mazkur metodikadan samarali Blum taksonomiyasini darsda samarali qo‘llashning eng muhim sharti topshiriqlarni to‘g‘ri ketma-ketlikda tuzishdir. O‘qituvchi bir mavzu bo‘yicha savollarni oddiy esga tushirishdan boshlab, asta-sekin tahlil, baholash va yaratish darajasigacha olib borishi kerak. Aks holda, o‘quvchi pastki bosqichlarni mustahkamlamasdan turib yuqori darajali savollarga duch keladi va qiynaladi. Shu bois metodik jihatdan “qadam-baqadam murakkablashuv” tamoyili juda muhimdir. Masalan, bitta matn asosida quyidagicha topshiriqlar tuzish mumkin: avval qahramonlarni sanash, keyin voqea mazmunini aytish, so‘ng voqeani hayot bilan bog‘lash, undan keyin qahramonlarni taqqoslash, harakatiga baho berish va yakunda hikoyaga yangi yakun yozish. Bunday metodika o‘quvchining o‘zlashtirish yo‘lini ochiq ko‘rsatadi: u qaysi bosqichgacha yetganini ham, qaysi bosqichda qiyinchilikka duch kelayotganini ham o‘qituvchi aniq ko‘ra oladi. Bu esa differensial yondashuvni osonlashtiradi.

Blum taksonomiyasi asosida baholash samarali bo‘lishi uchun har bir bosqichga mos mezon va indikatorlar ishlab chiqilishi kerak. Masalan, eslab qolish bosqichida o‘quvchi atama, qoida, fakt, ketma-ketlik yoki jadvalni to‘g‘ri ayta olishi indikator bo‘lsa, tushunish bosqichida mazmunni o‘z so‘zi bilan izohlashi, misol keltirishi, qayta hikoya qilishi asosiy ko‘rsatkich bo‘ladi. Qo‘llash bosqichida bilimni yangi vazifada ishlata olishi, tahlilda tarkibiy qismlar va ularning bog‘lanishini ko‘rishi, baholashda fikrini dalillashi, yaratishda esa mustaqil yangi matn, savol, loyiha yoki usul ishlab chiqishi indikator bo‘lib xizmat qiladi. Savollar tizimi ham shunga mos bo‘lishi kerak. Masalan, “kim?”, “nima?”, “qachon?” kabi savollar ko‘proq eslab qolishni tekshiradi. “Nega?”, “qanday tushunasiz?” tushunish bosqichiga mos. “Qayerda qo‘llaysiz?”, “bunga o‘xshash vazifani bajaring” qo‘llashga xizmat qiladi. “Farqi nimada?”, “qismlarga

ajrating”, “taqqoslang” tahlil savollaridir. “Qaysi biri ma’qul va nega?”, “sizningcha eng to’g’ri yechim qaysi?” baholashga olib keladi. “Yangi usul o’ylab toping”, “davomini yozing”, “o’zingiz masala tuzing” yaratish savollaridir. Shu tarzidagi savollar tizimi o’quvchining bilim darajasini ancha chuqur ochib beradi va baholashni adolatliroq qiladi.

Blum taksonomiyasini darsga tatbiq etishning muvaffaqiyati ko’p jihatdan o’qituvchining metodik mahoratiga bog’liq. O’qituvchi dars maqsadini rejalashtirish bosqichidayoq qaysi savol yoki topshiriq qaysi kognitiv bosqichga tegishli ekanini belgilab olishi lozim. Bu unga darsni tartibli olib borish, o’quvchilarni bosqichma-bosqich yuqoriga ko’tarish va baholashni aniq tashkil etishda yordam beradi. O’qituvchi shu bilan birga differensial yondashuvni ham ta’minlashi kerak. Hamma o’quvchi bir xil tezlikda yuqori bosqichga chiqmaydi. Ba’zi bolalar eslab qolishda kuchli, lekin tahlilda qiynaladi; boshqalari esa aksincha, ijodiy topshiriqlarda faol bo’ladi. Shuning uchun o’qituvchi tayanch savollar, qo’shimcha misollar, ko’rgazmali vositalar, kichik guruh ishlari va juftlikdagi mashqlar orqali barcha o’quvchilarni jarayonga jalb etishi lozim. Aslida Blum taksonomiyasi o’qituvchining yukini oshirish uchun emas, balki darsni tartibli, maqsadli va natijador qilish uchun xizmat qiladi. U o’qituvchiga “nima so’rash kerak?”dan tashqari “nima uchun aynan shu savol kerak?” degan savolga ham javob topishga yordam beradi.

Amaliyotda uchraydigan asosiy muammolardan biri baholashning faqat reproduktiv savollar bilan cheklanib qolishidir. O’qituvchi ko’pincha tezkor tekshiruv uchun “qoida ayt”, “misol yech”, “matnni qayta ayt” kabi savollarni beradi va shu bilan cheklanadi. Bu savollar zarur, lekin yetarli emas. Chunki ular asosan eslab qolish va qisman tushunish bosqichini ko’rsatadi, xolos. Yuqori bosqichlar - tahlil, baholash, yaratish - e’tibordan chetda qolsa, o’quvchining chuqur o’zlashtirishi rivojlanmaydi.

Yana bir muammo vaqt taqsimoti va topshiriq tanlashdagi noaniqlikdir. O’qituvchi ba’zan darslikdagi barcha mashqni bir xil darajada qabul qiladi va qaysi biri qaysi bosqichga xizmat qilishini ajratmaydi. Natijada darsda tizimlilik yo’qoladi. Buni bartaraf etish uchun har bir mavzu bo’yicha kamida 5 - 6 bosqichli savol banki tuzish, guruhli ishlarda turli darajadagi topshiriqlar berish, dars oxirida refleksiya va ijodiy yakun uchun vaqt ajratish tavsiya etiladi. Shu usullarni muntazam qo’llash orqali baholash bir yoqlamalikdan chiqib, haqiqiy rivojlantiruvchi jarayonga aylanadi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o’quvchilarining bilish darajalarini Bloom taksonomiyasi asosida baholash ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv o’quvchilarning bilimni faqat eslab qolishini emas, balki uni tushunishi, qo’llashi, tahlil qilishi va ijodiy fikrlashini ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Safarova R. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2018.
2. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti va boshlang‘ich ta’lim o‘quv dasturlari. – Toshkent.
3. Boshlang‘ich sinf darsliklari: O‘qish savodxonligi, Ona tili, Matematika, Tabiiy fanlar, Tarbiya. – Toshkent, 2022–2024.
4. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green, 1956.

5. Anderson L.W., Krathwohl D.R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 2001.

6. Aydarova U., Azizova N. O‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. I qism. – Toshkent: Novda Edutainment, 2023. – 80 b.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Yusufzoda Shabnami Yunus

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası mudiri, dotsent

shabnamyusufzoda@gmail.com

Odamova Sojida Qaxramanovna

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

odamovas7@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarining o‘rni, ularning ta’lim sifati va samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, multimedia vositalari, masofaviy ta’lim platformalari hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishning metodik asoslari, pedagogik mexanizmlari hamda o‘qituvchi kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari tahlil etilgan. Maqola natijalariga ko‘ra, zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativligi, kommunikativ kompetensiyasi va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, zamonaviy texnologiyalar, pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim, interfaol metodlar, multimedia vositalari, innovatsion yondashuv, kompetensiyaviy ta’lim, kreativlik, masofaviy ta’lim.

Abstract. This article scientifically analyzes the role of modern pedagogical and information technologies in primary education and their importance in improving the quality and effectiveness of education. The study highlights the opportunities of digital technologies, interactive methods, multimedia tools, distance learning platforms, and innovative pedagogical approaches in developing the knowledge, skills, and competencies of primary school students. In addition, the methodological foundations and pedagogical mechanisms for the effective use of modern technologies, as well as the development of teacher competencies, are discussed. The results indicate that educational processes organized on the basis of modern technologies effectively improve students’ independent thinking, creativity, communicative competence, and learning motivation.

Keywords: primary education, modern technologies, pedagogical technologies, digital education, interactive methods, multimedia tools, innovative approach, competency-based education, creativity, distance learning.

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan, kreativ va mustaqil fikrlay oladigan yosh avlodni tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida, bilim olishga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirishda va keyingi ta’lim jarayoniga tayyorlashda muhim o‘rin tutadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish bugungi kunning dolzarb pedagogik masalalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni oson va qiziqarli tarzda o‘zlashtirishiga, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. An’anaviy ta’lim metodlari asosan o‘qituvchining faoliyatiga tayangan bo‘lsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonida o‘quvchi shaxsini markazga qo‘yadi. Bu esa o‘quvchilarning faolligini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytirish imkonini beradi.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvga alohida e’tibor qaratilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy maqsadi o‘quvchilarda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish, hayotiy vaziyatlarda bilimlarni qo‘llay olish kompetensiyalarini rivojlantirishdan iboratdir. Zamonaviy texnologiyalar ushbu maqsadga erishishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Chunki axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol metodlar va multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalar deganda pedagogik, axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalarning o‘zaro uyg‘unlashuvi tushuniladi. Bular qatoriga multimedia vositalari, elektron darsliklar, interaktiv doskalar, virtual platformalar, masofaviy ta’lim tizimlari, mobil ilovalar, sun’iy intellekt elementlari hamda innovatsion pedagogik metodlarni kiritish mumkin. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari psixologik jihatdan obrazli va vizual tafakkurga moyil bo‘lganligi sababli multimedia texnologiyalaridan foydalanish ayniqsa samarali hisoblanadi. Audio, video, animatsiya va interaktiv tasvirlardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning diqqati va xotirasini faollashtiradi. Masalan, ona tili darslarida animatsion ertaklar, matematika darslarida interaktiv o‘yinlar va tabiatshunoslik darslarida virtual tajribalardan foydalanish bilimlarni samarali o‘zlashtirish imkonini beradi.

Interaktiv metodlar ham boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Baliq skeleti”, “Insert”, “Rolli o‘yin”, “Debat” kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Interfaol metodlarning asosiy afzalligi shundaki, ular o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Natijada o‘quvchilar bilimlarni tayyor holda emas, balki mustaqil izlanish orqali egallaydilar.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Bugungi raqamli jamiyat sharoitida axborotni izlash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish muhim ko‘nikmalardan biri hisoblanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinflardan o‘quvchilarda raqamli savodxonlikni shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Elektron darsliklar va mobil ilovalar boshlang‘ich ta’lim jarayonini tashkil etishda keng qo‘llanilmoqda. Elektron darsliklar matn, audio, video va interaktiv topshiriqlarni o‘z ichiga olganligi sababli o‘quvchilarning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Mobil ilovalar esa o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, o‘yin texnologiyalari asosida yaratilgan ilovalar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Gamifikatsiya texnologiyalari boshlang‘ich ta’limda keng qo‘llanilayotgan innovatsion yondashuvlardan biri hisoblanadi. Gamifikatsiya o‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiyalash orqali o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Turli viktorinalar, reyting tizimlari, virtual mukofotlar va interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Shu bilan birga, o‘yin elementlari yordamida murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda o‘rgatish imkoniyati yaratiladi.

Masofaviy ta’lim texnologiyalarining rivojlanishi ham boshlang‘ich ta’lim tizimida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, pandemiya davrida onlayn ta’lim platformalari keng qo‘llanilib, ta’limning uzluksizligini ta’minlashda muhim vosita bo‘ldi. Zoom, Google Classroom, Microsoft Teams kabi platformalar orqali darslarni tashkil etish o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi muloqotni saqlab qolishga yordam berdi. Shu bilan birga, masofaviy ta’lim o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qildi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘p jihatdan o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog‘liq. Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat o‘z fanini mukammal bilishi, balki innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olishi, raqamli vositalardan samarali foydalanishi va ta’lim jarayonini kreativ tashkil etish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Shu sababli pedagog kadrlarni tayyorlash tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘qitish va amaliy mashg‘ulotlar hajmini kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

Maktablarda interaktiv doskalarning qo‘llanilishi ham ta’lim samaradorligini oshirmoqda. Interaktiv doskalar yordamida darslarni vizual va qiziqarli tarzda tashkil etish mumkin. O‘quvchilar tasvirlar, diagrammalar, video va animatsiyalar orqali mavzuni yaxshiroq tushunadilar. Shu bilan birga, interaktiv doskalar o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi.

Boshlang‘ich ta’limda STEAM yondashuvining joriy etilishi ham zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematikani integratsiyalash orqali o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, oddiy konstruktorlar yordamida modellar yaratish, tajribalar o‘tkazish va raqamli texnologiyalar bilan ishlash o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Sun‘iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim sohasiga ham kirib kelmoqda. Sun‘iy intellekt asosidagi platformalar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini tahlil qilish, ularning bilim darajasiga mos topshiriqlarni tavsiya etish va ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Bu esa boshlang‘ich ta’limda differensial yondashuvni samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, virtual va augmentatsiyalangan reallik texnologiyalari ham boshlang‘ich ta’lim uchun yangi pedagogik imkoniyatlarni yaratmoqda. Virtual ekskursiyalar, 3D modellar va interaktiv tajribalar o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Masalan, tabiatshunoslik darslarida virtual laboratoriyalar yoki tarix darslarida qadimiy obidalarni virtual ko‘rish o‘quvchilarda katta qiziqish uyg‘otadi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning yana bir muhim jihati inkluziv ta’lim imkoniyatlarini kengaytirishidir. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan elektron dasturlar, audio materiallar va interaktiv ilovalar ta’lim olish imkoniyatlarini yaxshilaydi. Shu orqali har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos ta’lim muhiti yaratish mumkin bo’ladi.

Pedagogik texnologiyalarni samarali qo’llashda ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Elektron kundaliklar, mobil ilovalar va onlayn platformalar ota-onalarning farzandlari ta’lim jarayonini kuzatib borishiga imkon beradi. Bu esa maktab va oila o’rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, barcha hududlarda texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tezligining pastligi, ayrim o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining sustligi kabi muammolar ta’lim jarayonining samaradorligiga ta’sir ko’rsatmoqda. Shu sababli ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash, pedagoglarning malakasini oshirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi. Ayniqsa, multimedia vositalari va interaktiv metodlardan foydalanilgan darslarda o’quvchilarning o’quv motivatsiyasi va ijodiy faolligi yuqori bo’ladi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar o’quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalarni samarali qo’llash uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhim hisoblanadi: o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash, innovatsion pedagogik metodlarni amaliyotga joriy etish, ta’lim jarayonini individuallashtirish va o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish faoliyatini qo’llab-quvvatlash.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalarning o’rni beqiyosdir. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ta’lim sifati va samaradorligini oshirish, o’quvchilarning bilim, ko’nikma va kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning kreativ va mustaqil fikrlashini shakllantirishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Shu sababli ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va raqamli ta’lim infratuzilmasini takomillashtirish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kelgusida boshlang‘ich ta’lim tizimida sun’iy intellekt, virtual reallik, augmentatsiyalangan reallik va adaptiv ta’lim texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa ta’lim jarayonining yanada samarali, qiziqarli va innovatsion bo’lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent, 2017.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2019.
3. Azizxo’jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.
4. UNESCO. Education in a Digital World. Paris: UNESCO Publishing, 2022.
5. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1997.

6. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books, 2011.
7. Vygotsky L.S. Thought and Language. Cambridge: MIT Press, 1986.
8. Ziyomammedov B. Ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2022.
9. Jonassen D. Learning with Technology. Pearson Education, 2003.
10. Mayer R. Multimedia Learning. Cambridge University Press, 2009.
11. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 2001.
12. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. Routledge, 2015.
13. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press, 2011.

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA AHLAK EĞİTİMİNİN OLUŞUMUNDA HALK SÖZLÜ EDEBİYATININ ROLÜ

Alfraganus Üniversitesi,
Pedagoji Anabilim Dalı, Profesör V.
Sharipova Guzal Sodiqovna
+99890 9170436

sharipovaguzal45@gmail.com

Taşkent Kimya Uluslararası Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi
Tolibjonova Dilsora Sanjar qizi
+99899 977-80-43

dilsoratolibjonova1@gmail.com

Özet

Bu makale, okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin şekillenmesi sürecinde halk sözlü edebiyatının pedagojik önemini bilimsel, teorik ve pratik bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Çalışmada; halk masallarının, atasözlerinin, bilmecelerin ve halk oyunlarının çocukların ahlaki niteliklerinin gelişimindeki rolü ortaya konmuştur. Araştırmada pedagojik gözlem, görüşme ve deneysel yöntemler kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara dayanarak, okul öncesi eğitim sürecinde halk sözlü edebiyatının etkili kullanımı için metodolojik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ahlak eğitimi, okul öncesi dönem, halk sözlü edebiyatı, masallar, atasözleri, ulusal değerler.

Giriş

Günümüzün küreselleşme ortamında, genç neslin ahlaki açıdan sağlam, ulusal ve evrensel değerlere sadık olarak yetiştirilmesi en acil görevlerden biridir. Özellikle okul öncesi dönem, çocuğun birey olarak şekillenmesinde kritik bir aşamadır; bu dönemde çocuklar ahlaki kavramları ve sosyal davranışın temellerini oluştururlar. Dolayısıyla, okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin yapılandırılması süreci sürekli ve sistematik olmalıdır.

Bu süreçte ulusal kültür, gelenekler ve halk sözlü sanatı önemli birer eğitim kaynağı olarak hizmet eder. Halk sözlü sanatı yüzyıllar boyunca şekillenmiş; insanların ahlaki görüşlerini, yaşam deneyimlerini ve eğitim fikirlerini bünyesinde somutlaştırmıştır. Dünya pedagojik deneyimi de çocukların eğitiminde folklor materyallerinin kullanımının önemini kabul etmektedir. Özbek halk sözlü sanatı örneklerinde dürüstlük, çalışkanlık, büyüklere saygı, küçüklere sevgi ve vatanseverlik gibi ahlaki nitelikler canlı bir şekilde ifade edilmektedir. Bu

nedenle, okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin oluşturulmasında halk sözlü sanatının pedagojik potansiyelinin incelenmesi ve uygulanması güncel bir sorundur.

Bu makalenin amacı, halk sözlü edebiyatının ahlak eğitimindeki rolünü bilimsel olarak kanıtlamak ve okul öncesi eğitim sürecinde etkili kullanımına yönelik metodolojik öneriler geliştirmektir. Okul öncesi dönem, çocuğun birey olarak şekillenmesindeki en önemli ve sorumluluk gerektiren aşamalardan biridir. Çocukların ahlaki görüşleri, davranış normları, sosyal ilişkileri ve manevi değerleri bu dönemde şekillenmeye başlar. Çocuk, çevreyi algılayarak yetişkinler ve akranlarıyla etkileşim sürecinde eşsiz bir ahlaki deneyim kazanır. Bu nedenle, okul öncesi eğitim sisteminde ahlak eğitiminin doğru ve etkili bir şekilde organize edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Ana Bölüm

Okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin oluşturulma süreci, her şeyden önce çocuğun psikolojik ve yaş özelliklerini dikkate alarak düzenlenmelidir. Bu dönemde çocuklar, çevrelerindeki gerçekliği daha çok imgeler (görseller) aracılığıyla algılar; yetişkinlerin davranışlarını gözlemleyerek ve taklit ederek öğrenirler. Bu nedenle, çocukları basit, anlaşılır ve ilgi çekici yollarla etkilemek, ahlak eğitiminin başarıyla yürütülmesinde büyük önem taşır. Bu doğrultuda kullanılabilecek en etkili araçlardan biri de halk edebiyatıdır. Halk edebiyatı, yüzyıllardır insanların manevi deneyimlerini, ahlaki görüşlerini ve yaşam bilgeliğini somutlaştıran zengin bir kaynaktır. İyi ve kötü, adalet ve adaletsizlik, çalışkanlık ve tembellik gibi kavramları açık ve canlı bir şekilde ifade eder. Bu özellikler, halk edebiyatını okul öncesi çocukların ahlak eğitiminde vazgeçilmez bir pedagojik araç haline getirir.

Özellikle halk masalları, çocuklarda ahlaki kavramların oluşmasında önemli bir rol oynar. Masallarda olaylar basit ve mecazi bir şekilde anlatılır; olumlu ve olumsuz karakterler açıkça ayırt edilir. Olumlu karakterler dürüstlük, iyilik, cesaret ve çalışkanlık gibi nitelikleri teşvik ederken, olumsuz karakterler yanlış davranışların doğuracağı kötü sonuçları ortaya koyar. Bu durum, çocukların ahlaki sonuçlar çıkarmalarına ve doğru davranışları seçmelerine yardımcı olur.

Ayrıca halk atasözleri ve özdeyişleri de ahlak eğitiminin yapılandırılmasında oldukça önemlidir. Kısa, özlü ve anlamlı olan bu kalıplar, yaşam deneyimini genelleştirilmiş bir biçimde ifade eder. Atasözleri aracılığıyla çocuklarda çalışkanlık, büyüklere saygı, sabır ve dürüstlük gibi ahlaki kavramlar güçlendirilir. Eğitiminin günlük etkinliklerde atasözlerini uygun şekilde kullanması, çocukların ahlaki düşünme becerilerinin gelişmesine hizmet eder.

Öte yandan, bilmeceler ve bulmacalar çocukların düşünme becerilerini harekete geçirerek daha etkili bir ahlak eğitimi sağlar. Bilmeceler çocuklarda mantıksal düşünme, dikkat ve gözlem yeteneğini geliştirir. Aynı zamanda, bilmeceler sayesinde çocuklar sabırlı olmayı ve cevapları iyice düşünmeyi öğrenirler. Bu özellikler, ahlak eğitiminin en önemli bileşenleridir.

Halk sözlü sanatının bir diğer önemli yönü ise çocukların konuşma becerilerini geliştirmenin yanı sıra onların ahlaki bilinçlerini de doğrudan etkilemesidir. Masallar ve şarkılar aracılığıyla çocuklar yeni kelimeler ve ifadeler öğrenir, düşüncelerini düzgün ifade etmeyi kavrarlar. Bu durum, çocuklarda iletişim kültürünün oluşması ve doğru sosyal ilişkilerin kurulması için sağlam bir temel oluşturur. Dolayısıyla halk sözlü edebiyatı, okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin oluşturulmasında bütüncül bir pedagojik araç olarak ortaya çıkmaktadır. Çeşitli türlerinin

kapsamlı ve amaçlı kullanımı, çocuklarda olumlu ahlaki niteliklerin oluşmasına hizmet eder ve eğitim sürecinin etkinliğini artırır.

Yöntemler

Okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin oluşturulmasında halk sözlü edebiyatının kullanım süreci, dikkatlice planlanmış pedagojik yöntemlere dayanmalıdır. Bu yöntemler, çocukların yaş ve psikolojik özellikleri dikkate alınarak seçilmeli; eğitim sürecinin içeriğiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olarak kullanılmalıdır. Halk sözlü edebiyatının kullanım yöntemleri, çocukların ahlaki bilincini oluşturmaya, onları sosyal ilişkilere hazırlamaya ve olumlu davranışlar geliştirmeye hizmet eder.

Bu süreçteki en etkili yöntemlerden biri öyküleme (hikaye anlatımı) yöntemidir. Eğitimci, çocukların ilgisini dikkate alarak öyküyü etkileyici ve anlaşılır bir şekilde anlatır. Öykü anlatma sürecinde çocukların dikkati olayların gelişimine çekilir; olumlu ve olumsuz karakterlerin eylemleri karşılaştırılır. Bu durum, çocuklarda ahlaki değerlendirme ve sonuç çıkarma becerilerini geliştirir. Öyküden sonra düzenlenen etkinlikler ve sohbetler aracılığıyla çocuklar, karakterlerin eylemlerini analiz etmeyi öğrenirler. Öykü anlatma yöntemi, konuşma ve soru-cevap yöntemiyle yakından bağlantılı olarak yürütülür. Eğitimci, çocuklara yönlendirici sorular sorarak onların bağımsız düşünme becerilerini harekete geçirir. Bu süreçte çocuklar düşüncelerini özgürce ifade etmeyi, başkalarının görüşlerini dinlemeyi ve rasyonel sonuçlar çıkarmayı öğrenirler. Konuşma yöntemi, çocuklarda ahlaki kavramların anlaşılmasını derinleştirmeye hizmet eder.

Rol oynama (drama) ve sahneleme yöntemi de halk sözlü kültürüne dayalı eğitim sürecinde önemli bir rol oynar. Çocuklar, masal karakterlerinin rollerini canlandırarak pratik etkinliklerde olumlu davranışlar sergilerler. Bu yöntem çocukların duygusal deneyimlerini zenginleştirir, birlikte çalışmayı ve kendi davranışlarını kontrol etmeyi (öz düzenleme) öğretir. Sahneleme süreci, çocukların ahlaki niteliklerini kalıcı hale getirmeye yardımcı olur. Atasözleri ve özdeyişlerin kullanımı yöntemi ise ahlak eğitimi günlük aktivitelerle ilişkilendirmeyi sağlar. Eğitimci, çeşitli durumlarda atasözleri ve özdeyişler kullanarak çocuklara ahlaki standartları hatırlatır. Bu yöntem, çocuklarda yaşam durumlarını doğru değerlendirme ve ahlaki davranış seçme becerilerini geliştirir. Bu şekilde, halk sözlü yaratıcılığına dayalı yöntemler bütünlük bir biçimde kullanıldığında, okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin oluşturulma süreci etkili bir şekilde organize edilmiş olur. Yöntemlerin tutarlılığı ve hedef odaklılığı, yüksek eğitimsel sonuçlar doğurur.

Sonuçlar

Halk masallarına dayalı eğitim faaliyetleri sonucunda, okul öncesi çocuklarda bir dizi olumlu ahlaki özellik oluşmaktadır. Masallar ve atasözleri aracılığıyla çocuklar, iyi ile kötüyü ayırt etme yeteneği geliştirirler. Çocuklar, olumlu kahramanların imajını örnek alarak dürüstlük, cesaret, nezaket ve dostluk gibi nitelikleri kendi davranışlarına yerleştirirler. Aynı zamanda, olumsuz kahramanların sergilediği eylemler onları yanlış yollardan uzaklaştırır ve doğru çıkarımlar yapmalarına yardımcı olur. Ayrıca halk masallarının kullanımı çocukların konuşma becerilerini zenginleştirir, kelime dağarcığını artırır ve iletişim kültürünü geliştirir. Çocuklar masallar ve bilmeceler aracılığıyla düşünmeyi, soru-cevap yöntemiyle de fikirlerini özgürce ifade etmeyi öğrenirler. Bu sayede çocuklar sadece ahlaki bilgi edinmekle kalmaz, aynı zamanda iletişimsel ve entelektüel beceriler de kazanırlar.

Deneyimler göstermiştir ki rol yapma ve dramatizasyon yöntemleri çocukların duygusal deneyimlerini zenginleştirmekte, birlikte çalışmayı öğretmekte ve sosyal becerilerini geliştirmektedir. Çocuklar ilişkilerde doğru davranışları seçmeyi öğrenirken aynı zamanda öz denetim mekanizmalarını da güçlendirirler. Sonuçlar, halk sözlü sanatının sistematik ve amaçlı kullanımının eğitim sürecinin etkinliğini ciddi oranda artırdığını göstermektedir. Ahlak eğitiminin yanı sıra çocukların konuşma ve iletişim becerileri, düşünme faaliyetleri ile duygusal ve entelektüel gelişimleri de gözle görülür şekilde iyileşmektedir. Aynı zamanda bu süreç, çocukları toplumdaki çeşitli durumlara uyum sağlamaya hazırlamakta ve sosyal etkileşimlerini artırmaktadır.

Tartışma

Çalışmanın sonuçları, okul öncesi çocuklarda halk sözlü edebiyatının kullanımının, ahlak eğitiminin yapılandırılmasında son derece etkili bir araç olduğunu kanıtlamaktadır. Masallar, atasözleri, bilmeceler ve rol yapma oyunları aracılığıyla çocuklar olumlu davranışlar kazanmakta, kendilerini ve başkalarını objektif değerlendirme yeteneği geliştirmektedirler. Bulgular; halk sözlü edebiyatının çocuklarda sadece ahlaki nitelikleri değil, aynı zamanda konuşma, iletişim ve mantıksal düşünme becerilerini de geliştirdiğini doğrulamıştır. Aynı zamanda çocuklar, çeşitli sosyal durumlarda nasıl davranacaklarını ve doğru kararlar almayı öğrenmektedirler. Ancak pratikte bazı eğitimcilerin halk sanatının bu muazzam potansiyelini tam olarak kullanamadıkları görülmektedir. Bu durum eğitim sürecinin verimliliğini düşürmektedir. Bu nedenle, eğitimcilerin halk sanatı konusundaki bilgi birikimlerinin ve metodolojik eğitimlerinin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Çalışma ayrıca, halk sanatı yöntemleri seçilirken çocukların yaş özelliklerinin ve bireysel yeteneklerinin mutlak surette dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Yöntemler çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamazsa, beklenen eğitsel sonuçlara ulaşmak zor olacaktır. Ayrıca halk sözlü sanatının eğitsel etkinliğini artırmak için dersler düzenli ve sistematik bir şekilde yürütülmelidir. Derslerin sürekliliği, çocukların ahlaki davranışlarını pekiştirmelerine, olumlu alışkanlıklar edinmelerine ve bunları günlük hayata uygulamalarına olanak tanır. Çalışmanın sonuçları, halk sözlü sanatıyla zenginleştirilmiş eğitim sürecinin, okul öncesi çocukların kişisel ve sosyal gelişimleri üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahip olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bununla birlikte, halk sanatına dayalı derslerin daha etkili bir şekilde organize edilmesi için ek öneriler sunulabilir. Örneğin; masalları ve atasözlerini interaktif oyunlarla birleştirmek, çocukları sahneleme sürecine aktif olarak dahil etmek ve bireysel yetenekleri gözetmek gibi yaklaşımlar, çocukların ahlaki ve iletişimsel becerilerini daha da güçlendirecek ve eğitim sürecinin kalitesini artıracaktır.

Sonuç

Bu çalışmanın verileri, halk sözlü edebiyatının okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin oluşturulması sürecinde temel ve son derece etkili bir araç olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Masallar, atasözleri, bilmeceler ve rol yapma oyunları; çocuklarda olumlu davranışların yerleşmesinin yanı sıra konuşma ve iletişim becerilerini, düşünme süreçlerini ve duygusal-entelektüel gelişimlerini de desteklemektedir. Sonuçlar, bu yöntemlerin kullanılmasıyla çocukların iyiyi kötünden ayırt etme, kendi eylemlerini analiz etme, başkalarına saygı gösterme ve doğru kararlar verme yetisi kazandıklarını göstermektedir. Tartışma bölümünde de belirtildiği üzere, halk sözlü sanatına dayalı derslerin sistematik ve amaçsal bir şekilde organize edilmesi, çocukların ahlaki eğitimini daha da sağlamlaştırmaya olanak tanır. Aynı zamanda, eğitimcilerin

metodologik yeterliliği, çocukların yaş ve bireysel özelliklerini dikkate alan yöntemlerin seçimi, elde edilen başarı grafiklerini önemli ölçüde yükseltmektedir. Bu durum, halk sözlü sanatı yoluyla yürütülen eğitim sürecinin kalitesini artırır. Dolayısıyla halk sözlü sanatı, okul öncesi çocuklarda ahlak eğitiminin oluşturulmasında vazgeçilmez bir pedagojik enstrümandır. Çocukların birer birey olarak gelişimini, sosyal çevreye entegrasyonunu ve ahlaki normları içselleştirmesini sağlar. Bu nedenle, okul öncesi eğitim kurumlarında halk sözlü sanatının etkili ve planlı bir şekilde kullanılması, bu doğrultuda öğretmenlere metodolojik destek sağlanması ve derslerin interaktif-didaktik yöntemlerle zenginleştirilmesi geleceğe yönelik büyük bir önem taşımaktadır.

References

1. Abdullayeva, Q. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. Toshkent: Fan va texnologiya. 2019 .
2. Shodmonov, A., va Karimova, R. Maktabgacha ta’limda tarbiyaviy jarayon. Toshkent: Tafakkur.2021 .
3. Mirzayev, T. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 2010.
4. Qodirov, N. Xalq ertaklarining tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: Yangi asr avlodi. 2017.
5. Rasulov, R., va Halilova, M. Maktabgacha ta’lim metodikasi. Toshkent: Fan. 2020.
6. Xudoyberdiyev, A. O‘zbek xalq maqollari va ularning ma’naviy tarbiyadagi o‘rni. Toshkent: Ma’naviyat. 2016.
7. Sattorova, D. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanish psixologiyasi. Toshkent: Universitet. 2019.
8. O‘zbekistan Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’lim konsepsiyasi. Toshkent. 2020.
9. Jo‘rayev, N. Xalq og‘zaki ijodi: Nazariya va tahlil. Qarshi: Nasaf. 2015.

XORAZM JADIDLARI TA’LIMNI MILLAT RAVNAQI, XALQNING UYG‘ONISHI VA TARAQQIYOTIDA XIZMATI

UrDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”

kafedrası o‘qituvchisi

Bekchanova Ozoda Otajon qizi

Annotatsiya: Markur maqolada jadidlarning ta’lim-tarbiya sohasidagi faoliyati, o‘qitish tizimi, asarlari, shu davrning dolzarb masalalari, ijtimoiy-siyosiy, madaniy ma’naviy o‘zgarishlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim -tarbiya, ilm, ma’rifat, kitob, jadid, yurt, vatan.

Аннотация: В данной статье освещается деятельность джадидов в сфере образования и воспитания, система обучения, их произведения, актуальные проблемы того времени, а также социально-политические и культурно-нравственные изменения.

Ключевые слова: Образование и воспитание, знание, просвещение, книга, джадид, родина, отечество.

Annotation: This article highlights the activities of the Jadids in the field of education and upbringing, their teaching system, works, relevant issues of the time, as well as social-political and cultural-moral changes.

Keywords: Education and upbringing, knowledge, enlightenment, book, Jadid, homeland, fatherland.

Xorazm jadidchilik namoyondali inson qadr-qimmatini, erkin tafakkur va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslangan holda ma’naviy dunyoqarashni rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy taraqqiyot yo‘lida harakat qilgan kuchdir. Ular qoldirgan ma’naviy merosi bugungi kundagi yoshlarga nafaqat tarixiy yodgorlik balki bir falsafiy boylik hamdir. Xorazm jadidlari butun umrlarini ijtimoiy adolat, tenglik, inson erkinligi, ilm-ma’rifat va halol mehnat tamoyillariga bag‘ishlab, xalqni uyg‘otishga, jamiyatni ezgulik yo‘liga boshlashga fido qilgan zotlardir. Ana shunday fidoyilar bo‘lmasa, ularning yuksak g‘oyalari va ma’naviy merosi jamiyat ruhida yashamasa, har qanday yurt – oddiy zamin bo‘lib qolaveradi. Xorazm jadidlari ilgari surgan inson erkinligi avvalo, fikr erkinligi, bilim erkinligi, o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqidir. Bu qarashlar, asosan, jadid matbuoti, maktabgacha ta’lim, yangi usuldagi madrasalar va sahnalarda qo‘yilgan spektakllarda o‘z ifodasini topdi. Ularning fikricha, insonni erkinlashtirmay turib, jamiyatni yangilash mumkin emas. Shuning uchun Xorazm jadidlarining merosi – zamonlar osha xalqimiz uchun insonparvarlik va ma’naviy uyg‘onish yo‘lida yondiruvchi mash’al bo‘lib qolmoqda. Inson erkinligi esa ular uchun ma’naviy holat, tafakkurning ozodligi edi. Xorazm jadidlari kishining erkinligini faqat siyosiy doirada emas, balki ichki dunyosi, ma’naviy tanlovi, axloqiy mas’uliyati bilan o‘lchagan. Ular erkinlikni yurtda tartibsizlik emas, balki mas’uliyatli fikrlovchi, bilimdon, ongli shaxslarning mavjudligi orqali ifodalagan. Xorazm jadidchilik faoliyatini o‘rganish natijasida erkin fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalash mumkin.

Misol uchun Ma’rifatni qo‘llab -quvvatlagan Asfandiyorxonning aynan 1910-yil ramazon oyining birinchi kunida chiqargan farmonida “Bozorlar tartibga solinsin, ko‘priklar qurilsin, yo‘llar obod qilinsin, vaqf yerlar qayta hisoblansin, fuqarolarimizning bundan keyingi osoyishta va faravon turmush kechirishi bilan bog‘liq masalalar o‘rganilib, tez fursatda hal qilinsin. Biz tomonimizdan amalga oshirilishi lozim bo‘lgan bu ishlarga hech kim to‘sqinlik qilmasligi shart. Ushbu ishlarni amalga oshirishni hurmatlik Islomxo‘ja Ibrohimxo‘ja o‘g‘liga tobshirdik”, deyiladi. Asfandiyorxon farmoni kuchga kirib, soliqlar birmuncha kamaytirilgan, obodonchilik ishlari olib borilgan.

Yurt ravnaqi davomi faqat ilm-ma’rifat adolat tamoyillariga tayandi. Xorazm jadidlari adolatli boshqaruv yo‘lli uchun bosh vazir Islomxo‘ja tomonidan xonlikda amalga oshirish zarur bo‘lgan Islohot dasturi ishlab chiqadi. 10 banddan iborat bu dasturni barcha insonlar faravonligi va yurt navnaqi yo‘lidagi dastur edi. Dastur asosida mamlakatda bir qancha xususan jadid maktablari tashkil qilindi. Malaka muamllimlar Orenburg, Qozon, Astraxan kabi shaharlar taklif qilindi.

Jadidchilik faoliyati XX asr boshlarida Turkistonda dunyo ilmlalarini o‘rganishga yo‘l ochib, insonlarda axloqiy tarbiya, insonparvarlik, milliy o‘zlikni g‘oyalari ilgari surdi. Bu esa bugungi kunda boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisiga ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirishda muhim manba hisoblandi. Dunyo mamlakatlari bilannfaol kirishgan jadidlar nafaqat chet tillarini , balki, boshqa xalqlar madaniyatini puxta o‘zlashtirgan. O‘z manfaatlaridan emas vatan taraqqiyotini oliy maqsad deb bilganlar. Jadidlar pedagogik merosida asosiy qadriyatlar-ilm, adolat, mehnat, oilaviy birdamlik, vatanparvarlik hisoblandi. Komil Devoniyni taqdir taqozi bilan bir muddat Toshhovuzda yashga majbur bo‘lib qoladi. Unchalik uzoq bo‘lmasada, o‘n

barmoqig‘ida 10 ta hunari o‘z o‘rnini topishga yordam bersada Komil Devoniyni Xivadagi Sangarni sog‘inib, tahlikali bo‘lsa-da qaytib kelishi vatanparvarlikidan dalolat beradi.

Jadidlar mustamlaka davrida ham milliy til, tarix, madaniyatni saqlashni ma’naviy dunyoqarashni markaziga qo‘yganlar. Bugungi kunda bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchi o‘z shogirdlariga ona tili, milliy qadriyatlarni, tarixiy xotiralarni humat qilish orqali milliy o‘zlikini mustahkamlaydi.

Xorazm jadidlari ta’limni millat ravnaqi, xalqning uyg‘onishi va taraqqiyoti uchun muhim asos deb bilishgan. Ular ta’limning yangi usullarini joriy qilish orqali jamiyatdagi jaholat va qoloqlikni bartaraf etishni maqsad qilganlar. Xorazm jadidlari uchun maktab – bu shunchaki savodli avlod emas, balki tafakkurli, vatanparvar va bilimdon yoshlarni yetishtirish maskani edi. Jadid maktablarida ta’lim berish metodikasi, darsliklar, fanlar muvozanati, o‘qituvchilar saviyasi yangicha yondashuv asosida shakllantirilgan. Ular xalqni zamonaviy tafakkurga o‘rgatish, ilmga mehr uyg‘otish va ilm orqali taraqqiyot sari yetaklash g‘oyasini ustuvor deb bilishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Oblomurodov N, Hazratqulov A va boshqalar. O‘zbekiston tarixi. (o‘quv qo‘llanma) T.2011
2. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz. T:O‘zbekiston.1999.
3. Behbudiy M. Muhtaram yoshlarga murojaat. Oyna-1914. 41-son 4. M.Abdurashidxonov. Xotiralarimdan (Jadidchilik tarixidan lavhalar). Sharq-2001.

**TA’LIM EKOTIZIMI SHAROITIDA XALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARINING
GENEZISI VA TARAQQIYOT TAMOYILLARI ASOSIDA TARBIYA
MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH**

Yusufzoda Shabnami Yunus

Pegagogika fanlari nomzodi, dotsent

UrSPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedra mudiri

shabnamyusufzoda@gmail.com

Matchanova Nasiba Hurmatovna

UrSPI, 1-kurs magistranti

nasibakhurmadovna@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim ekotizimi sharoitida xalq og‘zaki ijodi namunalarining genezisi va taraqqiyot tamoyillari asosida tarbiya madaniyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Xalq og‘zaki ijodining milliy-ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishdagi o‘rni, yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati hamda zamonaviy ta’lim jarayonida undan foydalanishning metodik asoslari yoritilgan. Shuningdek, maqolada folklor namunalarini innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash orqali o‘quvchilarda axloqiy-estetik tafakkurni rivojlantirish masalalari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, folklor, genezis, tarbiya madaniyati, ta’lim ekotizimi, milliy qadriyatlar, ma’naviy tarbiya, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности развития образовательной культуры на основе принципов генезиса и развития образцов народного

устного искусства в контексте образовательной экосистемы. Подчеркивается роль народного устного искусства в формировании национальных и духовных ценностей, его значение в воспитании молодого поколения и методические основы его использования в современном образовательном процессе. В статье также рассматриваются вопросы развития нравственно-эстетического мышления у учащихся посредством интеграции фольклорных образцов с инновационными педагогическими технологиями.

Ключевые слова: народное устное искусство, фольклор, генезис, образовательная культура, образовательная экосистема, национальные ценности, духовное воспитание, педагогические технологии.

Abstract. This article analyzes the pedagogical possibilities of developing educational culture based on the principles of genesis and development of folk oral art samples in the context of the educational ecosystem. The role of folk oral art in the formation of national and spiritual values, its importance in the upbringing of the younger generation, and the methodological foundations of its use in the modern educational process are highlighted. The article also reveals the issues of developing moral and aesthetic thinking in students through the integration of folklore samples with innovative pedagogical technologies.

Keywords: folk oral art, folklore, genesis, educational culture, educational ecosystem, national values, spiritual upbringing, pedagogical technologies.

Kirish. Globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini takomillashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ta’lim ekotizimi sharoitida o’quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat, ma’naviy immunitet va tarbiya madaniyatini shakllantirish masalasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan xalq og’zaki ijodi namunalari tarbiyaviy imkoniyatlarga boy manba sifatida alohida ilmiy qiziqish uyg’otadi. Xalq og’zaki ijodi xalqning ko’p asrlik ma’naviy tajribasi, axloqiy qarashlari va estetik tafakkurining mahsulidir. Ertaklar, dostonlar, maqollar, topishmoqlar va rivoyatlar orqali avloddan avlodga insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va ezgulik g’oyalari yetkazib kelingan. Shu bois folklor namunalarining genezisi va taraqqiyot tamoyillarini pedagogik jihatdan o’rganish bugungi ta’lim tizimi uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Folklor genezisi xalq og’zaki ijodining paydo bo’lish manbalari va shakllanish bosqichlarini anglatadi. Olimlarning ta’kidlashicha, xalq og’zaki ijodi insoniyatning dastlabki ijtimoiy ong shakllari bilan chambarchas bog’liq holda yuzaga kelgan. Ibtidoiy jamiyatda inson tabiat hodisalarini tushuntirishga intilar ekan, turli miflar, afsonalar va marosim qo’shiqlari vujudga kelgan. Keyinchalik jamiyat taraqqiyoti natijasida folklor namunalarining mazmun doirasi kengaygan. Xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar va hayotiy tajribasi ertaklar, maqollar va dostonlarda mujassamlasha boshlagan. Ayniqsa, turkiy xalqlar folklorida qahramonlik va jasorat motivlari muhim o’rin egallaydi. “Alpomish”, “Go’ro’g’li” kabi dostonlar yosh avlodni mardlik, sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim vosita bo’lib xizmat qilgan.

Folklorning genezisi mehnat faoliyati bilan ham uzviy bog’liqdir. Dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik jarayonlari bilan bog’liq qo’shiqlar xalqning kundalik hayoti va estetik qarashlarini ifodalagan. Shu jihatdan folklor xalqning ma’naviy va madaniy tarixini aks ettiruvchi noyob manba hisoblanadi. Xalq og’zaki ijodi taraqqiyotining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat (1-rasmga qarang):

1-rasm: Xalq og‘zaki ijodi taraqqiyotining asosiy tamoyillari

1. *An'anaviylik tamoyili.* Folklarning eng muhim xususiyatlaridan biri an'anaviylikdir. Xalq og‘zaki ijodi asarlari avloddan avlodga og‘zaki tarzda o‘tishi natijasida muayyan an‘analar asosida yashab keladi. Har bir ijrochi asarni o‘z uslubida aytsa-da, uning asosiy mazmuni va g‘oyasi saqlanib qoladi. An'anaviylik folklarning barqarorligini ta'minlaydi. Ayniqsa, maqol, topishmoq va marosim qo‘shiqlarida bu xususiyat yaqqol ko‘zga tashlanadi. Chunki ular xalqning uzoq yillik tajribasi va donishmandligi mahsuli hisoblanadi.

2. *Variantlilik tamoyili.* Folklor asarlari og‘zaki shaklda tarqalganligi sababli ularning turli variantlari yuzaga keladi. Bir hududda aytilgan ertak yoki doston boshqa hududda ayrim o‘zgarishlar bilan ijro etilishi mumkin. Bu esa folklarning jonli va harakatchan tabiatini ko‘rsatadi. Masalan, “Alpomish” dostonining o‘zbek, qoraqalpoq, qozoq va boshqa turkiy xalqlarda uchraydigan variantlari mavjud. Variantlilik folklarning boyishi va yangi mazmun bilan to‘ldirilishiga xizmat qiladi.

3. *Sinkretizm tamoyili.* Xalq og‘zaki ijodi dastlab sinkretik xarakterga ega bo‘lgan. Ya’ni unda so‘z, musiqa, raqs va dramatik unsurlar bir-biri bilan uyg‘un holda namoyon bo‘lgan. Ayniqsa, marosim folklorida bu xususiyat kuchli saqlangan. Masalan, Navro‘z bayramidagi xalq o‘yinlari, lapar va aytishuvlarda musiqiylik hamda dramatik unsurlar birlashadi. Sinkretizm folklarning estetik ta’sir kuchini oshiradi.

4. *Jamoaviylik tamoyili.* Folklor individual ijod emas, balki jamoaviy tafakkur mahsuli hisoblanadi. Xalq og‘zaki ijodi namunalarining muallifi aniq bo‘lmaydi, chunki ular xalq orasida sayqallanib, umumxalq mulkiga aylangan. Jamoaviylik tamoyili folklarning xalqchil ruhini belgilaydi. Unda xalqning orzu-intilishi, quvonchi, dardi va ma’naviy qarashlari aks etadi.

5. *Tarixiylik tamoyili.* Folklor namunalarida xalqning tarixiy hayoti o‘z aksini topadi. Tarixiy voqealar, urushlar, qahramonlar va ijtimoiy munosabatlar xalq xotirasida folklor orqali saqlanadi. Shu jihatdan xalq og‘zaki ijodi muhim tarixiy manba vazifasini ham bajaradi. Masalan, tarixiy qo‘shiqlar va dostonlarda xalqning mustaqillik uchun kurashi, yurt himoyasi va qahramonlik ruhi ifodalanadi.

Bugungi ta’lim ekotizimi nafaqat bilim berish, balki shaxsning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlashni ham nazarda tutadi. Shu jihatdan xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish tarbiya madaniyatini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida ertak va topishmoqlardan foydalanish o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish, mantiqiy fikrlashini faollashtirish hamda kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa, maqol va hikmatli so‘zlar bolalarda milliy qadriyatlarga hurmat va axloqiy mas’uliyat hissini kuchaytiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar folklorni o‘qitish imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda.

Multimedia vositalari, animatsion ertaklar, interaktiv platformalar va gamifikatsiya elementlari orqali folklor namunalarini taqdim etish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Bu esa ta’lim samaradorligini kuchaytirib, tarbiyaviy ta’sirni yanada boyitadi. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodini fanlararo integratsiya asosida o‘qitish ham muhim pedagogik ahamiyatga ega. Masalan, ona tili, adabiyot, tarix va tarbiya fanlari bilan integratsiyada folklor namunalaridan foydalanish o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantiradi.

Xulosa. Xalq og‘zaki ijodi xalqning ma’naviy-madaniy merosini o‘zida mujassam etgan bebaho qadriyatdir. Uning genezisi insoniyatning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti va milliy tafakkuri bilan chambarchas bog‘liqdir. Folklorning an’anaviylik, variantlilik, jamoaviylik va tarbiyaviylik tamoyillari uning asrlar davomida yashab kelishini ta’minlagan. Ta’lim ekotizimi sharoitida xalq og‘zaki ijodi namunalaridan samarali foydalanish yosh avlodda tarbiya madaniyatini rivojlantirish, milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantirish hamda ma’naviy barkamollikni ta’minlashda muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli folklor namunalarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitish va ilmiy jihatdan tadqiq etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Qosimova K. va boshqalar. Ona tili o‘qitish metodikasi. T. Noshir. 2009
2. Madayev O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. “Mumtoz so‘z nashriyoti” Toshkent-2010. 232 b
3. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. “Musika” nashriyoti Toshkent-2010. 366 b
4. Mirzayev T, Musoqulov A, Sarimsoqov B. O‘zbek xalq maqollari. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. Toshkent-2005. 509 b
5. Jo‘rayev M. Folklorshunoslik asoslari. Toshkent: Fan, 2008.
6. Mirzayev T. O‘zbek xalq maqollari. Toshkent: Sharq, 2005.

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI TA’LIM MUHITINI
SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI**

To‘rayeva Nigora Murodxon qizi

Urganch davlat Pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda zamonaviy boshlang‘ich ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etishning dolzarbligi, innovatsion metodlarning o‘quvchilar motivatsiyasiga ta’siri hamda interaktiv ta’lim muhitini yaratish yo‘llari tahlil qilingan. Raqamli

vositalardan oqilona foydalanish orqali ta’lim sifati va samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit soʻzlar: boshlang‘ich ta’lim, raqamli ta’lim muhiti, innovatsion texnologiyalar, multimedia, interaktiv doska, o‘quv motivatsiyasi, raqamli savodxonlik.

Annotation. This thesis analyzes the relevance of introducing digital technologies into the modern primary education system, the impact of innovative methods on students’ motivation, and the ways of creating an interactive learning environment. The issues of improving the quality and effectiveness of education through the rational use of digital tools are highlighted.

Keywords: primary education, digital learning environment, innovative technologies, multimedia, interactive whiteboard, student motivation, digital literacy.

Аннотация. В данной тезисной работе проанализированы актуальность внедрения цифровых технологий в современную систему начального образования, влияние инновационных методов на мотивацию учащихся, а также способы создания интерактивной образовательной среды. Освещены вопросы повышения качества и эффективности образования посредством рационального использования цифровых средств.

Ключевые слова: начальное образование, цифровая образовательная среда, инновационные технологии, мультимедиа, интерактивная доска, учебная мотивация, цифровая грамотность.

KIRISH

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan raqamli davrda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, xususan, boshlang‘ich ta’lim bosqichiga innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish davr talabiga aylandi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishda dastlabki bosqich bo‘lib, bu yoshda vizualizatsiya va faol ishtirok etish samarali o‘rganishning asosiy omilidir.

Innovatsion texnologiyalar (interaktiv doskalar, planshetlar, ta’limiy ilovalar) an’anaviy ta’limni boyitib, dars jarayonini qiziqarli, tushunarli va interaktiv shaklga o‘tkazadi. Raqamli ta’lim muhitini shakllantirishdan maqsad — nafaqat axborot berish, balki o‘quvchilarning fikrlash, ijodiy qobiliyat va raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini erta yoshdan rivojlantirishdir.

I. Boshlang‘ich ta’limda raqamli muhitning ahamiyati

Raqamli ta’lim muhiti — bu o‘quv jarayonining barcha ishtirokchilari (o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona) uchun axborot resurslari, texnik vositalar va o‘quv platformalaridan foydalanish imkonini beruvchi yagona makondir. Boshlang‘ich sinflarda ushbu muhit quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- **Vizualizatsiya:** Murakkab mavzularni (masalan, matematika yoki tabiatshunoslik) 3D modellar, animatsiyalar va videolar orqali tushuntirish.
- **Individual yondashuv:** Har bir o‘quvchining o‘zlashtirish tezligiga mos keladigan elektron topshiriqlar va o‘yinlar orqali shaxsiylashtirilgan ta’limni ta’minlash.
- **Motivatsiyani oshirish:** O‘yinli texnologiyalar (gamification) orqali bolalarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish.

II. Innovatsion texnologiyalar va ularning turlari

Boshlang‘ich ta’limda raqamli muhitni shakllantiruvchi asosiy innovatsion vositalar:

1. **Interaktiv doskalar va panellar:** Dars davomida o‘quvchilarni faol harakatga keltiruvchi, yozish, chizish va vizual materiallar bilan ishlash imkonini beruvchi asosiy vosita.

2. **Ta’limiy mobil ilovalar va o‘yinlar**: Masalan, "Khan Academy Kids" kabi platformalar orqali matematik hisoblash va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.
3. **Elektron darsliklar va resurslar**: Multimedia elementlari bilan boyitilgan, interaktiv topshiriqli darsliklar.
4. **Virtual laboratoriyalar**: Tabiatshunoslik darslarida virtual tajribalar o‘tkazish imkoniyati.

III. Raqamli ta’lim muhitini shakllantirishning metodik asoslari

Raqamli texnologiyalarni darsga tatbiq etish o‘qituvchidan yuksak raqamli savodxonlikni talab etadi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanishda quyidagi tamoyillarga rioya qilish lozim:

- **Yosh xususiyatlariga moslik**: Raqamli vositalar o‘quvchining jismoniy va ruhiy rivojlanish darajasiga mos bo‘lishi kerak.
- **Ekran vaqti me'yori**: Sanitar-gigiyena qoidalariga rioya qilgan holda, kompyuter yoki planshet bilan ishlash vaqtini cheklash.
- **Integratsiyalashgan ta’lim**: Raqamli vositalarni an’anaviy yozuv va o‘qish bilan uyg‘unlashtirish.

IV. Innovatsion texnologiyalarning o‘quv jarayonidagi o‘rni

Boshlang‘ich sinflarda qo‘llaniladigan innovatsion texnologiyalar an’anaviy metodlarni to‘ldiradi va darsni faol muloqotga aylantiradi.

- **1. Interaktiv doskalar va multimedia vositalari**
Interaktiv doskalar o‘quvchilarni darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. O‘quvchi ekranda obyektlarni ko‘chirish, chizish va topshiriqlarni bajarish orqali xotira va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Multimediya taqdimotlari orqali axborot oson va qiziqarli tarzda yetkaziladi.
- **2. Gamifikatsiya (O‘yin texnologiyalari)**
Boshlang‘ich sinfda o‘yin asosiy faoliyat turi hisoblanadi. [LearningApps.org](https://www.learningapps.org/), [Wordwall.net](https://www.wordwall.net/), [Kahoot](https://www.kahoot.com/) kabi platformalar orqali o‘quv o‘yinlarini tashkil etish, bilimni mustahkamlash va tezkor qayta aloqa olish imkonini beradi. Bu o‘quvchilarda "o‘rganish uchun o‘yin" ko‘nikmasini hosil qiladi.
- **3. Mobil ilovalar va ta’limiy platformalar**
"Khan Academy Kids", "Khan Academy" yoki mahalliy elektron platformalar (masalan, edu.uz resurslari) o‘quvchilarga darsdan tashqari vaqtda ham mustaqil bilim olish imkonini beradi. Bu texnologiyalar shaxsiy o‘quv trayektoriyasini yaratishga yordam beradi.
- **4. Kengaytirilgan reallik (AR) va Virtual reallik (VR)**
3D modellarni (hayvonlar, sayyoralar, tarixiy obidalar) jonlantirish orqali tabiatshunoslik va atrofimizdagi olam darslarini jonli tashkil etish mumkin. Bu bolalarning tasavvurini va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

V. MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Raqamli ta’lim muhitini shakllantirishda ba’zi qiyinchiliklar mavjud:

1. **Ekran vaqti**: Bolalarning ko‘z sog‘lig‘i va psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. *Yechim: SanPiN me’yorlariga amal qilish, har 10-15 daqiqada tanaffus qilish.*
2. **O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi**: Ba’zi o‘qituvchilar texnologiyalarni qo‘llashda qiynaladilar. *Yechim: Doimiy malaka oshirish kurslari va treninglar o‘tkazish.*

3. **Kiberxavfsizlik:** Internetdagi zararli ma‘lumotlar. *Yechim: Maxsus ta‘limiy platformalar va xavfsiz qidiruv tizimlaridan foydalanish.*

Xulosa. Boshlang‘ich sinflarda raqamli ta‘lim muhitini shakllantirishda innovatsion texnologiyalar muhim pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga kirib kelishi o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, darslarni interfaol va samarali tashkil etishga yordam beradi hamda o‘qituvchi faoliyatini yangi bosqichga olib chiqadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda multimedia vositalari, elektron darsliklar, virtual platformalar, animatsiyalar, taqdimotlar va interfaol o‘yinlardan foydalanish ta‘lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Raqamli ta‘lim muhiti o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, mantiqiy tafakkuri hamda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalar yordamida o‘quvchilar murakkab mavzularni ham qiziqarli va tushunarli shaklda o‘zlashtiradilar. Shu bilan birga, dars jarayonida audio, video va grafik materiallardan foydalanish o‘quvchilarning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Raqamli vositalar individual yondashuvni ta‘minlab, har bir bolaning bilim darajasi va qiziqishidan kelib chiqib ta‘lim berish imkonini yaratadi.

Bugungi kunda innovatsion texnologiyalar faqat bilim berish vositasi emas, balki o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlovchi muhim omil hamdir. Masofaviy ta‘lim platformalari, elektron kundaliklar va onlayn test tizimlari orqali ota-onalar ham ta‘lim jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ta‘limning shaffofligi va samaradorligini oshiradi. Shuningdek, o‘quvchilarni kelajakdagi raqamli jamiyatga tayyorlashda ham innovatsion texnologiyalarning o‘rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

8. Shavkat Mirziyoyev. *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi.* – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2022.
9. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi. *Umumiy o‘rta ta‘limning davlat ta‘lim standarti.* – Toshkent, 2021.
10. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.* – Toshkent, 2020.
11. N. Saidahmedov. *Yangi pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent: “Moliya”, 2019.
12. B. Farberman. *Ilg‘or pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent, 2018.
13. Pedagogika faniga oid ilmiy maqolalar va internet manbalari.
14. Zamonaviy ta‘lim texnologiyalariga oid o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar.

RAQAMLI TA‘LIM MUHITIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI LOYIHALASHTIRISHNING INNOVATSION METODIKASI

Jumanazarova Natasha Azamat qizi

Urganch davlat Pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda zamonaviy ta‘lim paradigmasida fanlararo integratsiyani amalga oshirishning nazariy-metodik va amaliy asoslari tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi raqamli transformatsiya sharoitida tarqoq bilimlarni yaxlit tizimga birlashtirish zaruriyati bilan belgilanadi. Ishda raqamli pedagogika o‘qitishning strategik yondashuvi sifatida, raqamli

didaktika o‘quv jarayonini loyihalashning metodologik mexanizmi sifatida hamda raqamli resurslar ushbu jarayonning instrumental asosi sifatida kompleks tahlil qilingan. Tadqiqot davomida loyihaga asoslangan ta’lim (PBL) va konnektivizm nazariyalarining fanlararo bog‘liqlikni ta’minlashdagi samaradorligi asoslab berildi. Shuningdek, bulutli texnologiyalar, virtual simulyatsiyalar va sun’iy intellekt komponentlarining talabalar kognitiv faoliyatini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari ochib berilgan. Tezis yakunida fanlararo loyihalarni raqamli muhitda muvaffaqiyatli joriy etish bo‘yicha amaliy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli pedagogika, raqamli didaktika, fanlararo integratsiya, raqamli resurslar, konnektivizm, STEM/STEAM, bulutli texnologiyalar, kognitiv rivojlanish.

Abstract. This thesis explores the theoretical, methodological, and practical foundations of implementing interdisciplinary integration within the modern educational paradigm. The relevance of the study is determined by the need to integrate fragmented knowledge into a unified system in the context of digital transformation. The study analyzes digital pedagogy as a strategic approach to teaching, digital didactics as a methodological mechanism for designing the educational process, and digital resources as the instrumental basis of this process. The effectiveness of project-based learning (PBL) and connectivism theories in ensuring interdisciplinary connections is substantiated. Furthermore, the didactic potential of cloud technologies, virtual simulations, and artificial intelligence components in enhancing students’ cognitive activity is revealed. The thesis concludes with practical recommendations for the successful implementation of interdisciplinary projects in a digital environment.

Keywords: Digital pedagogy, digital didactics, interdisciplinary integration, digital resources, connectivism, STEM/STEAM, cloud technologies, cognitive development.

Аннотация. В данной работе исследуются теоретико-методические и практические основы реализации междисциплинарной интеграции в условиях современной образовательной парадигмы. Актуальность исследования обусловлена необходимостью объединения разрозненных знаний в единую систему в условиях цифровой трансформации. В работе цифровая педагогика рассматривается как стратегический подход к обучению, цифровая дидактика — как методологический механизм проектирования образовательного процесса, а цифровые ресурсы — как инструментальная основа данного процесса. В ходе исследования обоснована эффективность теорий проектного обучения (PBL) и коннективизма в обеспечении междисциплинарных связей. Также раскрыты дидактические возможности облачных технологий, виртуальных симуляций и компонентов искусственного интеллекта в развитии когнитивной деятельности студентов. В заключение предложены практические рекомендации по успешному внедрению междисциплинарных проектов в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова: Цифровая педагогика, цифровая дидактика, междисциплинарная интеграция, цифровые ресурсы, коннективизм, STEM/STEAM, облачные технологии, когнитивное развитие.

Kirish. Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida axborot hajmining geometrik progressiya asosida o‘sib borishi ta’lim tizimi oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. An’anaviy ta’limda fanlarning bir-biridan ajralgan holda o‘qitilishi talabalarda voqelik haqida tarqoq tasavvurlarni shakllantirmoqda, bu esa murakkab muammolarni yechishda to‘sqinlik qiladi. Shu sababli, fanlararo integratsiya zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb masalasiga aylandi. Raqamli transformatsiya sharoitida integratsiya jarayoni faqatgina o‘quv rejalarini birlashtirish emas, balki raqamli pedagogika va raqamli didaktika tamoyillari asosida yangi

o‘quv muhitini yaratishni anglatadi. Raqamli resurslar esa bu jarayonda fanlarni bir-biri bilan bog‘lovchi "metodik ko‘prik" vazifasini o‘taydi. Ushbu maqolaning maqsadi — raqamli ekotizim imkoniyatlaridan foydalangan holda fanlararo aloqalarni kuchaytirishning innovatsion metodikasini ishlab chiqish va uning pedagogik samaradorligini asoslashdan iborat.

Asosiy qism

Raqamli pedagogika: Integratsiyaning strategik va falsafiy asosi

Raqamli pedagogika — bu shunchaki texnik vositalardan foydalanish mahorati emas, balki raqamli davr talabalarining kognitiv xususiyatlariga moslashgan o‘qitish falsafasidir. Fanlararo integratsiyada u quyidagi strategik yo‘nalishlarni qamrab oladi:

Konnektiv yondashuv va tarmoqli ta’lim: Jorj Simens nazariyasiga ko‘ra, bilim — bu tarmoq bo‘lib, o‘rganish esa ushbu tarmoqdagi tugunlarni (fanlarni) bog‘lashdir. Raqamli pedagogika talabaga matematika, fizika va dasturlash kabi turli fanlarni bitta raqamli loyiha doirasida birlashtirishga yordam beradi. Bu yerda asosiy urg‘u "nima o‘rganish"ga emas, balki "bilimlar orasidan qanday qilib mantiqiy bog‘liqlikni topish"ga qaratiladi.

Fasilitatsiya va sub‘ekt-sub‘ekt munosabatlari: Raqamli muhitda o‘qituvchi yagona bilim manbai emas, balki fanlararo jarayonni yo‘naltiruvchi koordinator hisoblanadi. Bu talabalarda jamoaviy ishlash, global axborot resurslaridan mustaqil foydalanish va ma’lumotlarni kritik tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Pedagogning roli o‘quvchini fanlar chorrahasidagi murakkab savollarga javob topishga undashdan iborat.

Inkluzivlik va individuallashtirish: Raqamli pedagogika turli fanlar bo‘yicha o‘zlashtirishi turlicha bo‘lgan talabalar uchun moslashuvchan muhit yaratadi. Masalan, gumanitar yo‘nalishdagi talaba raqamli vositalar yordamida aniq fanlardagi murakkab qonuniyatlarni vizual obrazlar orqali osonroq tushunish imkoniga ega bo‘ladi.

Raqamli didaktika: Metodik innovatsiyalar va loyihaviy arxitektura Raqamli didaktika integratsiyalashgan bilimlarni qanday qilib samarali uzatish va o‘zlashtirishni belgilaydi. Innovatsion metodikaning o‘zagi sifatida Loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning) tanlanadi va u quyidagi didaktik vositalar bilan boyitiladi:

Virtual simulyatsiyalar va modellashtirish: Masalan, PhET platformasi yoki Labster kabi virtual laboratoriyalar yordamida o‘quvchilar bir vaqtning o‘zida moddaning kimyoviy tarkibini o‘rganib, uning fizik xossalarini matematik modellashtirishlari mumkin. Bu "quruq" nazariyani hayotiy amaliyot bilan bog‘laydi va talabaning eksperiment o‘tkazish ko‘nikmasini virtual makonda shakllantiradi.

Adaptiv o‘qitish va kognitiv yuklama nazariyasi: Raqamli didaktika algoritmlari talabaning individual qobiliyatiga qarab topshiriqlar murakkabligini sozlaydi. Bu fanlararo darslarda talabaning "kognitiv ortiqcha yuklanishini" oldini oladi. Agar talaba biologiyadan kuchli, lekin matematikadan oqsayotgan bo‘lsa, tizim loyiha qismini matematik qismi uchun qo‘shimcha interaktiv yordamchilarni taklif etadi.

Edutainment va gamifikatsiya: Fanlararo bog‘liqlikni o‘yin elementlari (masalan, Classcraft yoki Kahoot) orqali taqdim etish talabalarining hissiy jalb qilinishini ta’minlaydi. Bu usul zerikarli nazariy ma’lumotlarni interaktiv muammoli vaziyatlarga aylantirib, o‘quvchining mantiqiy fikrlashini rag‘batlantiradi.

3. Raqamli resurslar: Integratsiyaning instrumental va operatsion bazasi Integratsiyaning muvaffaqiyati foydalanilayotgan raqamli resurslarning sifati va intellektual sig‘imiga bog‘liq. Zamonaviy resurslar fanlararo bog‘lanishni ta‘minlovchi asosiy infratuzilmani yaratadi:

Bulutli ekotizimlar (Google Workspace, Notion, Miro): Talabalar turli fanlar bo‘yicha to‘plagan ma‘lumotlarini yagona elektron bazada saqlashlari, g‘oyalar xaritasini (Mind Map) tuzishlari va hamkorlikda loyiha hujjatlarini shakllantirishlari mumkin. Miro kabi vizual doskalar fanlararo bog‘lanishni ko‘rgazmali tasvirlash uchun eng qulay vositadir.

Sun‘iy intellekt va neyrotarmoqlar (ChatGPT, Claude, Canva Magic): Sun‘iy intellekt turli fan sohalari (masalan, tarix va geografiya) o‘rtasidagi yashirin mantiqiy bog‘liqlikni topishda, matnlarni tahlil qilishda va loyihaning kross-media mahsulotlarini (video, taqdimot, infografika) yaratishda intellektual assistent vazifasini o‘taydi.

Ochiq ta‘lim resurslari va MOOC platformalari: Coursera yoki Khan Academy kabi platformalar dunyoning yetakchi olimlari tomonidan tayyorlangan, bir necha fanni qamrab oluvchi (interdisiplinar) kurslardan bepul foydalanish imkonini beradi, bu esa ta‘limning mazmunini jahon standartlari darajasiga ko‘taradi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida ta‘kidlash joizki, ta‘lim tizimini raqamlashtirish shunchaki darsxonaga kompyuter olib kirish yoki internetdan foydalanish degani emas. Bu — o‘qitishning mazmun-mohiyatini tubdan qayta ko‘rib chiqishni talab qiladigan murakkab, ammo muqarrar jarayondir. Biz tahlil qilgan raqamli pedagogika, raqamli didaktika va raqamli resurslarning uchligi fanlararo integratsiyani amalga oshirishda o‘ziga xos “oltin uchburchak” vazifasini o‘taydi. Ushbu uchta komponent bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning birortasini tizimdan chiqarish ta‘lim sifatining pasayishiga va o‘quv jarayonining biryoqlama bo‘lib qolishiga olib keladi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar va mavjud tajribalar shuni ko‘rsatadiki, fanlararo integratsiya raqamli vositalar bilan qurollanganda, talaba endi faqat axborotni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni tahlil qiluvchi, sintez qiluvchi va eng muhimi — yangi bilim yaratuvchi sub‘ektga aylanadi. Raqamli pedagogika bizga darsning strategik yo‘nalishini ko‘rsatsa, raqamli didaktika o‘sha maqsadga boradigan eng qisqa va samarali metodik yo‘lni belgilab beradi. Raqamli resurslar esa talabaning qo‘lidagi intellektual asbob bo‘lib, u orqali nazariya va amaliyot o‘rtasidagi yillar davomida saqlanib qolgan uzilish barham topadi. Bizning asosiy xulosamiz shundan iboratki, raqamli muhitda fanlararo bog‘liqlikning ta‘minlanishi talabalarda yaxlit dunyoqarashni shakllantiradi. Ular hayotiy muammolarni ko‘rganda uni faqat “fizika” yoki “iqtisod” prizmasidan emas, balki bir-biri bilan chambarchas bog‘langan tizimli voqelik sifatida ko‘ra boshlaydilar. Bu esa zamonaviy mehnat bozorida talab qilinayotgan moslashuvchanlik, kreativlik va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining poydevoridir.

Kelajak ta‘limi — bu fanlar chegarasi yo‘qolgan va raqamli texnologiyalar inson intellektini kuchaytirishga xizmat qiladigan ekotizimdir. Ushbu maqsadga erishish uchun biz nafaqat texnik bazani yangilashimiz, balki pedagoglarimizning dunyoqarashini ham raqamli davr talablariga moslashtirishimiz zarur. Zero, eng zamonaviy raqamli resurs ham mohir va kreativ pedagogning qo‘lidagina haqiqiy ta‘limiy qiymatga ega bo‘ladi. Tizimli yondashuv va davlat darajasidagi e‘tibor natijasida raqamli pedagogika hamda fanlararo integratsiyaning uyg‘unligi yangi O‘zbekiston ta‘lim tizimini jahon standartlari darajasiga olib chiqishning asosiy drayveri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilga adabiyotlar:

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi PF-5847-sonli Farmoni. 2019.
- 2.Abduqodirov A.A., Pardaeva M.E. Masofaviy o‘qitishda raqamli didaktika va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2021.
- 3.Muslimov N.A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: "Sano-standart", 2015.
- 4.Siemens G. "Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age". International Journal of Instructional Technology, 2005.
- 5.Zokirova F.M. Oliy ta’limda raqamli texnologiyalar va ularning didaktik imkoniyatlari. – 2022.
- 6.Xalqaro metodik qo‘llanmalar: Loyihaga asoslangan ta’lim (PBL - Project Based Learning) bo‘yicha Buck Institute for Education tadqiqotlari.
- 7.UNESCO tavsiyalari: Raqamli ta’lim va ochiq ta’lim resurslari (OER) bo‘yicha xalqaro standartlar.

**RAQAMLI DIDAKTIKA SHAROITIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI
TA’MINLOVCHI ELEKTRON TA’LIM RESURLARINI YARATISH VA QO‘LLASH
METODIKASI**

Allanazarova Sabina

Annotatsiya. Ushbu tezis raqamli didaktika sharoitida fanlararo integratsiyani ta’minlovchi elektron ta’lim resurslarini yaratish va qo‘llashning samarali metodologiyasini ishlab chiqishga qaratilgan. Unda ETRlarni loyihalash tamoyillari, talabalar bilan hamkorlikda yaratish usullari va ularni amaliyotda qo‘llash strategiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqot zamonaviy muammolarning murakkabligi va bilimlarning eksponensial o‘sishi sharoitida raqamli texnologiyalar orqali fanlararo yondashuvlarni chuqurlashtirish imkoniyatlarini o‘rganadi. Natijalar fanlararo ko‘nikmalarni rivojlantirish va o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Raqamli didaktika, fanlararo integratsiya, elektron ta’lim resurslari, metodika, hamkorlik, dizayn tamoyillari, o‘quv jarayoni.

Abstract. This thesis focuses on developing an effective methodology for creating and implementing interdisciplinary e-learning resources within the context of digital didactics. It analyzes the design principles, collaborative creation methods with students, and practical application strategies for these resources. The research explores the potential of digital technologies to deepen interdisciplinary approaches, necessitated by the complexity of modern problems and exponential knowledge growth. The findings aim to foster interdisciplinary skills and enhance the efficiency of the educational process.

Keywords: Digital didactics, interdisciplinary integration, e-learning resources, methodology, collaboration, design principles, educational process.

Аннотация. Данная диссертация посвящена разработке эффективной методологии создания и применения междисциплинарных электронных образовательных ресурсов в условиях цифровой дидактики. В работе анализируются принципы проектирования ЭОР, методы их совместного создания со студентами и стратегии практического применения.

Исследование изучает возможности цифровых технологий для углубления междисциплинарных подходов, обусловленных сложностью современных проблем и экспоненциальным ростом знаний. Результаты направлены на развитие междисциплинарных навыков и повышение эффективности учебного процесса.

Ключевые слова: Цифровая дидактика, междисциплинарная интеграция, электронные образовательные ресурсы, методика, сотрудничество, принципы дизайна, учебный процесс.

Kirish

Zamonaviy dunyoda duch kelinayotgan muammolar, masalan, iqlim o‘zgarishi yoki barqaror rivojlanish kabi masalalar, biror bir fan doirasida to‘liq hal etib bo‘lmaydigan darajada murakkabdir [1]. Bilimlarning jadal o‘sishi esa talabalardan turli manbalardan olingan ma’lumotlarni tanqidiy baholash va sintez qilish qobiliyatini talab qiladi [3]. An’anaviy ta’lim tizimi ko‘pincha fanlarni alohida-alohida o‘rgatishga moyil bo‘lib, bu talabalarning kompleks muammolarni tushunish va hal qilish qobiliyatini cheklashi mumkin. Raqamli didaktika sharoitida elektron ta’lim resurslari (ETR) o‘quv jarayonini boyitish va samaradorligini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Biroq, mavjud ETRlar ko‘pincha fanlararo integratsiyani yetarli darajada ta’minlamaydi, bu esa talabalarning yaxlit dunyoqarashini shakllantirishga to‘sqinlik qiladi.

Ushbu muammoni hal etish maqsadida, mazkur tezis raqamli didaktika sharoitida fanlararo integratsiyani ta’minlovchi elektron ta’lim resurslarini yaratish va qo‘llashning samarali metodikasini ishlab chiqishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: fanlararo integratsiya va raqamli didaktikaning nazariy asoslarini tahlil qilish; ETRlarni yaratishning dizayn tamoyillarini va hamkorlikka asoslangan yondashuvlarini aniqlash; ETRlarni o‘quv jarayoniga samarali qo‘llash strategiyalarini ishlab chiqish.

Asosiy qism

Raqamli didaktika ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni pedagogik jihatdan samarali qo‘llashni o‘rganuvchi soha bo‘lib, u an’anaviy o‘qitish usullarini raqamli vositalar bilan uyg‘unlashtirishni nazarda tutadi. Fanlararo integratsiya esa turli fan sohalarining bilim, usul va yondashuvlarini birlashtirib, murakkab muammolarni yaxlit tushunish va hal qilishga qaratilgan yondashuvdir [1]. Patrick Blessingerning ta’kidlashicha, post-raqamli davrda fanlararo yondashuvlar zamonaviy muammolarning murakkabligi va bilimlarning eksponensial o‘sishi sababli muhim ahamiyat kasb etadi [3]. Raqamli texnologiyalar shunchaki ma’lumot yetkazishni tezlashtirishdan ko‘ra, chuqur o‘zlashtirish (mastery learning)ni rag‘batlantirish uchun qo‘llanilishi lozim [3].

Fanlararo o‘rganishning asosiy komponentlaridan biri turli fanlarning haqiqiylik standartlarini – tabiiy fanlardagi kuzatuvchanlikdan tortib, rasmiy fanlardagi isbotlashgacha – tushunish va ularni boshqarishni o‘z ichiga oladi. Raqamli vositalar ushbu epistemologik tushunishga yordam berishi mumkin [3]. SERC (Carleton) qo‘llanmasida ta’kidlanganidek, fanlararo o‘qitish yondashuvlari muassasa, o‘qituvchi va mavzuga qarab sezilarli darajada farq qiladi, biroq ularning barchasi murakkab masalalarni tushunish uchun fanlararo hamkorlikni ta’kidlaydi [1]. Bu turli fan madaniyatlarini tan olish va hurmat qilishni talab qiladi, bu esa hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Fanlararo integratsiyani ta’minlovchi ETRLarni yaratish uchun tizimli va hamkorlikka asoslangan metodologiya zarur. Bu metodika quyidagi bosqichlarni o’z ichiga oladi:

Dizayn tamoyillarini belgilash: Samarali ETRLarni ishlab chiqishda aniq dizayn tamoyillarini belgilash muhimdir. Bu tamoyillar talabalarning o’rganish tajribasini yaxshilashga qaratilgan bo’lishi kerak. Masalan, resurslar interaktivlik, moslashuvchanlik, foydalanuvchi qulayligi va fanlararo bog’liqlikni ta’minlashi lozim. Bir tadqiqotda ta’kidlanganidek, bu tamoyillar talaba hamkorlarga foydali asos yaratish bilan birga, ularning shaxsiy ijodkorligi va o’ziga xosligini rag’batlantirishi kerak [2].

Hamkorlikka asoslangan yondashuv: ETRLarni yaratish jarayoniga talabalarni faol jalb qilish ularning samaradorligini oshiradi. Talabalar resurslarni yaratish va baholashda sherik sifatida ishtirok etishlari mumkin [2]. Bu yondashuv nafaqat resurslarning dolzarbligini ta’minlaydi, balki talabalarda mas’uliyat hissini va ijodiy ko’nikmalarni rivojlantiradi. O’tkazilgan tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, talabalar bunday hamkorlikda ishlab chiqilgan ETRLarga katta qiziqish bildirishadi va bu ularning o’rganish tajribasiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi [2].

Fanlararo bog’liqlikni ta’minlash: Raqamli media fanlararo to’siqlarni buzish va o’quv dasturlari o’rtasida bog’liqlikni yaratish uchun ishlatilishi mumkin [3]. ETRLar turli fanlarning nuqtai nazarlari real dunyo muammolarini qanday hal qilishini namoyish etishi kerak [1]. Masalan, iqlim o’zgarishi, oziq-ovqat tizimlari yoki inson-atrof-muhit o’zaro ta’siri kabi modullar fanlararo yondashuvni talab qiladi [1].

Kontentni ishlab chiqish: Kontentni ishlab chiqishda turli fanlarning kuchli tomonlaridan foydalanish muhimdir. Masalan, muhandislarning miqdoriy ko’nikmalarini geologlarning ma’lumotlarning kelib chiqishi haqidagi bilimlari bilan birlashtirish mumkin [1]. Simulyatsiya va modellash yangi texnologiyalar yordamida rivojlangan bo’lib, ular o’z-o’zidan fanlararo imkoniyatlarni taklif etadi, biroq haqiqatni aks ettirishning etikasi va cheklovlarini tushunishni talab qiladi [3].

Kontekstualizatsiya va amaliyot: Talabalarga real dunyo kontekstini taqdim etish, masalan, bakalavriat tadqiqotlari yoki jamoatga xizmat ko’rsatish loyihalari orqali, muhim ahamiyatga ega [1]. Bunday tajribalar real dunyo qo’llanilishini va hamkorlikni namoyish etadi, jamoaviy ish, yozish va ommaviy nutq kabi ko’nikmalarni rivojlantiradi [1].

Xulosa

Ushbu tezisda raqamli didaktika sharoitida fanlararo integratsiyani ta’minlovchi elektron ta’lim resurslarini yaratish va qo’llashning kompleks metodologiyasi ishlab chiqildi. Asosiy natijalar shuni ko’rsatadiki, samarali fanlararo ETRLar aniq dizayn tamoyillariga asoslanishi, talabalarni yaratish jarayoniga faol jalb etishi va turli fanlarning kuchli tomonlarini birlashtirishi lozim. Shuningdek, ularni qo’llashda real dunyo kontekstini ta’minlash, turli miqyosdagi integratsiyani qo’llash va talabalarda tanqidiy baholash hamda hamkorlik ko’nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Raqamli texnologiyalar fanlararo to’siqlarni buzish, chuqur o’zlashtirishni rag’batlantirish va murakkab muammolarni hal qilish uchun yaxlit ko’rinishlarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o’ynaydi.

Biroq, ushbu metodologiya ham cheklovlari ham mavjud. Jumladan, turli ta’lim muassasalarida, o’qituvchilarning tayyorgarligi va texnik infratuzilmaning mavjudligida sezilarli

farqlar kuzatilishi mumkin [1]. Shuningdek, simulyatsiya va modellashtirish kabi vositalarni qo‘llashda etik masalalarni va haqiqatni aks ettirishning cheklovlarini hisobga olish zarur [3].

Taklif etilgan metodologiyaning turli ta’lim darajalarida (masalan, maktab, kollej, oliy ta’lim) amaliy samaradorligini empirik tadqiqotlar orqali baholash.

Fanlararo ETRlarni yaratish va qo‘llash uchun maxsus raqamli vositalar va platformalarni ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Abduqodirov, A. A., & Xoliqov, A. A. (2021). Raqamli ta’lim muhitida pedagogik texnologiyalar. *Pedagogika va psixologiya ilmiy-amaliy jurnali*, (2), 10-14. – https://uzjournals.edu.uz/pedagogika_psixologiya/
- [2] Qodirov, B. B. (2022). Oliy ta’limda fanlararo integratsiyani ta’minlashning didaktik imkoniyatlari. *Fan va ta’lim*, 3(1). – https://uzjournals.edu.uz/fan_talim/
- [3] Norqulov, S. M. (2023). Elektron ta’lim resurslarini yaratish va ulardan samarali foydalanish metodikasi. *Zamonaviy ta’limda innovatsion yondashuvlar*, 1(1), 12-16. – https://uzjournals.edu.uz/innovatsion_yondashuvlar/
- [4] Xaydarov, F. B. (2020). Raqamli ta’lim texnologiyalarini o‘quv jarayoniga joriy etishning didaktik asoslari. *Zamonaviy ta’lim*, (10), 3-7. – https://uzjournals.edu.uz/zamonaviy_talim/
- [5] To‘rayev, A. N. (2022). Raqamli didaktika: nazariya va amaliyot. *Pedagogika va psixologiya ilmiy-amaliy jurnali*, (3), 20-24. – https://uzjournals.edu.uz/pedagogika_psixologiya/

BOSHLANG‘ICH SINIF TABIIY FAN DARSLARINI ZED MOBIL ILOVASI ORQALI TASHKIL ETISH METODIKASI

Raximova Zulayho Baxodirovna

Xorazm viloyati Qo‘shko‘pir tumani

19-son maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Zed mobil ilovasining boshlang‘ich sinf tabiiy fan darslarida qo‘llanilishi va afzalliklarini batafsil yoritiladi. Ilova fanlararo yondashuvni qo‘llab-quvvatlaydi, o‘quvchilarga interaktiv va qiziqarli ta’lim tajribasini taqdim etadi. Mustaqil o‘rganish imkoniyatlari esa o‘quvchilarga kelajakda muvaffaqiyatli bo‘lishlariga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Zed mobil ilovasi, innovatsiya, innovatsion ta’lim, innovatsion texnologiya, innovatsion o‘qitish, innovatsion yondashuv tamoyillari, ijodiy yondashuv, integratsiya, interaktivlik, vizualizatsiya, o‘z-o‘zini baholash, tayanch harakat sistemasi, odamning ichki a‘zolari.

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается использование мобильного приложения Zed на уроках естественных наук в начальных классах и его преимущества. Приложение поддерживает междисциплинарный подход, предлагая ученикам интерактивный и увлекательный образовательный опыт. Возможности самостоятельного обучения имеют важное значение для подготовки учащихся к успешному будущему.

Ключевые слова: мобильное приложение Zed, инновации, инновационное образование, инновационные технологии, инновационное обучение, принципы

инновационного подхода, творческий подход, интеграция, интерактивность, визуализация, самооценка, система опорных действий, внутренние органы человека.

Annotation: This article discusses in detail the use of the Zed mobile application in natural science lessons for primary school students and its advantages. The application supports an interdisciplinary approach, providing students with an interactive and engaging educational experience. Opportunities for independent learning are crucial for preparing students for future success.

Keywords: Zed mobile application, innovation, innovative education, innovative technology, innovative teaching, principles of innovative approaches, creative approach, integration, interactivity, visualization, self-assessment, system of supporting actions, human internal organs.

Barchamizga ma’lumki, bugungi kunda mamlakatimizni yanada rivojlantirish maqsadida ko‘plab sohalarida islohotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, ta’limga bo‘lgan e’tibor kundan kunga ortib, barkamol shaxsni voyaga yetkazish ustuvor vazifalardan biri ekanligi alohida ta’kidlanmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovichning Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2020-yil, 29-dekabr) quyidagi vazifalar alohida qo‘yildi: “Ta’lim sifatini tubdan yaxshilash maqsadida, avvalo, o‘quv dasturlari, o‘qituvchi va murabbiylar uchun metodik qo‘llanmalarni ilg‘or xalqaro mezonlarga moslashtirish lozim”. Bugungi kunda ilm fan, texnika, axborot kommunikatsion texnologiyalar va ishlab chiqarish sohalarining tez sur‘atlarda jadallik bilan rivojlanishini ta’lim tizimi xodimlaridan ta’lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, bu borada innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etadi. Bu esa har bir tizim xodimi, ayniqsa, o‘qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas’uliyat va vazifalarni yuklaydi. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari ta’lim jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq etish o‘qituvchilarning innovatsion faoliyatidan boshlanadi. Chunki o‘qituvchi ta’lim va tarbiya jarayonining yetakchisi, tashkilotchisi bo‘lib, uning innovatsion madaniyati, tashabbuskorligi, ijodiy faolligi, innovatorlikka bo‘lgan intilishi ta’lim tizimini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston boshlang‘ich ta’lim tizimiga innovatsiyalarni tatbiq etish jarayoni 2017-yildan boshlab kuchaytirildi. Bundan maqsad boshlang‘ich ta’lim jarayonining samaradorligiga tezkor erishishdir. Ana shu maqsadda boshqa fanlar bilan o‘zaro integratsiya qilingan Zed (Zulayxo education) mobil ilovasini ishlab chiqdik.

Zed mobil ilovasining nazariy asoslari Zed mobil ilovasining nazariy asoslari boshlang‘ich sinf tabiiy fan darsida tayanch harakat sistemasi, organ va organlar sistemasini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, bir nechta muhim tamoyillarga asoslanib ishlab chiqilgan. Ushbu tamoyillar o‘quv jarayonini samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi.

1. Integratsiya tamoyili. Zed mobil ilovasi matematika, ona tili va o‘qish savodxonligi fanlari bilan integratsiyalangan. Bu o‘quvchilarga turli fanlar o‘rtasidagi bog‘lanishni tushunishga yordam beradi. Misol uchun, organlar sistemasini o‘rganishda matematik hisob-kitoblar yoki ona tilida tushuntirishlar kiritilishi mumkin. Bu o‘quvchilarning ko‘p qirrali fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

2. Interaktivlik. Mobil ilova interaktiv elementlarga ega. O‘quvchilar turli xil vazifalarni bajarish, testlardan o‘tish va simulyatsiyalar orqali organlar sistemasining tuzilishi va funksiyalarini o‘rganishlari mumkin. Bu usul o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

3. Vizualizatsiya. Organ va organlar sistemasi kabi murakkab mavzularni o‘rganishda vizual materiallar juda muhimdir. Zed ilovasi grafikalar, diagrammalar va animatsiyalar orqali o‘quvchilarga ko‘rsatmalar beradi. Bu vizualizatsiya o‘quvchilarning tushunishini yaxshilaydi va mavzuni qiziqarli qiladi.

4. O‘z-o‘zini baholash. Ilova o‘quvchilarga o‘z bilimlarini baholash imkoniyatini beradi. Testlar, viktorinalar va boshqa baholash vositalari yordamida o‘quvchilar o‘z bilimlarini mustahkamlashlari mumkin. O‘z-o‘zini baholash jarayoni o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishlariga yordam beradi.

5. Zed ilovasi turli xil ta’lim usullarini birlashtiradi: tinglash, ko‘rish, amaliyot qilish va muhokama qilish.

6. Motivatsiya. O‘quvchilarni qiziqtirish va motivatsiya berish muhimdir. Ilova o‘yin elementlari, mukofotlar va qiziqarli vazifalar orqali o‘quvchilarni jalb qiladi. Shuningdek, bu mobil ilovaning eng muhim va ustun jihatlaridan biri shuki, agar o‘quvchi mavzuni darsda o‘zlashtira olmasa uyida ota-onasining mobil telefoniga yuklab topshiriqlarni bajarish va shu orqali mavzuni o‘zlashtirish, mustahkamlash imkoniga ega.

Zed mobil ilovasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun innovatsion ta’lim vositasi sifatida ajralib turadi. Uning interaktiv, fanlararo yondashuvi va zamonaviy pedagogik uslublari o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. O‘quvchilar har xil ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi, bu esa ularning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Zed ilovasi yordamida o‘qituvchilar darslarni yanada dinamik va jalb etuvchi tarzda olib borishlari mumkin, bu esa o‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga tayyorlaydi va kelajakda muvaffaqiyatli bo‘lishlariga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2020-yil, 29-dekabr).
2. R.Jo‘rayev, O‘.Tolipov, R.Safarova, X.To‘raqulov, M.Inoyatova, M.Divanova. Pedagogik atamalar lug‘ati.. – T.: “Fan”, 2008, -b 195.
3. O.Jabborova, Z.Umarova, L.Babaxodjayeva. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiyasi va integratsiyasi. –T.: “Malik print co”, 2021, -b 196.
4. Milliy o‘quv dasturi.
5. O‘tkir Tolipov, D.Ro‘ziyeva. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. T.: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2019, -b 276.
6. 3-sinf Tabiiy fan darsligi.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING FAZOVIIY TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHDA 3D MODEL

Kuranboyeva Gulniso G‘anijon qizi

Shovot tumani 10-sonli maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fazoviy tasavvurlarni shakllantirishning ahamiyati va dolzarbligi muhokama qilinadi. Tadqiqot 3D modellash texnologiyalarining ushbu jarayondagi o‘rni va samaradorligini tahlil qilishga qaratilgan. 3D modellar orqali o‘quvchilar murakkab geometrik shakllar va ob’ektlarni vizual tarzda idrok etish, ular bilan interaktiv ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning fazoviy fikrlash qobiliyatini, tasavvurini va muammolarni yechish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Maqola 3D modellashtirishni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish bo’yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit soʻzlar: Boshlang‘ich ta’lim, fazoviy tasavvur, 3D modellashtirish, vizualizatsiya, geometrik shakllar, o‘quvchilar, innovatsion texnologiyalar, ta’lim samaradorligi.

Аннотация. В данной статье обсуждается значение и актуальность формирования пространственных представлений у учащихся начальных классов. Исследование направлено на анализ роли и эффективности технологий 3D-моделирования в этом процессе. Посредством 3D-моделей учащиеся получают возможность визуально воспринимать сложные геометрические формы и объекты, а также интерактивно работать с ними. Это значительно развивает их пространственное мышление, воображение и навыки решения проблем. Статья предлагает практические рекомендации по интеграции 3D-моделирования в образовательный процесс.

Ключевые слова: Начальное образование, пространственное воображение, 3D-моделирование, визуализация, геометрические фигуры, учащиеся, инновационные технологии, эффективность обучения.

Abstract. This article discusses the significance and relevance of forming spatial representations in primary school students. The research focuses on analyzing the role and effectiveness of 3D modeling technologies in this process. Through 3D models, students gain the ability to visually perceive complex geometric shapes and objects, and to interact with them. This significantly develops their spatial thinking abilities, imagination, and problem-solving skills. The article provides practical recommendations for integrating 3D modeling into the educational process.

Keywords: Primary education, spatial imagination, 3D modeling, visualization, geometric shapes, students, innovative technologies, educational efficiency.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurlarini shakllantirish ularning kognitiv rivojlanishi va kelajakdagi akademik muvaffaqiyatlari uchun fundamental ahamiyatga ega. Fazoviy fikrlash matematik, muhandislik va texnik fanlarni o‘zlashtirishda, shuningdek, umumiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. An’anaviy o‘qitish metodologiyalari, jumladan didaktik o‘yinlar, ko‘rgazmali materiallar va interaktiv mashg‘ulotlar fazoviy tasavvurlarni rivojlantirishda muhim bo‘lsa-da, zamonaviy ta’lim texnologiyalarining jadal rivojlanishi bu jarayonni yanada samarali va jozibador qilish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Xususan, kompyuter grafikasi, ayniqsa 3D modellashtirishning tezkor taraqqiyoti, o‘quv jarayoniga integratsiya qilish uchun katta salohiyatga ega. Ushbu texnologiyalar mavhum geometrik tushunchalarni real dunyo obyektlari bilan bog‘lash, ularni vizuallashtirish va manipulyatsiya qilish orqali o‘quvchilarning fazoviy idrokini chuqurlashtirishi mumkin [1.34].

Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurlarini shakllantirishda 3D modellashtirishning o‘rnini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash va uning samaradorligini aniqlashdan iborat. Tadqiqot doirasida quyidagi vazifalar belgilandi: fazoviy tasavvurlarning nazariy asoslari va ularning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ahamiyatini tahlil qilish; 3D modellashtirish texnologiyalarining ta’limdagi salohiyatini o‘rganish; 3D modellashtirishning fazoviy tasavvurlarni shakllantirishdagi o‘rni va mexanizmlarini aniqlash; hamda boshlang‘ich sinflarda 3D modellashtirishdan foydalanishning amaliy usullari va pedagogik tavsiyalarini ishlab chiqish. Bu tadqiqot ta’lim amaliyotiga innovatsion yondashuvlarni joriy etishga va yosh avlodning fazoviy fikrlash qobiliyatlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

Fazoviy tasavvurlar insonning atrof-muhitdagi obyektlarning joylashuvi, shakli, hajmi va o‘zaro munosabatlarini idrok etish, eslab qolish, qayta tiklash va manipulyatsiya qilish qobiliyatini anglatuvchi murakkab kognitiv jarayondir. Psixologik nuqtai nazardan, fazoviy tasavvurlar vizual-fazoviy intellektning asosini tashkil etib, shaxsning dunyoni uch o‘lchovli makonda tushunish va unda harakatlanish qobiliyatini belgilaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun fazoviy tasavvurlarning shakllanishi ularning umumiy kognitiv rivojlanishi, ayniqsa, matematik, muhandislik va texnik fanlarni o‘zlashtirishda fundamental ahamiyatga ega . Bu qobiliyat nafaqat akademik muvaffaqiyatlarga, balki kundalik hayotda muammolarni hal qilish, yo‘nalishni topish va obyektlar bilan samarali o‘zaro aloqada bo‘lish kabi amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi [2.12].

Yosh bolalarda fazoviy tasavvurlarning rivojlanishi bosqichma-bosqich amalga oshadi. Dastlabki bosqichlarda bolalar obyektlarning oddiy shakllarini va ularning joylashuvini idrok etishga o‘rganadilar, keyinchalik obyektlarning o‘zaro munosabatlari, harakati va transformatsiyasini tushunishga qodir bo‘ladilar. Pedagogik amaliyotda fazoviy tasavvurlarni shakllantirishda didaktik o‘yinlar, ko‘rgazmali materiallar, geometrik shakllar, rasmlar va interaktiv mashg‘ulotlar muhim rol o‘ynaydi . Ushbu yondashuvlar mavhum geometrik tushunchalarni real dunyo obyektlari bilan bog‘lash imkonini beradi; masalan, to‘g‘ri chiziqni o‘lchagichning qirrasini bilan bog‘lash orqali “materializatsiya” texnikasi qo‘llaniladi, bu mavhumlikni konkretlashtirishga yordam beradi .

Fazoviy tasavvurlarni rivojlantirishda kuzatish, amaliy mashqlar, geometrik shakllarni taqqoslash va tasniflash kabi usullar muhimdir. Birinchi sinfda shakllarni oddiy tanishdan boshlab, keyingi sinflarda ularni tasniflashgacha bo‘lgan jarayon, ham yassi, ham fazoviy shakllarni o‘z ichiga oladi . Bu o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fazoviy tasavvurlarni shakllantirish metodologiyasi bo‘yicha keng qamrovli tadqiqotlar, jumladan, maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim mutaxassislar uchun mo‘ljallangan o‘quv qo‘llanmalarida ham ushbu mavzuning chuqur tahlili keltirilgan . Bu manbalar fazoviy shakllarni o‘rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish zarurligini ta’kidlaydi. Demak, fazoviy tasavvurlarning nazariy asoslari va ularning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ahamiyati kognitiv rivojlanishning ajralmas qismi hamda kelajakdagi ta’lim va kasbiy faoliyat uchun mustahkam poydevordir [3.89].

Ta’lim sohasida 3D modellashtirishning salohiyati juda katta. An’anaviy o‘qitish usullari ba’zan mavhum tushunchalarni o‘quvchilarga yetkazishda qiyinchiliklarga duch keladi. 3D modellashtirish esa bu bo‘shliqni to‘ldirib, murakkab geometrik shakllar, fizik hodisalar yoki tarixiy obyektlarni uch o‘lchovli, interaktiv va realistik shaklda taqdim etish imkonini beradi [4.156].

3D modellashtirish texnologiyalari ta’limga quyidagi asosiy afzalliklarni olib kiradi: vizualizatsiya va tushunishni yaxshilash orqali o‘quvchilar mavhum geometrik shakllarni ekranda aylantirish, ularni qismlarga ajratish va qayta yig‘ish orqali bevosita o‘rganishlari mumkin. Interaktivlik va faol ishtirok o‘quvchilarga obyektlar bilan faol o‘zaro aloqada bo‘lish, ularning o‘lchamlarini o‘zgartirish, ranglarini tanlash va virtual muhitda joylashtirish imkonini beradi, bu esa faol o‘rganishni rag‘batlantiradi. Ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda o‘quvchilar o‘zlarining 3D modellarini yaratish orqali ijodiy fikrlashni va dizayn tamoyillarini o‘zlashtiradilar.

3D modellashtirishning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurlarini shakllantirishdagi o‘rni beqiyosdir, chunki u an’anaviy usullarning cheklovlarini bartaraf etib,

yangi, chuqurroq o‘rganish mexanizmlarini ishga tushiradi. Bu texnologiya o‘quvchilarga obyektlarni uch o‘lchovli makonda bevosita idrok etish, ular bilan o‘zaro aloqada bo‘lish va ularni manipulyatsiya qilish imkonini beradi, bu esa fazoviy fikrlashning asosiy komponentlarini rivojlantiradi.

Birinchidan, 3D modellashtirish vizualizatsiya jarayonini maksimal darajada kuchaytiradi. O‘quvchilar mavhum geometrik shakllarni ekranda har qanday burchakdan ko‘rishlari, ularni aylantirishlari, kattalashtirishlari yoki kichraytirishlari mumkin. Bu ularga obyektning barcha tomonlarini, yuzalarini, qirralarini va uchlarini aniq ko‘rishga yordam beradi. “IQRO” jurnalidagi tadqiqotda ta’kidlangan “materializatsiya” texnikasi, ya’ni mavhum geometrik tushunchalarni real dunyo obyektlari bilan bog‘lash, 3D modellashtirish orqali yangi darajaga ko‘tariladi. Virtual 3D modellar mavhum tushunchalarning eng mukammal “materializatsiyasi” bo‘lib xizmat qiladi, chunki ular real obyektlarning cheklovlarisiz, istalgancha o‘zgartirilishi va o‘rganilishi mumkin [5.210].

Ikkinchidan, interaktivlik va faol ishtirok fazoviy tasavvurlarni rivojlantirishning asosiy mexanizmlaridan biridir. 3D modellashtirish dasturlari o‘quvchilarga nafaqat tayyor modellarni ko‘rish, balki ularni o‘zgartirish, yangilarini yaratish imkonini beradi. O‘quvchilar virtual bloklardan uy qurishlari, geometrik shakllardan murakkab kompozitsiyalar yasashlari yoki mavjud modellarning qismlarini o‘zgartirishlari mumkin. Bu jarayon ularning fazoviy munosabatlar, proporsiyalar va simmetriya haqidagi tushunchalarini chuqurlashtiradi. O‘quvchilar obyektlarni virtual makonda joylashtirish, ularni bir-biriga nisbatan to‘g‘ri joylashtirish orqali o‘zlarining fazoviy yo‘nalish va joylashuv ko‘nikmalarini amaliyotda mustahkamlaydilar. “Leran Graph” kabi dasturiy ta’minotlar ham foydalanuvchi o‘zaro aloqasini va hamkorlikdagi o‘rganishni rag‘batlantirishga qaratilgan bo‘lib, bu 3D modellashtirishning interaktiv salohiyatini tasdiqlaydi.

Uchinchidan, 3D modellashtirish ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini bevosita rivojlantiradi. O‘quvchilar ma’lum bir vazifani bajarish uchun qanday geometrik shakllarni tanlash, ularni qanday birlashtirish va qanday o‘zgartirish kerakligini o‘ylashlari kerak bo‘ladi. Bu jarayon ularning fazoviy tasavvurlarini faollashtirib, ularni turli yechimlarni sinab ko‘rishga undaydi. Masalan, berilgan hajmdagi biror narsani loyihalash yoki ma’lum bir shaklni boshqa shakllardan yig‘ish vazifasi o‘quvchilardan fazoviy munosabatlarni tahlil qilishni va optimal yechim topishni talab qiladi, bu esa ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatini va kognitiv rivojlanishini oshiradi. Shu bilan birga, 3D modellashtirish mavhum va konkret o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini o‘taydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mavhum geometrik tushunchalarni tushunish qiyin bo‘lsa-da, 3D modellar bu tushunchalarni ko‘z bilan ko‘rish mumkin bo‘lgan, seziladigan shaklga keltiradi. Bu ularga geometrik qonuniyatlarni va fazoviy munosabatlarni realistik kontekstda tushunishga yordam beradi. Fazoviy tasavvurlarni shakllantirish metodologiyasida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish zarurligi ta’kidlangan [6.258]. 3D modellashtirish aynan shu ehtiyojni qondirib, o‘quvchilarga fazoviy shakllarni o‘rganishda yangi, samarali va jozibador yondashuvni taqdim etadi, ularning fazoviy idrokini chuqurlashtiradi va kelajakdagi murakkabroq fanlarni o‘zlashtirish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Boshlang‘ich sinflarda 3D modellashtirish texnologiyalarini samarali qo‘llash uchun aniq amaliy usullar va pedagogik tavsiyalarni ishlab chiqish muhimdir. Bu yondashuvlar o‘quv jarayoniga innovatsion elementlarni kiritish bilan birga, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini va kognitiv rivojlanish darajasini hisobga olishi lozim.

O‘qituvchilarning malakasini oshirish: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari 3D modellashtirish dasturlari bilan ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari va ularni o‘quv jarayoniga samarali integratsiya qilish usullarini bilishlari kerak.

Qiziqarli va motivatsion muhit yaratish: Darslarni o‘yin shaklida tashkil etish, o‘quvchilarning ijodiy g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash va ularning erishgan yutuqlarini rag‘batlantirish muhimdir. 3D modellashtirishning vizual jozibadorligi va interaktivligi o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu amaliy usullar va pedagogik tavsiyalar 3D modellashtirish texnologiyalarining boshlang‘ich sinf ta’limiga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlaydi va o‘quvchilarning fazoviy tasavvurlarini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi, ularning kelajakdagi akademik va hayotiy muvaffaqiyatlari uchun mustahkam zamin yaratadi.

Ushbu tadqiqot boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurlarini shakllantirishda 3D modellashtirishning muhim o‘rni ilmiy-pedagogik jihatdan asosladi. Tadqiqot natijalari 3D modellashtirish mavhum geometrik tushunchalarni vizuallashtirish, interaktivlikni oshirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish orqali an’anaviy usullarning cheklovlarini samarali bartaraf etishini ko‘rsatdi. Bu texnologiya o‘quvchilarga obyektlarni uch o‘lchovli makonda bevosita idrok etish, manipulyatsiya qilish va o‘z modellarini yaratish imkonini berib, ularning fazoviy idrokini chuqurlashtiradi hamda kelajakdagi akademik muvaffaqiyatlari uchun mustahkam zamin yaratadi. Shuningdek, uning ta’lim jarayoniga integratsiyasi bo‘yicha amaliy usullar va pedagogik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraxmonova, N. M. (2023). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurlarini rivojlantirishda 3D modellashtirish texnologiyalarining imkoniyatlari. Zamonaviy ta’limda innovatsion texnologiyalar: muammo va yechimlar (Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari), 234-b.
2. Karimova, G. R. (2022). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurlarini shakllantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning didaktik asoslari. Pedagogika va psixologiya, 112-b.
3. Nazarov, A. A. (2021). 3D modellashtirish vositalari yordamida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida geometrik tushunchalarni shakllantirish. Ta’lim texnologiyalari, 89-b.
4. Rustamova, Z. N. (2023). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fazoviy tasavvurni rivojlantirishda interaktiv 3D modellarining ahamiyati. Xalq ta’limi, 156-b.
5. Ismoilov, A. B. (2022). Boshlang‘ich ta’limda 3D modellashtirish dasturlari orqali fazoviy fikrlashni rivojlantirish metodikasi. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotnomasi, 210-b.
6. Xolmatova, D. A. (2021). Raqamli muhitda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Buxoro davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, 198-b.

ZAMONAVIY O‘QITUVCHI: RAQAMLI ASRDA PEDAGOGIK KOMPETENTLIK VA KASBIY RIVOJLANISH

Matrasulova Shahnoza, Raximova Charos, Hasanova Jumagul, Hasanova Maqsuda

Talabalar

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy o‘qituvchining kasbiy portretini belgilovchi asosiy omillar: raqamli savodxonlik, kommunikativ kompetentlik, refleksiv fikrlash va empatiya ko‘nikmalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. XXI asrning talablari asosida pedagogik kompetentlikning 7 ta asosiy komponenti aniqlangan va har biri empirik ma’lumotlar bilan asoslangan. O‘zbekistondagi 47 ta maktabdan 312 nafar o‘qituvchi ishtirokida o‘tkazilgan keng qamrovli tadqiqot natijalari taqdim etiladi. Zamonaviy o‘qituvchi faqat bilim beruvchi sifatida emas, balki raqamli muhitda yo‘naltiruvchi mentor, tanqidiy tafakkur shakllantiruvchi va ijodiy shaxs tarbiyalovchi sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘qituvchi, pedagogik kompetentlik, raqamli savodxonlik, kasbiy rivojlanish, ta’lim texnologiyalari, mentor pedagog, empatiya.

ABSTRACT

This article provides a scientific-theoretical analysis of the key factors defining the professional profile of a modern teacher: digital literacy, communicative competence, reflective thinking, and empathy. Based on 21st-century requirements, 7 core components of pedagogical competence are identified and supported by empirical data. Results of a comprehensive study involving 312 teachers from 47 schools across Uzbekistan are presented. The modern teacher is interpreted not merely as a knowledge provider but as a guiding mentor, critical thinking facilitator, and creative personality developer in the digital environment.

1. KIRISH

XXI asrda ta’lim tizimi global miqyosda tubdan o‘zgarmoqda. Sun’iy intellekt, masofaviy o‘qitish, metavers va ChatGPT kabi texnologiyalar o‘qituvchining an’anaviy rolini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. UNESCO (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha 67 million o‘qituvchidan 43 foizi raqamli pedagogik ko‘nikmalarni yetarli darajada egallamagan (UNESCO Institute for Statistics, 2023). Bu holat zamonaviy o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablarni ilmiy jihatdan tadqiq etishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida "Ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi 2030" (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4291-son qarori) doirasida o‘qituvchi kasbiy kompetentligini oshirish strategik maqsad sifatida belgilangan. Shunga ko‘ra, zamonaviy o‘qituvchining qanday sifat va ko‘nikmalarni egallashi kerakligi haqida ilmiy asoslangan model ishlab chiqish zaruriyati paydo bo‘lmoqda.

Tadqiqotning maqsadi: zamonaviy o‘qituvchining kasbiy kompetentlik modelini ishlab chiqish va uni empirik ma’lumotlar asosida tasdiqlash.

2. ADABIYOTLAR SHARHI

Zamonaviy o‘qituvchi masalasini tadqiq etgan olimlar orasida John Hattie (Avstraliya), Andy Hargreaves (Kanada) va Andreas Schleicher (OECD) muhim o‘rin tutadi. Hattie (2009) o‘z asarida 800 dan ortiq meta-analiz asosida o‘qituvchi samaradorligining o‘quvchi muvaffaqiyatiga 30% dan ortiq ta’sir qilishini isbotlagan (Hattie, J., 2009, "Visible Learning", Routledge). Hargreaves va Fullan (2012) esa o‘qituvchining "kasbiy kapital" tushunchasini kiritib, insoniy kapital, ijtimoiy kapital va qaroriy kapitalning birlashmasini asoslagan.

O‘zbekiston pedagogikasida Yo‘ldoshev J., Usmonov Q. va Hasanov R. zamonaviy o‘qituvchi kompetentligini o‘rganishga katta hissa qo‘shgan. Yo‘ldoshev (2020) milliy ta’lim tizimida zamonaviy o‘qituvchi modelining 5 komponentli strukturasi taklif etgan bo‘lsa, Hasanov (2022) raqamli pedagog konsepsiyasini ishlab chiqqan. Biroq, bu tadqiqotlarda raqamli muhitdagi empatiya va refleksiv kompetentlikning birgalikdagi ta’siri to‘liq tadqiq etilmagan.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot 2023-2024 yillar davomida O‘zbekistonning Toshkent, Samarqand, Farg‘ona va Andijon viloyatlaridagi 47 ta umumta’lim maktabida olib borildi. Ishtirokchilar: 312 nafar o‘qituvchi (185 ayol, 127 erkak; o‘rtacha ish staji 14,3 yil). Tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi:

Metod	Tavsiot	Ishtirokchilar
So‘rovnoma	Likert shkalasi (1-5), 48 ta savol, raqamli kompetentlik va pedagogik sifatlarni o‘lchash	312 o‘qituvchi
Kuzatish	Dars jarayonini video va jonli kuzatish, har bir o‘qituvchi 3 marta kuzatilgan	94 o‘qituvchi
Chuqur intervyu	Yarim tuzilmali intervyu, 45-60 daqiqa, audio yozuvi bilan	28 o‘qituvchi
Hujjat tahlili	O‘qituvchilarning dars rejasi, portfolio va o‘z-o‘zini baholash hisobotlari	160 hujjat

1-jadval. Tadqiqot metodlari va ishtirokchilar

4. NATIJALAR VA MUHOKAMA

4.1. Zamonaviy o‘qituvchi kompetentligining 7 komponentli modeli

Tadqiqot natijalari va adabiyotlar tahliliga asoslanib, zamonaviy o‘qituvchi kompetentligining quyidagi 7 ta asosiy komponenti aniqlandi:

- 1. Predmetli kompetentlik:** O‘qitiladigan fan bo‘yicha chuqur bilim, so‘nggi yangiliklar va ilmiy tendentsiyalardan xabardorlik. Tadqiqotda ishtirokchilarning 78,2% bu komponentni eng muhim deb baholadi.
- 2. Raqamli pedagogik kompetentlik:** Ta’lim texnologiyalari (LMS, AR/VR, AI-asosidagi platformalar), ma’lumotlar tahlili va raqamli xavfsizlikni bilish. OECD DigComp 2.2 ramkasiga asoslanadi (Vuorikari et al., 2022).
- 3. Kommunikativ va ijtimoiy kompetentlik:** O‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot; ko‘p madaniyatli muhitda ishlash ko‘nikmasi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, yuqori kommunikativ kompetentlikka ega o‘qituvchilar sinfda 34% ko‘proq o‘quvchi faolligiga erishadi.
- 4. Refleksiv va analitik kompetentlik:** O‘z pedagogik faoliyatini tanqidiy tahlil qilish va doimiy takomillashtirish. John Dewey (1933) ning "refleksiv amaliyot" nazariyasiga asoslanadi.

- 5. Empatiya va psixologik kompetentlik:** O‘quvchilarning hissiy holati, motivatsiyasi va individual ehtiyojlarini tushunish. Goleman (1995) hissiy intellekt nazariyasiga ko‘ra, bu kompetentlik o‘qituvchi samaradorligini 27% oshiradi.
- 6. Tadqiqotchilik kompetentlik:** Pedagog-tadqiqotchi sifatida ilmiy muammolarni aniqlash va o‘z sinfida action research (amaliy tadqiqot) olib borish ko‘nikmasi.
- 7. Kasbiy rivojlanish va o‘z-o‘zini boshqarish:** Lifelong learning (uzluksiz o‘qish), shaxsiy o‘quv rejasini tuzish va o‘z kasbiy o‘shini rejalashtirish. Tadqiqotda bu kompetentlik 5 yildan ortiq tajribali o‘qituvchilarda ko‘proq rivojlangan ($r=0,64$, $p<0,01$).

4.2. Raqamli savodxonlik darajasi: empirik ma’lumotlar

So‘rovnoma natijalari ko‘rsatishicha, ishtirokchi o‘qituvchilarning raqamli kompetentligi quyidagi taqsimotga ega (DigComp A1-C2 shkalasi asosida baholandi):

Daraja	Ta’rif	Sonli ko‘rsatkich	Ulush (%)
A1-A2 (Boshlang‘ich)	Asosiy raqamli vositalardan foydalanish	87 o‘qituvchi	27,9%
B1-B2 (O‘rta)	Ta’lim platformalari va multimedia	143 o‘qituvchi	45,8%
C1 (Yuqori)	Raqamli kontent yaratish, LMS boshqaruvi	62 o‘qituvchi	19,9%
C2 (Ekspert)	AI-vositalar, ma’lumotlar tahlili, AR/VR	20 o‘qituvchi	6,4%

2-jadval. O‘qituvchilarning raqamli kompetentlik darajasi (n=312)

Ma’lumotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, yosh o‘qituvchilar (25-35 yosh guruhi) raqamli kompetentlikning yuqori darajalarida 3,2 marta ko‘proq uchraydi ($p<0,001$). Ayni paytda, ish staji 20 yildan oshgan o‘qituvchilar predmetli kompetentlik bo‘yicha sezilarli ustunlikka ega ($M=4,71$ vs $M=3,94$, $t=5,23$, $df=310$, $p<0,001$). Bu holat pedagogik mentorlik tizimini joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

4.3. Zamonaviy o‘qituvchi va an’anaviy o‘qituvchi: qiyosiy tahlil

Kuzatishlar asosida zamonaviy va an’anaviy pedagog o‘rtasidagi farqlar aniqlanib, sifat ko‘rsatkichlari bo‘yicha qiyosiy tahlil o‘tkazildi. Zamonaviy o‘qituvchi o‘z faoliyatida differentsial ta’lim yondashuvi, flipped classroom (teskari sinf) va kooperativ o‘qitish metodlarini qo‘llaydi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatishicha, zamonaviy yondashuv qo‘llagan o‘qituvchilar sinfidagi o‘quvchilar yillik attestatsiyada o‘rtacha 18,4% yuqori ko‘rsatkich namoyish etgan (95% CI: 14,2-22,6%).

5. XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari zamonaviy o‘qituvchining kompetentligi ko‘p qirrali va bir-biri bilan chambarchas bog‘liq komponentlardan iboratligini tasdiqladi. Quyidagi asosiy xulosalar shakllandi:

1. Zamonaviy o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchini hayotga tayyorlaydigan, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi va raqamli muhitda mo‘ljalni belgilab beruvchi mentor sifatida talqin etilishi lozim.
2. Raqamli kompetentlik va empatiyaning uyg‘unligi eng yuqori pedagogik samaradorlikni ta’minlaydigan omil sifatida aniqlandi ($r=0,71$).
3. O‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uzluksiz, tizimli va amaliyotga yo‘naltirilgan bo‘lishi shart — yiliga kamida 80 soat sertifikatlangan kasbiy takomil tavsiya etiladi.
4. Tajribali o‘qituvchilar va yosh pedagoglar o‘rtasida ikki tomonlama mentorlik (raqamli ko‘nikmalar va pedagogik tajriba almashish) tizimi joriy etilishi zarur.
5. Maktab rahbariyati o‘qituvchilarning action research (amaliy tadqiqot) olib borishini rag‘batlantirishi va buning uchun vaqt, resurs va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash yaratishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey, J. (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. D.C. Heath & Company, Boston.
2. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books, New York.
3. Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). *Professional Capital: Transforming Teaching in Every School*. Teachers College Press, New York.
4. Hasanov, R. (2022). Raqamli pedagog: nazariya va amaliyot. "Fan va ta'lim" jurnali, 4(2), 45-62.
5. Hattie, J. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge, London.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4291-son qarori. "Ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida". Toshkent.
7. OECD. (2023). *TALIS 2023 Results: Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/19cf08df-en>
8. UNESCO Institute for Statistics. (2023). *Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education*. UNESCO, Paris.
9. Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens*. European Commission Joint Research Centre.
10. Yo‘ldoshev, J. (2020). Zamonaviy pedagog kompetentligi: nazariy-amaliy tahlil. *Pedagogika va psixologiya*, 3(1), 12-28.

**ZAMONAVIY O‘QITUVCHI: KASB MAHORATI,
KOMPETENSIYALAR VA RIVOJLANISH YO‘LLARI**

**UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi
Ro‘zimboyeva Shahnoza Abdulla qizi**

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi

Hajiboyeva Barnoxon G‘aniyevna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi

Nafasova Mahliyo Azamat qizi

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi

Jumaboyeva Sevara Rashidbek qizi

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada zamonaviy o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablar, uning kasbiy kompetensiyalari va shaxsiy sifatleri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhitida pedagogning roli, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining o‘ziga xos vazifalari hamda zamonaviy pedagog tayyorlashning asosiy yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada o‘qituvchi kasbining ijtimoiy ahamiyati, kasbiy burnout muammosi va doimiy o‘z-o‘zini rivojlantirish zaruriyati alohida yoritiladi. Tadqiqot natijasida zamonaviy o‘qituvchining portreti yaratildi va kasbiy sifatlarini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘qituvchi, pedagogik kompetensiya, raqamli ta’lim, kasbiy rivojlanish, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion pedagogika, o‘qituvchi portreti.

АННОТАЦИЯ (rus tilida): В данной статье рассматриваются требования к современному учителю, его профессиональные компетенции и личностные качества. Анализируется роль педагога в цифровой образовательной среде, особенности работы учителя начальных классов и основные направления подготовки современных педагогов.

Ключевые слова: современный учитель, педагогическая компетентность, цифровое образование, профессиональное развитие.

ABSTRACT (ingliz tilida):

This article scientifically analyzes the requirements for a modern teacher, their professional competencies and personal qualities. It examines the role of the teacher in a digital educational environment, the specific responsibilities of primary school teachers, and the main directions of modern teacher training.

Keywords: modern teacher, pedagogical competence, digital education, professional development, primary education.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimi tezkor o‘zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda. Globallashtirish, raqamlashtirish va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi o‘qituvchi kasbiga yangicha talablar qo‘ymoqda. XXI asrning zamonaviy o‘qituvchisi — bu shunchaki bilim uzatuvchi shaxs emas, balki o‘quvchining shaxsini shakllantiruvchi, uning ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantiruvchi usta rahbar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev tomonidan ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va yangi avlod o‘qituvchilarini tayyorlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangan. «Ta’lim to‘g‘risida»gi yangi qonun, Milliy o‘quv dasturlari va pedagoglar kasbiy standartlari zamonaviy o‘qituvchiga bo‘lgan talablarni yanada aniqlashtirdi.

Mazkur maqolaning **maqsadi** — zamonaviy o‘qituvchining kasbiy portretini ilmiy asosda tadqiq etish, uning asosiy kompetensiyalarini aniqlash va kasbiy rivojlanish yo‘llarini ko‘rsatishdir.

Tadqiqotning vazifalari:

- zamonaviy o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablarni nazariy jihatdan tahlil qilish;

- pedagogik kompetensiyalar tizimini o‘rganish va tasniflash;
- raqamli ta’lim muhitida o‘qituvchi rolini aniqlash;
- boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisiga xos pedagogik vazifalarni ko‘rib chiqish;
- kasbiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, kuzatish, pedagogik adabiyotlarni o‘rganish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. O‘zbek va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, ta’lim tizimiga oid normativ hujjatlar asosiy manba sifatida xizmat qildi.

ASOSIY QISM

1. Zamonaviy o‘qituvchining ilmiy-nazariy tavsifi

"O‘qituvchi" tushunchasi tarixan o‘zgarib, takomillashib kelgan. Qadimgi davrlarda o‘qituvchi — bilim ombori, so‘zsiz obro‘-e’tibor sohibi edi. Yangi pedagogika nazariyasida esa o‘qituvchi — bu shogirdiga yo‘l ko‘rsatuvchi, uning qobiliyatini ochib beruvchi, hamkorlik asosida ish yurituvchi professional hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogika fanida o‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan talablar bir necha asosiy toifaga bo‘linadi:

Toifa	Asosiy talablar
Kasbiy bilim	Fan asoslarini chuqur bilish, pedagogika va psixologiya nazariyalarini o‘zlashtirish
Ko‘nikma va malaka	Darsni rejalash, tushuntirish, baholash, differensial yondashish ko‘nikmalari
Shaxsiy sifatlar	Sabr-toqat, kuzatuvchanlik, empatiya, ijodkorlik, o‘z-o‘zini takomillashtirish
Kommunikatsiya	O‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot o‘rnatish
Raqamli savodxonlik	Zamonaviy texnologiyalar, elektron resurslar va LMS tizimlaridan foydalanish

Jahon pedagogikasida mashhur tadqiqotchi Lee Shulman tomonidan taklif qilingan **"Pedagogik kontent bilimi" (PCK)** nazariyasi zamonaviy o‘qituvchi tayyorlashning ilmiy asosi hisoblanadi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, yaxshi o‘qituvchi nafaqat o‘z fanini, balki uni qanday o‘qitishni ham bilishi lozim.

O‘zbek pedagog-olimi N.Musurmonov ta’kidlaganidek, zamonaviy o‘qituvchining asosiy vazifasi — "o‘quvchini o‘qitish emas, balki o‘rganishga o‘rgatish"dir. Bu fikr hozirgi konstruktivist pedagogika paradigmasi bilan to‘liq mos keladi.

2. Pedagogik kompetensiyalar tizimi

"Kompetensiya" tushunchasi pedagogikada shaxsning bilim, ko‘nikma va munosabatlarning yaxlit tizimi sifatida ta’riflanadi. Zamonaviy o‘qituvchining kompetensiyalar tizimi quyidagi asosiy bloklardan tashkil topadi:

2.1. **Predmetli kompetensiyalar** — o‘qituvchining o‘zi dars beradigan fan bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi. Bu nafaqat darslik mazmunini bilish, balki fan tarixi, so‘nggi ilmiy yutuqlar va amaliy qo‘llanilishini ham o‘z ichiga oladi.

2.2. **Didaktik kompetensiyalar** — ta’lim jarayonini samarali tashkil etish qobiliyati. Darsni rejalashtirish, turli o‘qitish uslublari va strategiyalaridan foydalanish, differensial ta’lim berish malakasini o‘z ichiga oladi.

2.3. **Diagnostik kompetensiyalar** — o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash, ularning qiyinchiliklarini sezish va tahlil qilish ko‘nikmasi. Formativ va summativ baholash metodlaridan mohirona foydalanish.

2.4. **Kommunikativ kompetensiyalar** — o‘quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va ma’muriyat bilan samarali muloqot o‘rnatish. Tinglay bilish, o‘z fikrini aniq ifoda eta olish, ziddiyatlarni hal qilish ko‘nikmalari.

2.5. **Raqamli kompetensiyalar** — zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, elektron ta’lim platformalari (Moodle, Google Classroom, Zoom) va raqamli qurilmalardan ta’lim jarayonida samarali foydalanish.

2.6. **Refleksiv kompetensiyalar** — o‘z pedagogik faoliyatini doimiy tahlil qilib borish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, o‘z ustida ishlash qobiliyati. Bu kompetensiya kasbiy o‘sishning asosi hisoblanadi.

3. Raqamli ta’lim muhitida o‘qituvchi

COVID-19 pandemiyasi ta’lim tizimidagi raqamlashtirish jarayonini keskin tezlashtirdi. Masofaviy ta’lim, gibrid formatlar va onlayn platformalar o‘qituvchidan yangi ko‘nikma va moslashish qobiliyatini talab qildi.

Raqamli muhitda o‘qituvchi oldida quyidagi yangi vazifalar paydo bo‘ladi:

1. Raqamli ta’lim resurslarini (video darslar, interaktiv topshiriqlar, test tizimlar) yaratish va ulardan foydalanish;
2. O‘quvchilarning ekran vaqtini optimal boshqarish va ularni raqamli xavfsizlikka o‘rgatish;
3. Masofaviy sharoitda ham o‘quvchilar bilan emotsional aloqani saqlash;
4. Plagiat, AI yordamida bajarilgan ishlarni aniqlash va akademik halollikni ta’minlash;
5. O‘quvchilarni sun’iy intellekt asrida tanqidiy fikrlashga yo‘llash.

UNESCO (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, XXI asrning samarali o‘qituvchisi ***“T-shaklli professional”*** bo‘lishi kerak: bir fanda chuqur bilimga ega bo‘lgan holda, keng qamrovli ko‘nikmalar to‘plamini ham egallagan mutaxassis.

4. Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisining o‘ziga xos vazifalari

Boshlang‘ich ta’lim — ta’lim piramidisining poydevori. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi boshqa sohadagi o‘qituvchilardan farqli, o‘ziga xos mas’uliyatni zimmasiga oladi.

Psixolog L.S.Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi har bir bolaning hozirgi bilim darajasi bilan erishishi mumkin bo‘lgan darajasi o‘rtasidagi ko‘priknining o‘zi bo‘lishi lozim.

Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisiga xos vazifalar:

- O‘quvchining maktabga moslashish jarayonini psixologik qo‘llab-quvvatlash;

- O‘qish, yozish va hisob-kitob — fundamental ko‘nikmalarni shakllantirish;
- O‘quvchi shaxsiyatini hurmat qilgan holda tartib-intizomni ta’minlash;
- Har bir bolaning individual qobiliyatini sezish va rivojlantirish;
- Ota-onalar bilan doimiy hamkorlik va aloqani saqlash;
- Inklyuziv ta’lim tamoyillarini amalda qo‘llash.

"Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi bolaning kelajagini qo‘lida ushlab turadi" — bu ibora o‘qituvchi kasbining naqadar mas’uliyatli ekanligini lo‘nda ifoda etadi. Shu sababli Urganch davlat pedagogika instituti kabi oliy ta’lim muassasalari boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarini tayyorlashga alohida e’tibor qaratadi.

5. Kasbiy rivojlanish: yo‘llar va strategiyalar

Zamonaviy ta’lim tizimida "O‘quvchi hayoti davomida o‘rganadi" tamoyili o‘qituvchiga ham tegishli. Kasbiy rivojlanish — bir martalik kurs emas, balki doimiy jarayondir.

Kasbiy rivojlanishning asosiy yo‘nalishlari:

5.1. **Rasmiy ta’lim va malaka oshirish** — magistratura, doktorantura, malaka oshirish kurslari (XTXQTMOI, xorijiy dasturlar). Xalqaro sertifikatlar (Cambridge TKT, IELTS, pedagogy sertifikatlari) ham kasbiy obro‘ni oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

5.2. **Hamkorlikda o‘rganish** — professional o‘quv jamoalari (PLC), mentoring tizimi, tanqidiy do‘stlik. Tajribali o‘qituvchilar bilan birga ishlash yosh pedagoglarning o‘shishini tezlashtiradi.

5.3. **O‘z-o‘zini tahlil qilish va tadqiqot** — dars kundaligi yuritish, video orqali o‘z darsini tahlil qilish, harakat tadqiqoti (action research) o‘tkazish. Bu metodlar o‘qituvchiga kuchli va zaif tomonlarini aniq ko‘rish imkonini beradi.

5.4. **Raqamli o‘rganish** — MOOC platformalari (Coursera, edX, Khan Academy), podcast va vebinarlar, professional ijtimoiy tarmoqlar (LinkedIn, edu-bloglar). Bu resurslar vaqt va joy chegarasiz kasbiy o‘shish imkonini beradi.

5.5. **Ilmiy-tadqiqot faoliyati** — maqola yozish, konferensiyalarda qatnashish, pedagogik loyihalarda ishtirok etish. Bu faoliyat o‘qituvchini amaliyotchi mutaxassisdan tadqiqotchi pedagogga aylantiradi.

6. O‘qituvchi kasbining ijtimoiy-psixologik jihatlar

O‘qituvchi kasbining ijtimoiy ahamiyati cheksiz bo‘lsa-da, bu kasb jiddiy psixologik yuklanishlar bilan ham bog‘liq. "Professional burnout" — kasbiy to‘yinish sindromi pedagoglarda keng tarqalgan muammodir.

Burnout sindromining belgilari: emotsional charchoq, o‘quvchilarga nisbatan befarqlilik, o‘z kasbiy samaradorligini past baholash. Tadqiqotlarga ko‘ra, o‘qituvchilarning 30-40% i kasbiy faoliyatining biror bosqichida burnout holatini boshdan kechiradi.

Psixologik salomatlikni saqlash strategiyalari:

6. Ish-hayot balansini saqlash — ishdan tashqari vaqtga qat’iy chegaralar belgilash;
7. Hamkasblar bilan his-tuyg‘ularni ulashish, supervisiya va interviziya guruhlari;
8. Jismoniy faollik, meditatsiya va mindfulness amaliyotlari;
9. Ijobiy ta’lim muhiti yaratish — o‘zaro hurmat va quvvatlash madaniyati;
10. Kasbiy yutuqlarni tan olish va nishonlash odati.

Jamiyat o‘qituvchi kasbini moddiy va ma’naviy jihatdan to‘g‘ri qadrlashiga mas’uldir. O‘zbekistonda oxirgi yillarda o‘qituvchilar maoshini oshirish, "Yil o‘qituvchisi" tanlovlari va davlat mukofotlari joriy etilishi bu sohaga e’tiborning kuchayganidan dalolat beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot zamonaviy o‘qituvchi fenomenini ko‘p qirrali va murakkab kasbiy-shaxsiy hodisa sifatida ochib berdi. Quyidagi asosiy xulosalar shakllandi:

11. Zamonaviy o‘qituvchi — bilim uzatuvchi emas, balki o‘rganish jarayonini boshqaruvchi, o‘quvchi shaxsini rivojlantiruvchi professional. Bu paradigma o‘zgarishi butun ta’lim tizimini qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi.
12. Pedagogik kompetensiyalar tizimi (predmetli, didaktik, diagnostik, kommunikativ, raqamli va refleksiv) o‘qituvchi tayyorlash dasturlarining asosiga aylanishi kerak.
13. Raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchidan yangi texnologik va metodologik ko‘nikmalarni talab qiladi. Raqamli savodxonlik endi qo‘shimcha emas, majburiy kompetensiyaga aylangan.
14. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi alohida mas’uliyat va malakaga ega bo‘lishi zarur, chunki u bolaning ta’limdagi birinchi va eng ta’sirli ustozidir.
15. Kasbiy rivojlanish — o‘qituvchi faoliyatining ajralmas qismi. Doimiy o‘rganish, refleksiya va hamkorlik nafaqat imkoniyat, balki kasbiy majburiyatdir.
16. O‘qituvchi psixologik salomatligi ta’lim sifatining muhim omili. Jamiyat va davlat o‘qituvchi kasbini moddiy va ma’naviy jihatdan qo‘llash mas’uliyatini to‘liq his etishi zarur.

Xulosa sifatida ta’kidlash joizki, zamonaviy ta’lim sifati birinchi navbatda o‘qituvchi sifatiga bog‘liq. "Yaxshi o‘qituvchi — bu oddiy shaxs emas, u insoniyatning kelajagini yasaydigan san’atkor" (Jan-Jak Russo). Shu sababli o‘qituvchi kasbiga munosib shaxslarni jalb etish, ularni sifatli tayyorlash va doimiy rivojlantirib borish — jamiyatimizning oliy vazifasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Normativ hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr. — Toshkent: Adolat, 2020.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. — Toshkent: O‘zbekiston, 1997.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmoni. 2017-yil.

O‘zbek tilidagi adabiyotlar

4. Azizxo‘jayev A. Pedagogik mahorat. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019. — 304 b.
5. Hasanboyeva O., Nishonova S. Pedagogika. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. — 380 b.
6. Musurmonov N. Zamonaviy pedagog: kompetensiyalar va shaxsiy sifatlar. — Toshkent: TDPU, 2022. — 190 b.
7. Yusupova G. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. — Toshkent: UDPI nashriyoti, 2021. — 250 b.

8. Rahimov B. Raqamli ta’lim va o‘qituvchi roli. // Pedagogika jurnali. — 2023. — № 2. — B. 14–22.

Rus tilidagi adabiyotlar

9. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. — М.: Педагогика, 2018. — 159 с.
10. Коджаспирова Г.М. Педагогика. — М.: КноРус, 2019. — 740 с.
11. Сластёнин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе. — М.: Просвещение, 2020. — 280 с.

Xorijiy adabiyotlar

12. Darling-Hammond, L. The Right to Learn: A Blueprint for Creating Schools That Work. — San Francisco: Jossey-Bass, 2020.
13. Hattie, J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009.
14. Shulman, L. S. Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform // Harvard Educational Review. — 1987. — Vol. 57(1). — P. 1–22.
15. UNESCO. Teachers and the Right to Quality Education. Global Report. — Paris: UNESCO, 2023.
16. OECD. Teachers for the 21st Century: Using Evaluation to Improve Teaching. — Paris: OECD Publishing, 2022.

Internet manbalari

17. Milliy ta’lim portali: www.edu.uz (UNESCO rasmiy sayti: www.unesco.org)
18. Cambridge Education: www.cambridge.org/education

ZAMONAVIY BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHISI – INNOVATSION TA’LIMNING ASOSIY OMILI

Aminova Mahliyo Salayjon qizi
UrdPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi
Otanazariva Muhayyo Maqsudbek qizi
UrdPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi
Latipova Mashhura Maqsud qizi
UrdPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi
Jumaniyozova Sevara Maqsudbek qizi
UrdPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining innovatsion ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalari, pedagogik mahorati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalari hamda interfaol metodlarni qo‘llash masalalari tahlil qilingan. Boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, zamonaviy o‘qituvchi, innovatsion ta’lim, pedagogik kompetensiya, interfaol metodlar, AKT, kreativlik, ta’lim samaradorligi.

Аннотация. В данной статье раскрываются роль и значение современного учителя начальных классов в условиях инновационного образования. Проанализированы

профессиональные компетенции педагога, педагогическое мастерство, навыки использования информационно-коммуникационных технологий, а также применение интерактивных методов обучения. Освещается значение инновационных подходов в повышении эффективности начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, современный учитель, инновационное образование, педагогическая компетентность, интерактивные методы, ИКТ, креативность, эффективность образования.

Annotation. This article highlights the role and importance of a modern primary school teacher in the process of innovative education. The study analyzes teachers’ professional competencies, pedagogical skills, the use of information and communication technologies, and interactive teaching methods. The significance of innovative approaches in improving the effectiveness of primary education is also discussed.

Keywords: primary education, modern teacher, innovative education, pedagogical competence, interactive methods, ICT, creativity, educational effectiveness.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko’lamli islohotlar o’qituvchi shaxsiga bo’lgan talabni yanada oshirmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan qiziqishi, dunyoqarashi va mustaqil fikrlash ko’nikmalari shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o’qituvchisining kasbiy mahorati, pedagogik salohiyati va innovatsion yondashuvlardan foydalanish darajasi ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sanaladi.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti, axborot texnologiyalarining tez sur’atlarda rivojlanishi hamda ta’limga qo’yilayotgan yangi talablar pedagogdan faqatgina bilim berishni emas, balki o’quvchini mustaqil fikrlashga, ijodkorlikka, hamkorlikda ishlashga va hayotiy muammolarni hal etishga yo’naltirishni talab etmoqda. Bunday vazifalarni amalga oshirish esa o’qituvchidan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, interfaol metodlarni hamda axborot-kommunikatsiya vositalarini samarali qo’llay olishni taqozo etadi.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion yondashuvlarning qo’llanilishi darslarning qiziqarli, samarali va o’quvchi faolligiga yo’naltirilgan tarzda tashkil etilishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, didaktik o’yinlar, muammoli ta’lim, multimedia vositalari va interfaol metodlardan foydalanish o’quvchilarning bilimni ongli o’zlashtirishiga, ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayonda zamonaviy o’qituvchi ta’lim tashkilotchisi, yo’naltiruvchi va motivator sifatida muhim o’rin egallaydi. Mazkur maqolada zamonaviy boshlang‘ich sinf o’qituvchisining innovatsion ta’limdagi o’rni, uning kasbiy va shaxsiy sifatleri, pedagogik faoliyatida zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati nazariy jihatdan yoritiladi.

Zamonaviy boshlang‘ich sinf o’qituvchisi tushunchasi. Zamonaviy boshlang‘ich sinf o’qituvchisi bugungi ta’lim tizimining eng muhim subyektlaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichida o’quvchilarning ilk bilim, ko’nikma va malakalari shakllanadi, ularning fanlarga bo’lgan qiziqishi ortadi hamda mustaqil fikrlashga oid dastlabki tasavvurlari rivojlanadi. Shu sababli zamonaviy o’qituvchi nafaqat bilim beruvchi pedagog, balki o’quvchini tarbiyalovchi, yo’naltiruvchi, motivatsiya beruvchi hamda uning individual qobiliyatlarini rivojlantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo’ladi.

Pedagogika nazariyasida zamonaviy o‘qituvchi deganda pedagogik mahoratga ega, innovatsion texnologiyalarni qo‘llay oladigan, zamon talablariga mos ravishda faoliyat yuritadigan va o‘z ustida muntazam ishlaydigan mutaxassis tushuniladi. Bugungi globallashuv jarayoni, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi hamda ta’limga yangicha yondashuvlarning kirib kelishi o‘qituvchidan keng dunyoqarash, kreativlik va moslashuvchanlikni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini chuqur bilishi, ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil eta olishi bilan ajralib turishi zarur.

An’anaviy ta’lim tizimida o‘qituvchi asosan bilim beruvchi va nazorat qiluvchi vazifani bajargan bo‘lsa, zamonaviy ta’limda u tashkilotchi, hamkor va fasilitator sifatida faoliyat olib boradi. Zamonaviy pedagog o‘quvchini tayyor bilimlarni yodlashga emas, balki mustaqil izlanishga, muammolarni tahlil qilishga va ijodiy fikrlashga undaydi. Shu jihatdan qaranganda, bugungi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi innovatsion pedagogik faoliyat yurituvchi shaxs sifatida ta’lim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining faoliyati faqat dars o‘tish bilan cheklanmaydi. U o‘quvchilarning psixologik holatini kuzatadi, ota-onalar bilan hamkorlik qiladi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanadi va ta’lim jarayoniga innovatsion metodlarni joriy etadi. Interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar, multimedia vositalari hamda raqamli platformalardan foydalanish orqali o‘qituvchi dars samaradorligini oshirishga erishadi. Bu esa o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirib, bilimlarni ongli o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviy o‘qituvchi yuqori ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega bo‘lishi ham muhim hisoblanadi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘p jihatdan ustoziga taqlid qiladi. O‘qituvchining nutq madaniyati, muomala uslubi, kiyinish madaniyati va odob-axloqi o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat malakali mutaxassis, balki ma’naviy yetuk va ijodkor shaxs bo‘lishi lozim.

Zamonaviy o‘qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatlari. Bugungi kunda ta’lim tizimida yuz berayotgan o‘zgarishlar o‘qituvchidan nafaqat chuqur bilim va yuqori malaka, balki zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amaliyotda qo‘llay olishni ham talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy va shaxsiy sifatlari o‘quvchilarning bilim olish jarayoni, tarbiyasi hamda shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning keyingi rivojlanishida poydevor vazifasini bajaradi. Shu sababli o‘qituvchi o‘z faoliyatida pedagogik mahorat, ijodkorlik, mas’uliyat va kommunikativ kompetensiyani uyg‘un ravishda namoyon etishi zarur.

Zamonaviy o‘qituvchining eng muhim kasbiy sifatlaridan biri pedagogik mahorat hisoblanadi. Pedagogik mahorat o‘qituvchining darsni samarali tashkil eta olishi, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olishi hamda ta’lim jarayonida turli metod va vositalardan oqilona foydalanishida namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi darslarni qiziqarli va tushunarli tashkil etishi, har bir o‘quvchining bilim darajasiga mos yondashishi hamda o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undashi bilan ajralib turishi kerak. Ayniqsa, interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchining kasbiy salohiyatini oshiradi.

Zamonaviy o‘qituvchi kreativ fikrlash va tashabbuskorlik sifatlariga ega bo‘lishi lozim. Kreativlik pedagogning yangi g‘oyalarni ilgari surishi, darslarni noodatiy va innovatsion tarzda

tashkil etishi, mavjud muammolarga samarali yechim topa olishi bilan bog‘liqdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq qiziqarli va amaliy faoliyat orqali bilimni yaxshi o‘zlashtirganliklari sababli o‘qituvchi ijodkor bo‘lishi, ta’lim jarayonini o‘yin, musobaqa, muammoli vaziyat va interfaol topshiriqlar bilan boyitishi muhimdir.

Zamonaviy pedagogning muhim sifatlaridan yana biri kommunikativ kompetensiyadir. O‘qituvchi o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qila olishi, o‘z fikrini ravon va tushunarli bayon etishi zarur. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlashda samimiylik, mehribonlik va sabr-toqat muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchining muomala madaniyati o‘quvchilarning ruhiy holati va darsga bo‘lgan munosabatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois pedagog har bir o‘quvchiga individual yondashishi, ularni qo‘llab-quvvatlashi va rag‘batlantirib borishi lozim.

Bundan tashqari, zamonaviy o‘qituvchi o‘z ustida muntazam ishlashi va kasbiy rivojlanishga intilishi kerak. Ta’lim tizimiga yangi metod va texnologiyalarning kirib kelishi pedagogdan doimiy ravishda bilimni yangilab borishni talab etadi. Seminar, trening, malaka oshirish kurslari va ilmiy-metodik faoliyatlarda qatnashish o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarining shakllanganligi zamonaviy pedagog uchun muhim talablardan biri hisoblanadi.

Shaxsiy sifatlarga kelsak, zamonaviy o‘qituvchi mas’uliyatli, adolatli, intizomli va yuqori ma’naviyatli bo‘lishi lozim. O‘qituvchining shaxsiy namunasi o‘quvchilarning tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ustozining xatti-harakati, nutqi va muomala madaniyatidan o‘rnak oladilar. Shu sababli pedagog o‘z kasbiga sadoqat bilan yondashishi, o‘quvchilarga mehr-muhabbat bilan munosabatda bo‘lishi hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida faoliyat yuritishi muhimdir.

Innovatsion ta’lim va uning boshlang‘ich ta’limdagi ahamiyati. Hozirgi davrda ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyatning tez sur’atlarda rivojlanishi, ilm-fan va texnologiyalarning taraqqiy etishi ta’lim jarayonini ham zamon talablari asosida tashkil etishni taqozo etadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish va ta’lim samaradorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Innovatsion ta’lim deganda ta’lim jarayoniga yangi pedagogik g‘oyalar, zamonaviy texnologiyalar, interfaol metodlar va ilg‘or tajribalarni joriy etish tushuniladi. Bunday yondashuv o‘quvchini ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, uning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. An’anaviy ta’limda o‘quvchi ko‘proq tinglovchi vazifasini bajargan bo‘lsa, innovatsion ta’limda u izlanadi, tahlil qiladi, mustaqil xulosa chiqaradi va ijodiy faoliyat yuritadi. Shu jihatdan innovatsion ta’lim o‘quvchilarni zamonaviy hayotga tayyorlashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda darslarni qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini beradi. Ayniqsa, interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar, muammoli vaziyatlar, kichik guruhlarda ishlash va multimedia vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan faolligini oshiradi. Bunday metodlar orqali o‘quvchilar erkin fikrlashga, o‘z fikrini bayon etishga va jamoada ishlashga o‘rganadilar. Natijada ularning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi ham yuqori bo‘ladi.

Innovatsion ta’lim o’qituvchidan ham yuqori kasbiy tayyorgarlikni talab etadi. Zamonaviy pedagog dars jarayonida turli innovatsion metodlarni qo’llay olishi, o’quvchilarni faoliyatga jalb qilishi va ta’limning samarali usullarini tanlay bilishi kerak. O’qituvchining kreativligi va pedagogik mahorati innovatsion ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, innovatsion ta’lim boshlang‘ich ta’lim tizimini rivojlantirish, dars samaradorligini oshirish hamda o’quvchilarning bilim, ko’nikma va kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlardan samarali foydalanish boshlang‘ich ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy o’qituvchining roli. Boshlang‘ich ta’lim tizimida o’qituvchi shaxsi muhim o’rin tutadi. Chunki aynan ushbu bosqichda o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan munosabati, dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va mustaqil fikrlash ko’nikmalari shakllanadi. Shu sababli zamonaviy boshlang‘ich sinf o’qituvchisi nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki tarbiyachi, yo’naltiruvchi, tashkilotchi va motivator sifatida ham faoliyat olib boradi. O’qituvchining pedagogik mahorati va zamonaviy yondashuvlari ta’lim sifatini oshirishda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy o’qituvchining asosiy vazifalaridan biri o’quvchilarni mustaqil fikrlashga yo’naltirishdir. Hozirgi davr ta’limi o’quvchilardan tayyor bilimlarni yod olishni emas, balki ularni tahlil qilish, muammolarga yechim topish va o’z fikrini erkin ifoda etishni talab etadi. Shu sababli o’qituvchi dars jarayonida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar va ijodiy topshiriqlardan foydalanishi zarur. Bunday yondashuv o’quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirib, ularning darsdagi faolligini oshiradi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy o’qituvchining roli o’quvchilar uchun qulay va motivatsion ta’lim muhitini yaratishda ham namoyon bo’ladi. O’quvchilar, ayniqsa kichik yoshdagi bolalar, qiziqarli va samimiy muhitda bilimni tezroq o’zlashtiradilar. Shu bois pedagog darslarni qiziqarli tashkil etishi, didaktik o’yinlar, ko’rgazmali vositalar va multimedia texnologiyalaridan samarali foydalanishi kerak. Natijada o’quvchilarda darsga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi va ularning bilim olishga bo’lgan qiziqishi ortadi.

Zamonaviy o’qituvchi har bir o’quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda faoliyat olib borishi ham muhimdir. Har bir bolaning bilim darajasi, qiziqishi, fikrlash qobiliyati va psixologik holati turlicha bo’ladi. Shu sababli pedagog differensial yondashuv asosida ta’limni tashkil etishi, kuchsiz o’quvchilarni qo’llab-quvvatlashi va iqtidorli o’quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratishi zarur. Individual yondashuv o’quvchilarning o’z imkoniyatlarini namoyon etishlariga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy o’qituvchining muhim vazifalaridan yana biri o’quvchilarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishdir. O’qituvchi o’zining xulqi, muomala madaniyati va shaxsiy namunasi orqali o’quvchilarga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o’quvchilari ustoziga taqlid qilishga moyil bo’lganliklari sababli pedagogning ma’naviy qiyofasi katta ahamiyat kasb etadi. Shu bois o’qituvchi o’quvchilarda hurmat, mehr-oqibat, vatanparvarlik va insonparvarlik kabi fazilatlarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratishi lozim.

Shuningdek, zamonaviy o’qituvchi ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo’lga qo’ya olishi

kerak. O‘quvchilarning ta’lim-tarbiyasida maktab va oilaning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi ota-onalar bilan muntazam muloqot qilib, o‘quvchilarning rivojlanishi, qiziqishlari va muammolari haqida fikr almashib borishi zarur. Bunday hamkorlik o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Zamonaviy o‘qituvchi faoliyatida uchraydigan muammolar Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘qituvchi faoliyatiga yangicha talablarni qo‘ymoqda. Zamonaviy pedagog nafaqat o‘z fanini mukammal bilishi, balki innovatsion texnologiyalarni qo‘llay olishi, axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanishi hamda o‘quvchilar bilan individual ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Biroq ta’lim jarayonida zamonaviy o‘qituvchilar faoliyatida ayrim muammolar ham uchrab turadi. Ushbu muammolar pedagogik faoliyat samaradorligiga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy o‘qituvchi faoliyatida uchraydigan asosiy muammolardan biri an’anaviy ta’lim metodlarining hanuzgacha ustunlik qilayotganidir. Ayrim pedagoglar dars jarayonida eski usullardan foydalanishga odatlanib qolgan bo‘lib, innovatsion yondashuvlarni qo‘llashga yetarlicha e’tibor qaratmaydilar. Natijada darslar bir xil shaklda tashkil etilib, o‘quvchilarning faolligi va qiziqishi pasayishi mumkin. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun qiziqarli va interfaol metodlarning yetishmasligi bilimlarni samarali o‘zlashtirishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yana bir muhim muammo axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bilan bog‘liqdir. Hozirgi raqamli ta’lim davrida o‘qituvchidan kompyuter texnologiyalari, elektron platformalar va multimedia vositalaridan foydalana olish talab etiladi. Biroq ayrim pedagoglarda AKT bilan ishlash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmagan. Ba’zi ta’lim muassasalarida texnik vositalarning yetishmasligi yoki internet sifati pastligi ham zamonaviy texnologiyalarni to‘liq qo‘llashga to’sqinlik qiladi. Bu esa innovatsion ta’lim imkoniyatlaridan samarali foydalanishni cheklaydi.

Zamonaviy o‘qituvchilar faoliyatida metodik ta’minot bilan bog‘liq qiyinchiliklar ham uchraydi. Pedagoglar uchun zamonaviy metodik qo‘llanmalar, interfaol topshiriqlar va elektron resurslarning yetarli emasligi darslarni samarali tashkil etishda muammolarni yuzaga keltiradi. Ayrim hollarda o‘qituvchilar innovatsion metodlardan foydalanish bo‘yicha amaliy tajribaning kamligi sababli ularni dars jarayoniga to‘liq tatbiq eta olmaydilar. Shu bois pedagoglarning metodik savodxonligini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy o‘qituvchilar duch kelayotgan muammolardan yana biri ortiqcha hujjatchilik va yuklamalardir. Ko‘plab hisobotlar, hujjatlar va tashkiliy ishlar o‘qituvchining asosiy vazifasi bo‘lgan ta’lim jarayoniga tayyorgarlik ko‘rishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Natijada pedagogning ijodiy faoliyat yuritishi va o‘z ustida ishlashi uchun vaqt yetishmasligi kuzatiladi. Bu esa ta’lim sifatiga ham ma’lum darajada ta’sir qiladi.

Xulosa. Mazkur maqolada zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining innovatsion ta’lim tizimidagi o‘rni, uning kasbiy va shaxsiy sifatlari, innovatsion ta’limning ahamiyati hamda o‘qituvchi faoliyatida uchraydigan muammolar nazariy jihatdan yoritildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘qituvchi shaxsining roli juda muhim bo‘lib, u o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan munosabati, fikrlash darajasi va shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy o‘qituvchi pedagogik jarayonda nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi, motivator va innovator sifatida faoliyat yuritadi. Uning kreativligi, kommunikativ kompetensiyasi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalari hamda pedagogik mahorati ta’lim samaradorligini oshirishda asosiy omil hisoblanadi. Shu bilan birga, innovatsion ta’lim texnologiyalarini samarali qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi va bilimlarni ongli o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi ta’lim sifatini oshirish va barkamol avlodni tarbiyalashda hal qiluvchi o‘rin tutadi. Shu sababli uning kasbiy salohiyatini doimiy rivojlantirish va innovatsion faoliyatini qo‘llab-quvvatlash bugungi ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – T.: 2017–2025 yillar.
2. Karimov I. A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDP, 2019.
4. Yo‘ldoshev J. G., Usmonov S. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
5. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Muslimov N. A. Kasbiy ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan, 2017.

INTEGRATSIYA: BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FANLARARO BOG‘LIQLIKNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

O‘rinova Mohinur

Urganch davlat pedagogika instituti,

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi, 251(2-oliy) guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda integratsiya tushunchasi, uning mohiyati, turlari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy ta’lim tizimida fanlararo integratsiyaning o‘quvchilar bilim sifatiga ta’siri, integratsiyalashgan darslarni tashkil etish usullari hamda O‘zbekistonda ushbu sohada amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil qilingan. Xalqaro tajribalar va milliy ta’lim amaliyoti asosida integratsiyaning pedagogik samaradorligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: integratsiya, fanlararo aloqa, boshlang‘ich ta’lim, integratsiyalashgan dars, pedagogik texnologiya, ta’lim sifati, innovatsion yondashuv.

1. KIRISH

Hozirgi kunda dunyo miqyosida ta’lim tizimi tubdan o‘zgarib, yangi pedagogik yondashuvlar kun tartibiga chiqmoqda. Shular jumlasidan biri — integratsiyalashgan ta’lim bo‘lib, u o‘quvchilarga bilimlarni yaxlit, bir-biri bilan bog‘liq holda taqdim etishni nazarda tutadi. "Integratsiya" so‘zi lotincha "integratio" — butunlashtirish, birlashtirish ma’nosini anglatadi. Pedagogika fanida bu tushuncha turli o‘quv fanlari o‘rtasidagi mazmuniy va metodologik bog‘liqlikni ifodalaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Ta’lim to‘g‘risida" Qonuni hamda Maktab ta’limini rivojlantirish konsepsiyasida ta’limda integratsiyalashgan yondashuvni joriy etish muhim yo‘nalish sifatida belgilab berilgan. Shuningdek, 2022–2026-

yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ta’lim sifatini oshirish maqsadida fanlararo aloqalarni kuchaytirish vazifasi qo‘yilgan.

Boshlang‘ich ta’lim — bolaning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi va asosiy kognitiv ko‘nikmalarining shakllanadigan davrdir. Shu boisdan ushbu bosqichda integratsiyalashgan yondashuvni qo‘llash o‘quvchining dunyoni yaxlit, o‘zaro bog‘liq tizim sifatida idrok etishiga muhim hissa qo‘shadi. 2024–2025-o‘quv yilida O‘zbekistondagi bir qator pedagogika institutlarida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish bo‘yicha tajribaviy ishlar kengaytirildi.

2. INTEGRATSIYA TUSHUNCHASI VA UNING TURLARI

Integratsiya — bu turli fanlar, bilim sohalari yoki ta’lim komponentlarining yagona ta’lim jarayoniga uyg‘unlashuvidir. Pedagog olim R.A.Mavlonova (2021) bu jarayonni quyidagicha ta’riflaydi: integratsiya alohida tizimlarning yaqinlashishi, bog‘lanishi va yagona yangi narsaning yaratilishidir. U faqat fanlarning mexanik birlashuvi emas, balki ularning chuqur mazmuniy sintezi hisoblanadi.

Pedagogika fanida integratsiyaning quyidagi turlari ajratiladi:

- Fanlar ichidagi integratsiya: bitta fan doirasida mavzular va bo‘limlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni yo‘lga qo‘yish.
- Fanlararo integratsiya: ikki yoki undan ortiq o‘quv fanlarining mazmunini bir dars yoki mavzu doirasida uyg‘unlashtirish.
- Transdisiplinar integratsiya: bir necha fan chegaralaridan chiqib, yaxlit ta’lim kurslarini yaratish.

Boshlang‘ich ta’limda integratsiya o‘z atrofiga o‘qish, matematika, tabiatshunoslik, tasviriy san‘at, mehnat ta’limi va chet tillarini jamlaydi. "Zamonaviy ta’lim" jurnalida 2024-yilda chop etilgan tadqiqotga ko‘ra, integratsiya — ta’lim maqsadi sifatida faqat olamning alohida qismlarini bog‘laydigan bilimlar berish emas, bolani barcha elementlari bir-biriga bog‘liq yaxlit olamni tasavvur qilishga o‘rgatishdir.

Integratsiyaning darajalariga ko‘ra uchta bosqich ajratiladi: boshlang‘ich daraja (tabiat haqidagi elementar bilimlarni birlashtirish), oraliq daraja (fanlar bo‘limlari orasidagi bog‘liqlikni o‘rnatish) va yakuniy daraja (keng qamrovli o‘quv kurslarini to‘la integratsiyalash). Shu nuqtai nazardan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun eng samarali yondashuv — oraliq daraja hisoblanadi.

3. INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNING TUZILISHI VA PEDAGOGIK AHAMIYATI

Integratsiyalashgan darsni tashkil etishda o‘qituvchi bir necha muhim talablarga rioya qilishi lozim. Birinchidan, integrallanadigan fanlar o‘rtasida mazmuniy mos kelish bo‘lishi kerak. Ikkinchidan, darsning didaktik maqsadi aniq belgilanishi va ikkala fanning o‘quv dasturidagi mavzular uyg‘un tarzda birlashtirilishi zarur. Uchinchidan, o‘quvchi yoshiga va psixologik xususiyatlariga mos metodlar tanlanishi muhim.

Kiberleninka ilmiy bazasida e‘lon qilingan tadqiqotlarga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun integratsiyalashgan darsning namunali tuzilishi quyidagicha bo‘lishi tavsiya etiladi: motivatsion bosqich (hayotiy vaziyatdan kelib chiqib qiziqish uyg‘otish), yangi bilim berish bosqichi (ikkala fanning mazmunini parallel o‘rgatish), mustahkamlash bosqichi (didaktik o‘yinlar va amaliy mashqlar orqali), refleksiya va baholash bosqichi (o‘quvchi qanday yaxlit tasavvur hosil qilganini aniqlash).

Masalan, 2-sinf darsida "Ona tili" va "Matematika" fanlarini integratsiyalashda o‘quvchilarga sonlarni o‘z ichiga olgan she‘rlar yoki matnlar ustida ishlash, so‘z masalalarini to‘g‘ri yozish bilan birga hisoblash ham amalga oshiriladi. Bunday yondashuvda o‘quvchi bir vaqtning o‘zida til me‘yorlarini ham, matematik tafakkurni ham rivojlantiradi.

Raqamli ta‘lim muhitida fanlararo integratsiyani qo‘llash imkoniyatlari masalasiga bag‘ishlangan 2024-yilgi konferensiya materiallarida ta‘kidlanishicha, zamonaviy raqamli texnologiyalar — elektron darsliklar, multimedia prezentatsiyalar va interaktiv taxtalar — integratsiyalashgan darslarni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

4. O‘ZBEKISTONDA INTEGRATSIYALASHGAN TA‘LIM: HOLAT VA ISTIQBOLLAR

O‘zbekistonda ta‘lim islohotlari doirasida integratsiyalashgan yondashuvni joriy etish borasida muhim qadamlar qo‘yilmoqda. 2022-yilda tasdiqlangan yangi avlod o‘quv dasturlari (DTS) da fanlar o‘rtasidagi uzviy aloqalarga alohida e‘tibor qaratilgan. Boshlang‘ich ta‘limning 1–4-sinf o‘quv dasturlarida "Dunyoni tanish" kabi integratsiyalashgan fanlar kiritilgan bo‘lib, bu fan tabiatshunoslik, hayot bilimi, geografiya asoslari va ijtimoiy bilimlarni o‘zida mujassam etadi.

Termiz davlat pedagogika institutida 2024–2025-o‘quv yilida professor-o‘qituvchilar Qozon federal universitetida malaka oshirib, xalqaro baholash tizimlari va fanlararo integratsiya bo‘yicha ilg‘or tajribalarni o‘rgangan. Ushbu tajribalar keyinchalik boshlang‘ich ta‘lim metodikasiga tatbiq etilmoqda.

Sirdaryo viloyati pedagoglarni qayta tayyorlash markazida 2024-yilda o‘tkazilgan "Raqamli ta‘lim muhitida fanlararo integratsiyaning ta‘lim samaradorligiga ta‘siri: xalqaro tajribalar va rivojlanish istiqbollari" mavzusidagi ilmiy konferensiya bu yo‘nalishning dolzarbligi va keng qamrovliligini yana bir bor tasdiqladi. Konferensiyada ishtirokchilar raqamli texnologiyalar yordamida fanlararo bog‘liqliklarni vizuallashtirishning o‘quvchi motivatsiyasiga ijobiy ta‘siri amaliyot bilan isbotlanganini ta‘kidladilar.

Inklyuziv ta‘lim kontekstida ham integratsiyaning roli beqiyosdir. O‘qitish sifatini yaxshilash va o‘quvchilarning imkoniyatlariga mos o‘quv dasturlarini adaptivlashtirish borasidagi qonuniy me‘yorlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda ta‘lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta‘minlash siyosiy ustuvorlik darajasiga ko‘tarilgan.

5. XULOSA

Integratsiya — bugungi ta‘lim tizimining fundamental tamoyillaridan biridir. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida fanlararo aloqalarni yo‘lga qo‘yish o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarash va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ta‘lim islohotlari bu yo‘nalishning rasmiy e‘tirof etilganini ko‘rsatib, pedagoglar oldiga integratsiyalashgan darslarni yuqori sifatda loyihalash va amalga oshirish vazifasini qo‘ymoqda.

Kelajakda boshlang‘ich ta‘limdagi integratsiyani yanada kuchaytirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi: o‘qituvchilarni integratsiyalashgan ta‘lim metodikasi bo‘yicha muntazam malaka oshirishga jalb qilish; yangi avlod o‘quv-metodik majmualarida fanlararo bog‘liqliklarni aniq belgilash; raqamli ta‘lim resurslari va interaktiv platformalardan faol foydalanish; xalqaro tajribalarni o‘rganish va milliy sharoitga moslashtirib qo‘llash.

Xulosa qilib aytish mumkinki, integratsiyalashgan ta’lim — bu nafaqat zamonaviy pedagogik yondashuv, balki o‘quvchilarni hayotiy muammolarni hal etishga tayyor, yaxlit tafakkurli shaxs sifatida tarbiyalashning eng samarali yo‘lidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida" Qonuni. — T.: 2020.
2. Mavlonova R.A. Boshlang‘ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi. — Jizzax davlat pedagogika universiteti, 2021.
3. Mavliyanova N. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya. — JDPU nashriyoti, 2021.
4. "Raqamli ta’lim muhitida fanlararo integratsiyani qo‘llash imkoniyatlari" // Sirdaryo viloyati PMM ilmiy konferensiya to‘plami. — 2024.
5. "Boshlang‘ich ta’limda XXI asr ko‘nikmalari asosida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish ahamiyati" // Zamonaviy ta’lim / Sovremennoe obrazovanie. — 2024, №1(134).
6. Qodirova F.U., Pulatova D.A. Inklyuziv ta’lim: nazariya va metodika. — T.: 2024.
7. Boqiyev F.E. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayoni samaradorligini oshirish omili sifatida. — Sirdaryo: 2024.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida"gi Farmoni.

INNOVATSIYA: TARAQQIYOT KALITI

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi

Madaminova Muhayyo Masharipovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi

Xayitboyeva Dilnoza Quramboyevna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi

Otanazarova Shaydo Jonibek qizi

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251-guruh (2-oliy) talabasi

O‘skinova Gulchiroy Oybek qizi

Annotatsiya

Ushbu maqolada innovatsiya tushunchasi, uning mohiyati va zamonaviy jamiyatdagi o‘rni atroflicha o‘rganilgan. Maqolada innovatsiyaning asosiy turlari — mahsulot, jarayon, tashkiliy va marketing innovatsiyalari tavsiflanib, ularning ta’lim tizimi va iqtisodiyotga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekistonda innovatsion rivojlanishning hozirgi holati, Xorazm viloyatidagi innovatsion faoliyat va Urganch davlat pedagogika institutida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish masalalari yoritilgan. Maqola yosh pedagog kadrlar uchun innovatsion tafakkurni shakllantirish va amaliyotga tatbiq etishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, ta’lim, pedagogika, texnologiya, raqamli rivojlanish, O‘zbekiston, innovatsion fikrlash.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti va jamiyatining jadal rivojlanishi innovatsiyalar bilan bevosita bog‘liq. Innovatsiya — bu yangi g‘oya, usul yoki mahsulotlarni amaliyotga tatbiq etish orqali ijtimoiy va iqtisodiy hayotni takomillashtirish jarayonidir. Xususan, ta’lim tizimida innovatsiyalarning joriy etilishi yosh avlodni zamonaviy talablarga javob beradigan mutaxassislar sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Innovatsiya tushunchasi va uning mohiyati

"Innovatsiya" so‘zi lotincha "innovatio" so‘zidan olingan bo‘lib, "yangilik kiritish", "o‘zgartirish" degan ma‘noni anglatadi. Iqtisodiyot fani nuqtai nazaridan innovatsiya — bu ilmiy-texnik taraqqiyot natijalarini ishlab chiqarishga va boshqa faoliyat sohalariga joriy etish jarayonidir. Avstriyalik iqtisodchi Jozef Shumpeter birinchi bo‘lib innovatsiyani iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida ta’riflagan.

Innovatsiyalar bir necha turga bo‘linadi: mahsulot innovatsiyalari — yangi tovar va xizmatlarni yaratish; jarayon innovatsiyalari — ishlab chiqarish texnologiyalarini yangilash; tashkiliy innovatsiyalar — boshqaruv tizimlarini takomillashtirish; va marketing innovatsiyalari — sotish usullarini o‘zgartirish. Har bir tur o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ular bir-birini to‘ldiradi va kuchaytiradi.

Ta’lim tizimida innovatsiyalar

Ta’lim tizimidagi innovatsiyalar o‘qitishning sifati va samaradorligini tubdan o‘zgartiradi. Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar, sun‘iy intellekt va interaktiv o‘qitish metodlari keng qo‘llanilmoqda. O‘zbekistonda ham ta’lim islohatlari doirasida raqamli ta’lim platformalari joriy etilmoqda, o‘qituvchilar malakasini oshirish tizimi yangilanmoqda va zamonaviy o‘quv dasturlari ishlab chiqilmoqda.

Pedagogik innovatsiyalar o‘quvchi shaxsini rivojlantirish, uning ijodiy tafakkurini shakllantirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Loyiha asosidagi ta’lim (project-based learning), muammoli ta’lim (problem-based learning) va hamkorlikdagi ta’lim (cooperative learning) kabi innovatsion yondashuvlar bugungi kunda jahon ta’lim amaliyotida keng tarqalgan.

O‘zbekistonda innovatsion rivojlanish

O‘zbekiston Respublikasi rahbariyati innovatsion rivojlanishni davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilab olgan. "Innovatsion O‘zbekiston" strategiyasi doirasida texnoparklarni rivojlantirish, startap ekotizimini shakllantirish va IT ta’limini kengaytirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. IT Park, Astrum IT Academy va boshqa innovatsion markazlar yoshlarning texnologik salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynamoqda.

Xorazm viloyatida ham innovatsion faoliyat rivojlanmoqda. Urganch shahrida texnologiya markazlari va startap inkubatorlari faoliyat ko‘rsatmoqda. Urganch davlat pedagogika instituti ham ushbu innovatsion jarayonlarga faol qo‘shilgan holda talabalarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tayyorlashga alohida e’tibor qaratmoqda.

Innovatsiyaning jamiyatga ta’siri

Innovatsiyalar nafaqat iqtisodiyotni, balki jamiyatning barcha sohalarini o‘zgartiradi. Tibbiyotda yangi davlash usullari va dori-darmonlar, qishloq xo‘jaligida zamonaviy agrotexnologiyalar, transport sohasida elektr transport va avtomatik boshqaruv tizimlari — bular innovatsiyaning jamiyat hayotidagi namoyon bo‘lishidir. Raqamli iqtisodiyot, sun‘iy intellekt va

katta ma’lumotlar (big data) texnologiyalari kelajakda inson faoliyatini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Biroq innovatsiyalar ba’zi ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin: texnologik ishsizlik, raqamli tengsizlik va ma’lumotlar xavfsizligi muammolari shular jumlasidandir. Shu bois innovatsion rivojlanish barqaror va insonparvar tamoyillar asosida amalga oshirilishi zarur.

Xulosa

Innovatsiya — zamonaviy jamiyat va iqtisodiyotning eng muhim harakatlantiruvchi kuchlaridan biridir. Ta’lim tizimida, sanoatda, tibbiyotda va boshqa sohalarda innovatsiyalarni qo‘llash hayot sifatini yuksaltiradi, iqtisodiy o‘shishni ta’minlaydi va insonlar turmush darajasini oshiradi. Yosh avlod, xususan, pedagogika instituti talabalari innovatsion tafakkurni egallashlari, yangi g‘oyalarni ishlab chiqishlari va ularni hayotga tatbiq etishlari zarur. Chunki O‘zbekiston kelajagi — bu innovatsion fikrlaydigan, ijodkor va bilimli yoshlar qo‘lida.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Innovatsion rivojlanish strategiyasi to‘g‘risida" gi qarorlari to‘plami. — Toshkent, 2022.
2. Shumpeter J. Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi. — Toshkent: Fan, 2020.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston — taraqqiyot va farovonlik yo‘lida. — Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
4. Xoliqov A.A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: TDPU, 2021.
5. Drucker P. Innovatsiya va tadbirkorlik. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Alimova Ozodaxon Bahodir qizi

UrdPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251(2-oliy)- guruh talabasi

Xudayberganova Lobar Yo‘ldosheva

UrdPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251(2-oliy)- guruh talabasi

Raximova Maftuna Ilhom qizi

UrdPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251(2-oliy)-guruh talabasi

Yusufboyeva Momojon Umidbek qizi

UrdPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 251(2-oliy)-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati tahlil etiladi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarning bilim olishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatuvchi interaktiv, loyiha va muammoli ta’lim usullari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada ta’lim sifatini oshirishda raqamli vositalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanishning samaradorligi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiya, interaktiv ta’lim, innovatsion usullar, raqamli ta’lim, o‘quvchi faolligi.*

KIRISH

Boshlang‘ich ta’lim — bu bolaning shaxs sifatida shakllanishida asosiy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Hozirgi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayoniga tatbiq etish, o‘quvchilarning bilim

sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasidagi davlat siyosati boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan.

Zamonaviy jamiyat o‘z navbatida ta’lim tizimiga yangi talablar qo‘ymoqda: o‘quvchilar nafaqat bilim egallashi, balki mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va ijodiy yondashish ko‘nikmalarini ham o‘zlashtirishi zarur. Ana shu ehtiyojni qondirish uchun boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

ASOSIY QISM

1. Boshlang‘ich ta’limda pedagogik texnologiyalar tushunchasi

Pedagogik texnologiya — bu ta’lim jarayonini ilmiy asosda loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimli usuli bo‘lib, o‘qitish va o‘rganishni optimallashtirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich sinflarda pedagogik texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi lozim.

Zamonaviy pedagogika fanida boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan asosiy texnologiyalar quyidagilardan iborat:

- Interaktiv ta’lim texnologiyasi
- Loyiha asosidagi ta’lim
- Muammoli ta’lim texnologiyasi
- O‘yin texnologiyalari
- Raqamli va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

2. Interaktiv ta’lim usullarining samaradorligi

Interaktiv ta’lim — o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi faol hamkorlikka asoslangan o‘qitish jarayoni. Ushbu usulda o‘quvchilar passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida ta’lim jarayonida qatnashadilar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv usullar orqali o‘qitiladigan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari materialni an’anaviy usulga nisbatan 40-60 foiz yaxshiroq o‘zlashtiradilar.

Boshlang‘ich sinflarda interaktiv ta’limning eng samarali usullaridan biri — guruhli ishlash texnologiyasidir. Bunda o‘quvchilar kichik guruhlarda birgalikda muammolarni hal etadilar, bu esa ularning muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bundan tashqari, o‘yin shaklida o‘tkaziladigan darslar kichik yoshdagi o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va materialni mustahkam o‘zlashtirishga yordam beradi.

3. Raqamli texnologiyalar va boshlang‘ich ta’lim

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar boshlang‘ich ta’limga tobora keng kirib kelmoqda. Elektron darsliklar, ta’limiy ilovalar va multimedia vositalari o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi hamda murakkab tushunchalarni tushunishlarini osonlashtiradi. O‘zbekistonda "Raqamli ta’lim" dasturi doirasida boshlang‘ich maktablarga kompyuter texnikalari va interaktiv taxtalar joriy etilmoqda.

Ammo raqamli texnologiyalarni qo‘llashda bir qator muhim jihatlarni hisobga olish zarur. Birinchidan, texnologiya o‘qituvchining o‘rnini emas, balki uning ishini to‘ldiruvchi vosita bo‘lishi kerak. Ikkinchidan, bolalarning ekran oldida o‘tkazadigan vaqti nazorat ostida bo‘lishi lozim. Uchinchidan, raqamli vositalar o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelishi shart.

4. Loyiha asosidagi ta’limning boshlang‘ich sinflardagi o‘rni

Loyiha asosidagi ta’lim (Project-Based Learning) o‘quvchilarni real hayotiy muammolarni hal etishga yo‘naltiradi. Boshlang‘ich sinflarda bu usul oddiy, ammo mazmunli loyihalar ko‘rinishida amalga oshiriladi. Masalan, o‘quvchilar o‘z mahallasidagi gul va daraxtlar haqida kichik tadqiqot o‘tkazishlari, yoki o‘z ona tillarida qissa yozishlari mumkin.

Bunday yondashuv o‘quvchilarda mustaqillik, mas’uliyat va ijodiy fikrlash sifatlarini shakllantiradi. Tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, loyiha asosidagi ta’limni boshlang‘ich sinflardan joriy etish o‘quvchilarning yuqori sinflarda ham akademik ko‘rsatkichlarini ijobiy tarzda ta’sirini o‘tkazadi.

XULOSA

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish o‘quvchilarning bilim olish sifatini sezilarli darajada oshiradi. Interaktiv, loyiha va muammoli ta’lim usullari, hamda raqamli vositalardan to‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarning nafaqat akademik ko‘rsatkichlarini, balki ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini ham ta’minlaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish va dars jarayoniga tatbiq etish bugungi kunning dolzarb talabi hisoblanadi. O‘qituvchining kasbiy mahorati va pedagogik ijodkorligi ta’lim texnologiyalarining samaradorligini belgilovchi asosiy omil bo‘lib qoladi.

Shunday qilib, boshlang‘ich ta’limni modernizatsiya qilish — bu faqat texnologiyalarni joriy etish emas, balki butun ta’lim-tarbiya jarayonini yangicha falsafa va yondashuvlar asosida qayta qurishdir. Bu yo‘lda o‘qituvchi, ota-ona va jamiyatning birgalikdagi sayi-harakatlari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son farmoni.
2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Qarshi: Nasaf, 2020. — 240 b.
3. Yo‘ldoshev J., Usmanov S. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2018. — 192 b.
4. Hasanboyeva O. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2021. — 316 b.
5. Selevko G.K. Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii. — Moskva: Narodnoe obrazovanie, 2019. — 256 s.
6. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 2018. — 207 p.

ZAMONAVIY O‘QITUVCHI: KASBIY KOMPETENTLIK VA SHAXSIY SIFATLARNING UYG‘UNLIGI

Tajiyeva Barchinoy Sapiyazovna

Urganch davlat pedagogika instituti,

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti, 252-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Dusmetova M.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablar, uning kasbiy kompetentligi va shaxsiy sifatlari hamda pedagogik faoliyatning zamonga mos shakllanishi kabi masalalar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada o‘qituvchi shaxsining roli, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalari, kreativ va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, hamda o‘quvchi bilan samarali o‘zaro muloqot o‘rnatish metodlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘qituvchi, kasbiy kompetentlik, raqamli savodxonlik, pedagogik mahorat, kreativlik, refleksiya, o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim, kommunikativ ko‘nikmalar.

ABSTRACT

This article scientifically and theoretically analyzes the requirements for a modern teacher, professional competence, personal qualities, and the formation of pedagogical activity in line with the contemporary era. The article examines the role of the teacher's personality, digital technology skills, creative and critical thinking abilities, and methods for establishing effective interaction with students.

Keywords: modern teacher, professional competence, digital literacy, pedagogical mastery, creativity, reflection, student-centered education, communicative skills.

KIRISH

XXI asr ta’lim tizimida o’qituvchi shaxsiga bo’lgan talablar tubdan o’zgarmoqda. Globallashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ta’limdagi innovatsiyalar o’qituvchidan shunchaki bilim beruvchi emas, balki murakkab vazifalarni bajaradigan, kreativ va refleksiv mutaxassis bo’lishni talab etmoqda. O’zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari doirasida ham zamonaviy o’qituvchi obrazi keskin o’zgarib bormoqda.

O’zbekiston Respublikasining "Ta’lim to’g’risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", 2030-yilgacha bo’lgan Ta’lim rivojlanish strategiyasi kabi muhim hujjatlar o’qituvchi oldiga yangi sifat talablarini qo’ymoqda. Mazkur islohotlar nafaqat o’qituvchining bilim darajasini, balki uning pedagogik mahoratini, texnologik savodxonligini va shaxsiy fazilatlarini ham takomillashtirish zarurligini ko’rsatmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi — zamonaviy o’qituvchi tushunchasini ilmiy-nazariy asosda ochib berish, uning kasbiy va shaxsiy kompetentliklarini tizimlashtirib tahlil etish hamda pedagogik amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini ko’rsatishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA NAZARIY ASOS

Zamonaviy o’qituvchi muammosi jahon pedagogik ilmida keng o’rganilgan. L.S. Vygotskiy o’z asarlarida o’qituvchining "yaqin rivojlanish zonasi" g’oyasini ilgari surib, o’qituvchi faqat o’quvchini hozirgi bilim darajasida emas, balki uning potensial rivojlanishida yo’lllovchi bo’lishi kerakligini ta’kidlagan [1]. J. Brunerning kashfiyotga asoslangan ta’lim nazariyasi o’qituvchini bilim uzatuvchidan ko’ra, bilish jarayonini tashkillovchi sifatida baholaydi [2].

UNESCO "Education for the 21st Century" dasturi o’qituvchida to’rtta asosiy kompetentlik sohasini ajratib ko’rsatadi: bilish, amal qilish, birga yashash va bo’lish (knowing, doing, living together, being) [3]. Evropa Hamjamiyatining DigComp 2.2 standartlari esa raqamli kompetentliklarni 5 sohaga bo’lib tasniflab, o’qituvchi uchun ham majburiy hisoblab belgilagan [4].

O’zbek pedagoglari va tadqiqotchilari ham bu masalani chuqur o’rgangan. M.H. Toshmatov, Sh.S. Sharipov, R.X. Jalolov singari olimlar o’qituvchi kompetentligini milliy ta’lim tizimi kontekstida tahlil qilishgan. Ular zamonaviy o’qituvchining kasbiy mahorati faqat predmet bilimlari bilan cheklanib qolmasdan, psixologik, metodologik va ijtimoiy-kommunikativ aspektlarni ham qamrab olishi lozimligini isbotlashgan [5, 6].

Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, zamonaviy o’qituvchi tushunchasi uchta asosiy o’lchovda kengaymoqda: (1) texnologik yoqlama — raqamli vositalar va resurslardan mohirona foydalanish; (2) metodologik yoqlama — differensiatsiyalashtirilgan va o’quvchiga

yo‘naltirilgan o‘qitish; (3) shaxsiy yoqlama — empatiya, kreativlik va doimiy o‘z-o‘zini takomillashtirish.

ZAMONAVIY O‘QITUVCHINING KASBIY KOMPETENTLIGI

Kompetentlik tushunchasi ta’lim sohasiga 1970-yillarda kirib kelib, bugungi kunda pedagogik leksikaning ajralmas qismiga aylangan. Kasbiy kompetentlik deganda o‘qituvchining o‘z faoliyatini yuqori darajada bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, qadriyat va munosabatlar yig‘indisi tushuniladi.

Tadqiqotlar asosida zamonaviy o‘qituvchining kasbiy kompetentlik tuzilishini quyidagi sohalarga ajratish maqsadga muvofiq:

- **Predmet kompetentligi:** o‘qituvchi o‘zi o‘qtadigan fan bo‘yicha chuqur va keng qamrovli bilimlarga ega bo‘lib, ilmdagi so‘nggi yangiliklar bilan doim yangilanib turishi zarur. Bu faqat o‘rta bilimdan ortiq bo‘lib, ilmiy tadqiqotlarga yaqinlashishni ham o‘z ichiga oladi.
- **Didaktik kompetentlik:** o‘quv jarayonini loyihalash, darslarni maqsadli tashkil etish, baholashning zamonaviy turlarini qo‘llash va differentsiatsiya qilish ko‘nikmalari.
- **Kommunikativ kompetentlik:** o‘quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va jamiyat bilan samarali muloqot o‘rnatish, tinglay bilish, tushuntira olish va konfliktlarni hal eta bilish.
- **Raqamli kompetentlik:** zamonaviy o‘quv platformalari (Zoom, Google Classroom, Moodle), multimedia vositalari, interaktiv taxtalardan foydalanish va onlayn ta’limni samarali tashkil etish.
- **Tadqiqotchilik kompetentligi:** o‘z faoliyatini tahlil qila olish, ilmiy maqolalar o‘qish va amaliyotga tatbiq etish, action research metodologiyasidan foydalanish.
- **Menejment kompetentligi:** sinfda vaqtni boshqarish, guruhli ishlarni samarali tashkil etish, o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish strategiyalarini bilish.

T. Salmanning (2022) tadqiqotiga ko‘ra, kasbiy kompetentlikning asosiy ko‘rsatkichi — o‘qituvchining o‘z dars samaradorligini doimiy tahlil qila olish qobiliyati (refleksiya) hisoblanadi [7]. Reflexiv amaliyotchi sifatida o‘qituvchi har bir darsdan keyin savol beradi: "Nima ishladi? Nima ishlamadi? Keyingi safar nima o‘zgartirishim kerak?"

ZAMONAVIY O‘QITUVCHINING SHAXSIY SIFATLARI

Pedagog shaxsiga xos bo‘lgan sifatlar uning kasbiy samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi: o‘quvchilar ko‘pincha predmet bilimidan ko‘ra o‘qituvchining shaxsi orqali ilmlarga mehr qo‘yadi. Shu sababli zamonaviy o‘qituvchining shaxsiy sifatlari nafaqat maqbul, balki kasbiy zaruriyat sifatida qaralishi lozim.

A. Maslouning ehtiyojlar nazariyasi asosida ko‘rib chiqilganda, samarali o‘qituvchi o‘quvchining nafaqat bilim ehtiyojini, balki xavfsizlik, mansubliq, hurmat va o‘z-o‘zini namoyon etish ehtiyojlarini ham hisobga oladi. Bu esa o‘qituvchidan empatiya va yuqori hissiy intellekt (emotional intelligence) talab qiladi [8].

Zamonaviy o‘qituvchiga xos muhim shaxsiy sifatlar:

- **Empatiya va insonparvarlik:** har bir o‘quvchini o‘ziga xos shaxs sifatida qabul qilish, uning qiyinchiliklarini tushunish va qo‘llab-quvvatlash.
- **Sabr-toqat va bardoshlilik:** turli xil o‘rganish tezligiga ega o‘quvchilar bilan ishlashda chidamlilik, emotsional barqarorlik.

- **Kreativlik:** dars o‘tishning yangi, qiziqarli usullarini izlab topish, standart bo‘lmagan yondashuvlarni qo‘llash.
- **Ochiqlik va moslashuvchanlik:** o‘zgarishlarga tayyor bo‘lish, yangi pedagogik yondashuvlarni o‘rganishdan cho‘chimas bo‘lish.
- **Adolatlilik va ob'ektivlik:** barcha o‘quvchilarga teng munosabatda bo‘lish, baholashda shaxsiy simpatiyaga yo‘l qo‘ymaslik.
- **Optimizm va motivatsiya:** o‘quvchilarga ishonch bildirish, ularning kuchli tomonlarini ko‘rish va rivojlantirishga yo‘naltirish.
- **Doimiy o‘z-o‘zini rivojlantirish:** kitob o‘qish, treninglar, konferentsiyalar, webinarlar orqali bilimlarini yangilash.

Psixolog K. Rodjersning "autentik o‘qituvchi" (authentic teacher) g‘oyasiga ko‘ra, eng ta’sirchan pedagoglar o‘zlariga nisbatan doimiy rost, soxta rol o‘ynamaydigan va o‘quvchilar bilan haqiqiy munosabat o‘rnatadigan shaxslardir [9]. Bu g‘oya bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA ZAMONAVIY O‘QITUVCHI

Axborot texnologiyalari ta’lim maydoniga kirib kelishi bilan o‘qituvchi roli sezilarli darajada o‘zgardi. Bugun o‘qituvchi "yagona bilim manbai" emas — internet orqali o‘quvchi istalgan ma’lumotni topa oladi. Shu sababli o‘qituvchining asosiy vazifasi bilim berish emas, balki ma’lumotlarni tanlab olishni, tanqidiy tahlil qilishni va bilimga aylantirishni o‘rgatishga ko‘chib bormoqda.

ISTE (International Society for Technology in Education) standartlariga muvofiq, zamonaviy o‘qituvchi raqamli muhitda quyidagi rollarni bajaradi: dizayner (o‘quv vazifalarini yaratuvchi), fasilizator (jarayonni yo‘naltiruvchi), tahlilchi (ma’lumotlar asosida qaror qabul qiluvchi) va o‘rganuvchi (o‘zi ham doimiy o‘quvchi bo‘lgan) [10].

O‘qituvchining raqamli kompetentligi quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

- LMS (Learning Management System) — Moodle, Google Classroom, Canvas platformalarida kurs yaratish va boshqarish;
- Flipped classroom (teskari sinf) texnologiyasi — o‘quvchilar uyda video-dars ko‘rib, sinfda amaliy mashqlar bajaradi;
- Formativ baholash uchun Kahoot, Quizlet, Mentimeter kabi interaktiv vositalardan foydalanish;
- Sun'iy intellekt (AI) vositalaridan o‘quv materiallarini personalizatsiya qilishda foydalanish;
- Ijtimoiy tarmoqlar va professional hamjamiyatlar orqali hamkasblar tajribasini o‘rganish va ulashish.

Biroq raqamli texnologiyalarning haddan ziyod qo‘llanishi ham xavf tug‘dirishi mumkin. UNESCO ekspertlari ta’kidlashicha, o‘qituvchi texnologiyani maqsad emas, vosita sifatida ko‘rishi zarur [11]. Har bir raqamli vosita pedagogik maqsadga xizmat qilishi va o‘quvchi faolligini oshirishi kerak.

O‘QUVCHIGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM PARADIGMASI

Zamonaviy pedagogikada o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim (student-centered learning) paradigmasi an'anaviy o‘qituvchi-markazli yondashuvni siqib chiqarmoqda. Bu paradigmada

o‘qituvchi sahnaning asosiy aktyori emas, balki rejissyor vazifasini bajaradi — o‘quvchi esa faol qatnashuvchi bo‘ladi.

B. Blumning taksonomiyasi zamonaviy o‘qituvchiga amaliy yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi. Blum bo‘yicha, bilish jarayoni olti bosqichni qamrab oladi: eslash, tushunish, qo‘llash, tahlil qilish, baholash va yaratish. Zamonaviy o‘qituvchi quyi bosqichlarda o‘quvchi mustaqilligini ta’minlab, yuqori bosqichlarda (tahlil, baholash, yaratish) guruhli muhokama va loyiha ishlarini tashkil etadi [12].

John Deweyning "Tajribadan o‘rganish" tamoyili bugungi project-based learning (loyihaga asoslangan o‘qitish), problem-based learning (muammoga asoslangan o‘qitish) va inquiry-based learning (izlanishga asoslangan o‘qitish) metodlarining nazariy asosi hisoblanadi. Bu metodlarda o‘qituvchining roli ayniqsa murakkablashadi — u savol beruvchi, kuzatuvchi va metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantiruvchi bo‘lishi kerak.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHISIGA XOS TALABLAR

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi boshqa barcha pedagoglarga nisbatan o‘ziga xos o‘rinda turadi: u bolaning shaxsiga dastlabki poydevor qo‘yuvchidir. 6-7 yoshdagi bola maktabga kelganida u nafaqat harflarni emas, balki o‘rganish quvonchini, sinfdoshlik munosabatlarini va umuman maktab hayotiga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi.

Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi uchun qo‘shimcha talablar:

- **Yosh psixologiyasini chuqur bilish:** 7-10 yoshdagi bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini nazariyada ham, amaliyotda ham yaxshi tushunish.
- **O‘yin texnologiyalarini qo‘llash:** boshlang‘ich sinfda o‘yin — asosiy o‘qitish vositasi. O‘qituvchi didaktik o‘yinlar orqali akademik bilimlarni o‘rgatishda mohir bo‘lishi shart.
- **Ota-onalar bilan hamkorlik:** bu yoshdagi bolalar uchun uy-maktab aloqasi hayotiy ahamiyatga ega. O‘qituvchi ota-onalar bilan ishonchli aloqa o‘rnatishi va ularni o‘quv jarayoniga jalb etishi kerak.
- **Inklyuziv ta’lim ko‘nikmalari:** har xil qobiliyatdagi, turli xil o‘rganish uslubidagi bolalar bilan ishlash; maxsus ehtiyojli bolalarga nisbatan ham sifatli ta’lim ta’minlash.
- **Motivatsiyani shakllantirish:** boshlang‘ich sinfda o‘qishga bo‘lgan dastlabki munosabat keyingi hayotga ta’sir qiladi. Shu sababli ichki motivatsiyani uyg‘otish muhim.

N.V. Bordovskaya va A.A. Reanning tadqiqotlari ko‘rsatishicha, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining asosiy xususiyati — "butun bola"ni ko‘rish qobiliyati, ya’ni faqat o‘quv natijalariga emas, bolaning umumiy rivojlanishiga e’tibor berish [13].

ZAMONAVIY O‘QITUVCHI OLDDAGI MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Zamonaviy o‘qituvchi o‘z faoliyatida bir qator murakkab muammolar bilan to‘qnashadi. Bu muammolarni to‘g‘ri anglash va samarali yechimlar izlash — zamonaviy pedagogning belgilaridan biridir.

Birinch muammo — professional charchash (burnout). Ko‘p yillik pedagogik tajriba o‘qituvchida emotsional charchash, ilhom yo‘qolishi va motivatsiya tushishiga olib kelishi mumkin. Yechim: o‘qituvchilar uchun psixologik yordam tizimlari, mentorlash dasturlari va kasbiy hamjamiyatlarni shakllantirish.

Ikkinchi muammo — texnologik o‘zgarishlarga moslashish. Texnologiyalar o‘qituvchidan yangi ko‘nikmalar talab qilar ekan, katta yoshdagi pedagoglar bu jarayonga qiyin

moslashishi mumkin. Yechim: doimiy kasbiy o‘qitish (professional development), peer-learning (hamkasbdan o‘rganish) va individual mentorlash.

Uchinchi muammo — maosh va ijtimoiy maqom. Ko‘pgina mamlakatlarda, jumladan O‘zbekistonda ham, o‘qituvchi mehnati moddiy jihatdan past baholanmoqda. Bu kasbga yosh mutaxassislarni jalb etishni qiyinlashtiradi. Yechim: o‘qituvchining jamiyatdagi obro‘sin oshirishga qaratilgan davlat siyosati, moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish tizimlari.

To‘rtinchi muammo — ota-onalar bilan munosabat. Zamonaviy ota-onalar ko‘pincha o‘qituvchi faoliyatiga aralashishga harakat qiladi, ba’zida noo‘rin talablar qo‘yadi. Yechim: aniq chegara va hamkorlik asosida muloqot madaniyatini shakllantirish, ota-onalar bilan tizimli uchrashuvlar o‘tkazish.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Ushbu maqola doirasida Urganch davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalari va toshkent viloyati maktab o‘qituvchilari (n=42) orasida so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnomada zamonaviy o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablar, muhim ko‘nikmalar va kasbiy qiyinchiliklarga oid savollar berildi.

Natijalar tahlili quyidagilarni ko‘rsatdi:

- Respondentlarning 89% zamonaviy o‘qituvchida raqamli savodxonlik muhim sifat ekanligini ta’kidladi;
- 78% empatiya va insonparvarlikni kasbiy kompetentlikdan muhimroq deb baholadi;
- 92% o‘qituvchining doimiy o‘z-o‘zini rivojlantirish majburiyatiga qo‘shildi;
- 64% o‘qituvchilik kasbida professional charchashni asosiy muammo sifatida ko‘rsatdi;
- 71% maktab rahbariyatining ma’naviy qo‘llab-quvvatlashi o‘qituvchi samaradorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi.

Ushbu natijalar adabiyotlar tahlili xulosalari bilan mos keladi va zamonaviy o‘qituvchida shaxsiy sifatlar (empatiya, kreativlik, bardoshlilik) kasbiy bilimlar bilan bir xil, ba’zi holatlarda undan ham muhimroq ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatmoqda.

XULOSA

Zamonaviy o‘qituvchi — bu faqat bilim uzatuvchi emas. U bir vaqtning o‘zida tarbiyachi, psixolog, dizayner, tadqiqotchi, texnolog va menedjer bo‘lishi kerak. Uning kasbiy kompetentligi predmet bilimlari, didaktik ko‘nikmalar, raqamli savodxonlik va refleksiv amaliyotni qamrab oladi. Shaxsiy sifatleri esa — empatiya, kreativlik, adolatlilik va doimiy o‘z-o‘zini takomillashtirish ishtiyoqidan iborat.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bu talablar doirasida yanada maxsus o‘rinda turadi — u bolaning hayotga bo‘lgan dastlabki ilmiy munosabatini shakllantirishga mas’uldir. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalari pedagogik mahoratshu e’tibor bilan, mas’uliyat hissi bilan o‘rganishi zarur.

Maqolada ko‘rib chiqilgan muammolar va yechimlar asosida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

- Oliy ta’lim muassasalarida kelajakdagi o‘qituvchilar uchun raqamli kompetentlik modullarini majburiy kiritish;
- Faoliyatdagi o‘qituvchilar uchun doimiy kasbiy takomillashtirish (CPD) dasturlarini joriy etish;
- O‘qituvchilar uchun psixologik qo‘llab-quvvatlash va mentoring tizimlarini kuchaytirish;

- Pedagogik ta’limdagi nazariya va amaliyot nisbatini optimallashtirish: amaliyotga ko‘proq vaqt ajratish;
- "Eng yaxshi o‘qituvchi" raqobatlarini kengaytirish va g‘oliblarni moddiy-ma’naviy rag‘batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o‘qituvchi — jamiyat taraqqiyotining haqiqiy harakatga keltiruvchi kuchi. Unga sarmoya kiritish — bu kelajakka sarmoya kiritishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya. — Moskva: Pedagogika, 1991. — 480 b.
- [2] Bruner J. The Process of Education. — Harvard University Press, 1960. — 97 p.
- [3] UNESCO. Learning: The Treasure Within (Delors Report). — Paris: UNESCO Publishing, 1996.
- [4] Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. — Publications Office of the European Union, 2022.
- [5] Toshmatov M.H. Zamonaviy o‘qituvchi kasbiy tayyorgarligining konseptual asoslari. — Toshkent: Fan, 2019. — 224 b.
- [6] Sharipov Sh.S. Pedagogik kompetentlik: nazariya va amaliyot. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020. — 180 b.
- [7] Salman T. Reflective Teaching Practice in the 21st Century Classroom // Journal of Education and Practice. — 2022. — Vol. 13, No. 5. — P. 44–52.
- [8] Maslow A.H. Motivation and Personality. — New York: Harper & Row, 1954. — 411 p.
- [9] Rogers C. Freedom to Learn. — Columbus, OH: Charles E. Merrill Publishing, 1969. — 358 p.
- [10] ISTE Standards for Educators. — International Society for Technology in Education, 2017.
- [11] UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. — Paris, 2021.
- [12] Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. — New York: David McKay, 1956.
- [13] Bordovskaya N.V., Rean A.A. Pedagogika. — Sankt-Peterburg: Piter, 2018. — 304 b.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGIKASI, INNOVATSIYA VA INTEGRATSIYASI FANINING MAZMUNI, PREDMETI, METODOLOGIYASI, ILMIY-TADQIQOT OBEKTI, METODLARI.

Sitmatova Muhayyo Azamat qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 252-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada integrativ yondashuv asosida faoliyatni shakllantirish metodlari, ularning pedagogik ahamiyati, o‘quv jarayonidagi o‘rni hamda samaradorlik omillari tahlil qilinadi. Shuningdek, integratsiyalashgan ta’limning asosiy tamoyillari va metodlari misollar orqali yoritib beriladi. Mazkur maqolada integrativ yondashuv asosida faoliyatni shakllantirish metodlarining nazariy va amaliy jihatlari batafsil tahlil etilgan. Integratsiyaning ta’lim tizimidagi o‘rni, uning didaktik tamoyillari hamda o‘quv jarayonida qo‘llash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, muammoli o‘qitish, loyihaviy faoliyat, interaktiv metodlar va didaktik o‘yinlarning o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Maqolada integrativ yondashuv orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, mantiqiy tahlil qilish va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan.

Tadqiqot natijalari integrativ metodlarning ta’lim samaradorligini oshirishdagi muhim omil ekanligini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar. integrativ yondashuv, faoliyatni shakllantirish, pedagogik metodlar, interaktiv ta’lim, muammoli o’qitish, loyihaviy faoliyat, didaktik o’yinlar, o’quv jarayoni, mustaqil fikrlash, ta’lim samaradorligi

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются теоретические и практические аспекты методов формирования деятельности на основе интегративного подхода. Раскрывается роль интеграции в системе образования, её дидактические принципы и механизмы применения в учебном процессе. Особое внимание уделяется проблемному обучению, проектной деятельности, интерактивным методам и дидактическим играм как средствам повышения познавательной активности учащихся. Также анализируется влияние интегративного подхода на развитие самостоятельного мышления, творческих способностей, логического анализа и практических навыков обучающихся. Результаты исследования подтверждают, что интегративные методы являются важным фактором повышения эффективности обучения.

Ключевые слова. интегративный подход, формирование деятельности, педагогические методы, интерактивное обучение, проблемное обучение, проектная деятельность, дидактические игры, учебный процесс, самостоятельное мышление, эффективность обучения

Abstrakt. This article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical aspects of methods for forming activity based on an integrative approach. It examines the role of integration in the education system, its didactic principles, and mechanisms for implementation in the learning process. Particular attention is given to problem-based learning, project-based activities, interactive methods, and educational games as effective tools for enhancing students’ cognitive engagement. The study also explores how the integrative approach contributes to the development of independent thinking, creativity, logical reasoning, and practical skills. The findings demonstrate that integrative methods are a significant factor in improving the overall effectiveness of education.

Keywords. integrative approach, activity formation, pedagogical methods, interactive learning, problem-based learning, project-based learning, educational games, learning process, independent thinking, educational effectiveness

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – o’quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki ularning amaliy faoliyatini shakllantirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvini rivojlantirishdan iboratdir. Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim jarayoni yanada murakkablashib, fanlararo bog’liqlikni ta’minlash, bilimlarning uzviyligini saqlash va o’quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, integrativ yondashuv ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo’ladi. Integratsiya – bu turli fanlar, tushunchalar va faoliyat turlarini o’zaro bog’lash orqali yagona tizim hosil qilish jarayonidir. Bunday yondashuv o’quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi, ularni real hayotiy vaziyatlarda qo’llashga o’rgatadi hamda bilimlar o’rtasidagi uzviy bog’liqlikni anglashga yordam beradi. Faoliyat esa shaxs rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Aynan faoliyat jarayonida o’quvchi o’z bilimlarini amaliyotda sinab ko’radi, muammolarni hal etishni o’rganadi va mustaqil qaror qabul qilish ko’nikmasini rivojlantiradi. Shuning uchun ham faoliyatni samarali tashkil etish va uni bosqichma-bosqich shakllantirish pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Integrativ yondashuv asosida faoliyatni shakllantirish o‘quv jarayonida turli metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Xususan, muammoli o‘qitish, loyihaviy faoliyat, interaktiv metodlar va didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, ularni dars jarayoniga faol jalb etish hamda bilimlarni mustahkamlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki ko‘nikma va kompetensiyalar ham shakllanadi. Mazkur maqolaning maqsadi – integrativ yondashuv asosida faoliyatni shakllantirish metodlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularning ta’lim samaradorligiga ta’sirini ochib berishdan iboratdir. Shu bilan birga, maqolada integrativ metodlarning o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishdagi o‘rni hamda ularni samarali qo‘llash yo‘llari yoritib beriladi. Integrativ faoliyat» tushunchasi qator holatlar bilan bog‘liqdir.

Integrativ-pedagogik faoliyat (IPF) - bu pedagogik faoliyatning o‘ziga xos turi bo‘lib, uning davomida ta’lim-tarbiya nazariyasi va amaliyoti sohasidagi u yoki bu vazifalar dolzarb tus oladi. Amaliyot darajasida IPFning ikki xil ko‘rinishini ajratish mumkin: shakllantiruvchi va shakllanuvchi faoliyat turlari.

Shakllantiruvchi faoliyat - bu ta’lim muassasalarida amalga oshiriladigan va o‘quvchilarda integrativ harakatchanlik xislatlarini va xususiyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan faoliyatdir. Shakllanuvchi IPF esa shakllantiruvchi faoliyatning mahsulidir. Shakllantiruvchi va shakllanuvchi faoliyat tuzilmalarining o‘zaro mosligi omilini hisobga olgan holda taxmin qilish mumkinki, birinchiga xos bo‘lgan tavsif ikkinchiga o‘tkazilishi yoki aksincha bo‘lishi mumkin. Birinchi faoliyatning tarkibini inversionlik, polimodallik, polivalentlik tashkil etadi.

«Inversion obyektlar - bu an‘analar birlashadigan va boyiydigan nuqtalardir» (M.A.Rozov), degan formulaga tayangan holda IPF inversionligi tushunchasi ostida biz uning muayyan tizim «chorraha»-sida turib o‘zida shu tizim haqidagi ma’lumotlarni mujassam etishni tushunamiz. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, faoliyat tuzilmasiga turlicha yondashuvlar mavjud bo‘lib, shulardan ikkitasiga: faoliyatning umumiy tuzilmasiga va invariant tuzilmalariga to‘xtalib o‘tamiz.

Integrativ pedagogik faoliyatning umumiy tuzilmasi o‘z ichiga subyektlarni, predmetlarni, maqsad, jarayon, vosita, mahsulot va natijalarni qamrab oladi. Integrativ pedagogik faoliyatning subyekti rolini ayrim shaxslar (o‘quvchilar, o‘qituvchilar va b.), guruh (jamo), masalan, o‘quvchilar va o‘qituvchilar guruhi, shaxssiz subyektlar: maktab, kollej, litsey, institut, universitetlar o‘ynashi mumkin.

Integrativ pedagogik faoliyatning predmeti - ta’lim-tarbiya nazariyasi va amaliyoti sohasida integratsion jarayonlarni tashkil etish, o‘tkazish va boshqarish. Integrativ pedagogik faoliyatning maqsadi - shaxsga xos barcha sohalarda: ma’naviy, kognitiv, affektiv (hissiy-qiyamatli), psixomotorik sohalarda u yoki bu sifat jihatidan yangi integrativ hosilalarni shakllantirish. Blum tomonidan tavsiya qilingan asosiy o‘quv maqsadlari ham bu yangi hosilalar rolini bajarishga qodir. Integrativ pedagogik faoliyatning maqsadi maxsus tashkil qilingan o‘quv jarayoni davomida amalga oshiriladi. Integrativ-pedagogik maqsadga erishishning nazariy metodologik va axboriy ta’minoti, faoliyatga mos keladigan texnologik dastakni tanlash, maqsadlarni muvofiqlashtirish va zarur vaziyatlarda ularni to‘g‘rilash (korrektirovkalash), IPFni nazorat qilish va yakuniy xulosalar chiqarish, uning maqsad va natijalarini solishtirish kabilar bu jarayonning tarkibiy qismlari bo‘lib hisoblanadi. Integrativ pedagogik faoliyatning vositalari IPF texnologik infrastrukturasining eng muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ular maqsadga erishish hamda vazifalarni bajarish uchun xizmat qiladi. Masalan, falsafiy, umumilmiy va pedagogik kategoriyalarning o‘zi ilmiy pedagogik integratsiya vositalari bo‘lib maydonga chiqishi mumkin. Integrativ pedagogik faoliyatning mahsuloti - shu faoliyat davomida qo‘lga kiritilgan hodisalar,

jarayonlar, narsalar majmuyidir. Bu pedagogik va g‘ayriilmiy bilimlarni (falsafa va ta’lim tarixi misolida) sintez qilish yo‘li bilan hosil qilingan pedagogik fanlar; integrativpedagogik konsepsiya (masalan, umumiy kasbiy ta’lim integratsiyasi); integrativ pedagogik jarayon (masalan, G‘arbdagi integratsiyalashgan ta’lim muassasalari deb ataladigan muassasalarida amalga oshiriladigan jarayon); pedagogik jarayonning integrativ qismlari (masalan, integrativ kun, integrativ dars, boshlang‘ich kasbiy ta’lim mazmunini integratsiyalash); integrativ-pedagogik vaziyatlardir. Integrativ pedagogik faoliyatning qayta o‘zgartirish xususiyati - integrativ-pedagogik vazifalarni texnik-texnologik jihatdan amalga oshirish. Insonning yaxlitlik, universallik va mukammallik darajasining oshishiga olib keladigan qayta o‘zgarish jarayonlari shunday qayta o‘zgarishning mutlaq va eng muhim predmeti bo‘lib hisoblanadi. Integrativ pedagogik faoliyatning kommunikativ tomoni birinchi navbatda subyektlarning o‘zaro muloqoti va ta’siri bilan bog‘liqdir. Bundan tashqari, kommunikatsiya integrativ-pedagogik vazifalarni amalga oshirish vositasi sifatida maydonga chiqadi. Xususan, bu pedagogikada integratsion jarayonlar rivojining ijtimoiy-pedagogik yo‘nalishiga tegishlidir. Yana shuni ham aytish kerakki, kommunikativ vositalar (integratsiyaning kommunikativ vositalari) - bu ta’lim-tarbiyaviy faoliyatni amalga oshirish davomida kommunikativ muhitni yaratish yo‘li, usul va shakllari majmuyidir. Bular quyidagilarni ta’minlash uchun xizmat qiladi:

a) shaxslararo (o‘quvchilar bilan pedagoglar, o‘quvchilar bilan ota-onalar, pedagoglar bilan ota-onalar, o‘quvchilar bilan o‘quvchilar, pedagog va pedagog o‘rtasidagi) integratsiyani; shaxs ichki integratsiyasi - insonning o‘z-o‘zi bilan integratsiyasi;

b) ijtimoiy integratsiya - shaxs va jamoa integratsiyasi, shaxs va u yashaydigan joy integratsiyasi, shaxs va madaniyat integratsiyasi, shu jumladan, boshqa mentalitet madaniyati integratsiyasi va h. Bu o‘rinda ijtimoiy psixologiya va psixotexnikaning u yoki bu elementlari, ayrim holatlarda esa psixoterapiya va psixologik ta’sirning u yoki bu elementlari, chet elning «tushunadigan», «hamkorlik qiladigan» pedagogikasi vakillari (A.Maslou, K.Rodgers, Sh.Amonashvili, A.Benkin, V.Shatalov) faoliyatidan ham vosita sifatida foydalanish mumkin.

Xulosa. Integrativ yondashuv asosida faoliyatni shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi kunda ta’lim jarayonida faqat nazariy bilim berish emas, balki o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalar, mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyalarini shakllantirish asosiy maqsad sifatida qaralmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, integrativ yondashuv o‘quv jarayonini yaxlit tizim sifatida tashkil etishga imkon beradi. Bu yondashuv orqali turli fanlar o‘zaro bog‘lanadi, bilimlar orasidagi uzviylik ta’minlanadi va o‘quvchilarda dunyoni kompleks tushunish ko‘nikmasi shakllanadi. Natijada o‘quvchi olgan bilimni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Shuningdek, integrativ metodlar – muammoli o‘qitish, loyihaviy faoliyat, interaktiv texnologiyalar va didaktik o‘yinlar – o‘quvchilarning faolligini oshirishda, ularni dars jarayoniga jalb etishda va bilimlarni chuqur o‘zlashtirishda samarali vosita ekanligi isbotlanadi. Bu metodlar o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki ijodkorlik, jamoada ishlash, mustaqil qaror qabul qilish kabi muhim hayotiy ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Umuman olganda, integrativ yondashuv asosida faoliyatni shakllantirish ta’lim sifatini oshiradi, o‘qitish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi va o‘quvchilarning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi. Shu sababli, zamonaviy pedagogik amaliyotda ushbu yondashuvdan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.

2. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”.
3. Pedagogika (nazariy asoslar) – o‘quv qo‘llanma.
4. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari – metodik qo‘llanma.
5. Ibragimov X., “Pedagogika nazariyasi”.
6. Hasanov R., “Didaktika asoslari”.
7. Interaktiv ta’lim metodlari bo‘yicha o‘quv-uslubiy qo‘llanma.
8. Internet resurslari: www.ziyounet.uz
9. Ta’lim metodikasi bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami.
10. UNESCO education reports (global education approaches).

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT
KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI
OQILONA TASHKIL QILISH**

Sultanova Munisabonu Odilbek qizi

Sadullayeva Muxlisaxon Qabul qizi

Pirmanova Iroda Ismoil qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-kurs talabalari

sultanovamunisabonu9@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faolligini oshirishda axborot kommunikatsion texnologiyalardan (AKT) samarali foydalanish metodikasini oqilona tashkil etish masalalariga bag‘ishlangan. Unda AKTni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning ahamiyati, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o‘quvchilarni faollashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada AKT vositalaridan foydalangan holda darslarni qiziqarli va interaktiv tarzda tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Tadqiqot AKTdan foydalanish metodikasini optimallashtirish orqali o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada, ta’lim samaradorligini oshirishga erishish mumkinligi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, Axborot kommunikatsion texnologiyalar, O‘quvchilar faolligi, Ta’lim metodikasi, Interaktiv darslar, Raqamli resurslar, Pedagogik innovatsiyalar, O‘quv samaradorligi

Abstract

This article addresses the rational organization of methodologies for effectively utilizing information and communication technologies (ICT) to enhance the learning activity of primary school students. It analyzes the significance of integrating ICT into the educational process and the opportunities for activating students based on modern pedagogical approaches. The paper provides practical recommendations for organizing engaging and interactive lessons using various ICT tools. This research aims to develop students' interest in learning and independent work skills by optimizing the methodology of ICT application. Consequently, it demonstrates the potential for improving educational effectiveness.

Keywords: Primary Education, Information and Communication Technologies, Student Engagement, Educational Methodology, Interactive Lessons, Digital Resources, Pedagogical Innovations, Learning Effectiveness

Аннотация

Данная статья посвящена вопросам рациональной организации методики эффективного использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) для повышения учебной активности учащихся начальных классов. В ней анализируется значимость интеграции ИКТ в образовательный процесс и возможности активизации учащихся на основе современных педагогических подходов. В статье представлены практические рекомендации по организации увлекательных и интерактивных уроков с использованием различных средств ИКТ. Исследование направлено на развитие интереса учащихся к обучению и навыков самостоятельной работы путем оптимизации методики применения ИКТ. В результате демонстрируется потенциал для повышения эффективности образования.

Ключевые слова: Начальное образование, Информационно-коммуникационные технологии, Активность учащихся, Образовательная методика, Интерактивные уроки, Цифровые ресурсы, Педагогические инновации, Эффективность обучения

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi global paradigmalarni tubdan o‘zgartirib, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun sezilarli imkoniyatlar yaratmoqda [3]. O‘zbekistonda ham ta’lim tizimi bosqichma-bosqich raqamlashtirilmoqda, bu esa uni modernizatsiya qilish va raqobatbardosh modelni shakllantirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Raqamlashtirish so‘nggi o‘n yillikda ta’lim tuzilmalarini o‘zgartirib, an’anaviy modellarni eskirgan holga keltirdi, masofaviy ta’limni osonlashtirdi va ta’limda innovatsiyalar katalizatori vazifasini o‘tamoqda [3].

Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilar faolligini oshirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Axborot kommunikatsion texnologiyalar (AKT) o‘quv jarayonini yanada interaktiv, samarali va qiziqarli qilishda muhim rol o‘ynaydi [1]. Ular o‘quvchilarning jalb qilinishini, motivatsiyasini va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirib, murakkab mavzularni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Interaktiv o‘quv vositalari, multimedia resurslari, elektron darsliklar va raqamli platformalar o‘quvchilarga mavzularni vizuallashtirish, tinglash, tajriba qilish va amaliyotda qo‘llash imkonini beradi [1]. Raqamli texnologiyalarning boshlang‘ich ta’limga integratsiyasi bolalarda kognitiv faollikni, dunyoqarashni va motivatsiyani kuchaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega, bu zamonaviy davr talablariga mos keladi [2].

Biroq, AKT vositalaridan foydalanishning samaradorligi ularni oqilona va ilmiy asoslangan holda tashkil etish metodikasiga bog‘liqdir [2]. Ushbu texnologiyalarning ta’lim jarayoniga shunchaki kiritilishi emas, balki ulardan didaktik tamoyillar asosida, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va psixologik ehtiyojlarini inobatga olgan holda foydalanish muhimdir. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari faolligini oshirishda axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish metodikasini oqilona tashkil qilish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Mazkur maqola boshlang‘ich ta’limda AKT vositalaridan samarali foydalanishning didaktik tamoyillari, amaliy yondashuvlari va metodik tavsiyalarini tahlil qilishga, shuningdek, ularning o‘quvchilar faolligiga ta’sirini baholashga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarning ta’lim sohasiga jadal kirib kelishi global miqyosda ta’lim paradigmasini tubdan o‘zgartirib, an’anaviy

o‘qitish modellarini yangi, innovatsion yondashuvlar bilan boyitmoqda [3]. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilar faolligini oshirish zamonaviy pedagogikaning markaziy muammolaridan biri bo‘lib, bu borada axborot kommunikatsion texnologiyalar (AKT) muhim vosita sifatida e‘tirof etilmoqda. Adabiyotlarda AKTning o‘quv jarayonini interaktiv, samarali va qiziqarli qilishdagi roli keng yoritilgan bo‘lib, ular o‘quvchilarning jalb qilinishi, motivatsiyasi va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi [1].

Tadqiqotlar AKT vositalarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv faolligini, dunyoqarashini va motivatsiyasini kuchaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta‘kidlaydi [2]. Xususan, interaktiv o‘quv dasturlari, ta‘limiy o‘yinlar, elektron darsliklar va raqamli platformalar bolalarga murakkab mavzularni vizuallashtirish, tinglash, tajriba qilish va amaliyotda qo‘llash imkonini beradi, bu esa ularning mavzularni chuqurroq tushunishiga yordam beradi [1]. Matematika, tabiiy fanlar kabi fanlarni o‘rganishda AKT vositalaridan foydalanish o‘quvchilarda mavzuga bo‘lgan qiziqishni oshirib, abstrakt tushunchalarni konkretlashtirishga yordam beradi. Bu esa o‘quvchilarning passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanishiga zamin yaratadi.

Biroq, AKT vositalaridan foydalanishning samaradorligi ularni oqilona va ilmiy asoslangan holda tashkil etish metodikasiga bevosita bog‘liqdir [2]. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, AKTni shunchaki ta‘lim jarayoniga kiritish emas, balki ulardan didaktik tamoyillar asosida, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik ehtiyojlari va individual o‘rganish uslublarini inobatga olgan holda foydalanish muhimdir. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan AKT resurslari vizual jihatdan jozibador, intuitiv interfeysga ega va qisqa muddatli diqqatni ushlab turishga moslashtirilgan bo‘lishi lozim. Shuningdek, AKTdan foydalanishda konstruktivizm va konnektivizm kabi zamonaviy pedagogik nazariyalarga asoslanish, o‘quvchilarni bilimni faol ravishda qurishga va axborotni mustaqil ravishda izlashga undash zarur.

AKTni ta‘lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilishda o‘qituvchilarning kompetentligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarning AKT savodxonligi, raqamli vositalardan foydalanish ko‘nikmalari va ularni didaktik maqsadlarda qo‘llash metodikasi doimiy ravishda rivojlantirilishi lozim [3]. O‘qituvchilar uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslari, seminarlar va metodik qo‘llab-quvvatlash dasturlarini tashkil etish AKTdan samarali foydalanishning asosiy shartlaridan biridir. Bu, o‘z navbatida, o‘qituvchilarga yangi texnologiyalarni o‘quv jarayoniga ijodiy va maqsadli ravishda tatbiq etish imkonini beradi.

AKTdan foydalanishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar ham adabiyotlarda keng muhokama qilingan. Bularga raqamli tafovut, texnik infratuzilmaning yetishmasligi, o‘quvchilarning ekran oldida haddan tashqari ko‘p vaqt o‘tkazishi xavfi va kontent sifatini ta‘minlash masalalari kiradi [1], [2]. Ushbu muammolarni hal qilish uchun ta‘lim muassasalarida zarur texnik sharoitlarni yaratish, o‘quv materiallarining sifatini nazorat qilish va ota-onalarni AKTdan oqilona foydalanish bo‘yicha xabardor qilish muhimdir. Shuningdek, AKT vositalaridan foydalanish samaradorligini baholash va monitoring qilish mexanizmlarini joriy etish, o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi, motivatsiyasi va faolligidagi o‘zgarishlarni muntazam ravishda tahlil qilib borish zarur. Bu esa AKTdan foydalanish metodikasini doimiy ravishda takomillashtirishga imkon beradi.

O‘zbekistonda ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayoni jadal kechayotgan bir sharoitda, boshlang‘ich ta’limda AKTdan foydalanish metodikasini ilmiy asosda tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi [2], [3]. Mahalliy sharoitlar va o‘quv dasturlari talablarini inobatga olgan holda, xalqaro tajribalarni adaptatsiya qilish va o‘ziga xos samarali metodikalarni ishlab chiqish dolzarb vazifadir. Ushbu tahlil AKTning boshlang‘ich ta’limdagi salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun metodik yondashuvlarni chuqurroq o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari faolligini oshirishda axborot kommunikatsion texnologiyalardan (AKT) foydalanish metodikasini oqilona tashkil etish muammosi chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot dizayni sifatli va miqdoriy yondashuvlarni o‘zida mujassam etgan aralash usullar metodologiyasiga asoslanadi. Bu yondashuv mavzuning nazariy asoslarini har tomonlama o‘rganish, amaliy tajribalarni umumlashtirish hamda AKTdan foydalanish samaradorligini baholash uchun keng qamrovli ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – boshlang‘ich ta’limda AKTni integratsiya qilishning didaktik tamoyillari, samarali metodlari va amaliy yondashuvlarini ilmiy asoslash, shuningdek, ularning o‘quvchilar faolligiga ta’sirini baholashdir.

Tadqiqotning nazariy asosini zamonaviy pedagogika, didaktika, ta’lim psixologiyasi va axborot texnologiyalari nazariyalari tashkil etadi. Xususan, konstruktivizm, konnektivizm va faol o‘rganish nazariyalari AKT vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarni bilimni faol qurishga, mustaqil izlanishga va hamkorlikda ishlashga undashda muhim ahamiyatga ega ekanligi inobatga olingan. Tadqiqot obyekti sifatida boshlang‘ich ta’lim jarayonida AKTdan foydalanish metodikasi, subyekti sifatida esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari va o‘quvchilari tanlab olindi.

Ma’lumotlarni yig‘ish bir necha bosqichda va turli usullar yordamida amalga oshirildi. Birinchi bosqichda, mavzu bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar, ilmiy maqolalar va xalqaro hisobotlar tizimli adabiyotlar tahlili usuli yordamida o‘rganildi. Bu jarayonda AKTning boshlang‘ich ta’limdagi roli, samarali qo‘llash usullari, didaktik tamoyillar va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar bo‘yicha global va mahalliy tajribalar chuqur o‘rganildi [1], [2], [3]. Adabiyotlar tahlili natijalari AKTdan foydalanishning nazariy asoslarini mustahkamlash va eng yaxshi amaliyotlarni aniqlashga xizmat qildi.

Ikkinchi bosqichda, boshlang‘ich ta’lim sohasidagi yetakchi mutaxassislar, tajribali o‘qituvchilar va metodistlar bilan sifatli ma’lumotlarni yig‘ish maqsadida ekspert intervyulari va fokus guruh muhokamalari o‘tkazildi. Bu intervyular AKT vositalarini tanlash, ularni o‘quv jarayoniga integratsiya qilishning amaliy jihatlari, o‘qituvchilarning AKT kompetentligini oshirish yo‘llari va mavjud muammolar bo‘yicha chuqur tushuncha berdi. Ekspertlarning fikrlari AKTdan foydalanish metodikasini ishlab chiqishda muhim yo‘nalishlarni belgilashga yordam berdi.

Uchinchi bosqichda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari orasida so‘rovnomalar o‘tkazildi. So‘rovnomalar o‘qituvchilarning AKTdan foydalanish darajasi, ularning raqamli kompetentligi, AKTni o‘quv jarayoniga integratsiya qilishdagi qiyinchiliklari va ehtiyojlari haqida miqdoriy ma’lumotlarni olishga qaratildi. Shuningdek, o‘quvchilarning AKTga bo‘lgan munosabati, ularning motivatsiyasi va faolligidagi o‘zgarishlarni baholash uchun o‘quvchilar va ularning otionalari orasida ham qisqa so‘rovnomalar o‘tkazildi.

To‘rtinchi bosqichda, AKT vositalaridan foydalanilgan dars jarayonlari kuzatildi. Kuzatuvlar boshlang‘ich sinflarda AKTning amaliy qo‘llanilishi, o‘quvchilarning darsdagi faolligi, interaktivlik darajasi va o‘qituvchilarning metodik yondashuvlarini bevosita baholash imkonini berdi. Kuzatuv natijalari sifatli ma’lumotlar bazasini shakllantirishga xizmat qildi va nazariy xulosalarni amaliy dalillar bilan mustahkamladi.

Yig‘ilgan ma’lumotlarni tahlil qilish uchun bir qator usullar qo‘llanildi. Sifatli ma’lumotlar (intervyu va kuzatuv natijalari) mazmun tahlili va tematik tahlil orqali qayta ishlandi. Bu usullar yordamida AKTdan foydalanish metodikasining asosiy tamoyillari, samarali amaliyotlar va yuzaga kelayotgan muammolar bo‘yicha takrorlanuvchi mavzular va naqshlar aniqlandi. Miqdoriy ma’lumotlar (so‘rovnoma natijalari) statistik tahlil yordamida tahlil qilindi. Bu esa o‘qituvchilarning AKT kompetentligi va o‘quvchilar faolligi o‘rtasidagi bog‘liqliklarni, shuningdek, AKTdan foydalanishning umumiy tendensiyalarini aniqlashga yordam berdi.

Tadqiqotning ishonchligi va asoslilikini ta’minlash maqsadida, ma’lumotlarni triangulyatsiya qilish usuli qo‘llanildi, ya’ni bir xil savollarga turli manbalardan (adabiyotlar, ekspertlar, o‘qituvchilar, kuzatuvlar) olingan ma’lumotlar solishtirildi va umumlashtirildi. Bu yondashuv tadqiqot natijalarining ob‘yektivligini oshirishga xizmat qildi. Tadqiqot jarayonida barcha ishtirokchilarning shaxsiy ma’lumotlari maxfiyligi ta’minlandi va ularning roziligi olindi. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limda AKTdan foydalanish metodikasini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos bo‘ladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot boshlang‘ich sinf o‘quvchilari faolligini oshirishda axborot kommunikatsion texnologiyalardan (AKT) oqilona foydalanish metodikasining hal qiluvchi ahamiyatini ilmiy asosladi. Tadqiqot AKT vositalarini ta’lim jarayoniga didaktik tamoyillar asosida, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va psixologik ehtiyojlarini inobatga olgan holda integratsiya qilish ularning motivatsiyasi, kognitiv faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatdi. Shuningdek, o‘qituvchilarning AKT kompetentligini muntazam rivojlantirish va ularga metodik qo‘llab-quvvatlashni ta’minlash AKTdan samarali foydalanishning asosiy shartlaridan biri ekanligi isbotlandi. Olingan natijalar AKTni ta’limga chuqur singdirish orqali o‘quv jarayonini yanada interaktiv va samarali qilish, shu bilan birga zamonaviy ta’lim talablariga javob beruvchi raqobatbardosh modelni shakllantirishga xizmat qilishini ta’kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Qurbonova, M. M. (2021). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining axborot kompetentligini rivojlantirish metodikasi. (Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati). Toshkent davlat pedagogika universiteti. – http://library.tdpu.uz/files/avtoreferat/2021/qurbonova_m.m._ped.fan.fals.dok.diss.avtoreferati.pdf
- [2] Jo‘rayeva, N. A. (2022). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatini rivojlantirishda AKT imkoniyatlaridan foydalanish. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, (1), 17-21. – <https://sciencebox.uz/index.php/jurnal/article/view/100>
- [3] Xolmatova, G. M. (2023). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali ijodiy faolligini oshirish metodikasi. Science and Education, 4(2), 1010-1014. – <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/5160>

- [4] Qurbonova, M. R. (2021). Boshlang‘ich ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi. Pedagogik mahorat, (2), 123-127. – https://journal.buxdu.uz/index.php/pedagogik_mahorat/article/view/525
- [5] Xudoyberdiyeva, Sh. A. (2020). Boshlang‘ich sinf darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari. Fan va ta’lim, 1(1), 100-103. – <https://science.i-edu.uz/index.php/archive/article/view/10>
- [6] Xolmatova, M. N. (2023). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatini rivojlantirishda AKTning o‘rni. International Scientific Journal of Education, Social Sciences & Humanities, 1(1), 10-13. – <https://isjesh.com/index.php/isjesh/article/view/2>
- [7] Xudoyberdiyeva, D. U. (2022). Boshlang‘ich ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion yondashuvlari. International Journal of Pedagogics, 2(1), 12-15. – <https://pedagogics.uz/index.php/ped/article/view/15>

ZAMONAVIY O‘QITUVCHI

Urganch davlat pedagogika instituti
boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabalari

Umirbekova Moxichexra O‘ktamboy qizi

Nazarboeva Shalola Muzaffar qizi

Jumanova Saboxat Xalimboy qizi

Annotatsiya. “Zamonaviy o‘qituvchi” maqolasi ta’lim tizimidagi tezkor o‘zgarishlar sharoitida o‘qituvchining yangi rolini tahlil qiladi. Unda zamonaviy pedagogning asosiy kompetensiyalari, jumladan, raqamli savodxonlik, innovatsion pedagogik yondashuvlar va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari muhokama etiladi. Maqola o‘qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishining ahamiyatini ta’kidlab, ta’lim jarayonida o‘quvchi markazida bo‘lish prinsipini ilgari suradi. Shuningdek, u o‘qituvchilar oldida turgan muammolar va imkoniyatlarni ko‘rib chiqadi. Ushbu tadqiqot zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan samarali ta’limni shakllantirishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: Zamonaviy O‘qituvchi, Pedagogik Kompetensiyalar, Raqamli Savodxonlik, Innovatsion Ta’lim, Uzluksiz Rivojlanish, O‘quvchi Markazida, Ta’lim Texnologiyalari, Tanqidiy Fikrlash

Abstract

This article analyzes the evolving role of the teacher in the rapidly changing educational landscape, focusing on the concept of the "Modern Teacher." It discusses the core competencies required for contemporary educators, including digital literacy, innovative pedagogical approaches, and critical thinking skills. The paper emphasizes the importance of continuous professional development and advocates for a student-centered approach in the learning process. Furthermore, it explores the challenges and opportunities faced by teachers today. This research contributes to shaping effective education that meets the demands of modern society.

Keywords: Modern Teacher, Pedagogical Competencies, Digital Literacy, Innovative Education, Lifelong Learning, Student-Centered, Educational Technology, Critical Thinking

Аннотация

Данная статья анализирует меняющуюся роль учителя в условиях быстро меняющегося образовательного ландшафта, акцентируя внимание на концепции

«Современный учитель». В ней обсуждаются ключевые компетенции, необходимые для современных педагогов, включая цифровую грамотность, инновационные педагогические подходы и навыки критического мышления. Работа подчеркивает важность непрерывного профессионального развития и выступает за применение студентоцентрированного подхода в учебном процессе. Кроме того, рассматриваются вызовы и возможности, с которыми сталкиваются учителя сегодня. Это исследование способствует формированию эффективного образования, отвечающего требованиям современного общества.

Ключевые слова: Современный Учитель, Педагогические Компетенции, Цифровая Грамотность, Инновационное Образование, Непрерывное Развитие, Студентоцентрированный Подход, Образовательные Технологии, Критическое Мышление

Kirish

Jahon miqyosidagi tezkor o‘zgarishlar, axborot texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi va global raqobatbardoshlikka intilish ta’lim tizimini tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda. O‘zbekistonning milliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish strategiyasi ham aynan shu maqsadlarga qaratilgan bo‘lib, u zamonaviy talablarga javob beradigan, har tomonlama yetuk va ijtimoiy mas’uliyatli shaxslarni shakllantirishni ko‘zda tutadi [2]. Bunday sharoitda o‘qituvchining roli va ahamiyati yangicha mazmun kasb etib, u shunchaki bilim beruvchi emas, balki o‘quvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ko‘maklashuvchi, ularni kelajak hayotiga tayyorlovchi asosiy figura sifatida maydonga chiqmoqda.

Zamonaviy o‘qituvchi tushunchasi yuqori mas’uliyat, keng qamrovli kompetensiyalar, kommunikativ moslashuvchanlik hamda ijtimoiy qadriyatlar va axloqiy me’yorlarga qat’iy rioya qilishni o‘z ichiga oladi [2]. U doimiy izlanishda bo‘lgan innovator, tadqiqotchi va jamiyat qadriyatlari tashuvchisi bo‘lishi, o‘z bilimlarini uzluksiz kengaytirib, yangi chaqiriqlarga moslasha olishi lozim. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan hozirgi davrda o‘qituvchining raqamli savodxonligi va innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga samarali integratsiya qilish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi [3], [4]. U nafaqat axborotni yetkazib beruvchi, balki axborotni birgalikda yaratuvchi, maslahatchi va baholovchi sifatida faoliyat yuritadi, o‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga va onlayn ma’lumotlarning ishonchliligini baholashga o‘rgatadi [3], [4].

Ushbu maqola zamonaviy o‘qituvchining ko‘p qirrali tushunchasini, uning asosiy kompetensiyalarini, raqamli davrdagi rolini, o‘quvchi markazida ta’limni tashkil etishdagi o‘rnini hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish zaruratini atroflicha tahlil qilishga qaratilgan. Maqsad – kelajak ta’limi talablariga javob beradigan pedagogik faoliyatning asosiy yo‘nalishlarini belgilash va zamonaviy o‘qituvchi modelini chuqur o‘rganishdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Zamonaviy ta’lim paradigmasining o‘zgarishi o‘qituvchi kasbining mohiyatini tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Adabiyotlarda “zamonaviy o‘qituvchi” tushunchasi shunchaki bilim uzatuvchi shaxs doirasidan chiqib, o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga ko‘maklashuvchi, ularni kelajak hayotiga tayyorlovchi murabbiy va yo‘naltiruvchi sifatida talqin etilmoqda. Aminov va Meliqo‘ziyevaning ta’kidlashicha, O‘zbekistonning milliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish strategiyasi global raqobatbardoshlikni ta’minlash va ijtimoiy mas’uliyatli shaxslarni shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, bu jarayonda o‘qituvchining

yangicha modeli zaruriyat kasb etadi [2]. Ushbu model yuqori mas’uliyat, keng qamrovli kompetensiyalar, kommunikativ moslashuvchanlik hamda ijtimoiy qadriyatlar va axloqiy me’yorlarga qat’iy rioya qilishni o’z ichiga oladi. Professional kompetensiya pedagogik faoliyat va shaxsiy rivojlanish uchun zarur bilim, ko’nikma va malakalarga egalik sifatida ta’riflanib, o’qituvchining asosiy sifati hisoblanadi [2]. N.N. Lobanov kompetensiyaning kasbiy-ta’limiy, kasbiy-faoliyatli va kasbiy-shaxsiy xususiyatlar tizimi sifatida ko’rib chiqsa, A.K. Markova uni motivatsion-irodaviy va kommunikativ jihatlar bilan boyitadi. Zamonaviy o’qituvchi doimiy izlanishda bo’lgan innovator, tadqiqotchi va jamiyat qadriyatlari tashuvchisi bo’lishi, o’z bilimlarini uzluksiz kengaytirib, yangi chaqiriqlarga moslasha olishi lozim [2].

Pedagogik kompetensiyalarning shakllanishi o’qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishining muhim tarkibiy qismidir. Aminov va Meliqo’ziyeva tomonidan qayd etilganidek, asosiy pedagogik kompetensiyalar qatoriga mustaqil o’rganish, uzluksiz kasbiy rivojlanish, vaziyatni tez baholash, qaror qabul qilish, moslashuvchanlik va yangi ish usullarini ishlab chiqish kiradi [2]. Bu kompetensiyalar "hayotiy ko’nikmalar" va fan bo’yicha chuqur bilimlar asosida shakllanadi. V.A. Suxomlinskiyning ta’kidlashicha, ta’lim jarayonida muloqot va dialogning hal qiluvchi roli bor bo’lib, o’qituvchi va o’quvchilar o’rtasida tenglik, o’zaro tushunish va samimiylik muhitini yaratish muhimdir [2]. Bu jihatlar o’quvchi markazida ta’lim tamoyillarini amalga oshirishda, ularning shaxsiy ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishda fundamental ahamiyat kasb etadi. O’qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o’quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, ularni muammolarni yechishga undovchi facilitator vazifasini bajarishi lozim.

Raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimiga integratsiyasi zamonaviy o’qituvchining faoliyatiga yangi talablar qo’ymoqda. "Digital Literacy and Innovative Technologies in the Education System" nomli maqolada raqamli savodxonlik raqamli texnologiyalar va internet resurslaridan xavfsiz va samarali foydalanish, raqamli muhitda muammolarni hal qilish uchun zarur bilim, ko’nikma va malakalar majmui sifatida ta’riflanadi [3]. Ushbu savodxonlik axborot, kompyuter, media va kommunikatsiya savodxonligi, shuningdek, texnologik innovatsiyalarni o’z ichiga oladi. O’zbekiston ta’lim tizimini raqamlashtirishga faol intilayotgani, axborotlashtirish va yangi axborot texnologiyalarini integratsiya qilishga ustuvor ahamiyat berayotgani qayd etilgan [3]. Raqamli texnologiyalar o’quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, o’qitish samaradorligini oshirish va raqamli texnologiyalardan mas’uliyatli foydalanish madaniyatini shakllantirishda muhim rol o’ynaydi [3]. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2030 yilgacha bo’lgan Barqaror Rivojlanish Dasturining inklyuziv va adolatli ta’lim maqsadlariga erishishda raqamli texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyatga ega [4]. COVID-19 pandemiyasi esa ularning ta’lim tizimidagi qo’llanilishini yanada institutsionalizatsiya qildi va o’qituvchilarning rolini shunchaki bilim beruvchidan axborotni birgalikda yaratuvchi, maslahatchi va baholovchiga aylantirdi [4].

Raqamli texnologiyalar o’quvchilarning hayotini sezilarli darajada soddalashtirib, ularga turli dasturiy ta’minotlar yordamida taqdimotlar va loyihalar yaratish, yengil iPadlar yoki elektron kitoblar orqali o’rganish imkoniyatini beradi, bu esa tadqiqotga qiziqishni oshiradi [4]. Biroq, bu jarayon bir qator chaqiriqlar va xavotirlarni ham keltirib chiqaradi. Xususan, axborot xavfsizligi masalasi va onlayn ma’lumotlarning ishonchliligini tanqidiy baholash zarurati alohida ta’kidlanadi [3], [4]. Zamonaviy o’qituvchi o’quvchilarni nafaqat raqamli vositalardan

foydalanishga o‘rgatishi, balki ularni axborotni filtrlash, manipulyatsiyadan himoyalaniish va tanqidiy fikrlashga undashi lozim. Bu o‘qituvchidan yuqori darajadagi media savodxonlik va axborotni qayta ishlash ko‘nikmalarini talab qiladi. Shuningdek, texnologiyalarning jadal rivojlanishi o‘qituvchilardan doimiy ravishda o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilab borishni, yangi vositalarni o‘zlashtirishni va ularni pedagogik jarayonga samarali integratsiya qilishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili zamonaviy o‘qituvchining ko‘p qirrali va dinamik rolini yaqqol ko‘rsatadi. U nafaqat fan bo‘yicha chuqur bilimlarga ega bo‘lishi, balki keng qamrovli pedagogik, shaxsiy va raqamli kompetensiyalarga ham ega bo‘lishi shart. O‘qituvchi ta’lim jarayonida o‘quvchi markazida yondashuvni amalga oshiruvchi, ularning shaxsiy rivojlanishiga ko‘maklashuvchi, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiruvchi asosiy figura hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta’limning ajralmas qismiga aylangan hozirgi davrda o‘qituvchining raqamli savodxonligi, innovatsion texnologiyalarni samarali integratsiya qilish qobiliyati va axborot xavfsizligi masalalariga e’tibor berishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu murakkab va o‘zgaruvchan sharoitlarda o‘qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishi, pedagogik moslashuvchanligi va yangi chaqiriqlarga javob berish qobiliyati kelajak ta’limi sifatini belgilovchi asosiy omil bo‘lib qoladi. Zamonaviy o‘qituvchi – bu kelajak avlodni global dunyo talablariga mos ravishda tarbiyalaydigan, ularni hayotga tayyorlaydigan strategik ahamiyatga ega shaxsdir.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola zamonaviy o‘qituvchining ko‘p qirrali tushunchasini, uning asosiy kompetensiyalarini, raqamli davrdagi rolini, o‘quvchi markazida ta’limni tashkil etishdagi o‘rnini hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish zaruratini atroflicha tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatli, tavsifiy va tahliliy yondashuvga asoslanadi. Asosiy maqsad – global ta’lim tendensiyalari va O‘zbekistonning milliy ta’lim tizimi kontekstida “zamonaviy o‘qituvchi” konsepsiyasi bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish va sintezlashdir. Ta’lim sohasidagi dinamik islohotlar va yangi chaqiriqlar sharoitida, ushbu tadqiqot zamonaviy pedagogik faoliyatning asosiy yo‘nalishlarini belgilash va o‘qituvchi modelini chuqur o‘rganish uchun ilmiy nuqtai nazarlarning yaxlit sintezini taqdim etishga intiladi. Bu yondashuv bilimlar bazasini kengaytirish va kelajakdagi pedagogik amaliyotlar uchun nazariy asos yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlarni tanlash va ma’lumotlarni yig‘ish jarayoni keng qamrovli va tizimli tarzda amalga oshirildi. Tegishli manbalarni aniqlash maqsadida Google Scholar, Scopus, Web of Science kabi xalqaro ilmiy ma’lumotlar bazalari, shuningdek, O‘zbekistonning milliy ilmiy-ta’lim resurslari (masalan, Oliy attestatsiya komissiyasi portali, Ziyonet) ko‘rib chiqildi. Qidiruv so‘zlari sifatida “zamonaviy o‘qituvchi”, “pedagogik kompetensiyalar”, “raqamli savodxonlik”, “o‘qituvchi roli”, “uzluksiz kasbiy rivojlanish” kabi o‘zbekcha va ularning inglizcha ekvivalentlari (“modern teacher”, “pedagogical competencies”, “digital literacy”, “teacher’s role”, “continuous professional development”) ishlatildi. Tadqiqotning dolzarbligini ta’minlash maqsadida, asosan, 2020-yildan keyin nashr etilgan adabiyotlarga e’tibor qaratildi. Bu davr global o‘zgarishlar va ta’lim islohotlari bilan xarakterlanib, eng so‘nggi ilmiy izlanishlarni qamrab olishga imkon berdi.

Manbalarni tanlashda qat’iy mezonlarga rioya qilindi. Tadqiqotga faqatgina ilmiy jurnallarda nashr etilgan, ekspertlar tomonidan ko‘rib chiqilgan maqolalar, ilmiy monografiyalar, konferensiya materiallari va ta’lim siyosati bo‘yicha nufuzli xalqaro tashkilotlar (masalan, UNESCO, UNICEF) hamda milliy ta’lim vazirliklari tomonidan e’lon qilingan rasmiy hujjatlar kiritildi. Ushbu hujjatlar zamonaviy o‘qituvchining ta’rifi, kompetensiyalari, vazifalari, muammolari va kasbiy rivojlanishiga bevosita tegishli bo‘lishi shart edi. Masalan, Aminov va Meliqo‘ziyevaning [2] maqolasi O‘zbekiston ta’lim tizimining modernizatsiyasi va o‘qituvchi kompetensiyalarining shakllanishi bo‘yicha fundamental asos bo‘ldi. Shuningdek, “Digital Literacy and Innovative Technologies in the Education System” [3] va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Rivojlanish Dasturi kontekstida raqamli texnologiyalarning ahamiyatini yorituvchi manbalar [4] raqamli savodxonlik va innovatsion texnologiyalarning zamonaviy o‘qituvchi faoliyatidagi o‘rnini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etdi. Ilmiy asosga ega bo‘lmagan, subyektiv fikrlarga asoslangan yoki eskirgan ma’lumotlar kiritilmadi.

Yig‘ilgan ma’lumotlarni tahlil qilishda tematik tahlil va tanqidiy sintez usullari qo‘llanildi. Dastlab, tanlangan adabiyotlar diqqat bilan o‘rganilib, zamonaviy o‘qituvchi konsepsiyasi bilan bog‘liq asosiy g‘oyalar, tushunchalar va argumentlar aniqlandi. So‘ngra, bu ma’lumotlar maqolaning asosiy bo‘limlariga mos keladigan tematik kategoriyalarga ajratildi: “zamonaviy o‘qituvchining asosiy kompetensiyalari”, “raqamli davrda o‘qituvchining roli va texnologik integratsiya”, “o‘quvchi markazida ta’lim va 21-asr ko‘nikmalarini rivojlantirish” hamda “uzluksiz kasbiy rivojlanish va pedagogik moslashuvchanlik”. Har bir kategoriya bo‘yicha turli manbalardan olingan ma’lumotlar sintez qilinib, ularning o‘zaro bog‘liqligi, umumiy jihatlari va farqlari tahlil etildi. Bu jarayon zamonaviy o‘qituvchi modelining har bir jihatini chuqur tushunishga va nazariy yondashuvlarni birlashtirishga yordam berdi. Tahlil konstruktivistik ta’lim nazariyasi va o‘qituvchi kasbiy mahoratiga kompetensiyaga asoslangan yondashuv doirasida olib borildi, bu esa pedagogik nazariya va amaliyot o‘rtasidagi dinamik o‘zaro ta’sirni hisobga olish imkonini berdi.

Ushbu tadqiqotning ko‘lami va cheklovlari aniq belgilandi. Tadqiqot asosan zamonaviy o‘qituvchining nazariy va konseptual jihatlariga e’tibor qaratadi, keng ko‘lamli ilmiy adabiyotlarga tayanadi. Uning maqsadi – empirik ma’lumotlarga emas, balki mavzuning umumiy nazariy asoslariga tayanib, ularni taqdim etishdir. Asosiy cheklov – amaliyotdagi o‘qituvchilarning real tajribalari, ularning muammolari va ehtiyojlarini bevosita o‘rganishga qaratilgan birlamchi empirik ma’lumotlarning yo‘qligidir. Natijalar mavjud nashr etilgan adabiyotlarning ko‘lami va mazmuni bilan cheklangan. O‘zbekiston kontekstiga oid manbalarga e’tibor berilgan bo‘lsa-da, global ilmiy diskursda ingliz tilidagi nashrlarning ustunligi ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu cheklovlarni bartaraf etish maqsadida, o‘qituvchilar bilan so‘rovnomalar, intervyular yoki kuzatuvlar o‘tkazish orqali empirik ma’lumotlarni to‘plash va taklif etilgan nazariy modelni amaliyotda sinab ko‘rish imkoniyatini beradi.

Xulosa

Zamonaviy o‘qituvchi global o‘zgarishlar davrida shunchaki bilim beruvchi emas, balki o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga ko‘maklashuvchi, ularni kelajak hayotiga tayyorlovchi murabbiy va yo‘naltiruvchidir. U keng qamrovli pedagogik, shaxsiy va raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lishi, uzluksiz kasbiy rivojlanishga intilishi shart. Raqamli

texnologiyalarni samarali integratsiya qilib, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va axborot savodxonligini shakllantirish uning asosiy vazifasidir. Kelajak ta’limining sifati va samaradorligi aynan shunday moslashuvchan, innovatsion va mas’uliyatli o‘qituvchiga bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [3] Xudoyberdiyeva S. S. Bo‘lajak o‘qituvchilarning innovatsion faoliyatini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari: Ped. fan. fals. dok. (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2023. – 48 b. – https://tdpu.uz/storage/web/source/1/1676974861_s.s.xudoyberdiyeva.pdf

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA SAVOD O‘RGATISH JARAYONIGA INNOVATSION YONDASHUV

Dusmetova Maksuda Matnazarovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasida katta o‘qituvchisi

Quronboyeva Sabo

UrDPI Ta’lim va tarbiya nazariyasi

va metodikasi yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya va raqamli pedagogikaning o‘rni tahlil qilinadi. Jumladan, darslarning mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida yangilash, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, darslarning didaktik, metodik va dizayn jihatlarini takomillashtirish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, integratsiya, takomillashtirish, pedagogik yondashuv, kompetensiya, raqamli texnologiyalar, didaktika, metodika.

Аннотация: В данной статье анализируются основные факторы совершенствования учебников для начальных классов. Рассматриваются вопросы обновления содержания учебников на основе современных педагогических подходов, их адаптации к возрастным и психологическим особенностям учащихся, внедрения компетентностного подхода и интеграции цифровых технологий. Также освещаются пути повышения эффективности обучения за счет совершенствования дидактических, методических и дизайнерских аспектов учебников.

Ключевые слова: начальное образование, учебник, совершенствование, педагогический подход, компетенция, цифровые технологии, дидактика, методика

Annotation: This article analyzes the main factors for improving primary school textbooks. It discusses updating textbook content based on modern pedagogical approaches, adapting materials to students’ age and psychological characteristics, implementing a competency-based approach, and integrating digital technologies. The paper also highlights ways to enhance educational effectiveness by improving the didactic, methodological, and design aspects of textbooks.

Keywords: primary education, textbook, improvement, pedagogical approach, competency, digital technologies, didactics, methodology.

Alifbe tuzishning tahlil - tarkib usuli Boshlang‘ich sinfl arda o‘quvchining kelajakdagi taraqqiyotini belgilab beruvchi ruhiy, ta’limiy asoslar qo‘yiladi. Barkamol avlod taraqqiyoti savod chiqarishning asosi bo‘lgan alifbe darsligining ta’limiy-tarbiyaviy sifat darajasiga bog‘liq.

Savodga o‘rgatish davrida ta’lim jarayonida qo‘llash uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan tahlil-tarkib tovush usulining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Savodga o‘rgatishning ilk davridanoq jonli nutqdagi tovush bilan adabiy nutqdagi tovushni chog‘ishtirish asos qilib olinadi. O‘quvchi alifbegacha bo‘lgan davrda, shuningdek, bog‘chaning maktabga tayyorlov guruhlarida nutqdagi tovushlarni eshitish yo‘li bilan farqlashga o‘rgatiladi. Alifbe davrida esa tovushni so‘zdan ajratib olishga, shu tovush boshqa tovushlar sirasidan ajratiladi. Baland ovozda talaffuz qilinadi, «tovush artikulyatsiyasi» ko‘rsatiladi. O‘quvchilarga tovushni talaffuz qildiriladi. Shundan so‘nggina tovushni ifodalaydigan harf shakli bilan tanish tiriladi. So‘zlarni o‘qishda esa tovush uyg‘unligiga, tovushlarni harflab emas, bo‘g‘inlab biriktirib o‘qishga alohida e’tibor beriladi.

2. Savodga o‘rgatishning barcha bosqichlarida nutq bo‘laklarini birlashtirish, uyg‘unlashtirish, tarkiblash yoki aksincha, yaxlit nutqni bo‘laklarga ajratish-tahlil qilishga oid fi kriy operatsiyalar amalga oshiriladi. Shuning uchun ham bu metod (ajratish-qo‘shish) tahlil-tarkib usuli deb ataladi. Savodga o‘rgatishning barcha bosqichlarida (alifbega tayyorgarlik davri, alifbe davri, alifbedan keyingi davrlarda) tahlil-tarkib operatsiyalaridan unumli foydalanib boriladi.

3. Alifbe davrida o‘quv materiallarini tanlash va joylashtirishda o‘quvchining fi krlash darajasi, yoshi va imkoniyatlarini hisobga olgan holda, nutq tovushlarining xususiyatlari nazarda tutiladi. Bu tamoyil tovush va harfl arni o‘rganish tartibiga, o‘qish uchun so‘z tanlashga, matn tanlashga, matnlar hajmiga bevosita taalluqlidir.

4. Alifbe davrida o‘qish va yozishga o‘rgatishning uyg‘unlikda, baravar olib borilishi tahlil-tarkib tovush usulining eng asosiy xususiyatlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Tahlil va tarkibning savodga o‘rgatish davridagi bosqichlarini quyidagicha ko‘rsatish mumkin:

Tahlil:

1. Matndan gapni ajratib olish.
2. Gapni so‘zlarga bo‘lish, birorta so‘zni tanlash.
3. So‘zni bo‘g‘inlarga bo‘lish.
4. Bo‘g‘indan tovushni ajratish, uning bosma va yozma shaklini ko‘rsatish hamda o‘rgatish.

Tarkib:

1. Kesma harfdan bo‘g‘in va so‘z tuzish.
2. Tuzilgan so‘zni bo‘g‘inlab o‘qish.
3. Bir necha so‘zlarni o‘qish.
4. Yaxlit gapni o‘qish.
5. Yaxlit matnni o‘qish.

Bolalarni savodga o‘rgatishda tahlil-tarkib qilishga undovchi mantiqiy topshiriqlardan foydalanib, o‘quvchilarda fi kr rivojlantiriladi. Fikrlash jarayonida o‘quvchilar tafakkur yuritish orqali qator mantiqiy operatsiyalarni bajaradilar. Ya’ni tahlil qiladilar, jumladan, so‘zning tovush tarkibini, so‘z tarkibidagi bo‘g‘inlarni, bo‘g‘inlarning ochiq yoki yopiqqligini tahlil tovushni ifodalaydigan harfni tanishga o‘rgatiladi. Bunda tanishtirilishi lozim bo‘lgan qiladilar.

O‘quvchilar so‘zlarni, ularning elementar belgilariga asoslangan holda yaxlit, ajralmaydigan bo‘laklarga ajratadilar.

Tahlil o‘quvchilardagi mavjud ko‘nikmalarga, so‘zning tovush tarkibi orasidagi elementlarning assotsiativ (o‘zaro bog‘lanishli) aloqalarni anglash tajribasiga asoslangan holda amalga oshiriladi. Tarkib (qismlarga ajratish) esa, yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, tahlilga qarama-qarshi oppozitsiyada bo‘lgan mantiqiy fi krlash jarayonidir. Bu jarayon ham bola tafakkurining rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Sintez (umumlashtirish) operatsiyalarini baja rish jarayonida o‘quvchilar o‘z onglarida mavjud bo‘lgan til vositalarining ma’nolari va funksional me’yorlarni umumlashtiradilar. Savodga o‘rgatishning ilk bosqichida o‘qituvchi oldida so‘zlarning yozuvda ifodalanishi, harf va tovush haqida tushuncha, so‘zni bo‘g‘in va tovushlarga ajratish, bog‘lanishli nutqni o‘stirish, boshlang‘ich orfografi ya qoidalari xususida tasavvurni rivojlantirish, umuman ona tili ning go‘zalligi va rang-barangligini anglatishdek muhim vazifa turadi.

Bu bosqichda muayyan turlarni tashkil etuvchi predmetlar nomi - alifbe darsligining alifbegacha bo‘lgan davrida: mevalar, sabzavot, poliz ekinlarining turlariga oid rasmlarning berilishi, keyingi bosqichlarda joy nomlari, o‘rmon hayvonlari, parrandalarni turkumlab o‘rgatishga oid matnlar va rasmlarning tavsiya etilishi, tugallanmagan jumla, matn, so‘zlarning berilishi, ularning o‘quvchi tomonidan davom ettirilishi, o‘zbek xalq maqollari, topishmoq, tez aytish va hikmatli so‘zlarning berilishi – bularning barchasi o‘quvchining nutqi va tafakkurini o‘stirishga qaratiladi.

Alifbe darsligiga qo‘yiladigan xususiy talablar savodga o‘rgatishning o‘ziga xos xususiyatlaridan, o‘zbek tilining tovush tarkibidan kelib chiqadi: a) darslikda harflar tovush talaffuzi hamda yozuvdagi ifodasiga ko‘ra o‘quvchining oson o‘zlashtirishini hisobga olgan holda tartiblanadi. Masalan, o, n, a kabi harflar ham talaffuzi, ham yozilishi jihatidan oson harflar jumlasiga kiradi. Qolaversa, ta’limga ota-onalar tomonidan nihoyatda e’tibor kuchaygan hozirgi davrda bolalarning aksariyati bunday harftovushlarni o‘zlashtirgan holda maktab ostonasiga qadam qo‘ymoqdalar. Albatta, sinfda o‘quvchilarning bilim darajasi bir xilda bo‘lmaydi. Binobarin f, z, sh, ch kabi tovushlar ning yozilishi va talaffuzining bolalar uchun birmuncha murakkabligini hisobga olgan holda keyingi bosqichlarda tavsiya qilinadi; b) tovush(harf)larni o‘rganish jarayonida harfga ilova tarzida berilgan so‘zlar o‘quvchilar uchun amaliy jihatdan tanish buyum, narsa yoki hodisa ni ifodalashiga e’tibor qaratiladi; d) darslikda berilgan so‘zlar, o‘quvchilarning aniq fi kr yuritishini hisobga olgan holda, aksariyat narsa-buyum nomlaridan iborat bo‘ladi; c) so‘zlarni to‘g‘ri tanlanishi va tartiblanishi asosida imloga oid

Savodga o‘rgatish davrida interfaol usullardan foydalanish (didaktik o‘yinlar misolida).

Savodga o‘rgatish darslari tayyorgarlik va asosiy davrni o‘z ichiga qamrab olib, mazkur bosqichda o‘quvchilar bilan olib boriladigan ta’limiytarbiyaviy ishlar turli-tumandir. Xususan, bu davrda: matn, og‘zaki va yozma matn haqida, gap, matnning gaplardan tuzilishi, so‘z, gaplarning so‘zlardan tashkil topishi, ya’ni matn tuzish va uni bo‘laklarga bo‘lib matn tarkibini tashkil qiluvchi qismlarni idrok etishga o‘rgatish, bo‘g‘in, tovush, harf haqida ma’lumot berish, unli tovushlar va undosh tovushlar haqida ma’lumot berish, tovushlarning unli va undosh tovushlarga ajralishini o‘rgatish, alifbedagi rasmlar, o‘qituvchi yoki o‘quvchilar tomonidan

tayyorlangan suratlar asosida matn tuzdirish, o‘quvchilar bilgan she’r, hikoya, ertak, maqol, tez aytish va boshqalarni yoddan aytirish, ularga yangi she’r, hikoya, ertak, maqol, topishmoq kabilarni o‘rgatib borish, alifbe darsligidagi so‘zlar, uning ma’nolari ustida ishlash, tanish so‘zlar asosida o‘quvchilarni gap tuzishga o‘rgatish, harf va tovush orasidagi mutanosiblik va farqni tushuntirish ishlari olib boriladi.

Mazkur Alifbe darsligiga kiritilgan jumboqli topshiriqlar ko‘lami birmuncha keng bo‘lib, u o‘quvchilarni mustaqil fi krlashga o‘rgatadi. Zero, Prezidentimiz I.Karimov O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi IX sessiyasida so‘zlagan nutqida: «Bolalarimizni qachondan boshlab, qanday qilib, qanday usulda va uslubda milliy qadriyatimiz, urf-odatlarimiz bilan tanishtirish kerak»ligini o‘ylab ko‘rishimiz lozimligini, ularda mustaqil fi kr lashga rag‘bat uyg‘otish uchun pedagogik jihatdan ta’sirchan vositalarni izlab topish, o‘quv sharoitiga tatbiq etish zarurligini uqtirgan edilar.

Darslikda 20 dan ortiq jumboqli topshiriq va krossvordlar berilgan. Jumboqli topshiriqlarni yechishda o‘qituvchi o‘quvchilar jamoasining imkoniyatlarini hisobga olishi, ba’zi topshiriqlarni yechish ga bolalarni oldindan tayyorlashi, ya’ni jumboqli topshiriqni kattalashtirilgan nusxasini ko‘rsatib, undagi ba’zi o‘rinlarni izohlashi maqsadga muvofi qdir. Masalan, darslikning 12-13-betlaridagi jumboqli topshiriq, «Ona-bola ish ustida» va «Erkin jonivorlarni sevadi» mavzusi asosidagi mazmunli rasm ham matn tuzish topshiriqlariga bog‘lab berilgan bo‘lib, ushbu mazmunli rasmlarda Erkin ismli bolaning oiladagi hayoti tasvirlangan.

Darslikka jumboqli topshiriqlarning kiritilishi o‘quvchilarda mustaqil fi krlashni rivojlantirishda, ularni topqirlikka va bilmdonlikka undashda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, turmushda bola nutqida faol qo‘llaniladigan yoki ularga yaxshi tanish bo‘lgan «ma», «ma-na» Darslikning 17, 33-betlarida T va Y tovush-harfl ari ni o‘rganishda mustahkamlash darslari uchun tavsiya qilingan «Bekinmachoq o‘yinida harflarni top» rebusining kattalashtirilgan nusxasini tayyorlab, ushbu nusxa asosida harfl arni toptirish, rebusda berilgan harfl ardan so‘zlar tuzdirish maqsadga muvofi qdir.

Xususan, T tovush-harfi ni o‘rganish uchun tavsiya qilingan rebusdagi OTMA so‘zini bolalar osongina topa oladilar, uning tarkibida O, T, M, A tovushlari qatnashgan, ushbu harfl ar ishtirokida OT, MOT, TOM kabi so‘zlarni tuzish mumkin. 33-betdagi rebuslarni ham har ikkovini yonma-yon xuddi darslikda berilganidek, kattalashtirilgan nusxasini sinf xattaxtasiga ilib, berkitilgan harfl arni (1-rebusda u, b, m, o, l; ikkinchi rebusda y, l, o, I kabi) ular birgalikda uy so‘zini hosil qilishini toptirish, ushbu harfl ar ishtirokida ol, mol, yoy, bol, loy kabi so‘zlarni tuzdirish mumkin bo‘lib, bunday mashg‘ulotlar bolalarning aqliy faolligini rivojlantiradi, mantiqiy va mustaqil fi krlashga o‘rgatadi. Darslikda ertakdan rasm-lavhalar, ular asosida matn berib borishga ham e’tibor berildi.

Xususan, darslikning 18, 31-betlarida Ll, Uu harf-tovushlarini o‘rganishga mo‘ljallangan darslar uchun «Qaynar xumcha», «Bo‘ri bilan turna» ertaklaridan rasm-lavha va matnlar berilgan. Ushbu o‘rinda o‘qituvchi rasmlarning qaysi ertak asosida chizilganligi va uning mazmunini bolalarga hikoya qildirishi, eslatishi maqsadga muvofi qdir. Xususan, Alifbe davrining boshlang‘ich bosqichida o‘rganish uchun «Qaynar xumcha» ertagiga chizilgan rasm-lavha va matnni quyidagi tarkibda o‘rganish mumkin.

O‘qituvchi bu ertakka ishlangan bir necha rasmlarni o‘quvchilarga ko‘rsatadi. (rasmlar sinf xattaxtasiga ilib qo‘yiladi). – Qani, bolalar, bu rasmlar sizga qaysi ertakni eslatyapti? – «Qaynar

xumcha» ertagini. – Yaxshi. Kim «Qaynar xumcha» ertagini aytib beradi? Albatta, o‘quvchilarning javobini to‘ldirgan holda, o‘qituvchi ertakni qayta, obrazli va jonli ohangda aytib beradi, rasmlar asosida suhbat o‘tkazadi. Keyin darslikdagi rasm-lavha tasviri asosida berilgan matn o‘qitilib, gaplar tuzdiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // *Xalq so‘zi* gazetasi. – 2017-yil 8-fevral. – №28 (6722).
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son “Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori.
8. **Bloom B.S.** Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green, 1956. 452-b.
9. **Bruner J.** Toward a Theory of Instruction. – Cambridge: Harvard University Press, 1966. 81b
10. Xasanboev J, Torakulov X., Xaydarov M., Hasanboeva O. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. -T.: Fan va texnologiya, 2008.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД В ПРЕПОДАВАНИИ РОДНОГО ЯЗЫКА.

Дусметова Максуда Матназаровна

Старший преподаватель кафедры
“Теория начального образования”

Султанова Адолат Ойбек кизи

Студентки 4-курса факультета “Начального образования”

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya va raqamli pedagogikaning o‘rni tahlil qilinadi. Jumladan, darslarning mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida yangilash, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, darslarning didaktik, metodik va dizayn jihatlarini takomillashtirish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, integratsiya, takomillashtirish, pedagogik yondashuv, kompetensiya, raqamli texnologiyalar, didaktika, metodika.

Аннотация: В данной статье анализируются основные факторы совершенствования учебников для начальных классов. Рассматриваются вопросы обновления содержания учебников на основе современных педагогических подходов, их адаптации к возрастным и психологическим особенностям учащихся, внедрения компетентностного подхода и интеграции цифровых технологий. Также освещаются пути повышения эффективности обучения за счет совершенствования дидактических, методических и дизайнерских аспектов учебников.

Ключевые слова: начальное образование, учебник, совершенствование, педагогический подход, компетенция, цифровые технологии, дидактика, методика

Annotation: This article analyzes the main factors for improving primary school textbooks. It discusses updating textbook content based on modern pedagogical approaches, adapting

materials to students’ age and psychological characteristics, implementing a competency-based approach, and integrating digital technologies. The paper also highlights ways to enhance educational effectiveness by improving the didactic, methodological, and design aspects of textbooks.

Keywords: primary education, textbook, improvement, pedagogical approach, competency, digital technologies, didactics, methodology.

Учителю нового века необходимо использовать на уроках инновационные технологии для развития знаний, умений и навыков учащихся.

Одним из важнейших аспектов внедрения инновационных технологий на занятиях по родному языку начальных классов является поощрение действий учащихся, направленных на выражение своих мыслей и идей.

Например, поскольку родной язык является специфическим предметом в начальных классах, мысли и представления учителя должны быть направлены на поиск оптимальных путей выхода из сложных жизненных ситуаций через трудные ситуации. Решить задачи, созданные на основе художественного изображения отношений быта, отношений природы и явлений природы, в сотрудничестве, посредством ролевых игр.

Такие сюжетно-ролевые игры являются производными от задач учебника и упражнений, связанных с обществом или природой.

Творческие игры играют важную роль в развитии творческого поиска, самостоятельности, логического мышления учащихся, удовлетворении потребности в дополнительных знаниях, особенно при работе с упражнениями и текстами на занятиях по родному языку.

Инновационная технология – это процесс, производящий рациональные способы образовательной системы, в которой учитель является главным ответственным лицом, потому что его основная задача – донести информацию до учащихся быстро, четко, понятно.

На основе нового подхода к сегодняшнему процессу глобализации стали использоваться новые методы обучения. Один из них – научить учащихся активно мыслить, это не сложная задача, для этого важно использовать на занятиях инновационные технологии. Здесь следует отметить, что одна из инновационных технологий «Интерактивные технологии» очень эффективна.

Ситуацию, при которой возникло противостояние в процессе обучения, С. И. Рабинштейн называл проблемной. Если в процессе обучения учащийся сталкивается с противоречиями, у него повысится интерес к обучению, то есть появится мотивация. Например, мы даем следующую рекомендацию учащимся использовать финишные знаки при прохождении раздела пунктуации.

Причина проблемы:

1. Пунктуационные ошибки, обнаруженные в письменных работах учащихся.

Назовите пути ее решения:

1. Пройдите с учащимися упражнения на пунктуацию.

Решение проблемы:

1. Частый контроль учителя и помощь в устранении ошибок

Мы считаем, что для того, чтобы учитель мог широко общаться с учащимися, в учебном процессе должна быть поставлена проблема, связанная с темой, и в то же время выработаны пути ее решения.

Известно, что целью инновационных технологий является не изменение результатов системы знаний «научное знание», а освоение способа достижения результатов с помощью инноваций. Она служит учащимся для полноценного усвоения учебного материала, интеллектуального поиска, создания новостей, творческой деятельности [3].

При использовании инновационных технологий педагог должен планировать следующее:

- формулирование целей и задач изучаемого предмета, решение проблемы, связанной с этим предметом;
- содержание технологии и заданий, выдаваемых учащимся при изучении предмета;
- резервы ранее усвоенных знаний, служащие для решения проблемных задач учащихся;
- умения и навыки учащихся, помогающие решать их проблемные задачи;
- умеет выбирать наглядные пособия и инструменты для решения заданий;
- предполагаемый объем знаний и умений в результате решения проблемных заданий;
- делать правильные и новые выводы о проделанных работах и их результатах.

Суть инновационных технологий заключается в том, что для учащихся естественно появление новых творческих идей наряду с их самостоятельным мышлением во время урока. По этой причине система материалов и заданий для учащихся должна быть составлена таким образом, чтобы они в основном были направлены на самостоятельное мышление, то есть на создание идей. Чтобы сделать учащихся более активными, можно использовать следующие вопросы: «Что ему делать?», чтобы выяснить это. «Каково решение этой проблемы?»

Именно из-за этого требуется подавать учебный материал в проблемной форме.

Самостоятельная творческая деятельность студентов поощряется только в том случае, если преподаватель вовлекает студентов в этот процесс.

По степени участия учащихся в процессе решения задач таким образом организуются разные уровни обучения. Что наиболее важно, учащиеся ориентируются на самостоятельное мышление с помощью этой технологии.

Кроме того, для него характерно правильное использование инновационных технологий на занятиях по родному языку, которые требуют от учащихся правильного составления письменных речевых предложений и правильного написания слов.

Информация о различных текстах возникает у детей по мере овладения ими письменной речью.

Поскольку письменная речь в этот период только начинает формироваться, у ребенка еще развиваются навыки написания собственных мыслей, слов и букв, но медленно развиваются навыки употребления знаков препинания.

При эффективном использовании вышеуказанной технологии учащиеся школьного возраста будут иметь возможность понять заданную тему, определить ее содержание,

найти информацию для выражения своего мнения, выделить ее важные аспекты, изложить ее в определенной последовательности и сделать вывод. план [2].

Преимуществом использования инновационных технологий в начальном образовании является;

- демонстрация в образовании стоит на первом месте;
- побуждает учащегося к поиску;
- учащийся одновременно видит и слышит учебный процесс, предоставляет учащимся большие объемы материалов более широкого охвата и быстрее;
- формирует мышление учащегося;
- создает положительный мотив для деятельности учащихся;
- есть возможность провести обучение в живой и творческой форме;
- хранит материалы, относящиеся к учебному содержанию, в памяти компьютера и предъявляет их обучающемуся в любое время [1].

В заключение следует отметить, что инновационные технологии очень помогают учащимся быть активными в учебном процессе, развивать их интеллектуальную деятельность, такую как внимательное слушание урока, анализ учебного материала, сравнение, подведение итогов.

Список использованной литературы:

1. Абдуллаева К. и др. Уроки чтения во 2 классе. - Ташкент: «Учитель», 2004.
2. Ишмухаммедов Р и другие. «Использование инновационных технологий в образовании». Ташкент. 2008 г.
3. Ишмухаммедов Р и другие. «Использование инновационных технологий в образовательных процессах». Ташкент. 2010 год.
4. К. Касимова, С. Матчонов, Х. Гуломова, Ш. Юлдошева, Ш. Сариева «Методика преподавания родного языка», Ташкентское издательство «Насир», 2009г.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ПРОЦЕССУ ОБУЧЕНИЯ ГРАМОТЕ

Dusmetova Maksuda Matnazarovna

Старший преподаватель кафедры “Теория начального образования”.

Sobirova Mehriniso Qurbonboy qizi.

Студентки 4-курса факультета “Начального образования”

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya va raqamli pedagogikaning o‘rni tahlil qilinadi. Jumladan, darslarning mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida yangilash, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, darslarning didaktik, metodik va dizayn jihatlarini takomillashtirish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, integratsiya, takomillashtirish, pedagogik yondashuv, kompetensiya, raqamli texnologiyalar, didaktika, metodika.

Аннотация: В данной статье анализируются основные факторы совершенствования учебников для начальных классов. Рассматриваются вопросы обновления содержания

учебников на основе современных педагогических подходов, их адаптации к возрастным и психологическим особенностям учащихся, внедрения компетентностного подхода и интеграции цифровых технологий. Также освещаются пути повышения эффективности обучения за счет совершенствования дидактических, методических и дизайнерских аспектов учебников.

Ключевые слова: начальное образование, учебник, совершенствование, педагогический подход, компетенция, цифровые технологии, дидактика, методика

Annotation: This article analyzes the main factors for improving primary school textbooks. It discusses updating textbook content based on modern pedagogical approaches, adapting materials to students' age and psychological characteristics, implementing a competency-based approach, and integrating digital technologies. The paper also highlights ways to enhance educational effectiveness by improving the didactic, methodological, and design aspects of textbooks.

Keywords: primary education, textbook, improvement, pedagogical approach, competency, digital technologies, didactics, methodology.

Анализ формирования алфавита- метод содержания. В начальных классах закладываются духовно-воспитательные основы, определяющие будущее развитие учащегося. Развитие совершенного поколения зависит от уровня воспитательного и воспитательного качества учебника алфавита, который является основой грамотности.

Основные черты анализно-содержательного звукового метода, служащие основой для его использования в учебном процессе при обучении грамоте, заключаются в следующем:

1. С первых дней обучения грамоте оно основано на сопоставлении звука живой речи со звуком литературной речи. В доазбуковом периоде, а также в дошкольных группах детского сада учащегося учат различать звуки в речи на слух. В период алфавита звук отделяется от слова, и этот звук отделяется от других звуков. Произносится вслух, проявляется «звуковая артикуляция». Учащимся предлагается произнести звук. Только после этого он знакомится с формой буквы, обозначающей звук. При чтении слов особое внимание обращают на гармонию звуков, читать звуки по слогам, а не по буквам.

2. На всех этапах обучения грамоте осуществляются мыслительные операции, связанные с соединением, согласованием, составлением речевых фрагментов или, наоборот, делением и разбором всей речи на части. Поэтому этот метод (отделение-сложение) называется методом анализа-композиции. На всех этапах обучения грамоте (доалфавитный период, алфавитный период, посталфавитный период) эффективно используются анализно-содержательные операции.

3. При подборе и размещении учебных материалов в алфавитном периоде учитываются характеристики звуков речи с учетом уровня мышления учащегося, возраста и возможностей. Этот принцип напрямую относится к порядку изучения звуков и букв, выбору слов для чтения, выбору текстов, размеру текстов.

4. Обучение чтению и письму в эпоху алфавита – одна из основных особенностей содержательно-анализового звукового метода. Этапы анализа и содержания в грамотности можно представить следующим образом:

Анализ:

1. Извлечение предложения из текста.
2. Разделите предложение на слова, выберите одно слово.
3. Деление слова на слоги.
4. Отделять звук от слога, показывать и учить его печатную и письменную форму.

Содержание:

1. Составление слогов и слов из букв через дефис.
2. Прочитайте структурированное слово по слогам.
3. Прочитайте несколько слов.
4. Прочитайте предложение целиком.
5. Прочитайте весь текст.

При обучении детей чтению у учащихся развивается мышление с помощью логических задач, побуждающих к анализу и сочинению. В процессе мышления учащиеся выполняют ряд логических операций мышлением. То есть анализируют в том числе звуковой состав слова, слоги в слове, открытые или закрытые слоги, анализ учат распознавать букву, обозначающую звук. Они делают то, что должно быть представлено. Учащиеся делят слова на связные, неразделимые части на основе их элементарных признаков.

Анализ проводится на основе имеющихся у учащихся умений, опыта понимания ассоциативных (взаимосвязанных) отношений между элементами звуковой структуры слова. Композиция (расчленение) — это процесс логического мышления, противостоящий анализу, как отмечалось выше. Этот процесс также важен для развития мышления ребенка.

В процессе выполнения операций синтеза (обобщения) учащиеся обобщают имеющиеся в их сознании значения и функциональные нормы языковых средств. На первом этапе обучения грамоте учитель предъявляет представления о письменном выражении слов, понимании букв и звуков, делении слов на слоги и звуки, развитии связной речи, правилах элементарной орфографии. является важной задачей развивать, выражать красоту и разнообразие родного языка в целом.

На данном этапе название предметов, составляющих определенные виды - в доалфавитном периоде учебника азбуки: представление картинок видов фруктов, овощей, товарных культур, на следующих этапах - рекомендация текстов и картинки, связанные с классификацией топонимов, лесных животных, птиц, незаконченных предложений, текста, дающих слов, их продолжения учащимся, узбекских народных пословиц, загадок, скороговорок и дающих мудрых слов - все это направлено на развитие у учащегося речь и мышление.

Особые требования к учебнику по азбуке исходят из специфики обучения грамоте, звукового строя узбекского языка: а) порядок учебника с учетом легкого усвоения учащимся по произношению каждой буквы и ее письменное выражение будет. Например, такие буквы, как о, н, а входят в список букв, которые легко произносить и писать. Кроме того, в нынешнюю эпоху, когда родители уделяют больше внимания образованию, большинство детей переступают порог школы, освоив эти буквы. Конечно, уровень знаний учащихся на занятиях неодинаков. Поэтому, учитывая трудности написания и произношения таких звуков, как ф, з, ш, ч, рекомендуется на следующих

этапах; б) в процессе обучения звукам (буквам) обращают внимание на то, чтобы слова, данные в виде приложения к письму, представляли собой знакомый учащимся с практической точки зрения предмет, вещь или событие; г) слова, приведенные в учебнике, с учетом ясности мышления учащихся состоят из большей части названий вещей; в) на правописание на основе правильного выбора и порядка слов

Использование интерактивных методов при обучении грамоте (на примере дидактических игр).

Занятия по грамоте включают подготовительный и основной период, и воспитательная деятельность, проводимая со школьниками на этом этапе, разнообразна. В частности, в этот период: о тексте, устном и письменном тексте, предложениях, построении текста из предложений, слов, составлении предложений из слов, т. составление текста, обучающее восприятию, дающее информацию о слогах, звуках, буквах, дающее информацию о гласных и согласных, обучающее разделению звуков на гласные и согласные, картинки в алфавите, учитель или о для создания текста на основе подготовленных картинок учащимися, запоминать стихи, рассказы, сказки, пословицы, скороговорки и др., которые знают учащиеся, давать им новое стихотворение, рассказ, сказку, пословицу,

Спектр задач-головоломок, включенных в этот учебник Алфавита, достаточно широк и учит учащихся самостоятельно мыслить. Ведь в своем выступлении на 9-й сессии Олий Мажлиса Республики Узбекистан Президент Узбекистана И.Каримов сказал: «С какого момента, как и каким образом мы должны приобщать наших детей к нашим национальным ценностям и традиции», подчеркивали необходимость поиска педагогически эффективных средств стимулирования у них самостоятельного мышления и применения их в образовательной среде.

Учебник содержит более 20 головоломок и кроссвордов. При решении задач-головоломок учителю целесообразно учитывать возможности студенческой группы, готовить детей к решению некоторых задач заранее, то есть показывать увеличенную копию задачи-головоломки и объяснять в ней некоторые места. Например, задание-головоломка на 12-13 страницах учебника, содержательная картинка на тему «Мать и дитя за работой» и «Эркин любит свободных животных» также связаны с заданиями на составление текста, и эти содержательные картинки описывают жизнь ребенка по имени Эркин в семье.

Включение в учебник задач-головоломок имеет большое значение для развития самостоятельного мышления учащихся, поощрения их к находчивости и знаниям. Также «ма», «ма-на», которые активно употребляются в речи детей или хорошо им известны, рекомендованы на страницах 17, 33 учебника для закрепления занятий по изучению звуков-букв Т и Ы «Скрыть- и-искать о Целесообразно подготовить увеличенную копию ребуса «найди буквы в дереве», найти буквы по этой копии и составить слова из букв, данных в ребусе.

В частности, дети легко находят слово ОТМА в ребусе, рекомендованном для изучения звука-буквы Т, включающей в себя звуки О, Т, М, А, и с участием этих букв такие слова, как ОТ, МОТ, ТОМ. можно образовать.. Ребусы на странице 33 следует располагать рядом друг с другом, как указано в учебнике, увеличенный экземпляр

вывешивать на классной доске, а скрытые буквы (у, б, м, о, л в 1-м ребусе; у, л, о, я во втором ребусе) вместе можно узнать как образовано слово "дом", с участием этих букв можно составить такие слова как ол, моль, йой, бол, лой. Такие занятия развивают умственную деятельность детей, учат логическому и самостоятельному мышлению. В учебнике также уделялось внимание даже картинок и картинок из сказок, основанных на них.

В частности, на 18 и 31 страницах учебника размещены картинки и тексты из сказок «Кайнар хумча» и «Журавль с волком» для занятий, предназначенных для изучения букв Лл и Уу. В этом месте воспитателю уместно рассказать и напомнить детям о сказке, по которой нарисованы картинки, и ее содержания. В частности, для обучения на начальном этапе периода алфавита можно изучить картинку и текст сказки «Кайнар хумча» в следующем содержании.

Учитель показывает учащимся несколько картинок из этой сказки. (фотографии вывешиваются на доске объявлений в классе). - Ну, ребята, какую сказку вам напоминают эти картинки? - Сказка «Кайнар хумча». - Хороший. Кто расскажет сказку «Кайнар хумча»? Конечно, заполняя ответы учащихся, воспитатель в образно-живом тоне пересказывает сказку, ведет беседу по картинкам. Затем данный текст преподается по картинкам в учебнике и составляются предложения.

Список использованной литературы:

1. Абдуллаева К. и др. Уроки чтения во 2 классе. - Ташкент: «Учитель», 2004.
2. Ишмухаммедов Р и другие. «Использование инновационных технологий в образовании». Ташкент. 2008 г.
3. Ишмухаммедов Р и другие. «Использование инновационных технологий в образовательных процессах». Ташкент. 2010 год.
4. К. Касимова, С. Матчонов, Х. Гуломова, Ш. Юлдошева, Ш. Сариева «Методика преподавания родного языка», Ташкентское издательство «Насир», 2009г.

BOSHLANG‘ISH TA’LIMDA INNOVATSION MUHIT, INNOVATSION TA’LIM

Dusmetova Maksuda Matnazarovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrası katta o‘qituvchisi.

Matrasulova Shaxnoza Xamidovna.

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich bakalavr talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya va raqamli pedagogikaning o‘rni tahlil qilinadi. Jumladan, darslarning mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida yangilash, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, darslarning

didaktik, metodik va dizayn jihatlarini takomillashtirish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo’llari ko’rsatib berilgan.

Kalit soʻzlar: boshlang‘ich ta’lim, integratsiya, takomillashtirish, pedagogik yondashuv, kompetensiya, raqamli texnologiyalar, didaktika, metodika.

Аннотация: В данной статье анализируются основные факторы совершенствования учебников для начальных классов. Рассматриваются вопросы обновления содержания учебников на основе современных педагогических подходов, их адаптации к возрастным и психологическим особенностям учащихся, внедрения компетентностного подхода и интеграции цифровых технологий. Также освещаются пути повышения эффективности обучения за счет совершенствования дидактических, методических и дизайнерских аспектов учебников.

Ключевые слова: начальное образование, учебник, совершенствование, педагогический подход, компетенция, цифровые технологии, дидактика, методика

Annotation: This article analyzes the main factors for improving primary school textbooks. It discusses updating textbook content based on modern pedagogical approaches, adapting materials to students’ age and psychological characteristics, implementing a competency-based approach, and integrating digital technologies. The paper also highlights ways to enhance educational effectiveness by improving the didactic, methodological, and design aspects of textbooks.

Keywords: primary education, textbook, improvement, pedagogical approach, competency, digital technologies, didactics, methodology

Innovatsion muhit, innovatsion ta’lim ozirgi vaqtda rivojlangan mamlakatlarning yalpi ichki mahsulotida (YaIM) innovatsion texnologiyalarning ulushi 60 foizni tashkil etmoqda. Jahondagi kuchli raqobat muhitida innovatsion faoliyat intensivlik holati iqtisodiy rivojlanish darajasiga ta’sir ko’rsatadi. Raqobat muhitida innovatsion faoliyat uchun qulay shart-sharoit yaratgan mamlakat yoki hudud bugungi kunda iqtisodiy o’sishga erishmoqda.

Prezident Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, "Innovatsiya – bu kelajak degani". Innovatsiya kelajakda jamiyat talab qilgan iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik, ilmiy-texnik yoki boshqa turdagi samaraga erishish maqsadida yangilikni joriy etishning yakuniy natijasi bo’lib hisoblanadi.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilmiy va innovatsion siyosatining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat: mamlakat iqtisodiyoti rivojida fan va texnika ulushini oshirish; moddiy ishlab chiqarish sohasining progressiv rivojlanishini ta’minlash; jahon bozorida milliy mahsulotlar raqobatbardoshligini oshirish; mamlakat mudofaa qobiliyatini mustahkamlash; ekologik muhitni yaxshilash; mavjud ilmiy maktablarni saqlab qolish va rivojlantirish. Taraqqiy etgan davlatlarning ana shu ilg’or tajribalaridan kelib chiqib, mamlakatimizda "Innovatsion faoliyat to’g’risida"gi qonun loyihasi ishlab chiqildi. Hozirda ushbu qonun loyihasi mutaxassislar hamda keng jamoatchilik ishtirokida muhokama qilinmoqda. Shu o’rinda aytish lozimki, O’zbekistonda innovatsion faoliyatning turli jihatlariga tegishli bo’lgan huquqiy-me’yoriy baza yaxlit xarakterga ega emas va takomillashtirishni talab etadi. Shu bilan birga, uning tuzilishini yakunlangan deb hisoblab bo’lmaydi. Chunki u doimo joriy bosqich vazifalariga moslashib boradi.

Shu jihatdan innovatsion faoliyatni davlat tomonidan tartibga solishning tashkiliy omillari barcha manfaatdor tuzilmalarning fikrlarini hisobga olishni ta’minlashi va shu vaqtning o’zida innovatsiyani rag‘batlantirish bo’yicha choralar qabul qilish uchun sharoit yaratishi zarur.

Xullas, O‘zbekiston Respublikasida tarkibiy o‘zgarishlarni va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish jarayonlarini davom ettirish, xizmat ko‘rsatish va kichik biznes sohasini yanada rivojlantirish vazifalaridan kelib chiqqan holda "Innovatsion faoliyat to‘g‘risida"gi qonunda quyidagi yo‘nalishlarni hisobga olish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Birinchidan, mamlakat eksport nufuzini keskin oshirishga yo‘naltirilgan yangi texnologiyalarni an‘anaviy innovatsion hayot sikli asosida rivojlantirish, yangi g‘oyalarni saralab olishdan tortib, ulardan foydalanishgacha, sotilishi (tijoratlashuvi) va amaliyotga joriy qilinishigacha bo‘lgan davrdagi faoliyatning barcha bosqichlarini hisobga oluvchi "innovatsion hayot sikli" tushunchasini kiritish lozim.

Ikkinchidan, fundamental va amaliy fan natijalarini amaliyotga joriy qilish faoliyatini o‘z ichiga olgan milliy innovatsiya tizimini (MIT) yaratish. Bunday tizimning samarali faoliyat ko‘rsatishi uchun bugun nafaqat salohiyatli ilm-fan, ta’lim tizimi va ishlab chiqarish, balki institutsional sharoitlarning butun bir majmuasi talab etiladi.

Uchinchidan, innovatsion faoliyatning huquqiy-me‘yoriy ta‘minoti, uni venchurli moliyalash va rag‘batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish, intellektual mulkni himoya qilish va uni xo‘jalik amaliyotiga joriy etish, (Intellektual mulk tarkibiga kiruvchi patent, litsenziya, nau-xau va boshqa nomoddiy aktivlardan foydalanish natijasida olingan foydani imtiyozli soliqqa tortish).

To‘rtinchidan, innovatsion faoliyatni kompleks qo‘llab-quvvatlash, ishlab chiqarishni rivojlantirish, raqobatbardoshlikni va ilm hajmli mahsulotlar eksportini oshirishda innovatsion infratuzilmaning tajriba-sinov laboratoriyalarini, texnopark, texnopolislarni, ilmiy parklar va biznes inkubatorlarini yaratish.

Beshinchidan, axborot ta‘minoti, ekspertiza, sertifikatlash va ishlanmalar harakati tizimi, kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimidan tashkil topgan innovatsion jarayon infratuzilmasini rivojlantirish.

Oltinchidan, kichik innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay sharoitni shakllantirish hamda ularni boshlang‘ich bosqichda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni amalga oshirish.

Yettinchidan, innovatsion loyiha va dasturlarni tanlov asosida tanlashni joriy etish. Davlat tomonidan xususiy investorlarning uncha katta bo‘lmagan va tez qoplanadigan innovatsion loyihalarni joriy etishda qatnashishini va istiqbolli ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash hamda xususiy investitsiyalar oqimining ortishiga zamin yaratish.

Sakkizinchidan, ishlab chiqarish samaradorligiga va mahsulot raqobatbardoshligining ortishiga ta’sir ko‘rsatuvchi kichik miqdordagi bazaviy texnologiyalarni tanlash orqali innovatsion siyosatning istiqbolli yo‘nalishlarini amalga oshirish.

Fikrimizcha, qabul qilinajak qonunda ushbu yo‘nalishlarning aks etishi kelgusida yurtimizda innovatsion muhit yaratilishida muhim rol o‘ynaydi.

Innovatsion jarayon bosqichlari.

Pedagogik innovatsiyada «yangi» tushunchasi markaziy o‘rin tutadi. Shuningdek, pedagogik fanda xususiy, shartli, mahalliy va sub'ektiv yangilikka qiziqish uyg‘otadi.

Xususiy yangilik V.A.Slasteninning aniqlashicha, joriy zamonaviylashtirishda muayyan tizim mahsuloti unsurlaridan birini yangilashni ko‘zda tutadi.

Murakkab va progressiv yangilanishga olib keluvchi ma’lum unsurlarning yig‘indisi shartli yangilik hisoblanadi.

Mahalliy yangilik konkret ob’ektda yangilikning foydalanishi bilan belgilanadi.

Sub’ektiv yangilik ma’lum ob’ekt uchun ob’ektning o‘zi yangi bo‘lishi bilan belgilanadi.

Ilmiy yo‘nalishlarda yangilik va innovatsiya tushunchalari farqlanadi.

Yangilik - bu vositadir: yangi metod, metodika, texnologiya va boshqalar.

V.I.Zagvyazinskiy yangi tushunchasiga ta’rif berib, pedagogikadagi yangi bu faqatgina g‘oya emas, balki hali foydalanilmagan yondashuvlar, metodlar, texnologiyalardir. Lekin bu pedagogik jarayonning unsurlari majmua yoki alohida olingan unsurlari bo‘lib, o‘zgarib turuvchi sharoitda va vaziyatda ta’lim va tarbiya vazifalarini samarali hal etishning ilg‘or boshlanmalarini o‘zida aks ettiradi.

R.N.Yusufbekova pedagogik yangilikka, o‘qitish va tarbiya berishda avval ma’lum bo‘lmagan va avval qayd qilinmagan holat, natija, rivojlanib boruvchi nazariya va amaliyotga eltuvchi pedagogik voqelikning o‘zgarib turishi mumkin bo‘lgan mazmuni sifatida qaraydi.

Pedagogik innovatsiyada R.N.Yusufbekova **innovatsion jarayon tuzilmasining** uch blokini farqlaydi:

Birinchi blok - pedagogikadagi yangini ajratish bloki. Bunga pedagogikadagi yangi, pedagogik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti, yangilikning me’yorlari, yangining uni o‘zlashtirish va foydalanishga tayyorligi, an’ana va novatorlik, pedagogikadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi.

Ikkinchi blok - yangini idrok qilish, o‘zlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o‘zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

Uchinchi blok - yangidan foydalanish va uni joriy etish bloki, ya’ni yangini tadbiq etish, foydalanish va keng joriy etish qonuniyatlari va turlaridir. M.M.Potashnikning innovatsiya jarayonlari talqinlari kishi e’tiborini o‘ziga tortadi. U innovatsiya jarayonining quyidagi tuzilmasini beradi:

- faoliyat tuzilmasi - motiv - maqsad - vazifa - mazmun - shakl - metodlar - metodika komponentlari yig‘indisi;
- sub’ektiv tuzilma-innovatsion faoliyat sub’ektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathjari;
- sathiy tuzilma-innovatsion faoliyat sub’ektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
- mazmun tuzilmasi - o‘quv-tarbiyaviy ishlar, boshqaruv (va b.)da yangilikning paydo bo‘lishi, ishlab chiqilishi va o‘zlashtirilishi;
- bosqichlilikka asoslangan hayot davriylik tuzilmasi - yangilikning paydo bo‘lishi - ildam o‘sish - etuklik - o‘zlashtirish - diffuziya (singib ketish, tarqalish) - boyish (to‘yinish) - qoloqlik - inqiroz — irradiasiya(aldanish) — zamonaviylashtirish;
- boshqaruv tuzilmasi - boshqaruv harakatlarining 4 ta turining o‘zaro aloqasi: rejalantirish - tashkil etish - rahbarlik qilish - nazorat qilish;

- tashkiliy tuzilma - diagnostik, oldindan ega bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tatbiq etuvchi.

Pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonunining mohiyati shundaki, unda yangilik yangi sharoitlarda qayta tiklanadi.

Pedagogik innovatsiya tadqiqotchilari innovatsiya jarayonining ikki tipini farqilaydilar:

- Innovatsiyaning birinchi tipi stixiyali o‘tadi, ya’ni innovatsion jarayonda unga bo‘lgan ehtiyoj hisobga olinmaydi, uni amalga oshirishning barcha shart-sharoitlari tizimi, usullari va yo‘llariga ongli munosabat bo‘lmaydi.

- Innovatsiyaning ikkinchi tipi ongli, maqsadga muvofiq, ilmiy asoslangan faoliyat mahsulidir.

Oliy maktabdagi innovatsion jarayonlar V.A.Slastenin, M.M.Levina, M.Ya.Vilenskiy va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan.

Oliy maktab innovatsion jarayonlari negizida quyidagi yondashuvlarni belgilash mumkin:

- madaniyatshunoslik jihatidan (insonni bilishning ustuvor rivojlanishi) yondashuv;
- shaxsiy faoliyat jihatidan (ta’limdagi yangi texnologiyalar) yondashuv;
- ko‘psub’ektlilik (dialogik) yondashuv, ya’ni kasbiy tayyorgarlikni insonparvarlashtirish;

- individual - ijodiy (o‘qituvchi va talabalarning o‘zaro munosabatlari asosida) yondashuv.

Oliy maktabda innovatsion faoliyatning sub’ekti o‘qituvchi va uning shaxsiy imkoniyati hisoblanadi. Bunda o‘qituvchi shaxsining ijtimoiy-madaniy, intellektual va axloqiy imkoniyatlari yuksak ahamiyatga molik bo‘ladi.

Innovation pedagogik jarayonning muhim unsurlari shaxsning o‘z-o‘zini boshqarishi va o‘zini- o‘zi safarbar qila olishi hisoblanadi. Uning eng muhim yo‘nalishlaridan bilan talabalarning bilish faoliyatini rivojlantirish.

Bunday yo‘nalish talabalarning o‘quv ishlarini faollashtirish, ularning kasbiy ixtisoslashishini aniqlab olish faolligini o‘z ichiga oladi.

Tayanch yo‘nalishlar - ta’lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi, ularning o‘zaro aloqalarida yangi tamoyillarga o‘tish.

Shunday qilib, innovatsion faoliyat omillari nazariyasi tahlili uning eng muhim yo‘nalishi gumanistik **aksiologiya** ekan, degan xulosaga olib keladi.

Innovatsion faoliyatga aksiologik yondashuv insonning o‘zini yangilik yaratish jarayoniga baxshida qilishi, uning tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar jamul-jamini anglatadi.

Aksiologiya insonga oliy qadriyat va ijtimoiy taraqqiyotning birdan-bir maqsadi sifatida qaraydi.

O‘qituvchining innovatsion faoliyatiga yaratuvchilik jarayoni va ijodiy faoliyat natijasi sifatida qaraladi.

V.A.Slastenin o‘qituvchining innovatsion faoliyatini tuzishda unga akmeologik jihatdan yondashadi.

Akmeologiya (akte) - yunoncha oliy nuqta, o‘tkir, gullagan, etuk, eng yaxshi davr degan ma’nolarni bildiradi.

B.G. Ananov, N.V.Kuzmina, A.A.Derkach va boshqalar kasbiy faoliyatning samarasini oshirish bilan inson hayotining eng ijodiy davrlari, etuklik bosqichlari to‘g‘risida fikr yuritadilar. Ular etuk insonlarning professionalizmi, shaxs rivojlanishining gullagan davridagi psixik qonuniyatlari, professionalizmga etishdagi balandliklardan ota olish masalalari bilan shug‘ullanganlar.

V.A.Slastenin akmeologiyaning yuksak professionalizmga, mutaxassis-ning uzoh ijodiy umr ko‘rishiga olib keladigan sub’ektiv va ob’ektiv omillarini asoslab berdi. Ob’ektiv omillarga olingan ta’limning sifatini, sub’ektiv omillarga esa insonning iste’dodi va qobiliyatini, ishlab chiqarish vazifalarini samarali hal qila olishidagi ma’suliyatini, mutaxassislarga yondashuvini kiritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF–4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // *Xalq so‘zi* gazetasi. – 2017-yil 8-fevral. – №28 (6722).
12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son “Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori.
13. **Bloom B.S.** Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green, 1956. 452-b.
14. **Bruner J.** Toward a Theory of Instruction. – Cambridge: Harvard University Press, 1966. 81b
15. **Xasanboev J, Torakulov X., Xaydarov M., Hasanboeva O.** Pedagogika fanidan izohli lug‘at. -T.: Fan va texnologiya, 200

ZAMONAVIIY MAKTAB O‘QITUVCHISINING VAZIFALARI

Dusmetova Maksuda Matnazarovna

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasida katta o‘qituvchisi.

Ko‘palova Shaxnoza Shuhrat qizi

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya va raqamli pedagogikaning o‘rni tahlil qilinadi. Jumladan, darslarning mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida yangilash, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, darslarning didaktik, metodik va dizayn jihatlarini takomillashtirish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, integratsiya, takomillashtirish, pedagogik yondashuv, kompetensiya, raqamli texnologiyalar, didaktika, metodika.

Аннотация: В данной статье анализируются основные факторы совершенствования учебников для начальных классов. Рассматриваются вопросы обновления содержания учебников на основе современных педагогических подходов, их адаптации к возрастным и психологическим особенностям учащихся, внедрения компетентностного подхода и интеграции цифровых технологий. Также освещаются пути

повышения эффективности обучения за счет совершенствования дидактических, методических и дизайнерских аспектов учебников.

Ключевые слова: начальное образование, учебник, совершенствование, педагогический подход, компетенция, цифровые технологии, дидактика, методика.

Annotation: This article analyzes the main factors for improving primary school textbooks. It discusses updating textbook content based on modern pedagogical approaches, adapting materials to students’ age and psychological characteristics, implementing a competency-based approach, and integrating digital technologies. The paper also highlights ways to enhance educational effectiveness by improving the didactic, methodological, and design aspects of textbooks.

Keywords: primary education, textbook, improvement, pedagogical approach, competency, digital technologies, didactics, methodology

Zamonaviy maktab o‘qituvchisining vazifalar

1. Hozirgi zamon pedagogika fani oldida turgan muhim muammolardan biri – o‘qituvchi va pedagogik mehnat sharoiti muammosi hisoblanadi. Chunki, o‘qituvchida barcha pedagogik g‘oyalar mujassamlangan bo‘lib, uning faoliyati orqali bu g‘oyalar amalga oshiriladi va hayotga tatbiq etiladi. O‘qituvchining ko‘p qirrali va murakkab faoliyati zamirida yosh avlodni odobli, axloqli qilib tarbiyalash, ularni bilimlar bilan qurollantirish kabi muhim vazifalar yotadi. Bularni amalga oshirish esa o‘qituvchining xilma-xil faoliyatiga bog‘liq: bolalarni o‘qitish, maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil eta bilish va o‘tkazish, ot-onalar o‘rtasida pedagogik targ‘ibot ishlarini olib boorish va hokazo. Bularning hammasi o‘qituvchidan chuqur bilimga ega bo‘lishni, o‘z sohasini, bolalarni sevishni talab etadi.

O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim konsepsiyasida mutaxassis vazifalari quyidagicha belgilangan: ... "mutaxassis o‘z **faoliyati**, sohasidan qat'i nazar, ijodiy jamoalarda ishlay olish qobiliyatiga, menejment va marketing sohaslarida tayyorgarlikka ega bo‘lishi, yangi texnologiyalarni joriy etishning xo‘jalik, ijtimoiy va madaniy jihatlarini aniq tasavvur qila olishi kerak". Ushbu fikrlar o‘qituvchilarga ham bevosita taalluqli. Chunki jamiyatimizda sodir bo‘layotgan tub o‘zgarishlar, bozor munosabatlariga kirib borishimiz o‘qituvchidan nafaqat kasbiy bilimlarni, balki iqtisodiy, yuridik, texnikaviy bilimlardan ham xabardor bo‘lishni taqozo qilmoqda. Bu o‘rinda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi xususida alohida to‘xtalmoq zarur.

2. Hozirgi zamon o‘qituvchisining asosiy fazilatlaridan biri – o‘z kasbiga sadoqatliligi, g‘oyaviy e‘tiqodliligi, o‘z kasbini sevishi o‘qituvchini boshqa kasb egalaridan ajratib turadi. Chunki maktabda ta’lim-tarbiya ishining yuqori saviyada olib borilishi faqat o‘qituvchiga, uning kasbiy tayyorgarligiga bog‘liq. O‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan **muhim talablardan biri shuki**, u o‘zi o‘qitayotgan predmetlarni chuqur bilishi, uning metodikasini o‘zlashtirib olgan bo‘lishi zarur. Predmetni va uning nazariyasini chuqur bilishi, uni qiziqarli qilib o‘quvchilarga yetkaza olishi bolalarning shu predmetga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, o‘qituvchining obro‘sini oshiradi. O‘quvchilar p‘qituvchining o‘z bilimlarini bolalarga yetkaza olishi imkoniyatlarini qadrlabgina qolmay, balki uning fidoyiligini ham taqdirlashadi.

O‘qituvchi kasbiga xos bo‘lgan muhim talablardan biri – **bolalarni sevish**, ularning hayoti bilan qiziqish, har bir shaxsni hurmat qilishdan iboratdir. Bolani sevgan, butun kuch va bilimni bolalarning kelajagi, ularni Vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashga safarbar qila oladigan insongina haqiqiy o‘qituvchi bo‘la oladi. Bolaga befarq, uning **kelajagi bilan**

qiziqmaydigan, o‘qituvchilik kasbiga loqayd inson haqiqiy o‘qituvchi bo‘la olmaydi. "Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi"da boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining qiyofasi quyidagicha ta’riflanadi: "...eng muhimi, bolalarda o‘qish, o‘rganishga chinakam havas, ishtiyoq uyg‘otuvchi, e’tiqod hosil qiluvchi ustoz sifatida alohida o‘rin tutadi".

Bu konsepsiyada boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga qo‘yiladigan quyidagi talablar ham keltiriladi:

- "...O‘zbekiston – kelajagi buyuk davlat ekaniga ishonadigan milliy iftixor tuyg‘usiga ega bo‘lishi;

- bolalarni xalq pedagogikasi durdonalari hamda milliy qadriyatlarimiz asosida tarbiya qila olishi;

- nutqi ravon, xalq tili boyligi, ifoda **usuli va tasvir vositalarini**, adabiy til uslubi va me’yorini to‘la egallagan bo‘lishi" zarur.

O‘qituvchilik kasbiga xos bo‘lgan bunday fazilatlarni undagi pedagogik odob shakllantiradi. Pedagogik odob o‘qituvchining yuksak kasbiy fazilatidir. U o‘qituvchining sabotli bo‘lish, o‘z hissiyatini idora qila olishi, bolalarga pedagogik ta’sir o‘tkazish vosita va me’yorlarini belgilashi va aniqlashiga yordam beradigan fazilat hisoblanadi. Yuksak pedagogik odobga ega bo‘lgan o‘qituvchigina sinfda mo‘tadil psixologik iqlim o‘rnata oladi, bolalar qalbiga tez yo‘l topa oladi.

3. O‘qituvchining kasbiy shakllanishi kollejdagi ta’lim olish jarayonidan boshlanadi. Kollejning o‘quv reja va fanlar bo‘yicha dasturlarida bo‘lajak o‘qituvchilarga shu kasbning siru asrorlarini o‘rgatish, nazariy bilimlar berish va ko‘nikmalar hosil qilish nazarda tutiladi. Ta’lim jarayonida fanlar bo‘yicha amalga oshiriladigan seminar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari nazariy bilimlarni mustahkamlashgagina emas, balki ularni amaliy ish jarayonida qo‘llashga ham imkon beradi.

Bunday mashg‘ulotlar tanlagan kasbi to‘g‘ri ekaniga ishonch hissini uyg‘otadi. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy shakllanib borishida I kursdan boshlab o‘tkaziladigan uzluksiz pedagogik amaliyot alohida ahamiyatga ega.

Bu amaliyot I, II-kurslarda amalga oshiriladi. Uning asosiy maqsadi o‘qishning **birinchi yilidan boshlaboq**, talabalarni maktabga o‘rgatish, o‘qituvchilik kasbidan xabardor qilib borishdir, qolaversa, uzluksiz amaliyot kasb tanlashga yo‘llash vazifasini ham o‘taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // *Xalq so‘zi* gazetasi. – 2017-yil 8-fevral. – №28 (6722).

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son “Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori.

3. **Bloom B.S.** Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green, 1956. 452-b.

4. **Bruner J.** Toward a Theory of Instruction. – Cambridge: Harvard University Press, 1966. 81b.

5. **Xasanboev J, Torakulov X., Xaydarov M., Hasanboeva O.** Pedagogika fanidan izohli lug‘at. -T.: Fan va texnologiya, 2008.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM

Jumayazova Dilrabo Shermamatova

Yulduz Sotimova O‘g‘iljon

Annotatsiya. Boshlang‘ich ta’lim milliy ta’lim tizimining asosiy qismi bo‘lib, yosh avlodning bilim, ko‘nikma va etikasini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limning asosiy maqsadlari, metodologiyalari va zamonaviy ta’lim yondashuvlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, pedagoglarning roli, dars jarayonining samaradorligini oshirish yo‘llari hamda ta’lim sifatini baholash mezonlari ko‘rib chiqiladi. Maqola boshlang‘ich ta’limdagi muammolar va ularning yechimlari bo‘yicha olingan tajribalar asosida ilmiy asoslangan takliflarni taqdim etadi. Tadqiqot natijalari mamlakat ta’lim tizimining yanada rivojlanishiga hissa qo‘shishi kutilmoqda.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ta’lim tizimi, pedagogika, ta’lim metodologiyasi, ta’lim sifati, o‘quv jarayoni Kirish Boshlang‘ich ta’lim maktab ta’lim tizimining asosiy poydevorini tashkil etadi. Bu bosqich bolaning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich ta’lim orqali bolalar o‘qish, yozish, matematik asoslar kabi asosiy ko‘nikmalarni egallaydi va shu tariqa keyingi ta’lim bosqichlariga tayyorlanadi. Shu bois, boshlang‘ich ta’lim bolalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otish, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirish uchun muhim poydevor hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’limning tarixi O‘zbekiston ta’lim tizimining shakllanishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlari bilan uyg‘unlashgan. Sovet davrida boshlang‘ich maktab ta’limi markazlashgan va qat’iy standartlarga asoslangan bo‘lib, asosiy maqsadi bolalarga birlik va asosiy bilimlarni yetkazish edi. Mustaqillikdan so‘ng, ta’lim tizimida chuqur islohotlar amalga oshirildi, xususan, o‘quv dasturlari va metodikalari modernizatsiyalashdi, pedagogik yondashuvlar diversifikatsiyalashdi. So‘nggi yillarda davlat tomonidan boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan strategik hujjatlar qabul qilindi, jumladan, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va o‘quvchilar tomonidan mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e’tibor berildi. Ushbu islohotlar boshlang‘ich ta’limning an’anaviy tizimdan zamonaviy, interaktiv va individual yondashuvga asoslangan tizimga o‘tishini ta’minladi, shu bilan birga, ta’lim sifatini va mintaqalar o‘rtasidagi ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirdi. Boshlang‘ich ta’limning asosiy maqsadi bolaning umumiy rivojlanishini ta’minlashdir. Bu jarayon kognitiv, ijtimoiy, emotsional va jismoniy rivojlanishni o‘z ichiga oladi. Kognitiv maqsadlar orasida bolaning tafakkur qilish, muammolarni hal etish va bilimlarni qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirish kiritilgan. Ijtimoiy rivojlanish bolaning boshqalar bilan munosabatda bo‘lish, jamoada o‘z o‘rnini topish va hamkorlik qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Emotsional rivojlanish esa bolaning o‘z his-tuyg‘ularini anglab, ularni boshqarish va boshqalar bilan samimiy munosabatlar o‘rnatishga yordam beradi. Jismoniy maqsadlar esa bolaning harakat koordinatsiyasi, sog‘lig‘i va jismoniy chidamliligini oshirishni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, barcha bu jarayonlar bolaga mustaqil fikrlash va ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatini yaratadi, bu esa uning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’limda sifatli o‘qitish metodikalari va maxsus ishlab chiqilgan o‘quv dasturlari muhim ahamiyatga ega. Bu ta’lim bosqichi bolalarning o‘qish, yozish va hisoblash kabi asosiy

ko‘nikmalarini shakllantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Shuningdek, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ham samarali metodlar qo‘llanilishi shart. Boshlang‘ich ta’lim uchun mo‘ljallangan alohida dasturlar va yondoshuvlar bolaning akademik va ijtimoiy rivojlanishini mustahkamlashga yordam beradi, kelajakka tayyorlaydi va muvaffaqiyatli ta’lim olishga asos bo‘ladi. Asosiy qism Boshlang‘ich ta’lim ta’lim tizimining asosiy bosqichi bo‘lib, u bolalarning ilk bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Bu bosqichda o‘quvchilarga o‘qish, yozish, hisoblash kabi asosiy fanlardan boshlang‘ich tushunchalar beriladi, shuningdek, ularda mustaqil fikrlash, ijtimoiy ko‘nikmalar va muloqot qobiliyatlari rivojlantiriladi. Boshlang‘ich ta’lim bolaning shaxsiy rivojlanishi uchun muhim poydevor hisoblanadi, chunki u orqali bolalar o‘qishga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otadi va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun zarur bo‘lgan fundamental bilimlar va ko‘nikmalarni egallaydi. Shu bois, boshlang‘ich ta’lim ta’lim tizimida ajralmas qism bo‘lib, jamiyat va mamlakatning intellektual salohiyatining barqaror o‘rishini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich ta’lim dasturining asosiy komponentlari turli sohalarni o‘z ichiga oladi, ular orasida savodxonlik, raqamli hisoblash ko‘nikmalari, jamiyatshunoslik va asosiy fanlar muhim o‘rin tutadi. Savodxonlik bolalarga o‘qish va yozish asoslarini o‘rgatadi, bu esa ularning o‘z fikrlarini ifodalash va axborotlarni to‘g‘ri tushunishga yordam beradi. Raqamli hisoblash esa bolalarning mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Jamiyatshunoslik fanlari ijtimoiy munosabatlarni, madaniyatni va jamiyat hayotini tushunishga xizmat qiladi, bu esa bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishda muhimdir. Asosiy fanlar, masalan, tabiatshunoslik, esa bolalarga atrof-muhitni anglash va ilmiy metodologiya asoslarini o‘rgatadi. Ushbu sohalarning barcha birligi boshlang‘ich ta’limda mustahkam asos yaratib, keyingi ta’lim bosqichlarida va hayotda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun zarur bo‘lgan fundamental ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’limda samarali ta’lim jarayonini ta’minlash uchun bir qator metodologiya va pedagogik yondashuvlar qo‘llaniladi. Shu jumladan, o‘yin asosida ta’lim berish usuli yosh bolalarda qiziqishni oshirish va ularning ijodkorligini rag‘batlantirish uchun muhimdir. Interaktiv o‘qitish texnikalari esa bolalarning faol ishtirokini ta’minlab, ularda mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, shakllantiruvchi baholash usuli doimiy ravishda bolalarning o‘zlashtirish jarayonini kuzatib borish va ularga vaqtida yordam ko‘rsatish imkonini beradi. Bu yondashuvlar birgalikda boshlang‘ich ta’limda ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi va bolalarning psixologik, jamiyat, hamda intellektual rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Boshlang‘ich ta’lim: Ta’limning ilk bosqichi bo‘lib, unda bolalarning asosiy bilim va ko‘nikmalari shakllantiriladi. Ushbu bosqich o‘quvchilarga o‘qishni, yozishni, hisoblashni o‘rgatish, shuningdek, ijtimoiy va emotsional rivojlanish uchun poydevor yaratishga qaratilgan. O‘qish-yozish ko‘nikmalari (literacy skills): Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarga o‘qish va yozish asoslarini o‘rgatish jarayoni, bu bilimlar tafakkur, aloqa va yangi bilimlarni qabul qilish uchun zarur bo‘ladi. Hisoblash ko‘nikmalari (numeracy): Raqamlar va arifmetik amallarni tushunish, qo‘llash qobiliyati bo‘lib, boshlang‘ich ta’limda matematika asoslari sifatida o‘rgatiladi. Bu ko‘nikmalar amaliy hayotdagi muammolarni hal qilishda muhim hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim (inclusive education): Barcha bolalarning, shu jumladan nogironligi bo‘lgan yoki maxsus ehtiyojlari mavjud bo‘lgan o‘quvchilarning teng huquqli va faol ta’lim olish imkonini beruvchi ta’lim tizimi. Boshlang‘ich ta’limda inklyuziv yondashuv individual farqlarni e’tiborga olib, har bir o‘quvchi uchun mos

muhit yaratishni nazarda tutadi. Rivojlanishga mos amaliyot (developmentally appropriate practice): O‘quvchilarning yoshiga, rivojlanish darajasiga va individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim amaliyoti. Boshlang‘ich ta’limda bunday yondashuv o‘quvchilarning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirish va o‘zlashtirish jarayonini samarali qilishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’limda duch kelinadigan asosiy muammolardan biri resurslarning cheklanganligi bo‘lib, bu o‘quvchilar uchun sifatli ta’lim materiallari va zamonaviy o‘quv uskunalarning yetishmasligiga olib keladi. Shuningdek, o‘qituvchilarning malaka oshirishdagi qiyinchiliklari ham ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, chunki o‘qituvchilar yangi pedagogik metodikalardan boxabar bo‘lmasligi yoki professional rivojlanish imkoniyatlarini yetarli darajada olmayotgan bo‘lishi mumkin. Shuningdek, bosqichma-bosqich teng imkoniyatlarni ta’minlash masalalari alohida e’tiborni talab qiladi, ayniqsa qishloq joylari yoki ijtimoiy jihatdan zaif hududlarda ta’limga erishish qiyinroq bo‘lishi mumkin. Ushbu muammolarni yengib o‘tish uchun, birinchidan, ta’lim sohasiga davlat va xususiy sektor tomonidan qo‘shimcha investitsiyalar kiritilishi, ikkinchidan, o‘qituvchilarning doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish hamda ularni yangi pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirish zarur. Bundan tashqari, ta’limdagi tenglik prinsiplarini ta’minlash maqsadida, hududiy tafovutlarni kamaytirish uchun turli qo‘llab-quvvatlash dasturlari va masofaviy ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish strategiyasi ishlab chiqilishi lozim. Bu chora-tadbirlar orqali boshlangan talim sifatini oshirish va har bir o‘quvchiga teng huquqli ta’lim imkoniyatlarini yaratish mumkin bo‘ladi. Xulosa Boshlang‘ich ta’lim mavzusidagi mustaqil ishda Asosiy qismda ta’lim jarayonining asosiy tamoyillari, o‘quvchilarni rivojlantirishda uning roli, shuningdek, samarali pedagogik usullar va metodlarni qo‘llash muhimligi yoritildi. Bu bo‘limda ta’limda individual yondashuv, o‘quv materiallarini muvofiqlashtirish va bolalarning qobiliyatlarini aniqlash kabi asosiy tushunchalar ta’kidlandi. Xulosa qilib aytganda, Boshlang‘ich ta’lim yosh avlodning bilim, ko‘nikma va odob-axloq asoslarini shakllantirishda muhim bir bosqich ekanligi ko‘rsatildi. Boshlang‘ich ta’lim ta’lim tizimining eng muhim bo‘limlaridan biri bo‘lib, u bolalarning eng asosiy bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda markaziy rol o‘ynaydi. Ushbu bosqichda o‘quvchilar nafaqat o‘qish, yozish, va hisob-kitob kabi asosiy dars ko‘nikmalarini egallaydilar, balki ijtimoiy muloqot, muammolarni hal qilish va mustaqil fikrlash kabi hayot uchun zarur bo‘lgan malakalarni ham rivojlantiradilar. Boshlang‘ich ta’lim bolalarning kelajakdagi o‘qish va hayot faoliyatlarining mustahkam poydevorini yaratishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, ularning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatdagi muvaffaqiyatli integratsiyasiga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’limni samarali amalga oshirishda bir qator muammolar va ehtiyot choralari hisobga olish zarur. Avvalo, o‘qituvchilarning sifatli tayyorlanishi va metodik qo‘llanmalar taqdim etilishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, maktab infratuzilmasini va o‘quv materiallarini yangilash, talabalar ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda dars jarayonini shaxsiylashtirish kerak. Har bir bolaning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, nafaqat akademik, balki ijtimoiy va emosional rivojlanishiga e’tibor berish bosqichlarni yanada samarali qiladi. Shu bilan birga, ota-onalar va jamiyatning bu jarayonga faol ishtirokini ta’minlash va doimiy tahlil hamda yangilanishlarga ochiq bo‘lish muvaffaqiyat kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedov, R. (2015). Boshlang‘ich ta’limda pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi.

2. Karimova, N. (2018). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirish metodikasi. *Pedagogika ilmiy-jurnali*, 3, 45-50.
3. Toshpo‘latova, S. (2020). Boshlang‘ich ta’limda ta’lim mazmunini yangilash masalalari. *Ta’lim va tarbiya*, 1, 12-17.
4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2017). Boshlang‘ich ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent.
5. Islomov, B. (2019). Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlardan foydalanish. *Pedagogik texnologiyalar jurnali*, 2, 30-35.
6. Jalolov, M. (2016). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq rivojlanishi. *Ilmiy maqolalar to‘plami*, 5, 78-82.
7. Abdullayeva, F. (2021). Boshlang‘ich ta’limda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish. *Ta’lim mamlakatlari*, 4, 23-29.
8. Qodirov, T. (2014). Boshlang‘ich sinf pedagogikasining asosiy prinsiplari. Toshkent: Fan va texnologiya.
9. Sultonova, D. (2017). Boshlang‘ich ta’limda o‘yin texnologiyalarining o‘rni. *Pedagogika va psixologiya*, 6, 59-64.
10. Mirzaev, E. (2019). Boshlang‘ich ta’limda yangi pedagogik yondashuvlar. *Yangi avlod ta’limi*, 1, 5-10.

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

	MUNDARIJA	
1.	ABDULLAYEV DIYORJON NODIRJON O‘G‘LI. TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARINING SAMARADORLIGI	3
2.	NAFASOV DONIYOR SHERNAFASOVICH. OLIY TA’LIM TIZIMIDA TURIZMNING TARBIYAVIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	6
3.	ATAJONOVA ANORGUL JUMANIYAZOVNA. MEDIATA’LIM ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING KOGNITIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING RAQAMLI PEDAGOGIK ASOSLARI	8
4.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH	10
5.	DÖNE ARSLAN. TURKIYADA O‘ZBEK TILI O‘QITILISHIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH YO‘LLARI.	14
6.	MUSTAFA SAID ARSLAN. O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA O‘LIM, AJAL VA OXIRAT TUSHUNCHALARINING IFODALANISHI	19
7.	BÖYÜKAĞA MIKAYILLI. ÜLVİYYƏ NAĞİYEVA. MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLDƏ RƏQƏMSAL VƏ TƏBİƏTYÖNÜMLÜ ÖYRƏNMƏNİN MÜQAYISƏLİ TƏHLİLİ: BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ VƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİNİN TƏHSİL SİSTEMLƏRİNDƏ TƏTBİQ PERSPEKTİVLƏRİ	23
8.	ULANBEK ABDIKULOV. ALIMKUL UMAROV. COOMART ATAGOZUEV. БАРПЫ АЛЫКУЛОВ АКЫНДЫН СОКУРЛУК ЖӨНҮНДӨГҮ ЫР САПТАРЫ	30
9.	ULANBEK ABDIKULOV. ALIMKUL UMAROV. COOMART ATAGOZUEV. KIRGIZISTAN VE ÖZBEKISTAN ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLER VE ÖZBEKISTAN’IN KIRGIZISTAN EKONOMİSİNE ETKİSİ	38
10.	КАЛИЕВ АЗАМАТ САЙИТОВИЧ. СУЛТАНОВА АКМАРАЛ ТОКОЕВНА. ЭВОЛЮЦИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ В КЫРГЫЗСТАНЕ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С РОССИЙСКИМ АКАДЕМИЧЕСКИМ СООБЩЕСТВОМ	43
11.	КАЛИЕВ АЗАМАТ САЙИТОВИЧ. НУРДИНОВА ЖАНАРА ДООЛОТБЕКОВНА. ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ У СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ	47
12.	ВОХИДОВ ШОДМОН ХҲУСЕЙНОВИЧ. ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В СВЕТСКОМ ГОСУДАРСТВЕ: ПУТИ И МЕТОДЫ	56
13.	МАМБЕТАЛИЕВА ГҮЛШАЙЫР МУКТАРБЕКОВНА. СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЁРСТВО (ШКОЛА–СЕМЬЯ–СООБЩЕСТВО) КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВЕНСТВА В ОБРАЗОВАНИИ	60
14.	ПАЯЗОВА АЙСУЛУУ МАНАПОВНА. ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ НА САМОСТОЯТЕЛЬНУЮ РАБОТУ УЧЕНИКОВ	64
15.	ОМОШЕВ ТӨЛӨГӨН ТЕҢИРОВИЧ. СУЛТАНОВА АЙЖАМАЛ АБЫЛКАСЫМОВНА. СУЛАЙМАНОВА ДИЛАРАМ КАПАРБАЕВНА. ЭЛДИК ПЕДАГОГИКАЛЫК МУРАСТАРДЫ МУЛЬТИМЕДИАЛЫК РЕСУРСТАР АРКЫЛУУ ОКУТУУ	69
16.	ИСМАНОВА НУРИЙЛА КАНЫБЕКОВНА. КЕТИРЕКЕЕВА АНАРА САЙДИЛЛАЕВНА. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СКАЗКИ В ДУХОВНОМ И НРАВСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ УЧАЩИХСЯ.	73

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

17.	КЕТИРЕКЕЕВА АНАРА САЙДИЛЛАЕВНА. ИСМАНОВА НУРИЙЛА КАНЫБЕКОВНА. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	77
18.	НАСИБУЛЛИНА НУРИДА ШАЙДУЛЛОВНА, РАМАЗАНОВА ФАРИДА АБДУЛГАФАРОВНА. КУЛЬТУРА И ТРАДИЦИИ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (ТАТАР) ЧЕРЕЗ ОБРАЗОВАНИЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	81
19.	НАСИБУЛЛИНА НУРИДА ШАЙДУЛЛОВНА, АХМЕТОВА АЙГУЛЬ ИЛФАКОВНА. РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ЭКОСИСТЕМЕ: ОПЫТ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ДЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМ. Р.МИННУЛЛИНА (г. КАЗАНЬ).	86
1-SHO‘BA. TURKIY DAVLATLARI TAJRIBASI: BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI		
1.	QURYOZOV SANJARBEK SOBIRJONOVICH. TARIX FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	93
2.	RAXMONOVA GULLOLA SHAHVKATOVNA. TALABALARDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	96
3.	JUMAYEVA FERUZA SAYIDOVNA. RAQAMLI TA’LIM PLATFORMALARI VOSITASIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING IQTISODIY VA MOLIVAVIY SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHNING IMKONIYATLARI	99
4.	ZOKIROV SHOHRUX SHOKIR O‘G‘LL. USMONLI IMPERIYASINING TASHKIL TOPISH DAVRIDA (XIV-XV) YEVROPAGA AMALGA OSHIRGAN KENGAYISH SIYOSATINING OQIBATLARI.	103
5.	TOSHEVA DILDORA ISKANDAROVNA. ISOQOVA MOHIGUL MUXTOR QIZI. RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA JADIDLAR ASARLARINI, XUSUSAN ABDULLA AVLONIY MEROSINI, OLIY TA’LIMDA QO‘LLASH	109
6.	SADULLOYEVA MAHFUZA GAYBULLOYEVA. TO‘YMURODOVA DURDONA O‘TKIROVNA. 6–7-SINF ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJIGA EGA O‘QUVCHILARDA O‘ZLASHTIRISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA UNIVERSAL DESIGN FOR LEARNING (UDL) MODELINING PEDAGOGIK ASOSLARI	115
7.	SADULLOYEVA MAXFUZA GAYBULLOYEVA. SAMIYEVA ZARNIGOR NAZAR QIZI. DEVIATSIYA PSIXOLOGIK FENOMEN SIFATIDA	118
8.	SADULLOYEVA MAHFUZA GAYBULLOYEVA. MANSUROVA SHAROFAT AHAT QIZI. VIZUAL-MOTOR FAOLIYATGA ASOSLANGAN NEYROGRAFIKA TEXNOLOGIYASINING O‘SMIRLAR KOGNITIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI PSIXOPEDAGOGIK MEKANIZMLARI	121
9.	SADULLOYEVA MAHFUZA GAYBULLOYEVA. UBAYDULLOYEVA XURSHIDA. TANQIDIY FIKRLASH VA UNING AHAMIYATI	125
10.	RASHIDOVA SAIDA RAVSHONBEK QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRUVCHI O‘YINLAR, METODLAR, MASHQLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TURLARI VA AHAMIYATLARI	127
11.	QUTLIMURATOVA DINORA RAVSHANBEK QIZI. MUAMMOLI TA’LIM VA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV INTEGRATSIYASI	130
12.	BEKCHANOVA NILUFAR BOLTABOYEVA, RO‘ZIBOYEVA KUMUSHOY SOBIRBOYEVA. BOSHLANG‘ICH MAKTABDA O‘QUVCHILARNI IJODIY FIKRLASHGA O‘RGATISH USULLARI	136

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

13.	G‘AYBULLOYEVA YULDUZ MEXRIDDINOVNA. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI TA‘LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH	140
14.	MATKARIMOV.M.M. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA RAQAMLI TA‘LIM MUHITINI SHAKLLANTIRISH: NAZARIYA VA AMALIYOT UYG‘UNLIGI	144
15.	SOBIROV KAMILJAN. INKLYUZIV TA‘LIM SHAROITIDA SHAXS PSIXOLOGIK RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI	148
16.	QURBONOVA YULDUZXON ILXAMOVNA. DAVLATBOYEVA MAMLAKAT OYBEK QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA FE‘L SO‘Z TURKUMINI O‘RGATISHDA ILG‘OR XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI (1-4SINF)	154
17.	OTAYEVA LINURA DILSHODOVNA. ONA TILI TA‘LIMI BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING TAFAKKURI VA NUTQINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA	156
18.	VAPAYEVA FAZILAT SHUHRATOVNA. BOSHLANG‘ICH TA‘LIM TALABALARI KASBIY MAHORATINING TARKIBIY QISMLARI VA RIVOJLANISH KO‘RSATKICHLARI	159
19.	RAXIMOVA SARVINOZ ULUG‘BEK QIZI. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI PIRLS MEZONLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI	161
20.	QODIRBERGANOVA MAFTUNA DAVRONBEK QIZI. 4K MODEL ASOSIDA KREATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING METODIK YONDASHUVLARI	164
21.	YAXSHIMURATOVA ZEBOXON BEKPO‘LAT QIZI. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA EKOLOGIK MADANIYATNI O‘QISH SAVODXONLIGI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH	170
22.	SAIDOVA NAZOKAT ATABEK QIZI. ERKIN SAMANDAR IJODIY MEROSINI O‘RGATISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH.	173
23.	ABDULLAYEVA ZUMRAD OTABEK QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SO‘Z TURKUMLARINI O‘RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI	178
24.	TO‘RAYEVA FAZILAT IKROM QIZI. O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ISTIQLOL DAVRI BOLALAR ADABIYOTIDAN FOYDALANISH ORQALI VATANPARVARLIKNI SHAKLLANTIRISHDA ILG‘OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	180
25.	ISMOILOVA MALIKAXON ABDULLAJONOVNA. RAQAMLI PEDAGOGIKA SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TUYG‘ULARINI SHAKLLANTIRISH	182
26.	ASHURBAYEVA RUQIYA QAHHOROVNA. ARSLONOVA NAZIRA ANVAR QIZI. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA TIBBIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA IMKONIYATLARI: TURKIYA VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI	186
27.	RAXMONOVA X.T. RAQAMLI TEXNOLOGIYA TUSHUNCHASI VA TA‘LIMDAGI O‘RNI HAMDA MOHIYATI	192
28.	M.ATAYEVA. D.R.ATAJANOVA. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA UNDOSH TOVUSHLARNI O‘RGATISHDA INNOVATSION TA‘LIM TEXNOLOGIYALARINING QO‘LLANILISHI	197
29.	ATAJONOVA ANORGUL JUMANIYAZOVNA. SABIROVA GULLOLA G‘AYRATOVNA. RAQAMLI TA‘LIM MUHITIDA ERTAK VA SHE‘RIY MATNLARNI O‘QITISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI	201
30.	ЭШЧАНОВА ГАВХАРЖОН АТАЖАНОВНА. РУЗМАМАТОВА НИЛУФАР БАХАДИРОВНА. ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ЧТЕНИЯ УЧАЩИХСЯ	204

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

31.	РАХИМОВА ФАЗИЛАТ АТАБЕКОВНА. ИСЧАНОВА МУНИРА МАХСУДЖАНОВНА. ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЧЕРЕЗ НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ УЧЁНЫХ	208
32.	QADAMBOYEVA AMINA G‘AYRAT QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA KITOBXONLIK MADANIYATINING SHAKLLANISHI	211
33.	ATAJONOVA ANORGUL JUMANIYAZOVNA. RAJABOVA MUXAYYO KOMILOVNA. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BAHOR FASLIGA OID MATERIALLARNI O‘RGANISHDA INNOVATSION VA INTEGRATSION YONDASHUVNING METODIK IMKONIYATLARI	214
34.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS. ALLAMBERGANOVA SHAXNOZA RUSTAM QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLAR ONA TILI DARSLARINI RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA LOYIHALASHNING DIDAKTIK ASOSLARI VA O‘QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI	219
35.	XUJAMKULOVA NAFISA RUZIKULOVNA. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QITUVCHISINING RAQAMLI PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH VA METODIK TAYYORGARLIKLARINI TAKOMILLASHTIRISH	222
36.	XUDAYBERGENOVA ADOLAT USMANOVNA. BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA MEHNATSEVARLIKNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	226
37.	SIDIQOVA DILORA SHAVKATOVNA. TALABALARNING ANGLASH VA TINGLAB TUSHUNISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUV	229
38.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS. RIMBAYEVA DINORA ZOKIRBAY QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI PEDAGOGIKA VA FANLARARO INTEGRATSIYANING O‘RNI	231
39.	КУЧКАРОВ ФАХРИДДИН. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ЭЛЕКТРОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ КАК ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ	236
40.	OLLABERGANOVA GULYOR FAXRIDDIN QIZI. TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI: BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI	241
41.	ILXAMOVA BIBINUR PO‘LATJON QIZI. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI	244
42.	SHAROPOVA GULCHIROY YUSUPOVNA. TURKIY DAVLATLAR BOSHLANG‘ICH TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA O‘QITISH METODLARINING SAMARADORLIGI	248
43.	KOPBAYEVA BAXTIGUL ZIYADADINOVNA. RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA ELEKTRON PORTFOLIO YORDAMIDA INDIVIDUAL TA’LIM TRAYEKTORIYASINI SHAKLLANTIRISH	251
45.	KOMILJONOVA ZARINABONU SHERZODOVNA. SO‘Z YASASH KOMPETENSIYASI: TUSHUNCHA, TARKIBIY KOMPONENTLAR VA XUSUSIYATLAR	255
46.	ERGASHEVA GULZODA BAXTIYOROVNA. BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK TAFAKKUR VA IJTIMOIIY FAZILATLARNI RIVOJLANTIRISHDA DARS DAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	259
47.	RAJABOVA NILUFAR EGAMBERGANOVNA. KO‘ZIYEVA GULJAXON MUXAMMAD QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA AKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI	261

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

	RIVOJLANTIRISH	
48.	АЛЛАБЕРГЕНОВА ДИЛНОЗА. СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ СОДЕРЖАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	264
49.	USMONOVA ODINA FAHRIDDINOVNA. O‘QUVCHILARNI QADRIYATLAR VOSITASIDA TOLERANTLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	268
50.	RAXIMOVA SHOIRA ADILBEKOVNA. AXMADJONOVA LOBAR OTABEK QIZI. МАТЕМАТИКА FANI RIVOJLANISHI TARIXIDA JADVALLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	272
51.	ШОМУРАТОВА М.Ш. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К СОЗДАНИЮ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ОСНОВЕ КОУЧ-ТРЕНИНГА (С УЧЕТОМ ОПЫТА ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВ)	276
52.	BEKCHANOVA NILUFAR BOLTABOYEVNA. MUSAYEVA O‘G‘ILJON SHERALI QIZI. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING QO‘LLANILISHI.	279
53.	JUMANOVA NODIRA GULIMBOYEVNA. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH DARSLARINI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR	282
54.	ISMOILOVA SADOQAT. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA IJODIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI	287
55.	JUMANIYAZOVA GO‘ZAL BAXOROVNA. TALABALARDA INTERDISIPLINAR YONDASHUV ASOSIDA TA‘LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA KREATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH	289
56.	ABAYEVA MERJEN YAKUPBAYEVNA. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHDA MODULLI TA‘LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI	292
57.	ATAMURATOVA FERUZA BAXTIYAROVNA. O‘SMIRLARLARNI SALOMATLIKKA YO‘NALGANLIGINING PSIXOLOGIK OMILLARI TAHLILINING DIFFERENSIAL FARQLARI	297
58.	RADJABOV R.F. RAJJABBOYEVA O‘M. TA‘LIM JARAYONIDA GAMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	302
59.	XUDAYBERGANOVA FERUZA JONIBEK QIZI. INKLYUZIV TA‘LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILINI O‘QITISHDA RAQAMLI TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	306
60.	ASATOVA BARFIYA FAXRIDINOVNA. TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI ISHLAR MAZMUNINI INNOVATSION YONDASHUVLAR ORQALI TAKOMILLASHTIRISH	308
61.	ХАМДАМОВА ДИЛШОДА РУСТАМЖОН ҚИЗИ. БОШЛАНҒИЧ СИНФ ўқувчиларида мутолаа маданиятини шакллантиришда мактаб кутубхонасининг ўрни	315
62.	QURONBOYEVA SABO SHAVKAT QIZI. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	318
63.	DAVLATOVA GULOY. INTERFAOL METODLAR ORQALI BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARI IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI	323
64.	N.B.BEKCHANOVA. MARIMBOYEVA ASALOY OYBEK QIZI. ZAMONAVIY BOSHLANG‘ICH TA‘LIM: SHUNCHAKI SAVODXONLIK EMAS, “HAYOTIY KO‘NIKMALAR” SARI	326

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

65.	KLICHEVA TUMARGUL KURBANDURDIYEVNA. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI	327
66.	QURYOZOV SANJAR SOBIRJONOVICH. SABIROV AZIZBEK AZAD O‘G‘LI. TALABALARGA TARIXIY MA‘LUMOTLARNI O‘RGATISHDA SUN‘IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI	331
67.	A.J.ATAJONOVA. AVAZMURATOVA NODIRA BOBAYEVNA. RAQAMLI TA‘LIM MUHITIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.	334
68.	RAJABOVA NILUFAR EGAMBERGANOVNA. SARVINOZ RADJAPBAYEVA AYBEK QIZI. O‘QUVCHILARNING BILISH FAOLIYATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI	337
69.	MATKARIMOVA SAIDA ALIMBAY QIZI. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA HIKOYALARNI O‘QITISHDA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI	341
70.	RAJABOVA NILUFAR EGAMBERGANOVNA. KURANBAYEVA MOXIGUL UMURBEK QIZI. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TARBIYASI SHAKLLANTIRISHNING MAQSAD, VAZIFALARI VA TAMOYILLARI	345
71.	MATYAKUBOVA YULDUZXAN ATABEKOVNA. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MATEMATIK SAVODXONLIKNU SHAKLLANTIRISHDA AL-XORAZMIY MEROSINING PEDAGOGIK AHAMIYATI.	348
72.	REIMBAYEVA UMIDA BEKTURSUNOVNA. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLAR O‘QITISHNING IMKONIYATLARI	352
73.	MATRASULOVA IRODA MAQSUD QIZI. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA MIKRO MATNLARNI O‘QITISHGA QARATILGAN KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH	355
74.	UTANOV UTKIR QURBONOVICH. ZAMONAVIY TA‘LIM PARADIGMASIDA BO‘LAJAK PEDAGOGNING MA‘NAVIY QIYOFASI MASALALARI.	358
75.	SABIROV AZIZBEK AZAD O‘G‘LI. BABAJANOV ALIBEK AXMED O‘G‘LI. RAQAMLI TA‘LIM MUHITI VA UNING TARBIYA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHGA TA‘SIRI	362
76.	САБИРОВ АЗИЗБЕК АЗАДОВИЧ. STEAM И 4К-КОМПЕТЕНЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ	364
77.	АБДУШАРИПОВА ГУЛШАН УМАРБЕКОВНА. ГЕЙМИФИКАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМА	367
78.	ТЕМИРОВА ЮЛДУЗ ОТАБЕКОВНА. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ СОЗДАНИЯ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ: ОПЫТ ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВ	370
79.	ШАРИФБАЕВА НИЛУФАР ХУШНУДОВНА. ЦИФРОВЫЕ ПЛАТФОРМЫ КАК СРЕДСТВО ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ОБУЧАЮЩИХСЯ	376
80.	SAPAYEVA SURAYYO GAFURJANOVNA. ZAMONAVIY TA‘LIMDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR	379
81.	MATYAKUBOVA GULNOZA ATABEKOVNA. TALABALARDA ILMIY-TADQIQOT KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MECHANIZMLARI	381

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

82.	G.A.MATYAKUBOVA. MAXMUDOVA ASAL BAHODIROVNA. MATEMATIKA O‘QITISH METODIKASINI INKLYUZIV TA’LIMDA RIVOJLANTIRISH	384
83.	QURAMMURODOVA OZODA. MUZEY PEDAGOGIKASI VA UNING YOSHLAR MA’NAVIYATINI YUKSALTIRISHDAGI AHAMIYATI	387
84.	QOLANDAROVA DILAFRUZ KARIMOVNA. XORAZMDA XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA PEDAGOGIK TA’LIM TARAQQIYOTINING RIVOJLANISHI	391
85.	QOLANDAROVA DILAFRUZ KARIMOVNA. XORAZM SHAHARLARI TARIXIGA OID O‘RTA ASRLAR YOZMA MANBALARI	394
86.	QOLANDAROVA DILAFRUZ KARIMOVNA. ABU RAYHON BERUNIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI	396
87.	QOLANDAROVA DILAFRUZ KARIMOVNA. NISHOTIYNING ADABIY FAOLIYATI, “HUSNU DIL” DOSTONI YARATILISH TARIXI	399
88.	QOLANDAROVA DILAFRUZ KARIMOVNA. NISHOTIY IJODINING XORAZM ADABIY MUHITIDAGI O‘RNI VA DOSTON YARATILGAN DAVRDAGI IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MUHIT.	401
89.	ОМОШЕВ ТӨЛӨГӨН ТЕҢИРОВИЧ. СУЛТАНОВА АЙЖАМАЛ АБЫЛКАСЫМОВНА. СУЛАЙМАНОВА ДИЛАРАМ КАПАРБАЕВНА. ЭЛДИК ПЕДАГОГИКАЛЫК МУРАСТАРДЫ МУЛЬТИМЕДИАЛЫК РЕСУРСТАР АРКЫЛУУ ОКУТУУ	405
90.	YO‘LDOSHEVA SADOQAT XAMID QIZI. ODILOVA GULSANAM AHMADJON QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA SO‘Z TURKUMLARINI O‘RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	408
91.	SAPAYEVA D. STEAM TA’LIM TUSHUNCHASI VA MAZMUNI	414
92.	DUSMETOVA MAKSUDA MATNAZAROVNA. RAJABOVA SHODIYA BAXODIR QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA TA’LIM BERISH JARAYONIDA FANLARARO INTEGRATSIYA VA INNOVATSIYANING O‘RNI.	416
93.	GAPPAROVA DILFUZA SABIROVNA. ONA TILI TA’LIMINI INDIVIDUALLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	419
94.	КЕНЖАЕВА КОМИЛА УЛУГБЕК КИЗИ. УМИДБЕКОВА МОХЛАРОЙИМ УМИДБЕКОВНА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ НАРРАТИВНОЙ ПЕДАГОГИКИ И СИСТЕМЫ МОНТЕССОРИ В ФОРМИРОВАНИИ СЕНСОРНОЙ КУЛЬТУРЫ ДЕТЕЙ	420
95.	ЭГАМБЕРДИЕВА ЮЛДУЗХОН. ПРОИСХОЖДЕНИЕ И ПРИЧИНЫ ЛЕВОРУКОСТИ В НАЧАЛНОМ ОБРАЗОВАНИИ	426
96.	MASHARIPOVA UNSUNOY MADAMIN QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI VOSITALAR YORDAMIDA O‘QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH	428
97.	MADIYAROVA VASILA AKROM QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION METODLAR: TURKIYA VA QOZOG‘ISTON TAJRIBASI.	432
98.	ATAJANOVA GULRUX UMIRBEK QIZI. SATIMOVA AZIZA XASANBOY QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI	435
99.	MAMMATOVA GULYOR RAVSHANBEK QIZI, TOHIROVA MOHINUR ZOIR QIZI, SA‘DULLAYEVA AZIZA NURULLA QIZI. RAQAMLI PEDAGOGIKA ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM SIFATINI OSHIRISH YO‘LLARI (TURKIY DAVLATLAR MISOLIDA)	439

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

100.	BOBOJONOV AZAMAT BEKPO‘LATOVICH. JUMANAZAROVA MADINA OYBEK QIZI. MIRZO ULUG‘BEKNING TARBIYAVIY QARASHLARI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI TARBIYALASHDA SUN‘IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI	442
101.	BOBOJONOV AZAMAT BEKPO‘LATOVICH. O‘RINBOYEVA SHOHSANAM ALISHEROVNA. MATEMATIKA O‘QITISHDA METAPREDMET FAOLIYAT	446
102.	BOBOJONOV AZAMAT BEKPO‘LATOVICH. JUMAMUROTOVA DILDORA ERDASHBOY QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH VAZIFALARIDA SUNIY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI	450
103.	NURADDINOVA MUXLISA DAVRONBEK QIZI. QADAMBOYEVA FARIDA SHUXRAT QIZI. RAXIMOVA MUXLISA RAVSHANBEK QIZI. TURKIY DAVLATLARI TAJRIBASI: BOSHLANG‘ICH TALIMDA RAQAMLI TALIM TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI	453
104.	AVEZOVA SARVINOZ RAHIMBOY QIZI. SEYTNAZAROVA NARGIZA QULMURATOVNA. O‘RINBAYEVA ZUBAYDA RASULBEK QIZI. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION METODLARNING TA‘LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI	456
105.	RAJABOVA NILUFAR EGAMBERGANOVNA. SAPAYEVA DILNAVOZ UMIDBEK QIZI. FARZAND TARBIYASIDA MAKTAB-OILA-MAHALLA HAMKORLIGI: TARIXIY TAJRIBALAR VA ZAMONAVIY USULLAR	458
106.	YO‘LDOSHEV SARVARBEK UKTAMBOY O‘G‘LI. BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARIDA ESTETIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING INTEGRATIV TEXNOLOGIYALARI	461
107.	DOVLETOVA INDIRA YANGIBOYEVNA. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA RAQAMLI TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	466
108.	OLLABERGANOVA DILNURA JO‘RABEK QIZI. SA‘DULLAYEVA ZILOLA ERKINBOY QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION O‘QITISH METODLARINING O‘RNI	468
109.	QURAMBOYEVA ODILA PARDABAYEVNA. EGAMBERGANOVA SHOXISTA UKTAM QIZI. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA INTERAKTIV METODLAR VA RAQAMLI VOSITALARNING INTEGRATSIYASI	470
110.	RAJABOVA SABINA. O‘RINBOYEVA ZEBINISO. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA MASOFAVIY VA ARALASH TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	472
111.	MAMUTOVA NASIBA. QADAMBOYEVA SHAXNOZABONU. STEAM YONDASHUVI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA INNOVATSION O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH	474
112.	KURBANMATOVA MAHRIJEMAL KAKABABAYEVNA. GAMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARI BILIMINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI	477
113.	JUMABOYEVA OYSHA SOPORBOY QIZI. ALLAMURATOVA SHAYDAGUL SARSENBAEVNA. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUV MOTIVATSIYASINI OSHIRISH	478
114.	JUMABOYEVA MEHRINISO DAVLATYOR QIZI. AMETBOYEVA MAVJUDA OTABEK QIZI. SUN‘IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA‘LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH	480
115.	AMINOVA NAFISA QO‘ZIBOYEVNA. ANNAZAROVA XUSNIGUL	482

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

	RUSLANBEK QIZI. RAQAMLI PLATFORMALAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM DARSLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI	
116.	BAXTIYOROVA MARJONA, MADAMINOVA ZARNIGOR, RAXIMBERGANOVA HAYITJON. FINLANDIYA TA’LIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION O‘QITISH METODLARI	484
117.	JUMANIYOZOVA NAFOSAT FARXOD QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA PIRLS TALABLARI ASOSIDA RAQAMLI O‘QISH MUHITINI YARATISHNING METODIK IMKONIYATLARI	487
118.	UMOROVA DILNOZA ODILBEKOVNA. JADID PEDAGOGIKASI ASOSIDA TALABALARNING BADIY-KREATIVLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI PLATFORMA VA GAMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI	490
119.	AVEZOVA GULNOZ KAMILOVNA. ESENOVA XUMAY ISLAM QIZI. EGAMBERDIYEVA O‘LMASOY DONIYORBEG QIZI. SHAMURATOVA ULKER KUTLIMURAT QIZI. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH	496
120.	SOBIROVA AZIZA FARXODOVNA. YULDASHEVANASIBA MADATBAY QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI	499
121.	SOBIROVA AZIZA FARXODOVNA. MAMINOVA ASAL AZIZBEK QIZI. KO‘PYOQ.TO‘G‘RI BURCHAKLI PARALLELEPIPED FAZOVIIY SHAKLLAR.KUB VA UNING ELEMENTLARI.	504
122.	MADAMINOVA SHAXODAT SHOMUROTOVNA. JADIDCHILIKDAN RAQAMLI TA’LIMGACHA: TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASIDA UZVIYLIK	506
123.	SHARIPOVA SHIRIN KAMILOVNA. 5–6-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLARNING SAMARADORLIGI	509
124.	ERGASHEVA GULZODA BAXTIYOROVNA. BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK TAFAKKUR VA IJTIMOIIY FAZILATLARNI RIVOJLANTIRISHDA DARS DAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	511
125.	RAJABOVA NILUFAR EGAMBERGANOVNA. SAPARBOYEVA ZUHRA AHMEDJON QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SAVOD O‘RGATISH JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH	514
126.	TO‘RAYEVA NIGORA MURODXON QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI TA’LIM MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI.	516
127.	ABDURAHMONOVA FERUZA NUSRATOVNA. KORXONADA SIFAT MENEJMENTI TIZIMINI SHAKLLANTIRISH	518
128.	XUDOYAROVA YULDUZ. KORXONALARI FAOLIYATIDA INNOVATSION JARAYONLARNI BOSHQARISH TAMOIYILLARI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	522
129.	AMETOVA SHOHSANAM IRISMATOVNA. KORXONALARDA STRATEGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH	525
130.	AMETOVA SHOHSANAM IRISMATOVNA. KORXONALARDA STRATEGIYANI ISHLAB CHIQISH VA STRATEGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH	529
131.	SOBIROVA AZIZA FARHADOVNA. YUSUPBAYEVA DONAXON, ORIFJONOVA DILNURA. TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.	532
132.	SADOQAT YO‘LDOSHEVA XAMID QIZI. SOBIROVA SEVINCHOY RASHID QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ALIFBE O‘QITISHDA GAMIFIKATSIYA	536

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

	VA ERTAKLI YONDASHUV SAMARADORLIGI	
133.	SADOQAT YO‘LDOSHEVA XAMID QIZI. ADIBA OTAKELDIYEVA XIKMAT QIZI. RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA ALIFBE O‘QITISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI	539
134.	SADOQAT YO‘LDOSHEVA XAMID QIZI, BOBOJONOVA MAHLIYO, YAKUBOVA FERUZA. TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION PEDAGOGIK YONDASHUVLARNI TAKOMILLASHTIRISH	542
135.	SADOQAT YO‘LDOSHEVA XAMID QIZI. TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ALIFBE VA FONETIK SAVODXONLIKNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH	546
136.	LATIPOVA MAHLIYO AYBEK QIZI. TURKIY DAVLATLAR TAJRIBASIDA 6–7 YOSHLI BOLALAR RIVOJLANISH INDIKATORLARINI INNOVATSION PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH	549
137.	MATYAKUBOVA GULNOZA ATABEKOVNA. OLIMBOYEVA FOTIMA ILHOM QIZI. OLIMBOYEVA ZUHRA BAHODIR QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA XALQARO BAHOLASHNI TATBIQ ETISHDA KITOBXONLIK MADANIYATINING O‘RNI.	552
138.	MATYAKUBOVA GULNOZA ATABEKOVNA. SA’DULLAYEVA AZIZA NURULLA QIZI. TOHIROVA MOHINUR ZOIR QIZI. MATEMATIKA O‘QITISH METODIKASINI INKULIZIV TA’LIMDA RIVOJLANTIRISH	554
139.	JUMANIYOZOVA IBODAT. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MATEMATIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI	556
140.	SHARIPOVA SHIRIN KAMILOVNA. 5–6-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLARNING SAMARADORLIGI	561
141.	YAQUBOVA NODIRA RUSLANOVNA. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARNING KITOBXONLIKKA QIZIQISHINI SUN‘IY INTELLEKT VOSITALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI	563
142.	SOBIROVA AZIZA FARXODOVNA, QURONBOYEVA SABO SHAVKAT QIZI. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA NOMANFIY BUTUN SONLAR USTIDA ARIFMETIK AMALLARNI O‘RGATISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA RAQAMLI RESURSLARDAN FOYDALANISH	568
143.	O‘RINOVA MOHINUR ERGASHBEK QIZI. BURCHAKLAR VA ULARNING TURLARI. FIGURALARNI FARQLAY OLISH, QISMLARGA BO‘LISH, QISMLARDAN FIGURALAR HOSIL QILISH	573
144.	RAXIMOVA CHAROS BOBOMUROD QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FOYDALANILADIGAN INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR	578
145.	MATRASULOVA SHAHNOZA XAMIDOVNA. BURCHAKLAR VA ULARNING TURLARI. FIGURALARNI FARQLAY OLISH, QISMLARGA BO‘LISH, QISMLARDAN FIGURALAR HOSIL QILISH	581
146.	SAFARBOYEVA HILOLA XURMAT QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA SAVODXONLIK DARSLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHLIK QILISH	586
147.	HASANOVA JUMAGULXON ISMOILOVNA, HASANOVA MAQSUDA AKMAL QIZI. RAQAMLI TA’LIM MUHITINI YARATISHNING NAZARIY ASOSLARI	590
148.	BOLTAYEVA BARNO XALILLA QIZI. BO‘LAJAK KIMYO O‘QITUVCHILARI YUQORI SINF O‘QUVCHILARINING KREATIVLIGINI OSHIRISH	594
149.	SOBUROVA IRODA MADIYOR QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKADAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHDA	597

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

	QO‘LLANILADIGAN METODLAR SAMARASI	
	2-SHO‘BA. FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI PEDAGOGIKA, RAQAMLI DIDAKTIKA VA RAQAMLI RESURLAR	
1.	AZIMOV YUNUS YUSUPOVICH. HUNIXAT DARSLARIDA SUN‘IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH	601
2.	ЭШИЕВ АСЫЛБЕК КАЙИМОВИЧ, ЖУТАНОВА ГУЛЬМИРА АТАНБЕКОВНА, КОЖОМБЕРДИЕВА КАНЫКЕЙ МАМАСАЛИЕВНА. ПРОБЛЕМА АДАПТАЦИИ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА ПОД КАЖДОГО УЧЕНИКА ПРИ ЦИФРОВИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ КЫРГЫЗСТАНА)	605
3.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI BAHOLASH TIZIMLARINI QO‘LLASH METODIKASI.	609
4.	OLLOQOVA O‘G‘ILJON MAMANAZAROVNA. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONLARINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI	613
5.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS, OZODOVA ZULFIYA G‘AYRAT QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KASR TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISHDA MUSTAQIL TA‘LIMNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI	619
6.	ЮСУФЗОДА ШАБНАМИ ЮНУС, АБДУЛЛАЕВА МОХИРА БЕКМУРАТОВНА. РОЛЬ ДЕТСКИХ ПЕСЕН В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОИЗНОСИТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ И ЛЕКСИЧЕСКОГО ЗАПАСА УЧАЩИХСЯ	625
7.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS, AKNAZAROVA ZULFIYA SHAVKAT QIZI. PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA KICHIK EPIK ASARLARNI TAHLIL QILISHNING RAQAMLI VA INNOVATSION METODIKASI	629
8.	BEGIMOV O‘KTAM XAYTBAYEVICH. RAQAMLI PEDAGOGIKA SHAROITIDA O‘ZBEK ADABIYOTINI O‘QITISHNING INTERFAOL MODELLARI.	632
9.	BEGIMOV O‘KTAM XAYTBAYEVICH. SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING FILOLOGIK TA‘LIMDAGI PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.	635
10.	BEGIMOV O‘KTAM XAYTBAYEVICH. BADIY MATNNI INTERPRETATSIYA QILISHNING ZAMONAVIY METODLARI VA ULARNING FILOLOGIK TA‘LIMDAGI AHAMIYATI.	638
11.	BEGIMOV O‘KTAM XAYTBAYEVICH. O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI TA‘LIMIDA ESTETIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI.	642
12.	P.ABDALIEVA. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI	646
13.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS, ATAJOVA NAVBAHOR RO‘ZIBOYEVNA. VAQT O‘LCHOV BIRLIKLARINI O‘RGATISHDA SAMARALI METODLAR VA DIDAKTIK YONDASHUVLAR	649
14.	PERUZA ABDALIEVA. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI	653
15.	ORTIQOVA DILDORA BEGMIRZAYEVNA. O‘ZBEK ADABIYOTI DARSLARIDA MOTIVATSION MUHIT YARATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	656
16.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS, XUDAYBERDIYEVA SALOMAT ARSLON QIZI. RAQAMLI VA INTERAKTIV VOSITALAR ORQALI BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING YOZUV MALAKASINI RIVOJLANTIRISH.	661

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

17.	OTAMURODOVA AZIZA SULTONMURODOVNA, QURBONOVA SURAYYO. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA GRAMMATIK TUSHUNCHALARNI O‘RGATISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR	665
18.	ABDULLAYEVA SANOBAR IBADULLAYEVNA. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI DIDAKTIKANING MAZMUNI VA TAMOYILLARI	667
19.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS, SAFAYEVA LAYLO TOXIROVNA. AXLOQIY TARBIYA JARAYONIDA RAQAMLI RESURLAR VA VIRTUAL MUHITNING IMKONIYATLARI.	671
20.	OTAMURODOVA AZIZA SULTONMURODOVNA, ZAIRBOYEVA DILDORA AHMADJON QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING MATEMATIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI RESURLARDAN FOYDALANISH METODIKASI	673
21.	BEKCHANOVA NILUFAR BALTABOYEVNA, RO‘ZIBOYEVA KUMUSHOY SOBIRBOY QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING QO‘LLANILISHI VA SAMARADORLIGI	676
22.	MURODOVA SHAXODAT SHAMURZAYEVNA. BO‘LAJAK INFORMATIKA O‘QITUVCHILARINING KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA NOSTANDART TOPSHIRIQLAR VA ULARNING TA’LIMDAGI AHAMIYATI	680
23.	OTAMURODOVA AZIZA SULTONMURODOVNA, ISMOILOVA DURDONA HAMDAM QIZI, XUDOYBERGANOVA ZUHRA DAVRONBEK QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI PEDAGOGIKA VA XORIJIY TEXNOLOGIYALARNING INTEGRATSIYASI	686
24.	XALILLAYEVA GO‘ZALOY MO‘MINJON QIZI. MEDIASAVODXONLIKDAN FOYDALANIB BO‘LG‘USI BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING O‘QUV FAOLLIKLARINI RIVOJLANTIRISHGA YO‘NALTIRILGAN METODIKA	689
25.	MASHARIBOVA SAYYORA AHMEDOVNA, RAHMATOVA SOLIHA. INTEGRATING DIGITAL PEDAGOGY AND TRANSLATION TEACHING: ENHANCING ENGLISH TRANSLATION COMPETENCE THROUGH DIGITAL RESOURCES IN HIGHER EDUCATION	693
26.	RAXMATOV MIRZO MUKIMOVICH. BO‘LAJAK INFORMATIKA O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI	697
27.	ABDULLAYEVA ZAMIRA ERKINBOYEVNA. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIDA RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI	701
28.	DOSCHANOVA MOHINUR MAXSUDOVNA. MEDIA KONTENT YARATISH FAOLIYATI ORQALI TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH	704
29.	KENJAYEV SHERZOD MAMMATJUMAYEVICH. BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARI UCHUN BIOINSPIRATSION MODELLASHTIRISH ASOSIDA AMALIY MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI	707
30.	OTAMURODOVA AZIZA SULTONMURODOVNA, HAMROYEVA SHOHISTA UMIDBEK QZI, RAJABBOYEVA IQBOL XAMDAM QZI. O‘QUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHGA O‘RGATISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI VA RAQAMLI DIDAKTIKANING INTEGRATSIYALASHUVI	710
31.	DOSCHANOVA MOHINUR MAXSUDOVNA, RAZZAKBERGENOVA MUHAYYO RASHID QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	714

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

32.	DOSCHANOVA MOHINUR MAXSUDOVNA, KARIMOVA BAXTIGUL KENJABOYEVNA. TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGINING O’RNI	717
33.	RADJABQULIYEVA MARJONA ANVAR QIZI. FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI PEDAGOGIKA:REKLAMA MATNLARI VA REKLAMA MODELLARI ORQALI TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH	721
34.	DOSCHANOVA MOHINUR MAXSUDOVNA, KOMILOVA SEVARA ABDULLA QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INTERFAOL VA NOAN’ANAVIY METODLARDAN FOYDALANISH	725
35.	TASHLIYEVA BAZARGUL KURBANDURDIYEVNA. FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI PEDAGOGIKANING METODOLOGIK ASOSLARI	729
36.	ATAJANOVA GULRUX UMIRBEK QIZI, BAXTIYAROVA ALFIYA JASURBEK QIZI. RAQAMLI TA’LIM MUHITINING MOHIYATI VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI	731
37.	YUSUPOVA AZADA GULIMBAYEVNA. RAQAMLI RESURLAR YORDAMIDA O’QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH	734
38.	MATYAKUBOVA SHARIQA KARIMBERDIYEVNA. TA’LIM JARAYONIDA MULTIMEDIA VA INTERAKTIV RESURLARDAN FANLARARO FOYDALANISH SAMARADORLIGI	736
39.	JUMABOYEVA MUNIRA NE’MATJON QIZI. RAQAMLI DIDAKTIKA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ORQALI FANLARARO KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH	738
40.	ABDURAXMONOVA SHAXLO MASHARIPOVNA, JUMAGALDIYEVA ZAYNAB SOBIROVNA. SUN’IY INTELLEKT ASOSIDAGI RAQAMLI PLATFORMALARNING INTEGRATIV TA’LIMDAGI IMKONIYATLARI	740
41.	TURSINBAYEBA SURAYYO ERKABAYEVNA, YUSUPOVA FOKIZAXON ABDUKARIMOVNA. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI RESURLARNING O’RNI	742
42.	AHMEDOVA ADIBA ULUG‘BEK QIZI. RAQAMLI PLATFORMALAR VA SUN’IY INTELLEKT VOSITALARI ASOSIDA LUG‘AT BOYLLIGINI RIVOJLANTIRISH	745
43.	MATYAKUBOVA SANOBAR SULTONOVNA, MATRASULOVA INTIZOR RAVSHONBEKOVNA. RAQAMLI PEDAGOGIKA ASOSIDA STEAM TA’LIMINI TASHKIL ETISH METODIKASI	749
44.	XUDAYBERGANOV BAXTIYOR MADAMINOVICH. TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI BAHOLASH VA REFLEKTIV YONDASHUV INTEGRATSIYASI	752
45.	ABDULLAYEVA MADINABONU SADULLA QIZI, KUTLIYEVA YULDUZXON ALLABERGAN QIZI. FANLARARO INTEGRATSIYADA GAMIFIKATSIYA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI	755
46.	MATYOKUBOVA ONAXON. O‘ZLASHTIRISHDA QIYNALAYOTGAN O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING SAMARALI STRATEGIYALARI	757
47.	QABULOV BAHROM RUSTAMOVICH. O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA SHAXS IJTIMOIIY MOSLASHUVINING PEDAGOGIK VA NORMATIV ASOSLARI	759
48.	QURBOSHEVA SHOXIDA XUDYAROVNA. TALABALARDA MAS’ULIYAT TUYG‘USINI SHAKLLANTIRISHDA BAHOLASH TIZIMINING O’RNI	762
49.	TENGLASHEV MEHRIDDIN QO‘RG‘ONOVICH. MADANIYATLARARO MULOQOT: TUSHUNCHA, TAMOIYILLAR VA HOFSTEDE–HALL	764

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

	NAZARIYALARINING QIYOSIY TAHLILI	
50.	XUDAYBERGENOVA MALOXAT BATIRBAYEVNA, SEYDULLAYEVA SUG‘DIYONA IKRAM QIZI. FANLARARO DARSLARNI LOYIHALASHDA RAQAMLI DIDAKTIK YONDASHUVLAR	766
51.	USAROV SHOKIR ESHIMOVICH. SAVOL-JAVOB JARAYONIDA FORMATIV BAHOLASH VA XATOLARNI TUZATISH ORQALI O‘QUVCHILARNING KOGNITIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	769
52.	XABIBULLAYEVA GUZALXON XABIBULLAYEVNA. STEAM YONDASHUVI VA LOYIHA-ASOSLI O‘QITISH ASOSIDA MULOHAZALI FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH	771
53.	YUSUPOVA DILAFRUZ ISMAILOVNA. FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SAVOL TUZISH TEXNIKASINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI	774
54.	MATKARIMOVA NAFISA MUHAMMADOVNA. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI PEDAGOGIKANING NAZARIY-METODIK ASOSLARI VA UNING FANLARARO INTEGRATSIYASIDAGI O‘RNI	777
55.	SHOMURODOVA MADINABONU BAXTIYOR QIZI. SUN‘IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA INNOVATSION TA’LIM MUHITINI YARATISH	780
56.	YUSUPOVA GULPARSHIN KIDIROVNA, ISKANDAROVA NILUFAR AHMAD QIZI. RAQAMLI DIDAKTIKA ASOSIDA INTEGRATSIYALASHGAN TA’LIM MUHITINI YARATISH MASALALARI	784
57.	OMAROVA ANARA KISLAUBAYEVNA, ATAJOVNA TUMARIS BAXTIYAROVNA. FANLARARO BOG‘LANISHNI LOYIHALASHNING ZAMONAVIY METODOLOGIYALAR TAHLILI	786
58.	SOBUROVA XOLISXON AYTAMAMATOVNA. RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI	789
59.	MATKARIMOVA SAIDA REIMBAYEVNA, URAYEVA OYJAMOL QURBANBAYEVNA. FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI PEDAGOGIKANING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	791
60.	QODIROVA DILNURA G‘OFUR QIZI. TARBIYA JARAYONINI AMALGA OSHIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	794
61.	UMIRBOYEVA SHARIFA SULTONBOY QIZI, YULDASHOVA RO‘ZAJON JAVLON QIZI. FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR: MATEMATIKA VA TEXNOLOGIYA FANLARI MISOLIDA	796
62.	NAZARBOYEVA MAFTUNA ANVAR QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING O‘QIB TUSHUNISH NAZARIYASI VA UNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	798
63.	AMINBOYEVA GULRUH ZAYNIDDIN QIZI, JUMABAYEVA RISOLAT JUMANAZAR QIZI. FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI RESURSLARDAN FOYDALANISHNING TA’LIMY AHAMIYATI	801
64.	BEKCHANOVA ROZIYA XUSHNOD QIZI, MATKARIMOVA DILAFRO‘Z YO‘LDOSH QIZI. RAQAMLI DIDAKTIKA ASOSIDA INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI	803
65.	KUSUAKOVA MANSHUK KUANISHBAYEVNA, KAZAKOVA GULISTAN RAMETOVNA. FANLARARO INTEGRATSIYADA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR: MATEMATIKA VA ONA TILI FANLARI MISOLIDA	806

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

66.	GULMIRZAYEVA SEVINCH JAHONGIR QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA “TARBIYAVIIY ISHLAR METODIKASI” FANINING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI	808
67.	SHAROFADDINOVA HILOLA BAHODIR QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIM METODLARI: NAZARIY TASNIF	809
68.	ABDULLAYEVA NOZIMA NIZOMADDIN QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IQTIDORLI BOLALARNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MOSLASHUVI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR	812
69.	SULTONOVA MASHHURA BAHODIR QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIM METODLARI: NAZARIY TASNIF, ZAMONAVIIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR	814
70.	SAMANDAROVA KOMILA MAXSAT QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUV: NAZARIY ASOSLAR	816
71.	AMINOVA ZUMRAD FARHOD QIZI. SUN‘IIY INTELLEKT VA INSONIYAT KELAJAGI: IMKONIYATLAR VA XATARLAR	818
72.	OLLABERGANOVA ADOLAT. BOSHLANG‘ICH SINF DARSLARIDA GEYMIKATSIYA TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH	820
73.	ZAFAROVA SHIRIN. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IQTIDORLI BOLALARNI ANIQLASHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK DIAGNOSTIKASI	822
74.	SALAYEV TEMURBEK ALISHER O‘G‘LI. GLOBALLASHUV SHAROITIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING IJTIMOIIY FAOLLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	824
75.	ISMOILOVA SHAHNOZA. POETIK OBRAZLARINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARJIMADA FUNKSIONAL TRANSFORMATSIYASI (NEMIS–O‘ZBEK MATERIALIDA)	826
76.	ISMOILOVA SHAHNOZA. METAFORALARINING NEMIS-O‘ZBEK SHE‘RIY TARJIMALARIDA FUNKSIONAL-EKVIVALENT QAYTA YARATILISHI.	829
77.	EGAMBERGANOVA GULASAL. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSIDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH	833
78.	MUSURMONOV SARVAR NURALIYEVICH. MODERN TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING THE DIDACTIC COMPETENCE OF FUTURE HISTORY TEACHERS	834
79.	ALLABERGANOVA MARIFAT KURANBAYEVNA. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IMLOVIIY XATOLARNI ANIQLASH VA TAHLIL QILISH ORQALI O‘QUVCHILARNING KRITIK FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	838
80.	HUSENOVA AZIZA SHARIPOVNA. BLUM TAKSONOMIYASI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING BILISH DARAJALARINI BAHOLASH METODIKASI	842
81.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS, ODAMOVA SOJIDA QAXRAMANOVNA. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ZAMONAVIIY TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH	846

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

82.	SHARIPOVA GUZAL SODIQOVNA, TOLIBJONOVA DILSORA SANJAR QIZI. OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA AHLAK EĞİTİMİNİN OLUŞUMUNDA HALK SÖZLÜ EDEBİYATININ ROLÜ	850
83.	BEKCHANOVA OZODA OTAJON QIZI. XORAZM JADIDLARI TA’LIMNI MILLAT RAVNAQI, XALQNING UYG’ONISHI VA TARAQQIYOTIDA XIZMATI	854
84.	YUSUFZODA SHABNAMI YUNUS, MATCHANOVA NASIBA HURMATOVNA. TA’LIM EKOTIZIMI SHAROITIDA XALQ OG’ZAKI IJODI NAMUNALARINING GENEZISI VA TARAQQIYOT TAMOIYILLARI ASOSIDA TARBIYA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH	856
85.	TO’RAYEVA NIGORA MURODXON QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI TA’LIM MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O’RNI	859
86.	JUMANAZAROVA NATASHA AZAMAT QIZI. RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI LOYIHALASHTIRISHNING INNOVATSION METODIKASI	862
87.	ALLANAZAROVA SABINA. RAQAMLI DIDAKTIKA SHAROITIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TA’MINLOVCHI ELEKTRON TA’LIM RESURLARINI YARATISH VA QO’LLASH METODIKASI	866
88.	RAXIMOVA ZULAYHO BAXODIROVNA. BOSHLANG‘ICH SINFLAR TABIIY FAN DARSLARINI ZED MOBIL ILOVASI ORQALI TASHKIL ETISH METODIKASI	869
89.	KURANBOYEVA GULNISO G’ANIYON QIZI. BOSHLANG‘ICH SINFLAR O’QUVCHILARINING FAZOVIIY TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHDA 3D MODEL	871
90.	MATRASULOVA SHAHNOZA, RAXIMOVA CHAROS, HASANOVA JUMAGUL, HASANOVA MAQSUDA. ZAMONAVIIY O’QITUVCHI: RAQAMLI ASRDA PEDAGOGIK KOMPETENTLIK VA KASBIIY RIVOJLANISH	875
91.	RO’ZIMBOYEVA SHAHNOZA ABDULLA QIZI, HAJIBOYEVA BARNOXON G’ANIYEVNA, NAFASOVA MAHLIIYO AZAMAT QIZI, JUMABOYEVA SEVARA RASHIDBEK QIZI. ZAMONAVIIY O’QITUVCHI: KASB MAHORATI, KOMPETENSIYALAR VA RIVOJLANISH YO’LLARI	879
92.	AMINOVA MAHLIIYO SALAYJON QIZI, OTANAZARIVA MUHAYYO MAQSUDBEK QIZI, LATIPOVA MASHHURA MAQSUD QIZI, JUMANIYOZOVA SEVARA MAQSUDBEK QIZI. ZAMONAVIIY BOSHLANG‘ICH SINFLAR O’QITUVCHISI – INNOVATSION TA’LIMNING ASOSIIY OMILI	885
93.	O’RINOVA MOHINUR. INTEGRATSIYA: BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FANLARARO BOG’LIQLIKNING NAZARIIY VA AMALIIY ASOSLARI	891

“10-XALQARO TURKLAR DUNYOSI IJTIMOIIY FANLAR SIMPOZIUMI (Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim muhitini yaratishning nazariy asoslari va amaliy yechimlari: Turk davlatlari tajribasi)” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani

94.	MADAMINOVA MUHAYYO MASHARIPOVNA, XAYITBOYEVA DILNOZA QURAMBOYEVNA, OTANAZAROVA SHAYDO JONIBEK QIZI, O‘SKINOVA GULCHIROY OYBEK QIZI. INNOVATSIYA: TARAQQIYOT KALITI	894
95.	ALIMOVA OZODAXON BAHODIR QIZI, XUDAYBERGANOVA LOBAR YO‘LDOSHEVA, RAXIMOVA MAFTUNA ILHOM QIZI, YUSUFBOYEVA MOMOJON UMIDBEK QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI	896
96.	TAJIYEVA BARCHINOY SAPIYAZOVNA. ZAMONAVIY O‘QITUVCHI: KASBIY KOMPETENTLIK VA SHAXSIY SIFATLARNING UYG‘UNLIGI	898
97.	SITMATOVA MUHAYYO AZAMAT QIZI. BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGIKASI, INNOVATSIYA VA INTEGRATSIYASI FANINING MAZMUNI, PREDMETI, METODOLOGIYASI, ILMIY-TADQIQOT OBEKTI, METODLARI	904
98.	SULTANOVA MUNISABONU ODILBEK QIZI, SADULLAYEVA MUXLISAXON QABUL QIZI, PIRMANOVA IRODA ISMOIL QIZI. BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI OQILONA TASHKIL QILISH	908
99.	UMIRBEKOVA MOXICHEXRA O‘KTAMBOY QIZI, NAZARBOEVA SHALOLA MUZAFFAR QIZI, JUMANOVA SABOXAT XALIMBOY QIZI. ZAMONAVIY O‘QITUVCHI	913
100.	DUSMETOVA MAKSUDA MATNAZAROVNA, BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA SAVOD O‘RGATISH JARAYONIGA INNOVATSION YONDASHUV	918
101.	ДУСМЕТОВА МАКСУДА МАТНАЗАРОВА, СУЛТАНОВА АДОЛАТ ОЙБЕК КИЗИ. ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД В ПРЕПОДАВАНИИ РОДНОГО ЯЗЫКА	922
102.	DUSMETOVA MAKSUDA MATNAZAROVNA, SOBIROVA MEHRINISO QURBONBOY QIZI. ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ПРОЦЕССУ ОБУЧЕНИЯ ГРАМОТЕ.	925
103.	DUSMETOVA MAKSUDA MATNAZAROVNA, MATRASULOVA SHAXNOZA XAMIDOVNA. BOSHLANG‘ISH TA’LIMDA INNOVATSION MUHIT, INNOVATSION TA’LIM	929
104.	DUSMETOVA MAKSUDA MATNAZAROVNA, KO‘PALOVA SHAXNOZA SHUHRAT QIZI. ZAMONAVIY MAKTAB O‘QITUVCHISINING VAZIFALARI	934
105.	JUMAYAZOVA DILRABO SHERMAMATOVA, YULDUZ SOTIMOVA O‘G‘ILJON. BOSHLANG‘ICH TA’LIM	936